

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

E 1 19

Lejina B. H. P. O. L. S.

IO. FRANCISCI BVDDEI

THEOL. D. ET P. P. O.

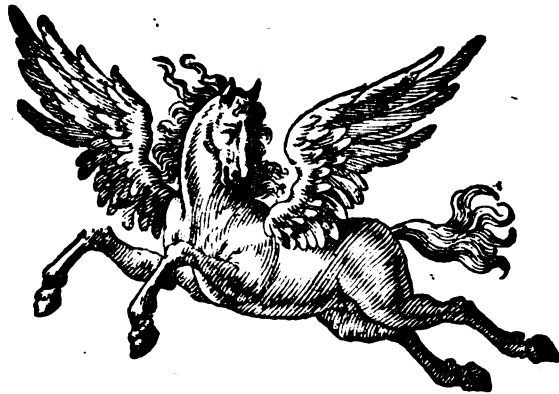
INSTITVTIONES

THEOLOGIAE MORALIS

VARIIS OBSERVATIONIBVS

ILLVSTRATAE.

· CVM PRIVILEGIO SAC. CAES. MAIESTATIS.

L I P S I A E,

APVD HAEREDES THOMAE FRITSCH,

1727.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

RESEARCH REPORT

NO. 1234

BY

1955

SERENISSIMO PRINCIPI

AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET

MONTIVM, ANGRIAE QVOQVE

AC WESTPHALIAE, DVCI,

LANDGRAVIO THVRINGIAE,

MARCHIONI MISNIAE,

PRINCIPI COMITI HENNEBERGENSI,

COMITI MARCAE ET

RAVENSBERGAE,

DYNASTAE RAVENSTEINII

ET DONNAE,

PRINCIPI AC DOMINO MEO

LONGE CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS,
DOMINE CLEMENTISSIME,

Quod meae erga TE pietatis & obsequii publicum statuere monumentum, in animum induxi, id non temere, aut impetu quodam, sed consilio maturo, rationibusque omnibus probe a me factum est, subductis. Immo nefas fuisset hoc non facere, quam primum opportuna se offerret occasio. Quantum enim

enim summi fastigii, in quo TE Deus collocavit, splendore aliis praestas hominibus, quos inferiore loco idem supremum Numen consistere voluit, tantum inter eos virtute emines, qui dignitate ceteroquin, generisque claritate TIBI pares sunt. In TE coniuncta conspici licet, quae magnam, seiuncta etiam, mortalibus auctoritatem, venerationemque conciliant. Imperat summae dignitatis decus omnibus obsequium, virtus ad TVI amorem, admirationemque omnes rapit. Prudentiam in TE laudant alii, alii iustitiam praedicant, benignitatem rursus laudibus euehant alii, alii humanitatem clementiamque, nihil denique, quod labem virtuti illibatae adspargat, in TE deprehendi, omnes vno fateri ore coguntur. Virtutis autem eminentis tanta vis est & potentia, vt, qui eius pulchritudinem perspiciunt, non possint non summo animi cultu prosequi, quos ea ornatos intelligunt. Atque haec sola me quoque impellere ratio potuit, vt animi, iam pridem summam venerationem declarare gestientis, TVARVMQVE virtutum admiratione percussi, aliquod extare monumentum voluerim, vnde alii, forte & posteri quidam, cognoscere queant, omnium, qui vllum virtuti pretium statuunt, TE oculos animosque ad TE conuertisse. Atque ista quidem mihi cum aliis sunt communia. Accedunt propria, & differre diutius officium prohibent. TVI Senim etiam, SERENISSIME PRINCEPS, auspiciis, in hanc academiam, ad diuinam sapientiam, quam theologiam vocant, docendam euocatus, TVAM non semel expertus sum benignitatem, clementiamque

singularem. Sub TVA tutela, ceu vmbra, immo clypeo quodam, latitare mihi secure licuit, & aduersariorum, quos liuor & inuidia erga innocentissimos quosque armare solet, insultus tuto contemnere. TIBI namque per Numinis propitium fauorem datum, recta a prauis, falsa a veris, a fictis & vanis solida, caute discernere, vnde veritas pariter ac innocentia in TE praesidium inuenit certissimum firmissimumque. Quo ipso id facis, quod TVI quoque est officii, cum supremi Numinis vicibus in ditionibus TVO imperio subiectis fungaris, praemiumque amplissimum a supremo rerum omnium iudice merito expectas. Idque agnoscunt, qui ad TE, SERENISSIME PRINCEPS, ceu ad sacram anchoram confugiunt: qui licet in Deo, supremo isto rerum omnium moderatore, spem omnem atque fiduciam collocent, summorum tamen eum imperantium opera, ad protegendos defendendosque innocentes, pariter ac puniendos improbos, ad ecclesiae non minus quam orbis vniuersi fata sapientissime dispensanda, vti, intelligunt. De TVA vero quid dicam clementia, qua aditum ad TE nemini denegas, quem & mihi benignissime concessisti, simulque occasionem, animi corporisque dotes diuinas admirandi, suppeditasti? Sed quid hisce immoror, cum ignarus rerum omnium esset, qui dubitare vellet, an caussas praegnantes habeant, qui TE norunt, aut tam beati sunt, vt obsequii cultu TIBI sint deuincti, suam, cur ea, qua possunt ratione, pietatem, animumque submissum atque deuotum demonstrare cupiant? De eo potius sollicitus esse debebam, an dignum sit tam sublimi fastigio, quod

quod offero, animi grati & venerabundi monumentum?
 Sed hocce TVA pietas statim mihi eximit dubium,
SERENISSIME PRINCEPS, quae certum esse iubet,
 ipsum operis argumentum longe utique nobilissimum,
 conatumque lucem ei affundendi, se TIBI prorsus
 adprobaturum, etsi a me nihil eximii profectum sit,
 aut eiusmodi quid, quod TVIS subiici oculis mereatur.
 Quae ad vitam enim christianam sancte, recte, prudenter
 instituendam pertinent, paucis hocce opere complexus
 sum, & luculenter perspicueque exposui. Demonstravi;
 quae ratio sit, superatis, quae omnes circumstant,
 periculis grauissimis, maximisque difficultatibus, in
 vitae sanctitate proficiendi: hinc, quid legibus diuinis
 praeceptum vetitumque, quaeue omnium mortalium
 erga Deum, erga se ipsos, erga alios sint officia, quid
 denique christianae prudentiae ratio ab omnibus, prae-
 cipue a verbi diuini ministris exigat, edisserui. Haec
 ita comparata esse, vt satis inculcari nequeant, vti nemo
 temere dubitauerit, ita TE vel maxime, **SERENISSIME
 PRINCEPS**, me suffragantem mihi hac in re habiturum,
 certus sum. Id namque vt pietatis opus esse probe intel-
 ligis, vt vitae sanctae ratio sibi constet, ita ipsemet hanc-
 ce ingrediendo viam, pietatis consecutus es laudem;
 eiusque decus cum perspectum habeas, TVO praecipue
 fauore dignos censes, qui & ipsemet vitae puritati &
 innocentiae student, & alios vt eandem confectentur,
 fidemque adeo suam fructibus comprobent, adhortantur.
 Accipe igitur, **DOMINE CLEMENTISSIME**,
 serena mente, hilarique fronte, munus, quod omni licet
 splendore,

splendore, quo se commendare queat, destitutum, hoc tamen nomine ingratum esse nequit, quod votis TVIS, ad regni diuini amplificationem & incrementum tendentibus, saltem pro argumenti conditione, intentioneque, ex qua profectum est, respondet: accipe sinceræ mentis, animique deuotissimi, munerisque a TE sibi concrediti simul rationem reddere gestientis, documentum certissimum. Facies hoc ipso, quod TVA clementia, TVA-QVE dignum est pietate. Ego vero Deum præpotentem atque immortalem supplex semper venerabor, vt TE, imperii pariter ac veræ ecclesiæ columnen, Principumque totius orbis decus, Saxonicae gentis ornamentum, saluum incolumemque, & omni felicitatis genere cumulatum, in ecclesiæ, academiæ nostræ, omniumque hominum, quibus virtus curæ cordique est, præsidium & solatium, superstitem quam diutissime esse iubeat.

SERENITATI TVAE

Ienae die XXIII. Martii
Anno M DCC XI.

subiectissimus, deuotissimusque

IOAN. FRANCISCVS BVDDEVS.

PRIVILEGIUM.

CAROLVS Sextus, Diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae &c. Rex, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae; Carinthiae, Carniolae & Wirtembergae, Comes Tyrolis &c. Agnoscimus & notum facimus tenore praesentium vniuersis, quod, cum Nobis Noster, Sacrique Romani Imperii fidelis dilectus Thomas Fritsch, Bibliopola Lipsiensis, humillime exponi curarit, quem in modum Ioannis Francisci Buddei Institutiones Theologiae Dogmaticae, nec non eiusdem Institutiones Theologiae Moralis proelo committere resoluerit, vereatur autem, ne aemulorum inuidia hanc editionem imitantium impendii & laboris sui fructu frustretur: Ideoque Nobis demisse supplicarit, quatenus eiusdem indemnitati Priuilegio Nostro Caesareo succurrere clementissime dignaremur, Nos submissae pariter ac aequae eius petitioni annuendum censuerimus; Ac proinde auctoritate Nostra Caesarea omnibus & singulis Bibliopolis; Bipliopegis, Typographis, & aliis quibuscunque rem librariam seu negociationem exercentibus firmiter inhibemus, vetamus & interdiciamus, ne quis supra nominatas Buddei Institutiones Theologiae Dogmaticae, nec non Instit. Theologiae Moralis sub hoc alioque titulo per decem annorum spatium ab hodierno die computandum intra Sacri Romani Imperii, & Regnorum Ditionumque Nostrarum haereditariarum fines recudere, vel aliis recudendas dare, aliorumque impressas apportare citra praesati Impetrantis, eiusdemque haeredum, ac successorum voluntatem & assensum in scriptis obtentum ausit vel praesumat; Si quis vero secus faciendo Priuilegium hoc Nostrum seu Interdictum violare, contemnereque praesumpserit, eum non solum eiusmodi exemplaribus ubicunque locorum repertis, perperam quippe recusis seu

apportatis (quae dictus Thomas Fritsch siue propria auctoritate, siue Magistratus illius loci auxilio sibi vindicare poterit) de facto priuandum, sed & decem marcarum auri puri poena aerario seu Fisco Nostro Caesareo & parti laesae ex aequo pendenda, omni spe veniae sublata, multandum decernimus, dummodo tenor huius Nostri Priuilegii in fronte libri impressorii reperiatur, & consueti dictorum binorum librorum exemplaria Consilio Nostro Imperiali Aulico exhibeantur; Mandamus itaque omnibus & singulis Nostri & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum haereditariorum subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis, quam saecularibus, cuiuscunque status, gradus, dignitatis aut ordinis fuerint, praesertim vero iis, qui in Magistratu existentes; vel suo, vel superiorum suorum loco Ius, Iustitiamque administrant, ne quemquam Priuilegium hoc Nostrium Caesareum violare, spernere, aut transgredi patiantur, sed si quos contumaces compererint, constituta a Nobis multa eos puniri, & quibuscunque modis idoneis coërceri curent, quatenus & ipsi grauissimam Nostram indignationem, praedictamque poenam euitare voluerint: Harum testimonio literarum manu Nostra subscriptarum & sigilli Nostri Caesarei appensione munitarum; Quae dabantur in Ciuitate Nostra Viennae tertia Februarii Anno millesimo septingentesimo vigesimo tertio, Regnorum Nostrorum Romani duodecimo, Hispanicorum vigesimo, Hungarici & Bobemici vero pariter duodecimo.

CAROLVS.

Vt. F. C. C. de SCHÖNBORN.

*Ad Mandatum Sac. Ces. Maieſtatis
proprium*

J. S. Hayeck de Waldstätten.

~~101011~~ ~~101011~~

LECTORI BENEVOLO.

S.

C*um ad docendam theologiam in hancce academiam euocatus essem, ut munere mihi demandato rite fungerer, nihil mihi prius, nihilque antiquius fuit, quam ut cum reliquis sacrae doctrinae partibus, eam quae de vita recte insituenta praecipit, sollicitè coniungerem, eamque ad sacrarum litterarum ductum, diligenter explicarem. Non enim eram nesciùs, agenda cum credendis arctissimo cohaerere nexu, nec seiungenda a se inuicem esse, sed ut vitae christianae ratio sibi constet, praemittenda & inculcanda sedulo, quae ad fidem pertinent, utque fides fructibus dignoscatur, suasque rite explicet vires, non quoque negligenda, quae de vitae sanctitate integritateque, mediisque eum conseruandi & augendi, scriptura sacra tradit. Exemplum hac in re mihi praeiuisse ipsum apostolum Paulum credebam, qui ex vna quidem parte Timotheum suum τὰς βελήδους καὶ γράμματα μύδους, euitare, adeoque haereticorum erroribus atque commentis se opponere, iubet, ex altera autem parte addit: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσεβείαν, addita ratione: corporis enim exercitatio cum sit ad pauca utilis, pietas ad omnia utilis est, promissiones habens & praesentis & futurae vitae, 1 Tim. IV, 7. 8.*

In eo itaque cum totus essem, ut auditorum meorum etiam hac in re pro viribus confulerem commodis, haud abs re me facturum arbitrabar, si theologiam moralem eadem methodo proponerem, qua philosophiam practicam in academia Hallensi, per undecim annos tradideram. Eam enim multis viris sapientibus, harumque rerum peritis, se adprobasse, perspectum mihi erat atque exploratum. Et ipsa quoque, ut puto, facilitate & perspicuitate se commendat, praeterquam quod plene & iusto ordine in ea exhibeantur, quae ad morum doctrinam, iuxta rationem spectatam, pertinent. Cumque huius rei periculum fecissem, ipsa experientia didici, feliciter & ex voto hocce institutum procedere, occasionemque, variis accessionibus amplissimum morales theologiae campum locupletandi, mihi suppeditari.

Hac proinde ratione semel iterumque eam theologiae partem, quae de agendis praecipit, docendo ad finem perduxi, non sine emolumento illorum, qui huncce mecum decurrerunt campum. Cumque, quae differuissem calamo excepta ab iis, qui mea utebantur institutione, latius dimanarent, & in multorum venirent manus, fuerunt, qui suaderent & hortarentur, ut ipsemet summam eorum, quae proposueram, luculentis praecceptionibus comprehensam, luci publicae exponerem. Fore enim, ut perquam commodum

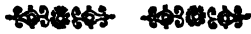
X

hoc

hoc illis esset, qui meas imposterum frequentaturi essent praelectiones, dum labore cuncta calamo excipiendi, subleuari, & ad alios etiam, quibus copia me audiendi fieri nequit, emolumentum aliquod inde redundare posset. Quibus aliisque rationibus, cum nihil quod momen-um traheret, reponere possem, nec ullam temere occasionem, academicae pubis, praeferim illorum, qui ab ore meo pendent, commoda promouendi, praetermittere soleam, facile me induci passus sum, ut tandem in publicam lucem institutiones hasce theologiae moralis, prodire sinerem.

Quemadmodum autem philosophiam practicam omnem, tribus commode comprehendendi partibus posse, existimo, & hac ratione elementa quoque mea philosophiae practicae concinnaui, ita eadem ratione methodoque theologi-
am moralem disposui atque partitus sum. Actiones namque hominis regeni-
i, quas theologia, quam vocant, practica seu moralis considerat, tripli-
ci ratione spectari possunt; primo, prout homo regenitus in vitae sanctitate
proficere debet, ut vires in eo spirituales augeantur & incrementum capi-
ant; deinde, prout omnes & singulas actiones ad legem diuinam componere
studet, ut animum gratum beneficiorumque diuinorum in se collatorum me-
morem demonstret, seque filium Dei morigerum, & voluntati patris sui,
qui est in coelis, obsequi paratum, ostendat, & denique, prout prudenter
pericula, quibus circumseptus est, declinare incommoda, quae rectum in vi-
ta christiana cursum impedire queant, superare, & mediis legitimis finem
optimum ubique, ad diuini nominis gloriam, suamque & aliorum salutem
promouendam obtinere potest. Hinc pro triplici hocce obiecto speciali, ea
theologiae pars, quae de agendis praecipit, commode iterum in tres partes
dispeSCI potest, quas ita seorsim ordinis causa tractare licet, & si quae in iis
traduntur in ipsa praxi sint coniunctissima, aequae ac ipsa agenda & creden-
da in praxi indissolubili vinculo inter se sunt coniuncta.

In prima itaque parte eam adhibui methodum, quae medicorum filiis
propria est; ut considerata primum velut natura hominis regeniti, ad in-
firmitates ceu morbos illi adhaerentes procederem, tum sanitatem, ad
quam adspirare debet, describerem, signa quoque seu characteres, quibus
varii hominum status, aut actiones dignosci possunt, indicarem, & media
denique, quibus vita spiritualis non tantum conseruari, sed profectus &
incrementum sanctitatis, promoueri potest, subiungerem. Non insolens est,
ut morum doctrina hac methodo exhibeatur, quod & alios ante me fecisse
noui: mihi autem in prima hacce parte ideo ea placuit, quod viderem, posse
per eam apte, concinne, plene, cuncta exhiberi, quae de hocce argumento
praecipienda sunt. Occasio mihi hinc suppeditata fuit, discrimen naturae
& gratiae paulo fusius, tum generatim, tum speciatim per omnes & singulas
mentis

mentis facultates, causasque praecipuas, quibus originem suam varii hominum mores debent, explicandi: quod an hac ratione, & tum distincte a quoquam theologorum factum sit, ignoro, mihi certe nemo, qui hoc eo modo fecerit, innotuit. Quotopere enim mea tractatio ab illorum commentationibus, qui forte de natura & gratia ex instituto scripserunt, differat, res ipsa docet, facileque intelligent, qui has cum illa conferre atque componere, operae pretium duxerint. Quod autem paulo prolixior in hocce capite fuerim, nemo mihi vitio vertet, qui secum expenderit, discrimen naturae & gratiae, utramque fere in vitae christianae praxi, facere paginam. Plurimi namque mortalium in eo falluntur turpiter, quod hocce discrimen ignorantes, multis egregiisque virtutibus se ornatos putant, quae gratiae, adeoque & fidei sint documentum certissimum, cum tamen mera sint naturae opera, illique, qui se iam beatos putant, fidei tamen sint expertes, adeoque a vera salutis via longissime adhuc remoti. Eumque etiam in finem, naturae gratiam imitari gestiētis fallaciam detegere ubique atque demonstrare allaboravi. Fieri autem hoc commode non potuit, ut non subinde ex philosophia quaedam de mentis humanae facultatibus & operationibus repeterentur, cum gratiae & naturae discrimen accurate tradi nequeat, nisi hanc pariter ac illam, penitus perspectam habueris. Ob nostram itaque, quam sequimur, tractandi rationem, hoc prorsus necessarium fuit: idque eo magis, quod res ipsa quandoque postulauerit, ut paulo plenius nostram de quibusdam exponeremus mentem, de quibus perperam alii sentiunt, aut erroneas opiniones fauent, aut quae ab aliis, vel a nobis ipsis alibi, breuiter nimis, aut forte paulo obscurius fuere proposita. Interim nihil hic attigimus, quod non vsum certissimum praesentissimumque in theologia morali, ipsaque vitae christinae praxi, haberet. Ceterum ut primam hancce nostrae tractationis partem a reliquis discernerem, eam theologiae moralis strictius sic dictae, nomine insigniui, quemadmodum theologiae moralis latius sic dictae nomine, reliquas quoque partes comprehendo. Hanc vero & theologiam practicam vocare licet, non quidem a fine, cum eo sensu tota theologia sit practica, sed ab obiecto, quia circa agenda versatur, ut thetica seu dogmatica, circa credenda, vti iam in prolegomenis primae partis, a me est obseruatum.

Aktera itaque nostrae tractationis pars de officiis hominis christiani, seu regeniti, praecipit, simulque adeo doctrinam vniuersam de legibus diuinis tum generatim, tum speciatim spectatis, exhibet. Hinc & iurisprudentiae diuiniae nomine nobis venit. Cum enim nostra aetate plurimi fuerint, qui in legibus diuinis iuxta lumen rationis considerandis & inuestigandis studium industriamque plane singularem collocauerint, operae pretium duxi,

easdem secundum lumen reuelationis spectatas, hicce paulo accuratius exhibere. Nimirum, licet lumen rationis quoad principia hic prorsus cum lumine reuelationis conueniat, hoc tamen illi etiam in hoc capite, multis modis praeferendum esse, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, dubitauerit. Verissima namque licet sint, quae rationis principia de officiis hominum docent, longius tamen adhuc procedit, & plenius de omnibus nos informat lumen reuelationis: quod vel inde constat, quod ratio sibi relicta tantum secundum statum naturae corruptae, hominem consideret, cum contra lumen reuelationis eum quoque secundum statum integritatis, & naturae restituae, contemplari possit. Vnde manifestum, rationi multa minus cognita esse, quae reuelatio euidenter & aperte prodit. Accedit, quod ratio in se spectata, pleraque instituta diuina, quibus leges hypotheticae inuituntur, ignoret: vnde in multis eam caecutire necesse est, de quibus diuina reuelatio nos dubitare non sinit, quod exemplis luculentissimis in ipsa tractatione est comprobatum. Ne tiquam itaque damnamus illorum laborem, qui ad rationis ductum leges diuinas inuestigare instituerunt, immo laudamus magnopere, & commendamus: commentationes quoque eorum, praesertim quoad conclusionos quasdam speciales, insignem illis adferre vilitatem, qui leges diuinas secundum reuelationem considerant, & nobis quoque attulisse, lubentes fatemur: modo & id iterum concedatur, quae deficiunt in lumine rationis, addi atque suppleri posse ex lumine reuelationis, adeoque cognitionem diuinarum legum, ex lumine reuelationis haustam, plenior, perfectiorque ea esse, quae ex lumine rationis proficiscitur. Vfus istius cognitionis, quam lumen rationis suppeditat, in negotiis quibusdam huius vitae, vt pactis, contractibus, federibus, similibusque, se exerit, idque tum maxime, si nobis cum illis res sit, qui aut reuelationem non admittunt, aut rationem potius, quam reuelationem sequi consueuerunt, quod multos illorum, qui se christianos adpellant, facere, ipsa prob! dolor, quemlibet docet experientia.

Methodo hic eadem inuesti, qua in elementorum philosophiae practicae parte secunda, vsus sum, & quae non multum discrepat ab ea, qua naturalem iurisprudentiam tradidit SAMVEL PVFENDORFIVS. Possit enim & hac ratione, non totam quidem theologiam moralem, sed eam tamen eius partem, quae de officiis hominum regentium praecipit, commode tradi, iam pridem recte viri quidam docti iudicarunt. Fuisse quondam IVSTO CHRISTOPHORO SCHOMERO, theologo Roslochensi, ingenii & doctrinae laude celebratissimo, constitutum theologiam quandam moralem eadem, qua PVFENDORFIVS in iurisprudentia naturali, vsus est, metodo, concinnare, nonnulli perhibuerunt, eamque fuisse causam,

*causam, cur specimen istud theologiae moralis, quod plenius deinceps sub
titulo: theologia moralis sibi constans, prodiit, ad finem non perduxerit:
quod tamen alii negant, fuitque hac de re inter quosdam magni nominis
viros disputatum. Ego vero, ut litem istam meam non facio, ita prorsus mihi
persuadeo, eam, qua PVFENDORFIVS vsus est in iurisprudentia
naturali tradenda, methodum, tam concinnavi esse, ut operae fecerim
pretium, quod eadem in ea theologiae moralis parte, quae de officiis agit,
vsus sim. Quod tamen ut recte capiatur, per methodum hic saltem ordinem
ac connexionem, praecipue vero accuratam conclusionum ex principiis
evidentibus deductionem, non autem res ipsas, aut ipsa principia intelligo.
Non enim ex ratione, quod PVFENDORFIVS fecit, sed ex revelatione,
nostra probamus, quod theologiae proprium est, etsi subinde, illustrationis
causam, rationis scita in subsidium vocemus. Cumque revelationis lumen
perfectius esse & plenius, quam rationis, antea dictum sit, pleniorum etiam
nostram tractationem esse oportet, non hominibus quoque quibuslibet, sed
christianis, seu regenitis, accomodatam.*

*Quod autem ad principia attinet, cum nec nobis secundum rationis
ductum iurisprudentiam naturalem tractantibus, PVFENDORFII
institutum, ex societatis custodia cuncta deriuantis se adprobauerit, nunc
secundum revelationem leges diuinas inuestigantibus, longe sublimius,
idem tamen evidens & adaequatum succurrit principium, unio videlicet
hominum regenitorum cum Deo, ex quo omnia illorum officia, accurate &
iusta serie, deriuari possunt. Hoc ergo operam dedi, ut praemissa de legi-
bus ipsis tractatione luculenta, non tantum singula regenitorum officia ex-
plicarem, & ex scriptura sacra cuncta confirmarem, sed ex nostro iuris di-
uini principio, unione scilicet cum Deo, omnia ordine deriuarem.*

*Praeterea leges diuinas in absolutas & hypotheticas diuisi; hypothe-
ticarum nomine illas designans, quae institutum aliquod diuinum, ut
matrimonium, sabbatum, sacramenta, dominia rerum, aut simile quid,
supponunt; quae autem eiusmodi quid non supponunt, absolutas adpellitans.
Quo ipso viam mihi inuenisse visus sum, plurimas maximasque difficultates,
quae ceteroquin in iurisprudentia diuina occurrunt, facili negotio supe-
randi. Non enim necesse fuerit, leges positivas uniuersales admittere,
cuiusmodi a Deo promulgatas esse, facilius dicitur, quam probatur.
Quaecunque enim ab aliis ad leges positivas uniuersales referuntur, longe
rectius ita explicari possunt, ut partim ex legibus absolutis, sed secundum
naturam resitutam spectatis, partim ex hypotheticis deriuentur. Exemplum
praebere possunt controuersiae matrimoniales, in quibus praestantissimi
hactenus viri ingenii periclitati sunt vires, sed eo fere successu, ut ubi certo
consisterant,*

consisterent, pedemque figerent, non inuenirent. Sed plana, ni fallor, & expedita omnia sunt, si leges matrimoniales, uti reuera sunt, hypotheticas, supponentes, ex prima matrimonii institutione cuncta deriuemus. Obuiam etiam hac ratione iri potest Socinianis & Arminianis, qui ut probent Christum noui testamenti esse legislatorem, inter alia exempli loco sacramenta noui testamenti, baptismum & sacram cœnam adferunt. His quod alii ex nostratibus regefferint, suo loco dictum est, quorum nonnulli eousque progressi sunt, ut leges caerimoniales noui testamenti admittendas censuerint, sine vlla quidem necessitate, sacramenta enim, instituta sunt diuina, quibus hominibus beneficium offertur, non leges proprie sic dictae. Interim quilibet ipso iure naturali ad sacramentorum usum legitimum est obligatus, quippe quod praecipit, ut media nostram salutem promouendi a Deo praescripta, secundum eius voluntatem vsurpemus. Et haec quidem, similesque leges, quae institutum aliquod praesupponunt, hypotheticas uoco. Quodnam autem inter institutum & legem intercedat discrimen, & quod hypotheticarum legum eadem sit obligandi vis, ac absolutarum, & quo pacto hac ratione omnibus, quae moueri solent, dubiis in iurisprudencia diuina occurri planissime queat, in ipsa tractatione luculenter, ni fallor, exposui atque demonstraui. Vidi equidem haud ita pridem, virum quandam doctissimum, in obseruatione morali, de distinctione iuris naturalis in absolutum & hypotheticum, item de discrimine iusti, honesti, aequi & decori, quae in actis eruditorum Lipsiensibus, supplement. tom. IV. sect. IV. p. 410. extat, ius diuinum itidem in hypotheticum & absolutum dispefcere; sed longe alio hoc eum facere sensu, quam ego id feci, res ipsa, & meae tractationis, cum eius commentatione collocatio, facile quemuis condocere potest.

Vltima denique nostri operis pars, de prudentia christiana generatim, speciatim de pastorali, seu doctorum ecclesiae, praecipit. Diuersae utique quaestiones sunt, an aliquid liceat, an vero etiam conducatur? licet haec illam supponat, & nihil utile censendum sit, quod non sit licitum. Idque ipse nos iam docuit Paulus apostolus, dum πάντα, inquit, μοι ἔξεστω, ἀλλ' ἔ πάντα συμφέρες, 1 Cor. VI, 12. Cumque in rebus negotiisque huius seculi, utilitatis non minus ratio haberi soleat, quam iustitiae aut honestatis, in rebus quoque spiritualibus, & ad regni diuini amplificationem spectantibus, ut idem fiat, par est, ne Προμηθεῖοι sint οἱ οὐὶ τῶ αἰῶνος τῆς τῆς ὑπὲρ τῆς οὐίας τῆς Φωτῆς, Luc. XVI, 8. Atque hoc est, quod paucis in vltima hacce moralis theologiae parte demonstraui; in qua id porro egi, ut ostenderem, quo pacto euidentissima verae prudentiae principia, ad spiritualia applicari queant, ut quilibet christianus ea rite obseruando, suam aliorumque salutem,

cum

cum successu exoptato promouere possit. Potuisset idem deinceps in omnibus hominum statibus demonstrari, ut quae christiana prudentiae in iis rite dirigendis, vis sit, elucesceret; sed cum ita in infinitum fere haecce commutatiō producenda fuisset, satis esse duxi, exemplo status ecclesiastici hocce declarare, de quo adeo paulo prolixius egimus, quo pacto in omnibus officii sui partibus prudentiae quoque leges verbi diuini ministri, ecclesiaeque doctores, obseruare debeant summatim exponentes. Ceterum tum in hacce, tum in reliquis operis huius partibus, hinc inde obseruationes quaedam seu annotationes adpersi, in quibus aut breuius, ac obscurius dictis lux affunditur, aut dicta quaedam scripturae explicantur, aut sententiae singulares virorum doctorum examinantur, aut auctores laudantur, qui argumentum aliquod vberius pertractant. Quae omnia cum ad lectorum commodum ac vtilitatem spectent, hoc quoque illis non ingratum fore, spero.

Ex dictis itaque quae nostri instituti sit ratio, quadantenus intelligere licebit: etsi is demum, qui ipsum opus nostrum, & quidem integrum, perlustrauerit, accurate, quid in eo praestiterimus, perspexiturus sit. Nec enim cuncta hic indicare, aut edisserere licet. Nihil ego hocce qualicumque labore, aliorum in hocce genere scriptis longe praestantissimis, detractum cupio. Ingenue potius & cordate, quae iam ab aliis recte & praeclare dicta aut scripta sunt, laudo, illorumque in ecclesiam christianam merita praedico. Simul tamen peritos harum rerum existimatores, eosque odii & liuoris expertes, intellectuuros spero, non omnino nihil ad hocce studiorum genus me contulisse, saltem animum ecclesiae, reique litterariae, cumprimis iuuenum, qui mea institutione vtuntur, commoda, pro viribus promovendi, mihi non deesse. Eaque in re, cum id quod officii mei est, me praestitisse credam, immo certo sciam, de aliorum ut magnopere sollicitus sim iudicis, necesse non est: iniquos autem censores, quibus solemne est, aliorum arrodere labores, cum tamen meliora quae proferant, non habeant, prorsus contemno, cum iam pridem mihi perspectum sit, eiusmodi homines maximum suamet existimationi & famae inurere dedecus, ne dicam, quod peccatis se obstringant grauissimis, Deoque dictorum omnium pariter ac factorum rationem sint reddituri. Faxit Deus praepotens, ut ecclesia ex hocce quoque qualicumque labore, commoda quamplurima, fructusque amplissimos, vberrimosque percipiat.

I N D E X

SERIEMPARTIVM THEOLOGIAE MORALIS IN HIS INSTITVTIONIBVS EXHIBENS.

PARTIS PRIMAE

Prolegomena: de natura & indole Theologiae moralis, deque adminiculis studio eius inferuentibus.

cap. I. de natura & gratia.

- sect. I. de natura & gratia generatim.
- sect. II. de discrimine naturae & gratiae quoad intellectum & habitus intellectuales.
- sect. III. de discrimine naturae & gratiae quoad conscientiam.
- sect. IV. de discrimine naturae & gratiae quoad voluntatem & virtutes morales.
- sect. V. de discrimine naturae & gratiae quoad facultatem imaginatiuam.
- sect. VI. de discrimine naturae & gratiae quoad appetitum sensitium & adfectus.
- sect. VII. de discrimine naturae & gratiae quoad mores ex corporis constitutione rebusque externis fluentes.

cap. II. de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, item de tentationibus, vt & de lucta carnis & spiritus.

cap. III. de regenitorum sanctitate & incremento vitae spiritualis.

cap. IV. de semeiotica theologia, vbi & de dokimasia spiritali.

cap. V. de medijs studium sanctitatis, incrementumque vitae spiritualis promouendi.

PARTIS SECVNDAE

Prolegomena: de natura & indole iurisprudentiae diuinae, deque adminiculis studio eius inferuentibus.

cap. I. de actionibus hominum, speciatim regenitorum, prout ad normam seu legem dirigendae sunt.

cap. II. de legibus diuinis vniuersalibus in genere.

cap. III. de legibus diuinis in specie.

- sect. I. de officijs hominum erga Deum, speciatim de cultu Dei interno.
- sect. II. de cultu Dei externo, qua leges tum absolutas, tum hypotheticas.
- sect. III. de officijs hominum erga se ipsos.
- sect. IV. de officijs hominum erga alios absolutis.
- sect. V. de officijs hominum erga alios hypotheticis.
- sect. VI. de officijs coniugum, parentum & liberorum, dominorum & seruorum.
- sect. VII. de officijs summorum imperantium & ciuium.
- sect. VIII. de officijs ministrorum verbi diuini & auditorum.

cap. IV. de medijs legalibus, quibus ad leges diuinas obseruandas homines compelluntur.

PARTIS TERTIAE

Prolegomena: de natura & indole prudentiae christianae & theologiae, deque adminiculis eo spectantibus.

cap. I. de prudentia christiana.

cap. II. de prudentia ecclesiastica & pastorali in genere.

cap. III. de prudentia ecclesiastica & pastorali in specie.

INSTITV-

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS PRIMA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA

DE

NATURA ET INDOLE

THEOLOGIAE MORALIS DEQUE ADMINICULIS STUDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

*Credendorum & agendorum nexus: illorum-
que necessitas ante agenda, §. I.*
*Agenda a credendis separanda non esse, probatur
scripturae testimoniis, §. II.*
ei & ex natura theologiae archetypae, §. III.
*Separatim tamen agenda considerari possunt:
unde theologia practica, §. IV.*
*Theologiae moralis stricte sic dictae, definitio,
§. V.*
Est scientia, adeoque cognitio vera, §. VI.
certa, §. VII.
vina & efficax, §. VIII.
*hinc & cum sensu & experientia spiritali con-
iuncta, §. IX.*
est porro, scientia practica, §. X.
*& quidem habitualis, pro principio unico ha-
bens scripturam sacram, §. XI.*

obiectum eius, atque subiectum, §. XII.
*Causae theologiae moralis, efficiens, meritoria,
instrumentalis, §. XIII.*
Finis, §. XIV.
Adminicula summatim indicantur, §. XV.
Scripturae sacrae lectio, §. XVI.
*Naturae, praesertim restitutae, consideratio,
§. XVII.*
*Lectio aliorum scriptorum, quorum magna va-
rietas, §. XVIII.*
*Quinam ex ecclesiae patribus huc faciant, §.
XIX.*
Speciatim de Augustino, aliisque, §. XX.
Scholastici quid huc conferant, §. XXI.
*Item scriptores theologiae moralis systematici
recentiores, apud Pontificios, §. XXII.*
Lutheranos, §. XXIII.

Reformatos, §. XXIV.

De Scriptoribus asceticis, §. XXV.

Rem, mysticis: mysticae theologiae origo, §. XXVI.

Purioris, quae a morali non differt, ex ipsa Scriptura sacra repetenda, §. XXVII.

Commixtio eius cum philosophia Platonica, §. XXVIII.

In unum corpus redacta est a Dionysio Areopagita, §. XXIX.

Quo pacto in occidentali ecclesia effloruerit, §. XXX.

Scholastica theologia occasionem dedit theo-

logiae mysticae diligentius excelandae, §. XXXI.

Facies statusque theologiae mysticae, post reformationem Lutheri, §. XXXII.

Quid in scriptoribus mysticis reprehendendum, §. XXXIII.

Quid laudandum, §. XXXIV.

Usus exemplorum & historiarum in theologia morali, §. XXXV.

Philosophia moralis quid huc conferat, §. XXXVI.

Methodus, ratioque primam hanc partem tractandi, §. XXXVII.

§. I.

ET si ea, circa quae theologia occupatur, in credenda & agenda, dispesci soleant, * artissimo tamen vinculo haec inter se coniuncta sunt, nec diuelli vlla ratione debent. Credenda namque praecedere debent, nisi quis existimauerit, ambulari homines commode in tenebris posse, aut fructum dari sine arbore. Vult Deus omnes homines saluari, sed ita, vt ad agnitionem veritatis perueniant. *1. Tim. II, 4.* Et si quis pie viuere cupit, necesse est, vt Mosen audiat atque Prophetas. *Luc. XVI, 29.* add. *Prouerb. I, 2. 3. Esa. XI, 9. Ioan. V, 39. 2. Tim. III, 15. 16. 17.*

* Duobus hisce capitibus omnem theologiae ambitum, non recentiores tantum, sed & veteres circumscribunt. Confessor ille Laicus in Concilio Nicaeno, apud SOCRATEM *Lib. 1. c. 5.* ita loquitur: *Christus certe & apostoli, artem dialecticam nobis neustiquam tradiderunt, neque inanes fallacias, ἀλλὰ γυμνήν γνώμην πίστεως καὶ καλοῖς ἔργοις φυλαττομένην, sed apertam doctrinam, fide seruandam & bonis operibus.* AVGVSTINVS: *In his, quae aperta in Scriptura posita sunt, inueniuntur illa omnia, quae continent fidem, moresque viuendi, spem scilicet, atque charitatem: de doctrina christiana lib. 2. cap. 9.* add. LACTANTIUS *lib. 3. de falsa Sapientia cap. 30.*

§. II.

Ad praxin vero vitae cum credenda comparata sint, haec, quae coniunctissima esse debent, separare, nefas fuerit. Est namque theologia *ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας*, sed *τῆς κατ' ἐυσέβειαν*, & quidem *ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰώνιας sub spe*, seu ad spem vitae aeternae, *Tit. I, 1. conf. 1. Tim. VI, 3.* idemque est *spiritus scientiae, & reuerentiae Domini, Esa. XI, 2.* Vnde Christus ait: *si haec sciatis, beati estis, si ista praestetis, Ioan. XIII, 17.* Scientia, praxi destituta, *inflatur, charitas autem aedificat, 1. Cor. VIII, 1.* add. *Matth. VII, 21.* item *24. seqq. Rom. II, 13. 1. Corinth. XIII, 1. 2. Iacob. I, 22. 23. III, 17.*

§. III.

Idem ex natura theologiae archetypae, quae in Deo est, patet. Vt enim *τὸ βάθος πλάτους καὶ σοφίας καὶ γνώσεως in eo admiramur,* *Rom.*

Rom. XI, 33. ita non minus τὸν πλεόν τῆς χρηστότητος αὐτῆ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας in eo pie veneramur, Rom. II, 4. Et vt summa omnis praxeos in amore continetur, Gal. V, 6. ita Deus est ipse amor 1. Ioh. IV, 8. Hinc & cum imago Dei, ad quam conditi sumus, in nobis restauranda est, non minus in cognitione, Coloss. III, 10. quam iustitia & sanctitate proficimus, Eph. IV, 24. Imago vero diuina, vt omnium perfectissime in Christo relucet, ita in eo non tantum reconditi sunt omnes thesauri sapientiae & cognitionis Col. II, 3. sed idem in omni virtutum genere, ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt vestigiis eius insistamus, 1. Petr. II, 21. add. Matth. XI, 29. Possset idem ex natura & conditione hominis, item ipsa articulorum fidei seu credendorum inductione, probari: sed ea nunc mittimus.

§. IV.

Interim nihil obstat, quo minus peculiaris theologiae pars constituat, quae speciatim de agendis praecipiat. Etsi enim in praxi vitae christianae, credenda & agenda sint coniunctissima, distincte tamen & credenda & agenda, stricte sic dicta, considerari possunt. Quamuis fieri vix possit, vt non in ipsa credendorum tractatione ad agenda, & vice versa, in agendorum consideratione, ad credenda, subinde respiciatur. Ea vero theologiae pars, quae agenda seorsim considerat, *practica* vocari solet, ab obiecto scilicet, non a fine. Ratione finis enim tota theologia practica est. Dicitur & *moralis*, voce ista latius accepta. Etenim, cum agenda ad tres reuocari classes queant, * quarum prima ea, quae ad vitae spiritualis incrementum pertinent, altera actiones regeneratorum ad legem diuinam, tertia, easdem ad regulas prudentiae christianae, exigendas, complectitur, fas nobis fuerit, voce ista strictius sumpta, quae primae classis agenda considerat, *theologiam moralem*, adpellitare.

* Eadem hic est ratio theologiae, ac philosophiae practicae. Vtriusque tres commode constitui possunt partes, pro obiectorum diuersitate. Pro obiecti enim formalis diuersitate, diuersas aut disciplinas, aut disciplinae vnus partes constitui posse, notum est. Iam vero aliud obiectum habet theologia moralis stricte sic dicta, incrementum scilicet vitae spiritualis, aliud iurisprudentia diuina, scilicet actiones hominum ad leges dirigendas, aliud prudentia christiana, actiones ad regulas prudentiae christianae ac theologiae componendas. Eodem fere modo philosophiae practicae tres partes constitui, ethicam, homini ad summam felicitatem viam monstrantem, iurisprudentiam naturalem, & prudentiam civilem, quarum illa ad leges naturales, haec ad prudentiam civilem, actiones hominum componere docet. conf. *elem. philosop. pract. part. 1. cap. 1. §. 3.* Vt vero *ethicae* vox aut generaliter sumitur pro tota philosophia practica, quo sensu veterum quidam totam philosophiam in *logicam, physicam & ethicam* diuisere, vid. DIOGENES LAERTIUS in *vita Epicuri* p. 609. SENECA *epist. 129.* aut specialiter pro *prima practicae philosophiae* parte: ita nunc mihi etiam liceat vocem *theologiae moralis* speciatim pro ea parte vsurpare, quae de vitae spiritualis incrementis, mediisque eo spe-

ctantibus, præcipit, licet in latiori etiam significatione, iurisprudentiam diuinam, & prudentiam christianam complectatur.

§. V.

Per theologiam itaque moralem, strictè sic dictam, intelligimus scientiam practicam, secundum diuinarum litterarum ductum, docentem, quo pacto homines regeneriti, in vita spiritali ad diuinæ imaginis vltiorem restaurationem magis magisque proficere debeant, donec tandem, deposita post mortem omni imperfectione, aeternæ & summae felicitatis participes fiant.

§. VI.

Scientiam, dum eam vocamus, sumpta ista voce in significatione theologica, & vt in scriptura sacra sumi consuevit, veram hanc cognitionem esse supponimus. Falsa enim & erronea cognitio, ne quidem *scientiæ*, multo minus, *theologiæ* nomine digna est. Habet hæc auctorem Deum, qui mentiri nequit. *Num. XXIII, 19.* Summus eius magister ipse Christus est, qui *& vita, & via & veritas est, Ioan. XIV, 6.* non excluso Spiritu Sancto, qui est *spiritus veritatis, quem mundus accipere nequit, Ioan. XIV, 17.* Procul itaque facessere iubemus, omnes hæreticorum, aliorumque errores, qui siue circa credenda, siue circa agenda versentur, vitæ tamen etiam sanctitati noxii sunt, licet directè alii, alii indirectè.

§. VII.

Cum enim cognitio vera, vel certa sit, vel probabilis, hic *certam* intelligi, manifestum est. Nec enim alia *scientiæ* nomen promeretur. Diuina nimirum nititur auctoritate, quæ fallere nequit. Sermo ille propheticus, ex quo cognitio hæc fluit, *βεβαιότερος* est, *2 Petr. I, 19.* cui si quis fidem habeat, nullatenus decipitur. Locuti enim sunt viri isti sancti, *Φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἀγίου ibid. v. 21.* Atque ille ipse Spiritus testatur in cordibus fidelium, hæc vera esse. Cuius testimonio nihil certius esse potest. *Accipimus, inquit Paulus, non spiritum huius mundi, sed spiritum ex Deo, ἵνα εἰδῶμεν, vt sciamus, quæ a Deo nobis gratificata sunt. 1 Cor. II, 12. conf. Prouerb. XVI, 2. XXI, 2. 2 Cor. IV, 13. 2 Tim. I, 12.* Scepticismum itaque omnem, theoreticum pariter ac practicum, procul hinc abesse iubemus, qui cum ista cognitionis diuinæ certitudine, consistere nequit.

§. VIII.

Non sufficit hanc cognitionem, quæ scientiæ nomine, iuxta scripturæ sacrae stylum, nobis venit, esse veram & certam, requiritur etiam vt *visua* sit, & *efficax*. Ceteroquin enim parum nobis prodesset. Namque omnis cognitio & scientia in spiritalibus eo tendere debet, vt in
præ-

praxi vitae, viua fiat & salutaris: ideoque credenda cum agendis arctissimo vinculo coniuncta esse, antea demonstrauius. Hinc & scriptura, veram cognitionem cum praxi operum coniunctam esse, docet. De se ipso Christus: *& noui eum & verbum eius seruo. Ioan. IIX, 55.* & de hominibus, *si haec sciatis, beati estis, si ista praestetis. Cap. XIII, 17.* Sic & de verbo euangelii Paulus: *& est fructificans, quemadmodum etiam in vobis, a quo die audiuiistis, & cognouiistis gratiam Dei in veritate, Coloss. I, 6. conf. & v. 9. & 10.* Hinc & sapientia superna plena dicitur bonorum fructuum, *Iacob. III, 17.* Planissime Ioannes: *si quis dicat, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est. 1 Ioan. II, 4. conf. & cap. III, 6. it. Iob. XXVIII, 28. vt & Rom. II, 18. 22. 23.*

§. IX.

Qui ita efficaciter & salutariter veritatem diuinam cognoscit, cuius quoque, hoc est, *sensum*, seu *experientiam* rerum diuinarum habet, *Pf. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr. VI, 4. 5.* Hinc *ἐπίγνωσις* & *αἰσθησις* iungit Apostolus *Phil. I, 9.* Quae *αἰσθησις* vt earum rerum est, quae experientia sentiuntur, ita vel maxime in iis adesse debet, qui habitum theologiae sibi vindicant, quamquam nemo qui vera & viua fide praeditus est, eius expers censi debet. * Multum autem referre, an aliquis aliquid cognitione, *vera* quidem, in quantum conceptus eius conceptibus scripturae sacrae conformes sunt, sed *morua*, & *inefficaci*, an contra *viua*, *efficaci*, sensuque & experientia spirituali, adeoque *salutariter*, cognoscat, constat inter omnes, ** & vel ea, quae in rebus naturalibus datur experientia, quemlibet condocere potest.

* Bene hoc explicat B. SALOMO GLASSIUS, *agnitio (ἐπίγνωσις) haec, est viua fides in Christum. Tit. 1, 1. Ioan. XVII, 3. Es. LIII, 11. Eam comitatur αἰσθησις sensus, hoc est, experientia interior animae, seu interioris Spiritus S. in corde testimonium, de gratia Dei, & adoptione ad salutem, de quo Rom. v, 5. 11 X, 16. 17. XIV, 17. Ebr. v, 17. Rhetor. sacr. p. 357.*

** Hinc cum iuxta notissimam illam studii theologici regulam, praeter orationem, & meditationem, tentatio quoque theologum faciat, B. LUTHERVS ipse hoc ita explicat: *docet tentatio non solum scire, sed etiam sentire & experiri certitudinem, veritatem, suauitatem, efficaciam & consolationem verbi, quod id sapientia sit supra omnem sapientiam: super Ps. CXXIX, Quem locum etiam adfert ABRAHAMVS CALOVIUS in paedia theol. p. 75.*

§. X.

Scientiam praeterea hanc vocauimus *practicam*. Non scilicet *a fine*, quippe quo pacto reuera omnis cognitio & scientia theologica, vt antea indicatum, practica est, & ea etiam theologiae pars, quae circa credenda versatur, practica dici potest: sed *ab obiecto*, quia circa agenda versatur. Cumque etiam iurisprudencia diuina, & prudentia christiana circa agenda versentur, hoc recte generis loco, nobis positum, manifestum est.

§. XI

§. XI.

Non qualemunque etiam scientiam practicam, sed habitualem intelligimus, per quam non tantum, qui ea praeditus est, proficere in vitae spiritualis incremento possit, sed quae ad docendum etiam alios eum aptum reddat, ut homo Dei ἀγιος sit, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἐνεργισμένος 2. Tim. III, 17. Ab hac enim scientia habituali, theologi denominantur, quae denominatio in homines simpliciores, & docendi imperitos, non cadit. Principium autem, norma & regula unica, scientiae huius, quam in discendo & docendo sequi debemus, est scriptura sacra, * quae abunde sufficienterque ea omnia tradit, quae non tantum ad credenda, sed etiam ad agenda pertinent. 2 Tim. III, 16. Rom. XV, 4.

* Unde quodnam inter theologiam, & philosophiam moralem discrimen, intercedat, patet. Differunt scilicet principio cognoscendi: quod in theologia morali est *revelatio*, in philosophia *recta ratio*: Ratio vero, cum in hac parte vel maxime deficiat, & nec mali, peccatorumque originem, ac corruptionis profunditatem, nec media inde eluctandi, & ad veram felicitatem, vitaeque sanctitatem perueniendi, aut, quod theologiae morali proprium est, in ea rite proficiendi, perspecta habeat, & ea omnia, quae gratia efficit, in quibus praecipuum moralis theologiae caput consistit, ignoret, ad multa omnino capita hocce se extendere discrimen, manifestum est, conf. quae hac de re dixi, in *element. philos. pract. pars. 1 cap. 1 §. 24 sqq.* Addi possunt, quae de insufficientia luminis naturalis ad salutem passim disputari solent. Qui *legem divinam*, principium cognoscendi in theologia morali vocant, de ea speciatim in theologiae moralis parte, quae de officiis praecipit, quamue nos *iurispr. divinam* vocamus, loquuntur.

§. XII.

Obiectum theologiae moralis, est incrementum hominum rege-
nitorum in vita spirituali. Subiectum vero, scilicet operationis, ut loqui solent, sunt homines regeneriti, in quantum in virtute & pietate, seu vita spirituali crescere atque proficere possunt. Vbi nunc quidem supponimus, quod fusius alibi demonstratur, cum ante conversionem in peccatis homines essent mortui, post vires in regeneratione per fidem acceptas, eos in vita spirituali crescere, ac proficere posse, *Ephes. III, 16. 19. IV, 13. 14. Phil. I, 9. 1 Ioan. II, 12. 13. 14. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Quemadmodum vero per gratiam, non vero per naturam, homo id habet, quod proficere in vita spirituali possit; ita ad obiectum hocce legitime tractandum, necesse est, ut exposito naturae & gratiae discrimine, quae imbecillitates regeneritis adhuc adhaereant, indicetur, tum quae vitae illa sanctitas sit, ad quam contendere debeant, exponatur, & denique media suppeditentur, per quae superatis obstaculis, remotisque infirmitatibus, in sanctitate, vitaeque spirituali proficere queant. Id quod ex ipsa luculentius constabit tractatione.

§. XIII.

Ceterum licet homo ipse per vires spirituales in regeneratione acceptas, ad hocce incrementum vitae spiritualis aliquid conferre queat,

queat, quia tamen gratiae & quidem cooperantis opus est, causa eius efficiens principalis est, atque manet Deus triunus, pater *Phil. I, 6. 1 Theff. V, 23.* filius *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* & spiritus sanctus *Tit. III, 5. Rom. I, 4. VIII, 14. 16. 1 Cor. III, 16.* Christus vero non tantum cum patre & spiritu sancto vitam hanc spirituales in nobis producit, auget, conseruat, sed suo merito etiam eam nobis acquisiuit. *Ebr. IX, 4. Rom. VI, 6. 8. Gal. III, 14.* Causa denique instrumentalis est verbum & sacramenta, *1 Iob. III, 9. Pf. CXIX, 11. Luc. VIII, 15. Tit. III, 5. Rom. VI, 3. 5. 1 Pet. III, 21.* accedentibus ex parte hominis variis exercitationum spiritualium generibus: de quibus suo loco ex instituto exponetur.

§. XIV.

Finis proximus, est vltior restauratio imaginis diuinae. Licet enim iam in regeneratione destructio imaginis latanae, & restauratio imaginis diuinae incipiat, *Iob. III, 3. 6.* in renouatione tamen, seu sanctificatione vtraque continuanda, docente diserte Apostolo, *Ephes. IV, 22. & Col. III, 10.* At in hac vita perfecta eius restauratio non obtinetur, *1 Cor. XIII, 12. Ebr. XII, 1.* sed in futura demum vita, *1 Ioan. III, 2.* in qua adeo summae & perfectae felicitatis reddimur participes, non vlllo nostro merito, sed gratia & misericordia Dei, meritoque Christi, vera fide apprehenso, *Ioan. III, 16. Rom. VI, 23. Ephes. II, 8.*

§. XV.

Vt in studio theologiae moralis rite aliquis proficiat, non negligenda sunt subsidia, praeter viuae vocis institutionem, huc vel maxime comparata.* Ea sunt: scripturae sacrae, eorum praecipue librorum, in quibus velut ex instituto moralia tractantur, diligens & attenta lectio & meditatio; naturae praeterea, praesertim restitutae, accurata consideratio, & cum corrupta, ad vtriusque discrimen eo rectius intelligendum, comparatio; & librorum denique, quibus hanc theologiae partem veteres pariter ac recentiores instruxerunt, cauta & cum *δοκιμασία* coniuncta, lectio.

* Quae generatim studio theologico inseruiunt media, orationem, meditationem, tentationem, quae supponimus.

§. XVI.

Scripturam sacram nunc non tanquam principium, sed tanquam fontem vberimum omnis sapientiae diuinae consideramus. Ea ingentes solidioris doctrinae thesauros nobis recludit: de vita praecipue hominis recte instituenda tam plene nos instruit, vt vel eo praecipue argumento, eius *ἐξουχίη* prae scriptis humanis omnibus, ipsamque *θεοπνευσίαν* comprobare nonnulli adgressi sint.* Nec vllus scripturae

liber, qui non aut exemplis, aut praeceptis, dogmatibusque nos instruat. Sermones tamen varios ipsius seruatoris,** epistolasque Paulinas*** vel maxime huic inferuire instituto constat: ex veteri etiam testamento scripta Salomonaea,**** praesertim si vbique ad veros & genuinos christianarum actionum fontes respiciatur: ceteroquin pleraque ad eam potius moralis theologiae partem, quae de officiis, deque christiana prudentia praecipit, spectare, palam est.

* Id ex instituto agit VINCENTIVS PLACCIVS, in libro, cui titulum fecit: *philosophiae moralis plenioris fructus praecipuus* &c. add. quae in compendio hac de re diximus *element. philos. pract. part. 1. cap. 6. §. 55. sqq.*

** Moralem doctrinam seu *Ethicam Christi*, patrum testimoniis illustratam, lingua Germanica dedit ERNESTVS SALOMO CYPRIANVS, V. C. Coburgi MDCCVII. 8uo.

*** Et si enim in grauissimis fidei capitibus plerumque occupatus sit diuinus scriptor, nullam tamen occasionem ad praxin vitae dogmata traducendi, praetermittit.

**** Scripta Salomonaea ob insignem, quem in moralibus vsu habent, generatim commendat HENRICVS IVLIVS SCHEVRLIVS *bibliograph. moral. pag. 97.* Quod tamen recte capiendum. Finem scopumque eorum non assequuntur, qui intra vsus philosophicos subsistunt, non aliter, quam Phaedri fabulas, aut Theognidis sententias ea legentes: nec sublimius quid ibi quaerentes. Nec alia tamen videtur mens esse GABRIELI NAVDAEO, dum Salomonis scripta, cum libro sapientiae & ecclesiastico ita commendat: *quorum sic est vniuersalis doctrina, sic apta & castigata methodus, ut, quemadmodum etiam de oratione dominica dicitur, omnium hominum generi vtilis esse possint, christianis, ethnicis, philosophis, religiosis, piis, impiis, ac propterea sine flagitio in hoc censu librorum praetermitti non debent: bibliograph. polit. p. 503.* ex edit. Thomae Crenii. Mentem profanam, surramamque in theologicis imperitiam, clarius prodere non potuisset NAVDAEVS, vir alias haud indoctus. Ad vsu ab eo indicatum cum maxime etiam comparata sint VICTORINI STRIGELII in *proverbia & Ecclesiasten commentaria*, quid de iis censendum sit, palam est. Fuerunt etiam, qui dogmata Salomonaea in ordinem quandam systematicum redigere conati sunt, vt IOSEPHVS HALLVS, cuius extat *ethica, politica & oeconomica Salomonaea*, Anglice scripta: sed in linguam Germanicam conuerfa. Idem institutum fuit auctoris anonymi, qui lingua Gallicana scripsit: *consilia Salomonis, sive collectio Salomonis axiomata, maxime necessaria homini, vt se ipsum sapienter dirigat*: quae & latino sermone prodierunt Coloniae Agrippinae, anno MDCXCIV. 12. haud ita pridem etiam in linguam Germanicam translata.

§. XVII.

Naturae praetera, praesertim restituta, consideratio, & cum corrupta comparatio, profectus in hoc studiorum genere, plurimum inuat.* Naturae autem voce, humanam intelligimus, eadem facultates omnes mentis corporisque connotantes, quas perspectas accurate habere, earumque discrimen, si tum in summa, in qua omnes nascuntur homines, corruptione, per educationem, aliasque causas morales naturalesque, mirifice aucta, tum in restitutione, quae per Numinis gratiam illis obtingit, spectentur, tenere, plurimum profecto refert. Namque, quam ex ipsa rerum consideratione haurimus, notitiam, accuratorem solidioremque esse, quam quae ex humanis libris saltem,

tem, aut aliorum relatione accipitur, etiam praestantiorum philosophorum scitum est.

* Hoc est, quod alii dicunt, cum libro scripturae, coniungendum sedulo esse *librum conscientiae*. Eoque referenda, sed recte quoque intelligenda sunt, quae B. IO. ARNDIVS de magno & interno hominis regeniti thesauro, ex instituto, lib. 3 de vero christianismo, disserit.

§. XVIII.

Vltimum denique locum scripta varia & libri eruditorum tenent, quorum in moralis theologiae studio, vsus aliquis esse potest. Sunt isti vel veterum ecclesiae doctorum vel recentiorum: & horum iterum systematici sunt alii, alii ascetici, quorsum mysticorum, quos vocant, scripta referre licet: nec negligendi, qui exemplis & historiis hanc theologiae partem instruunt promouentque: quemadmodum, & ex philosophiae moralis scriptoribus, nonnulli, speciatim characteristici, non omnino nullius vsus sunt.

§. XIX.

Ex patribus,* primo quidem seculo CLEMENS ROMANVS, POLYCARPVVS & IGNATIVS, in epistolis genuinis, sparsim quaedam dabunt, cum dogmatibus more apostolorum ea, quae ad mores formandos, vitaeque sanctitatem promouendam pertinent, coniungentes: nonnulla etiam, sed itidem sparsim fere, seculo secundo IVSTINVS MARTYR & IRENAEVS, & seculo tertio TERTVLLIANVS, ORIGENES, GREGORIVS Neocaesariensis, CLEMENS ALEXANDRINVS, CYPRIANVS: etsi ex his quidam Platonica dogmata, aut alios errores admiscentes, purioris doctrinae moralis fontes, haud parum coinquinauerint. Seculo quarto BASILIUS M. GREGORIVS vterque, NAZIANZENSIS, atque NYSSENSIS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, aliique, partim ex instituto, partim aliud velut agendo, praesertim in homiliis, ad hunc scopum perquam accommodatis, sedulo inculcarunt, quae vitae sanctioris studium promouere possunt: sed omnibus tamen dubiam hic palmam reddit MACARIUS ille Aegyptius, tum in homiliis, tum in aliis opusculis: earum quippe rerum, quae ad interiorum animi culturam pertinent, callentissimus, & hoc nomine a quibusdam inter mysticos scriptores relatus.

* Summatim praecipuos patrum, qui nonnulla ad nostrum institutum spectantia scripserunt, indicasse suffecerit: de quibus prolixius, singula illorum scripta edisserendo, ago in *historia critica theologiae moralis*, quam selectis quibusdam discipulis tradere soleo. Recenset ea ceteroquin etiam GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in introductione in *universum theologiae moralis, cum dogmaticae, tum pragmaticae studium*. Canones conciliorum, eorumque collectores, idem iungit, & post eum alii. At ad ecclesiae disciplinae comparati isti fuerunt: quae ad interiorum animi culturam faciunt, inde non discas, adeoque ad theologiae morale, proprie sic dictam, parum faciunt.

§. XX.

Superfunt AVGVSTINVS & HIERONYMVS, quos ad seculum quintum nonnulli referunt: qui vt omnes theologiae partes, ita eam quoque, quae de moribus tractat, variis scriptis illustrarunt: idque AVGVSTINVS praecipue tanta ingenii felicitate praestitit, * vt velut oraculum aliquod occidentalis ecclesiae euaderet, & ex eo tempore, tanto quis, in theologia etiam morali doctior censeretur, quanto rectius Augustini mentem teneret. Circa officia etiam cum varias quaestiones moueret, casusque dubios euolueret, occasionem scholasticis praebuit, hisce eius vestigiis diligenter insistendi. Certamina praeterea, quae illi tum, aliisque, cum Pelagianis intercesserunt, ** occasionem dederunt, doctrinam de gratia atque natura diligentius excolendi, quam in morali theologia vtramque facere paginam, notum est, & ex dicendis constabit. De reliquis, qui patrum adhuc nomine veniunt, LEONE I seu magno, SALVIANO, ISIDORO, GREGORIO M. aliisque, pro seculi, quo vixerunt, conditione, ferendum iudicium.

* Scripta AVGVSTINI pariter ac HIERONYMI moralia, alibi enumero. In praesenti facere non possum, quin libros AVGVSTINI duos, *de moribus ecclesiae catholicae & Manichaeorum* commemorem, in quorum priori, velut compendium aliquod moralis theologiae exhibet, iisdem principiis superstructum, quibus & nos insistimus. Fundamenti loco ponit, solum Deum animae nostrae summam esse bonum; indeque concludit, Deum supra omnia amandum: virtutes autem nihil aliud quam diuersos amoris huius diuini modos esse, accurate ostendit.

** De quibus praeter veteres, GERARDVS IOAN. VOSSIVS, HENRICVS NORISIVS, alique ex instituto.

§. XXI.

Cum scholastica theologia etiam systematica originem cepit, * cum ad vtramque certis gradibus via strata esset. Neque dogmaticam saltem, sed moralem etiam theologiam, suis systematicis complectebantur veteres scholastici. In qua quidem Aristotelicae philosophiae, legumque ecclesiasticarum, ciuiliumque, cum theologia ex sententiis patrum hausta, mixtura, admodum monstruosa, si quid vel maxime bonae frugis reperiatur, ad hanc, de qua loquimur, moralis theologiae partem parum facit. De officiis enim saltem, actionibusque ad leges componendis, variisque hinc resultantibus casibus, disceptabant, de interiori animi cultura parum solliciti. Hanc ergo moralis theologiae partem, velut derelictam occupaturi alii, patrum quorundam, qui Platonica puriori doctrinae admiscuerunt, arripuerunt scripta: vnde mysticae theologiae cultura: cuius adeo vt in tractandi methodo, ita in obiecto quoque, a scholastica,

a scholastica, magna erat diuersitas. Scholastica enim eam, quae de officiis praecipit, maxime instruebat theologiae moralis, latius sic dictae, partem: quae interiorum animi culturam respicit, a mysticis colebatur, de quibus deinceps.

* Conf. IOAN. MICHAELIS LANGII, viri celeberrimi, dissertatio prooemialis, *de origine & progressu theologiae moralis systematicae*, Ioan. Conradi Durrii, compendio Theologiae moralis, praemissa §. 7. seqq.

§. XXII.

Systematicam docendi theologiam tum dogmaticam, tum moralem, rationem, non tantum retinuerunt Pontificii, sed & qui post felicem ecclesiae a foedissimis erroribus repurgationem ab illis recedere coacti sunt, tum nostrae ecclesiae doctores, tum & Reformati, aliique. Et Pontificiorum quidem, qui moralis theologiae vasta dedere volumina, ingens est numerus, siue in Thomam de Aquino commentati sint, siue sub titulo, *institutionum moralium*, aut de *iustitia & iure*, aut de *virtutibus & vitiis*, vel de *quatuor virtutibus cardinalibus* similibusque, suum executi sint institutum. * Praeterquam vero, quod veterum scholasticorum vitia adeo non emendauerint, ut nouis etiam erroribus ea auxerint: ** ad istum, quem nobis constituimus finem, non pertingunt, officiorum saltem externorum, & quae huc pertinent, consideratione, tractationem suam circumscribentes, eoque nomine si quid commodi afferre possunt, iurisprudentiae divinae potius studio inseruientes.

* Praecipuos recenset GEBHARDVS THEODORVS MEIERS, in *introduc. in theol. moral. stud. cap. 9. seq. add. IO. FRIDERICVS MAYERS in bibliotheca scriptorum theol. moralis Pontificiorum*, Aegidii Strauchii theologiae morali adiecta.

** Nota sunt recentiorum, quos vocant, Moralistarum, speciatim Iesuitarum dogmata, de aequiuocationibus & reseruationibus mentalibus, probabili conscientia, methodo dirigendi intentionem, peccato philosophico, & reliqua, Romanensium etiam quibusdam explosa, speciatim LVDOVICO MONTALTIO, seu BLASIO PASCHALI in *litteris provincial. & WENDROCKIO* seu NICOLIO, qui notas ad eas scripsit, add. quae dixi in *historia juris natural. §. II. seqq.* Huc pertinet liber, gallica lingua scriptus: *La Morale des Jesuites extraite fidelement de leurs livres, &c.* cuius editio tertia anno MDCCII. prodit. Ceterum quae HVG. GROTIUS *prolegom. oper. de iure belli & pacis §. 52.* in laudem scholasticorum adfert, tanti non sunt, inducere ut aliquem possint, ut credat, multum bonae frugis ex illorum scriptis hauriri posse.

§. XXIII.

Cum B. MARTINI LVTHERI opera pristina facies, absterfis fordidibus, theologiae tum dogmaticae, tum morali reddita esset, initio quidem credenda & agenda, uti reuera inter se coniunctissima sunt, ita coniunctim etiam tractabant theologi. * Mox consultum nonnulli putantes, haec seorsim tradere, eam praecipue partem, quae de officiis

ciis praecipit, exemplo Scholasticorum & Pontificiorum, at erroribus remotis, ex genuinis principiis, excolere coeperunt. Vnde haud exiguus illorum numerus, qui *casus conscientiae* ediderunt, ** aut *responsa* & *consilia* theologorum collegerunt. Quo ipso vt omnem moralis theologiae ambitum neutiquam complexi sunt, ita eam, quae de interiori animi cultura praecipit, partem pro sui instituti ratione attingere non potuerunt. Qui deinceps compendia aut systemata theologiae moralis condiderunt, maiori equidem studio hoc argumentum exhaurire aggressi sunt, pauci tamen aut eam partem attingunt, aut ea, qua decet ratione, pertractant.

* Id quod vel PHILIPPI MELANCHTHONIS exemplo patet, qui quidem veteres scholasticos imitatus, in *locis suis theologicis*, omnem theologiam moralem complexus est, vt facile intelligit, qui, quae de libero arbitrio eiusque viribus, de lege, de peccato eiusque fructibus &c. differit, legerit. MELANCHTHONIS vestigiis MARTINVS quoque CHEMNITIVS insisit: nec fuit, quantum mihi constat, seculo decimo sexto ex nostratibus theologis, qui moralem theologiam seorsim systematice tractaret. Recte quidem. Nec tamen vituperandi, qui eam seorsim tractare coeperunt: modo in praxi maneat coniunctissima, quae seorsim considerantur.

** Nota sunt de casibus conscientiae FRIDERICI BALDVINI, GEORGII KONIGII, ANDRAEAE KESLERI, LYDOVICI DVNTE, IO. ADAMI OSIANDRI, IO. CONRADI DANHAVERI, B. FRIDEMANNI BECHMANNI nostri, aliorumque ex nostratibus scripta, de quibus rectius, vt & de illis, qui responsa & consilia theologica collegerunt, infra, cum iurisprudentiam diuinam trademus, erit dicendi locus. Ad eius, de qua nunc agimus, partis, vberiore culturam inde parum proficias. Interim de illis conf. IO. FRID. MAYERSVS in *bibliotheca scriptorum theol. moralis Lutheranorum*. Idem dicendum de IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia moralis*, opere erudito, sed ab auctore ad finem non perducto, edito autem a MAYERO, an. MDCLXXXV. Nec alio habendae loco institutiones aut compendia theologiae moralis, vt *epitome theologiae moralis* GEORGII CALIXTI, quae primum ex nostratibus fuisse, qui disciplinae in morem theologiam moralem tractare instituerit, auctor est GEB. THEOD. MEIERSVS *introd. in theol. mor. stud. cap. 18*. IO. CONRADI DVRRII *compendium theologiae moralis*, tertia vice cum eiusdem auctoris annotationibus posthumis, aliisque accessionibus anno MDCXVIII recusum, HENRICI RIXNERI *instructio theologiae moralis, libri duo*: GEBHARDI THEODORI MEIERI *disputationes theologiae, partem primam & secundam theologiae moralis exhibentes*, AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis*, a IO. FRIDERICO MAYERO, anno MDCCV luci publicae exposita. In his & aliis eiusdem generis compendiis & systematibus erudire quidem, quae ad officia christianorum pertinent, plerumque pertractantur: quae vero ad *bonum* spectant, aut praetermittuntur, aut sparsim saltem inseruntur, nec iusta explicatione differuntur. Idem de IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *specimine theologiae moralis, quo vera & naturalia omnis iuris atque honestatis principia eruntur*, quinq; dissertationibus in academia Rostochiensis proposito, & anno MDCXC edito, censendum. Praeterquam enim quod vel ex titulo operis istud constet, tractatio quoque hoc abunde docet: ipseque *cap. 1. §. 8.* obiectum theologiae moralis directum, id constituit, quod immediatae obligationis est erga Deum. Elegantioribus interim compendiis citra controuersiam est annumerandum, nec defunt hinc inde adspersa, quae theologiae morali strictius sic dictae, lucem adfundant, vt ex ipsa tractatione nostra constabit. Nouis accessionibus actum, recusum est anno MDCCVII sub titulo: *theologia moralis sibi constans*. Plura adhuc, quae nostro instituto, in prima hacce parte, inseruiunt, suppeditat IO. OLEARIVS, Lipsiensis.

Lipsiensis academiae theologus longe celeberrimus, multisque nominibus de ecclesia nostra meritus, in *doctrina theologiae moralis totius in usum incipientium, certis paucis ac methodi limitibus circumscripta & tabulis 72. comprehensa; quae cum introductione in theologiam casualem*, Lipsiae anno MDCCIII. prodit. Dignam itaque merito eam censuit, quam annotationibus suis illustraret B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noster, quae anno MDCCIV. lucem adspexerunt publicam. BARTOLDVS BOTSACCVS theologus Hassnienfis in *medulla theologiae moralis seu tractatu theologico de irreprehensibilitate, praecipuis fidelium*, qui itidem anno MDCCIII. prodit, partem saltem doctrinae huius exhaurit, nec ad omnia, quae hic tradi debent, se porrigit. At integrum moralis doctrinae theologiae campum completi constitutum fuerat B. IO. GVIL. BAIERO: morte tamen praepeditus, destinatae exequi non potuit. Quae reliquit, anno MDCXCVII. lucem adspexerunt, sub titulo: *compendium theologiae moralis, officia hominis christiani tam generalia quam quoad singulos ordines, in ecclesia & republica specialia exhibens*. Praecipue itaque illi constitutum, de officiis praecipere: non pauca tamen quoque attingit, quae ad *hexem*, interiorumque animi culturam pertinent. Supplementum anno MDCCIII. addidit, vir doctissimus, nobisque iam antea laudatus, IOAN. MICHAEL LANGIVS. Sed mitto reliqua, quae hic dici possunt, in *historia critica theologiae moralis & casuisticae*, vberius edisserenda.

§. XXIV.

Apud Reformatos res eodem fere modo gesta est. Primi, qui apud eos eruditionis laude inter theologos effloruere, iunctim credenda & agenda tradebant. Qui agenda seorsim deinceps considerata sibi sumpserunt, de officiis hominum, actionibusque ad leges diuinas componendis, & casibus conscientiae, praecipue solliciti fuere.* Recentiores quidam in compendiis ulterius progressi sunt, pleniori forma integram theologiam moralem exhibentes:** quidam vero ex instituto τὰ ἀσκητικά in ordinem redigere, & systematica connectione exhibere, consultum duxerunt.

* Id scripta testantur casuistica, IO. HENRICI ALSTEDII, GVIL. AMESII, GVIL. PERKINSII, ANDRAEAE RIVETI, ROBERTI SANDERSONI, aliorumque, de quibus praeter alios IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *bibliotheca scriptorum theologiae moralis & casuisticae, religionis reformatae additorum*.

** Hos inter principem sibi locum vindicat IOAN. HOORNBECKIVS, cuius *theologia practica*, Ultraiecti anno MDCLXVIII. edita, aliquoties lenae recusa, omnibus fere, si errores Reformatorum passim adpersos demas, in hoc genere dubiam reddit palmam. Plenissime enim & ex genuinis fontibus, scripturae scilicet sacrae, hoc argumentum tractavit, de iis praecipue immo vnicè fero, quae ad interiorum animi culturam spectant, sollicitus. Cumque theologia moralis stricte sic dicta, & a iurisprudentia diuina distincta, hocce sibi argumentum vindicet, nonnulli tamen ex Reformatae ecclesiae doctoribus sub titulo *asceticae* hoc, aut partem saltem eius insigniorem, exhibere maluerunt. Fecit hoc GISBERTVS VOETIVS, cuius τὰ ἀσκητικά siue *exercitia pietatis*, methodo quadam systematica disposita, prodierunt, Gorichemi MDCLXIV. 8vo. Definitionem asceticae is hanc tradidit, quod sit *doctrina theologica, seu pars theologiae, quae continet methodum ac descriptionem exercitiorum pietatis. Prolegom. p. 1.* De exercitiis vero pietatis nos vel maxime solliciti sumus in theologia morali. Fecit idem PETRVS VAN MASTRICHT, Ultraiectinae academiae theologus, perquam celebris: cuius *theologia theoretico-practica*, Ultraiecti MDCCXIX. lucem adspexit, in qua praeter ideam theologiae moralis, bypotyposeos theologiae asceticae, seorsim exhibet.

§. XXV.

§. XXV.

Praeter systematicos scriptores conferendi etiam sunt *ascetici*,* quippe quorum nonnulli recte adhibiti, ad vberiore[m] moralis theologiae culturam plurimum conferunt. Vt enim methodi, quibus se circumscribunt systematici, leges, & *ἀσκητικαὶ* consecratio, tractationem illorum quandoque ieiunam & sterilem reddit, ita si doctrinae maior copia & vbertas, haud raro ex asceticis haurienda, accedat, perfectius quid & consummatius inde efflorescit. Systematicorum *ἀσκητικαὶ*, si quid forte exorbitantis libertatis in asceticis occurrit, corrigit: vbertas asceticorum cum viuidiori efficaciorique proponendi modo, coniuncta, ne sterilis euadat systematica tractatio, efficit. Vtrobique tamen sedulo dispiciendum, ne scholae saltem aut vanis speculationibus destinetur, doctrina, quae vitae vnice inferuire debebat.

* Solet a nonnullis inter synonyma theologiae moralis, *Ascetica* referri, voce, vt ISAACVS CASAVBONVS, *exercitat. 2. contra Baron. sect. 13.* docet, a ludis & certaminibus veterum, ad exercitia sacra, seu studium pietatis, traducta. conf. 1 *Cor. ix, 24.* 1 *Tim. iv, 7. 8.* Recte quidem, si de theologia morali stricte sic dicta, vti nos vocem istam accipimus, intelligatur. Et ita ascetici etiam erunt, qui hanc theologiae partem systematice tractant. Nos vero in strictiori adhuc significatione *asceticos* in praesenti systematicis opponimus: eo nomine illos appellantes, qui non systematice, sed methodo liberiori, magisque vitae accommodata, hanc doctrinam, aut in vniuersum, aut qua certam eius partem, pertractarunt. Cuius quidem generis scriptorum magna vbique, non apud nos modo, sed Pontificios & Reformatos etiam, est copia. Pontificiorum quidem digna quae sint, vt hic commemorentur, scripta, a mysticis, de quibus deinceps, distincta, pauca inuenimus. Non modo suae ecclesiae erroribus, genuinae pietati e diametro oppositis, resecta sunt, sed ineptae cuiusdam & vanae eruditionis, aut eloquentiae ostentatione, lectores, melioribus aduetos, offendunt potius, quam instruunt. HIERONYMI DREXELII, DIDACI STELLAE, IO. EVSEBII NIEREMBERGII, similiumque, quibus vulgo pretium aliquod statuunt, exemplo hoc patet. Iansenistarum tamen quorundam scripta Gallicana excipias, maiori iudicio composita. Asceticos etiam illi vocare solent, qui regulas monachis praescriptas continent & explicant, quorum nonnullos recenset IO. MABILLONIVS *de studiis monasticis p. 633. seqq.* At illorum apud nos exiguus vsus. Inter Reformatos, magnam in hoc genere laudem consecuti sunt Angli, quorum vt alias in omni eruditionis genere, ita in hac etiam parte commendanda est industria. Hinc RICHARDI BAXTERI, IOSEPHI HALLI, THOMAE GODWINI, DYKII vtriusque DANIELIS & IEREMIAE, LYDOVICI BAYLII, THOMAE BROOCKII, EMANVELIS SONTTOMI, aliorumque concelebrantur scripta, in linguam etiam Germanicam translata; quibus ex recentioribus iungendi SCHERLOCKIVS, TILLOTSONVS, alique. Catalogum praecipuorum, eorum quidem, quorum in Germanicam linguam conuersa scripta extant, IO. GEORGI HOFFMANNI, *oratori sacro Anglicano*, lingua Germanica scripto, praemisit IO. MARTINVS SCHAMMELIVS, Lipsiae anno MDCCVI. 4to. *Bibliobecam* vero quam vocat *Anglorum*, argumentis ab iis pertractatis, ad certos titulos conuocatis, & sub iis adlegatis auctoribus, locisque in quibus de iis agitur, indicatis, concinnauit MARTINVS KEMPIVS, anno MDCLXXVII. 4to. Negandum profecto non est, multa egregie & praeclare dicta in iis occurrere: notaque sunt magnorum inter nostrates virorum exempla, qui ad pietatis praxin, ex quorundam horum scriptorum lectione, multum se profecisse, professi

fessi sunt: nollemque cum CONRADO TIEVRTIO RANGONE; in libello Germanico, in quo *Quakerismum in Quietismo* demonstrare adgressus est, cap. 12. §. 8 horam scriptorum lectionem & usum profusus damnare; hoc tamen certum, circumspeditione hic quoque vel maxime opus esse, ne temere & sine *documentis* quidvis arripiamus. Habent suos errores, communes sectae, cui quisque additus fuit: habent subinde & proprios. Rara etiam multis & pulchra videntur, quae quotidiana & vbiuis obuia, praesertim si semotis ornamentis, rem consideres. A Reformatis, quorum plurimos lubens praetermitto, priusquam discedam, facere non possum, quin clarissimi viri OSTERWALDI, merita adhuc concelebrem, quippe qui scriptis quibusdam Gallicanis, sed egregiis, de *causis corruptionis in moribus*, item *contra impunitatem*, hanc doctrinae parem ornauit. Ad nostros venio. Namque tot praestantium in hoc genere scriptorum copia abundans, ut domi iam quae visui sint, reperiamus abunde, nec apud externos ea temere quaerenda sint. Post B. MARTINI LUTHERI, HIERONYMI WELLERI, VRBANI REGII, aliorumque quorundam veterum scripta, huc comparata, principem in his locum tribuo B. IOANNI ARNDIO, tum in aliis, tum maxime in aureo & incomparabili opere, de *vero christianismo*: quibusdam quidem in locis, a nonnullis heterodoxiae accusato, sed a praestantissimis, & summa orthodoxiae laude florentibus theologis dextre explicato, & egregie defenso. Qua de re non dubitauit, qui praeter alia, *Apologeticam* illam *Arndianam* a viro quodam docto, lingua Germanica concinnatam, editamque Lipsiae anno MDCCVI. legerit. At praeter ARNDIUM, B. IO. GERHARDVS, PAVLVS EGARDVS, IO. LUTKEMANNVS, HENRICVS MULLERVS, CHRISTIANVS SCRIVERIVS, PHILIPPVS JACOBVS SPENERVS, aliique quam plurimi, hanc partem egregie ornaverunt, editis scriptis luculentis admodum & ad pietatis studium, quorsum & moralis theologia vnicui collineat, promouendum profusus accommodatis. Quod si quid in quibusdam forte minus accurate dictum occurrit, hoc reliquis eorum meritis condonandum, nec in malignum detorquenda sensum, quae innocenter dicta sunt. Sola scriptura vtiq; infallibilitatis praerogativa gaudet: reliquae, quorumcunque etiam scripta, exigenda ad hanc normam, atque adeo cum *documentis* legenda.

§. XXVI.

Ad asceticos scriptores proxime accedunt mystici, immo a quibusdam inter mysticos etiam connumerantur ascetici. Quidquid huius sit, ut mysticorum scriptorum non vnum est genus: ita non eodem etiam omnes habendi sunt loco. Et hinc de ipsa quoque theologia mystica *pronunciandum. Quo nomine si nihil aliud, quam ipsa theologia moralis intelligatur, ** ut vocem vix aliter capere possunt, qui de puriori theologia mystica loquuntur, de origine quoque eius aliter sentiendum, quam cum complexus aliquis Platonicarum christianarumque doctrinarum, de interiori animi cultura, eadem significatur.

* Vocem *Mystica* a sacris Gentilium, speciatim Eleusiniis nonnulli reperunt. Nec infolens, ut vocabula a ritibus & consuetudinibus gentilium, ad res diuinas exprimendas transferrentur. Quod si veteres christiani ab ethnicis hanc vocem acceperunt, sensu innocenti & purissimo hoc factum, ut credamus, par est. Videndus CASAVBONVS *exercitatus*. 16. *contra Ba: onium* n. 42. Hoc certum, quod verbum *μυστικόν*, vel *μυστικόν*, vnde *μυστικόν*, aequae ac vox *μυστήριον*, in scriptura sacra occurrit. *conf. Phil.* 1v, 12. 1 *Cor.* 11, 7. Quidquid huius sit, christiani scriptores, vocem *μυστικόν*, quae, *arcantum*, *absconditum*, significat, sacrae theologiae, & quidem ei parti quae mysteria, & abditas ac a sensu & ratione humana remotas maxime habet res diuinas, adplicuere. Speciatim tamen ea

theologiae pars, quae contemplatur DEVM, & mysterium regenerationis, & hanc insequentis renouationis christianaе, ac vnionis cum DEO mylticae doctrinam complectitur, id nominis accepit. Brudite haec omnia edidit ADAMVS RECHENBERGIVS, *disserit. de origine theol. myst. §. 2. ad 8.*

* Itae existimo: theologiam mysticam puriorem & theologiam moralem rem vnā eandemque esse. Idem vtrouque finis; idem subiectum; media eadem. Nec repugnat, quam nonnulli tradunt, mylticae theologiae definitio, quod sit *diuina & arcana de Deo rebusque diuinis sapientia, qua mens hominis regenti illuminatur, voluntas virtutibus diuinis instructa, ab inquinamentis peccatorum purgetur, ut illa Deo arctissime vniantur.* Namque & moralis theologia eo tendit, ut in illuminatione qua intellectum, sanctitate qua voluntatem, magis magisque proficiat homo regentus, arctiusque cum DEO vniantur. Sunt tamen, qui in strictiori significatione, per theologiam mysticam sublimiorem contemplationis gradum, aut gratiae diuinæ operationes singulares, & velut extraordinarias, intelligunt: in latiori significatione, id omne mylticum dici posse existimantes, quod ad sanctam spirituales & internam vitam aut christianismum practicum pertinet. vid. GOTHOPREDI ARNOLDI *historia theol. myst. cap. 2. §. 5. pag. 19. 20.* Qua quidem ratione, theologia myltica in latiori significatione conueniet cum theologia morali, in strictiori, ab eadem differet. Verum praeterquam, quod de sublimiori illo contemplationis gradu, & operationibus gratiae singularibus, multa adhuc moneri possent, ne illusioni locus concedatur, & cuncta insuper ad scripturae sacrae regulam sint exigenda, id probe obseruandum, difficile esse de eiusmodi rebus ita scribere, ut illi, qui eiusmodi quid non perceperunt, quod illi, qui hoc scribunt, ceperunt, aut ceperisse sibi visi sunt, intelligant. Longe adhuc difficilius, aut superuacaneum etiam videtur, peculiarem inde theologiae partem, a ceteris distinctam constituere. Bene haec obseruat auctor libri Gallici, qui Amstelodami prodit sub titulo: *christianismus illustratus, quoad bodiermas, de Quietismo controuersas.*

§. XXVII.

Nimirum cum totam doctrinam christianam, σοφίαν Θεῶν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκρυφωμένην, dixerit apostolus 1 Cor. II, 7. recte quoque parseius, quae de incremento vitae spiritualis agit, eodem nomine venit, & hoc sensu myltica theologia vocatur: idque eo magis, quod eadem dogmata, easdemque loquendi formulas ex scriptura sacra, theologia moralis retineat, quibus myltica theologia purior gaudet. Vnde & non errant, qui hac ratione ex ipsa scriptura sacra mylticae theologiae originem repetunt, eiusque auctores Christum ipsum atque apostolos faciunt, immo sanctos & patriarchas veteris testamenti, arcanae huius sapientiae participes fuisse contendunt. *

* Ecquis enim ignorat de renouatione, incrementisque vitae spiritualis, & vnione cum DEO, quae praecipua mylticae theologiae sunt capita, ipsam nos abunde informare scripturam sacram? Hinc phrasae sacrae mylticis receptae, ex Deo nasci, 1 Io. 111, 9. 1 Io. 1, 12. nouam fieri creaturam, 2 Cor. v, 17. exuere veterem hominem & induere novum, Ephes. 1 v, 22. 24. vitam absconditam cum Christo in Deo quaerere, Coloss. 1 v, 3. Christum in nobis viuere, Gal. 11, 20. & quae sunt eiusdem generis longe plurimae. Mirum itaque non est, quod ex ipsa scriptura sacra mylticae theologiae, sed purioris, origo reperatur. add. BALTHASARIS KÖPKENI *theologia myltica, seu ascetica Germanice scripta, cap. 1.*

§. XXVIII.

§. XXVIII.

In primitiua autem ecclesia contigit, vt nonnulli Platonicae philosophiae innutriti ad sacra christianorum accederent, & hinc Platonica dogmata, formulasque loquendi christianae religionis scitis admiscendo, aut haereses portentosas excitarent, aut moralem mysticamque doctrinam iisdem contaminarent. * Quibus etsi patres quidam se opposuerunt, ex nimio tamen Platonicae philosophiae amore, hi ipsi quoque placita quaedam formulasque loquendi Platoniorum retinuerunt, & sacrae, praecipue morum doctrinae adaptarunt. Hinc in CLEMENTIS ALEXANDRINI, ** aliorumque, maxime asceticorum, scriptis, Platonicas loquendi formulas, sententiasque, passim deprehendere licet, quales etiam apud THEODORETVM, GREGORIVM NAZIANZENVM, CHRYSOSTOMVM, aliosque inveniuntur.

* Sunt, qui mysticae theologiae originem ex philosophia Platonica deriuant: idque praeter ceteris, omnibus viribus agit EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS in *Christianismo Hermatico-Platonico part. 1. cap. 1. §. 11. seqq. p. 47. seqq.* Quod de puriori theologia mystica intelligi nequit, ut iam dictum. Puriores vero illam per Platoniorum sententiarum & formularum admixtionem, contaminatam, concedimus. Interim si ad specialiora descendatur, caute incedendum, ne quid pro Platonico dogmate vendicaretur, quod tale non est: neue quid ideo, quia Platicum, sed quia erroneum, reiciatur: & denique, quo sensu sententia, aut formula quaedam Platonica, a scriptore mystico adhibeatur, dispiciatur. Id iam monui, in dissertat. de *ναδύγου Πυθαγορευ-Platonica*, quae in *Analektis hystoriae philos.* extat, §. 19. Quia ratione autem Platonica dogmata in theologiam mysticam recepta & propagata sint, omnium optime docet IACOBVS THOMASIVS, in *schiedia-ssmate de definitione philosophiae &c.* quod deinceps sub titulo: *origines hystoriae philosophicae & ecclesiasticae*, prodiit, §. 39. seqq.

** Gnosticis hoc tribuitur, quod Platicam philosophiam cum christiana doctrina commiscuentes, variorum errorum produxerint monstra, speciatim & mysticam theologiam conspurcauerint. Quod de quibusdam Gnosticorum facile concesserim: namque non vnum fuisse Gnosticorum genus, constat. Hoc certum, quod CLEMENS ALEXANDRINVS, sub verae *γνώσεως* nomine, quam haeticorum *γνώση ψευδονόμη* opponit, ea, quae ad theologiam mysticam pertinent, tradiderit. Idemque, per τὰ κατὰ τὴν ἁληθῆ φιλοσοφίαν ὑπομνήματα, subinde memorata, nihil aliud, quam mysticae theologiae placita intelligit, immo hinc inde ipso τὴ μυστῶν vocabulo vsus est, vt *paedagog. lib. 2. cap. 8. Stromas. lib. 1. & 5.* vt erudite obseruat RECHENBERGIVS *l. c. §. 19.* In illis mysticae theologiae dogmatibus proponendis Platonicae philosophiae eum assumsisse placita, formulasque, res ipsa docet, & obseruat, praeter alios IACOBO THOMASIO *l. c. §. 46. seqq.* Simile quid in MACARIO supra nobis laudato, item ARSENIO, AGATHONE, ANTONIIS, quorum apophthegmata mystica, POSSINVS refert, in *theatro ascetico opuscul. 9.* aliisque, nonnulli sibi obseruasse visi sunt. De THEODORETO & reliquis, qui similes formulas Platonico-mysticas adhibuerunt, vid. RECHENBERGIVS *l. c. §. 20.* de reliquis eiusdem aetatis scil. sec. 2. & 3. scriptoribus, qui pro mysticis aut asceticis habentur, vid. ARNOLDVS *hyst. theol. myst. cap. 13. & 14.*

§. XXIX.

Talia cum hinc inde, & sparsim in patrum quorundam scriptis reperi-

reperirentur, seculo tandem quarto Dionysius, * quem vulgo Areopagitam vocant, in vnum corpus ea coire iussit, in libro *de theologia mystica*, qui primum doctrinae huius compendium, & quoddam velut systema, exhibet, quanquam & in aliis, quae reliquit, scriptis, mystica diligenter inculcet dogmata. Hunc igitur auctorem deinceps reliquit, qui mysticorum nomine veniunt, duces fere & antesignanos secuti sunt: quemadmodum nec inter veteres defuerunt, qui annotationibus suis & commentariis eum illustrarunt.

* Quae de hocce DIONYSIO vulgo disputari solent, nunc non attingo. Nec ad nostrum hoc institutum pertinet. Ad opera, quae sub Dionysii nomine circumferuntur, quod attinet, fuerunt, qui ea Dionysio isti Atheniensi tribuere non dubitarunt, ut PETRVS LANSSELIUS, BALTHASAR CORDERIUS, MARTINVS DELRIO, PETRVS HALLOIX, aliique. Quibus cum praeter alios IO. LAVNOIVS, & IO. DALLAEVS, ille in libro *de duobus Dionysis*, hic in peculiari de scriptis, quae sub Dionysio Areopagite & Ignatii nomine circumferuntur, opere, rationes solidissimas opposuissent, his decisa videri poterat, nisi nostra aetate NATALIS ALEXANDER, in *selectis H. B. capitibus*, *sec. 2. dissert. 21.* itemque EMANVEL SCHELSTRATENVS, & monachus quidam monasterii S. Benedicti ad Ligerim, novas pro Dionysio isto in aciem produxissent copias, nutanci eius causas, suppetias, si possent, laturi; quibus nuper LAVRENTIVS COZZA accessit, in *vindiciis Areopagiticis* Romae anno MDCCII editis. Quidquid huius sit, a veritate minime aberravit, qui cum vitis harum rerum peritissimis auctorem horum operum, quae Dionysii nomen praeserunt, sub finem seculi quarti aut incitium quinti, vixisse, existimaverit. In libris *de coelesti & ecclesiastica hierarchia*, item *de divinis nominibus*, aliisque, mysticorum dogmata, placitaque passim adpersit, sed in eo, quem *de theologia mystica* scripsit, vti dictum, velut ex instituto, hocce argumentum tractavit. Hunc duces & antesignanos reliquos fere secutos, qui mysticam theologiam excoluerunt, ex annalibus ecclesiasticis satis constat. Idque tot etiam, qui in eum extant, testantur commentatores: quos inter primum locum MAXIMVS confessor tenet, seculi septimi scriptor, qui aliis etiam scriptis mysticis innotuit. Ex latinis idem fecere, HUGO DE S. VICTORE, ALBERTVS M. THOMAS DE AOVINO, aliique, ex Graecis PACHYMERES, qui seculo 12. paraphrasi Dionysium illustravit, ut reliquos, praesertim recentiores, nunc mittam.

§. XXX.

Vt in occidentali ecclesia mysticae theologiae studium effloresceret, factum cum primis opera & studio IOANNIS ERIGENAE, qui & SCOTVS dictus, quippe qui Dionysii opera in latinum transtulit sermonem, quod & seculo XII. IOANNES SARRACENVUS fecit, quo tempore & BERNHARDVS * vixit, qui scriptis variis & pro seculi conditione egregiis, mysticam theologiam explanavit.

* Tot encomiis eruditorum celebratus est BERNHARDVS, ut mea laude nihil illi accedere possit. Et licet suis non careat naevis, multum tamen bonae frugis in scriptis eius deprehendere licet. Ad theologiam mysticam spectant sermones eius in *diebus dominicis aliisque festis*, variaeque *h. millae*, quinque de *meditatione* libri ad Eugenium Papam, & alia, cum primis auctorem sermones 86. in *priora tria capita cantici canonicorum*.

§. XXXI.

§. XXXI.

Scholastica scilicet theologia caput tollente, plurimi quoque fuerunt, qui mysticae theologiae studio se traderent. Etenim illa cum ita comparata esset, ut scholae potius inferiret, quam vitae, & ab iis maxime coleretur, qui ingenii doctrinaeque captabant laudem, parum inde se percipere emolumenti intelligebant, qui de interiori animi cultura vel mediocriter erant solliciti. Nam & quae de morum doctrina praecipiebant scholastici, vel potius more suo disputabant, & ieiuna nimis erant, & huic scopo parum accommodata, maximam etiam partem ad externa officia, aut ecclesiae disciplinam spectabant. * Hinc tanto diligentius a quibusdam mysticae theologiae cultum studium: at successu, non adeo felici: cum erroribus, quibus iam conspersa erat ea doctrina, novos adderent, dogmaticae theologiae corruptelas, quae iam ubique regnabant, etiam inferentes, vel inanibus speculationibus indulgendo, novos ipsi excogitantes. Fuerunt tamen, qui supra saeculi caput sapientes in tanta doctrinae scholasticae & mysticae corruptela, salutaria multa, & profutura traderent, ** quorumue scripta, semotis, qui iis adhaerent, naevis, hodie nonnullis in pretio sunt.

* Ita ergo licet scholastica, mysticaeque theologia maxime oppositae essent, per illam tamen huius quoque studium fuit promotum. Taedio sane scholasticae theologiae, quod rixosis, quibus referta, contentionibus quaestionibusque vanis & spinosis, animus veritatis divinae amans exariari non posset, multos ad theologiam mysticam excolendam excitatos, recte obseruat COLBERGIVS, in *christianismo hermetico-platonico part. 1. cap. 1. §. 3. p. 60.* Nec praetermittendum, praestantissimos scholasticorum, velut in conscientia de scholasticae suae theologiae inanitate, convictos, etiam mysticae simul theologiae studio se dedisse; ut HUGONIS atque RICHARDI DE S. VICTORE, THOMAE AQUINATIS, BONAVENTURAE, ALBERTI M. aliorumque, exemplo constat, quippe quorum plurima extant scripta mystica. De erroribus in horum scriptis obuiis, non necesse est, ut aliquid adiciamus, cum hoc satis constet. Id modo notandum, inter ipsos mysticos iam tum interdum certamina enata, vnum ab alio postulatum erroris. Sic IO. GERSON, atro notavit lapillo IOANNEM RVSBROCKIVM inter mysticos seculi decimi quarti longe celeberrimum, quem tamen IO. a SCHONHOVEN peculiari apologia defendit, quod & DIONYSIVS CARTHVSIVS fecit *lib. 3. de contemplat.* & GERHARDVS ab HAMONT, *dedic. opp. Rusbroc.* conf. VOETIVS in *asceticis p. 77.* In HENRICO HARPHIO itidem nonnulli quaedam desiderant, nec sine circumspeditione eum legendum monent.

** Huc ex seculo 14 praecipue IOANNES TAVLERVS spectat, vita pariter ac scriptorum praestantia commendabilis. LVTHERI, MELANCHTHONIS, aliorumque nostrae quoque ecclesiae doctorum, de eo testimonia satis nota. Auctor epistolae de *principiis & characteribus mysticorum*, in P. POIRETI *bibliotheca Mysticorum selecta* habetur, inquit, *inter mysticos pro auctore quam maxime probato, & primi subfelli, cuius sententiae cum extrema veneratione omnes adspiciuntur*, p. 108. ubi & characterem eius in compendio exhibet. Ex sequenti seculo decimo quinto, commendandi maxime IOANNES GERSON, in variis opusculis, THOMAS a KEMPIS, tum in aliis, tum maxime egregio, de *imitatione Christi* libello, si modo is eius auctor; qua de re Romanenses in et se ita dimitant & digladiantur, ut imitationis Christi parum sint memores, & denique auctor

theologiae Teutonicae B. LVTHERO tantopere commendatae, vt ex hoc demum libro, quid DEVS, Christus, homo & omnia sint, se didicisse, libere & ingenue profiteatur. Plura de his non addo, nec licet, nisi instituti immemor esse velim; faciam id, si DEVS voluerit, in *historia critica theologiae mysticae*.

§. XXXII.

Ortis seculo decimo sexto, quae hodie adhuc vigent, maximis in ecclesia occidentali certaminibus, orbeque christiano in varias sectas diuiso, moralis quoque mysticaeque theologiae non una vbi-que fuit facies. Namque nulla fuit secta, quae non theologiae huius haberet cultores, * eam vel ecclesiae, cui additi fuerunt, placitis accommodaturos, vel nouis etiam erroribus locupletaturos, aut saltem veteres errores non reiecturos, sed novos potius ex iis deducturos. Hinc porro factum, vt mox a quibusdam reiiceretur tota theologia mystica, ab aliis defenderetur, aut excusaretur: ab aliis a puriori, impura & fanatica discerneretur, diuerso iterum respectu, prout ex sua, cui quisque addictus fuit ecclesiae, hypothesebus, doctrinae puritatem aestimabat.

* Hinc distinctius de mysticae theologiae scriptoribus, inter nostrates, Pontificios, Reformatos, & sic porro, dici posset. Nimis, quod ad nostrates attinet, nonnulli puriorem illam & genuinam theologiam mysticam excoluerunt, quorum auctoritati illi spectant, supra iam a nobis laudati, quos inter post LVTHERVUM, principem locum tenet B. IO. ARNDIVS. Post Lutherum, inquit IACOBVS THOMASIVS, quasi partitis operis alii scholasticam, alii mysticam magis magisque reformare aggressi sunt (theologiam). B qui- bus Iohannes Arndius maxime negotium sibi sumpsit mysticae theologiae restitendae, in faciem saniorum. Georgius vero Maior (ita paucis interiectis peigie) dum vitas patrum repurgauit, quod quidem factum anno MDXLIV. non conscio tantum, sed etiam impellente Luthero, Arndio quodammodo praelysso in opere simili confendus est, in originib. *hist. philof. & eccles.* p. 145. Fuerunt vero alii, qui, etiam nostrae ecclesiae additi videri voluerint, variis tamen grauisimisque erroribus theologiam mysticam contaminando, effecerunt, indigni vt censeantur, qui inter nostrates referantur, quorum IACOBVM BOEMIVM, VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque, quorum rescripta satis nota sunt, refero. Inter Pontificios plurimos fuisse, etiam post Lutheri reformationem, mysticae theologiae cultores, nemo ignorat, nisi cui ignoti fuerint LVDOVICVS BLOSIUS, THERESIA a IESV, FRANCISCVS DE SALES, IOANNES BONA, cardinalis, & ipse denique ROBERTVS BELLARMINVS, alii que quam plurimi, quorum hoc scripta testantur. In hisce praeter errores quosdam impuriore theologiae mysticae proprios, tales etiam, qui omnibus Romanae ecclesiae addictis communes sunt, reperiri, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim nonnulli Romanensium ex sua opinione puriorem quandam theologiam mysticam statuentes, aliorum suae ecclesiae addictorum, impuriorem damnarunt, quod exemplo MICHAELIS DE MOLINOS, & Cameracensis archiepiscopi, FRANCISCI FENELON DE SALIGNAC, satis patet. Inter Reformatos mysticae theologiae non defuisse cultores, vel GISBERTI VOETII exemplo constat, cuius *kenyrick* supra iam commemorata nihil aliud, quam theologiam mysticam methodice digestam, continent, quanquam etiam in hac causa aduersarium expertus sit SAMVELEM MARESIVM. Ex Anglis plerique auctores, itidem supra iam laudati, in hanc classem reponi solent. Referre huc etiam licet PETRVM POIRETVM, mysticae theologiae celeberrimum restauratorem, & ANTONIAE BVRIGNONIAE affectam, sed errores simul grauisimos, & iam pridem dampnatos, iterum

iterum in scenam producentem. De Quakeris aliisque, qui iidem eiusdem theologiae cultores videri voluerunt, non necesse est, ut aliquid addam. De his enim quid sentiendum sit, inter omnes constat. Ceterum de theologia mystica dum haecenus egimus, praecipuos quosdam auctores indicauimus: de reliquis, quos enarrare nostri non fuit institutum, post MAXIMILIANVM SANDAEVM, & ANDREAM SAVSSAYVM de *mysticis Galliae Scriptoribus*, vid. GOTHOFK. ARNOLDVS in *hiflor. theol. myst.* & PETRVS VOIRET in *bibliotheca mysticorum selecta.*

§. XXXIII.

Et hinc tandem liquet, quid de theologia mystica, mysticisque scriptoribus sit sentiendum. Distinguendi in illis sunt vera a falsis, a noxiis vtilia & profutura. Nonnulli principiis quibusdam pseudo-mysticis, prima fronte speciosis, sed perniciosissimis tamen, insistentes, aut innoxii pessime abutentes, ad ea dilabuntur, quae ipsa religionis christianae fundamenta euertunt. * Nonnulli cautius incedentes a crassioribus eiusmodi erroribus sibi temperant, at talia tamen assumunt, quae accuratius examini vix sustinent. Plurimi etiam errores suae, cui additi sunt, ecclesiae, mysticae quoque doctrinae admiscent, caute itaque & cum *δοκιμασία* hoc quoque nomine legendi.

* Huc illorum placita referenda, qui e. g. quietem animi eo usque extendunt, ut nec precibus vacandum, necessarium putent, mediaque conseruandae augendaeque fidei & sanctitatis prorsus respuunt, immo ipsam scripturam sacram infirmis & carnalibus, qui internam Spiritus sancti vocem audire nondum didicerint, concessam contendunt, & quae reliqua sunt, hinc inde apud quosdam obuia, ita quidem comparata, ut non tantum cum christiana religionis fundamentis pugnent, sed vitae etiam sanctae tatem euertant, tantum abest, ut promoueant, qui tamen mysticae theologiae scopus esse debebat. Ad alteram classem pertinent, qui dogmata quaedam, si recte explicentur, verissima, vltra, quam par est, extendunt, e. g. de amore puro, & alia, in ipsa tractatione passim a nobis notanda. Sunt etiam quaedam loquendi rationes mysticis preiuge & peculiariae, non temere quidem ob ambiguitatem aut obcuritatem aut vsurpandae, aut imitandae; Interim cum innocentem etiam sensum admittant, non reiiciendae, aut in deteriorem deorquendae sensum: de quibus vid. BALTHASAR ROEPKENIVS *theol. myst. cap. 2. p. 82. segg.*

§. XXXIV.

Interim illos, qui ceteris puriores sunt, insigniter christianae vitae adiuuare praxin, studioque adeo theologiae moralis egregie inferuire, apud peritos harum rerum existimatores, positum est extra controuersiam. De vitae enim spiritualis incremento, de gratiae diuinae in anima hominis operationibus variis, de mediis in renouatione proficiendi, de amore Dei, de abnegatione sui, similibusque argumentis, circa quae moralis theologia, speciatim ita dicta, occupatur, haud raro tam copiose, tam profunde, & efficaciter praecipunt, ut haec similiaque in illis legisse, & recte ponderasse, neminem poeniteat.

§. XXXV.

§. XXXV.

Cum autem exempla aliorum * vitam egregie instruant, ad virtutem excitent, prudentiam augeant: nec in vita spirituali, & quae ad eius incrementum comparata est, theologia morali, eiusque studio, insuper habendos esse auctores, qui talia exhibent, praesertim qui in vitis sanctorum describendis, operam studiumque collocarunt, manifestum est. Vt enim, quae agenda sunt, moralis theologia docet, ita quo pacto, quae illa praecipit, agantur, haecce historiae pars luculenter ostendit. At cum non omnia eiusdem generis sint exempla, nec pari prudentia, qui ea litteris consignant, praedicti, selectu opus est, & accuratissima illorum quae proponuntur, diiudicatione.

* Solet moralis philosophiae triplex tractandi methodus commendari, *dogmatica, paraenetica, & paradigmatica*. Pari vero ratione & theologia morali triplici hac methodo tradi non tantum potest, sed & solet. Cumque quaelibet aliquid habeat, quo se praecipue commendet, difficile sane est iudicare, quae reliquis sit praefenda. Dogmatica methodus in systematicis conspicitur scriptoribus. Paraenetica in asceticis. Paradigmatica in illis, qui per exempla docent. Quantum in civili prudentia exemplorum vis & utilitas sit, docent, qui historiarum hinc pretium aestimant, vsumque commendant, IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia & eloquentia civili*, IO. HENRICVS BOECLERVS in *historia, schola principum*, ISAACVS CASAVBONVS, in *praefatione Polybio praemissa*: re ipsa declarare aggressus est ERASMVS IO. BROCHMANDVS in *specimine ethices historicae*. In vitae christianae praxi, non minorem exemplorum vim & vsum esse, certum est. Vnde GEORGIUM MAIOREM, consilio & instinctu LVTHERI *vitas patrum* edentem, hoc ipso theologiam mysticam, seu morale, restaurare voluisse, supra obseruatum. Plurimi deinceps, praesertim ex Pontificiis, in vitis Patrum & Sanctorum edendis studium collocarunt; fructu tamen aut nullo, aut exiguo, inde ad nos redundaturo, quod vera a falsis non secernerent, & in illis patrum vitis plurima inepta, supersticiosa, ridicula, pietatisque studium suffocatura potius quam excitatura, lectoribus propinarent. Nec a Pontificiis aliud quid facile hac in re sperandum: ex nostratibus & Reformatis pauci in hunc se dedere campum. Specimen quidem non contemnendum auctor anonymus dedit, qui lingua Germanica *historiam reventorum*, anno MDCCI. recusam in lucem emisit. Sed vel eius, vt & reliquorum exemplo constat, caute hac in re versandum, adhibendamque hic vel maxime regulam Pauli: *πῶτε δουλεύετε.*

§. XXXVI.

Tandem & ex philosophia morali aliquem hic capere fructum licet. Cum enim naturae gratiaeque perspectum habere discrimen, plurimum referat, quis eius vsum sit, facile intelligitur. Naturam namque depingunt philosophi, * quaeue & quam variae hominum sint inclinationes, propensionesque, quae in iis satis iam per adhaerentem & conatam omnibus labem corruptis, magis adhuc corrumpendis, aut vtcunque etiam emendandis, educationis, consuetudinis, imitationis, aliarumque causarum naturalium moraliumque vis sit & efficacia, ostendunt. Quibus omnibus luculenter perspectis, quantopere a natura distet

distet gratia, quam nihil naturae valeant vires, cum & quae optima praestantissimaque videri poterant, iuxta spiritualem eiusmodi rerum diiudicationem, vitia sint, splendidaque peccata, nisi gratia correctrix & emendatrix accesserit, intelligere licet.

* Certe debebant. Qui enim hoc non agunt scriptores ethici, digni non sunt, qui hic in censum veniant. Vnde & liquet, quo loco habendi, qui intra ieiunas de vndecim virtutibus Aristotelicis commentationes, subsistunt: aut ethicam cum iurisprudencia naturali confundentes, vel ~~in~~ *in* *erga* agunt, vel omnino ad spinosas & ineptas Moralistarum, quos vocant, quaestiones dilabuntur. Quod illorum etiam, qui vulgo praestantiores habentur, est vitium. Huic itaque, quem nos designauimus, fini, cum primis inseruiunt scriptores characteristici, quorum deinceps ad *cap. 5.* distinctius facere mentionem constitui. Qui vero *ethicas christianas* scripserunt, aut philosophiam cum theologia confuderunt, aut sub hocce titulo, quod theologiae proprium est, pertractarunt. Inter Reformatos hoc nomine notus est LAMBERTVS DANAEVS, cuius extant *ethices christianae lib. 3.* in quibus ea tamen praecipue attigit, quae iurisprudenciae sunt diuinae. Ad ordinem enim decalogi de officiis agit, philosophorum, subinde & iurisconsultorum scita in subsidium vocans. Propius ad nostrum institutum accedunt GEORGI GRABOVII *ethica christiana*, & IOAN. PIKERI *aretologia christiana*, cum B. SPENERI praefatione edita: in quibus ea maxime praecipunt, quae theologia moralis strictius sic dicta ceteroquin sibi vindicat.

§. XXXVII.

Nostrium nunc est, quae nobis proposuimus, persequi: primamque hanc moralis theologiae, latius sic dictae, partem ita pertractare, * vt naturae gratiaeque tum generatim, tum speciatim, exposito discrimine, imperfectiones regeneratorum, ex naturae reluctantia oriundas, enarremus, tum vitae sanctitatem, ad quam quotidianis incrementis contendere debent, exhibeamus; signa praeterea, quibus naturae gratiaeque opera dignoscantur, explicemus; & media denique, quibus gratiae vires augeantur, vitaeque spiritualis incrementum promoueatur, subiungamus.

* Eandem hic sequor methodum, qua elementorum philosophiae practicae partem primam conscripsi. A medicis eam desumimus: adeo, vt primum caput velut physiologiam, alterum nosologiam, tertium hygienem, quartum semioticam, quintum therapeuticam exhibeat. Rebus moralibus, praesertim primae huic parti, eam perquam accommodatam esse, iam pridem viri doctissimi animaduertunt. Si vero aliis licet, theologiam tum ethicam, tum moralem, methodo vulgari philosophica tractare, vt a fine ad subiectum, & hinc ad media progrediantur, (etsi in theologicis haec methodus difficultate non careat) non erit mihi nefas, aut medicos, aut eos ex philosophis, qui hanc methodum sequuntur, imitari,

Q. D. B. V.
CAPITIS PRIMI
 DE
NATURA ET GRATIA
 SECT. I.
 DE
NATURA ET GRATIA
 GENERATIM.

Συνοψις.

Vox, natura, quomodo hic accipiatur? §. I.
Facultates mentis complectitur, §. II.
Et propensiones, tum naturales, tum habituales, §. III.
Corporis quoque dispositionem, §. IV.
Causas praeterea propensionum morales, §. V.
Omnes denique actus, & motus naturales, §. VI.
Natura hominis corrupta est, §. VII.
Qua facultates omnes, speciatim intellectum & voluntatem, §. VIII.
Vnde aduulsa in spiritualibus, §. IX.
Etiam in naturalibus imbecillitas & imperfectio, §. X.
Corruptionis huius intimae, causae, §. XI.
Quibus nominibus in scriptura sacra exprimitur, §. XII.
Tum in actibus singulis tum in statu naturali hominum conspicitur, §. XIII.
Qui hic in sensum venit, §. XIV.
Etque vel securitatis, vel seruitutis, §. XV.
Virisque causae, §. XVI.
Status seruitutis iterum vel est apertior, §. XVII.
Vel occultior, §. XVIII.
Praetextus eius, §. XIX.
Status securitatis, §. XX.
Est vel crassior, vel subtilior, §. XXI.
Quod in statum securitatis alii, alii in statum seruitutis deueniant, ex peruersa agendi ratione, in negotio conuersionis, interdum oritur, §. XXII.
Cuius ratio exponitur, §. XXIII.
Transitus etiam fieri potest, ex statu securitatis in statum seruitutis, §. XXIV.

Et vice versa, ex statu seruitutis in statum securitatis, §. XXV.
Diuisio status in bestialem, humanum & christia- num, non conuenit cum diuisione in statum se- curitatis & seruitutis, §. XXVI.
Ex quolibet statu naturali, immediate transitus fit in statum gratiae, §. XXVII.
Virique status, securitatis & seruitutis, propria est quaedam hypocrisis, §. XXVIII.
Quo nomine quid intelligatur, §. XXIX.
Hypocrisicos varia dantur genera: alia est stulta & inepta, §. XXX.
alia crassissima, §. XXXI.
crassa alia, §. XXXII.
alia subtilis, §. XXXIII.
alia subtilissima, §. XXXIV.
Causa hypocrisicos: ea ad omnes vitae christia- nae actus se diffundit, §. XXXV.
Natura, quo pacto in regenitis se habeat: fa- cultates naturales, & habitus per se non mali, non destruantur, sed emendantur, §. XXXVI.
Quod probatur, §. XXXVII.
Diuersitatis, quae in natura conspicitur, com- moda & incommoda, §. XXXVIII.
Vox, gratia, diuersimode accipitur, §. XXXIX.
Secundum eam, quae hic in sensum venit, signifi- cationem, in praeuientem, operantem, & cooperantem dispescitur, §. XL.
Gratia cooperans, seu inhabitans, de qua hic agendum, quid sit? §. XLI.
Est concursus Numinis, & quidem totius sacro- sanctae Trinitatis, §. XLII.
Singularis & beneuolus, §. XLIII.

Supponens

Supponens iam operationem quandam regenitorem, §. XLIV.

Quae Dei, quae hominis, in hoc concursu partes sunt, §. XLV.

Obiectum gratiae cooperantis, §. XLVI.

Tum operans, tum cooperans, gratia, asseritur, §. XLVII.

duo hinc in regenitis principia, spiritus & caro, XLVIII.

Diuersae gratiae diuinae species: quoad subiectum, alia operans, alia cooperans: illuminans quoad intellectum, sanctificans quoad vo-

luntatem, §. XLIX.

Quoad modum operandi gratia cooperans in perfectiorem & adiuuantem, dispescitur: perfectiorem variae iterum sunt species, §. L.

Vi & gratiae adiuuantis, §. LI.

Quoad effectum gratia vel inefficax est, vel efficax: ab hac sufficiens perperam distinguitur, §. LII.

Quod gratia & quoad statum, & quoad singulas actiones consecrari possit, §. LIII.

Quinam in statu gratiae constitui dicantur, §. LIV.

§. I.

CVM vox naturae diuersas, tum apud philosophos, tum apud theologos habeat significationes,* nobis quidem nunc ita accipitur, vt complexum denotet omnium facultatum, propensionum, habituumque naturalium, qua mentem, qua corpus, non exclusis causis, ex quibus propensiones istae, habitusque, itemque motus, affectus, actionesque hominum, in quantum moralitatem recipiunt, oriuntur.

* Deuariis, quas vox ista apud philosophos habet, significationibus vid. IO. CHRISTOPHORVS STURMIVS de *naturae agentis idolo cap. 1 tom. 2. philos. eccl. p. 359. seqq.* & ROBERTVS BOYLE, in *disquisitione de ipsa natura*. Quid nobis significet, ex opposito, gratia, facile intelligitur. Hinc conferendi, qui ex theologis hoc arguentum tractarunt, quod ex Reformatis FRANCISCVS IVNIVS, ANDREAS RIVETVS, aliique fecerunt, quorum notae de *natura & gratia* commentationes, ad controuersias tamen maxime de hominis conuersione, viribusque liberi arbitrii, & praedestinatione, capitibusque connexis, comparatae: quod argumentum Pontificii, DIDACVS DE ALVAREZ, PETRVS DE LEDESMA, aliique, sub titulo de *auxiliis gratiae* pertractant: quod & ex nostratibus sub eodem titulo fecit IO. HVLSEMANNVS, & sub titulo de *natura & gratia*, IVSTVS FEVRBORNIVS, contra Mosen Amyraldum disputans. Ad nostrum institutum propius accedit, etsi tractandi modo plane differat, B. SPENERVS in libello Germanico de *natura & gratia*, ad vitae praxin plane accommodato, & multis, sed sterilibus, scholasticorum commentationibus, multis modis antefereudo. MALEBRANCHIVS in libello Gallico, de *natura & gratia*, rationem, qua Deus tum in regno naturae, cum in regno gratiae, operatur, suis praesertim hypothesibus de causis secundis, tanquam mere occasionalibus insistens, explicare annicitur, parum aut nihil, quod vitae inseruiat, afferens, suisque se inuoluens subtilitatibus.

§. II.

Manifestum itaque est, ipsum intellectum & voluntatera cum omnibus suis operationibus, actibus, motibusque, phantasia quoque & appetitum sensitium, naturae nomine nobis venire. Haec enim prima naturalium operationum, quae in morum doctrina in censum veniunt, principia esse, constat inter omnes.

§. III.

Facultatibus istis mentis, non tantum variae per naturam insunt propensiones, sed habitus etiam, industria, studio, & consuetudine acquisiti accedunt, ex quibus variae itidem hominum profluunt actiones aut aperte malae, aut qua speciem bonae, vt ab imperitioribus pro gratiae effectibus habeantur. Gratiae tamen, cum haec omnia plane opposita sint, merito *naturae* nomine nobis veniunt.

§. IV.

Sed corporis quoque dispositio hic in censum venit, *naturaeque* nomine comprehenditur. Pro temperamentorum namque varietate, diuersitate aetatis, sexus, aliarumque corporis affectionum, sanitatis, morbi, & quae reliqua sunt eiusdem generis, diuersas gigni in animis hominum propensiones, motus oriri atque affectus diuersos, ipsa omnes condocet experientia.

§. V.

Quemadmodum vero, corporis dispositio, & quae huc pertinent, causae sunt naturales propensionum variarum, quae in homine existunt: ita causae praeterea morales variae accedunt, siue directe propensiones habitusque producant varios, vt *educatio, imitatio, conuersatio, consuetudo*, siue indirecte, vt *honores, dignitates, nobilitas generis, diuitiae, paupertas, eruditio, ignorantia* & reliqua, quae omnia itidem sub *naturae* notione, heic comprehendimus.

§. VI.

Ex hisce, quas indicauimus, causis, fontibusque, vt habitus propensionesque, oriuntur admodum diuersi: ita habitus atque propensiones in varios motus, affectus, operationes internas, & externas, subinde erumpunt, sub eadem notione nobis comprehendendas. At motus actionesque non quasuis intelligimus, sed in genere morum tales, quaeue adeo, si ad legem exigantur, bonae aut malae esse possunt, idque iudicio scripturae sacrae hominisque regeniti, qui tantum *πνευματικά πνευματικώς* discernere potest, *1 Cor. II, 15.*

§. VII.

Naturam hominis, quam ita descripsimus, corruptam penitus & deprauatam esse, & experientia docet, & scriptura sacra testatur. In omnibus namque facultatibus hominis, & perfectionis, qua gaudere debebant, absentia, & inclinatio summa ad mala quaeuis conspicitur. Vnde sequitur & *ἀδυναμία* in spiritualibus, & in naturalibus quoque maxima imperfectio.

§. VIII.

§. VIII.

Facultates hominum omnes, speciatim intellectum & voluntatem, penitus corruptas, & non tantum perfectionibus sibi debitis destitutas, sed ad mala quaeuis pronas, vel ex Mosis testimonio discimus *Gen. VI, 5. & VIII, 21.* vbi *figmentum omne cogitationum cordis humani, tantum malum dicitur, omni die.* Voluntatis quippe, quae haud raro cordis nomine venit, aequae ac intellectus, cuius est cogitare, summa intimaque prauitas indicatur. Vnde & ex corde omnes cogitationes malae prouenire dicuntur, *Matth. XV, 19.* Et Paulus Ephesios, nondum conuersos, non tantum *ἐσκοτισμένους τῇ διανοίᾳ,* & alienosa vita Dei vocat, sed *ἀγνοίαν* quoque illis tribuit, idque *διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν* *Ephes. IV, 18.*

§. IX.

Quae cum ita sint, in spiritualibus hominem naturae viribus nihil posse, palam est. Coecus namque, mortuus, & ad omnia ineptus est. Homo *ψυχικὸς animalis, naturalis,* sibi relictus, viribusque gratiae destitutus, & *δέχεται τὰ τῷ πνεύματος τῷ Θεῷ* *1 Cor. II, 14.* add. *Ioan. III, 12. Ephes. II, 1. 5. V, 8. Rom. VII, 11. 15. 18. 2. Thess. II, 10.*

§. X.

Etiam in rebus naturalibus, quo nomine & morales ac ciuiles comprehendo, magnam facultatum mentis esse imperfectionem, tot ignorantiae, errorum, infirmitatis in iudicando, ratiocinando, eligendo, consultando, quae in viris etiam doctissimis, conspiciuntur, exempla, neminem dubitare sinunt.

§. XI.

Intima illa hominis, qua omnes facultates corruptio, & deprauatio, prout a primorum parentum lapsu deriuatur, *peccati originalis* nomine venire solet: quod per naturalem generationem in omnes homines deriuatur, *Psal. LI, 7. Ioan. III, 6.* per educationem prauam, consuetudinem, aliasque causas naturales & morales, mirifice augetur & confirmatur. Quod si educatio, aliaeque causae, ad suppressenda vitia conspirent, imminui equidem utcunque prauarum propensionum vis, non tamen infringi potest, cum hoc demum gratiae opus sit. Saepe id etiam eo pertinet, vt subtiliora vitia non animaduertentes, sub falsa gratiae specie se ipsos decipiant, miseri mortales.

§. XII.

Corruptio ista naturae, quam haecenus descripsimus, variis nominibus in scriptura sacra insignitur. Vocatur enim *vetus homo* *Ephes. IV, 22. Rom. VI, 6. caro,* hominesque inde *carnales.* *Ioan. III, 6. Rom. VIII, 6.*

*Gal. V, 19. Ephes. II, 3. caro & sanguis, 1 Cor. XV, 50. Gal. I, 16. Matth. XVI, 17. caro cum concupiscentiis suis, Gal. V, 24. corpus peccati Rom. VI, 6. Col. II, 11. & in quantum in varios motus & affectus, actusque prauos natura haec corrupta erumpit, membra terrestria huic corpori peccati tribuuntur Coloss. III, 5. Naturae vox varias habet significationes, ut patet ex Rom. II, 14. Gal. II, 15. IV, 8. 1 Cor. XI, 14, 15. Iacob, III, 7. Iudae v. 10. sed ad nostrum institutum ea praecipue pertinet, in qua adhibetur Ephes. II, 3. Qui enim natura hic idem esse volunt ac consuetudine, opido falluntur. **

* Per naturam Ephes. II, 3. AVGVSTINVS, alique veterum & recentiorum, intelligunt ipsam natiuitatem, vel, quod eodem redit, naturam ipsam, non qualis in primo homine condita est, sed qualis per eius transgressionem facta, a singulis nascendo accipitur, vid. AVGVSTINVS serm. 14. de verb. apost. it. lib. 1. retract. cap. 10. & 15. & passim contra Pelagium. Recte sane. Oponitur enim b. l. *Φύσις τῆς χάριτος gratiae*. Nam quemadmodum hoc versiculo dicimur, *natura filii irae*, ita postea vers. 8. dicimur, *gratia saluari*. Proinde idem est hic τῆς φύσεως, ac a natiuitate, ab utero sumus filii irae, poenaeque diuinæ obnoxii, ob peccata, in quibus nascimur. Sic Gal. II, 15. dicitur: nos φύσει Iudaei sumus: in oppositione ad proselytos, qui non φύσει sed ἔθνη Iudaei erant, vt ad b. l. B. BALDVINVS, alique passim obseruant. Fallitur itaque HVGOGROTIVS, dum hanc vocem per consuetudinem, aut receptum morem explicat. Cum enim lib. 2. de iure belli & pacis cap. 12. §. 26. illud Pomponii: *in pretio venditionis & emptionis naturaliter licere se mutuo circumuenire*, attulisset, *naturaliter*, inquit, *eo in loco, vt & alibi interdum, positum est pro eo, quod recepti passim moris est*: idque exemplis illustraturus, sic inter alia pergit: *sic idolorum cultores, non autem quosvis homines, φύσει ματαίως appellas scriptor libri sapientiae: & τῶνα φύσει ὀργῆς Paulus apostolus (Ephes. II, 3.) non tam ex sua, quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens*. In annotatis tamen ad b. l. (Ephes. II, 3.) τὸ φύσει idem esse putat, ac reuera: φύσει autem, inquit, *significat, non opinione, sed reuera, vt Gal. IV, 8. ἐκθῆς, γηγῆς, vt hic habet Oecumenius*. Haec GROTII explicatio ipsi displicet IO. CLERICO, in re ipsa licet cum Grotio consentienti, hisce Pauli verbis labem originale minime indicari. Prolixè is de voce natura agit *art. critic. part. 2. sect. 1. cap. 7.* Verba Pauli cum attulisset, *ad hunc locum, inquit, vir summus, modo laudatur (Grotius) asserti Gal. IV, 8. vt probet, Paulum hoc velle, Iudaeos fuisse reuera filios irae. Sane qui sunt φύσει τῶνα ὀργῆς, reuera sunt ira digni, nec, ad rem ipsam quod spectas, a sensu aberrarunt ii ex veteribus, qui ante Grotium ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio*. Lubentes admittimus, quod haec propria vocis significatio non sit. At a sensu etiam tum GROTIUM, tum eos, qui cum eo hoc ita explicant, aberrare, antea allatae rationes docent. Suam vero vir doctissimus ita proponit sententiam: *Vbi agitur de gentibus integris, vt in loco Pauli allegato, φύσει significat indolem gentis. Scriptor libri de elocutione, qui Demetrio Phalereo tribui solet, φύσει inquit, ἔθνη λέγει, vt δι λέκωνος, natura paucis loquebantur Lacones. Quod & pluribus Graecorum, Latinorumque in medium allatis locis, comprobare annititur. Nec abnuimus, apud profanos auctores hanc vocis huius quandoque esse significationem. Quid Eph. II, 5. ea vox significet, ex ipso contextu diiudicandum. Loquitur de φύσει corrupta tum Iudaeorum, tum reliquorum hominum. Diserte dicit: *natura eratam filii irae, vt & reliqui, scilicet homines*. Non igitur de indole quadam, huic aut illi genti propria, sed de corruptione quadam vniuersali, Iudaeis & ethnicis communi, verba facit. Cuius profecto corruptionis & prauitatis vniuersalis causa, alia esse non potest, quam peccatum originale per naturalem generationem in omnes propagatum. Vt gens quaelibet suam habeat indolem, aliam Athenienses, aliam Lacedaemonii, aliam Romani, a consuetudine, educatione, aliisque causis particularibus prouenit. At communis & vniuersalis corruptionis, vniuersalis quaerenda causa, quam cum nomine φύσει hic exprimat Paulus, nihil aliud quam ipsam natiuitatem, & quam per eam omnes habent ad praua inclinationem ea denotare potest, quippe per quam in eo statu constituti sunt, vt nihil aliud quam iram diuinam promerentur.*

§. XIII.

Naturae praeterea corruptio, quae simpliciter interdum *naturae* nomine venit, tum in *actionibus singulis* hominum, tum in eorundem *statu* conspicitur. Actiones namque omnes, internae & externae, omnesque motus, affectus, *naturales* vocantur, quae *naturam*, non *gratiam*, pro principio habent, idque in regenitis quandoque contingit, ex adhaerente illis imbecillitate ut naturae opus sit, quod ipsi, nisi diligenter, attendant, ex gratia profluxisse, facile sibi persuadent.

§. XIV.

Nobis de ipso *statu* hominum, nunc sermo est, qui cum est *naturalis*, oppositus scilicet statui *gratiae*, quidquid in eo homines cogitant, cupiunt, loquuntur, agunt, *naturae est effectus*, pravae arboris, praus fructus, *Matth. VII, 18.* quantumvis egregium, honestum, splendidum videatur.

§. XV.

Status hominum naturalis, iterum duplex est, vel *securitatis*, vel *seruitutis*, qui & *legalis* dici solet. Quidam enim homines, docente Paulo viuunt *καρπὸς νόμου*, alii *ὑπὸ νόμον*, quibus opponit statum *ὑπὸ χάριν* sub gratia. *Rom. VI, 14.* Ad ultimam classem regeniti pertinent, verique filii Dei: quibus adeo, qui oppositi sunt, in duplici hocce discrimine sunt constituti.

§. XVI.

Utriusque status, in quo irrogeniti constituti sunt, causa, peccatum originale est, accedente *ἀπιστία*. *Ioan. XVI, 9.* cum fides vera libertatem *Ioan. VIII, 36.* spiritumque filialem *Rom. VIII, 15.* largiatur, & somnum securitatis excutiat, *Ephes. V, 14.* hominumque mentes ad abnegandam omnem impietatem, castiget. *Tit. II, 12.* Ut tamen nonnulli magis ad statum securitatis, alii magis ad statum seruitutis proni sint, id ex temperamentorum, educationis, aliarumque causarum diuersitate, prouenit.

§. XVII.

Status securitatis iterum non vno modo se habet. In quibusdam enim securitas *aperta* & *proterua* deprehenditur, in aliis eadem *ocultior* est, & sub velamine quodam hypocritico latitat. In statu securitatis *apertae* ea omnia cogitat, dicit, agit homo, ad quae amor sui inordinatus, prausque affectus eum impellit. Hinc cultus diuini interni & externi neglectus, aut contemptus, effrena libertas in loquendo, violentia affectuum, abusus sensuum & creaturarum, conformatio ad schema mundi, & quaeuis opera carnis *Gal. V, 19.* Haec omnia *aperte*

aperte eiusmodi homo designare paratus est, nisi forte aut commodum aliquod aliud quid suadeat, aut pœnae ignominiaeque metus, vel aliud quid, eum deterreat.

§. XVIII.

Status securitatis *occultior* est, quando homo ea omnia, ad quae inordinato sui amore prauoque affectu ducitur, cogitare, dicere, agere paratus est, sed vt speciem tamen quandam christianismi & honestatis retineat, & a peccatis grauioribus sibi temperet. Cultui igitur Numinis externo, vt operi, quod vocant, operato fauent, qui in eo constituti sunt, preces consueto tempore fundunt, verbum Dei interdum haud illibenter sibi audire videntur, virtutisque speciem facile adsumunt, vitiaque contraria fugiunt, siue hoc ex temperamenti, educationisque, siue ex aliarum caussarum, naturalium aut moralium conditione, contingat.

§. XIX.

Commodum ex hoc statu securitatis subtilioris, hocce sibi habere videntur, quod vitam tranquille vt putant, & hilariter sibi transigere liceat, tristitiam omnem fugientes, conscientia, per istam christianismi speciem, utcunque pacata, per prauam atque peruersam scripturae interpretationem, auctoritatem moresque aliorum, imbecillitatis aut ἀδυναμίας πρόφασιν, vel ignoratae diuinae voluntatis in omnibus ac singulis obtento, aliaque ratione, eludere conantes, quidquid illos erroris conuincere, adamatamque tantopere falsam mentis quietem, perturbare poterat.

§. XX.

Vox *seruitutis* interdum late accipitur, vt statum securitatis etiam complectatur. *Ioan. VIII, 34. Rom. VI, 16. 17. 20.* Quo sensu & τὸ *sub lege esse*, accipitur *Gal. V, 18. 23.* At a nobis *status seruitutis & legalis* in strictiori sensu accipitur, distinguiturque a statu securitatis. Est namque in hoc sensu, *status seruitutis* seu *legalis*, quando homines legis quidem horrorem persentiscunt, idque ex metu irae diuinae, hoc vel illud peccatum forte omittunt, saltem ab externis & grauioribus sedulo sibi cauent, interim saluificae fidei gratia, & amore Dei destituti, ex metu serui agunt, quidquid agunt, reuera clandestinum aliquod odium erga Deum fouentes, ea prohibentem aut praecipientem, quae prohibita aut praecepta esse nollent, quaeue nonnisi inuiti aut faciunt, aut intermittunt, aut omnino fieri vel intermitteri non posse, existimant. Et hinc in eiusmodi hominibus *per legem peccatum magis irritari*, dicitur, *Rom. VII, 5. 8. conf. Ebr. II, 15. Rom. VI, 14. VIII, 2.*

§. XXI.

§. XXI.

Status ille seruitutis & legalis itidem suos habet gradus: potestque pariratione in *crassio*rem & *subtiliorem* diuidi. Ille per opera externa in apertam quandoque erumpit superstitionem, animis mortalium metu & terrore mortis, ad quiduis suscipiendum, facile adducendis, vt conscientiae consulant, imminentiisque mala auertant. Hic eo vsque non procedit, sed seipsum interdum sub *παρρησίας*, & filialis fiduciae specie decipit, libertatem interdum quandam in externis affectans, cum tamen ex praua radice cuncta procedant, & in intimis animi recessibus auersio a Deo, spiritusque seruilis regnet. Manifestum itaque est, huncce statum, & *crassio*rem & *subtiliorem*, mere esse hypocriticum. De statu namque simili fidelium in tentationibus, hic sermo non est.

§. XXII.

Praeterquam vero, quod naturae conditione quadam, nonnulli ad statum *seruitutis* & *legalem*, magis proni sunt, quam ad statum *securitatis*, accedit peruersa agendi ratio in negotio conuersionis, per quam nonnulli in huncce statum deueniunt. Etenim si ex comminatione legis horror quidam in anima oriatur, vt de Felice legimus, *Act. XXIV, 24. 25.* tum, si eum homines excruciant, in securitatis statum iterum devoluuntur, sin non recte eo vtantur, vt in perfectam libertatis legem introspiciant, *Iacob. I, 25.* seruilis inde anxietas oritur, statusque legalis, in *ἐδελοθησκειαν* tandem variaque superstitionum genera desinens, *Coloss. II, 18. 19. 20.*

§. XXIII.

Varia autem ratione contingere potest, vt seipsum aliquis impediatur, quo minus in opere conuersionis ita segerat, vt in *perfectam legis libertatem introspiciat*. Scilicet, si quis in hocce opere parum sincere versetur, foueatque *aliquid falsi in corde suo Psalm. XXXII, 2. 3. seqq.* si preces aut negligat, aut intermittat, aut non eo modo adhibeat, quo Deum precari par est, *Luc. XIII, 24. XVIII, 1. Es. I, 15.* aut legi tantum inhaereat, intermisso genuino & legitimo vsu euangelii, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XXIV.

Fieri etiam potest, vt ex statu *securitatis* aliquis transeat in statum *seruitutis*, & vice versa. Cuius rei imaginem nonnulli in filio isto degenerate, ante conuersionem eius, *Luc XV, 13. seqq.* quaerunt. Rationesque huius rei varias afferre licet. Si quis enim per causas equidem naturales pronus sit ad statum securitatis, at legis comminatione perterritus horrorem animo concipiat, nec tamen sua culpa ad filialem fi-

duciam perueniat, sero nimis deprehendet, se ex statu securitatis in statum seruitutis peruenisse. Quod eo facilius continget, si per quasdam causas naturales in statum securitatis detrusus sit, ac per alias longe validiores ad statum seruitutis determinetur, quae cessantibus prioribus, vim suam exerant.

§. XXV.

Eadem ratione, haud insolens est, ut quis per quasdam causas naturales in statu seruitutis seu legali detineatur, cessantibus tantisper, quae in statum securitatis eum detrudere poterant, quae vim suam ac efficaciam statim exferent, ac impedimenta fuerint remota.

§. XXVI.

Solet ceteroquin status hominis a quibusdam diuidi in *bestialem*, *humanum* & *christianum*. * Quae diuisio, ad eam, de qua nobis hactenus sermo fuit, proxime prima fronte, accedere videtur. Ut enim status hominis christiani est *status gratiae*, ita status bestialis respondere videtur *status securitatis*, & status humanus *status legali*. At accuratius rem expendentes, facile discrimen ingens deprehendent. Namque *status*, quem vocant, *bestialis* & *humanus*, gradibus saltem vitiorum differunt, cum status contra *securitatis*, & *seruitutis*, specie differant.

* Fuerunt, qui huius diuisionis iam apud HIERONYMUM mentionem fieri contenderunt, in libro *de viro perfecto*. Et extat sane sub HIERONYMI nomine liber *de viro perfecto*, sermo 4. operum eius, p. 32. sqq. editionis, quae Francofurti ad Moenum an. MDCLXXXIV. prodit. Sed HIERONYMO perperam huncce librum tribui, constat inter omnes. Et licet auctor, quicumque demum sit, multis ostendat verbis, quibus in rebus bestiis quandoque assimilentur homines improbi, eo tamen modo, quo a recentioribus quibusdam fieri solet, triplicem huncce hominum statum, non distinguit.

§. XXVII.

Ut vero ex quolibet statu naturali immediate transitus fieri potest ad *statum gratiae*, ita fundamento non tantum caret illorum sententia, qui ex statu bestiali ad humanum, & hinc ad statum gratiae, transeundum censent, sed in pericula se conicerent, qui hunc obseruare ordinem vellent, facile aliquando *statum*, quem vocant *humanum*, pro ipso gratiae statu habituri, indeque in statum aut *securitatis* aut *seruitutis subtilioris*, prolapsuri.

§. XXVIII.

Est naturae quoque fallacis haec indoles, ut sub schemate hypocritico lubens lateat: idque non in iis tantum, qui in *statu seruitutis*, sed & qui in *statu securitatis subtilioris* degunt, deprehendimus. Hinc ut cuncta eo rectius intelligantur, & naturae corruptae indoles eo melius perspiciatur, de *hypocrisis*, quae huc faciunt, afferenda erunt.

§. XXIX.

§. XXIX.

Hypocrisim, cui ἀλήθεια *Ephes. IV, 21.* & εἰλικρίνεια *1 Cor. V, 8.* opponitur, hic non intelligimus particularem alicuius facti, *Gal. II, 13.* sed vniuersalem, totius religionis, pietatisque christianae, quaeque adeo non tam homines, quam Deum petit, & quantum in se est, ludit. Dicitur μῶρφωσις τῆς εὐσεβείας *2 Tim. III, 5.* ἄγῃμα *2 Cor. XI, 13, 14.* mendacium. *Apocal. XXII, 15.* conf. & *1 Tim. IV, 2.* *Ier. XII, 2.*

§. XXX.

Non vnum esse hypocrisicos genus, omnes facile intelligunt. Possunt, si praecipuos modos consideres, quinque eius classes constitui. Prima illorum est, qui pii & religiosi videri volunt, etsi ipsi se tales non esse agnoscant, nec ab aliis, saltem prudentioribus, pro talibus habeantur. Hanc non *impiam* modo, sed *stultam & ineptam* hypocrisim dixeris. Huc & illi pertinent, qui in manifestis licet flagitiis viuentes, religionem tamen eiusque veritatem sibi curae cordique esse, aliis persuadere volunt, conf. *Proverb. VII, 14.* *Matth. XXIII, 25, 26.*

§. XXXI.

Altera classis illorum est, qui pii & religiosi haberi volunt, ab aliis etiam pro talibus habentur, saltem ita se gerunt, vt pro talibus a quibusdam haberi queant: ipsi tamen in conscientia conuicti sunt, tales se non esse, si v. g. in peccatis voluntariis, sed clandestinis, viuunt. *Crassissimam* merito haec hypocrisim dixeris. Huc illos retuleris, qui propter opinionem hominum, quibus solis se conformare gestiunt, & probare, hypocrisim affectant. *Matth. VI, 3.* *XXIII, 5.* aut qui honoris, vel commodi causa id faciunt, vt Iudas, *Iohan. XII, 6.*

§. XXXII.

Tertia classis illorum est, qui & sibi ipsis pii videntur, & ab aliis pro talibus vt habeantur, quandoque impetrant, sed peccatis tamen grauioribus contaminantur, quae tamen ipsi aut pro peccatis plane non habent, aut inter peccata infirmitatis referunt, quibuscum vitae san&imonia, bene consistere queat. Referuntur merito huc & illi, qui in cultu externo omne solatium quaerunt, *Ierem. VII, 4.* conf. *Iacob. I, 22.* *Luc. XIII, 26.* *Marc. VII, 2, 3.*

§. XXXIII.

Quarta classis illorum est, qui & sibi ipsis pii videntur, & facile ab aliis quandoque impetrant, ab illis vt pro talibus habeantur, immo magno studio peccata, praecipue externa fugiunt, hoc tamen faciunt ex spiritu seruili, simulque haud raro internis cupiditatibus peccatisque

subtilioribus indulgent, aliosque prae se contemnunt, ut phariseus ille *Luc. XVIII, 11. 12. conf. & Matth. XIX, 20. Subtilem* hanc hypocrisin dixeris.

§. XXXIV.

Ultima denique illorum classis est, qui & sibi & aliis pii & irreprehensibiles videntur, peccata interna & externa summo studio fugiunt, cupiditatibus pravis bellum indicunt, sed iisdem tamen sub virtutis sanctitatisque specie indulgent, cum v.g. ex zelo diuino, studioque gloriam Numinis promouendi se agere putant, ad quae tamen affectus naturalis, sed occultus, impellit. Tales sunt, qui innocentes ex zelo, ut putant diuino, persequentes, se Deo rem gratam facere existimant. *Ioan. XVI, 2.* Hanc merito *subtilissimam* hypocrisin dixeris.

§. XXXV.

Diuersas itaque hypocriseos esse causas speciales posse, hinc sua sponte intelligitur. Namque interdum ex malitia, interdum vero ex ignorantia procedere potest, cum quis reuera se pium esse credit atque sanctum, cum minime talis sit. Partialis hypocrisis interdum & ex metu oritur. *Gal. II, 12. 13.* In omnibus quoque vitae christianae actibus hypocrisin quandam, plerumque ex naturae fallacia procedentem, deprehendere licet. Namque & poenitentia quaedam datur hypocritica, & fides hypocritica, & sanctitas hypocritica, & preces hypocriticae, &c. Quae omnia naturae corruptae indolem, geniumque demonstrant.

§. XXXVI.

In regenitis natura ita se habet, ut quidquid in ea prauum atque peruersum est, per *gratiam* magis magisque imminuatur: ipsae autem facultates naturales, habitusque, qui per se mali non sunt, non destruuntur, sed emendantur, sanctificantur, & ad bonum finem diriguntur.

§. XXXVII.

Probatur id primo, ex ipsa indole regenerationis, per quam natura ipsa, seu essentia hominis, facultatesque naturales non destruuntur, sed affectiones eius, inclinationes, propensionesque pravae mutantur, *Ioan. III, 6.* tum, ex doctrina de renouatione seu sanctificatione, iuxta quam vetus homo, h. e. vitia reliqua, facultatibus naturalibus hominis inhaerentia, exuendus est & deponendus, *Ephes. IV, 22. 23. 24.* & denique ex diuersitate donorum, quae in ipsis apostolis, aliisque viris sanctis conspiciatur, & in regenitis deprehenditur, quae plerumque ingenii aliarumque facultatum naturalium diuersitatem supponit, & inde oritur.

§. XXXVIII.

Nimirum, ut ex naturae, hoc est, facultatum & propensionum, quam quisque per generationem aliasque causas, sortitus est, diuersitate,

tate, diuerſa oriuntur incommoda, tentationeſque peculiareſ, quibuſcum rege- nitis eſt colluctandum: ita donorum quoque virtutumque chriſtiana- rum mira varietas, ad membrorum corporis Chriſti *συναρπυ- νω μὲν* mirifico conſenſu conſpirans, inde effloreſcit, ſummam Numi- nis ſapientiam, luculentiffimo exemplo demonſtratura. conf. *Coloſſ. II, 19. Ephēſ. IV, 15. 16.*

§. XXXIX.

Naturae haecenus explicatae, opponimus *gratiam*. Quo nomi- ne vt conſtet, quid intelligatur, non vnam eius ſignificationem eſſe, obſeruandum. Interdum namque ſignificat propitium & benignum Numinis fauorem, quo mouetur ad ſalutem noſtram procurandam, *Ephēſ. I, 7. II, 7. 8. Rom. III, 24. 1 Petr. V, 10.* Qui fauor benignus, alias & *amoris* nomine venit, deſcribiturque *Ioan. III, 16. Rom. V, 8. 1 Ioh. IV, 9.* Significat etiam gratia beneuolentiam Numinis, merito Chriſti prouo- catam, ad hoc, vt velit Deus omnes homines ad participationem ſuae gratiae & vitam aeternam, vocare & adducere. conf. *Ioan. XIV, 6. Actor. IV, 12. Rom. III, 24. Ephēſ. I, 4. 5. ſqq.* Apud ſcriptoreſ eccleſiaſti- cos, frequentiffime ſumitur pro gratioſa Dei in anima hominum ope- ratione, per quam eos conuertit, vitamque ſpiritualem in iis produ- cit, atque conſeruat pariter ac auget. conf. & *1 Cor. III, 10. XV, 10. Ephēſ. I, 13.* * Denique & vox gratiae dona diuina denotat, tum *naturalia*, quo ſenſu ipſa natura in ſe abſque corruptione ſpectata, eſt donum, ſeu effectus gratiae diuinae, *Iac. I, 17.* tum *ſpiritualia*, *1. Cor. I, 4. Ephēſ. IV, 7. 1 Tim. IV, 14.*

* Tertia haec vocis gratiae ſignificatio, admodum cum aliis, cum & IO. CLERICO diſpli- cet. De vocibus enim obſcuris verba faciens, *art. critic. part. 2. ſect. 1. cop. 8. §. 12. p. 317.* huc etiam reſert vocem gratiae. A tempore, inquit, *Augustini* vix vlla vox frequentior ſuis voce GRATIA, vbi ſermo eſt de hominis ad ſaniorē mentem reditu, & vi, cui is reditus debetur. Ea tamen voce quid ſignificetur, cum ab iis quaeritur, qui ea vtuntur, nihil reſponſi perſpicui ferre licet. Hinc factum, vt in Gallia *Ieſuita* feſtiui ingenii (*Bouhours* in dialogo, *da je ne ſai quoi*) non inſicete dixerit, gratiam illam diuinam, quae tantum ſtrepitum excitauit in ſcholis, & tam mirabileſ effectus in hominum animis edit, gratiam illam adeo efficacem & ſuauem ſimul, quae de duritia cordis illaeſa arbitrii libertate triumphat, nihil eſſe tandem, praeter *NESCIO QUID*. Nec certe ea vox viquom in ſcriptura eo ſenſu legitur, quamvis caeteroqui ſit *νομάζω*. Vbi de Deo ſermo eſt, & *gratia* eius miſericordia, aut beneficium quoddam ſignifi- cat, nunquam arcanum aſſutum, quo ſenſu eam intellexit *Augustinus*, popularis ſane orator, ſed criticae imperitus. Paucis interiectis ita pergit: nulla deſinitio vocis GRATIA, quae quaderet in notionem *Augustini*, dari poteſt praeter hanc: Eſt neſcio quid, quae Deus ex *Augu- ſtini* ſententia animos noſtros ad pietatem ineluctabiliter ſeclit, idque ab omnibus cum noſtris ratiocinationibus, tum iis, quae extrinſecus nobis obiciuntur, diſtinctum. Si nitaris clariorem notionem adneſſere voci GRATIA, ea tua erit notio, non *Augustiniana*. Quae quidem per- peram dicta eſſe a viro doctiſſimo, exiſtimo. Quidquid nunc ſit de mente *AVGVSTINI*, notum eſt, cum de hominis conuerſione, & conuerſorum in ſtudio ſanctitatis progreſſu, vox gratiae adhibetur, eam ſignificare gratioſam quandam Dei in anima hominis operationem,

qua aut conuersionem eius operatur, aut, postquam conuersus est, ad virtutum bonorumque operum exercitium concurrat. Ponamus, in hac significatione vocem gratiae in scriptura sacra non occurrere, res ipsa tamen satis clare in ea exprimitur. *Ioan. vi, 44. xv, 5. Epp. 1, 13.* alibique. Ad eam etiam operationem exprimendam aptissima plane est vox *gratae*, cum nemo dubitare queat, quin ea diuini amoris atque beneuolentiae sit effectus, aequae ac reliqua beneficia, quae in scriptura sacra gratiae nomine quandoque venire, ipse agnoscit CLERICVS. Sed id quoque sine ratione sumitur, vocem istam in scriptura sacra in ista significatione non occurrere, cum *1 Cor. 111, 10. xv, 10.* alibique, omnino locum inueniat. Afferunt nonnulli etiam hunc in finem locum *Ioan. 1, 16.* & *ex plenitudine eius accepimus χάριον ἡμεῖς χάριτος, gratiam*, seu gratiosam Numinis in anima nostra operationem, *propter gratiam*, id est, ex mera gratia, propitioque Numinis fauore. Certe per *χάριον* ipse etiam HVGOTVS *dona Spiritus S.* intelligit: aliorumque huc collimantes opiniones refert THOMAS GATAKERVS *aduersar. miscellan. cap. 27.* sed huic ego non subscibo sententiae, cum planior illorum videatur, qui hoc sibi Ioannem velle asserunt, nos pro gratia, seu loco gratiae primaeue creationis ad imaginem Dei, beneficio Christi, aliam gratiam reparationis & restitutionis ad salutem accipere. Praeterea AVGVSTINVS non fuit primus ex antiquis ecclesiae doctoribus, qui voce gratiae in hac significatione vsus est, quod vel ex MACARII testimoniis, deinceps afferendis, constare poterat.

§. XL.

Cum igitur a natura *gratia* discernitur, in tertia adhibetur vox ea significatione, qua operationem quandam Dei in anima hominis denotat. Ea vero operatio cum diuersa sit, pro diuersa conditione subiecti, aliterque se habeat circa hominem in ipso negotio conuersionis constitutum, aliter denique circa conuersum, diuersas itidem fortitur denominationes, soletque in *praeuenientem, operantem & cooperantem* dispesci. Alii eodem sensu gratiam in *adstantem & inhabitantem*, dispescunt, sub *adstante*, praeuenientem & operantem, comprehendentes, cooperantem autem, *inhabitantis* nomine designantes, quod in homine operari incipiat, postquam iam regeneratus est, atque fidem admisit.

§. XLI.

Res ipsa vero docet, de gratia *cooperante*, seu *inhabitante*, quam adstantis gratiae continuationem nonnulli dicunt, nobis sermonem esse* cum principio operationum, quod in regeneritis deprehenditur, solliciti sumus. Hanc merito singularem, beneuolumque Numinis concursum dixeris, ad omnes ac singulos motus & actiones regeneritorum spirituales, quibus vita spiritualis in iis conseruetur augeaturue, vt ita magis magisque ad diuinae imaginis restorationem, proficiant.

* Quam nonnulli etiam *gratiam adiuuantem* vocant. A Pelagii enim errore prope abesse, qui & operantem, *adiuantis* nomine comprehendunt, docet IOAN. HVLSEMANNVS, qui & de voce *auxilii*, quo icidem abutuntur scholastici, idem obseruat, *de auxiliis gratiae, cap. 2. §. 18. p. 23.*

§. XLII.

Numinis dum huncce concursum dixi, sacrosanctam intelligo Trinitatem, cum opus ad extra, vt loqui solent, sit, omnibusque aeq

adeo Trinitatis personis, copueniat. Hinc & mox patri hoc tribui videas, *Ioan. XV, 2. Ebr. XIII, 21. 1 Theff. V, 23, 24.* mox filio, qui non tantum hanc gratiam nobis promeruit *Ebr. IX, 14. Rom. VI, 6. 8. Galat. III, 14.* sed eam etiam operatur, *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* immo a quo, ceu capite, membra corporis mystici, omnem influxum spiritualem recipiunt, *Ephes. I, 23. IV, 15. Coloss. II, 19.* Denique & spiritui sancto idque specialiori quadam ratione, seu per appropriationem, vt loqui amant, hoc tribuitur. *Rom. I, 4. VIII, 2. 9. 10. 11. 14. Gal. V, 22. Eph. III, 16. V, 9.* alibique.

§. XLIII.

Singularis est iste concursus seu cooperatio, atque benevolus. *Singularis* quidem, quia a generali Dei concursu ad omnes singulasque hominum etiam malorum actiones, qui partem prouidentiae diuinæ constituit, plane differt. Idem vero & *benevolus* est, quia misericordiae amorisque diuini, summi & ineffabilis, est effectus, hinc & *gratiae* nomine merito insigniendus. Complectitur etiam sapientissimam, omnium actionum, qua intentionem, qua alias circumstantias, directionem, in quantum regeniti nullum impedimentum afferunt, & media salutis, a Deo praescripta, rite vsurpant. Quod & generatim de isto concursu, seu cooperatione, est intelligendum.

§. XLIV.

De regenitis nobis hic sermonem esse, & res ipsa docet, & nomen etiam *cooperationis* indicat. Hinc namque intelligitur, hominem etiam aliquid operari posse, quod de irrogenito, ceu mortuo in peccatis, dici nequit. Regeniti autem viribus gratiae iam instructi sunt, per quas aliquid operari possunt, cum in illis nouus homo sit. *Ephes. IV, 24.* noua creatura, *2 Cor. V, 28.* nouus spiritus *Rom. VII, 6. ὁ καινός τῆς καρδίας ἀνθρώπου,* *1 Petr. III, 4.* Hae tamen vires non sufficerent, & mox iterum defecturae essent, nisi Deus benigno isto concursu suo eas conseruaret, corroboraret, augeter, qui bonum istud opus & inchoare & perficere potest. *Phil. I, 6.*

§. XLV.

Rationem inde perspicere licet, cur vna eademque actio, mox diuinæ gratiae, mox homini ipsi in scriptura sacra tribuatur. Sic Deus dicitur nos purificare *Ioan. XV, 2.* mox purificare nos ipsos iubemur *1 Ioan. II, 3.* & castas facere animas nostras, *1 Petr. I, 22.* Quod si vero accuratius huncce Dei hominumque concursum expendimus, facile deprehendemus, Deum hic agere quod praecipuum est, quippe a quo regeniti per fidem in Christum omnem velut succum vitalem recipiunt, *Ioan.*

Ioan. XV, 5. hominem vero id maxime, vt impedimenta remoueat, & mediis, quibus gratia diuina, eiusque incrementum obtinetur, recte vtantur. Quod & pleraeque denominationes sanctificationis, in quantum homini tribuitur, condocent. *conf. Gal. V, 24. Ephes. IV, 22. Coloss. III, 10, 1 Cor. IX, 27. Matth. XVIII, 8, 9.*

§. XLVI.

Occupatur itaque ista gratia, circa omnes & singulos regenitorum motus, affectus, cogitationes, dicta, facta. Quae omnia ideo & spiritualium motuum, & actionum nomine, nobis veniunt, quia a spiritu sancto, per media legitime vsurpata, producantur, sanctificantur, purgantur, diriguntur. Vnde nec motus ac actiones ex facultatibus naturalibus profluentes nos excludere palam est, in quantum in genere morum spectantur, suntque sanctificationis, purgationis, directionis spiritualis capaces. Finis vero gratiae est, vt homo magis magisque ad restorationem imaginis diuinae proficiat, *Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10.*

§. XLVII.

Tam luculenter, vt ex hactenus dictis p̄ter, cum scriptura sacra gratiam describat, & a natura discernat, in manifesto grauissimoque versantur errore, qui aut omnem gratiam, operantem & cooperantem, in dubium vocant, naturae viribus cuncta tribuentes: aut fallaci sermone, gratiae quidem voce vtuntur, sed ea nihil aliud, quam quod naturae proprium est, tegunt. Namque Deum esse, qui & *velle in nobis operetur & perficere*, docet Paulus *Phil. II, 13.* qui *bonum opus in nobis inchoet & absoluat*, *cap. I, 6.* Deum *πάσης χάριτος* omnis gratiae esse, qui nos *perficiat, confirmet, corroboret, fundet*, testatur Petrus, *1 Epist. V, 10.* & Christus ipse discrete: *sine me nihil potestis facere.* *Ioan. XV, 5.* Quorsum & paedia illa gratiae, *Tit. II, 11, 12.* & sapientiae, *Prouerb. I, 23, 30. III, 11, 12. IX, 6.* alibique pertinet.

§. XLVIII.

Atque hinc etiam in regentis duo haec principia, *spiritus*, (cum gratia spiritus sancti opus sit, ut supra probatum) & *caro*, hoc est, *natura*, perpetuo sibi opponuntur, *Gal. V, 16, 17, 18.* itemque homo *ψυχικός & πνευματικός* *1 Cor. II, 13, 14.* Spiritus mundi, & spiritus ex Deo, *ibid. vers. 12.* Hominesque, qui in Christo sunt, ambulare dicuntur, *ὁ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα*, *Rom. VIII, 1.* & eos, qui secundum carnem aut naturam viuunt, sentire *τὰ τῆς σαρκός*, affectos esse vt carnis atque naturae conditio suadet, eos vero, qui secundum spiritum viuunt, *τὰ τῆ πνεύματος.* *vers. 5.*

§. XLIX.

§. XLIX.

Vnica autem licet sit gratia, pro diuersis tamen operationibus siue subiectum, siue modum, siue effectum spectes, diuersas sortitur denominationes. * Namque quod ad subiectum attinet, praeterquam quod pro diuersa hominis conditione, alia *operans*, alia *cooperans* sit, vt iam supra obseruatum, rursus si diuersas hominis facultates spectes, ad *intellectum* alia, alia ad *voluntatem* pertinebit gratiae operatio. Ad intellectum, gratia *illuminans*, hoc est, illuminationem, cognitionemque spiritualem in conuersione collatam, perficiens atque augens, *Ephes. I, 17. 18. III, 18. 19. Rom. XII, 2.* quorsum & vnctio illa spiritalis pertinet *1 Ioh. II, 20.* Ad voluntatem, gratia *sanctificans, purificans, &c.* si has voces specialius acceperis, ceteroquin enim ad intellectum etiam referri possunt.

* Diuersas gratiae operationes eleganter ex veteribus iam exprimit MACARIUS *hom. 38. p. 473.* λατὸν, inquit, φωτίζει ἡ χάρις αὐτὸν. ὀδηγεῖ, ἠρεμεῖ, ἀγαθὸν καὶ πάντα ἕσα θεία καὶ ἐπιφανέας. Porro gratia ipsum illuminat, dirigit, pacificum reddit, ac bonam efficit, quae gratia per omnia diuina & coelestis est. Et de charitate cap. 6. pag. 142. διὰ τέσσαρα Θεοῦ γυνέθου καταξωθέντος, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐκλάμποντα ἔχοντες, ἐν ποικίλοις καὶ διαφόροις τῷ πνεύματι διάστοις τριποῖς, καὶ ἐν τῷ ἁφρανῇ τῆς καρδίας ὑπὸ τῆς χάριτος περιβάλλονται; qui eo digni habiti honore sunt, ut filii Dei seruent, & Christum in seipsis resplendentem circumferrent, variis & differentibus modis a sancto reguntur spiritu, & in arcano cordis a gratia demulcentur. Hinc cum varias gratiae diuinae operationes, prolixius edisseruisset, tandem eleganter concludit: ἕτως ἡ θεία χάρις πολυτρόπως ἑαυτὴν ἐν τέτοις ἐκκλάμπουσα καὶ ποικιλλουσα παυσεσθῆναι ὄσπερ καὶ γυνεάζων βύλαται τῶν ψυχῶν, ἵνα τέλειαν κούτην καὶ ἀμωμον καὶ καθαρὸτάτην τῇ ἐπιφανίᾳ παραστήσῃ πνεύματι; sic multifariam diuina gratia, seipsam varians ac multipliciter transformans, exerceat vult ac diuerse instruere animam, ut perfectam ipsam, immaculatam, purissimam supercoelestis sibi sit spiritui. Vnde intelligere licet, non hodie demum, aut nudius tertius gratiam ita distinguere coepisse, prout eam distinguimus.

§. L.

Quod si modum operandi diuersum spectes, diuersas gratiae cooperantis species nonnulli constituunt. Solent namque *cooperantem* seu *inhabitantem* gratiam iterum in *perficientem* & *adiuuantem* (voce iterum specialius accepta, cum ceteroquin omnis gratia cooperans, etiam adiuuans, dici queat) dispescere. Gratiae perficientis diuersi iterum sunt actus, speciesque. Alia namque est *conseruans*, seu *custodiens*, *Φυλάτῃσα* a Paulo dicta *2 Tim. I, 12.* a Petro autem memorabili voce a custodia & praesidio militari, *Φρουρεῖσα* *1 Petr. I, 5.* alia est *confirmans*, & *certificans* *σηρῖζασα τὰς καρδίας confirmans corda*, & interiorum hominem cum de praesenti, tum de futura salute certum reddens *1 Theff. III, 13.* Alia est gratia *roborans*, fidem, cum infirma facta est, robustiorem, firmioremque reddens, eandem sustentans, augens, vt discipuli seruatoris orabant: *Domine, adde nobis fidem. Luc. XVII, 5. add. 2 Cor. I, 21. 22.* Alia denique *erigens*, & *consolans* est gratia, miseris & afflictis & sub iugo

variarum calamitatum gementibus solatium impertiens, eosque recreans & reficiens. 2 Cor. I, 3. 4. XII, 9. Rom. VIII, 26.

§. LI.

Gratiae adiuuantis, speciatim sic dictae, diuerfos iterum actus constituunt. Huc namque referunt gratiam *purificantem* Ioan. XV, 2. & *castigantem* Tit. II, 11. 12. *augentem ac locupletantem* Ephes. III, 16. *sqq.* item *perficientem*, in quantum per infirmitates hanc vitam comitantes, licet; eadem enim gratia, quae renouationem nostram incipit, eandem etiam *ἐπιτελεῖ*, absoluit, & perficit Phil. I, 6. Haec vero omnia etiam sub generali nomine gratiae *sanctificantis* comprehenduntur. 1 Thess. V, 23.

§. LII.

Quod ad effectum attinet, perperam nonnulli, & sine omni scripturae suffragio, gratiam in *efficacem* & *inefficacem* distinguunt. Omnis namque gratia in se & sua natura est efficax, hoc est, reuera id efficere producereque potest, quod efficere, ex benigna Numinis, omnes homines seruare cupientis voluntate, debebat: quod si vero effectus non sequatur, hominum huic gratiae resistentium, vel mediis non recte vtentium, peruersitati id tribuendum. Matth. XXIII, 37. Vocibus etiam puerorum modo ludunt, qui inter gratiam *sufficientem* & *efficacem* distinguunt: per sufficientem, aut eiusmodi quid intelligentes, quod naturae viribus peragi potest, positumque adeo est in hominis irrogeniti potestate, adeoque indignum est *gratiae* nomine, aut sufficientem gratiam eam vocantes, quae *inefficax* sit, in se quidem & sua natura, hoc est, plane nulla. Idem de *irresistibili*, quam nonnulli statuunt, gratia, censendum, quae non tantum scripturae suffragio destituitur, sed eidem plane etiam refragatur. Matth. I. c. Luc. VII, 30. *

* conf. HVLSEMANNS de auxiliis gratiae, cap. 2. §. 19. seq. p. 30. seq.

§. LIII.

Ceterum vt natura, ita etiam gratia, tum ratione *status*, tum ratione *singularum actionum* considerari potest. Cumque in regenitis subiugata quidem, non tamen penitus perdomita aut extincta sit natura, etiam in quantum corrupta est, facile contingit, vt in spiritualibus natura gratiam mentiatur, hoc est, actio naturalis sit, quam quis pro operatione gratiae habeat. Vnde necessitas, in singulis etiam actionibus, *naturam* & *gratiam* discernendi, apparet.

§. LIV.

In *stata* vero gratiae constitutus homo dicitur, quando per regenerationem in eum statum deductus est, vt spiritus, seu gratia in eo dominetur

netur. Licet enim in regenitis duo sint agendi principia, * *natura & gratia, caro & spiritus*, quae inter se pugnant: ea tamen id ratione fieri oportet, vt gratia & spiritus victoriam referant & dominantur, *Gal. V, 17. seqq. 1. Ioan. V, 4*, hinc & caro seu natura crucifigitur, *Gal. V, 24*. & ita *lex spiritus*, nos liberat a *lege mortis*. *Rom. VIII, 2*.

* Hoc *ἡμωμῶς*; explicat MACARIUS de *elevatione mentis*, cap. 13. pag. 128.

CAPITIS PRIMI
SECT. II.
DE
DISCRIMINE NATURAE
ET GRATIAE
QVOAD INTELLECTVM ET
HABITVS INTELLECTVALES.

Σύνοψις.

- H**omo duabus constat partibus essentialibus: facultates animae vel purae, vel mixtae sunt, §. I.
 Purae facultates sunt intellectus & voluntas, §. II.
 Operationes intellectus, §. III.
 Quo pacto in scriptura sacra exprimantur, §. IV.
 Ratiocinationis, quae inter intellectus operationes eminet, iterum variae sunt species, §. V.
 Habitus intellectuales, quomodo? §. VI.
 Intellectus per naturam maxime corruptus est, §. VII.
 Ad conceptus materiales, de rebus omnibus sibi formandos, pronus, §. VIII.
 Vitia eius in prima operatione, §. IX.
 Pronitas ad mala quaevis, ex voluntatis propensione orta, in eadem conspicitur, §. X.
 Cognitio mortua & inefficax, itidem inter vitia intellectus, merito refertur, §. XI.
 Vitia intellectus in altera operatione, §. XII.
 Errorum in spiritualibus, multitudo, & grauitas, §. XIII.
 Dubitationis commoda & incommoda, §. XIV.
 Determinatio ad mala, quae in iudiciis conspicitur, §. XV.
 Vitia intellectus in tertia operatione, §. XVI.
- Determinatio, quae in illa se exerit, ad mala quaevis, §. XVII.
 Corruptio intellectus, in certis ratiocinationum speciebus, §. XVIII.
 Item in habitibus intellectualibus, §. XIX.
 Ratio, an & quousque corrupta dici possit? §. XX.
 Hoc nomine aut ipse intellectus, cum suis facultatibus venit, aut principia rationis, §. XXI.
 Rationis, priorimodo acceptae, infirmitas in naturalibus, §. XXII.
 Coecitas & stultitia in diuinis, §. XXIII.
 Concrete scilicet, & in irrogenitis spectatae, §. XXIV.
 Principia rationis, quae vere talia sunt, admittuntur, §. XXV.
 Principia spuria, falsa, carnalia, cum peruersa verorum principiorum applicatione, reiciuntur, §. XXVI.
 Intima intellectus, seu rationis corruptio, in variis vitiis, veritatis diuinæ cognitioni, oppositis, se se exerit, §. XXVII.
 Specially in scepticismo theologico, §. XXVIII.
 vt & indifferentismo religionum, §. XXIX.
 item, naturalismo, seu rationalismo, §. XXX.
 & denique in haeresi, §. XXXI.

quae intellectus vitium est, licet ad eam concurrat voluntas, §. XXXII.

Quid ratione intellectus ad haeresim requiratur, §. XXXIII.

ratione item voluntatis, §. XXXIV.

Intellectus corruptio intima, cum summa voluntatis depravatione, stultitiam gignit spiritua-lem, §. XXXV.

Quo nomine quid intelligatur, §. XXXVI.

Qua ratione cognoscatur, §. XXXVII.

Causae corruptionis, quae in intellectu conspici-entur, §. XXXVIII.

Ad eas praecudicia, in rebus spiritualibus etiam obuia, referuntur, §. XXXIX.

Impedimenta christianissimi & conversionis ex in-lectus corruptione: speciatim ex ignoran-tia, & falsis conceptibus, §. XL.

ex cognitione insufficienti, & inefficaci, §. XLI.

ex iudiciis falsis & peruersis, §. XLII.

ex dubitatione, §. XLIII.

ex ratiociniis falsis & peruersis, §. XLIV.

Intellectus quo pacto secundum gratiam se ha-beat? In eo lux seu cognitio & sapientia con-spicitur, §. XLV.

Lucis nomine quid intelligatur, §. XLVI.

Causa eius principalis Deus est, §. XLVII.

Hinc quid gratia illuminans sit, explicatur, §. XLVIII.

Medium illuminationis est verbum diuinum, §. XLIX.

Subiectum, quod, illuminationis, §. L.

Subiectum, quo, §. LI.

Illuminatio intellectus & emendatio voluntatis, non debent separari, item quo ordine, se inui-cem excipiant, §. LII.

Qua ratione illuminatio fiat, eademque augetur & continetur, §. LIII.

Decrescere etiam potest lux spiritualis, & tandem amitti, §. LIV.

extendit se ad omnes intellectus operationes, §. LV.

Intellectum eiusque facultates & habitus, non destruit illuminatio, sed emendat, §. LVI.

Sapientia duplex est, vel hypostatica, vel habitua-lis, §. LVII.

Hypostatica, seu filius Dei, fons est omnis sapien-tiae habitualis, §. LVIII.

Sapientia habitualis pertinet ad intellectum, voluntatis tamen emendationem supponit, §. LIX.

Prius ex scriptura sacra comprobatur, §. LX. sed & posterius, §. LXI.

Per sapientiam praecipue cognitio seu eruditio dirigitur, §. LXII.

Asapientia diuina seu spirituali, quo pacto disse-rat sapientia humana, §. LXIII.

In quo utraque conueniat, §. LXIV.

Sapientiae spiritualis diuersi dantur gradus, in-crementum, & decrementum, §. LXV.

Omnes itaque uegeniti sapientiae diuinae capaces sunt, sed in diuerso gradu, §. LXVI.

Diuersae eruditionis species, ex diuerso eius ad sapientiam aut humanam aut diuinam respec-tu, oriuntur, §. LXVII.

De prudentia, praesertim spirituali, §. LXVIII.

De reliquis virtutibus intellectus, quarum in scri-ptura sacra mentio iniicitur, §. LXIX.

Concluditur, in intellectu quoad gratiam conside-rato, imaginis diuinae restorationem resplen-descere, §. LXX.

Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad lucem seu cognitionem, §. LXXI.

Cognitio naturalis, interdum spiritualis cogni-tionis speciem mentitur, §. LXXII.

Fallacia naturae quoad sapientiam, §. LXXIII. quoad prudentiam, §. LXXIV.

In donis itaque spiritualibus diiudicandis, & a naturalibus discernendis, cautione opus est, §. LXXV.

§. I.

VT homo ex duabus constat partibus essentialibus, anima & corpore * arctissimo vinculo inter se colligatis, ita in anima diuersae sunt facultates, quarum alias sine corporis commercio se exerere, quas puras dicere moris est, alias cum corporis operationibus coniunctas esse, quas ideo mixtas vocant, notum est, possumque extra dubium.

* Non

* Non ergo cum illis facio, qui hominem ex tribus partibus essentialibus constare autumant: licet hi ipsi quoque inter se non consentiant, sed diuersimode mentem suam explicent. Grauiſſimus citra controuerſiam illorum error est, qui spiritum ab anima ita distinguunt, ut illum diuinæ essentialiæ particulam statuunt: quam sententiam ex Platonicoꝝ Stoicorumque lacunis hausitam, iterum in scenam producere, nonnullis volupe fuit: solentque eam in rem passim allegari IOSEPHVS STELLATVS in *pegaso sapientiae suæ introducti. ad sapientiam veterum cap. 3.* IO. BAPTISTA HELMONTIVS de *ſede animæ n. 17.* THEOPHRASTVS PARACELSVS de *creat. homin. p. 757.* aliique. Platonis idem fuisse dogma, si quis cognoscere aueat, adeat MARSILIVM FIGINVM *comment. in conuiu. Platonis orat. 6.* Hinc vero quidam occasionem adepti, vterius progressi sunt, istam diuinæ essentialiæ particulam labis expertem, salutis principium dixerunt, fidem ipsam in ea, & in eius a corporeorum vinculoꝝ liberatione, modum perueniendi ad salutem quæſuerunt, præcipuus hoc ipso christianæ religionis dogmata pessundantes, atque euercentes. Alii vero ethnica ista de origine animæ commenta merito proſcribentes, præter mentem & corpus, medium aliquod principium, ad varias, quæ in corpore humano conspiciuntur, operationes rite explicandas, admittendum censuerunt: quemadmodum rursus alii per medium istud principium, quod animam vocant, nihil aliud, quam sanguinem & spiritus animales intelligunt, quo sensu tres hominis partes asserit BERNARDVS CONNOR in *euangelio Medici articul. 2. p. 7.* Quorum licet tolerabilior sit sententia, sine causa tamen & ratione partes hominis essentialiæ multiplicat, cum sanguis & spiritus animales, vel quodcumque operationum corporearum statuatur principium, commode ad corpus, seu partem hominis materialem, referatur. Perſpicue & luculenter hoc expeditur S. C. TEVBERVS, in *moderato iudicio de quæſtione theologica, an dentur tres partes hominis essentialiæ*, Magdeburgi anno MDCCVIII edito, in quo & p. 21. ingenue meam hæc de re sententiam exponit. Ad dictæſcripturæ, quæ pro contraria sententia allegari solent, 1 *Theſſal. v. 23.* *Matth. XXII, 37.* 1 *Cor. II, 14. 15.* *XIV, 14.* *Ebr. I V, 12.* & reliquis, partim laudatus auctor respondet, partim facili negotio responderi potest. Interim legi, sed & expendi, merentur, quæ ad locum 1 *Theſſ. v. 22.* illustrandum ex antiqua Ebraeorum Platonicoꝝque philosophis, adfert CAMPEGIVS VITRINGÆ *obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 4. pag. 526. ſeqq.* vbi ex instituto de duabus partibus mentis, spiritu & anima, agit.

§. II.

Sed id quoque constat, meritoque ceu explicatum alibi * ſupponitur, animæ ſeparatim, qua puras ſuas operationes conſideratæ, duas iterum principes eſſe facultates, *intellectum & voluntatem*, quarum quælibet, diuerſas iterum variasque operationes habet. Quamquam nonnulli facultatibus puris, memoriã adhuc mentalem addunt, ſub ipſo tamen intellectu, facile comprehendam.

* Vid. *elementa philoſ. pract. part. 1. cap. 2. ſect. 1. §. 2. ſeqq.* Sunt equidem variæ doctorum vitorum de animæ facultatibus ſententiæ, in quarum inquirere veritatem, huius loci non eſt. PETRI CUMPRIMIS POIRETI multorum in ſe animos conuertit opinio, idque eo magis, quod integrum de eruditione ſyſtema, demonſtrationemque Trinitatis perſonarum in diuinitate, aliasque magni momenti veritates theologicæ, eidem ſuperſtruxerunt; ut ex libro de *eruditione vera & falſa*, item ex *cogitationibus eius rationalibus de Deo, animo & malo*, intelligere licet. At accuratius rem conſiderantibus palam fiet, eum diſtinguere, quæ non diſtinguenda erant, & præter neceſſitatem animæ potentiæ multiplicare. *Deſiderium* pariter ac *acquieſcentia* ad voluntatem rectiſſime referuntur, cum illud ſaltem bonum ſpectet, quod adhuc concupiſcimus, hæc vero boni, quod iam obtinuimus. Voluntatem interim noſtram ita comparatam, ut terreſtria & finita bona

eam exsatiare nequeant, lubentes concedimus, qua de re deinceps. Intellectum porro perperam in mera passione, seu facultate recipiendi lumen immensum, constituit, & rationem ab eo discernit: cum & passio quaedam ac actio in intellectu se exerat, & haec speciatim rationis nomine veniat. Monenda paucis haec fuerunt: quia horum observatio per omnem theologiae campum late se diffundit. PETRI PETITI sententiam, homini peculiarem vaticinandi facultatem in libro de Sibylla tribuentis, ex insituito confutati in *dissertat. on naturali homines polleant vaticinandi facultate?*

§. III.

Praeterea, intellectu percipere nos ideas rerum, easque inter se comparare, adhibita interdum idea tertia, ad reliquarum convenienciam aut discrepantiam ostendendam, itidem ex philosophorum scholis, & ipsa constat experientia, vnde *percipiendi, iudicandi*, voce specialiter accepta, & *ratiocinandi* vim, intellectui tribuere solent. Quae etiam, si accurate considerentur, quemlibet facile condocebunt, intellectum, neutiquam mere passivae, sed omnino etiam activae, se habere, in suis operationibus.

§. IV.

Passim harum operationum ipsa scriptura sacra meminit, licet diversis eas exprimat vocibus. Sic intellectui tribuit actum videndi, sentiendi, quod cum prima operatione convenire videtur, *Ephes. I, 18. coll. 2 Cor. IV, 4. Ef. VI, 10. Matth. XIII, 14. Rom. XI, 8. Ps. CXIX, 18.* Nec male huc referas τὰ ἀποκρίματα *Ebr. V, 14.* Alterum intellectus actum, scriptura innuere videtur per verba νοεῖν *Matth. XXIV, 15. 2. Tim. II, 7. νόεω ἀ λέγω*, considera, perpende, iudica, quae dico; κρίνειν *Rom. XIV, 5. Act. XIII, 46. ἀνακρίνειν, διακρίνειν. Luc. XXIII, 14. Matth. XVI, 3.* item per συνιέναι, quasi committere, conferre, *2 Cor. X, 12. Luc. XXIV, 45.* Huc nonnulli etiam referunt τὸ δέχεσθαι *1 Cor. II, 14.* Ad ultimam denique operationem referas verba διανοεῖσθαι, λογίζεσθαι, συλλογίζεσθαι *Rom. VIII, 18. 2 Cor. X, 11. Marc. II, 8, Luc. V, 21, XX, 5.*

§. V.

Insignis maxime inter reliquas intellectus operationes est ratiocinatio, quae diuersas iterum sortitur denominationes, prout aut certis, aut probabilibus principiis, aut aliorum testimonio & auctoritate nititur, aut etiam ex signis communibus aut propriis, aliquid colligit: vnde *scientia, opinio, fides, * praesumptio, coniectura, &c.* De conscientia autem deinceps dicitur.

* Fides hic intelligitur in sensu philosophico, neutiquam theologico. Sumitur eundem & apud philosophos diuersimode: interdum scilicet pro *constancia in seruandis promissis*; sic fides dicitur fundamentum iustitiae apud HUGONEM GROTIUM *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 11. §. 1. n. 4.* vinculum societatis apud eundem *lib. 3. cap. 25. §. 1. n. 1. 2.* Eo sensu, Regum fides vim iuramenti habet *lib. 2. cap. 13. §. 22.* Interdum rectum animi iudicium, vel ipsam conscientiam denotat: quorsum iureconsultorum, de *bona & mala fide*

ſide formulas referas: de quibus vid. SCHILTERVS *manud. philof. mor. ad iurispruā cap. 7.*
 §. 12. Cum vero pro ratiocinatione ſumitur, quæ auctoritati & teſtimonio alterius innititur, ea hic innuitur ſignificatio. Longe aliter apud theologos eam vocem ſumi, notum eſt: quas ſignificationes nemo ſine inſigni imperitia confuderit.

§. VI.

Per inſtitutionem etiam & exercitationem naturalem, perfici vt-
 cunque, & ad certas operationes prompte & dextre edendas, aptior
 reddi intellectus poteſt; vnde *ſcientia, prudentia, ſapientia* *σοφία* ſeu
 naturalis, *Iacob. I, 15.* aliique habitus intellectuales, de quibus philoſo-
 phi. add. *Luc. XVI, 8.*

§. VII.

Iam ſi, hiſce ita præmiſſis, quo pacto intellectus ſecundum natu-
 ram ſe habeat, inquiramus, ſummas maximasque imperfectiones, mor-
 bos grauiffimos, immo nihil niſi *ἀδυναμίαν* in ſpiritualibus in eo depre-
 hendemus.

§. VIII.

Generatim maximum intellectus vitium eſt, quod ad res materia-
 les corporeasque ſibi repræſentandas longe pronior ſit, quam ad ſpiri-
 tuales, & immateriales. Tanta hinc quorundam, immo plurimorum
 deprauatio, vt de rebus etiam diuinis ſine corporearum rerum imagi-
 nibus cogitare nequeant, conceptus adeo cum ſumma Numinis, quod
 ſpiritus eſt, perfectione nequam conuenientes, ſibi formantes. Im-
 perfectioni errorem addunt, qui, non alios homines ſibi conceptus
 formare poſſe, putant: vt in contrarium contra alterumque extremum
 procurrunt, qui ad ſpirituales, immaterialesque conceptus longe
 aptiorem, quam ad materiales, hominem contendunt, & tantum non
 in angelum, corporis omnis expertem, commutant.

§. IX.

In prima, quam vocant, intellectus operatione imperfectiones
 varias, ignorantiam, errorem, idearum confuſionem, imperfectionem-
 que ipſa etiam ratio deprehendit. Et licet in naturalibus quoque hæc
 intellectus imbecillitates longe maximæ ſint, in ſpiritualibus tamen
 tantæ ſunt, vt homines irrogeniti non tantum *ἑσκατισμένοι τῇ διανοίᾳ*,
 ſed omnino *σκότος* tenebræ, dicantur. *Ephes. IV, 18. V, 8.* Speciati-
 itaque & ignorantia hominibus irrogenitis tribuitur, *1 Tim. I, 13. 1 Petr.*
I, 14. & error, *Ephes. IV, 22. Rom. I, 27. 2 Petr. II, 18. 19.* Cognitionis au-
 tem in ſpiritualibus obſcuritas quaedam & imperfectio, in regenitis
 etiam adhuc deprehenditur, qui *οὐκ ἑσώπτερον ἐν αἰνίγματι* item *ἐκ μέρους*
 tantum cognoscunt. *1 Cor. XIII, 12.*

§. X.

§. X.

Deprehendas quoque in hac intellectus operatione, ob arctissimam intellectus & voluntatis, omniumque facultatum connexionem, singularem quandam ad mala quaeuis pronitatem, homine semper promptiore existente, ad eos sibi formandos conceptus, qui philautiae pravae, & cupiditatibus illicitis quam maxime sunt conuenientes. *Gen. VI, 5. VIII, 21.* Quod & speciatim in singulis fere hominibus conspicere licet, pro cuiusque indole, dispositione, temperamento. Sic videas nonnullos ad talia de Deo, attributisque diuinis cogitanda, & docenda paratos, quae a crudelitate prope absunt, absolutum aliquod reprobationis decretum a summa eius perfectione non abhorreere credentes, quod illud secundum eas rerum notiones, quas secundum suam indolem sibi fingunt, forte in laude positum, certe a naturae diuinæ excellentia non alienum sit. Rursus qui ad misericordiam ipsi sua natura proni sunt, misericordiam quoque Numinis facile eo vsque extollunt, vt illud iustum quoque esse, immemores sint. Videas porro, non pro affectuum modo, sed pro studiorum etiam diuersitate, diuersos sibi homines de rebus diuinis formare conceptus, philosophicos, mathematicos, mechanicos, politicos, &c. vnde errorum saepe nec modus, nec finis.

§. XI.

Cum etiam rerum diuinarum cognitio, iuxta scripturam sacram, *lucem & vitam* coniungentem *Pf. XXXVI, 9. Ioan. I, 4.* viuæ & efficax esse debeat, naturae corruptae vitium est, si ea *mortua sit & inefficax*, cognitionis quidem, stilo scripturae sacrae, nomine indigna. *conf. 1 Iob. II, 3. 9. Ioan. X, 14. 2. Tim. II, 19.*

§. XII.

In altera mentis operatione, non minor se prodit naturae nostrae corruptio, quippe in qua itidem & *error & falsitas* in iudiciis, tum ratione *quantitatis*, tum *qualitatis* deprehenditur, praeterea *fluctuatio* seu *dubitatio* inconsulta, & intempestiua *admiratio*.

§. XIII.

Errorum iudicii, tanta varietas, tanta multitudo est in spiritibus, tum in theoreticis, tum in practicis, vt eam vix quisquam mente capere possit. Et quantumuis leuis error sit, corruptae tamen naturae est indicium: quantumuis etiam innocuus videatur, in maxima tamen facile homines coniicit pericula, & ad fidei vitaeque ac morum corruptionem plurimum valet. *Kohelth VII, 26. Sap. X, 5. Iacob. V, 20. 2 Pet. II, 18. 1. Ioan. IV, 6.*

§. XIV.

§. XIV.

Fluctuationis etiam dubitationisque, (vnde tandem scepticismus) quanta perniciēs sit, constat. vid. *Ephes. IV, 14*. Quam non effugient, qui non spiritus sancti gratia ad certitudinem perducuntur. *Proverb. XVI, 2. XXI, 2*. Eam tamen dubitationem, quae ad accuratiorem sui explorationem tendit, ne utiquam damnamus, commendante eam ipso apostolo, *2. Cor. XIII, 5*. Etsi enim omnis dubitatio in se quaedam sit imbecillitas, eo tamen intuitu bona est, cum ad maiorem consequendam certitudinem adhibetur.

§. XV.

In iudiciis quoque magna ad prava quaevis, praesertim ad temere iudicandum, conspicitur pronitas. Namque & hic cupiditatum vis se prodit: vnde *ἐπιθυμία τῆς ἀπάτης*, quibus perit, magisque corrumptur vetus homo, *Ephes. IV, 22*. Quare & illis, qui in statu gratiae sunt, semper opus est renouatione, *τῷ πνεύματι τῷ τοῦ ἐν ἡμῶν ἐν πνεύματι τῆς νοῦς* in spiritu mentis nostrae, *ibid. vers. 23. Col. III, 10*. vt in captiuitatem redigatur omnis cogitatio ad obediendum Christo, *2. Cor. X, 5*.

§. XVI.

Ratiociniorum quanta secundum naturam sit prauitas atque corruptio in spiritualibus, vel hinc intelligere licet, quod & suis ipsa laborent vitis, & plerumque, quae reliquis mentis operationibus adhaerent, recipiant, iisque innitantur. Nullum praeterea sophisma est genus, quo non increduli, improbique homines se decipiant: misere: mox principii petitionem committentes, mox fallacia non caussae vt caussae, aut a dicto secundum quid ad dictum simpliciter, mox alia ratione, aut sibi ipsis, aut aliis illudentes.

§. XVII.

Prauitas illa & determinatio ad prava, vel maxime etiam in ratiociniis elucescit. Hinc *ματαιότης τῷ νοῦς* vanitas intellectus *Ephes. IV, 17*. & de ethnicis Paulus: *ἡμαρτανόθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν Rom. I, 21*. & faciunt voluntatem τῶν διανοιῶν mala quaevis suadentium, *Ephes. II, 3*. Isti sunt *σκολοὶ λογισμῶν*, peruersi illi syllogismi, qui nos procul a Deo segregant, *Sap. I, 3*.

§. XVIII.

Quanta naturae deprauatio, in credulitate, incredulitate, suspitione, calliditate, imprudentia conspiciatur, per se patet, & aliunde quoque constat. Credulitas partim voluptatis, partim & maxime quidem

dem auaritiaefilia, superstitionis mater est: incredulitas, ambitionis plerumque filia, atheismi haud raro est genitrix, Suspicionem, cum vitiis connexis inter grauissima peccata refert Paulus, *Rom. I, 29.* & cum charitate consistere non posse, docet, *1 Cor. XIII, 7.*

• *Elem. philos. pract. part. 1. cap. 3. §. 16. seqq.*

§. XIX.

Habitus intellectuales, *scientia, prudentia, &c.* modo reuera tales sint, dignique isto quo veniunt nomine, vt homo iis imbutus, reuera eruditus, prudens, &c. censerique queat, ita comparati sunt, vt accedente gratia, sanctificari, dirigique ad bonum & salutarem vsum queant: at naturae corruptae iuncti, deprauantur & corrumpuntur & ipsi, hominibusque saepe occasionem seipos magis magisque deprauandi, suppeditant: indeque fit, vt sapientia *ἐπίγνωσις*, & *ψυχική*, tandem fiat *δαμονιάδης*, *Iacob. III, 14.* Hinc etiam non multi σοφοὶ κατὰ σάρκα, vocationem diuinaam acceptant, *1 Cor. I, 26.*

§. XX.

Ceterum complexus ille facultatum ac operationum intellectus, etiam *rationis* nomine venire solet: in qua vel maxime naturae corruptionem elucescere, contendunt quamplurimi, quibus refragantur alii, rationem quantis possunt, laudibus extollentes. Licet vero omnem dirimere haud adeo difficile, modo, quid vtrisque *rationis* nomine veniat, attendamus.

§. XXI.

Diuersimode namque vox haec accipitur: sed ad duas significationes principes, quae quidem in censum veniant, reliquae reduci possunt. * Aut enim ipsae intellectus *facultates*, vel si mauis, intellectus ipse, aut *principia* rationis, hoc est axiomata, de quorum veritate nemini dubitare fas est, hoc nomine veniunt. Perinde est, si dixeris, *rationis* vocem sumi aut *subiectiue*, aut *obiectiue*, prout in scholis loqui amant.

• Rationem, quae a brutis differimus, alii aliter definiunt: & miserum est, in ipso limine, & communi intelligendi principio etiam dissidere philosophos, cum quid illud sit, quo se omnes niti, quodque sequi se gloriantur, indagant. Ita recte IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS pronunciat, in *theologia morali cap. 3. §. 3. p. 62.* vbi varias rationis definitiones adfert: ipse in eam tandem ingrediens sententiam, rationem esse *facultatem distincte reflectendi super conceptus & cogitationes nostras.* Quo ipso patet, eum rationem pro facultate accipere, seu animi potentis: at nimis aetis eam circumscribit limitibus, ad reuerentiam cognitionem super conceptus & cogitationes nostras eam restringens: cum per loquendi consuetudinem vsus vocis latius pateat, & ad totum intellectum, si pro facultate accipatur, rectius referatur. Nos rationis definitionem tradere, necesse esse non putamus, cum, quid intellectus, quid principia rationis sint, nemo ignoret: ad hasce vero significationes ceu praecipuas, reliquae facile referri possunt. Et hinc etiam liquet, quid de lite, quae hac de re inter IO. LOCKII & PETRI POIRETI quosdam defensores orta est, censendum

sendum sit. LOCKII discipulus rationem, uti fidei opponitur, definit, quod sit *assensus propositioni alicui praesertim ob propriam eius evidentiam, vel immediatam, ut in principis, vel mediatam, ut in conclusionibus*. Coniungit itaque velut utramque significationem, & pro facultate pariter ac principis simul rationis vocem accipit, propositionis evidentiam, cui assensus innitur, ad rationem requirens; deinde, in quantum pro facultate vox accipitur, rursus sine causa ad actum quandam facultatis, seu assensum, hanc significationem restringit. Deinceps tamen in ipsa tractatione pro mera facultate vocem rationis accipit, & ita vocis ambiguitate lectori illudit. POIRETI contra defensor rationem definit per facultatem, *qua homo ex habitis quondam perceptionibus talibus, earumque vestigiis, multimodis absentium obiectorum formare ideas, easque iterum secum inuicem comparare, componere, dividere, plurimisque modis considerare, considerando ab una ad alias discurrere, & sic novas notiones alias ex aliis construere, seu novas indes consequentias nescire, inque eo opere plurimos errores committere, aptus est*. Rationem hic pro facultate accipi, patet: ac perperam auctorem cum POIRETO rationem ab intellectu distinguere, iam supra observatum est. Breuius antea dixerat, rationem esse *facultatem pingentem, umbratilem, sterilem*: unde intellectum ceu facultatem mere passivam, & realem, a ratione distinguit; quamvis noster auctor varias intellectus species constituat, & intellectus activi nomine rationem complectatur. Quae partim gratis sumuntur: partim ita comparata sunt, ut receptae veritataeque notiones sine necessitate immutentur. Sed nostra id nunc non adeo refert, conf. *fides & ratio collatae, ac suo utraque loco redditae, aduers. principia lo. Lockii &c. p. 25. seqq.*

§. XXII.

Priori modo, si vox rationis capiat, expendendae rursus eius vires sunt, tum in *naturalibus*, tum in *diuinis*. In naturalibus, quo nomine res etiam morales & civiles intelligimus, insignem esse rationis, si recte instruat & dirigatur, vim, etsi plurimis circumsepta etiam sic imperfectionibus, ex haecenus, ut puto, dictis constabit. Ex hoc modo rationi sua constat laus, sicut & habitibus, qui illi perficiendae, & excolendae inferuiunt.

§. XXIII.

At in diuinis, ratio, hoc modo accepta, coeca est, *2 Cor. IV, 4. obscurata, Ephes. IV, 18. tenebrae, Ephes. V, 8. & ἀνύστατοι γυνῶναι, 1 Cor. II, 14. immo ἀνοήτοι, Tit. III, 3. ἀσύνετοι, Rom. I, 21.* * Namque non tantum in singulis intellectus operationibus maximae deprehenduntur imperfectiones, sed pronitas illa ad prava accedit, quam itentidem in singulis intellectus operationibus obseruauimus: idque ob arctissimum omnium animae facultatum, praesertim intellectus, & voluntatis, inter se nexum. ** Quare si vel maxime ratio, hoc sensu accepta, circa principia in se vera versetur, & ea ut vera admittat, ad minimum in applicatione, se inimicam prorsus & aduersam consilio Dei de hominum salute, demonstrabit. Atque ita capienda sunt illorum effata, qui ad ductum scripturae sacrae contendunt, & inculcant: rationem in diuinis veritatibus esse remouendam, cohibendam, captiuandam, detestandam; idque praeeunte scriptura sacra, *Rom. VIII, 6. 7. 2 Cor. X, 5. coll. Rom. XVI, 26. Coloss. II, 8.*

* Interim ratio quantumvis coeca, stulta, corrupta, manet tamen ratio, id est, ea facultas, qua homo cognoscit & iudicat: adeo quidem, ut homo nihil omnino, quale illudcunque sit, cognoscere & iudicare valeat, nisi per rationem suam, tanquam medium, organon, instrumentum omnis cognitionis. Quamobrem ipsae etiam res diuinae, mysteriaque, in quantum cognosci possunt, non aliter, quam ratione, seu omnis cognitionis organo, cognoscuntur. Et huc ae pertinent, quae prolixè PETRVS DANIEL HVETIVS disputat, *fidem, & cum ab homine suscipitur, & postquam suscepta est, rationis usum non aspernari: in quaestionibus Alnetanis, de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 3. p. 31. seqq.* Hoc tam manifestum, ut negari a nemine queat. Quod si probe obseruetur, sophisma sectatoris illius Lockiani, quo rationis prae fide *ἰσοχῆ* & praestantiam probare annitur, facile dilui potest. *Diuina, inquit, fides necessario praesupponit certam scientiam, qua, reuelationem illam & testimonium, cui innitur, vere procedere a Deo, cognoscatur. Haec certa scientia acquiri debet aut per rationem, aut per fidem: non autem per fidem, alias praesupponeret semet ipsam, & daretur processus in infinitum, ergo per rationem.* Non inquiram, an fidem recte definiuerit: cum facile demonstrari queat, & LOCKII & POIRETI defensores hic multum a recto tramite aberrare. Ad argumentum saltem quod attinet, noneo, certam illam de scripturae sacrae diuinae auctoritate conuictionem acquiri per internum spiritus sancti testimonium, quod fidem diuinam in nobis gignit: fides humana acquiritur equidem per argumenta varia, in quibus cognoscendis & diiudicandis usus rationis organicus & instrumentalis est: sed quid inde? Num ideo ratio praefenda fidei? instrumentum scilicet seu organon, operi, quod per illud producitur? Minime.

** Rationem per affectus corrumpi misere, excoecari & depruari, adeo notum est, ut superuacaneum videatur, quidquam addere. Interim exemplo Graecanicorum philosophorum luculenter hoc ostendit CAMPEGIVS VTRINGA, in *dissertat. de philosophia Graecorum, vitio affectuum corrupta*, quae extat in *observationibus eius sacris lib. 3. cap. 12. pag. 633. seqq.* Summa eorūdoctrinae euangelii siue Christi crucifixi, τὸν ἰδμεν, Graecis, hoc est, Graecorum praecipue philosophis, *κατὰ* stultitiam esse, Paulus pronunciat 1 Cor. 1, 23. id innuens, philosophos in doctrina euangelii non animaduertisse nexum & ordinem viarum DEI, DEO dignum: quod nimirum, quae in euangelio de DEO & viis DEI posita sunt, eo ordine eaque sapientia non perspexerint esse digesta, ut DEVM putauerint illius doctrinae esse auctorem: sed contra sibi persuaserint, doctrinam illam de iustitia DEI demonstrata in Christo crucifixo, omnino esse alienam ab iis perceptionibus, quas homines ex communi principio rationis de DEO, eiusque viis h. e. modo & ordine agendi aut hominibus, colligerent. Id sane clare colligitur ex iis, quae Lucas narrat *Act. xvii, 18.* Quod si iam in causas inquiramus, cur euangelium a Paulo gentibus praedicatum, iis fuerit stultitia? alterutrum horum statuendum videtur: vel quod euangelium repugnet *sanæ rationi*, hoc est, *rectis & genuinis rationis principiis*, vel quod philosophorum perceptiones de doctrina religionis *secundum sanam rationem* formatae non fuerint. Prius sane dici nequit, ut ex dicendis constabit, ab auctore vero inde etiam probatur, quod 2 Cor. 1 v, 2. Paulus profiteatur, in euangelio esse *ὑπερβαίνουσαν τὴν ἀνομίαν*, per quam, qui hanc doctrinam profiteatur, se possit commendare conscientiae hominum: hoc est, veritatem euangelicam non modo non repugnare notionibus purae rationis, sed etiam veritates, natura nobis cognitae, de DEO & homine, per verbum euangelii excitari & illustrari. Sine ea mens in loco citato apostoli, non disputo: res ipsa dubio caret, principiis sanae rationis doctrinam euangelii non repugnare. Nihil ergo aliud sperest, quam ut concludamus, perceptiones philosophorum de doctrina religionis secundum sanam rationem formatae non fuisse. Si porro quaeras: quae eius rei causa? corruptam prauis affectibus philosophorum fuisse rationem, respondet, id ex ipsa illorum doctrina comprobatur. Enimvero, licet interdum de hominum misera conque-
rerentur philosophi, intimam tamen naturae humanae corruptionem perspectam non haberunt. Hinc magno in eam iuerant sententiam consenti, adesse homini facultatem recte visendi, & a vitiis se conuertendi ad virtutem, idque propriis viribus. Idcirco Cotta apud CICERONEM: *atque hoc quidem, inquit, omnes mortales se habent, extrinsecus*

COMMUNIO-

*commoditates, vineta, segetes, oliueta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitae a diis se habere: virtutem autem nemo unquam acceptam DEO resulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id DONVM A DEO NON A NOBIS, haberemus, lib. 3. de natura deorum. Paucis & neruose SENECA, stultum esse, ait, bonam mentem a DEO optare, cum unusquisque eam a se impetrare possit. Idque HORATIUS innuit, dum ex Stoicorum disciplina vitam quidem a Numine petit, at virtutem sectari, id in sua esse potestate proficitur: des vitam, des opes, aequum mihi animum ipse parabo lib. 1. epist. 18. conf. & M. AVRELIUS ANTONINVS lib. 5. de seipso ad seipsum §. 14. & lib. 6. §. 15. ac quae prolixius hac de re disserui in differ. 2. de erroribus Stoicor. in philosof. morali §. 9. Ea ergo cum gentilium animis de viribus hominum naturalibus quoad virtutum exercitium federet sententia, quid mirum, quod euangelii doctrina illis vita fuerit *magis*? Qui homines, recte inquit antea laudatus auctor, libero concipit arbitrio, & facultate ad virtutem & vitium, is sibi in eo blanditur, quod indoles humana tantopere non sit vitiata, ac reuera est. Is minuit vim peccati, vt suam vim extollat ac deprædicet. Id vero ex quo alio oritur principio, quam ex concupiscentia & affectu, & inordinato amore erga se ipsum? Quod pluribus deducit l. cit. §. 8. p. 640. seqq. In sententia porro, de *incorrupta bene agendi facultate*, iudicium est superbiae peccatoris, qui affectus est omni peccatori communis. Qui enim hoc est dicere, *possum virtuti studere, ubi volo*, siue τὴν προαίρεσιν arbitrium hominis ne quidem ipsos Deos cogere posse, quod Stoicorum fuit? Nihil profecto magis doctrinae euangelii, gratiam DEI, ceu vnicam salutis & bonorum etiam operum causam, prædicanti aduersatur, quam haecce *εὐφροσύνη* plane carnalis. Haec vero paulo prolixius edisserere volui, vt vel hocce exemplo constaret, quantopere prauis affectibus depræuetur ratio. Plura vero auctor antea laudatus suppeditabit.*

§. XXIV.

Nimirum, rationem hoc modo pro ipsis intellectus facultatibus acceptam, considerant isti, non *abstracte & ratione essentiali*, prout esse debebat; sed *concrete, & ratione existentiæ*, prout reuera hodie existit in hominibus, iisque non *regennis*, quippe in quibus ratio iam purificata est & sanctificata, licet omnium imbecillitatum neutiquam immunis, * *magisque adeo & magis subiuganda*, sed in irrogenitis, qui per prauas cupiditates eam magis magisque corrumpunt.

* Hinc Petro, qui iam aliquamdiu in schola Christi versatus erat, dicebatur: ὁ ὄφρα τὴν τὴν ἡμῶν Μωϋσ. xvj, 23. atque aliis discipulis: οὐ ἀμεμῆτες & tardi corde ad credendum, Luc. xxj, v, 25.

§. XXV.

Quod si vero *rationis* nomine veniant ipsa principia rationis, cum cautiùs incedendum. Sunt ea, in genere spectata, duplicia, *formalia*, vt nonnullis loqui placet, ac *materialia*. * Priora, scilicet *formalia*, adeo sunt vniuersalia, vt eorum vsus, modo sit verus ac sobrius, sit licitus & plane egregius. *Materialia* principia, pro diuersitate rerum & multitudine disciplinarum, varia sunt & diuersa. Omnia vero haecce principia, si modo vere principia sint, ** hoc est, requisita veri principii habeant, vt sint vera, euidencia, in suo genere adaequata, reici a nemine mortalium possunt, multo minus *rationis* nomine veniunt,

cum haec vt corrupta, male sana, & verbo Dei inimica, damnatur. Vocaueris etiam haec principia recte, *lumen rationis*, quod nomen rationi, priori modo acceptae, perperam tribueris. Intellectus namque veritatem percipit, & apprehendit, vt oculus lumen, adeoque id, quod intellectum illuminat, distinctum quid & diuersum ab intellectu esse debet, vid. *Pf. XXXVI, 10. CXIX, 105.*

* Formalia principia vocantur, quae ad formam modumque rite argumentandi requiruntur: quae vero ad materiam argumentorum pertinent, *materialia* vocari solent. De vtrisque accurate agit B. IOAN. MUSAEVUS de *usu principiorum rationis & philosophiae in controversiis theologicis*, lib. 2. cap. 2. p. 204. sqq. In toto hocce opere erudite contra NICOLAVM VEDERIVM ostenditur, quis legitimus principiorum rationis in theologia vsus sit: perperamque ab eodem dictum, demonstratur, nostrae ecclesiae theologos, abusum rationis in Reformatis damnantes, occasionem Romanensibus nouam suam artem seu methodum, qua non alias aduersariorum suorum probationes, quam quae disertis scripturae verbis, reiecto consequentiarum vsu, nituntur, admittendas contendunt, procudendi suppeditasse.

** Id quidem probe obseruandum. Subinde enim contingit, vt aliquid pro principio, seu pro clara & euidenti veritate, habeatur, in quo tamen error latet & falsitas. Sed id quoque haut raro contingit, vt quis putet, cum perspecta aliqua veritate aliquid pugnare, quod tamen cum ea amice conspirat. Harum obseruationum cum immemores sunt mortales, mirum non est, quod diuersa ratione hic agantur in praecipis. Nonnulli pugnam inter rationem & fidem tantam comminiscuntur, quae non nisi cum alterius partis euerfione, tolli queat. Alii vt pugnam istam tollant vel euitent, rationis imperio subitice fidem non dubitant. Atque hoc Socinianis, aliisque, perquam solenne est, qui mysteriorum omium expertem religionem christianam esse volunt. Scilicet in eosdem, quos supra notauimus, scopulos impingunt. Principia quaedam rationis fingunt, quae nihil minus sunt, quam principia. Exempla videre licet in ANDRAE KESLERI *Metaphysica*, quam vocat, *Pbotiniana*. Deinde, repugnare aliquid apertae & clarae veritati, subinde contendunt, quod tamen amica conspiratione cum ea consentit. Vtriusque erroris exempla exhibet HERMANNVS WITSIVS in *dissertat. de usu & abusu rationis*, quae est 17. in parte secunda *miscellaneorum eius sacrorum*, §. 17. & 18. Enimvero, pugnam nullam esse inter rationem & fidem, quilibet, vtramque paulo accuratius considerans, facile intelliget. Idque de ratione, si pro facultate eam accipias, sana & emendata, verum est, non minus etiam de principii rationis veris & genuinis. Non enim ratio, sed quod in ratione, vtroque modo accepta, corruptum, falsum, erroneum est, veritati diuinae repugnat. Et sanae rationis non minus auctor Deus est, quam fidei. *Abfu*, inquit AVGVSTINVS *epist. ad Consentium*, quae est 222. *vt hoc in nobis Deus oderit, in quo reliquis animantibus excellentiores creauit. Abfu, inquam, ne ideo credamus, vt rationem accipiamus sine quaquamus, cum & credere non possemus, nisi rationales animas haberemus, &c.* Sed dum rationi, praesertim pro principii sumptae, iustum ita pretium statuimus, eam suis tamen simul circumscriptam volumus limitibus. Etenim dum ratio seu intellectus, ex notionibus sibi notis principia ista seu axiomata format, cogitandum, multa esse posse ignota, & nostro intellectui non perspecta. Ideoque mirandum non est, quod mysteria fidei, limites istos captumque rationis multum transcendant. Ideoque nequiquam licet rationi mysteria fidei eo nomine reicere, quod nihil vnquam iis simile in suis ideis ac notionibus iauerit. conf. *1. Cor. 11, 9.* Praesertim cum vel ipsa ratio doceat, multa in Dei infinitate & consilio eius latere, quae ipsa per se assequi non possit: Deoque dignum esse, ea de se revelare, quae captum nostrum superant. Praeterea, si ponamus, extare reuelationem diuinam, in qua Deus voluntatem suam erga homines, viamque perueniendi ad salutem hominibus manifestauit, quod hodie apud omnes, qui se christianos vocant, positum est, certe esse debet, extra controuersiam, & in ea reuelatione occurrere, quae rationis captum transcendunt, manifestum est, in inquirendo diuinorum verborum sensu, non esse cum audiebam primo rationem, quid ex se de iis rebus

rebus velit, sed vnice attendendum, quid ipsa verba, secundum regulas hermeneuticas recte explicata, significant. Etenim si ratio ipsa de rebus eiusmodi aliquid assequi aut statueri possit, non opus fuisse reuelatione: hoc ipso igitur, dum Deus ea reuelauit, voluit, vt iis, quae reuelauit, ratio acquiesceret. Recte namque IVSTINVS martyr dixit: *ὅτι καὶ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐπιθυμῶσι μάτρω τὰ Θεοῦ τὰ ἔργα, ὡς τὸν γὰρ ἄγιόν αὐτῶν ἔχει ἀλλοῦ τὰ Θεοῦ ἔργα: non enim oportet cogitationibus nostris metiri opera Dei, quia super intellectum, & sensum, & rationem sunt opera Dei, in confutat. Graecar. quaest. p. 163.* Nec minus apostolice FRANCISCVS BACO DE VFRVLAMIO: *Prærogativa Dei totum hominem completitur; nec minus ad RATIONEM, quam ad VOLVNTATEM humanam extenditur. Quare, sicut legi diuinæ obedire tenemur, licet relinquitur voluntas, ita & verbo Dei fidem habere, licet relinquitur ratio. Etenim si ea dumtaxat credamus, quae sunt rationi nostrae consentanea, rebus adfensimus, non auctori: quod etiam suspectae fidei testibus praestare solemus. Quanto igitur mysterium aliquod diuinum magis fuerit absorum & incredibile, tanto plus in credendo exhibetur honoris Deo, & sit victoria fidei nobilior: de augment. scientiar. lib. 9. cap. 1. p. 488. add. PETRVS DANIEL HVETIVS in Quaestionibus Alnetanis de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 4. & 5.*

§. XXVI.

Principia vero ista rationis, si quidem vere talia sint, vti posita sunt extra dubium, ita nevtiquam negandum, rationem seu intellectum non tantum perperam subinde in applicatione iis vti, sed alia etiam principia, quibus in vitae directione vtatur, iis adiungere, quae licet sibi principiorum loco esse neget, reuera tamen sequitur, ceu vnicam vitae morumque censuram, * cuiusmodi illud est: quidquid amori proprio, aut amori mundi, conuenit, illud verum & bonum est, & quidquid illi repugnat, malum ac falsum est, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. Haec principia *implicita* merito dixeris, quod homo saepius nesciat, se ea sequi, cum tamen sequatur vel maxime: item *carnalia*, quod homo naturalis non possit non *κατὰ σάρκα*, viuere i. e. agere, sentire, iudicare. *Rom. VIII, 9. 12. 13. Ephes. IV, 22. Genes. VI. 3.* Fontem causamque rei facile etiam deprehenderit, qui arctissimum facultatum animae, speciatim intellectus & voluntatis, nexum, & huius quod in illum exercet imperium, secum expenderit. Et ita sane *ratio*, seu intellectus nondum illuminatus, cum falsis suis ratiociniis, principiisque carnalibus, & verorum principiorum abusu prauaque applicatione, merito inter *naturae corruptae* illustria documenta refertur, & ceu inimica verbo diuino, proscribitur.

* Hoc pluribus euincitur, & accurate deducitur, in dissertatione de *affirmatione rationis humanae theologica*, quae sub praesidio PAULI ANTONII, theologi Hallensis celeberrimi, anno MDCCVIII prodit.

§. XXVII.

Luculenter intellectus rationisque deprauatio se prodit, in grauissimis illis vitiis, quae diuinæ veritatis cognitioni opposita sunt; & quo magis damnantur, eo magis hominum peruersitate retinentur, qualia

qualia sunt, *scepticismus, religionum indifferentismus, rationalismus, haeresis, enthufasmus, fanaticismus*. Aut enim veritatem omnem in dubium vocat ratio, nec certi quid, vbi pedem figat, sibi inuenire viderur, vnde *scepticismus*; aut veritatem contemnit, omniaque eodem loco habet dogmata, vnde *religionum indifferentismus*; aut reiecta reuelatione, suae immemor imbecillitatis, viribus suis nititur, viamque ad salutem sine duce, se inuenire posse confidit, vnde *rationalismus & naturalismus*; aut pro reuelatione per verbum diuinum facta, reuelationes proprias, motus & instinctus, quos pro diuinis habet, adsumit, eosque vt doctrinae vitaeque normam sequitur, vnde *enthufasmus*; aut vana quadam incertaque persuasione, omni fundamento destituta, nititur, vnde *fanaticismus*; aut denique scripturam quidem assumit, eiusque nititur auctoritate, sed praue eam interpretatur, & ad errores pertinaciter tuendos, detorquet, vnde *haeresis*.

§. XXVIII.

Scepticismum, praesertim theologicum, * de quo nobis nunc sermo est, grauissimum esse intellectus morbum, etsi voluntatis vitia ad eum producendum, fouendum, augendum, conferant plurimum, nemo inficias iuerit. Perinde enim est, ac si veritatem lucemque omnem tollat eiusmodi homo, in tenebris data opera ambulaturus: similisque κλύδων θάλασσης ἀνεμίζομένῳ καὶ βυπίζομένῳ, vt eleganter Iacobus loquitur, *cap. I, 6.* idem ἀκατάστατος, *inconstans in omnibus viis suis, vers. 8.* Procul ab eiusmodi vitio absunt in statu gratiae constituti, obsignati quippe spiritu sancto, *2 Cor. I, 22.* vnde confidenter dicunt: *scio, in quem credo &c. 2 Tim. I, 12.* Omnis autem omnino scepticismus, siue in credendis, siue in agendis versetur, siue vniuersalis sit, siue particularis, & ad certa tantum dogmata se extendat, inter naturae corruptae opera, morbosque intellectus grauissimos, a nobis refertur. add. *Prouerb. XVI, 1. XXI, 2.*

* Dantur enim varia scepticismi genera. Vniuersalis alius est, alius particularis. Et hic iterum aut theologorum & scripturae sacrae, aut philosophorum scita, conuellit & labefactat: idque rursus vel directe, ipsorum principiorum dubiam reddendo aut veritatem, aut certitudinem, aut indirecte, talia defendendo dogmata, quibus velut per cuniculos ipsorum principiorum certitudo evertatur. Pluribus haec omnia edisserui in dissertat. *de scepticismo morali*, quae in *analectis historiae philosophicae* extat, §. 3. 4. seq. De discrimine inter scepticismum theoreticum & practicum, *ibid.* §. 16. dictum.

§. XXIX.

Coniuncta quidem haud raro cum scepticismo est, *indifferentia religionum*, ab eo tamen diuersa. Fieri enim potest, vt non tam dubitet de

de religionum veritate, qui eas vno eodemque loco habet, quam eam prorsus neget, siue quod nullam omnino admittat ipse religionem, siue coli Numen sine veritatis cognitione posse existit, nec, siue denique dissentientium a sua opinione errores, pro innocuis & minime fundamentalibus, certe pro talibus habeat, qui non obstant, quo minus Deum quis rite colere possit. Vnde & varias *indifferentismi religionum* species, & gradus esse constat: * cuius & in eo constat diuersitas, quod mox ad plures, mox ad pauciores religiones, sese extendat. Summa inde humani intellectus peruersitas elucescit, dum nouimus, superstructos esse debere eos, qui salutis aeternae compotes fieri cupiunt, super *fundamentum apostolorum & prophetarum, lapide angulari existente ipso Iesu Christo, Ephes. II, 20. add. I Cor. III, 11.* Vti vnicum ergo salutis fundamentum, ita, quidquid cum hocce fundamento consistere nequit, reiectaneum: quique aliud euangelium, quod doctrinae apostolorum non conforme, praedicat, anathema est.

Gal. I, 7.

* Est nimirum indifferentismus religionum vel vniuersalis, vel particularis. Vniuersalis est, qui omnes religiones, christianam, iudaicam, ethnicam, mahumedanam, vno eodemque loco habet, hoc est, omnes contemnit, nec vnam alteri praefereendam censet. Idque iterum aut ideo, quod nullam religionem pro vera habet, vel quod solam naturalem admittit. Si prius, cum *atheismo* coniunctus est indifferentismus: si posterior, cum *naturalismo*, de quo deinceps. Particularis ad eas saltem se extendit sectas, quae communi christianorum nomine comprehenduntur: sed iterum aut ad omnes, aut ad quasdam. Fundamentum praeterea huius indifferentismi diuersum est: namque vel ideo perinde esse putant, cui quis additae sit religio, quod ad cultum Numinis sufficiat amor, aut quod fides actus sit voluntatis, non intellectus, hoc ipso satis indicantes, se nec cultus diuini, nec fidei in deum arque naturam sacris perspectam habere: vel ideo, quod veritas ita abscondita sit, ut in ea inueniendo omnis frustra consumatur opera, quae est sententia auctoris haud incelebris qui *commentarium philosophicum super verba, compelle eos intrare*, scripsit quem PETRVS IURIEV & ELIAS SAVRINVS, sed diuersa ratione, refutarunt. Praeterea alia indifferentismi species ad ipsam doctrinam, alia ad necessitatem hoc vel illud credendi, alia ad externam fidei professionem pertingit. Ad primam classem illi pertinent, quos antea memorauimus, qui omnes eodem loco religiones habent, eo quod nullam veram credunt: ad alteram, qui omnem sententiam veram, alteram falsam credunt, aut credere videri volunt, sed ut dissentium minime in fundamentalibus esse contendant, ex quo fonte etiam hylacretismus, & tolerantia religionum profluit. Denique, quod ad fidei professionem attinet, sunt, qui de veritate suae, quam tenent, doctrinae, & de falsitate doctrinae dissentientium, non dubitant, fastidiam esse putant, suam quandoque distimulare sententiam alteriusque sententiae adprobationem, qua dogmata, qua ritus, ad certum tempus, aut semper praese ferre. Quae tamen turpis relictis hypocrisis, quam indifferentismus religionum, dicitur. In hisce autem indifferentismi speciebus magnam intellectus humani imbecillitatem se potere, manifestum est. Si enim vera a falsis discernere, & veritati suam statuere pretium, eaque, quae ad hominum salutem & felicitatem pertinent, lite diiudicare, eiusmodi homines didicissent, stultos eiusmodi & absontos non admitterent errores. Idque multo magis de ipso atheismo, crassioris indifferentismi genitore, dicendum, quod & praecclare iam RICHARDVS BENTLEYVS in *stultitia & irrationabilitate atheismi*; & THEODORVS VNTERFICH, in *atheo stulto*, aliique demonstrarunt. Voluntatis tamen plurimum hic conferre praesentiam, negari nequit: praesertim vbi omni veritati, inquisitione in super habita, in religione

id saltem homines sectantur, quod commodum, gloriam, tranquillitatem exterream, adferre, aliorumque illis conciliauere. Facile hinc diuersas indifferentissimi species itidem discernas, intelligasque, in quibusdam intellectus, corruptionem, in aliis voluntatis prauitatem, mali istius causam praecipuam existere. Simul vero patet, cur *religionis prudentium* nomine indifferentismus veniat: quod scilicet prudentiae, (sed carnalis) esse existimant, in religionis, opinionumque defectu ita se gerere, prout commodis suis id vel maxime expediat. Hinc indifferentismum religionem, *animam religionis prudentium*, recte vocat FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, de *religione prudentium*, ibid. 18. p. 17. Eoque etiam pertinet religio *clauis* sine *coelestis*: cum ex omnibus sectis id eligitur, quod cum commodis nostris, aut saltem praedictatis consentit opinionibus. Sed de *indifferentismo religionis* ex infucato egit MOSES AMYRAEDVS, cuius commentatio lingua Gallicana scripta, etiam in Germanicam transata, profuit.

§. XXX.

Naturalismus, quem & rationalismum nonnulli dicere solent, naturae rationisque summam deprauationem ignorat. * Emendatae namque & rectae rationis proprium est, imbecillitatem suam agnoscere. Quod si faceret, perspiceret etiam facile, principia rationis, etsi verissima, non tamen monstrare viam veram & sufficientem ad salutem, etsi recte usurpata manuuctionem quandam, ad lumen aliquod certius inuestigandum, suppeditare possint. Ratio utcumque accepta, ignorat Christum, vnicum illum inter Deum & homines mediatorem, sine quo nemini mortalium salus obtingit, *Ioan. III, 16. XVII, 3. Act. IV, 12. 1 Tim. I, 15. 1 Tim. II, 5. 1 Thess. I, 20. Coloss. I, 14. 1 Ioan. II, 2*. Maximam ita rationis infirmitatem, naturaeque profundam corruptionem hoc ipso produnt, qui suis, quod nequeunt, assequi viribus contendunt.

* Innoxia, quoad originem *naturalismi* & *naturalistarum*, nomina, dudum male audire, & de his, qui naturae maiores in spiritualibus, quam decebat, vires tribuunt, adhiberi coeperunt. Nec vnici generis est naturalismus. Sunt, qui tres eius species, subtilem, crassum & crassissimum constituunt. Subtilis illorum est, qui cum Pelagio naturae vires in tantum excolunt, in quantum gratiam imminuunt. At cum & hoc non vna ratione fiat, & directe alii ac aperte, alii oblique magis & occulte cum gratiae imminutione naturae vires euehant, subtilem hunc naturalismum in varias iterum abire species, manifestum est. Crassus naturalismus illorum est, qui hominibus etiam extra ecclesiae pomoeria constitutis, & diuina reuelatione euentibus, viam ad salutem pandunt. Quamquam & hi non vna omnes vii incedant, cum alii sola rationis scita ad hoc sufficere contendant, alii contra gratiam quandam vniuersalem aut extraordinariam, illis adiungant: qua de re a me dictum in *dissertat. de religionis naturalis, contra PETRUM CHAWINVM cap. I*. Crassissimus denique illorum est, qui naturam verum omnium pro Deo habent, vt IULIUS CAESAR VANNINVS, & BENEDICTVS SPINOZA, &, qui ipso Spinoza est deterior, IO. TOLANDVS, quippe qui scripturas sacras, speciatim auctori pentateuchi, hanc sententiam tribuere non veretur, in *originibus Iudaicis*, ipsius *Adoniam* subnexis; merito ideo castigatus a IACOBO FAYO, in *defensione religionis, nec non Moysi, ac gentis Iudaicae*. Vt vero vltima naturalismi specie, nihil aliud est, quam ipse atheismus, prima vero Pelagianismi nomine venire solet; ita de media nobis praecipue sermo est; caque, vt & prima vel maxime ex imbecillitatis virum naturalium, speciatim intellectus, ignorantia oritur, adeoque hoc nomine inter intellectus corrupti documenta luculentissima, rectissime referretur. Sed pluribus veram & genuinam naturalismi indolem illustrans IO. DIECMANNVS, theologus

theologus multis nominibus de re ecclesiastica & literaria bene meritus, de naturalismo cum aliorum, tum maxime IO. BODINI; & E. ADAMVS TRIBBEHOVIUS in *historia naturalismi a primis suis origine ad nostra usque tempora, per suas classes deducta.*

§. XXXI.

Enthusiasmus, cum haud raro imaginationis a recto tramite aberrantis, imperiumque rationis respicientis fructus sit, alio loco commodius explicabitur, & a fanaticismo, corruptae subinde itidem imaginationis notam praeferente, discernetur. * Haeresis itaque superest, intellectus humani, aequae ac voluntatis, si gratiae divinae moderamen absit, incrimam corruptionem, luculentissime ob oculos ponens. **

* De utroque itaque, enthusiasmo & fanaticismo, deinceps sect. v. dicitur.

** Vox *αἵρεσις*, uti notum, iuxta originem suam, significat electionem, aut optionem. *Αἵρεσις* inquit ATHANASIVS, dicitur, *ἢ τὸ τῷ ἀποστόλῳ ἢ τῷ θεῷ, καὶ τῷ πνεύματι ἁγίῳ, ἀβελιγέndon, ab eligendo, quando quis proprium quid sibi eligit, illudque sequitur; quaeft. 38. de parabolis t. 2. p. 402. Sed silysum spectes, professionem sententiae, siue vera sit, siue falsa, quam *sectam* Latini vocarunt, significat. Idque exempla, in sequentibus alleganda, docent. Sensim vox ista non nisi in vicio poni coepit, significatque errorem, siue falsae alicuius sententiae electionem, defensionemque pertinacem. Inter loca scripturae, in quibus vox haec ita accipitur, quae deinceps allegamus, referri etiam solet 1 Cor. XI, 19. ubi tamen non tam de doctrinae diuersitate, quam de schismatibus & contentionibus, intelligenda videtur, ut recte quoque ad h. l. notauit HUGO GROTIVS. Ita sane veteres intelligunt. CHRYSOSTOMVS: *ἁἵρεσις ἐστὶν ἡδὴ, ἢ τῆς αἵτης τῆς ἐν δογματῶν, ἢ τῆς ἐν ποιητῶν: haereses appellat hoc loco non eas, quae sunt circa dogmata, sed quae sunt circa schismata: Romil. 27. in priorum ad Corinthios.* Hunc ducem sequuntur THEODORETUS, THEOPHYLACTUS, PHOTIVS, apud ORCYMENIVM, aliique.*

§. XXXII.

Licet enim voluntatis quoque peruersitas plurimum ad haeresin conferat, paucaeque forte nominari haereses possint, quae non ex ambitione, inuidia, liuore, contendendi pruritu, similibusque voluntatis vitiis, ortae sint: ad intellectum tamen praecipue haereseos notionem referendam, scriptura sacra luculenter testatur, * quae de Iudaeorum sectis eam adhibet, *Astor. V, 17. XV, 5.* Iam vero vitae quidem instituto, & moribus, praecipue tamen opinionibus placitisque Pharisaeos, Sadducaeosque inter se dissensisse constat. conf. *Matth. XXII, 23. 24. Astor. XXIII, 8. 9.* Hinc & Iudaei christianorum haeresin memorant, *Astor. XXVIII, 22.* Sic & *2 Petr. II, 1.* & *Iudaei vers. 19. 20.* falsi doctores a pravis quidem moribus describuntur; sed ut error intellectus haud obscure simul ianuatur.

* Quod ad intellectum praecipue haereseos sit referenda notio, adeo manifestum est, ut qui hoc negare sustineat, loca scripturae, in quibus haereseos, aut haeticorum sicut mentio, parum accurate secum expendisse, merito censetur. Sed tamen nec id negandum, vitia quaedam voluntatis, cum haeresi semper coniuncta esse: haeticorumque nomine apud veteres eos demum venite, non qui ex intellectu quadam imbecillitate errant, sed qui ambitione, inuidia, quantia, aliisque vitiis concitati, noua disseminabant dogmata, &

disseminata defendebant. Haec enim similiaque voluntatis vitia, praecipuas esse haereseos causas, & ex historiarum factis constat monumentis, & alibi a nobis comprobabitur. Nunc IGNATII saltem quaedam adducemus testimonia, ut qualis haeresis haereticorumque veterum mentibus infederit notio, inde intelligamus. In *epistola ad Ephesios* § 9. p. 179. ex editione THOMAE ITTIGII: τὸ δὲ πλάνον πνεῦμα αὐτὸ κηρύσσει, τὰ ἴδια λαλῶν (αὐτὰρ ἑκὼν γὰρ ἐστὶν) αὐτὸ δαξάζει (τὸ φησὶ γὰρ ἐστὶ μετὸν) ψευδοῶλον. ὑπάρχει ἀκατηλόν, ὑπερευτικόν, κολακευτικόν, ὑψηλόν, ἄψυχόν, φλόγαρον ἀσύμφορον, ἀμετρυπέος, γλωσσεν, ψοφιδείας. *Er- voris autem spiritus seipsum praedicat, sua propria dicens, sibi placens etenim est, & se ipsum glorificat. Acerbus namque est, plenus extans fulsiloquio, seductor, lubricus, superbus, arrogans, verbosus, dissonus, immensuratus, nigriformis, tumidus. Addit: de cuius operatio- nibus liberavit nos Iesus Christus, fundans nos super petram tanquam lapides electos.* In *epistola ad Magnesianos* § 9. p. 209. ita eos describit: ἃ ἐξ ἑσθλῶ τῷ Σαῖθηρος, ἂν ἐθεός ἢ κοιλιάς ἢ, τὰ ἔργα αὐτοῦ, τας, δι Φιλῶντος καὶ ἢ Φιλῶτος: μὲν ἔσαν ἰσοπέρας ἔχοντες, τὴν δὲ δόξα- μιν ἀντὶς ἠρημένον, δι χριτῆμαροι, τὸν λόγον κατηλόντες, καὶ τὸν ἰσὸν πικλόντες. δι τῶν γυναικῶν φθορίας, καὶ τῶν ἄλλοτρῶν ἐπιθυμητοῦ, δι χρηματολαίλακτες ἂν βυδάνητε δι τὸν Θεὸν διὰ τὸ κυρὸν ἡμῶν, Ἰησοῦ χριστοῦ. *Inimici Salvatoris, quorum Deus vester est, qui terrena sa- piunt, amatores voluptatum, & non Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes, verbum Dei in sabbatis praedicantes, & Dominum I- sum Christum vendentes, ma- liciorum corruptores, aliena concupiscentes, & pecuniarum amatores: a quibus cruciatum, misericordia Dei faciente per dominum nostrum Iesum Christum.* Eundem in modum in *epistola ad Trallianos*, § 6. p. 249. de haereticis verba facit: καὶ γὰρ, τις ματωσολῶι καὶ φερναπάται, ἢ χριστιανῶι, ἢ ἄλλῃ χριτῆμαροι, ἀπᾶν περιφέροντες τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ, καὶ κατηλόντες τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ τὸν ἰσὸν προσπαλόντες τῆς πλάνης τῇ γλυκίᾳ προσηγορίᾳ, ὡστε δὲ θεμάται κίνηον κεράνοντες, &c. *Sunt enim quidam vaniloqui, & mensis seductores, non christiani, sed Christum mercantes, seductione circumferentes nomen Christi, & carnositates verbum euangelii, & venenum erroris commiscentes dulci blandimento, sicut osomelli vene- num admiscentes, &c.* Haec licet ex interpolatis IGNATII epistolis desumpta sint, factis tamen ostendunt, quae veterum mentibus, de haeresi & haereticis infederit idea. Quae bene observasse, nostra refert, ne ad voluntatem vnicè referamus vitium, cuius in intellectu propria sedes est, sed ne voluntatis hinc excludamus vitia, & homines ex imbecillitate errantes in haereticorum statim referamus numerum, & iis, quae in scriptura & ab antiquis ecclesiae doctoribus de haereticis dicta sunt, per animi quandam praecipitantiam statim applicemus. Legi merentur, quae erudite hac de re dissentit ELIAS FRICKIVS, vir doctis- simus, in dissertat. sub ELIAE VEIELII praesidio habita, de *cura veterum circa haereticos*, sect. 1. §. 4. seqq. p. 6. seqq. Ea vero notio haereseos, quam Pontificii scriptores, praeser- tim iuris canonici interpretes, sibi formant, quae eo comparata est, ut igne & ferro in homi- nes a doctrina recepta dissentientes statim saeviatur, inepta plane est & ridicula, impia insu- per, cum ad homines innocentes & in doctrina orthodoxos applicatur.

§. XXXIII.

Non quilibet tamen error, nec quaelibet voluntatis perversitas, haereseos notam alicui statim inurunt, * si ex praescripto scripturae & notionibus recte sentientium, rem omnem aestimare velis. Etsi enim leuissimus etiam error, corrupti & depravati intellectus sit indicium, ut tamen in haereticorum quis veniat censum, eiusmodi errorem foueat necesse est, qui ipsum fidei fundamentum directe aut indirecte evertat. Ita enim per haereses manifestantur *οὐ δόκιμοι* 1 *Cor. XI, 19.* conf. 2 *Petr. II, 1. 2. Tit. III, 10. 11.* Idem ulterius confir- mari potest ex *Rom. XVI, 17. Gal. I, 8. 9. Col. II, 18. 19. 1 Tim. I, 5. 6. 7.* aliisque scripturae sacrae locis. Cum vero ad fundamentum fidei alia

alia accedant propius, alia longius discedant, quaedam etiam ita comparata sint, vt ignorari saluo fidei fundamento, non tamen negari queant, cum alia nec ignorari, nec negari, saluo fidei fundamento, possint, magnum hinc etiam esse haereseos diuersitatem, sua sponte quilibet intelligit.

* Non vno eodemque modo vox *haereticus* sumitur: nos tamen secundum receptum in scriptura sacra, & nostrorum theologorum scriptis, eius usum, de ea pronunciamus. Sic haereticorum nomine non veniunt schismatici. Etsi enim in *can. 6. Concil. Constantinop.* & alibi apud veteres, haereticorum quoque nomine schismatici veniant, distinguendo tamen eos esse res ipsa satis docet. Iudaei, pagani, Muhammedani, & apostatae, qui ad Iudaeos, paganos, Muhammedanos transeunt, itidem haereticorum nomine non veniunt. Estque omnino discrimen inter *apostatam* & *haereticum*, si illos, qui accuratius cunctis discernunt, sequi velimus. Quanquam, quod negandum non est, veteres hoc discrimen non semper obseruent. Sic THEODORVS BALSAMON in *collat. canon. ecclesiast. p. 1292.* titulum facit, *καὶ ἡρσάρων, & sect. 3.* tamen dicit, *ὁ δὲ ὁρθόδοξος γενόμενος αἰρετικὸς, &c. qui ex orthodoxo factus haereticus fuerit, non versatur in hominum consortio, nec testis est, nec testamentum condit, nec haereditates adit, nec poenitentiae locum habet, vbi sit in aliis delictis.* Vbi de apostatis illi sermonem esse, seu illis, qui ad Iudaeos aut paganos descuerunt, ex ipso titulo satis patet. Hinc & alibi idem BALSAMON duo facit haereticorum genera, quorum alterum ipsos Iudaeos atque paganos complectitur; *ad can. 14. concil. Chalcedon. pag. 340.* Sed latior ista haereseos & haereticorum acceptio, hic in censum non venit. Namque cum de haereticis loquuntur theologo, eos intelligunt, qui in christianos equidem nomen profiterentur suum, sed vt erroribus puriorem doctrinam commaculent, ad eos pertinaciter defendendos prauis suis cupiditatibus abrepti. Errores autem, vti dictum, non quilibet statim haereticum faciunt, sed grauiores, quibus ipsum tandem fundamentum si lei labefactant. Hisce enim merito limitibus, praeunte scriptura, nosstrates theologo haereseos notionem circumscribunt. Id quod rursus non accurate obseruatum veteribus. Subinde enim generationem quoscunque a fide orthodoxa aberrantes haereticorum nomine designant. Sic ZONARAS *ad can. 6. Constantin. pag. 75.* *ἡρσῆτες πάντας καὶ τὰς κατὰ τὴν ὁρθόδοξον πίσιν δεξέσονται.* Hic canon haereticos omnes eos vocat, qui contraria orthodoxae fidei sentiunt. Et *ad can. 33. Leod. p. 151.* *ἡρσῆται λέγονται ὅτι παρὰ τὴν ὁρθόδοξον ἐπιμαρτυροῦντες; haeretici dicuntur, qui circa fidem errant.* PHOTIVS *nomocan. ex constitut. 12 tit. 5.* *ἡρσῆτης ἐστὶν, ὃ μὴ ὡς ὁρθόδοξος; haereticus est, qui non est orthodoxus.* add. LAMBERTVS DANAEVS, *dissert. de haeresi*, quam Augustini libro de haeresibus, praemittit, *cap. 3.*

§. XXXIV.

Voluntatis etiam tanta accedat peruerfitas oportet, vt meliora monentes non audiat, errorem contra eo pertinacius defendat, & media, quibus eluctari ex ista caligine queat, repudiet. Quae tum maxime intelligitur peruerfitas, si in convincendo eiusmodi homine, licet luculentissimae rationes proponantur, opera, quod aiunt, oleum, que perdat. Vnde apostoli haec est sententia: *haereticum bonitatem, post vnam alteramque admonitionem, declinato. Tit. III, 10.* *

* Id quod & Ioannes apostolus suo exemplo singulari quadam ratione comprobauit, si fides adhibenda iis, quae hac de re veteres, in circumstantiis non vsque quaque inter se consentientes, narrant. vid. IRENAEVS *lib. 3. cap. 3.* EVSEBIVS *bist. eccles. lib. 4. cap. 14.* EPIPHANIVS *haeres. 30.* THEODRETVS *haeret. fabul. lib. 2. cap. 3.* aliiqua. Sed hac de re alibi.

§. XXXV.

Ex intellectu etiam summa corruptione, cum voluntatis perverſitate coniuncta, oritur ſtultitia, maxime ſpiritualis, 1 *Cor. III, 19.* luculentis characteribus a Salomone designata, *Proverb. X, 23. XII, 19. 16. XVII, 10. 16. 24. XVIII, 2.* add. *Sirac. XIII, 12. 17. XXI, 17.* Hinc ſi morbos ſoli intellectui inhaerentes *tenebrarum* nomine comprehendendi velis, *ſtultitiae* autem, qui ſummam voluntatis ſimul prauitatem, per quam & intellectus ad praua quaeque diſponitur, ſecum coniunctam habent, cuncta intellectus vitia, ad duo haecce ſumma capita, *tenebras & ſtultitiam*, quibus ſtilo ſcripturae *lux & ſapientia* opponuntur, reuocare poſſes.

§. XXXVI.

Stultitiam autem intelligimus, quae a fatuitate, & infania diſtincta eſt, cum ex praua corporis, aut organorum diſpoſitione, haec praecipue oriuntur vitia. Stultitia nimirum naturalem facultatum mentis uſum, minime impeditum, ſupponit, ſed erroribus non tantum variis contaminatum, verum ob voluntatis prauitatem plane peruerſum. Cumque tanta quorundam ſit malitia, ut in rebus quoque naturalibus talia agant dicantque, quae ipſi rationi repugnant, naturalium quoque hominum iudicio *ſtultitiae* infamiam contrahunt. Alii contra caute euitantes, quae naturalium hominum iudicio repugnant, ſapientiae quadam ſpecie ſtultitiam tegunt, * ſed in ſpiritualibus ſummam intellectus peruerſitatem, ex prauitate voluntatis ortam, oſtendunt.

* Huc itaque illud apoſtoli pertinet, ἡ σοφία τῷ κόσμῳ τίτηται, μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστίν. *Sapientia huius mundi, eſt ſtultitia apud Deum, 1 Cor. 1, 19.* Quod THEOPHYLACTVS ad h. l. ita explicat: οὐκ ἀνοήτοι οἱ θεοὶ καὶ σοφοὶ, ἀλλὰ μωροὶ καὶ ἄβητοι ἕλθουσιν, *etiam ſtulti & ſapientes fuerint, tanquam ſtulti tamen & inſipientes arguuntur.* Eorum autem ſapientia, cum reuera ſtultitia ſit coram Deo, mirum non eſt, quod illis rurius ſapientia DEI videatur ſtultitia. Hinc 1 *Cor. 1, 21.* dicitur DEVS διὰ τῆς μωρίας τῷ κηρύγματός ἐβίβηται τὸ πνεῦμα per ſtultitiam praedicationis, ſeruare credentes. Vocatur ſcilicet praedicationis euangelii *μωρία*, non quod ſit ſtultitia; ſed quia ἐνοήθη μωρία, *exiſtimabatur ſtultitia*, ἐν ἀνοήτῳ παρὰ τοῖς ἀνοήτοις μωρία, *quia a ſtultis ſtultitia vocata eſt*, ut hunc locum explicat THEODORETVS.

§. XXXVII.

Iſta vero mortalium ſtultitia ut variis documentis, ita manifeſtae praecipue veritatis impugnatione, abſurdiſſimorumque placitorum adprobatione, dictis porro factisque rationis ſummum defectum, maximamque animi improbitatem arguentibus ſe prodit, comitemque habet oſtentationem, iactantiam, fiduciam ſui ipſius, contemptum aliorum, pertinaciam, perulantem aliorum irriſionem, & quae alia ſunt impotentis animi indicia.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Iam vt de cauffis quoque corruptionis fummae, quae in intellectu conſpicitur, aliquid ſubiungamus, primam praecipuamque, labem eſſe originalem, clariffimis ſcripturae ſacrae testimoniis conſtat. *Gen. VI, 5. VIII, 21. 1 Cor. II, 14. Ephes. II, 3. IV, 18.* Accedunt tamen & aliae cauſae, quarum in augendis & corroborandis intellectus vitiis mira vis eſt, vt educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo, praeterea ignavia, aliaeque voluntatis vitia, in iis ſaltem operationibus, in quibus a voluntate quodammodo intellectus dependet.

§. XXXIX.

Speciatim & praecudicia, vt iam inſignem corrupti intellectus humani partem ipſa conſtituunt, ita multorum errorum & imbecillitatum maxime in ſpiritualibus etiam ſunt cauſae: vt praecudicium auctoritatis, *Io. VII, 48.* conſuetudinis & paterni moris, *1 Petr. I, 18.* receptae hypotheſeos, *Ioan. VII, 12. VIII, 33.* proprii commodi & vtilitatis, *Ioan. XI, 48.* Huc & principia iſta implicita & carnalia omnia, ſupra memorata, quibus in vitae directione homines plerumque vtuntur, pertinent.

§. XL.

Maxima grauiſſimaque ex vitiis intellectus, haecenus commemoratis, chriſtianismi, praefertim conuerſionis, oriri impedimenta, in aprico eſt. Ne quid enim de ipſa rerum diuinarum ignorantia, dicam, certiffima incredulitatis & impietatis matre, erronei quoque de rebus, praefertim attributis diuinis, ſpeciatim omnipraeſentia, omniſcientia, iuſtitia, miſericordia, &c. conceptus, & conuerſionem, & vitae purioris inſtitutum, multum ſufflaminant. Subinde enim contingit, vt in peruerſis hiſce conceptibus, aut peccatorum impunitatem, aut excuſationem aut imminutionem, aut ſimile quid, neglecto ordine diuino, quaerant homines, vel ſibi poenitentia opus non eſſe, concludant. *conf. Ef. LVIII, 2. 3. Mich. VI, 6. 7. Hof. VII, 6. Amos. V, 21. 23.*

§. XLI.

Multum quoque nocet nuda, mortua, & inefficaci cognitione contentum eſſe, nec operam, vt decebat, nauare, vt ea viuua & efficax fiat, cum tamen ſpiritualium practicarumque rerum haec ſit indoles. vt ad praxin fidei & vitae tendere debeant. *Matth. VII, 24. ſqq. Iacob. I, 22. ſqq.*

§. XLII.

Iudicia peruerſa & falſa, quantum conuerſioni hominis, vitaeque ſanctae inſtituto adferant impedimentum, res ipſa & experientia quoti-

quotidiana condocet. Id principia etiam ista carnalia, supra memorata, quibus plerique in vitae directione vtuntur, testantur. Prouerbia huc plurima referas, doctrinae salutari e diametro opposita, quibus tamen, ceu dictis sapientum, regulisque non contemnendis, plurimorum vita regitur.

§. XLIII.

De dubitatione, aliisque defectibus, qui in iudiciis deprehenduntur, idem dicendum. Si enim has intellectus imbecillitates rite quis emendare aut dirigere nesciat, vt dubitet, de quibus dubitandum non est, dubitare vero nolit, vbi ad veritatis cognitionem dubitatio viam aperire poterat, flexus sibi disponet inextricabiles, obstaculisque, quae non facile superauerit, viam salutis circumsepiet ipse.

§. XLIV.

Ratiociniis perniciosis atque falsis, cum hominis naturalis, sibi que relictis, intellectus totus scateat, mirum itidem non erit, si plurima inde conuersionis, vitaeque bene instituendae impedimenta, sibi obiciat sentiat. Hinc est, quod conuertendi cum *carne ac sanguine* deliberent, secus, ac Paulus fecit, *Gal. I, 15. 16.* verbumque salutis durum nimis minimeque ferendum censeant, *Ioan. VI, 60.* indeque a Christo tandem prorsus auertantur, *vers. 66.* add. *Matth. XVI, 22. 23.* De reliquis intellectus vitiis, habitibusque intellectualibus, si vsus sobrius non accedat, idem censendum, vt iam ex supra dictis constat.

§. XLV.

Intellectum hominis hactenus considerauimus secundum *naturam*. Nunc, quo pacto idem secundum *gratiam* comparatus sit, dispiciendum. Si paucis, idque stilo scripturae, summam eorum, quae hac de re dici possunt, comprehendere velis, dixeris, per gratiam Numinis in intellectu hominis regeniti, deprehendi, *lucem & sapientiam*, cum antea in eo essent: *tenebrae & stultitia*.

§. XLVI.

Vt, quid *lucis* nomine nobis veniat, distinctius explicemus, perinde vt in naturali oculi illuminatione se rem habere, credimus. Vt enim ibi distincta sunt organon, seu oculus, quo lumen recipitur, & lumen ipsum: ita in spiritualibus intellectus hominis lumen recipit; lumen vero ipsum est euangelium, quod ideo vocatur *φωτισμός τῆ ἐναγγελίᾳ*
τῆς

τῆς δόξης τῆ Χριστοῦ, 2 Cor. IV, 4. Luminis vero huius receptio, seu salutaris euangelii agnitio, illuminatio, ex parte hominum, passiva, dici potest.

§. XLVII.

Lumen hocce originem suam trahit a Deo ipso, omnis lucis fonte, adeoque illuminationis nostrae causa efficiente principali. *Deus enim, qui lucem ex tenebris lucere iussit, Gen. I, 3. is est, qui ελαμψεν ἐν τῶς καρδίας ἡμῶν, illuxit animis nostris, ad claritatem cognitionis gloriae Dei in facie Iesu Christi. 2 Cor. IV, 6.* Hinc & ipse Deus *lux* dicitur, in quo nullae sint tenebrae, 1 Ioan. I, 5, quod & speciatim de patre asseritur, *Iac. I, 17. 2 Cor. IV, 6.* & de filio, *Io. I, 4. 5. 9. VIII, 12. IX, 5. XII, 46. Luc. II, 32.* & de spiritu sancto. *Act. XXVI, 23. Ephes. I, 17. 1. Cor. II, 10.*

§. XLVIII.

Operatio haecce Dei triunius, quod amoris itidem summi effectus sit, *gratiae illuminantis* nomine venit, per quam adeo benignam intelligimus Dei operationem, qua homini per verbum euangelii facultatem salutariter agnoscendi, & diiudicandi, quae sunt spiritus Dei, confert. Hunc Numinis in hominis intellectum, per verbum euangelii influxum, nonnulli *lumen gratiae*, vocant, quod a *lumine naturae*, & *lumine gloriae*, distinguunt.

§. XLIX.

Medium illuminationis, seu causa efficiens minus principalis, est *verbum diuinum*,* speciatim *verbum euangelii*, quod ideo *lumen* ipsum dici obseruauimus, quo intellectus hominis illuminatur. 2 Petr. I, 19. *Psal. XLX, 8. 9. Iacob. I, 21.* Immediatae vero illuminationes, quae viris quibusdam sanctis obtigerunt, cum extraordinariae sint, nobis nunc in censum non veniunt.

* Frustra itaque nonnulli lumen aliquod immediatum, idque a ratione distinctum, omnibusque hominibus concessum, vel innatum potius, fingunt. Nota sunt illorum nomina, quicuiusmodi lumen descendunt, quibus accessit etiam auctor libri: *fides & ratio colatae*, qui §. 145. seqq. suam perspicue hac de re explicat sententiam: *Deus omnipotentis sui luminis substantialis scintillam aliquam in tenebrarum hominis fundum iaculatus est, & quasi eidem incorporauit, ut intra semetipsum haberet homo, quidquid ipsi opus esset, totum videlicet regnum Dei, in seminis veluti paruo granulorum conclusum, temporis omniumque vicissitudinum decursu, magis magisque se explicaturum, prout homo libero suo gratoque ad sensu, ut bona terra sese eidem aperuerit. Es haec diuini luminis scintilla, est ipsum illud substantiale Dei lumen, aeternumque verbum, quod gloriosum regnum Dei in ipso Deo, summumque eius beatitudinem constituit, in centro animae pro modulo eius veluti (ut sic dicam) fixatum. Haec diuini luminis scintilla, seminis instar in terram cordis nostri proiecta, seu aeternum Dei viuumque verbum substantiale, ab aeterno patre in incunum supremi spiritus nostri fundum gratiose pronunciatum, est immediatus & interuus salutaris nostrae effectus, & totius miserandae nostrae deprauationis omnipotens reparator. Quae eiusmodi sunt, ut*

omni destituantur fundamento, immo & experientiae & scripturae refragentur. Id equidem verum est, quod nemo, ut auctor loquitur, sine lumine quodam diuino aliquid boni cogitare valeat, at inde non sequitur, lumen aliquod a ratione distinctum, omnibus innatum esse, cum illud potius, quod per & ex scriptura accipimus, sit verum illud lumen, cuius beneficio boni quid cogitare possumus. Homines vero scripturae lumine, adeoque & fide, destitutos, boni quid cogitasse aut egisse, eiusmodi quidem, quod DEO placere queat, facilius dicitur, quam probatur. Gentilium itaque exempla procul facessant. A lumine porro isto cum plane diuersum quid sit fides, quam Paulus *verum credendarum substantiam* vocat, *Ebr. xi, 1.* manifestum est, quam nihil hocce oraculum ad substantiale aliquod in homine lumen comprobandum, faciat. Christus equidem in scriptura sacra passim lux vocatur. Loca iam supra allegauimus, conf. *Es. ix, 2. Lx, 1. Xciii, 6. Xcix, 6. Luc. ii, 32. Act. xiii, 47.* Nonnulli hoc & referunt *Pf. xxxvi, 10. in lumine tuo videbimus lumen.* Hoc namque THEODOREVS ita explicat: *ὅτι γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ φωτίζει τοὺς ἄνθρωποις; nam a sancto spiritu illuminati, vniuersi sui radios conuertunt.* Cum primis illustris admodum locus est *Ioan. 1, 9.* vbi Christus dicitur *τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα τὸν ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Quod ita capiunt immediati istius luminis assertores, ac si omnes omnino homines, etiam qui scripturae sacrae vsu destituuntur, a Christo illuminarentur. Perperam quidem. Ecce enim Christus lux substantialis sit cum patre, *1 Jo. 1, 5. ἀπαύλασμα πατρὸς, Ebr. 1, 3.* idem tamen ratione hominum dicitur lux *ἐνεργητικῆς*, quia lucem in illis operatur: at num immediate? Nullibi hoc extat. Namque per verbum suum illuminat homines, ut ipse hoc explicat spiritus sanctus, *Matth. 13, 16. 17. Act. xiii, 46. 47.* At ita, inquis, non omnem illuminat hominem venturum in mundum: quod tamen discrete Ioannes dicit. Sane illuminare cupit, immo actu per verbum luminis sui radios ad omnes spargit, *Pf. xix, 5. Rom. x, 18.* licet plurimi lumen hoc repudient, & admittere nolint. Sol lumen suum per orbem vniuersum diffundens, reuera actu omnes illuminat, etsi coeci homines, quibus oculus claudunt, non percipiunt illud lumen. Ita Christus per verbum lumen omnibus offert, etsi plerique manere in tenebris malint, ut ipse hoc explicat *Ioan. iii, 19.* add. ANTONIVS REISE- RVS in *Anti-Barclao p. 304.* Diuidenda hinc etiam, & recte explicanda sunt, quae veteres hac de re habent, speciatim MACARIVS, qui prolixè de illuminatione differit, *de libertate mentis cap. 22. p. 211. 212. seqq.*

§. L.

Illuminantur autem omnes homines, qui conuertuntur. *Ephes. V, 14. 2 Cor. III, 14. 15. 16. 2 Tim. II, 25. Ioan. VII, 17.* Qui vero iam conuersi sunt, magis magisque illuminantur, dum in cognitione spirituali quotidie proficiunt atque crescunt. *Ephes. I, 17. 18. III, 16. 19. Coloss. I, 9. 11. Phil. I, 9. 2 Petr. III, 18.* Vnde, quod illuminatio actiua, partim ad *operantem*, partim ad *cooperantem* gratiam referenda sit, patet.

§. LI.

Pertinet praeterea illuminatio propriae ad intellectum, non ad voluntatem, quod vel ex ipsa voce illuminationis, aliisque synonymis, quibus describitur, patet: sed coniuncta tamen semper est cum emendatione voluntatis. Quorsum referas, quod *cor excoecatum* dicitur, *Es. VI, 10.* item *illuminati oculi cordis, Ephes. I, 18.* Conuersio enim, seu regeneratio, cuius pars est illuminatio hominis regeneriti, ad intellectum aequè

aeque ac voluntatem pertinet, & vtriusque supernaturalem immutationem denotat. Hinc lux & vita inter se coniunguntur. *Ioan. I, 4. Ps. XXXVI, 20. confer Ioan. VII, 17.* Statuenda itaque quaedam *semiconversio* esset, si quis conuersus esse posset quoad intellectum, hoc est, illuminatus, non tamen quoad voluntatem. Saltem stilo scripturae, illuminatio ita accipitur, vt voluntatis emendationem includat; seu de iis tantum dicatur, qui etiam qua voluntatem, vita spirituali praediti sunt.

* Si quis alia significatione, illuminationem quandam irrogenitis tribuere velit, suo eum abundare patimur sensu. add. *1 Ioan. III, 6. Tit. I, 16.*

* Et hinc diiudicari potest quaestio, an, & quo sensu homo impius & irrogenitus, illuminatus dici queat? Distinguendum namque primo inter illuminationem *actiuam & passiuam*. Quod ad illam attinet, certum est, quod Deus omnes homines per verbum suum illuminare velit. Et hoc sensu Christus dicitur *lux, illuminans omnem hominem venientem in mundum, Ioan. 1, 6.* Quo quidem sensu non temere quis impiis & irrogenitis illuminationem denegauerit, prouti nempe est gratiae praeuenientis, vt nonnulli vocant, operatio, quam ex parte subiecti nullus sequitur effectus, certe non talis, qualis hanc operationem sequi poterat, & debebat. Sane verbum, circa quod homines impii versantur, & quod vtrunque cognoscunt, ipsum lumen est, quod eos illuminare poterat, vti antea §. 49. dictum, si modo ipsimet vim eius non impedirent, & spiritui sancto resisterent, *Actor. vii, 51.* Passiua autem si vox illuminationis accipitur, quo pacto accurate loquendo tantum, aliquis *illuminatus* dici potest, tum quidem duplici ratione hoc intelligi potest: primo, vt quis ea quidem, quae in scriptura sacra reuelata sunt, capiat, sed vt minime efficax & salutaris sit haec cognitio; deinde, vt ita veritatem diuinam cognoscat, vt haec vim suam simul & efficaciam exerat, adeoque cognitio ista salutaris fiat. Proprie loquendo itaque & secundum stilum scripturae, qui cognitione diuinae veritatis posteriori modo spectata, praeditus est, *illuminatus* dicitur. Idque euincunt ea scripturae sacrae loca, quae tum h. l. tum in prolegomenis, §. 2. & 3. in medium attulimus, in quibus ea cognitio, quae viua & efficax est, κατ' ἔξοχην ita dicitur, aut fides, vel praxis vitae christianae a cognitione abesse non posse, demonstratur, aut illuminatio, in ipsa conuersione, & vice versa, ponitur. Huc & clarissima Pauli apostoli verba pertinent: *gratis aliquando tenebras, nunc autem lux in Domino, Ephes. v, 8.* Et ne dubitemus, de conuersione seu regeneratione eum loqui, fructibus eam vult demonstrari: *tanquam filii itaque lucis ambulatis.* Explicat etiam, quales lucis fructus sint: ἡ γὰρ καρπὸς τῷ πνεύματι (nonnulli codices habent καρπός, vnde & SEBASTIANVS CASTALIO vertit: *est autem lucis fructus*) ἐν πάσαις ἡγαθωσύναις καὶ δικαιοσύναις καὶ ἀληθείαις: *fructus autem spiritus est in omni bonitate, & iustitia, & veritate.* Haec itaque posita sunt extra controversiam. Priori autem modo si cognitio spectetur, tum quidem verum, quod homo irrogenitus sibi de rebus in scriptura sacra reuelatis, conceptus rebus ipsis conformes, formare, & haec sensu veritatem cognoscere possit; verum etiam est, quod verbum diuinum, quod ita cognoscit, sit maneatque verbum diuinum, seu lumen diuinum, iuxta ea, quae supra diximus, adeoque in generali significatione illuminationis dici potest, prout omnis veritatis cognitio in quocunque homine ita adpellari potest: at tum quidem id non fit secundum scripturae sacrae stilum & loquendi rationem. Quis vero spiritus sanctus haud dubio grauissimas rationes habuit, cur ita loqueretur, nosque hoc ipso docere voluit, ne separaremus, quae inter se sunt, & esse debeat coniunctissima, nostri quoque est officii, ab hac loquendi ratione, non temere discedere.

§. LII.

Quae itaque inter se sunt coniunctissima, *illuminatio intellectus, & vita spiritualis voluntatis*, neutiquam a se inuicem sunt separanda. Quod

vero ad ordinem istarum gratiae diuinae operationum attinet, distincte, quo pacto primo in regeneratione, tum in renouatione se res habeat, spectandum: & ad illam quod attinet, actus paedagogici distinguendi sunt a principalibus, quibus vitae spiritualis excitatio atque illuminatio, stricte & proprie sic dicta, absoluitur. Considerandum hic quoque, qua ratione partim intellectus a voluntate, partim voluntas ab intellectu in suis operationibus, pendeat: qua de redeinceps: * ex instituto dicitur,

* *sect. 4. §. 9.*

§. LIII.

Vt vero, quae in intellectu, dum illuminatur, peraguntur, distinctius cognoscamus, obseruandum, intellectum illuminatum, multa in diuinis cognoscere, quae antea non cognouit, recte multa cognoscere, quae antea perperam cognouit, certo praeterea scire, se recte res diuinas cognoscere, deque earum veritate, intime ac planissime persuaderi, vt ita homo efficaciter, ad ea quae cognouit, agenda, & in praxin deducenda, moueatur. Et hinc quo pacto illuminationis continuatio, eiusque incrementum se habeat, facile intelligitur. *Matth. XI, 25. 27. XVI, 17. 1 Cor. II, 12. 13. 2 Cor. IV, 6. 2 Petr. I, 19. Iacob. I, 22.*

§. LIV.

Quemadmodum autem in intellectu illuminationis datur incrementum, homine in rerum diuinarum cognitione spirituali magis magisque proficiente, ita etiam, si rebus suis non attendat, eiusdem dari decrementum, dubitari nequit; adeo, vt omnino statu gratiae excidens, pristinis tenebris immergatur. Quod si contingat, remanet eundem interdum memoria rerum spiritualium, & externa cognitio, forte paulo perfectior, quam illorum, qui nunquam fuere illuminati: omnis tamen ista cognitio, etsi vera, qua conceptuum cum rebus ipsis conformitatem, mortua tamen est, homoque iterum merito hoc sensu in caligine & tenebris constitutus, dicitur. *Ioan. XVII, 25. 1 Ioan. I, 5. 6.*

§. LV.

Ex dictis etiam colligere licet, per omnes intellectus facultates illuminationem hancce diuinam sese extendere, vt ignorantia & errores in prima & secunda mentis operatione magis magisque, pro diuerso hominum statu, diuersimode, in maiori aut minori gradu, tollantur, ratiocinia quoque emendentur & in ordinem redigantur, & quae reliqua sunt. Quod de spiritualibus, de quibus nunc loquimur, intelligendum est rebus.

§. LVI.

S. LVI

Vitia scilicet intellectus, pro subiecti & obiecti conditione, emendat gratia, intellectum ipsum eiusque facultates non destruit: immo eas potius, in quantum emendari possunt, corrigit atque sanctificat. Id quod & de habitibus intellectualibus, omnique eruditionis ambitu, intelligendum. Eruditio enim per gratiam purificata, & sanctificata, insignis est hominis regenti ornamentum, instrumentumque diuini nominis gloriam, aliorumque salutem promouendi. * Discernere vero quid in eruditione, habitibusque intellectualibus vile, quid noxium, eosque, uti & mentis facultates ipsas, ad legitimum finem, genuino seruato vsu, abusu reiecto, dirigere, hoc epim vero sapientiae opus, de qua nunc porro dicendum.

* In recepta & vsitata significatione vocem *eruditionis* accipimus, qua veram solidamque rerum vtilium & necessariorum notitiam significat, ad vsum adeo magis respicientes, quam ad originem. Nec enim causam video, cur ab vsitata & recepta significatione sit discedendum. Qui enim cum eruditione plerumque coniunctus est abusus, euitari potest, si illi, ad mentem sententiarumque veterum, sapientiam directricem adiungamus. Hinc nec improbiae ac irrogenitis eruditionem denegamus, si modo veram solidamque rerum necessariorum vtiliumque cognitionem habeant: ac primo, vitia voluntatis saepissime ob stare dicimus, quominus ad veram solidamque rerum vtilium & necessariorum notitiam in naturalibus perveniant: deinde, si eam adepti sint, illa ad suam subinde aliorumque perniciem saepissime vtuntur, nisi gratia sanctificans & sapientia directrix, accedat. Notiones autem admodum receptas sequimur, dum eruditionem & sapientiam discernimus, cum experientia quotidiana doceat, eruditos multos esse, qui non sunt sapientes. Sed hac de re sibi, Operose & diligenter ceteroquin in eruditionis naturam inquisuit, & multa notatu digna movit, vir doctissimus IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*. Quam nos eruditionem vocamus, ea veteribus *γνώσις* nomine subinde venit. Dupliciter enim vox illa apud eos accipitur: vel generatim pro cognitione & scientia omnium hominum, vel speciatim pro ea, quae solis fidelibus atque piis est propria. Illam CLEMENS ALEXANDRINVS ita describit: *ἡ γνῶσις κοινὴ, ἣ ἐν πάντων ἀνθρώποις ἐπινοῦνται; τὴν καὶ ἐν ἁπασίν, κατὰ τὸ γινώσκον ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων; καθόλου ἐπιφανομένη; dicitur cognitio communiter, quae est in omnibus hominibus, similiter intelligentia & apprehensio, quae ex cognitione singulorum, quae subiecta sunt, publice elucet; lib. 6. Stromat. p. 617.* At eam, quae christianis propria est, ita describit: *ἡ γνῶσις ἐπιδοῦξὲ ἐν τῷ πνεύματι καθολικῶμενον ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, ἐπινοδομεμένη τῇ πίστι, καὶ τῷ ἀμεταβάτῳ καὶ μετὰ πειρήματος καὶ παραδείτων παρατηρήσεων; cognitio est firma ac stabilis demonstratio eorum, quae assumta sunt per fidem, quae per doctrinam Domini super fidem aedificatur, quae transmissit ad id, quod non potest excidere & mutari, & potest comprehendere scientia. lib. 7. Strom. p. 732.* Breuius & clarius dici potuisset, christianam *γνῶσις* veram esse & vitam, rerum diuinarum notitiam, ex scriptura sacra hauriam, & cum diuinae sapientiae, qua rectum eius vsum, directione coniunctam. Et hinc intelligitur, quanam sit *θεωδωμῶς* illa *γνῶσις* Paulo memorata, *1 Tim. vi, 26.* Omnis enim vana, falsa, inanis, rerum quantumvis sublimium, ad ostentationem comparata, legitimoque vsu & sapientiae directione destituta, scientia & eruditio, qualis veterum Gnosticozum erat, merito hoc nomine venit. Qua de re plurtibus a me dictum in *primitiis Senerfibus*. In alterum extremum prolapsi sunt Gnostimachi, si fides habenda iis, quae vulgo de illis referantur. Vt enim Gnostiei pro lunone nubem, pro vera cognitione falsam, inane, vanam amplectebantur, eaque se efferebant, ea sola se beatos putabant, ita omnem contra cognitionem eruditionemque reieciisse dicuntur Gnostimachi,

vanum & minus necessarium existimantes laborem eorum, qui in scripturis sacris aliquam exquirunt scientiam. Perperam quidem: cum christianorum ex scripturis sacris hausta cognitio, gratiae illuminantis donum plane eximium; generatim vero omnis eruditi & humana ex eorum genere sit, quae equidem inter naturae opera numeranda, sed ea, quae per gratiam diuinam sanctificari, & accedente sapientia, ad bonum legitimumque finem dirigi & possint & debeant. Legendus hac de re 10. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS, de *diuinæ & humanae philosophiae studio*, lib. 1. cap. 1. ubi ex instituto euincit, omnem scientiam notitiamque per se bonam esse, sed fieri posse malam ex accidenti. Nec parum huc faciunt, quae idem habet cap. 2. & 3.

§. LVII.

Sapientiae vox ut diuersimode accipitur, adeo, ut ob ambiguitatem multis obscura eius notio videatur, ita nobis nunc obseruandum, quod stilo scripturae sacrae alia sit *hypostatica*, alia *habitualis*. Per hypostaticam ipsum filium Dei, verum, & eiusdem cum patre essentiae Deum, intelligimus: cui merito hoc nomen competit, idque per eminentiam, cum fons ipse & scaturigo sit omnis sapientiae habitualis. *Prouerb. VIII. seqq. Sap. VII, 25. 26.* collat. cum *Ebr. I, 3. Matth. XI, 19. Luc. XI, 49. 1 Cor, I, 24. 30.*

§. LVIII.

De hypostatica autem sapientia, licet hic nobis non magis sermo sit, quam de illa, quae inter attributa diuina locum obtinet, qua solus Deus sapiens dicitur, *Rom. XVI, 27. 1 Tim, I, 17.* conf. & *Rom. XI, 33. Ephes. III, 10.* commemorare tamen illam necesse fuit, ut ad fontem verae sapientiae habitualis attenderemus, qui est Deus triunus, *Iacob. I, 5.* speciatim Christus, qui nobis factus est sapientia, *1 Cor. I, 30.* Ideoque & subinde habitualem sapientiam cum hypostatica coniungi in sacris litteris videas, ut ad arctissimum vtriusque nexum, eo diligentius attendamus.

§. LIX.

Habitualis itaque sapientia, ad intellectum equidem proprie pertinet, sed ita ut ex voluntatis rectitudine oriatur, saltem cum emendata & ad omnem virtutem composita voluntate, arctissimo vinculo sit colligata.

§. LX.

Ad intellectum proprie pertinere sapientiam ex communi, quae omnium fere hominum animis sedet, notione, patet. Nec vlllo temere scripturae loco, aliter se rem habere, comprobari poterit. Saepius etiam cum eiusmodi vocibus coniungitur, aut per eas explicatur, quae intellectus quandam virtutem, omnium confessione denotant, ut *intellectus, consilium* &c. *Prouerb. II, 10. III, 13. VIII, 10. 14.*

§. LXI.

At rursus sine voluntatis sanctitate, piaque affectione, nullam esse sapien-

sapientiam, illis saltem, qui ex scripturae testimoniis veram sapientiae notionem metiuntur, manifestum est. Luculenter hoc testatur Iacobus: *Qui in vobis sapiens est & intelligens, ostendit bonis moribus sua opera, cum sapientiae mansuetudine, cap. III, 13. & iterum vers. 17. At superne oriens sapientia primum casta est, deinde pacifica, aequa, obsequiosa, pietate, bonisque referta fructibus, serena, & minime simulatrix.* Idem ex opposito etiam sapientiae patet, *stultitia*, cuius infamia nemo, nisi improbus, in scriptura sacra notatur.

§. LXII.

Sapientiae itaque erit officium, cum reliquas mentis facultates, & operationes, & hinc ortas actiones externas, tum praecipue intellectus cognitionem dirigere, ut obiectum legitimum eligatur, ut debito quis circa istud modo versetur, ut inania dimittat, vtilia & profutura confectetur, finisque, ad quem omnia referenda, cum primis habeat rationem. In his omnibus cum pravis maxime adfectibus a recto tramite in devia abripiantur homines, sapientiae esse, ut hisce imponant frenum, & intra limites eos coerceant, nemo non videt.

§. LXIII.

Sapientia habitualis, vel *diuina* est, seu spiritualis; vel *humana*. At illa sola hoc nomine tituloque digna. Haec vero umbra saltem quaedam sapientiae est, & in iis conspicitur hominibus, qui per naturae vires, exercitatione ut plurimum & educatione accedente, ut cunque adfectibus imperare didicerunt, ne nimio efferuecant impetu, aut in delicta grauiora erumpant. Hinc virium intellectus etiam regimen & *manifestorum* intellectus vitiorum, euitatio. Experientia namque constat; quo magis continere homines sibi relicti adfectus in obsequio possunt, lapsusque intellectus hinc necessario orituros euitare, eo omnium iudicio eos esse sapientiores.

§. LXIV.

Vti vero umbraticum saltem est imperium, quod in prauos adfectus vitiaque voluntatis natura sibi vindicat, ita umbratica saltem est haec sapientia, verae tamen sapientiae indolem ut eunque referens & representans. Haec namque iam subactam timore Domini voluntatem supponens, *Prouerb. I, 7. LX, 10.* feliciter tum in reliquas mentis facultates, tum maxime in intellectum singulasque eius operationes, vim suam exerit. Ut nulla enim intellectus facultas est, quae non interdum voluntatis prauitate ad malum velut determinetur: ita nulla quoque earum est, quae non sapientia directrice opus habeat.

§. LXV.

§. LXV.

Sapientia spiritualis suos porro habet gradus, incrementa & decrementa, diuersimode etiam pro ingeniorum, quibus gubernatrix praeest, diuersitate sese exerit. Quod gradus diuersos, incrementa & decrementa admittat, nemo dubitauerit, qui secum cogitauerit, magis interdum aut minus supprimi a mortalibus prauos adfectus, qui ad deuia intellectum abripiunt. Ingeniorum quoque diuersitas, & hinc porro diuersitas studiorum posita in aprico est; quibus omnibus dum directrix sapientia accedit, magis quoque aut minus impeditur, effectuum sapientiae miram varietatem inde oriri, necesse est. Retuleris huc, quod de sapientia hypostatica dicitur, esse in ea πνεῦμα μονογενές καὶ πολλαπλές, *spiritum unicum & multiplicem.* Sap. VII, 22.

§. LXVI.

Nullus itaque est hominum regentorum, qui non sapientiae spiritualis participans fieri possit & debeat, cum Christus omnibus factus sit sapientia, 1. Cor. I, 30, sed suo modo, suoque gradu. Quo excellentior autem est intellectus cognitio, eo nobilior sapientia habet obiectum, & eo ipsa inde enitescit illustrior. Vnde etiam factum, ut varia rerum cognitione eminentibus, ut eruditionis, ita sapientiae nomen per eminentiam quandam tribueretur.

* Hinc nihil vtilius, quam ut homines eruditum etiam sapientes dicantur. Minus tamen accurate: cum, uti ex supra dictis constat, sapiens aliquis esse queat, qui non sit eruditus, & rursus eruditus, qui non sit sapiens. Apud veteres, eruditos sapientum nomine venisse, mirum non est, quod existimarent, cum eruditione coniungendam esse sapientiam, hominemque rerum cognitione varia imbutum, sed non sapientem, nullo haberent loco. Factum inde, ut ipsa rerum cognitio sapientiae nomine quandoque veniret. Sic CLEMENS ALEXANDRINUS, ὁ σοφία, inquit, ἐπιστήμη ἐστὶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ αὐτὴ τὴν τῶν κριτῶν, sapientia est rerum diuinarum & humanarum & causarum ipsarum scientia, lib. 1. Strom. p. 284. Quod & repetit lib. 4. pag. 540. quemadmodum & eadem sapientiae definitio occurrit apud ORIGENEM lib. 3. contra Celsum p. 154. Eadem ratione uocem sapientiae sumit LACTANTIUS, quando institution. diuinar. lib. 3. de sapientia falsa, & libro 4. de sapientia vera agit. Namque per falsam sapientiam, gentilium intelligit philosophiam, id quod aperte profiteretur cap. 2. p. m. 167. Huius, inquit, libri munus est, philosophiam quoque ostendere, quam inanis & falsa sit, ut, omni errore sublato, ueritas patefacta clarescat. Per ueram autem sapientiam ipsam intelligit doctrinam christianam, quam & ideo a religione seu cultu Numinis distinguit. Hinc de uera sapientia uerba faciens, non potest igitur, inquit, nec religio a sapientia separari, nec sapientia a religione secerni: quia idem Deus est qui & intelligi debet, quod est sapientiae, & honorari, quod est religionis; lib. 4. diuinar. institut. cap. 4. p. 252. LACTANTIUM secuti sunt alii quam plurimi, uocem sapientiae in eadem significatione adhibentes: quos inter est & IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS, in libris duobus de studio diuinae & humanae philosophiae, seu, ut in tractatione ipsa uocat, de studio diuinae & humanae sapientiae. Per diuinam enim sapientiam, doctrinam intelligit ex scriptura sacra legitime haustam, per humanam autem eam, quae ex rationis fontibus principiumque deriuatur. Longo itaque alio sensu

sensu sapientia hoc modo accepta, *diuina* aut *humana* dicitur, quam cum sumta pro habitu in *diuinam* & *humanam* dispescitur. Haec omnia probe obseruasse, nostra multum interest, tum ne distinctas vocis significationes confundentes e toribus implicemur variis, tum & ut scripturae quaedam dicta eo rectius intelligamus. Cum Paulus 1 *Cor.* 11, 6. dicit: *Σοφίαν λαμβάνω ἐν τοῖς ταλάνοις, sapientiam loquimur inter perfectos*, haud dubie doctrinam euangelii intelligit. Cumque & ceteroquin eruditio ac cognitio, ut obseruatum, sapientiae nomine veniat, longe maiori iure doctrina euangelii ita vocatur, quia viam simul ad sapientiam veram, (pro habitu acceptam) monstrat. *Σοφίαν*, inquit CHRYSOSTOMVS, λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, τὸ δὲ ταυτὸ σοφῶναι: sapientiam appellat praedicationem & modum salutis, salutem per crucem partam, homil. 7. in prior. ad *Corinth.* p. 279. Eodem referas *σοφίαν λόγου, sapientiam sermonis*, seu eloquentiam, 1 *Cor.* 1, 17 quod ipse explicat cap. 1, 4. dicens, praedicationem suam non fuisse *ἐν σοφίᾳ καὶ Σοφίᾳ σοφίας λόγου*. Pari ratione, cum de sapientibus huius mundi sermo est, homines aut eruditione, aut sapientia habituali equidem, sed humana, *σαρκικῆ*, ut apostolus vocat 2 *Cor.* 1, 12. praediti, diuinaeque & spiritualis sapientiae expertes, intelliguntur, conf. *Matth.* 23, 25. 1 *Cor.* 1, 20. Sed hac de re plura alibi.

§. LXVII.

Quemadmodum vero rerum diuinarum humanarumque cognitio seu eruditio, nobilissimum est sapientiae obiectum: ita, si ista eruditio moderatricem hanc sapientiam non habeat, facile in inanem, falsam, erroneam, perniciosam, degenerat. Nexus igitur sapientiae & cognitionis non tantum necessarius, sed diuersa quoque eruditionis facies, ex diuerso eius ad sapientiam respectu. Humanarum namque rerum cognitio, quantumuis vasta & admiranda, si omni sapientiae directione destituatur, *vana* prorsus *solidaque* censebitur & indigna, quae splendido isto nomine veniat. Si humanae ad minimum sapientiae directio accedat, *splendidior* erit, & prudentiam huius seculi iudicio, locum suum tuebitur. At diuinae sapientiae praesidio, si diuinarum humanarumque rerum cognitio, veraque eruditio fuerit suffulta, tum demum cuncta sibi constabunt, & aliquid, quod hocce nomine tituloque dignum sit, inde efflorescet, in quantum humanae imbecillitatis ratio permittit.

§. LXVIII.

Quae de sapientia diximus, locum fere etiam habent in *prudencia*, & ad eam accommodari facili negotio possunt. Prudentiae namque est, notiones practicas generales ad res & circumstantias speciales applicare, adeoque cum ipsa praxi coniuncta est. conf. *Matth.* VII, 24. *Luc.* XII, 42. XVI, 8. Ea itidem intellectus quidem virtus est, sed cum voluntatis probitate, si modo prudentia & non calliditas est, debet esse coniuncta: diuina praeterea est, & humana, quae diuinae quandam vmbra refert, &c. Agetur de ea suo loco * ex instituto.

* scil. part. 3. vbi de prudentia christiana, speciatim pastorali, agemus.

§. LXIX.

Quae alias in scriptura commemorantur virtutes intellectus, ad summa ista, quae constitutumus, emendati intellectus capita, facile revocaueris: quanquam non desint, qui sollicitè eas distinguant. * *Scientia* namque, luci intellectus, seu cognitioni, responder: quemadmodum & *intelligentia*, nisi hac velis discretionem quandam & diudicationem rerum spiritualium significari, ut quodammodo iudicio illuminato respondeat; *consilium* vero & prudentia pari fere passu ambulant, certe ad hanc illud retuleris haud immerito. Quamvis non ubique discrimen aliquod inter hasce voces obseruetur. conf. *Prox. II, 6. XXXIV, 3. X, 13. XVI, 21. XI, 14. XII, 5.*

* Intellectus pariter ac voluntatis virtutes quaedam comprehenduntur in illo Esaiæ: & *requiesces super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae & intelligentiae, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiae & timoris Domini, cap. XL, 2.* Haec dona seu virtutes PR. MELANCHTHON ita distinxit: dona Dei versantur circa tria: circa *diuina, seu sapientia*, quae est agnitio Dei spiritualis, & *intelligentia*, quae est diudicatio dogmatum, spirituum, doctrinae de Deo, ut citius videt doctrinae corrumpebat Paulus, quam alius; circa *pericula, ut consilium*, de gubernatione, & *fortitudo*, quae executio est consilii; circa *actiones, ut scientia* de moribus in communi vita, & *timor Domini*, ut conseruatio bonae conscientiae. Hanc MELANCHTHONIS distinctionem cum retulisset MATTHIAS FLACIUS, addit: *de qua distinctione iudicent alii: mihi sane magis per se concinna & elegans, quam vel rebus, vel vocabulis, ut in sacris litteris usurpantur, per omnia conueniens videtur. Est etiam valde vsitatum in sacris per eorundem quodam plura vocabula congerere, quae non semper & per omnia diuersas rei reserent, ut ea exactissime inter se discerni opus non sit: in oluae script. sacr. part. I. voc. sapientia, p. 104. seqq. Curus iudicio & ego subscribo.*

§. LXX.

Summatim tandem si complecti velimus, quae de intellectus per gratiam emendatione diximus, eo cuncta tendere deprehendemus, ut imago Numinis, ad quam homo conditus erat, sed quam per tristem parentum primorum lapsum amisimus, in credentibus, etiam qua intellectum, magis magisque restauretur. Dubium enim non est, quin luce diuina, seu excellentissima diuinarum humanarumque rerum cognitione, primi hominis intellectus ante lapsum fuerit praeditus, vnde & accedente voluntatis sanctitate, summa & perfectissima, non potuit non sapientia consummata, omnibusque numeris absoluta oriri. Nouus itaque homo, quem induere iubentur, qui vitae sanctitati student, renouari etiam debet *ἐκ ἐπιγνώσει καὶ ἐπινοῖα τῆ κτίστωντων αὐτῶν, Coloss. III, 10.* conf. *Sap. VII, 17. 21.*

§. LXXI.

Ex dictis cum constet, quae intellectus humani secundum gratiam sit conditio, nunc quoque fallaciam naturae, seu naturam gratiae

viae imitatricem, obseruare licet. Etenim cum hominem christianum illuminatum quoque esse debere mortales audiunt, ne isto titulo se indignos fateri necesse habeant, falsum aliquod lumen sibi fingunt, naturalemque ac mortuam cognitionem pro spirituali & viua venditant, & sic se quoque illuminatos esse concludunt. Sic pharisaei, etsi coecissimi mortalium, nullo tamen modo se coecos esse, sibi persuadere poterant. *Ioan. IX, 40. 41. conf. Rom. II, 19. 20. Apocal. III, 17.* Huc & *pseudom.* illa *γνώσις* pertinet, ab apostolo damnata. *1. Tim. VI, 20.*

§. LXXII.

Eo facilius autem falluntur homines, quo magis cognitio mere naturalis & mortua, diuinae lucis aut cognitionis spiritualis speciem mentitur: quod contingit, si multas veritates cognoscant, crassioresque, quibus alii circumsepti sunt, errores, perspectos habeant & detestentur. Vnde sibi, in tenebris se adhuc versari, nullo modo persuadere possunt: cum tamen tenebras magis adhuc ament quam lucem, *Ioan. III, 19.*

§. LXXIII.

Sapientia quoque *humana*, praesertim si circa sacra versetur, haud raro pro *diuina* vult haberi. Eius etiam tanto magis assequitur speciem, quo felicius in operationum mentis singularum directione procedit: vt si externa spectes, nullum quandoque discrimen appareat. Quorsum educatio, aliaeque causae, quibus ad adfectus sapientiae inimicos perdomandos, homines instruuntur, plurimum faciunt. At intimiores mentis si introspicere recessus datum fuerit, naturae deprehenderis facile fallaciam, quae tum alias, tum in eo se prodit, quod in ista sapientia maximopere homo sibi placeat. *conf. Es. V, 21. Prouerb. III, 7. 1 Cor. III, 18. 19.*

§. LXXIV.

Idem de prudentia obseruandum, quae cum nihil saepius minus, quam spiritualis sit, spiritualis tamen vult videri. Ista *pseudoprudentia*, vel crassior est, vel subtilior. Crassior est, cum irrogenitorum prudentia plane carnalis speciem prudentiae spiritualis impudentissime mentitur. Sic ex carnali timiditate orta lenitas vituperabilis erga hostes veritatis, prudentiae christianae facile adsumit nomen: quemadmodum barbarus furor, in quosuis dissentientes faciens, eodem titulo quandoque superbit, ac si tempestiue serpenti malo obuiam eat. Subtilior est, quando etiam regenti, carnis blanditiis abrepti, bona licet intentione, aliquid agunt, quo rebus suis consulere videantur, quod tamen reuera noxium est.

§. LXXV.

Caute proinde incedendum, ne dona statim spiritualia & opera gratiae esse credamus, quae mera tamen saltem sunt naturae, ad omnem fallaciam compositae, opera. Quae tanto maior est fallacia, si in statu homo hypocritico degat, & a grauioribus sceleribus sibi temperet, & non tantum qua intellectum, sed & qua voluntatem, opera gratiae, licet ipse filius adhuc irae, sibi vindicare sustineat.

CAPITIS PRIMI
SECT. III.
DE
DISCRIMINE NATURAE
ET GRATIAE
QUO AD CONSCIENTIAM.

Σύνοψις.

Utr de conscientia seorsim agatur, §. I.

Conscientia quid? §. II.

Sine actus, an habitus, an potentia? §. III.

Constat notitia principiorum, & scientia facti, §. IV.

Quo sensu mox regulae, mox testis, mox iudicis rationem habere dicatur, §. V.

Est vel vera seu recta, vel erronea, vel dubia, vera & erronea, vel certa, vel probabilis, §. VI.

In his omnibus partim ad principia, partim ad facta respiciendum, §. VII.

An conscientia erronea, nomen conscientiae mereatur? §. VIII.

Ratione conclusionis conscientia vel bona est, vel mala, §. IX.

Quo pacto conscientia se habeat secundum naturam: error, dubium, probabilitas, humanae corruptionis documenta sunt, §. X.

Aliter ista in regeneratis, aliter in irregeneratis se habent, §. XI.

In irregeneratis, ipsam principiorum notitiam subinde oblitari, aut corrumpi, §. XII.

Sed in factorum etiam scientia eos per malitiam haud raro erare, §. XIII.

Impiobi non erroneam modo, sed malam etiam, impuram, mordentem conscientiam habent, §. XIV.

Qui in statu securitatis constituti sunt, conscientiam habent laxam, dormientem, caeterisquam, §. XV.

Qui in statu seruitutis degunt, angustam, dubiam, scrupulosam, §. XVI.

Impedimenta christianismi & conuersionis oriuntur ex imaginaria conscientiae tranquillitate, §. XVII.

Ex conscientiae scrupulositate, & hinc orta falsa conscientiae tenorae persuasione, §. XVIII.

Ex imaginaria conscientiae bonitate, §. XIX.

Conscientia secundum gratiam spectata bona est, & pura, §. XX.

Regeniti erroribus, dubiisque conscientiae, pro viribus obuiam eunt: quoniam sit conscientia infirma? §. XXI.

Tranquillitas conscientiae, quo pacto in iis se habent, §. XXII.

Nuda conscientiae in quo consistat, §. XXIII.

Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad conscientiae bonitatem, §. XXIV.

quoad conscientiam veram & certam, §. XXV.

quoad tranquillam, §. XXVI.

quoad imaginariam conscientiae pacidiam, §. XXVII.

§. I.

DE conscientia separatim agimus, non quod eam distinctum quid aut diuersum ab intellectu existimemus; sed quod inter reliquas intellectus operationes haec maxime insignis, diligentio- rem considerationem mereatur, vt quo pacto tum secundum *naturam*, tum secundum *gratiam* se habeat, intelligatur.

§. II.

Conscientia itaque nobis nihil aliud significat, quam argumen- tationem hominis de actionibus suis ad legem relatis, vt earum hinc aut prauitatem, aut bonitatem colligat. * In scriptura sacra interdum *cor- dis* nomine venit, *1 Sam. XXIV, 6. 2 Sam. XXIV, 10.* In corde scilicet effe- ctus conscientiae maxime sentiuntur. conf. & *1 Ioan. III, 20. 1 Cor. IV, 5. Rom. II, 15. Ierem. XVII, 1. Mentis* quoque nomine venit *Rom. XIV, 5. &* aliquando menti iungitur, cum eius quaedam sit facultas, *Tit. I, 15.*

* Non puto, cit. a hanc conscientiae notionem quenquam dissentire posse: & licet aliorum aliis forte verbis conceptae sint definitiones, eodem tamen res ipsa tandem redit. Minus autem accurate PETRVS CHAVVINVS, conscientiam dixit *Deum menti nostrae insiden- tem, cumque ea intime differentem: de relig. natural. part. 1. cap. 14.* Est enim Deus per leges suas omnino ad omnes homines loquatur, non tamen ipse Deus, sed mens hominis leges has diuinas intelligens, expendens & ad eas actiones suas diiudicans, *conscientiae* nomine venit. Sed hac de re plura dixi in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 5.* Ceterum de variis conscientiae nominibus, qui plura desiderat, IOAN. MICHAELIS DILHERRI adeat dissertationem *de conscientia*, quae tomo secundo *dif- fertationum eius academic. praecipue pbilologic. extat, num. 48. p. 508. seqq.*

§. III.

Sitne conscientia actus, an habitus, an potentia, frustra disputa- tur. Manifestum namque, in homine semper quidem esse potentiam de actionibus suis ratiocinandi, sed eam non semper in actum erum- pere. Quod si fiat, recepto loquendi more, argumentatio haec con- scientia dicitur. Idem sibi volunt, quando dicunt: *conscientiam ex- pergiscere, excitari:* vt contra *dormire* dicitur, quando potentia ista in actum non deducitur. *

* Falsum itaque est, quod interdum dicitur, *quosdam conscientiam non habere*, si proprie ac- cipiat. Vnusquisque enim hominum, hoc ipso dum rationem, seu intellectum habet, hoc est, homo est, habet etiam facultatem de actionibus suis iuxta legem iudicandi: quae facultas licet aliquando lateat, & hoc sensu conscientiam non habeat, non tamen extingui- tur aut amitti potest.

§. IV.

Duo in ratiocinatione ista practica concurrunt, notitia princi- piorum, & scientia facti. Illam *conscientiam* vocare solent, * hanc *consci- entiam*, seu *conscientiam*, sumpta voce in significatione specialiori. Prin- cipiorum notitia ad omnes quidem leges se extendit: sed nobis nunc

diuinae leges, eaeque vniuersales, praecipue in censum veniunt, quae nemini mortalium ignotae esse possunt, ac debent.

* Vox *corruptio* saepe quidem apud recentiores occurrit, & in hoc sensu vsurpatur, sed sine exemplo veterum, cum nec in scriptura sacra, nec apud alium probatum auctorem in hoc sensu adhibeatur, docente IO. COCCIO ad 2^{am} Tim. 1, 15. Ad rem ipsam quod attinet, vnde ista principiorum notitia, si a scriptura sacra discedamus, homini obtingat, itemque an, & quo sensu admitenda sint principia innata? disputari solet: sed ageretur hac de re a nobis ex instituto in sequentibus, parte secunda, cum de legibus, earumque notitia, verba faciemus. Reuocabimus ibi etiam sub examen sententiam & rationes IO. LOCKII, principia quaeuis innata strenue impugnantis, de *intellectu humano lib. 1. cap. 2.* Interim conf. IO. SELDENVS de *iure naturae & gens. iuxta disciplin. Ebraeorum lib. 1. cap. 9.*

* Generatim quidem, quaecunque homini pro norma sunt, vt ad ea actiones suas competere & dirigere obstrictus sit, ea etiam conscientiae pro norma sunt, vt secundum ea de actionibus suis, iudicet pronuncietur. Iam vero non tantum leges diuinae, sed humanae quoque hominem obligant, vt ad eas actiones suas componat: immo iuramentis, votis, promissis, pactis obligatur, vt secundum ea itidem agat: quod si ergo hoc non faciat, contra conscientiam egisse merito dicitur. At vero vt ex legibus diuinis omnis obligandi vis, quam leges humanae, pacta, promissa, vota, iuramenta habent, oritur; ita haec omnia includuntur, cum lex diuina norma, praecipua vtrique & fundamentalis, conscientiae dicitur. Si enim quaeras, cur legibus humanis obtemperare debeamus, responderetur, quia Deus iussit. Rom. xiii, 1. 2. 1° Petr. 11, 13, 15. Sic & iuramentis, votis, promissis, pactis, obstringuntur homines, quia Deus iussit, vt promissa, vota, iuramenta, accurate & religiose seruent. Et hinc diiudicanda, quae hac de re habet DILHERRVS l. c. §. 12. §. 15. §. 15. §. 15. Ideoque & Paulus apostolus principia illa practica & quidquid conscientia pro norma habere potest, legis, scilicet diuinae, nomine comprehendit, Rom. 11, 14, 15. *Gentes legem non habentes, sibi ipsi sunt lex: vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, vna testimonium reddente, ipsorum conscientia.* Leges autem nullae sunt sine legislatore: & omnis praeterea vis & efficacia legum ab auctoritate & potestate legislatoris dependet. Hinc & conscientia, de iusticia & omnipotentia Dei intime persuasa, ad huncce maxime respicit legislatorem, id pro vitimo tandem fundamento supponens, quia iustissimus, sanctissimusque pariter ac omnipotens Deus est, ideo legibus eius parendum, poenamque, qui eas migrent, non euitaturos. Deus igitur dicitur *erudire gentes, & docere homines scientiam*, Ps. xcvi, 10. intras nimirum, per dictamen conscientiae: adeo quidem, vt non possit homo quidquam bene agere, nisi de bonitate rei agendae *id est* vbi *πληροφωρηθης*, firmiter persuasus, id Deo gratum esse, Rom. xiv, 5. Ideo etiam Petrus, conscientiam hominum vocat *conscientiam Dei: si quis patiatur diuinae conuicti esse, propter conscientiam Dei*, 1° Petr. 11, 19. Nimirum non Deo conscientiam tribuit Petrus: Deus enim proprie loquendo conscientiam non habet. Conscientia namque, cum sit ratiocinatio de actionibus ad legem relatis, supponit eum, qui ita de actionibus suis iudicat, legibus subiectum esse: quod de Deo dici nequit. Conscientia itaque Dei, iuxta HVGONEM GROTIUM ad h. l. per metonymiam obiecti, dicitur conscientia eius; quod quis Deo debet: vel conscientia de Deo, quia conscius est, id Deum velle, & Deo gratum esse, voluntarietque Dei obtemperandum esse in omnibus. *Certum hoc est*, inquit B. GERHARDVS ad h. l. *non intelligi conscientiam, quam Deus habet, sed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne Deum offendas.* Ergo per conscientiam Dei intelligitur hoc loco bona coram Deo conscientia, qua sollicita cauet seruis, ne sua aduersus heros inobedientia, seditione, rebellionem, Deum offendant.

S. V.

Prout in conscientia, aut notitia ista principiorum, aut facti conscientia spectatur, diuersos sortitur respectus, & mox libri & regulae, mox testis

testis, iudicis &c. nomine venit. * Intelligere inde etiam licet, quo sensu pro norma actionum humanarum a quibusdam habeatur.

* In syllogismo namque practico, quo conscientia velus absoluitur, maiorem si spectes propositionem, principium aut legem continentem, conscientia habet rationem *regulae aut normae*: si minorem, aut notitiam facti, *libri merito ac iustis* nomine venit; quod si conclusionis, & hinc porro effectus, rationem habeas, dum aut absoluitur suomet iudicio homo, aut damnatur, sub *iudicis ac torsoris* schemate sistitur. Atque hoc sibi vult Paulus apostolus, cum *Rom. 1. 19.* actus iudiciales, *συμπαρτυρῆν, κατηγορεῖν καὶ ἀπολογεῖν* conscientiae tribuit. Hinc admodum eleganter GREGORIUS NAZIANZENSIS conscientiam alicubi vocat, *δικαίον διατήριον*. Adiunt namque, si sub hoc schemate rem proponere velimus, cliens, aduersarius, aduocatus, iudex. Pertinent huc illa

IUVENALIS satyr. 13
 Prima haec est vltio, quod se
 Iudice, nemo nocens absoluitur, improba quamuis
 Gratia fallacis praetoris vicerit ornem.
 Poena haec est vebemens, & multo saeuior illis,
 Quas aut Caedius grauis inuenit aut Rbadamantur,
 Nolite atque suum gestare in pectore testem.

Legi etiam merentur, quae hanc in rem dixerit CHRYSOSTOMVS *homil. 17. in Genesim.*

§. VI.

Cum ratiocinationis etiam diuersae sint affectiones, conscientiae quoque quandam diuersitatem inde oriri, necesse est. Constat namque, ratiocinationes nostras vel *veras* esse, vel *falsas*; illas iterum vel *certas*, vel *probabiles*, vti haec itidem vel sub *certitudinis*, vel sub *probabilitatis* specie fallunt: quemadmodum *dubiae* medium velut inter veras & falsas locum tenent. Hinc igitur & conscientia alia *vera* seu *recta*, alia *erronea*, alia *dubia*; & vera iterum vel *certa*, vel *probabilis*, vti & *erronea* vel sub *certitudinis* vel *probabilitatis* specie fallitur.

§. VII.

Vt recta sit conscientia, non tantum principiis, sed factorum etiam scientiae, sua veritas constet, necesse est. * Id quod & de certitudine obseruandum. Vnde error rursus & dubium partim ex peruerso & ambiguo principiorum atque legum sensu, partim ex falsa aut incerta factorum, praecipue circumstantiarum, quae ea comitantur, notitia.

* Si scilicet de *actionibus* iam perpetratis iudicium ferendum sit. Ceteroquin enim conscientia interdum etiam circa *facienda* versatur, vnde a nonnullis in *antecedentem*, & *consequentem* dispescitur. Alii conscientiam rei futurae bonam, *suadentem*, malam, *disuadentem*; conscientiam rei praeteritae bonam *adprobantem*, malam *reprobantem* vocant. Legendus praeterea iohannes hac de re PETRVS CHAVVINVS *de relig. natur. lib. 2. cap. 14.* vbi ad conscientiam suadentem ac disuadentem etiam genium Societatis refert, de quo tamen multa eruditi disputant. Factorum autem, dum hic facimus mentionem, id non tantum de *actionibus externis*, sed *internis* etiam, et *gitationibus secretis*, animique affectibus est intelligendum. Namque haec omnia iudicio conscientiae subiaceant. De *actionibus externis* loquitur Salomo *Kohel. 11. 12. saepe animaduertis*, (h. e. annotant, testatum est) *cor tuum* (conscientia tua) *se quoque male dixisse aliis*. Hoc iudicio & testi-

monio

monio conscientiae si nitamur, facile aliorum de nostris actionibus iudicia contemnimus, iuxta illud apostoli: *ἡ καύχησις ἡμῶν ἔστι ἐν τῷ μαρτύριον τῆς συνύψησης ἡμῶν, gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, 2 Cor. 1, 12.* Sed animi quoque adfectus, motusque interni conscientiae iudicio, ut diximus, sunt obnoxii. Sic Paulus de suo erga Iudaeos amore verba faciens, ad conscientiae prouocat testimonium: *veritatem dico in Christo, non mentior, συμπαινεῖσθε μοι τῆς συνύψησης μου, attestante mihi simul conscientia mea per spiritum sanctum &c. Rom. ix, 1.*

§. VIII.

Falsam, seu erroneam conscientiam, nonnulli omnino pro conscientia non habent. * Sed omnis de voce est contentio. Indignam quidem esse, quae hoc nomine veniat, palam est, si veram principiorum factorumque scientiam, eadem significari pertendas: sin a veritate & falsitate vtriusque propositionis abstrahas, aliter fuerit pronuntiandum.

* Fuerunt nonnulli, qui negarent conscientiam erroneam, nomine *conscientiae* appellandam, contra quos disputat HERMANNVS WITSIVS, in *exercitat. de conscientia nunquam errante*, quae in *parte secunda miscellaneor. sacror. est 18.* Omnis controuersia, si rem accurate expendas, in meram *λογωμαχίαν* abit. Si enim iudicium tantum reum & verum de actionibus hominum dignum censeas, quod *conscientiae* nomine veniat, erronea omnino nomen conscientiae non promerebitur. Quod si generatim omne hominis iudicium de suis actionibus ad legem relatis conscientiam vocaueris, quod vsu haftenus obtinuit, nihil obstat, quo minus & erronea conscientia, hocce nomine venire queat. Immo apud ipsum Paulum apostolum venit 1 Cor. VII, 7. *Sed non in omnibus est ea cognitio: nonnulli enim cum conscientia idoli, usque ad hoc tempus, ut idolis immolatum edunt, & conscientia eorum infirma cum sit, inquinatur.* Extra controuersiam est, loqui apostolum de *conscientia erronea*, seu de iis, qui per errorem putabant, non fas esse vesci idolothytis. Horum conscientiam infirmam vocat, quod tanta illis non adesset cognitio veritatis, quanta ad hunc errorem excutiendum requirebatur. Horum denique conscientiam inquinari dicit, quod contra conscientiam, etsi erroneam, nihilo secius idolothytis vescerentur. Ergo & erroneam conscientiam Paulus pro conscientia habuit. conf. 1 Cor. x, 28, 29. Ceterum in indole saltem conscientiae explicanda nunc versamur, & quo pacto tum secundum naturam, tum secundum gratiam se habeat. De obligatione autem conscientiae, quorsum & illustris quaestio pertinet, an & quovsque conscientiam erroneam quis sequi debeat? dicetur suo loco, parte huius operis secunda.

§. IX.

Ad conclusionem denique si attendas, deprehendasque, actionem tuam legi esse conformem, conscientia inde resultabit *bona* veretalis, si in praemisissis nullus admissus fuerit error. Sin deprehendas, repugnare legi actionem tuam, conscientiam habebis *malam*. Et ita quidem generatim se habet conscientia.

§. X.

Iam si dispiciamus, quo pacto eadem se habeat secundum *naturam*, & quidem in irrogenitis, summae deprauationis & hic deprehendemus vestigia. Ipsa conscientia erronea, probabilis, dubia, * humanae naturae

naturae iam demonstrant imbecillitatem, cum, si labis ea esset experta, nec errores, nec dubia, locum haberent.

• Quod de conscientia erronea diximus, id etiam de dubia est observandum, esse nonnullos, qui & hanc conscientiae nomine indignam iudicant. Conscientiae enim, inquit, est, aliquid elicitare, aut definire, quod de conscientia dubia, iudicium suspendente, dici nequit. At cum nos conscientiae vocem in laetiori significatione accipiamus, ut omne hominis iudicium, siue verum, siue falsum, siue certum, siue incertum, hoc nomine veniat, patet, quod dubia quoque conscientia, aequae ac erronea, recte conscientiae nomine veniat. Interim id iudicium est, conscientiam erroneam, dubiam, scrupulosam, rectissime inter humanae imbecillitatis documenta a nobis referri. Id quod & de probabiliter censendum, praesertim falsa. Namque conscientiam probabilem, vel probabiliter veram, vel probabiliter falsam esse posse, constat. Unde intelligitur, quam incaute agant, qui probabilem conscientiam generatim actionum normam & cynosuram statuunt, an & vera, & vere probabilis sit, insuper habentes. Facillime etiam hominem in probabilis sententiae electione falli posse constat. Sed hac de re, parte secunda, plura dicemus, ubi Romanensium quorundam de probabili conscientia commenta explodemus. Interim cons. S. A. MYELIS RACHELII *dissertatio, de probabilismo.*

§. XI.

Reperiuntur equidem & in regentis eiusmodi quandoque conscientiae defectus: sed longe aliter se habent in irregentis. In his enim non tantum ut plurimum cum aliis vitiis coniuncti sunt, & aut ignaviam, aut malitiam voluntatis supponunt: sed in iis quandoque rebus se exerunt, in quibus errare aut dubitare, sine salutis periculo praesentissimo, non licet.

§. XII.

Namque, quod ad ipsa principia attinet, haec per supinam negligentiam, aut summam malitiam, ab irregentis interdum non tantum aut ignorantur, aut negantur, saltem tacite & implicite, sed & si quodammodo admittantur, haud raro non recte intelliguntur, cum sensum legis carnalem, non spiritualem, habeant, ut Pharisei, quos hoc nomine redarguit Servator, *Matth. V, 20. seqq.*

§. XIII.

In factorum scientia per summam animi peruersitatem ibidem subinde aberrant, ad defendenda, emollienda, excusanda pessima facinora proni sunt, & hinc porro longe alia facie, praesertim qua circumstantias, quae, ut grauius leuiusque delictum reputetur, vel maxime in censum veniunt, ea sibi praesentant.

§. XIV.

Ita ergo homines improbi, conscientia, in grauisimis etiam peccatis, erronea, sed errore affectato, adeoque exitiali, gaudentes, praecipiti cursu in perniciem ruunt. Subinde tamen erroris licet, qua principia, qua facta, conuicti, in peccatis tamen pergunt, *malam atque*

impuram, mordentemque conscientiam hoc ipso secum circumferentes.
Tit. I, 15, Ebr. X, 22.

§. XV.

Praeterea cum homines sibi relictī aut in statu *securitatis* viuant, aut in statu *seruitutis*, diuersimode naturae deprauatio quoad conscientiam, sese prodit. Qui enim in statu securitatis degunt, habent *conscientiam laxam, aut dormientem*, hoc est, conscientia illorum per peccata non multum mouetur, idque ideo, quod aut in errore versantur & ignorantia, non credentes hoc vel illud peccatum esse, aut quia per ignauiam actiones suas non examinant, aut veritatem denique detinent in iniustitia, Rom. I, 18. Si per summam malitiam & proteruiam dictamen legum diuinarum contemnant & negligent, *cauterisatam conscientiam* habere dicuntur, 1 Tim. IV, 2. * ἀπηλγηκότες Ephes. IV, 19. qui dedoluerunt, omnemque conscientiae sensum abiecerunt; in sensum ideo reprobum a Deo dati, Rom. I, 28. A *cauterisata conscientia* nonnulli *stupescitam* distinguunt, quae in profunda principiorum ignorantia consistit.

* Cauteriorum, vnde metaphora haec deducta, duplex vsus est, vt viri quidam eruditi obseruant. Primo enim, macula seu nota infamiae cauterio inuritur alicui, qui maleficii convictus, idque vel in fronte, vel in alia quadam corporis parte conspicua: deinde etiam carcinomata, & vlcera venenata cauterio aduruntur, quae alias sunt incurabilia. Atque ita καυτηριασμένοι τὴν ψυχὴν συνείδηση, *conscientia cauterisati*, dicuntur, quorum animi, calle malitiae ita obducti, vt in rebus pessimis nullos stimulos, nullas punctiones sentiant, idque, quia contra conscientiam agere sueti sunt. Namque vt cauterio in parte quadam corporis sensus doloris admittitur, ita consuetudine peccandi contingere potest, vt conscientiae reclamantis morsus aliquis non amplius curet & sentiat. Id verissimum etiam est de Antichristi satellitibus, de quibus apostolus loquitur. Quod contra conscientiam plerique Romanensium, viuant, agant, doceant, tot testimonia veritatis, quae vis conscientiae illis expressit, a nostratibus collecta docent. Hoc non obstante, in hoc instituto pergunt, conscientiae tandem sensum amittentes, & reuera καυτηριασμένοι τὴν συνείδηση. Quod & de aliis, quorum similis est conditio, intelligendum.

§. XVI.

Qui autem in *statu seruitutis* constituti sunt, sentiunt subinde vim legis diuinae, ideoque habent *conscientiam angustam*, sed sentiunt modo seruili, vt libenter ea perpetraturi essent, quae conscientia mala esse dicitur, modo poenae metus non obfaret. Hinc vt legis obligationem euitent, dubia varia & scrupulos circa eam mouent, non ex alio, si rem accurate expendas, fundamento, quam quia inuiti ad legis obseruantiam accedunt.

§. XVII.

Ex ista conscientiae, quoad naturam, conditione, maxima grauissimaque quoad conuersionem & rem christianam oriri impedimenta,
per

per se patet. Praecipuum in *imaginaria* conscientiae tranquillitate consistit. Quia enim forte conscientiae dormientis, & per errores aliaque ratione confopitae morsus non sentiunt, hinc concludunt, se bonam & tranquillam habere conscientiam, atque adeo in statu gratiae esse constitutos, & non indigere poenitentia. Hinc audacter eos illud Iobi usurpare videas; *non reprehendet me cor meum* (conscientia mea) *in omni vita mea*, cap. XXVII, 6.

§. XIIX.

Rurfus alii per nimiam conscientiae falluntur *scrupulositatem*. Quod illis fere contingit, qui in statu seruitutis sunt constituti. Cum enim saepius conscientiae angores & scrupulos sentiant, hoc pro signo conscientiae tenerae habent, indeque concludunt, cum circa vitam recte instituendam admodum sint solliciti, certissimum hoc esse fidei signum. At cum ex seruili saltem metu haec omnia proficiscantur, vellentque libenter, si hic non obstaret, suis indulgere vitiis, ista conscientiae scrupulosae specie, seipfos decipiunt turpiter.

§. XIX.

Contingit etiam, vt homines in statu securitatis, saltem subtilioris, viuentes, aliquando haecenus conscientiae rationem habeant, vt a grauioribus delictis atque peccatis sibi temperent, quo ipso in eam facile ingrediuntur opinionem, fidei hoc esse documentum, quod conscientiam laedere nolint: cum tamen in alius generis peccatis, saltem leuioribus, conscientiae monita strenue contemnunt. Interim, poenitentia & conuersione sibi opus non esse, inde concludunt.

§. XX.

Secundum gratiam itaque considerata conscientia, primo quidem pura est, purificata per sanguinem Christi, atque bona, hoc est, nullis peccatis proaereticis contaminata, idque non per errorem, sed secundum rei veritatem, accurata sui exploratione praemissa. 1 Tim. I, 5. 19. III, 9. 2 Tim. I, 3. 1 Petr. III, 16. 21. Ebr. IX, 14. X, 22. XIII, 18. Iob. XXVII, 6. Est enim credentibus etiam, hominibusque sanctis, cum variis colluctandum sit infirmitatibus, sciunt tamen, quod *ἐδὲν κατὰ σάρκα* illis sit, qui in Iesu Christo sunt, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulans, Rom. VIII, 1.

* Et hinc etiam patet, quod soli credentes & regenerati, conscientiam certam habere queant: quippe ad quam requiritur non tantum, vt certo sciam, actionem meam bonam esse, sed eam etiam Deo placere. Per solam autem fidem Deo placemus, & sine fide Deo nihil placet ac placere potest, Ebr. XI, 6. Adhaerentes autem fidei imbecillitates conscientiam hominis regenerati incertam aut dubiam non reddunt, quandoquidem se horum condemnationem per fidem in Christum impetrare nouit. Et huc etiam refero illud apostoli,

Rom. xiv. vers. ult. πᾶν ὃ ἔν ἐν κρίσει, ἀμαρτία ἐστίν. Quidquid non est ex fide, peccatum est. Non equidem nescio, CHRYSOSTOMVM, OECVMENIVM, AMBROSIVM, aliosque, vocabulum *fidei*, pro recto animi iudicio, seu pro *conscientia recta* hic accipere, vt sensus sit: quidquid sit conscientia non adstipulante, peccatum est. Quibus etiam HVGOGROTIVS, ad *b. l.* aliique recentiorum, suffragantur. Et verum sane est, si quis aliquid agat, de quo dubitat, an hoc agere fas sit, eum grauissime peccare, nec a mente apostoli id alienum. Quae sententia tamen apostoli salua est, si etiam in eminentiori illa significatione vocem *fidei*, capiamus, qua filialem erga Deum fiduciam merito Christi innixam, significat. Primo namque certum est, quidquid ex hac fide non proficitur, peccatum esse. Deinde, sine ista fide, nemo certam conscientiam habere potest. Ea enim fide qui praeditus non est, aut per errorem sibi persuadebit, sua opera placere Deo, quae tamen displicent, aut anceps & fluctuandus haerebit, an opera, quae tot imperfectiones comites habent, Deo placere queant. Contra qui vera fide, qua meritum Christi apprehendimus, praeditus est, scit se habere pacem cum Deo, *Rom. v. 1.* adeoque μετὰ καρδίας ἐληθινῆς ἐν πολλοφωρίᾳ πίστεως ad Deum accedit. *Ebr. x. 22.* Eum itaque in modum etiam dictum Pauli explicant AVGVSTINVS, *lib. 4. contra Iulianum cap. 3. & de gratia Christi cap. 26.* PROSPER *lib. 3. de vita contemplatiua, cap. 1. & 5.* aliique add. IO. ADAMVS OSIANDER *annotat. ad Hug. Grotii lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 23. p. 123. seqq.*

§. XXI.

Praeterea, licet intellectus regenitorum, ab infirmitatibus humanis, erroribus (sed ad fundamentum fidei non spectantibus) & dubiis, non plane sit immunis, in eo tamen omne studium operamque collocant, vt magis magisque cognoscant, quae sit voluntas Dei, bona ista, accepta, & perfecta, *Rom. XII, 2. Ephes. V, 17. 1 Thessal. IV, 3.* Quae infirma fidelium sit conscientia, hinc intelligitur, quam ne offendamus temere, sed modeste corrigamus, & in rectam reducamus viam, nostri est officii, docente Paulo, *Rom. XIV, 15. 20. 1 Cor. VIII, 7. 13.*

§. XXII.

Tranquillitas quoque in regenitis deprehenditur *conscientiae*, non imaginaria, aut illusoria, sed vera & realis, fundata in vera fide in Christum, & in testimonio spiritus sancti in cordibus illorum. *1 Ioan. III, 19. 20.* Qua in re ne vnquam fallantur, diligens & indefessa *δοκιμασία* sui ipsius illis inferuit. *Pf. CXXXIX, 23. 24. 2 Cor. XIII, 5.*

§. XXIII.

Nec praetermittere licet *παιδείαν*, qua in regenitis conscientia fungitur, admonens subinde & commonefaciens eos, ne quid temere admittant, quod contra officium sit, neue ruant in deteriora. Id *antecedentis*, quam vocant, * conscientiae officium esse, constat, cum *consequentis* sit, aut absolueret aut condemnare hominem ob perpetrata. *Rom II, 15.* Ita vero hoc munere apud regenitos fungitur, vt paediae huic lubentes obediant, seque a prauis abstrahi patiantur. *Tit. II, 11. 12.*

* de qua supra, ad §. 7. dixi.

§. XXIV.

§. XXIV.

Gratiam & hic imitatur fallax natura, caute obseruanda. Pura bonaque conscientia si dignosci regenitos dixeris, prompti sunt paratique & impil ad eiusmodi quid sibi persuadendum. Si enim peccata quaedam, grauiora praesertim, fugiant, suffragante externa fidei professione, nihil sibi ad conscientiam puram, bonamque, deesse putant. Errorem tamen mox deprehendes, si modo attendas, num de externis peccatis saltem sis sollicitus, an verò etiam de internis; num quaeuis peccata fugias, an certum peccati genus excipias; num ex spiritus filialis ductu hoc facias, an metu poenae, vel emolumenti cupiditate, vel alia quacunque causa naturali impulsus.

§. XXV.

In scripturae etiam, veritatumque diuinarum scrutinio, dum naturali ingenii bonitate, accedente praesertim industria, magis nonnulli proficiunt, quam alii, hinc & ab erroribus variis dubiisque felicius se expediunt, facilius etiam in eam se induci patiuntur opinionem, conscientia vbique se gaudere & vera & certa: cum subinde secus se res habeat, quod *πνευματικὰ πνευματικῶς* non diiudicent. *1 Cor. II, 14.*

§. XXVI.

De tranquillitate illusoria conscientiae, iam obseruauimus, quod multi ea decipiantur. Qua in re naturae, gratiam imitantis, fallacia vel maxime conspicitur. Quae eo est speciosior, si post qualemcunque sed hypocriticam explorationem, conscientiae tamen seruare tranquillitatem, sibi homo videatur.

§. XXVII.

Conuictionem & reluctantiã conscientiae, quam homines impii subinde experiuntur, cui tamen non obediunt, sed contemnunt eam potius, habentque insuper, frustra nonnulli pro ista paedia conscientiae, quae in regenitis est, habent, inde, vt ex horum se numero esse, inferant. Quod fallacis naturae nouum est argumentum.

CAPITIS PRIMI
SECT. IV.
DE
DISCRIMINE NATURAE
ET GRATIAE
QVODAD VOLVNTATEM VIRTVTESQVE
MORALES.

Σύνοψις.

Voluntatis nomine quid intelligatur, §. I.

Quo pacto ab intellectu differat, §. II.

Errant, qui intellectui in capite, voluntati in corde sedem assignant, §. III.

Quid cordis nomine in scriptura sacra indicetur, §. IV.

Obiectum voluntatis, bonum aliquod aut malum est, §. V.

*In bonis particularibus appetendis, magna boni-
num est diuersitas, §. VI.*

*Bonum appetendum, aut malum auersandum
cognitum esse debet, §. VII.*

*Intellectus itaque praecedit voluntatem; a vol-
untate tamen rursus certa ratione determi-
natur, §. VIII.*

*An et quousque emendatio atque conuersio homi-
nis ab intellectu incipiat? §. IX.*

*Sufficiens et proportionata intellectus ad mouen-
dam voluntatem requiritur cognitio, §. X.*

*Praecipua voluntatis proprietas est libertas:
quo nomine quid intelligatur, §. XI.*

*Circa obiecta indifferentia voluntatem etiam in-
differentem esse, §. XII.*

*Obiectum bonum non potest non appetere volun-
tas, et malum auersari, §. XIII.*

*Quae voluntatis ratio, quoad bonum appetendum,
fuerit in statu integritatis, quae futura sit in
aeterna beatiudine, §. XIV.*

quae post lapsum sit, §. XV.

*Omni scilicet libertate voluntas in spiritualibus
destituitur, §. XVI.*

*Quod scripturae testimoniis comprobatur, §.
XVII.*

*Quamdiu etiam in hoc statu manet, nihil boni ab
ea proficisci potest, §. XVIII.*

*In externis tamen et ciuilibus, voluntas omnino
gaudet libertate quadam, at imminuta, §.
XIX.*

*Vnde et leges, praemia, et poenae ciuiles locum
habent, §. XX.*

*Quo pacto libertatem in spiritualibus homo recu-
peret, et iterum amittat, §. XXI.*

*Libertati hominis non obstat concursus, aut praec-
scientia diuina, §. XXII.*

nec fatum aliquod, §. XXIII.

Imperium voluntatis, in quo consistat, §. XXIV.

*Extendit se ad intellectum, aliasque mentis facul-
tates, §. XXV.*

Item ad motus quosdam corporis, §. XXVI.

*Per inclinationes voluntatis, moresque quid in-
telligatur, §. XXVII.*

Quinam mores boni, quinam mali, §. XXVIII.

Adfectus mentales, §. XXIX.

*A sensualibus sedulo discernendi, nec confunden-
di cum spiritualibus, §. XXX.*

*In voluntate secundum naturam considerata,
deprebenditur philantia: quo nomine quid no-
bis veniat, §. XXXI.*

*Si pro innato omnibus se conferuendi studio, acci-
piatur, vitio caret, §. XXXII.*

Quis amor ordinatus sit, §. XXXIII.

*Scilicet, cum Deus super omnia amatur, §.
XXXIV.*

*In gradibus amoris aestimandis, ad obiectum
respicendum; unde dubium aliquod soluitur,
§. XXXV.*

*Quanam itaque philantia praeva et inordinata
sit, hinc colligitur, §. XXXVI.*

*Philantiam prauam, grauissimum esse voluntatis
vitium, §. XXXVII.*

Inmo

*Inmo fontem & scaturiginem reliquorum viti-
orum omnium, §. XXXVIII.*

*Quo pacto scripturae etiam testimoniis comprobatur,
§. XXXIX.*

*Propensiones pravae, ex philantia prava orim-
dae; ad tria vitia cardinalia, ambitionem,
avaritiam, voluptatis cupiditatem, revocari
possunt, §. XL.*

*Tria haec vitia, cardinalia esse, probatur,
§. XLI.*

*Idem aliis quoque rationibus evincitur, §.
XLII.*

Itemque scripturae testimonio, §. XLIII.

*Vitia haec ex philantia prava oriri, demonstra-
tar, §. XLIV.*

*Nec obstat quod quaedam bona apparentia, cor-
pus, quaedam mentem tantum officere videan-
tur, §. XLV.*

Voluptatis cupiditas describitur, §. XLVI.

*Cur propensio, & quidem infinita dicatur, §.
XLVII.*

*Obiectum eius varium & multiplex, §.
XLVIII.*

In eo frustra animi quies quaeritur, §. XLIX.

*Quo pacto voluptati delictus se gerat in iis,
quae ad rectum de Numine sensum spectant,
§. L.*

in cultu Numinis, §. LI.

in officiis erga seipsum, §. LII.

in officiis erga alios, §. LIII.

in statu conjugali, paterno, & reliquis, §. LIV.

Per ambitionem quid intelligamus, §. LV.

*Cur animi propensio, & quidem infinita dicatur,
§. LVI.*

Obiectum ambitionis, §. LVII.

ex scriptura sacra declaratur, §. LVIII.

Frustra in eo animi quies quaeritur, §. LIX.

*Quo pacto ambiciosus se gerat in iis, quae ad
rectum de Numine sensum spectant, §. LX.*

item in cultu Numinis, §. LXI.

in officiis erga seipsum, §. LXII.

in officiis erga alios, §. LXIII.

*in statu conjugali, paterno, reliquisque, §.
LXIV.*

Avaritiae descriptio, §. LXV.

*Es eam infinitam ac insatiabilem esse animi pro-
pensionem, §. LXVI.*

Obiectum avaritiae, §. LXVII.

Variae sunt avaritiae species, §. LXVIII.

*Animi quies in obiectis avaritiae frustra quaeri-
tur, §. LXIX.*

*Quo pacto homo avarus se gerat in iis, quae ad
rectum de Numine sensum spectant, §. LXX.*

item in cultu Numinis, §. LXXI.

in officiis erga seipsum, §. LXXII.

in officiis erga alios, §. LXXIII.

in singulis statibus, §. LXXIV.

*Ex tribus istis vitiis unum plerumque dominari,
ex earum autem coniunctione, magnam incli-
nationum varietatem oriri, §. LXXV.*

*Varietatis istius causae plenius explicantur, §.
LXXVI.*

*Alii, qui ex istorum vitiis coniunctione exsur-
gunt, effectus, §. LXXVII.*

*Corruptionis, quae in voluntate conspicitur, caus-
sae: quas inter primum locum tenet peccatum
originale, §. LXXVIII.*

*Accidit, aeducatio, imitatio, consuetudo, & aliae,
§. LXXIX.*

*Concluditur ex dictis, voluntatem secundum na-
turam spectatam referre imaginem diaboli,
§. LXXX.*

*Plurima praeterea hinc oriuntur christianismi
& conversionis impedimenta: & generatim
quidem ex philantia, summa cordis fallacia,
§. LXXXI.*

*Impedimenta, quae ex voluptatis cupiditate
oriuntur, §. LXXXII.*

ex ambitione, §. LXXXIII.

ex avaritia, §. LXXXIV.

*Per gratiam voluntas a Deo aversa, iterum cum
eo unienda est, §. LXXXV.*

Vnionis huius initium, & media, §. LXXXVI.

*termini eius, seu quinam inter se uniantur, §.
LXXXVII.*

modus, §. LXXXVIII.

effectus, §. LXXXIX.

*Cum vnione ista coniunctus est amor Dei, cuius
comes perpetuus est abnegatio sui, XC.*

*In quibus voluntatis emendatio summatim veluti
continetur, §. XCI.*

Abnegatio sui in quo consistat, §. XCII.

Per eam philantia prava destruitur, §. XCIII.

*Vnde necessitas eius colligitur, quae & ulterius
confirmatur, §. ACIV.*

Quid abnegandum? §. XCV.

Fieri debet abnegatio sui libera, §. XCVI.

Serio

Serio, §. XCVII.

Quaedam ita abneganda, ut eorum usu & possessione nos abdicemus, in quibusdam abusum saltem evitandas, §. XCVIII.

Constans quoque sit abnegatio sui, §. XCIX.

Vnde tam agnoscere licet? §. C.

Effectus abnegationis sui præcipui sunt humilitas, & patientia, §. CI.

Humilitatem ex abnegatione sui oriri, probatur, §. CII.

In quo consistat? §. CIII.

Quod alia sit erga Deum, alia erga alios homines, sed quod utraque coniuncta esse debeat, §. CIV.

Sine humilitate nullam virtutem esse, §. CV.

Patientiam itidem ex abnegatione sui fluere, probatur, §. CVI.

In quo consistat? §. CVII.

Eam itidem reliquarum virtutum comitem esse perpetuum, §. CVIII.

Ad patientiam proxime accedunt, mansuetudo, longanimitas, hæviania, §. CIX.

Amor Dei describitur, §. CX.

Est gratiae cooperantis effectus, §. CXI.

Amandus est Deus, quia est summum bonum, §. CXII.

Aliae rationes cur amandus sit? §. CXIII.

In eo solo vera animi quies invenitur, §. CXIV.

Vnde agnoscatur, §. CXV.

Est vel concupiscentiae vel complacentiae, & hic vel amicitiae vel obedientiae, §. CXVI.

Fundamentum huius partitionis, §. CXVII.

Amor concupiscentiae in quo consistat? §. CXVIII.

Item, amor complacentiae, §. CXIX.

Speciatim amor amicitiae, §. CXX.

Et denique amor obedientiae, §. CXXI.

Haec amoris species semper coniunctae sunt, necesse est, §. CXXII.

Amor concupiscentiae, quo Deus amatur, vel purus est, vel impurus: hic in quo consistat? §. CXXIII.

In quo ille consistat? §. CXXIV.

Amor Dei cum abnegatione sui reliquarum virtutum christianarum motor est, §. CXXV.

Virtutis nomine, quid nobis veniat, §. CXXVI.

Vlterius hoc declaratur, §. CXXVII.

Norma virtutis voluntas Dei est, quae sedulo exploranda, §. CXXVIII.

Proprietates virtutis christianae, §. CXXIX.

Scilicet, diligentia, §. CXXX.

Obedientia, §. CXXXI.

Iustitia correctrix, §. CXXXII.

Simplicitas, §. CXXXIII.

Sinceritas, §. CXXXIV.

Has proprietates virtutis, ex amore Dei fluere, probatur, §. CXXXV.

Vnicam tantum esse virtutem, ex dictis colligitur, §. CXXXVI.

Pro diversitate tamen obiecti personalis, tres esse virtutes cardinales, pietatem, temperantiam, iustitiam, §. CXXXVII.

Pietatis nomine quid intelligamus? §. CXXXVIII. Item temperantiae, §. CXXXIX.

ut & iustitiae, §. CXL.

officia, quo pacto a virtutibus differant? §. CXLI.

Virtutes omnes inseparabili vinculo esse connexas, §. CXLII.

Concluditur in voluntate, quoad gratiam considerata, resplendere restorationem imaginis divinae, §. CXLIII.

Fallacia naturae gratiam imitantis, & primo quidem quoad abnegationem sui, §. CXLIV.

Quo pacto fallacia haec detegatur, §. CXLV.

Fallacia quoad humilitatem & patientiam, §. CXLVI.

Quo pacto detegatur, §. CXLVII.

Fallacia quoad amorem Numinis, §. CXLVIII.

Quo pacto detegatur, §. CXLIX.

Fallacia quoad pseudo-virtutes, §. CL.

Quo pacto detegatur, §. CLI.

Fallacia quoad pseudo-pietatem, §. CLII.

Quo pacto detegatur, §. CLIII.

Fallacia quoad pseudo-temperantiam, §. CLIV.

Quo pacto detegatur, §. CLV.

Fallacia, quoad pseudo-iustitiam, & pseudo-charitatem, §. CLVI.

Quo pacto detegatur, §. CLVII.

Pseudo-virtutum causas & origo, §. CLVIII.

§. I.

Voluntatis nomine eam mentis facultatem * intelligimus, qua bonum appetimus, malum autem auersamur. Eaque quod omnes homines, aequae ac intellectu praediti sint, ipsa quemuis experientia docebit: ex qua etiam, si modo ad seipsum attendere velit, quam ro-
 -tissime, quid appetere bonum, quid auersari malum sit, condiscet.

* Vocem voluntatis, vel facultatem, vel habitum, vel actum volendi significare, notum. Vt autem a nobis pro facultate accipitur, ita hosce conceptus male a BENEDICTO DE SPI-
 -NOZA confundi, recte obseruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *ibcol. moral. cap. 4. §. 1.* Spinoza nimirum quoties de voluntate loquitur, eam non nisi pro gene-
 -rali & abstractiuo volendi actu, qui ab actuali quauis voluntate distinguatur, vt species ab in-
 -diuiduo, accipit, & accipiendam esse censet, quasi nulla peculiaris in animo facultas detur,
 -qua velle actu, & ad aliquid nos determinare, possumus. Immo voluntatem (pro facultate
 -acceptam) non nisi ens rationis esse, & nequaquam causam huius & illius volitionis dicendam,
 -diserte contendit, *epist. 2. ad Oldenburgium p. 399.* Quae quorsum tendant, scilicet vt omni
 -sublata libertate, totus mundus in aliquod automaton mathematicum, cuius partes mecha-
 -nica quadam ratione operentur, commutetur, facile perspicere licet. Recte autem addie
 -SCHOMERVS: *quemadmodum muscutorum & neruorum in digitis ea vis & potentia est ante
 -omnem mentis operationem, vt variis modis flecti possas, quas non demum nascitur, cum actus
 -flectuntur, alioquin ab aliis interioribus membris ea in re nihil differrent, ita & animo suam
 -vim inesse oportet, qua voluntatem actualem elicere potest, quam non potest flecti. Ea autem
 -vis, quidquid tandem sit, & vndeumque proueniat, aut adiuuetur, illud alterum principium
 -est, quod in doctrina morali consideramus, vnde voluntates actuales & habituales fluunt.*

§. II.

Facultatem mentis dum voluntatem diximus, manifestum, nos
 -neutiquam illorum subscribere sententiae, qui animam ex intellectu
 -& voluntate ceu partibus, vel omnino substantiis diuersis compositam
 -volunt; quippe quod naturae eius spirituali & simplici repugnat.
 -Vnius namque eiusdemque animae, diuersae sunt, pro obiecti diuersi-
 -tate operationes, adeoque & *δυνάμεις* ac potentiae diuersae, hinc & di-
 -versae denominationes.

§. III.

Multo itaque minus, illorum adprobamus sententiam, qui omni-
 -no sedibus etiam diuersis intellectum & voluntatem distinguunt, illi
 -in capite, huic in corde domicilium assignantes. Licet enim nonnul-
 -li voluntatis motus in corde vel maxime sentiantur, inde tamen eam in
 -corde collocandam, non sequitur. Nec video, quo pacto cum natu-
 -ra animae spirituali haec sententia consistere queat.

§. IV.

In scriptura sacra equidem voluntas subinde *cordis* nomine venit.
 -Etenim, vt alia taceam, cum *cor integrum*, id est, sincerum, serium, non
 -subdolum aut hypocriticum alicui tribuitur, voluntatem intelligi, res
 -ipsa docet. conf. *1 Reg. XV, 14. 1 Paral. XII, 38. 2 Paral. XXIX, 31. Psal.*

LXXVIII, 37. Vnde & pii in Psalmis saepius vocantur, *recti corde. Ps. VII, 11. XI, 2. XXXVI, 11. XCIV, 15.* Eandem tamen hoc fieri ob causam, quod voluntatis scilicet motus in corde maxime sentiantur, constat. Voluntatis sedem in corde esse, inde colligi nequit: cum aliae etiam mentis facultates, aut iunctim, aut separatim, *cordis* nomine quandoque veniant. * Cum autem in corde fons & scaturigo prauarum aut bonarum cogitationum, motuum, affectuum ponitur, totam quidem animam, praecipue tamen voluntatem intelligendam esse, contendimus. conf. *Gen. VI, 5. VIII, 21. Matth. VI, 21. XV, 19.*

* Lectu digna sunt, quae de significatione vocis *cor*, obseruauit MATTHIAS FLACIUS Illyricus, in *clauo*, p. 178. *Ebraei*, inquit, *totum regimen hominis cordi tribuunt, & omnino rationalem animam, in corde collocare videntur, certe perinde ac si ea ibi habitaret, cordi omnem vim intelligendi simul & eligendi, volendi & agendi, adscribunt, sicut etiam vetustissimi Graeci, praesertim poetae, faciunt. Contra philosophi, animam rationalem, & ita etiam omnem vim intelligendi, volendi ac eligendi, in capite aut cerebri collocant, & ipsae affectus cordi relinquunt. Sin autem velles sacras litteras, cum philosophia in hac parte concordare, dicere posses, eas ideo tribuere notitiis, intelligentiam & electionem cordi, quod in practicijs notitiis & electionibus plurimi dominantur affectus aut motus cordis: agere autem sacras litteras non de speculatiuis, sed de practicijs notitiis, quas Deus vult vel maxime viuas, ardentis ac operosas esse: alioqui eas docere, illas speculatiuas notitias esse tantum hypocrisis quandam, & labialem cultum aut honorem. Vt vero declararetur haec summa coniunctio affectuum & practicarum notitiarum, adduci possit erudita disputatio Aristotelis Ethic. 6. quod speculatiuas quidem notitias (ut sunt mathematicae) non corrumpant affectus aut habitus mali: at practicas, & prudentiam ipsam, totamque cogitationem gubernatricem, & consultatricem vitae, prorsus euertant: & si quis semet prorsus dedat prauis voluptatibus aut cupiditatibus, is mox amittit pia praecepta de moribus, ut, quod propter Deum, ac veram pietatem omnes voluptates, opes ac commoda, atque adeo vita ipsa sit negligenda. Ostendis sane quotidiana experientia, lapsibus & prauorum consuetudine, mox excuti veras saluataeque notitias primae & secundae tabulae, atque adeo euangelii ipsius, aut etiam si utcumque manent, tamen esse otiosas & prorsus emortuas: quas scriptura, mortuam siue occidentem litteram, & mortuam fidem vocat, 2 Cor. III, 6. Iacob. II, 26. quas non aliter saepe hypocrisis decantant ex suggestu, aut alioqui in colloquijs, quam p̄sensus suum ἔχει &c.*

S. V.

Obiectum, quod voluntatem mouet, afficitque, vt potentia haec seu facultas in actum erumpat, bonum aliquod aut malum est. * Illud namque voluntas appetit, hoc auersatur. Vbi bonum aut malum non absolutum, sed relatiuum, intelligendum est, hoc est, quod nobis bonum vel malum sit, vel videatur, & ad nostram conseruationem ac perfectionem, aut destructionem, quacunque ratione faciat, vel facere videatur. Verum enim, an apparens illud bonum sit, perinde est, cum utroque aeque moueatur voluntas. Vt malum quatenus malum est, voluntas appetat, aut bonum quatenus bonum, auersetur, fieri nequit. Si malum appetat, aut bonum auersetur, illud boni, hoc mali speciem habeat necesse est.

* Volum-

* Voluntas itaque a quibusdam dicta est facultas *ἀγαθοειδής boniformis*, vid. HENRICVS MORVS in *enchiroidio ethico* c. 2. §. 5. Denominatio facta a potiori: cum hoc ipso dum bonum appetit, non potest non auerfari malum. Ceterum regulam hancce, quod voluntas semper feratur in bonum, PLATO intellexit, de bono honesto, atque inde concludit, neminem sponte malum esse, nec volentem quenquam labi nisi decipiatur, & sic omne, quod turpiter fit, fieri ab iniuris. At quod homines semper bonum honestum sequantur, est contra experientiam, vt recte pronuntiat SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 4. §. 17. pag. 117.* Aut ergo errauit PLATO, ad solum bonum honestum hanc regulam restringendo, aut hoc sibi voluit, si homines bonum honestum tanquam vnicum & verum bonum agnoscerent, fieri aliter non posse, quam vt illud ament: & ita conditionate sententia eius intelligenda esset. Quidquid huius sit: generatim si bonum spectemus, abstrahendo, num verum an falsum sit, verissimum est, quod omnes homines bonum appetant, & malum auerfentur. Et sic non necesse est, vt axioma illud vniuersale, in praeceptum officii mutemus, quippe quod sine restrictione ad bonum verum & honestum, admitti nequit.

§. VI.

Et hac quidem ratione apud omnes omnino homines se voluntas habet, vt generatim bonum appetat, malum auerfentur. Sed si ad certa bonorum, malorumue genera descendas, maximam deprehendes varietatem, auerfante vno, quod adpetit alter. Cuius diuersitatis ratio non tantum a diuersa obiectorum repraesentatione, sed a propensionum diuersitate, quae voluntati per corporis constitutionem, consuetudinem, aliasque causas & naturales & morales insunt, petenda.

§. VII.

Vt ad appetendum vel auerfandum aliquid, moueatur voluntas, necesse est, vt obiectum aliquod vel bonum vel malum, a facultate quadam cognoscente exhibitum, sentiat: tum enim aut ad istud obiectum fertur, si bonum fuerit, seque velut vnire cum illo cupit, quod *appetere* vocamus, aut illud fugit, seque velut retrahit, quod *auerfari* dicimus. Vnde in voluntate aeque ac intellectu & passionem & actionem quandam esse, eosque falli, existimamus, qui intellectus & voluntatis discrimen in eo constituunt, quod illa facultas mere passiuia sit, haec actiua. *

* Ita CARTESIVS, eiusque discipuli, LVDOVICVS DE LA FORGE *de mente humana*, cap. 11. pag. 72. seqq. ANTONIVS LE GRAND, *institus. philos. part. 9. artic. 5.* MABLEBRANCHE, *de inquir. verit. lib. 1. cap. 1.* & exrecentissimis EDVARDVS ANDALLA, *in exercit. academ. in philosophiam primam & naturalem, part. 1. exercitat. 9. §. 9. 10.*

§. VIII.

Appetere bonum cum voluntas & auerfari malum, nisi a facultate quadam cognoscente, speciatim si obiecta intelligibilia sint, ab intellectu, bona ista aut mala exhibita sint, nequeat, res ipsa profecto, & experientia docet, quod intellectus praecedat voluntatem. Nec enim voluntas appetere aliquid aut auerfari potest, quod non cognitum vlla ratione menti aut perpectum sit, num bonum an malum sit. Voluntas

tamen rursus determinare intellectum potest, ad bonum aut malum accuratius adhuc cognoscendum, immo ad illud ea ratione considerandum, qua id considerari vult voluntas, ad appetitum suum vel auersationem suam aut conseruandum aut augendum.

§. IX.

Perficere hinc licet, quod ab intellectu emendationis fieri debeat initium, si is ignorantia & errore adhuc laboret: quemadmodum & illud patet, ea intellectus vitia, quae a voluntate pendent, emendari quam rectissime posse, si & voluntas emendetur. Et id quidem ratio docet. In spiritualibus, seu conuersione hominis peccatoris ad Deum, hactenus eadem ratione se res habet, quod rerum diuinarum, quarum ad salutem necessaria est cognitio, omnino ad eam praerequiratur, etsi in ipso deinceps opere conuersionis stricte sic dictae, ad veritates diuinas accuratius considerandas, & salutariter cognoscendas, vt & ad assensum illis praebendum, intellectus a voluntate moueatur, & determinetur, vt hac ratione, & hoc respectu, initium eius fiat, a voluntate. *

* Ne in quaestione hacce, an hominis emendatio ab intellectu, num vero a voluntate incipiat, distinguenda confundamus, quo pacto tum in philosophicis, tum in theologicis ac spiritualibus res se habeat, distinctim considerandum. De emendatione itaque ista qualicumque, qua ad rei summam parum proficitur, quam ratio docet, si sermo sit, certum est, quod cognitio rerum expetendarum ac fugiendarum, voluntatis emendationem praecedere debeat. Si enim homoneficiat, quae bona, quaeue mala sint, quomodo aut bona appetet, aut mala fugiet? Quomodo itaque & voluntatem emendabit? cum emendatio illa in eo consistat, vt bona conseruet, euitare mala, homo condiscat. Atque illud est, quod iam docui in *element. philos. pract. part. 1. cap. 2. sect. 1. §. 29. quod nihil adpetamus aut auersemur, nisi idem vique nobis cognitum atque perspectum fuerit*; addita ratione: *ignoti enim nulla cupido*. Quando vero, in *element. philos. instrumens. part. 1. cap. 4. §. 43. scripsi, emendationem mentis a voluntate inchoandam*, id non absolute intelligendum, sed de his vitiis quae a voluntate in intellectum deriuantur, & in quibus hic ab illa dependet, vt ex proximis antecedentibus, in quibus de praedictis ex praua voluntate ortis, sermo fuit, luculenter patet: vt adeo, qui aliter haec acceperit, non satis ad ea, quae ibi dicta sunt, attendisse, merito censetur. Quod si vero ad spiritualia quaestio transferatur, tum itidem certum, quod earum rerum, quae ad salutem scitu sunt necessariae, cognitione, instructus omnino esse debeat, qui se ad Deum vult conuertere. Si quis enim quid lex, quid peccatum sit, quantum opere peccatis offendatur Deus, quam nulla alia ratio sit iram Numini euitandi, quam si meritum Christi fide vera amplectamur, & quae reliqua sunt, ignorauerit, quo pacto ad Deum is se rite conuertere aut poenitentiam agere queat, nulla ratione intelligi potest. Et ab hac quidem cognitione conuersio incipit, si vocem conuersionis late accipias, prout actus etiam paedagogicos complectitur. Namque ipsa conuersio stricte sic dicta in ista cognitione nondum consistit, cum ea praedicta esse possint, qui tamen non sunt conuersi. Interim ad conuersionem stricte sic dictam, omnino praerequiratur, vt res ipsa docet. Quod si vero ista cognitione praedictus homo sit, & voluntas efficaciter moueatur, tum demum stricte sic dicta conuersio incipit, in qua, quo pacto a voluntate moueatur & determinetur intellectus, B. IOAN. MVSÆI porius, quam meis verbis exprimere malo: *a conuerso, inquit, Dei supernaturali habes eadem (reuelatio) quod intellectum ad assensum erudendo*.

credendum & sui, mouet. Et eoque elevata, superaddit intellectui quasi lucem ad res fidei, iam apprehensione simplici cognitae, iudicio iis conformi cognoscendas. Quia tamen eas intellectus non in seipsis evidentes, sed tantum in testimonio Dei, eoque inevidenti cognoscit, ut certum sit eius iudicium & assensus firmus, requiritur ut diuinitus eleuata reuelatio longius, & ad voluntatem quoque se porrigat, eamque simul adficiat, pulset, & in consensum trabat, atque adeo id efficiat, UT SVO IMPERIO VOLUNTAS INTELLECTVM AD ACTVM ASSENTIENDI, absque ulla formidine oppositi eliciendum, DETERMINET. Motio haec voluntatis, ita pergit laudatus auctor, ad imperandum intellectui assensum, a Deo reuelante, eiusque cum sua reuelatione concursu supernaturali profectus, est testimonium illud Dei, quod in semetipsis habent credentes, & quo ad credendum, quod Deus ipse in scripturis, & per eas loquatur, inducuntur, 1 Io. V, 10. de quo paulo ante egimus pluribus. Christus videtur eam verbo trabendi insinuare, quando Iob. VI, 4. dicit: nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam venire ad Christum, hoc loco est credere in eum, ut ex praecedente vers. 35. intelligitur: trahere autem hominem ad credendum in Christum, pertinet potissimum ad voluntatem, estque eius voluntatem mouere, ut intellectum suo imperio ad assensum, credendis iam per reuelationem ei repraesentatis, & simplici apprehensione cognitae, praebendum, firmiter determinet. Paulus eandem per apertionem cordis, innuere videtur, cum Act. XVI, 14. dicit, Deum aperuisse Lydiae purpurarum venditrici, cor, ad attendendum ea, quae dicerentur. Nam aperire cor ad attendendum, quoad rem est mouere, inducere cor, seu voluntatem, (quae in scripturis frequenter admittitur ad appellacionem indigitatur) ut intellectum ad consideranda ea quae dicuntur, & ad assensum iis praebendum, applicet & determinet. Ita quidem MVSÆVS, in tract. theol. de conuers. hom. peccat. ad Deum, disp. 6. §. 74. 75. p. 385. 386.

§. X.

Nec qualiscunque saltem, sed sufficiens & proportionata cognitio praecedere debet ad mouendam, adeoque & emendandam, voluntatem. Ratio ipsa hoc omnes docet, quod obiecti repraesentatio, si aut recte se non habeat, aut non sufficiens sit & proportionata, in mentis facultatibus nihil efficiat, aut id non efficiat, quod efficere debebat, quod vel sensuum & appetitus sensitiui exemplo patet. Vnde si ad spiritualia haec transferantur, palam est, conuerti hominem rite non posse, adeoque nec saluari, nisi eorum omnium, quae ad fundamenta doctrinae christianae pertinent, vera & sufficienti notitia instructus sit. Quod non satis secum perpendunt, qui voluntati omnia, intellectui nihil tribuentes, aut illam sine intellectus opera fide instrui, virtutibusque imbui posse, perperam existimantes, religionum quandam indifferentiam infelici conatu fingunt. *

* Multiplici ratione haec istorum hominum sententia peccat, qui hoc modo religionum indifferentiam promouere cupiunt. Namque & erroneos de fide sibi conceptus formant, ac si ad solam voluntatem spectet, cum tamen simul ad intellectum & voluntatem pertineat, ad illum quoad notitiam, & assensum, ad hanc quoad fiduciam, immo fidem potius cum amore confundunt: & perperam etiam sibi persuadent, ac si fides, ut illam accipiunt, seu amor, vel illius alius motus, sine per se iustificante & proportionata cognitione, excitari in voluntate possit. Quae omnia cum partim rationi ipsi, partim & quidem diserte scripturae sacrae, & primi christianae religionis elementis auerterentur, ut iis prolixè referendis immoremur, necesse non est, praeteritum cum haec ad alium quoque locum spectent.

§. XI.

Praecipua voluntatis proprietas, qua si non actu semper gaudet, saltem gaudere debebat, libertas constitui solet, adeo ut iuxta quosdam ipsa essentia voluntatis in libertate consistat. Libertatis autem nomine eiusmodi intelligimus indifferentiam ad opposita, qua omnibus ad agendum positis requisitis, agere aliquis potest, vel non agere, hoc item vel alio modo agere. Qui vero libertatem per absentiam impedimentorum externorum definiunt, discrimen quod inter sponte agere, & libere agere, intercedit, non attendunt. *

* De natura libertatis non vna omnium est sententia. In absentia impedimentorum ab aliis ponitur, ab aliis indifferentia ad opposita. Priori sententiae subscribunt IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, in *lin. doctrin. mor. cap. 6. §. 5.* ANTONIVS LE GRAND in *stitut. phil. part. 9. artic. 5.* NICOLAVS GYRTLERS in *stitut. theolog. cap. 9. §. 8. 9.* ceterique reformatae ecclesiae doctores, posteriori praeter theologos nostrates, SAMVEL PUFENDORFIVS in *element. iurisprud. vniuers. lib. 2. obseruat. 20.* & alii quamplurimi. Nos ita incedimus. Eum qui per principium aliquod externum ad certum agendi modum determinatur, liberum non esse, fatentur omnes. In eo ergo consensus est, ad libertatem requiri externorum impedimentorum absentiam. Rursus tamen nec id negari potest, bruta libere non agere, etsi per externum principium ad vnum agendi modum non determinentur. Ad libertatem itaque amplius quid requiritur: scilicet indifferentia ad opposita, aut si maius, vis quaedam seipsum ad certum agendi modum determinandi. Rursus tamen & id manifestum, eos, qui seipsum ad certum agendi modum determinant, non carere libertate: qua proprie illi demum priuantur, qui a principio alieno, siue in eodem subiecto, siue extra illud existente, ad certum agendi modum determinantur. Quae cum ita sint, primo quidem notionem libertatis non eo usque extendendam patet, ut immunitatem a principio determinante proprio denotet, cum voluntas etiam, cum ab interna rectitudine ad obediendum Deo, hic & nunc determinatur, rectissime libera dicatur. Sed tamen nec ad solam impedimentorum externorum absentiam restringendam manifestum est, cum vel hominum brutorumque hoc doceat differentia. Et hinc etiam patet, quid respondendum sit, quando obiciunt, angelos hominesque beatos, non habere indifferentiam ad opposita, v. g. ad peccandum & non peccandum. Ad veram enim notionem libertatis hoc non requiritur. Liber enim is est, qui rectum intellectum sequi, & pro eius iudicio se determinare potest, non vero liber est, qui illum vel non habet, vel sequi nequit. Praeterea indifferentia ad peccandum, ideo ad notionem libertatis referri nequit, quia imperfectionis tantum est libertas, ad damnum contrahendum, seque sua libertate exuendum, ut liquitur SCHOMERVS *theolog. moral. cap. 4. §. 4.* Ceterum IO LOCKIVS, notionem libertatis in voluntatem plane non quadrare, contendit, quaestionemque, an voluntas hominis libera sit, absotam plane & ridiculam vocat. Immo eodem modo se istam quaestionem habere dicit, ac si quis quaerat: num virtus quadrata sit? Nimirum per libertatem, facultatem quandam agendi, hoc est, cogitandi vel non cogitandi, mouendi se & non mouendi, cum electione vnus prae alio, coniunctam, intelligit. Eaque facultas seu potentia, cum agentium sit, voluntati eam tribui non posse existimat, quae & ipsa sit facultas: nisi dicere velis, facultatis dari facultatem, quod ridiculum sit. Ita omnes de voluntatis libertate controuersias vnico velut ictu prostrernere sibi videtur: de intellectu humano lib. 2. cap. 21. p. 281. seqq. At id sibi sumit LOCKIVS, non temere illi concedendum a quibusuis, libertatem esse facultatem seu potentiam distinctam a voluntate. Est enim proprietas quaedam voluntatis, in eius operationibus conspicienda. Putoque omnes intelligere homines, quid illud sit, cum quaero: an voluntas pluribus propositis obiectis vnam possit eligere, alterum respicere?

QUIA

cum contra quaestionis, *an virtus quadrata sit?* nullus sensus sit. Et hinc reliqua diiudicari possunt. Sed dicendum hic quoque aliquid esset de GUILIELMO KING, qui nouam quandam rationem, libertatem voluntatis explicandi, sibi inuenisse viuis est, de *origine mali cap. 5. sect. 1. subsect. 2. & 3. p. 130. seqq.* Iam sententiam eius iam explosisset IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS in *Manichaeismo ante Manichaeos, sect. 3. §. 30. pag. 446. seqq.* Bene vero est, quod ipse agnoscat KINGVS, receptam sententiam (quae voluntari facultatem seipsam determinandi tribuit) *libertatem stabilire, & communi hominum sensui, & experientiae conuenire.* Quae vero ipse in hac sententia desiderat, non magni sunt momenti, & facile dilui possunt. *Voluntas, inquit, se determinare statuitur, ut quomodo id fieri potest, non dicitur, nec cui vsui inferuiat eiusmodi potentia, si admittatur. Immo videtur magis obesse, quam prodesse hominibus.* Enimuero, ideo neganda res ipsa non est, si modus operationis non constet. Hoc ipse docuerat KINGIVS *supra pag. 160.* *Neganda, inquit, res non est, quia modus, quo fit, nescitur: modus, quo solis radii oculorum nervos mouendo, conceptum lucis in animo efficiunt, penitus ignoratur: nec magis actum, quomodo ad conceptum mentis, & voluntatis nutum, membra corporis agitentur: nemo tamen haec negat, quia modus, quo fiunt, laeset.* Hoc ergo & sibi hic dictum putet. Miror vero, quod *usum huius facultatis*, sibi demonstrari cupiat, quasi hicce vsus non sit maximus, quod vel ipso fatente auctore, libertatem haec sententia stabiliat. Quem vsum longe maximum esse, facile agnoscent omnes, qui secum expendent, quanam sequantur, si libertas omnis homini eripatur. Sed mitto reliqua, de quibus luculenter WOLFIVS *l. c.* Id saltem adhuc addo, cum variae sint *libertatis* species, quarum praecipuae sunt *libertas a necessitate, & libertas a lege*, non de hac, sed de illa nobis sermonem esse. Libertatem enim ab omni lege, etiam diuina, cum natura hominis non conuenire, suo loco a nobis probabitur.

§. XII.

De libertate itaque voluntatis cum quaeritur, is quaestionis sensus est, an pluribus obiectis propositis, voluntas vnum eligere, respue-
re alterum possit, nec naturae quadam necessitate ad vnum eligendum, alterum respuendum feratur. Vbi quidem id dubio, vt puto, caret, si obiectum sit indifferens, & nec boni nec mali rationem habeat, voluntatem quoque manere indifferentem, nec ad vnum prae alio aut eligendum, aut respuendum, ferri.

§. XIII.

Quod si obiectum aliquod aut bonum aut malum sit, & reuera ita a mente cognoscatur sentiaturue, voluntas bonum quidem non potest non appetere, & malum non potest non auersari: porro si plura occurrant bona, quorum vnum vehementius afficiat voluntatem, quam alterum, dubium non est, quin misso hoc, voluntas in illud feratur: quod identidem etiam de malis est intelligendum, si plura concurrant, quorum alterum vehementius altero, voluntatem percellat. Interim tamen, si intellectus ostenderit bonum aliquod, quod voluntas appetit, reuera non esse bonum, & vice versa, potest voluntas se vtcunque determinare ad ea agenda, quae ad amorem
istum

istum imminuendum aut augendum, licet pro diuersitate circumstantiarum vario cum successu, pertinent. Cumprimis autem statuum diuersorum, in quibus homines constituti sunt, habenda est ratio.

§. XIV.

In statu integritatis, cum nihil adesset, quod hominem impediret, quo minus Deum vt summum bonum cognosceret & amplecteretur, non poterat non eundem amare super omnia: quemadmodum & eadem in vita aeterna futura est hominis felicitas: quam si quis hoc nomine non satis perfectam credat, quatenam vera felicitas sit, nescire videtur. Libertas interim hominis in vtroque statu summa & adfuit, & futura est, eum nihil aut fuerit, aut futurum sit, quod eam aut imminuerit, aut imminuere possit, caussaque nulla extiterit, cur aliter voluntas se determinare debuerit, aut futura sit, cur se aliter determinare debeat.

§. XV.

Postquam vero per tristem primorum parentum lapsum, homo a Deo ad se ipsum conuersus est, seque & ea omnia, quae suis cupiditatibus maxime inferuiunt, pro summo bono habet, ea quoque non potest non amare & affectu intensissimo prosequi. Cumque caussae diuersae sint, vt supra iam dictum, cur ex plurimis obiectis vnum homini magis placeat, quam alterum, prout scilicet ad iucunda magis, aut decora, aut vtilia fertur, suam in his beatitatem quaerens, quamdiu quod placuit, bonum illi videtur, illud quoque non amare nequit. Et quamdiu in eo statu homo versatur, libertate omni caret, frustra que illi dixeris: Deum supra omnia amandum. Quod enim pro summo bono habet & amat, necessario amat. Prout vero amor iste comparatus est, ita & cogitationes, affectus, actiones internae, externae, nisi obstaculum aliquod aut impedimentum accedat, se habent.

§. XVI.

Si intellectus etiam, rectiora edoctus, vel maxime intelligat, non verum, sed apparens, nedum summum bonum esse, quod amatur, & media etiam proponat, per quae voluntas ab inordinato isto amore liberari queat, (quamuis media ad hoc sufficientia sola scriptura suppeditat) subinde tamen parum proficit, voluntate etiam ad media ista legitime vsurpanda nimis existente languida, & a vero summoque bono abhorrente. Inclinationes enim suas propensionesque

nesque ad certum bonorum genus, siue a corporis constitutione, siue aliunde ortas, subinde potius sequitur voluntas, quam intellectus representationem. Vnde omni prorsus libertate in spiritualibus destitutum hominem, quamdiu nondum conuersus est, intelligitur.

§. XVII.

Atque idem scriptura sacra confirmat, quae hominem nondum conuersum *seruum peccati* esse docet, *Rom. VI, 16. mortuum in peccatis, Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* quiaue adeo solis naturae viribus nihil aut velle, aut operari, possit. Vnde & Christus seruator dicit: *sine me nihil potestis agere, Ioan. XV, 5.* Qui & alibi proficitur: *si filius vos liberauerit, vere liberi estis, Ioan. VIII, 36.* Ex hoc enim libertatis defectu prouenit, quod homo seipsum conuertere nequeat, voluntate per sui ipsius & rerum creaturarum amorem a Deo auersa, donec per eius gratiam iterum ad eum conuertatur. Deus enim est, qui *in nobis operatur & velle & perficere, Phil. II, 13.* qui *cor hominum aperit, Actor. XVI, 15. lapideum cor remouet, Ezech. XI, 19. XXXVI, 26. cor novum in nobis creat, Ps. LI, 12. respicientiam dat & agnitionem veritatis, 2 Tim. II, 25.* Ideoque & conuerti homo, non seipsum conuertere dicitur, *Pf. LXXX, 4. 8. 20. Ierem. XXXI, 18.* alibique, aut quando seipsum conuertere iubetur, sensus est, quod diuinae operationi non debeat resistere. conf. *Ezech. XVIII, 31. Ierem. IV, 4.* Qui vero conuersi sunt, *liberati sunt a peccato, serui facti iustitiae, Rom. VI, 20.*

§. XVIII.

Quemadmodum autem homo sibi relictus, solis naturae viribus seipsum conuertere nequit, ita & quamdiu conuersus non est, nihil boni in spiritualibus edere potest. Peruerso enim isto amore sui, rerumque creaturarum, semper ad praua cupienda, cogitanda, agenda, nisi impedimento quodam retineatur, abripitur. *Omne enim figmentum cogitationum cordis humani tantum malum, Genes. VI, 5.* Ex venenato cordis fonte mala tantum scaturiunt, *Matth. XV, 19.* Mala arboris boni fructus esse nequeunt, *Matth. VII, 18. add. Rom. VI, 18. Ephes. II, 3.*

§. XIX.

Quae de spiritualibus diximus, ea ad externa & ciuilia, minime sunt extendenda. In hisce quia libertatem, sed imminutam tamen, homo habeat, dubitari nequit. * Licet enim in bona apparentia, & praesertim, quae eius propensione maxime conuenientia sunt, ita feratur homo naturalis sibi que relictus, vt ea non amare nequeat, si

tamen in certo bonorum apparentium genere amor iste eousque excedat, ut in peccata externa erupturus sit, in hominis positum est potestate, aut aliorum bonorum, licet apparentium, aut malorum etiam, quae externa peccata consequuntur, repraesentatione, appetitum suum ita coercere, ne in eiusmodi peccata externa erumpat. Immo potest voluntas, si intellectus damna ex inordinato amore in hominem redundatura repraesentauerit, seipsum determinare ad media quaedam usurpanda, quibus amoris istius vis imminuatur, quanquam vera & genuina media nullibi, nisi in scriptura sacra, inueniat. Cuius quidem libertatis varii omnino dantur gradus, prout per educationem, consuetudinem, aliasque causas aut propensio ista ad certum bonorum genus confirmata & radicata, aut contra facultas mentem velut in aequilibrio, quoad actus saltem externos, immo & interdum internos, continendi, aucta & corroborata fuit.

* In libertate voluntatis recte explicanda, duo evitanda sunt extrema: alterum illorum est, qui libertatem hominis nimis extendunt, in spiritualibus etiam homini gratiae viribus destituito, aliquam concedentes libertatem, id quod faciunt PELLAGIANI, & qui illorum vestigia promunt: alterum illorum, qui omnem plane libertatem homini eripiunt, illum in machinam quandam seu automaton commutantes, cuius motus omnes & actiones mechanice quadam necessitate ex certis causis fluunt. Atque hoc magno conatu SPINOZA egit, cuius ethica inter alia eo quoque tendit, ut omnem hominis eum: rat libertatem. Non enim considerandum hominem censet, ut qui imperium in imperio naturae exerceat, sed qui in omni etiam cogitationum genesi, & voluntatis motu, tanquam pars naturae, eius communem ordinem sequatur, in quo semper vnum determinetur ab altero in infinitum, secundum modos, quibus corpus afficitur. Hinc *part. 1. ethic. propos. 32. docet: Voluntas non potest vocari causa libera, sed tantum necessaria. Quod ita demonstrare annititur: Voluntas, certus tantum cogitandi modus est, sicut intellectus, adeoque (per propos. 28.) unaquaeque volitio non potest existere, neque ad operandum determinari, nisi ab alia causa determinetur, & haec sursum ab alia, & sic porro in infinitum. Similia habet *part. 2. propos. 9. item propos. 18 & seqq.* Fundamentum impiarum istarum & absurdarum hypothesium, ad illud de succedente sibi in infinitum, rerum connexionem ac dependentiam, postulatam, tandem redit, quod *part. 2. def. 2. & propos. 21. & 28.* inde probat, quia omne finitum, finitur per aliud eandem naturae, adeoque non ex absoluta natura alicuius attributi fluit, quae aeterna & infinita est, sed quatenus illud aliquo modo affectum est. Satis quidem inepte, vt recte pronuntiat R. SCHOMERVS, qui exemplo fertilitatem istius pseudo-demonstrationis aperte ostendit. *Quae subtilitas, inquit, si in exemplo fiat clarior, eadem est, ac si diceret: voluntatem v. g. cibi capiendi voluntatem determinatam esse, propterea, quia non est v. g. voluntas lapidis proiciendi, ideoque non fluere illam cibi capiendi voluntatem ex absoluta seu vniuersali & abstracta natura cogitationis, sed a voluntate aliqua determinata alia, nempe voluntate proiciendi lapidis, & sic in infinitum.* Hinc recte addit: *isa cogitatio haec geometricae demonstrationis sapientia in pueros resolutur ineptias, quibus determinatio rei inserta cum externa, & haec cum casualitate causae efficientis misere confunditur.* Nec rectius se habet altera SPINOZAE hypothesis, *part. 2. propos. 7.* ordinem ac connexionem idearum eandem esse, ac ordinem & connexionem rerum, *itaque ideo, quia cognitio effectus per deas acognitione causae, quod ab eodem auctore l. c. demonstratur.* Sed SPINOZAM vna cum ROBBERIO, easdem cum illo tibi insinante, refutat etiam CLARCRIVS in *orationibus de demonstratione existentiae & attributionis Dei, prop. 9.* Iungendus his vir cetera doctissimus*

Etiam PETRVS BAEIVS, qui passim de hominis ita philosophatur libertate, vt eam penitus euertere videatur. Huc sane tendunt principia quaedam, quorum haud obsecro in se suscepit patrocinium. Alterum eorum est, quod Deus actiones causae liberae praenudare non potuerit: alterum, quod actiones omnes ipsi Deo adscribendae sint, iuxta systema, quod vocant, casualium occasionalium, recentioribus quibusdam philosophis adprobatur. Per verumque sane, libertas hominis labefactatur. Ex prior enim sequitur, hominem iam antea ad agenda a Deo fuisse determinatum, vt quid acturus esset, praetudare poterit. Ex posteriori autem sequitur, hominem nihil agere, aut agere posse, cum homo qua animam pariter ac corpus occasione tantum praebet Deo, potentiam suam in homine excedendi, atque per hunc ceu instrumentum quoddam operandi. In ea enim, qui systema casualium occasionalium defendunt, versantur opinione, ob arctissimam animae corporisque vnionem, Deum ad certorum motuum praesentiam in anima certas formare ideas, & cursum ad praesentiam certorum actuum voluntatis, certos in corpore motus producere. Quae profecto ita comparata est sententia, vt homini nihil omnino, quod agat, relinquitur, & plurima quoque incommoda ad summam impietatem ducentia, post se trahat. BAEIVS haec, quae indicamus, recte tribui principia, etiam sententiam suam ex aliorum mente subinde disputando, calide tegat, et inquit vir clarissimus, IO. CHRISTOPHORVS WOLFFIVS in *Manichaeismo amo Manichaeos*, *sect. 3. §. 21. pag. 413.* qui & in hacce sententia confutanda studium operamque suam haud inutiliter collocauit. *conf. §. 22. p. 415. seqq.*

§. XX.

Qua libertate posita, poenae etiam & praemia ciuilia locum habent. Iniustum enim ceteroquin foret, punire hominem, nisi in eius positum fuisset potestate, a delictis istis grauioribus sibi temperare. Immo leges quoque frustra hominibus praescriberentur, si in illorum non esset positum potestate, suos ad illas componere mores, & a vitis se abstinere. * Ex quo id etiam consequitur, legum ciuiliu, & quae iis inniruntur, poenarum, hanc vim esse & efficaciam, in officio vt contineantur homines: emendari inde, nisi per accidens, nequeunt. Nec enim emendatio vera speranda, quamdiu homines apparentis bona, pro summo bono habent, iisque se abripi ad peruersa quaeuis patiuntur.

* Quod libertate tali, quam explicauimus, in naturalibus, seu moribus & ciuilibus, prout haec spiritualibus opponuntur, voluntas gaudeat, variis comprobari rationibus potest. Ipsa hoc testatur scriptura sacra, cum consilii sui hominem habere potestatem dicit, *2 Sam. XXIV, 12. Actor. V, 4. 1 Cor. VII, 37.* ipsaque hoc omnes experientia docet, cum homines, qui aliquid agunt, deliberationes instituunt, & ex pluribus obiectis aliquid eligunt. Praeterea, si quid esset extra voluntatem in nobis, vnde ista determinaretur, vel motus corporis esset, quod vult SPINOZA, vel iudicium intellectus, quod scholastici quidam contendunt cum SOCRATE & PLATONE: at vtrumque perperam dicit, neruose ostendit SCHOMERVS *theol. moral. cap. 4. §. 7. p. 107.* Ad haec accedit argumentum, a poenis & praemiis desumptum, quoad libertatem voluntati afferendam, vbi sunt patres, IUSTINVS martyr. *ap. 1. pro christianis pag. 89. & ap. 2. p. 137.* CLEMENS ALEXANDRINVS *lib. 1. Strom. pag. 5.* alique. Perperam autem inde colligit PETRVS CHAVVINVS, ac si homo irrogenitus in spiritualibus etiam libertate quadam gaudeat, *lib. 2. de relig. natur. cap. 2.* Non enim ea mens veterum ecclesiae doctorum: neque ex hocce argumento illud fluit. Vt poenae & praemia ciuilia locum habeant, sufficit libertas quoad externa, seu quod homo externas suas actiones ad leges componere possit. Quod ad diuina & spiritualia attinet, cuncta illi peccata in foro diuino recte imputantur, etiam si libertate destitutus.

destituatur. Per lapsum enim primorum parentum, posteris eorum omnibus iure meritoque imputatum, homines ipsi in culpa sunt, vt in hocce statu seruitutis versentur, & per naturae suae corruptae conditionem non peccare debeant. conf. quae hac de re dixi in animaduersionibus in Petri Chamauni librum de religione naturali, cap. 2. §. 18.

§. XXI.

Ad Deum itaque dum conuertitur homo, apparentium bonorum peruersus & inordinatus amor magis magisque imminuitur, & ita *seruitus peccati* pro vitae huius conditione tollitur, homoque libertati restituitur; * qua rursus excidit, si, quod fieri potest, rerum mundanarum deliciis inescatus, eas loco Dei, pro summo bono amplectatur & amet. Si quis enim mundum amat, in eo non est amor patris, 1 Ioan. II, 15.

* Non male nonnulli cum BERNARDO triplicem libertatem statuunt: aliam a necessitate, aliam a seruitute peccati, aliam a miseria. Haec enim si recte intelligantur, haestenus distis lucem affundere possunt. Libertatem a necessitate, habet homo etiam post lapsum. Libertatem a seruitute peccati, habuit ante lapsum, & eam recuperat post conuersionem. Libertatem a miseria obtinent demum fideles post hanc vitam. Sed referro libertatem ipsam BERNARDI verba: *triplex, inquit, nobis est proposita libertas: a peccato, a miseria, a necessitate. Hanc vltimo loco positam, contulit nobis in conditione natura. In primam restitutamur a gratia. Media nobis reseruatur in patria. Dicitur ergo prima, libertas naturae, secunda gratiae, tertia gloriae, de gratia & lib. arbit. cap. 3. Eandem distinctionem dum refert HENRICVS A S. IGNATIO, homo Romanensium ecclesiae addictus, sed facis ingenuus, admodum conuenitur de peruersa ista moralistarum recentiorum agendi ratione, qua libertatem saltem a necessitate defendant, *explosa libertate a seruitute peccati*, (in quantum ea hominibus regeneris competit.) Haec scilicet est libertas, quam homines huius seculi non intelligunt, & patum curant. Nescio, inquit, cur tanta cum animositate nouiter explodam omnem aliam, quam indifferens libertatem, tanta etiam consensione Theophilus Raynaudus, Annatus, Antonius Richardus post Molinam per suadere conentur, veram proprieque dictam libertatem necessitati in vniuersum, opponi, non seruituti, ideoque libertatem seruituti oppositam, non veram, sed metaphoricam & improprie dictam libertatem esse, solum e suggestu suadendam, non in scholis & cathedra tradendam, utpote non philosophicam, nec principis Aristotelicis innixam. Nimirum, qui indolem peccati, intimamque naturae humanae corruptionem non intelligunt, aut cum PELAGIO eleuant, eos mirum non est, liberationem ab hac seruitute non magni facere. Interim recte addit antea laudatus auctor: quasi vero plura de natura libertatis Aristoteles lumine naturae affectus fueris, quam apostolus Paulus, &c. Quasi non ipse, (quod amplius est) Christus Ioan. VIII. dicat: si vos filius liberaueris, tunc vere liberi eritis: in ebica amoris, seu theologia sanctoctorum Augustini & Thomae Aquinatis, part. 2. lib. 2. cap. 1. p. 189.*

§. XXII.

Extra hominem nihil est, quod eum libertate sua ita priuet, vt necessitate quadam imposita, ad bene vel male agendum, adigat. Qui enim cum Numinis aut concursu, aut praescientia, libertatem hominis consistere non posse existimant, & in Deum & in homines iniurii sunt, nec aut concursus diuini, aut praescientiae rationem intelligere videntur. Concurrunt enim Deus cum hominibus aliquid agentibus, sed modo naturae humanae conuenienti: Praescientia autem, quod rebus

rebus praescitis inferat necessitatem, nec ratione, nec exemplo comprobari potest, & praescientiae indoli repugnat, conf. *Ef. XLVIII, 8. Deus. XXXI, 20.* *

* Prolitas, quae de concursu Dei, & praescientia eius, num hominum tollatur per eam libertas, instituuntur, disparationes, nunc attingere nolo, quamuis non deessent, quae hac de re dici possent. Erit alibi de hisce ex instituto agendi locus. Quo pacto autem electiones pravae hominum, ex liberi arbitrii abusu profucentes, cum bonitate & potentia Numinis consistere queant, operose explicat GUILIELMVS KING, *de orig. mali, cap. 5. sect. 5. p. 198. seqq.* Digna sunt, quae legantur, sed & expendantur, ac rite diiudicentur.

§. XXIII.

Fato praeterea cuidam, qui hominum libertatem subiiciunt, siue sidereum, siue Stoicum sit, quid dicant, nesciunt, & asserunt, quae probare nequeunt, quaeue & rationi & experientiae repugnant. Astrologicae enim artis, praesertim si eo vsque progrediatur, plurimi iam satis exploserunt vanitatem. * Stoicum autem fatum, vel hoc nomine, quod, quid sit, ab ipsis Stoicis explicari non potuerit, & cum hominis libertate Numinis providentiam tollat, iam pridem proscriptum est a sapientioribus. **

Legendi hac de re HIERONYMVS SAVANAROLA, *adversus astrologiam divinatricem, 10. SARISBERIENSIS, lib. 2. Polycrat. cap. 19. 10. PICVSMIRANDVLAVS, libris 12. adversus astrologos, BENEDICTVS PERERIVS, lib. 2. commentar. in Genesim, PAVLVS MERVLA, lib. 2. cosmograph. generalis cap. 16. GERARDVS IOANNES VOSSIVS, theolog. gentil. lib. 2. cap. 48. DANIEL BARTOLI, in operibus moralibus, part. 3. lib. 2. cap. 10. GIBERTVS VOETIVS, dissertat. de prophecia, aliique, add. dissertatio nostra de cultura ingenui, cap. 1. §. 13. seqq.*

** Frustra quidem annitente, omnemque mouente lapidem, IVSTO LIPSIO, ut fatum Stoicum defendat, & per illud ipsam providentiam diuinam eos intellexisse euincat, *physiolog. Stoicor. lib. 1. dissertat. 11. Malignitatem fati Stoici ex instituto demonstrat IACOBVS THOMASIVS, de exustione mundi Stoica, dissertat. 13. pag. 166. seqq. add. quae dixi dissert. 2. de erroribus Stoicorum in philos. morali §. 10. & dissert. 3. §. 4.*

§. XXIV.

De libertate voluntatis cum ex dictis constet, nunc & de imperio, quod illi tribuitur, aliquid monendum. Eo vero nomine nihil aliud intelligimus, quam eiusmodi voluntatis potestatem, qua mentis facultates reliquas in vsum suum intendere, & motus quosdam corporis pro lubitu excitare ac determinare potest. *

* Improprie itaque dictum est imperium, quod voluntati tribuitur. Scholastici multas hic sibi sine necessitate ambages disponunt. Sufficit scire, quod experientia omnes docet, intellectum voluntatis quandoque nutum sequi, itemque motus quosdam corporeos, idque ita sapientissime a Deo esse dispositum, cum ad hominis conservationem hoc necesse sit, nec plus tamen requiratur. Legendus hac de re ex recentioribus philosophis PHILARETVS, vel quisquis sub hocce nomine latitat, *ethic. lib. 1. cap. 3. §. 8. p. 40. seqq.*

§. XXV.

In intellectum voluntati imperium aliquod competere, iam supra observauimus. Neque hoc ita capiendum, ac si voluntas efficere queat,

vt, quod intellectus ita intelligit, hoc ad eius nutum aliter intelligat: vel vt intellectus, quod verum iudicat, falsum iudicare queat, si homini ita visum fuerit. Perinde enim hoc esset, ac si quis existimaret, perceptionem colorum, quae fit oculis, itidem ad lubitum voluntatis mutari posse. Quidquid intellectus verum esse intelligit, id non potest non vt verum cognoscere, siue id velit, siue nolit voluntas. Voluntati hoc saltem relictum, intellectum vt determinet, ad rem quandam accuratius aut segnius, hoc aut illo modo, considerandam: indeque contingere potest, vt ad voluntatis lubitum, non vt decebat, intellectus rem considerando, eam non recte intelligat, sed decipiatur, inducaturue in errorem. Et hinc quodnam etiam in facultatem imaginatiuam, ac memoriam, voluntatis imperium sit, intelligitur. Diiudicare etiam hinc licet, an & quousque ad sententiam quandam, ceu veram, amplectendam, homo cogi queat.

§. XXVI.

In corporis quosdam motus, qui & *inde voluntarii* dicuntur, voluntati potestatem quandam seu imperium competere, ipsa quemlibet experientia docet, quemadmodum contra obscurum valde, quo pacto mens corpus moueat. Rursus tamen & id constat, non competere voluntati imperium in omnes motus corporis. Scilicet, consultum erat ad hominis conseruationem, vt manus pedesque mouere posset pro lubitu: non aequè, vt pro lubitu sistere posset circulationem sanguinis. Et per hanc facultatem mouendi corpus certasque eius partes, externos quoque sensus ad animi corporisque salutem dirigere voluntas potest, minime autem efficere, vt, quod semel sensibus percipimus, non ita percipiamus, vt percipimus. Ad vitam recte instituendam, hoc obseruasse, plurimum refert.

§. XXVII.

Ex bonorum, praesertim apparentium, varietate, non potest non inclinationum magna oriri diuersitas. Hoc enim nomine propensiones istas ad certum bonorum genus, quae alicui per naturam insunt, intelligimus: quae, si per consuetudinem, aliasque causas morales, inducantur, aut si iam insunt, confirmentur, corroborenturue. *mores* vocari solent. Liceat enim haec ita distinguere: quamuis ab aliis hoc discrimen non obseruetur, morumque nomen naturalibus, etiam propensionibus tribuatur.

§. XXVIII.

Quinam *boni malique mores* sint, hinc intelligitur. Propensiones enim eiusmodi per causas morales inductae aut confirmatae ad *bonum verum*,

verum, quo nomine κατ' ἐξοχήν Deus ceu *sumimum bonum* venit, & obiecta bono huic summo subordinata, sunt *mores boni*: contra propensiones ad *bona apparentia*, quorum tria summa capita, *utilia, iucunda, decora*, 1 Ioan. II, 16. pro *malis* recte habentur moribus. Hinc vero, quidquid inter actus externos bonorum aut malorum morum nomine venit, originem habet.

§. XXIX.

Actus, in quos propensiones istae tum naturales, tum habituales erumpunt, in bono aliquo appetendo, aut malo auerfando, *affectuum* nomine veniunt, & quidem, cum voluntatem puram hic consideremus, *mentalium*. A quibus quo pacto mere *corporei & mixti*, seu *sensuales* differant, aliunde constat. *

* Paucis haec attinge, eo quod exquisitior horum consideratio ad philosophorum scholas pertineat. Delibanda tamen si ere, ut ordo seriesque tractationis nostrae sibi constaret. Interim vid. GEORGIVS WESENFELDIUS in *georgica animas & vitae*, cap. 2. §. 2. 3. add. VINCENTIVS PLACCIVS in *accessionib. et sic. part. 1. cap. 4. §. 9. seqq.*

§. XXX.

Mentales isti affectus, ut in ipsa mente, per obiecti intelligibilis repraesentationem originem habent, ita si vehementiores fuerint, ipsum corpus afficiunt. Cautè tamen a sensualibus discernendi, praesertim in obiectis spiritualibus, quae spirituales etiam, adeoque mentales affectus producere debent. * Quod si spirituales censeantur, quae tamen a sensuum commotione originem habent, sedulo dispiciendum, ne per naturae quandam fallaciam decipiamur. De diuisione & varietate horum affectuum ex iis, quae de sensualibus affectibus dicuntur alibi, statuendum.

§. XXXI.

Ad voluntatis naturam declarandam pertinent, quae hactenus diximus, & praemitenda fuere, ut, quae dicenda sunt, eo rectius intelligantur. Iam ergo, si, quo pacto voluntas secundum naturam se habeat, consideremus, in ea philautiam summam, vitiorum omnium prauarumque propensionum, venenatum fontem,prehendimus. Quo nomine neutiquam speciem quandam ambitionis, quam nonnulli ita vocare solent, * nec ordinatum se conseruandi studium, sed amorem sui ipsius peruersum intelligimus, quo homo cuncta non ad Deum, ut debebat, sed ad seipsum refert, suum commodum, honorem, gloriam, voluptatem, quaerit, adeoque tantum non seipsum ceu idolum aliquod adorat. conf. *Deut. VIII. 17. Dan. IV, 27.*

* Duplici scilicet ratione vox philautia sumitur. Interdum namque speciatim, eiusmodi animi vitium denotat, quo homo vana quadam ambitione elatus, seipsum aliis omnibus praefert, aut se meliorem aliis existimat. Hoc illud ROBERTI refero, *lib. 2. satyr. 3. v. 23.*
Sedulus

Stultus & improbus hic amor est, dignusque nosari.

Sed pertinet huc quoque illa *Φιλαντίας* pravae delineatio, quam tradit GUIL. SALDENVS *differ. de philantia*, quae tertia est *libri 1. otior. eius theol. §. 16.* Generatim autem philantia, in malam quidem partem accepta, omnem amorem sui inordinatum significat, prout eum in sequentibus describemus. Nec inusitatum etiam apud philosophos hanc vocis significationem esse, vel ipsius ARISTOTELIS testimonio, *lib. 9. ethicor. ad Nicomach. cap. 8.* comprobari potest; cuius deinceps producemus verba.

§. XXXII.

Etenim quod ad innatum omnibus, non hominibus modo, sed rebus creatis, se conservandi studium attinet, id quidem in se & abstracte spectatum, nullum involuere vitium, constat inter omnes. Nulla namque, cur istud studium se conservandi, malum sit, adferri ratio potest. Praeterea, cum non in hominibus, sed rebus quoque creatis aliis deprehendatur, id a Deo ipso illis inditum esse, vt concludamus, par est. * Consentit scriptura. Paulus enim, cum dixisset: *qui uxorem suam diligit, se ipsum diligit*, addit: *nemo unquam carnem suam odit, sed nutrit ac fovet eam. Ephes. V, 28. 29.* Et Salomo: *solidus consumit carnem suam. Kohel. IV, 5.* Quod quidem conservandi seipsum studium, non tantum ad mentem, sed & ad corpus se extendit. ** Corpore enim non minus quam mente constat homo, & vtriusque creatorem Deum veneratur.

* Atque hoc est, quod CICERO, *tum tertio de finibus*, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris differit, esse quaedam *prima naturae*, Graecis τὰ πρῶτη κὰτὰ φύσιν. Prima scilicet naturae vocat, quod simul, atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur, & commendatur, ad se conservandum atque ad suum statum, & ad ea, quae conservantia sunt eius status diligenda; alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur offerre. Hinc etiam, ait, fieri, vt nemo sit, quin, cum vtrumvis liceat, aptas malis & integras omnes partes corporis, quam eandem vsu imminutas aut detortas habere. Primumque esse officium, *vt se quis conservet in naturae statu &c.* vid. HUGO GROTIUS *de iure belli & pacis lib. 1. cap. 2. §. 1.* Eodem pertinent, quae in medium adfert GUIL. SALDENVS, *l. c. §. 7.* dum probat, *φιλαντίαν* vt sic, id est, in se & per se consideratam, pro peccato non esse habendam. conf. omnino auctor libri: *apologie de veritable amour de Dieu, lib. 1. cap. 1. p. 2.*

** Id non sine ratione addimus. Fuerunt enim, qui sapientem maxime *φιλαντίαν* esse debere, pronuntiarent, sed tantum ratione mentis & felicitatis mentalis: corpus indignum existimantes, cuius habeatur ratio. Quae sententia ex isto philosophorum gentilium, originem mali lapsusque primorum parentum ignorantium, errore, mentes in coelo peccasse, indeque in corpora tanquam ergastula detrusas, vel certe corpus mentis vinculum & carcerem esse, orta videtur. Nosrectiora hac de re ex scriptura sacra edocti, corporis quoque gerendam curam novimus, sed ita ne animae inde creetur periculum, iuxta monitum Pauli *1. cor. 9. 24. 25.* add. ARNOLDVS WENSENFELDIUS, *in georgica animi & vitae, part. 2. cap. 11. §. 8.*

§. XXXIII.

Perverfus itaque saltem, & inordinatus sui amor, in vicio ponitur. Quo nomine vt intelligatur, quid significemus, primo, quid ordinatus sui amor sibi velit, explicandum. Nimirum, cum plurima homini se offerant obiecta, quae eum ad sui amorem alliciant atque impellant, quaedam

quaedam quidem ita comparata sunt, vt odio potius, quam amore digna sint: quaedam vero ita, vt amari equidem, sed certo obseruato ordine, queant. * Quod enim praestantius est, in amore praeferendum minus praestanti, ratio ipsa omnes condocet. Peruerse itaque agit, qui minus praestans anteposuerit praestantiori.

* Non male AVGVSTINVS dixit, virtutem nihil aliud esse, quam ordinem amoris. Vt autem amor ordinetur, omnino ad obiecta amoris est respiciendum. Talis enim est ordo amoris, qualis est ordo rerum in bonitate. Quae de re subinde egregie verba facit Hippo- nensium praesul. *Iuste, inquit, lib. 1. de doctrin. Christi. cap. 27. & sancte vivis, qui rerum in- seger aestimator est: ipse est autem, qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligens, quod non est diligendum, aut amplius diligat, quod minus est diligendum, aut aequae diligat, quod vel minus vel amplius est diligendum: vel amplius, quod aequae diligendum est.* Et epist. 120. ad Ho- noratum: *si ut homo sunt omnia, quae creauit Deus, ab ipsa rationali creatura usque ad infim- um corpus, ita bene agit in his anima rationalis, si ordinem seruet, & distinguendo, eligendo, pendendo, subdas minima maioribus, corporalia spiritalibus, inferiora superioribus, tempora- lia sempiternis, ne superiorum neglectu, & appetitu inferiorum quoniam dicitur sic & ipsa deter- ior) & se & corpus suum mittat in peius, sed potius ordinata charitate se & corpus suum con- uertat in melius.* Paucis rem omnem complectitur, lib. de vera religione cap. 48. *Ordo amoris est, vt potius posteriora, & minus mirra diligamus.* add. HENRICVS A S. IGNA- TIO, in ethica amoris, lib. 5. cap. 10. p. 243. Lectu etiam cum primis digna sunt, quae hanc in rem adfert vir clarissimus, CAMPEGIVS VITRINGA, *differsas. de concupiscentia recta & laudabili, obseruat. sacrar. lib. 3. cap. 5. §. 6 & 7.*

§. XXXIV.

Inter obiecta itaque amabilia, ceu omnium praestantissimum, pri- mum merito locum tenet Deus ipse. Hic enim absque controuersia summum bonum est, adeoque solus adaequatum & proportionatum obiectum amoris summi esse potest. * Paret idem ex natura illius tendentiae & inclinationis, quae in amore cernitur. Haec enim cum in- finita sit & illimitata, nec vllius rei finitae fruitione impleri queat, se- quitur, Dei ceu infiniti illius boni fruitione eam tantum exsatiari posse. Primum ergo inter omnia obiecta amabilia locum tenet Deus: quod & scriptura confirmat, quando docet; Deum super omnia aman- dum esse, *toto scilicet corde, tota anima, & tota mente, Deut. VI, s. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.*

* Deum esse summum bonum adeoque supra omnia amandum, ex ipsa quoque ratione mani- festum est, multo magis apud christianos, debet positum esse extra controuersiam. Sed hac de re deinceps, cum de amore Dei agemus. Nunc id saltem addo, quod ipsi gentiles, qui docuerunt, voluntati diuinae in omnibus ita obtemperandum, vt nostram voluntatem illi subiiciamus, omnesque nostras cupiditates, Numinis voluntati postponendas, lucu- lenti huic veritati praebuerint testimonium. Talia enim ex isto principio, quod Deus inter obiecta amabilia primum locum tenet, per pronam consequentiam fluunt. Plura hanc in rem adfert GVIL. SALDENVS, *differt. de philautia supra iam laudata, §. 10. ubi docet, omnem nostram Philautiam, vbi in se licitam, sapientissimo Dei beneplacito submit- tendam esse, adeo, vt si simul, quod Deus vult, & nos vellemus, obtineri non posset, praefe- ratur, quod Dei est, cedat, quod nostrum est.* Illicita namque & inordinata est illa philau- tia, in qua Deus primum locum non tenet. Quod si Deus, vt par est, primum in amore no- stro locum tenet, huic amori cetera omnia cedant, necesse est.

§. XXXV.

Quod si quis contendat, amorem sui ipsius, primum, summum, & centalem esse, cum fons & radix sit omnium propensionum & affectuum: immo nullum sine respectu quodam ad amantis felicitatem aut beatitudinem, concipi amorem posse, illum hoc perpendere iubemus, quod in gradibus amoris aestimandis, non respectus ille ad nos ipsos, sed obiecti praestantia in censum veniat. Adeoque, si obiectum amabile praestantia sua & bonitate, omne illud, quod in nobis ipsis deprehendimus, vincat, illud etiam *supra nos* amandum. Et sane, si alios homines non infra nos, sed *aeque ac nos ipsos* amare debemus, *Matth. XXII, 39.* multo magis Deum, ceu summum bonum, *supra nos* amare debemus. Qui vero, ut hinc se expediant, amorem quendam sine omni ad nos ipsos, aut nostram felicitatem respectu fingunt, naturam *amoris* non satis cognitam perspexitque habere videntur. *

* Fuit & nostra aetate hac de re disputatum, speciatim inter MALEBRANCHIVM atque LAMYVM, viros scriptis variis, & ingenii praestantia, celebres. LAMYVS amorem Dei, in quo vlla nostrae felicitatis habeatur ratio, impurum pronuntiat. MALEBRANCHIVS contra, amorem ita purum, qui propriae felicitatis nullam rationem habeat, nec eam concupiscat, esse *ἀδύνατον*, & frustra fingi. Immo amorem istum sui, quo quilibet seipsum naturaliter amat, aut immensum illud desiderium, quo quilibet ad ea, quibus perfectior, felix & beatus reddi potest, appetenda, fertur, naturale & vniuersale principium omnium animae motuum esse contendit: voluntatemque, in quantum amare potest, nihil aliud esse, quam desiderium solidae & verae illius felicitatis, quod Deus nunquam non hominibus imprimat, ut nos illud ad Deum, ceu finem nostrum vltimum amandum excitet. Nostra licet parum referat, quis in hoc certamine sit superior, MALEBRANCHII tamen rationes, si ab admixtis falsis hypothesebus abstrahamus, potiores esse, res ipsa docet. Amor ille indifferens, quem LAMYVS fingit, repugnat notioni communi amoris, quae omnium fere hominum mentibus insidet. Amorem sui etiam generatim spectatum, si nulla *ἀνάγκη* accedat, haud illicitum esse, antea demonstrauimus. Rationem praeterea ipsam & experientiam sibi suffragantem habet MALEBRANCHIVS, cum asserit, desiderium felicitatis seu beatitudinis homini ita insitum & innatum esse, ut deponi & exui nequeat, omneque homines in omnibus, quae agant, siue bona sint, siue mala, beatitudinem quandam aut felicitatem quaerere. Vnde porro recte concludit, Deum quoque ab hominibus ideo amari, quia in eo summam suam felicitatem inueniant (qua de re tamen in sequentibus ex instituto) eumque amorem, qui omnis respectus ad nostram felicitatem expers fingatur, *ἀδύνατον* esse &c. Praecipuum, quod huic sententiae opponi dubium potest, hoc est, quod hac ratione homo non Deum, sed seipsum, aut seipsum supra Deum, amare videatur; sed huic dubio, quo pacto occurri queat, id vero est, quod a nobis in hacce thesi ostensum est. Eodem fere redeunt, quae MALEBRANCHIVS addert, ut hocce dubium remoueat. Distinguit namque *id quod nos impellit* ad amandum, a *sine*, seu *principium* necessarium omnis amoris, a *termino*, quem homo libere sibi proponit, & ad quem ceu scopum amor tendit atque dirigitur. Si ergo homo seipsum aut suam felicitatem pro vltimo sine & scopo amoris sui constitueret, improbus hic amor foret, dignusque notari: ac hoc ab auctore non asseritur, sed hoc saltem, quod id quod hominem ad amandum Deum moueat & impellat, sit propriae felicitatis desiderium, quod ab amore nullo modo separari queat. Vid. MALEBRANCHII *Traité de l'Amour de Dieu, en quel sens il doit être desintéressé.*

interress. add. ARNOLDVS WESENFELDIUS, in *georgica animi & vitas*, part. 2. cap. II. §. 12.

§. XXXVI.

Si ergo amor sui ab hoc ordine discedat, nec homo Deum supra se, sed seipsum supra omnia diligit, peruersus est, atque prauus. * Et talis est reuera post lapsum omnium hominum sibi relictorum, necdum conuerforum, amor sui ipsius: qui & cum omnium propensionum, affectuum, actionumque humanarum fons & scaturigo sit, ** eum non immerito vitiorum quoque omnium, voluntati inhaerentium, fontem dici, constat. Adhaerens enim illa philautiae prauitas, non potest non in propensiones omnes, inclinationes, affectus, actus, propagari.

* Nimirum amor in se spectatus ad essentiam voluntatis pertinet: & ut intellectui proprium est, intelligere, cognoscere, iudicare, ita voluntati proprium est, amare. Ut itaque intellectus recte se habet, non, si plane non intelligat, sed si recte intelligat, ita voluntas recte se habet, si recte amet. eo scilicet ordine, quem obiectorum ratio, atque conditio postulat. Praeclare AVGVSTINVS: *ipsa dilectio vacare non potest. Quid enim de quoquam homine etiam male operatur, nisi amor? Da mihi vacantiem amorem, & nihil operantem. Flagitia, adulteria, facinora, homicidia, luxuriae omnes, nonne amor operatur? Purga amorem tuum, aquam fluentem in cloacam, conuerte ad hortum. Quales impetus habebas ad mundum, tales habebas ad artificem mundi. Num vobis dicitur, nihil amatis? Absit. Pigri, mortui, detestandi, miseris eritis, si nihil amatis. Amate, sed quid amatis, videte: in Psalm. XXXI.*

** Id iam pridem accuratioribus philosophis obseruatum, affectus omnes motusque animi, nihil aliud quam amoris esse modificationes, & eius quidem quo homo se ipsum amat. De propensionibus idem constat, adeoque & de virtutibus vitisque iuxta ea, quae supra §. 28. diximus. Idem egregie quoque confirmat B. SCHOMERVS, in *theolog. moral. cap. 4. §. 27.* cuius verba digna sunt, quae hic legantur: *In omnibus hisce voluntatis affectuumque motibus fundamentalis inuoluitur sui ipsius amor, quo quisque sibi bene esse cupit, qui ita naturalis est, ut sine contradictione negari nequeat. Dum enim quid cupimus ut gratum & acceptum nobis, & aersamur aliud ut ingratum, vitique in illius adaptione aut veneratione volumus nostrum gaudium augere, vel animi saltem tranquillitatem seruare. Ita etiam, qui seipsum interficiant, ea in re finem aut euitationem alicuius mali quaerunt. vid. Sam. XXXI, 4. Potest quidem formalis animi motus, intensior esse in aliud quid, quam in seipsum, etiam ut alii plus cupias quam tibi, ut ametur Deus super omnia, ut non vita tantum pro fratre ponatur, sed & cum Paulo & Mose aliorum salutem, suo summo exitio quis optet redimere: in ipso tamen acriore amore, fundamentalis inuoluitur sui ipsius amor, dum id cupis, cuius consemplatio tibi dulcissima est, cuiusque suauitate omnem dolorem alium speres superatum iri. Atque ista semper manet in homine ille nisus, quo sibi in re voluta bene esse cupit, &c. -*

§. XXXVII.

Talis amor sui, quod grauissimum voluntatis vitium sit, inde quoque liquet, quod voluntatis recta constitutio per eam turbetur, ut per morbum corporis destruitur constitutio, quo minus suas rite e dat operationes. Effectus praeterea testatur de causa. Quae enim ex philautia

praua fluunt vitia, & peccata grauissima, impietas, superbia, iniustitia, avaritia, &c. fatis testantur, arborem bonam esse non posse, cuius pessimi extant fructus. Quid vero multis? philautia ista pessima est idololatria, qua homo loco Dei se ipsum colit: prohibita adeo praecepto primo, *Exod. XX, 3.* conf. & *Matth. VI, 24.* Hinc & ad omnes homines, etiam ab externo idolorum cultu maxime alienos, pertinet illud apostoli: *ὁ βδελυσσόμενος τὰ ἰδωλα, ἱεροσυλεῖ, Rom. II, 22.* *

* Legendus hac de re omnino B. IOAN. ARNDIVS de *uero christianismo lib. 4. part. 2. cap. 32.*

§. XXXVIII.

Fontem & scaturiginem omnium vitiorum, prauarumque propensionum, adeoque affectuum & operationum malarum a voluntate dependentium, philautiam prauam esse, ex inductione omnium vitiorum moralium patet. * Quemadmodum enim, ex avaritia, voluptatis cupiditate, & ambitione, cuncta mortalium vitia fluunt: ita tria ista vitia capitalia, nihil aliud sunt, quam philautiae pravae species, aut si mauis, modificationes, vt ex dicendis constabit.

* Ex Ethnicis hoc agnouit ipse ARISTOTELES, cuius hac de re locus notatu admodum dignus, exat *lib. 9. ethicor. ad Nicomacham, cap. 8.* Proponit ibi quaestionem: *πότερον δὴ φιλεῖν ἑαυτὸν μέγιστα, ἢ ἄλλοι τινὲς, utrum seipsum maxime amare oporteat, an alium quenuquam?* Ad quam dum respondet, initio obseruat, vocem *Φιλαντίας* vulgo in malam partem accipi. *Solent enim, inquit, vulgo obiurgari, qui sui sunt amantissimi, & quesi ea res cum turpitudine ac dedecore coniuncta sit, Φιλαντοί, i. e. sui amantes, appellantur.* Hinc concedit, quod homines improbi omnia ex *Φιλαντία* agent: *Videturque homo improbus omnia sua causa agere, eoque magis, quo sit vitiosior. Itaque eum criminantur & accusant, quod nihil agit a suis commodis & rationibus alienum.* Hinc porro subiicit, et si aliter vir honestus se gerere videatur, re tamen accuratius considerata deprehendi, etiam virtum honestum sui causa agere omnia. *Sibi enim quisque, inquit, maxime amicus est. Quo fit, ut sibi sit quisque maxime diligendus.* Quaecnam ergo inter virum improbum & honestum sit differentia, prolixè disputat, nec latè se hinc extricare potest bonus ARISTOTELES. Cuncta euredeunt, improbos in rebus turpibus etiam ad sui commodum respicere, illorumque adeo condemnandam esse & vituperandam philautiam: virtum honestum contra, in rebus praeclaris & laude dignis, ad seipsum maxime respicere. Et hanc minime culpandam esse philautiam. *Itaque virum quidem bonum, inquit, sui amantem esse oportet. Namque & ipse ex honestis actionibus utilitatem percipit, & aliis proderit. Improbum autem ac vitiosum non oportet, & sibi enim & proximo cuique nocet, vitiosi animi perturbationibus obtemperans.* Nimirum cum philautia praua vel crasior sit, per grauiora vitia se prodens, vel subtilior, sub honestatis quodam schemate latens, illam tantum damnauit ARISTOTELES, hanc laudauit. Subtilioris enim philautiae prauitatem agnoscere, erat supra captum hominis ethnici. Interim ad recte agnouit, fontem omnium affectuum, omniumque vitiorum moralium, crasiorum & subtiliorum, esse philautiam.

§. XXXIX.

S. XXXIX.

Idem ex scriptura sacra luculenter constat. Siue enim primorum parentum lapsum, siue lapsorum hominum miseriam, siue eorum restitutionem consideres, cuncta haec euincunt, prauam philautiam malorum omnium, qua voluntatem, fontem esse ac principium. Lapsum primorum parentum in eo constituisse, quod infernalis serpentis voci, esu fructus vetiti Deo similes eos reddendos, docentis, aures praeauerint, & hinc a Deo ad seipfos, seque supra Deum amandos, conuersi fuerint, constat ex *Genes. III, 4. 5.* A primis parentibus peruersus ille, stultusque amor sui, in omnes posteros fuit propagatus. Hinc non est inter eos *intelligens, non est quaerens Deum, P'sal. XIV, 2. Rom. III, 11.* Qui vero Deum non quaerit, seipsum quaerat necesse est. Quare & cum restituendi sunt homines in pristinum statum, necesse est, vt ad Deum conuertantur, *Actor. XXVI, 20.* & conuersi, seipfos abnegent. Philautiae enim pravae vel maxime opposita est abnegatio sui ipsius, tantopere commendata, *Matth. X, 37. XVI, 24. Marc. VIII, 34. Luc. IX, 23.**

Atque inde etiam est, quod fons & scaturigo omnis mali in scriptura sacra subinde *ἐπιθυμία*, nomine veniat, per quam quando vox in malam partem accipitur, si speciatim philautiam prauam intelligamus, a vero non aberrabimus. Sic Paulus *Rom. V 11, 7.* scribit: *peccatum non cognoui, nisi per legem: τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν ἢ ἡδονήν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγε, ἢ ἐπιθυμῶν, concupiscentiam enim non cognoui, nisi lex diceret, non concupisces.* Et *Gal. V, 16.* dico autem, spiritu ambulate, καὶ ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς εἰ μὴ τελεῶντα, & concupiscentiam carnis ne perficiatis. Sic & Iacobus: ἕτα ἡ ἐπιθυμία συλλασθεῖα κίτη ἀμαρταν, postea concupiscentia, postquam concepit, parit peccatum, *cap. 1, 5.* Quibus in locis concupiscentiam, non tantum vt peccatum, sed & vt fontem & originem omnis peccati, proponi, cuius paulo accuratius loca ista considerant, parebit. Vox equidem *ἐπιθυμίαν* generatim significat aliquid appetere, potestque & in bonam & in malam partem accipi. In bonam partem sumitur, cum Christus dicit: *amen dico vobis, quod multi prophetae & iusti ἐπιθυμῶσαν ὡὼν ἂν βλέπωσι desiderauerint videre, quae videtis: Matth. XIII, 17.* item cum Paulus scribit *Gal. V, 17.* caro concupiscit contra spiritum, τὸ δὲ πνεῦμα (scil. ἐπιθυμία) κατὰ τῆς σαρκὸς spiritus vero (concupiscit) contra carnem. Quando vero in malam partem vox haec accipitur, non tantum ex materia subtrata id facile intelligitur, sed talibus hanc raro epithetis quoque scriptores sacri hanc concupiscentiam circumscribunt, quae produunt, ipsos non de omni, sed de certo quodam genere concupiscentiae, id est, de concupiscentia praua, loqui. Dicitur namque *ἐπιθυμία τῆς σώματος, concupiscentia corporis, Gal. V, 16. ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, concupiscentia carnis, Ephef. II, 3. ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, concupiscentiae seductionis, Ephef. IV, 22. ἐπιθυμία κακῆ, concupiscentia praua, Coloss. III, 5.* & sic porro, *conf. 1 Timoth. V, 9. 2 Timoth. II, 22. 2 Timoth. IV, 3. Iacob. I, 14. &c.* Iam ergo si quaeras, vnde contingat, vt quaedam concupiscentia bona, quaedam mala sit, nihil aliud responderi potest, quam id inde euenire, quod aliquando homines concupiscentiam seu amorem suum in obiectum legitimum, & cum plura obiecta adiunt, debito ordine, non dirigant. Tum enim concupiscentia vocatur praua. Quod si vero circa obiectum legitimum, debito ordine, & modo, concupiscentia versetur, bona erit atque laudabilis. Atque hoc prolixè & ex instituto edisserit CAMPEGIVS VITRINGA, in *dissert. de concupiscentia vitiosa & damnabili, obseruat. sacrar. lib. 3, cap. 6, pag. 554, seqq.* ubi pravae concupiscentiae obiecta ordine recenset. Quodcumque autem concupiscentiae

cine prauae obiectum fuerit, fundamenti loco semper adest amor sui, vt ex supra dictis constare potest. Pone, concupiscere aliquem diuitias, agros, domos, praedias, honores, imperium, relique, quare haec concupiscit? Quia in his omnibus suum commodum, vtilitatem, delectationem, &c. quaerit. Immo si nullus amor, nulla concupiscentia sine amore sui est, sequitur, quod in his quoque omnibus amor sui fundamenti loco ponendus sit. Merito itaque & *nat. 1102* concupiscentiae, scilicet prauae, nomine venit, si fuerit inordinatus. Omnes enim concupiscentiae prauae, in amore sui inordinato continentur. Quando itaque in decalogo *concupiscentia praua* condemnatur, *Exod. xx, 17. Deut. v, 21.* etiam *philautia praua* vel maxime, tanquam omnium prauarum cupiditatum mater, condemnatur. Non moramur hic Ebraeorum opinionem, qui praeepto decimo eas tantum prohiberi appetitiones censuerunt, quae & quatenus effectum sortiebantur, & per quas concupiscentes rerum cupitarum compotes euadebant. Quoniam in duplici iuris, qui ita sentiunt, constitutum sine discrimine, aliis existimantibus, cogitatione & cupiditate sola non committi peccatum poena dignum, si ea effectum non habeat, aliis concedentibus, sola cogitatione & concupiscentia peccari posse, negantibus tamen, *prauam* hanc *concupiscentiam* animi, in praeepto decimo decalogi prohiberi. Fuisse in hac gente, qui prius assererent, ex explicatione decalogi, quam Christus seruator corruptelis Pharisaeis opponit, *Matth. v.* satis patet, & ex KIMCHIO quoque atque ABENESRA obseruauit HVGGO GROTIUS ad *Exod. cap. xx.* Alii vero licet concedant, cogitatione omnino atque concupiscentia peccari, interdictionem tamen decalogi de *non appetendo*, de illa tantum concupiscentia, quae effectum suum certo sortitur, interpretantur. MAIMONIDIS haec est sententia atque ABENESRAE, quorum hac de re verba refert CAMPEGIVS VITRINGA, loco deinceps citando. Altera vero harum sententiarum absurda est plane & inepta, altera, nullo omnino nititur fundamento. Absurda est ea, quae sola mente & cupiditate peccari negat: ipseque iam seruator hanc Iudaeorum impietatem profligauit, *Matth. cap. v. v. 1. seqq.* Suntque haud pauci ex ipsis ethnicis, qui eandem damnant. Altera fundamento destituitur, cum nulla ratio afferri queat, cur vox ebraea, quae *appetere* vel *concupiscere* significat, tantum de tali concupiscentia, quae effectum sortitur, debeat intelligi. Immo cum in praecedentibus praeeptis, sexto praesertim & septimo, extra controuersiam talis concupiscentia fuit prohibita, quid necesse erat illam prohibitionem in praeepto decimo repetere? Est nimirum obseruandum, quod in omnibus praeeptis non tantum actus externi, sed ipsa quoque concupiscentia, ex qua isti actus procedunt, prohibeatur, iuxta interpretationem ipsius seruatoris: sed cum concupiscentia praua vel actualis sit, vel habitualis seu originalis, & illa iterum vel materialiter, vel formaliter considerari possit, in decimo quidem praeepto concupiscentia originalis, in nono actualis, formaliter spectata, in reliquis eadem materialiter considerata, prohibetur. Hoc passim a nostratibus theologis ostenditur, neruose autem rem omnem explicat AEGIDIUS STRAVCHIVS in *theologia morali pag. 320. seqq.* Hic vero a nobis praeter alios dissentit vix clarissimus CAMPEGIVS VITRINGA, existimans, in decimo praeepto, sub quo nonum etiam iuxta suorum placita, comprehendit, actualem concupiscentiam, directe, indirecte autem saltem habitualem prohiberi. *Leges enim, inquit, versantur circa actus. Indirecto tamen prohibetur quoque hoc interdito concupiscentia habitualis, quatenus actus concupiscentiae vel producant habitum concupiscentiae ut effectum, vel eum supponunt tanquam causam: differat, de concupiscentia visiosa & damnabili, obseruation. sacrar. lib. 3. cap. 7. §. 15.* Verum cum in reliquis praeeptis, vt diximus, omnis concupiscentia actualis iam prohibita sit, iuxta explicationem authenticam ipsius seruatoris, *Matth. v.* longe rectius statuitur in decimo praeepto ipsam concupiscentiam habitualem, speciatim originalem, prohiberi. Nec simpliciter verum, leges tantum versari circa actus. Et si de humanis concedatur, non aequae concedendum de diuinis. *Vesatur peccatum origini, inquit IO. CONRADVS DANHAVERVS, non ut faciamus illud, sed ut non infir, totus contra homo ea sanctitate illustris sit, quam per lapsum amisit; in colleg. decalog, pag. 96. vbi plura hac de re.* Cum ergo concupiscentia originalis in hoc praeepto prohibetur, ipsam philautiam prauam, quae summam omnem concupiscentiam malam continet, prohiberi necesse est. Ceterum cum haec concupiscentia, subinde *concupiscentia carnis*, item *concupiscentia corporis* dicatur.

dicatur, facile in eam ingredi quis sententiam possit, a corpore, non ab anima, eius originem repetendam, quod nostrae sententiae vel maxime aduersaretur, sed hac de re ex instituto deinceps dicemus, ad §. 79.

§. XL.

Licet autem praua haecce philautia in vitia infinita fere abeat, ut iam supra obseruatum, possunt tamen malae istae, quae ex ea oriuntur, propensiones, ad tria capita, seu vitia capitalia, philautiae filias, sed reliquorum vitiorum matres, reuocari; auaritiam, ambitionem & voluptatis cupiditatem.

§. XLI.

Tria haecce vitia, rite explicata, pro capitalibus, ex quibus reliqua fluunt, recte haberi, variis luculenter probari potest rationibus. Ad tres namque classes bona ista apparentia, quae philautiam hominis mouent atque determinant, reuocari possunt, diuitias scilicet, honores & ea bona, quae iucunda sunt, voluptatemque hominum excitare apta. Pro obiecti autem conditione, varias esse propensiones hominum, inclinationesque, notum est. Idem porro ex inductione patet, cum nullum sit vitium morale, quod non ex vno trium horum vitiorum capitalium, deriuari queat. Suffragatur experientia: quod aut vnum ex hisce vitiis in homine dominetur, aut quae in eo conspiciuntur vitia singularia, ex horum combinatione resultent.

§. XLII.

Idem praeterea ex diuersa corporum constitutione videtur comprobari posse. Cum enim tria sint hominum, ad certos mores eos disponentium, temperamenta: cholericum, melancholicum & sanguineum, totidem quoque esse vitia capitalia, mirum non est. Phlegmaticum enim cur in censum adeo non veniat, ex dicendis patebit. Quidquid tamen huius sit: cum temperamentum corporis ad animi vitia aliquid conferre dicitur, neutiquam id ita capiendum, ac si ex corporis prauitate animae labes resultet: cum in hac praecipue mali omnis fontem quaerendum esse constat. * Immo incertum, annon animae seorsim atque separatim spectatae, ad certum aliquod bonorum genus specialis sit inclinatio. Haec nobis minime sunt explorata. Si ita res se non habeat, per corporis constitutionem, accedentibus tamen deinceps aliis causis externis, ad certam propensionem animum determinari palam est: sin vero & anima certas propensiones habeat, aut fortiores euadent, si corporis constitutio conspirauerit, aut debiliores, si non conspirauerit, eodem effectu, qui oriri solet, si causae diuersas inclinationes producentes, concurrant.

* Dicitur hac de re infra ex instituto ad §. 79.

§. XLIII.

§. XLIII.

Idem quoque scriptura sacra confirmat. Luculenta sunt Ioannis verba: ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἢ ἐπιθυμία τῆς σαρκός, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῆ βίης, ἐκ ἑσιν ἐκ τῶ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῶ κόσμῳ ἐστὶ. *1 epist. II, 16.* Vbi, quin generatim omnia vitia cardinalia complectatur, dubium non est, cum diserte dicat: πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ. Eundem per ἐπιθυμίαν τῆς σαρκός, voluptatis cupiditatem, & per ἀλαζονείαν τῆ βίης, ambitionem intelligere, positum est extra controuersiam. Auaritiam quoque hac ratione alibi in scriptura sacra describi, constat. *conf. Kohel. IV, 8. Prouerb. XXVII, 20.**

* Ita praeter alios ex nostratibus hunc locum explicat IO. CONRADVS DANHAVERVS in *colleg. decalog. pag. 946.* cuius verba cum mirifice nostram sententiam illustrent atque confirment, digna sunt, quae hic legantur: *Concupiscentia oculorum, inquit, est auaritia, eius obiecta sunt aurum, argentum, gemmae, praedia, opes, res curiosae & pretiosae: oculorum dicitur, cum quia solos oculos pascit, tum quia solis oculis tenetur, & possidetur. Concupiscentia carnis, est gulositas & luxuria, cuius obiecta sunt vinum, cibus delicatus, mulier, res venereae: carnis autem, quia hanc titillat, & irritat, & ab hac tenetur ac possidetur, vilis, vispote bestiis communitis, exigua, vispote cito consumpta, sordida, vispote in spua defaecans, in stercore, vomitus, vomicae, putredines, febres, dysenterias, morbos alios: superbia vitae, & ambitio, & fastus, cuius obiecta sunt superbae vestes, palatia, famuli, rbedae, dignitates, magistratus, praclaturae:*

*Ambitiosus bonos, & opes, & foeda voluptas,
Haec tria pro trino Numine mundus habet.*

*Tres hi sunt omnium tentationum fontes, quibus prima etiam mater, & Christus tentati, vid. AVGVSTINVS, lib. 10. confess. cap. 30. Eandem quoque sententiam calculo suo comprobat HVGGO GROTIUS, lib 2. de iure belli & pacis, cap. 20 §. 29. n. 3. & IO. ADAMVS OSIANDER, ad Hugonis Grotii l. c. Si aliorum tria haecce vitia tanquam cardinalia agnoscendum conquirere testimonia vellemus, plurima sane possemus in medium proferre, sed vnum alterumque delibasse sufficiat. PHILO IYDAEVS, in *explicatione decalogi*, omnia mala esse dicit, ἐκ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων, ἢ δόξης, ἢ ἡδονῆς, ἐκ concupiscentiae aut opum, aut gloriae, aut voluptatis. Nec procul hinc discedit LACTANTIUS, cum lib. 6. diuinar. institution. cap. 5. virtus, inquit, est, iram cohibere, cupiditatem compefcere, libidinem refrenare. Id est enim, vitium fugere. Nam fere omnia, quae fiunt iniuste atque improbe, ab his oriuntur adfectibus. Quenadmodum enim per cupiditatem auaritiam intelligit, ita quae irae tribuit, ad ambitionem irae progenitricem praecipuum, pertinent, quod subiecta explicatio docet: Si enim commotionis huius, quae ira dicitur, impetus retundatur, omnes hominum contentiones malae sopientur, nemo insidiabitur, nemo profectus ad nocendum. Item, si cupiditas temperetur, nemo terra marique grassabitur, nemo exercitum docet, vi rapiat & vastet aliena. Item, si ardor libidinum comprimitur, omnis aetas & sexus retinebit suam sanctitatem, nemo quidquam pudendum aus patietur, aus faciet. Ergo vniuersa scelera & flagitia, his commotionibus virtute sedatis, ex hominum visa moribusque tollentur. Si veterum philosophorum δεισιμας & exercitamenta, quibus vitiorum compefcere impetum satagebant, consideremus, huc maxime ea fuisse comparata intelligimus, ut ambitioni, auaritia, & voluptatum cupiditati, obuiam irent, quod luculenter, ni fallor, a me demonstratum est, in *dissertat. de δεισιμα φηλοσοφικα.* Atque in moralica disciplina, quae in multis cum δεισιμα veterum philosophorum conuenientiam quandam habet, res eodem fere est comparata modo, ut rem omnem accuratius contemplantur, facile deprehendent. Castitatis etiam, paupertatis*

paupertatis & obedientiae id satis comprobant vota, quibus se plerumque obstringere tenentur, qui vitae monasticae se addicunt: quae quidem hisce maxime opposita esse vitii, patet. Obedientia enim ambitionem, paupertas avaritiam, castitas voluptatem coercere, docet. Si philosophorum porro audire placita lubeat, ipsum sententiae huius patronum inueniemus ARISTOTELEM. Praeter homines enim *θεωρητικὸς* seu *contemplationi deditos*, triplex hominum genus constituit, *προλαυστικὸν*, quod voluptates sectatur, *πολιτικὸν*, quod ad honores aspirat, & *πρακτικὸν*, quod pro fine habet diuitias. Sententiam ARISTOTELIS eleganter expressit HORATIUS *lib. 1. carm. od. 1.* idque ad *b. l.* pluribus edisserit FRIDERICVS RAPPOLDVS *pag. 1144.* Eodem pertinet, quod vulgo tres classes sententiarum circa summum bonum aberrantium, constitui solent, prima eorum, qui cum Epicuræis summum bonum in voluptatibus corporis constituunt, altera illorum, qui illud in honoribus quaerunt, tertia denique illorum, qui illud in diuitiis collocant. Quod documento est luculentissimo, in triplici discrimine quoad propensiones praecipuas, homines esse constitutos. Scholastici quidam doctores, speciatim qui THOMAM DE AQUINO sequuntur, septem peccata, vt loquuntur, mortalia constituunt, superbiam, avaritiam, luxuriam, inuidiam, gulam, iram, acediam, seu tristitiam. vid. HENRICVS A S. IGNATIO in *ethica amoris part. 2. cap. 1. pag. 579.* At commodissime haec ad tria reduci possunt. Superbia enim iram secum coniunctam habet, avaritia inuidiam & acediam, vt luxuria & gula voluptatis sunt filiae. Interim idem auctor recte docet, peccata omnia esse inordinati amoris modos aut effectus. Ceterum ex recentioribus, hanc doctrinae moralis partem de tribus vitii cardinalibus, quoad rationes philosophicas, omnium diligentissime excoluit, & aliis vt eam excolerent, exemplum praeciuit, CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, tum in aliis scriptis, tum maxime in *ethica*, Germanico idiomate scripta, *part. 2. cap. 7. p. 157. seqq.* add. ex theologis B. IOAN. ARNDIVS de *vero christianismo l. 4. part. 2. c. 33.*

§. XLIV.

Ex philautia praua, vitia haecce cardinalia oriri, iam supra observatum est. * Id vero paulo accuratior harum rerum consideratio, vnumquemque facile condoceret. Bonum enim quod amatur, relatum est: nec amatur quidquam, nisi nobis bonum vel sit vel videatur, hoc est, respectum ad nos habeat. Iucunda itaque bona ideo amantur, quia nobis voluptatem afferunt: vtilia, quia nobis talia sunt, & ad nostram conseruationem facere videntur: decora, quia iis nos supra alios efferimus. Si in iis omnibus nihil esset, quod ad nostram quandam beatitatem, aut felicitatem, licet apparentem, quidquam conferret, ea quoque non amaremus.

* conf. dicta ad §. 38.

§. XLV.

Nec obstat, quod quaedam ex apparentibus bonis, corpus tantum afficere videantur, cum tamen philautiae sedes in anima sit: sicut quaedam rursus tantum animam afficere videntur. Cum enim mens arctissimo vinculo cum corpore sit vnita, fieri aliter non potest, quam vt quae corpus bene afficiunt, menti quoque grata sint: immo adeo grata sunt, vt posthabitis iis, quae ad eius conseruationem pertinent, vehementissime quandoque mens concupiscat ea, quae cor-

pori grata sunt. Rursus tamen & mentis commotiones, praesertim si vehementiores fuerint, in corpus se transfundunt, illudque bene afficiunt.

§. XLVI.

Iam si vitia haec cardinalia paulo accuratius considerare velimus, (quod nostra magnopere refert, ut quo pacto voluntas secundum naturam se habeat, intelligamus,) primo loco se nobis offert ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκός, seu voluptatis cupiditas. * Hoc itaque nomine non ipsam delectationem, aut voluptatem quandam spiritualem, sed propensionem voluntatis infinitam, significamus, qua homo vniri cupit cum obiectis, sensus internos & externos delectantibus, in quibus tranquillitatem & quietem quaerit, sed non inuenit.

* Cum voluptatis vocabulum diuersimode accipitur, scilicet pro quavis delectatione, item pro voluptate mentis: hic tamen speciatim pro delectatione sensuum, maxime externorum, sumitur. Cumque ipsa delectatio, ab eius cupiditate diuersa sit, cupiditatem voluptatis, quam voluptatem, dicere maluimus.

§. XLVII.

Propensionem scilicet tum naturalem, tum habituales intelligimus, quae subinde, quoties obiectum eam irritare aptum offertur, nec impedimentum adest, in actum erumpit. Actus enim voluptatis in iis etiam deprehenditur, qui ceteroquin voluptati dediti non sunt. Infinitam eam propensionem diximus, eo quod semper ulterius tendit, nec obiectis, quantumuis multis, & actibus saepius continuatis, exsatiari potest. Namque nec oculus videndo, nec auris audiendo, exsatiatur, teste Salomone, *Kobel. I, 8. add. Prouerb. XXVII, 20.*

§. XLVIII.

Obiectum voluptatis res omnes sunt, quae sensus internos, & externos delectare possunt; * quarum ut constat, magna est varietas. Alii itaque ex voluptati deditis aliis magis rebus delectantur: quidam gulae, alii vneri magis litant: delicias alias alii sectantur: idque pro varia ratione status, educationis, consuetudinis, diuersimode. . Varia hinc & voluptatum genera. Ad internos sensus, imaginationem scilicet, alia, alia ad externos pertinet, crassior alia, alia subtilior, quaedam palam damnatur, quaedam excusatur, quaedam laudatur.

* Hinc DIO CHRYSOSTOMVS, *serm. 4. de regno p. m. 91.* mores hominum voluptati deditorum, eleganter hunc in modum exprimit: *alter vir, & illius viri genius, voluptatis sacra colit, & illam deam admiratur, & singulari cura illam muliebrem deam veneratur, varius & multiplex: odoribus & gustatu, visu denique & auditu aliquo iuendo, contactu suauis & molli inexplentibus, lenationibus quotidianis, saepe etiam vno die geminis, & vnctionibus, non ut morbo alicui medeatur, dat operam.* Quae ex more & consuetudine veterum dicta, facile ad nostri seculi genium accommodari possunt.

§. XLIX.

§. XLIX.

Quietem animi quod in eiusmodi obiectis, homines voluptati dediti quaerant, constat. Philautia enim seu amor sui, postquam verum amoris obiectum, Deum, homo amisit, semper quaerit, in quo adquiescat. Sed quod in hisce rebus constantem & perennem quietem non inueniat, vel ex earum vanitate, inconstantia, labilitate, variisque incommodis, quae continuus earum usus secum trahit, constat. Vnde voluptas Petro audit: ἐπιθυμία φθοράς, 2 Petr. I, 4. * conf. Luc. XV, 12. 14. 15. ὁ κόσμος παράγει, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ, 1 Ioan. II, 17. conf. & Luc. XII, 19. 20.

* Immo gentiliū philosophis hoc adeo fuit perspectum, ut homine ingenuo, & sapientiae nihil indignius censuerint, quam sectari voluptatem. Hinc de vanitate, lubricitate, foeditate voluptatum, tot illorum extant sententiae, tot declamationes, ut integrum inde facile esset componere librum. Pleraque in compendio exhibet PETRVS DANIEL HVERTIVS, in *quaestionibus Alesianis*, lib. 3. cap. 12. & 13. Legi merentur, quae EPICETVS habet in *enchiridio*, cap. 56. & SIMPLICIVS, *comment.* ad b. L. item M. AVRELIVS ANTONINVS, de *seipso ad se ipsum*, lib. 6. §. 26. & alibi passim.

§. L.

Quam friuole in officiis erga Deum, seipfos, & alios se gerant, alibi iam obseruatum est. In rebus scilicet ad religionem spectantibus, incuriam & negligentiam in inquirenda veritate, in iis obseruare licet; hinc & desidiaē amore inueteratos potius retinent errores, * quam ut laborem accurate in veritatem inquirendi, in se suscipiant. Ad ignaviam hancce suam tegendam, quae erroribus suis repugnant, ut noua, ideoque minime ferenda, damnant: sibi contra constantiae laudem, pacis ac tranquillitatis amorem tribuunt. Sed cum in fundamenta rerum non penetrent, ad scepticismum etiam interdum proueniunt: quandoque & ad syncretismum, si vitae iucunde & tranquille transigendae magis conducere putent, diuersas conciliare opiniones, ad minimum dissentientes tolerare.

* Quadrat in eiusmodi homines plane illud CORNELII TACITI: *subis quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, & iniussa primo desidia, postremo amatur*, in *uita Agricolae* cap. 3. Ceterum rem ipsam, quo pacto ignauia incredulitatis, adeoque errorum grauissimorum in religione, sit causa, pluribus edisserit IOAN. CLERICVS, in libro Gallico, de *incredulitate*, part. 1. cap. 6. p. 103. seqq.

§. LI.

In cultu Numinis, quo pacto se gerant homines, quorum Deus venter est, τὰ ἐπίγεια προὔντες, facile conicias. Languidi in eo sunt, remissi, inconstantes. Reuera Deum non colunt, sed in cultu, quem verum esse sibi persuadent, haec illorum est indoles: impetu quidem interdum ad preces, aliasque cultus diuini partes, aut hypocriticam vitae emendationem rapiuntur, at mox iterum in deteriora ruunt,

praesertim si occasio indulgendi genio, illis se offerat. Hinc illud Petri in eos quadrat: *κίον ἐπιτρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέταμα καὶ ὡς λισσαμένῃ εἰς κύλισμα βαρβόρα*, 2 Petr. II, 22. Aspera quaedam & duriora pro Numinis cultu subire plane detrectant, *ἐχθροὶ τῆς αὐρῆς τῆς χριστεῦ*, Phil. III, 18. Cultus tamen externi obseruantes sunt, praesertim si voluptatem afferat, ad aliorum etiam hac in re mores & consuetudinem facile se componunt, maxime si illorum referat, ne pro impiis habeantur.

§. LII.

In officiis erga seipsum, propensionis istius prauae turpitudine non minus se prodit. Eo namque vnice intenti sunt, vt delectationem qua sensus, internos & externos, sectentur, * vitamque iucunde & suauiter transigant. Quem istorum hominum characterem scriptura passim designat. conf. *Ef. XXII, 13. LVI, 12, 1 Cor. XV, 32. Sap. II, 6.* Vigilantiae porro & laborum, praesertim diuturniorum, sunt impatientes, Cretensum instar, *γασέρες ἀργαί*, Tit. I, 12. incurii externorum, inconstantes, emaces, & ad profusionem proni. ** Dum corporis nimiam, animae nullam curam habent, *** praesentibus adeo intenti, vt neglectis futuris, per summam imprudentiam morbos, infamiam, paupertatem, aliaque mala, & incomoda infinita, sibi attrahant. conf. *Proverb. X, 4. XIV, 23.* Paucis, de omnibus dici potest, quod de vidua voluptati dedita Paulus pronuntiat: *ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε*, 1 Tim. V, 6.

* Inter obiecta externa, quae voluptatem prouocant, cum es eminent, quae ad libidinem, aut intemperantiam homines irritant, factum inde, vt luxuria, seu libido, & gula, ceu eminentiores voluptatis species vulgo describi soleant, vt supra ad §. 43. obseruauimus. Et in hisce sane voluptatis cupiditas, maxime se prodit, & quidem crassiori quadam ratione: ideo tamen non in super habenda obiecta, circa quae voluptas subtiliori quodam modo versatur. Quod libido hominem voluptati deditum praecipue prodat, DIO etiam CHRYSOSTOMVS indicat, dum eiusmodi hominum & huiusce characterem constituit: *imprimis rei venerae cupiditate furit, & sunt hoc genus per multa alia flagitia, de quibus reticere satius est, in quibus ille eodem modo volutatur &c. l. c. scilicet orat. 4. de regno p. m. 92.* Quod vero ad excessum in cibo ac potu attinet, homines voluptati deditos, circa qualitatem potus, quam circa quantitatem, quamquam circa hanc quoque, peccare, aliis obseruatum est.

** Recte CICERO: *omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigii, qui epulis, & uiscerationibus, & gladiatosum maneribus, ludorum, venationumque adparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sine uelutari omnino; de officiis lib. 2. p. m. 341.* editionis Rachelianae.

*** Id DIO CHRYSOSTOMVS ita effert, quod in ipsam corpus saltem deiectos oculos gerat, animam uero & res, quae animo subiectae sunt, non curet quicquam, l. c. p. 97.

§. LIII.

Vt vero sibi ipsis maximopere noxii, ita aliis quoque graues sunt eiusmodi homines. Ad misericordiam equidem, & humanitatis quaedam officia proni sunt, nec ex instituto temere quenquam laedunt,

Jaedunt, cum committere nolint, ex quo molestia sibi creari queat. Vnde variarum virtutum, sed apparentium, πρόφασις. Sibi ipsi tamen ita consulere, vt in aliorum hoc cedat damnum, religioni sibi non ducent: eamque ob causam & iustitiae facile migrant limites, fidem fallunt, pacta violant, mentiuntur, loquacitate sua multa miscent, & turbant. Ad apertas & manifestas iniurias non lacescunt, non facile descendunt: petulantia tamen sua facile lacescunt alios, ad dicteria, & sarcasmos proni: aliis tamen, si laesi fuerint, condonant haud difficulter, veniam prompte dantes, quam ipsi rursus, sed haud raro frustra, expectant ab aliis. Ad amicitiam, praesertim cum sui similibus impetu quodam feruntur, quam eadem tamen facilitate abrumpunt.

§. LIV.

Quod si in statibus certis constituti sint, nihil profecto praeclari ab iis expectari potest. Ad imperandum aequae ac feruendum parum sunt idonei, ad hoc tamen minus, quam ad illud. Patre, marito, domino, principe, voluptatibus dedito, ad regendos liberos, uxorem, familiam, subditos, quid ineptius? Nec ipsi facient, quae officii erunt, nec ab aliis auctoritatis plerumque destituti, vt quae sui officii sunt, faciant, impetrabunt. Conniuentia, indulgentia, lenitas nimia, immorigeros reddet omnes imperio illorum subiectos. Doctorum vero, praesertim ecclesiasticorum, quo pacto rite fungentur munere? quippe quos τῦπες τῆ ποιμνίης esse decet. 1 Petr. V, 3. Inferiores vero si sint in hisce statibus, ductum quidem superiorum haud grauatim sequentur, nec temere mordebunt frenum, ob ignauiam tamen, voluptatumque studium, tarde satis aut peruersae iussa superiorum exequenter, eruntque specialiori quadam ratione non πανταί, sed saltem ἀπροσταί τῆ λόγῃ, Iac. I, 22. Decorique quae apud eos ratio, iam alibi dictum? *

* Element. philof. pract. part. 1. cap. 3. §. 67. add. DIO CHRYSOSTOMVS l.c.

§. LV.

Alterum, quod constituimus vitium capitale, ambitio est. * Quod licet diuersimode vsurpetur nomen, nos tamen eodem propensionem voluntatis infinitam intelligimus, qua homo ea omnia, quibus aliis praeferritur, seque supra eos euehere potest, appetit, seque cum iis vnire cupit, ita vt in eiusmodi rebus animi quietem quaerat, sed non inueniat.

* Diuersimode vox ambitionis sumitur. Sunt enim qui speciatim per ambitionem intelligunt inordinatum appetitum honoris aut dignitatis, vt si quis ambiat munus, quod rite administrare nequit, vel honores, quos non promeretur. Sed a nobis in generaliiori significatione accipitur, pro studio prauo quocunque modo praee aliis emineendi. Dicit itaque & superbia potest, sumpta & hac voce in generaliiori significatione, prout fere a THEOPHRASTO describitur, quod sit aliorum omnium praeterquam sui contemptus, in characteribus

floribus morum, p. m. 65. Vbi recte ISAACVS CASAVBONVS ad *h. l. p. 353. monet*, duo omnino mala superbiae inesse, *vanam de sua praestantia opinionem, & despectum aliorum.* Et enim si non utrumque, prius saltem malum in omni est ambitione. Quae cum ita sint, honorem, gloriam, laudem, potentiam, & omnia, quibus aliquis prae aliis eminare & excellentior esse solet, ad obiectum ambitionis referimus. Nec male ex scholasticis nonnulli ambitionem seu superbiam definiunt, *per immoderatam appetitum propriae excellentiae. vid. HENRICVS A S. IGNATIO in ethica amoris, lib. 10. part. 2. cap. 2. p. 580. seqq. Ceterum tractationi huic de ambitione, inferunt praeter DIONEM CHRYSOSTOMVM, lib. 4. de regno p. 99. seqq. THEOPHRASTVS in characteribus morum, cap. de consumacia seu ferocia, p. 45. & cap. de ostentatione, p. 62. item cap. de superbia pag. 65. & ISAACVS CASAVBONVS, ad haec loca. LVDOVICVS MOLINAEVS, in morum exemplari, p. 120. item 124. seqq. ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in specimine ethices historicae, cap. 8. & 9. p. 472. seqq.* Licet enim non vbique rem acu isti scriptores tetigerint, ad naturam tamen indolemque ambitionis rectius intelligendam, plurimum conferunt.

§. LVI.

Animi propensionem, & quidem infinitam seu infatibilem esse ambitionem, constat. Adeo enim gloriae, laudis, imperii, cupiditas exsatiari nequit, ut eum quo potiti sunt honoris & imperii gradum, occasionem saltem ultra tendendi, esse existiment, nec mundus imperandi cupidine lymphatis, sufficiat.

§. LVII.

Obiectum ambitionis varium equidem est & multiplex. Plurima enim sunt, in quibus ἐξοχήν quandam, & praestantiam, prae aliis quaerunt. Interdum eam in rebus plane ludicris, vestimentorum certo genere, corporis robore, formositate, titulis, &c. quaerunt. Alii specie paulo honestiore eam in variis animi dotibus, scientia, eruditione, similibusque quaerunt. Hinc illud apostoli; *scientia inflat, 1. Cor. XIII, 1.* Alii aliud quid arripiunt, quo se meliores praestantioresque aliis credunt. Praecipua tamen ambitionis obiecta, ad duas classes, *gloriam & potentiam*, reuocari possunt: vnde duas nonnulli ambitionis species, *cupiditatem gloriae, & potentiae*, constituunt. Ex obiectorum itaque conditione alia ambitio inepta est & ridicula, circa rem ludicram, leuem, nullius momenti occupata: alia vero grauius aut honestius, vulgi saltem iudicio, habet, sed ea rursus, si modum, quo hocce vitium se exserit, spectes, vel *crassior* est, vel *subtilior*, aliosque gradus habet. *Spiritualis* ambitio, itidem ab obiecto speciali denominationem sortita est.

§. LVIII.

Altiora nimirum semper cogitant & cupiunt eiusmodi homines. * Quod est ἐψηλοφροσίν, oppositum τῇ ταπεινοφροσύνῃ *Rom. XI, 20. & XII, 16. 1 Tim. VI, 17. Ef. XIV, 13.* Inde τετυφωμένοι dicuntur, *2. Tim. III, 4.* Vti humor in corpore supra quam oportet egreditur, & loco suo

fuo excedit, ita superbia intumescere facit animum, hinc & corpus quoque. Ideoque elatio cordis dicitur, *Deut. VIII, 14. XVII, 20. 2 Reg. XIV, 10. Ezech. XXVIII, 1.* quae elatio super alios, quamcunque ob causam fiat, coniuncta est cum contemptu aliorum. Exemplo sunt, qui *Luc. XVIII, 9. sibi ipsis confidebant, quod essent iusti*, adeoque aliis se praeferebant, sed & *contemntes alios. vid. & vers. 11.* Vtrumque & Paulus coniungit, *Gal. V, 26. ne sitis νεβόδοχοι, alii alios promoventes.*

* Eleganter DIO CHRYSOSTOMVS: *Hic natura sua (de ambicioso homine loquitur) neque aequilis, neque gruibus, nec ulli volatiliam generi, sed si quis aequiparare velit, illi pabementi, & praeter naturam concitato volatui levi simillimus, &c. l. c.*

§. LIX.

In obiectis istis, quibus se aliis praestare credit, animi quietem homo ambitioni deditus quaerit. Felicem se futurum existimat, si hunc aut illum honoris gradum consequi possit. Eo si potitus fuerit, nihil minus quam felicem se censet, ad altiora aspirans. Pericula, labores, incommoda, quae honores, gloriamque & potentiam comitantur, fati ostendunt, quam parum quietis in his omnibus inveniatur, conf. *Act. XII, 21. 22. 23.* *

* Ea omnia, quae homines ambiciosi concupiscunt, adeo vana, inania, inconstantia esse, vt indigna sint, quae homo sapiens quaerat, tanto consensu gentilium quoque docuerunt philosophi, vt ingentia haec de re illorum testimoniis confici volumus queant. Id vero documento est certissimo, frustra in eiusmodi obiectis animi quietem veram & perennem quaeri. Id quod experientia quoque facile quemuis condoceret. Philosophorum veterum hac de re testimonia diligenter collecta exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Abnetonis, lib. 3. cap. 8.* Lubens concesserim, multos hic saepe disciplinae migrasse leges, nec semper ex animi sententia locutos: multos contra ambitionem gloriaeque cupiditatem strenue declamando, sapientiae & eloquentiae quaesivisse laudem. Sed veritati tamen perhibuerunt testimonium, ea se credere verae praeseferentes, quae experientia ipsa vera esse dicitur, & quae si falsa dicere voluissent, contra rationem & experientiam pugnando, omnem sapientiae laudem apud homines ratione vel minimum videntes, amisissent. Tanta veritatis vis est, vt si vel maxime affectus aliud quid suadeat, contra veritatem tamen & experientiam aliquid proloqui, merito erubescant sanae mentis homines.

§. LX.

Hinc in officiis erga Deum, & iis quidem, quae ad rectum de Deo rebusque divinis sensum pertinent, ita se gerit homo eiusmodi, vt ad extremum haud difficulter impietatis gradum se adduci patiatur. Singulares namque de rebus divinis sententias aut ipsi inveniunt, aut ab aliis inventas facile amplectuntur, & sectantur, vt supra vulgus sapere videantur. * Immo eousque subinde progrediuntur, vt res manifestissimas, ipsamque Numinis existentiam in dubium vocent, & quandoque, praesertim si periculum absit, publice propugnent, ne quid scilicet cum vulgo, hominibusque sua opinione stupidis, & imperi-

tis,

tis, commutue habere videantur. Sectarum praeterea & haereseon hinc prodeunt conditores, ** cum ad nouas opiniones non minus inueniendas aut amplectendas, quam acriter & pertinaciter defendendas, prouisi sunt. Id quod Paulus iam docuit: *si quis diuersam tradit doctrinam, neque sanis uerbis domini nostri Iesu Christi inhaeret, & doctrinae, quae est secundum pietatem, τεύρωται, inflatus est. 1 Tim. VI, 4.* Promptus idem est, ad haereseos notam aliis, etiam innocentibus inurendam, si suae auctoritati & existimationi se hac ratione consulere posse, existimet. Pruritus namque alios uellicandi, contradicendi studium, peritiam in sententia semel arrepta strenue defendenda, & alia eiusdem commatis uitia, funesta maximo opere ecclesiae, & diuinae ueritati noxia, huic hominum generi, fere propria sunt.

* Eiusmodi hominibus symboli loco est illud LVCRETII:

*Nil dulcius est, bene quam munera tenere,
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere unde queas alios, passimque videre
Errare, atque uiam palantes quaerere uitae,*

de uerum natura, lib. 2. p. m. 36. ex edit. OBERTI GIPANII. Legi etiam merentur, quae eleganter hac de re disserit IOAN. CLERICVS, de incredulitate, lib. 1. cap. 2. p. 30. seqq. Potest autem ambitio & alia ratione erroribus occasione praebere, dum homines ueritatem ab aliis prolatam sub examen reuocare dedignantur, adeoque in erroribus suis permanent. Id multis philosophorum gentilium circa religionem christianam contigisse, nullus plane dubito.

** Non equidem abnuo, posse & aliis quem induci caussis, ut errorem quandam eligat aut defendat: ac rarius illud fieri experientia docet. Immo in aliorum potius nihil abnuo castris, quam sectae caput constituent, qui alia, quam ambitione, ad hoc inducuntur caussa. Nostrae sententiae PAULVS Apostolus suffragatur, ut ostensum. Idem patribus passim, ueteribusque ecclesiae doctoribus, obseruatum. IVSTINVS MARTYR, vel quisquis est auctor *quaestion. & respons. ad orthodoxos: δηλοι κεν οτι εκ φιλοδοξιας η εκ τιμωριας των αιρεσιων, πασαι αι αιρεσεις της εκφορικας εχουσαι της συζησεως αυτων. Manifestum est, omnes haereses occasionem habuisse ex ambitione, & mutua inuidia haeresiarum, qu. 4. p. m. 394.* Consentit CHRYSOSTOMVS: *εκ του μη φιλαδου κεισθησ τις αυτων, εφθεν εν δουμωσεν, εκ δε του φθονου εν φιλησεν, εκ δε του φιλαρχου εν αιρεσεν ετερον. Quoniam fratres suos non diligebant, inuidiae stimulis exagitabant bene audientes: ex inuidia dominandi libido oriebatur; ex dominandi uero libidine, haereses natae sunt, bom. 2. in 1 ad Timoth. tom. 4. p. 255.* Breuius THEOPHYLACTVS: *φιλαρχια των αιρεσεων μητης: dominandi libido haereseon mater est, in cap. 5. ad Galatas, pag. 483. conf. & ISIDORVS PELUSIOTA epist. 56. lib. 4. pag. 441. & qui ex instituto hocce argumentum tractauit, B. IO. GVIL. BAIERSVS, peculiari dissertat. de ambitione haeresium caussa.*

§. LXI.

Cultum Numinis in ambitionis suae instrumentum callide conuertunt, exemplo Ieroboami, 1. Reg. XII, 28. 29. Internum, nisi forte in statu legali & hypocritico subtiliori constituti fuerint, parum curabunt. Externum rebus suis scite attemperant. Si scilicet expedire sibi credant, pro piis deuotisque haberi, eum summo studio ostentant, ut cautos etiam quandoque decipiant homines, iisque tales se esse persuadeant, quales uideri cupiunt.

§. LXII.

§. LXII.

Temperantia, laborum tolerantia, parsimonia, fortitudo & constantia, magnam quidem excellentium virtutum speciem in officiis erga seipsum, praebent: at in iis, qui ambitioni litant, virtutes saltem sunt apparentes, splendidaeque, si dicendum, quod res est, vitia. * Animi potius quam corporis curam gerunt, sed ut ad magna quaeuis, praecleara, excelsa, apti sint. Ad iracundiam praeterea proclives sunt, audaces iidem, & ad profusionem proni, si ad gloriam vel laudem hoc facere putent: tempore denique & opportunitate uti norunt, nullam temere elabi sibi permittentes.

* Id praeter alios recte etiam docet, pluribusque comprobat, ERASMVVS IOANNES BROCHMANDVVS, in *specimine esbices historice. cap. 8. n. 5.* *Laboris, inquit, ferre ac pericula suscipere, nemo illorum erat, qui non libenter vellet, aut semel susceptu indefinenter non posset sustinere.* Quod ad iram proni sint eiusmodi homines, & in omnem audaciam prompti, idem auctor condocet.

§. LXIII.

Erga alios iniquissimi sunt mortalium: * sibi omnia, reliquis nihil tribuentes: ipsi imperare cupientes, dura seruitutis lege aliis imposita. Interdum equidem, cum generosiores videri volunt, alios non temere laedunt: at si praerogatiua quaedam & ἐξοχή quaerenda, gravissimis alios afficere iniuriis, eosque mente, ore, facto laedere, contemnere, deprimere, vexare, fidemque fallere datam, sibi non ducent religioni. Disimulatores iidem sunt, ** ingrati, ad quiduis patrandum, modo imperii, augendaeque aut gloriae, aut potentiae causa fiat, parati. Merui etiam malunt, quam amari, quod metus potentiae & imperii quaedam sit confessio. Amicitiam, ut rebus suis expedit, ineunt, initamque, quamdiu hoc sibi conducere putant, seruant, consilio & hic cuncta potius, quam impetu aut affectu, agentes.

* Paucis cuncta complectitur DIO CHRYSOSTOMVS: *sunt igitur, ut quam brevissime dicamus, mores eius, contentionis studium, stultitia, fastus, arrogantia, aemulatio, & quae his agrestibus perturbationibus vicina sunt maxime l. c.* Ad societatem itaque etiam colendam vel maxime ineptos esse eiusmodi homines, alii ostendunt. Inter socialitatis enim leges haud profecto ultima est, ne quis sine ratione, & temere se praeferat aliis, qua de re suo loco dicitur. Ex veteribus philosophis idem agnovit, docuitque ARISTOTELES, *Rhetoric. lib. 2. cap. 17.* ubi non paruum aut vulgarem, sed immodicam iniustitiam eiusmodi hominibus tribuit. Sunt, secundum eius sententiam, non *μεγαλάντροποι* sed *μεγαλάνδοχοι*.

** Hoc ita exprimit SALLVSTIVS: *ambitio multos morales falsos fieri subegit, aliud clamsum in pectore, aliud promptum in lingua habere; de bello catil. cap. 10.* Eodem pertinet, quod idem de amicitia horum hominum dicit: *amicitias inimicitiasque, non ex re, sed ex commodo assumans, magisque vulsum, quam ingenium bonum habent.*

§. LXIV.

In statibus magna plurimaque ex hocce vitio oriuntur incommoda. Inferiores enim hac indole praediti, contumaces sunt, immorigeri, iugi impatientes, ad frena mordenda proni. Superiores contra, asperi sunt, rigidi, inclementes, delicta grauisime puniunt, veniam raro impertiunt, metui volunt. In ecclesiastico munere constituti, non docere, sed imperare, ipsis etiam imperantibus cupiunt, *ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων*, 1 Petr. V, 3. Paucis: ambitionis vitio laborantes plane intolerabiles sunt: Deo ideo aliisque hominibus inuisi. Inter prima namque, quae Deus odit, *oculi elati sunt*, Prouerb. VI, 17. quare illis etiam obsistit, *Matth. XXIII, 12. 1. Petr. V, 5, Iacob. IV, 6.* eosdem deprimit, *Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XI, 23.* Decori denique obseruantiores aliis sunt ambitiosi, nec ad hoc inepti, licet & hic vitii istius satis se prodat prauitas, vt alibi exponitur. *

* Videntur repugnare, quae THEOPHRASTVS, locis supra ad §. 55. citatis, alique hac de re habent. Sed qui dissentiunt, non satis attendunt ad discrimen morum, qui ex ambitione fiunt, & qui hominum sunt cum ambitione auaritiam, aliaque vitia, coniungentium. Quod si obseruetur, dictis sua constabit veritas.

§. LXV.

Supereft *auaritia*: quo nomine non pecuniae saltem, sed rerum quarumuis vtilium, cupiditatem designamus. * Pecuniam enim ideo praecipue amant auari, quod eius beneficio, reliqua facile comparentur. Est itaque nobis auaritia, infinita voluntatis propensio, qua ad bona quaeuis terrestria sub specie vtilitatis fertur, & cum iis se vnire cupit, ita, vt quietem in iis quaerat, sed non inueniat.

* Ideo & DIO CHRYSOSTOMVS l. c. p. 86. amatorem diuitiarum, vocat *genium auri, argenti, terrae, pecorum, & omnium possessionum cupidissimum*. Hinc & vulgo auaritia defini solet, *per inordinatum amorem diuitiarum*. vid. HENRICVS A S. IGNATIO in *ethica amoris lib. 10. part. 2. cap. 18.* Ex philosophis auarorum mores describit THEOPHRASTVS in *characteribus morum cap. de sordida parsimonia, pag. 32.* item *cap. de illiberalitate, pag. 60.* Quem tamen non vbique rem acu tetigisse, iudicabunt facile harum rerum periti.

§. LXVI.

Infinitam hanc, seu insatiabilem propensionem eodem sensu dicimus, quo ambitionem, & voluptatis cupiditatem, ita vocauimus. Quamuis eminentiori fere ratione in auaritia pateat, propensionem hanc esse insatiabilem: cum in auarum quadret, quod de hydropico dicitur: *quo plus potantur, plus sitiuntur aquae*: vel vt Salomonis potius testimonio utar: *qui amat pecuniam, non satiatur pecunia, Kohel. V, 9. conf. & Es. V, 8.* Nec id praetermittendum, cum qua voluptatem, ad animalia bruta proxime accedat homo, qua ambitionem

nem ad malos genios, qua avaritiam vtriusque eum deterioremi videri, cum hocce eiusmodi vitium sit, quod si accurate rem aestimes, nec in bruta, nec in spiritus, qua tales, cadat.

§. LXVII.

Obiecta avaritiae varia itidem sunt, & fere innumera. Quidquid enim sub utilitatis specie homini blanditur, vt eodem ad sui conseruationem sibi opus esse existimet, id hominis avari animum ad se attrahit, allicitque. Sic nonnulli in agros, domus, praedia, in librariam supellectilem alii, alii in alia feruntur, plerique in aurum argentumque, seu pecuniam, rerum omnium pretium eminenter continentem. Idque pro diuersa status, educationis, consuetudinis, aliarumque caussarum, avaritiam ad certum obiectum determinantium, ratione.

§. LXVIII.

Cum eiusmodi obiectis vnire se cupit avarus, hoc est, ea tenere, possidere, custodire, ceu propria sibi seruare, conf. *Luc. XII, 19*. Pro obiectorum enim diuersitate diuersa est vnionis cum illis ratio. Interim in ista proprietate, quam maximopere appetit avarus, qua sibi soli toto nisu quidquid potest, vindicat, philautiae pravae vis, vel maxime conspicitur. Non vnā itaque qua obiecta, qua gradus, esse avaritiam, speciatim *subtiliorem* aliam, immo *subtilissimam*, aliam *crassiorē* esse, hinc facile intelligas.

§. LXIX.

Quam praepostere in rebus tam inconstantibus, tam cito perituris, quietem animi avari quaerant, res ipsa satis docet. Ecquid enim diuitiis, opibus, inconstantius? quid labilius? Quid hisce, ad veram animae tranquillitatem conciliandam, ineptius? Tempus, priusquam putant, aduenit, quo adimpletum vident illud Iacobi: ὁ πλετος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ μέγιστα ὑμῶν σπύργωτα γέγονεν ὁ χρυσοῦς ὑμῶν, καὶ ὁ ἀργυρεὺς κατίωται, καὶ ὁ ἰός αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῶν ἔσται, &c. *Iacob. V, 2, 3*. In compendio Paulus: παράγει γὰρ το ῥήματα τῆ κόσμος τέτυ, *1 Cor. VII, 31*. qui & Timotheo diligenter iniungit, diuites huius seculi sedulo vt adhortetur: μή ὑψηλοφροσῶν, μηδὲ ἠλπιέμενα ἐπὶ πλετε ἀδηλόγητι, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ ζῶντι, &c. *1 Tim. VI, 17*. add. *Ezech. VII, 19*. *Zephan. I, 18*. *Luc. XII, 20*.

* Hoc gentilium etiam philosophis adeo perspectum fuit, vt iudice SOZOMENO *lib. 6. hist. eccles. cap. 9.* p̄ncipuum in philosophia fuerit, *conseruare diuitias*. Indignum quippe plane viro sapiente putabant, in rebus adeo caducis, instabilibus, fortunae casibus obnoxiiis, animi quietem, summumque quaerere bonum. Hinc TULLIVS, *nihil*, inquit, *est tam angusti animi, tamque parui, quam amare diuitias, nihil honestius magnificentiusque, quam pecuniam conseruare*, de officiis *lib. 1. p. m. 27*. Philosophorum veterum dicta, facta, quibus diuitiarum contemptum significarunt, diligenter collegit PETRVS DANIEL HVERTIVS, in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 16*. Quae omnia de incertitudine & vanitate

vanitate quoque diuiciarum testantur, quam & prae reliquis **SENECA** saepius sibi aliis que in memoria reuocat. Speciatim & *lib. 6. de beneficiis cap. 3.* egregie hac de re verba facit, ad beneficentiam suos hoc argumento adhortans, quod diuitiae incertae sint, beneficiorum contra memoriam nullus tenere casus tollat. *Omnia ista, inquit, quae vos tumidos & supra humana elatos, obliuisci cogunt, vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine raptu vestro defenditis, propter quae classes, cruentaturus maria deducitis, propter quae quassatis urbes, ignari quantum telorum in aduersos fortuna compares, propter quae raptis toties affinitatis, amicitiae, collegii, foederibus, inter contendentes duos, terrarum orbis elisus est, NON SUNT VESTRA. In depositi caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis ista, aut hostis animi successor, innadet; &c.*

§. LXX.

In officiis erga Deum, & quidem si primo rectum de Numine sensum species, ad idololatriam & substitutionem, erroresque quosuis grauiores, quos a tenera aetate imbibit, pertinaciter retinendos, procliuem admodum esse auarum, & ratio & experientia dicitur. Iudicii defectus, rerum creaturarum amor immodicus, quo facile inducitur, ut his aliquid diuini inesse credat, domesticarum rerum cura, quae accuratius in veritatem inquirere non permittit, ad hoc conspirant.

§. LXXI.

Deum non colit auarus, sed Mammona, *Matth. VI, 24.* Nummum aestimat pro numine. Hinc idololatra dictus, *Ephes. V, 5. Coloss. III, 5. Matth. XIX, 22. Iob. XXXI, 24. Ps. LXII, 11.* Scilicet, licet Deum verum, cultu etiam interno colere sibi videatur, puerse tamen hoc facit, * ut fortunarum scilicet suarum ab eo impetret incrementum, similesque ob causas. Ideoque & cultui externo admodum addictus est, in statu legali si non crassiori, saltem subtiliori, plerumque constitutus. Cupiditas subito ditescendi, ad magiam, similiaque crimina, facile eum inducit. *1 Tim. VI, 9.*

* Superstitio itaque auaris est propria. Hanc namque recte **THEOPHRASTVS** per *ἄριστος τὸ δαυβύσιον*, mesiculosum erga numen affectum, definit, in *characteribus morum p. m. 47.* conf. & **CASAVBONVS** ad *b. l.* Nimirum, metus bona sua amittendi, aut ne sine sperato excidat, voticque non reddatur compos, hominem auarum ad cultum Numinis ineptum, impellit. Quod aut huc vota & preces hominis auari apud **HORATIVM**:

O! si angulus ille

Proximas accedas, qui nunc denormas agellum,

O! si urnam argenti fors qua mihi monstrat, ut illi

Thesauro inuenio, qui mercenarius agrum,

Ilum ipsum mercatus, orauit diues amico.

Satyrae. lib. 2. satyr. 6. v. 8. seqq. Eundem in modum & **DIO CHRYSOSTOMVS** *l. c.* auarum inducit, *Deos ipsos non amplius esse putantem, nisi ei maximos & complures thesauros patefecerint, aut mortis afferant amicorum, & cognatorum, ex quibus haereditates subsequantur.*

§. LXXII.

In officiis erga seipsum, virtutum quarundam, sed apparentium speciem in eo deprehendas, laborum patientiam, volupratarum contemptum,

temptum, parsimoniam, & alia. Scilicet, avaritia ipsa illi parsimonia est; labores & vigiliis tum subire paratus est, si id ad rem faciendam necessarium credat; a voluptatibus tum demum sibi temperat, cum sumptibus parcit. * Interim nec animae nec corporis curam gerit, prodigus vtriusque, cum opes vtrique praeferat: meticulosus idem, inconstans, ad praeclaras quaevis & egregia ineptus, abiectus in aduersis, desperabundus interdum, & ad violentas sibi ipsi inferendas manus, pronus.

* Id DIO CHRYSOSTOMVS l. c. p. 88. ita exprimit; *imprimis pecuniae inexplebili cupiditate ardet, & eius conquirendae praeclarus est artifex, eamque noctu dieque persequitur, per omnes eius vias, cecum decurrens &c.* add. & ERASMVS IOANNES BROCHMANNVS, in *specim. etic. histor. cap. 3. pag. 201. & 212.*

§. LXXIII.

Erga alios inhumanus est, immisericors, calumniator, inuidus, fraudulentus, perfidus, litigiosus, beneficia nec in alios conferens, nec in se collata, grato animo agnoscens, ad amicitiam prorsus ineptus. Immo nullum scelus est, in quod avaritia hominem incitare nequeat, & protrudere. * Hoc vel ludae proditoris exemplo constat. *Matth. XXVI, 15.* Hinc furta, sacrilegia, *Ios. VII, 1. Actor. V, 1.* caedes, proditio- nes, & omne malorum genus.

* Consentiant in eo ferè omnes, ethnici pariter ac christiani, non temere pestilentius aut perniciosius vitium esse, avaritia. SALLVSTIVS: *avaritia fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subvertit: pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia v. n. alia habere, edocuit: in bello castilianar. cap. 10.* Auarum itaque, velut peritus pictor ita delineat DIO CHRYSOSTOMVS l. c. p. 87. *nunquam ridet (in eo fallitur) nunquam facilem se praebeat, in omnes suspiciosus est, improbos cunctos exstimat, omnibus diffidit, vultu rapaci praeditus est, digitos perpetuo torquet, aus suos aut alieuius diuitias numerat.* Rem omnem paucis complectitur ipse apostolus, dum avaritiam *ρίζαν πάντων τῶν κακῶν, radicem omnium malorum vocat, 1 Tim. VI, 10.* Quod ita explicat CHRYSOSTOMVS: *ἴσα ἂν εὐγενεὶ κακὰ καὶ ἐν ὀνόματι, καὶ ἐν ἐγορᾷ, καὶ ἐν δικαστηρίοις, καὶ ἐν βασιλευσίν, καὶ ἐν βασιλείοις, καὶ ἐπιδηπότοις, ἐπιπέδοις καὶ τα ὄψι βλαστάνοντα.* Quaecumque inueneris mala, siue domi, siue in foro, siue in iudiciis, siue in curiis, siue in regia, siue quocumque alio in loco, hinc omnia videbi: nasci, domi. ii. in *epist. ad Roman. pag. 85.* Alibi, scilicet in *Psal. XLVIII.* diuitiarum cupiditatem vocat; *τὴν ἀρχὴν τῶν κακῶν, malorum summum apicem.* Eadem plane ratione POLYCARPVS, in *epistola ad Philippenses: Ἐξχὴ πάντων κακῶν φιλαργυρία, initium omnium malorum avaritia.* c. n. f. & CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 3.* Peshimos avaritiae fructus, eadem fere ac nos ratione, enumerat GREGORIVS M. *moral. lib. 31. cap. 17.* De avaritia, inquit, *proditio, fraus, fallacia, periarig, inquietudo, violentiae, & contra misericordiam obdurationes, oriuntur.* Sed, quid testimoniis opus, cum ipsa hoc omnes condoceat experientia?

§. LXXIV.

Noxium denique valde singulis statibus est avaritiae vitium. Perdit familias, *Prouerb. XV, 27.* rempublicam, *Prouerb. XXIX, 4. 1 Sam. VIII, 3.* ecclesiam, vnde tam seculo episcopus & presbyteros monent apostoli, vt ab eo sibi caueant. *1 Tim. III, 3. Phil. II, 20. 21. 1 Petr. V, 2. **

Q 3

Infe-

Inferiorum equidem in singulis statibus non male interdum sustinere videntur personam, cum iugi sint patientes, laborum, si necessitas iubeat, tolerant, ad rem familiarem tuendam atque augendam apti: at perfidia sua, fraudulentia, furacitate, dominis & superioribus suis multum interdum nocent. Ad imperandum vero nemo ineptior. Nec venerationem, nec amorem a sibi subiectis facile impetrant. In statu domestico, inferioribus denegabunt, quae ad vitam honeste sustentandam pertinent: princeps eiusmodi laborans vitio, nec ministros servosque fideles habebit, nec morigeros sui que amantes subditos, quos exactionibus nimis enervatos a se alienabit, imprudenter praeterea & inconsiderate multa suscipit, quae parum feliciter finit. Decori quam parum observantes sint avari, iam aliunde constat.

* Vnde DIO CHRYSOSTOMVS, omnes hoc vitium deformare, ait, & mirum in modum turpitudinem adspargere, *sive priuata aliquem, sive regia forma ceperis*: quod pluribus edisserit l. c. add. THEOPHRASTVS, in *characteribus morum* p. 32. 33. qui & decorum auarorum attingit, cum p. 12. 13. de *hyponia* seu *rusticitate*, & p. 49. *περὶ μαρτυροίας* seu de *iniqua querulitate*, agit.

§. LXXV.

Iam de tribus istis vitiis capitalibus porro observandum, quod licet natura omnibus hominibus iunctim insint, vnum tamen prae reliquis plerumque emineat, & velut dominetur, primumque obtineat locum. Praeterea, ex trium istorum vitiorum cardinalium in vno eodemque homine coniunctione, aut si ita loqui liceat, commixtione, eorundemque pro diuersis statibus, vitaeque generibus, aliisque causis, modificatione, infinitam fere inclinationum & propensionum, varietatem, oriri necesse est, ut inter tot homines vix duos deprehensus, qui moribus & inclinationibus sibi prorsus sint similes.

§. LXXVI.

Nimirum, ut tantae varietatis fontem, paucis designemus, primo quidem propensiones ipsae & iunctim & separatim sumptae, in vno homine vehementiores, aut debiliores sunt, quam in altero, idque pro conditione temperamenti corporis, educationis, consuetudinis, aliarumque causarum. Deinde, si eas propensiones in vno eodemque homine consideres, easdemque inter se conferas atque contendas, eas variis a se inuicem distare gradibus, deprehendes: secunda namque ad primam se habere potest, ut duo ad quatuor, ad sex, ad octo, & sic porro; item ut tria ad sex, ad nouem, ad duodecim, &c. & ita tertia se habere potest ad secundam. Quemadmodum itaque iam ex eo, quod mox ambitio primam, voluptas secundam, auaritia tertiam, mox voluptas primum, ambitio secundum, auaritia tertium, & sic porro, locum tenent,

teneat, varietas quaedam oritur, ita si graduum ista diuersitas simul in censum veniat, maximam profecto inclinationum particularium diuersitatem inde exfurgere oportet. Iam si his porro omnium istarum propensionum modificationem diuersam, pro diuersa hominum aetate, sexu, statu, addas, quod aliter e. g. ambitio in milite, aliter in mercatore, aliter in principe, se exerat, infinitam prorsus & incredibilem istam inclinationum varietatem non amplius miraberis.

§. LXXVII.

Coniunctionis istius diuersarum propensionum, quarum vna interdum aliam temperat, interdum certa ratione modificat, hic etiam effectus esse solet, vt vitia quandoque minus conspicua fiant, speciemque virtutum induant. * Rursus tamen contingit, si quae maxime sibi repugnant, aequali fere gradu coniungantur, vt vitia magis, subinde ridicula quadam specie, sese prodant, omniumque oculis offerantur. Vtrumque exemplis luculentis constat. Quenam autem singularum istarum propensionum in alias animi facultates, speciatim intellectum vis sit, iam alibi dictum, dignum tamen, quod expendatur haud perfunctorie.

* Hinc *pseudo-virtutum*, quibus seipfos, aliosque misere decipiunt mortales, tanta efflorescit seges; de quibus deinceps §. 150. *seqq.* Illustre huius rei exemplum, in *virtute* quam vulgo *heroicam*, vocant, conspicitur. Accuratius enim si heroum, quos vocant, ALEXANDRI M. IULII CAESARIS, aliorumque, facinora consideres, nihil aliud quam eminentem quandam ambitionem, voluptatis cupiditate quandoque temperatam, in illis deprehendes. Hinc enim illa fortitudinis, clementiae, iustitiae, humanitatis, ex quibus heros censetur, species. Bella iniusta, rapinae, oppressa libertas, gentium caedes, vrbium ruinae, adulteria, scortationes, non obstant, quo minus sit maneatque *heros*; dignus qui gentibus imperet, cum ipse suarum cupiditatum seruus sit turpissimus. Virtutem interim heroicam in eiusmodi hominibus, qui vix hominum titulo nominatque digni, laudant poetae, oratores, historici, philosophi, & quis non? ignorantiae scilicet ita suae, aut stultitiae, documentum, sapientioribus relicta.

§. LXXVIII.

Supereff, vt in tantae corruptionis, quae voluntati hominis insidet, causas inquiramus. Quas inter primum praecipuumque locum tenet, labes originalis. * Per hanc enim vt intellectus tenebris obfuscatus est, ita voluntas a Deo auersa, sui que amore repleta, & hinc ad praua quaeuis & noxia prona est. Quidquid enim ex carne natum est, caro est, *Ioan. III, 6. Ps. LI, 7.* Qui autem carnales sunt, τὰ τῆς σαρκὸς θεούτων, ea saltem sapiunt, adeoque & appetunt, quaerunt, concupiscunt, quae *carnis* sunt. *conf. & Job. XIV, 4. Rom. V, 12. 14. Ephes. II, 3.* Vnde nemo quoque exemptus est, cum ex carnali generatione, qualis omnium hominum est, non possint alii, quam carnales prodire. Et licet per regenerationem, dominium peccati originalis infringatur, penitus tamen, quamdiu viuit homo, extirpari nequit: ideoque & contra
reli-

reliquias eius, motusque carnales, regentis & sanctis hominibus, nunquam non pugnandum est. *Gal. V, 17. Rom. VI, 12.* In impiis autem & irregentis dominatur adhuc peccatum originale, adeoque & philautia, & propensiones pravae hinc ortae, etsi in vno magis haec, in alio aliae: qui ideo pravarum suarum cupiditatum ferui, merito dicuntur. *Rom. VI, 16. 2 Petr. II, 19.*

* Viderant & gentilium philosophi, magnam vehementemque in homine ad prava esse inclinationem, facile etiam colligere potuerunt, inordinatum sui amorem omnium vitiorum esse fontem, sed vnde tanta hominum proveniret corruptio, & ad amoris ordinati turbandos circulos pronitas, id quidem ignorarunt, nec capere potuerunt, aut si quid forte tradiderunt, quod ad veritatem quodammodo accederet, id ex traditione, aut commercio cum Iudaicis accepisse videntur. ARISTOTELES in mali huius originem inquirens, ad *τὸ εὐρύπαιον* provocat *lib. 3. ethic. cap. ult.* Stoici culpam omnium malorum in materiam conferebant, in quo & alios gentilium philosophorum, secum habuerunt consentientes. vid. IVSTVS LIPSIUS *manuduct. ad physiol. Stoic. lib. 1. dissert. 14 & 15.* Epicuræi sublata diuina providentia, mala sua sponte oriri docebant. Alii aliter sentiebant. Cum primis sententia illorum, qui duplex aliquod principium, alterum boni omnis, alterum mali fontem, statuunt, a Zoroastre, ut creditur, excogitatum, a plurimis gentilium philosophorum, directe aut indirecte approbatum, a Manichæis in ipsam ecclesiam christianam introductum, hinc ab aliis subinde arreptum, multorum occupavit animos. Ad originem enim mali omnia explicandam, eam perquam accommodatam esse, existimant. Quo ipso illis contigit, ut dum euitare charybdiu voluerunt, in scyllam inciderent. Nihil enim ad omnem evertendam religionem, pietatemque e medio tollendam, accommodatius, nihil clarissimis etiam rationis principiis, & ideæ, quam de summa Numinis perfectione omnes habent, aduersum magis, quam haec de duplici principio, utroque quidem independente, sententia. Quare cum ratio originem mali ignoret, non eo tamen progredi debet, ut admittat, quae suis principiis vel maxime aduersantur, cum suae ignorantiae aut imbecillitatis professione, facilius hinc se expedire queat. Multo vero minus statuendum, Dei bonitatem in rationis humanae foro, a malitiae labe, ob permissum liberi arbitrii abusum, vindicari nullo modo posse, nisi Manichæorum adprobretur systema, quem PETRI BAEII errorem, grauissimum sane & admodum noxium, post IO. CLERICVM, IACOBVM BERNARDVM, & IACQVELOTIVM, ex instituto profligauit, IO. CHRISTOPH. WOLFIUS, in *Manichæismo ante Manichæos* *sect. 3. praesertim §. 14. seqq. p. 369. seqq.* qui & in antecedentibus, tum originem, tum vniuersalitatem huius erroris, de duplici principio, pluribus edisserit. Ad Deum originem mali referri non posse, ex instituto ostendit GVILIELMVS KING de *origine mali*, etsi subinde quaedam immisceat, quae sine accuratiori examine non dimittenda: qua de re alibi. Quod vero diximus, rationem, mali genuinam originem ignorare (ex qua ignorantia non potuerunt non foedissimi theologiae gentilis errores oriri) id profecto res ipsa docet, cum de lapsu tum angelorum, tum primorum parentum nihil certi mortalibus, nisi ex scripturae sacrae indicio, innotescat. Hinc & AVGVSTINVS, cum dicentem induxisset TVLLIVM, non ut a matre, sed ut a nouerca natura editum esse hominem, in quo tamen velut obrutus inesset, ignis quidam diuinus mentis, subiungit: *non hoc auctor iste male viuentium moribus dixit effectum, sed naturam potius accusauit. Latebat enim cum, cur esset graue iugum super filios Adam, quia sacris litteris non eruditus, ignorabat originale peccatum, lib. 4. contra Iulianum cap. 12.* Mirum itaque, fuisse, qui labem originalem ex lumine rationis deriuare antiterentur. Occurrunt eundem in gentilium, cum poetarum, tum philosophorum scriptis, effata, quae probare videntur, eos notitia huius rei non fuisse plane destitutos. Ilustre praeter ceteris est testimonium PYTHAGORAE in *carmin. aureis v. 29.* vbi malum hoc *εὐνοῦργόν* vocat, quod cum dicto Pauli *Rom. VII, 21.* confert FRIDERICVS RAPPOLDVS, *comment. in Florianum p. 152.* Huc & nonnulli referunt, quae poetae, speciatim HORATIVVS *lib. 2. ode 3. de furto*

de furto Promethei referunt: haec enim lapsum primorum parentum adumbrare, autumant. Immo & in eo quod PLATO committitur, animas mortalium simul a Numine conditas, & ob nefcio quod scelus delectas detrusasque in corpora velut carceres esse, huius veritatis quaedam libri inuenisse vestigia, videntur. vid. MARSILIVS FICINVS *comment. super Platon. conuiu. orat. 4. cap. 4.* Verum & incerta haec sunt, & obscura: & si quid forte veri subfuit, nihil aliud inde sequitur, quam per traditionem aut commercia cum Iudaeis, famam quandam, de lapsu primorum hominum ad eos peruenisse, vt iam antea obseruauimus. add. TOBIAS PFANNERVS, *system. theolog. gen. sil. purioris cap. 9. §. 6. segg.* item quae nos hac de re diximus in *dissertat. de religione naturali contra Petrum Cbauinum, cap. 1. §. 10.* & in *dissertat. 3. de praecipuis Stoicorum in philosophia morali erroribus, §. 5.*

§. LXXIX.

Ad innatum tamen hocce omnibus hominibus malum partim augendum & corroborandum, partim modificandum, & quadantenus determinandum, plurimum conferunt, constitutio corporis, * educatio, ** imitatio, *** consuetudo, **** conuersatio cum aliis, * errores & praeiudicia intellectus. ** Quae omnia cum hodie ad voluntatem hominis ad praua quaeuis alliciendam, conspirent, haec vero iam sua sponte ad ea prona & longe propensissima sit, profundam & intinam eius corruptionem, satis inde intelligere licet.

* In corpore, non in mente, mali originem quaerendam esse, nonnullorum hodie est sententia, immo veterum plurimorum fuit. Maxime mirandum, fuisse & inter Iudaeos, qui huic sententiae adstipularentur. Auctor celeberrimi libri COSRI, de corpore Adami, ita verba facit, vt omne discrimen, quod inter nostra & illud intercedit, oriri innuat, a temperamento seminis paterni, aut a sanguine materno, vel a ciborum & nutrimenti qualitate, vel a diæta & regimine in annis educationis & pueritiae, vel denique a mutationibus aeris, maris & terrae. Peccati habitualis nulla ibi mentio. Digna sunt verba, quae legantur & expendantur *part. 1. §. 95. pag. 49.* ex editione IOAN. BVXTORFII. Eadem est sententia MOSIS MAIMONIDIS, cuius hac de re verba ex *Mare Neuchim part. 3. cap. 8.* adferre lubet: *Quod autem inquit Salomo: mulierem strenuam quis inueniet? perspicua & clara est parabola, quod videlicet, cum homini contingit materia bona & conueniens, quae ei non praeualeat, nec dispositionem eius corrumpit, aut destruit, pro singulari dono Dei sit agnoscendum & habendam. Summa rei est: materia bona & conueniens facile regi potest. Quae verba cum & CAMPEGIVS VITRINGA retulisset, recte addit: clara est horum verborum sententia. Materiam concipiunt bi doctores, unicum esse omnis corruptionis fontem & fomitem. Describunt illam, vt hostem, qui mentem impugnat: neque tamen omnibus (licet longe maximae hominum parti) adesse hanc visiofitatem. Volunt, eam non tantum hunc impugnare magis, alium minus, sed & aliquando euenire, vt homini parum noceat: obseruationum sacrar. lib. 3. cap. 9. §. 4. p. 607. qui & praecedenti cap. 8. pluribus, luculentioribusque adhuc testimoniis, hanc Iudaeorum esse sententiam euicit: quod & IO. COCCEIVS iam obseruauit, in *summ. theol. cap. 24. §. 21.* ne quid nunc de RAYMUNDO MARTINI dicam, atque CHRISTOPHORO HELVICO, quorum ille copiose hac de reddidit in *pugione fidei part. 3. dissertat. 2. cap. 6.* hic vero in *dissert. de proteuangelio*, quae inserta est *bibliis criticis*. Quam corrupta Iudaeorum de peccato, speciatim de peccato originis, sit doctrina, hinc apparet. Et sane de grauissimo hocce doctrinae coelestis capite, iam tempore Christi & apostolorum minus recte eos sensisse, haud obscuris indiciis, ex historia euangelistarum & epistolis Paulinis, colligere licet. Hauseruntne Iudaei hanc doctrinam a gentilibus, nunc non disquiram: hoc certum, gentilium philosophorum, saltem plerorumque, speciatim Platoniorum & Stoicorum hypothesin, de materia omnis mali fonte, huic sententiae*

tentiae occasione praebere: immo hanc ex illa non posse non fluere. Gentiles autem in huncce prolapsos errorem, quod mali originem ignorarent, iam supra nobis obferuatum est. add. IACOBVS WINDETVS *de vita functorum statu, sect. 3. p. 32. seqq.* Hodie eandem sententiam inter alios propugnare, qui ex ARMINII cholera prodierunt, vt videre licet apud PHILIPPVM ALMBORCH, *theolog. christ. lib. 3. cap. 4. p. 178. seqq.* Verum non in corpore, sed in mente praecipuam mali sedem collocandam esse, rationibus quam plurimis conducere potest, & scriptura quoque luculenter testatur. *Interne enim, inquit ipse seruator, ex hominum corde, (h. e. mente, praecipue voluntate,) procedunt pravae cogitationes, adulteria, supra, caedes &c. Marc. VII, 21.* Paulus, *ro. 7. 5. 6. 7. 8. 9. 10.* vocat *ἐχθρὰς ἑαυτοῦ* inimicitiam aduersus Deum, *Rom. VIII, 7.* Inimicitia autem aduersus Deum, menti competit, non corpori. Idem, *mentis nostrae spiritus nos renouari iubet, mentem praecipue corruptam esse, haud obscure inueniens, Ephef. IV, 22.* Ideoque & in homine ad imaginem Dei restaurando requirit, *καὶ καθάρσιν καρδίας & συνείδησιν ἀγαθῆς, 1 Tim. 1, 5.* Quae & ratio est, quod conuersio peccatoris in scriptura vocetur *καθάρισις τῆς καρδίας, Actor. XV, 8.* Nec aliter res se habere potest. Cum enim Deus homini primo corpus dederit sanum (qua de re, nemo sanus mentis dubitauerit) omnis inordinati motus sanguinis ac spirituum expertus, & totum subiectum arbitrio atque imperio mentis, non potest illius *ἀνομιὰς* aliunde ortum trahere, quam a mente, ac proin viciosa in mente prius concipienda est, quam in corpore. Nec obstat, quod scriptura sacra in corpore sedem peccati passim statuere videatur. Subinde enim praecipua concupiscentia carnis, *ἐπιθυμία σαρκῆς, concupiscentia carnalis, vel τὸ σαρπτικόν, corporis, vocatur, vt loca supra iam allegata conducunt.* Enimvero, si artissimum, qui inter corpus & animum intercedit, nexum consideres, per quem adeo contrahit, vt motus mentis in corpus, & corporis motus in mentem desinunt, rationem facie perspicies, cur corpori quandaque tribuatur, quod menti est proprium. Corpus itidem per peccatum maxime corruptum non negamus: id pro dolor experientia quotidiana, & inordinati corporis motus, quemuis conducere possunt. Sed originem peccati, praecipuamque sedem, in anima quaream contendimus. Animi autem ista labe in corpore, interdum per corpus, maxime se exerit. Praeterea per corporis constitutionem, vehementer innatum istud malum augetur, & certa ratione etiam determinatur, vt supra (§. 42) dictum. Vnde abunde ratio patet, cur corpori quandoque haec concupiscentia tribuatur, quae proprie tamen, & praecipue in mente sedem habet. Laudandus hic iterum CAMPEGIVS VITRINGA, qui luculenter & erudite hac de re disserit, *obseruation. sacrar. lib. 3. cap. 10. p. 614. seqq.*

** Educandi namque liberos ratio, quae hodie vulgo obtinet, valde corrupta est & deprauata. In ea namque non id agitur, vt prauis affectibus, aut tollantur, aut imminuantur, sed vt suscitantur potius, magisque corroborentur. Hinc mox voluptate infantes permulceri & allici, mox ad ambitionem & aemulationem indicatis honoribus, excitari, mox propositis praemiis, aut dum opes ceu res magni momenti laudantur & euehantur, auaritia in illis incendi videas. Immo tota educatio est continus affectuum concitatio, vnde tandem auaritia, ambitionem, & voluptatis cupidinem admodum in illis firmari, hominesque magis magisque aduescere, vt Deum reliquos omnibus postponant, mirum non est. Quia in re summa profecto mortalium imprudentia sese prodit. Recte namque si in liberorum educatione atque prudenter sese gerere vellent, omnis illorum hac tendere cura deberet, vt prauorum vis affectuum quouis modo immineretur, quod per ipsorum affectuum, qui in tenera aetate se produunt, legitimam directionem haud difficile obtineri posset. Legisse forte poenitebit neminem, quae hac de re habet MALEBRANCHIVS, *de inquirenda veritate, lib. 2. part. 1. cap. 8.* & cum primis OSTERWALDVS, in libro Gallicano idiome scripto, *de fontibus corruptionis, quae hodie inter christianos regnas, &c.*

*** Obseruatum est nonnullis, innatum velut a natura omnibus hominibus esse studium aliud quod alios imitandi: idque pluribus confirmat MALEBRANCHIVS, *de inquir. verit. lib. 2.*

lib. 2. part. 3. cap. 1. pag. 226. seqq. Idem iam PLATO intellexisse videtur, dum in *Timaeo* dixit, nihil sine exemplo recte apteque fieri posse: atque propterea Deum ipsum in mundo hoc condendo, mentis suae ideam expressisse. Digna sunt hac de re, quae hic legatur QUINTILIANI ex *lib. 10. institut. orator. cap. 11. verba: atque omnis vitae ratio sic consistat, ut quae probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, ut scribendi sit usus, prout sequuntur. Sic musici docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinae initia ad propositum sibi praescriptum formari videmus.* Et nihil profecto frequentius, quam ut homines, vitia & virtutes aliorum imitentur, quin & gestus, vestimenta, sermonem, & alia. In causam autem huius rei inquirenti, cur tam prout ad alios imitandos sint mortales, non alia se offert, quam ipsa philautia, seu amor sui ipsius. Id bene expressit QUINTILIANVS, dum dixit *l. c. facere nos velle, quae probamus in aliis.* Quae enim nobis displicent in aliis, ea neutiquam imitamur. In iis itaque, quos imitamur, aut imitari cupimus, praestans quid & eximium nobis deprehendere videmur, statumque nostrum meliorem fore credimus, si iis hac in re simus similes. Id quod philautiae profecto documentum longe manifestissimum. Nec obstat, quod vitia etiam aliorum imitemur. Qui enim hoc faciunt, in ipsis vitiis, eximium quid & praestans sibi deprehendere videntur: quia in relicto iudicii imbecillitatem prodant, ostendunt tamen, se reuera credere, fore se sua opinione praestantiores, si eiusmodi hominibus sine similes. Imitationem itaque non vnius eiusdemque esse generis, hinc intelligitur. Namque cum ipsa philautia, vel praua sit, & inordinata, vel ordinata, laudabilem quoque esse oportet imitationem, quae ex hac progredietur, illa laudabilem, quae illi originem debet. Porro, sanum intellectus ut accedat iudicium, necesse est. Si enim aliquid praestans & eximium credimus, quod eiusmodi non sit, aut quod vlla ratione assequi nequeamus, partim praua, partim inepta hinc oritur imitatio: in qua illud HORATII quadrat: *o! imitatorum stultum peccus &c.* Hominum vero sibi relictorum ea est indoles, ut quae in vitio posita sunt, maxime eximia, praestantia, & pulchra putent, ideoque & ad ea imitanda, natura sua pronissimi. Hinc inter causas, quibus motum corruptio mirifice augetur, rectissime refertur imitatio. Contra, si imitatio recte se habeat, inter media proficiendi in virtute, & vita sancta, haud vltimum occupat locum: qua de re suo loco. Interim *conf. Massb. XI, 29. XVI, 24. I Cor. IV, 16. XI, 1. Ephef. V, 1.*

*** Quantum consuetudo valeat, illi intelligunt, qui consuetudinem alteram naturam dicere consueverunt. Per consuetudinem fit, ut anthropophagi carne humana sine horrore vescantur, quem morem alii, ut plus quam ferream, detestantur. Quae maior consuetudinis vis erit, si pravae per eam corroborentur propensiones, quae per naturam homini insunt; & experientia quoque docet, quam difficulter exuantur habitus vitiosi, quibus per longum temporis tractum homines adsueverunt.

• Praeclare SENECA: *Sumuntur a conuersantibus mores: & ut quaedam in contactus corporis vitia transfiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus, fortem quoque, & si liceat, virum emulsi; auaritia in proximos virus suum transtulit; de ira lib. 3. cap. 8. conf. & I Cor. XV, 33.*

• Vt enim praedicta moralia & principia rationis carnalia, ex voluntatis prauitate subinde nascuntur, ita ad voluntatis vitia augenda, fouenda, corroboranda, vel maxime comparata sunt: immo huc vnice tendunt. Quamdiu itaque homines praedictis fascinati, existimant, se cupiditatibus suis indulgendo recte agere, nec aliter agere posse, strenue in iis pergunt. Referas huc illud seruatoris: *lucerna corporis est oculus. Quod si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum erit lucidum. Sin fuerit oculus tuus nequam, totum corpus tuum erit tenebrosum.* Si igitur, quod in te lumen est, tenebrae sunt, quantae erunt ipsae tenebrae, *Matth. VI, 22. 23.* Iudicium scilicet intellectus est oculus mentis. Quod si igitur iudicium mentis corruptum fuerit & deprauatum, tenebras profecto crassissimas, ignorantiam & errores, inde oriri oportet: quibus cum mens repleta est, eo securius in omni cupiditatum genere homo progreditur. *conf. NYGO GROTIUS, ad Matth. l. c.*

§. LXXX.

Ex hætenus dictis etiam qualis hominum voluntas secundum naturam sit, manifestum est. Quæ si summam complectamur, hominem, qua voluntatem etiam in spiritualibus longe esse miserimum, mortuum in peccatis, seruum prauarum cupiditatum, nec amplius imaginem conditoris sui, sed diaboli, a quo seductus est, circumferre, deprehendemus, *Ioan. VIII, 44. 2 Petr. II, 4. Iud. vers. 6.*

§. LXXXI.

Neque tantum per istam naturæ corruptæ conditionem, miserimus est homo, sed plurima insuper ex ista voluntatis deprauatione oriuntur impedimenta, quæ conuersionem eius, per quam ab ista miseria liberari poterat, impediunt. Ex philautia scilicet generatim spectata, summa cordis humani oritur fallacia, qua homo seipsum turpiter decipit, qua etiam ad miseriam suam quouis modo regendam, excusandam, emolliendam, defendendam, pronus est. *conf. Jerem. XVII, 9. 10.*

§. LXXXII.

Speciatim, quod ad eos attinet, qui voluptatum cupiditate tenentur, plurima sibi ipsis disponunt impedimenta, quæ minus ad mentem meliorem adduci queant. Ob leuitatem enim summam animi, vix vnquam, aut raro admodum, statum suum expendunt, verbumque diuinum, ea qua decebat, animi attentione, meditantur: per bonam intentionem se facile decipiunt, cumque non temere alios lacescant, se minime malos esse credunt. Voluptates, quas expetunt, naturales admodum esse, sibi persuadent, a quibus nemo facile abhorreat: in iis quod modum excedant, humane esse imbecillitatis. Quare, si vel maxime verbum Dei aliquando recipere videantur, hoc tamen per spinas voluptatum mox suffocatur, *Luc. VIII, 7. 14. add. Actor. XXIV, 25.*

§. LXXXIII.

Qui ambitione laborant, iis ob consiliorum, quibus emergere an nituntur, copiam negotiorum, studiorumque molem, semper tempus aut occasio deest, aut de sua miseria serio cogitandi, aut verbum diuinum meditandi, *conf. Luc. VIII, 5.* Iidem monitoribus sunt asperi, & castigationum impatientes: hinc contra eos, qui ad meliorem frugem eos perducere laborant, subinde insurgunt, irritantur, obnituntur. Iustitiæ externæ, temperantiæ, aliarumque virtutum apparen-

parentium specie, sibi ipsis facile imponunt, se minime ex illorum numero esse, qui poenitentia opus habeant, existimantes, *Luc. XVIII, 11.* Sententiarum denique in religione singularium electio, carundemque ad aucupandam gloriam pertinax propugnatio, maximum conuersionis impedimentum, eiusmodi hominibus adfert.

§. LXXXIV.

Nec minoribus premuntur incommodis auari. Diuitiarum, rerumque huius seculi cura, non permittit, vt serio de salute sua sint solliciti. Pertinacia, & cordis durities, hisce hominibus propria est. Ob hanc itaque, accedente plerumque superstitione, ad quam proni sunt, verbum ad fundum cordis raro penetrat, *Luc. VIII, 6. 13.* Non minus externi cultus diligens & superstitiosa obseruatio eos decipit, vt se iam in statu gratiae constitutos existiment. Accedit species virtutum adparentium, temperantiae, parsimoniae, aliarum, aliquando & praesertim si in statu seruitutis spiritualis constituti sint, rigidioris iustitiae.

§. LXXXV.

Hactenus voluntatem hominis secundum naturam considerauimus. Nunc quo pacto eadem secundum gratiam comparata sit, dispiciendum. Vbi initio id supponendum, quemadmodum per lapsum primorum parentum, & hinc in omnes homines propagatum peccatum originale, homo a Deo, quocum ante lapsum arctissime vnitus fuerat, seiunctus & separatus profusus est, *Es. LIX, 2. 1 Ioan. I, 6. Ephes. II, 12. 13. IV, 18.* ita eundem ad hanc vnionem cum Deo, iterum esse perducendum. Vt enim in vnione, vel cupiditate se vnjendi cum bonis apparentibus, summa hominis consistit miseria, ita in vnione cum Deo, ceu vero eoque summo bono, * summa hominis consistit felicitas.

* Deum summum hominis esse bonum, ceti notum, & exploratum omnibus supponimus. Eiusmodi enim id est, vt nemo sanae mentis de eo dubitare possit & debeat. Si quis enim rationem boni, praesertim relate spectati, consideret, & hinc ex variorum bonorum inter se instituta comparatione colligat, quid ad summum bonum requiratur, facile deprehendet, nihil esse in hoc vniuerso, in quod summi boni notio quadret, praeter solum Deum. Atque id a me ostensum pluribus, in *element. philos. pract. part. 1. cap. 4. §. 20. seqq.* Quodsi quibusdam credimus, ipsis gentilibus haec veritas cognita fuit atque perfecta. Apud Aegyptios Mercurius, quem vocant Trismegistus, profanum errorem iudicauit (ve nonnulli perhibent) si aliud quid praeter Deum bonum vocetur, eum nihil in hoc vniuerso, si Deum excipias, sua natura bonum sit. Id quod pluribus edisserunt PHILIPPVS MOENAEVS, *de verit. christian. relig. cap. 19.* LAVRENTIVS PIGNORIVS, in *charact. Aegypt. cap. 1. seqq.* AVGVSTINVS STEVCHVS EVGVBINVS, *de perenni philosophia*, aliique. add. HERMANNVS VVITSIVS, in *Aegyptiacis lib. 1. cap. 2.* Pythagoram idem docuisse, nonnulli sibi persuadent. Etsi enim THEODORETVS, *de curandis Graecor. affectionibus lib. II.* auctoret, Pythagoram summum

mum hominis bonum in exactissima numerorum scientia posuisse: cum tamen Deum ipsum per numerum certum designauerit, colligunt inde nonnulli, cum hac doctrina ad Deum respexisse. Accedit enim, quod aliquando explicatius mentem suam prodiderit, asserendo, finem huius vitæ contemplationem esse, contemplationis Deum, beatitudinem vero hominis, Deum fieri. Hinc & HIEROCLES docet, finem Pythagoricæ philosophiæ esse, *ut bono in primum statum restitueretur & Deus fiat, in carm. aurea Pythag. cap. 69. add. 10. SCHEFFERVS de philos. Italica cap. 7. p. 43. 10. MEVRSIUS in denario Pythagorico cap. 2. & 3.* Confirmat idem BOETHIUS de consolat. philos. lib. 1. prof. 4. ubi illud *τῆς θείης, Pythagoricum effusum, quod quotidie menti suæ fuerit obuerlatum, vocat.* De Platone testatur CLEMENS ALEXANDRINUS, Stromat. lib. 2. p. 403. quod in eadem fuerit sententia. *Plato, inquit, philosophus finem ponens beatitudinis, dixit, eum esse Dei assimulationem, quantum eius fieri potest.* Clarius adhuc AVGVSTINUS: *cedant philosophi omnes Platonisti, qui non dixerunt, beatum esse hominem fruente corpore, vel fruente animo, sed fruente Deo. lib. 8. de ciuit. Dei cap. 8.* Quod ad Stoicos attinet, qui præ ceteris in morum disciplina regnare sibi videbantur, illorum quoque sententia non procul inde recedere videtur. Zeno quidem Citreus, sectæ huius conditor, finem bonumque vltimum esse dixit, *δολογικῶς ζῆν, conuenienter viuere.* Id quod de virtute, utpote, quæ sibi semper constat, capit SENECA, *epist. 74.* Cleanthes autem Zenonis mentem velut explicaturus, addidit vocem naturæ, asseruitque adeo, vltimum finem esse, *δολογικῶς τῷ φῶσι ζῆν, conuenienter naturæ viuere.* Naturæ autem vocem Stoici nihil aliud quam ipsum Deum designabant. Ita SENECA: *quid aliud est natura, quam Deus & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta; lib. 4. de beneficiis cap. 7. add. lib. 2. quaestio. natural. cap. 45.* Nihil itaque frequentius in illorum scriptis, quam suos adhortari, *ut Deum sequantur, ut Deum imitentur.* Chrysippus quidem, non de natura communi, sed propria, hoc Stoicorum de summo bono effatum, capiebat. Sed facile inter se conciliari possunt. Quod enim generatim per *δολογίαν* extulit Zeno, illud determinauit Cleanthes. Chrysippi natura propria est pars essentiae diuinæ, ipsius naturæ communis, quam asseruit Cleanthes. Sunt denique, qui & ARISTOTELEM illis addunt, qui Deum ipsum pro summo bono agnouerunt. Idque ex eo colligunt, quod *lib. 2. Metaphysic. cap. 5.* fateatur, quod Deus sit *βελτίον τῆς κρείττης.* CONF. MORNAEVS *loc. cit.* & qui totum hoc argumentum diligenter tractat B. MAGNVS DANIEL OMEISIVS, in *differtat. de fruitione Dei seu summa hominis felicitate.* Et hæc quidem omnia de consensu philosophorum gentilium cum christianis, in doctrina de summo bono, splendide satis dicuntur. Non tamen, nisi caute admodum, & cum grano quodam salis accipienda sunt. Quæ enim prima fronte consentire videntur, accuratius considerata, maximopere dissentiunt. Primo namque de Deo ipso, quem summum bonum dicunt, non recte sentiunt gentiles. Immo tales de eo sibi conceptus formant, qui a summa prope absunt impietate, cum ipsa natura eum confundentes, aut a materia, ea, qua decet, ratione, non separantes. Quod Stoicorum exemplo luculenter patet, de quibus porro conferenda, quæ dixi *differtat. 2. de erroribus Stoicor. in philos. morali §. 2.* Deinde, de hominum cum Deo vnione & communione non recte sentiunt: saltem ita loquuntur, vt mutationem quandam hominum in naturam diuinam statuere videantur. Qui error, vt ex priori quodammodo fuit, ita fanaticismi fons præcipuus merito censetur. CONF. COLBERGII *christianismus hermetico-platonius pars. 1. cap. 1.* Quanquam non desine, qui dictis quibusdam philosophorum, hac in re meliorem sensum tribuant. Denique, si vel maxime, & de Deo, & de nostra cum eo vnione recte sentirent philosophi isti, media tamen, per quæ ad vnionem cum Deo aditus patet, eos neciuisse, certum est. Nos inde colligimus, partem veritatis innotuisse gentilibus, quam tamen commentis variis corruerunt. Nobis hæc de re certiora constant. Deum namque summum bonum esse, & ratio a figmentis gentilium purgata docet, & scriptura testatur luculenter. *Diligere namque Deum iubemur ex toto corde, toto animo, tota mente, Deut. 10, 5. Matth. 22, 37.* Id quod in summum tantum bonum quadrat. Ideoque & Ieremias dixit: *pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Bonus est dominus sperantibus in eum, animæ quærens illum, Ibraeor. 111, 24, 25. & David, Psalm. LXXXIII, 25, 26. Quis mihi est in celo?*

coelo? & tecum nolo (quengquam) in terra. Defecerat caro mea, & cor meum: rebur autem cordis mei, & pars mea est Deus in seculum. conf. & Gen. xv, 1. & Psalm. xviii, 2.

§. LXXXVI.

Initium huius vnionis fit in conuersione hominis peccatoris ad Deum, quippe quae a tenebris ad lucem, & a potestate satanae ad Deum conuertitur, *Astor. XXVI, 18.* Quemadmodum vero per contritionem omne id, quod nos a Deo separat, aboletur, ita per fidem *Christum induimus*, & cum eo quam arctissime vnimur. *Gal. III, 27. Ioan. VI, 56. XIV, 23. XV, 5.* Vnde & vnionis huius eadem media esse constat, quae sunt producendae, augendae, & confirmandae fidei, verbum scilicet & sacramenta. *Ioan. XIV, 23. 2 Petr. I, 3. 4. Gal. III, 27. 1 Cor. X, 16. 17. XII, 13.* Simulque & id patet, in sanctificatione hanc vnionem continuari, vti iustificationem iam supponit. Quare & vnio haec opus gratiae diuinae est, nec a solis naturae viribus expectanda. *Ephes. IV, 18. Ioan. XIV, 23.*

§. LXXXVII.

Vniuntur autem ex vna quidem parte, Deus triunus, *Ioan. XIV, 23. 2 Cor. VI, 16. 17. 18.* speciatim Christus secundum vtramque naturam, diuinam & humanam, *1 Cor. VI, 17. Ephes. I, 22. 23. III, 17. IV, 15. V, 30. 32.* qui ideo *sponsus*, *Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. XXV, 5. 6. 10. caput corporis sui*, *Ephes. I, 22. IV, 15. vera vitis*, *Ioan. XV, 1. vita nostra*, *Coloss. III, 4. panis vitae*, *Ioan. VI, 35.* dicitur: ex altera parte, homines credentes, *Es. LVII, 15. 1 Petr. I, 4. Ephes. III, 17.* qui ideo *templa Dei & spiritus sancti*, *1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. sponsa Christi*, *Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. corpus Christi*, *Ephes. I, 23. membra corporis eius*, *cap. V, 30. τὰ κλήματα*, *Ioan. XV, 2. 5.* dicuntur.

§. LXXXVIII.

Modus huius vnionis plane singularis est, & mysticus: &, si non nullos audias, non in omnipraesentia saltem diuina, qua Deus rebus creatis omnibus adest, nec in donis saltem aut operationibus diuinis, quarum fideles facti sunt participes, sed in arctiori quadam fidelium, quoad substantiam suam, cum substantia totius SS. Trinitatis, inclusa etiam substantia carnis Christi, vnione consistit. * *Ioan. XIV, 23. XVII, 21. Gal. II, 20.* Quod & imaginibus vnionis inter coniuges, caput & membra & reliquis, comprobari posse existimant: a quibus tamen alii ex nostrae ecclesiae theologis dissident. Quidquid huius sit, eam ratione modi, nec *essentialem*, nec *substantialem* esse constat, etsi ratione terminia quo, duabus scilicet substantiis vnitis, *subsistentialis*, vocari soleat.

* Late. n. it. ae ecclesiae doctores hac de re disputatum esse constat: habetque vtraque sententia, tum ea quae nouam substantiae diuinae approximationem negat, tum quae eam adfir-

adfirmat, magni nominis theologos, defensores. Prioris etiam defectionem non ita pridem erudite suscepit IOAN. IACOBUS MULLERVS, theologus quondam Augustanus, in tractatu, de *vnione mystica ad normam scripturae sacrae & analogiam fidei exacta*, anno MDCCIV edito; eiusdemque tractatus *vindictis*, anno MDCCVI luci publicae expositis. Nec desunt vtrique parti argumenta, quibus sententiam suam probabilem reddant: his quidem omnipraesentiae diuinae indolem, qua cum noua quoad substantiam approximatione, pugnet, argentibus: illis *τῆς ἑστῆς* scripturae, cum Deus ad fideles *venire, accedere, in illis manere, habitare*, dicitur, insistentibus. Respondent etiam, qui nouam ipsius substantiae approximationem defendunt, omnipraesentiae diuinae rationem non obstat, quo minus talis approximatō substantiae derur, quod pluribus ostendere conatur IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulfemann. cap. 2. thes. 26. p. 145. seqq.* Addunt denique, quod si occurrant, quae ratio capere nequeat, cogitandum, ipsam omnipraesentiam diuinam rationis captum multum superare; quod & B. IO. GERHARDVS ex instituto demonstrat, *loc. de Deo §. 183.* Interim certe cauendum, ne sententia illorum, qui ipsius substantiae approximationem defendunt, eo vsque extendatur, vt in alterum extremum, quod WEIGELIANORVM, similitumque hominum est, prolabamur. Et enim, etsi WEIGELIVS extrema vnionda, recte retineat, eiusmodi tamen vnionis fingit modum, quo identitas emergat diuinæ ac humanae substantiae, hac in illam essentialiter commutata, perinde ac baculus *Aaronis* in serpentem, *Exod. VII, 10.* & substantia aquae in vinum, *Iob. 11, 9.* conuertebatur. Hinc SCHWENCFELDII, STIFELII, aliorumque effata, mutationem quandam humanae naturae in diuinam arguentia, & quae hominum sunt, Christo ipsi tribuentia, communi recte sententium calculo damnata. Quantopere vero nostrorum theologorum sententia distet ab istorum errore, ex instituto doceat THVM-MIVS, in *impietate Weigeliana, error. 61. p. 139. seqq.* NICOLAUS HVNNIVS, in libello germanico contra Weigelii & Paracelsi theologiam scripto, *motiu. 10. n. 82. seqq.* aliique quamplurimi. add. SCHERZERVS in *breuiar. Hulfemann. cap. 14. p. 920. seqq.* vbi id, quod diximus, hanc vnionem, non ratione modi, sed ratione termini a quo, substantialem dici posse, vberius confirmat. Nos plura non addimus, cum controuersias tractare, polemicæ theologiae sit proprium.

§. LXXXIX.

Effectus huius vnionis cum Deo, praecipui sunt, communio cum Deo, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 2 Petr. I, 4.* * speciatim cum Christo, quocum adeo fideles, circumcidi, crucifigi, mori, dicuntur, *Coloss. II, 11. Gal. II, 19. Rom. VI, 3.* participatio spiritus Christi ad incrementum in spiritualibus, & perseuerantiam in fide, constantiamque in aduersis, *Ephes. III, 16. 19. Coloss. I, 11.* communio fidelium inter se, veraque *Φιλαδέλφια*, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 1 Cor. XII, 12. 13. 2 Petr. I, 7.*

* Ieiune nimis hanc *κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως* HUGO GROTIUS, praeuentibus Socinianis, explicat, de imitatione diuinæ bonitatis. Nihilofsecius eodem redit & sententia HENRICI HAMMONDI, quam in paraphrasi huius loci expressit. Nostrates potius moment, *κοινωνίαν* seu communicationem supponere vnionem, quae omnino intercedit animae fideli cum Deo, & participationem aliquam diuinorum *ἑνχημάτων* vi gratiosae istius vnionis, siquidem omni plenitudine diuina repleamur, per inhabitationem Christi in cordibus nostris per fidem, *Ephes. 114, 19.* pro natura mysticae & spiritualis vnionis. Nulla quidem hic fingenda est essentialis *μεταμόρφωσις*, quae ne quidem in hypostatica vnione, longe arctiori, locum habet, nec tamen sola qualitatium mutatio, & imaginis diuinæ quaedam restauratio, exhaurit hanc *κοινωνίαν*. Possidemus enim ipsammet diuinam naturam secundum gratiosam *ἑνώσην* *Ioan. 111, 23. Ephes. 111, 17.* & participes reddimur diuinorum *ἑνχημάτων*. Ita rem omnem clare & perspicue explicat CALOVIUS *ad b. I.* Egregie quoque B. LVTHERVS eidem CALOVIIO laudatus: *Quid est natura Dei? aeterna viri-*

tas, iustitia, sapientia, aeterna vita, pax, gaudium, & voluptas, & quidquid boni nimirum potest. Qui ergo naturae diuinae participat, fit, ille haec omnia consequitur, ut viuat in aeternum, & aeternam pacem, gaudium, & voluptatem obtineat, ut fit mundus, iustus, & omnipotens, contra diabolum, mortem, & peccatum. add. B. GERHARDVS ad b. l.

§. XC.

Praecipue autem cum vnione ista coniunctus est *amor Dei, Ioan. XIV, 23.* qui comitem perpetuum & indiuisum habet, *abnegationem sui ipsius.* Enimvero, si quis cum Deo vnitus sit, & magis magisque cum eo vniri cupiat, necesse est, vt eum ceu summum bonum amet: nemo vero Deum ceu summum bonum amabit, qui seipsum adhuc supra omnia amat. Sui ergo abnegatione opus, vt Deum rite amemus.

§. XCI.

Voluntatis itaque cum Deo vnitae, & adeo per gratiam emendatae, ratio in hisce duobus, *amore Dei, & abnegatione sui,* maxime conspicitur, virtutibus reliquis omnibus facili negotio inde deriuandis, vt philautia omnium vitorum, qua voluntatem, mater est. Amore enim Dei nos perpetuo ad Deum, seu summum bonum, conuertimus, & ad eius voluntatem nos componere studemus: abnegatione nostri propullulantem philautiam coercemus, & ita labem, quoad fieri potest, ceteroquin virtutibus nostris adhaesuram, euitamus. Haec paulo distinctius, initio ab abnegatione sui facta, considerare iuuabit.

§. XCII.

Per abnegationem sui, intelligo eiusmodi operationem spiritus sancti in anima fidelium, qua homo regeneritus, agnita philautiae pravae summa turpitudine, nihil sibi, sed omnia Deo tribuit. Eam dum spiritus sancti operationem diximus, non naturae, sed gratiae eam opus esse inuimus. Ex folis enim naturae viribus nemo seipsum magis abnegare, quam diligere Deum potest. Gratiae autem opera, vt Deum triumum, ita speciatim spiritum sanctum, auctorem agnoscere, iam supra demonstratum est. In hominibus vero iam regeneritis cum abnegatio sui spectetur, hi omnino etiam per vires in regeneratione collatas, ad sui abnegationem concurrunt, adeoque rectissime homo eiusmodi seipsum abnegare dicitur. Vnde simul patet, si homines naturales, quemadmodum & de ipsis ethnicis narratur, * virtutis causa incommoda quaedam, bonorum iacturam, corporis afflictiones, similiaque, in se suscipiunt, hoc minime pro abnegatione vera habendum. Accedit, quod haud raro gloriae, aut alterius commodi temporalis consequendi causa, id faciant.

* VId. PETRVS DANIEL HVETIVS in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 7. & 8* add. *differtatio nostra de bonis philosophica, quae in analesis histor. philosoph. extat.*

§. XCIII.

• Ut recte abnegatio sui procedat, necesse est vt philautiae naturalis turpitudinem, cum detestatione homo agnoscat: tum sane sua sponte inde fluat, vt sibi nihil amplius, sed Deo omnia tribuat: vt non suum commodum, honorem, voluptatem, sed vnice gloriam Dei quaerat. Quemadmodum enim philautia, reuera foedisima idololatria est, quo homo seipsum, & sui causa res creatas omnes, ex quibus vtilitatem, commodum, voluptatem capere potest, adorat: ita vt Deo incipiat honorem suum reddere, necesse est, vt idolum hocce in cordibus hominum destruat. Vnde & praeceptum de vno eoque vero Deo colendo, & supra omnia amando, abnegationem sui requirit. vid. *Deut. VI, 4. 5.* collat. cum *Matth. XXII, 37. Marc. XII, 30. 1 Cor. VIII, 5. 6.*

§. XCIV.

Et hinc abnegationis sui necessitas apparet: quae inde etiam constat, quod toties ab ipso seruatore, diserte profitente, discipulum suum esse non posse, qui seipsum non abnegauerit, sit inculcata & commendata. *Luc. IX, 23. XIV, 26. Matth. X. 37. 38. XVI, 24.* Hinc & beatos praedicat *pauperes spiritu*, eorumque regnum coelorum esse, dicit *Matth. V, 3.* add. *Tit. II, 12. Deut. XXXIII, 9.* Patetque idem exemplis Abrahami, *Genes. XII, 1.* Moysis, *Ebr. XI, 24. 25. 26.* Iobi, *Iob. I, 21.* ipsius seruatoris nostri Iesu Christi, qui licet omnis peccati esset expers, sua sponte se diuinae maiestatis splendore atque vsu abdicauit, *Rom. XV, 3. Phil. II, 6. 7. 2 Cor. VIII, 9.*

§. XCV.

Abneganda sunt omnia, quibus homo sibi ipsi placet, in quibus commodum suum, gloriam, voluptatem quaerit. Speciatim ratione intellectus, abneganda omnis ingenii praestantia, eruditio, sapientia, eloquentia, *1 Cor. I, 17. 19. 20. seqq. II, 1.* quoad voluntatem, & appetitum sensitiuum, omnia ista bona apparentia, quae cupiditatibus nostris ablandiuntur, & philautiam irritare apta sunt, voluptates, & quae his inserviunt, *Tit. II, 12.* diuitiae, opes, & quae commodum afferre videntur. *1 Tim. VI, 9. Ebr. XI, 26.* honores, *Ebr. XI, 25. Phil. III, 4. 5. 7. 8.* Praeterea omnes homines, quantumuis sint proximi, amici, parentes, liberi. *Matth. XIX, 29. VIII, 22. Deut. XXXIII, 9.* Ratione corporis abneganda sunt, sanitas, robur, formositas, ipsa denique vita, *Luc. XIV, 26.* adeoque & omnia ea, in quibus sibi viuere videntur homines. Nimirum abneganda sunt non tantum, quae per se illicita sunt, & praua, sed & ea, quae amare haud nefas, * at quae amore inordinato, hoc est supra Deum amantur, vt cor hominis iis ceu idolis adhaerescat.

• Non

* Non itaque omnem amorem sui, sed prauum, tollit abnegatio sui: nec omnem aliorum hominum, aut rerum creaturarum, sed inordinatum. Paucis, ipsa ἀταξία exulare debet ab omni amore, eoque tendit sui ipsius abnegatio. Non itaque eousque hæc extendenda est, vt per eam homo ἀταξής & ad omnia indifferens, esse censetur. Ad alterum enim hocce extremum nonnulli, in sui ipsius abnegatione progressi sunt, vt non moderandos, sed extirpandos affectus naturales, etiam non illicitos, censuerint. Quo ipso a Stoicorum indifferentiâ prope absunt, ex quorum mente EPICETVS: ἀλλὰ οὐ γινώσκεις ὅτι πᾶν τὸ ἀποβητέμενον ἀδιάφορον, καὶ ἕδὴν πρὸς αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος. Sed constitutum esse oportet, nihil inter quæuis euentum interesse, neque ad te pertinere eum cuiuscunque modi; *encheirid. cap. 19.* Pyrrhonii quoque atque sceptici, similem, licet ex alio fundamento, iactabant indifferentiâ. Rectius sapere christianos decebat. Neque enim in Christo aut apostolis simile quid obseruamus. Amorem, lætitiâ, tristitiâ, aliosque affectus naturales in iis deprehendimus: sed redactos in ordinem, nec voluntati Numinis vllatenus repugnantes. Veterem hominem, hoc est, prauos affectus, viciaque, ex praua philautia fluentia, exuere & crucifigere scriptura iubet, *Eph. 1 v, 22. Rom. vi, 6.* itemque carnem cum suis concupiscentiis, *Gal. v, 24.* non autem amoris recti motus ordinatos. Naturam absque vitio spectatam, non tollit, sed emendat gratia, vti supra demonstratum. Disputat hac de re ex instituto GVILIELMVS SALDENVS, *dissert. de philautia, otior theolog. lib. 1. exercit. 3. §. 8. seqq.* add. omnino IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI *theologia moralis, cap. 8. §. 22.*

§. XCVI.

Ad modum quod attinet, fieri debet abnegatio sui, *libere.* Qui enim necessitate quadam coacti res ceteroquin sibi charas deserunt, eas minime abnegare censendi sunt. Simplex enim rerum derelictio, & abnegatio, neutiquam vnum idemque sunt. Deserimus multa, sed inuiti: quæ abnegamus, ab iis sponte, propter Christum, animum abducimus; lubenter dimittimus, quæ retinere poteramus. Ideo Ebraeos laudat apostolus, quod direptionem bonorum suorum sustinuerint, *μετὰ χαρᾶς, Ebr. X, 34.* & Mosen, *quod maluerit mala perpeti, (μᾶλλον ἐλόμει σὺν γκακῶ χεῖροθαι)* cum populo Dei, quam temporariam peccati recreationem habere, *Ebr. XI, 25.*

§. XCVII.

Fieri præterea debet *serio*, vt non tantum animum ab obiectis, quæ abneganda sunt, auertamus, sed in quantum ad philautiam nos irritant, & motus prauos excitant, odio etiam prosequamur. *Luc. XIV, 26.* Immo si aliter euitare motus inordinatos nequeamus, res ipsas seu obiecta, quæ eos excitant, remoueamus, etiamsi hoc cum maximo incommodo nostro, atque dolore, coniunctum sit, *Matth. V, 29. 30. XVIII, 9.* quæ est crucifixio carnis & cupiditatum nostrarum. *Gal. V, 24.*

§. XCVIII.

Vt dubiis omnibus hic occurratur, obseruandum, obiecta abnegationis esse duplicia: quædam ita comparata sunt, vt possessio illorum non tantum licita, sed quodammodo necessaria sit: quædam vero nec

necessaria sunt, nec licite possidentur. Haec ita abneganda, vt plane ea remoueamus, & ab illorum possessione abstineamus: illa vero retineri quidem possunt qua possessionem & usum, sed euitandus abusus, nec animo illis adhaerendum, *Pf. LXII, 11. opulentia quod si abundet, ne apponatis animam*; add. *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Excipiendi vero certi casus sunt. Namque vbi diuini nominis gloria hoc exigit, aut singulare Numinis praeceptum accedit, vt prompte ipsa rerum possessione nos abdicemus, omnino abnegatio sui postulat. conf. *Matth. IV, 20. 22. XIX, 21.*

§. XCIX.

Constans, denique & firma, debet esse abnegatio sui, ne quod proverbium habet, de canibus, reuertantur ad vomitum. *2 Petr. II, 22.* Nemo enim coronatur, nisi ad finem vsque perseverauerit. *Apoc. II, 10.* Incipit equidem abnegatio sui quodammodo in ipsa conuersione, in qua homo a vanis idolis, atque adeo a seipso, ad Deum conuertitur; *Actor. XIV, 15. 1 Thessal. I, 9.* sed in opere demum sanctificationis, seu renouationis, maxime se exerit, *Tit. II, 12.* in quo ad finem vitae vsque est continuanda.

§. C.

Abnegationem itaque sui agnoscas, si quis non quaerat, quae sui, sed quae Christi sunt, *Phil. II, 21.* aut quae aliorum sunt, *1 Cor. X, 24.* si quis non sibi ipsi placeat, *Rom. XV, 3.* nec aliis hominibus placere studeat, sed Christo, *Gal. I, 10.* si quis cum carne & sanguine non consulat, seu in rebus ad gloriam diuinam, animaeque salutem spectantibus, corruptae rationis consilia non sequatur, *Gal. I, 17.* nulla in re, si Deum excipias, toto animo acquiescat, vel innitatur, *1 Cor. VII, 29.* rerum ablationem patienti animo ferat, *Iob. I, 21.* & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. CI.

Effectus abnegationis sui, varii sunt. Certa enim ratione ad omnes virtutes christianas concurrit, cum virtutis nomine indigna sit, quae ex philautia praua procedit, cui remedium adfert abnegatio sui, conf. *1 Tim. I, 5.* Praecipui tamen abnegationis effectus sunt, *humilitas & patientia*, virtutes admodum insignes, simulque reliquarum virtutum, si genuinae sint, comites perpetui & indiuisi.

§. CH.

Humilitatem ex abnegatione sui oriri, res ipsa docet. Quem admodum enim ex philautia superbia, ita illa per abnegationem sui repressa, non potest non oriri humilitas. Si quis enim serio agnoscat, nil

nil nisi malum in nobis, hoc est, carne nostra esse, *Rom. VII, 18. Genes. VIII, 21.* & si quid forte boni habeat, id soli Deo acceptum ferendum, *1 Cor. IV, 7.* & si omnia etiam praecepta Numinis seruauerit, se inutilem tamen seruum esse, *Luc. XVII, 10.* adeoque soli Deo omnia, sibi nihil tribuendum, quae abnegationis sui vera & genuina ratio est, is mox aliis se praeferre desinet, immo vt indignum beneficiis omnibus, ita reliquis etiam hominibus multum se inferiorem, agnoscet.

§. CIII.

Consistit namque humilitas in iusta sui depressione: adeoque miseriae suae, imbecillitatisque supponit agnitionem. Hac enim agnita, se ipsum magni aestimare homo desinet, adeoque alios se praestantiores facile credet, nec aegre feret, eos sibi praeferrari. Animi itaque proprie est humilitas, *Matth. XI, 29. Dan. V, 22.* licet vultu, gestibus, *Luc. XVIII, 13.* habitu, *Iob. XLII, 6.* sermone, *Gen. XVIII, 27.* actionibus, *2 Sam. VI, 22.* se prodatur. Externa vero humilitatis species, quae est sine vera humilitate animi, mera foedissimaque est hypocritilis.

§. CIV.

Humilitas illa se exerit tum erga Deum, tum erga alios homines. Erga Deum, humilis est, qui sibi suisque viribus nihil tribuit, seque indignum plane omnibus beneficiis diuinis reputat. *Mich. VI, 8. Es. LVII, 15. Luc. XVIII, 13. 1 Petr. V, 6.* Erga alios homines, qui aliis neutiquam, nisi in quantum ordinis ratio postulat, praeferrari cupit, aliosque se praestantiores, meliores, digniores esse credit, eosque adeo sibi ipsi praefert, iuxta monitum Pauli: *ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, Phil. II, 3.* Si quis vero humilem erga Deum se ferrat, qui tamen humilis non esset erga alios, suam palam proderet hypocritilin.

§. CV.

Humilitatem aequae ac abnegationem, reliquarum virtutum omnium comitem esse, patet, cum sine ea Deo nihil placeat. *Resistit enim Deus superbis, humilibus autem dat gratiam, 1 Petr. V, 5.* add. *1 Petr. III, 4.* Temperantia, castitas, fortitudo, charitas, & eminentissimae quaeque virtutes, indignae sunt virtutum nomine, si humilitas absit. Gratissima itaque Deo est humilitas, multumque in scripturis commendata, & amplissimis ornata promissionibus. *Es. LVII, 15. 1 Sam. II, 3. 4. 5. Luc. I, 52. 53. Matth. XI, 25. 2 Cor. VII, 6. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 10.* add. & *Deut. XXVI, 5. 1 Sam. XVI, 11. Psalm. LXXVIII, 70.*

§. CVI.

Alter abnegationis sui effectus praecipuus est *patientia*. Eam vero ex abnegatione sui fluere, facile intelligitur. Qui enim sibi nihil tribuit, iureque sibi nihil deberi credit, patienti feret animo, si voluptatibus, diuitiis, honoribus, gloria, carendum sit. Contra, qui iniuriam sibi fieri putat, si talia non adsint, aut denegentur, is demum bonorum eiusmodi apparentium absentiam aegro feret animo. Hinc impatientia.

§. CVII.

In latiori itaque vocem *patientiae* accipimus significatione, qua non tantum iniuriarum aut afflictionum, sed incommodorum quorumuis, ex bonorum apparentium absentia oriundorum, tolerantiam significat. Patientiam enim agnoscas, cum fortunarum iacturam lubenti animo suscipimus cum Iobo, *Iob. I, 21.* & Ebraeis ad Christum conuersis, *Ebr. X, 34.* ignominiam cum Dauide, *2 Sam. XVI, 10.* incommoda quaeuis, repudiata *ἀμαρτίας ἀπολύσει;* cum Mose *Ebr. XI, 25.*

§. CVIII.

Patientiam igitur itidem virtutum reliquarum comitem esse, ipsa eius nos condocet indoles. Si paupertatem rerumque inopiam perpeti paulisper mortales possent, auaritiam citius compescerent: nec voluptati tam facile se dederent, si famem, sitim, aliaque pati incommoda didicissent: ambitionem facilius infringerent, si ferre contemptum, aut ignominiam possent. Ergo ad continentiam, temperantiam, humilitatem, fortitudinem, ceterasque virtutes omnes, nihil aeque necessarium, quam patientia. Vnde necessitas quoque patientiae intelligitur, quae & alibi passim in scriptura sacra commendatur, *Rom. V, 3. Iacob. I, 2. 3. 4. Ebr. XII, 1.*

§. CIX.

Si charitati erga alios patientia adsit, vti adesse omnino debet, *mansuetudo* inde oritur, seu *πραότης*, quae cum humilitate passim coniungitur, *Matth. XI, 29. Ephes. IV, 2.* itemque *μακροθυμία* seu *longanimitas*, quae cum mansuetudine inter fructus spiritus collocatur, *Gal. V, 22. conf. & Gal. VI, 1. 1 Cor. IV, 21. XIII, 4. 5.* & denique *ἀνεξικακία*, seu *defestuum* in aliis *tolerantia*, *2 Tim. II, 24. 1 Cor. IV, 12. add. Gal. VI, 1. 2 Cor. XI, 20. Rom. XV, 1.*

§. CX.

Abnegatio sui ipsius cum eo tendat, vt philautia praua magis magisque imminuta, & eneruata, amor Dei excitetur, qui cum vnione nostra cum Deo non potest non esse coniunctus, de eo itidem nobis nunc dicendum est. Eo vero nomine* propensionem voluntatis infinitam intel-

intelligimus, qua homo Deum seu summum bonum amplectitur, & in eo veram animi quietem quaerit, ac inuenit.

* Eodem tendit definitio charitatis, quam tradit AUGUSTINUS, lib. 3. de doctrina christiana, cap. 10. Charitatem, inquit, voco, motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, & se atque proximo propter Deum. Est enim generatim charitatem definit, simul tamen, quid Amor Dei sit, significat, & quo pacto omnis amor ordinatus fiat, si primo loco Deus, & propter Deum reliqua omnia amentur, conducet.

§. CXI.

Per amorem itaque Dei non actum, sed propensionem habitua-
lem, nunquam non in actum, in quantum humanae vitae imbecillitas
permittit, erumpentem, intelligimus. * Quae propensio cum nemini
per naturam insit, a gratia eam proficisci necesse est. Deus sane est, qui
per spiritus sancti gratiam, nos non tantum ad se trahit, & allicit, sed sui
etiam amorem ingenerat. Namque *charitas ex Deo est, & unusquisque
amans ex Deo natus est, & nouit Deum, 1 Ioan. IV, 7. & qui Deum amat,
iam ab eo agnitus est, 1 Cor. VIII, 3.* Hinc & 2 Thess. III, 5. apostolus Domi-
num orat, *ut dirigat corda illorum in amorem Dei.* **

* Dum amorem Dei non nudum actum, sed propensionem habitua-
lem esse statuimus, illorum nos opponimus erroris (qui in praxi vitae christianae haud est infrequens) qui affectum
quendam, aut motum transitorium, saepe & imaginarium, statim pro vero & genuino amore
Dei habent. Multo vero minus, cogitatio amoris pro amore ipso habenda, ut imperite &
perniciose multi faciunt, qui amorem Dei in quadam cogitatione collocant, qua Deum a
vobis amari profitemur. *Verus amor pondus quoddam est voluntatis in rem amatam, non
ingenii commentatio, quae potest quidem istius amoris comes esse, sed ab illo late disiungitur.
Quam multae matres vel ardentissime filios diligunt, quam multae uxores maritos suos, qui-
bus tamen nunquam venit in mentem, eiusmodi verbis aut cogitationibus amorem suum testi-
ficari! Verissimos illae amoris actus exercent, dum filios aut coniuges sollicitè & amanter
curant, dum illis aegrotis anguntur, convalescentibus gaudent, periclitantibus metuunt, ab-
sentes desiderant. Has formas, aliasque innumeras, induit terrena charitas, ex qua nobis
coelestis intelligenda, non minus ipsa variis affectibus multiplex. Ita eleganter rem expri-
mit WENDROCKIUS, ad Montaltii litteras provinciales, nos. 4. in epist. 10. sect. 1. p. 293.
Rursus dum in propensione amorem collocamus, nequitiam propensio, quae in actum non
erumpat, cogitanda. Quanquam vera propensio, quae, quoad fieri potest, in actum non
erumpat, vix cogitari queat. Interim non defuerunt ex lepidissima Moralitarum, quos
vocant, Pontificiorum gente, qui hoc inculcarent, amari Deum censendum, et si nullus un-
quam actus amoris edatur: aut, ut illorum verbis utar: *mortali piaculo praeceptum de
amando Deo non violare, qui nullum unquam diuini amoris actum elicias.* Hanc ANTONII
SIRMONDI, & Sociorum, sententiam, prolixè & accurate refellit WENDROCKIUS
l. c. p. 292. seqq. Ut vero errorem suum pallient eiusmodi homines, abuti solent distinctio-
ne, inter amorem affectiuum & effectiuum. Affectiuum dici putant, qui intra affectum sub-
sistat: qui opere ipso, & sine affectu se prodatur, effectiuum. Perperam quidem. Quo pacto
enim effectiuus amor sine affectiuo esse queat, intelligi nequit. Qui in sano sensu hanc
distinctionem adhibent, eam ita intelligunt, quod amor affectiuus is sit, qui in voluntate
& animo remanet, nec in exteriores actus se diffundit: amor autem effectiuus idem sit inter-
ior animi affectus, quatenus in externos actus funditur. Ad rem ipsam quod attinet,
amorem seu charitatem, cum fide arctissimo vinculo connexam esse, constat. Ut ergo
fide eos, qui in statu gratiae sunt, & sine interruptione esse cupiunt, nullo temporis mo-
mento excidere oportet, ita neque amore Dei excidere oportet, sed utriusque habitum
continuum seruare, actus omnes nostros dirigentem (adeoque nunquam non in actum
erum-*

erumpentem) 1 *Iob.* 1V, 16. *Ioan.* xv, 9. *seqq.* Sic per omnem vitam se amari iubet Deus, *Deut.* xi, 1. & xix, 9. & anathema dicitur non amanti Iesum Christum, 1 *Cor.* xvi, 22. Hæc cum recte quoque obseruasset IUSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, porro addit: *Quare miramur insignem vecordiam, non tantum Antonii Sirmondi Iesuitæ, qui amoris diuini non tam præceptum, quam consilium agnoscit, aut somnino præceptum, non rigoris tamen, sed clementiæ, id est tale, quod in pune negligere liceat, sed & plerorumque inter Pontificios moralistarum, qui cum per habitum charitatis diuinitus infusum se coram Deo iustificari, & consequenter etiam saluari docent, non tamen habitum, sed actus tantum trans-euntes sub præceptum cadere statuunt, quod apud Thomam 2. 2. p. 31. *seqq.* frequenter occurrit; adeoque nec semper hoc charitatis præceptum obseruatum necessarium esse, statuunt. theolog. moral. cap. 7 §. 8. p. 305.*

** Non aliorum itaque, quam errore Pelagianò imbutorum potest esse sententia, dari amorem Dei naturalem, in statu naturæ lapsæ, quam merito profligat WENDROCKIUS ad *Montsalium* p. m. 313. Si ad præxiã vitæ attendas, multos dari, qui, etsi irrogeniti sint, sibi tamen persuadent, se amare Deum posse, cerum est.

§. CXII.

Obiectum itaque amoris huius Deus est, ceu summum hominis bonum. Solum vero Deum summi boni nomine tituloque dignum esse, iam ex supra dictis constat. add. *Matth.* XIX, 17. Vnde & eum supra omnia amandum esse, sequitur. * In solo itaque Deo, qui eum amat, omnem delectationem suam quaerit, & cum eo arctius vniri cupit. *Pf.* XVIII. 2. 3. *LXXIII.* 25. 26. *XXXIV.* 9. 1 *Cor.* VI, 17.

* Sequitur hinc, amorem Dei summum esse debere. Pro ratione enim obiecti, quod nos ad amandum mouet, amor quoque intenditur. Si ergo obiectum summi boni habet indolem, amorem quoque, quo in illud ferimur, summum esse oportet. Id vero vt recte intelligatur, in amore rite aestimando, tum ad obiectum, seu id, quod diligitur, tum ad subiectum, seu hominem diligentem, respiciendum est. Si obiectum respiciatur, fatendum, nullum in hominibus aut rebus creatis esse posse amorem, qui perfecte respondeat obiecto, seu quo amari Deus dignus est: sua vero subiecti habeatur ratio, summus is amor dicitur, cum quis tantum amat, quantum potest, etsi obiecti cognitio & præstantia plus adhuc exigeret. Et tum quidem iterum ad duplicem hominum statum est respiciendum: alio enim sensu in statu integritatis, alio in statu post lapsum amor hominum, sed regentorum, summus dicitur. In statu enim integritatis summus erat amor Dei secundum rigorem legis. In statu autem post lapsum ea minime expectanda perfectio, interim laudantur fideles, quod ex toto corde Deum ament, vel amauerint, & amore equidem intensius summo, sed prout in hunc statum, tot infirmitatibus, & imbecillitatibus circumseptum, cadit. Multis enim imperfectionibus laborare amorem hominum credentium, cum scriptura experientia testatur, adeo, vt aliquando a seruore suo plane remittat, *Matth.* xxiv, 12. *Apoc.* 11, 4. Amor autem intensius summus, etiam comparate summus esse debet, adeo, vt nullum obiectum, quodcumque demum sit, ea ratione ametur, qua Deus est amandus. Solus enim Deus habet rationem summi boni, vltimique finis: adeoque solus propter seipsum, reliqua omnia propter Deum, amanda sunt. Hic est amor recte ordinatus, si quis Deum propter Deum, non propter seipsum, ceu vltimum amoris finem diligit. Deus enim omnium rerum & principium & finis est, qui omnia condidit propter seipsum & ad gloriam suam, *Proverb.* xvi, 4. *Rom.* xi, 36. Recte AVGVSTINVS: *neque enim ad aliud Deus referendus est, (id est, non propter aliquid a se distinctum, finaliter amandus) quoniam omne, quod ad aliud referendum est, inferius est, quam id ad quod referendum est, quaest. lib. 83. quaest. 33. Et lib. 2. de sermon. domini in monte cap. 25. Quaecumque res propter aliquod aliud quaeritur, sine dubio inferior est, quam id, propter quod quaeritur.* Prolixè admodum & ex instituto hoc euincit HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris parte. l. lib. 6. cap. 1. seqq.* qui non tantum ex patribus, sed & *cap. 12. & seqq.* ex scriptura sacra, specia-

tim & *1 Petr. IV, 8. 1 Cor. X, 31. Matth. VI, 33.* hancce comprobat sententiam. Sua sponte nos inde sequitur, omnem amorem rerum creatarum, quo quis finaliter & propter ipsas eas amat, inordinatum, atque adeo prauum esse. Atque hoc est, quod AVGVSTINVS, *lib. 1. de doctrina christiana, cap. 4. seqq.* docet, solo Deo fruendum, rebus autem creatis omnibus saltem utendum esse. *Frui enim, inquit, est, amore alicui rei inhaerere propter seipsum: uti autem, quod in usum veneris, ad id, quod amas, obtinendum referre, si tamen amandum est.* Torus in hocce argumento est, quem antea laudauimus, HENRICVS A S. IGNATIO, per integrum fere librum septimum, in quò de amore creaturarum ordinate agit, & ex instituto probat, nullam rem creatam per se & finaliter diligi posse, vt non amoris ordo turbetur. Nos autem porro addimus, vt rerum creatarum omnium, ita & nostri ipsorum amorem iure meritoque cedere amori summo Numinis. Immo hunc summum non esse, nisi ille cederet. Neque vt nobis ipsis, sed vt Deo placeamus, par est. *Rom. XV, 1.* Neque etiam nos propter nos ipsos, siue primum creati, siue a statu mortis redempti, & ad vitam electi sumus, sed propter Deum, ad eius gloriam augendam. *1 Cor. XI, 7. Ephes. 1, 6. 1 Petr. 11, 9.* Aequum itaque etiam est, vt non nostram vnquam gloriam, sed diuinam expectamus, *Psaln. CXV, 1.* & quidquid inter bona nostra reputamus, Deo acceptum feramus, *2 Cor. IV, 7. 1 Cor. XV, 10.* & ad auctorem eo nomine magis amandum, referamus, *Ierem. IX, 23. seqq.* vt sic vltimato nobis omnis de Deo sit gloriatio *1 Cor. 1, 31. 2 Cor. X, 17.* Rem omnem iterum praeclare expedit AVGVSTINVS: *magna quaedam res est homo, factus ad imaginem & similitudinem Dei, non in quantum mortali corpori includitur, sed in quantum bestias rationalis animae honore praecellit. Itaque magna quaestio est, utrum frui se debeant homines, an vti, an vtrumque. Praeceptum est enim nobis, vt diligamus inuicem, sed quaeritur, utrum propter se homo ab homine diligendus sit, an propter aliud. Si enim propter se, fruimur eo: si propter aliud, vitimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur vita beata. Cuius etiam si nondum res, tamen spes eius nos hoc tempore consolatur. Maledictus autem, qui spem suam ponit in homine. (Ierem. XVII, 5.) Sed nec seipso quisquam frui debet, si liquido aduertat, quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illud, quo fruendum est. Tunc quippe est optimus homo, cum tota sua vita pergit in incommutabilem vitam, & toto effectu inhaeret illi. Si autem se propter se diligit, non se refert ad Deum, sed ad seipsum conuersus, non ad incommutabile aliquid conuertitur. Et propterea iam cum defectu aliquo se fruatur, quia melior est, cum totus haeret atque constringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur, &c. de doctrina christiana, lib. 2. cap. 22. add. quae supra diximus §. 35.*

§. CXIII.

Praeterquam vero, quod Deus summum bonum sit, aliae quoque rationes ad eius amorem nos adducere debent. Ipse namque prius nos amauit, *1 Iob. IV, 19.* amore aeterno, ante iacta fundamenta mundi, *Ephes. I, 4. 5.* & perpetuo, *Ier. XXXI, 3.* & maxima beneficia in nos contulit, adeo, vt filium suum vnigenitum pro nobis in mortem traderet. *Ioan. III, 16. Rom. VIII, 32.* Accedit, quod amantes se non possit non iterum amare Deus. *Proverb. VIII, 17. Ioan. XIV, 23.**

* Quocumque oculos animumque tum, in regno naturae, tum in regno gratiae conuertimus, statim deprehendimus argumenta, quae ad amorem Numinis uos alliciant. Eleganter AVGVSTINVS: *coelum & terra, & omnia, quae in eis sunt, ecce! undeque mihi dicunt, vt se amem, nec cessant dicere omnibus, vt sint inexcusabiles. lib. 10. confession. cap. 6.* Copiose autem, & magna cum emphasi, more suo, rationes, quae nos ad amandum Deum inducere debeant, edidit B. IOAN. ARNDIVS, *de vero christianismo lib. 1. cap. 28.*

§. CXIV.

In Deo etiam vera animi quies quaeritur recte, & inuenitur. In rebus creatis eam frustra quaeri, experientia docet. Summum bonum tantum, quod Deus est, propensionem istam in infinitum tendentem, exsatiare potest. * In eo itaque, ceu vero & genuino amoris centro, veram quietem homo inuenit. Nec quidquam est, quod summi huius boni perennem possessionem, si modo homo mediis gratiae recte utatur, dubiam aut incertam reddere queat. ** Hinc si Deo modo fruatur, reliquis omnibus facile carere potest. *Psalms. LXXIII, 25. 26.*

* Non multum equidem scholasticis doctoribus delector: THOMAM tamen de AQUINO non plane contemnendum puro, qui aliquando haud inconcinne de rebus grauisimis loquitur. De eo, quod in solo Deo veram quietem & tranquillitatem homo inueniat, ita philosophatur: *beatitudo est bonum perfectum, quod tollit quietem reddit appetitum, alioquin non esset ultimus finis, si ad huc aliquid restaret appetendum. Obiectum autem voluntatis est vniuersale bonum, sicut obiectum intellectus est vniuersale verum. Ex quo patet, quod nihil possit quietam reddere voluntatem hominis, nisi bonum vniuersale, quod non inuenitur in aliquo creato, sed solum in Deo, quia omnis creatura habet bonitatem participatam. Vnde solus Deus voluntatem hominis implere potest, sicut dicitur Psalm. CII. qui replet in bonis desiderium &c. 1. 2. quaest. 2. art. 8.*

** Doctrinae christianae, prae philosophia gentilium, maxima hinc elucescit praestantia. Quo pacto enim constans, perennis, & perpetua summi boni esse possit possessio, (quod tamen ad veram felicitatem requiritur) philosophi neutiquam assequi poterant, & hinc suae doctrinae imbecillitatem vel maxime prodebant. Propius equidem, quam reliqui, ad veritatem accedere videtur PLATO, quando in *Epinomide*, sub init. ita dixerit: *impossibile arbitror, homines, quamdiu hic viuunt, felicitatem ac beatitudinem hic assequi, exceptis paucis, illam scilicet qui degustant. Bona tamen spes est, ut post mortem ea omnino consequatur, quorum desiderio accensus, pro viribus optime egit vitam, atque exegit.* Initium equidem, seu primitias (Rom. V 111, 23.) beatitudinis, at non naturae viribus, sed sola fide in Christum, homines in Christum credentes in hac vita accipiunt: sed plena & consummata beatitudo post hanc vitam demum in iis consummatur. *Coloss. 111, 4. 1 Ioan. 111, 2.* Id non incerta quadam persuasione, sed fide certissima tenent. Ut vero viam ad felicitatem veram ignorauit tum PLATO, tum reliqui, ita quae de animae immortalitate ac vita beata post hanc vitam expectanda aliquando tradunt, incertis apud eos nitentur fundamentis. Ideoque nec de perennitate verae felicitatis certi esse poterant. Nos de his omnibus ex scriptura sumus certissimi: quae docet, nec per mortem summi boni possessionem tolli, quippe quae transitus saltem sit ad vitam. *Iob. V 111, 51.*

§. CXV.

Cognoscitur amor Dei, si verbo Dei, rebusque diuinis omnibus, delectemur, *Pf. XLII, 2. 3. LXIII, 1--7. LXXXIV, 2. 3.* peccatum omne, quippe quod Deo tantopere displicet, *Pf. V, 5.* sedulo fugiamus. *Psalms. CXIX, 128.* obedientiam nostram in seruandis eius mandatis Deo probemus, *Ioan. XIV, 23. 24. 1 Ioan. V, 3.* pro nominis diuini gloria aspera quaeque subire, non detrectemus, *Actor. XXI, 13. Rom. VIII, 36.* Dei causa & alios homines diligamus. *1 Ioan. IV, 20.*

§. CXVI.

§. CXVI.

Solent nonnulli amoris varias constituere species, eumque in amorem *concupiscentiae & complacentiae*, & hunc iterum in *amicitiae & obedientiae*, dispescere. * Addunt quidam amorem *unionis*: sed omnis amor Dei unionem cum Deo iam supponit, & ad arctiorem cum eo unionem tendit. Reliquae etiam amoris species reuera tantum modificationes amoris sunt, ex obiectorum diuersa repraesentatione ortae.

* Notissima quidem haec & hodie maxime celebrata est amoris distinctio. Non tamen vno eodemque modo explicatur. Id quod obseruandum puto, ad varias, quae hac super re ortae sunt, contentiones, rite componendas. Nonnulli *amorem concupiscentiae* semper in malam partem accipiunt. Idque iterum diuersa ratione. Namque interdum, voce hac strictius accepta, per amorem concupiscentiae intelligunt amorem bonorum temporalium & sensibilem. Interdum vero, voce ista latius accepta, eum concupiscentiae amorem vocant, qui pro obiecto habet bona quaecunque conducentia ad felicitatem, tam animae, quam corporis, tam spiritualia, quam corporalia. Eiusmodi amorem utroque modo acceptum, illicitum esse, contendunt: haftenus quidem recto, si homo bona ista, praecipue spiritualia, propter se & finaliter diligit. vid. HENRICVS A. S. IGNATIO, in *ethica amoris part. 1. lib. 5. cap. 2. pag. 234. seqq.* Non multum hinc discedere videtur IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, quando discrimen inter amorem amicitiae & concupiscentiae, ita explicat: *amor amicitiae, inquit, est, qui fertur in obiectum simpliciter, ut seruandum vel augendum; concupiscentiae, qui fertur in obiectum, ut vsu vel possessione sui non tantum mos, sed & alios augens. Ille (amor amicitiae) praecipue in personas: hic promiscue etiam in brutis, & res inanimatas cadit. Quod amicitia amatur, amatur quidem propter se, quod concupiscentia, propter vtemem vel p. fidensem.* Hac ratione amorem concupiscentiae, seu illicitum, reicere videtur SCHOMERVS, sed subiuncta explicatio efficit, ut aliter sentiam: *sed uterque amor iterum respici potest, vel ut iucundus per se, cum in illo vel rei, vel vsus & possessionis eius, amore acquisiscimus, vel utilis, cum ab alio sine, qui magis amatur, voluntas nostra mensuram accipit, i. e. cum in amicitiae amore, non quidem obiecti, sed amoris tamen vsus & utilitas respicitur. Dum autem non differre dicimus utrumque amorem, nisi ab eo, quod praecipue respiciunt, concludimus, quod non differant realiter, nisi quousque obiectum suum non omni ex parte aequaliter respiciunt: theolog. moral. cap. 8. § 3. pag. 296.* Sunt tamen alii, qui paulo aliter voces istas accipiunt, & ni fallor, distinctius hac de re philosophantur. Per amorem scilicet concupiscentiae, intelligunt amorem sui cum desiderio vniendi secum ea, quae ad bene esse suum pertinent, spectatum. Quatenus vero illud, quod sibi conueniens, suaeque nunc inclinationi quam simillimum est, etiam in aliis animaduertit, eoque magis, quam versus alia alioque propendit, *amor complacentiae, iuxta illos vocatur.* Monentque simul, complacentiae hunc amorem, tantum ad alios se extendentem, accurate distinguendum a complacentia, quae omnem amorem antecedit, & non nisi voluptatis quaedam est species. Ita quidem ARNOLDVS WESENFELDVS, in *georgica animi & vitae part. 2. c. 9. § 4.* Et ita nos quoque has voces accipimus, ut ex ipsa tractatione patet.

§. CXVII.

Nimirum, cum summis & infinitis Deus gaudeat perfectionibus, tria tamen praecipue in eo considerare possumus, * ad amorem nostrum erga eum excitandum. Primo, tanquam ipsum summum bonum spectari potest, in cuius fruitione nostra consistat felicitas: deinde, ipsa naturae diuinae excellentia, quae tanta est, ut, quidquid perfectionum cogitari potest, in eminentissimo gradu contineat, nostrum

in se conuertere animum potest: denique, & vt auctor conditorque huius vniuersi considerari potest; cui vitam, & cuncta, quae possidemus, debeamus, indeque ad obedientiam omnibus numeris absolutam praestandam, obligati sumus.

* Non enim sine ratione factum esse, vt censeamus, par est, quod Deus sub diuersis respectibus se reuelauerit. Omnes enim isti respectus in eo conspirant, vt eo fortius ad amorem Numinis nos excitent, atque inflamment. Et licet in praxi coniunctissimi sint, seorsim tamen considerari possunt, quemadmodum & amor ipse certam inde accipit modificationem. Quae tamen rursus ita accipiendae sunt modificationes, ne vna alteram tollat aut evertat, sed vt ad amorem Dei perficiendum, quantum fieri potest, amica conspiratione inter se consentiant. Atque hoc est, quod alii docent, ad amorem Numinis requiri, vt sit *adaequatus ex parte obiecti*, atque ex omnibus illis causis procedat, ex quibus nobis amandi obligatio est, quas in Deo reuelatio scripturae detegit: ita quidem, vt quemadmodum nullae in nobis animi vires sunt, quin occupari debeant in amore Dei, ita nihil in Deo cognitum sit, quin a nobis omni studio ameretur. Bene hac ratione rem exprimit I. C. SCHOMERVS, *theol. mor. cap. 8 §. 15. p. 317.* qui & Quietistas, quos vocant, hoc nomine reprehendit, quod omnes rationes formales obligationis nostrae, quibus Deum, vt pastorem, medicum, patrem, dominum respicimus, tanquam puri amoris impedimenta negligere & abiicere iubeant, vt sic tandem omni suo neruo atque fomice amor spoliatur.

§. CXVIII.

Cum ergo Deum, ceu summum nostrum bonum, in cuius fruitione omnis nostra felicitas versetur, amamus, amor dicitur *concupiscentiae*. In meliorem itaque partem hanc vocem sumi, manifestum est. Ita Dauid dilexit Deum: *intimis visceribus diligam te, Iehoua; firmitas mea, Iehoua petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, Deus rupes mea, ad quem me recipiam, clypeus meus, & corna salutis meae, editus locus meus; Ps. XVIII, 2. 3.* Et Abrahamum ad eiusmodi amorem excitauit ipse Deus: *ego sum clypeus tuus, & merces tua magna valde, Genes. XV, r. add. 1 Cor. II, 9.*

§. CXIX.

At cum summa numinis perfectio, excellentia, pulchritudo nos in eius amorem rapit, (namque, & quae pulchra sunt, amamus) * vocatur *amor complacentiae*. De eo rex sanctissimus Dauid loquitur *Pf. LXXIII, 25. 26. quis mihi in coelis, & praeter te nullo delector in terra &c.* Hicce amor nos impellit, vt solum Deum dignum omni gloria & honore iudicemus, eiusque nomen & gloriam vbique agnosci & praedicari cupiamus, *Apoc. IV, 10. 11. dignus es Domine, qui accipias gloriam, & honorem, & virtutem, conf. & cap. VII, 12.*

* Eleganter hac de re BASTIENS in *asceticis cap. 2. Quid autem pulchritudine Dei praeclearius? quid magnificentia Dei gratius & iucundius excogitari poterit? quodnam desiderium animae adeo vehemens est, & graue, atque id est, quod animae ab omni malitia repurgatae a Deo indiuir, quae & ex vero dilectionis affectu dicit: quoniam dilectione vulnerata sum. Pulchritudinis Dei fulgonomino indicendus, & inenarrabilis est. Nec sermo illum potest exprime,*

mere, nec auditus cuiusquam percipere. Et si luciferi fulgorem dixeris, aut lunae splendorem, vel solis lucem, omnia imparia sunt ad gloriae divinae similitudinem, & minus ad verae lucis collationem faciunt, quam si obscura, inamoena, & tenebricosa non, serenissimae meridies consideratur.

§. CXX.

Amorem complacentiae, in amorem amicitiae & obedientiae dispesci, supra diximus. * In illo praeter excellentiam & praestantiam eius, qui amatur, accedit, quod ab eo iterum amari cupiamus. ** Id namque & natura amoris quemuis docet, ut ab eo, quem ob singularem praestantiam amamus, iterum amari cupiamus. Unde ad hunc amorem amantium aequalitas non requiritur: adeoque nec summa inaequalitas inter Deum & homines obstabit, quo minus amor amicitiae inter eos locum habeat: praesertim cum Christus non dedignetur homines fratres appellare, *Ebr. II, II.* quemadmodum & Abrahamus *amicus Dei* appellatus est. *Iac. II, 23.* conf. & *Es. XLII, 8.* 2 *Paral. XX, 7.* Hinc & Christus ipse ad apostolos: *non voco vos servos, sed amicos meos, Ioan. XV, 15.*

* §. 116.

** add. WESENFELDVS, in *georgica animi & vitae, part. 2. cap. 10. §. 21. seqq.* vbi pluribus & ex instituto haec edisserit.

§. CXXI.

Denique & amore obedientiae amandus est Deus. Si enim cogitemus, eum auctorem conditoremque huius vniuersi, praesertim hominum, esse, hominumque spiritum & vitam ab eo dependere vnice, ad obsequium mandatis eius praestandum, nos obligatos esse, facile deprehendemus. Iam ergo si amamus Deum, & nos etiam insuper ad obediendum ei obstrictos intelligimus, prone promptoque hoc faciemus animo, ad exemplum Christi seruatoris. *Ioan. IV, 34.* Et hic est amor obedientiae, de quo *Es. LVI, 6.* ad diligendum nomen Iehovae, ut sint ei serui; & 1. *Ioan. V, 3.* haec est dilectio Dei, ut praecepta eius seruemus; & Christus ipse, *amici mei estis, si feceritis, quae vobis praecipio, Ioan. XV, 14.* add. *cap. XIV, 23. XV, 10.*

§. CXXII.

Isthaec amoris diuini species, coniunctae inter se sunt, non separatae, nec separandae. Reuera enim amoris nostri, ut supra diximus, quaedam saltem sunt modificationes. Falluntur itaque, qui amore v. g. concupiscentiae se recte amare Deum putant, si tamen eundem non etiam ament amore obedientiae. *Simeon, inquit seruator, praecepta seruaueritis, manebitis in amore meo, ut ego mei praecepta patris seruari, & in eius amore maneo. Ioan. XV, 10.*

T 3

§. CXXIII.

§. CXXII.

De amore equidem *concupiscentiae*, disputari solet, * an eo omnino amandus Deus sit? Est vero obseruandum, amoris huius diuersos dari gradus, aliumque *purum*, alium vero *impurum esse*. Impurus est, si quis Deum propter bona temporalia amat, qui hypocriticus plane amor est, & hoc nomine plane indignus. ** Sic Iudaei Christum propter panes, & quod iis saturati essent, amabant. Deinde & ille impurus amor est, si quis propter dona spiritualia, & aeternam beatitudinem, Deum amet, ita quidem, vt vel tantum, vel primo saltem loco, suam beatitudinem seu felicitatem quaerat. *** Pugnans haec cum iis, quae supra docuimus, Deum supra omnia esse amandum. *Matth. XXII, 37.*

* Et nostra aetate hac de re disputatum acriter, etiam olim sententia de amore Dei puro, singularia habuit fara. Constat namque, iam inter Iudaeos, ante Christum natum, Antigonum Sochaicum, sapientiae laude clarum, docuisse, Deo non ita obediendum esse, vt serui dominis obediunt, spe mercedis. Quod Sadok atque Baithus, Antigoni discipuli; ita intellexerunt, ac si dixisset, Deo seruiendum esse sine spe retributionis: & hinc porro collegerunt, nullas poenas, nulla quoque post hanc vitam expectanda esse praemia, animas hominum cum corpore perire, & quae reliqua erant, Sadduceorum, quibus originem dederunt, placita. Regula Antigoni, quae discipulis errandi occasione praebuit, extat in *Pirke Auotb cap. 1.* De reliquis ipse pluribus exposui, in *introduc. ad histor. philosoph. Ebraeor. pag. 68.* Fuerunt deinde ex patribus, qui eandem doctrinam de amore puro vrgerent, sed ita, vt mysticis scriptoribus eam iterum ultra, quam par erat, extendendi, praebent occasionem. Cum primis hac de re insignis apud CLEMENTEM ALEXANDRINUM extat locus, *lib. 4. Stromatum pag. 532.* dignus omnino, qui hic legitur: ὁ δὲ φιλή κλήσει καθ' ὃ κληῖται ὑπακίτων, ὅτε διὰ φόβον, ὅτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τῆν γνώσιν ἵσταται γὰρ περιεπίπτεται ἢ τι λυστέλης ἔξωθεν ἔπειτα κέρδος ἢ ἀπὸ λαυσίς αὐτῶ, κληῖται δὲ τῷ ὄντι ὄντος ἑρατῷ ἐλθόμενος, καὶ πρὸς τὸ θεόν κληόμενος, Θεοσεβῆ. ὄθεν, ὅδ' ἢ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσίᾳ λαβὼι παρὰ τῷ Θεῷ πράττειν τὰ κτηγορευμένα, κτημώρητός τε ἄν, ὅδ' ἢ μισθὸν τὰ μακίρον κληῖται λήσεσθαι ἐπὶ τοῖς δὲ ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' ἢ καὶ λήσεσθαι τὸν Θεὸν ἐφ' ὅτις πράττει σπουδαίον, ἔπει ἄδύνατο, πρῶτον, παρὰ τὸν λόγον τὸν ἐρῶν ἐμελήσῃ ποτ' ἂν καὶ ὄντως κληῖται αἰρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τάντῃ κληῖται τὸν ἴσον ἀπαξ ἐλθόμενος. *Qui nudaue vocat'oni, quatenus vocatus est, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptatem tendit ad cognitionem. Non enim considerat, an aliquod utile lucrum, vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed tractus amore eius, quod reuera est amabile, eoque ad officium actus, pius Dei cultor est. Unde nec si fingamus, potestatem sibi a Deo factam esse agendi ea, quae prohibita sunt, citra ullam poenam, neque si propterea beatorum bona accepturum esse promissum ei fuerit, sed nec si persuasum habuerit, fore, vt Deum lateant ea, quae geris (quod quidem fieri non potest) in animum nunquam induclurus est, vt aliquid agat praeter reclamationem rationem, cum id, quod est vere bonestum & ex seipso eligendum, & ex ratione expetendum, amandumque, semel elegerit. Quod quidem CLEMENTIS effatum, rite acceptum, recte omnino se habet, & rem, vti est, exponit. Fuerunt tamen deinceps, ex mysticis, quos vocant, scriptoribus, qui ultra tenderent, limitesque amoris puri ita coarctarent, vt ipsam fere amoris indolem atque naturam euertent. Fecit id nostra cumprimis aetate FRANCISCUS de SALIGNAC FENELON archiepiscopus Cameracensis, in libro, cui titulum fecit: *explication des maximes des Saints sur la vie interieure.* Quinque is amoris, quo Deum amamus, species constituit: prima est, cum tantum ob bona temporalia Deus amatur, quem amor-*

rem

rem merito, *pure seruilem*, dicit: altera est, cum Deus tantum *per medium*, aut instrumentum, nostrae felicitatis amatur, quem iste, *amorem concupiscentiae*, vocat, (voce quidem ista aliter accepta, ac nos eam accipimus) tertia est, quando Deum propter ipsum Deum equidem amamus, sed ita, vt nostrae felicitatis amor primum adhuc locum obtineat: & eum quidem amorem vocat, *amorem spei*. Quarta amoris species est, quando praecipue quidem & primo loco Deum propter ipsum amamus, sed vt nostrae tamen etiam beatitudinis, in ipsius fruitione obtinendae, habeamus rationem. Vltima denique amoris species est, cum Deum nulla nostri commodi, nostraeque felicitatis, ratione habita, tantum propter ipsum Deum amamus: & hunc demum *amorem purum, perfectissimumque*, dicit, *charitatem*, l. c. pag. 9. 10. Quod vero de hacce Cameracensis archiepiscopi sententia, quae cum aliis quibusdam scriptoribus mysticis illi communis est, sentiendum sit, ex iis, quae hoc loco disputamus, facile liquet. Priores tres amoris, quos constituit, species, indignas esse, quae amoris nomine veniant, facile largimur. Quamam vero, quod pro amore impuro habet, in eo vel maxime fallitur, cum istum amorem ipsa scriptura sacra iniungat, atque commendet. Quia, ipsam naturam amoris euertere viderur: cum supra latis a nobis ostensum sit, nullum sine vilo respectu ad seipsum, esse amorem posse. Idque praeter alios, qui hac in causa scripserunt, luculenter ostendit auctor libri: *Apologie du veritable amour de Dieu*, cum primis lib. 2. cap. 1. 2. 3. Puri eiusmodi amoris exemplum FENELONIVS, & qui cum illo sentiunt, sibi inuenisse visi sunt, in exemplo Pauli, optantis anathema esse a Christo pro fratribus suis: *ἡυχόμεν*, inquit, *αὐτὸς ἐγὼ ἂν ἴθιμι ἕνεκα ὑμῶν τῷ Χριστῷ ὡς τὸ ἀνάθεμα ὑμῶν*, Rom. ix. 3. Quae quidem apostoli verba difficultate non carent. Id namque positum est extra controuersiam, vorum hoc neutiquam praecipitanter ac temere conceptum, aut sine matura animi deliberatione prolatum, multo minus inane, aut sani consilii expertum esse. Rursus tamen & illud exploratum, non licere cuiquam, vto se aliquo a salutifera Christi communitate segregare, & damnatorum, i. e. hostium Christi statum aggregare, quippe qui non solum miterrimus, sed & propter desperationem, odiumque Dei, longe est sceleratissimus. Ad hanc itaque tollendam difficultatem, non vram viri docti ingressi sunt viam. Minime omnium audiendi sunt, qui Paulum de tempore phariseismi sui loqui putant, aut anathema de morte violenta, aut annihilatione, interpretantur. Nec rem acutangunt, qui separationem ab ecclesia intelligunt, etsi in hac sententia versetur 10. SELDENVS, de *synedr. lib. 1. cap. 8.* atque HENRICVS HAMMONDVS, in *paraphrasi ad h. l.* Diserte enim apostolus dicit, optare se anathema esse *ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ*, a Christo: quo ipso quin separationem a Christo, statumque adeo damnationis, innuat, dubitari nequit. Nec aliter hoc capi potest, nisi clavis ac luculentis apostoli verbis vim inferre velis. At qui opare hoc potuit apostolus, dicitis, quod in se illicitum viderur, immo quod cum ipsa charitate Dei pugnat, & ordine etiam amoris, ab ipso Deo constituto? Ne dicam, quod sui substitutionem pro Iudaeis, sine iniuria Christi, optare non potuerit, quippe cui soli ob dignitatem personae & mediatorii muneris, talis substitutio conuenit. Sed planissima cuncta erunt, omnesque euanescent difficultates, si obseruemus, tacitam in verbis Pauli subesse conditionem, neque absolute eum optare, vt fieret anathema a Christo, sed conditionate, posito, si fieri posset, & hoc optare fas esset. Idque ex ipsa voce *ἡυχόμεν*, optarim, liquet, vt iam accurate obseruauit PHOTIVS: *ὅδ' ἂν γὰρ ἦσαν, ἡυχόμεν χριστοῦ ἕνεκα, ἀλλ' ἡυχόμεν ἂν ταῦτε, ἢ δυνατὸν ἦν, ἢ συνέβαιεν ἕνεκα πάντων πάντων ἐν θεῷ ἐκινηθῆναι, ἢ ἕως θεοπροφητικῆς θεοπίστεως ἔργα παρανομοῦμεν, καὶ τῶν ἀπ' αὐτῶν ἡγωνισάμεν.* Non enim dixit, opto separari, sed opta: em, hoc est, si possibile esset, si fieri posset, vt desiderium diuinum diuino desiderio vinceretur: si amor decens Deum diuinum amorem transcenderet, hinc ego vi subirem. Vt iterum: *ἡυχόμεν ἂν, ἢ ἐνδοξέτο, ἢ ἐνοχάρη, ἢ τις ἦν ἀπόστασις ἐπιτήρειος, θεῷ χαρίζομένη συνέφικαν, ἢ τις χωρισμός συνδέων σφωδρότερον, ἢ τις ἀλλοτριώσις ὀνίσινα τελειώτερον.* Optarem si concederetur, si liceret, si apostasia aliqua salutaris esset, quae cum Deo coniunctionem procuraret, si qua separatio arctius constringat, si qua alienatio perfectius vniat. Quae PHOTII estata hac de re adfert HERMANNVS WITSIVS, in *exercitijs ad Rom. ix. 3.* quae extat *nuscellan. sacrorum tom. 2. pag. 52. seqq.* Et idem quidem auctor Pauli mentem hanc in eodem modo ita exprimit: iam immensa & incredibili charitate fratres meos Israelitas, populum perueniri foedere Deo nexum, profuor, vt quando ad eam felicitatem attendo, a qua exciderunt, eamque miseriam, in quam se praecipitarunt, aeternae meae salutis dispendio, si quidem

quidem id saluo Dei beneplacito (immo saluo iustitia & sanctitate diuina) seripossit, redemptio cuperem, ut gloria Dei in uniuersis potius populi salute, quam in mea priuata, luculentissime fulgeret. Eadem ratione uocum apostoli ex nostratibus explicant AEGIDIUS HVNNIVS, & ABRAHAMVS CALOVIUS, ad b. l. Licet autem amor Pauli ardentissimus ex hisce uerbis intelligatur, locumque omnino habeat, quod recte a nonnullis dictum, affectus amantissimum cum exardescit, ad impossibilia procedit: non tamen id sequitur, quod mystici nonnulli uolunt, Paulum reuera optasse suam a Deo separationem, adeoque supposituisse, se amare Deum posse, etsi damnatus esset, & ab omni felicitate ac beatitudine, quam fructio Dei parit, remotus. Hoc Paulus hisce uerbis minime innuit, adeoque frustra hinc exemplum amoris eiusmodi, quem stacuunt, puri, petitur.

** Referas huc illud AVGVSTINI: *si propterea amicum amas, ut praestet tibi uel pecuniam, uel aliquid commodum temporale, non illum amas, sed illud, quod praestat. homil. 38.*

** Bene rem omnem explicat BERNARDVS, *de diligendo Deo: non enim, inquit, sine praemio diligitur Deus, etsi absque praemii intuitu diligendus sit. Vacua namque uera caritas esse non potest, nec tamen mercenaria est. Quippe non quaerit, quae sua sunt. Affectus est, non contractus, nec acquiritur pacto, nec acquirit, sponte officii, & spontaneum facit. Verus amor se ipso contentus est. Habet praemium, sed id, quod amatur. Plura in eodem BERNARDI tractatu, de diligendo Deo, occurrunt, quae hanc doctrinam mirifice illustrant.*

§. CXXIV.

Quod si uero quis Deum ita amet, ut primo quidem propter ipsum Deum, seu quia summum bonum, dignusque sit, qui supra omnia ametur, eum amet, tum uero & quia suam in eo inueniat beatitudinem, eius amor neutiquam impurus dici debet. Namque eiusmodi amorem in scriptura sacra praecipitur, & commendari, iam ex supra dictis constat. Amor uero, in quo nullus plane respectus ad beatitudinem, uidetur ipsam amoris naturam euertere, qui semper pro obiecto, bonum aliquod relatiuum habet. Vnde & in amore complacentiae, eiusque speciebus, eiusmodi respectus omnino supponitur. Nec obstat, quod ita philautia quaedam in amore Dei locum habeat, cum non omnis philautia praua sit, sed inordinata saltem, ut supra demonstratum, * ubi illis etiam, qui in contrarium currentes, in omni amore concupiscentiae, philautiae primum locum tribuendum putant, satisfactum. **

* §. 32. seqq.

** Hoc namque si uerum esset, omnino omnis amor concupiscentiae praescribendus esset: sed responsum est ad hocce dubium, §. 35.

§. CXXV.

Inter praecipuos amoris diuini effectus referimus, quod reliquarum virtutum christianarum mater sit. * Ex amore enim diuino eas fluere, ut hic unionem cum Deo per fidem in Christum supponit, certum est. Vnde simul patet, quod ex parte hominis, fides primum virtutum christianarum fundamentum & principium sit, quippe ex qua amor Dei, cum amore aliorum hominum hinc fluente, summam totius legis

legis continens. *Matth. XXII, 37. 39.* Quo pacto vero abnegatio sui itidem, sed *privatiue*, remouendo inordinatos philautiae motus, ad virtutes omnes christianas concurrat, ex supra dictis iam constat.

* Perperam de virtute philosophantur, qui eam pro medio perueniendi ad summum bonum habent, quod non pauci faciunt in libellis ethiceis, qui communi & recepta methodo conscripti sunt. Sane cum theologorum scitis haec sententia consistere nequit. Cum enim per naturam nemo virtutem habeat, quo pacto per virtutem summam obtinebit felicitatem? Taceo alia *ἀρετα*, quae hanc sententiam consequuntur. Nec multo melius sentiunt, qui virtutem pro parte summi boni habent. His forte Aristotelis plura est auctoritas, quam recta ratio, aut scripturae testimonium, si modo & isti Aristotelis recte assequuntur mentem. Nobis cum perspectum & exploratum sit, Deum esse summum bonum, idque super omnia amandum, si homo felix esse cupiat: amorem vero sine studio se conformandi ad Numinis voluntatem esse non posse, non possumus non ira sentire, virtutem esse consequens seu fructum amoris, uti hic ex fide in Christum, per quam cum Deo unimur, resultat. Ideoque & in scriptura virtutes, fructus spiritus vocantur, *Gal. V, 22.* & *2 Petr. I, 5.* iubemur suppeditare in *fide virtutem*. Supponit ergo virtus iam hominem credentem, iustificatum, cum Deo unum: adeoque felicitatis summae, hac ratione inchoatae, fructus est & consequens. Qui autem virtutem pro medio habent perueniendi ad summam felicitatem, ab errore pontificiorum, bona opera inter causas salutis referentium, vix se liberabunt. Ceterum cum specialia virtutum nomina frequentissima sint in scriptura sacra, nomen generale rarius occurrit. Vritur tamen eodem Paulus *Phil. I, v, 8.* Cum enim varia christiano homini officia consecretanda commendasset, scilicet τὰ κληθή, ἐπιτά, δουλία, ἀγά, προσφιλία, ἔμφρων, addit, ἡ τις ἀρετή, si quae virtus, & si quae laus, hoc cogitate. Sic & *2 Petr. I, 5.* fideles iubentur in fide sua suppeditare, vel exhibere ἀρετήν, virtutem. De etymologia vocis ἀρετή, nostrum de virtute conceptum, haud mediocriter confirmante, vid. *METHODVS* apud *PHOTIVM* *cod. 237. p. 960.* In eodem *cap. I. epist. 2 Petr. v. 3.* virtus etiam Deo tribuitur: ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δωρεῆς δωρηθεὶς ἡμεῖς τὰ πρὸς ζωὴν καὶ σωτηρίαν δωρηθέντες, διὰ τῆς ἐπιγνωσεως τῆ καλλιστοτος ἡμῶς, διὰ δόξης καὶ κρητις. Duplicet *THEODORO BEZAE* virtutem Deo tribui: ideo vitima verba ita vertite, qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem, notatque: τῆς κρητις nomen, nemo non videt, quanto melius conueniat hominibus, quam Deo, cui potius tribuitur δόνατος, id est potentia, seu potestas, vel κράτος. At bene obseruant alii, ἀρετήν apud *LXX.* interpretes saepe idem esse, ac δόνατος: adeoque citra controuersiam Deo recte tribui. *conf. & 1 Petr. II, 9.*

§. CXXVI.

Per virtutem autem nihil aliud intelligo, quam constans & feruum studium, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi. Deum enim qui amat, ei non potest non nihil prius, nihil antiquius esse, quam ut ei placere, & ad eius nutum voluntatemque se componere cupiat. Amor autem ut ex fide procedit, nec naturae opus, sed fructus spiritus est, ita de virtute non potest non idem pronuntiari. vid. *Gal. V, 22.* *2 Petr. I, 5.* *Ebr. XI, 6.* Hinc etiam est, quod Paulus pro Ephesiis suis se orare dicit, ut *impleantur omnia plenitudine Dei*, i. e. virtutibus, quae sunt dona Dei, *cap. III, 19. conf. Rom. XV, 13. Phil. I, 9.*

* In scholis itaque theologorum, immo ne philosophorum quidem, locum non inuenit recepta illa, & multorum errorum genitrix definitio, quod virtus sit *habitus electissimus consistens in mediocritate, frequentis bonarum actionum exercitio comparatus.* Enimvero bonarum

bonarum actionum exercitio quod virtus, proprie & accurate sic dicta, acq̄ irri possit, experientiae repugnat, multo autem magis rationibus theologicis. Multo rectius ex ipsis gentilibus PLATO in *Menone* docuit, virtutem neque natura, neque doctrina, neque exercitatione parari, sed Dei donum esse: quae in re consentientem secum habet HORMERUM, cuius haec de re verba adfert PRIDERICVS RAPPOLDVS, Lipsiensium quondam theologus doctissimus, *comment. in Iherosium p. 809. 810.* Ex recentioribus etiam philosophis, virtutem per habitum recte definiti, negant HENRICVS MORVS *en. birid. ethic. lib. 1. cap. 3.* & ARNOELDVVS GEVLINGIVS *eth. tract. 1. cap. 1. p. m. 35.* Nec ablutans, qui praeces, seu efficacissimum medium, virtutes comparandi, etiam ex gentilibus commendant. EPICETVS de compescendis affectibus ita verba facit: *certamen quidem magnum est, opusque plane diuinum. Dei igitur memineris, cum inuoca opulento-rem & auxiliato-rem, quemadmodum nauas Dioscuris, cum in tempestate nauigans. Quas enim maior tempestas, quam quae oritur ex imaginationibus violentis, ipsaque rationem ostendentibus. add. ARIANVS comment. lib. 2. cap. 1.* Multo luculentius scriptura sacra nos hac de re instruit, dum Deum donorum spiritualium, virtutumque omnium, auctorem & causam efficientem ostendit, vt iam ex locis allegatis constat, & Pauli porro testimonio confirmatur, Deum esse, asserentis, qui in nobis & velle operetur, & perficere, secundum beneplacitum suum, *Pbil. 11, 13.* esse quidem *διουθενος δωρητήρας*, sed vnum eundemque esse Deum, qui operetur omnia in omnibus, *1 Cor. XII, 6.* vnde & Iacobus: *omne bonum donum, omneque perfectum munus aucto-ri dei superne est, descendens a patre luminum cap. 1, 17.* Interim & homo regenitus per vires gratiae in regeneratione acceptas, & cum assistentia spiritus sancti, suo modo ad virtutem concurret, & hinc pro causa secunda & subordinata virtutis recte habetur. Ideo & iubentur regeniti operam dare virtuti, *Pbil. 2, 8.* *coaf. & 2 Petr. 1, 5.* Ceterum in astra allata, vulgoque recepta, virtutis definitio, illud quoque desiderandum, quod virtutem consistere dicat in mediocritate. Perperam sane. Non id nunc urgebo, quod HUGO GROTIVS prolixè ostendere anxitur, non omnes virtutes duo habere extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, in *prolegom. oper. de iure belli & pacis §. 43.* frustra quidem renitente, & vulgarem sententiam infeliciter tueri, atq̄ L. GRONOVIO. Id modo obseruo, mediocritatem consequens saltem esse virtutis, non autem ipsam formalem eius rationem constituere. *conf. PHILARETVS ethic. lib. 1. pers. post cap. 1. §. 1. pag. 139.* Plana autem cuncta sunt & perspicua, s; vt fecimus, per contans seruiumque studium, in omnibus ad voluntatem Numinis se componendi, virtutem definiamus. Eodem redit, sed paulo plenius rem exhibet definitio, quam tradit B. IO. GVIL. BAIERVS *voster*, quod *virtus sit habitualis inclinatio voluntatis, ad agenda ea, quae lex diuina homini venato conuenire docet, & cauendi, quae illa prohibet, cum habituali obedientia appetitus sensitiui coniunctu, ad sanctimoniam vitae, Deique gloriam. Quo sensu eam habitualement inclinationem appellat, pluribus ipse explicat, docetque, non posse virtutem habitum, proprie loquendo, vocari: notatque, a B. GERHARDO virtutem describi per *studium bonorum operum*, quod eodem redit: *compend. theolog. moral. part. 3. c. 4. §. 9.* De virtute autem morali, non intellectuuali, nobis hic sermonem esse, res ipsa, & tractationis nostrae ordo, docet.*

§. CXXVII

Constans & seriam sit hocce studium, necesse est. Namque impetus saltem aliquis aliquando faciendi, quod rectum est, qui mox iterum cesset, virtutis nomen neutiquam promeretur. Multo minus actio, non ex fide, nec ex amore Dei, sed gloriae forte cupiditate, aliisque causis carnalibus procedens, hocce nomine digna est. Sed in omnibus quoque homo virtuti deditus, se ad Numinis componere voluntatem arripit. In quibusdam enim qui hoc faciunt,

faciunt, non in omnibus, satis ostendunt, se rem serio non agere. Hypocritarum character est, misis grauioribus, leuioia saltem sectari, *Matth. XXIII, 23:*

§. CXXVIII.

Voluntas itaque Numinis, ad quam se componere student, illis cognita & explorata esse debet. Hanc vero, licet lumen rationis vt-
cunque nobis manifestet, longe tamen certius, plenius, accuratius cognoscitur ex scriptura sacra. Christianorum autem est, operam dare, vt magis magisque in eam inquirant, & quae sui sint officii, condiscant, *Rom. XII, 2. 2 Thess. IV, 3.*

§. CXXIX.

Proprietates virtutis, quas alii *modos virtutis*, nonnulli *virtutes primitiuas*, vocant, variae sunt. * Nonnullae namque ex *abnegatione sui* fluunt, aliae ex *amore Dei*. Ex *abnegatione sui* fluunt *humilitas, & patientia*, de quibus supra dictum. Ex *amore Dei* fluunt: *diligentia, obedientia, iustitia correctrix*: quibus *simplicitas* adhuc, atque *sinceritas*, addi possunt.

* ARNOLDVS GEVLINGIVS atque PHILARETVS, vt vir quidam doctus vocari voluit, quatuor proprietates virtutis constituunt, *diligentiam, obedientiam, iustitiam correctricem, & humilitatem*: ille quidem in *tractatu ethic. 1. p. m. 44.* hic autem *ethic. lib. 1. part. post. cap. 2.* & horum ego secutus sum vestigia, *element. philof. pract. part. 1. cap. 4. § 51. segg.* HENRICVS MORVS, quas nos proprietates virtutis vocamus, *virtutes primitiuas* appellat, earumque tres constituit, *prudentiam, sinceritatem, patientiam, lib. 2. encbirid. ethic. cap. 2. & 3.* Sed prudentia ad virtutes intellectuales pertinet. Reliquae omnes non exhauriunt. Pures constituit IG. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, *modos* vocando, quod nos *proprietates* dicimus: scilicet *unitatem, inuariabilitatem, sinceritatem, integritatem, sedulitatem*, in *lin. doctrin. moral. cap. 12. §. 2. segg.* Quae nos hac de re tradimus, ita comparata esse consenuus, vt nec desint necessaria, nec adsint superflua. Nolim hac super se cum quoquam contendere: interim haec proprietates obseruasse, ad veram virtutis indolem dignoscendam, hypocrisisque, quae hic late regnat, detegendam, multum iuuat.

§. CXXX.

Per *diligentiam* sedulo, & indefessa opera, ad voluntatem diuinam attendimus, *Mich. VI, 8. Ef. VIII, 20.* & postquam eam cognouimus, strenue, quae nostri officii sunt, executioni damus, nec operae aut labori parcimus, vt destinata peragamus; summo praeterea studio nos ab iis omnibus auertimus, quae in cognoscenda, aut adimplenda voluntate diuina, nos impedire poterant. vid. *2 Corinrh. VII, 11. VIII, 16. Tit. II, 14.*

§. CXXXI.

Obedientia est prompta executio eius, quod diuinae voluntati conforme esse intelleximus, siue praecipiat aliquid Deus, siue vetet. Vnde duas obedientiae partes esse constat, primo facere ea, quae
Deus

Deus vult, & praecipit, & omittere ea, quae non vult & vetat. In convenientia itaque & conformitate cum diuina voluntate, cum obedientia consistat, eam quoque vt sequamur, par est: *Matth. VI, 10. XXVI, 39. Ps. XL, 9. 1 Theff. IV, 3. 1 Petr. II, 15.* ne utiquam autem voluntatem nostram, *Hof. XIII, 2.* nec aliorum vel hominum, *Act. IV, 19. 20. Ezech. XX, 18. 19. 2 Chron. XVII, 4.* vel etiam angelorum, *Gal. I, 8.* multo minus receptam consuetudinem. *1 Petr. I, 18.*

§. CXXXII.

Per *iustitiam correctricem* intelligimus studium actiones suas tam accurate ad voluntatem diuinam conformandi, vt nec in defectu, nec in excessu peccetur. Actionum enim moralium haec est indoles, vt accuratissime cum lege conuenire debeant: quod si vel minimum ab ea deflectant, non amplius bonae, sed malae sunt. Quare duas nonnulli iustitiae correctricis partes constituunt, *puritatem*, quae refecet, quod nimis est, & *perfectionem*, quae suppleat, quod minus est. Sic Paulus corporis rationem habere iubet, sed ita, ne concupiscentiae pravae alimentum praebatur. *Rom. XIII, 14.* Temperantiae studendum, sed vt sanitatis, quantum sine animae periculo fieri potest, habeatur ratio. *1 Tim. V, 23.*

§. CXXXIII.

Inter virtutis proprietates merito etiam refertur *ἀπλότης, simplicitas*, tantopere in scriptura commendata. Ea scilicet in virtutum exercitio, omnem dolum, prauitatemque intentionis, abesse iubet, nihilque aliud, quam gloriam Dei, aliorumque salutem, omni commo-
dorum temporalium intuitu procul remoto, quaerit. Hinc Paulus gloriatur, se *ἐν ἀπλότητι καὶ εὐκρινείᾳ Θεῷ, in simplicitate & sinceritate Dei*, apud Corinthios vixisse; *2 Cor. I, 12.* cui *vers. 17. ἐλαφρίαν, leuitatem, & consilium carnale*, opponit. *conf. 2 Cor. VIII, 2. IX, 13. XI, 3. Act. II, 47. Col. III, 22. Matth. X, 16.*

§. CXXXIV.

Non multum a simplicitate differt, imo iuxta quosdam plane conuenit, *sinceritas*, quae omni hypocrisis remota, cuncta ex animi sententia, sine fraude, sine dolo, coram Deo hominibusque, agere atque dicere docet. Dicitur aliquando *ἀλήθεια*: eoque pertinet, *ambulare in veritate*; *2 Ioan. v. 4. 3 Ioan. v. 4. Ephes. IV, 15.* Hinc & cum *εὐκρινείᾳ ἀλήθεια* coniungitur, *1 Cor. V, 8. add. 2 Petr. III, 1.*

§. CXXXV.

Ex amore Dei haec virtutis proprietates fluere, vel leuior singularum consideratio vnumquemque docebit. Amor enim si verus sit,

fit, excussa ignauia, & attentionem seu diligentiam excitat, & ad obedientiam impellit, & ut ei, quem amat, placeat, *ἀξιόβηται* in iis, quibus placere cupit, sectatur, nec aliud quid cupit, quam ut ei, quem amat, placeat, adeoque *ἀπλῶς* & sincere, sine dolo, sine fuce, sine hypocrisis agit. conf. *Cant. VIII, 6. 1 Tim. I, 5*. Nullam quoque virtutem genuinam, eoque nomine dignam esse, quae haec proprietates non habeat, licet non semper in eodem gradu adsint, per se liquet.

§. CXXXVI.

Ex haecenus dictis, si rem accurate aestimemus, unicam tantum esse virtutem, intelligemus. Vnicum est studium se suasque actiones ad Numinis voluntatem componendi. * Id tamen studium cum pro obiectorum diuersitate se diuersimode exerat, diuersas sortitur denominationes. Et eo quidem sensu, varias dari virtutes, ut varia quoque hominum sunt officia, manifestum est. conf. *Phil. IV, 8. 2 Petr. I, 5. 6. sqq.*

* Solis exemplo hoc declarari potest, qui licet vnus sit, ob obiectorum tamen varietatem, magnis virtutum eius est varietas. Sic vnus animas diuersae sunt facultates, & summa imperantium potestas diuersas sortitur denominationes, quae iurium deinceps maiestaticorum nomine veniunt. Sed cum virtutibus hic non sunt confundenda officia, quae a virtute, ut actus ab habituali quadam dispositione prouenientes, differunt, ut deinceps §. 141. dicetur.

§. CXXXVII.

Obiectum personale, circa quod virtus praecipue versatur, triplex est, Deus, homo ipse, qui virtutibus deditus est, eamque sequitur, & alii homines. Quae enim erga angelos bonos praestanda sunt, ad officia hominis erga alios reuocari possunt: uti ea, quae circa bruta obseruanda, ad officia hominis erga seipsum. Tres itaque sunt virtutes principales, seu cardinales, *pietas, temperantia, iustitia*, consentiente etiam apostolo. *Tit. II, 12*. Qui vero undecim (vel potius nouem) virtutes cardinales, iuxta numerum fructuum spiritus, *Gal. V, 22*. aut septem, iuxta numerum donorum spiritus sancti, *Es. XI, 2*. aut octo, ex *Matth. V, 3. sqq.* statuant, certo deservuntur fundamento. Illorum vero, qui quatuor constituent virtutes cardinales, *prudentiam, fortitudinem, temperantiam, & iustitiam*, sententia, cum nostra facile conciliari potest. *

* Vndecimus numerus virtutum Aristotelicarum sampridem a cordatoribus explosus est. Si enim virtutes cardinales saltem enumerandae sint, peccat in excessu: sin de omnibus virtutibus sermo sit, longe plures, quam undecim, sunt, adeoque in defectu peccat. Mirro, quod eminentissimae quaedam virtutes in huius numero omisae sint, quaedam etiam homileticae factae sint, & ad decorum, non autem ad honestum, spectantes. ARISTOTELIS etiam mentem non assequi mihi videntur, qui existimant, virtutum moralium ambitum eum hoc nun ero concludere voluisse: cum politicum instructum, ciuiles tantum describat virtutes, quibus instructum ornatumque esse decet, qui ad hono-

res adspirat, & ad magna quaevis ac excellentia in hac vita enititur. Huiusmodi hominum generi, cum ex monte Stagiritae, pietas non esset necessaria, mirum non est, quod eam omiserit: operamque & oleum perdidit GRONOVIVS, dum eam inter Aristotelicas istas virtutes inueire voluit, in *notis ad prolegomena Hug. Grotii de iur. belli & pacis* §. 43. Nec rectius sapiunt, qui duodecim fructus spiritus huc aduocant, ex *Gal. v. 22.* quanquam in textu graeco nouem saltem, iuxta receptam lectionem, enumerentur, *diffusio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia*, quibus verso vulgata *patientiam, modestiam, & castitatem* adiicit. Idem sentiendum de septem donis spiritus sancti, *Es. x1, 2.* commemoratis, & a scholasticis, vt more suo & hic in numero mysteria captareat, suide arreptis. Non enim septem, sed sex saltem spiritus sancti dona ibi enumerantur, scilicet, *spiritus sapientiae, intelligentiae, consilii, potentiae, scientiae, timoris domini.* Error autem iterum ex versione vulgata prognatus videtur, quae eandem vocem ebraeam *vers. 2.* vertit *pietatis* & *vers. 3.* *timoris domini*, vnde duo diuersa dona fecerunt, cum tamen in ebraeo vtrouique timor domini memoretur. conf. THEODORVS HACKSPANIVS *not. philol. theol. part. 2. pag. 572.* AVGVSTVS PFEIFFERVS *dub. vexat. cent. 4. loc. 9. p. 690.* Multo minus adhuc audiendi sunt, qui in octo beatitudinibus *Matth. v. vers. 1. seqq.* commemoratis, virtutum numerum quaerunt. Hi enim omnes nullas omnino, certe non solidas sententiae suae adferre possunt rationes. Solenne vero admodum etiam est pontificiis, distinguere inter virtutes theologicas & morales. Illarum nomine, *fidem, spem, & charitatem*, harum vero, eas intelligunt, de quibus in philosophia morali agitur. Sed id quoque perperam. Nam & priores tres in lege morali continentur, & cur de reliquis in theologia morali agendum non sit, nulla adferri ratio potest. Digna haec omnia sunt acumine scholasticorum. Veteris ecclesiae doctoribus maximo opere se adprobauit hypothesis de quatuor virtutibus cardinalibus, a quibus scholastici quidam eam acceperunt, quorum etiam sub hocce titulo peculiaria extant commentationes. Sunt autem istae virtutes cardinales, *prudentia, fortitudo, temperantia, atque iustitia*, quas nonnulli ad duas contrahunt, *fortitudinem ac temperantiam*, & huc illud EPICETI, *ἐπιτηδεύματα καὶ ἐπιτηδεύματα*, referunt. vid. RAPPOLDVS ad *Horatii librum Epodon obseruat. 1. ad od. 1. pag. 1374.* Cum nostra sententia illa de quatuor virtutibus cardinalibus, haud difficulter conciliari potest. Prudentia enim ad virtutes intellectuales pertinet, adeoque hic in censum non venit. Fortitudinem si cum temperantia coniungas (quod commode fieri posse, suo loco docebitur) & in eius locum substituas pietatem, inde, quas nos constituimus, resultabunt virtutes cardinales. Quidquid huius sit, sufficit, quod ratio nobis suffragetur, ex diuersitate obiecti personalis petita, nec obstat scripturae auctoritas. Ad stipularur ex philosophis TVELLIVS, *quaest. Tusculan. lib. 1. Philosophia*, inquit, *nas primum ad Dei cultum, deinde ad ius hominum, tum ad modestiam, magnitudinemque animi, erudit.*

§. CXXXVIII.

Pietas est studium in iis, quae ad Numinis cultum pertinent, se conformandi ad eius voluntatem. Cumque cultus Numinis & reatum de Deo rebusque diuinis, sensum includat, & vel internus sit, vel externus, pietas haec omnia complectitur. Solenne namque, vt vox pietatis ita accipiatur: cui & vox *εὐσεβεία*, *Tit. I, 12.* respondet. *

* De vocibus, *pietas, temperantia, iustitia*, deque officiis, quae ex hisce virtutibus fluunt, *parte 2.* suo loco ex instituto dicetur.

§. CXXXIX.

Temperantiae vocem itidem in latiori significatione accipimus, prout ad omnia hominis erga seipsum officia, se extendit. Namque non

non tantum in cibi potusque vsu, sed rebus quoque venereis, affectuum praeterea regimine, tolerandis denique aduersis, aliisque rebus, moderatione opus est, idque ad nostram conseruationem. Studium itaque, in hisce omnibus ad Numinis se componendi voluntatem, temperantiae nomine nobis venit. Idque etiam voce *σωφρονίας*, exprimit Paulus. *Tit. II, 12.*

§. CXL.

Pari ratione vox *iustitiae* in latissimo a nobis sumitur ambitu, prouttum generatim officia erga alios, siue perfecte, siue imperfecte ad ea obligemur, tum speciatim officia ex certo statu resultantia, complectitur. Aequipollet itaque in hac significatione, voci *charitatis*, sed itidem late acceptae. Ceteroquin enim, si vtraque vox, *iustitiae*, & *charitatis*, striete capiat, illa, officia, quae perfectam, haec, quae imperfectam obligationem habent, denotat. Nobis itaque iustitia studium est, se conformandi in officiis erga alios, tum generalibus, tum specialibus, ad voluntatem Numinis.

§. CCLI.

Officiorum dum meminimus, haec a virtutibus distingui, manifestum est. Per officia enim actiones ipsas intelligimus, legi voluntatique diuinae conformes. At studium ipsum, habitualisque adeo animi propensio, se in his omnibus ad voluntatem Numinis componendi, nobis venit nomine *virtutis*. Interim vt virtus est fructus amoris diuini, adeoque tantum in regenitos cadit, ita etiam regenitorum tantum actiones, officiorum nomine dignae sunt. Irregenitorum autem, aut propensiones, aut actiones, quantumuis aut virtutum, aut officiorum speciem prae se ferant, hic tamen in censum non veniunt. Quae autem philosophi vocant *officia*, theologis dicuntur *bona opera*. conf. *Ephes. II, 10. Tit. II, 14.*

§. CXLII.

Exiis, quae de virtutibus tradidimus, id denique liquet, eas inseparabili vinculo inter se esse connexas, vt, qui vnā habet, omnes habeat, qui vna destituitur, destituatur omnibus. * Si enim studium constans & serium se componendi ad voluntatem diuinam, in vno obiecto deficiat, in reliquis itidem desse nequit. Si enim adsit, vbique se prodeat, & in omnibus se demonstrabit obiectis. Certe qui videri vellent, se obedientem esse voluntati diuinae, & tamen obsequium suum, vti debbat, non comprobant, se nihil minus quam obedientem esse, demonstrarent. Idem confirmat scriptura: *quisquis profitetur, se amare Deum, & odit fratrem suum, mendax est. I Ioan. IV, 20. conf. & I Ioan. III, 17. Iacob. II, 10.*

* Id iam Stoicis perspectum fuit, quorum celebre erat effatum: virtutes plures esse, atque eas inseparabiles. Hinc & CICERO, *quæst. Tusculanar. lib. 2. suam virtutem confessus sit se non habere, nullam necesse sit se habiturum.* Quod multo profecto magis illis, qui accuratius de vera virtutis indole, ex scriptura sacra erudiuntur, perspectum & exploratum esse debuit. Recte itaque ex ecclesiae doctoribus idem tradidit AMBROSIVS, *lib. 1. de officiis cap. 27. virtutes individas esse, sed opinione vulgi seiunctas.* Legi quoque merentur, quæ hac de re habet MACARIUS, *de custodia cordis cap. 8. p. 7. add. IVSTVS LIPSIVS, manuduct. ad philof. Stoic. lib. 3. dissertos. 4. p. 114. seqq. & quæ supra diximus, ad §. 136.*

§. CXLIII.

Quod si nunc summam, quo pacto voluntas secundum gratiam se habeat, complecti velimus, imaginis diuinæ per tristem primorum parentum lapsum, amissæ, inchoatam restaurationem, sed magis magisque diligenti studio continuandam, in ea deprehendemus. Ut enim voluntas ante lapsum, arctissime cum Deo vnita, tenerrimo eius amore flagrabat, ad omne obsequium mandatis diuinis præstandum, prona: ita per regenerationem, suppressa philautia prava, iterum arctiori vnionis vinculo cum Deo coniungitur, & in iustitia sanctitateque ad imaginem eius, qui hominem condidit, proficit, *Ephes. IV, 24.* & ita particeps fit diuinæ naturæ, *2 Petr. 1, 4.*

§. CXLIV.

Superest igitur, ut fallaciam naturæ, seu naturam gratiæ imitatricem, in iis, quæ ad voluntatem spectant, paucis consideremus. Quæ quidem fallacia naturæ, primo in ipsa abnegatione sui, conspicitur. Saepius enim contingit, ut aut ex superstitione, falsaque animi persuasionem, aut ex ambitione quadam subtiliore, rerum quarundam ad huius seculi commodum, aut gloriam, atque splendorem spectantium, vsu, homines sua sponte se abdicent, aut iis se abstineant, quod per consuetudinis, aut educationis rationem, aut alias causas naturales, aut morales, iis non admodum delectentur. Tum si quis animum inducat ad credendum, hanc esse abnegationem sui, a Christo tantopere commendatam, is seipsum decipiet misere.

§. CXLV.

Agnosceatur facile hæc naturæ fallacia, si, num particularis, an vniversalis sit hæc abstinentia, item num libera & spontanea, an coacta, inquiramus. Enimvero quod ad prius attinet, qui ex causis antea allatis rerum quarundam vsu se abdicant, plerumque ad certum hoc restringunt cupiditatum genus. Fac, abstinere aliquem vsu rerum omnium, quæ libidinem, & intemperantiam irritare possunt, sed non aequè iis se abstineat, quæ avaritiam, aut ambitionem alunt, fouentque, naturæ statim agnosces fallaciam. Eandem facile deprehendes, si in causas, ex qui-

quibus obiectio illa aut abstinencia prouenit, paullo accuratius inquisueris.

§. CXLVI.

Eandem naturae fallaciam, quoad *humilitatem & patientiam*, deprehendere, & eadem fere ratione dignoscere licet. Multos falsa humilitatis specie, & seipfos & alios decepisse, omnium seculorum annales docent. Non de illis loquor, qui gestibus, vultu, verbis, vestimentis, humilitatem crassiori quadam hypocrisi prae se ferunt: sed de illis, qui aut per ignauiam, aut temperamenti conditionem, aut consuetudinem, & educationem, humi repunt, ad altiora non aspirant, alios sibi anteponi, adeo non aegre ferunt, vt nulla inde ratione commoveantur, & ita egregie se humiles esse sibi persuadent, non discernentes, ea quae naturae sunt, ab iis quae sunt gratiae. Quod & pari ratione de *patientia* censendum.

§. CXLVII.

Agnoscas vero & hic fallaciam, si, an iidem homines, ad abstinenciam a voluptatibus, diuitiis, opibus, ad laborem, industriam, similesque virtutes, aequae prouident? dispicias. Enimuero si harum aut aliarum virtutum defectus, aut forte vitia contraria, in iis conspici licet, meram naturae fallaciam esse concludes, cum virtutes omnes arctissimo vinculo inter se colligatas esse, supra demonstratum sit.

§. CXLVIII.

In *amore Numinis* fallaciam naturae longe esse frequentissimam, experientia ipsa docet. Inter tot homines enim cupiditatibus suis seruietes, flagitiisque deditos, paucos profecto reperies, qui negent, se amare Deum, aut hoc sibi non persuadeant. Scilicet, si naturale aliquod desiderium vitae aeternae in se sentiant, aut cogitationes quasdam de Deo, quod summum bonum, adeoque amore dignus sit, sibi forment, aut cessantibus forte reliquis affectibus, motus quosdam, quos pro amore Dei habent, sibi sentire videantur, aut falso etiam sibi imaginentur, se Deum reliquis omnibus praeferre, concludunt inde, se amare Deum, etsi tota vita nihil aliud agant, quam vt peccatis suis eum offendant. conf. *Hof. VII, 6.7.*

§. CXLIX.

At cum transitorius & imaginarius sit, iste hominum irrogenitorum adfectus, immo vana saepius & illusoria persuasio, naturae fallaciam & hic facile agnoscas. Amorem nec complacentiae, nec concupiscentiae, sine amore obedientiae esse, supra diximus. Quare si vita ipsa moresque te condoceant, non adesse amorem obedientiae, frustra

quoque amorem aut concupiscentiae, aut complacentiae, adesse, tibi persuaseris.

§. CL.

Porro, in *pseudo-virtutibus* quoque, natura fallax gratiam imitatur. Si quid enim legi diuinæ conforme videatur, siue a poenae humanae metu, siue gloriae cupiditate, aut aliis causis naturalibus moralibusque profectum, id statim virtutis sibi sumit nomen. Plane ac si perinde esset, quo fine, quae intentione, aut quo animi impulsu, aliquid peragatur; aut, ac si in virtute ad actum attendere satis esset, & non potius ad ipsam animi propensionem, ex qua actus, qui officiorum nomine venire debent, proficiscuntur. * Accedit, quod iam pridem propria virtutum nomina amiserimus: adeo ut crudelitas saepius iustitiae nomine veniat, indulgentia clementiae, auaritia parsimoniae, prodigalitas liberalitatis, voluptas humanitatis, & sic porro. Quae cum ita sint, non mirandum, neminem temere tam improbum esse, qui non egregiis se condecoratum esse virtutibus, sibi persuadeat.

* Eleganter & perspicue hoc argumentum tractauit auctor doctissimus, cui nomen ESPRIT, in libro gallicano idiomate scripto, de *falsitate virtutum humanarum* (*la fausseté des vertus humaines*) Amstelodami anno MDCCLX recessu. Cuncta enim, quae prolixè differit, eo redeunt, virtutes ex solis naturae viribus procedentes, esse pseudo-virtutes: nec ullam virtutem veram genuinamque esse, aut virtutis nomen mereri, quae non gratiam diuinam genitricem agnoscit. Id quod eundo per plerarumque virtutum exempla, luculenter demonstrat. Summam rei intelligere licet ex iis, quae in praefatione, generatim de pseudo-virtutibus differit. Digna sunt, quae ex lingua gallicana in latinam a nobis translata hic legantur. Obseruat itaque, 1) ex defectu legitimi finis, falsitatem virtutum humanarum praecipue oriri: esse enim homines faciles, humanos, indulgentes, benignos, officiosos, non quia Deus legibus suis illud iusserit, sed ut aliorum hominum sibi conciliant animos, & ex eorum amicitia commodum aliquod capiant, minimeque adeo eos reuera virtuti studere; 2) homines, per naturae corruptae conditionem, innumeras edere actiones, in se quidem bonas, sed absque animi tamen bonitate, adeoque absque virtute: quemadmodum contra Deus, per suae naturae excellentiam summamque perfectionem, legum suarum contemptum feruerrime, sed absque ulla animi commotione vindicat, & sine adfectu (qualis hominum esse solet) ea agat, quae in hominibus adfectus vehementissimos argunt; 3) actiones, virtutis speciem prae se ferentes, duplici intuitu posse spectari: primo ratione mundi, aut aliorum hominum, & ita speciem eas praebere longe pulcherrimas, deinde ratione illorum, a quibus proficiscuntur, & tum vitia, defectusque quamplurimos, in iis deprehendi; 4) illos, qui virtutes humanas, verarum virtutum loco habent, laudibusque dignas censent, iudicare de illis ex actibus, iustitiae, fidei, probitatis externas, qui ab hominibus exercentur: qui vero eas virtutes pro pseudo-virtutibus habent, considerare eas eo modo, quo Deus actiones hominum considerat, quo solo intuitu, num laude an vituperio dignae sint, reuera aestimandae veniant; 5) denique, inde contingere, ut hominibus, perspicaci ingenio praeditis, sui seculi virtutes non probentur, cum illis exploratum & perspectum sit, intentionem illorum, qui maximarum & splendidissimarum virtutum elogio condecorantur, non esse aliam, quam ut gloriam consequantur, reliquos autem communiunium virtutum studio sua saltem spectare commoda. Ita quidem ille: quae a nobis dictis, lucem affundere possunt.

§. CLI.

Possent tamen, si vellent, & nisi dulce multis & iucundum esset, ita decipi, & hanc naturae fallaciam facile deprehendere mortales. Ad ipsum nimirum, quod inter naturam & gratiam intercedit, discrimen, attendendum saltem esset: perpendendum etiam, hominem carnalem non posse alios, quam fructus carnales, edere, *Gal. V, 19. Rom. VIII, 5.* adeoque, quamdiu nondum est regeneritus, virtutes eius omnes, quantumvis splendidas, nihil aliud esse, quam opera carnis: vera denique virtutis ratio, sedulo medicanda esset, & explorandum, an ex vero, serio, & constanti studio, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi, veniat, quidquid virtutum nomine venit.

§. CLII.

Speciatim fallacia ista naturae se prodit in *pseudo-pietate*: cum in solo cultu externo pietas omnis constituitur, aut internus, qua speciem saltem, non autem reuera, talis est: scilicet, cum carnalem quandam fiduciam pro vera fide in Christum homines habent, adfectum quendam imaginarium, pro amore Dei, metum seruilem & hypocriticum pro timore Dei, inanem persuasionem de aeterna beatitudine, et si non respiscant, obtinenda, pro spe viua, & sic porro.

§. CLIII.

Ad quam quidem fallaciam detegendam, non multo labore opus est. Cogitandum enim, quod *factores verbi*, non *auditores* saltem, esse debeamus, *Iacob. I, 22.* quod parum proficit, dixisse, *Domine, Domine, nonne in tuo nomine magna perpetravi facinora, sed quod facienda sit voluntas patris in coelis, Matth. VII, 21. 22.* quod fides operum vacua, non sit *vera & viua, sed mortua fides, Iac. II, 17.* quod in Christo, nec circumcisio quidquam valeat, nec praeputium, sed *fides, quae per charitatem est efficax, Gal. V, 6.* quod mendax sit, qui profitetur, se amare Deum, & odio tamen prosequitur fratrem, *1 Io. IV, 20.* quod non seruilem, sed filialem spiritum acceperimus, in quo clamamus: *Abba, pater, Rom. VIII, 15.* & denique, quod per regenerationem *spem viuam* adipiscamur. *1 Petr. I, 3.*

§. CLIV.

Idem de *pseudo-temperantia* censendum. Cibi potusque cupiditati ponere modum ex auaritia, aut ambitione; a libidine sibi temperare, vt poenam ignominiamque euitemus; adfectus continere intra limites, ne excedant, grauioraque nobis attrahant incommoda, vel vt prudentiae laudem tueamur; aduersa aequo ferre animo, vel ne nos adeo adfligant, vel quod videamus, impatientia parum profici; magnam quidem interdum temperantiae & moderationis speciem hominibus

conciliat, sed a vera temperantiae laude absunt adhuc quam longissime, seque adeo, si eam sibi tribuant, miserrime decipiunt.

§. CLV.

Neque difficile admodum est hoc intelligere, modo paulo accuratius ad seipos attendere velint mortales. Longe aliud est ex avaritia, gloriae cupiditate, prudentiae carnalis laude, & ad felicitatem quandam huius seculi obtinendam, aliquid facere, aliud, ex studio se componendi ad voluntatem Numinis. Quorum posterius ut praecipue ad virtutem christianam requiritur, ita qui ex aliis causis ad aliquid agendum aut patiendum inducuntur, nihil se minus quam christianos esse demonstrant, virtutisque adeo laudem frustra sibi vindicant.

§. CLVI.

Eodem denique modo se habet *pseudo-iustitia, & pseudo-charitas*. Videas quosdam iustitiae aequitatisque tenacissimos: sed ideo, quod intelligant, ad existimationem conseruandam hanc laudem conferre plurimum. Qui enim palam iniustus est, & verbis factisque alios fallit, nullo inter homines loco est, contemptui omnium & odio expositus. Laedere alios verbis aut factis, nonnulli religioni sibi videntur ducere, sed quod videant, plurimis si hoc faciant, se exponi periculis. Non enim impune semper laceessere alios licet. Ad quaeuis humanitatis officia proni sunt alii, commodaque aliorum quouis modo promouere parati, sed sua interesse putant, fauorem & benevolentiam eorum hac ratione captare. Nihil hic, quod verae virtutis laudem mereatur.

§. CLVII.

Coecus admodum sit, & rerum parum intelligens, si quis naturae hic non animaduertat fallaciam: quamuis plurimi non animaduertant. Qui viri saltem honesti & iusti laudem tuetur, qui gloriam captat, aut incommoda, quae hominum vitia comitantur, euitat, qui peccata fugit, ne nullo omnino apud alios loco sit, qui bene aliis facit, illorum ut impetret gratiam & fauorem, nihil facit, quod homo irreginitus facere nequeat. vid. *Matth. V, 46. 47*. Studium vero ad voluntatem Numinis se componendi dum deest, vera etiam deest virtutis christianae indoles.

§. CLVIII.

Virtutes istae apparentes, quarum praecipuas indicauimus, & in quibus vel maxime naturae fallacia conspicitur, plurimas quidem habent causas. Namque & poenae metum, & gloriae cupiditatem, & edu-

& educationem quoque ac consuetudinem, imitationemque, plurimum huc facere, iam indicauimus. Haud vltimum vero inter eas locum diuersarum propensionum prauarum occupat coniunctio, cuius hunc inter alia interdum effectum esse, itidem iam supra diximus, vt alterius vis nimis excedens per alteram temperetur, impetusque cohibeatur, vnde, accedentibus deinceps aliis causis, virtutis quaedam externa species oritur, tanto facilius deceptura hominem, quo plures probi videri, quam esse, malunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. V.
DE
DISCRIMINE NATVRAE
ET GRATIAE
QVOAD FACVLTATEM IMAGINATIVAM.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Per imaginatiuam facultatem quid intelligatur? §. I.

Quomodo ad eam concurrat corpus? §. II.

Mens in imaginando se vel passiva habet, §. III. vel actiue, §. IV.

Vnde colligitur, quo pacto imaginatio differat ab intellectu puro, §. V.

& a memoria, §. VI.

vt & a sensibus externis, §. VII.

Quoyque mentis directio in imaginatione procedat, & quod subinde cesset, §. VIII.

Affociatio idearum in imaginatione, quo pacto se habeat, §. IX.

Imperium imaginationis, §. X.

Eiusdem communicatio, §. XI.

De ingenio & iudicio, §. XII.

Vriusque discrimen, §. XIII.

Ingenitorum diuersitas, §. XIV.

Memoria sensualis, §. XV.

Imaginatiuae facultatis, secundum naturam consideratae, corruptio in eo conspicitur, quod non in omnibus eodem modo se habeat, §. XVI.

Item in eo, cum mens directione sua priuatur; quorum & entusiasmus pertinet, §. XVII.

Entusiasmum verum & naturalem, esse morbum mentis, §. XVIII.

Causa entusiasmus proxima & remota, §. XIX.

Entusiasmum ad omnes mentis facultates, immo ad ipsum etiam corpus se extendere, §. XX.

Distinguendi ab eo sunt motus vere diuini credentium, §. XXI.

Quo pacto ab eo differat fanaticismus, §. XXII. Et hunc morbum mentis esse grauissimum, §. XXIII.

In associatione imaginum, itidem imaginatiuae facultatis corruptionem conspici, §. XXIV.

vt & in imperio imaginationis in reliquis mentis facultates, §. XXV.

itemque in eius communicatione, §. XXVI.

Naturae denique corruptionem in ingenii, iudicii, memoriae defectibus sese exercere, §. XXVII.

Magna hinc conuersio, vitaeque christianae oriri impedimenta, speciatim ex peruersa obiectorum repraesentatione, §. XXVIII.

item ex nexu imaginationis ac adfectuum, §. XXIX.

vt & ex imperio eius in intellectum, §. XXX. denique ex imaginationis, quae in diuersis deprehenditur, diuersitate, §. XXXI.

Quo pacto secundum gratiam se habeat imaginatio: & quod uno impetu emendari nequeat, §. XXXII.

Pravis imaginationis repraesentationibus, quovis modo resistit homo regensus, §. XXXIII.

Qua ratione imaginativa facultas vscunque emendari queat, §. XXXIV.

Plurimum huc confert affectuum emendatio, §. XXXV.

Imaginativae facultatis in quo consistat emendatio, §. XXXVI.

Item ingenii, iudicii, & memoriae, §. XXXVII.

Imbecillitates harum facultatum prorsus tolli nequeunt, §. XXXVIII.

Fallacia naturae circa imaginativae facultatis emendationem; & primo quidem in eo, quod homines irrepositi etiam surpium imaginum repraesentationes quandoque auersentur, §. XXXIX.

deinde in eo, quod per causas naturales mutatis quaedam in imaginativa facultate contingat, §. XL.

item, si quis per consuetudinem visiorum quorundam in hac facultate expertus censetur, §. XLI.

denique si quis defectuum, qui in aliis conspicitur, expertus sit, §. XLII.

§. I.

PER imaginativam facultatem intelligimus facultatem mentis, imagines per sensus externos ope spirituum animalium impressas, percipiendi, considerandi, separandi, componendi, dirigendi, aliaque ratione circa eas versandi. Vnde quidem patet, ad facultates, quas mixtas philosophi vocant, & in quibus mentis cum corpore concursus conspicitur, hanc referendam esse.

§. II.

Obiectum itaque huius facultatis sunt imagines, per sensus externos, ope spirituum animalium, impressae. Organa enim sensuum externorum per obiecta externa moventur: motus ille per nervos sensorios, ope spirituum animalium, ad cerebrum vsque continuatur: tum certae imaginis fit impressio. Et haec quidem omnia ex parte corporis sunt. Mens autem motus istos percipit, & ea agit, quae suarum sunt partium,

§. III.

Constat nimirum, quod mens nostra in imaginando vel *passive* se habeat, vel *active*. *Passive*, cum imagines percipit, siue hoc fiat, cum primum per sensus externos earum fit impressio, siue sua sponte imagines istae recurrant, quod quidem varias ob causas contingere potest, maxime vero, si per crebram earundem imaginum repetitionem & consuetudinem, spiritus animales ad eisdem motus quam facillime concitentur. Vbi quidem subinde contingit, ut vel inuitis imagines obuersentur, animusque in iis amouendis, omnem frustra collocet operam.

- * Huius observationis vsus per omnem vitam, maxime christianam, latissime patet. Experientia enim quotidiana docet, quod piis etiam & sanctis hominibus rerum turpium imagines praeter illorum voluntatem, imo maxima cura ipsorum detestatione, offerantur. Idque quia ex causis etiam naturalibus fiat, nemo harum rerum peritus dubitaverit: etsi non negem,

negem, infernalem etiam hic concurrere genium, vt deinceps dicetur. Haec autem euitare vix poterunt incommoda, qui ante conuersionem prauis diu multumque delectari fuerit cogitationibus. Vnde simul patet, quam imprudenter agant, qui vitae emendationem diu differunt. Quo tardius enim homo ad salutare istud opus accedit, eo plures superare primum necesse habet difficultates, & eo grauiores deinde experitur tentationes, natura ad eos repetendos motus prona, quibus antea adfuerat.

§. IV.

Actiue mens nostra hac in re ita versatur, * vt imagines per sensus impressas consideret, componat, seiungat, dirigat: immo, vt, si obiecta externa, quae sensus feriunt, absint, eas resuscitet, conferuet, iisque ad varios motus atque adfectus excitandos, augendos, imminuendos, compescendos, vtatur.

* In quantum itaque mens in imaginatione actiue se habet, imaginatio dependet ab ipsa mente, non quidem a voluntate, vt MALEBRANCHIVS perperam docet, sed praecipue ab intellectu, ita, vt quoties volumus, & cetera requisita adsint, toties certae imagines se nobis sistant, quas intellectus contempletur, componit, diuidit, dirigit. Non aliter autem sentire MALEBRANCHIVS potuit, cum omnem actionem intellectui deneget, eamque soli tribuat voluntati. Perperam quidem, vt alibi demonstratur. Legenda sunt ea de re, quae habet lib. 2. de inquirenda veritate, cap. 1. §. 2. p. m. 127. add. WESENFELDIUS, in georg. anim. & vitae, cap. 2. §. 15.

§. V.

Ex dictis facile colligere licet, quo pacto imaginatio, tum ab intellectu, * tum a memoria, tum a sensibus externis differat. Intellectus namque purus versatur circa res immateriales, & incorporeas, vti sunt abstracta, vniuersalia, moralia, spiritualia: imaginatio contra, circa res corporeas, materiales, singulares, in sensus externos incidentes. Interim si ipsas mentis operationes, cogitationesque spectes, quae intellectus puri sunt, cum iis, quae ad imaginatiuam pertinent, ita plerumque sunt permixta, vt vna saltem videatur esse facultas. Hinc & contingit, vt vni quandoque tribuatur, quod ad alteram pertinet: & cum intellectus purus difficilius se exerat, homines res spirituales etiam & immateriales, sub notionibus & conceptibus corporeis, & materialibus, sibi proponant, vt deinceps dicetur.

* Errant itaque omnino, qui inter intellectum & imaginationem, nullum discrimen intercedere existimant. Hi non satis ad ea, quae in mente humana peraguntur, mihi attendisse videntur. Discrimen vero illud praeter alios eleganter exposuit auctor *artis cogitandi*, part. 1. cap. 1. p. 4. cuius hac de re hic legisse verba, neminem poenitebit: *Homines*, inquit, *post peccatum, vti a diuo Augustino obseruatur, ita assueuerunt rebus tantum corporeis, (quarum imagines per sensus ingressae cerebro imprimuntur) considerandis, vsque pars maxima iudicant, nihil se posse concipere, quod nequeant etiam imaginari, hoc est, tanquam rem corpoream contempleri: quasi vero nullum aliud haberemus cogitandi & concipiendi genus. Cum e contra nemo possit ea, quae apud mentem suam sunt, attente considerare, quin statim agnoscat, se multa concipere, omni corporea imagine prorsus destituta, discrimenque percipiat inter imaginationem & intellectionem param. Cum enim e. c. triangulum imaginor, illud non solum concipio, tanquam figuram tribus lineis rectis comprehensam, sed insuper has tres lineas*

lineas vi & interna mentis applicatione, tanquam praesentes confidero, quod proprie imaginari est. Quod si chiliogonum vellem confiderare, verum quidem esset, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram millea latera habentem, qua prius cognoueram, triangulum tribus lateribus constituisse; illius tamen figurae mille latera imaginari non possum, illaque tanquam praesentia, mentis, vt ita dicam, oculis contemplari: & quibusdam interiectis; Hoc etiam euidentius deducitur e multarum rerum consideratione, quas clarissimo valde concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possumus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est, cogitationem imaginari, vltimae illius picturam in cerebro effingere. Quenam etiam affirmationis est, & negationis, non est, particularum in cerebro depingi possunt imagines? Vtrique eadem, cum qui affirmat, cum qui negat, terram esse rotundam, eadem in imaginatione res expressas habet, terram scilicet & rotunditatem. Ille affirmationem his adiicit, quae mentis actio est, quam sine omni imagine corporea concipit: hic contra negationem, quae est alia mentis actio, & quae multo minus depingi potest. Haecce auctoris doctissimi verba hic adferre visum fuit, quod non temere a quoquam intellectus & imaginationis discrimen expositum sit, nec exponi, vt puto, possit luculentius. Interim certissimum tamen est, homines plerumque intellectum & imaginationem inter se confundere, aut potius, sola imaginatione res concipi & representari, credere, Cuius quidem rei variae sunt causae, easque inter haud vltima, quod notante quoque AVGVSTINO, vti antea obseruatum, rebus tantum corporeis considerandis plerumque mortalium adfuerint. Hinc vero populo factum, vt omnibus obiectis mentis, nomen imaginis, *ideae, conceptus, datum, confirmatiue* inde in isto errore suat quamplurimi, intellectum circa corporearum tantum rerum imagines occupari. Recte hoc & erudire etiam ex theologis obseruauit IUSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap. 3. §. 8. pag. 73.* Cum enim, inquit, de re aliqua cogitamus, plerumque nobis aliquam eius imaginem mente pingimus, vel qualem vidimus antea, vel ex his, quae vidimus, compositam. Vnde fit, vt nomina conceptus, *ideae, speciei, cogitationibus datis* sint, quae cum de omni intellectu, vel intellectu obiecto, ut in mente est, dicuntur, intellectum cum imaginatione confundimus, quasi omnium cogitationum sales sine in mente imagines, & sine illis nihil intelligatur.

§. VI.

A memoria scilicet sensuali differt imaginatiua facultas, quod illa imagines iam velut obliteratas denuo resuscitet, & menti repraesentet: haec vero imagines nondum obliteratas pro obiecto habeat, siue durante adhuc praesentia obiectorum externorum, siue remotis quidem & absentibus eiusmodi obiectis, sed motu per ista obiecta excitato, nondum cessante. Vnde nonnulli imaginationem, continuationem esse sensuum externorum, asserere non dubitant. Sed addendum tamen, operationes mentis circa imagines a memoria resuscitatas, itidem interdum imaginationis nomine venire.

§. VII.

A sensibus denique externis differt imaginatio, quod illi supponant, externi cuiusdam obiecti praesentiam: cum imaginatio contra absente etiam obiecto eiusmodi externo, officium suum peragat. Ipsa vero perceptio mentis, quae fit, cum sensus per obiecta externa mouentur, nondum absoluit imaginationem. Interim obseruandum, eo for-

fortiorem esse imaginationem, quo recentior est impressio per sensus externos facta: eo magis etiam excitari, & ad idem obiectum repraesentandum proniorem reddi, quo saepius sensus externi per eiusmodi obiecta mouentur: debilitari contra & imminui, quo longius temporis spatium post impressionem per sensus factam, intercessit.

§. VIII.

Cum menti directionem quandam imaginum tribuimus, id ita accipiendum, quod subinde in istius directionis exercitio vehementer turbetur, ynde insignis eius infirmitas elucescit. In motum enim vehementiorem & extraordinarium si concitentur spiritus animales, tanta impressionis inde factae vis est, vt resistere mens nullatenus queat, sed vna abripiatur, & imperio velut ac directione excutiat. Vnde absurdae & ineptae imaginationis effectus quamplurimi, saepe longe tristissimi. Idque & per morbos corporis, & per adfectus vehementiores contingere potest: habetque ista imaginationis perturbatio gradus suos diuersos, mentemque aut qua omnes, aut qua certas saltem operationes, * directione sua spoliat. Quae omnia probe obseruanda, ne diuina statim aut supernaturalia existimemus, quae forte inusitata in his nobis videntur,

* Possem haec omnia latius explicare atque confirmare, si nostri nunc instituti ratio permitteret, in philosophorum campos excurrere. Sed id praetermittere non possum, quod de imaginatione ex parte saltem, quoad certa obiecta, perturbata, ex parte & quoad reliqua obiecta, sana & recte se habente, subiunxi, id aliis quoque iam pridem obseruatum esse. Ad enthusiasti quaedam phaenomena explicanda, hoc itidem adsumit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, in *Schediasmate de enthusiasmo cap. 2. sect. 1.* Habet, inquit, certa quaedam melancholiae species hoc sibi peculiare, vt homo in vna aliqua re deliret, in reliquis iudicium satis constans possideat, quod multis exemplis probant SENNERTVS, HUARTVS, FYENVS, aliique. Hinc videmus, entusiastis interdum pie ac consentane, facunde ornateque loqui, iudicio circa politica, practica, & oeconomica, perquam consistente polle, vt multi, hunc exteriorum facultatum ornatum videntes, fidem illis in rebus etiam ineptis adhibeant: quantum vero ad hoc vnum, quod se immediatè a Deo inspiratos credunt, quod nonnulli eorum professi sint, se esse paraclietum, angelum e caelo missum &c. hoc certe in istis hominibus aequè verum, sed longe deterius de irium est, quam si quis seipsum taurum gallumue esse imaginetur, cum tamen omnium mortalium sensibus manifestum sit, esse illum hominem &c.

§. IX.

Nec praetermittendum, quod de associatione imaginum, nonnulli tradunt. * Quae enim per sensus externos fit impressio, ita comparata est, vt haud raro plura simul se offerant sensibus obiecta. Imaginationis itaque ea est ratio, vt, si vnum istorum obiectorum, quae simul exhibita fuerunt, se menti listat, statim reliquorum obiectorum succurrant imagines, Hinc & contingit, vt, si forte fortuna obiectum

aliquod, licet minoris momenti, exhibeatur ex iis, quae coniuncta fuerunt, cum impressio ista fieret, statim reliqua se menti exhibeant, etiam ea, quae vel minime nobis exhiberi vellemus. Immo etsi non ex eodem obiectorum numero sit, quod nobis occurrit, si modo similitudinem quandam habeat cum vno alteroue obiecto, quod praesens fuit, cum impressio ista fieret, statim & reliquorum obiectorum recurrunt imagines. Id quod praecipue contingit, cum impressio vehementior fuit, & cum adfectu quodam coniuncta: quemadmodum rursus vel ex minimi obiecti, eorum quidem, quae tum praesentia fuerunt, repraesentatione, similis statim excitatur adfectus.

* Ut doctrinam de *associatione idearum seu imaginum* paulo accuratius inuestigarem, occasione mihi praebuit vir subtilissimi ingenii, IOAN. LOCKIUS, qui inter philosophos, quantum mihi constat, primus fuit, qui hac de re, quod operae pretium fuerit, tradidit, de *intellectu humano lib. 2. cap. 31. pag. 485. seqq.* Insignem autem doctrinae huius usum, tum in civili, tum in christiana vita depreheadi, cum per eam ad dubia quamplurima expedite responderi queat. Quid mihi itaque de ea in mentem venerit, paucis exponam. De ideis seu imaginibus rerum corporearum nobis sermo est: in his enim si non vnice, saltem praecipue, nexum eiusmodi atque associationem deprehendi, existimo. Ea vero connexio idearum dupliciter se habet: vel enim connectuntur imagines seu *ideae*, quae coniungi debebant, vel coniunguntur, quae non debebant coniungi, & sua natura etiam nullam connexionem inter se habebant. De posteriori connexionione hic praecipue sermo est, cum in priori nihil occurrit, cuius reddere rationem proum non sit. Et haec quidem idearum associatio, vt LOCKIUS etiam bene obseruatum, duplici potissimum sit ratione, vel arbitrio stulioque hominum, vel casu. Ad prius quod attinet, id varia iterum ratione fieri potest. Per educationem, conuersationem, aliasque causas contingere potest, vt certas ideas coniungeat inter se adfuescat homo, eo deinceps effectus, vt recurrente vna, altera statim etiam menti se offerat. Multum huc confert, si cum adfectu quodam acceperimus, quae ab aliis sunt tradita. Sic si per praeceptores auctoris cuiusdam aut libri notitia nobis obtigerit, cum eiusdem laude aut vituperio coniuncta, vix vnquam istius libri aut auctoris recurrat idea, vt non simul laudis etiam aut vituperii idea resuscitetur. Prauis praeterea propensionibus, adfectibusque hinc ortis inducti homines, varias ipsi fingendo saepius ideas connectunt, vt aut voluptatibus suis, aut ambitioni, aut irae, imaginaria obiecti cuiusdam repraesentatione, satisfaciant. Quod si saepius istam repraesentationem repetierint, artissime tandem idese inter se connectuntur, vt vna deinceps recurrente, aut reuocata, statim, nobis etiam inuitis, recurrat altera. Sed saepius etiam hoc fit casu velut quodam fortuito. Si enim forte fortuna obiectum offeratur, cuius vehementiori quadam ratione imprimatur idea, plerumque contingit, vt alia obiecta, quae vna eo tempore adfuerunt, simul imprimantur, idque ea ratione, vt vnus obiecti, etsi minus principalis, idea recurrente, statim etiam reliquorum obiectorum menti se exhibeant imagines. Sane, non in quauis hoc fit obiectorum repraesentatione, sed, vt dixi, in tali, quae cum vehementiori quadam & velut extraordinaria impressione fuit coniuncta. Pone, aliquem prima vice ingredi in urbem, cuius visendae iam pridem magno flagrauerit desiderio: pone, plurima simul illi se offerre obiecta. Continget sane, vt istius ingressus non temere recurrat idea, vt non reliquorum, saltem quorundam obiectorum, quae vna exhibita fuerunt, e.g. comitum, qui tum adfuerunt, aedificiorum, quae primum oculis se obtulerunt, & reliquorum, iterum se sistant imagines. Eodem modo res se habet, cum impressio facta est comitante adfectu quodam vehementiori. Sic, si quis forte homicidio perpetrato interfuerit, vix aut homicidii recordabitur, vt non personarum, quae adfuerunt, loci, temporis, & reliquarum circumstantiarum recurrant ideae: & vice versa, si loci

loci aut temporis, aut personae cuiusdam, quae tum adfuit, idea recurrat, statim reliquorum, quae una exhibita fuerunt, reuocabuntur imagines. Et ita in aliis quamplurimis resse habet. Ex hinc facile intelligitur, cur non semper haec associatio idearum locum iqueniatur, nec in omnibus uno eodemque modo se habeat, cum in quibusdam fortior impressio esse queat, remissior in aliis: & propensionibus etiam, adeoque & adfectibus, mirum in modum inter se differant homines. Id vero praecipue obseruatu dignum, quod non modo ideae seu imagines inter se connectantur, ut recurrentes una, aut simili imagine, recurrant & aliae: sed & quod ideae cum adfectibus ita connectantur, ut recurrente idea quadam, quae, cum adfectus quidam vehementior excitaretur, adfuit, recurrat etiam adfectus, et si ceteroquin idea ista cum isto adfectu nullam videatur habere conuenientiam. Notissimum est, quod idea loci ac temporis, per se non possit producere adfectum. Interim tamen constat, quod ad ideam loci aut temporis subinde, vel nobis non aduertentibus, adfectus quidam excitentur, idque propter idearum atque adfectuum connexionem. Loci, in quo magnum aliquis subiit infortunium, vix quisquam recordabitur, ut non adfectus cieatur tristitiae. Diei, qui quis insigni affectus fuit beneficio, aut singularem laetandi habuit causam, vix vnquam nobis se exhibebit idea, ut non adfectus etiam laetitiae quodammodo excitetur. Hinc videas nonnullos diei dominicae, aut festorum quorundam, aliquando non sine certis adfectibus reminisci. Obseruationis huius, ut antea diximus, vsus latissime patet. Namque multarum rerum, quae absconditae videntur, aut ad longe alias causas v.g. sympathiam aut antipathiam referuntur, rationes hinc reddi quam expeditissime possunt. Si quis prima vice nobis innotescat homo in negotio, quod molestiam creet, iramque aut odium excitet, continget facile, ut is, licet nulla sua culpa, nobis inuisus semper sit, eadem idea semper eundem concitante adfectum, nisi nexus iste diuturnitate temporis, vel aliis intercedentibus causis, dissoluatur. Unde prudentiae erit, eiusmodi subterfugere negotia, quae adfectus similes, nobisque damnum aliquando allaturos, in aliis excitare possunt. Quam vero necessaria sit haec obseruatio in vitae christianae praxi, experientia quemuis condocere potest. Rationem hinc reddere licet, cur rerum turpium ideae vel inuitis saepissime exhibeantur, prauisque excitentur adfectus. Ob idearum scilicet tum inter se, tum cum adfectibus connexionem fieri aliter nequit, quam ut una idea resuscitet aliam, cum qua simul impressa fuit, aut cum qua etiam similitudinem quandam habet, similesque etiam ideam sequantur motus. Hinc piis etiam quandoque & regentibus, quotidie cum prauis cogitationibus & motibus illicitis est colustandum: apud irregentos autem noua quotidie, peccatis se illaqueandi, inde oritur occasio. Id quod profecto mortales cautos reddere debebat in sensuum externorum vsu, & cogitationum suarum directione. Cumque iuuenes praecipue aut ex periculi ignoantia, aut leuitate quadam animi, facillime & frequentissime hac in re peccare soleant, illorum, qui moribus eorum formandis praefecti sunt, est officium, saepissime eos huius rei admonere, ne pro lubitu coniungendo ideas, easque in ista coniunctione repetendo, aut occasionem per rerum turpium adfectum se oblectandi, captando, vel non euitando, hocce sibi incommodum attrahant, in quo amouendo per omnem deinceps vitam frustra saepius laboratur. Pari ratione multum haecce doctrina conducit, ad fallaciam naturae, in rebus spiritualibus detegendam. Contingere scilicet potest, ut ob idearum & adfectuum connexionem, ad ideam quandam temporis, adfectus tristitiae aut laetitiae recurrat, cum forte circa verbi diuini meditationem sunt occupati homines. Hunc adfectum laetitiae, aut tristitiae, si statim pro adfectu quodam spiritali habeant, misere turpiterque decipiuntur. Sed mitto reliqua.

S. X.

Imaginationis etiam cum tanta vis sit, ut per eam reliquae mentis facultates in suo aliquando exercitio impediuntur, factum inde, ut eidem imperium aliquod tribui soleat. Admodum quidem improprie. Impeditur autem per imaginationem ipse quandoque intellectus, si per

per eam caligo illi velut offundatur, quo minus iustum rebus pretium statuere, & secundum veri recte regulam, de cunctis iudicare queat. Id quod exemplo hominum, adfectu vehementiori abreptorum, satis patet. De voluntate idem censendum, quae subinde adfectibus cum imaginatione conspirantibus, resistere nequit. Immo & de sensibus externis, qui suo quandoque non recte fungi officio videntur, si vehemens imaginationis agitatio cuncta turbet. *

- * Quod magna imaginationis in intellectum pariter ac voluntatem vis sit, nemo forte harum rerum vtcunque peritus, in dubium vocauerit. Sed quod de sensibus externis diximus, experientia docet, cum homines in adfectu vehementiori constituti, audire sibi saepius atque videre videntur, quae reuera non audiunt nec vident. Nec tamen haec eo vsque attendenda sunt, vt in iis, quae exploratae veritates sunt, sine causa sufficiente, externis sensibus fidem derogemus, quod BALTHASAREM BECKERVM fecisse constat, qui hac de re passim dixerit, in *mundo fascinato*, speciatim *lib. 4. cap. 1. §. 9. seqq. p. 6. seqq.* & alibi.

§. XI.

Non modo in mentis nostrae facultates, sensusque externos, immo & ipsum corpus, singularis quaedam vis imaginationis sese exerit, sed & in alios homines. * Vsu namque compertum est, insigni & excellenti imaginationis facultate pollentes, siue litteris quid confignent, siue verba ad alios faciant, subinde alios ita percellere, & in sui admirationem rapere, vt, licet solidis rationum momentis destituantur, suffragantes eos tamen, dictisque suis adplaudentes habeant. Quod qui parum pensi habent, a solidis superficialia, vera ab apparentibus, siue dicta, siue scripta aliorum diiudicanda sint, vix discernere potuerunt.

- * Vocare hoc nonnulli solent *communicationem imaginationis*, quae cum varia ratione fieri queat, nos tamen de ea nunc loquimur, cum per dicta aut scripta aliorum, vis imaginandi in nobis excitatur, ad similes imagines concipiendas: vnde similes quoque subinde motus atque adfectus sequuntur. Vbi id supponendum, fortiori quadam imaginatione eum debere esse praeditum, qui aliorum excitare imaginationem cupit: sed id quoque, non aequè ad imaginationem aliorum recipiendam omnes esse aptos: quosdam facilius hoc facere, quam alios: eos vero, qui iudicio pollent, plerumque quam difficillime aliorum imaginationem recipere. Atque id experientia docet, feminas hominesque plebeios, & iudicio destitutos, ludis scenicis, poetarum lectione, oratorum imaginandi vi excellentium eloquentia, magis commoueri, quam viros sapientes, & iudicio praeditos. Qua vero ratione ista communicatio fiat, facili negotio intelligitur, si ad naturam indolemque imaginationis attendamus. Initio scilicet constat, eos, qui alios mouere possunt, aut volunt, res, de quibus dicere cupiunt, viuæ, efficaci, & forti imaginatione sibi ipsis exhibere, accedente plerumque adfectu. Namque sine adfectu languet sere imaginatio. Adfectum vero vel imaginaria obiecti cuiusdam representatione in seipsis excitare, eiusmodi hominibus haud difficile. Tum vero accedunt voces, exprimendis, quas conceperunt mente, imaginibus, aprae. In quibus natura itidem plurimum valet, cum sermo figuratus, & ad rem viuæ coloribus exprimendam aptus, ab imaginatione potissimum ac adfectibus originem trahat. Et si eiusmodi homo non loquatur eleganter, & secundum regulas artis

Gramma-

Grammaticae, loquetur tamen efficaciter. Tandem vox, vultus, gestusque imaginatio- nis repraesentationis conformes, & adfectus intus latentes, prodentes, auditores facile vna abripiunt. Ita enim excitata primum attentione, similes mox imagines sibi formant, adfectus mox similes producturas, & per adfectus iterum fouendas, corroborandas, & altius imprimendas. In hunc statum si semel mens deducta fuerit, seposito plerumque iudicij, homines laudant, adprobant, extollunt, quae orator dixit, cunctaque vera, recta, solida existimant, nec suspicionem erroris ab eo admissi mentem subire patiuntur. Quod si insuper ii, qui suam cum aliis communicant imaginationem, magnae sint auctori- tatis, & hinc etiam mentes nostras facile ad attentionem, & dicta sua cum veneratione quadam recipienda, excitare valeant, res eo facilius procedit. Recte hoc obseruat, qui diligenter & accurate hocce argumentum pertractauit, MALEBRANCHIVS, de *in- quirenda veritate, lib. 2. part. 3. cap. 2. p. m. 245.* Non vero tantum viua voce, aut exem- plo, quod oculis intueri licet, actionibusque & gestibus; sed scriptis etiam, fit ista imagi- nationis communicatio. Quae enim ex forti & viuida imaginationis repraesentatione fluxere scripta, verbis insuper ad rem apte repraesentandam sunt composita, non possunt non acriter & lectorum imaginationem mouere, ea subinde efficacia, vt in assensum ab- ripiantur, saltem in admirationem, etsi solidis rationibus auctor destituatur, quibus sen- tentiam suam probet. Hoc TERTVLLIANI, SENECAE, atque MICHAELIS MONTANI exemplo luculenter comprobatur MALEBRANCHIVS *lc. lib. 2. cap. 3. p. 285.* Profecto dum TERTVLLIANI librum de *pallio* euoluo, statim occurrit exemplum, ex quo res omnis euidenter intelligi potest. Defendere scilicet se volebat TERTVLLIA- NVS, quod pallium sumpsisset pro toga. De mutatione itaque habitus disserens, in haec- ce erumpit verba: *diuersa in unum, ex demutatione diuersa sunt. Denique diuersitatis dis- cordiam vicis foederant. Ita mutando erit mundus omnis, qui & diuersitatibus corporatus, & vicibus temperatus. Nostra certe mutatio, quod clausis vel in totum Homericis oculis liquet, totum versiforme est. Dies & nox inuicem vertunt. Sol stationibus annuis, Luna medulatio- nibus mensuris variat: Siderum distincta confusio interdum deiicit quid, interdum resuscitat: Coeli ambitus nunc sub diuo splendidus, nunc nubilo sordidus: aut imbres ruunt, aut si qua missilia cum imbris, debinc substillum & denuo sudum &c. p. m. 133.* Splendide haecce dicta quis neget? Accuratius contra si inspicias, hanc ratiocinationem, non omnium pro- bandam calculo, deprehendes: multae sunt in mundo rerum vicissitudines: ergo mihi pro toga sumere licuit pallium. Huius vero de imaginationis communicatione obserua- tionis, in vita quoque christiana magnum esse vsum, facile intelligitur. Non enim tantum inde constat, quanto studio & scripta & sermones illorum fugiendi sunt, qui turpia parum- que honesta tractant: sed quam caute etiam & prouide aut legendi aut audiendi sint, qui errores varios rebus sacris admiscunt, facileque eloquentiae ostentatione alios inducunt, vt veris atque falsis aeque adhibeant fidem, & ad illorum nutum se circumagi parantur in omne nefas, inque omne impietatis genus. Eadem vero etiam ratione contingit, vt ad- fectus ex causis mere naturalibus excirentur, quos si quis statim pro spiritualibus atque di- uinis habeat, seipsum decipiet misere.

§. XII.

Inter facultates mentis, quae corporis consortium supponunt, referri etiam solet *ingenium & iudicium.* Pro corporis enim maxime diuersitate, diuersimode hanc mentis vim, quae aut ingenij, aut iudicij nomine venit, se exserere, manifestum est, & experientia docet: vnde vix verosimile, hanc diuersitatem ex ipsa mente esse re- petendam.

§. XIII.

Ingenij autem vox diuersimode accipitur. * Interdum enim genera-

generatim mentis virtutes, quae per naturam ei insunt, omnes complectitur, quibus maxime ad litterarum studia aut artes quascunque, vel grauioris etiam momenti negotia, aliquis aptus censetur: interdum speciatim, facultatem res apte componendi, ordinandi, ex rerum collatione aliquid inueniendi denotat: & ita differt a iudicio. Iudicium enim, uti hic quidem vocem accipimus, facultatem discernendi, segregandique, ut, quid verum, quid falsum, quid bonum, quid malum sit, appareat, denotat. Vti autem ingenium, speciatim ita dictum, tum maxime conspicitur, cum viuida & insigni aliquis praeditus est imaginandi facultate, ita contingit inde, ut imaginationis quandoque nomine veniat.

* Diuersae istae vocis huius significationes non negligendae sunt, cum ad aliorum hac de re effata recte percipienda, hoc plurimum valeat, & varii etiam hac ratione facile euitari errores queant. In priori significatione si vocem capias, ingenium illis etiam recte tribuitur, qui iudicio excellent, et si ingenio specialiter sic dicto, quod tum nonnullis quandoque imaginationis nomine venit, destituti sint. Contra si in altera, seu specialiori significatione, vox ista capiatur, intelliges, quid sibi velint, qui dicunt, iudicio quidem excellenti aliquem praedicum esse, sed destitutum ingenio. Eadem ratione poetis quandoque *κατ' ἔξοχην* ingenium tribuitur, quod hi sint *ὑπερτακταίωτοι*, hoc est, imaginandi vi praeter ceteris polleant. Sed porro obleruandum, interdum non tam ipsas facultates mentis, aut vnam earum, quam virtutes aut perfectiones, aut omnium, aut vnus, ingenii nomine venire. Etenim si ipsam facultatem discernendi, aut componendi rerum imagines, aut eas sibi in memoriam reuocandi spectes, nemo mortalium sine omni prorsus ingenio erit, cum quilibet saltem pro captu suo hoc facere possit: sed si vsus huius aut illius facultatis, aut vel omnium, vel vnus excellentiam vel perfectionem, hac voce designes, plurimi profecto ingenii defectum palam prodent, tantum abest, ut eum disimulare queant. Et ita intelligendi sunt, qui ingenium aut cum ARISTOTELE, per *vim animi perueniendi ad finem propositum*, aut cum ISIDORO, per *naturalem sapientiam* definiunt, aut mentis solertiam, quam Graeci *ἄχλυοιαν* dicunt, dexteritatemque percipiendi, cum iudicio & memoria tenaci, ad ingenium requirunt. Nec aliud, quam praestantiam nobilitatemque ingenii, indicauit PLATO, dum illud *cor animae* vocauit, aut CICERO, dum *decus hominis* dixit. Idem CICERO multas eiusmodi perfectiones vno velut fasce complectitur, cum docilitatem memoriamque huc refert: *quae fere omnia*, inquit, *adpellantur vno ingenii nomine, easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur*; lib. 5. de finibus num. 36. p. m. 149. conf. quae ex OLIVARII *dissertat. de ingenio*, refert IO. BAPTISTA DVHAMEL de corpore animato. lib. 1. cap. 5. tom. 2. opp. pag. 504. seqq. add. nostra dissertatio de cultura ingenii, quae in *selektis iuris naturae & gentium* extat, cap. 1. §. 8. Iudicii vox itidem non vna eademque ratione sumitur. Interdum enim secundam, quam vocamus, mentis operationem denotat, qua duas inter se ideas comparamus, interdum vero pro ipsa ratiocinatione sumitur. At nobis pro facultate obiecta, quaeuis rite discernendi, sumitur, ut, quid verum, quid falsum, quid bonum malum sit, appareat. Soletque ab obiectis, circa quae occupatur, diuersas denominationes sortiri. Hinc enim aliud *theoreticum* dicitur, aliud *practicum*. Quod enim nonnulli ad certas res diiudicandas aptiores sunt, quam ad alias, id ab vsu potissimum & exercitatione, ac consuetudine provenire, arbitror, quanquam & aliae concurrere causas possint. SAMVEL PFENDORFIVS *facultatem iudicatuam* vocat, quod alii *iudicium* dicunt, eique *repraesentatiuam*, quae aliis *ingenii*, aut *imaginationis* nomine venit, opponit, lib. 1. de iure nat. & gent. cap. 3. §. 1. add. IO. SCHILTERVS in *manuduct. philof. moral. ad iurisprud. cap. 4. §. 11.* cum primis autem

de

de ingenii atque iudicii discrimine, legendus est DANIEL GEORGIUS MORHOVIUS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.*

§. XIV.

Quodsi in latiori ambitu vox ingenii capiatur, iudicium, imaginationem; seu ingenium specialiori significatione ita dictum, & memoriam etiam, complectitur. Cumque diuersi harum facultatum dentur gradus, aequae diuersimode inter se coniunctae sint, & consociatae, maxima inde ingeniorum oritur diuersitas, ad varios vitae humanae, sed & christianae actus, probe diligenterque obseruanda.* Cuius diuersitatis ratio etiam in diuersa corporum constitutione, spirituum animalium indole & motu, educatione quoque, & aliis tum moralibus, tum naturalibus caussis, facile inuenitur.

* Magnam & infinitam fere ingeniorum esse varietatem, & experientia docet, & eruditus viris iam pridem obseruatum est. Ex instituto hoc demonstrauit ANTONIVS ZARA, Aquileiensis, episcopus Petinensis, in *anatomia Ingeniorum & scientiarum*, Venetiis anno MDCXV edita; *speciatim sect. 1. membr. 1.* ne quid de IO. BARCLAIIO dicam, in *icone animorum*, praesertim *cap. 10.* Nostra vero aetate in varietate ingeniorum enarranda luculenter versatus est IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae, cap. 4. quaest. 40. p. 104. seqq.* Operae pretium faciunt, qui respectu praecipue ad litterarum studia habito, quatenam ad ea idonea, quatenam inepta sint, ostendunt, quod post IANVM HVARTVM, in *scrutinio ingeniorum, cap. 2.* EDMVNDVM RICHERIVM, in *obseruacione animorum cap. 4. § 7.* EVDONEM NEVHVSIVM, in *theatro ingenii humani, lib. 1. cap. 1.* aliosque, praestitit DANIEL GEORGIUS MORHOVIUS, *polybistor. litterar. lib. 2. cap. 1.* Sed nos quoque hac de re mentem nostram exposuimus, in *dissertat. de cultura ingenii, cap. 2. § 8. seqq.*

§. XV.

Et memoria quidem, cuius hic mentionem fecimus, intelligitur non mere intellectualis, nec mere corporea, sed mixta seu sensualis: quae, vt ex supra dictis iam constat, in facultate, imagines impressas, iamque velut obliteratas resuscitandi, consistit. Quodsi impressionis factae nulla remaneant vestigia, aut statim prorsus deleantur, memoriae quis laborare defectu dicitur. Idque cum ex cerebri maxime constitutione proueniat, vti haec corporis vniuersi constitutionem supponit, facile intelligitur, quod memoriae indoles diuersa e corporum varia conditione, sit repetenda. Sed vt resuscitari imagines queant, signa quaedam seu symbola, vel documenta accedere oportet, siue extrinsecus haec nobis adueniant, siue intrinsecus imago quaedam, quamcunque conuenientiam, cum alia imagine quae resuscitanda venit, habens, huic instituto inferuiat. Ista verò conuenientia cum multiplex & admodum diuersa esse queat, diuersas quoque rationes esse, quibus aliquid nobis in memoriam reuocamus, inde elucescit.

Pluri-

Plurimum vero huc confert associatio idearum, antea commemorata, Per eam enim contingit, vt vna idea, quae cum alia imagine connexionem quandam habet, recurrente, altera facile illius beneficio reuocetur. Sed id quoque ex dictis liquet, vel nobis inuitis quandoque quarundam rerum imagines resuscitari, vti contra in nostra neutiquam positum est potestate, imagines impressas plane obliterare, rerumque obliuisci: * licet omnino aliquid ad memoriam rerum conseruandam, aequae ac ad obliuionem inducendam, homo conferre possit. Vnde &, quousque eorum, quae recordatur homo, aut obliuiscitur, rationem reddere teneatur, intelligitur.

* Hinc est, quod nonnulli distinguunt inter obliuionem *naturalem*, & *voluntariam seu conuentionalem*. Hanc vocant, qua rerum, quarum naturaliter non obliuiscimur, non recordamur in vindictam & vltionem. De naturali obliuione legi meretur TULLIVS, *lib. 3. quaest. Tusculan. num. 35.* Quod vero ad memoriam naturalem conseruandam, aequae ac ad obliuionem naturalem inducendam, plurimum conferre homo posuit, res ipsa docet. Si enim eandem imaginem saepius repetamus, eiusque vestigia hac ratione profundius cerebro imprimamus, omnino memoriae succurri, & obliuio impediri potest. Secus contra si nos geramus, raroque admodum aut nunquam imaginem repetamus, eius rei quod nos capiat obliuio, mirum non est. Et hinc imputationis, quae hic locum habet, ratio patet, de qua ex instituto agit illustris vir SAMUEL STRYKIVS, *de iure sensuum differt. 9. cap. 1. add. 10. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, lin. doctrin. moral. cap. 2. §. 19.*

§. XVI.

Praemittenda haec, quae haecenus diximus, fuere, vt eo luculentius, naturae gratiaeque discrimen, in his omnibus pateat. Et ad naturam quidem quod attinet, intima eius corruptio & deprauatio hic etiam vel maxime elucescit. Cuius rei luculentissimum in eo conspicitur documentum, quod imaginatio non in omnibus, nec in vno eodemque homine, semper sit eadem, sed pro aetate, seu, vitae ratione, gentium institutis, maxime pro adfectuum diuersitate, mirum in modum variet. Namque ad adfectus quod attinet, arctissimo vinculo cum imaginatione eos connexos esse constat, hinc vt per imaginationem maxime isti excitantur aut fouentur, ita ad imaginationem determinandam, rursus plurimum conferunt.

§. XVII.

Luculenter etiam summa naturae hic se exerit corruptio & miseria, cum mens directione imaginationis spoliatur, quod per varias causas contingere posse, supra iam obseruauimus. Hinc variae grauisissimaeque mentis imbecillitates, quas inter eminent *enthusiasmus*. Eo namque nomine, si in malam, vt plerumque solet, sumatur partem,* eius-

Eiusmodi mentis significatur morbus, quo homines vehementiori imaginationis impetu abrepti, motus quosdam, aut perceptiones, repræsentationesue, etsi mere naturales, pro supranaturalibus atque diuinis habent, eosque a rectæ rationis licet, scripturæque sacræ regulis, valde aberrantes, ceu vitæ doctrinæque normam sequuntur.

* Verbum ενθουσιάζω, vnde ενθουσιασμός, a voce ενθεος, seu ενθεος per contractionem, in quo Deus est, descendere, notum est. In scriptura sacra vox ista non occurrit; licet aliae locutiones, quibus idem significatur, passim sine obuia, vt, cum de scriptoribus θεοπνευστοις dicitur, quod φερόμενοι υπὸ πνεύματος αγίου, locuti sint, 2. Petr. I, 21. & de Stephano, quod fuerit πλήρης πνεύματος αγίου, Act. VII, 55. Immo cum Paulus pro Ephesius ita precatur: ινα πληρωθητε ης πάν το πλήρημα τῦ θεῦ, Ephef. III, 19. Apud profanos vero scriptores, maxime PLATONEM, & Platonicos, vñs eius est longe frequentissimus, & plerumque in bonam accipitur partem, significatque *afflatum diuinum immediatum, qui hominem Deo plenum reddat*. Hinc PLVTARCHVS, *enthusiasmus*, inquit, *est illud, quod est diuinitate Deoque plenum, sicut τὸ ἔμπρην illud, quod vino, & τὸ ἐμφορον illud, quod sapientia plenum est; eros. p. 76.* At non semper, nec in omnibus verbis, eiusdem formæ, eandem rationem esse, monet, exemplisque condocet MERICVS CASAVBONVS, in erudita de *enthusiasmo* commentatione, cap. 1. pag. 8. Speciatim, ad s lam mentis illuminationem, vox hæc refertur ab HESYCHIO, dum in *lexico, enthusiasmus*, inquit, *est, quando tota anima ἰλλυμπαται υπὸ τῦ θεῦ, a Deo illuminatur.* Vim quandam, motumque animi, seu impetum a Deo profectum, hac voce indicare videtur SVIDAS, dum *enthusiasmum* explicat, *υπὸ ενθεῦ πνεύματος, κατὰ ἐξουσίαν, a diuino spiritu occupari.* In malam partem apud profanos scriptores sumitur, cum ipsam maniam & insaniam denotat, vnde ενθουσιάζω, quandoque est *μανία ενθουσιάζω*; quod inde ortum nonnulli censent, quoniam vates ethnicorum, oracula dantes, fere semper furorem & mentis abalienationem patiebantur, aut saltem eiusmodi quid præ se ferebant. Hæc aliaque de voce *enthusiasmi*, præter alios etiam obseruauit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, in *schædiazia. inaugurali de enthusiasmo. cap. 1. §. 1.* Enthusiasmum alio nomine *ecstasim* dicit, idem docet: sed inter *enthusiasmum* & *ecstasim* maximum intercedere discernit. ex dicendis patebit, licet interdum *enthusiasmæ* etiam in *ecstasim* rapiantur, aut rari sibi videantur. Quidquid huius sit, de voce *enthusiasmi*, porro addendum, eam ab ethnicis, speciatim Platoniciis philosophis, in ecclesiam christianam deriuatam esse, sed ita, vt in malam partem acciperetur. Messa ianis enim, fœ Euchitis hæreticis id nomen impositum legitur. vid. THEODORETVS *hist. eccles. lib. 4. cap. 11.* In bonam partem ab vilo patrum eam adhibitam negant, qui harum rerum periti videri volunt. Quod de voce ενθεος intelligi nequit, quam ita nonnulli capiunt, vt, quod ea denotat, minime sit vituperabile. Sancti namque prophetae, ενθεῦ προφηται, audiunt THEOPHYLACTO in I Cor. XII. pag. 262. Et Christus ipse EUSEBIO vocatur: ενθεος, vñ ἑβραῖοις αβ, & , *diuinum & coeleste verbum, hist. eccles. lib. 1. cap. 4. p. 3.* Vt reliqua eiusdem generis, quæ afferri possent, mittam. Ex dictis autem diiudicare pronum est, quid de illorum censendum sit sententia, qui *enthusiasmum, in bonum & malum, dispescunt.* Præeuntem hi sibi habent IO. HOORNBECKIVM, in *summa controuerfiarum, lib. 6. pag. 378.* Et bonum quidem ille a Deo esse dicit, siue modo & via *ordinaria*, communem omnibus fidelibus & sanctis, qui a Dei spiritu aguntur & reguntur, Ioan. III, 8. 1 Cor. XII, 3. siue *extraordinarium*, qualis prophetis & scriptoribus sacris contigerit, 2 Tim. III, 16. 2 Petr. I, 21. Malum vocat, quem a diabolo homines patiuntur, vel a suis propriis illusionibus, vel quando diuinum *enthusiasmum* fingunt sibi & pingunt, fictitium plane & ementitum. 2 Thessal. II, 2. Quæ hæctenus quidem, si rem ipsam spectes, recte se habent, cum de afflatu immediato prophetarum virorumque θεοπνευστων, vt & de motibus diuinis fidelium & sanctorum, qui illis via ordinaria contingunt, nullum sit dubium. Sed an hæc *enthusiasmi* nomen recte

BVD. TH. MORAL.

Z

tribua-

tribuatur, merito dubites, cum & hodie plerumque in malam partem vox ista accipitur, nec quod in bonam accepta sit, vlllo ex antiquitate comprobari exemplo queat. add. GERDESIVS *l.c. cap. 1. p. 3.*

§. XVIII.

Loquimur de enthusiasmo *vero, non ficto.** Qui enim eiusmodi quid fingunt, cuius se expertes esse ipsimet probe sibi concilii sunt, non enthusiasmi, sed imposturae grauisimae rei sunt, poenis promeritis coercendi. De eo etiam loquimur enthusiasmo, qui ex causis naturalibus, ** si non vnice (namque infernalem genium non procul hinc abesse nouimus) saltem ex parte, aut praecipue prouenit. Et hunc mentis morbum esse nemo dubitauerit, *** cum turbatis eius operationibus, in grauisimos errores, praecepta ruat homo.

* Fuisse omni tempore eiusmodi impostores, qui afflatus diuinos, & enthusiasmos praeseferrent, quorum tamen expertes erant, historiarum nos dubitare vetant monumenta. Pseudo-prophetas veteris testamenti, qui verorum prophetarum, dicta, facta, gestus, imitabantur, ex horum fuisse numero, constat. Fuisse etiam apud gentiles, qui *ἰδουαίμωνες* furoresque, & diuinis afflatus fingerent, non negaui: idque passim ostendit ANTONIVS VAN DALEN, *de oraculis gentilium, speciatim dissertat. 1. cap. 6. pag. 139.* qui tamen ultra quam par est, progreditur; daemonumque prorsus hinc remotam cupit operam. Quae in re illi suffragari nequeo, cum esse omnino inter gentiles potuerint *ἰδουαίμωνες*, accedente ad causas naturales, singulari operatione daemones: licet aliquando hominum etiam fraude & impostura, eiusmodi quid fingeretur. Praeterea inter principes rerumque dominos fuere, qui diuino impulsu ad res magnas gerendas se excitari, persuadere aliis voluerunt, aut quacunque ratione diuinitatis sibi conciliare opinionem, e re sua esse duxerunt. VARRONIS equidem apud AVGVSTINVM *de ciuit. Dei, lib. 3. cap. 4.* extat effatum: *utile esse ciuitatibus, ut se viri fortes, etiamsi falsum sit, ex diis genitos esse credant, ut eo modo animus humanus, velut diuinae stirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas praesumat audacius, agat vehementius, & ob hoc implet ipsa securitate felicitus.* Quae dum scriberet VARRO, in mente habuisse Alexandrum Magnum, verisimile videtur MERICO CASAVBONO, de quo eiusmodi quid a vitae eius scriptoribus memoriae proditum sit, quod ex Ioue se genitum crediderit. Sed recte idem addit, non credibile esse, reuera Alexandrum eiusmodi quid sibi persuasisse, sed meram fuisse simulationem politicam, ad consequendum apud alios eo maiorem auctoritatem & obsequium, *de enthusiasmo cap. 1.* Nec defuerunt deinceps etiam inter christianos, qui suis cupiditatibus diuina obtenderent. Sed de istis imposturis, fictisque enthusiasmis, hic dicendi locus non est.

** Diuersae passim enthusiasmi solent species constitui. PLATO namque quatuor enthusiasmi facit species: *μαντικὸν diuinatorium, τελεσιτικὸν mysticum, ποιητικὸν poeticum, & ἠρωτικὸν amatorium; in Phaedro, pag. 265.* Non procul hinc discedit PLVTARCHVS in *erot. p. 77.* in quinque classes enthusiasmum dispescens, *diuinarium, corybanticum, poeticum, sub quo musicum simul complectitur, bellicum seu martialem, & amatorium.* MERICVS CASAVBONVS, cum enthusiasmum *in naturalem, & supernaturalem* diuisisset, de illo ex instituto acturus, ad octo praecipuas eius species reuocat classes, quarum prima, *enthusiasmum contemplatiuum & philosophicum* complectitur, altera *retoricum*, tertia *poeticum*, quarta *precatorium seu supplicatorium*, quinta *musicum*, sexta *martialem seu bellicum*, septima *eroticum seu amatorium*, octaua denique *mechanicam.*

Diui

Diuinatorii autem enthusiasmi nullam iniecit mentionem, eo, quod ambigit, an eius aliqua species sit mere naturalis, de *enthusiasmo cap. 1. pag. 12. 13.* HENNINGIVS IOANNES GERDEIVS enthusiasmum verum, in *naturalem, praeternaturalem, & supernaturalem* dispescit. Naturalem iterum vel hominis sibi beneque valentis, vel aegri morboque laborantis, esse dicit. Sani beneque valentis enthusiasmus naturalis, iuxta illum, est excellens quidam ingenii ardor, imperus & vis, cuius ille beneficio admiranda & singularia prorsus exequitur, vt Numinis quendam afflatum illi adfuisse videri possit. Enthiasmus naturalis hominis aegri, morboque laborantis, illi est singularis quaedam corporis praua dispositio, saepe multum insolita, & extraordinaria, orta ex melancholico, atrobilioso, aut alio quodam morbifico humore, cuius vitio homo iste singulares patitur raptus, affectibusque suis abreptus, lumen extraordinarium, reuelationesque diuinas, sibi contingere credit, quin adeo peregrina saepe loquitur, perpetraturque, vt facillime supernaturale quid, non tantum creduli & rudes, sed ipsi etiam docti, rerumque periti, hic venerentur. Praeternaturalem enthusiasmum vocat hominis a potentia quaedam superiori externa, raro angelica, hodie fere semper diabolica, realem occupationem, in hominum perniciem, regnique Sathanici stabilimentum. His denique addit enthusiasmum supernaturalem, qui illi est interna & immediata mentis praecipue illuminatio, facta a Deo ipso, in sui nominis gloriam, hominumque salutem. Et huius praecipuos fructus esse dicit, prophetiam & miracula, de *enthusiasmo cap. 1. §. 5. seqq.* An istae vbique recte se habeant partitiones, non inquiram: cum super minutis cum quoquam disceptare, nostrum non sit. In latiori tamen quandoque, quam vsus fert, vox haec videtur sumi significatione. Quidquid huius sit, omnino enthusiasmi diuersitas partim a causa efficienti, partim ab obiecto prouenit. Illius respectu, alius *supernaturalis*, alius *naturalis*, alius *praeternaturalis*: huius intuitu, MERICVS CASAVBONVS naturalem, in *philosophicum, rhetoricum, poeticum, peccatorium &c.* diuidit. Nobis de naturali, hoc est, ex causis naturalibus proueniente, sermo est, non excluso penitus praeternaturali. Quemadmodum enim in praeternaturalibus etiam daemonis operationibus, plerumque naturae quaedam dispositio adest, qua infernalis genius ad hominis perniciem vitur, ita in iis rursus operationibus, quae mere naturales sunt, daemonis, nullam occasionem hominem perdendi praeternitentis, quendam plerumque subesse concursum, neutiquam dubitauerim. Naturae enim corruptae vitii, ille ad opus suum peragendum semper vitur. Et hinc patet, quo loco habendi sunt, qui a theologie speciatim *enthusiastarum* nomine insigniuntur, & quorum ingentem catalogum texere solent, qui ecclesiasticos annales condunt, & de quibus HOORNBECKIVS agit, in *summa controvers. lib. 6. pag. 378. & seqq.* aliique, qui contra Enthiastas & Fanaticos calanum strinxerunt. Ad obiectum porro quod attinet, licet in omni enthusiasmo, quocunque nomine veniat, naturae corruptio, turbaturque ordo, & mentis magna impotentia conspiciatur, nostrae tamen praecipue considerationis ille est, qui in rebus ad religionem spectantibus se exerit. Martialem itaque, amatorium, mechanicum, non curamus. At qui circa religionem resque sacras versatur, itidem non vnus generis est, possesque huc nonnullas species a MERICO CASAVBONO allatas, specialiori quadam ratione referre. Primo namque dubium non est, quin huc pertineat enthusiasmus *diuinatorius*, de quo ex instituto CASAVBONVS agit, *l. c. cap. 2. per integr.* & cuius luculentissimum specimen nostra aetate exhibuerunt prophetae isti Anglicani, quorum fama per omnem volitauit orbem, sed quorum praedictionibus cum euentus non respondisset, eos iam verorum prophetarum numerum referendos non esse, palam factum est. De diuinatione enthusiasticae prolixè hic disquirat CASAVBONVS, an talis aliqua ex causis naturalibus oriri queat? Sed eadem a me iam pridem pertractata quaestio est, in dissertatione: *an naturali homines polleant vaticinandi facultate?* vbi, quidquid pro naturali ista vaticinandi facultate adstruenda, ab hominibus impiis in medium adfertur, me satis discussisse arbitror. Interim experientia constat, homines quandoque enthusiasmo correptos, sibi facultatem vaticinandi vindicasse, sibi que persuasisse, se futura praedicere posse: sed & maximopere in ea opinione fuisse confirmatos, si casu quodam, quod fieri quandoque potest, praedictionibus conderit

derit euentus. Huc praeterea pertinet *enthusiasmus contemplatiuus*, seu *philosophicus*. Philosophicus scilicet vocatur, quod philosophis, contemplationi deditis, proprius sit: interim omnia enthusiastiae genera nonnulli solent hac voce complecti, quae aliquo modo ab intentione seu contemplatione mentis pendent, quae, quia philosophis magis propria sunt, nomine isto ideo designantur, licet nonnullis etiam accidant, qui nunquam animam, quam naturalem, omnibusque ratione praeditis, communem, degustarunt philosophiam. Ita quidem CASAVBONVS *l.c. cap. 3. pag. 41.* Et sane uti olim philosophis quibusdam contingebat, ut in profunda rerum contemplatione defixi, in ecstasim veit quendam raperentur, ita illis, qui circa res diuinas veritati sunt, multo frequentius contingit, ut extra se positi sibi viderentur, cessante tantisper sentium exercitium officio. Quod & quorundam mysticorum exemplo patet. Atque in hoc etiam statu, qui constituti sunt, si, quae sibi videre aut audire videntur, pro diuinis ueritatibus habeant, enthusiastiae rei sunt. Id vero, quo pacto ex causis naturalibus fieri queat, eleganter explicat MERICVS CASAVBONVS, *l.c. p. 45.* quem omnino hac de re audire iuuat. Cum enim ex SCALIGERI mente ecstasim descripsisset, quod sit *privatio officiorum animae sentientis, mouentis, & intelligentis*; talem ecstasim, addit, naturalibus corporis morbis, velut epilepsiae & similibus, communem esse, omnes medici concedunt. Quemadmodum & hoc, quod morbi iidem, cessante tantisper sentium exercitium officio, socias habent miras visiones, easque aliquando destitutas ulteriori effectu, quas distinctionis ergo, *ordinarias* appellabimus, aliquando vero impressiones quasdam in cerebro relinquentes, extra paroxysmum quoque efficaces, adeo; ut homo, postquam ad se sensuumque usum, ac reliquas naturae functiones rediit, plene persuasus sit, visiones, quae in paroxysmo illi obtigerunt, non *naturales*, ex vitio corporis oriundas, sed *veras & reales* esse. Hae impressiones, ita pergit CASAVBONVS, si fortes fixaeque sunt, uti in nonnullis, hominem saepius exponunt reciduius ecstasim, aut febrium ecstasticarum, licet prima causa, epilepsia nempe, aliaue, aut sanata iam sit, aut certe in praesenti remota: adeo, ut, quod primum symptoma esset corporis generatim male affecti, iam proprius sit cerebri morbus, quam speciem vocare licebit, *extraordinariam ecstasim*. Praeterea, solius melancholiae vitio homo potest fieri ecstasticus, & licet directa ecstasi non laboret, obnoxius tamen eiusdem effectibus, *impressionibus nempe ecstasticis, & illusionibus cerebri*. Obseruant enim cum philosophis medici, geminam esse melancholiam, quarum altera ex *vitio corporis* originem trahit, altera ex *vitio solius animi*, ut sit in iis, qui ex nimia deuotione, studio, aut amore, melancholici euadunt. Siue ergo ecstasis adsit, siue non, omnes eos tamen, qui visionibus vel internis, vel externis, ex causis naturalibus ortis, afficiantur, ita, ut reapse veras certasque illas credant, sine vilo tamen fundamento, & ex mera imaginatione, eos, inquam, omnes, ecstasticos annumero. Ita CASAVBONVS *l.c. p. 44. 45.* Et haec tenentur recte, modo discrimen, inter enthusiasmum & ecstasim, illum aut praecedentem aut concomitantem, probe obseruetur. *Enthusiasmus* scilicet *contemplatiuus* nomine ipsae illae visiones, aut imaginationis repraesentationes, impressionesque ecstasticae veniunt, si quidem homo sibi persuadeat, eas non tantum veras certasque esse, sed Deum etiam habere auctorem. Cessatio vero sentium externorum ipsa, *ecstasis* vocatur. Et haec licet aequae ac ipsae visiones, repraesentationesque variarum imaginum, ex causis naturalibus proueniat, ut optime a CASAVBONO ostensum, subiade tamen ex causis supranaturalibus (quorum virorum sanctorum ecstases, in scriptura sacra commemoratae, pertinent) aut praeternaturalibus contingit; item ad causas naturales, supranaturales & praeternaturales accedere posse, certum est. Quae omnia ut rite discernantur, caute omnino incedendum. Ceterum de ecstasi, de qua hac occasione prolixè & erudite CASAVBONVS, alibi ex instituto erit dicendi locus. Ut reliqua potius, quae huius loci sunt, persequamur, *rethoricum* quoque *enthusiasmum*, in iis qui circa res sacras & ad religionem spectantes, versantur, locum habere existimamus. Ipsi gentiliū rhetores in prompta ista & copiosa dicendi facultate, iremque in cogitationum & verborum sublimitate, & efficacia orationis ad commouendos adfectus, *ἄνευ τι* querebant. DIONYSIVS LONGINVS de Demosthene verba faciens: τὰντὰ φημι, ὡς δεδωκενὰ τῆς διανοίας, ἢ γὰρ ἀπὸ θεμελίου

Ἐκπύρον ἐνδύοντα, haec censeo, tanquam diuinitus inniſſa quaedam dona, humana enim dicere neſa: ἢ ἄρα, ſect. 31. pag. 77. Idem LONGINVS quinque τῆς ὑψηλοῦς fontes aperiens, praeter felicem quandam ſententiarum vbertatem, vel maxime in oratore requirit τὸ ἄπορον ἢ ἐνδυσιασμὸν κῆρος, *vehementem & enthuaſticum adfectum.* Cumque quaedam partes in eloquentia diſciplina ſibi vindicet, nonnullae autem naturae indolique debeantur, adfectus quidem ita comparatos eſſe arbitrat, vt niſi diuinus quidam impetus accedat, omnes rhetoricae artis theſaurus, omnes regulas atque praecripta, fruſtra iis concitandis aliquis impenderit. Finem denique argumento huic impoſiturus, denuo pronunciat, *adfectus tanquam a furor quodam procedere, & ſpiritu diuino quid exhalante, vt orationi Phaebeum veluti vigorem adferant, conciliensque, l. c. ſect. 7. ſeqq. p. 14. ſeqq.* Quae & ſimilia iam pridem a me obſeruata ſunt, in diſſertatione de τῷ ἐνδύοντι iuue de eo, quod in oratione diuinum eſt, ad illuſtrandam ſeſtionem 31. Dionyſii Longini, anno MDCXCI. in hac ipſa academia lehenſi habita. Quod ſi vero gentiſae philoſophi & rhetores in eloquentia τῶν τὶ agnouerunt, mirum non eſt, eos, qui circa res ſacras verſantur, ſi quid forte contingat illis, quod inuſitatum videtur, aut cuius cauſas naturales non aſſequuntur, ad diuinos afflatus ſe recipere, & enthuaſiami reos fieri. Pono nimirum, quod fallantur, & pro diuino habeant, quod ex cauſis mere naturalibus procedit. Id enim, quod reuera in oratione, praefertim virorum ἑκπύρον, diuinum eſt, abſit, vt ad cauſas naturales referamus. Id ſaltem aſſero, contingere poſſe, vt per errorem quis pro diuino aliquid in eloquentia habeat, quod reuera naturale eſt. Idque pluribus comprobat MERICVS CASAVBONVS, l. c. cap. 4. vbi ex inſtituto de enthuaſiſmo rhetorico agit. Nec diſſimuliter iſtud exiis, quae tum de viribus, tum de communicatione imaginationis ſupra diximus, intelligitur. Poetici atque precatorii enthuaſiami, de quibus idem auctor cap. 5. & 6. agit, eadem eſt ratio. Vt enim eiſmodi motus & impetus ex cauſis naturalibus procedere poſſunt, ita, ſi pro afflatu diuino habeatur, quod naturale eſt, in enthuaſiſmum homines incidunt. Quod tum facile contingit, cum circa res ſacras verſantur. Enimvero quod in precibus etiam eiſmodi naturae fallacia haud infrequens ſit, exemplo patet hominum impiorum, qui tanto ardore & verborum copia preces fundere conſueuerunt, vt ab imperitis diuino perculli afflatu facile crederentur. Sic in IOANNE BASILIDE, Moſcouiae duce, ardorem deuotionemque ſummam in precibus, itemque viſiones, & reuelationes nonnulli notarunt: quibus non obſtantibus, ſumma eum erga alios fuiſſe crudelitate conſtat. Sed mitto reliqua a CASAVBONO in medium allata, qui & in cauſas huius rei naturales inquirat. Praeter CASAVBONVM autem cauſas enthuaſiami generatim ſpectati, diligenter inueſtigat HENRICVS MORVS, in *enthuaſiſmo triumphato, tom. 2. opp. philoſ. p. 188.* His IOAN. SPENCERVM adhuc iungit, in libro quodam Anglico idiomate ſcripto, HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, qui & ipſe CASAVBONI praecipue veſtigia legens, hac de re diſſerit, in *ſchediaſmato inaugurali, cap. 2. ſect. 1.*

*** Enthuaſiſmum naturalem inter mentis humanae morbos, ſeu naturae corruptae ac deprauatae effectus, referendum eſſe, nemo, qui cuncta accurate ſecum expenderit, dubitauerit. Vbiq; enim vim quandam exorbitantem imaginationis deprehendere licet. In aliam tamen ire ſententiam videtur IAMBlichVS, barbaricae philoſophiae antiquae, aequae ac platonicae, peritiſſimus, quem hac de re audire iuuabit. *A corpore, inquit, & melancholicis eius effectis, nullam trahit enthuaſiſmus originem, quia tunc corpora quaedam paſſio foret: neque ingenii opus eſt, neque animae, neque totius compoſiti, quia iſta in ſe non habent vel cauſam vel fontem diuinae illius ἀναγκῆς, ſive alienationis, quae hic ſit, nec ſolent, quae ſunt praetantiora, a deterioribus procreari. Male etiam creditur, enthuaſiſmum eſſe mentis motionem, vna cum inſpiratione daemoniaca. Sed nec recte ecſtaſis ille vocatur, quia potius dici debet reſtitudo animi, & reſtitutio in melius, cum ecſtaſis & vaptus in dete. ius peruerſionem haud obſcure ſignificet. Propterea, qui hac de re ita diſputat, ea forte dicit, quae diuinitus afflatis acciueri ſolent, non tamen rei ipſius naturam, & quod praecipuum eſt, tangit. Praecipuum autem eſt, ipſos afflatus potius*

potius a Deo possideri, quam quidem obsessionem postea sequitur, tanquam accidens, ecstasis & alienatio. Opus autem est plus quam humanum, diuinum aliquis vaptus: demystereis Aegypti. *sect. 3. cap. 7. pag. 67. & cap. 8. pag. 68.* Sed vt in IAMBlichI hisce ratiociniis, oppido infirmis, refutandis, multum temporis aut operae collocemus, necesse non est. Primo namque diuinum quendam sibi fingit enthusiasmum, cum tamen inter gentiles non nisi aut naturalis, aut daemoniacus esse potuerit. De fictio enim nunc nobis sermo non est. Praeterea, quaecunque adfert ad probandum, hunc enthusiasmum non esse naturalem, frustra ab eo seu certa sumuntur, cum tamen nondum euicta sint, & profundam verae philosophiae ignorantiam arguunt. Quod enim corporis dispositio, visque imaginationis praescribas sibi leges migrantis, eiusmodi quid efficere valeat, ex dictis manifestum, nec hodie in tanta philosophiae luce, cuiquam obscurum esse potest. Sed plura non addo, cum prolixè & ex instituto contra IAMBlichVM disputet GERDESIVS *l. c. cap. 2. sect. 1. §. 3.*

§. XIX.

Causa proxima huius enthusiasmi naturalis, est vehementior & exorbitans imaginatio; * quippe ex qua motus tam vehementes, & repraesentationes tam viuidae, tantaque vi animum percellentes oriuntur, vt non possint non homines creduli suspicari, subesse aliquid extraordinarii atque diuini. Vehementioribus autem eiusmodi imaginationis agitationibus cum obnoxii maxime sint melancholici, hoc quoque ad enthusiasmos pronissimos esse, constat. Sunt enim iidem ad superstitionem propensi, seque ipsos facile religionis specie decipiunt.

* Eundo per omnes, quas supra indicauimus, enthusiasmi species, facile hoc demonstrare possumus, proximam causarum naturalium, esse vehementem & exorbitantem vim imaginationis. Sic in diuinatorio, rerum futurarum repraesentationes a fortiori imaginatione profectas, veras, adeoque diuinas esse credunt, cum saepe nihil aliud sint, quam merae corruptae aut exorbitantis phantasiae fallaciae. Ad contemplatiuum enthusiasmum quod attinet, in visionibus ac impressionibus ecstasticis, imaginationem vel maxime vim suam exserere, per se patet, & vel me non monente quilibet intelligit. Et ita in reliquis se res habet. Contentientes hac in re nobiscum habemus omnes harum rerum vel mediocriter peritos. Et hinc profecto imaginatiuae facultatis summam, post primorum parentum lapsum, agnoscere licet corruptionem. Idque recte etiam obseruat GERDESIVS *l. c. cap. 1. sect. 2.* cuius verba, quia toti nostrae tractationi, de discrimine naturae & gratiae, qua facultatem imaginatiuam, lucem affundunt, adiicere placeat: *Homine, inquit, manente integro, utique & phantasia & imaginatio integrae mansissent nunquam ita exorbitaturae, vt aliqua rationem molestia afficere possissent. At nunc, toto homine corrupto, effrenatam harum petulantiam, vitiatosque corporis humores, sola ratio vix ac ne vix quidem compefcere potest.* Temperamentum vero melancholicum, quod plurimum huc conferat, ex iis, quae alibi de temperamentis dicuntur, satis patet. Certe ob sanguinem crassorem, & particulis terrestribus refertum, non possunt non vehementissimae fortissimaeque impressiones oriri, si semel in motum extraordinarium concitatus fuerit. Eandem ob rationem iidem ad tristitiam, hinc & ad superstitionem, proni sunt. Interim accedere, etiam in enthusiasmo, voluntatis quaedam vitia possunt, vt credulitas, arrogantis, & alia. Eminere enim praee aliis, iisque multum praestare sibi videntur, qui afflatuum diuinorum se participes factos existimant. Quae omnia intimam naturae humanae per peccatum, corruptionem supponunt. Vnde optime B. LVTHERVUS noster: *Quid multis? Enthusiasmus insitus est Adamo, & filijs eius,*

cuius a primo lapsu usque ad finem mundi, ab antiquo dracone ipsis veneno quodam im-plantatus, & infusus, estque omnium haeresium & papasus, & Mahometismi origo, vis, vita & potentia; in articulis Smalcaldicis, p. m. 333. Ceterum licet enthusiasmus ex corrupta imaginatione, corporisque vitio potissimum originem ducat, inde tamen minime inferendum, eos, qui enthusiasmo corripiuntur, culpae omnis esse immunes. Praeterquam enim, quod voluntatis, vti dictum, vitia plerumque accedant, ipsa etiam imaginatio corrupta, per media legitima corrigi utcumque atque emendari potest, ut ex dicendis patebit. Quam emendationem qui negligunt, aut intermittunt, sua omnino culpa peccare censendi sunt.

§. XX.

Ad omnes autem mentis facultates iste enthusiasmus pertingit, non tamen simul omnes semper inficit, sed quandoque vnam alteramue. Namque & imaginationis ad omnes mentis facultates extendi imperium, supra diximus. Et ad intellectum quidem spectat, cum firmiter homo sibi persuadet, opiniones suas erroneas, ex revelatione quadam, aut illuminatione extraordinaria, promanasse. Idque eo magis, quod visiones, atque ecstases, haud raro cum enthusiasmo sint coniunctae. Rursus in voluntate exerit se enthusiasmus, cum instinctus, impetusque ad aliquid agendum, vel omittendum, vehementiores, statim pro diuinis habentur: item cum adfectus quidam vehementiores eam agitant, idque a causa supranaturali & diuina prouenire, credatur. In somniis vel maxime imaginationis vis se prodit, sed haec quoque, si pro diuinis habeantur, quae naturalia sunt, ad enthusiasmum ducunt. Denique nec corpus eximitur, in quo motus extraordinarios, imaginatio subinde excitat, quos si statim pro spiritus diuini, menti insidentis, signis habeas, falleris, & ab enthusiasmo noxio prope abes. Hinc vero constat, varias esse enthusiasmi species: varios etiam in his omnibus dari gradus, non temere quisquam ambiget.

§. XXI.

Ab his omnibus, motus vere diuini, qui in credentibus se exerunt, caute discernendi sunt: ne, quod diuinum est, ceu naturale aut diabolicum reiciamus. Quod qui facit, aequè grauitèr peccat, ac qui pro diuino venditat, quod naturale est ac diabolicum. Certissima haec discernendi via est, * si cuncta ad scripturam sacram exigantur, tanquam ad lapidem Lydium. Hanc qui deserunt, ut in vita aut doctrina suas visiones, suos instinctus sequantur, iam satis produnt, se enthusiasmi esse reos. Nec alia aut admittenda illuminatio, reuelatione, nec motus alii probandi, quam quales scriptura sacra admittit, probatur, & in fidelibus dari, nos conducet,

* Quam

* Quam facile est, generatim causas naturales enthusiasmi explicare, tam difficile saepius, si ad applicationem ventum fuerit, diuina, a naturalibus, aut praeternaturalibus discernere. Vnde qui temere, & re non satis explorata, homines innocentes enthusiasmi, aut naturalis, aut omnino diabolici, arguunt, grauissimo profecto se obstringunt crimine. Certissimus autem character enthusiasmi est, verbi diuini, & reliquorum mediorum salutis, contemptus atque reiectio. Quem cum ipsi libri nostri symbolici constituunt, hinc sane, quinam Enthusiastarum nomine insigniendi sint, diiudicandum. Hinc in formula concordiae pag. 678. dicitur: *magna seueritate & pio zelo redarguendi sunt entusiastae, neque in ecclesia Dei ferendi, qui somniant, Deum sine omnibus mediis, sine auditione verbi diuini, & sine usu sacramentorum, hominem ad se trahere, illuminare, iustificare, & saluum facere.* Etiam antea, in articulis Smalcaldicis pag. 331. dixerat B. LUTHERVS: *In his quae vocale & externum verbum concernunt, constanter tenendum est, Deum meminisse spiritum, vel gratiam suam largiri, nisi per verbum, & cum verbo externo & praecedente, ut ita praemunitus nos aduersum Entusiastam, id est, spiritum, qui iactant, se ante verbum, & sine verbo spiritum habere, & ideo scripturam, siue vocale verbum, iudicant, sectantur, & reflectunt pro libito, ut faciebat Monetarius, & multi adhuc hodie, qui accurate discernere volunt, inter spiritum & litteram, & neutrum norunt, nec, quid statuunt, sciunt. Quid, quod etiam papatus simpliciter est merus entusiasmus, quo papa gloriatur, omnia iura esse in scrimio sui pectoris, & quidquid ipse in ecclesia sua sentit, & iubet, id spiritum & iustum esse, etiamsi supra & contra scripturam & vocale verbum, aliquid statuat & praecipiat.*

S. XXII.

Ad entusiasmum proxime accedit *fanaticismus*.* Fanaticorum saltem nomine entusiastae venire solent, etsi eodem alii quandoque insigniantur. Namque si usum vocis spectemus, fanaticorum nomine subinde insigniuntur, qui vana quadam incertaque persuasione inducti, opiniones erroneas pro veris assumunt, fouent atque defendunt.

* Perperam nomen *fanaticus* a nonnullis deriuatur a graeco verbo *Φανίζω*, ac si illi eo denotentur, qui apparitiones iactant, & sibi ipsis illuminari videntur. Namque & si usum spectes ac significationem, latius ea patet, & si ad originem attendas, a *fanis* potius, seu templis gentilium, *fanaticos* dici, notum est. Id latinorum scriptorum testimoniiis iam pridem probatum dedere alii, speciatim LVDOVICVS DE LA CERDA *aduersus sacror. sacror. cap. 31. p. 27.* & inscriptionum quoque antiquarum auctoritate patet, ni quibus, *fano adscripti ministri*, hoc est, circa fanum versantes, & subinde *ἱεροῦ καὶ θεῶν τιμῆς* memorantur; apud GRVTERVM *ibid. inscript. pag. 312. 313. & 654.* aliosque. Traducta hinc vox est, ad eos significandos, qui mentis non vbiq; sanae essent: speciatim in scholis theologorum vsus eius increbuit, adhibitaque est, ad eos designandos, qui *κόρηται* & *κόρηται* statuere aliis videbantur, ac si mentis non satis composites essent. Vnde ab entusiasmo in eo saltem differt fanaticismus, quod *fanaticismi* vox latius pateat, & iis etiam tribuatur, qui generatim absona & inepta, maleque cohaerentia dogmata aut spargunt, aut spargere videntur, etsi nec reuelationes iactent, aut visiones, aut motus suos atque instinctus, pro diuinis veritent. Pro obiecti varietate, fanaticismum quoque varium esse, hinc intelligitur. Namque & in philosophicis contingere potest, & in theologicis, vt opiniones varias, ineptas & vagas, sectentur homines, & ad eas imbibendas se abripi patiantur. Vnde *fanaticismus* alis erit *philosophicus*, & is rursus totuplex, quot sunt philosophiae partes:

alios

alius *theologicus*, per omnes iterum theologiae partes late se diffundens. Nobis quidem de theologico praecipue sermo est, etsi philosophicus quoque, humanae naturae intimam corruptionem, satis arguat.

§. XXIII.

Morbus itaque quin grauissimus mentis, fanaticismus sit, dubitari nulla ratione potest. Nec enim luculentius mentis imbecillitas se prodit, quam in vanis, vagis, ineptis, erroneis sententiis, opinionibusque. Praesertim si in grauioris momenti rebus, & iis, quae ad fidem vitamque pertinent, deprehendantur. Quae quidem imbecillitas licet puro etiam intellectui tribui quodammodo queat, dubium tamen non est, quin imaginationis vis plurimum huc conferat. * Per eam enim contingit, vt seposita accuratori inquisitione, auide arripiantur ea, quae nostris praecudiciis, cupiditatibus, adfectibus, quam maxime consentanea videntur, etsi solido fundamento destituta. Vnde & intellectus, iudiciumque quendam defectum arguit fanaticismus: immo iis tribuitur, qui mentis suae non satis compotes, quae dicant, quaeue sentiant, parum pensati habent, vt velut cum insanis & furiosis eodem loco habeantur. **

* Atque hinc vt causam proximam fanaticismi intelligere licet, ita si causam remotam spectes, prout praee ceteris ad fanaticismum erunt homines leues, inconsiderati, praecipiti iudicio asserentes aut defendentes, quae non satis accurate secum expendantur. Accedunt vero & hic subinde voluntatis vitia, vanae gloriae cupiditas, studium aliis placendi, incalescendi pruritus, & alia. Generatim naturae humanae corruptio intima supponitur, vnde quod supra de enthusiasmo LUTHERVM dixisse, accepimus, de fanaticismo itidem affirmari potest, eius femina omnium hominum cordibus insita esse.

** Et hinc patet, quam graue crimen sit, si quis innocenti *fanaticismum* temere obiiciat. Certe in hos quoque quadrat sententia Christi seruatoris, *Matth. v. 22.* Interim omni tempore solenne fuit, vt viris piis & sapientibus, fanaticismus exprobraretur. Id ipse expertus est seruator noster, dum a iudaeis pro homine furioso habebatur. Hinc *Joan. vii. 52.* dicunt, *nunc intelligimus, te daemone habere*, hoc est, furere, insanire, mentis non satis compotem, seu fanaticum esse. Hunc enim horum verborum sensum esse, res ipsa docet. Verba enim Christi, *si quis sermonem meum seruaerit, non gustabit mortem in aeternum*, illis tam absurda, tam absfona videbantur, vt ea suui hominis esse credere non possent. Hinc excipiunt: *nunc intelligimus, te habere daemone;* vnde hoc intelligebant? *Abraham mortuus est, & prophetae; & tu dicis: si quis sermonem meum seruaerit &c.* plane ac si dicere vellent: absfona sunt & fanatica, quae loqueris. Eodem loco Festus habebat Paulum, cum ad illum dicebat: *καὶν Πάυλε, τὰ πῶλλὰ σε γέγραμματα ἕς μανίαν περιετέτα.* *Actor. xxvi. 24.* Existimabat namque Festus, studiis, lucubrationibus, multorumque librorum lectione Paulum, ingenii vim ita corrupisse, vt iam, quid diceret, faceretque, nesciret. Id enim in litterarum tractatione, librorumque multorum promiscua lectione, contingere posse, constat. Absfonus itaque & ineptus Festo Pauli sermo videbatur, vt eum pro homine infano, & mentis non satis compote, haberet. Idemque quin reliquis apostolis, aliisque viris sanctis subinde contigerit, dubium non est. Memorabile admodum est, quod CELSVS, homo profanus, religionisque christianae accerrimus hostis, Mariam Magdalenam, *mulierem fanaticam* appellitet. Digna sunt hac de re, quae hic legantur, verba ORIGENIS, *lib. 2. contra Celsum p. m. 96.* Deinde, inquit, *commemoratis ex scriptura vestigiis supplicii, quae post resurrectionem ostentauerit* (Christus) *vide-*

licet manus, ita ut ferris transfixae fuerant, percontatur (Celsus) quis hoc viderit, & obiter Mariam Magdalenam calumnians, quae hoc vidisse scribitur, ἡμεῖς γὰρ παροιστοῦμεν ὅτι Πάτρο, mulier, inquit, vestra quoque confessione fanatica. Ita enim haec interpretatur SIGISMUNDVS GELENIVS. Quae CELSI verba indicant satis, a multis eo tempore Mariam Magdalenam, pro fanatica habitam fuisse. ORIGENES ad CELSI rationem prolixè respondens, quod ad Mariam Magdalenam attinet, hocce regerit: Celsus mulierem faventem vocavit (παροιστοῦσαν ἡμεῖς τὴν γυναικᾶ) incertum, unde nactus occasionem calumniae, quando in scripturis nihil tale habetur. Quodsi tamen coniecturis indulgere liceat, fieri potuit, ut singularem mentis deuotionem gestibus etiam externis proderet Maria Magdalena, grato semper agnoscens animo, suam, a daemone obsessione, liberationem, Luc. VIII, 2. Hinc a Iudaeis primum pro fanatica aut furiosa habitata est: unde fama ad externos propagari potuit. N. si forte ex eo, quod antea a daemone obsessa esset, collegerit CELSUS, eam pro fanatica habitam fuisse. Reliquis deinde christianis idem saepius contigisse, ex variis constat monumentis, adeo, ut cum Paulo dicere potuerint: ἡμᾶς μαροῖ δια χριστοῦ: nos stulti propter Christum I Cor. IV, 10. Nos hebetes, stolidi, fatui, obtusi pronunciamur & bruti, inquit ARNOBIUS. add. CHRISTIANVS KORTHOLTYS in pagano obiectatore, lib. I. cap. II. pag. 159.

§. XXIV.

In associatione porro imaginum, itidem naturae corruptae vestigia sese offerunt. Etsi enim vsu suo ista associatio non destituatur, mentis tamen simul quandam arguit imbecillitatem, & infinitas peccandi suppeditat occasiones. Hinc enim contingit, ut vel minima circumstantia, aut obiectorum quorundam similitudo, admissorum reuocet facinorum memoriam, quae si non ingrata fuerit, nouo se obstringit homo crimine. Illis vero, qui admissa detestantur, perpetua inde cum prauis cogitationibus, motibusque variis conflictandi, imponitur necessitas.

§. XXV.

Imperium quoque illud imaginationis in alias facultates, praesertim sensus externos, uti turbati ordinis in homine luculentum est indicium, ita naturae corruptio in eo vel maxime se exerit, cum prauorum cupiditatum, cum imaginatione ad nostram perniciem conspirantium, impetu, abrepti mortales, intellectus pariter ac sensuum vsus legitimum amittunt, & ea intelligere, sentire, videre se existimant, quae alii non possunt non pro imaginationis corruptae illusionibus habere.

§. XXVI.

Communicatio imaginationis in se spectata, ita comparata est, ut vsu suo non destituatur, si prudens directio accedat. Sed hominum tamen simul indicat imbecillitatem, siue actiue consideretur, siue passiuè. Priori enim modo considerata, excellentem quidem & eximiam arguit vim imaginandi, sed iudicii defectum simul indicat, quem viuida illa animosque percellens rerum repraesentatio tegit: ne quid de eo dicam,

dicam; quod plerique ea ad mala abutantur, ut in oratoribus & poetis, profanis, ineptis, occasionem saltem se ostentandi quaerentibus, conspicere licet. Si passivè spectetur, palam est, intellectu parum pollere, qui non rerum momentis rationibusque, sed verbis splendidis, phalaris, oratione ad fallendum composita commouentur, seque patiuntur abripi.

§. XXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus naturales, quotidie se offerunt. Nec defectus modo, sed determinatio quoque quaedam ad mala, in his conspicitur. Plurima hinc in veritatis studio incommoda: longe maiora in spiritualibus. Per stupiditatem alii non capiunt, quae cognoscere debebant; per iudicii infirmitatem vera a falsis, mala a bonis non recte discernuntur; per memoriae imbecillitatem eorum facile obliuiscimur, quae quotidie animo obuersari debebant, uti subinde vel inuitis in mentem recurrunt, quorum ut nunquam renovaretur memoria, optandum esset.

§. XXVIII.

Ex hacce humanae naturae, qua facultatem imaginatiuam corruptione, plurima atque grauissima oriuntur conuersionis vitaeque christianae, impedimenta. Etenim quamdiu cupiditatum prauarum obiecta, ut iucunda, & admodum delectabilia, per imaginatiuam facultatem exhibentur, vix ac ne vix quidem, ut iis nuntium mittat, seque serio ad Deum conuertat, a se homo impetrare poterit. Idque eo magis, quod plerumque per imaginationem corruptam, & cum adfectu prauo connexam, res omnes, quae animum afficere aptae sunt, longe iucundiores, vtiliores, praestantiores nobis videantur, quam reuera sunt; uti experientia quotidiana id confirmat.

§. XXIX.

Sed nexus quoque ille arctissimus imaginationis atque adfectuum, maximum hic adfert impedimentum. Ut enim per adfectus imaginatio ad praua subinde determinatur, ita imaginatio excitat atque fouet adfectus prauos, quibus perturbatus animus ad verbum Dei meditari, riteque tractandum, parum aptus est. Idque eo magis, quo maior imaginationis hic deprehenditur foecunditas, in fingendis etiam obiectis, quae adfectus aut excitent, aut foueant, adeo quidem, ut ex figmentorum etiam * repraesentatione, maximi vehementissimique excitari adfectus possint.

* Stultitiae hominum maximum in eo conspicitur documentum, ut, cum obiecta ipsa, aut occasiones, & instrumenta desint, quibus suas explorare cupiditates queant, figmentis tamen eas pascere, & ita prauos adfectus excitare, atque fouere, non dubitent. Hinc non tantum aliorum

aliorum figmentis, vti sunt poëtarum, & fabularum Romanensium, multum delectantur, sed non temere quisquam tam sterilem imaginationem nactus est, vt nō ipsemet fingere & sibi ipsi repraesentare valeat, quae excitare, alere, & fouere prauas cupiditates queant. Atque id vti in confesso apud omnes est, ita non aequè ad hoc attenditur, subinde sub conditione quadam eiusmodi figmenta menti exhiberi, ne directè prauas cogitationes adprobare videamur. Quas quidem repraesentationes conditionatas, *peccata hypothetica* vocare soleo, quae omnino in classem eorum peccatorum, quae vulgo pro peccatis non habentur, referenda sunt. Sic, si quis forte ab altero laesus sit, simul & in conscientia conuictus, illicitam esse omnem vindictae cupiditatem, facile tamen in has incidit cogitationes: *si ego iudex essem, nequitiam huius hominis grauissime punirem*. Hanc cogitationem neutiquam malam esse, sibi persuadet, cum iustitiae opus sit, punire scelera. At re accuratius considerata, parebit, hoc figmentum vniue ad explendam vindictae cupiditatem spectare, eoque comparatum esse, vt sub hoc schemate irae indulgeatur. In rebus lasciuis & obscenis, imaginationi repraesentandis, vtuntur homines saepius hac conditione: *si hoc licitum esset, aut, si ego in hoc vel illo verum statu constitutus essem*. Vtrumque autem vt saepe est aduorsum, indeque ineprum & absolum istud figmentum, ita eo tamen pertinet, vt hocce schemate misere turpiterque se decipiant, exultimantes, se non peccare, si hac ratione suis se cogitationibus oblectent. Et eiusmodi quidem repraesentationum hypotheticarum infinitus est numerus. Praesertim, si in futurorum euentuum considerationem incidant, amplissimum imaginationi, foecunditatem suam exerendi, aperitur campus. Tum enim statim occurrit conditio, *si hoc ita eueniat?* Statimque imaginatio res, quae hac vel illa ratione euenire possunt, ita exhibet, ac si iam praesentes essent, vnde vehementissimis mox adfectibus animus concutitur, & conturbatur. Vnde ex ista rei futurae, & quae aliter euenire potest, hypothetica repraesentatione, mox in gaudium concitantur, aut in spem eriguntur, mox ad iram, immo ad furorem commouentur, aut metu excruciantur, immo ad desperationem quandoque & *kataxigias* procedunt. Si vero accurate considerent, quid istud tandem sit, quod tantos excitat strepitus, deprehendent, merum esse non-ens aut ens rationis, figmentum inane, phantasiae lusum. O! miseros, stolidosque mortales!

§. XXX.

Nec praetermittenda illa imaginationis exorbitantia, qua vim intellectus impedit atque sufflaminat, praesertim si consuetudine fuerit corroborata. Hinc enim contingit, vt homo ad mentis suae statum vix vnquam serio attendat, eumque, ea, qua decet, diligentia exploret. Surdo itaque plerumque narratur fabula. Quod si vel maxime secum aliquando statuatur, ad sui emendationem omnia consilia, omnesque animi vires se collaturum, mox mille aliarum rerum, quae nos afficiunt, imagines occurrunt, vt ad alia omnia mens delabatur potius, quam vt id, quod antea statuerat, exequatur.

§. XXXI.

Cum etiam non vna ratione in omnibus vim suam exerat imaginandi facultas, sed pro diuersitate temperamenti, educationis, consuetudinis, status, in quo quisque constitutus est, magna operationum eius, effectuumque sit diuersitas, impedimentorum quoque hinc exorientium magnam varietatem esse, necesse est. Praecipue in eo etiam discrimen maximum conspicitur, quod ad leuitatem alii proni, statim dimittant, quae forte audiuerant, nec penetrare altius in animum permit-

mittant, securitati hinc litantes, cum alii contra, quae tristitia & funesta videntur, imaginatione sua ita exaggerent, vt ad desperationem, & violenta quaeuis, facillimo negotio abducantur.

§. XXXII.

Quo pacto secundum naturam corruptam se habeat imaginatiua facultas, & quae inde conuersionis, vitaeque christianae oriuntur impedimenta, dictum est haecenus. Nunc, quo pacto etiam secundum gratiam comparata sit, exponendum. Vbi id quidem statim supponendum, habituales propensiones ac dispositiones, speciatim etiam eas, quae a corporis constitutione pendent, non posse vno impetu corrigi & emendari, vt non vel nobis inuitis, similes motus recurrant. Id quod in facultate imaginatiua ita se etiam habere, experientia docet, praesertim, si diuturna consuetudo, in obiectis prauis, & cupiditates irritare aptis, accesserit.

§. XXXIII.

Interim homo regeneritus prauis istis imaginationis repraesentationibus non indulget, multo minus iis delectatur: quin potius dolet, angitur, contra eas pugnat, & quouis modo remouere, & amoliri eas, annititur. Hinc cum Siracide nunquam non precatur: *quis adhibebit cogitationi meae flagella, & cordi meo disciplinam sapientiae? c. XXIII, 2.* Cumque corporis conditio, ad vim imaginationis augendam, aut imminuendam, plurimum conferat, in id quoque homo regeneritus incumbit, vt debita ratione illud coerceat, motusque inordinatos, pro viribus compescat. *Rom. XIII, 14. 1 Cor. IX, 27. conf. & 1 Thessal. V, 23.*

§. XXXIV.

Quemadmodum autem determinatio imaginationis ad praua, per consuetudinem mirifice augetur & confirmatur: ita si ad reliqua media spiritualia, suo loco indicanda, accedat exercitatio & consuetudo contraria, imminui insigniter vis ista imaginationis, & determinatio ad malum, dispositio autem ad bonum, corroborari potest. Idque facilius obtineri, nonnulli obseruant, si indirecte ad alia flectatur imaginatio, quoribus eius impetus recurrit, cum magis excitari quandoque solet, si directe illi obuiam eatur.

§. XXXV.

Eo magis autem emendatio hic speranda, quo arctior imaginatio nis & adfectuum est connexio, vt iam docuimus. Erenim cum in adfectibus prauis compescendis, omne studium industriamque collocet homo regeneritus, iuxta monitum apostoli, *Rom. VIII, 13. Gal. V, 24. Col. III, 5.* sua sponte sequitur, quo magis hi perdomantur, atque eneruantur,

eo magis etiam vim imaginationis ad mala tendentem, imminui. Ab adfectibus enim concitari vel maxime imaginationem, supra ostendimus.

§. XXXVI.

Atque hinc, in quo imaginatiuae facultatis emendatio consistat, intelligere licet; scilicet, vt, semotis praesertim prauis adfectibus, obiecta magis ex vero repraesentare adsuescat; vtque directionem mentis facilius admittat, nec vltra limites procedat, reliquisue mentis facultatibus aut operationibus, obstaculum vllum aut impedimentum adferat.

§. XXXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus, in quantum & inde vitae christianae impedimentum oritur, eadem ratione vtcunq; corrigi, atque emendari possunt. Saltem eiusmodi harum facultatum directio accedat, necesse est, ne iis ad praua abutamur, sed adiuuentum potius, quantum fieri potest, praxeos christianae inde capiamus. Habitualis si iis inest ad praua dispositio, exercitatione itidem atque consuetudine, reliquis mediis adiuncta, imminui vtcunq; potest.

§. XXXVIII.

Sed vt imminui imaginatiuae facultatis defectus, & hinc resultantia incommoda, ita neutiquam tolli possunt penitus. Multa itaque regnitorum mentibus se offerunt, quae quam longissime remota vel lent. Hinc vero tentationum variarum largissima seges: hinc pugnae spiritualis occasio quotidiana, in qua suas periclitetur vires fides, victoriasque referat quamplurimas: vti suo loco vberius declarabitur.

§. XXXIX.

Tandem & hic *fallaciam naturae*, gratiam imitari gestientis, obseruare licet. Sunt enim & inter irregenos, immo ethnicos, qui turpium imaginum repraesentatione adeo non delectantur, vt detestentur potius, & remotas procul quandoque ex mente vellent. Idque ideo, quod aut foeditatem eiusmodi cogitationum agnoscant, aut incommoda quaedam inde sentiant, aut pericula ex adfectibus, per eiusmodi imaginationem excitatis, metuant. Quod vero quaedam pravarum rerum repraesentationes per se molestae sint, experientia constat, & exemplo hominum voluptati deditorum, si forte imagines trititiam, iram, odium excitare aptae illis obuersentur, satis patet. Auerfatio itaque ista turpium imaginum, non statim pro effectu gratiae habenda, cum naturae quandoque opus esse queat, & in ethnicis interdum etiam deprehendatur.

§. XL.

§. XL.

Per causas etiam naturales contingit, ut hominum inclinationes ac propensiones, si non quoad speciem, saltem quoad gradus mutentur, uti vel ex variantibus pro aetatis varietate, hominum moribus, patet. Ista vero inclinationum, adeoque & adfectuum mutatio, si quandam in imaginatiua facultate mutationem secum adferat, non statim colligendum inde, hoc esse opus gratiae. Namque & hic naturae quaedam subesse potest fallacia.

§. XLI.

Quanta consuetudinis, ad habituales quasdam dispositiones inducendas, vis sit, aliunde constat. Idem in hac etiam, de qua loquimur, mentis facultate, conspicitur. Per consuetudinem contingere potest, ut taedio sint rerum iucundarum repraesentationes, quae antea maximam adferebant voluptatem: si quis necessitate forte, aut aliis causis adductus, ad alia obiecta cogitationes conuertere adsuefiat. Vnde iterum imaginationis quaedam mutatio, ac imminutio, pro gratiae effectui, ab incautis rerumque harum imperitis, facile venditanda.

§. XLII.

Atque eiusmodi in vno eodemque homine cum eueniant, mutationes, nunc porro accedit, quod per varias causas, naturales, moralesque, naturae defectus qua imaginationem, ceterasque facultates, ingenium, iudicium, memoriam, maiores sint in aliis, in aliis minores. Vnde si quis comparatione instituta, minores forte in se, quam in aliis, aut vice versa, deprehendat, indeque, gratiae quoddam hocce opus esse, concludat, se, quid gratia, quid natura sit, ignorare, turpiterque decipi, ostendet.

CAPITIS PRIMI

SECT. VI.

DE

DISCRIMINE NATURAE
ET GRATIAE

QVOAD ADPETITIVM ET
ADFFECTVS.

Σύνοψις.

OB ardentissimam mentis corporisque unionem, illa adpetit, quae huic grata, aduersatur, quae ingrata sunt, §. I.

Hinc, quid adpetitus sensitiuus sit, declaratur, §. II.

Quo pacto a voluntate differat, §. III.

Hinc

Hinc porro, *quid pugna rationis & appetitus sensitivi sit, explicatur, §. IV.*

Item, *quid affectus sensuales sint? §. V.*

Sedes affectuum non in intellectu, sed voluntate, seu appetitu sensitivo, quaerenda, §. VI.

Affectus commotiones sunt, non tantum passivae, sed & activae, §. VII.

Quod distinctius explicatur, §. VIII.

In commotionibus illis notandus terminus a quo, & terminus ad quem. Hinc, quatenus perceptiones, perperam inser affectus numerentur, indicatur, §. IX.

Causa proxima affectuum est obiecti cuiusdam repraesentatio, siue per sensus, siue per imaginationem facta, §. X.

De repraesentatione per imaginationem, observationes quaedam, §. XI.

Repraesentatio ista fieri debet cum relatione quadam ad nos, §. XII.

Consequentia, seu effectus affectuum, sum ratione corporis, §. XIII.

sum ratione mentis, §. XIV.

Commoda atque incommoda affectuum, §. XV.

Affectuum primitivi, quot & quinam? §. XVI.

Affectuum derivatorum classis prima: eorum scilicet, qui ex obiecti diversitate oriuntur, §. XVII.

Classis secunda, si ad obiectum personale, respectus diversus accedat, §. XVIII.

Classis tertia, si ad amorem aut odium, accedat iudicium de facilitate aut difficultate bonum obtinendi, aut malum evitandi, §. XIX.

De laetitiae tristitiaeque effectibus, risu & lacrymis, speciatim quaedam observantur, §. XX.

Quarta classis, si ad amorem aut odium, accedat voluntas utendi mediis, quibus obtinere bonum, aut propulsare malum queamus, §. XXI.

Quinta classis, si bonum malumve, affectus excitare aptum, mediate nos tangat, §. XXII.

De iis affectibus, qui ex aliis derivatiis progignuntur, §. XXIII.

De affectibus mixtis, §. XXIV.

De affectuum quorundam naturali inter se conjunctione, §. XXV.

Naturae humanae intima corruptio in appetitum sensitivo, §. XXVI.

In affectibus, §. XXVII.

Quod sigillatim praecipuorum affectuum exemplo ostenditur, §. XXVIII.

Et ex iis, quae in ipso homine, qui iis commovetur, consequuntur, ulterius comprobatur, §. XXIX.

Item ex variis peccatorum & calamitatum generibus, quae ex affectibus originem ducunt, §. XXX.

An itaque omnes affectus mali sint? quaeritur, §. XXXI.

Si abstracte considerentur, quosdam per se malos, quosdam indifferentes esse, §. XXXII.

concrete spectatos affectus, in irrogenitis semper malos esse, §. XXXIII.

Regenitos, contra affectus per se malos pugnare: indifferentes per fidem sanctificare, unde boni fiant, §. XXXIV.

Obstacula conversionis ex affectibus plurima oriuntur: speciatim impediunt hominem, ne rite, & ut decet, ad seipsum attendat, §. XXXV.

Delectatio, quae affectus comitatur, impedit homines, quo minus serio eos subigere velint, §. XXXVI.

Per affectus quidam in negotio conversionis perfunctior versantur, alii ad pusillanimitatem & desperationem adducuntur, §. XXXVII.

Habituales dispositiones, ex affectibus contrahit, maxima hic quoque impedimenta adferunt, §. XXXVIII.

In irrogenitis, per gratiam, non tam pugna rationis & appetitus sensitivi, quam lucta carnis & spiritus, deprehenditur, §. XXXIX.

Affectus in illis vel spirituales sunt, vel naturales, sed sanctificati, §. XL.

Vnde falluntur, qui regenitos omnium affectuum expertes esse volunt, §. XLI.

Fallacia tamen naturae & hic sedulo evitanda, ne pugna rationis & appetitus, habeatur pro lucta carnis & spiritus, §. XLII.

aut quaelibet affectuum suppressio, pro victoria fidei, §. XLIII.

aut naturalis eorum coercitio, pro spirituali in praeos affectus dominio, §. XLIV.

denique, ne naturales affectus pro spiritualibus, aut praei pro bonis, habeantur, §. XLV.

§. I.

Propter arctissimam mentis corporisque vnionem, fieri aliter non potest, quam vt ad certos motus corporis sequantur certae perceptiones motusque mentis, & vice versa ad certos motus mentis, certae commotiones corporis. Praeterea, humanae mentis haec est indoles, ex eadem vnione arctissima resultans, vt grata illi sint, quae corpus voluptate quadam afficiunt, vnde & ad ea adpetenda, incitatur: ingrata contra & molesta, quae corpus dolore quodam afficiunt, vnde & ad ea auersanda, prona est. Eodem modo mens ad omnia ea se habet, quae per sensus externos, aut imaginationem, repraesentantur.

§. II.

Et hinc intelligere licet, quid sit *adpetitus sensitiuus*, de quo & theologi, & philosophi, tam multa loquuntur. Nihil scilicet aliud, quam voluitatis inclinatio ad ea, quae corpori grata sunt, & ita per sensus aut imaginationem repraesentantur. Simul vero auersationem connotat eorum, quae ingrata corpori sunt, & vt talia per sensus aut imaginationem repraesentantur. Et ea quidem ratione cuncta, quae de adpetitu sensitiuo dicuntur, commode explicari possunt, * vt necesse non sit, aut superiorem ac inferiorem in anima hominis collocare facultatem, aut omnino duas pluresue homini tribuere animas, aut tres eius statuere partes essentielles.

* Scholastici, & qui eorum philosophandi rationem sequuntur, de animae potentiis ita sentiunt, vt alias rationis expertes, alias rationis participes, dicant. Quae rationis expertes sunt, (ita pergunt) vel ita comparatae sunt, vt rationi tamen obediant, vt ad actus sensitiuos, vel vt rationis imperium plane detrectent, vt facultas vegetatiua. Ad rationis participes potentias tum intellectum, tum voluntatem referunt. Vnde patet, quod adpetitum sensitiuum, a voluntate, distinguant. Praeuentem sibi habere videntur ARISTOTELEM, qui *lib. 1. ethic. cap. 13.* similia fere docet; sed, quae ceteroquin ARISTOTELIS de anima sententia fuerit, alibi inquiritur. Aui pro diuersitate hypothesisum de anima, aliter adpetitum sensitiuum acceperunt. Qui enim praeter rationem, sensitiuam quoque, immo & vegetatiuam, in homine statuunt animam, sine villo hinc se expedire sibi videntur negotio, sensitiuam, adpetitum quoque, quem vocant, sensitiuum assignantes. Haud exiguus autem illorum est numerus, qui aut duas, aut tres in homine statuunt animas. Duas quidem, sentientem vnam, alteram intelligentem, praeter MANICHEOS, & PHILONEM Iudaeum, vt & scholasticos quosdam, IO. BAPTISTA HELMONTIVS, aliique. Tres autem praeter veteres quosdam, CASPAR BARTHOLINVS, CONRADVS HORNEIVS, IO. ZEISOLDVS, aliique, laudati B. CASPARI POSNERO, socero meo, viro historiae philosophicae haud mediocriter perito, in *tabulis genealogicis, tab. 10.* Non procul hinc discedunt, qui tres hominis partes essentielles statuunt, & mediae adpetitum sensitiuum assignant, de quibus supra dictum. Hunc omnium cum lubricae, atque falsae sint hypotheses, rem omnem paulo accuratius inuestigandam sibi sumpserunt alii. His exemplum praeciuit RENATVS CARTESIVS, qui cum duas saltem hominis partes ita duceret, & scholasticorum de animae potentiis somnia

exploderet, non alium homini appetitum, quam voluntatem, tribuit. Pugnam vero, quam vocat, appetitus sensitivi & rationis ita explicat, ut eam inter motus corporis vehementiores, & inentem fieri, credat. Constringere enim quandoque, ait, ut in corpore per obiecta externa motus quidam excitentur, qui menti displicent, unde & illa motus contrarios per voluntatem producere annitatur. conf. ANTONIVS LE GRAND *institus. philosoph. part. 9. artic. 7. p. 49.* Hactenus non male CARTESIUS, quod appetitum sensitivum a voluntate non distinguat. De pugna vero rationis, & appetitus sensitivi, deinceps dicemus. Ex theologis suffragantem hic nobis habemus IVSTVM CHRISTOPHORVM SCHOMERVM, qui plane iuxta recentioris philosophiae hypotheseos, rem omnem accerato edisserit. Digna sunt verba eius, quae hic legantur: *voluntas subitanea adscribitur vulgo appetitui sensitivo tanquam distinctae a voluntate facultati. Quia enim peripatetici animas vulgo tres in homine effingunt, & sensitivam a rationali aliam esse censent, ideo & convenienter suae hypothesei, non tantum facultatem cognoscendi, sed & ad cognita se determinandi geminam, & appetitum sensitivum, tam subiecto, quam obiecto a voluntate distinguunt. Cum autem theologi nostrates, secundam phrasin sacrarum literarum, non nisi unam in homine agnoscant animam, quae & una, adpellatur Psalm. xxi, 21. perit illa diversitas subiecti, quae praecipuum hic distinguendi fundamentum est. Alii igitur, sicut rationem & sensum, ita & vim determinandi se secundum utramque hanc intellectus fontem, ut eiusdem animae distinctas potentias, superiorem & inferiorem considerant, quarum haec cum brutis nobis communis sit, non item illa. Non improbamus quidem distinctionem, atque extrinsecam tantum denominationis esse, arbitramur, cum principio mouente exteri non tantum, nec obiecti differentia alia, nisi quae a principio mouente externo petitur, potentiae distinguantur. Maior illa certe voluntatis perfectio est in homine, quae se continere & mouere suo imperio potest, & sic iudicium recti intellectus expectare, quam est in appetitu simplici, qualis etiam brutorum est, quae non nisi impetu feruntur: at gradus perfectionis non multiplicans ipsam voluntatis facultatem in eodem subiecto, neque, eam subordinati sibi sunt, disparatis indigent principis. Ita quidem SCHOMERVS, qui & porro recte addit, cessare hinc quaestionem illam apud peripateticos arduam, verum in voluntate, an in appetitu sensitivo, virtus sedem suam habeat? *theol. moral. cap. 4. §. 13. p. 111. 112.**

§. III.

A voluntate itaque non aliter differt appetitus sensitivus, quam quod una eademque facultas mox voluntatis, mox appetitus sensitivi, nomine veniat. Voluntatis quidem, si adpetat aut auerferet, quae intellectus aut bona aut mala iudicauerit: appetitus autem sensitivi, si, quae per sensus aut imaginationem, ut grata aut ingrata exhibita fuerint, adpetat aut auerferet.

§. IV.

Et hinc etiam, in quo pugna rationis & appetitus sensitivi consistat, intelligitur. * In diuersas enim quodammodo partes voluntas trahitur, si ex vna parte, quae grata sunt, & appetitum mouere possunt, per sensus aut imaginationem repraesententur, ex altera parte intellectus, ea noxia esse, & fugienda potius, dicitur. Hinc voluntas secum ipsa velut luctatur, prona quidem ad ea, quae sensus aut imaginatio ut grata exhibuerunt, rursus tamen & rationi morem gestura, donec tandem aut succumbat ex imbecillitate, sensuum & imaginationis repraesentationi, aut fortiter eluctando rationis obtemperet iussui. Ab hac autem

autem pugna rationis & adpetitus sensitivi, multum discrepat *lucta carnis & spiritus*, quae in solis regegnis deprehenditur, vti suo loco ostendetur.

* Pugnam hanc rationis & adpetitus, veteres etiam agnoverunt philosophi, Pythagoraei, Platonici, Stoici, Aristotelici; quorum hac de re adferre testimonia, pronum esset, si vltimum hac in re superesset dubium. Nonnulla gentilium scriptorum loca, idem euincencia, iam attulit IO. SCHILTERVS in *manuduct. philosoph. moral. ad veram iuri. prud. cap. 2. §. 16. pag. 66.* Haud inepte ARISTOTELES impetus illos corporeos, quibus adpetitus sensitivus abripitur, comparat membris analysi corruptis, quae si ad dextram mouere volueris, e contrario in sinistram deferantur, *lib. 1. ethic. ad Nicom. cap. vlt.* Sed in ratione rament explicandi hanc rationis & adpetitus pugnam, non potuerunt non maximopere inter se dissentire philosophi, pro hypothesium, quas de anima, vnae an pluribus, eiusque diuersis potentibus, fouerunt, diuersitate. Proxime ad veritatem accessit CARTESIVS, in eo tamen, vt puto, corrigendus, quod pugnam existimet esse inter mentem & motus corporeos: cum voluntas reuera secum ipsa luctetur, hinc a motibus corporeis, illinc a ratione in partes diuersas tracta. Id quod etiam quodammodo intellexit SCHOMERVS, quando, *lucta*, inquit, *autem non semper est inter voluntatem & intellectum, sed saepe etiam voluntatis cum voluntate, cum nempe diuersarum utriusque rerum cupido animum distrahit, quarum vna necessario excludit alteram, l. c. pag. 114.* Rectius forte dixisset, pugnam illam accurate & stricte loquendo, nunquam esse inter intellectum & voluntatem. Intellectus enim aeque ac sensus occasionem saltem huic pugnae praebent, eam excitant, fouent, & non tam ipsi pugnant, quam efficiunt, vt, quemadmodum laudatus auctor rectissime dixit, voluntas, secum ipsa pugnet. Et hoc quidem sensu, rationi pugna adscribi potest, quia voluntatem ad pugandum excitat, vnde &, quin recepto loquendi modo, pugna haec *rationis & adpetitus sensitivi*, dicatur, non repugnamus.

S. V.

Si actu in varios motus erumpat adpetitus sensitivus, oriuntur inde *affectus*. Sed affectus, quos sensuales seu mixtos adpellant. Sunt enim affectus *vel mere mentales, vel sensuales, vel mere corporales*. Mere mentales sunt, si commotio in mente originem habeat, etsi etiam ad corpus motus ille, praesertim si paulo vehementior fuerit, propagetur. Mere corporales affectus in extraordinaria tantum sanguinis commotione consistunt, per quam mens equidem quodammodo afficitur, vt aliquid sentiat seu patiat, sed vt commotio actius non accedat. Sensuales denique affectus sunt, in quibus mens & corpus ita concurrunt, vt in mente actius etiam commotio deprehendatur.* Et hos plenius iam alibi** ita definiuimus, quod sint commotiones voluntatis, ex representatione obiectorum, cum relatione quadam ad nos spectatorum, sub ratione grati aut ingrati, & hinc spirituum animalium excitata agitatione ortae, & iterum extraordinarium motum sanguinis efficientes, ad hominis conseruationem comparatae.

* Dicitur hac de re iam aliquid supra est *sect. 4. §. 29.* vbi & laudavi, qui ex philosophis hocce affectuum discrimen, pluribus explicant. Nunc id saltem addo, mentales affectus non statim habendos pro spiritualibus, cum maximum inter utrosque intercedat discrimen. Namque & apud homines irregenos contingere potest, vt affectus quidam in mente originem habeant, rerum, quae intellectus tantum percipit, meditatione excitati.

Et isti quidem, etsi inætales, mere tamen sunt naturales. Contra, qui a spiritu sancto per verbum excitantur adfectus, siue in conuertendis, siue in conuersis, illi demum spirituum nomine veniunt. Id quod ex dicendis conlabit luculentius.

** *elemens. philos. practic. part. 1. c. 2. sect. 2. §. 23.*

§. VI.

Sedes itaque adfectuum in voluntate quaerenda est, * aut, quod perinde est, in appetitu sensitivo, si vox ita capiatur, ut ante eam explicauimus. Qui enim aliter vocem hanc accipiunt, falsa de facultatibus superioribus & inferioribus hypothesis nituntur. Eos autem, qui omnino in intellectu, adfectuum sedem constituunt, non vno nomine a recto aberrare tramite, & nec intellectus, nec adfectuum indolem, satis exploratam habere, palam est.

* Scholastici adfectibus sedem assignant in appetitu sensitivo, prout ipsi hanc vocem capiunt. conf. LAELIUS PEGRINUS de *adfectibus* cap. 2. Perperam quidem, vti ex dictis liquet. CARTESII quidam discipuli, praecunte magistro, sedem adfectuum in intellectu quaerunt, communi omnium hominum experientiae refragantes: nec aliter sentire possunt, qui adfectus pro passionibus saltem mentis habent, & rursus passiones omnes intellectui, actiones autem voluntati tribuunt. Nonnulli ex hac schola, cum intelligerent, absolum nimis esse, non in voluntate, sed in intellectu adfectuum sedem collocare, ita hinc se expedire conati sunt, ut certa ratione ad intellectum, & alio rursus modo ad voluntatem, adfectus referri posse, contenderent. Ex horum numero est recentissimus Cartesianae philosophiae propugnator, RYARDVS ANDALA, in *exercitationib. academic. in philosophiam primam & naturalem, part. 1. exercitatio 9. §. 12. pag. 70. Quod attinet ad adfectus*, inquit, *sive passiones animae, vel ad intellectionem siue perceptionem passuum referri, vti & philosopho (CARTESIVM intelligit) in generali eorum definitione art. 27. 28. definiuntur esse perceptiones: quia hoc vocabulum usurpatur generalius ad significandas omnes cogitationes, quae non sunt actiones aut volitiones animae. Sunt enim omnes reuera passiones & perceptiones, quae produuntur, conseruantur, & corroborantur, per aliquem motum spirituum. Hinc & sensus siue sensationes, appellantur ibidem, & constituunt unum ex sensibus internis, secundum philosophum, princ. part. 4. artic. 190. Sed tamen adfectus & passiones, quatenus etiam alias formas, siue mentis tendentiam ad hoc vel illud obiectum, vel auspiciationem ab eodem effectu attendamus. Et hoc modo videtur philosophus eos considerare in loco modo citato, & meditat. 3. Laudat idem LVDOVICVM DE LA FORGE, quod hoc sensu ad motus voluntatis recte adfectus reculerit, de mente humana, cap. 22. Bene est, quod tandem agnoscant, motibus voluntatis nomen adfectus denegari non posse: sed quo iure idem passionibus quibusvis aut perceptionibus intellectus, tribuatur, non video: certe loquendi vsus repugnat. Qui vero omnino amori, odio, laetitiae, tristitiae, ceterisque adfectibus, qui extra controuersiam voluntatis motus sint, in intellectu sedem tribuunt, quid dicant sentiantur, parum pensi habere videntur. Pro nostra sententia ex veteribus conf. AVGVSTINVS, lib. 14. de ciuit. Dei cap. 5. & 6.*

§. VII.

Commotionem, dum adfectuum vocamus, obseruandum, quod ea voce vel *passiua*, vel *actiua*, commotio intelligi queat. Sunt igitur, qui hic passiua saltem commotionem intelligunt, quo quid mouetur, seu motum recipit. Quo sensu & nonnulli adfectus, *passiones*, vocare

vocare malunt. * Sed non fatis ad naturam adfectuum attendisse videntur. Praeter passionem enim, seu passivam commotionem, omnino in omnibus adfectibus commotio quaedam actiua, nifus quidam cum obiecto quodam se vniendi, aut ab eodem se remouendi, conspicitur.

* Hinc Graecis *πάθη* vocantur: latine tum apud veteres, tum apud recentiores, *passiones*, sed diuerso sensu. Nonnulli enim hos animi motus *passiones* dicunt, quod mens, vel vt PLOTINVS philosophus Platonicus loquitur, quodammodo patitur, quae & ratio est, cur RENATO CARTESIO, eiusque discipulis, ita audiant. Alii autem eos hoc nomine insigniunt, quod corpus velut aliquid patitur, & quaedam in eo fiat alteratio. vid. AVGVSTINVS de *ciuit. Dei lib. 9. cap. 4.* CICERO *animi perturbationes* vocat, *lib. 4. Tuscul. & lib. 1. quaestio. academic.* immo semper fere, obseruante IVSTO LIPSI0, *manuduct. ad philof. stoic. lib. 3. dissertat. 7. pag. 111.* Quo ipso ad illorum proxime videtur accedere sententiam, qui affectus pro mentis passionibus habent. Sed & ipsum nomen *adfectus*, vt nonnulli volunt, idem significat, quod animus scilicet hominis pro obiectorum diuersitate diuersimode afficiatur, hoc est, incitetur, impellatur, turberur, &c. At quaecunque demum horum nominum sit ratio, ad rem ipsam quod attinet, vel ipsa experientia quemlibet condocere potest, in adfectu proprie sic dicto, neutiquam esse meram passionem aut perceptionem, sed tendentiam quandam ad hoc vel illud obiectum, & auersionem ab hoc aut illo obiecto, adeoque & quandam actionem. In quo iterum in diuersum abit RENATVS CARTESIVS, & quidam eius discipuli, qui in mente tantum passionem, in corpore autem actionem, vel motum illum actiuum, qui mentis perceptionem & passionem efficit, esse statuunt. vid. ANTONIVS LE GRAND *institus. philosoph. part. 9. art. 6. pag. 490.* MALEBRANCHIVS tamen, actionem quandam in mente admittere videtur. Motus enim in corpore mechanice per obiecti al cuius visionem excitari, asserit, vnde sequatur passio quaedam mentis, quae nos inclinet ad volendum seu adpetendum illud, quod corpori est vile, de *inquirenda veritate lib. 5. cap. 1. add. GEORGIVS WESENFELDIVS, in georg. animi & vitae cap. 3. § 7.*

§. VIII.

Vt distinctius haec explicent, solent nonnulli sequentia in omni adfectu obseruare: primo, confusam quandam perceptionem, qua mens obiectum aliquod vt gratum aut ingratum, percipit; deinde, intimiorem sensum, si impressio paulo vehementior, aut etiam diuturnior accesserit; tum, determinationem quandam aut nifum voluntatis, se vniendi cum obiecto grato, & a se remouendi ingratum. His denique accedit delectatio quaedam, quae omni adfectui, etiam iis, qui circa rem ingratam versantur, vt odio, irae, inest. * Stoici in omni adfectu tres gradus obseruare solebant: ** propensionem, ad sensum seu *συγκατάθεσις* & *έρμην*, qua de re iam alibi dictum.

* Ethice commotionibus mentis, quas indicauimus, prima & secunda, proprie est passio quaedam, tertia autem est actio, vltima iterum passio quaedam, accurate tamen loquendo, inter effectus potius seu consequentia adfectuum, numeranda. Iuxta nonnullos altera illa commotio, seu intimior ille sensus? quo mens perfunditur, cum obiectum, adfectum excitare aptum, adest, illud, quod praecipuum est in adfectu, absolutum, & *κατ' ἐροχην* nomen adfectus ac passionis, promouetur. Sed cum valida suae non adferant sententiae rationes, & ipsi facientibus in omni adfectu proprie sic dicto, commotio quaedam actiua accedat,

dar, nomina quoque adfectuum, amoris, odii, irae &c adlicnem potius, quam passionem omnium consensu, suffragante etiam experientia, denotent, de activa potius ista commotione dicere licebit, quod formaliter adfectum constituat, aut potius omnibus istis commotionibus iunctim sumptis, adfectus nomen tribuendum, cum reuera in omni adfectu propria sic dicto adsint, licet quoslibet seorsim, ob summam moruum naturalium celeritatem, quae ex aliis etiam exemplis patet, obseruare semper non liceat. CONF. MALEBRANCHE de inquit end. verit. lib. 5. cap. 3. p. 18. seqq. PHILARETVS esbic. pars. 1. cap. 6. §. 1. n. 7. p. 77. WESENFELDIVS Georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.

** SENECA, lib. 2. de ira, cap. 3. ut scias, inquit, quemadmodum incipiant adfectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi praeparatio adfectus, & quaedam comminatio, alter cum voluntate non contumaci, tertius motus est iam impotens, qui rationem euicit. add. IVSTVS LIPSIVS manuduct. ad philof. stoic. lib. 3. dissert. 7. Vbi primus quidem gradus videtur respondere secundae, quam nos constituimus, commotioni, inferiori scilicet sensui ex efficaci obiecti cuiusdam representatione orto: secundus & tertius ad actiuam, quam diximus, commotionem iure referuntur. Quin enim commotio ista aut fortior aut lenior sit, suosque gradus habeat, dubitari nulla ratione potest. Nec refragatus fuero, si & primum gradum ad actiuam istam mentis commotionem retuleris. Quidquid huius sit, id potius obseruandum, primum istum gradum, seu propensionem, ut vocabant, Stoicos pro adfectu non habuisse. Vnde celebris illa, inter Stoicos & Peripateticos agitata quaestio, sintne adfectus naturales, an voluntarii motus? diiudicanda, ex qua & altera pendebat, num tolli & eradicari adfectus possint & debeant, an vero satis sit, intra suos eos coercere limites? Res omnis, ut aliae eiusdem generis controuersiae, in meram tandem abibat λογιστικόν. Stoici adfectus negabant esse naturales, eosque voluntarios esse contendebant, sed vocem adfectus pro secundo & tertio gradu sumebant. Primum gradum, seu primum motum, qui homine inuito etiam excipari potest, adfectus nomine non comprehendebant. Peripatetici contra de primis etiam disputabant motibus, cum adfectus naturales esse asserbant. Et hinc, quid de altera quaestione censendum, patet, de qua tamen deinceps ex instituto. Adde, si placet, quae hac de re diximus in *dissert. 4. de erroribus Stoicorum in philosophia morali*, §. 4.

§. IX.

Omnis praeterea motus procedit a termino a quo, & tendit ad terminum ad quem. Et ita in adfectibus quoque res se habet. Terminus a quo est *malum*, siue *privatio boni*, terminus vero ad quem, est *bonum*, siue *privatio mali*. Vnde sua sponte consequitur, adfectum, accurate loquendo, semper in bonum, aut malum aliquod futurum, tendere. Namque natura & indoles motus, seu commotionis id postulat. * Et hinc porro colligitur, *dolorem & voluptatem, famem & sitim, terrorem subitaneum, antipathiam* item ac *sympathiam*, aliasque mentis commotiones mere passiuas, ** minime inter adfectus connumerandas esse.

* Qui aliter sentiunt, perceptiones rerum gratarum & ingratarum, cum adfectibus confundunt. Dubium moueri poterat de adfectu laetitiae & tristitiae; Cum illius obiectum iuxta vulgarem opinionem, sit bonum aliquod praesens, huius, malum aliquod praesens. Sed quid ad hoc respondendum sit, patebit, cum laetitiae & tristitiae indolem spectatim declarabimus.

** conf. quae dixi, *element. philof. pract. part. 1. cap. 2. sect. 2. §. 38. seqq.* Probe autem obseruandum, licet dolor, voluptas, sitis, famas, & similes perceptiones iucundae, aut molestae, proprie loquendo non sint adfectus, facile tamen adfectibus occasionem praebent: indeque fieri potest, ut cum adfectibus ipsis quandoque confundantur.

§. X.

§. X.

Inter causas affectuum, primum locum tenet, quae & proxima est, obiecti cuiusdam sub ratione grati aut ingrati, repraesentatio. Ea vero repraesentatio, tum per sensus externos fit, tum per imaginationem. * Neque tantum per imagines rerum, quas sensibus percepimus, sed quas ipsi nobis fingimus, affectus, iique vehementissimi excitari possunt, uti iam supra obseruauimus.

- * Quod repraesentatio obiecti per sensus externos facta, affectus moueat, experientia omnes condocer. Ordinarie etiam longe uehementiores sunt affectus obiecto praesente, quam eodem absente, etsi per imaginationem repraesentato. Quo diuinius etiam & saepius obiectum praesens est, eo uehementius non tantum affectus concitatur, sed maior prouocatur ad eundem affectum resuscitandum; contrahitur. Id quod in uitae quoque christianae praxi sedulo obseruandum. Qui enim tentationes ex prauis affectibus vincere cupiunt, obiecta remoueant vel euitent necesse est, quae prauos excitare affectus possunt, nisi operam, quod aiunt, oleumque perdere uelint. Imprudentissimi sunt mortaliu, qui obiecta eiusmodi non tantum non euitant, sed studiose quandoque quaerunt, & tam de humana imbecillitate, quod per eam prauis affectibus resistere nequeant, conuertuntur. Ad imaginationem quod attinet, per eam non tantum obiecta, quae sensibus percepimus, sed & quae ipsi fingimus, repraesentari, iam supra obseruauimus: & his non minus quam illis affectus quam uehementissime moueri, certissimum est. Sic in iram concitari homines uideas, supponentes, si alicuius rei possessione potiantur, & super ea forte cum aliquo dimicandum esset, cum utrumque insertum, imo merum adhuc sit non-ens. Latius iste morbus hominum se diffundit, quam cogitari potest, & peccatis quamplurimis occasionem praebet. Existimare etiam aliquis possit, Stoicis hinc ansam suppeditatam, ut affectus in opinionibus consistere, existimarent: causam affectus, cum affectu ipso confundentes. *conf. PHILARETVS et hic. part. 1. cap. 6. §. 1. pag. 75.* Hinc prauis eicitur opiniones, rectas contra de rebus omnibus habere, praestantissimum affectuum remedium, putabant. M. AVRELIUS ANTONINVS imperator & philosophus: *πάν ὑπὸ γνώμῃς, in opinione sita sunt omnia, lib. 1. §. 15.* Aeque ac SENECA: *omnia ex opinione suspensa sunt: epist. 78.* Iterum ANTONINVS: *τὴν ὀλιγαρκίαν δόξῃς, facultatem opinatricem uenerare. In hoc enim sita sunt omnia, ut menti tuae nulla insit cogitatio, quae uel naturae, uel animantis ratione praediti, conditioni non sit consentanea. lib. 3. §. 9.* Et alibi: *si propter extraneam aliquam rem perturbaris, non illa tibi, sed tuum de ea iudicium (h. e. opinio, namque & hanc γνώμην, item κρίσιν, adpellitare solent) molestiam adfers: id uero ut aboles, in tua est potestate etc. lib. 8. §. 4.* Et lib. 12. §. 20. *eicce opinionem, βλάττει τὴν ὀλιγαρκίαν, & saluus es, nemo id prohibebis.* Sic & EPICTETVS: *ἰσὺς ἡμῶν ἐπιθυμίας, in nostra potestate est opinio, enchirid. cap. 1. add. THOMAS GATAKERVS ad Antonini lib. 2. §. 15. & lib. 3. §. 9.* Opiniones uero, seu peruehas imaginationis repraesentationes, eicere, an simpliciter in nostra potestate sit, ut Stoici contendebant, diiudicandum ex illis, quae supra de imaginatione diximus.

§. XI.

Imaginationis autem cum magna fit diuersitas, nec uero eodemque apud omnes se habeat modo, ratio inde patet, cur ex uariis eiusdemque obiecti repraesentatione, diuersi oriantur affectus, Cuius diuersitatis causae, tum aliunde, tum ex determinatione imaginationis, in infantia facta, repetendae. * Quemadmodum & ea imaginatio-
nis

nis euenire mutatio potest, vt eiusdem obiecti repraesentatio, in vno eodemque homine, effectum plane contrarium producat.

* Qui enim per primam obiecti impressionem excitati sunt adfectus, recurrere solent, eodem iterum nobis oblato. Prima autem impressio variare potest, tum pro aliarum circumstantiarum varietate, tum maxime pro varia cerebri constitutione, siue haec in vtero materno, quod saepissime contingit, siue consuetudine, siue casu aliquo fuerit contracta. Et haec praecipua ratio esse videtur, (constat enim, alias etiam quandoque concurrere causas) cur vnus eiusdemque obiecti repraesentatio, apud diuersos homines, diuersos producat adfectus. Sic quod amorem incendit apud vnum, alterum ad odium concitat. Hostis adfectus alteri iniicit metum, alterum ad iram & vindictam inflammat, & sic porro. Quod in vno eodemque homine mutatio eiusmodi contingere possit, vt, quae primum grata fuerint, mox ingrata sint, vt odium excitent, quae ad sui amorem nos antea mouerunt, &c. experientia quoque omnes condocere potest.

§. XII.

Repraesentatio etiam obiecti sub ratione grati aut ingrati, fieri debet cum relatione quadam ad nos ipsos. * Bonum namque, aut malum aliquod, siue verum sit, siue apparens, si nos ipsos non afficiat, siue reuera, siue secundum opinionem nostram, nos minime mouebit. Saepius namque ex mera opinione, seu imaginatione, oriri, vt aliquid pro bono reputemus, idque adeo gratum nobis existat, ex iam dictis constat. Adfectum autem non oriri, nisi ad nos ipsos haec bona aut mala, siue ex vero, siue per vanam persuasionem referamus, & experientia quemuis docet, & philautiae, quae innata omnibus est, ratio suadet.

* Etiam si enim aliquando malis aut bonis aliorum commoueri videamur, re tamen accuratius expensa, deprehendemus, hic semper relationem quandam ad nos ipsos, latitare. Id quod in adfectu commiserationis, inuidiae, similibusque, luculenter conspicitur. Ceterum cum hodie homines inordinato amore sui laborent, non possunt non ex relatio hoc obiectorum intuitu, multi adfectus prauis & illicitis oriri. Hinc enim contingit, vt multa vtilia nobis, iucunda, honorifica credamus, quae maximum damnum, dolorem, dedecus afferunt. Hinc etiam contingit, vt in relatione ista, ad eas saltem, aut praecipue, attendamus circumstantias, quae augendae passioni inseruiunt, & quae aia sunt eiusdem generis, notata quoque WESENFELDIO, in *georg. animi & vitae cap. 3. §. 11. 12.* Quarum quidem obseruationum, in adfectuum regimine, adeoque & vitae christianae praxi, vsus maximus est, & longe amplissimus.

§. XIII.

Ceterum ex ista, quam descripsimus, animi commotione, varii sequuntur effectus. Statim enim cum ea coniunctus est, motus extraordinarius sanguinis, * & spirituum animalium. Vnde alii rursus effectus, tum in corpore, tum in mente consequuntur. Et in corpore quidem, membrorum quorundam positus singularis conspicitur, adfectui respondens. ** Eo vultus cum primis pertinet mutatio, in cuius lineamentis, adfectus signum saepius tam luculenter conspicitur, vt ad eum occultandum, omnem frustra adhibueris diligentiam. Sic & membra

membra quaedam disponuntur ad id agendum, quod affectui est conveniens, idque non sine luculentissimo diuinæ providentiæ documento.

- * Non tamen in omnibus affectibus vnus idemque est sanguinis ac spirituum motus: sed alius in amore, alius in odio, alius in lætitia, alius in tristitia, & sic porro. In motuum isto, vna diuersitate explicanda, studium operamque suam collocarunt philosophi: legendusque ea de re præ caeteris est DE LA CHAMBRE, dans les caracteres des passions &c.
- ** Exempli loco esse possunt ista SENECAE, quibus membrorum positum, qualis in ira vehementiori esse solet, eleganter describit: *audax, & minax vultus, tristis frons, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius ælla suspiria, irascentium signa sunt. Flagrans, & micans oculi, multus ore toto rubor, exarsuante ab imis præcordiis sanguine. Labia quatiantur, borrent & subriguntur capilli, spiritus coactus, & stridens articulo- rum seipso to: quentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præ- ruptus, & compulsæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & icum concitum corpus, magnasque minas agens &c. lib. 1. de ira cap. 1.* Eadem ratione & reliquorum affectuum, præsertim si vehementiores fuerint, signa quaedam externa in corpore deprehenduntur. In vultus autem lineamenti, quod mutatio quaedam sequatur, vel pictoribus exploratum est, qui haud extremam artis suæ partem exultant, affectuum, quæ in vultu hominum adparent, recte exprimere signa posse. Sed vti diximus, externa ista tum maxime conspicuntur signa, cum affectus fuerint vehementiores: nec in omnibus vna eademque ratione comparent, quod vel iræ exemplo patet, quæ diuersimode se exerit apud diuersos.

§. XIV.

Sed in mente quoque variis affectuum se exerunt effectus. Per eos enim velut caligo quaedam intellectui offunditur, vt perspicere rei veritatem non valeat, longèque aliter iudicet, quam eum iudicare oportebat. * Quod si sæpius contingat, habitualis tandem quaedam dispositio ad præ de rebus quibusdam iudicandum contrahitur, cessante etiam affectu, remanens. Id quod de voluntate itidem obseruandum, posse scilicet & in ea, per affectus sæpius repetitos, habitua- lem quandam produci dispositionem, & procliuatatem ad similes affectus, obiectis licet, quæ eiusmodi affectus concitare solent, remotis.

- * Quod de ira dici solet: *impedit ira animum, ne possit cernere verum, de omni affectu longe est verisimum.* Præclare CICERO: *quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum, & reliquæ partes totumque corpus a statu cum est motum, deest off. is suo & numeri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum; Tuscul. quæst. lib. 3. p. m. 1133.* Qui amore erga alios homines, aut res quaspiam incerti sunt, ita subiinde excoecantur, vt nœuos, defectus, vitia eorum nulla ratione cernere queant. Et rursus, qui alios homines, aut res quasdam odio prosequuntur, nihil in iis quod laude dignum sit, sibi deprehendere videntur. In amicis, aut rebus, quas amamus, placent omnia; in inimicis, aut rebus, quas odio prosequimur, omnia displicent. Hinc errorum infinita seges. Si quis ceræ in religione sectæ addictus sit, & causæ ad sint, quæ vt cum sectam amet, efficiant, nihil tam absonum, ineptum, turpe, cum ratione aut verbo diuino pugnans, in ea deprehenderet, quod non laudabile, aut ad minimum excusabile censet. Contra, si quis contra homines sectæ quæ displicet, addictus, odio incensus sit, nihil nisi impium, execrabile, stultum, in iis sibi deprehendere videbitur. Videns hinc viros alioqui iudicio pollentes, homines vix mediocriter doctos, ceu rara & excellenti eruditione præditos euehere, quod amoris affectus cuncta exaggeret, & alios rursus et si doctissimos

contemnere, quod displiceant, & in illorum se insinuare fauorem non didicerint. Pleraque sane de rebus sacris & ad religionem spectantibus, de rebus itidem literariis, de aliorum hominum virtutibus, eruditione, scriptis, iudicia, adfectum quandam comitem habent: hinc & pleaque falsa sunt, nec iustum hominibus, aut rebus, aut libris pretium statuunt. Vnde quam late iste intellectus morbus, quem adfectus illi adferunt, per omnem rem ecclesiasticam, civilem, litterariam, se diffundat, quilibet intelligit. Hinc & logicae artis magistri, praecudiciorum plurimorum fontem in adfectibus quaerendum esse, iam pridem docuerunt.

§. XV.

Licet autem adfectus, prout post lapsum se habent, humanae imbecillitatis sint documenta, * commoda tamen etiam quaedam ex accidenti adferunt, & hac ratione diuinæ prouidentiae argumentum luculentissimum praebent. Namque & conseruandae sanitati interdum inseruiunt; & ad ea, quae ratio vtilia & salutaria esse dicitur, hominem quandoque extimulant; plurimum denique ad vitam socialem conferunt. Sine adfectibus enim homo si esset, nec poenis nec praemiis, adeoque nec legibus fere ipsis, locus esset, certe ratio non superesset, qua ad legum obseruantiam cogi homines atque compelli possent. ** Quod vero etiam sua incommoda grauissima habeant, & intimam humanae naturae corruptionem apertissime prodant, ex dicendis constabit.

* Dicitur hac de re ex instituto deinceps §. 41. seqq.

** Distinctus adfectuum commoda ab aliis ita enarrari solent, quod tum ad conseruationem, tum ad felicitatem hominis aliquid conferant. Ad conseruationem conferunt aliquid aut per se, aut per accidens. Per se aliquid eo conferunt, dum indicationes quaedam naturales sunt eorum, quae vitae animali conueniunt; dum vrgentes stimuli sunt, qui homines impellunt ad ea, quae conseruationi eius conducunt, suscipienda; & denique quod corpus eiusque membra ad eos componunt motus, qui rerum vtilium prosecutioni inseruiunt. Per accidens ad hominis conseruationem aliquid conferunt, dum & tueridae sanitati quandoque inseruiunt. Vehementi namque spirituum agitatione in homine microcosmo idem praestare videntur, quod venti maiori in mundo. Quemadmodum enim hi aërem expurgant, ita illi sanguinem quasi ventilant, ne stagnans putrescat. Sed ad vniuersi quoque generis humani conseruationem conducere adfectus contendunt, dum ad eius propagationem homines impellunt. Porro ad felicitatem hominis eos facere autumant, dum animum disponunt ad expectandum, quae ratio dicitur esse vtilia. Vnde PLATO, adfectus animi *alas & quadrigas*, vocauerit. Hinc, etsi in consilium rerum agendarum admitti non debeant, ratione, non adfectu, eum in vsum data, consiliorum tamen executioni, interuenire eos posse atque debere. Quo sensu Peripatetici adfectus dixerint, *ardores animorum, coetesque virtutum*. Huc illud quoque LACTANTII pertinet, *lib. 6. diuin. institut. cap. 15. Adfectus, velus vbertas est naturalis. Ad quam cum verus cultor accesserit, statim cedentibus vitis, fruges virtutis oriuntur. Deus itaque cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius istas animi commotiones, ut posset capere virtutem*. Denique & hoc addunt, ad externam omnium hominum facere felicitatem adfectus, dum ad lucietates ineundas eos extimulant, earundemque vincula exstant. Haec similiaque ad ostendenda adfectuum commoda, vulgo adferri in medium solent; quae tamen cum grano quodam salis sunt accipienda. Primo namque non de omnibus, sed de quibusdam sal-

rem adfectibus, quae dicta sunt, admitti possunt. Quidam enim adfectus & conseruationi & felicitati tum singulorum hominum, tum humani generis, per se & e diametro aduersantur. Deinde, qui viles & salutare esse videntur, noxii subinde fiunt, si modum excedant. Porro, vt legitima ratione subigantur diriganturque adfectus, non est positum in hominis naturalis sibi relictis arbitrio, sed est diuinae gratiae opus. Ex adfectibus autem exorbitantibus longe maiora & frequentiora inter homines existunt damna. Destruunt sanitatem, accelerant mortem, turbant pacem & tranquillitatem priuatam & publicam, sunt licium, bellorum, tumultuum, variarumque calamitatum causae, &c. Praecipue vero notandum, quod virtutes, quae ex adfectibus, praesertim in hominibus irregentis, procedunt, non sint verae virtutes, sed splendida vitia, quae virtutum saltem speciem mentiuntur, vt ex dicendis constabit luculentius.

§. XVI.

Solent adfectus in *primitiuos* & *deriuatiuos* dispesci. De primitiuorum adfectuum numero, non vna eademque virorum doctorum est sententia. * Sed rem omnem accuratius pensitantes, agnoscent, duos saltem constitui posse adfectus primitiuos, *adpetitum* seu *amorem*, & *auerfationem* seu *odium*. Idque inde patet, quia obiectum generale omnium adfectuum, aut *bonum* aliquod est, aut *malum*, *gratum*, aut *inpratum*. Si ergo in bonum aliquod feratur adpetitus, vocabitur *amor*, ** sin in malum, vt illud *auerfetur* & a se remoueat, vocabitur *odium*. Idemque docet adfectuum omnium inductio. Quocunque enim nomine veniant, amorem in iis deprehendes vel odium, differentia aut ab obiecto peculiari, aut ex certa, quae accedit, relatione, aut ex gradu vehementiori, vel leniori, desumenda. Vnde & constat, deriuatiuos, quos vocant, adfectus, nihil aliud esse, quam certas amoris aut odii modificationes.

* Stoici quatuor principes adfectus statuebant, *laetitiam*, *tristitiam*, *desiderium* siue *cupiditatem*, *fugam* siue *abominationem*. vid. CICERO *lib. 4. questio. Tusculan.* BOETHIVS *lib. 1. consolat. philosoph. metr. 7.* add. LACTANTIUS *lib. 6. diuinar. institut. cap. 15.* AVGVSTINVS *lib. 14. de ciuit. Dei cap. 3.* EPICVRVS tres praecipuos adfectus statuit, *laetitiam*, *dolorem*, *cupiditatem*, qua de re in *synagmate philosoph. epicuraeae*, legendus PETRVS GASSENDVS. Scholastici vndecim adfectus numerant, quorum sex in appetitu concupiscibili, quinque in irascibili reperiri, contendunt. In concupiscibili tres, qui pro obiecto bonum aliquod habeant, idque vel in se & absolute spectatum, vnde *amor*, vel vt absens, vnde *desiderium* siue *concupiscentia*, vel denique vt praesens, vnde *gaudium* siue *delectatio*; & tres, qui pro obiecto malum aliquod habeant, idque iterum vel absolute tale, vnde *odium*, vel vt absens consideratum, vnde *fuga* siue *auerfatio rei*, aut denique quatenus praesens est, vnde *dolor* siue *tristitia*. In adpetitu, quem vocant, irascibili quinque collocant, tres ratione boni, vt *spem*, *audaciam*, *iram*, duos ratione mali, *desperationem* & *metum*. vid. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap. 5.* CONTARENVS, de *tranquillitate humana, lib. 2. cap. 1.* alique. RENATVS CARTESIUS sex passiones primitiuas statuit, *admirationem*, *amorem*, *odium*, *cupiditatem*, *laetitiam*, *moerorem*, de *passionibus, part. 2. §. 69.* Quas quidem ad tres adfectus restringit HENRICVS MORVS, *admirationem* scilicet, *amorem* & *odium*, in *enchiroid. ethic. pag. 29.* VINCENTIVS PLACCIUS duos adfectus principales constituit, *resolutionem* & *irresolutionem*, in *accessionibus ethic. & quidem physiol. cap. 4. §. 12.* Rectissime

sine equidem WOLFGANGVS HEIDERS pronuntiat, adfectus numerare velle, ap eque disponere, rem esse laboris plurimi, & successus incerti, *system. philofoph. moral. part. 2. pag. 326.* Nihil tamen obitat, quo minus ad duos adfectus principes, *amorem & odium*, ceteri omnes reuocentur. Reliqui sane, qui aut alius, aut plures adfectus primitiuos constituunt, eorum numerum sine necessitate multiplicat, dum pro adfectibus habent passionis aut motus, qui tamen inter adfectus minime tunc connumerandi, aut inter primitiuos referunt, qui inter deriuatiuos erant coll. candi. Id quod facile exemplo adfectuum primitiuorum, quos CARTESIVS constituit, demonstrari potest. Scholasticorum enim commenta de numero & partitione adfectuum, indigna sunt, quae refute itur. Admirationem scilicet perperam inter adfectus referri, cum aliunde, tum inde etiam patet, quod ad intellectum pertineat, adfectus autem proprie sic dictos in voluntate sedem habere, iam supra demonstrauius. conf. quae diximus in *element. philof. pract. part. 1. c. 2. sect. 2. §. 46.* Reliquos CARTESII adfectus primitiuos, ad duos hosce, amorem & odium, reduci posse, iam probe intel exit HENRICVS MORVS *l. c.* Et laetitiam sane ac tristitiam inter adfectus deriuatiuos referendas esse, ex dicentis constabit. Cupiditas est extra controuersiam amoris species, & ab obiecto, quod amamus, quoque potiri cupimus, specialem denominationem sortitur, vt exemplo adfectus avaritiae, voluptatis, &c. patet. Ideoque & superuacaneum diximus, locum peculiarem inter adfectus, cupiditati, assignare. Duo itaque saltem relinquuntur adfectus principes & primitiuus, *amor & odium*. Et haec sententia rationibus etiam in thesi iam allatis vterius confirmatur, quarum altera ab obiecto duplici omnium adfectuum, altera ab inductione, qua constat, adfectus deriuatiui nihil aliud esse, quam ceitas amoris & odii modificationes, desumpta est. add. ARNOLDI WESENFELDI *georg. animi & vitas part. 2. cap. 1. §. 5.* Ex theologis proxime ad nostram sententiam accedit IUSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 4. §. 25.* Dubium equidem hic orti possit, quod cum amore odium, & vice versa cum odio amor, semper coniunctus esse videatur. Ita namque est, dum gratiam seu bonam rem amamus, non passim non absentiam eius odisse, & vice versa. Vnde colligere aliquis posset, vnicum saltem esse adfectum principem. Enimvero, licet isti motus coniuncti sint, sunt tamen diuersi, mentemque aliter adficiunt, vnde ab eo, qui praeponderat, adfectus recte denominationem sortitur. conf. *element. philofoph. pract. part. 1. cap. 2. sect. 2. §. 60.*

** Vt eorrectius, quae dicuntur, intelligantur, quid *amoris & odii* nomine hic nobis veniat, paucis explicandum. Sumitur namque vox *amoris* primo pro habituali quadam propensione ad aliquid amandum, prouti supra eam vocem accepimus. Deinde pro adfectu, cum actu eiusmodi motus in mente existit, quo incitatur ad se cum obiecto aliquo bono vniendum. Denique in specie pro amore libidinoso ea vox accipitur, quae apud poetas, aliosque, frequens est significatio. Prima & vltima significatio hic in censum non veniunt, sed media: at ita, vt in hac quoque significatione abstracte velut amor consideretur, cum concrete spectatus nunquam sit sine aliqua determinatione aut modificatione, vnde & nomen speciale adfectus cuiusdam deriuatiui sortitur. Interim si tra generatim amor vt adfectus consideretur, conueniunt ei, quae adfectibus omnibus sunt communia: speciatim tamen excitatu per repraesentationem obiecti sub ratione grati; vnde qui in mente oritur motus, tendit ad vniendum cum isto obiecto, adeoque & amor *adfectus vni-nis* vocari solet, hinc & motus sanguinis expansiuus ordinarie in eodem sequitur. In odio, omnia contrario modo sese habent. Repraesentatio fit sub ratione ingratum, vnde qui sequitur motus mentis, est *motus separationis*, quo obiectum fugimus, & nos velut ab eo remouere annitimur: sanguisque ideo etiam plerumque a partibus corporis externis, ad cor retrahitur. Vnde quodam inter amorem & odium intercedat discrimen, adparet.

§. XVII.

Si ergo obiecta varia adfectuum spectes, magna hinc amoris odii- que diuersitas, plurimique adeo adfectus deriuatiui. Bonum nam- que, in quod fertur amor, vel *verum* est, vel *adparens*. * Adparens sub ratione vel *decori*, vel *utilis*, vel *incundi* exhibetur: vnde adfectus *ambitionis, auaritiæ, voluptatis*.

* Istam, quæ ex obiecti diuersitate oritur, adfectuum differentiam, pauci attingunt, cum ta- men vel maxime vt ad eam accendamus, mereatur. Sed vt recte, quæ dicta sunt, intelli- gantur, obseruandum, discrimen inter bonum verum & adparens, non semper tantum ab obiecto, sed simul etiam a modo, quo homines circa obiectum istud versantur, pendere. Quæ sua natura illicita sunt, nec amari ylia ratione debent, semper sunt bona apparentia: perniciem quippe adferunt, quamcumque etiam boni speciem præ se ferant. Contra sunt quaedam, quæ si legitimo modo & ordine adpetantur, homini reuerè profunt, cum no- ceant contra, si immoderate & cum excessu adpetantur. Et hæc aut in verorum, aut adparentium bonorum classem referenda sunt, pro diuerso isto, qui inter ea & adpeten- tem, intercedit respectu. Accurate hæc si aestimes, emendatæ voluntatis hominibus multa bona vera erunt, quæ reliquis sunt adparentia. Et in hos solos etiam eiusmodi adfec- tus cadunt, qui circa bonum honestum versantur, adeoque innoxii sunt, & minime vitu- perabiles. Cum vero eorum bonorum, quæ legitima & honesta ratione amantur, magna iterum sit varietas, adfectus quoque varios & multiplices hinc iterum oriri necesse est: qui rursus & in eo a se inuicem differunt, quod in quibusdam bonum illud honestum simul habere queat rationem aut incundi, aut utilis, aut decori. Licet enim bonum verum & honestum in se vnum sit, diuerso tamen respectu exhiberi & repræsentari potest. Bo- num autem adparens etsi varium sit & multiplex, ad tres tamen classes omnia, quæ homi- nes mouent, reuocari possunt, vt iam supra pluribus a nobis est demonstratum. Quaedam enim decora seu honorifica, hoc est, *ἰξοχῆν* quandam præ aliis adferentia nobis videntur, quaedam vilia, quaedam autem delectantia. Vnde vt tres propensiones, ita etiam tres adfectus in hoc genere principales oriuntur, *ambitio, auaritia, & voluptatis cupiditas*. Cumque quodlibet singulorum istorum adfectuum obiectum in varias species ite- rum abeat, insignem iterum adfectuum specialium varietatem, inde oriri necesse est. Vt quæ diximus eo rectius intelligantur, exemplo *ambitionis*, ea declarabimus. Adfec- tum ambitionis, ab inclinatione ad ambitionem, sedulo distinguendum esse, recte iam obseruauit MALEBRANCHIUS de *inquir. veris. lib. 5. cap. 2. pag. 14*. Idemque agnoscit STEPHANVS CHAVVIN. in *lexic. philosoph. voc. ambitia*, vbi eam describit per cupidita- tem, siue eam animi passionem, quæ honores ac dignitates, nimio opere, ac inordin- nate, adferit. Accuratius si hunc adfectum considerare velis, notandæ primo essent causæ remotæ, quas inter eminet temperamentum corporis cholericum, quanquam edu- catio, consuetudo, conuersatio, & aliæ causæ morales, plurimum huc conferant. Causa proxima est repræsentatio obiecti sub ea ratione, qua *ἰξοχῆν* & eminentiam quandam præ aliis, nobis tribuere queamus. Cumque ea quæ eiusmodi *ἰξοχῆν* conciliant, vt impe- rium, honor, laus &c. ita comparata esse videantur, vt intellectu saltem percipi, non imaginatione repræsentari queant, dubium equidem circa repræsentationis modum suboriri possit. Quod tamen statim euanesceat, si cogitemus, externa imperii, honoris, dignitatis, laudis, signa, imaginatione facile exhiberi posse, quibus etiam vel maxime homines ambitionis oestro percitos delectari, constat. Quæ quidem signa, vt & ipsa obiecta ambitionis, vti varia admodum sunt, ita non vna eademque ratione apud omnes ambitionis se exerere adfectum, palam est. Ex repræsentatione obiecti, quodcumq; e- demum illud sit, certa mentis oritur commotio, præuium habens sensum aliquem gra- tum, quem re ipsa percipere rectius, quam verbis exprimere licet, qui tamen a sensu, quem alii adfectus efficiunt, maximo opere differt. Tandem & certus sanguinis ac spiri- tum

tuum animalium hinc sequitur motus, quem determinare difficile est. Interim ambitionis signa in corpore, praesertim vultu conspiciuntur, dum magno supercilio contemptere alios videntur, qui hocce adfectu aguntur in transuersum. Haec speciminis loco sunt, ut intelligatur, quo pacto in reliquorum adfectuum natura & indole investiganda, sit procedendum.

§. XVIII.

Porro obiectum amoris, tum alios homines, tum res reliquas amore concitare aptas, sub se complectitur. Aliorum hominum, cum diuersus ad nos respectus sit, amor inde vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, dicitur.* *Beneuolentiae* quidem, si inferioris conditionis sit, quem amamus, *amicitiae*, si aequalis sit, & denique *deuotionis*, si sit superior. De odio id pariter intelligendum, quod de amore diximus.

* Diuersas haec amoris, pro adfectu sumpti, species constituit RENATUS CARTESIVS de *passionibus* part. 2. §. 83. quem plerique ex hac schola sequuntur. Displicet tamen haec amoris partitio ARNOLDO WESENFELDIO, primo, quod beneuolentia tantum effectus amoris sit, qui per omnes eius species se diffandat; deinde, quod aequalitas existimationis, neuiquam faciat amicitiam; denique, quod existimatio ista, qua aliquem pluris facimus, admirationis soboles sit, nec cum natura amoris connecti possit; in *georgic. animi & vitae*, part. 2. cap. 9. §. 4. & 5. Haec vero me nondum commouent, ut eam prorsus reiiciendam esse sententiam, existimem. *Beneuolentiae* enim vox diuersimode accipitur, & praeter propensionem ad benefaciendum iis, quos amamus, quae pro effectu omnis amoris censei potest, etiam aliquid amori superiorum erga inferiores proprium, significat, quamuis & plerumque superiores tantum inferioribus benefacere queant. Quod aequalitas existimationis non semper ad amicitiam requiratur, concedo. Quia tamen ordinariae amicitiae est aequalium, nihil obstat, quo minus amor aequalium, dicatur amor amicitiae. Cum vero negat auctor, existimationem cum natura amoris connecti posse, quid sibi velit, non satis capio. Quod enim existimatio, seu iudicium de iis, quos amamus, modificationem quandam amoris efficiat, ipsa experientia docet. Nec concesserim, existimationem esse filiam admirationis. Ceterum haec amoris pro adfectu sumpti partitio, facile conciliari potest cum diuisione amoris sumpti pro propensione habituali, cuius supra *sect. 4. §. 116.* mentionem iniicimus. Adfectus enim propensionibus quodammodo respondent: cum, si propensiones in actum erumpant, adfectus inde oriuntur. Nimirum, amor concupiscentiae respondebit quodammodo amori rerum, ut amor complacentiae quadantenus amori personarum, quanquam & haec amore concupiscentiae amari possint, ut supra dictum. Interim si tantum ad personas amor complacentiae referatur, pro diuerso respectu, qui inter nos & eos quos amamus intercedit, erit vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, qui & obedientiae, dici potest. Supra equidem amoris amicitiae, & deuotionis seu obedientiae, tantum mentionem fecimus; sed ratio est, quia ibi speciatim de amore Dei sermo erat, quem sicuti neuiquam tanquam inferiorem homines vnquam spectare possunt, ita amor beneuolentiae ex parte hominis, ibi locum inuenire non poterat.

§. XIX.

Quod si ad amorem aut odium, accedat iudicium, de facilitate vel difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum imminens remouendi, oritur inde *spes*, *metus*, *laetitia* & *tristitia*. Cum enim bonum, quod amamus, nos facile obtinere posse credimus, amor iste

voca-

vocatur *spes*, * quod si possessio eius iam immineat, aut possessionis continuatio, *laetitia* dicitur. Aut enim inter affectus non est referenda, aut haec illi adsignanda est notio. ** *Spei metus* *** opponitur, si difficultas quaedam aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, se exerat; quod si nulla adsit ratio aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, aut *desperatio*, **** inde oritur, violenta media eluctandi quaerens, aut *tristitia*. * Atque in hisce, ut eminentior gradus metus conspicitur, ita ex eminentiori gradu *spei*, *fiducia* oritur, atque *securitas*. ** Si laetitia cum vehementiori motu sit coniuncta, causa eius inopinato nobis allata, *confervatio*, gignitur, *** *terror* autem & *trepidatio*, si idem in tristitia contingat.

* Recentiores quidam docent, spem esse affectum mixtum ex laetitia & cupiditate. conf. PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 7. §. 6.* Sed perperam. Concedunt enim, spem versari circa bonum futurum: fatentur quoque, laetitiam occupari circa bonum praesens. Qui ergo laetitia potest spem progignere? Praeterea, cur cupiditati locum inter affectus primitivos non concedamus, iam supra diximus. Ceterum cum spes praecipue ab opinione pendeat, quam de facilitate bonum aliquid impetrandi fouemus, & vero quo minus homines iudicio pollent, eo facilius sibi persuadeant, se bonum aliquid, quod concupiscunt, obtinere posse, ratio inde patet, cur iuvenes, foeminae, hominesque temperamento sanguine praediti, ad spem facili negotio animo concipiendam, prae reliquis proni sint. Non enim eo pollent iudicio, ut difficultates omnes, quae obstant, perspicere valeant; hinc multa facillime impetrari posse credunt, quae tamen difficulter obtinentur. Quae causae *spei* sint, tum proxima, tum remota, quae effectus, ex dictis fere colligi potest: quae & si probe obseruentur, reliqua, quae passim circa hunc affectum occurrunt phaenomena, explicare haud difficile fuerit.

** Supra enim obseruauimus, omnem affectum proprie sic dictum, tendere in bonum aliquid aut malum futurum. Et sane cum bonum aut malum praesens est, tendentia ad bonum, & fuga a malo locum non habet, adeoque nulla est animi commotio, seu affectus, sed potius quies quaedam. Si ergo laetitiam, ut vulgo fit, definiueris per affectum, qui versatur circa bonum aliquid praesens, perperam laetitiam inter affectus referes. Ex bono praesenti voluptatem quandam homines capere, verum est: haec autem voluptas, cum maxima animi tranquillitate subinde coniuncta, non est affectus. Quod si igitur laetitia inter affectus referenda fuerit, tum ut dictum, pro obiecto habebit aut bonum aliquid iam iam imminens, aut eius, cuius iam adepti possessionem sumus, continuationem. Et haec ni fallor notio, cum ea, quam plerique homines huic affectui tribuunt, quam optime conueniat. Nolo tamen & illis refragari, qui laetitiam ex affectuum numero excludunt. ARNOLDVS WESENFELDIVS, laetitiam pariter ac tristitiam non volunrat, sed intellectus passionem esse contendit, in *georg. animi & vitae part. 2. cap. 17. §. 4 & 5.* Sed si laetitia ad intellectum saltem, non ad voluntatem pertinet, omnino affectibus non erit annumeranda. Contra experientiam praeterea & cuiusuis sensum est, laetitiae & tristitiae in intellectu assignare sedem, adeoque nec refutatione indiget. Quod si ea, qua diximus, ratione, laetitiam concipiamus, hoc saltem supererit dubium, an & qua ratione a *spe*, item a *fiducia*, differat? Ad quod respondemus, a *spe* differre laetitiam, propinquitate obiecti. Si enim obiectum longinquum est & remotum, vocatur affectus, qui circa illud versatur, *spes*, si proxime imminens, aut continuandum, *laetitia*. Vnde gradu saltem differre spem & laetitiam concludimus: in ceteris conuenire, adeoque & quae de *spe* dicta, suo modo in laetitiam quadrabunt. *Fiducia* autem, a *spe* pariter ac *laetitia*, differt quoad gradum iudicii de facilitate aut difficultate bonum

bonum aliquid impetrandi. Quod si enim certi velut simus, nos bonum aliquid etsi post longum demum temporis interuallum, obtinendum, impetraturos, tum *fiducia* vocatur, quae absque illa certitudine, *spes* vocari solebat. Sed de fiducia deinceps. Scilicet, ut hoc vnicum adhuc addamus, distinguere solebant, inter gaudium & laetitiam, dicentes, sapientem semper in *gaudio esse*, eundem autem minime *lactari*. vid. IUSTVS L. PSIVS *manuduct. ad philosoph. Stoic. lib. 3. dissert. 5. pag. 16. seqq.* Quo ipso haud dubio innuere volebant, laetitiae adfectum aliter se habere apud sapientes, aliter apud stultos. Non prorsus male, ut ex dicendis constabit. At vocum istarum distinctione, more suo, nimis acuti fuisse videntur.

*** Perperam vulgo dicunt, *metum esse compositum ex tristitia & fuga*. Est enim aequae ac tristitia, si modo haec pro adfectu habenda, modificatio quaedam odii, dum metus circa malum aliquid imminens, aut boni imminentem absentiam versatur, & difficultas insuper quaedam aut malum imminens euitandi, aut bonum obtinendi, sese offert. Omnes itaque homines, qui difficultates magnas in bono obtinendo, aut malo amolendo sibi deprehendere videntur, siue ex temperamenti hoc fiat conditione, siue ex iudicio quodam per experientiam informato, de difficultate bonum aliquid obtinendi, aut malum euitandi, siue denique ex conscientia imbecillitatis, meticulosi sunt. Vnde cur melancholici, senes, alique huic adfectui maxime obnoxii sint, patet. Sed iudicii etiam imbecillitas huc aliquid confert, dum homines eiusmodi media euitandi, aut aliquid obtinendi, non facile perspicunt. De obiecto metus, quod profecto multiplex esse potest, adeoque de causa eius proxima, non necesse est, ut dicamus. Haec quilibet concinendo facile assequitur. Effectus, si paulo vehementior fuerit adfectus, admodum sunt notabiles, pallor vultus, membrorum tremor, pedum ad fugam dispositio, & alia, ratione corporis: in mente, periculi exaggeratio, suspicio, ad superstitionem procliuius, & alia eiusdem commatis.

**** *Desperationis vox dupliciter sumitur*. Primo namque spei saltem absentiam, seu negationem denotat, & ita inter adfectus non est referenda. Deinde extremum gradum metus denotat: & ita inter adfectus omnino locum promeretur, sed tum facillime in iram aut furorem degenerat. Id enim in adfectibus vehementioribus haud infrequens est, ut transitus quidam fiat ab vno adfectu in alterum. Sic amorem summum, subito in summum odium transire, videas. Pari ratione a desperatione ad iram datur transitus: vnde desperabundi, audacissimi quandoque sunt mortaliū. Fluxitque inde illa ciuilis prudentiae regula, cum hoste desperabundo pugnare, rem esse ancipitem, & periculi plenissimam.

* *Quid de tristitia sentiamus, iam ex iis, quae de laetitia diximus, intelligere licet*. Si enim pro sensu doloris vox ista sumitur, quem praesente malo percipimus, inter adfectus non erit referenda. Quod si inter eos locum occupare debet, necesse est, ut hac voce eminentior gradus metus denotetur, qui oritur dum malum iam imminet. Ideoque quae de obiecto, causis, effectibus, metus, dici solent, suo modo etiam locum habent in adfectu tristitiae. Obiecti diuersitas, modusque, qui in tristitia obseruatur, efficiunt, ut laudabilis alia, alia vituperabilis sit, qua de re deinceps.

** Si modo & *fiducia* inter adfectus referenda. Sed tolli, ni fallor, dubium potest, si obseruemus, diuersimode vocem *fiduciae*, accipi. Si enim pro quadam animi acquiescentia, in alterius praesertim potentia, aut voluntate nos iuuandi, accipitur, locum inter adfectus non obtinebit. Nulla enim tum mentis est commotio, sed potius quies & tranquillitas. Quod si vero pro eminentiori gradu spei sumitur, nihil obstat, quo minus inter adfectus referatur. Quo pacto vero a laetitia, quam icidem a spe gradu differre diximus, distinguatur fiducia, iam explicauimus, cum de laetitia verba faceremus.

*** Non facis equidem apta videtur vox *consternatio*, ad adfectum laetitiae vehementiorem,

tiorem, ex casu inopinato nobis oblato, ortum, exprimendum: non tam en commod or occurrit. Eiusmodi autem affectum dari, res ipsa docet, cum praeter opinionem spes ingens aliquod bonum consequendi nobis afferri queat. Sed tamen ab affectu isto, consternatio, quae ex obiecto praesenti oritur, & in mera passione animi consistit, discernenda. Idemque de *terrore* obleruandum, qui per se non est affectus, sed mera passio: cum metu tamen constitutus, nouum producere affectum videtur. Huc referendus videtur panicus ille terror, de quo subinde historici. HIRTIVS PANSIA: *terror hominibus mentem confiliumque erigis, & membra debilitat; de bello Alexandrino, cap. 18. n. 2.*

§. XX.

Licet autem omnium affectuum haec sit indoles, vt in corpore certa illorum signa compareant, vti supra dictum, ita laetitiae tristitiaeque affectus hoc peculiare habet, vt illam quandoque *risus*, hanc vero comitentur *lachrymae*.* Cum enim in affectu laetitiae spiritus animales magna copia partim ad vultum, partim ad pectus & diaphragma se conferunt, per musculorum in vultu & pectore contractionem, certus exprimitur sonus, qui *risus* nomine venit. Sic &, cum vapores, qui ex cerebro, per oculos transeunt, spiritibus animalibus in affectu tristitiae inde recedentibus, condensantur, *lachrymae* inde oriuntur.** Atque sapientissime haec ita Deus constituit, vt alii etiam homines hac ratione ad similes affectus concitarentur, quod ad socialitatem colendam, mutuumque amorem conseruandum, augendum, fouendum, plurimum conferre poterat.

* *Risum esse laetitiae effectum constat inter omnes. Ideoque & EPICETVS risum describit, quod sit laetantis animi iraptuxvov, ebullitio quaedam, enchirid. cap. 43. Eandem ob causam, etiam laetitia spiritualis in scriptura sacra, aliquando per risum exprimitur, Psalm. LI, 8. CXXVI, 1. 2. Luc. VI, 21. Ob stare equidem videtur, quod aliquando laetitia perfusi sunt homines, nec tamen rideant: & rursus, quod rideant, cum tamen nullas videntur habere causas laetandi. Sed quod ad primum attinet, distinguendi sunt laetitiae gradus. Non enim in quolibet gradu laetitiae, huncce effectum accedere, iubens concessero. Nec negauerim, alias intercedere causas posse, cur non eodem apud omnes modo hic se effectus prodar. Maioris momenti videtur alterum, quod rideant saepius homines, cum tamen nullas laetandi habere videntur causas. Sed vero, si accuratius rem expendamus, & verus modo, non fictus risus sit, laetitiam quandam semper subesse deprehendemus, etsi prima fronte id non adpareat. Rident scilicet interdum homines ob lapsus aliorum, etiam eorum, quibus ceteroquin non male cupiunt. Sed intima hic cordis humani & profundissima corruptio, vel maxime conspicitur. Aliorum enim lapsus ita plerumque mortales considerant, vt se hac in re meliores esse concludant, vnde tacitum aliquod gaudium, & hinc risus. Si vero infirmitatem iudiciorum varietatem consideremus, mirum non est, ridiculum vni videri, quod aliis eiusmodi non videtur. Digna sunt, vt expendantur, quae hac de re tradidit BELLEGARDIVS, in libro Gallicano idiomate scripto: *de eo, quod ridiculum est. Quod si natura risus recte expendatur, etiam quae de moralitate eius disputantur, facile diiudicari possunt. Cuius risus effectus naturalis gaudii sit, impedire eum, aut cohibere, homines nequeunt, si in eo affectu sint constituti. Quale autem gaudium, talis est risus. Vt ergo gaudium in re illicita, turpi, vana, illicitum, ita & risus: & vt iridem gaudium, si in re licita etiam modum excedat, vituperabile censetur, pari ratione de risu censendum. Sed de affectuum moralitate deinceps. De illicito & indecoro**

indecoro risu, conf. *Prouerb. x, 23. xiv, 13. Kobleth. 11, 2. vii, 7.* Quid vero de illis censendum sit, qui data opera id agunt, vt risum moueant, eleganter exponit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. 2. paedagogi cap. 5. pag. 166.* Digna sunt verba eius quaedam, quae hic legantur, sed breuitatis causa, latino saltem sermone: *verum autem ridicularum, vel videndarum potius actionum, imitatores, exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia, a cogitatione & moribus emanent, fieri non potest, vt verba aliqua emittantur ridicula, quae non procedant a moribus ridiculis. Illud enim: non est arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala, quae facit fructus bonos, hic quoque applicandum. Sermo enim fructus est cogitationis. Si ergo qui risum mouent, sunt exterminandi a nostra republica, longe ab his, vt nobis permittamus, risum mouere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, eorum esse imitatores. Multo autem est absurdius, studere vt ipse sis ridiculus, hoc est, probris incessendus & irridendus. Si enim nemo ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo insernum hominem magis ridiculam sustinere figuram, iure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam: multo autem magis est cauendum, ne in verbis esse & videri ridiculi velimus, id quod est omnium, quae sunt in homine, longe pretiosissimum, nempe sermonem ac rationem, iudicio habentes, &c. Prolixe de risu, sed more suo, vt multae hinc ordine congerat, disserit GIBBERTVS VOETIVS, in *asceticis cap. 6. pag. 248. seqq.**

** Dum *lacrymas* tristitiae effectus dicimus, recte & hoc, & cum grano salis, est accipiendum. Vt enim adfectus tristitiae admodum variat, ita non in omni tristitia, nec apud omnes, qui hoc adfectu laborant, *lacrymae* statim conspiciuntur. Plerumque enim si cum amore quodam coniuacta sit tristitia, hic effectus sequitur. Ad *lacrymas* itaque homines voluptuosi, molles, item pueri, feminae, prae reliquis procliuus sunt, ob temperamentum sanguineum, aut sanguineo proximum, ideo & vaporum copia abundantes, & ad adfectus eiusmodi facile commouendi. Quod commiserati *lacrymas* exprimat, mirum non est: namque in hoc adfectu concurrat cum amore quodam, tristitia. Pudorem & indignationem itidem quandoque *lacrymae* comitantur, sed hic quoque tristitia quaedam subest. Sunt, qui amoris & gaudii *lacrymas* addunt. Quod nostrae aduersari sententiae videtur, qui *lacrymas* tristitiae effectus diximus. At non temere id contingere puto, nisi cum amore & laetitia species quaedam tristitiae concurrat, quod contingere facile potest. Exemplo esse possunt *lacrymae* Iacobi & Esau, *Gen. xxii, 4.* Iosephi fratribus se aperientis, *cap. xlv, 2.* & patrem Iacobum complectentis, *cap. xlvi, 29.* Negari etiam non potest, ob dolorem, absque adfectu spectatos, apud homines praesertim effoeminatos, oriri facile *lacrymas*. Vt autem naturalium, ita & spiritualium quorundam adfectuum, haec est ratio, vt *lacrymae* eos sequantur. Praesertim respicientium hominum, & ob peccata admixta dolore & tristitia persuforum, frequenter in scriptura sacra commemorantur *lacrymae*. Exemplum praebent Israelitae, *Iud. 11, 4.* Petrus, *Luc. xxii, 62.* femina peccatrix, *Luc. vii, 38.* conf. & *Es. xxii, 4. 12. Joel. 11, 12. 13. Zachar. xii, 10. 11.* Neque in dolore modo ob peccata, sed in aliis adfectibus spiritualibus, in quibus tristitia quaedam subest, aut cum amore concurrat, *lacrymae* locum habent, vt exempla docent. Quae admodum vero *lacrymae* in naturalibus adfectibus de veritate adfectus, testantur: cum non aeque in hominum potestate positum sit eicere *lacrymas*, ac vultum componere ad tristitiam, quod illi etiam facere possunt, qui omnium minime tristes sunt: ita haud infrequens est in spiritualibus, pro adfectu veritate inde ducere argumentum. Qua in re tamen saepius homines falluntur turpissime. Fieri enim potest, vt, cum quis de rebus sacris cogitat, ex causis mere naturalibus, praesertim si per temperamentum conditionem, aliasque rationes, ad eas pronus sit, in *lacrymas* solatur. Et experientia docet, homines improbos, qui nunquam in animum induxerunt, serio respicere, aliquando, cum ob peccata admoniti sunt, a *lacrymis* sibi temperare non potuisse. Quod si itaque hinc aut ipsi, aut alii, qui forte salutis eorum curam gerere debent, concludant, poenitentiam non posse

posse non esse seriam, quia cum lachrymis peccata confesti sint, longissimo a veritate aberrabunt. Namque euentu subinde consistit, ea ipsa hora, aut die, ad ea illos rediisse peccata, quae cum lachrymis detestari vili sunt. Fallaciam itaque istam naturae serio euitemus, necesse est. Rursus ex defectu lachrymarum non est, vt inferamus defectum tristiciae spiritualis, similiumque adfectuum. Namque difficiles adeo per naturae conditione nonnulli ad lachrymas sunt, vt summis maximisque calamitatibus, ad eas moueri nequeant. Vnde & tristicia summa similibusque adfectibus conturbari possunt, etsi nullae sequantur lachrymae. Absolum ita esset, certas lachrymandi leges hominibus praescribere, aut inter officia illorum lachrymas ponere, quae in hominis non positae sunt potestate. Diuidenda hinc, quae prolixo, more suo de lachrymis habet GISEBERTVS VOETIVS, in *afectibus cap. 4. p. 222. seqq.*

§. XXI.

Alii rursus orientur adfectus, si cum amore, odioso coniuncta sit seria voluntas, vtendi mediis, quibus aut bonum aliquod consequi, aut malum imminens propulsare queamus. Quod si ad media, quibus bonum aliquod consequi queamus, vsurpanda, vehementiori animi motu concitemur, *audacia** vocatur, atque *animositas*, sin languidiori, aut omnino nullo, *pusillanimitas***. Quod si aliorum, quibus concedere quidquam parum honorificum existimamus, nos commoueant excitentue exempla, *aemulatio**** dicitur. Si ad malum imminens propulsandum, motu aliquo, sed languidiori, feramur, *indignatio*, sin concitatori, *ira***** vocatur, quae prout cito transit, aut firmiter animo insidet, aut *excandescenciae*, aut *amaritudinis* nomine venit, & si summus gradus accesserit, velut in *furorem* quendam degenerat; eademque si circa res sacras versetur, *zeli** quandoque nomine venit.

* Non desinat, qui *audaciam* pro specie quadam sp̄i venditant, & nihil aliud, quam *spem afluosam*, esse dicunt. vid. ARNOLDVS WESENFELDIUS in *georg. vitae & anim. part. 2. cap. 19. §. 9.* Quorum sententiae nostra non adeo repugnat, modo addatur, quod *audacia* nisum & conatum aliquem, bonum aliquod non tantum impetrandi, sed & difficultates obstantes superandi, connotet. Hinc & *audacia* supponit fiduciam quandam virium, ad bonum impetrandum & difficultates superandas, necessarium. Obiectum ergo etiam *audaciae* non est malum aliquod, vt scholastici perperam sibi persuadent, sed bonum. Quando enim circa malum versari videretur, eius absentiam intendit, ea quidem ratione, vt animi perceptio, quae ex boni cuiusdam representatione oritur, hic omnino praeponderet. Quod argumento evidentissimo est, iis adfectibus, qui ex boni representatione oriuntur, *audaciam* annumerandam esse. Hinc rationem intelligere licet, cur cholericis, & qui omnium minime metui obnoxii sunt, ad *audaciam* proni sint, & quae reliqua sunt de causis huius adfectus, remotis & proxima, item de obiecto & effectibus, obseruanda. Singulares etiam tum in mente, tum in corpore eius se ostendere effectus, & ex ipso vultu relucere, experientia quemuis conducere potest. Sumitur plerumque in malam partem *audacia*, solentque excessum fortitudinis per eam libelli ethici vulgares describere. Sed perperam. Namque & hunc adfectum, si legitima ratione, dirigatur, bonum esse posse, ex dictis constat, *conf. 2 Cor. xi, 21.* Vltierius hoc ex sequentibus innotescet.

** Si *pusillanimitas*, tantum defectum, aut sp̄i, aut *audaciae* denotet, inter adfectus locum non promerebitur. Omnis enim adfectus consistit in motu quodam, At si

languidiorem gradum audaciae, locum hic inueniet. Solet tamen & interdum metus aliquis, pusillanimitatis nomine venire.

*** Refertur a nonnullis ad adfectum audaciae, *aemulatio*. Non prorsus male, modo obseruetur, in quibus inter se aut conueniant, aut discrepent. Conueniunt in causa remota, cum cholericis praecipue & ad audaciam, & ad aemulationem, prouisi sint. Aemulatio enim est filia ambitionis. Sed caute ab aemulatione discernenda est inuidia, quae ab ea toto coelo differt, licet haud raro hi adfectus inter se confundantur. Conueniunt & in eo, quod vtrique adsit nisus aliquis & efficax voluntas adhibendi media, quibus bonum propositum obtineri queat. Sed in eo differunt, quod, cum audacia latius se diffundat, aemulatio speciatim pro obiecto habeat, *æmulationem* quandam & praerogatiuam, quam prae aliis, quibus dignitatem quis & praestantiorum se credit, obtinere cupit. Vnde euidentissime sequitur, aemulationem pro fundamento habere ambitionem. Sed ratio quoque inde patet, cur aemulatio aequalitatem quandam & similitudinem aemulantium supponat. In magna enim inaequalitate aut dissimilitudine, nulla spes adesse potest *æmulationem* quandam prae aliis obtinendi, vnde conatus eiusmodi vanus, stultus & irritus foret. Quae ipsius commotionis in hoc adfectu sit ratio, quae eum non possint non sequi effectus, facile, si, quae audaciae & ambitionis sit ratio, expendamus, intelligitur. De moralitate eius, deinceps ex instituto quaedam monebuntur.

*** Sunt, qui putant, *iram* esse adfectum maxime compositum. Concurrere enim hic odium, tristitiam, & cupiditatem depellendi mala. Sed illis suffragari nequeo. Tristitia enim est species odii, adeoque diuersi inde constitui nequeunt adfectus. Cupiditas depellendū malum, itidem non est diuersus adfectus, sed potius ipsam iram absoluit, ita, vt recte mea opinione dicatur, iram esse speciem tristitiae, quatenus haec simul malum imminens depellere annititur. Hinc vero etiam pater, quo pacto *ira* differat ab *audacia*, qui ceteroquin inter se conuenire videntur adfectus. *Audacia* enim est species amoris, *ira* autem tristitiae vel odii. In illa est cupiditas & nisus adhibendi media, sed ad obtinendum praecipue bonum; in hac ad propulsandum malum. Sed irae quoque non vna eademque apud omnes est ratio. Cum enim omnes quidem homines, studio naturali se conseruandi ducti, prouisi sint ad mala imminencia propulsanda, non vno tamen eodemque omnes id faciunt modo. Vnde irae diuersitas. Nonnulli citissime, & efficaciter ad iram mouentur, sed, si hostis se subasittat, acquiescunt, & ad veniam dandam prouisi sunt, animi parum generosi esse, existimantes, iram seruare erga illos, qui nocere amplius aut nequeunt, aut nolunt. Et haec ira hominum cholericō temperamento praedictorum propria est. Alii cito ad iram concitantur, sed parum efficaciter, intercedente plerumque metu. Sanguineorum id est, & hominum voluptati deditorum, qui ad reconciliationem, etsi satisfacionem non acceperint, prouisi sunt. Et ea quidem irae species, quae cito transit, nec firmiter animo insidet, *excandescencia* vocari solet. Sunt rursus alii, qui paulo tardius iram concipiunt, sed semel conceptam animo segeterrime dimittunt. Ad extrema istius tendunt; condonare delicta, aut illis, qui se laeserunt, veniam impertire nesciunt; saeuunt in hostes & furorem emittunt, etsi longum temporis intercesserit spatium, hostisque amplius laedere nec velit, nec queat. Id illis fere proprium, qui ex melancholico multum trahunt temperamento: soletque ea irae species *amaritudo* vocari. Pessimam hanc esse irae speciem, fatentur omnes: priores adeo nonnulli excusant, vt parum absit, quin laudent, saltem iram, quae cito transeat, in viros probos & honestos cadere, profiteri non erubescant. Quae in re quam turpiter fallatur, ex infra dicendis patebit. Alia est irae differentia, quae ex graduum diuersitate petitur. Infimus enim iras gradus, *indignatio*, supremus, *furor* dici solet. Sed haec satis nota sunt. Quae vero de causa irae, tum proxima, tum remota, de ipsa irae commotione, eiusque effectibus dici possent, ex dictis iam quodammodo intelliguntur.

* Vtunque enim *zelum* consideraueris, nihil aliud tandem erit, quam species irae, quae ex obiecto peculiari, peculiarem quoque accipit denominationem. Doctoribus praecipue proprius censetur hic adfectus, qui quod errores perniciosos ecclesiam deuastantes,

stantes, prauosque mores auditorum, & alia mala ecclesiae incumbencia, zelo corripiuntur, hoc est, ad mala ista remouenda acriter incitantur, quod irae proprium est. conf. 2 *Corinth.* XI, 2. *Galat.* IV, 17. Nec obstat, quod ex amore oriri vulgo zelus dicatur, & primumque zelo amor ostendatur. Vt enim posterius saepius per hypocrisin fit, ita, si prius contingit, amor eundem zelum acuit, etsi proprie loquendo zelus non sit amor. Sed haec omnia, vt & quando licitus, quando illicitus zelus sit, ex dicendis suo loco, luculentius constabunt.

§. XXII.

In iis, quos hactenus commemorauimus, adfectibus, bonum malumue, amorem aut odium excitare aptum, *immediate* nos tangit. Iam, contingere etiam potest, vt *mediate* ad nos pertineat, intercedentibus scilicet aliis hominibus, quibus, aut bene, aut male cupimus. Si enim illis, quibus bene, saltem non male, cupimus, aliquid mali aut incommodi obueniat, enascitur inde *commiseratio*,* quae nihil aliud est, quam odium mali, quod homini, cui bene cupimus, accidit. Ad commiserationem accedere facile etiam ira potest, si malum illud illi ab aliis hominibus, inferatur, idque iniuste fieri credamus. Quod si illis, quibus bene cupimus, aliquid boni accidat, oritur inde species laetitiae, qua huius boni continuationem exoptamus, quam nonnulli *congratulationem*** vocant. Cum bonum, quod, vt aliis obtingat, optamus, nondum adsit, *faueur* adpellitur,*** vt *gratitudo* dicitur, quando causa peculiaris, cur haec optemus, accedit, e.g. si magna ab iis in nos sint profecta beneficia. Si vero alicui, cui male, saltem non adeo bene, cupimus, aliquid mali accidat, *irrisio** inde originem habet, quemadmodum *inuidia*** oritur, si bono quodam, quo eum carere vellemus, potiatur.

* Concurrit itaque in *commiseratione* odium mali, seu tristitia, & amor; odium mali, seu incommodi, quod aliis incumbit, & amor eorum, quibus hoc incumbit. Interim amor praeponderat, vnde ex eo hicce recte deriuatur adfectus, & coniunctus est cum nisu quodam adflictum adiuuandi, licet efficacius in quibusdam, in aliis minus efficaciter. Haec si recte ponderentur, patebit, cur plerumque feminae, hominesque voluptati dediti, aut sanguineo temperamento praediti, ad commiserationem promptiores sint, aliis; cur facilius propinqui, cognati, amici, ad commiserationem nos moueant, quam peregrini & hostes, quanquam & hi quandoque; quod in homines improbos etiam & ab omni pietate alienos hic adfectus cadat, vnde, qui eum cum commiseratione regentorum spirituali confundunt, indeque praepostere regenerationis documentum capunt, iterum falluntur turpiter.

** Ita quidem recentiores quidam, qui *congratulationem* inter adfectus referunt. vid. PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 7. §. 7.* Sed ea demum conditione id recte fiet, qua laetitiam inter adfectus referri posse, supra diximus. Raro forte etiam continget, vt bona aliorum tam vehementer alios moueant, vt eiusmodi animi commotio, quae ad adfectum requiritur, inde oriatur.

*** *Fauor* itaque & *gratitudo* ad adfectum spei proxime accedent. Vtrobique enim pro obiecto bonum aliquod futurum est: hoc saltem discrimine, quod in spe bonum illud

immediate nosmet ipsos tangat, in fauore & gratitudine mediate, per alios. Aut itaque hac ratione inter adfectus referendi sunt, aut ex eorum numero plane excludendi. Saepissime namque voces istas ita sumi, vt adfectum proprie sic dictum non denotent, certum est. Si quae etiam in iis adest commotio actiua mentis, admodum ea languida est.

- * Alii quoque *insultationem* vocant, aut irrisiōnem ab insultatione gradu differre, docent. Reuera itaque *irrisio* est species laetitiae, in tantum itaque inter adfectus referenda, in quantum laetitia inter eos locum promeretur: determinationem autem accipit ab obiecto, quod est malum, quod illis obtingit, quibus male, aut non adeo bene cupimus. Id cum nobis bonum videatur, adfectus inde irrisiōnis oritur. Quod si reuera malum illud fuerit promeriti, quibus illud accidit, & cetera, quae prauum hunc adfectum reddere possint, abint, inter indifferentes videtur locum suum recte occupare. Hinc & *ἰσχυρισμὸς*; Deo tribuitur, *Psaln. 11, 4. LIX, 9. Prouerb. 1, 26.* nec aliud quid denotat, quam iustissimam poenaram, quas sua culpa homines impij sibi attraxerunt, adprobationem. In hominibus cum fere semper irrisio cum odio quodam aut contemptu illorum, quibus mala accidunt, coniuncta sit, vix vnquam sine malignitate quadam est, adeoque recte in vitio ponitur. Laetari ob mala, quae aliis contingunt, cum amore pugnat, maximeque est vituperabile. Id quod gentilibus etiam atque philosophis ipsis quodammodo obseruatur: qui, cum de satyra, carminibusque satyricis praecipunt, leuia saltem hominum vitia, minime grauiora hac ratione perstringenda atque ridenda, condocent. Sed diuinæ litterae nos aliter hac de re informant, quae commiseratione potius, quam odio aut contemptu homines, qui peccant, dignos ostendunt: etsi ob iustissima Numinis iudicia, cum propriae tamen infirmitatis recordatione, laetari, nefas non sit.

- ** Est itaque *inuidia* species tristitiae, qua ob bona, quae alijs obueniunt, quis afficitur, supponitque adeo odium, saltem amoris defectum erga illos, quibus inuidemus. Vnde hicce adfectus sua natura maxime malignus est. Sunt, qui inuidiam adfectum compositum esse docent, ex tristitia & odio, quod ex bono aliquo quis concipiat, quod indigno contigisse arbitretur: hinc & adfectum hunc sedulo distinguendum esse, moment, a praua ista inuidia, qua dolorem de rebus alterius secundis quis concipit. vid. PHILARETVS *ethic. part. 1. cap. 7. §. 7. n. 2.* Sed praua isti nituntur hypothesi, ac si omnes adfectus indifferentes sint, quam tamen falsam esse, deinceps demonstrabimus. Experientia docet, in hocce adfectu nunquam in censum venire, num dignus an indignus quis sit illo bono, quod ei contingit, licet interdum talia ad odii & liuoris malignitatem tegendam, obtentui sumantur, sed tantum, quod molestum sit, bonum alicui obtingere, quod ei obuenire nolle mus, iuxta tritum illud: *inuidus alterius macrescit rebus opimis.* Intelligere ex dictis facile licet, qui ad odium & tristitiam proni sunt, maxime etiam inuidiae adfectu laborare, vt contra, qui ad laetitiam procliuēs sunt, proni etiam sunt ad irrisiōnem. Vnde, quae de causa horum adfectuum proxima, remota, effectibus, ceterisque, dici possent, diiudicanda.

§. XXIII.

Pro obiectorum varietate, varios etiam esse adfectus, supra iam obseruauimus.* Et sane cum obiectorum specialium, infinitus fere sit numerus, infinitam quoque adfectuum inde oriri varietatem, necesse est, praesertim cum pro hominum ipsorum diuersitate, obiecta illos diuersimode adficient: Interim nomina nobis deficiunt, quibus singulos istos adfectus exprimere queamus. Sic cum ambitionis obiecta sint fere innumera, magnam quoque adfectus huius diuersitatem, efficiētia, nomina tamen peculiariora, quibus speciales isti adfectus expri-

man-

mantur, non occurrunt. Referre tamen hucliket *pudorem*, ** qui nihil aliud esse videtur, quam metus vituperii, siue metus, ne alii minus honorifice de nobis sentiant. Vnde eum ambitionis esse speciem, constat, quemadmodum *curiositas* *** est voluptatis species, quippe quae nihil aliud, quam cupiditatem, animum variarum rerum cognitione, oblectandi, significat.

* conf. quae dixi *elem. philof. praef. pars. 1. cap. 2. sect. 2. §. 79. seqq.*

** Obiectum namque pudoris constituunt omnia, quae existimationem, quam alii de nobis habent, aut certe, quam eos de nobis habere volumus, imminuere possunt, siue reuera eam imminuant, siue nobis saltem imminuere videantur. Prout autem homines iudicio magis aut minus pollent, in aliis quaeque aliisque rebus dignitatem quandam collocant, existimationem quoque suam, si istis priuentur, imminui credunt, atque pudore suffunduntur. Qui maximo prae aliis iudicio praediti sunt, facile intelligunt, in virtutis exercitio maximam positam esse hominis dignitatem & praestantiam: hinc, si quid agunt, quod cum virtute non conveniat, laesam praecipue dignitatem suam existimant. Et inde factum, ut pudor pro virtutis signo habeatur, iuxta decantatum illud: *erubuit, falsa res est.* Quod haecenus quidem verum: modo simul obseruetur, id non minus de pseudo-virtutibus hominum irrogenitorum, quam de veris regentorum, procedere: vnde saleretur, si quis ex eiusmodi pudore statim colligeret, se vera virtute, quae in solos regentos seu christianos cadit, praeditum esse. Accedit vero etiam, saepius homines, non tam in virtutibus, quae ad honestatem spectant, quam iis, quae ad decorum pertinent, dignitatem suam collocare, indeque pudore suffundi, si forte contra regulas decori egerint, minime autem, si contra regulas honesti peccauerint. Hinc videas, pudore suffundi, qui forte inconsiderate & imprudenter aliquid dixerint, cum contra, diuini Numinis negligere cultum, intemperantiae & libidinis indulgere, fraudibus circumuenire alios, eos minime pudeat. Immo pudet saepius nonnullos, ea agere, quae recta sunt, preces e. g. palam fundere ad Deum, aut de rebus diuinis apud alios verba facere, cum per ebrietatem vsu rationis, omnique eo, quo homo bestiis praestat, se priuare, eos minime pudeat. Omnia haec ex corrupto hominum de dignitate sua, & existimatione, iudicio, oriuntur, quam in iis collocant rebus, in quibus minime debebant, & in quibus debebant, non collocant. Cumque iudicium hominum mutari queat, facile etiam causa perspicitur, cur initio ob quasdam res pudore suffundantur, quarum deinceps eos non amplius pudeat, vnde *pudorem amittere* dicuntur, & vice versa. Sic videas, iuuenes accurata educatione ad omnem honestatem formatos, sine pudore dicere, multo minus facere, ea non posse, quae turpia sunt: mox prauo consortio corruptos & abreptos eo vsque procedere, utposito pudore omnino foedissima quaeque ac turpissima designare non dubitent. Sensim enim corruptitur iudicium, ut turpia non amplius videantur, quae antea videbantur vel maxime. Sed cum pro aetate hominum & statu diuerso iudicium maxime variet, de iis, quae contra dignitatem eorum ac existimationem sunt, patet, cur ob causas etiam longe diuersas pudore suffundantur alii, alii non suffundantur. Tenerae aetatis pueri sine pudore in conspectu aliorum verba vix faciunt, quod facillime in iis se labi posse existiment. Virgines, feminaeque honestae, cum in pudicitia maximum decus, ornamentumque suum positum esse recte iudicent, sine rubore talia proferre non audent, quae impudicitiae speciem prae se ferunt. Milites hunc adfectum experiuntur, si quid forte illis obtingat, quod fortitudinis laudem illis detrahat. aulici, si quid obueniat, quod in imprudentiae suspicionem inducat, eruditi, quod doctrinae aut *sapientiae* gloriam dubiam reddat, & sic porro. Quae omnia si recte expendantur, non tantum, quae pudoris natura indolesue sit, intelligemus, sed id quoque perspicimus, non temere pudorem pro argumento, regula, & norma *iustitiae & honesti* vendi-

venditandum, quod nonnulli faciunt. Si quis enim hoc principium ponat, quidquid pudorem hominibus incutit, turpe, quidquid sine pudore committitur, honestum, in applicatione deprehendet, se inagnopere falli. Ex dictis namque constat, multa sine pudore ab hominibus committi, quae sunt turpia; multorum eos pudere, quae honesta sunt & laudabilia. Quod si dicas, tum pudorem non recte se habere, cum quem eorum pudet, quorum cum pudere non debebat, illud quidem concedo: sed tum videbit, alia iterum regula, alioque principio opus esse, ut intelligamus, quorum nos pudere debeat. Sed hoc sic in *rapido*. conf. SAMVEL PVPENDORFIVS *lib. 1. de iur. nat. & gent. cap. 2. §. 7.* add. quae ad HYGONIS GROTII *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 5. §. 11. num. 2.* disputari solent. De causis huius adfectus, remota, proxima, ipsaue commotione, & effectibus, seu consequentibus, ut aliquid addamus, necesse non est, cum ex dictis ea facile intelligatur. Inter effectus, insignis maxime est, quod ad silentium saepius redigantur homines intempestivo pudore, nec proloqui audeant, quae peterant & debebant, id tamen vel maxime adhuc est observandum, duplicem pudorem posse consisti, alium, qui praecedit dicta & facta, quae nostram existimationem imminuere possunt, alium, qui sequitur. Hic in dolore saltem quodam ob imminutam existimationem consistere videtur, & hactenus inter adfectus non erit referendus; licet cum priori, qui in commotione quadam aetiva consistit, & proprie loquendo adfectus est, multa communia habeat.

*** *Curiositas* vulgo inter vitia seu debilitates intellectus refertur: sed adfectibus annuendam esse, ex dicendis constabit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, quinque recenset species curiositatis: cum ea quaerimus, quae ad nos non spectant; cum minus necessarii maxime studemus; cum difficiliora quaerimus, neglectis principiis; cum illa scire volumus, quae Deus non reuelavit; & denique, cum non simpliciter acquiescimus in Dei voluntate, sed rationem eius videre cupimus; *lin. doctrin. mor. cap. 4. §. 18.* Sed quodlibet sciendi desiderium, idque inordinatum, non statim est curiositas: saltem ad vltim vocis non attendent, qui eam eo vsque extenderint. Hunc enim si obseruemus, indolemque curiositatis paulo accuratius consideremus, deprehendemus, nihil aliud hac voce designari, quam eiusmodi desiderium, quo varia eaque haud raro parum vtilia scire cupimus, saltem ad pacandum animum, tempusque fallendum. Est itaque curiositas species quaedam voluptatis, subtilioris quidem, sed quae non minus in vitio ponenda, quam reliquae voluptates crassiores. Scilicet *crassior* voluptatem eam voco, qua quis ea concupiscit, quae corpus sensusque externos delectare possunt: *subtilior* autem, cum ea quis quaerit, quae imaginationi & intellectui voluptatem quandam adferunt. Idque iterum vel *crassiori* quadam, vel *subtiliori* fit ratione: priori quidem modo, si legendis & meditandis eiusmodi rebus quis incumbat, quae adfectus corporales & voluptuosos excitent, foueant, alant; posteriori, si quis appetat, quae per se, nouitate, raritate, varietate, intellectui delectationem adferant. Et haec est illa voluptatis species, de qua hic loquimur, quae quo subtilior est, & sub honesta ommi litterarii specie, similibusque integumentis latitat, eo difficilius agnoscitur, & pro vitio habetur. Obiectum itaque huius adfectus sunt omnia ea, quae intellectui delectationem adferre possunt, quae & curiosa ideo vocari solent, praesertim noua, insolita, varia, similiaque. Hinc nouellarum & historiarum lectioe eiusmodi homines capi vides, sed ita, ut ab vno mox ad aliud dilabantur, cum ipsa varietas maximam hic adferat voluptatem. Idem etiam qui ceteroquin ad voluptates corporis prouisi sunt, has mentis voluptates quam maxime sectantur. Vnde, quid de causis adfectus huius, proxima, remota, effectibusque & similibus, censendum sit, liquet.

§. XXIV.

Contingere etiam potest, & ex hactenus dictis fere constat, ut duo simul concurrant adfectus, ut quodammodo commixti inter se censeriqueant.

queant. In cuius rei exemplum speciatim adferri solet *zelotypia*, * in qua odium & amor simul conspicitur, at erga diuersos homines, aut erga vnum quidem hominem, sed diuerso respectu, nobis consideratum.

* *Zelotypiam*, a zelo supra iam §. 24. memorato, distinguimus. Zelus enim est irae species, & ab obiecto speciali peculiarem accipit denominationem. Zelotypia autem, si vox proprie capiatur, est affectus ex amore carnali, libidinoso maxime, & odio compositus. Hinc sua natura vitium secum trahit (de metaphorica enim zelotypia nobis nunc sermo non est) & ob affectuum contrariorum concursum, in effectus ridiculos, & magnam mentis impotentiam arguentes, subinde erumpit. Sed amorem & odium, dum in hoc affectu concurrere diximus, hoc respectu duarum plurimue personarum est intelligendum, immo & quodammodo ratione vnius, quam zelotypus in tantum amat, in quantum placet, sed in quantum ab ea alios quoque amari credit, odio prosequitur, multo magis autem eos, qui eandem amant, aut saltem amare videntur, vel cui ipsa fauere vlla ratione videtur. Unde & ratio patet, cur zelotypia cum suspitione sit coniuncta, quia odium aliquod semper subest, dum zelotypus vel plane non, vel non solum, vel non eo, quo cupit, modo, se amari existimat. Quae si expendantur, zelum, quem supra descripsi mus, a zelotypia, vt hic vocem eam accipimus, recte nos discreuisse, patebit. Quod etiam de affectibus generatim diximus, ex meris eos quandoque oriri figmentis, zelotypiae exemplo luculenter patet: cum miseri isti suspitione ducti ex singulis gestibus, dictis, factis, amant, aut quos rivalis suos credunt, argumentum se excrucianti capiant, talia comminantes, quae aliis, quorum affectus aut propensiones se perspicere credunt, saepius ne in mentem quidem venerunt. Paucis: stulticia & miseria hominum, imaginationisque foecunditas, & per non-entia mentes nostras turbandi efficacia, vel maxime in hoc affectu conspicitur. Ad zelotypiam etiam prae reliquis prouisi sunt homines melancholici, & qui ad eorum indolem proxime accedunt, quorum vt vehemens, si inflammetur, amor est, ita suspicaces admodum sunt, idque eo magis, quo facilius in seipsis quaedam deprehendunt, ob quae placere illis, a quibus amari cupiunt, minus queant, quam alii. Hinc odium a suspitione ortum, & suspitionem iterum augens, augendum rursus a suspitione, vt ratio agant, quae in sanae mentis vix cadunt hominem. Hinc vero, quae causa remota proximaue huius affectus, quae animi commotio sit, quive effectus, patescit. Non ignoro, alios de zelotypia aliter philosophari, speciatim & PHILARETVM *ethic. part. 1. cap. 7. §. 6.* Sed ad indolem huius affectus non satis attendunt, & ex praua hypothese, quod omnes affectus sua natura indifferentes sint, ad ea zelotypiae vocem extendunt, quae tamen eadem proprie loquendo non veniunt. Huc pertinet, matronae cura pro honore conseruando; praefidis aut praefecti vrbis, pro tuenda vrbe vel arce; avari pro custodiendo thesauro. Ignoret prorsus, quid zelotypia sit, necesse est, qui huic eam tribuerit.

§. XXV.

Sed id quoque iam alibi a nobis obseruatum, * probe tamen tenendum est, quosdam affectus, praesertim ex vno eodemque fonte procedentes, inter se certa ratione iunctos esse, vt, qui ad vnum procliuius est, ad alterum quoque pronus esse deprehendatur. Sic cum ambitione, *iram, audaciam, aemulationem*, cum avaritia, *inuidiam*, cum voluptatis amore, *metum, pusillanimitatem, commiserationem*, similesque affectus coniunctos esse, & experientia docet, & aliis iam pridem obseruatum est.

* Vid. *element. philosoph. pract. part. 1. cap. 2. sect. 2. §. 85.* Vfus autem huius doctrinae maximus est in doctrina semeiotica. Ex adfectibus enim, qui velut secundarii videntur, primarios cognoscere licet, & ex his, si crebriores fuerint, propensiones dominantes, qui de re suo loco.

§. XXVI.

Iam ut ad rem ipsam accedamus, summam naturae humanae in appetitu sensitivo, adfectibusque, conspici depravationem, vel ex haecenus dictis quiuis intelligere facili ratione potest. Etenim quod ad sensitivum, quem vocant, appetitum attinet, ipsa, quae inter eum, & rationem intercedit, pugna, quantum opere corruptus sit, testatur. Enimvero si gentiles etiam & homines impii, solo interdum rationis ductu agnoscunt, turpes esse foedosque eiusmodi motus, quibus resistendum sit quavis ratione, *Rom. II, 15.* multo magis summa in iis naturae humanae corruptio deprehendetur, si ad verbi diuini lucem, iudicio spiritali accurate examinentur. conf. *Pf. XIV, 3. Rom. III, 10. 11. 12.*

§. XXVII.

Eadem naturae humanae corruptio ex adfectibus quoque adparet, qui nihil aliud, quam philautiam prauam, & turbatum naturae ordinem, in hominibus irrogenitis arguunt. Hinc in scriptura sacra vocantur *πάσεις τῆ σώματος*, quas per spiritum mortificare iubemur. *Rom. VIII, 23.* Sunt *παθήματα* & *ἐπιθυμίαι*, quas vna cum carne, tanquam matre harum filiarum, crucifigere debemus, *Gal. V, 24.* numeranturque inter *opera carnis*, quae qui faciunt, regnum Dei non haereditabunt. *ibid. vers. 19. 20. 21.*

* Pluribus hoc confirmat CAMPEGIVS VITRINGA, vir clarissimus, *observat. sacrar. lib. 3. cap. 11. §. 5.* Notandum, inquit, in scriptura sacra τὰ πάθη, sive παθήματα, adfectus proponi, & simul damnari, ut effecta, signa, & argumenta certa concupiscentiae pravae. Pauli verba dispersa sunt in banc rem ad Galatas: qui autem Christi sumus, τὰ ἔργα τῆ σαρκὸς οὐ θέλομεν εἶναι τὰ ἐπιθυμίας, καὶ τὰ ἐπιθυμίας, carnem crucifixerunt cum adfectibus, & cupiditatibus. Per carnem hic intellige mentem hominis, subiectam obscendantemque inordinatis motibus carnis. Addo: aut potius pravae philautiae, fonti & scaturigini primae omnium cupiditatum adfectuumque pravorum. Huius domini carnis in mentem, duo sunt effecta & signa, τὰ παθήματα, adfectus, sic proprie dicti, καὶ οἱ ἐπιθυμίας concupiscentiae, appetitus, quarumque rerum, quae ad carnem explendam satiandamque faciunt, illiciti. Idem deinceps pluvibus inde euincit, quod homo iudicio corruptus & vitis additus a Paulo vocetur *ἄσυνόεος*, hoc est, ut ipse quidem putat, *deditus adfectibus suis*, *1 Corin. 11, 14.* Erudita sunt, quae hac de re adfert, sed dubito, an omnes sibi habiturus sic suffragantes. Ceterum, summam naturae humanae corruptionem in adfectibus, plerique etiam agnouerunt philosophorum gentilium. Hinc aut eradicandos omnino eos esse, statuerunt nonnulli, ut Stoici, aut moderandos saltem & ad mediocritatem reuocandos, ut Peripatetici. In eo consentiebant plerique, miserrimos esse mortalium, qui adfectuum imperu agitentur, animique priuentur tranquillitate. Infinita hac de re veterum occurrunt testimonia, sed pauca tantum adferemus, ex quibus constet, praestantissimos philosophorum summam hanc naturae humanae miseriam introspexisse. Ex ipsius Epicuri, quem *ἡμετέριον* statuisse vulgo perhibent, mente, hac de re disputat TORQUATVS apud CIGERONEM, *lib. 1. de finib. p. m. 1054.* ut adfectuum

adfectuum incommoda, grauiſſima & luculeata oratione exponat: *ſap. enſia*, inquit, *eſt vna, quae moleſtiam pelles ex animis, quae nos exhorreſcere metu nou ſinat, quae praeceptrice in tranquillitate vniuiſeſt, omnium cupiditatum ardore reſiſteſo. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quae non modo ſingulos homines, ſed vniuerſas familias euerſunt, totam etiam ſaepe labefaſcunt rempublicam. Ex cupiditatibus adia, diſſidia, diſcordiae, ſeditioes, bella ualſcuntur. Nec haec ſe ſoris ſolum iactant, nec tantum in alios coeco impetu irruunt: ſed inſus atiam in animis incluſa inter ſe diſſidant aſque diſcordant, ex quo VITAM AMARISSIMAM neceſſe eſt effici, &c.* L. ANNAEVS SENECA in eo ſere vbique eſt, vt adfectuum incommoda, ſummam naturae humanae miſeriam demonſtrantia, depingat. Pauca multa complectitur, dum Lucilium ſuum ita adloquitur: *Tibi ſecum optime conuenit. Nec mirum, pauca iſtud contingere. Imperioſi nobis ipſi: aſque moleſti ſumus: modo taedio laboramus, inſelicem animum nunc ſuperbia inflammas, nunc cupiditate diſſendimus, alias voluptate laxamus, alias ſollicitudine exurimus. Quod eſt miſerrimum, nunquam ſumus ſinguli. Neceſſe eſt itaque, aſſidua ſi, in tam magno vitiorum contubernio rixa; praefat. lib. 4. quaef. natural. p. m. 740. 741.* Veriſſimum denique eſt, & generatim de omnibus boniſſimis, adfectibus ſuis indulgentibus, dici poteſt, quod auctore CORNELIO TACITO, praefantiſſimus ſapientiae (PLATONEM innupre videtur) firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe adſpici laniatus & iclus, quando, vt corpora verberibus, ita ſacuiſſa, libidine, malis conſulſis, animus dilaceratur; *annal. lib. 6. cap. 6.* Sed ſuperuacaneum eſſet, plura addere.

§. XXVIII.

Hinc & paſſim adfectus iſti carnales ſpeciatiſm in ſcriptura ſacra damnantur, & atro notantur lapillo. *Concupiſcentiam carnis*, hoc eſt, *voluptatis cupiditatem, & oculorum*, hoc eſt, *auaritiā & ambitionem* a patre eſſe, negat Ioannes, ſed a mundo eſſe dicit, *1 Ioan. II, 16.* Quibus vocibus eſt habitualis ad praua diſpoſitio atque propenſio ſignificetur, vt iam ſupra obſeruauimus, adfectus tamen ipſos, in quos vitia iſta erumpunt, includi, maniſteſtum eſt. Vti iam mundum, & quae in eo ſunt, homines amant, ita odio deteſtabili Deum proſequuntur, inde θεοσυγής Paulo dicti *Rom. I, 30.* alioſque homines, *1 Ioan. IV, 20. Gal. V, 21.* Ira hinc ſequitur, ſultorum hominum character, *Prouerb. XII, 16. Gal. V, 20.* in geſtus iracundos, & maledicta erumpens, *Matth. V, 21. 22.* Rurſus voluptatem, cupiditates, libidinesque, vnde πάθη ατιμίας, *Rom. I, 26.* A Petro vero grauiſter redarguuntur, *οι οπιω σαρκος εν επιθυμια μαω με πορευόμενοι, 2 epiſt. II, 10.* item *ηδονη ηγόμενοι την εν ημερα τροφην, verſ. 13. οφθαλμος έχοντες μετς μεγαλιδος, verſ. 14.* cum tamen adſpicere mulierem, vt eam concupiſcamus, nefas ſit, *Matth. V, 28.* Auaritiā itidem, ceu adfectum turpiſſimum, paſſim ſcriptura notat, *Rom. I, 29. Ephes. V, 3. IV, 19.* Vnde & auari inter eos numerantur, qui regnum Dei haereditare nequeunt. *1 Cor. VI, 10.* Cum auaritia autem coniuncta eſt naturali vinculo inuidia, quam inter opera carnis refert Paulus, *Gal. V, 20.* conf. & *Rom. I, 29.* Audacia quoque in hominibus irregentis vel maxime conſpicitur: vnde pseudo-doctores *τολμηται, audaces*, audiunt Petro, *2 epiſt. II, 10.* Mox metus vanus & ſtultus in illis ſe exerit. *Ibi timuerunt timorem, vbi non erat timor. Pſalm. LIII, 6.* In

diuinis etiam *metus feruilis* huc pertinet, qui cum vera charitate confiteri nequit, 1 *Ioan. IV, 18. Rom. VIII, 15. Spem vanam & inanem improborum, omni quippe fundamento destitutam, passim exagitat scriptura, Iob. XI, 20. XXVII, 8. Prouerb. X, 28.* Id quod & pari ratione de *fiducia carnali*, & ea, quam in rebus aliis, quam Deo, collocant, censendum, *Ierem. XVII, 5.*

§. XXIX.

Intima porro naturae humanae corruptio hic conspicitur, si ea, quae plerumque adfectus consequuntur, consideres. Quorundam adfectuum signa, * quae in vultu ipso adparent, ostendunt animum crudelem, ferocem, ab humanitate omni, modestia, pietate, aliisque virtutibus alienum. * Dum porro intellectui caliginem offundunt, & recte iudicandi facultatem illi adimunt, nouo argumento humanae naturae deprauationem demonstrant.

* Dicitum hac de re iam supra §. 13. vbi & SENECAE testimonio, de ira, hoc illustrauimus. Idem SENECA hoc vltius exemplo bestiarum, quibus homo vehementiori adfectu abreptus assimilatur, declarat. *Non vides, ut omnium animalium, simul ad nocendam insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem sum exasperent? Spumant operis orni, dentes acuuntur attritu, saurorum cornua inelantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur irritatis cella serpentibus, rabidorum canum tristis adpectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum naturae, ut non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio, lib. 1. de ira, cap. 1. p. m. 3.*

§. XXX.

Sed si porro, quae adfectibus abrepti, improbi homines, erga Deum, seque ipsos & alios designent, cogitatis, verbis, factis, quibus se obstringant criminibus, cogites, tum demum malae arboris, fructus pessimos agnosces. Vnde enim lites, contentiones, pugnae, caedes, praelia, bella? quam ex adfectibus. * Vnde scortationes, adulteria, impuritates, commestationes? nisi ex adfectibus. Vnde rapinae, furta, fraudulentiae aliorum circumuentiones, fallaciae, imposturae? nisi ex adfectibus. Quidquid malorum fere cogitari potest, quod ab hominibus quidem proficiscitur, siue in ecclesiastica, siue in ciuili, siue in litteraria republica, id prauis hominum adfectibus originem debet.

* Irae exemplo hoc egregie demonstrat SENECA, cuius, facere non possum, quin iterum verba quaedam adponam: *Iam vero, si effectus eius damnaque inueneri velis, nulla pestis humano generi pluris fletis. Videbis caedas, ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili basta capita venatia, & subiectas relictis facies, nec intra moenia coercites ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma reluctantia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta, vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaussit. Aspice tot memoriae proditos*

p. oditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo effudit; alium intra sacra mensae ira percussit: alium inser leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu vegalem aperire iugulum; alium in cruce membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro: quid? sibi, si libuerit, relictis, in quos ira vititum exarsit, adspicere caesa gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totas populos capitis domna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnens. Quid? gladiatores quare populus irascitur, & tam inique, ut iniuriam putes, quod non libenter pereuns? Contemni se iudicas, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur &c. lib. 1. de ira cap. 2. Quae vero de irae incommodis atque effectibus longe funestissimis, SENECA dixit, ad reliquos etiam facili negotio accommodari affectus possunt.

§. XXXI.

At celebris hic nobis occurrit quaestio, an itaque omnes affectus mali sint? * vnde altera pendet, sintne tollendi penitus & eradicandi, an corrigendi & emendandi? de qua tantopere disputatum olim fuisse meminimus. Dubium vero omne, tolli facile potest, si, duplici modo affectus spectari posse, cogitemus, tum ratione *essentiae, & abstracte*, vt in scholis loqui solent, tum ratione *existentiae, seu concrete*.

* Diu multumque hac de re tum inter ethnicos, tum inter christianos disputatum fuit. Ethnicorum philosophi in tres abibant classes. Nonnulli enim omnes affectus malos, adeoque tollendos, & eradicandos, contendebant, ἀπέρησαν statuentes, vt Stoici. Alii in alterum extremum prolabantes, ἐμπαθήσαν asserebant, quae Epicuraei vulgo tribuitur sententia; quamquam, quae ipsius Epicuri hac de re mens fuerit, aliunde satis constat. Moderandos, temperandosque esse affectus, reliqui censebant philosophi, Pythagoraei, Platonici, & Peripatetici. HIERONYMVS equidem Pythagoram illis accenser, qui omnes affectus tolli posse, omnesque eorum fibras, docuerint, sed refellit eum IUSTVS LIPSIVS, atque THEAGIS pariter ac ARCHYTAE, Pythagoraeorum, testimoniis apud STOBAEVM *serm. 1. secus se rem habere, conducet, manu duct. ad philos. Stoic. lib. 2. differt. 7. p. 110. seqq.* Stoicos autem ἀπέρησαν defendisse, longe est notissimum. Diserte SENECA: *vitium satius sit, modicos habere affectus, an nullos? saepe quaestum est. Nostri expellunt: Peripatetici temperant; epist. 116. in qua ex instituto contra Peripateticos disputat, p. m. 574. seqq. & epist. 85: non adimutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem: nulla debent esse, non parua.* Plura dabit IUSTVS LIPSIVS *l. c.* Accurate tamen rem omnem expendent, contendunt, controuersiam hanc Stoicorum & Peripateticorum, vt plerasque alias, in meram tandem abire λογισμῶν. Viderunt id iam pridem viri eruditi: sed diuerfas conciliandi eos inter se inuenerunt rationes. Nonnulli, duriores Stoicorum voces, tollere, eradicare, careere, & sin iles, paulisper emolliendas esse, censuerunt, vt ita in gratiam redeant cum reliquis philosophis. conf. FRIDERICVS RAPPOLDVS *ad Hiraitium p. m. 1224.* Sed felicior conciliationem alii arbitrati sunt, si secundum ea, quae supra ad § 8. dicta sunt, obseruetur, Stoicis sermonem fuisse de secundo & tertio, quem in affectibus constituebant, gradu, & eos demum affectus nomine insigniuisse: Peripateticis de primo. Ita enim recte affirmasse Stoicos, affectus esse voluntarios; id recte negasse Peripateticos, eos esse naturales, contendentes: recte docuisse Stoicos, omnes affectus esse malos, (prout in hominibus sibi relictis existunt) recte contra & Peripateticos adseruisse, eos esse indifferentes, ex sola quippe ratione non assequentes, quo pacto morus naturales & inuoluntarii, mali esse queant: hinc porro non male docuisse Stoicos, tollendos esse affectus; id vero fieri posse aut debere, recte negasse Peripateticos. add. AVGVSTINVS *lib. 9. de ciu. Dei c. 4.* PETRVS GASSENDVS, *Syntagm. philosop. Epicuracae fol.*

fol. 121. seqq. Sed haec quousque admitti aut probari possint, ex dicendis constabit. Nostra potius nunc obseruasse interest, Stoicorum *κράσιον* in ecclesiam tandem irrepisse christianam, grauissimorumque errorum exitisse causam. Occasionem primam dedere, qui a Gnosticis, haereticis, nomen *γνώσις* ad christianos translaturi, ut eo magis a spurcis & falsis illorum moribus se alienos ostenderent, in alterum extremum prolabantes, *κράσιον* illis commendabant. Luculenta hac de re extant CLEMENTIS ALEXANDRINI testimonia, quorum vnicum tantum proferemus: *ἐξουσιάζοντες ἑαυτὸν τὸν γνώσιον· ἡμῖν καὶ τέλειον, ἐπὶ παντός ψυχικῶ πάθος ἢ μὲν γὰρ γίβεις συνάσκουσι ἢ ἀνάσκει· οἱ δὲ ἔξεν ἢ διδάσκουσιν ἢ κατάστασις δὲ ἢ τοιαύτη ἐπάθειαν ἐργάζετο, ἢ μετρίως ἐπάθειαν ἐπάθειαν δὲ καρπύου πατελέος τῆς ἐπιθυμίας ἐκκοκῆ· ἢ δὲ ἐκείνων τῶν θρολλυμένων (ἢ δὲ) ἐπάθειαν, τῆς τῶν παρακμήτων τοῖς πάθειαν περὶ τῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει ἢ γινώσκουσιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ· οἱ δὲ λέγουσιν ἢ πρὸς τὸν θεὸν καὶ κατὰ φύσιν, &c.* Is ergo, qui cognitione praeditus & perfectus, eximendus est a quouis animique affectione ac perturbatione. Cognitionis enim effectus excoitationem, exercitatio autem habitum vel affectionem. Eiusmodi autem contentio, efficit alienum passivum habitum, non autem animi motuum moderationem. Eruius autem tali habitu perfecta & absoluta amputatio cupiditatis. Sed nec eorum, quae vulgo adhaerent, bonorum, hoc est, patibulum bonorum, quae adiunguntur animi perturbationibus, est particeps is, qui est cognitione praeditus, ut exempli causa lactitiae, quae adiacet est voluptati, & moestitiae &c. lib. 6. Strom. p. m. 651. ubi totum hoc argumentum ex instituto tradit CLEMENS DANIEL HEINSIUS haec ita accipit, ac si CLEMENS Gnosticum idea describeret, non, qualis esse possit homo christianus, isque gnosticus, sed qualis esse debeat, qui consummatae virtutum & sapientiae referre laudem velit: perinde ac Stoici sapientem suum, qui nullibi tamen terrarum inueniatur, itidem *κράσιον* esse velint, in *annuat. ad Clement. fol. 45.* At secus se rem habere, erudite demonstravit IACOBUS THOMASIVS in *scholiam. bistor. de fin. philosoph. §. 44. lit. i. p. m. 43.* Etenim si alia quoque CLEMENTIS loca conferantur, palam est, in ea illum fuisse opinionem, hominem esse posse *κράσιον*. Transit haec sententia ad alios etiam veteris ecclesiae doctores, quos inter praecipue commemorandus est EVAGRIUS PONTICVS, ex cuius libris excerpta varia exhibet SOCRATES *bist. eccles. lib. 4. cap. 23. p. m. 235.* De monachis verba faciens, necessarium esse, dicit, eorum, qui ante nos recte ambulauerunt, vias inquirere, & ad eorum exemplar nos corrigere. Multa enim ab illis sunt & dicta & facta praecclare. Cuiusmodi illud est, quod quidam illorum dicere solebat, *ἵτι ἐξουσιάζον καὶ μὴ ἀνώμαλον δούταν ἐργάζου ἐν τῷ κόσμῳ, ἑαυτὸν δὲ τὸν μοναχὸν ἕως τὸν τῆς κλάσιος λιμένα, ἀριδίον & ἀκωβίλητον πύκτον, cum charitate coniunctum, monachum breui perduclurum esse ad portum, ab omni perturbatione animi vacuum.* *κράσιον* igitur ut portum sibi proponebant, ad quem contenderent, & quem assequi animi se posse putabant. Sed plura non addo, cum hocce argumentum iam exhaustum sit IACOBUS THOMASIVS *l. c.* Id vero quivis, puto, nunc facile intelliget, quod eidem etiam obseruatum est auctori, qui factum, ut doctrina de *κράσιον* in theologiam mysticam recepta sit. Non errauerim etiam, si dixerim, capitalem & principem fere hanc pseudo-mysticae theologiae esse doctrinam. Hoc nostra namque aetate in QUIETISTARVM erroribus, & articulis FENELONI, archiepiscopi Cameracensis, patuit. Illi enim eiusmodi animi commendabant quietem, quae omnes plane excludit affectus, etiam eos, qui pro spiritualibus alias haberi solent. Hic autem, dum amorem purum eousque extendebat, ut nec felicitatis aeternae etsi ordinatum, amorem, perfecte Deum amantibus concederet, hominesque in inferno etiam constitutos, placide in voluntate diuina acquiescere posse, docuit, affectibus profecto, quocumque nomine veniunt, locum illum relinquere non potuit. Dolendum, sane, viros, qui ex sacris literis rectiora edoceri potuissent, in deum haec atque praecipitia abreptos. Ad gentiliū philosophos, speciatim Stoicos, quod attiget, mirum non est, quod hinc se expedire non potuerint. Sola enim ratio ad hoc, ut ego quidem existimo, non sufficit. Agnoscere videbantur Stoici

Stoici in affectibus, intimam naturae humanae corruptionem: eosque, ut in hominibus irrogenis & ethnicis erant, considerantes, non poterant non iudicare, omnes affectus esse malos. Hinc vero, cum illorum aduersarii, speciarim peripatetici, absurda quaedam in vita ciuili deducerent, non poterant non varia effug'a quaerere, primis motibus affectus nomen denegare, & in plerisque tandem ad *λογουαχία*; deuolui. Qui enim non intelligunt, quo pacto affectus sua natura indifferentes per fidem sanctificari queant, infirmitatem uenia per meritum Christi impetranda, & tamen prauitatem naturae, quae in affectibus hominum sibi relictorum conspicitur, perceptam habent, non possunt non iis se inuoluere difficultatibus, unde se nullo modo expedire queant. Id quod Stoicis profecto contigit. Platonici autem & peripatetici sua *μετριοπαθία* palam hypocrisis hominum patrocinantur, existimantium, satis bene se rem habere, si temperare affectus queant, ne in erimina grauiora erumpant. Huc enim tandem, quidquid etiam philosophi dicant, omnis illa *μετριοπαθία* redit. Nec aliquid, qui solis naturae uiribus nituntur, obtinere possunt. Vnde multo magis Stoicorum ridenda *κράθνα*, qua non tantum eos sibi praehibebant limites, ad quos nemo mortalium pertingere poterat (quod si non omnibus, certe quibusdam eorum exploratum fuisse puto, unde recepta opinio, eos sapientem suum in ideos saltem delineasse) sed si iustos etiam limites constituisset, solis tamen naturae uiribus, gratia destituti, eoque peruenire non potuissent. Interim naturae tamen vires, quantum poterant, hac in re exaggerabant, ut non immerito HIERONYMVS, *aduers. Pelagianos*, iudicet, Pelagianorum hinc fluxisse errores: *affectus tolli posse, omnesque eorum fibras a Pythagora & Zenone Pelagianos hausisse*. Sed de Pythagora perperam, uti supra dictum. Nihil itaque superest, quam ut iuxta sacrarum litterarum ductum, recte hac de re statuantur.

§. XXXII.

Priori modo si affectus spectentur, non omnes, uno eodemque loco habendos, deprehendimus. Quidam enim in se & sua natura aliquid mali inuoluunt, ut *odium* erga alios homines, *inuidia*, & alii. Quocumque enim modo hos affectus consideres, nunquam eos carere vitio, intelliges. Alii autem, abstracte & ratione existentiae considerati, indifferentes sunt, * & aut boni, aut mali fieri possunt, uti *spes*, *laetitia*, *tristitia*, *metus*, item generatim, *amor* & *odium*.

* Duplex hic sedulo euitandum est extremum: alterum illorum, qui, omnes affectus, in se & abstracte spectatos, malos esse, contendunt: alterum illorum, qui, omnes indifferentes esse, statuunt. Prior error Stoicorum fuit, uti dictum, qui, omnes affectus malos esse, existimabant, nec aliter fere existimare poterant, non alia affectuum exempla, quam quos in hominibus sibi relictis, & gratia destitutis, conspiciabant, habentes. Posterior, recentiorum quorundam philosophorum est, praecipue illorum, qui RENATIO CARTE-
SII placita sequuntur. Sed quod ad priorem attinet sententiam, eam ab omni ueritate alienam esse, euinci facili negotio potest. Qui enim humanae naturae indolem, & artissimam corporis ac mentis unionem considerauerit, facile animaduertet, ab ipso naturae auctore affectus, ad hominis conseruationem spectantes, originem habere: adeoque omnes in se & sua natura malos esse non posse. Idque eo magis, quod in aliis rebus creatis, prorsus simile quid conspiciatur. Nec est, quod regeras, primam affectuum omnium originem esse philantiam: hoc enim, uti lubens concessero, ita supra iam obseruatum est, non omnem philantiam esse prauam. Et licet praua sit, prout actu in hominibus omnibus sibi relictis & gratia diuina destitutis conspicitur, nihil tamen inde aliud consequitur, quam in iisdem hominibus, omnes etiam affectus prauos esse, quod iterum

iterum lubens concedo. Sunt, qui existimant, dum Paulus 1 *Corinth.* XV, 46. corpus Adami vocat ψυχὸν, animale, hoc ipso eum indicare, corpus Adami subiectum fuisse adfectibus: non illis quidem impuris & inordinatis, quorum nos seruumus feruitutem, sed rectis, sanctisque. Ita quidem CAMPEGIVS VITRINGA, *observat. sacrar. lib. 3. cap. 11. §. 4. pag. 625.* Quae tamen in medio relinquo. Certe, Adamum in statu integritatis adfectus sanctos ordinatosque habuisse, existimo: at vero ex voce ψυχὸν hoc satis probetur, non disputo. Rectius vrgetur, quod Deo ipsi in scriptura sacra adfectus tribuantur, uti sunt, irae, amoris, misericordiae, gaudii, &c. Quod licet ἀδελφότητα, & humano more fiat, cum adfectus proprie dicti in Deum non cadant: non tamen fieret, si adfectus omnes per se mali essent, & vitiosi. Vnde recte inde concluditur, posse quem sancte amare, irasci, gaudere, &c. Et vt omne dubium eximatur, tribuuntur etiam adfectus, e. g. ira, tristitia, Christo seruatori, *Marc. 111, 5.* & quidem secundum humanam naturam. Isti adfectus proprie dicti adfectus suere, nec tamen prauis, cum Christus in omnibus quidem nobis factus sit similis, sed absque peccato, *Ebr. 1V, 15.* Nichil dicam de angelis bonis, quibus itidem adfectus tribuuntur, minime vtique vitiosi. De sanctis & regenitis, id ex dicendis constabit. Quod vero ad alteram attinet sententiam, non minus errant, qui omnes adfectus indifferentes statuunt, indeque ad quorundam adfectuum indolem minus recte explicandam, se induci patiuntur. Res enim ipsa docet, quosdam in se & sua natura esse malos, vt ambitionem, libidinem, auaritiam, aliorum hominum odium, inuidiam, similesque, qui adeo in scriptura sacra nulli aut Deo, aut sanctis hominibus tribuuntur. De quibusdam tamen adfectibus adhuc disputatur, sine ne sua natura mali. Exempli loco ira esse potest. SENECAM in *libris tribus*, quos de ira scripsit, iram omnem ceu malam reiecit atque damnasse, miram non est: non tam, quod Stoicorum additus esset disciplinae, qui omnes adfectus malos esse reputant, quam quod iram non aliter consideraret, quam prouti in hominibus naturalibus est, & irrogenitis. Quo pacto si ira spectetur, eam semper malam esse, palam est. Non minori ingenii acumine eandem sententiam defendit, vir eruditissimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, tum alibi, tum & in *introductione aethicam cap. 13. pag. 421.* iram, vt ambitionis filiam spectans, & vt ordinarie in hominibus deprehenditur: & id quidem rectissime. Sed tamen si abstracte ira consideretur, prout iustitiam denotat, cum cupiditate malum imminuens depellendi, non video, quod omnis ira mala dici debeat. Dubium enim non est, quin mali depulsio vel remotio, siue per poenam illa fiat, siue alia ratione, interdum licita sit & laudabilis. Cupiditas itaque istius remotionis vel depulsionis, mala esse non potest. Scio in hominibus eam cupiditatem raro esse sine vitio: hinc & largior, raro admodum iram in illis esse sine prauitate. Hoc tamen non tam ex natura adfectus, quam hominum prauitate, oriri videtur. Quod si eam cupiditatem, si vitio careat, non iram esse, sed alio nomine insigniendam, quis contendat, me neutiquam sibi refragantem habuerit. Deo tamen is adfectus in scriptura sacra tribuitur, vnde, eum in se & abstracte spectatum, malum non esse, recte concluditur: & hactenus non male id inde collegit LACTANTIUS, *lib. de ira Dei, cap. 17. & alibi*, licet fateat, non vbique hunc auctorem sibi ipsi constare. Tribuitur etiam Christo seruatori, *Marc. 111, 5.* alibique: qui cum & homo fuerit, dubitandum non est, quin ira proprie sic dicta intelligatur. Tribuitur & sanctis a Paulo, verbis ex *Psal. 1V, 5.* desumptis: ὀργίζεθε ἡμῖν καὶ ἀμαρτάνετε, *Eph. 1V, 26.* Haec obstant, quo minus in illorum, qui iram omnem damnant, prorsus concedam sententiam: a qua ceteroquin me non alienum, profiteor. Interim magna hic opus esse cautione, itidem fateor, cum nulla in re facilius decipi homo queat, quam in adfectu hęcce; praesertim cum non temere desint, quae obtentui sumar, sibi que & aliis persuadere annitatur, iustas & legitimas se irascendi habere causas, cum subtilis reuera lateat ambitio, aut aliud aliquod animi vitium; sed si iustus & legitimus etiam sit hic adfectus, in sanctissimis quoque hominibus nunquam erit sine quadam imbecillitate. Sunt porro, vt nunc ad reliqua pergamus, adfectus, qui multorum iudicio innoxii, immo laudabiles,

dabiles, videntur, ac accuratius considerati sua natura vitium involuere deprehenduntur. Exempli loco esse potest *aemulatio*, quam adeo non in vitio positam, sibi plerique persuadent, vt laudibus potius euehant, eaque iuuenes praecipue ad praecleara quaeuis excitari posse, existimant. Nec plebeios forte homines ita opinari credas; sunt inter principes etiam eruditorum, qui aemulationis causam omnibus viribus agunt. Placet prae reliquis audire IOAN. HENRICVM BOECLERVM, virum multis aliis in reipublicam literariam meritis illustrem, qui illud VELLEII PATERCVLI: *alis aemulatio ingenia*, pluribus confirmaturus, in *annotat. Velleii Patenculi lib. 1. cap. 17. p. m. 59.* bonae pravaeque aemulationis discrimen ita explicare annititur: *est autem aemulatio vel bonae & cum virtute coniuncta; quando scilicet admiratio imitationem accendit; vel pravae & cum invidia coniuncta, quam iidem tangit noster. Illa, vt effiax, sic optabilis est: hanc profanis relinquendam putamus, quibus non vacat, quaerere, quomodo? sed quantum quisque doctrinae sit adeptus. Illam vult plerumque, hanc aliquando, patitur Deus, ad alta pervenire. Illa serium honorem, cordatumque usum studiorum: haec pompam & splendorem serme comitatur. Illa a fastigio, haec a declinatione studiorum, propius abesse solet. Inclinat autem studiorum celebritas, non iam aemulatione & imitatione, sed affectatione, cuius *ὕπερθεον* egregie descripsit Velleius. Equidem vt illa laudabilis aemulatio, prorsus a virtute publicoque studio boni proficiscitur, id est, a tali origine, qua verum quarumcumque incrementa promoveri, consentaneum est: ita affectatio, quam diximus, ambitionis solius stimulo incitata, non imitari vult, quae summa sunt, sed diversae specie praestantiae, quos imitari nequit, iis comparari cupit, atque, quod Graeci dicunt, *ἰσχυροῦς* sunt. Haec omnia vero, cum a me iam pridem discussa & sub examene revocata sint, in *dissertat. de metu comparationis, ad C. Cornelii Taciti annal. lib. 1. c. 76. §. 21.* non absre fuerit, ea paucis hic repetere, cum, errorem admodum receptum haud obscure me ibi detexisse, existimem. Ad BOECLERVM itaque ratiocinia haec ibi repono: Quae omnia frustra disputantur, & supponunt, quod nondum euictum est, dari honestam quandam & laudabilem aemulationem. Quod vt ostendamus, conveniendum nobis in eo est, quid sit aemulatio. Non autem, puto, BOECLERVS, & ceteri, qui communem sententiam defendunt, respuunt auctoritatem ARISTOTELIS, aemulationem illi definitis *lib. 2. vbetor. cap. 10. Ἐμῦλες εἰσι λέγει τις ἐπὶ φαινομένην παραστάτην ἑνὸν ἄλλου καὶ ἐπιδοξοῦντων ἑνὸν λαθὼν περὶ τοῦ διόλου τῆ φθόνου, ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλου, ἢ καὶ ἐπὶ καὶ ἑνὸν εἶναι.* Aemulatio est molestia quaedam, propter eam, quae apparet, praesentiam bonorum honoratorum, & eorum quae contingit ipse adsumere in similibus natura, non, quod alii, sed quod non etiam ipsi sunt: vel quod perinde est, est aegritudo de bonis, quibus caremus, orta ex admiratione illorum in aliis, & proinde cum studio quis superandi, aut eadem acquirendi coniuncta. RENATVS CARTESIVS de *passionibus part. 3. artic. 172.* aemulationem speciem animositatis facit, cuius causa externa exemplum est. Satis quidem ieiune. Ego dicerem, aemulationem esse speciem ambitionis, excitaram per honores alterius, quos nobis vindicare eupimus. Quidquid huius sit, vel ex Aristotelis definitione patet, aemulationem nullo modo laudabilem dici posse. Aegre ferre, alterum bonis quibusdam gaudere, nec concoquere posse, quod ipsi haec bona non possideamus, eoque stimulo ad gloriae palmam illi dubiam reddendam, aut plane bona, quae possidet, illi eripienda, aut honoris gradu eum deiiciendum, impelli, hocine virtutis opus, hocine laudabile diceres? Hi cecine cum sui abnegatione, omnibus christianis tantopere commendata, cum mundi gloriaeque contemptu, cum vera modestia & humilitate conuenit? Quisvis potius admiserim, quam vt persuaderi mihi patiar, vera virtute illum praeditum esse, quem aemulatio excruciat. Relegamus nunc vestigia BOECLERVI, & quae de bonae pravaeque aemulationis discrimine commentatus est, expendamus. Bona aemulatio, inquit, vt effiax, ita optabilis. Hoc non satis capio. Potest aliquid efficax esse ad malum: quis hoc ideo optabile diceret? Non sufficere, quantum quisque doctrinae adeptus sit, sed dispiciendum esse & quomodo? recte dicitur. At haec ipsa ratio procul facessere iubet omnem aemulationem. Deum velle: per aemulationem homines ad alta venire, vix sine impietate dicitur. Ita ne Deus suffragatur hominum ambitioni? Hi sunt fructus philosophiae ethicae.*

cae. Sane si vel maxime serium honorem, & cordatum studiorum usum comitetur aemulatio, ex eo non definit esse vitium. Fastigium pariter ac declinatio studiorum cum prava aemulatione coniuncta esse possunt: ambitio ubique regnat, inter eruditos & barbaros. Denique, quod addit, aemulationem bonam a virtute, publicico studio boni proficisci, admitti iidem nequie. Virtus, quam aemulatio proferit, aut quae cum ea coniuncta est, non virtus est, sed ambitio. Nec publico bono, sed suae cupiditati, consultum cupit, qui aemulatione ductus reipublicae commoda promoueat. Cur autem virtus, cur studium boni publici non esse posset sine aemulatione? Quae pro commendanda aemulatione porro adferri solent, fore scilicet, ut ingenia in scholis, militumque virtus in bello, languent, nisi aemulatione excitentur, ad eam *ibidem* §. 22. responsum est. Nunc istis diutius immorari non placet. De invidia, in eadem *dissertat*. §. 25. egi, & contra *CARTESIUM*, eam nunquam laudabilem, sed semper vituperabilem esse, demonitruui. De reliquis, quos Cartesiani, aliique pro indifferentibus perperam venditant, adfectibus, idem demonstrari facili negotio posset, sed ex dictis ista diiudicare proum erit.

§. XXXIII.

Ratione existentiae, seu concrete, si spectentur adfectus, seu prout in singulis hominibus se habent, ad ipsum, quod inter eos intercedit, discrimen, probe attendendum est. Sunt enim, uti constat, homines vel regeniti, vel irregeniti. Irregenitorum cum haec sit conditio, ut fide destituantur, peccatumque in illis dominetur, & quidquid cogitant, dicunt, faciunt, ex prauo figmento cordis illorum proueniat, adfectus quoque illorum, quicumque demum sint, non possunt non esse prauis, inter τὰς πράξεις τῆ σώματος *Rom. VIII, 13.* connumerandi. Quidquid enim non ex fide proficiscitur, peccatum est. *Rom. XIV, 23.*

§. XXXIV.

Quoad regenitos attinet, uti eos adfectus, qui ex se & sua natura mali sunt, supprimunt pro viribus, & in iis debellandi & extinguendis omnem operam, omneque studium collocant, * ita eos, qui per se indifferentes sunt, per fidem sanctificant, quidquid adhaeret imbecillitatis, tollere annuntur, eosque ita dirigunt, ne qua modum excedant, aut in alium, quam bonum finem, tendant. Et tum quidem isti adfectus etiam boni dici possunt.

* Eleganter id explicat *MACARIUS homil. 15. §. 51. pag. 236.* δι δὲ Θεόμιον, ἕταν ἰκανατῆ τῆ πᾶσι, ἢ ἢ ὑπακούσῃ, ἢ ἢ ὀργίζονται τὰς κακὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἐχθροὶ αὐτῶν γίνονται. ἢ γὰρ σατανᾶς πολλὰ θέλει ἐναντιοπαθεῖν τῆ ψυχῆ, καὶ ἐφακλαθῆναι, καὶ θάλασσα καὶ τυροχορεῖται, καὶ ὑπακούσῃ τῆ ψυχῆ. Prudentes autem insurgentibus afflictionibus, non obtemperant, sed iram concipiunt aduersus prauas cupiditates, atque hostes euadunt. Satanas enim valde cupit in anima requiescere, & cubile suum constituere, & adfigitur ac torquetur, quando non obtemperat anima. Et alibi, scilicet de patientia & discretionem *cap. 9. pag. 79.* ἴδῃ, inquit, qui amaro animo aestuantes dicunt: en eris illa unquam dies, qua non sentiam auersionem animi a fratre, aut alias similes, quarum mihi sum conscius, prauas adfectiones, quas quidem inuisus patior, haec reponenda sunt: ἢ ἢ με, ἢ γὰν ἄτα, καὶ ἢ σταδῆ τῆ ἐχθρῶν, ἢ καὶ τῆ πονηρῆ καὶ τῆς τῶν κατὰ τὴν ἀρετὴν λογισμῶν, διὰ παντὸς ἔτα. *Hominis certamen*

certamen studiumque omne in hoc esse constitutum, ut diabolo & pravis cogitationibus semper obluetur. Addit: *ἐμάχων δὲ, ἵνα τὸ εὐχρὸς τῶν κατὰ τὴν, καὶ θάνατος τῷ φρονήματι τῆς ψυχῆς μὴ ἐπιδιωκόμενα τινὰ καρπὸν ἴδιον τῆν καύσαν, ἥτοι κενουμένως ἢ φανερώς; vitari autem non posse, quin caligo perturbationum, & mors insidens sapientiae carnis non producat fructum aliquem malitiae, vel occulte, vel palam.* Hoc declarat deinceps exemplo vulneris in corpore, quod non plane obductum est, ideoque saltem aliquoties effluxu madens, sordet. Vtrobique tamen, ne quid diffitear, talia subiicit MACARIVS, quae haud obscure ad ἀπάθειαν ducunt, quam etiam sententiam aperte defendit, de oratione cap. II. pag. 62. Qua de re tamen, quid sentiendum sit, ex supra dictis constat.

§. XXXV.

Quod gravissima ex pravis adfectibus oriantur conversionis & vitae christianae impedimenta, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, negaverit. Primo namque in isto adfectuum, mentem conturbantium, misereque dilacerantium strepitu, non licet homini serio attendere ad seipsum, mentisque suae obleruare miseriam, multominus adhibere media, quibus ab ea liberari, sanitateque restitui queat. Ut parentes, qui liberos suos Molocho offerebant, tympanorum & turbarum strepitu praepediti, vagitum & clamorem illorum audire non poterant: ita adfectuum tumultu praepediti homines, miseriam saepius suam non sentiunt, multo minus fontem eius intelligunt.

§. XXXVI.

Cumque omnis adfectus delectationem quandam secum vehat, ut iam supra observatum, eo difficilius homines in adfectu constituti animum inducunt, ad ea serio suscipienda, quae ad compescendos subigendosque adfectus pertinent. Quare, etsi cessante adfectu, eius quandoque incommoda homo agnoscat, immo & interdum durante, ipsa tamen, praeter alia delectatio obstat, quo minus serio contra adfectus pugnet. Hinc vero iterum peccatorum vberimus proventus, quibus mens mortalium magis magisque irretitur, ut non sine maxima difficultate eluctari queat.

§. XXXVII.

Quod si tandem eousque homo perueniat, ut serio ad sui emendationem cogitationes & consilia conferat, rursus alia ratione adfectus obstrepunt. Mox enim, si ad leuitatem animi, atque *spem*, naturaliter proni sunt, perfunctorie in toto hocce negotio versantur, veramque non adeo necessariam esse contritionem, putant, facili negotio se delictorum veniam impetraturos, sperantes, idque sine rigidiori sui examine, cum, quod tam graviter peccatis irascatur Deus, non credant. Alii, ad *metum & desperationem* naturaliter proni, animum abiiciunt, ad gratiam diuinam nullum amplius sibi patere aditum, sibi

persuadent, & ad consilia violenta prolabuntur. Et sic in aliis quoque adfectibus res sese habet.

§. XXXVIII.

Nec adfectus modo, sed habituales quoque illae dispositiones, per adfectus saepius repetitos contractae, plurimum illis obstant, qui de vita moribusque emendandis cogitationes suscipiunt. Inde enim cum contingat, vt facillime, ex leuissima etiam causa adfectus recurrant, nec in sua hoc positum potestate esse animaduertant, istas dispositiones corrigere, diuinæ gratiae vim ignorantes aut media, quae debebant, adhibere nolentes, in eam ingrediuntur opinionem, superari istas difficultates non posse, indeque in statum aut securitatis, aut seruitutis pro diuersa circumstantiarum ratione, relabuntur.

§. XXXIX.

Iam, vt, quo pacto haec omnia secundum gratiam se habeant, explicemus, initio id quidem constat, in rege[n]itis non tam pugnam rationis & appetitus sensitini, quam longe excellentius quid & praestantius, luctam carnis & spiritus deprehendi, per quam non tantum contra eos motus, quos ratio ipsa damnat, & pro illicitis habet, pugnant, sed & contra omne id, quod carnis nomine in scriptura sacra venit, Gal. V, 17. Quo quidem nomine ea etiam comprehenduntur, quae ratio sibi relicta, minime pro prauis aut illicitis habet, vt ex infra dicendis patebit. Contra eos vero motus, ita pugnat spiritus, vt victoriam etiam reportet, 1 Ioan. V, 4. 5.

§. XL.

Adfectus, qui in rege[n]itis deprehenduntur, duplicis generis sunt vel spirituales, vel naturales quidem, sed sanctificati. Spirituales sunt, qui ex causis spiritualibus oriuntur, * atque adeo a mente tantum originem habent, licet in corpore etiam effectus eorum quandoque sentiantur, vt amor Dei, odium peccati, tristitia & dolor ob peccata, gaudium spirituale, spes diuina, zelus, & alii. Naturales sunt, qui ex causis eundem naturalibus oriuntur, sed qui per fidem sanctificantur, & qua obiectum, modum, finem, legitime diriguntur, vt amor parentum, liberorum, cognatorum, amicorum, tristitia, commiseratio, & alii. Qui vero sua natura aliquid mali inuoluunt adfectus, subiugantur a rege[n]itis, atque perdomantur, vti iam supra dictum. conf. & 1 Cor. XIII, 4. seqq.

* Vt ergo a corporalibus, & sensuabilibus, ita & a mentalibus, hominum naturalium & irrogenitorum, differunt adfectus spirituales. Cum mentalibus quidem conueniunt, (quod vtrique in mente originem habeant, per intellectus repraesentationem (intercurrente tamen quandoque imaginatione) & si vehementiores fuerint, ad corpus se diffundant. Sed differunt ab iis, quod hi rationi, eiusque repraesentationi originem debeant,

debeant, illi autem spiritus sancti per verbum intellectum & voluntatem mouentis, operationi; hinc mentales in homines irregenitos etiam cadunt, spirituales, tantum in regenitos. Mentales itaque, aequae ac sensuales, & omnes affectus hominum irregenitorum sunt *fructus carnis*, spirituales autem, sunt *fructus spiritus*, Gal. v, 22. Paucis: spirituales affectus a reliquis omnibus differunt, causa remota, proxima, seu obiecto, & effectibus. Causa remota non est caro, aut constitutio corporis ac temperamentum, vel simile quid; sed est spiritus, qui in regenitis habitat, & omnes pios sanctosque motus in iis excitat. Rom. v. 11, 9. 11. 14. 1 Corinb. 11, 16. 17. Galat. v, 17. 18. Causa proxima, non est boni cuiusdam temporalis, sed spiritualis, repraesentatio: cuiusmodi quidem bona, ratio aut ignorat, aut omnino pro malis reputat. 1 Corinb. 11, 14. Commotio, quae hinc oritur, singularis plane est, vt eam ignorent, qui eiusmodi nunquam experti sunt affectus. 1 Corinb. 11, 9. 10. Effectus etiam diuersi hinc sequuntur, cum affectus ipsi sua natura longe sint diuersissimi. Nunquam enim nocent, sed prosunt plurimum, vt exemplo tristitiae spiritualis docet Paulus, 2 Corinb. v. 11, 10. Non polluent animum, sed purgant, non caliginem adfundunt intellectui, sed eum dispulsis tenebris illuminant, molestiam non creant, sed gaudium, Rom. xiv, 17. hominemque ad praeclara quaeuis impellunt. Praeter hosce spirituales affectus in homine regenito etiam sunt naturales, sed isti quidem, vt dixi, duplicis generis. Nonnulli sua natura prauis, contra quos dimicandum, Rom. v. 11, 13. Galat. v, 16. 17. alii sua natura indifferentes, qui legitime dirigendi, & per fidem sanctificandi sunt. Tantum enim abest, vt scriptura eiusmodi affectus plane abesse a sanctis velit, vt *Asopylan* potius in ethnicis damnet. Rom. 1, 31. Nec obstat, quod amorem parentum & cognatorum damnare videatur. Matth. x, 37. Luc. xiv, 26. Hoc enim intelligendum, in quantum amoris Dei obstat. Qua de re supra dictum, cum de abnegatione sui ageremus.

§. XLI.

Falluntur itaque, qui omnium affectuum expertes regenitos esse volunt, * cum nonnulli sua natura sancti sint, alii sanctificari possint. Namque & in scriptura sacra passim eiusmodi affectus illis tribuuntur, & adeo non vituperantur, vt ponantur potius in laude. Amor scilicet, sumptus, pro affectu, non pro habituali propensione, tum Dei, Psal. XVIII, 2. LXXIII, 25. 26. tum aliorum hominum, 1 Cor. XIII, 3. 4. seqq. 2 Petr. I, 7. odium peccati, Ps. XXVI, 5. XXXI, 7. XCVII, 10. laetitia, Rom. XIV, 17. XV, 13. Gal. V, 22. Col. I, 11. tristitia, 2 Cor. VII, 10. u. spes, 1 Petr. I, 3. Rom. V, 4. VIII, 24. commiseratio, 1 Petr. III, 8. Phil. II, 27. zelus, 2 Cor. XI, 2. Gal. IV, 18. & alii.

* Magna utique est gratiae diuinae vis, etiam in coercendis & compescendis affectibus. Sed non extendenda est ad ea, ad quae eam non vult extendi ipse Deus. Licet itaque per absolutam suam potentiam Deus efficere posset, vt homo sit *καθαρός* & *ἀναμάρτητος*, nusquam tamen id promissit. Ideoque & a gratia diuina hoc non est expectandum. Hoc parum mihi obseruare videntur, qui *καθήσαν* quandam Stoicam inter gratiae diuinae effectus numerant. Ex EVAGRII PONTICI libro, cui titulum: *Gnosticus*, fecit, haec inter alia refert SOCRATES *bislor. eccles. lib. 4. cap. 23. pag. 237.* Veritatis columna Basilii Cappadox, aiebat: *τὴν μὲν ἀπὸ ἀνθρώπων ἐπινοηθέντων γνώσιν, προσηχὴς μελέτη καὶ γυμνασία κρήσων ποίη τὴν δὲ ἐκ Θεοῦ χάριτος ἐγγυερμένην δικαιοσύνην, καὶ ἀσργία καὶ εὐλογοῦ καὶ τὴν μὲν πρότερον δυνατὸν καὶ τὰς ἐκπαθῆς ἀποδέχου τῆς δὲ δευτέρας δι' ἀπαθῆς μόσι καὶ δευτικῆς. Scientia quidem, quae ab hominibus percipitur, assiduo usu & exercitatione perfectior euadit: ea vero per Dei gratiam, iustitia, patientia, & misericordia. Ac priorem quidem illam scientiam, in eos etiam, qui perturbationibus obnoxii sunt, cadere, posterioris vero*

solos capaces esse illos, qui perturbatione sunt vacui &c. Recte hic equidem distinguit inter γνῶσις καὶ ἐκδυσπῶντι ἐπιουθεύουσαν, & inter γνῶσις ἐν θεῷ χηρίτος ἁρμονικῶς, hoc est, inter scientiam, quae est *ex natura*, & quae est *ex gratia*, seu inter *naturam & gratiam*: sed gratia nimium tribuit, & ultra, quam debebat, progreditur, dum γνῶσις, quae est ex gratia, tantum ἀνάγκη, capaces esse statuit, supponens adeo, per gratiam homines ἀνάγκη fieri posse. Memorabile quoque exemplum, quo idem comprobari queat, gratiae scilicet limites, ultra quam par erat, nonnullos extendere, ex PETRI GARNFELT, *elucidationibus sacris in quinque libros de imaginibus antiquorum eremitarum*, profert JACOBVS THOMASIVS, in *scheliasmase de definit. philosoph. pag. 44.*

§. XLII.

Interim sedulo cauendum, ne & hic nos *fallax* decipiat *natura*, callida gratiae imitatione. Fieri namque potest, immo saepissime pro hucta carnis & spiritus; vnde porro, qui eiusmodi quid in se deprehendunt, hominibus regenitis & credentibus se annumerandos esse, citra controuersiam concludunt, cum hucta carnis & spiritus, horum sit character certissimus.

§. XLIII.

Quod si porro contingat, vti euenire omnino potest, vt ex caussis naturalibus naturae impetus infringatur, & quodammodo supprimatur, ne in peccata externa & grauiora erumpat, in errore isto mirifice confirmantur mortales, in eam quippe facile inducendi sententiam, hanc esse *victoriam fidei*, qua carnis impetum prauosque motus superauerint.

§. XLIV.

Sed id quoque euenire potest, praesertim apud eos, qui in statu legali constituti sunt, vt non semel, sed saepius, idque ex caussis mere naturalibus, (quo nomine & morales comprehendimus,) adfectus prauus reprimatur. Vnde statim sibi persuadent, se habere prauorum adfectuum *dominium*, se non amplius seruire carni, sed spiritui, per spiritum se mortificare negotia carnis, concupiscentiisque imperare; (qui regenitorum ceteroquin characteres sunt) cum tamen istud, quod sibi tribuunt dominium, aut ad quosdam saltem adfectus, aut ad actus saltem externos & grauiora crimina, ne adfectus in ista erumpant, sese extendat.

§. XLV.

Cum primis turpiter falluntur, cum adfectus mere naturales pro spiritualibus, saltem sanctificatis, qui regenitorum proprii sunt, habent. Hinc *amor*, ex caussis naturalibus, bonorum vtilium, iucundorum aliorumque repraesentatione excitatus, habetur pro *charitate* *cbri-*

christiana; odium, quo inimicos suos prosequuntur, & inde orta vindictae cupiditas, sanctum videtur odium peccatorum; ira carnalis, zeli divini & spiritualis nomine venit; vana quaedam persuasio ex animi levitate orta. spes christiana audit: commiseratio naturalis hominum voluptati deditorum, misericordiae nomine incedit; carnalis laetitia saepius speciem spiritualis induit; uti tristitia contra mere naturalis itidem pro spirituali habetur. Et ita misere se miseri decipiunt.

CAPITIS PRIMI

SECT. VII.

DE

DISCRIMINE NATURAE ET GRATIAE

QVOAD MORES EX CORPORIS CONSTITVTIONE, REBVSQVE EXTERNIS FLVENTES.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

*Corporis hic quoque habenda ratio: quanta eius sit dignitas, §. I.
Ad animi propensiones, eius constitutio, plurimum conferit, §. II.
Constitutio haec corporis & temperamentum, unde oritur? §. III.
Quomodo inde certi motus & propensiones in animo produci queant? §. IV.
Error illorum, qui a corpore peccatum in animum derivari putant, refutatur: quid determinatio ad certum bonorum adparentium genus a solo corpore? §. V.
Temperamentorum vis, quoad singulas mentis facultates generatim indicatur, §. VI.
Eorum numerus, §. VII.
Quo pacto magna inde morum diversitas, varietasque, §. VIII.
Sexus porro diversitas, quid ad mores conferat, §. IX.
Itemque aetatis, §. X.
Quid de sensibus externis hic observandum, §. XI.
Ius extra hominem positae, quo pacto ad morum diversitatem aliquid conferat, §. XII.
Es primo quidem naturales, §. XIII.*

*§. XIV.
In his omnibus, speciatim corporis constitutione & temperamento, insima naturae conspicitur corruptio, §. XV.
Mores namque inde fluentes, in irrogentis semper mali sunt, §. XVI.
Idem censendum de moribus aetatum, §. XVII.
Rerum externarum abusus, & ad pravae propensiones excitandas & augendas efficacia, eandem corruptionem producit, §. XVIII.
Quae & in sensibus externis conspicitur, §. XIX.
Magna ex his omnibus, speciatim ex moribus temperamentorum, conuersionis & vitae christianae impedimenta, §. XX.
quemadmodum & ex moribus aetatum, §. XXI.
ut & ex rebus externis, §. XXII.
Speciatim, quod mores hinc fluentes pluribus communes sint: unde praesudicium, emendationem non necessariam, aut non possibilem, §. XXIII.
Quid de sensibus externis hic observandum, §. XXIV.
Gratias, quousque in his omnibus, speciatim tempera-*

*temperamentorum moribus, procedat vis, & efficacia? §. XXV.
itemque in moribus aetatum, XXVI.
ut & iis, qui ex rebus externis fluunt. §. XXVII.
quoad sensus denique externos, §. XXVIII.*

*Fallacia naturae, gratiam imitantis, in moribus temperamentorum, §. XXIX.
in moribus aetatum, §. XXX.
in moribus ex rebus externis fluentibus ceterisque, §. XXXI.*

§. I.

EX mente pariter ac corpore hominem constare, Deus voluit. Vtriusque itaque partis habenda ratio: praesertim ob arctissimum, quod inter eas intercedit, vinculum. Quod si cum mente corpus contendamus, illam longe hoc nobiliorem praestantiorumque esse, deprehendemus, unde, cum mente brutis vel maxime praestet homo, huius etiam dignitatem praestantiamque praecipue* inde metiri solent. Neutiquam vero corporis eousque deprimenda est conditio, ut illorum adprobanda sit sententia, qui corpus aut pro instrumento saltem animae, aut omnino ergastulo eius habuerunt,** & sola mente hominem absolui contenderunt. Ab ipso enim Deo ita creatum conditumque, ignorant, aut scire nolunt, ut corpore non minus, quam mente, constaret.

* Est equidem ratione corporis magna hominis praeter brutis praestantia & excellentia. Erectus namque, ut alia taceam, incedit, ut coelum intueri possit, cum bruta contra ad terram pronam, sublimium coelestiumque rerum se non capacia hoc ipso demonstrent. Recte **SENECA**: scias, non esse hominem, tumultuarium aut incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis gloriatur, aut cui gloriatur. lib. 6. de beneficiis cap. 23. Similia & **PHILO** habet, lib. de plantat. Noe opp. fol. 69. & **ISIDORVS PAVLVS** IOTA lib. 1. epist. 259. In plurimis tamen, qua corpus cum brutis homo conuenit, plurimamque inde, ne nimium se efferat, capere potest documenta. Contra si mentem spectes, eiusque nobilitatem & excellentiam, tum demum brutis infinitis pars sanguis se praestantiorum, & ad finem longe nobiliorem, a supremo rerum omnium conditore, creatum, intelligit. Sunt, qui hanc hominis dignitatem, nobilitatemque pluribus explicant, quod ex instituto fecit **GREGORIUS VEGGIUS**, de nobilitate & praestantia hominis. Sed caute admodum & circumspecte hoc argumentum tractandum, ne miseriae, quibus hodie circumseptus homo est, obliuiscamur. Per facultatum enim naturalium, quibus ceteroquin brutis homo praestat, abusum, contingere potest, ut brutis ipsis deterior sit & miserior.

** Ut Epicuræi corpus praeferebant menti, ita in alterum extremum prolabebantur Platonici, Pythagoræi, & Stoici, in eo fere consentientes hominem animo absolui. Hinc corpus poena animi ac pondus, triste & obscurum animi domicilium, carcer & ergastulum, illis audiebat. Asellum onustum **ARRIANVS** vocat, & qui ei obsequantur, seras euadere dicit, in *Epist. l. 1. cap. 3.* add. **SIMPLICIUS** in *Epist. prooemium & in cap. 13.* Socratis disputatio, qua, hominem non corpus esse, sed imprimis animum, contendit, extat apud **CICERONEM** lib. 6. de republica. add. **HVGOGROTIVS** in *annet. ad Rom. VII, 24.* & **PETRVS DANIEL HVETIVS** in *quaestionibus Aeternis l. b. 1. cap. II.* Splendide quidem haec similiaque ab ethaicorum philosophis diserebantur, & ad virtutis ac sapientiae opinionem conciliandam, tanto magis comparata erant, quo longius ab ea absunt, qui corpus saltem curare, ventriculo seruire videntur. Quantum denegabant corpori, tantum

tantum tribuebant animo, non satis ad miseriam, cui animus per naturam immerfus est, attendentes. Quod ethnicis labem originalem ignorantibus, condonari quodammodo potest. Quam tamen minime mereantur veniam, Sociniani & Arminiani, qui haec ethnicorum philosophorum placita tanto maiori cum periculo assumunt, quo acrius ad peccati originalis grauitatem eleuandam, omnes ingenii vires intendunt. Aliter hac de re nos philosophari docet scriptura facta, quae corpus non minus quam animum, nos a Deo accepisse testatur, *Iob. x, 10. seqq. Ps. CXXXIX, 13. 14.* Et licet mentis prae corpore praesentiam itidem agnoscat, quippe in qua olim imago diuina exsplenduit, quae tamen eius post lapsum miseria sit, quam intima corruptio, nos ignorare non sinit.

§. II.

Corporis etiam vel hoc nomine hic habenda est ratio, quod ad animi propensiones moresque, plurimum eius conferat constitutio atque temperamentum: quod vti iam antiquis obseruatum, ita quotidiana confirmatur experientia. Temperamenti autem ratio ex sanguine potissimum aestimanda,* eiusque natura & motu. Prout enim sanguis aut crassior est, aut tenuior; salinis, aut sulphureis, vel terrestribus etiam particulis, aut fero abundat: prout porro aut celeriter aut tarde mouetur, quod tum ex ipsa eius natura, tum ex vasorum, per quae decurrit, conditione, aliisue de causis fieri potest, temperamentum quoque variat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. cap. 1. sect. 3. §. 7.* & quae passim medici pariter ac physici hac de re monere solent: add. viri clarissimi IACOBI CAROLI SPENERI dissertatio *historiam doctrinae de temperamento hominum, exhibens, sub meo praesidio in academia Fridericiana, anno MDCCIV. habita.*

§. III.

Et si vero parentum, ex quibus liberi gignuntur, constitutio, plurimum citra controuersiam conferat, vt certo quis gaudeat temperamento: alias tamen subinde concurrere causas, etsi nobis non satis perspectas, aut exploratas, certum est, & vel inde intelligitur, quod qui ex iisdem geniti sunt parentibus, liberi, vti animi propensionibus, ita temperamento quoque corporisque constitutione, multum a se invicem differant.

§. IV.

Quo pacto per sanguinis constitutionem, motumque certae animi propensiones produci queant, explicatu equidem admodum difficile esse videtur. Res ipsa tamen per experientiam certa est: adeoque, etsi modus, quo hoc fiat, ignoretur, minime in dubium vocanda. Constat inter omnes, ad certos motus corporis, certos etiam sequi motus mentis, & vice versa: nemo tamen explicauit hactenus, quo pacto corpus in mentem, aut mens in corpus agere queat. Undecunque autem, aut quocunque etiam modo, prima motuum corporis & mentis connectio fiat, hoc tamen palam est, si semel ea facta sit, per consuetudinem

& eorundem motuum perennem recursum, non posse non hanc connexionem confirmari, ut adeo ex certa corporis sanguinisque constitutione, animi quoque mores & inclinationes firmiter colligere liceat.

§. V.

Neutiquam autem existimandum, ac si per corporis constitutionem peccatum in animum deriuetur: cum potius in ipsa mente sedem suam habeat; uti supra iam obseruauimus. * Sed id quoque iam animaduersum nobis, incertum esse, an determinatio ad certum bonorum apparentium genus, adeoque propensiones certas, a corpore eiusque temperamento originem habeat, an in ipsa mente seorsim spectata, quaedam iam propensionum diuersitas existat. Hoc si esset, tum respondente mentis propensionibus corporis constitutione, fortiores vehementioresque eas propensiones reddi, necesse est, sin discrepante, vim illarum imminui, effectu subsequente, qui ex diuersarum propensionum, & caussarum diuersas propensiones producentium, conjunctione, oriri solet.

* *sect. 4. §. 42. & 79.*

§. VI.

Vis autem temperamentorum tum ratione intellectus, tum ratione voluntatis sese exerit. Ratione quidem intellectus, tum inde, non exclusis tamen aliis caussis, prouenit, ut iudicii acumine alii polleant, ingenio specialiter sic dicto praediti sint alii, alii memoriae quadam felicitate reliquis praesent. Voluntatem si spectes, ad voluptatem per temperamenti conditionem disponuntur alii, alii ad avaritiam, alii ad ambitionem: simulque ad adfectus, qui cum hisce propensionibus coniuncti sunt, aut ex iisdem fiunt.

§. VII.

Solent quatuor vulgo constitui temperamenta, sanguineum, cholericum, melancholicum & phlegmaticum. Phlegmatici tamen in morum doctrina ideo ratio haberi non solet, * quod ignauiam potius quam ad vitia, aut prauas propensiones, acriter stimulet. ** Vnde hypothesis de tribus virtutibus cardinalibus satis sibi constat, etsi quatuor statuuntur temperamenta.

* obseruatum id iam supra *sect. 4. §. 42.*

** Ut temperamentum cholericum, sanguineum, melancholicum, tribus vitiis cardinalibus, ambitioni, voluptati & avaritiae respondent, ita sunt, qui existant, phlegmaticum, proprium esse hominum virtuti deditorum. Et negari profecto nequit, speciem quandam virtutis in hominibus eiusmodi temperamento praeditis vel maxime conspici, dum modesti, mites, humiles, ab ambitione, ira, vindictae cupiditate, avaritia, inuidia, aliisque vitiis, alieni esse videntur. Verum si accuratius cuncta consideremus, aliter pronunciabimus. Quae enim maiorum scelerum non sint capaces, non statim dediti sunt virtuti.

virtuti. Nec, quae speciem virtutis habent, statim pro virtutibus sunt habenda. Patienter ferre iniurias, se non efferre supra alios, paci & concordiae studere, laudi ducitur, sed tum demum, si ex sincero Numinis amore fiat, non autem, si ex ignavia atque torpore. Ipsa porro ignavia & pigritia in iis exequendis, quae nostri sunt officii, vicio profecto non caret, immo vitium est longe maximum. Concedo itaque, & ex phlegmatico temperamento praeus fluere mores: sed ita, vt ad peculiare bonorum adparentium genus homines non determinet, sed ignauiam saltem & torporem inducat, vnde, si cum aliis temperamentis coniunctum sit, vti semper est, peculiaris quaedam propensionum modificatio inde resultat. conf. *elemens. philosoph. pract. pars. 1. cap. 2. sect. 3. §. 13. it. cap. 2. §. 52.* Et hac quidem ratione doctrina de temperamentis optime responderet hypothesei de tribus vitiis cardinalibus. Neque tamen existimandum, ac si hypothesis de tribus vitiis cardinalibus, numero temperamentorum vice, aut praecipue, innitatur. Salua ea manebit, siue quatuor, siue quinque statuas temperamenta, cum praecipue ex obiectorum principalium, & modi, quo mentem afficiunt, diuersitate pendeat. Temperamenta id efficere possunt, vt ad hoc magis obiectum homo determinetur, quam ad aliud: vt vehementius aut remissius in illud feratur: idque fieri poterit, si duo aut plura coniuncta sint temperamenta, siue ad vim cupiditatis intendendam conspirent, siue se mutuo velut impediendo vim istam sufflamment quodammodo, aut certa ratione modificent. Sed hoc sic in *πραξις*. Namque, quae de numero & efficacia temperamentorum dixi, firmo citi talo, suffragante ipsa experientia, existimo.

§. VIII.

Quae singulorum temperamentorum sit ratio, quaeue efficacia quoad intellectum & voluntatem, quae signa in corpore etiam compareant, alibi iam & ab aliis * explicatum: proinde id saltem obseruandum, non vno eodemque modo in omnibus temperamenti se exerere vires, sed maximam hic, pene dixerim infinitam, in hominibus conspici eius varietatem. Praeterquam enim, quod sanguis ipse diuersimode mixtus sit in diuersis, aliae quoque causae tum naturales, tum morales, vim temperamenti aut intendunt, aut imminuunt, propensionesque ex aliis causis ortae, cum iis, quae temperamento originem debent, coniunctae, ita se inuicem temperant, vt pro singulorum hominum diuersitate, non possit non morum & inclinationum inde provenire diuersitas. Quantacunque autem aliarum causarum ad vim temperamenti imminuendam aut modificandam vis sit, non temere tamen contingere puto, vt quoad speciem mutetur, etsi facile mutetur quoad gradum.

* Praeter veteres, ARISTOTELEM & GALENUM, temperamentorum mores edisserit SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniciendis cuiusque moribus, & latitantibus animi affectibus*, lib. 1. cap. 6. qui veterum tamen placita secutus, eiusmodi inlinit principia, quae iam pridem explosa sunt a recentioribus. add. VINCENTIVS PLACCIVS, in *promt. inuention. orator. prompt. 3. pars. 2. tit. 2. pag. 285. seqq.* ANTONIVS LE GRAND, *institus. philos. pars. 8. art. 9. n. 5. & seqq.* cum primis autem CHRISTIANVS THOMASIVS, qui nostra aetate diligenter hanc philosophiae partem excoluit, *in introduct. in ethic. pars. 2. cap. 7. p. 157.* Vt repetam hic, quae hac de re in compendio dici possent, eo minus necesse est, quod hoc iam factum a me sit, in *elem. philosoph. pract. pars. 1. cap. 2. sect. 3.*

sect. 3. §. 10. seqq. add. antea laudata dissertatio, historiam doctrinae de temperamentis, exhibens.

§. IX.

Diuerſitas morum ratione ſexus & aetatis, a corporis itidem praecipue conſtitutione pendet, accedentibus tamen ſubinde & aliis cauſis. Namque ad ſexum quod attinet, mores qui feminis v. g. tribuuntur, maximam partem corporis conſtitutioni imputandos, certum, itemque educationi & vitae conſuetudini * ad molliem ac voluptatem alendam, fouendam, augendamque vnice comparatae. Vnde & omnino factum, vt multa apud hunc ſexum in laude ponantur, quae accuratius conſiderata, ſunt vituperabilia.

* Accurate ſi conſideres, quae de moribus ſequiori ſexui propriis tradi ſolent, eos quodammodo moribus temperamenti ſanguinei, aut phlegmatici, ſaltem iis, vbi principem huiusmodi obrinent, reſpondere, deprehendas. Huc autem corporis plurimum conferre conſtitutionem, non excluſis cauſis aliis, nemo tam ignarus erit rerum omnium, qui negauerit. Eſt tamen inter feminas ipſas quoad mores maximum diſcrimen, hac praeter indolem ſexui propriam ex hoc, illa ex alio plus adhuc trahente temperamento, accedente educationis diuerſitate, cauſisque aliis. Hinc mirum non eſt, ad litterarum ſtudia quaedam non ineptas eſſe, quod & ratio docet, & experientia teſtatur, & vel exempla ab AEGIDIO MENAGIO, in *hiſtoria mulierum philoſopharum* adducta, comprobant. Prae reliquis, qui hoc argumentum tractarunt, conferendus CHRISTIANVS IVNCKERVS, vir clariffimus, in *centuria feminarum eruditione & ſcriptis illuſtriam*, quae addita eſt eiusdem *ſcediaſmati hiſtorico, de ephemeridibus eruditorum*, & ſceptra felicitet quoque renuiſſe feminas & variarum gentium annales, & noſtrae aetatis exemplum omnium luculentiffimum, condocent. Non tamen ex quarundam exemplis de omnibus iudicandum, nec ideo, quae de moribus ſexus certa ſunt & explorata, vocanda in dubium. Abſona hic ſunt & explodenda, quae HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA diſſeruit in libello, de *nobilitate & praecellentia feminei ſexus, eiusdemque ſupra virilem eminentia*: qui additus eſt libro eius, de *incertitudine & vanitate ſcientiarum*. Alterius auctoris impia de hoc ſexu commenta explodit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *mediat. polit. cap. 6. §. 3. & polit. parallel. cap. 6. §. 3.*

§. X.

Non minus & de morum diuerſitate, quae ex aetate diuerſa oritur, hoc compertum eſt, & exploratum. * Sanguis enim pro aetatis ratione cum aut fero, aut particulis variis indolem eius mutantibus abundet, alii hinc mores deprehenduntur infantum & puerorum, alii adoleſcentum & iuuenum, alii virorum, ſenum denique alii. Idque ea ratione, vt phlegmaticorum moribus quodammodo reſpondeant mores infantum & puerorum, ſanguineorum, mores adoleſcentum, & iuuenum, cholericorum, mores virorum, melancholicorum, mores ſenum. Conuerſationis tamen, conſuetudinis, aliarumque cauſarum hic itidem habenda eſt ratio, quae ad inclinationes certae aetati ceteroquin proprias aut augendas, aut imminuendas, aut denique modificandas,

candis, plurimum conferunt. Licet autem per aetatis diuersitatem mutatio quaedam morum ex temperamento pendentium, quoad gradum contingat, hinc tamen non statim mutatio quoad speciem inferenda: quod obseruasse nostra interest.

* Pluribus hoc quod ex aetate oritur, morum discrimen explicare, pronum esset, nec vtilitate sua haec careret tractatio. Sed ne in iis, quae ex philosophorum scholis hauriri possunt, prolixus sim, adeat qui velit, eos, qui hoc egerunt ex instituto: quod ex veteribus fecerunt ARISTOTELES, *lib. 2. rhetor. cap. 12* & eleganter admodum HORATIUS, *de arte poet. vers. 158* seqq. ad quem locum etiam conferendus FRIDERICVS RAPPOLDVS. Ex recentioribus SCIPIO CLARAMONTIVS, *de coniectandis cuiusque moribus &c. lib. 2. cap. 8. seqq.* IOAN. BARCLAIVS, *in icon. animor. cap. 1.* VINCENTIVS PLACIIVS, *promptuar. inuent. orator. prompt. 3. part. 2. tit. 6.* cum primis autem IO. MICHAEL DILHERRVS, in peculiari *de moribus aetatum*, dissertatione, quae extat *disputationum eius academicarum tom. 2. p. 129. seqq.* Sed ita conferendi auctores sunt, vt in quo conueniant, aut dissentiant, obseruetur, & tum eligatur quod rationi & experientiae, quam maxime conforme est. In compendio etiam mores aetatum edidit ipse, in *element. philos. pract. part. 1. cap. 2. sect. 3. §. 19. seqq.*

§. XI.

Ad corpus etiam quodammodo pertinent sensus externi: saltem organa illorum in corpore existunt, quorum beneficio certi excitantur spirituum animalium motus in mente, certas iterum perceptiones effecturi, vnde sensus interni. Quemadmodum autem & externi sensus mentis directioni quodammodo obnoxii sunt, vnde & vsus illorum legitimus, & maximus simul grauisissimusque abusus esse potest: ita per consuetudinem habitualis quaedam in iis quoque produci dispositio potest; illis, qui gratiae & naturae discrimen vbique obseruare volunt, non prorsus negligenda.

§. XII.

Quod de corpore diximus, ad certas animi propensiones plurimum illud conferre: illud de rebus quibusdam, extra hominem positis, identidem est intelligendum. Eo nomine tum naturales, tum morales res, nobis veniunt, quibus, si non directe & immediate, saltem indirecte & mediate certae hominum excitantur, aut aluntur, & fouentur propensiones.

§. XIII.

Et naturales quidem res corpus primum afficiunt, sanguinisque constitutionem temperant, & ita demum ad mentis facultates qua intellectum, qua voluntatem modificandas, aliquid conferunt. Sic pro locorum varietate, varii hominum constitui solent mores. * Quod ad integras quoque gentes pertinet, quarum mores, propensionesque diuersae, passim notari solent. ** Cuius diuersitatis ratio ex aeris quidem

dem, quem hauriunt, & alimentorum, quibus nutriuntur, praecipue petenda est conditio, sed tamen ut consuetudo, educatio, imitatio, aliaeque causae morales, minime profus excludendae sint.

* Ad res naturales praeter alia & tempus, & locus, referri solent, conf. *element. philosoph. pract. part. 1. cap. 2. sect. 3. §. 41.* Ad tempus quod attinet, sunt, qui velut genium quendam peculiarem temporum esse credunt, qui & mores & ingenia hominum, utcumque inflectat, & ad certa studia trahat. In Aegyptiorum, Graecorum, Romanorum, ipsarum Germanorum, aliorumque populorum exemplo comprobari posse existimant; quorum pro temporum diuersitate, diuersi fuere mores, diuersa studia. Prolixius hoc edidit IO. BARCLAVVS, in *icone animorum, cap. 2.* Videntur tamen hi ipsi temporibus tribuere, quod longe aliis causis tribuendum est. Temporis enim per se, nulla in hominum mores vis est & efficacia. At tempus cum velut indicet atque manifestet mutationem morum, quae ex longe aliis causis provenit, hinc ut ipsi temporibus ea mutatio tribuatur, fieri solet. Causae vero eiusmodi mutationem varias esse possunt, regum scilicet principumque exempla, aut instituta ad certum vitae genus, aut mores certos excitandos fovendosque comparata, gentium migrationes, commixtionem, rerumpublicarum & imperiorum conversiones, vitae generis, quae cibum, potum & alia, mutatio, & quae reliqua sunt, eiusdem commatis. Haec omnia enim ad morum mutationem plurimum conferre, nemo dubitauerit: cumque sensim, nemine fere animadvertente, ista mutatio fiat, & hoc saltem advertamus, quod hoc aut illo tempore hi vel alii mores floruerint, ipsi, ut diximus, hoc tribui temporibus solet. Confirmari haec pluribus possunt ex iis, quae HERMANNVS CONRINGIVS disserit in libro: *de habitibus corporum Germanicorum, antiqui ac novi, causis.*

** Plurimis hoc iam observatum. Rhodii apud TITVM LIVIVM *lib. 45. cap. 23.* hac de re ita verba faciunt: *Tam civitatum, quam singulorum hominum mores sunt. Genes quaeque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in viuum & veterem promiores aliae sunt. Atheniensium populum, fama est, celerem, & supra vires audacem esse ad conandum: Lacedaemoniorum, cunctatorem, & vir in ea, quibus fides, ingrudentem. Non negaverim, & totam Asiae regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quod excellere inter finitimas civitates videamur.* Sic Cretas mendaces dicit Paulus, auctoritate poetae ethnici vsus: *κεῖτος καὶ ψεύτης, καὶ ἄγλα, γαστέρος κρηῶν, Tit. 1. 12.* GRACOS etiam mendaces vocat IUVENALIS *sat. 10.*

— — — & quidquid Graecia mendax
audet in historia.

Sybaritae ob luxuriam olim vapularunt. Sardi, venales dicti, & sic porro. Gentium haec qua mores discrimen, observavit SALVIANVS, de *gubernatione Dei lib. 4. p. m. 75.* *Gens Saxonum, inquit, fera est, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbararum vita, vitiositas.* Et *lib. 7. pag. 148.* *Gothorum gens perfida, sed pudica est, Alanorum impudica, sed minus perfida. Franci mendaces, sed hospitales: Saxones crudelitate effereb, sed castitate mirandi.* Ita olim erat. Addit SALVIANVS: *omnes denique gentes, habent sicut peculiaris mala, ita etiam quaedam bona.* Sed plura haec de re dabunt ALEXANDER AB ALEXANDRO, *lib. 4. diu. genial. cap. 13.* HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, de *vanitate scientiarum, cap. 54.* LEVINVS MOLKENIVS, ad *Thomae Brovone religionem Medici part. 2. sect. 4.* Ex instituto vero gentium variorum, praesertim modernarum, mores describunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *conieclandis cuiusque moribus, lib. 2. c. 6.* IO. BARCLAVVS, in *icone animorum, cap. 3. seqq.* IO. BODINVS, in *metodo histor. cap. 5. & lib. 5. de republ. cap. 1.* CHRISTOPHORVS BESOLDVS, in *discursu de natura populorum, EDO NEVHVSIUS, in teatro ingenio-*

rum alique. Addi his plurima possent, ceteris non obseruata, aut lucem adfundentia obseruatis, si ad specialia descendere nostri serret instituti ratio.

§. XIV.

De rebus moralibus, quibus hominum iudicio & constitutione pretium aut valor aliquis impositus, aut quae omnino ab hominum institutione pendent, itidem obseruandum, quod per se certas propensiones non producant. Cum tamen ob opinionem, quam de illis homines fouent, magna saepius in animos mortalium earum vis sit, tum ad cupiditates irritandas, tum si saepius obuersentur, ad certas propensiones inclinationesque sensim producendas aut fouendas, omnino hic quoque in censum veniunt. Et hinc *nobilium & plebeiorem, imperantium & parentium, diuitem & pauperum* &c. diuersi passim, constitui mores solent, * suffragante & subinde experientia.

* Nota haec sunt, & passim apud scriptores obuia. De nobilibus SALLUSTIVS de Melitello agens: *inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum, de bello Iugurthino p. m. 188.* De plebis contra moribus LIVIVS: *haec natura multisadmodum est, aut seruit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quae media est, nec spernere modice, nec habere sciunt &c. lib. 24. c. 25.* Inconstantiam plebis notat CORNELIVS NEPOS, in *Dione cap. 10.* qui & alios eius characteres tradit, in *Timotheo cap. 3.* quod & VELLEIVS PATERCVLVS facit *lib. 2. cap. 29.* add. IVSTVS LIPSIVS, *polit. lib. 4. cap. 5.* TRAIANVS BOCCALINI, *relat. ex parnasso, lib. 3. cap. 33.* alique. Cuncta, quae omnes isti tradunt, eo fere redeunt, ad superbiam nobiles, ad voluptatem & avaritiam pronos esse plebeios. Cetera enim hinc facile deriuari possunt. Causa palam est, quod exemplis, vitae genere, consuetudine, ad superbiam nobiles excitentur: quae omnia apud plebeios ad voluptatem & avaritiam, aliosque hinc profluentes mores, suspicionem, inuidiam, inconstantiam &c. conspirant. De imperantium, parentiumque idem dicendum est moribus: quanquam ipsorum imperantium pro diuerso imperii statu & forma, diuersi esse mores censentur. vid. 10. BARCLAVS, *in icon. animor. c. 13.* NICOLAUS MACHIAVELLVS, *discursib. in Liniur, lib. 1. cap. 18.* Diuitem pariter ac pauperum mores describunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus lib. 3. c. 3. & 4.* BARCLAVS, *in icon. animor. cap. 14.* VINCENTIVS PLACCIVS, *prompt. inuent. orat. prom. 3. part. 2. tit. 12. & 13.* alique. Immo nullum fore vitae genus est, quod non ad certos mores disponat homines, & proclius reddat: qua de re itidem ex instituto CLARAMONTIVS, de *coniectand. morib. lib. 3. cap. 6. sqq.* & BARCLAVS, *in icon. animor. cap. 14. 15. & 16.* Sed vbique astra valeratio: quod status isti per se nihil efficiant, sed occasionem saltem certos mores induendi, inclinationesque certas alendi, fouendique, praebant. Quae omnia, vt ad morum varietatem & modificationem, ita ad naturalem & iustam prauitatem augendam & corroborandam, plurimum profecto conferunt.

§. XV.

Praemittenda haec, quae diximus, paucis fuere, vt in his quoque naturae * & gratiae discrimen eo luculentius pateret. Et naturae quidem intimam corruptionem, vis illa corporis & temperamentorum ad mentem conturbandam, prauasque propensiones aut inducendas, aut confirmandas, satis prodit. Quod si cuncta expendantur accuratius

ratijs, non potest non peccati originalis, in corpore non minus, quam mente se exerentis, effectus, luculentissime in hisce conspici. conf. *Psal. LI, 7.*

* Recte IO. HORNBECKIUS: *hominum diuersa sunt vitia, pro temperamento corporis calido, aut frigido: pro aetate inuenili ac adulta; pro sexu & viuendi denique conditione. Alijs ac alijs obnoxia est vita contemplatiua & actiua; ciuilibus & aulicis, alius praeiur vita mechanicis & mercatoris, studiis occupata aut artibus. Atque uti in singulis viuendi generibus diabolus sua habet allucinationes & tentationes, sic aduersus singula sedulo obsermandus est animus, quacumque ex causa obuentione & insidientur: theol. pract. lib. 5. cap. 4. pag. 369.*

§. XVI.

Et sane mores ex temperamento fluentes, in hominibus, qui regnati non sunt, & gratia destituuntur, semper mali sunt: hoc tamen discrimine, quod quidam per se vitium inuoluunt, hinc supprimendi & corrigendi, alii, si directio & sanctificatio gratiae accedat, boni fieri queant. Ad priorem classem ambitio, voluptatis cupiditas, similesque propensiones pertinent; ad posteriorem, pronitas ad commiserationem, sobrietatem, iustitiam externam, diligentiam, & aliae eiusdem generis.

§. XVII.

De moribus aetatum, idem censendum. Leuitas illa, & inconstantia, pronitasque ad edendum, ludendum, tempus otio transigendum in pueris; voluptatum cupiditas, & concupiscentiae, quas apostolus, iuueniles vocat, 2 *Tim. II, 22.* in adolescentibus & iuuenibus; existimationis & gloriae studium in viris; auaritia & morositas in senibus, non possunt non de naturae corruptione, per alias etiam causas augenda aut modificanda, in singulis hominum aetatibus, testari.

§. XVIII.

Res externae, siue mediate, siue immediate mentem adficiant, siue naturales sint, siue ciuiles, in se quidem maximam partem sunt indifferentes, hominumque adeo ipsorum vitium est, quod cupiditatibus irritandis, hinc & prauis propensionibus augendis corroborandisque inseruiunt: sed hoc ipso humanae imbecillitatis & miseriae documentum praebent.

§. XIX.

Tandem, in ipsis quoque *sensibus externis*, intima naturae humanae corruptio conspicitur. Praeterquam enim, quod grauisimo abusu sui obnoxii sint, & instrumentum velut aliquod omnigenae voluptatis praebent, & pro vitae mortisque ianua quadam a nonnullis recte habeantur, procliuitas etiam quaedam ad motus peccaminosos, pravasque

asque delectiones, in iis contrahi potest, internae corruptionis testimonium luculentissimum praebitura. *conf. 2. Petr. II, 14. Rom. VI, 19.*

§. XX.

Ex his omnibus, quin plurima maximaue conuersionis & vitae christianae oriuntur impedimenta, nemo puto sanae mentis dubitauerit. Nimirum ad mores *ex corporis constitutione & temperamento* oriundos quod attinet, eadem hic recurrunt impedimenta, quae vitia cardinalia, quibus certa ratione respondent, comitari solent: quae supra iam indicauimus. *

* *sec. 4. huius capituli §. 82. seqq.*

§. XXI.

De moribus aetatum idem constat. Praeterquam enim, quod & ipsi ad vitia varia, & praua quaeuis ducant, alia adhuc accedunt. De prima aetate, infantum scilicet & puerorum non dicam. Quamdiu enim rationis usus abest, institutio quoque christiana non recte procedit: ipsa tamen leuitas, aliaque huius aetatis vitia obstant, quominus ea admittantur, quorum haec quoque aetas vtique capax est. In adolescentia & iuuentute, ad vitia huic aetati propria, accedit noua persuasio, hilariter & iucunde hanc aetatis partem transigendam, nec vllam temere occasionem, explendi voluptatem, praetermittendam esse. *conf. Sap. II. 6. 7. 8.* Hoc tamen haec aetas habet commodi, quod vitia per diurnitatem ac consuetudinem non tam radicata sint, quam in virili, maxime senili aetate: vnde hac quidem ex parte corrigi facilius possunt. In virili namque, peccandi non tantum consuetudo plerumque emendationem difficiliorem reddit: sed curis domesticis negotiisque variis animus ita distrahitur, vt de rebus ad salutem aeternam spectantibus, vix vllas serio suscipere valeat cogitationes. In senili multo adhuc magis corroborata est peccandi consuetudo: hinc difficultas summa aliorum audiendi consilia, aut sibi persuadendi, accedit, se in tanta aetate emendatione adhuc egere: vt reliqua incommoda quamplurima, quae hanc aetatem circumstant, praeteream. *

* Ipse rex sapientissimus Salomo, incommoda senectutis commemorando, grauissime iuvenes adhortatur, ne eousque vitae emendationem differant. Namque, *memiso, inquit, creatoris tui in diebus iuuentutis tuae, dum non veniunt dies mali, & accedunt anni, de quibus dicas, non est mihi in istis voluptas. Dum non obtenebratur sol, & lux, & luna, & stellae, & redeunt nubes post pluiam. Quo die tremunt custodes domus, & incuruati sunt robusti, & accipae sunt molitrices, quod raras sunt, & tenebris laborant videntes per fenestras &c.* *Kobel. cap. XII, 1-7.* Senectutem, *dies malos* vocat, propter incommoda, & mala tristia, quibus exposita est senectus: quae mentem etiam impediunt, quo minus libere &

ferio ad ea attendat, aut prompte & cordate suscipiat, quae ad eius salutem sunt necessaria. Immo ipsa illa mentis imbecillitas, maximum obstaculum & impedimentum adfert, quam rex sapientissimus hisce verbis exprimit: *dum non obtenebratur sol, & lux, & luna, & stellae.* Ad euitandam enim tautologiam, de internis microcosmi luminibus haec intelligunt periti interpretes, cum de corporis oculis in sequentibus verba faciat. Significatur itaque immuniti intellectus, ingenii, iudicii, memoriae, quae omnia in senibus debilitari solent, ut quasi repuerascere videantur. Vnde Prouerbum: *bis pueri senes.* add. HERMANNI WITSII dissertatio de *off. iis iuuentutis, & incommodis senectutis*, quae sexta est in parte secunda *miscellan. sacror. p. 164. seqq.*

§. XXII.

Quantum ex *rebus externis*, speciatim variis hominum statibus, vitae christianae oriatur impedimentum, scriptura sacra passim docet. Huc illud seruatoris pertinet: *siquis ad me venit, nec suum patrem aut matrem, & uxorem & liberos, & fratres, & sorores, atque adeo suam ipsius animam odit, non potest meus esse discipulus, Luc. XIV, 27.* Nimirum, quod de proxime cognatis Christus dicit, de aliis hominibus statibusque, etsi sua natura innoxii, identidem intelligendum, facile inordinato amore illis ita adhaerescere homines, & ad prauas suas cupiditates alendas & fouendas iis abuti, ut per sui abnegationem omnino animus ab illis feiungendus sit. conf. & *1 Cor. I, 26. seqq.* Huc pertinent, quae de diuitiis quoque, earumque abusu, passim scriptura docet, per eas maximum saepius sibi homines obstaculum ponere, quo minus intrare in regnum coelorum queant. * conf. *Matth. XIX. 23. 24. Marc. X, 23. 25. Luc. XVIII, 23. 24. 25. 1 Tim. VI. 9.*

* Ex instituto hocce argumentum ex veteribus tractauit CLEMENS ALEXANDRINVS, in libro: *quis diues salutem consequi possit?* quem post MICHAEL EM CHISLERIVM & FRANCISCVM COMBESIVM, aliosque, in *supplemento operum Clementis Alexandrini*, edidit THOMAS ITTIGIVS, theologus quondam Lipsiensis celeberrimus. Eleganter autem in hoc libro ostendit CLEMENS, duo hic sedulo euitanda esse extrema, in quae incidere queant, qui verba seruatoris non recte capiunt. Alterum illorum est, qui ex illis colligunt, ac si diuitibus spes omnis intrandi in regnum coelorum per ista sit denegata, unde animum despondentes aguntur in transuersum. Alterum eorum, qui equidem agnoscunt, nec diuitibus viam ad salutem interclusam esse, non tamen animaduertunt, quae & quantae diuitibus superandae sint difficultates, si aeternae commopes fieri velint salutis, & quanto illis ad hoc opus sit studio atque labore. Vtrumque resellit terrorem, & rem omnem simili quodam hunc in modum illustrat: *ἂλλ' ὅσαυτε τρέπον ἔχη τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἴσα μικρὰ καὶ ἐπίκρα μεγάλοις καὶ ἀφθάρτοις παρεβάλαμεν, ταῦτ' καὶ ἐφ' ἑαυτῶ ἐ κατὰ κόσμον πλουτῶν λογίζεσθαι καὶ γὰρ ἐκείνων ὁ μὲν ὅτι δύνησεται νικᾶν καὶ τερφάνων τυγχάνει ἐπαλπείας, εἰ δ' ἄλλως ἐπὶ τὴν ἀθλήσιν ἀπεγράψατο· ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλεμένος τῇ γνώμῃ τὴν ἐπιθεῖα πόνους δὲ καὶ τροφᾶς καὶ γυμνάσιον μὴ προσείμενος προσφθέρει, κτεφάνωντος διεγίνετο, καὶ διήματε τῶν ἐπιθῶν· ἔτα τις καὶ τὴν ἐπίγειον περιβαλεμένος περιβόλην, μήτε τὴν ἀχρῆν ἑαυτὸν ἀδλων τῷ σωτήρος ἐκχυσεσέται, πικρὸς γέ ὢν, καὶ τὸ μεγαλοῦν εὐνορῶν τῆς τῷ Θεῷ φιλοδουμίας μήτε μὴν αὐδὸς ἀνάσκητος καὶ καταγώνιος μένας, ἀκονιτὶ κόνιρωτὶ τῶν τερφάνων τῆς ἀφθαρσίας ἐλατίζετω μεταλαβῶν ἂλλ' αὐτὸν ὑποβαλέτω φέρον γυμνασῆ μὲν τῷ λόγῳ, ἀγνοοῦσῆ δὲ τῷ χριστῷ. Sed sicut se in athletis res habet, (ut parua & corruptibilia cum magnis & incorruptibilibus conferamus) ita quoque in ipso contingere, cogitet, qui seculi opibus diues est. Etenim quicumque de victoria & corona despectauerit, is nec omnino, ut in arenam descendat, nomen dederit;*

dederit: qui vero hanc ipse quidem animo spem conceperit, labores tamen & cibos & exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona in donatus manet, ac spes illum frustrata est. Sic & quisquis terrenis opibus affluat, caueat, ne se ipse primum a seruatoris certaminibus praemiisque exclusum ducat, modo fidelis existat, ac diuinæ bonitatis magnitudinem intelligat: nec rursus nulla exercitatione, nulloque certamine posito, citra puluerem atque sudorem immortalitatis se corona donandum speret: sed se verbo tradat ac rationi tanquam palastræ magistro, Cbrisloque certaminum praefidi subiiciat. Ita quidem praeclare CLEMENS l. c. p. 9.

§. XXIII.

Nec istud praetermittendum, quia mores ex rebus externis & hominum statibus fluentes, pluribus sunt communes, falsam hinc facile enasci opinionem, qui eiusdem status aut conditionis sunt, aliter viuere non posse, nec alios ab iis postulandos esse mores, quam quibus reuera praediti sunt, immo hoc ipso, quod aut omnes, aut plerique, qui eiusdem status sunt & conditionis, iis moribus viuant, intelligi, eos minime malos esse. Qua ratione, cum fiat, vt grauisissima vitia pro vitiis non habeantur, aut pro eiusmodi vitiis, quae euitare aut exuere nec liceat, nec positum in cuiusquam viribus sit, quantum inde conversionis vitaeque christianae impedimentum oriatur, nemo non intelligit.

§. XXIV.

In *externis quoque sensibus*, si peculiaris quaedam ad praua dispositio adsit, cuiuslibet facile obiecti occurfus, praesertim si prouida circumspectio & cautio absit, irritare adfectus prauos, mentemque turbare potest, vnde noua semper ad vitae emendationem progressuris impedimenta, certaminumque apud illos, qui iam conuersi sunt, vberima seges.

§. XXV.

Vt *naturae corruptio*, ita non minus in his omnibus *gratiae vis* se exerit. Namque ad corporis constitutionem temperamentumque quod attinet, illud penitus quidem mutari nequit: propensiones autem inde orientes & inclinationes, in quantum malae sunt, corrigi per gratiam, accedente consuetudine & exercitatione, atque emendari possunt; indifferentes autem dirigi & sanctificari, vt varii inde in rem communem christianorum redundent fructus.* Nam sua ista inclinationum varietas, si directio & sanctificatio accedat, habet comoda: habet & incommoda varia, prout in variis tentationum generibus, hinc quoque deriuandis, conspicitur, sed tandem tamen, si per fidem cuncta superentur, in commodum maximum gloriamque fidelium, cessura.

* Id exemplis virorum, quos scriptura commemorat, sanctissimorum, Dauidis, Salomonis, Pauli, Petri, Ioannis, aliorumque, comprobari potest; quorum etiam diuersi essent, ex corporis

poris constitutione prouenientes mores, cum tamen per fidem sanctificarentur, & legitime per spiritus sancti gratiam dirigerentur, ipsa haec morum, donorumque varietas, commodorum plurimorum in ecclesiam redundantium, excellentissimorumque fructuum, causa extitit. Legi merentur, quae de moribus donisque naturalibus Petri & Pauli, apostolorum, differit GUILIELMVS CAVE *antiquit. apostol. in vita Petri cap. 10. pag. 294. seqq.* & in *vita Pauli cap. 8. pag. 426. seqq.* Ex diuersitate morum, ad eundem tamen finem conspirantium, quae in sanctis & regentis conspiciuntur, inter alia hic etiam refultat fructus, ut membra corporis Christi rite inter se coniungi & coaptari queant, & adeo τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀφ᾽ ἡμῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβασθόμενον, sub capite Christo, crescat incremento Dei, *Coloss. 11, 9.* nec tamen vllus in ea donorum necessariorum defectus conspiciatur, *1 Cor. 11, 4.*

§. XXVI.

Nulla quoque aetas est, quae gratiae diuinæ expers, aut incapax censei debet, cum nulla sit, in quam fides non cadat. * Haec itaque inefficax aut otiosa censei non debet: quum tum maxime hoc deprehendatur, cum rationis sese exerere incipit vsus. Videas hinc exempla puerorum & iuuenum, magno animo ad virtutem christiano homine dignam contendentium, nec puerile quidquam aut iuuenile, agentium. Pro vitiis itaque, hisce aetatibus propriis, virtutes contrarias induunt. Quod & de virili pariter ac senili aetate censendum, si gratiae diuinæ operationi locus in iis concedatur.

* Nec sexum, nec aetatem distinguit diuina gratia. Sunt inter pueros, qui fidei, & fortitudinis, plus quam virilis, aliarumque virtutum exempla dedere admiranda. Vetus ecclesia inter martyres illusterrimos non minus pueros & feminas, quam viros, numerat. *Nostri pueri*, inquit LACTANTIUS, & mulierculae tortores suos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis potest: & iterum: ecce! *sexus infirmus, & fragilis aetas dilacerari se toto corpore vtrique perpetitur: diuinar. inflatus. lib. 5. cap. 13.* Quae ORIGENS, admodum adhuc adolefcentis, fuerit constantia, quae martyrium subeundi cupiditas, morum est. Illustrius adhuc exemplum est THEODORI adolefcentis, cruciatus summo sine vlla fere doloris significatione, non constanter modo, sed hilariter sub Iuliano sustinentis, & ethnicorum hac ratione eludentis saeuitiam: de quo multa SOCRATES, *bist. eccles. lib. 3. cap. 18. 19.* SOZOMENVS, *bist. eccles. lib. 5. cap. 19. 20.* THEODORETVS, *bist. eccles. lib. 3. cap. 10. H.* EVAGRIVS, *lib. 1. cap. 16.* aliique. De Iulita BASILIVS magnus, *bomil. 5.* asserit, quod decertauerit ἐν γυναικίᾳ σώματι ἀδρωπώτατην ἀδελφῶν, muliebri corpore virile certamen; eandemque vocat τὴν τῶ μεγαλοφύῳ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικίας φύσεως τὴν ἐδύναμιν ὑπερβύσασαν, feminam heroica animi fortitudine, infirmitate naturae muliebris conditionem supergressam. Addenda sunt, quae CHRYSOSTOMVS habet, *sermone 67. de S. Droside, & bomil. 41. de Pelagia, item 51. de Bernice, & Prosdace, alibi;* conf. & CHRISTIANVS KORTHOLTVS de *persecutionibus ecclesiae praemacuae cap. 5. §. 50. p. 195.*

§. XXVII.

Eadem quoad mores ex rebus externis oriundos, gratiae vis est & efficacia. Emendantur, corriguntur, diriguntur, quae ex causis naturalibus extra nos positis, aut rerum externarum possessione aut vsu, existunt inclinationes. * Sic ingenii animique dotes singulis gentibus propriae, hac ratione in quibusdam emendatae & sanctificatae, ad

ad ecclesiae emolumentum regnique Christi amplificationem plurimum conferunt: vt habeat ecclesia, quod Iudaeis, & Graecis, Italis, Gallis, Germanis, &c. imputet. Diuitias etiam, dignitates, honores non respuit homo regenitus, ** sed ita iis vititur, ne abutatur, *1 Cor. VII, 29. 30.* exemplo Abrahami, Moſis, Dauidis, aliorumque.

* Vnde cumque etiam vitia oriantur, quocumque etiam se habeant modo, gratia tamen diuina corrigi atque emendari possunt, nisi homo ipse repugnet. Exemplo vitiorum, quae integris gentibus velut propria sunt, & adeo plerumque firmiter radicata, hoc declarari potest. Etsi enim difficulter admodum eorum emendatio procedat, obtineri tamen eandem posse, experientia docet. Extat hac de re insignis SALVIANI Massiliensis, locus, *lib. 7. de gubernatione Dei p. m. 148.* De Astorum enim moribus verba faciens, maximam in illis praecipue notat impuritatem, cui ita dediti sint, vt vix eam exuere posse videantur. *Ac primum, inquit, vt de impurisase dicamus, quis nescit, Africanam isosam obscenis libidinum saedis semper arffisse, non vt terram ac selem bovinum, sed vt Arabiam putes impudicarum fuisse stamurum? Nam sicut Aetbna intestinis quibusdam naturae feruentis arboribus, sic illa abominandis iugiter fornicationum ignibus aestuauit. Nec volo in hac re adfertionibus meis credi: testimonium requirat generis humani.* Tum vero addit: *Quis non omnes omnino Afsos generaliter sciat impudicos, NISI AD DEVM FORTE CONVERSOS, id est, fide ac religione mutatos.* Ita ergo haec etiam in re, iuxta SALVIANVM, gratia naturam perdomat. Addit: *sed hoc tam rarum est ac nouum, quam rarum videri potest, quemlibet Gaium non esse Gaium, aut quemounguo Scium non esse Scium.* Difficiliter namque communia ista gentis caudam vitia superantur. *conf. Tit. 1, 13.* Idem, quod de gentium integritatum vitiis diximus, etiam de vitiis ex certo statu aut vitae genere profluentibus, existimandum. Quantumuis arffissimo saepius vinculo cum statu quodam aut vitae genere coniuncta vitia videantur, hominum tamen, non ipsius status, ea esse vitia, si res accuratius expendatur, deprehendimus. Exempli loco vitia militaris esse potest, quam multis vitiis incitamentum & occasiorem praebere, constat inter omnes, adeo, vt in prouerbum etiam abiit:

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.

Quem tamen fugit, fuisse omni tempore inter milites etiam, qui superatis, quae ex vitae genere oriri poterant, per gratiam difficultatibus omnibus, fidei veraeque pietatis praecleara reliquere exempla: vt centurio ille Capernaeticus *Matth. VIII, 5. seqq. Luc. VIII, 2. & Cornelius Act. x, 1. 2.* Sed in veteris quoque ecclesiae christianae historia celebrantur exempla quam plurima militum, qui in spiritali militia constantiam & fortitudinem personam, quam gerebant, dignam demonstrarunt, tantum abest, vt vitiis huic statui propriis se abripi passi sint. Legendus ea de re EVSEBIUS *lib. 6. hist. eccles. cap. 41. & lib. 7. cap. 15.* BASILLIVS magnus, *orat. de Gordio, & de 40. martyribus,* CHRYSOSTOMVS *homil. in Iuonin. & Maximum,* ne quid de iis dicam, quorum in martyrologiis passim iniicitur mentio. Nec praetermittendum, quod EVSEBIUS obseruat, *hist. eccles. lib. 8. cap. 4.* Satanam cum ecclesiae persecutionem moliretur, initio eos, qui in exercitu militabant, fuisse adortum, quod crederet, *reliquos nullo negotio se expugnaturum, si hos primum in certamine superasset.* Tantum in militibus etiam potest gratia. add. CHRISTIANVS KORTHOLOTVS, *de persecutionibus ecclesiae primaevae cap. 3. §. 20. pag. 92. seqq.*

** Duplex iterum se hic offert extremum, in quorum alterutrum, praecipiti cursu plerique mortales ruunt. Nonnulli circa diuitias, honores, aliasque res ita versantur, ac si nullum inde sibi immineret periculum, nec corrupti mores, ac veneno velut quoddam infici possent. Alii contra, honores profus fugiunt, dignitates respuunt, solitudinem quaerunt, opum omnem possessionem damnant: quod olim tamen plures fecere, quam hodie. Ita gratiam, quae illibatam intemeratamque in istarum rerum possessione mentem seruare potest,

ignorant alii, alii contemnunt, aut illi diffidunt. Quod de diuitiis egregie differit Alexandrinus CLEMENS, id de aliis eiusdem generis rebus externis itidem intelligi potest. Verba enim Christi ad iuuenem, gloriantem, quod omnia legis praecepta ab ineunte aetate seruasset, vende, quae habes, explicaturus, quid vero, inquit, hoc sibi vult? *Haut sane, quod quidam obuis statim sensu accipiunt, facultates a se proici iubet, & pecunias a se amouere: ἄλλα τὰ δόγματα περὶ χρημάτων ἰσορροπία τῆς ψυχῆς. τὴν περὶ αὐτὰ πλοῦτον ὑγιήσοον, τὰς μετρίους, τὰς ἐκείνας τὸ βίη, οὐ τὸ ἐπίεσμα τῆς ζωῆς συμπίπτουσιν: sed quae de diuitiis vana iudicia sunt, animo exterminare, erga eas effrenem libidinem ac auaritia labem, sollicitudines, seculi spernas, quae suffocant vitae semen.* Et paucis interiectis: *nec noua res, abdicare diuitias, & in pauperes atque egenos elargiri, quod & multi ante saluatoris aduentum praestiterunt, quae et litterarum studiis mortuaeque sapientiae vacarent, quae, ut inani iactantia, nominis claritatem ac gloriolae curam captarent, Anaxagorae, Democriti, Crateses.* Ceterum si hac ratione circa opes, honores, aliosque status homo reginitus versetur, prauos facile, qui ex iis mortalibus adherent, corrigit ac emendabit mores. Et id quidem est, de quo hic loquimur, gratiae opus.

§. XXVIII.

Tandem & quae sensibus externis insidet praua dispositio, imminuitur quodammodo, si accedente vsu & exercitatione, ad meliora flectuntur. Vnde, qui antea erant organa & arma impuritatis & iniustitiae, nunc organa fiunt & arma iustitiae, temperantiae aliarumque virtutum. *Rom. VI, 19. conf. Iob. XXXI, 1. Matth. V, 28. 29.*

§. XXIX.

Deest vero nec hic *fallacia naturae*, gratiam imitantis. Namque ex temperamentorum, aliarumque caussarum combinatione, adfectus inclinationesque oriuntur, quae sub bonitatis quadam specie adeo fallunt, vt pro spiritualibus etiam habeantur. Immo hinc pseudo-virtutum, quibus se mortales misere decipiunt, vt supra dictum, proventus vberimus.

§. XXX.

Quae in moribus aetatum contingit inclinationum & propensionum mutatio, saltem quoad gradus, haud raro in errorem inducit homines, vt gratiae opus censeant, si adfectuum aut propensionum quorundam vim imminutam deprehendant, quod tamen ex caussis pro-venit mere naturalibus.

§. XXXI.

De moribus ex caussis externis, naturalibus pariter ac moralibus, prouenientibus, idem censendum. Per educationem, peregrinationes, aliasque caussas, vitia genti alicui propria exui quodammodo possunt, aut imminui. Haec nondum vera animi emendatio, qualem hic requirimus. Dignitates & honores id efficiunt, vt a quibusdam vitiis sibi temperent homines, aut ea cum aliis permulent. Nota sunt illa effata: *honores mutant mores: item: haec vita alios mores postulat.* Hisce caussis

causis inducti si forte iuuenilia quaedam fugiant vitia, nondum statim animum ea, qua decebat, ratione emendasse censendi. Et ita se res in reliquis, quae sunt eiusdem commatis, habet.

CAPVT SECVNDVM

DE

IMPERFECTIONIBVS AC INFIRMITATIBVS REGENITO- RVM, ITEM DE TENTATIONIBVS, VT ET DE LVCTA CARNIS ET SPI- RITVS.

Σύνοψις.

Ordinis & instituti ratio, §. I.

Imperfectio regenitorum, vel quoad statum eorum, vel quoad singulos actus spectari potest. Illa probatur ex peccato originali singulis adhaerente, §. II.

Item ex pugna sanctorum, contra insultus carnis, vs & ex luculentis scripturae testimoniis, §. III.

Ea imperfectio ad omnes mentis facultates pertinet, §. IV.

Imperfectio eorum, quoad singulos actus, §. V.

Ab imperfectiombus regenitorum differunt quodammodo illorum infirmitates, quarum iterum duplex discrimen constituitur, §. VI.

Primo, quoad gradus in incremento vitae spiritualis, §. VII.

Deinde, respectu illorum, qui, cum iam firmi sint, infirmitatem quandam iterum contrahunt, §. VIII.

Quod vel ipsa regenitorum culpa sit, §. IX.

vel sine culpa illorum speciali, §. X.

Hinc, quaenam peccata infirmitatis, quaenam malitiae sint, explicatur: illa regenitorum tantum sunt, haec irregenitorum, §. XI.

Qui per infirmitatem peccant, inuisi velut, aut per ignorantiam peccant, §. XII.

Peccata infirmitatis semper seriam eorum committari deestimationem, §. XIII.

Circa applicationem huius doctrinae, quid observandum, §. XIV.

Quaenam sint peccata malitiae? §. XV.

An omnia fidelium peccata sint infirmitates? §. XVI.

An ex infirmitate peccans, qui destinato animo peccant? §. XVII.

An quis ex infirmitate in idem recidere possit peccatum? §. XVIII.

Cur regeniti ad eum perfectionis gradum a Deo non deducantur, vs omnis infirmitatis sint immunes? §. XIX.

Infirmitates regenitorum unde oriuntur? §. XX.

Quaedam infirmitates tentationum nomine veniunt, quae vel bonae sunt, eaeque iterum vel Dei, vel hominum aliorum, §. XXI.

vel malae quibus aut Deus tentatur ab hominibus, §. XXII.

aut homines ipsa carne sua, mundo, & diabolo, §. XXIII.

Tentationes bonae, internae & externae, quibus homo a Deo tentatur, huc non spectant, §. XXIV.

Quo sensu irregeniti tentari dicantur, §. XXV.

item regeniti, §. XXVI.

causae tentationum, diabolus, §. XXVII.

caro nostra, §. XXVIII.

mundus, §. XXIX.

Tentationes documenta sunt humanae imbecillitatis, §. XXX.

Cedunt tamen, varia ratione, in illorum, quod tentantur, commodum, §. XXXI.

Tentationum

Tentationum magna est varietas, idque sum ratione causae efficientis, § XXXII.
sum ratione modi & durationis: speciatim ratione obiecti, aliae theoreticae sunt, aliae practicae, § XXXIII.

Theoreticae vel circa credenda versantur, vel circa agenda, § XXXIV.

Ad priorem classem pertinent tentationes circa scripturam sacram, § XXXV.

causae earum & occasiones, § XXXVI.

item, circa doctrinam de Deo, § XXXVII.

speciatim, circa mysterium Trinitatis, § XXXVIII.

harum tentationum causae, & occasiones, § XXXIX.

circa providentiam diuinam, § XL.

earum causae & occasiones, § XLI.

circa vltima hominis, & quae ea consequuntur & unde istae tentationes oriuntur, § XLII.

circa doctrinam de peccato, § XLIII.

unde & istae oriuntur, § XLIV.

circa media salutis a Deo praescripta, § XLV.

causae earum & occasiones, § XLVI.

In hisce tentationibus recte diiudicandis, magna cautio opus est, § XLVII.

Tentationes theoreticae circa agenda: unde casus, conscientiae, § XLVIII.

Cause in his quoque procedendum, § XLIX.

Quibus voluntas ad praua irritatur, tentationes practicas, vocantur, § L.

Quarum magna iterum varietas: & primo quidem iuxta diuersos visiorum cardinalium effectus, § LI.

Item iuxta officiorum, aut praceptorum diuinorum diuersitatem, quibus repugnant, § LII.

Tentationes contra primam tabulam decalogi, speciatim contra primum praecipuum, § LIII. contra secundum, § LIV.

contra tertium, § LV.

contra secundam tabulam, § LVI.

De tentationibus, quae a rebus aduersis oriuntur, § LVII.

Dum sensationibus restant fideles, oritur inducta carnis & spiritus: quae a pugna rationis & appetitus sensitiui differit, quod illa in solis regenitis, haec & in irregenitis fit: & quod diuersi utrobique hostes sint, & milites, § LVIII.

item diuersa armatura, modisque pugnandi, § LIX.

euentus quoque diuersus, § LX.

Hostes in hac lucta sunt omnes motus prauis, ut cum causis, quae eos excitant, § LXI.

scilicet diabolo, § LXII.

cuius magna est calliditas, potentia, malignitas, § LXIII.

μυδούου τῦ διαβόλου speciatim indicatae, § LXIV.

item carne nostra, § LXV.

cuius varii & diuersi admodum sunt insulsi, § LXVI.

nec penitus debellari potest, sed semper formidanda, § LXVII.

denique & mundo, § LXVIII.

qui sum blandiendo, sum terrendo fideles oppugnat, § LXIX.

Pugnant cum hisce hostibus fideles, & quidem armis spiritalibus, § LXX.

Ita pugnant, ut tandem victoriam consequantur, quam sequitur praemium, § LXXI.

§. I.

ET si regeniti in statu gratiae constitui sint, viribusque non tantum nouis per regenerationem instructi, sed per gratiam etiam cooperantem proficere in vita spiritali queant: naturam tamen corruptam semper adhuc reluctantem experiuntur: unde variae illorum imperfectiones & imbecillitates, tentationes quoque, & in quantum hisce fortiter se opponunt, lucta carnis & spiritus. De hisce adeo, ut nunc agamus, ordinis & instituti ratio postulat, ut moribus regenitorum cognitis, sanitate etiam perspecta, remedia ipsa suppeditare queamus.

§. II.

§. II.

Imperfectio regenitorum, vel quoad *statum* illorum, vel quoad *singulas actiones* considerari potest. Quod ad *statum* attinet, etsi regeniti in vitae spiritualis incremento, imaginisque adeo diuinæ re-
stitutione, proficere studiose annitantur: certum tamen, neminem in hac vita eousque peruenire, vt omnis peccati atque vitii expers sit. Peccatum namque originale, quod omnibus inhaeret, cum propensionibus prauis, per alias causas plerumque insigniter auctis, immi-
nuitur equidem, ne dominetur amplius, eiusque vis quotidie infringitur, non tamen tolli penitus potest. Hinc & sanctorum, ob adhaerens sibi peccatum, querelae. *Iob. IV, 18. 19. XV, 14. 15. Rom. VII, 18. Ebr. XII, 1.*

§. III.

Idem patet ex pugna sanctorum contra insultus carnis. Vbi enim adhuc durat pugna, nondum adest plena victoria. Vincimus quidem per fidem, *1 Ioan. V, 4. 5.* sed hoste subinde resumente vires, imperumque in nos faciente, nobis quoque redeundum ad pugnam. *Gal. V, 17. Rom. VIII, 13.* Testatur vero hoc & aperte scriptura sacra, dum perfectum hominis statum post hanc demum vitam expectandum docet. *1 Ioan. III, 2.* Habemus enim hic tantum primitias, *Rom. VIII, 23.* & vniuersa tantum ex *μέρους* adsunt. *1 Cor. XIII, 9.* Paucis: *si dixerimus, quod peccatum non habeamus, decipimus nos ipsos, nec veritas est in nobis. 1 Ioan. 1, 10.* * add. & *Psal. CXLIII, 2. it. Kohel. VII, 21.*

* Obstat equidem videtur, quod idem Iohannes *1 ep. cap. 111, 9.* scribit: *omnis, qui natus est ex Deo, ἀμαρτίαν ἢ πῶν, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, ἡ γὰρ ἡ δόξα τοῦ ἀμαρτάνων, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.* At quod primo Iohannes dicit, eum, qui ex Deo natus, ἀμαρτίαν ἢ πῶν, id ex ipsa, quam beatus apostolus tenet, loquendi consuetudine facile intelligitur. Aliud enim illi est, peccatum habere, aliud, peccatum facere. Illud regenitis etiam tribuit: hoc in eos cadere negat. Intelligit itaque, dum regenitos peccata facere negat, neutriquam peccata infirmitatis, sed talia, quae proaestis, voluntatem & studium peccandi supponunt, per quae quis sit seruus peccati, *Ioan. V 11, 14.* Rationem addit, *quia semen eius manet in eo*, quod omnium rectissime de verbo Dei intelligitur, quod & alias semen vocatur, *Luc. V 11, 11. 1 Petr. 1, 23. Iacob. 1, 18.* quanquam non desint, qui hic per semen aut Christum, aut spiritum sanctum, aut gratiam diuinam, intelligere velint, sine praegnantia tamen ratione. Verbum autem Dei dum in regenitis manet, dum per illud contra prauos motus carnis pugnant, hoc ipso in peccata non consentiunt, adeoque & peccata non faciunt, licet eorum insultus patiantur, nec infirmitatum sint immunes. At cum porro dicitur: *ἡ δόξα τοῦ ἀμαρτάνων, non potest peccare*, nonnulli quidem, vt *AVGVSTINVS* de *nat. & grat. cap. 14.* idem hoc esse volunt, ac non debet peccare, alii, non vult, *habituale volutate*, alii, non potest peccare, *quatenus ex Deo est, vel qua parte renatus est*, alii aliter. Verum a mente Iohannis haec aliena esse, quilibet statim videt, ne de incommodis dicam, quae ex his explicationibus fluunt. Recte *B. HVNNIVS* noster obseruat, ostendere velle Iohannem, statum regenerationis, quem ille *renascentiam* vocat, & peccandi propositum sic esse opposita, vt se mutuo ex
BVD. FH. MORAL. ii- necessitate

necessitate tollant, & destruant, & consistere in eodem homine simul, eodemque tempore minime queant. Proinde, inquit idem auctor, qui ex Deo natus est, quatenus is est renatus, & quamdiu renatus permanet, peccatum certe non committit, peccatum scilicet contra conscientiam, & ex deliberato animi proposito consilioque profectum. Immo non potest peccare modo iam explicato, ut scilicet simul peccet, ac nihilominus renatus maneat. Quin potius, quamprimum ex proposito, sciens volensque peccat, confessim renatus esse desinit, &c. Ita quidem HVNNIVS, quem etiam sequitur ABRAHAMVS CALOVIUS ad b. l. Sensus itaque est, non potest peccare, uti in *ὁσὶ γεννητῶν*, quatenus vel quousque ex Deo natus est, quamdiu scilicet in eo statu manet atque persistit. Ceterum ad imperfectiones ac infirmitates regeneratorum comprobandas, vulgo adferri solet dictum illud *Prouerb. XXIV, 16, septies cadit iustus, & surgit*. Addunt nonnulli: de die, ac si Salomo dixisset, iustum quotidie septies, hoc est, saepius peccare. Quo quidem sensu hocce dictum a ROBERTO BELIARMINO allegatur *lib. 1. de gratia, cap. 5*. Suntque etiam ex nostris, qui illud ad peccata sua, quae saepius peperam pro infirmitatibus venditant, excusanda in ore habent. Verum illud de die, quod vulgaris interpres addit, vel quotidie, nec in textu ebraeo, nec LXX. interpretum Graeca, nec versione nostra Germanica habetur. Praeterea non de lapsu in peccata, sed in calamitates, seu aduersa fortuna iustorum, regi sapientissimo sermo est. Vocem *cadere* enim apud Salomonem non aliter accipi, eruditissimis viris obseruatum est. In nouo quidem testamento, cadere interdum idem est, ac incidere in peccata grauiora, seu mortalia, conf. *Rom. XI, 11. Iacob. v, 12*. alibique. Sed absonum esset, de iusto hoc asserere, quod saepius in peccata mortalia caderet, & tamen iustus maneret. Mitto reliqua, de quibus conferendi MARTINVS GRIEVS ad b. l. item WOLFGANGVS FRANZIVS, de *interpret. orac. 46*. THEODORVS HACKSPANIVS, *not. bibl. p. 458*. Legendus etiam hac de re B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERS, in libello Germanico elegantissimo, quo dicta quaedam scripturae ab abusu hominum profanorum vindicatur, p. 43; *segg.*

§. IV.

Et ea quidem in omnibus mentis facultatibus conspicitur imperfectio. Etenim ad intellectum quod attinet, quantumuis magna & excellenti quis instructus sit cognitione, cognoscit tamen tantum *ἐν μέγας, 1 Cor. XIII, 9. δι' ἐσπέρας ἐν ἀνύμωται* ib. *vers. 12*. & voluntatis etiam quantumuis magna & excellens fuerit sanctitas, subinde tamen ingeminandum illud Pauli: *quod volo bonum, non facio, & quod non volo malum, hoc facio. Rom. VII, 15. 19.* * Et ita quoque in reliquis facultatibus se res habet, quod ipsa quemlibet conducere experientia potest.

* Sunt, qui & hisce Pauli verbis passim abutuntur, ac in iis carnalis securitatis praesidium quaerunt. Plane ac si cum apostolo comparandi sint, vel in eos haec verba quadrent, qui nunquam serio ad obtemperandum mandatis diuinis, animum inducunt, & hinc ad turpia quaeuis, prauis carnis suae cupiditatibus, abripiuntur. Hunc abusum cum alii vident, ut ei occurrant, in eam ingrediuntur sententiam, Paulum hic neutiquam de se tanquam regenito, sed de eo statu, in quo ante regenerationem constitutus fuerit, loqui. Et sane iam olim Pelagiani, hominem aliquem profanum, incontinentem, libidinosum, non renatum, hic a Paulo describi, contendebant. Eamque sententiam recentiores etiam quidam, Sociniani, Arminiani, aliique sequuntur. Ipse quoque AVGVSTINVS cum Pelagianis aliquando sensit, postea tamen mutauit sententiam, & de seipso, ceu regenito, Paulum loqui, demonstrauit, hancque AMBROSII, HILARII, GREGORII, aliorumque fuisse sententiam, ostendit, *contra Iulianum, lib. 6. cap. 2*. Et vix aliter sentire potest, qui secum expendit, nullum adesse indicium, quo probari queat, aut de alio, quam de seipso

seipſo, aut de ſtatu ſuo ante regenerationem loqui apoſtolum beatiffimum. Porro, & cogitet, multa hic occurrere praedicata, quae in hominem irrogenicum non quadrant, cuiusmodi ſunt, quod mala, quae faciat, odio proſequatur, quod non ipſe malum faciat, ſed in ſe habitans peccatum, quod delectetur lege Dei ſecundum interiorum hominem. Haec non ſunt hominis irrogeniti. Nihil denique hic dicit apoſtulus, quod non de regenito intelligi queat, modo recte intelligatur. Cum enim dicit, quod *volo bonum non facio*, ſenſus eſt, quod volo perfecte, & ſine omni concupiſcentia prava, id non ea ratione ac illud volo, facio; ſed *malum* contra, quod in prava concupiſcentia ſeſe exerit, hoc facio, ſaltem concupiſcendo, dum prava ita ſubigere concupiſcentias nequeo, vt non recurrant, impetumque in animum faciant. conf. B. SEBASTIANVS SCHMIDIVS, itemque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad b.l.

§. V.

Immo in ſingulis regenitorum *actionibus* imperfectione quaedam conſpicitur. Etenim cum nulla actio perfecte bona dici queat, niſi exactiffime, qua materiale, qua formale, intentionem ſcilicet, modum, finem, omnesque & ſingulas circumſtantias, cum lege conueniat, conf. *Matth. V, 44. 48. Deut. XII, 8. 32. Deut. VI, 4.* collat. cum *Matth. XXII, 37.* & vero nulla actio regenitorum, tam exacte cum lege conueniat, omnibus & ſingulis imperfectionem adhaerere, manifeſtum eſt. conf. *Kobel. VII, 21. Rom. VII, 22. 23. Ebr. XII, 1.* * Interim, quantumuis imperfectione ſint bonae regenitorum actiones, propter fidem in Chriſtum tamen Deo placent, *Ebr. XI, 4. ſeqq.* adeo, vt in illis, qui per fidem in Chriſto Ieſu ſunt, ſiquidem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulent, *ὁδὸν* ſit *κατὰ* *πνεῦμα*, *Rom. VIII, 1.*

* Intelligendum hinc & diiudicandum B. LVTHERI noſtri eſtatum: *iuſtum in omni opere bono* (ob adhaerentem imperfectionem, & peccaminofum defectum,) *peccare*. Quod non absolute, ſed hoc, nec alio reſpectu, ab eo, aliisque, dictum, noſtrates paſſim contra Pontificios oſtendunt. vid. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviario Hülſemanniano extenſo*, cap. 12. p. 698.

§. VI.

Ab imperfectionibus iſtis regenitorum, ita generatim ſpectatis, diſtinguimus eorum *infirmiſſimas*. Liceat enim nobis hanc vocem in ſenſu ſpecialiori accipere, quae ceteroquin latius ſumpta, idem, ac imperfectione, denotare poteſt. conf. *Eſ. LIII, 4.* Non itaque quasuis ea intelligimus imperfectiones, aut generatim omnium hominum, aut ſpeciatiim regenitorum, ſed eas, quae certis hominibus propriae ſunt: idque iterum duplici ratione.

§. VII.

Primo namque, ratione incrementi ſpiritalis conſiderari regeni poſſunt: quo pacto alii in partu veluti ſunt, vt formentur in
li 2 Chri-

Christo, *Gal. IV, 19.* alii, recens nati, *1 Petr. II, 2.* vel pueri in Christo, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13.* alii, iuvenes, alii patres, qui & perfecti vocantur, *1 Ioan. II, 13. 14. Ebr. V, 14.* Hos ergo si inter se contendamus, licet omnes imperfecti sint, speciatim tamen infantes, pueri, *infirmi* vocantur, si cum adultis, iisque, qui sensus iam exercitatos ad boni malique discrimen habent, conferantur, add. *Ephes. IV, 14. it. Es. XL, 11.*

§. VIII.

Deinde, contingere quoque potest, vt illi, qui iam firmitatem quandam ac robur spirituale consecuti sunt, iterum infirmitatem quandam contrahant, iique specialiori quadam ratione infirmi dicuntur, suntque instar calami contriti, & lini fumigantis, *Matth. XII, 20.* Eadem namque ratione res se habet in spiritualibus, vt in morbis corporalibus, qui eos interdum inuadunt, qui quam rectissime sibi valere videntur; vnde, qui antea robustissimi videbantur, mox attenuatis viribus, omnium sunt infirmissimi. conf. *1 Cor. X, 12. Gal. VI, 1.*

§. IX.

Sed non vna eademque sit ratio, vt adulti isti, & in fide confirmati, infirmitatem quandam iterum contrahant. Interdum enim propria quadam culpa, per incuriam aut negligentiam, eam contrahunt, dum sibi ipsis non satis attendunt, nec ea, qua decebat, cura euitant, quae animae periculum aliquod afferre poterant. Tales Galatae erant, nimis facile pseudapostolis aurem praebentes. *Gal. III, 1. 2. seqq. add. 2 Cor. XI, 3.*

§. X.

Aliis rursus, praeter culpam suam, certe talem, quae proxima infirmitatis istius causa dici queat, cum variis imbecillitatibus, colluctandum est; siue naturae corruptae vis ingens, & insultus vehementiores has afferant, siue Deo sapientissime ita permittente & dispensante illis eiusmodi quid obtingat, quo obsequium illorum exploret, & fidem illustriorem reddat. Et hi alias proprie *tentari* dicuntur, de quibus Paulus, *2 Cor. XII, 9.* & nos deinceps ex instituto.

§. XI.

Ex dictis vero facile intelligitur, quoniam sint *peccata infirmitatis*,* quoniam contra *peccata malitiae*. Horum namque perceptum habere discrimen, ad hominum carnalium, peccata sua pro infirmitatibus venditantium, sophisma detegendum, plurimum refert. Id vero statim supponitur, infirmitatem non esse, nisi hominum regeneratorum,

nitorum. Irregeneratorum itaque peccata, etsi suos quoque gradus habeant, proprie tamen loquendo, non possunt dici infirmitates. Morbus namque & infirmitas non dicitur, nisi de homine viuo; mortuus autem, qualis est irregenitus, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* non est infirmus, sed vita prorsus caret.

- * Infirmitates namque istae peccata sunt, & pro peccatis haberi debent. Quodsi pro peccatis habentur, ob eas anguntur etiam fideles, & si fieri posset, ab illis liberari cupiunt. Vnde in maximo errore versantur, qui hasce infirmitates adeo pro peccatis non habent, vt de iis nec doleant, nec solliciti sint, quo pacto ab iis liberari queant. Immo hoc ipso aperte produnt, se non intelligere, quid infirmitates regeneratorum sint, & peccata sua proaereticam pro infirmitatibus venditare. Solent nonnulli errorem huncce tueri abusu turpissimo dicti apostolici, *2 Cor. XII, 9. itaque multo libentissime gloriabor in meis debilitatibus, ut habites in me fortitudo Christi.* Hinc enim concludunt, adeo de infirmitatibus (quo nomine peccata sua tegunt) sibi dolendum non esse, vt in iis potius gloriandum sit. Quo ipso & improbitatem & ignorantiam suam produnt. Non enim *morales* hic intelligit infirmitates apostolus, sed *physicas*, morbos, & varia calamitatum genera. Id luculenter patebit, si ad antecedentia *vers. 7. 8.* attendamus. Quidquid enim alii de surculo infixi carni sentiant, omnium tamen verosimillima illorum est sententia, qui morbum aliquem dolorificum designari existimant, quo apostolus per interualla fuerit vexatus, quique tantam carni, hoc est, corpori eius creauerit molestiam, quantam creare solet infixa carni spina. Ad huncce morbum aliae accedebant vexationes satanae, corporis afflictionem augentes. conf. HERMANNVS WITSIVS *meletem. Leidenf. de gestis Pauli sect. 3. §. 11. pag. 45.* Hasce itaque calamitates intelligit Paulus, dum dicit, *se in suis gloriaturum infirmitatibus.* Idem in sequentibus clarissime explicat, dum statim subiicit: *proinde mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis, in rebus aduersis, in vexationibus, in angustiis pro Christo.* Cum enim infirmus sum, tum fortis sum. Nec inuitatum alias apostolo, externa quaeuis, quae contemptum aut afflictionem adferunt, infirmitatum nomine designare. conf. *1 Cor. II, 3. 2 Cor. X, 10. XI, 28. 29. Gal. IV, 13.* add. B. SPENERVS, *respons. theol. German. part. 3. cap. 6. art. 2. sect. 40. p. 836. seqq.*

§. XII.

Praeterea in eo, qui per infirmitatem peccat, voluntas adest contraria, vt quod non vult malum, hoc faciat, vnde, quod peccat, aliunde velut est, subitanea scilicet quadam adfectuum exorbitantia, aliisque causis, quibus abripitur quandoque homo, & ad malum inuitus, captiui instar trahitur, ne, quod vult, bonum faciat. *Rom. VII, 29.* Vnde sequitur, quod infirmitas supponat pugnam, seu luctam carnis & spiritus, *Gal. V, 17.* per quam regeniti, etsi malo resistent, interdum tamen incautius agentes, nec rebus suis satis attendentes, plus, quam debebant, hosti concedunt. Quanquam & ignorantia interdum subesse queat, non tamen affectata, sed inuoluntaria, & pro conditione subiecti quodammodo inuincibilis, saltem difficulter superabilis. *1 Cor. VII, 7. Luc. XII, 48. Gal. VI, 1.*

§. XIII.

Accedat autem, necesse est, seria istius peccati detestatio, ita quidem, vt homo per infirmitatem peccans, statim ac mentem subeat,

se peccasse, serio hoc detestetur, doleat, poenitentiam agat, hinc nouas colligat vires ad fortius resistendum in posterum, seque gerendum prudentius, & precibus ad vires gratiae, quibus hoc efficere queat, impetrandas, Deum fatigare non desinat. *Rom. VII, 24. 2 Corinth. VII, 11.*

§. XIV.

In applicatione cautissime procedendum: cum prona admodum mortales sint, sua peccata, quantumuis enormia, pro peccatis infirmitatis venditandi. Sed diiudicanda hinc quoque, & recte censenda,* quae ex scriptura sacra afferri exempla solent, Dauidis Nabali irascentis, *1 Sam. XXV, 2. seqq.* discipuli illius, patrem sepelire gestientis, *Matth. VIII, 21.* apostolorum somnolentia oppressorum, *Matth. XXVI, 40.* eorundem, vt & discipulorum Emaunticorum incredulitate laborantium. *Luc. XXIV, 14. seqq. Marc. XVI, 14.*

* Praeterquam enim quod in peccatis malitiae, a peccatis infirmitatis discernendis, magna cautione opus est, nec ipsa peccata infirmitatis vnus sunt generis, vt supra § 8. 9. 10. dictum. Hinc & non vno eodemque loco habendi, qui per infirmitatem peccant. In exemplorum quoque istorum applicatione, dispiciendum non tantum quid factum sit, sed & quis fecerit, & an illis aequiparandi sint, qui eodem loco haberi volunt.

§. XV.

Et hinc etiam, quanam peccata malitiae sint, intelligere licet: omnia scilicet peccata proaeretica, & quae ex dominante adfectu pravo proficiscuntur, qualia sunt omnia peccata irrogenitorum, itemque regenitorum ea, per quae ex statu gratiae excidunt, & regeniti esse desinunt. Vocantur etiam *mortalia*, quod mortem spiritualem partim supponunt, partim inferunt. Si enim peccatum ita comparatum est, vt arguat, prauum adfectum iam peruenisse ad plenum dominium, homo eiusmodi spiritualiter mortuus merito censetur. De peccatis proaereticis idem censendum: palam enim, quod cum fide nullatenus consistere queant. Eiusmodi fuit adulterium & homicidium Dauidis, abnegatio Petri, & alia, add. *Luc. XII, 47. 1 Ioan. III, 6. 8. 9. 2 Petr. III, 5.*

§. XVI.

Iam si quaeratur, an omnia fidelium peccata sint infirmitates? id quidem, si peccata eiusmodi sint, per quae ex statu regenerationis non excidunt, ita, vt peccata infirmitatis, opponantur peccatis malitiae & proaereticis, affirmare nulli dubitamus. Qui enim secus sentiunt, supponunt, fidem cum peccatis etiam grauioribus consistere posse: * idque partim ideo, quod naturam fidei & regenerationis non intelligant, partim quod statuunt, eos, quos absoluto quodam decreto ad aeter-

aeternam vitam praedestinavit Deus, fidem amittere non posse. Perperam quidem. Fidem namque omnino amisit, & ex statu gratiae excidit David, factus quippe filius mortis, 2 Sam. XII, 5. licet deinceps in statum gratiae per veram poenitentiam restitutus sit. add. Ezech. XVIII, 24. 25. 26. Matth. XIII, 20. seqq. Ebr. VI, 4. seqq. X, 26. 27. 28. Rom. VIII, 12. 13. 2 Petr. II, 18.

* Doctorum reformatae ecclesiae hanc esse sententiam, constat: quo inductus etiam vir cetera doctissimus, IOHAN. HOORNBECKIVS, in tractatione de peccatis infirmitatis, *theol. pract. lib. 8. cap. 12.* talia admittet, quae admitti non possunt. Mouet & is quaestionem hanc: *an omnia peccata fidelium sint infirmitates?* & respondet: *sensu lato concedo, quatenus nunquam peccant, non reclamante parte sui meliore, plus vel minus, magis tacite vel aperte, & vel in peccato, vel mox ad illud expurgati: sicut autem nego: quia etiam in graue aliquod peccatum possunt incidere, quod infirmitas dici nequeat, & in scandalum manifestum: uti in actum idololatriae, scortationis, ebrietatis, abnegationis, & similia.* At qui talia perpetrant, eos adhuc in fidelium seu regeneratorum numero habendos, quis sibi perluadeat? *si secundum carnem vixeritis, inquit Paulus, moriemini Rom. VIII, 13.* Num ergo vita & mors secum consistere possunt? aut viuere simul aliquis ac mortuus esse? Secundum carnem autem viuere censendi sunt, qui eiusmodi opera perpetrant. Haec enim sunt fructus carnis, Gal. V, 20. seqq. de quibus dicit Paulus, eos, qui talia perpetrant, in eiusmodi statu esse, ut regnum Dei consequi nequeant; *vers. 21.* In tali statu qui constitutus est, non habet fidem; adeoque non est regeneritus. Sentiens autem forte HOORNBECKIVS, consistere ea nullatenus cum veritate posse, varia equidem ad errorem hunc palliandum adfert: quae tamen vana sunt & inania. *Quae delicta, inquit, adpello, & quamuis non aequae sint malitiae peccata, sunt tamen supra infirmitates.* Tertium itaque aliquid inter peccata malitiae & infirmitates, comminiscitur. At non datur tertium. Aut enim retinent homines fidem, aut amittunt. Si retinent, sunt peccata infirmitatis. Si amittunt, malitiae. Pergit equidem rem illustrare sequenti ratione: *quemadmodum in corpore infirmitatem distinguimus a graui morbo, & hunc a morte; nam cum vita non solum infirmitas aliqua et uaxaxia, sed & morbus grauior potest consistere, non autem mors: sic & cum vita spirituali, non quotidianae tantum sanctorum infirmitates, sed & paroxysmi aliquanto grauiores.* Infirmitates sanctorum suos habere gradus, concedimus. At opera carnis, quae qui committit, non potest intrare regnum coelorum, Gal. V, 21. quaeue mortem spirituales inferunt, non possunt haberi pro infirmitatibus, aut morbis, quibuscumque vita spiritualis consistere queat. Cum iis, quae haecenus dixit, HOORNBECKIVS non satis causae suae consuluisse videretur, alia ratione hinc se expedire annittitur. *Vel ita distingue, inquit, ut peccatum aliud sit infirmitatis contra voluntatem: aliud voluntatis quidem, non autem totius; aliud denique destinatae malitiae, ex plena voluntate & voluptate peccandi. Quomodo intelligendum, quod de Dauide dicitur 1 Reg. XV, 5. quod fecit id, quod rectum erat in oculis Iehouae, neque recessit ab omnibus, quae ipsi praeceperat, omnibus diebus vitae suae, praeterquam in causa Uriae Chittataei. Nam nemo dubitat, quin & alias peccauerit David, sed quae erant communes sanctis infirmitates, de quibus Psalm. XIX, 13. erroris quis intelligat? abfolue me ab occultis. Verum illud in causa Uriae, quia erat enorme facinus, scandalum, alius videlicet generis delictum, hinc inter reliqua excipitur, & notatur, & voluntatis quidem fuit, non malitiae.* At non magis hac ratione, quam priori modo proficit vir doctissimus. Quae enim non sunt peccata infirmitatis, mortalia sunt, etsi in his quodque dentur malitiae gradus. Hoc vnicum enim ex dictis sequitur, non autem, dari quaedam peccata voluntaria, quae cum fide consistere queant. Ad Dauidem quod atinet, longe aliter de eius peccato iudicat Nathan propheta 2 Sam. XII, 7. collat. cum *vers. 5.* aliter ipse quoque David, Psalm. LI, 12. seqq. Fons erroris, quod ad HOORNBECKIVM & alios ecclesiae reformatae doctores attinet, est hypothesis, electos fidem & spiritus sancti gratiam amittere non posse: contra quam passim nostrates disputant. Possent vero electos & renatos totaliter, hos etiam, si electi non fuerint, finaliter fidem amittere, diserte

diserte scriptura testatur. *Si iustus*, inquit Deus apud Ezechielem, *se auertat a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, in iniustitia, quam operatus est, morietur; cap. XVIII, 26. conf. & vers. 6. 7. 8. 9. Si secundum carnem vixeritis (qui iam estis regenerati) moriemini, Rom. VIII, 13. add. Matth. XXIV. 12. 13. Luc. VIII, 13. 1 Tim. I, 5. 6. 19. Ne quid de exemplis variis dicam, quae hoc luculenter comprobant. Sed hac de re alibi ex instituto,*

§. XVII.

Non itaque & illorum admittenda sententia, ex eodem quippe, quod reiecimus, fundamento, fluens, * ex infirmitate peccare, qui destinato animo peccant. Qua in re iterum exemplo Davidis abutuntur, cuius adulterium & homicidium, perperam pro peccato infirmitatis habent. Destinato vero animo, seu ex proaeresi, peccant, non tantum illi, qui deliberato animo secum constituunt, se peccatum aliquod, quod peccatum esse sciunt, perpetratos, quod forte non adeo multi faciunt, sed illi quoque, qui occasionem peccandi, quam euitare poterant, & debebant, non euitant, & ea consecretantur, per quae peccatis se irretitum iri, si non certo, certe probabili quadam ratione, perspectrum habent.

* Ex hypothese scilicet illa, posse peccata grauiora & proaeretica consistere cum fide. Hac enim inductus HOORNBECKIUS hoc adfirmat, *theolog. pract. lib. 8. cap. 12. pag. 156.* Possunt tamen & alii in hunc ideo induci errorem, quod ignorant, quanam sint peccata infirmitatis, & crassissima sua peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Quod proh dolor! longe est frequentissimum.

§. XVIII.

Quod si quaeras, an quis ex infirmitate, in idem peccatum (infirmitatis) recidere possit? ita sane existimo, * fieri id equidem posse, sed illorum, qui relabuntur, praesertim si saepius hoc fiat, statum, si modo recte se habeat, periculo non carere: cum negligentiae cuiusdam in spiritualibus documentum sit, defectumque vigilantiae, & zeli, in bono proficiendi, *Tit. II, 14.* arguat.

* Habitales, quae ante regenerationem in homine fuisse, ad prava dispositiones, vti sensim imminuuntur, ante mortem tamen penitus non tolluntur, ita fieri aliter non potest, quin subinde in motibus ex iis ortis admittat quaedam ex imbecillitate regeneratus, quae admisisse eum statim poenitet. Quare, licet inuitus & praeter opinionem interdum in eandem incidat infirmitatem, magno tamen ob id ipsius dolore afficitur, neue id porro contingat, omni opere, quantum in viribus eius positum, annititur. At ne utiquam hoc de relapsibus in peccata grauiora intelligendum, vti multi intelligunt, duplici isto, quod iam notauimus, principio falso inducti. Primo quidem, quod peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Qui hominum error vel inde intelligitur, quod relapsum in peccata in minimis ponant, nec vlllo eam ob rem afficiantur dolore. Qui eo sunt animo, statim seipsum produunt, quod peccata sua malitiae pro infirmitatibus habeant. Deinde & alterum hic recurrit principium, peccata malitiae non excutere fidem penitus, & posse consistere cum gratia spiritus sancti. Quo iterum inductus IO. HOORNBECKIUS, *theol. pract. lib. 8. cap. 12. p. 156. seqq.* de relapsibus regeneritorum in idem peccatum talia disserit, quae cum

coelesti veritate aperte pugnant. Nihil autem frequentius ad relapsus in peccata, immo peccata quaevis excusanda, adhibetur, quam illud Iacobi: *καὶ ἄλλο πλοῖον ἄπαντες καὶ* *cap. III, 2.* Nec abnuo, hocce dicto istud probari posse, multis infirmitatibus regenitos obnoxios esse, & in eadem infirmitatis peccata eos quandoque incidere. Sed cauendum, ne in abusum trahatur hocce Iacobi effatum; quod primo ab illis sit, qui ad peccata mortalia hoc ita referunt, ac si ab homine regenito non sit alienum in eadem peccata grauiora cadere, vt tamen maneant regenitus; deinde ab illis, qui ad peccata leuiora, seu infirmitates istud ea ratione restringunt, vt eas pro peccatis non habendas, sed peccata sua natura venialia esse, euincant, qui & Pontificiorum error est. At, quod ad priorem errorem attinet, verum quidem est, quod homines irrogeniti etiam hac ratione saepius labantur, seu eadem peccata grauiora reperant: quod vero Iacobus id hoc loco de regenitis doceat, eos in talia peccata saepius recidere posse, vt tamen regeniti maneant, perperam sibi persuadent, nec comprobari vlla ratione ex hocce textu potest. Quid enim? in multis labimur omnes? Ergo qui labuntur eodem loco habendi? ergo regeniti manent, qui ex malitia labuntur? Posterior inde profigatur error, quod Iacobo nequiquam constitutum sit, excusare peccata, (si etiam infirmitates fuerint) sed naturae humanae imbecillitatem, fragilitatemque demonstrare, vt haec raione a censura feruore in alios exercenda, nos auerteret. Adeo vero non excusat peccata, vt potius *cap. II, 10.* diserte doceat, qui vniuersam legem seruauerit, *πῶς ἐν τῷ ἔσθ, lapsus vero fuerit in vno,* omnium reum eum teneri. Legendus etiam de hocce dicto est PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello supra iam laudato, quo dicta sospituras quaedam ab abusu profanorum hominum vindicantur, p. 485. *segg.*

§. XIX.

Temeritatis vero notam non effugiunt, qui diuinae sapientiae arcana rimantur, & cur Deus regenitos statim ad eum perfectionis gradum non deducat, disquirunt, vt omnis imbecillitatis immunes, non amplius in periculo amittendi salutem, versentur. Hominum enim non est, diuini ordinis rationes causasque a Deo exquirere. Interim satis patet, quod hac ratione hominibus in fide perseverantibus, suppeditetur occasio, constantiam, patientiam, fortitudinem, aliasque virtutes demonstrandi: quarum illustriora etiam deinceps a Deo consecuturi sunt praemia. Eaque in re Numinis etiam sapientia, benignitas, potentia, gloria, eo luculentius conspicitur. *conf. Rom. VII, 24. 25. 2 Cor. XII, 7. 8. segg.* Debebant etiam hac ratione homines prudentiam & circumspectionem edoceri, *1 Cor. X, 12, Gal. VI, 1.*

§. XX.

Nec necesse est, vt prolixè explicemus, vnde istae infirmitates regenitorum oriuntur. Non enim ex impotentia Dei renouantis, sed ex incapacitate hominis, actionem Dei recipientis, eas originem habere, longe est manifestissimum. Agit autem Deus in regno gratiae, aequè ac in regno naturae, secundum certum ordinem: hinc, etsi secundum potentiam suam absolutam, omnes imperfectiones statim tollere posset, non tamen id facit secundum potentiam suam

ordinatam. Regeneratio itaque etiam hac in parte imitatur generationem naturalem, quod per certos gradus & aetates homini regenito crescendum & proficiendum fit, perfectio autem (scilicet graduum) ob remanens impedimentum, peccatum originale, non nisi in altera vita obtinetur. conf. *Rom. VIII, 3. VII, 14. 15.* Ex quibus locis luculenter patet, τὸ ἀδύνατον, perfecte implendi legem non a Deo, sed ab hominibus esse. * add. *Phil. III, 9. 10. 1 Cor. XIII, 9. 10.*

* Verba apostoli in loco priori clara sunt: τὸ ἀδύνατον τῷ νόμῳ, ἐν ᾧ ἡ ἴσθυνα διὰ τῆς σαρκὸς, quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, id Deus praefecit, per mortem filii sui. Duo hic notanda, ἀδυναμία legis, & eius causa. τὸ ἀδύνατον legis erat, quod homo per eam iustificari, adeo que saluari non posset. Causa erat infirmitas carnis, seu corrupta natura hominum. Ab hac itaque non a lege, multo minus a Deo ipso, ille defectus oriebatur. conf. *breuiarium HVLSEMANNI extensum, p. m. 702.*

§. XXI.

Quae praeter hominum culpam illis obtingunt sollicitationes ad malum, etsi generatim infirmitatum quoque nomine comprehenduntur, speciatim tamen *tentationes* vocari, iam supra docuimus. De quibus ut eo rectius constet, tentationem vel *bonam*, vel *malam* esse, obseruandum est. *Bona* iterum vel *Dei* est, vel *hominis*: Dei, cum per crucem & calamitatem, aut alia ratione, hominum fidem, obsequium, & constantiam explorat, ut, quo haec fuerit illustrior, eo etiam ampliora eius consequantur praemia. *Gen. XXII, 1. Deut. XIII, 3. Psalm. XXVI, 2. CXXXIX, 23. 24.* Hominis tentatio bona est, qua aut seipsum aut alios rite explorat, ut defectus, qui forte deprehenduntur, emendentur, & profectus in bono promoueat. *1 Corinth. XI, 28. 2 Corinth. XIII, 5.*

§. XXII.

Tentatio *mala* est, vel qua Deus ab homine, vel qua homines a seipsis, aut ab aliis, ad facinus aliquod malum perpetrandum, tentantur. Prius non vna iterum fit ratio. Tentant enim homines Deum dubitando, aut non recte sentiendo, aut de providentia & voluntate eius, *Psal. LXXVIII, 11. 18.* aut de potentia eius, *2 Reg. VII, 2.* aut de iustitia eius, *Mal. III, 8.* aut denique de patientia ac longanimitate eius. *Rom. II, 4.* Speciatim huc illi pertinent, qui ordinem a Deo praescriptum, tum in regno naturae, tum in regno gratiae insuper habentes, eius tamen auxilium expetunt, & hac ratione experimentum velut providentiae & gratiae eius capere volunt, cum sapientiam eius ac iustitiam hoc ipso grauissime laedant. Ita seruatorem tentauit fatanas, ut hac ratione tentaret Deum, *Matth. IV, 6. 7.* ita Deum tentant,

tentant, qui salutem cupiunt, ne tamen media salutis a Deo praescripta adhibere volunt. conf. *Actor. XV, 10*. Haec vero tentatio, quam *actiuam* vocare licet, huius loci non est, non magis ac illa, quae ad hominum bonum tendit.

§. XXIII.

Supereft itaque tentatio *passiua*, eaque ad *malum*, qua homines ad peccata varia irritantur atque sollicitantur. Vt adeo hoc nomine veniant cupiditatum prauarum, vitiorumque, praesertim eorum, ad quae homo alias per naturam aut consuetudinem, aut alias causas, pronus est, irritationes, a carne, mundo, & diabolo profectae, vt ad peccata varia, corde, ore & opere perpetranda inducatur, quibus tamen vera fide munitus resistit, easque vincendo fortior euadit, & in fide magis magisque confirmatur, corroboratur. conf. *1 Cor. VII, 5. 1 Tim. VI, 9. Iacob. I, 13. 14*. Et hanc tentationem in oratione dominica deprecamur, rogantes Deum, ne inducat nos in tentationem. *Matth. VI, 6. Luc. XI, 4*. Huic ne succumbamus tentationi, orandum est, atque vigilandum. *Matth. XXVI, 41. Marc. XIV, 38. Luc. XXII, 40. 46*.

§. XXIV.

Solent equidem, cum de tentatione sermo est, etiam tentationes bonae, quibus Deus homines tentat, eaeque tum *externae*, vti sunt omnis generis afflictiones & calamitates, quae piis a Deo immittuntur, tum *internae*, quorsum praesertim, *desertiones spirituales*, pertinent, in censum venire; sed rectius forte haec omnia sub *crucis* nomine comprehenduntur, & inter media, quibus, per accidens licet, hominum in studio sanctitatis profectus promouentur, suum sibi locum postulant.

§. XXV.

Tentationibus illis, de quibus nobis nunc sermo est, certo respectu & *irregenti* & *regenti*, at vtrique diuerso modo & intuitu, praecipue tamen regenti, obnoxii sunt. Infideles ita tentantur, vt hostibus suis victas dent manus, aut non nisi crassioribus cupiditatibus & incommodum aliquod temporale allaturis, resistent. Immo non tam sub tentatione sunt, quam sub potestate satanae & dominio peccati. *Actor. XXVI, 18. Coloss. I, 13*. Interim magis magisque excœcari, captuari, ac peccatorum vinculis constringi possunt, ne *irradiemur lumine gloriae euangelii Christi*, *2 Cor. IV, 4. ac mentis sanitatem recipiant ex diaboli luqueo*. *2 Tim. II, 26*.

§. XXVI.

Nobis de *regenis* hic sermo est, * quorum tentationes proprie hoc nomine veniunt. Etsi enim ex statu irae in statum gratiae translati sint, nunquam tamen non insultus carnis, diaboli, ac mundi experiuntur, 1 *Petr. V, 8. Ephes. VI, 12. 13. Gal. V, 17. Rom. VII, 14. seqq.* Tantum vero adest, ut hisce tentationibus, siue subtiliores sint, siue crassiores, cedant, ut acriter potius renitentur, & per fidem eas vincant, 1 *Ioan. V, 4.*

* De irrogenis, quod ea, qua dictum, ratione obnoxii sint peccatis, & potestati satanae, nolum est dubium: etsi insultus illi, quibus succumbunt, forte minus proprie tentationes dicantur. Et licet carnis suae ac mundi laqueis vel maxime irretiti teneantur, diaboli tamen magnam in eos esse potestatem, nemo negauerit. Hinc impietatis, quae in eiusmodi hominibus deprehenditur, auctor diabolus passim in scriptura innuitur. Sic Iudas a diabolo incitatus fuit ad prodendum seruatorem, *Ioan. XIII, 2.* Petrus, *satanae cor Ananiae impleuisse*, dicit, ut *spiritui sancto mentiretur*, *Act. V, 3.* Paulus Elymam vocat *plenum omni dolo, & omni astutia, filium diaboli*. *Aflor. XIII, 10.* Colligas hinc, insultibus diaboli, quibus mediate & immediate homines aggreditur, impios obnoxios esse, iisque facile, dum nulla in eis vis est resistendi, succumbere. Quod autem ad pios & regenitos attinet, quos proprie tentari diximus, cum omnibus hostium suorum insultibus resistant, in eo quidem omnes conveniunt, quod multiplici ratione a carne propria, & mundo, etiam a diabolo, mediate tententur. Sed an immediate etiam pii a diabolo tententur, seu an diabolus immediate pravas in illis cogitationes excitare queat? Id quidem est, de quo nonnullos inter se disputare video. Qui affirmant quaestionem, ad dicta varia & exempla scripturae sacrae provocant. Sic seruator ipse dicit, diabolus reueri in *domum scopis mundatam & ornataam*, hoc est, hominem iustificatum sanctificatumque, *Matth. XII, 44.* sed & de apostolis suis seruator ait: *osce! satanas expostulauit vos, ut cribraret vos, sicut triticum*. *Luc. XXII, 31.* Hoc namque de suggestionibus & perturbationibus animae internis, a diabolo proficiscentibus, intelligunt. Huc porro exemplum Petri referunt, quem satana Christus vocauit, quod parere sibi dominum iussisset, ne scerba ista, quae praedixerat, pateretur, *Matth. XVI, 23.* Denique & Daudis exemplum vrgent, quem a satana impulsus legitimus, ad numerandum populum Israelis & Iudae, 2 *Sam. XXIV, 1.* collat. cum 1 *Paralip. XXII, 1.* Ego vero etsi de re ipsa non dubitem, immediate quoque per pravas cogitationes a diabolo tentari homines pios posse, dubito tamen, an ex hisce, quae allatae sunt, locis, id solide euinci queat. Inde enim, quod ex satanae instinctu aut incitatione aliquid factum dicitur, non statim sequitur, id factum esse ex immediata suggestione diaboli, aut eum adfectibus hominum aliisque causis, quae se offerebant, non vltim ad certas in iis excitandas cogitationes. Quidquid vero huius sit, de quo disputari forte in vtramque adhuc partem posset, nihil obstat, quo minus immediate etiam in piorum animis pravas cogitationes excitet infernalis genius. Si enim hoc facere non posset, hoc aut inde oriretur, quod spiritus aliquis hac ratione in mentem hominis agere non posset, aut quod Deus ei hoc non permetteret. Prius si adsumas, sequetur, quod nec in impiorum animas agere infernalis genius, aut pravas in illis immediate excitare cogitationes queat. Quod tamen non conceditur. Posterius contra si placeat, probandum fuerit, quod nunquam hoc permittat Deus. Immo cum generatim permittat Deus, ut infernalis genius exeret quandoque & affligat pios, cur hoc quae non aliquando permittens queat, nulla ratio patet. Hoc interim certum, sine Numini permissione hic nihil agere malignos spiritus posse. Actum profecto esset cum humano genere, si, quae vellet, diabolus agere posset. Sed haec de re doinceps.

§. XXVII

§. XXVII.

Causæ tentationum harum sunt *diabolus, caro nostra, & mundus.**

Diabolus, tum *mediate* homines tentat, tum *immediate*, mouendo intellectum, phantasiam, voluntatem, adfectus. *1 Petr. V, 8. Ephes. VI, 12. 13.*** Huc speciatim pertinent *ingestiones & suggestiones diabolicæ*, seu cogitationes impiae & blasphemæ immediate a diabolo excitatæ, in quibus rite ab aliis tentationibus discernendis, circumspectio opus est.

Explicat hoc exprimit B. LVTHERVS noster: est autem triplex tentatio, videlicet carnis, mundi & diaboli. Si quidem in carne versamur, ac vetorem Adamum bumperis nostris circumferimus: hic suis monetur adfectibus, & nos subinde prouocat ac pellicit ad turpitudinem, ad socordiam, ad crapulam, ad ingluuiem, ad auaritiam & fraudulentiam, ad decipiendum & defraudandum proximum, & ut in summa dicam, ad omnes prauas cupiditates, quæ natura nobis instatæ sunt, quæque in nobis sæpe numero excitantur ab aliis, videlicet sodalibus, perniciosis exemplis, audiendo & videndo, quæ non raro vel Davidis animam, vel si vspiam adhuc fuis incorruptior, possunt inflammare & corrumpere. Deinde huic succedit mundus, a quo & diçlis & factis offendimur, & plane ad iracundiam ac impatientiam compellimur. Atque ut summam virtutum mundanas perstringam, hic nihil aliud videre est, quam odium & inuidiam, inimicitias, simulas, iurgia, vim, iniurias, perfidiam, vitionem, malodiciam, conuicia, contumelias, superbiam & insolentiam, nimio ornatu, honore, iactantia atque potentia semes efferentem, ubi nemo posteriores ferre sustinet, sed reliquos omnes sua pompa post se relinquentes studeat. His succenturiatus accedit nunc diabolus, passim infligens ac prouocans. Verum præcipue in his perturbandis occupatus est, quæ ad conscientiam & spiritualia negotia pertinent, nimirum ut ex æquo & verbum & opera Dei ventis & auræ, quod dicitur, committamus & contemnamus, ut a fide & charitate non auellat, & in superstitionem, prauam nostram fiduciam, & cordis indurationem, aut in extremam desperationem, & Dei abnegationem & execrationem, aliaque innumera & detestanda piacula iterum nos præcipites. Hi iam sunt laquei & retia, immo potius illa ignita tela, quæ nequaquam caro & sanguis, verum diabolus in corda humana omnium venenatissime torquet & iaculatur: in catechismo maiori, form. concord. inferro p. 529. 530. Videtur hic LVTHERVS tres hasce tentationum causas obiectis quodammodo, & effectibus peculiaribus discernere, quod apertius adhuc, licet alia ratione, facit BERNHARDVS, de conscientia, opp. pag. 175i. Omnibus, inquit, cogitationibus cordium humanorum quatuor spiritus loquuntur assidue, spiritus mundi, spiritus carnis, spiritus diaboli, spiritus Dei. Spiritus mundi loquitur vanas, & ipse tunc loquitur cordi nostro, cum vanitatem diligimus, cum de vanitate lætamur, cum delectamur in vanitate. Spiritus carnis loquitur, cum mollia carni & sensibus carnis appetimus, cum eius curam in desideris & voluptate persicimus. Spiritus diaboli loquitur, quando & amara cogitamus, & aspera proferimus, iristes in nobis, aliis irascentes, ingrati, inuidi, sine affectione, sine federe. Spiritus Dei loquitur, quando dulcia meditamus & loquimur, hilares nobis & proximis, in omni dulcedine & bonitate solliciti seruari unitatem spiritus in vinculo pacis. Hæc sunt conscientias, hæc cogitationes conscientiarum, hi spiritus loquentes in cogitationibus nostris. Similia apud alios passim legere licet. Non tamen id ita intelligendum puto, ac si certum genus tentationum carni, aut mundo, aut diabolo tribuendum sit. Aliter enim se rem habere, facile deprehendet, qui hæc paulo accuratius considerauerit. Nullum enim reuera est tentationum aut prauarum cogitationum genus, quod non caro seu corrupta hominum natura excitare queat. Sic, quæ mundo tribuit BERNHARDVS, ex ambitione hominum originem ducunt, & quæ diabolo assignat, hominum auarorum & melancholico temperamento prædicatorum sunt quodammodo propria. Nullum præterea est temere tentationis genus, cui etiam mundus, seu obiecta extra nos posita, occasionem ac fomitem non præbeant, quippe quæ ita comparata sunt, ut alia ambitionem, alia voluptatem, alia denique auaritiam excitare queant, Nullum denique est, ad quod diabolus

non concurrit, qui non tantum ad amara, aspera, tristia, sed ad vana, inania, ludicra, turpia, obsoeana, hominem incitat. Tres itaque istae causae tentationum ita sibi inuicem velut subordinandae sunt, vt nulla sit tentationis species, cui non ipsa caro nostra originem dare queat: mandus tum concurrit per obiecta externa hominem irritando, & eas maxime provocando cupiditates, ad quas iam ceteroquin natura sua homo pronus est. Diabolus ordinario mundo & carne ad homines tentandos vtitur, occasionem & hominis imbecillitatem callide in rem suam vertens. Quo pacto autem extraordinarie opus suum peragat, ex dicendis constabit.

** Diabolum inter tentationum causas recte referri, nemo negauerit, nisi qui cum BALTHASARE BECKERO, euidentissima scripturae sacrae dicta summa & incredibili impudentia peruertere, & in alienum detorquere sensum, ausus fuerit. Proinde id saltem obseruo, tentationes a diabolo excitatas ideo a nonnullis spirituales dici. Docet id praeter alios B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, theologiae quondam in hac academia professor, & sacrorum antiquus, in dissertatione de tentationibus spiritualibus, §. 4. Spirituales nimirum, obseruat, dici tentationes, quia proueniunt a spiritibus malis, prout clare vocatur, *Matth. XII, 4. 5. τὰ πνεύματα πονηρὰ ἴσμεν τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐσθράφ-οις, Ephet. VI, 12.* Addit tamen, spirituales etiam eas dici, quia primario perunt animam hominis, vt morbi spirituales, non vero corpus; item quia occupentur in oppugnandis praesidiis spiritualibus, seu eripiendis iis, quae ad spirituale hominis vitam pertinent, qualia sunt, verbum Dei, sacramenta, fides, pietas, & vita christiana, & denique quia non nisi armis spiritualibus repelli possunt. Hoc sensu omnes omnino christianorum tentationes erunt spirituales: cum nulla earum sit, ad quam diabolus non concurrat, nulla, quae non animum praecipue adficiat, nulla, quae non vitae spiritualis periculum adferat, & armis spiritualibus repelli debeat. Nonnulli itaque, ni fallor, speciatim eas tentationes spirituales vocant, cum varia de rebus diuinis dubia cogitationesue impiae & blasphemae, in animis regenitorum oriuntur. Quod ipse, quem laudauimus, auctor, innuere videtur, cum inter tentationes spirituales eminere ait, *profundam tristitiam, blasphemiam, & sollicitationem ad desperationem & ἀνοχηλας.* Nec dubium, quin diabolus speciali quadam ratione ad has tentationes concurrat: etiam nequiquam corrupta hominis natura excludenda sit, quae ad omnia ista tentationum genera aliquid conferre potest. Sed semperne cum natura hic agat diabolus, an vero seorsim aliquando & absque naturae conuersu? id quidem est, de quo dubitari posset. Prius haud obscure adfirmat HIERONYMVS ad *cap. V. Matth. vers. 19. T. 5. opp. p. 35. de corde, inquit, exiunt cogitationes malae. Ergo arguendi ex hac sententia sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor & incensor malarum cogitationum esse potest, auctor esse non potest. Sin autem semper insidiis positus leuem cogitationum nostrarum scintillam suis fellibus inflammasit, non debemus opinari, eum cordis quoque occulta rimari: sed ex corporis habitu & gestibus aestimare, quid versetur intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelleges, cor amoris iaculo vulneratum.* HIERONYMVS & alii hac in re sequuntur. Sed refragatur AVGVSTINVS, sententiamque contrariam defendit. Nimirum *tract. 62. in Ioannem, scribit: Prius intrauerat satanas in Iudam immittendo in cor eius cogitationem, qua traderet Christum: nunc autem post panem, intrauit in eum, non ad hoc, ut alienum sentiret, sed ut proprium possideret.* Cuiusmodi & alibi passim. Recte autem rem omnem expedit B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, obseruando, tentationes diaboli non esse vnus eiusdemque generis. Quasdam enim immediate ab eo proficisci, quas ipsemet hominibus suggerat, iisque animos illorum adfligat, cuiusmodi erat seductio Euae, *Gen. III, 4.* & proditio Iudae, *Ioan. XIII, 2.* quasdam autem mediate ab eo oriri, mediante videlicet concupiscentia, seu labe originali, tanquam eius malo semine, eaque vel mota ex sese, (addo, aut a mundo excitata) vel mota & incitata a diabolo, *I. c. §. 11.* Et sane, si vel Iudae tantum exemplum consideremus, dubium non est, quin immediate homines tentet, variasque cogitationes illis suggerat, & ad cupiditates prauas incitet. Cum vero nulla cogitatio praua temere nominari queat, nullae cupiditates prauae, quae non a corrupta hominum natura originem habere possit, namque & haec ad impias etiam & blasphemias cogitationes, ad

varia

varia de rebus diuinis dubia incitare aliquem potest, praesertim si ante conuersionem eius-
 modi peccatis aliquis indulsit, vt ex sequentibus constabit, dubium inde oritur: quae igitur
 ratione suggestiones illae, quae immediate a diabolo oriuntur, ab illis, quae a carne &
 corrupta natura, adeoque mediate, ab eo proueniunt, dignosci queant? Rem hanc diiudi-
 catu esse longe difficillimam, nemo non agnoscit. Intellexit hoc IOANNES BONA, car-
 dinalis, vir non indoctus, dum ingenue, de discretionem spirituum cap. 4. p. m. 561. pronun-
 ciat, nos immisiones per angelos malos, a cogitationibus sine affectionibus, quae ex nobis ori-
 untur, indubitanter discernere non posse: interim non deesse tamen, censet, probabilia quae-
 dam signa & coniecturas, quibus illae ab istis discernantur. Signa eiusmodi probabilia haec
 esse putat: illa, ad quae mouemur a principio intrinseco, libere inchoamus, prosequimur, per-
 ficimus, libere intermittimus & abiciimus, & cum status praesens exigit, ad ea nos excitari ex-
 perimur. Illorum vero, quae ab extrinseco adueniunt, nec initium est in nostra potestate, nec
 facile possumus progressum impedire, animum etiam ex improviso plerumque praecoecant,
 nulla praesenti causa praesensense. Praeterea & has regulas ponit: principio extrinseco
 tribuendi sunt motus, qui vires naturales superant, quia natura seipsam non excedit: illi
 quoque forinsecus immitti censentur, quos impetu quidam quasi aliunde immisso patimur,
 nam motus naturae placidiores esse solent: a foris item sunt, cum nulla in nobis dispositio,
 nulla praecedens occasio, nullus humorum excessus, nulla perturbatio inueniri potest, cui
 adscribantur. Haec non equidem contemnenda prorsus sunt, etsi in adplicatione cautissi-
 me procedendum sit: quemadmodum & ab auctore pro coniecturis tantum venditantur.
 Fallere enim haec signa posse, manifestum est. Quidam motus, per naturam & consue-
 tudinem aliasue causae, tanta pertinacia recurrunt, vt plane in hominis positum potestate
 non sit, libere eos inchoare aut intermittere, etsi fortiter per vires gratiae contra eos pu-
 gnare queat; interdum motus quidam naturae vires excedere videntur, qui eas tamen non
 excedunt, eo quod naturae vires nobis non satis cognitae sunt & exploratae: sed per natu-
 rales quoque causas fieri potest, vt impetu quodam certi motus in nos ruant, quemadmo-
 dum & dispositio, aut occasio, aut causa quaedam motum aliquem producentis, aut ad illum
 aliquid conferens, tam occultae esse potest, vt nos prorsus lateat. Recte itaque ipse BONA
 addit: Hoc isem obseruandum, saepe multa diabolo tribui, quae deprauatae ac perturbatae
 naturae germina sunt. Corporum enim constitutio, & humorum praesertim melancholici
 exuperantia, pravaeque consuetudines, ac subitaneae perturbationes grauissimas efficiunt
 commotiones, adeo, vt multi a malo spiritu obsessi & possessi perperam existimentur, qui non-
 nisi naturali morbo exagitantur. Idem accidit in bonis motibus. Nam feruor aetatis &
 complexionis, ingenii acumen & vehemens apprehensio varios affectus aliquando excitant, la-
 crymas & suspiria, altissimos animi sensus & cogitationes, ecstases quoque & alienationes,
 quae cum a causis naturalibus orientur, ab ignavis tamen diuino spiritui adscribuntur. Cauti-
 tissime itaque in tentationibus diabolicis diiudicandis & discernendis, procedendum. De
 modo quoque, quo diabolus prauas cogitationes suggerat, varia disputari solent. IO.
 BONA, cardinalis, quem laudauimus, de modo, quo angeli boni loquantur & illuminent,
 iuxta scholasticorum placita, prolixè disserit, de discretionem spirituum cap. 10. p. m. 623. seqq.
 quae certo modo ad malos spiritus adplicari possunt. Sed irritam & superuacua, quae
 his disquirendis impenditur, operam esse, existimo. Cum enim nobis perfectum non
 sit, quo pacto mens nostra in corpus agat, quae ratione varios in eo excitet motus: etsi
 quod excitet, dubitari nequeat: multo minus exploratum erit, quo pacto spiritus in spiri-
 tum & mentem nostram agat, cogitationes aut motus, quos cupit, excitet, etsi, quod
 excitet, aut excitare possit, dubio careat. Vt vero in mentem pariter ac corpus vis quae-
 dam spirituum bonorum pariter ac malorum est, ita omnes etiam mentis facultates, intel-
 lectum, phantasia, memoria, voluntatem, adpetitum, adfectus, illis obnoxias quodam-
 modo esse, vt tamen pro ipsa facultatum diuersitate, diuersimode quoque in hominem
 agant, est credibile. Nec enim a natura aut indole spiritus hoc abhorret. Legendus de
 his omnibus CHRISTIANVS CHEMNITIVS, aliquoties iam a nobis laudatus &c.
 §. 12. seqq. Interim limitatam hic valdeque circumscriptam esse spirituum malorum
 aequae ac bonorum potentiam, arbitramur, vt ea saltem hic agere queant, quae Deus per-
 mittit.

mittit. Hoc iam ORIGENES bene obseruauit, qui pasim hac de re verba facit, in opere contra Celsum. Sic, cum docuisset, Deum daemonum opera, vt carnificum, subinde in iudiciis exercendis, vti, addit, *daemones semper quidem nocendi esse cupidos, sed non semper posse laedere, eo quod prohibeantur: καὶ μὴ βυλόμενοι ταῦτα ποιῶν, ἢ καὶ γὰρ δύναμεν διὰ τὸ κωλύσθαι*, lib. 8. p. m. 398. & quibusdam interiectis, p. 400. itaque ne nos quidem negamus, multos esse in terra daemones, sed fatemur, eos esse, posseque multum in malos, propter eorum malitiam, μηδὲν δὲ δύναιτο πρὸς τὴν ἰδυσαιέντιν τὴν πανοκλίαν τῷ Θεῷ, καὶ ἰσχυροτέραις ἰσχυρὰς ἰσχυρὰς πρὸς τὸ ἐπιτίθειν πρὸς τὰς μεθόδιας τῷ διαβόλῳ, καὶ μελιτῶντας καὶ τὰ ἐκείνων παραλέματα, sed nihil posse in eos, qui se induerunt armatura Dei, acceperuntque robur ad resistendum circumuenire se conanti diabolo, meditationi eiusmodi certamina; vt qui sciens, non esse nobis lucram aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus huius mundi rectores, aduersus nequam spiritus huius aëris. Similia & p. 424. habet: nos quoque quoties Dei permisso tentator potestatem persequendi nos accipit, (ὅτι μὴ ἐπιτίθει καὶ ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι, διὰ ἰσχυρίαν τὴν τῷ δυνάμει ἡμῶν) persecutionem patimur: quoties autem Deus nos nihil pati vult, in mundo infenso nobis mirabiliter pacem habemus, & confidimus in eo, qui dixit: bono animo estoie, ego vici mundam. Legi etiam hac de re meretur CASSIANVS, in collationibus patrum, collat. 7. cap. 20.

§. XXVIII.

Carnis nomine omnes inclinationes & dispositiones prauae, intellectus, voluntatis, imaginationis, adpetitus sensitiui & adfectuum, ex peccato originali, vel consuetudine aliisque caussis ortae, nobis veniunt, quae cum in motus actusue prauos erumpere gestiunt, homo ab iis tentari dicitur. conf. Gal. V. 17. seqq. Rom. VII. 14. seqq. Atque hoc est, quod Iacobus dicit, tentari hominem, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενον καὶ δειλαζόμενον cap. I, 14. vbi tamen per τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν non excluduntur caussae externae, mundus atque diabolus.

§. XXIX.

Mundi nomine, omnia obiecta, quae in hac rerum vniuersitate continentur, & cupiditates hominum irritare possunt, decora, vtilia, iucunda, intelligimus, quorum quo maior ampliorque est numerus, eo maiori per ea periculo homo est expositus, vt, quocumque se conuertat, laqueos velut conspiciat, quibus irretitus, detur in praecipitium. conf. 1 Ioan. II, 15. 16. add. 1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26. interim obseruandum, non omnia obiecta eodem omnes afficere modo, & hinc per quaedam nonnullos tentari, per quae alii non tentantur: magis quosdam tentari per haec, quam per alia. Nec illud praetermittendum, tres istas, quas indicauimus, tentationum caussas, plerumque equidem concurrere, interdum tamen vnam magis vim suam exerere, quam aliam. Sed plura de iis in sequentibus,

§. XXX.

Tentationes, de quibus nobis hic sermo est, documenta sunt humanae infirmitatis. Hoc de illis, quae a carne oriuntur, positum est extra controuersiam. Documento enim sunt, habitare in nobis pecca-

peccatum. *Rom. VII, 20.* Diaboli etiam & mundi, nulla in nos potestas aut efficacia esset, nisi caro nostra ceu fomes, tentationes illorum exciperet. * Longe alterius itaque indolis fuerunt tentationes, quibus tentari potuerunt, & tentati sunt homines ante lapsum, seu primi parentes. Hi enim, integris adhuc naturae viribus, tentationibus externis ita resistere potuissent, si medijs a Deo concessis rite vti voluissent, vt nulla inde labes adspergi menti eorum potuisset, aut infirmitatis nota in illis deprehensa fuisset. Tentationibus autem externis, cum internarum immunes essent, sua ipsorum culpa succubuerunt. conf. *Gen. III.* coll. cum *Ioan. VIII, 44.* *2 Cor. XI, 3.* *1 Tim. II, 14.*

* Diudicari hinc etiam quaestio potest, quae a nonnullis moueri solet: cum omnes tentationes spirituales sint peccata, cuius sint peccata, seu cuius imputari debeant? Prius enim, quod omnes tentationes sint peccata, ex dictis constat. Quis enim cogitationes prauas, motus prauos, prauasque cupiditates, peccata esse negaret? De posteriori autem dubitari possit, an homini imputari debeant isti motus, istaene cogitationes, quae a diabolo excitantur? Namque de illis iterum, quae a carne hominis proueniunt, nullum est dubium. Sed quod ad illas atinet, quae a diabolo excitantur, distinguendum iterum inter eas, quas mediate excitat, & quas immediate excitat. De illis, cum peccatum originale corruptaque hominis naturam supponant, nulla iterum est controuersia, quod sint peccata hominis, illique in iudicio diuino imputari queant. Quod si ex illarum numero sint, quae immediate a diabolo excitantur, rursus dispiciendum, an consensus aliquis, aut delectatio accedat, aut an renitentia & repugnantia contra eiusmodi tentationes satis acris sit & seria. Enimvero si ex parte hominis nulla accedat delectatio, nullus adit consensus, nulla renitentiae remissio, aut simile quid, tum quidem peccatum illi imputari nequit: seu tum non hominis, sed diaboli est peccatum, etsi saepissime sibi persuadeant tentati, tentationes istas a se ipsis, non a diabolo, esse. Et hoc sensu, tentationes eiusmodi, non hominis sed diaboli peccata esse, adserit, eamque sententiam prolixè tuerur B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *laudata dissertatione, de tentationibus spiritualibus, §. 33. seqq.* Raro tamen, quae hominum est imbecillitas, euenire existimo, vt non ex parte hominis etiam vitium aliquod seu defectus accedat, cuius tamen statim per fidem in Christum veniam impetrant, vt in illis *ἄδω* sit *κατάγνωμα.* *Rom. VIII, 1.* Qui tentationum suarum, quae interdum non vna ratione illis imputari queant, culpam ita in diabolum transferunt, vt omnem a se smoliantur culpam, falluntur turpiter, & recte reprehenduntur ab AVGVSTINO: *Multi sic confessionem peccati fugiunt, vt ipsum satanam accusent, se autem nihil mali fecisse dicant. Et cum castigantur aliqui, & dicitur eis, quare hoc fecisti? respondent, quia diabolus hoc fecit. Non est enim vnde plus gaudeat diabolus, nisi quando homo dicit, quod ipse faceret, vt peccaret. Quando enim dicit, diabolus hoc fecit, non se accusat: & dum peccata sua dissimulat confiteri, indulgentiam non meretur accipere. Respondet ergo & dicit: diabolus hoc fecit, quasi reuera traxerit eum diabolus, aut violentiam fecerit. Snadere enim & sollicitare potest, cogere omnino non potest. Et ideo, cum per Dei adiutorium in potestate tua sit, utrum consensias diabolo, quare non magis Deo, quam ipsi, obtemperare deliberas? &c. tom. 10. opp. p. 439.*

§. XXXI.

Tametsi autem tentationes in statu post lapsum insignem humanae naturae imbecillitatem arguunt, per accidens tamen vsus inde aliquis

quis & commodum ad illos, qui tentantur, redundat. Campum enim amplissimum exercendi fidem, patientiam, aliasque virtutes christianas, fidelibus subministrant; vigilantiam spiritualem intendunt; humilitatem conseruant, & experientiam gignunt spiritualem; qua qui instructus est, eo rectius sibi aliisque consulere potest. *conf. 2 Cor. XII, 7. Rom. V, 4.*

§. XXXII.

Magna tentationum est varietas, vt earum iniri numerus non possit. Nihil tamen obstat, quo minus certae earum classes constituantur. Quod ex causa efficiente, illarum quaedam diuersitas procedat, ex dictis iam intelligitur. Alia enim *diaboli*, alia *carnis*, alia *mundi* est: in aliis hae causae, sed diuersimode, concurrunt. Carnem si spectes, alia est intellectus, alia voluntatis, alia phantasiae, & sic porro; mundi autem tentationes totuplices sunt, quot sunt obiecta, cupiditates mortalium mouere apta.

§. XXXIII.

Quod si modum spectes, alia tentatio est *interna*, alia *externa*: alia *permanens*, alia *transiens*, alia velut per interualla *recurrens*, suosque habens paroxysmos. Sed cum primis tamen notanda est diuersitas tentationum, quae ex obiecto prouenit: cumque res aliae intellectum moueant, aliae voluntatem, diuidi possunt in *theoreticas* & *practicas*.

§. XXXIV.

Theoreticae tentationes vel circa *credenda* versantur, vel circa *agenda*. Quae circa credenda versantur, ad omnia theologiae doctrinaeque christianae capita se extendunt; in quibus dubium, aut pronitas ad diffensum a veritate, in intellectu hominis regeniti oritur, cui tamen acriter per arma spiritualia, speciatim per preces & verbi diuini meditationem, resistit, donec animum iterum confirmet.

§. XXXV.

In ipso limine theologiae se statim offert doctrina de *scriptura sacra*, de qua vt dubia varia & scrupulos etiam hominibus piis iniicit diabolus, omni opera annitur. In hoc enim fidei fundamento, si quis titubet atque vacillet, reliqua prope a ruina absunt. Hinc videas, subinde per prauas cogitationes, dubiam atque suspectam reddi mox *seruatis* scripturae sacrae, eiusque diuinam auctoritatem, mox veritatem aut sanctitatem, mox integritatem & perfectionem, mox perspicuitatem & verum atque genuinum sensum, & quae sunt reliqua, idque diuersimode pro diuersa hominum conditione, qui aut occasionem in haec accuratius inquirendi nanciscuntur, aut ea destituuntur.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Occasionem eiusmodi circa scripturam sacram tentationibus, plerumque suppeditant, abusus rationis in diuinis; praepostera rerum diuinarum tractatio; defectus humilitatis & languor in precibus; lectio inordinata librorum profanorum, praesertim eorum, qui varia dubia circa scripturam mouent; praua curiositas, & ignorantia eorum, quae ad prima christianae religionis elementa pertinent; defectus studii, quo quis per legitimam scripturae tractationem vim eius diuinam percipere, & ita per internam conuictionem de auctoritate eius diuina certus reddi possit, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XXXVII.

In articulo de *Deo* non minus variae suboriri tentationes possunt, tum circa existentiam, tum circa attributa diuina. Et circa attributa quidem diuina eo facilius oriri possunt, quo latius eorum vera cognitio per omnem vitam christianam, usum suum diffundit. Sed & quo magis improba hominum vita per ea coarguitur, eo libentius ea suis attemperata vellent cupiditatibus; cum negare ea, aut vocare in dubium, non sustineant. Exemplo esse potest *sanctitas & iustitia Dei*, quam cum & ratio & scriptura sacra summam esse demonstrat, prouisi tamen homines sunt, ad credendum, eam tantam non esse, vt de quibusuis peccatis euitandis eos sollicitos esse oporteat. Hinc variae cogitationes, diuinam prorsus labefactantes iustitiam. *Misericordiam* gratiamque Numinis, ex suo itidem plerique metiuntur adfectu, arbitrioue, aut coarctantes eam ultra, quam par est, aut dilatantes & extendentes cum iustitiae imminutione. Cogitationes, quae id suadent, grauissimae in regenitis sunt tentationes. De *omnipotentia* pariter censendum. Haec cum vel absoluta sit, vel ordinata; subinde illam praehac mallent homines, ordinis omnis impatientes, subinde de vtraque desperantes, in se pariter ac Deum iniurii sunt. Quae vero huc ducunt cogitationes, a praua mortalium indole excitatae, tentationes istae sunt, de quibus hic loquimur.

§. XXXVIII.

Mysterium *trinitatis*, quod in diuina essentia veneramur, vt supra captum rationis est: ita hanc sub fidei iugum mittere & in obsequio continere, difficultate interdum non caret, praesertim apud illos, qui litteras eiusmodi colunt, in quibus plurimum se valere, ratio putat. Inde vero contingit, vt apud fideles etiam & regenitos in hocce praecipue coelestis doctrinae capite frenum veluti mordeat, & anfractus disponat, ex quibus, nisi in tempore in ordinem redigatur,

vix eluctari queat. Interim subinde & cum eiusmodi tentationibus hominibus colluctandum est, quibus tamen eo felicius resistunt, quo magis corruptae rationis indolem, exploratam atque perspectam habent.

§. XXXIX.

Tentationibus eiusmodi in articulo de Deo, occasionem iterum suppeditant, peccata habitualia similia, quibus forte tentatus ante conversionem indulgit; librorum profanorum curiosa nimis lectio; conversatio cum improbis; conceptuum de rebus diuinis ad nostram indolem, atque adfectus accommodatio, rationis corruptae nimia aestimatio, & neglectus eam redigendi in ordinem, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XL.

Inter opera diuina eminet *providentia*: quam quo religiosius venerari debebant homines, eo maiori turpiorique crimine in occasionem demonstrandi mentis rationisque impotentiam saepius vertunt. Cum enim raro admodum res hominum ita fluant, ut eas fluere sibi vellent, pronissimi sunt ad accusandam providentiam, siue eam omnino negent, siue in fatum aliquod commutent, siue, quae summa est impietas, ad minimum tacite iniustitiae cuiusdam arguant. Hos naturae rationisque corruptae insultus etiam pii viri quandoque experiuntur, in magnis praesertim calamitatibus constituti, suggerente, & ignita eiusmodi tela iniiciente in animam fatana, num forte sui curam omnem abiecerit Deus? an nulla rerum humanarum cura tangatur? num ineluctabile forte aliquod premat fatum? confer. *Psalms. LXXIII, u. 15. 16.*

§. XLI.

Oriuntur eiusmodi tentationes, ex iniqua operum diuinorum cum nostris actionibus aut adfectibus comparatione; ex amore securitatis, quia vellemus forte, ne Deus omnium curam gereret; ex metu & seruilis animi dispositione, qua ad fatum & absolutam necessitatem fingendam homines proni sunt; ex caussarum rerumque naturalium & spiritualium ignoratione, quas tamen nos scire putamus, aut, cum a nobis nesciuntur, adesse negamus, unde multa fato fieri credimus, quae aut ex accidente fiunt, aut etiam iuxta efficaciam caussarum secundarum at latentium & nobis ignotarum.

§. XLII.

Vt Deus finis obiectiuus theologiae est, ita formalis est, ipsa *beatitudo aeterna*, cui *damnatio aeterna* opponitur: ad utramque per *morsam*

mortem temporalem introitus patet, quam *mortuorum resurrectio* & *consummatio seculorum* sequitur. In his omnibus, vt variae impiorum hominum sunt hallucinationes, aut negantium, quae hominibus post mortem expectanda sunt, aut extenuantium ea, aut erroneos crassosque de illis sibi conceptus formantium, ita vt similes quandoque praeter voluntatem, in piorum mentibus oriantur scrupuli, contingere potest. Idque inde maxime, si forte aliquid aut ex statu seruili, aut securitatis, illis adhaereat, vel per consuetudinem aliasque causas, non semper rectos sibi forment de rebus diuinis conceptus.

§. XLIII.

Vt de peccato, tum *originali*, tum *actualibus*, erroneas animo concipiant notiones, prout admodum natura sua sunt homines. Philautia enim intime omnium cordibus insidens suadet, vt minime tam malos se esse putent, ac aliis forte videantur. Hinc primo peccatum extenuant: quod in iis conspiciere licet, qui peccatum originale, aut omnino negant, aut intimam saltem, quae inde prouenit, naturae corruptionem inficiantur. Deinde culpam, exemplo primorum parentum, *Gen. III, 12. seqq.* lubentissime a se amoluntur, tanta interdum impudentia, vt Deum ipsum autorem causamque peccati facere non dubitent. Saltem principium aliquod independens mali vellent, in quod omnem mali culpam transcriberent, aut fatum aliquod vel absolutum decretum comminisci. Ad has cogitationes, cum natura omnes prout sunt, pii quidem & sancti fortiter iis resistunt, & diuinae scripturae testimoniis repellunt, impedire tamen nequeunt, quo minus earum vel inuiti insultus quandoque patiantur.

§. XLIV.

Et istae quidem circa doctrinam de peccato, tentationes, ex duplici potissimum fonte procedunt. Aut enim ad statum securitatis natura prout sunt mortales, aut ad statum seruitutis, metusque seruilis. Si prius sit, cogitationes peccata extenuantes facile suboriuntur; si posterior, grauitatem peccati exaggerant, sed ea ratione, vt aut culpam eius a se amoliantur, aut maiora esse credant, quam vt remitti possint, * & tum ad desperationem ac consilia violenta prolabantur. Accedunt tamen rursus aliae causae, rationis abusus, praeeudicia varia, studium tranquillandi mentem & conscientiam, neglecto ordine diuino, & aliae.

* Inter omnes tentationes, quas homines pii experiuntur, vt frequentissimas, ita longe periculosissimas esse, quae circa doctrinam de peccatis oboriuntur, iam pridem obseruatum est prudentioribus. Nemo enim facile reperietur, qui non iis sit obnoxius, siue sua natura ad extenuanda, siue ad exaggeranda peccata prout sit. Et licet prius forte frequentius

contingat, ytrumque tamen summo periculo hominem exponit, dum alterum ad securitatem, ad desperationem alterum ducit. Illorum insuper hæc est conditio, ut periculum fere ignorent, aut tantum id esse non credant, horum, ut difficulter medicinam admittant. Quo vero magis a peccatis aliquis abhorret, eo frequentius posteriori ratione a diabolo tentatur. Hinc B. LUTHERVS nostræ, *desperatione*, inquit, *sensantur fere omnes homines, & quanto pii magis sunt, tanto crebrius hoc satanae telo petuntur.* Idem porro egregie addit: *hic, quid aliud facias, quam ut dicas, scio me baptizatum, & promissum mihi a Deo propter filium gratiam? Hæc promissio non memoretur, etiamsi in exteriores tenebras abiciatur. Itaque hæc Dei voluntas non est, quam mihi proponis satan, sed tentat me eo modo Deus, ut appareas, quid in corde meo absconditum sit, non quod Deus id ignorat, sed quod ego ignoro, & ipse hac occasione in me vult conserere caput serpentis. Cor enim hominis inscrutabile est, & Opuscula, seu sensus carnis, est inimicitia erga Deum, nec impelligit hæc, nisi per verba legis, qua occiditur caput serpentis, ut nos vivificemur, sicut scriptum dicit: *deducit Deus ad inferos, & reducit in Genes. cap. XXII. p. 273.* Antea etiam bene obseruauerat, si cum variis calamitatum generibus hominibus conflandandum, dum in earum causas inquirunt, & in peccata sua incidunt, cum maxime eos iræ diuinæ vim perferentescere, & ad murmur contra Deum, immo odium Dei, concitant, quæ reuulsiua ad desperationem via est.*

§. XLV.

Vltima theologiæ pars, *de mediis perueniendis ad salutem* adeoque *de gratia vniuersali*, *de Christo seruatore*, eiusque *officiis*, *de fide in Christum*, *de conuersione & regeneratione*, *iustifications*, ceterisque præcipit. In hisce primo nonnulla iterum occurrunt, quæ supra rationem sunt: hinc per scrupulos negotium sibi homo facisset, nisi mittere sub iugum fidei rationem didicerit. Ceteroquin, quæ in his occurrunt dubitationes tentationesque, ad duas fere reuocari classes possunt. Oriuntur enim aut circa rem ipsam, aut circa applicationem. Sic de gratia Dei vniuersali, aliquis cogitans, dubium animo, non recte informatus, concipere posset, an omnes omnino homines Deus saluos fieri velit? Deinde, an ipse speciatim ex illorum numero sit, quos saluos esse cupiat? Pari ratione, de conuersione cum sermo est, an contritio, an & quæ fides ad eam requiratur? dubitare quandoque mens infirma potest: rum, an poenitentiam ipse egerit, an fidem habeat? * an regeneritus sit? an vero ex illorum numero, qui se conuertere adhuc debeant? & ita in reliquis sese res habet.

* *Tentatio fidei*, inquit B. LUTHERVS, *est maxima & grauissima, quoniam fides debet reliquas tentationes vincere: colloq. mensalib. p. 224.* Consentientes hac in re sibi facile habet theologos quoslibet præstantissimos, qui longe miseriam illorum conditionem esse agnoscunt, qui fidei defectu se laborare existimant, qui non percipiunt, aut sentiunt in se fiduciam in Deum, sed putant, se ab eo, ut iusto iudice, derelinqui, eumque gratiam suam sibi denegare. De eiusmodi tentationibus locutum censent Dauidem, *Psalm. LXXXVIII. 15. Quare dominus abominaris diuinam meam, abscondis faciem tuam a me, & vers. 17. in me transferens iras tuas, & terrores tui constrinxerunt me. Circumdederunt me, sicut aqua, toto die circumdederunt me simul.* Immo FRIDERICVS BALDVINVS de hisce tentationibus speciatim interpretatur illud Pauli: *in omnibus sumite scutum fidei, quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Ephef. VI, 16. Telo satanae*, inquit, *sunt*

sunt tentationes eius de gratia Dei, (hoc est, an gratia Dei ad nos pertineat, an eius per fidem simus participes?) quas non semper scindunt, sed instar ignis lente penetrant, & gravissime excruciant, dubitationibus de Deo: extinguuntur autem scuto fidei, quae nos de favore Dei certificat, & dubitationes tollit. Quomodo hisce tentationibus obuiam eundam sit, eleganter explicat MARTINVS CHEMNITIVS, ostendens, in his non experientia & sensu, sed verbo diuino, standum esse; in iudicio de controuersis quibusdam p. 49. Quae repetit, qui itidem ex instituto hac de re differit, CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in dissertatione aliquoties laudata, de tentationibus spiritualibus, §. 41. Huc etiam, ni fallor, referenda, sed recte quoque intelligenda sunt, quae passim mystici, de statu hominum omnis solatii diuini experite, tradunt. Fidei enim sensus, vt pacem, gaudium, plenissimumque solatium secum coniunctum habet, ita contra, si sensus ille fidei absit, immo homo putet se fide omni plane destitutum, non potest non solatii omnis defectus, tristitia, & summa miseria oriri. Et hoc est, quod desolationes nonnulli vocant, quas consolationibus opponunt, de quibus ex instituto IO. BONA, de discretionem spirituum cap. 13. Sed hoc addendum, quod defectus aliquis fidei, vel etiam sensus fidei, interdum culpa hominum contingat, quorum pertinent, quae §. sequenti 46. dicimus; interdum praeter hominum culpam eiusmodi quid illis contingit, Deo ipso huncce gratiae suae effectum retrahente tantisper & cohibente, quod hominum saluti id expedire videt: & tum haec tentationes ad eas referendae erunt, quas Deus ipse, ad hominum commoda promouenda, illis immittit, de quibus supra diximus.

§. XLVI.

Sed harum quoque tentationum causa plerumque in corrupta hominum indole quaerenda. Circa ipsa enim salutis media, tum haud raro dubia oriuntur, cum iis ita vt decet, homines vti nolunt. Alium itaque salutis ordinem, aliam viam cupientes, facile sibi persuadent, eam, quae illis proponitur, non recte se habere, ad dubia hinc, & scrupulos admittendos, pronissimi. Deinde ad applicationem quod attinet, saepius contingit, vt media non applicauerint, de quibus an rite applicauerint? dubitant. Et hi pro irregenis adhuc & impiis, non autem pro tentatis habendi. Quod si vero constat, eos omnino mediis hisce legitime vsos, habendosque pro conuersis, regenis, iustificatis, tum in quadam animi pusillanimitate, aut signorum gratiae igitratione, similibusue intellectus aut voluntatis imbecillitatibus, causa tentationis quaerenda; nisi extraordinarie ita a satana tententur, permittente quidem Deo, idque ad fidem illorum eo illustriorem reddendam.

§. XLVII.

In hisce omnibus, de quibus haecenus diximus, tentationibus, caute admodum & circumspecte procedendum. Primo quidem, ne profanorum hominum aut hypocritarum dubia, quae vt peccatis suis faueant, formant sibi ipsis atque fingunt, pro tentationibus habeamus. Deinde si medelam illis adferre velimus, in causas & fontes illarum inquiramus. Hisce enim non sublatis, vix quidquam in curandis eiusmodi morbis proficies. Tum demum ex scriptura sacra adhibenda

argumenta solida, selecta, cuiusque statui & indoli accommodata, quibus dubium omne, scrupulusue, ex mente eius eximatur.

§. XLVIII.

Vt autem circa credenda, ita & circa *agenda* dubia quandoque & tentationes oriri possunt. Regulae quidem generales, & praecepta vniuersalia, tam clara sunt & perspicua, tam luculenter in scriptura sacra, & recta ratione fundata, vt sanae mentis vix esse censeatur, qui sibi circa ea dubium aliquod mouere velit. At ad specialia vbi fuerit *deuentum*, praesertim, vbi adplicatio ad singulas actiones instituenda; tum ob circumstantiarum variarum concursum, res interdum tam obscura & perplexa euadere potest, vt quid faciat quis, aut intermittat, merito ambigat. Id quod saepissime euenire, infinita illorum testantur opera, qui de casibus conscientiae praeceperunt. Possetque id exemplis in officiis hominis erga Deum, erga seipsum, erga alios, demonstrari, nisi facile vnicuique talia occurrerent, & quotidiana experientia ea suppeditaret.

§. XLIX.

Magna tamen hic subinde se prodit hominum improbitas, & hypocrisis detestanda. Qui enim inuiti legibus obsequuntur, maxima vbique circa eas mouent dubia, si qua forte ratione ab illarum vinculo se liberare queant. Improbi itaque & stulti sunt, non tentati. Et huic hominum stultitiae maximam partem inferuiunt, qui quam operosissime ingentia de casibus conscientiae concinnarunt volumina. Cauter ergo & hic incedendum, & si qua forte subest hypocrisis & improbitas, ea detegenda & redarguenda: quod si reuera tentatio quaedam sit, in causas eius rursus inquirendum. Dubium enim non est, quin maximam partem ex auaritiae, aut ambitionis, aut voluptatis reliquiis, similibusue causis oriatur. Hisce vero rite peractis, dubia quaeuis & scrupuli solide ex verbo diuino tollendi sunt & dissoluendi.

§. L.

Et ad intellectum quidem pertinent ea, quae haecenus diximus. Voluntas non minus plurimis grauissimisque obnoxia est tentationibus, quas *praeprae* nobis vocare liceat. Eo vero nomine nobis veniunt omnes motus prauis voluntatis & adpetitus sensitiui, siue sua sponte recurrentes, quod homo antea iis indulgisset, siue per internam vel externam obiectorum repraesentationem excitati; qui vti legi diuinae repugnant, ita reuera peccata sunt, quibus tamen homo regentus per fidem & verbum acriter resistit, donec eos vincat.

§. LI.

Tentationum eiusmodi, vti magna iterum & fere infinita est
varie-

varietas, ita commode ad certas classes reuocari possunt, idque non vna ratione. Namque cum istae tentationes maximam partem ex peccatis, quibus ante conuersionem deditus homo fuit, oriantur, primo quidem tot illorum classes constitui possunt, quot sunt *vitia cardinalia*; vt aliae ex ambitione, aliae ex auaritia, aliae ex voluptatis cupiditate oriantur. Licet enim haec vitia homo regeneritus vicerit, ne amplius dominantur, *Rom. VI, 12.* impedire tamen nequit, quo minus erumpere subinde gestiant, idque ea maxime ratione, qua iis antea deditus fuit, sed tamen vt resistat iis, eosque motus fortiter reprimat.

§. LII.

Rursus si ex *obiectis officiorum*, quae homines praestare tenentur, varietatem aestimes, vt peccata, ita & tentationes aliae erunt quoad hominis officia erga Deum, aliae quoad officia eius erga seipsum, aliae quoad officia erga alios. Eodem res redibit, si secundum ordinem praeceptorum decalogi incedas, motusque, quibus quisque contra singula eius praecepta, sollicitatur, consideres.

§. LIII.

Sic contra *primum praeceptum* vt peccet homo, tentatur sollicitaturue, per omnes pravae philautiae motus, per inordinatum rerum creaturarum amorem, per languorem in amore Numinis, per metum seruilem, aut filialis metus defectum, seu propensionem ad securitatem, per defectum fiduciae & acquiescentiae in voluntate Dei, per defectum abnegationis sui, humilitatis item & patientiae, & motus his contrarios, quibus ad superbiam & impatientiam in rebus aduersis, incitatur.

§. LIV.

Quoad *secundum praeceptum*, tentantur homines per motus prauos ad cogitationes impias, blasphemiasque de Deo rebusque diuinis; item ad sermones inconsultos & inconsideratos de iisdem: tandem ad verbi diuini, sacramentorum, aliarumque rerum diuinarum, quae magnam venerationem illis iniicere debebant, contemptum, ac vilipendium. Porro huc pertinent omnes motus prauis, quibus ad neglectum officii circa proces, gratiarum actiones, iuramenta, item ad omne genus superstitionis, homines incitantur.

§. LV.

Ad *tertium praeceptum*, si vitam suam homines exigunt, tentari subinde se animaduertent, per adfectus motusque varios ad cultum

diuinum, tum publicum, tum priuatum, aut intermittendum, aut non recte administrandum, & ea aut agenda, aut intermittenda, quae Numinis praescripto aut e diametro repugnant, aut secundum illud fieri omnino debebant.

§. LVI.

Eodem modo se res habet in praeceptis, quae *secunda decalogi tabula* complectitur. Mox enim ad obsequium superioribus denegandum, certe officiorum illis debitorum intermissionem; mox ad iram, odium erga alios, inhumanitatem, immisericordiam, atque amoris defectum; mox ad intemperantiam, libidinem, lasciuiam; mox ad opes illicita ratione acquirendas, & auaritiam exercendam; mox ad obrectationes, mendacia, falsiloquia, similiaque peccata per motus varios atque adfectus prauos sollicitari homines videas, aut hoc in te ipso deprehendas. His omnibus accedunt, variae concupiscentiae species, quae licet non eo tendant, vt in actus prauos erumpant, ipsa tamen, quae in his quaeritur, delectatio, vt summe vituperabilis est, ita motibus etiam omnibus ad concupiscentiam nos irritantibus, ceu tentationibus grauissimis, resistendum est.

§. LVII.

Quae a rebus aduersis oriuntur tentationes piorum, etsi huc non spectent, prouti supra * iam obseruatum, cum quae iis a Deo immituntur, calamitates, eo comparatae sint, si modo iis recte vtantur, vt in vitae sanctitate, virtutibusque magis magisque proficiant: occasio tamen hinc quandoque eiusmodi tentationum, de quibus nobis hic sermo est, peculiaris oritur. Cum enim excitare fidem, corroborare fiduciam, confirmare patientiam debeant: ipsorum hominum subinde culpa & infirmitate contingit, vt ad murmurationem, incredulitatem, diffidentiam erga Deum, desperationem, & alia peccata sollicitentur. Cumque varia sint afflictionum & calamitatum genera, variae quoque & diuersae hinc oriuntur tentationes, aliae *pauperum*, aliae *aegrotorum*, aliae *infamiae & contemptu laborantium*, aliorum aliae.

* §. 24.

§. LVIII.

Ceteram, dum tentationibus hisce resistit homo regenitus, & fortiter obluetatur, oritur inde *lucta carnis & spiritus*, quam regenitus passim scriptura tribuit. Quae quidem lucta carnis & spiritus a pugna rationis & adpetitus sensitiui, maximopere differt. Illa enim in regenitis tantum deprehenditur, *Rom. VII, 15. VIII, 7. Gal. V, 17.* haec vero in irrege-

irregentis etiam locum habet. *Rom. II, 15.* Diuersi etiam vtrouique sunt hostes, & milites, qui hostibus resistunt. In pugna enim rationis & appetitus sensitui, adfectus naturales ex repraesentatione honesti, decori, laudis, poenae, praemii per rationem excitati, pugnant cum adfectibus & propensionibus crassioribus, ad peccata grauiora, & externa homines impellentibus. * In lucta contra carnis & spiritus, *spiritus*, animus illuminatus, fide ornatus, viribus gratiae instructus, pugnat contra propensiones & adfectus prauos quoscunque, etiam subtiliores, ad eiusmodi peccata tendentes, quae in se quidem satis graua sunt, sed subinde ab hominibus irregentis, ne quidem pro peccatis, saltem leuissimis, habentur.

* Ita namque pugnam illam rationis & appetitus sensitui intelligendam esse, iam supra docui *cap. 1. sect. 6. nos. ad §. 4. circa finem.* Ceterum, qui hic in diuersum abeunt, & discrimen, quod inter pugnam rationis & appetitus sensitui, ac luctam carnis & spiritus intercedit, tollunt aut negant, in duplici positi sunt discrimine. Nonnulli namque, cum in scriptura sacra luctam carnis & spiritus coramemorari audiunt, per carnem *corpus*, & per spiritum *animam* intelligunt, existimantes, eam intelligi pugnam, quae est inter corpus, seu motus quosdam corporeos, & animam. Haec Anabaptistis tribuitur opinio, & in Valentianis, Marcionitis, Manichaeis, aliisque haereticis veteribus notatur, originemque trahere videtur ex gentiliu philosophorum, speciatim Platoniorum & Stoicorum, decretis, qui omnis mali & laeuis culpa in corpus & materiam transferebant, & ex corporis commercio animam contaminari existimabant. AVGVSTINVS hoc ita exprimit: *ex terrenis artibus moribundisque membris sic effici animas opinentur, ut hinc eis sint morbi cupiditatum, & cinorum, & laetitiae, suis tristitiae: de ciuitate Dei, lib. 14. cap. 5.* Alii contra luctam hanc carnis & spiritus ita interpretantur, vt per spiritum *rationem*, seu superiorem, vt loqui solent, animae facultatem, per carnem vero *adpositum sensitiuum*, seu facultatem inferiorem, intelligant. Ita ex pontificiis quidam hac de re philosophantur, cum Pelagio aperte naturae tribuentes, quae adscribenda erant gratiae. Verum ad priorem quod attinet sententiam, ea statim coarctat, si quid *carnis* nomine in scriptura sacra veniat, attendamus. Errant namque magnopere, qui ea voce ipsum & quidem solum corpus denotari putant, cum de carnis & spiritus lucta sermo est. De carne enim ita loquitur apostolus, vt non tantum concupiscere, sed & sapere, intelligere, velle, similesque actus ei tribuat, qui vtiq; non solius corporis sunt, sed & mentis. *conf. Rom. VIII, 5. seqq.* Praeterea carnis nomine apostolus, quidquid in homine repugnat spiritui sancto, eiusque operationi, siue corpus sit, siue anima, complectitur, & ad *veterem hominem* refert: vt contra, quidquid ductum spiritus sancti sequitur, eidemque obsecundat, id ad spiritum refert, *hominisque noni* nomine & titulo indigitat. Opera denique carnis, quae Paulus *Gal. V, 19. 20.* recenset, neutiquam tantum sunt corporis, sed vel maxime etiam opera mentis: vt iam pridem obseruauit AVGVSTINVS, *lib. 14. de ciuitate Dei cap. 2.* Explicaturus enim ibi, quid sit, *secundum carnem viuere, in operibus*, inquit, *carnis, quae manifesta esse dixit, eaque commemorata, damnauit, non illa tantum inuenimus, quae ad voluptatem persinens carnis, sicuti sunt fornicationes, immunditiae, luxuriae, ebrietates, comestiones, verum etiam illa, quibus animi vitia demonstrantur a voluptate carnis alicui. Quis enim seruitutem, quae idolis exhibetur, venescia, inimicitias, contentiones, aculationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidias, non potius intelligat, animi vitia esse, quam carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idolatriam, vel haeresis alicuius errorem a voluptatibus carnis temperetur, & tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines continere acq; cohibere videatur, secundum carnem viuens hac apostolica austeritate conuincitur, & in eo, quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur.*

Ad alteram vero sententiam quod attinet, ea ex hac ipsa tractatione nostra, qua discernitur, quod inter luctam carnis & spiritus, ac pugnam rationis & appetitus sensitivi intercedit, luculenter ostendimus, abunde refellitur. Accedit vero, quod, qui isti sententiae adstri- pulantur, itidem plane ignorare videantur, quid scriptura *carnem*, quid *spiritum* vocet. Neutiquam enim solus appetitus sensitivus, seu facultas, quam vocant, inferior, *carnis* nomine venit, sed ipsa quoque ratio, seu facultas superior. Totum hominem, qualis per naturam est, carnem vocat servator, *Joan. III, 6.* eum, quantum quantum est, cum omnibus suis facultatibus depravatum esse, inuenens. Idem porro scriptura docet, cum menti seu intellectui tribuit tenebras, voluntati & cordi pravas cogitationes, adulteria, furta, invidiam, blasphemiam. Ergo superiores facultates vel maxime corruptae sunt, & merito *carnis* nomine veniunt. Praeterea Paulus apostolus carni *opponit* & *v̄s.* expresse tribuit *Rom. VIII, 7. Coloss. II, 18.* & utrumque Deo oblectari docet. Haec autem ad rationem pertinere, nemo ignorat. Et hinc facile, quid *spiritus* nomine scriptura significet, cum carni opponitur, intelligitur. Sed haec passim latius deducuntur a theologis, qui contra pontificios disputant. Ex iure consultis hanc doctrinam attigit IO. SCHILTERVS, in *manuductione philosophiae moralis ad veram iurisprudentiam cap. 2. §. 26.* vbi & HVGONEM DE RÖY notauit, qui *lib. 1. de eo, quod iustum est sit. 3.* eundem, quem confuta- vimus, errorem errauit.

§. LIX.

Praeterea in eo quoque differunt, quod diuersa vtrouique sit ar- matura, modusque pugnae. Ratio namque contra appetitum sensi- tiuum pugnat armis naturalibus, argumentis philosophicis, repraesentando peccati turpitudinem, in quantum eam assequi potest, dedecus, incommoda, poenae ignominiam, praemii praestantiam; his armis in- structa reprimere & coercere saltem eosque prauos motus annititur, ne in externa peccata erumpant. Spiritus contra, armis vtitur spiri- tualibus, scuto fidei, gladio verbi, precibus gemitibusque ad Deum fu- sis, ceterisque a Paulo enarratis, *Ephes. VI, 11. seqq.*

§. LX.

Denique & euentu pugnae differunt; qui in regenitis, modo rite pugnent, nec sibi ipsis desint, est victoria, *1 Ioan. V, 4. 2 Tim. II, 3. 4. 5.* & libertas a dominio prauorum adfectuum, *Rom. VI, 12. 14. 17.* Irregeniti autem, licet interdum vtcunque prauos motus reprimant, subinde ta- men, quantumuis omnes animi vires intendant, succumbunt, & a iugo isto se liberare nequeunt: aut si victoriam referre sibi videantur, ple- rumque hoc fit ope alterius adfectus prauis, quem illi, cuius imperum infringere cupiant, opponunt. Adeoque iugum prauorum adfectuum neutiquam excutiunt, sed mutant saltem, seruitio illius adfectus se dedentes, cuius beneficio alterum superauerant.

§. LXI.

Lucta haecce carnis & spiritus vt eo rectius nobis innotescat, considerandi primo sunt hostes; motus scilicet prauis in anima nostra excitati vna cum causis, per quas excitantur, nisi illos potius pro telis
& ar-

& armis hostium spiritualium habere velis. *conf. Ephes. VI, 16.* Hi vero motus sunt tentationes istae, de quibus antea, quantum factis est, dictum.

§. LXII.

Causas horum motuum seu tentationum, *diabolum, carnem nostram, mundum*, antea quidem iam indicauimus. Nunc tamen paulo accuratius adhuc, ceu hostes, quibuscum pugnandum est, describendi erunt. Primus, praecipuusque *diabolus* est, causa & principium omnium mali. *Ioan. VIII, 44.* Hinc κατ' ἐξοχήν ὁ πονηρὸς, *Matth. VI, 13. inimicus, Matth. XIII, 28. 29.* dictus, item *satan*, hoc est, aduersarius, *Zach. III, 1. Iob. I, 7. Luc. XXII, 31. leo rugiens*, deuoraturus incautos, *1 Petr. V, 8.* Cumque & vi & fraudibus rem agat, vocatur etiam *διαβόλος*, *calumniator*, quia & Deum apud homines calumniatur, *Gen. III, 14. 15.* & homines apud Deum, *Apoc. XII, 9. 10. XX, 2.* Vt vero animum suum hostilem iam ergo primos parentes demonstrauit, *Gen. III, 1. seqq. Ioan. VIII, 44.* ita eundem hodie erga omnes homines, maxime qui pertinent ad semen Messiae, demonstrat. *Gen. III, 15. 1 Ioan. III, 8.*

§. LXIII.

Quod si eum maxime formidamus hostem, qui & ingenio ac astutia valet, & viribus potentiaque instructus est, & odio vehementissimo erga nos flagrat; in infernali quidem genio haec omnia eminenter conspiciuntur. Callidissimus enim est, *Gen. III, 1.* & tum natura, tum experientia longoque vsu peritissimus earum rerum, quibus nocere hominibus queat; ideo *serpens ille antiquus* dictus, *Apoc. XII, 9.* in quo & sint τὰ βάθη profunditates. *Apoc. II, 24.* Idem & potentissimus est, ὁ ἰσχυρὸς ὁ καὶ ὑπερβυβαντισμένος, *Luc. XI, 21. princeps huius mundi, Ioan. XII, 31.* quin & *Deus huius seculi*, dictus, *2 Cor. IV, 4. draco ille magnus. Apoc. XII, 9.* add. *Ephes. II, 2. VI, 12.* Sed nocendi quoque cupiditas in eo infinita est & insatiabilis, ratione praecipue ex *Gen. III, 15.* petenda, vnde, vt diximus, ἐχθρὸς, *hostis*, nomine per eminentiam venit, *Matth. XIII, 39.* & *leonis rugientis, 1 Petr. V, 8.*

§. LXIV.

Dum scriptura sacra τὰς μεθοδίας τῷ διαβόλῳ *Ephes. VI, 11.* commemorat, & summam hostis huius calliditatem, & artes etiam ac methodum velut astutiae plenam, indicat. * Interdum immediate, interdum mediate hominem aggreditur: mox intellectum, mox phantasia, mox voluntatem, aut sensus externos adoritur: mox terret, mox blanditur: veritatem primo oblique vellicat, dubiamque red-

reddit, mox impugnat aperte: incipit ab imbecillioribus; vt per hos fortiores prosternat. *Gen. III, 1. seqq.* Accurate obseruat, ex qua parte homo maxime imbecillis est, ** & ex ea parte eum maxime impugnat. *Matth. XXVI, 15.* Tempus, & occasionem, naturam hominis, reliqua omnia, callide in rem suam vertit.

* *Quid μεθόδως sit, inquit DANIEL HEINGIVS, & quare μεθόδως diabolus dicatur, frustra ex auctoribus profanis scire saeperant eruditi. Μεθόδως, qui vagatur, qui circumiit, sed insidiatur. Quod, quo pacto spiritui maligno conueniat, e loco petendum, apud quem primo capite: quodam autem die, cum venisset filii Dei, vt adfisterent coram domino, adfuit inser eos etiam satan. Qui dixit dominus: unde venis? qui respondens ait: circumiui terram, & perambulauit eam &c. in exercitationibus sacris ad b. l. p. 472.* Callidam itaque circumuagationem hae voce vult indicari, vt idem Paulus hic innuat, ac quod Petrus dixit: *aduersarius vester diabolus, vt leo rugiens, vagatur, circumambulat, quaerens, quem deuoret. 1. Petr. V, 8.* Non procul hinc discedunt, qui μεθόδως a voce μεθόδος dictam, obseruant, quae significet compendium recte & breuiter tradendi artis. Cumque ingeniosi sine methodici, ideo translata vocem esse ad captiones astutas, & artes fallendi, in qua re facile princeps est diabolus, qui compendio fallere, & incautos dare in praecipis didicit. *conf. quae ex ARETIO ad b. l. notat CALOVIUS.* Vltimae interpretationi etiam fauet CHRYSOSTOMVS, quamuis aliis praeferenda videatur prior. Quo ergo callidior iste hostis est, eo diligentius obseruandae & euitandae fallendi artes, quibus hominum decipit genus. De stratagematibus saanae scripsit IACOBYSCONTIVS, sed ea saltem attingit, quae generatim ad statum ecclesiae, & controuersias theologicas spectant, & quae in iis ad turbendam ecclesiae quietem ac tranquillitatem diaboli artes sint, coadocet, nonnulla tamen admiscet, quae seueriorem censuram promerentur. Sed hac de re alibi.

** Sapienter hoc iam obseruauit BERNHARDVS. *Diabolus, inquit, quando decipere quamquam tentat, prius naturam uniuscuiusque intendit, & inde se applicat, vnde aptum hominem ad peccandum aspicit. Blandis & leuibus mentibus luxuriam aut vanam gloriam proponit: asperis vero mensibus iram, superbiam, vel crudelitatem: de interiori domo cap. 48.*

§. LXV.

Alter hostis caro est; quod nomine quid nobis veniat, iam supra* indicatum est. Haec est tota natura corrupta, cum omnibus omnium facultatum prauis inclinationibus, quam late suo loco, ** descripsimus, peccatum illud in nobis habitans, *Rom. VII, 17. corpus mortis, ibid. vers. 24. lex peccati, item lex membrorum, v. 21. 23. 25.* Carnales autem qui sunt, inimici Dei sunt. *Rom. XIII, 7. 8.* Qui ergo amici Dei esse cupiunt, suae carnis inimici sint, necesse est.

* §. 28.

** cap. I.

§. LXVI.

Diuersi admodum hostis huius, carnis puto, insultus sunt, pro inclinationum & adfectuum prauorum ac tentationum, de quibus diximus, diuersitate. Et licet omnes omnino homines, nemine excepto, carnis insultus experiantur, non iidem tamen omnes obnoxii sunt praecipua quadam ratione tentationibus, his alius, alius aliis. Quod Iacobum etiam innuere puto, cum tentari quemque dicit,

utro

ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, cap. I, 14. add. 2 Tim. IV, 3. 2 Petr. III, 3. Huc nonnulli referunt, quod Actor. XIV, 16. alibi dicitur, *incedere suis ipsorum viis*. add. & Ef. LIII, 6. LVII, 17. Suum ergo peculiarem, & proprium quilibet habet hostem.

§. LXVII.

Carnis etiam haec est indoles, vt, quantumuis supprimatur, coëreatur, crucifigatur, Gal. V, 24. nunquam tamen in hac vita ita debellatur penitus, vt non subinde ad certamen redeat. Gal. V, 17. Rom. VII, 24. Nunquam itaque securo, alicui esse licet, cum vires quandoque maxime refumat hostis, cum enervatum eum penitus credimus. Periculum vero eo maius est, quod internus, & velut domesticus hicce hostis sit; nec sine nostro dolore vinci queat. Tum etiam cauendus quam diligentissime & impugnandus, cum nobis blanditur quam suauissime, periculosissimas quippe tum insidias struens.

§. LXVIII.

Tertius, quocum regenitis quotidie pugnandum, hostis, *mundus* est, quo nomine, quid hic intelligatur, itidem iam supra * indicatum est. Nunc illud saltem obseruamus, cum mundus, seu obiecta, quae in hacce rerum vniuersitate comprehenduntur, illis demum noceat, qui eius illecebris non resistunt, adeoque rebus creatis honorem deferunt, quem soli Deo debebant, rationem inde intelligi, cur in scriptura *fera Deus, & mundus*, esse vel *ex Deo*, vel *ex mundo*, *amor Dei, & amor mundi*, inter se opponantur. 1 Ioan. II, 15. Ioan. VIII, 23. XVII, 16. conf. & 1 Cor. III, 19.

* §. 29.

§. LXIX.

Duplici autem ratione hicce hostis nos oppugnat, aut blandiendo, aut terrendo. Blandiendo, dum per ostentatos honores ad ambitionem, per opes ac diuitias ad auaritiam, per delectamenta sensuum ad voluptatis cupiditatem sollicitamur. 1 Ioan. II, 16. 1 Tim. VI, 9. 10. Terret vero per odia, minas, irrisiones, persecutiones, quibus a virtutis & pietatis tramite abducere homines annititur; & ad peccandum impellit. conf. Ioan. XV, 18. 19. 20. Obuiam autem hicce insultibus iri potest, si partim mundi vanitatem, 1 Cor. VII, 31. partim ad nocendum impotentiam, agnoscamus. Ioan. XIV, 30. XVI, 33.

§. LXX.

Milites, qui cum hostibus istis pugnant, sunt omnes fideles, sub vexillo Christi seruatoris, qui est ὁ ἀρχηγός τῆς σαρτηρίας ἡμῶν, Ebr. II, 10. conf. & cap. XII, 2. dimicantes, qui adeo in ecclesia militante constituti dicun-

dicuntur. *Apoc. XII, 7. seqq.* Horum ut tirones alii sunt, alii veterani & exercitati, ita in vtrisque legitima ad pugnam praeparatio, exercitatio, vigilantia, circumspectio, fortitudo notanda, & quae reliqua sunt, ex analogia cum militia huius seculi, quodammodo diiudicanda. Armis sunt ipsa media, quibus in vitae sanctae studio proficitur, quo ipso & hostium vis infringitur & debilitatur, de quibus suo loco ex instituto dicetur. Interim armaturam christianorum in compendio exhibet Paulus, * *Ephes. VI, 10. u. seqq.*

* Iuuabit, eam paucis considerare. τὸ λοιπὸν, inquit, ἐκελευσάμεν, ἐδουλοῦμεθα ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῇ κρείττῃ τῆς ἰσχύος ἡμετέρας. In seipsis enim cum robur & fortitudinem non inueniant homines, eam in domino, & in robore fortitudinis eius, quaerere iubet. Maximum illud in hac pugna spirituali momentum est, ne quis suis viribus nitatur. Ἐδούκαμε δὲ τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἀνταρτῆσαι ἡμᾶς: εἴημεν πρὸς τὰς μεθεόνας τῶ διαβόλου. Et cum non suis viribus nitantur fideles, sed robore virtutis diuinæ, non tamen negligunt arma spiritualia, quibus insultus hostium repellere queant. Πανοπλίαν itaque illis tribuit, ut omni armorum genere sint instructi, ut quibuslibet hostium insultibus resistere queant. Ad grauem tamen saltem armaturam hanc vocem refert vir clarissimus, IO. CLERICVS, not. ad Hammondum ad h. l. qua erant instructi apud Romanos legionarii, apud Macedones, qui in phalange erant: idque eo magis, quod hoc loco Paulus non de velitatione agit, quae per leuem armaturam confici possit, sed de grauisimis praeliis, contra formidolosissimos hostes faciendis. Non repugnet enim hoc ipso non negetur, nullum christianis deesse armorum genus, quibus insultibus hostium quibusuis resistere possint. Armaturam autem non humanam intelligit, sed armaturam Dei, non carnalem, sed spiritualem, arma ἀντιτὰ τῷ Θεῷ 2 Cor. X, 4. De μεθεόνας τῶ διαβόλου supra dictum. Iam ipsos hostes indicat, quibuscum fidelibus pugnandum: ἵτι ἕκαστος ἡμῶν ἢ πάλιν πρὸς ἑμᾶς καὶ ὄφρα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἐρχόμενας πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τῶ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Qui cum nostri aucti sadducaei principes hic rerumque dominos designari existimant, qui fideles aliquando vexant, nec de daemonibus hic sermonem esse, contendunt, eos, principes rerumque dominos carnem & sanguinem habere, negare necesse est. Principatus & potestates, quae carni & sanguini opponuntur, sunt spiritus: qua de re ne quis dubitaret, & simul ut quales intelligeret spiritus, significaret, addidit Paulus: τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Vbi ut per πνευματικὰ cum DANIELE HEINSIO ad h. l. intelligamus peruersas doctrinas, schismata, sectas, nulla nos cogit necessitas. His spiritibus ut summam malitiam, quae vis est vocis πονηρίας, tribuit, ita qua in re istam malitiam offendant, significat, dum addit: ἐν τοῖς ἐκκλησίαις, in rebus coelestibus, seu diuinis & spiritualibus, quae ad hominum salutem spectant, quibuscum ita certant, ut pro veritate errorem & caligantem illis ostendere, bonorumque coelestium omnium possessione eos priuare, amittantur. Ita rectius cuncta sibi constant, quam si spiritus aëreos, seu in aëre versantes, intelligamus cum HVGONE GROTIO, quem sequuntur HENRICVS HAMMONDVS atque IOAN. CLERICVS, ad h. l. Hostium istorum malignitatem calliditatemque expendens, denuo Ephesios adhortatur: διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀνταρτῆσαι ἡμετέρας ἐν τῇ ἡμέρῃ τῇ πονηρίας, καὶ ἀπαντα καταργησάμενοι εἴημεν. Namque ut callidus est daemon ille malus; ita tempus accurate obseruat, quo facillime nos prostertere queat, atque haec est ἡμέρα illa πονηρίας. Quo tamen non obstante, καταργησάμενοι, conficere, prostertere eum possumus, modo ipsi nobis non desimus, sed parati simus ad omnes insultus & armaturam illam spiritualem sumamus, quam nunc paulo specialius describit. Στήθε ἐν περιζωσάμενοι τὴν ἀσπίδα ἡμετέραν ἐν ἐλπίδι, καὶ ἰδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Veritate itaque animum munimus cupit, ut cingulo vestes & lumbi contringi solent, ut ad cursum, laborem, aut negotia quaeuis, expediti simus. Veritate namque & animus firmus ac stabilis redditur, ne fluctuet aut dubitet. Thorax pectoris munimentum est: cumque thoracem

infirmitas

iustitiae dicat, iustitiam Christi nonnulli hic intelligunt, quam per fidem induimus, *Gal. III, 27.* & qua pectus aduersus hostes spirituales vel maxime munitur. conf. *Proverb. IV, 23.* Pergit apostolus: *καὶ ὑποδύσασθαι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τῆς ἐραγγελίας τῆς εἰρήνης.* Qui enim itineri se accingunt, calcibus indui solent, vt prompte pergere queant. Si constat, *Isr.* elites calcatis pedibus pascha celebrare iussos, vt essent icineri parati. Sic & apostoli ὑποδεδυμένοι τὰ σανδάλια, vt parati essent icineri, *Marc. VI, 9.* Quamquam & alii obseruent, calcleos inter arma apud veteres recenseri. add. ANTONIVS BYNAEVS de *calceis Ebraeorum lib. 1. cap. 5.* itera HAMMONDVS & CLERICVS ad *b. l.* Sensus itaque est, expeditos & paratos nos esse debere, ad cursum, quem nos ingredi debemus, absoluendum, & strenue obuiam eundum hostibus quibusuis: idque fieri posse, si instructi simus euangelio. Non enim dicit, quod calcatei debeamus esse ad euangelium, sed indutio calcetorum est ipsa ἐτοιμασία τῆς ἐραγγελίας. Qui enim euangelio pacis intructus est, promptus etiam paratusue ad quiduis erit. *Ἐπὶ πάντων καταβύτης τὴν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσασθε πάντα τὰ βέλη τῶν πονηρῶν τὰ περιουμήμενα ἐβείων.* Vt enim hostes, urbem quandam obsidentes, tela ignita in eam, ad incendium excitandum, micere solebant, ita infernalis genius in corda hominum mittit cogitationes impias, blasphemias, impuras, quibus aut ad desperationem aut securitatem eos sollicitet, & καὶ flammam vitiorum peccatorumue maximorum in iis suscitaret. Haec tela itaque excipienda sunt scuto fidei. Alias equidem & verbum Dei scutum vocatur; *Proverb. XXX, 5.* *Psal. XCI, 4.* quemadmodum & Deus ipse scutum seu clypeus fidelium dicitur, *Gen. XV, 1.* alibiue. Sed fides quoque recte scutum dicitur, quatenus verbo Dei nititur, immo Deum ipsum eiusque promissiones apprehendit, iisque acquiescit. Sequitur galea salutis: *καὶ τὴν περιεσθάλειαν τῆς σωτηρίας δεξασθε;* quae nihil aliud, quam spes est, interprete Paulo ipso *1 Thessal. V, 8.* Spes enim animum pugnantibus addit, pullicendo auxilium, ostendendo coronam, praemiumque legitime certantibus, quo ipso efficit, ne cedant, sed vt insistant constanter acriterque, donec victoriam referant. Cum vero non satis sit militi, se ipsum tueri, sed adgredi etiam hostem debeat, addit Paulus, *gladium spiritus, καὶ τὴν μάχαιραν τῆς πνεύματος,* hoc est, vt ipse interpretatur, *verbum Dei, ἡ ἐπιθήμα Θεοῦ.* Verbo enim Dei non tantum contra hostes externos, qui diuinam veritatem variis corrumpere erroribus annuntur, sed internos etiam, seu quasuis tentationes, carnis, mundi & satanae, pugnandum est, exemplo Christi, *Matth. IV, 4. seqq.* At cum haec arma, vt supra dictum, parum profutura sint homini gratiae vitibus destituro, si modo vlla ratione illi tribui possint, ideo *precaum vigilantiam* ultimo loco commendat: *διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι &c.* Quamdiu enim manus in precibus ad Deum leuamus, vincit Israel Amalekitas, hoc est, spiritus carnem, cum intermittimus orationem, Amalekitae vincunt Israelitas, caro spiritum. Ceterum armaturam hanc spiritualem, de qua haecenus diximus, pluribus ex se militari veterum illustrat IACOBVS LYDIVS, in *agnostica sacra*, cum additamentis IO. LOMEIERI, Züthphaniae anno MDCC. resula.

5. LXXI

Feliciter pugnaturae exploratae esse debent hostium vires. Hoc ergo & athleta christianus agat, ne ignotae sint sibi hostium suorum vires, & qua ex parte maxime valeant. Et haec exploratio conflictum praecedat, necesse est. Ipse vero conflictus, in acri & strenua consistit resistentia, quae praecipue per fidem fit & patientiam. *Apoc. XII, 11.* *1 Ioan. V, 4.* *Ebr. X, 36.* Quod si recte quis pugnet, non potest non sequi victoria, *Rom. VIII, 37.* *2 Cor. II, 14.* *1 Ioh. V, 4.* vti victoriam corona sequitur, atque praemium. *Phil. III, 14.* *2 Tim. II, 3. 4. 5.* *IV, 7.* *Apoc. II, 7. 11.* & *seqq.*

BVD. TH. MORAL.

Nn

CAPVT

CAPVT TERTIVM
DE
REGENITORVM
SANCTITATE
ET
INCREMENTIS VITAE SPIRITVALIS.

Svnoſis.

*Sanctitas fidelium, quo ſenſu ſinis theologiae moralis dicatur? §. I.
Vox ſanctitatis, quid ſignificet? §. II.
Sanctitatis deſcriptio, §. III.
cur & quo ſenſu dicatur complexus virtutum omnium? §. IV.
Cauſſa eius efficiens, §. V.
Subiectum ſanctitatis, homo regeneratus, adeoque inſtitutus, & cum Deo vnitus, §. VI.
Sanctitatis ſtadium ad incrementum vitae ſpiritualis & imaginis diuinae reſtaurationem tendit, §. VII.
Vocatur ſanctitas alias irreprensibilitas, item perfectio chriſtiana, §. VIII.
Qui in ſtatu gratiae conſtituti ſunt, ſancti ſunt: & quo inuicem ſerſim de ſanctitate agatur, §. IX.*

*Vitae ſanctae neceſſitas, §. X.
difficultas & poſſibilitas, §. XI.
imperfectio, §. XII.
profectus in ea, §. XIII.
Regenitorum quoad vitae ſanctitatem inaequalitas, §. XIV.
Diſtinctio bonorum a malis, & ſingularitas, ex vitae ſanctitate ſuens, §. XV.
Commoda & effectus vitae ſanctae, §. XVI.
Virtutis ſplendor, qui vitae ſanctitatem comitatur, §. XVII.
Gaudium item perſonae, & animi tranquillitas, §. XVIII.
Commoda vitae ſanctae externa, §. XIX.
Commoda, quae inde ad alios redundant, §. XX.
Quae omnia, benedictionis diuinae nomine comprehenduntur, §. XXI.*

§. I.

VT morbis opponitur ſanitas, ita poſtquam de infirmitatibus regeneritorum egimus, nunc oftendendum, quo pacto omnem adhibere operam debeant, *vt ſani ſint in fide, Tit. 1. 12.* * Quae quidem ſanitas, alias etiam *ſanctitas* dicitur, & tanquam ſinis theologiae moralis a plerisque conſideratur. Non quidem, quod ſanctitatem omni ex parte perfectam aut conſummatam conſequi queamus, ** ſed quod progreſſus & incrementum, in vita ſancta & ſpirituali, hac ratione nobis commendetur.

* Sanitas, vt alias, ita hic hic quoque tum abſolute, tum reſatiue ſpectari poteſt. Infirmitatibus dum opponimus ſanitatem, eam reſatiue conſideramus. Abſolute nemo ſpiritualiter ſanus eſt, vt nemo abſolute & perfecte ſanctus. Praeterea, vt infirmitates non ſunt vnus generis, ſed quaedam communes omnibus, quaedam quibusdam proprie, vt *cap. praeced. §. 6. 7. & ſeqq.* obſeruauimus: ita & ſanitas, tum reſpectu infirmitatum, quae omnibus communes ſunt, tum reſpectu earum, quae quibusdam propriae ſunt, conſiderari poteſt, & vltimo quidem modo hic ſpectatur, praefertim ſi infirmitates culpa & imprudens homi-

hominum illis obtingant. Tum enim vel maxime, vt ab istis infirmitatibus liberentur, ad sanitatem illis adspirandum est.

* Non desunt quidem, qui sanctitatem omni ex parte consummatam describunt, & tanquam finem externum theologiae moralis considerant: quod & IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS facit, qui ad studium sanctitatis plurimum hoc conferre putat, si perfectae & consummatae sanctitatis imago semper oculis nostris obuerferur. *Neque enim, inquit, comatus unquam iustus, aut studium sanctitatis sedulum erit, si illum ipsum apicem, ad quem propius accedere conatur, quam alio passus sit, ignoremus.* Hinc & vt consummatae omnique ex parte perfectae sanctitatis ideam proponat, requiri ad eam docet, habitualem perfectionem, partium subiectuarum, partium obiectuarum, graduum intensiois, & graduum extensiois; *theol. moral. cap. 2. §. 1. et 2. pag. 31. seqq.* Quod quidem viri institutum nullo modo reprehendendum censeo. Interim, cum consummata ista sanctitatis idea in doctrina, de imagine diuina, item de lege, alias exhibeatur, nobis quidem conuenientius visum, de sanctitate vitae agere, prout in regentis cadit, specietim prout infirmitatibus illorum, praesertim specialibus, opponitur, vt hinc profectus & incrementum in vita spiritali constaret.

§. II.

Sanctitas, si vocem spectes, * significat distinctum, separatum, segregatum, & hoc ipso certo vsui destinatum consecratumque esse: quo sensu sancti erunt homines regenti, dum a mundo rebusque omnibus, quae Deo displicent, separati sunt, seque magis magisque discernere ac separare annuntur: simulue Deo sunt destinati, dicati & consecrati, & eius veluti proprii. *Tit. II, 14.*

* Sanctitatis vox longe aliam notionem apud scriptores profanos habet, aliam in scriptura sacra, & apud scriptores ecclesiasticos. Apud illos interdum idem est, ac moribus integris ac inculpatis, iudicio scilicet gentilium, praedictum esse; interdum eiusmodi quid denotat, quod laedere & violare nefas est, quo pacto non hominibus modo, sed aliis quoque rebus tribuitur. In scriptura sacra, & quidem veteri testamento praecipua eius notio est, distinctum, secretum, segregatum esse a vulgi vsu & sorte. Vnde sancto non raro opponitur *uobis*, *comamune*. *Actor. X, 14. 15. Ebr. X, 29.* Quo quidem sensu & Deo, & hominibus, & aliis rebus passim tribuitur. Deo quidem per eminentiam quandam, dum is segregatus secretusque est ab omni labe, omni que imperfectione. Hominibus, dum itidem ad exemplum numinis se separant segregantque ab iis omnibus, quae summo studio fugere lex diuina iubet. Sed rebus etiam aliquando tribuitur, quae ab vsu communi separabantur: quae separatio eum eum in finem sebat, quod certo vsui destinatae essent, hinc noua notio vocis, sed cum priori coniuncta, orta est, vt sanctificari interdum idem sit, ac ad certum vsum separari & seponi, quo pacto sacrificia interdum sanctificari dicebantur. Et hoc sensu speciatim homines sancti dicuntur, qui a mundi consortio segregati, Deo dicati consecratiue sunt, vt illi tantum seruiant, & faciant, quae illi grata sint. Quae ratione sanctitas & iustitia coniungi solent. *Luc. I, 74. 75. Ephet. IV, 24. add. IOAN. HOORNBECKIUS theol. pract. lib. 9. cap. 4.*

§. III.

Rem ipsam vero si spectes, sanctitas erit complexus virtutum omnium, per singularem spiritus sancti gratiam in hominem regentum collatarum, in quibus imago Dei, quae in iis restauratur, elucescit.

§. IV.

Complexum virtutum omnium dum *sanctitatem* diximus, virtutes intelligimus christianas, quae ex fide fluunt, vti supra docuimus: omnes praeterea intelligimus virtutes: non morales tantum, vt vocari solent, & quarum summa in amore Dei continetur, seu quae ad voluntatem pertinent, sed eas etiam, quibus intellectus hominis regendi ornatus est. Sanctificari enim homo debet, quoad omnes mentis facultates; * vnde & sequitur, quod omnes propensiones, inclinationesue, cogitationes, adfectus, actiones, sanctae esse debeant.

* Ad quas quippe gratia diuina se extendit, vti fuse *cap. 1. sect. 2. 3. item 5. & 6. &c.* demonstrauimus.

§. V.

Sanctitatis huius causa efficiens est Deus triunus, speciatim spiritus sanctus. *Rom. I, 4. VIII, 2. 9. 10. Gal. V, 22. Ephes. III, 16. V, 9.* Pertinet enim sanctificatio ad gratiam cooperantem, quam supra late descripsimus. Est itaque & Christus seruator causa sanctitatis, & quidem speciali quadam ratione, non solum, quatenus hanc gratiam nobis promeruit, factus nobis in sanctificationem, *1 Cor. I, 30.* & luculentum etiam vitae sanctae exemplar nobis reliquit, *1 Ioan. II, 6. 1 Petr. II, 21.* sed & quatenus vt caput influxum praebet in membra corporis sui, *Ephes. IV, 15. 16.* vel vt vitis, succum largitur palmitibus. *Ioan. XV, 5.* Hinc & Christus in renatis viuere & habitare dicitur. *Gal. II, 20. Ephes. III, 17.* & conuenientia etiam quaedam inter vitam sanctam hominis renati, & operationes officii Christi, partim a diuina, partim ab humana Christi natura proficiscentes, a nonnullis obseruatur.

§. VI.

Quod diximus, in regenitum hasce virtutes a spiritu sancto collatas, explicatione non indiget. Namque hunc, moralis theologiae subiectum esse, constat. Ergo talem etiam intelligimus, qui est iustificatus, supponimusque sanctitatem appropriatam, seu imputatam, cum hic sermo nobis sit de inchoata vel propria. * Qui vero iustificatus est, etiam cum Deo vnitus est: ex qua vnione Dei speciatim & hoc fluit, quod regeniti *templa Dei, templa spiritus sancti*, vocentur, & *Deus in iis habitare* dicatur. *1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. 2 Cor. VI, 16. &c.* Huc etiam *spirituale regenitorum sacerdotium* pertinet, quod homines indicat, spiritus sancti gratia vnctos, & sacrificia Deo placentia offerre paratos. *1 Petr. II, 5. Rom. XII, 1.*

* Diferi-

* Discrimen itaque inter sanctitatem *appropriatam*, seu *imputatam* Christi, & inter *inherentem*, seu *propriam*, probe tenendum. Et si enim utraque coniunctissima sit, simul tamen est disiunctissima: & aequa illicitum, separare unam ab altera, ac unam cum altera confundere. Discrimen nimirum, quod inter utramque intercedit, manifestum est. Altera enim non inhaeret nobis, tantum imputatur, altera vero inhaeret: altera eadem est in omnibus fidelibus, altera in singulis est diuersa: altera ordine & natura praecedit, altera sequitur: altera per se Deo placet, altera non nisi per alium: altera in hac & futura vita semper eadem, altera minor in hac, & maior in futura vita: altera est superior ea, quam habuimus in Adamo, altera vero inferior: altera ne quidem locum habuit in statu ante lapsum, altera habuit, sed plenior: altera sibi non solum sufficit, sed & alterius adhaerentibus infirmitatibus tegendis inseruit, altera ne sibi quidem sufficit, nedum aliis: altera ne quidem ius reprehendendi Deo relinquit, altera vero actum tantum tollit: altera summa est, per nullos gradus intendenda, altera suis gradibus constat, iam interior, iam remissior: altera legem perfecte implet, altera non; & quae alia sunt eiusdem generis, quae erudite edisserit & eleganter illustrat BARTOLDVS BOTSACCVS, in *medulla theologiae moralis, seu tract. theol. de irreprehensibilitate, praecipuis fidelium thes. 20. & seqq. p. 162. seqq.* Longe tamen coniunctissima etiam est utraque sanctitas & iustitia. Eadem enim fides, quae meritum Christi adprehendit, & adeo nos sanctos & iustos reddit, sanctitate imputata, etiam efficax est per charitatem, *Gal. V, 6.* non quidem, quod ista efficacia in articulo iustificationis in censum veniat, in quo fides tantum ut organon aliquod spectatur, sed quod efficacia ista & vita a fide separari nequeat. Hinc & eadem fides corda purificat, *Agor. XV, 9.* non solum sanguinem iis adspargendo, qui mundat ab omni peccato, *1 Ioan. I, 7.* sed & dominium peccati maxime commaculans infringendo, *Rom. VI, 6. 12.* dum carnem compescere, *Gal. V, 24.* mundum vincere, *1 Ioan. V, 4.* & diabolo resistere, *1 Petr. V, 9.* docet. Praeterea, ut frustra esset, qui sanctitati vitae sine sanctitate imputata studeret, cum Deo quippe nondum conciliaris, filiusque adeo adhuc irae, & gratiae diuinae, sine qua in spiritualibus nihil possumus, expetis; ita rursus, qui studium sanctitatis intermitteret, se fide adhuc destitutum, adeoque imputatae sanctitatis expertem demonstraret. Ex fructibus enim fides agnoscitur: quorsum & ea pertinent, quae deinceps de necessitate sanctitatis inhaerentis dicemus. Sed id tamen non praetermittendum, quod itidem nonnulli obseruant, iustitiam & sanctitatem Christi, quae per fidem adpropriatur, eam ipsam esse, quae nobis ad imitationem proponitur, *Matth. XI, 29. Phil. II, 5. 1 Ioan. II, 6. 1 Petr. II, 21.* Huc & ea pertinent, quae MACARIUS haud inconcinne disserit, dum ostendit, fieri non posse, quin imago Christi in illis pingatur, qui oculis fidei eum eoustanter intuentur. *Quomodo enim, inquit, statuarius attendit ad faciem regis, dum pingit: ac si ex aduersa parte sit facies regis, intendens in ipsum pictorem, facile atque eleganter ille imaginem ad viuum depingit: suu vero faciem auertat, pingere nequit, eo quod intensis oculis non intuebatur pingentem:* τὸν αὐτὸν τρέπον καὶ ὁ καλὸς ζωγράφος χριστοῦ τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ καὶ ἀπεικάζουσιν διὰ παντὸς πρὸς αὐτὸν, ἐνδύσας ζωγραφῆν κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπιτρέπον ἑ. θρωπον, ἐκ τῆ αὐτοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τῆ φωνῆς τῆ ἀπεικλήτης, γραφῆ εἰκόνα ἑρῶνιον, καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν αὐτοῦ νυμφίον ἐοδὲν ἐοδὲν qu. quae modo insignis ille pictor, Christus, credentibus, & fixis cum oculis semper intuentibus, confestim depingit ad imaginem suam hominem coelestem, ex ipso spiritu, ex substantia ipsius luminis arcani pingit imaginem coelestem, & largitur ei praeclarum & bonum illius sponsum. Si quis ergo immotis oculis eum non semper intueatur, spretis omnibus, nequaquam pingit dominus imaginem eius e suo ipsius lumine. Oportet ergo fixis oculis intueri nos eum, credere & diligere illum, omnia proicere, eique attendere, ut pingat sui ipsius imaginem coelestem, & immissat animis nostris, &c. *homil. 30. §. 4. p. 414. 415.* Addatur, quem laudauimus, quique pluribus hoc edisserit BOTSACCVS, *l. c. thes. 19. pag. 158. seqq.*

§. VII

Sanctitatis studium, ad incrementum vitae spiritualis, seu vltiorem imaginis diuinæ restorationem, comparatum est. Et huc finis proximus theologiae moralis tendit. conf. *Coloss. III, 10. Ephes. IV, 24*. Supponitur itaque, imaginem diuinam, ad quam homo conditus erat, per lapsum primorum parentum amissam: eius restorationem in regeneratione inchoari, in sanctificatione continuari, donec tandem in vita aeterna perficiatur.

§. VIII.

Sanctitas ista, quam haecenus delineauimus, alias etiam dicitur *irreprehensibilitas*. Vult enim scriptura sacra, omnes christianos esse *ἀμωμήτους, ἀνεγκλήτους, ἀπλοάτους, ἀκαταγνώστους, ἀνεπιλήτους, & ἀμέμπτους*. Hisce enim vocibus *irreprehensibilitas* illa describitur, quae etsi respectum aliquem ad vitam & mores externos inferre videatur, secundum stilum tamen scripturae *ἀμωμων & ἁγιων* sunt synonyma. conf. *Ephes. I, 4. V, 27. Coloss. I, 22.* add. *Philipp. II, 15*. Vocatur etiam alias *perfectio christiana*, *Matth. V, 48. Philip. II, 15. Coloss. IV, 12. Ebr. V, 14. Iacob. I, 4.* * non omnimoda quidem, sed statui & conditioni nostrae conueniens, quae & ideo a nonnullis *inchoatiua*, dici solet.

* Tam multis itaque scripturae dictis, cum *integritas, irreprehensibilitas, perfectio*, regentis tribuatur, nemo, quin recte hoc fiat, dubitauerit. Neque fidelibus tantum noui testamenti, sed iis etiam, qui ante Christum natum vixerunt, scriptura perfectionem atque integritatem tribuit, *Gen. VI, 9. Psalm. XV, 2. Iob. I, 1.* Eodem vero pertinet, quod seruare quoque mandatum diuinum, *Gen. XXVI, 5. Deuter. XXVI, 13. Iob. XXXIII, 12. Luc. I, 6. I Ioan. III, 22.* alibique, & implere legem, *Rom. XII, 8. Gal. VI, 2.* dicantur. Quorsum & referendum, quod Paulus *Rom. III, 31.* diserte docet, *legem per fidem stabili.* *Legem igitur, inquit, inuilem reddimus per fidem? Absit! immo legem stabili.* Quae apostoli verba, quo minus de sola iustificatione accipi queant, scopus eius prohibet, qui est, respondere ad obiectionem Iudaeorum, ac si legem tolleret; quod negat, docetque in sequentibus, quae fidei, non tantum qua iustificationem, sed & qua sanctificationem, sit ratio, & quo pacto homines iustificati non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulare debeant, hoc est, per vires gratiae actiones suas ad legem diuinam componere. Interim, cum aliunde satis constat, & supra a nobis probatum sit, multis imbecillitatibus obnoxios esse regenitos, eorumque sanctitatem valde imperfectam esse, quo sensu illis perfectio quaedam tribuatur? quaeritur. Distinguitur autem hic inter perfectionem *partium*, & perfectionem *graduum*; & uti in eo omnes nostratum consentiunt, perfectionem graduum regenitis non conuenire, adeoque haecenus sanctitatem eorum valde imperfectam esse, ita contra de perfectione partium intelligendum esse, quod de perfectione christiana dicitur, si recte explicetur, nemo remere inficias ibit. N. SCHOMERVS equidem, consummatae & omni ex parte absolutae sanctitatis ideam describitur, quadruplicem, ut supra iam obseruauimus, notat perfectionem, primo *partium subiectiuarum*, quae ad omnes mentis, immo corporis, facultates se extendat, quemadmodum Paulus totum corpus, *Rom. XII, 1.* & omnia membra, *cap. VI, 23.* Deo

non minus, quam cor, seu animum Salomo *Proverb. XXIII, 26.* dare iubet; deinde partium obiectiuarum, ut in omnibus actionibus, & in omnibus rebus, circa quas actiones nostrae occupari debent, exactissima cum voluntate Dei conformitas obseruetur; porro, perfectiorem graduum intensiōnis, ut penitus, totis agendi viribus & habituali omnigena inclinatione eo feramur, quo voluntati diuinae facisbat, *Matth. XXII, 37.* & denique perfectiorem graduum extensiōnis, ne illo loco vel tempore, quantumuis aduerso, exactissima illa conformitas remittatur, *theol. moral. cap. 2. §. 3. pag. 33. 35.* Ad talem perfectionem in homines regenitos in hac vita non cadere, positum est extra omnem controuersiam. Idque uti quoad perfectionem graduum, intensiōnis & extensiōnis, dubio caret, ita, quod ad perfectionem partium subiectiuarum & obiectiuarum attinet, licet talis utique, qualem SCHOMERVS describit, perfectio itidem in eos non cadat, alio tamen modo & sensu, perfectio quaedam partium regenitis omnino adscribi debet. Nimirum, ad partes subiectiuas, quod attinet, constat ex supra dictis, facultates mentis, speciatim intellectum & voluntatem, artificioso vineulo inter se esse coniunctas, adeo ut vna per gratiam emendata, non possit non emendari altera, modo emendatio ista recte se habeat. Necesse itaque est, ut inchoatiue saltem emendatio quaedam in omnibus hominis regeniti facultatibus conspiciatur: quae quidem nostro sensu erit perfectio partium subiectiuarum. Partium obiectiuarum nomine, si, quod res ipsa postulat, legem diuinam, saltem praecipue, intelligamus, eatenus perfectio quaedam vel integritas regenitis & sanctis non potest denegari, quatenus ex proaeresi nullam legem violant, sed, ut omnes seruent, omni annuntur opere. Et haec est illa perfectio partium scilicet, quam regenitis nostrates theologi tribuunt, & a qua graduum perfectionem discernunt. Rem omnem luculenter explicat B. IO. GERHARDVS noster: *absoluta, inquit, est perfectio, quae summum illum obedientiae gradum, quem lex requirit, integre praestat. Talis perfectio fuit in Adamo ante lapsum, talis etiam in Christo, qui integram ac numeris & gradibus omnibus absolutam obedientiam legis praestitit. In renatis talis perfectio non est, nisi tantum imputatione, quatenus perfecta illa Christi obedientia per fidem ipsis imputatur. Perfectio conditionata est, (quam nos perfectionem partium vocamus) sincera renatorum, secundum totam legem obedientiae, in hac vita inchoata, in aeterna tandem vita consummanda, siue est serium ac sincerum studium obediendi Deo, secundum omnia eius praecepta, etsi aliquid desit respectu graduum. Hanc perfectionem renatis tribui, non difficemus. Dicitur autem haec obedientia renatorum perfecta 1) ratione omnium mandatorum, siquidem omnibus & singulis Dei mandatis obedire student renati, quamuis obedientia sit inchoata, Psalm. CXIX, 6. tunc pudore non afficiat, cum respexero ad omnia praecepta tua: 2) ratione sinceritatis, quia vero, & non simulo affectu, serio & non hypocritico studio, renati Deo obediunt, & prauis motibus resistunt &c. tom. 3. locor. theol. de lege Dei c. 1. Praeter multos alios, eandem distinctionem inculcat B. IO. GVILIEL. BAIERVS noster, *compend. theol. moral. part. 1. cap. 1. §. 8. & 9.* Cum enim §. 8. dixisset: *Quomuis autem vita ista sancta quoad plenam perfectionem considerari possit, quatenus tamen actu contingit, fatendum est, neminem renatorum, ad eum sanctimoniae gradum peruenire in hac vita, ut non aliquo defectu laboret & contamineatur, subiicit, hoc intelligendum esse de perfectione graduum; & tum §. 9. addit: inierim cadit in renatos sanctimonia vitae eatenus perfecta, quatenus actiones eorum internaes atque externaes magis magisque perfectiores sunt, & promptius exercentur, & hanc esse ait perfectionem partium, quae perfectionis graduum contradiistinguatur. Et sane, res ipsa, quod perfectio quaedam partium regenitis tribuenda sit, longe est manifestissima. Praeterea enim, quod loca ante allata, in quibus integri, perfecti, irreprensibiles vocantur, itemque seruire mandata Dei & implere legem dicuntur, hoc docent, patet idem ex regeneratione, ex indole imaginis diuinae, & denique ex natura & indole sanctificationis. Per regenerationem enim fides accenditur, nouusque adeo homo primum producitur, qui etsi initio profusus sit imperfectus, quoad perfectionem graduum, non tantum, prout generatim nemo in hac vita consummatam perfectionem graduum consequi potest, sed speciatim, prout infans imbecillior longe & imperfectior censetur homine adulto, etsi eo adhuc non fortissimo sed imperfecto, conf. *Eph. IV, 13. 14.* perfectus tamen est, quatenus partes**

partes essentielles hominis habet: ceteroquin non infans esset, sed monstrum. Ita ergo homo spiritualis recens natus, etsi imperfectus valde sic quoad gradus, necesse tamen est, vt partes velut essentielles noui hominis habeat, nec propositum addit, vlla in re proterue & perulante legem Dei migrandi. Istae vero partes summam in imagine diuina conspiciuntur, suntque lux & sapientia diuina ratione intellectus, & sanctitas ac iustitia ratione voluntatis. Hisce si quid demas, quo minus & illuminatus, & iustus sanctusque homo dici queat, non amplius erit imago diuina. Fateor, conspici in homine regenito initio lineamenta saltem, & quandam velut adumbrationem, magis magisque deinde perficiendam: sed tamen lineamenta haec imaginem ita referre debent, ne quid, quod ad eius essentiam pertinet, desit: ceteroquin enim quiduis potius, quam imaginem istam referrent. Hinc diserte seruator dicit: *quidquid natum est ex spiritu, spiritus est. Ioan. III, 6.* Ergo & spiritu ducitur & regitur, nec carnem amplius sequitur. Qui vero vna in re carnem sequi vellet, demonstraret profecto, se spiritum non sequi, neque ex spiritu natum esse. Iam indolem consideremus sanctificationis. Haec in eo sita est, vt homo nouus crescat & augeatur, corroboretur. *Ephes. III, 16. 2 Petr. III, 18.* Quod profecto intelligendum de omnibus partibus, ex quibus nouus homo constat. Si enim pars quaedam essentialis deesset nouo homini, nec nouus homo esset, nec crescere posset, vt nouus homo. Et in eo studium sanctitatis consistit: de quo hic loquimur, quod augeri, crescere, corroborari debeat nouus homo. Quo ipso perfectionem quandam partium supponit, & in ea quoad gradus augenda occupatur, & hinc merito *perfectio christiana* audit. Idem praeterea patet ex natura legis, cuius summa est, *amor Dei & proximi, Matth. XXII, 40.* Vnde & Paulus *amore, seu dilectione*, totam legem complectitur, *Gal. V, 14.* Amoris autem haec est indoles, vt gradus equidem admitat, sed diuidi nequeat, vt diserte docet seruator, *Matth. VI, 24.* Qui itaque perfectionem partium regenitis denegant, nihil aliud agunt, quam vt amorem diuidere annitentur, quod est *adversus*. Qui enim Deum sincere diligit, diligit etiam proximum, & qui proximum diligit, non potest non diligere Deum. *conf. 1 Ioan. IV, 20.* Et in eo consistit summa legis: & qui pro viribus sibi concessis hoc agit, vt Deum proximumque sincere diligit, hoc ipso legem implet, mandata Dei seruat. Summa equidem ista legis in varia praecepta abit, affirmatiua ac negatiua, prout humani generis conditio postulauit, distinctius illis proponere, quae agenda aut intermittenda essent, vnde difficultas oriri posset, an his omnibus satisfacere homo regenitus queat: sufficit tamen, quod, qui Deum & proximum sincere amat, ex proeressu & data opera nullum praeceptum sit violaturus. Hoc, inquam, ad perfectionem istam partium sufficit. Et licet contra omnia & singula praecepta saepius ex infirmitate peccet, in eo tamen omnem industriam collocat, vt istas magis magisque exuat imbecillitates, & accuratori studio ad singula Dei praecepta vitam actionesque suas componat. Confirmat haec omnia Iacobus apostolus, dum scribit: *qui enim, quamuis aliquis totam legem obseruet, tamen in vno delinquit, is omnibus tenetur, cap. II, 10.* Praecepta enim legis inseparabilia hinc esse, constat. Multo itaque magis, qui proaereticè contra vnum praeceptum peccat, totam legem repudiasse data opera censetur: ita quidem, vt, cui voluntas deest hoc aut illud praeceptum seruandi, generatim quoque voluntatem seruandi legem habere nequeat. Namque voluntas seruandi legem necessario se ad omnes leges extendit: vt amor Dei ad omnia ea, quibus amor hicce declarari potest. Atque hoc etiam est, quod supra *cap. I. sect. 4. §. 136.* iam docuimus, vnicam reuera tantum esse virtutem: cum vnicum tantum sit studium se componendi ad voluntatem Numinis: virtutes autem, quae vulgo constituuntur *speciales*, diuersas saltem esse virtutis denominationes: vnde porro sequitur, quod *ibid. §. 142.* demonstrauius, virtutes omnes inseparabili vinculo inter se esse connexas, vt, qui vnam reuera habet, omnes habeat, & qui vna destituitur, destituitur omnibus. Vltimo denique loco obseruamus, hanc de *perfectioe parvium*, quam regenitis & sanctis tribuimus doctrinam, eam ipsam esse, quam orthodoxi veteris ecclesiae patres contra Pelagianos defenderunt, vt praclare obseruauit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, *bist. Pelag. lib. 5. part. 1.* Cum enim Pelagiani omnimodam perfectionem vrgerent, respondebant orthodoxi patres, per eam *perfectionem*, quam scriptura sanctis tribuit, *intelligi*

*intelligi tum sinceritatem, sine verum & non simulatum studium obediendi omnibus Dei mandatis, tum obedientiam, istius actualiorem impletionem, sed pro modulo huius vitae, & comparatae ad alios fideles, non plenam & omnibus numeris absolutam &c. De necessitate huius doctrinae addimus adhuc monitum B. IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, theol. mor. c. 9. §. 18. p. 85. Cum enim docuisset, perfectionem christianis non semel in scriptura sacra tribui, subiicit: *Quoniam enim contra gloriationes pharisaicas docemur, legem a nobis perfectam impleri non posse, docere tamen etiam contra carnalem securitatem oportet, quod implere illam aliqua ratione possimus, & sicut illa propositio in theologia polemica frequens est, ita hanc in morali non minus sedulo proponendam esse, celeberrimus Chemnitius quondam iudicavit. Adfert hinc CHEMNITII verba locor. theolog. part. 2. de lege Dei cap. 8. quorum summa haecredit: in singulis praeceptis, haec doctrina diligenter inculcanda est: & quomodo lex sit impossibilis, & quomodo impletionem eius habere possimus. Virique enim periculose, & saepe non ex ignorantia, sed ex petulantia erratur. Pharisei fingunt, se posse singulis praeceptis perfecta obedientia satisfacere. Epicuraci hoc velamine excusant omnes lapsus contra conscientiam. Diligenter igitur in singulis praeceptis ostendendum est, quomodo & quatenus lex sit vel impossibilis, vel possit impleri, & distinctim dicendum est de reuatis, & non-reuatis. Quam CHEMNITII verba cum recitasset SCHOMERVS, addit: quae vsuam omnes catechetice & concionatores probe obseruantes, cum in hoc argumento occupantur.**

§. IX.

Vt specialius, quo pacto sanctitas haecce per omnes animi facultates, qua intellectum, voluntatem, facultatem imaginatiuam, adpetitum sensitium & adfectus, omnes item cogitationes, & actiones hominis se diffundat, explicemus, necesse non est, cum supra hoc iam factum sit. Namque sanctitas illa prorsus cum statu gratiae conuenit, & qui in hoc constituti sunt, ac proficere in vita spiritali annuntur, omnibusque adeo virtutibus christianis student, sancti in scriptura sacra vocantur. Id itaque saltem restat, & huius quoque maxime loci est, vt, quae vitam sanctam in regenitis comitari soleant, & quo pacto in ea crescere & proficere debeant, paucis explicemus.

§. X.

Supponimus hic merito vitae sanctae necessitatem, quae itidem inter adiuncta eius referri solet. Hanc qui negaret, omnem veri christianismi rationem euerteret. Patet ea vero, quod omnia salutis media eo tendant, vt imago diuina in nobis restauretur, Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10. Quae restauratio, vt in regeneratione inchoatur, ita continuatur, cum vitae sanctitati studemus. Hinc *exuere veterem hominem & induere nouum, Ephes. IV, 22. Coloss. III, 9. 1 Petr. II, 1. crucifigere carnem cum concupiscentiis, Gal. V, 24. per spiritum carnis negotia interficere iubemur, Rom. VIII, 13. Ideo etiam Christus venit, non tantum vt peccata nostra expiaret, sed & vt opera diaboli destrueret, 1 Ioan. III, 8. qui & seipsum pro nobis dedit, vt redimeret nos ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum praeparatum, proprium, qui peculium eius esset, ipsi consecratum, sanctum, ζυλωτην καλων εργαων, Tit. II, 14. conf. &*

vers. 11. 12. idemque ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt eius vestigia sequeremur, ad quod etiam vocati sumus, *1 Petr. II, 21.* Paucis: haec voluntas Dei est, vt sanctitati studeamus, *1 Thess. IV, 3.* vt sancti simus, quemadmodum & ipse sanctus est. *1 Petr. I, 15. 16.* Vnde & diserte Paulus: *sine sanctimonialia nemo videbit Deum. Ebr. XII, 14.*

§. XI.

Difficultatibus equidem non caret sanctitatis studium: immo plures subeundae & superandae illis sunt, qui huncce campum ingrediuntur. Colluctandum enim illis quotidie est cum carne, mundo & diabolo. Hinc ὄγκον καὶ ἐκπερίστατον ἀμαρτιῶν in se deprehendunt viri sancti. *Ebr. XII, 1.* Hinc acerbissimae sanctorum querelae *Psalms. XIII, 1. XLII, 6. Rom. VIII, 24.* Quaecumque autem sit difficultas in sanctitate vitae, quam multi haud raro sua imprudentia & incredulitate augent: non tamen est ἀδύνατον, sanctitatem vitae colere, vt nonnulli perperam sibi persuadent. Quod enim ἀδύνατον est penes homines, non est ἀδύνατον penes Deum, *Luc. XVIII, 27.* conf. & *Luc I, 37.* Et quod fieri nequit per vires naturae, fieri potest per vires gratiae. *Ephes. I, 19.* Neque hoc Deus a nobis exigeret, si fieri non posset. Paucis: vim gratiae & indolem regni Christi ignorant, qui de possibilitate vitae sanctae dubitant.

§. XII.

Interim quantamcunque aliquis adhibeat diligentiam, semper tamen imperfecta manebit vitae nostrae sanctitas: cum nemo renatorum ad eum sanctimonialiae gradum peruenire queat, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur. Quemadmodum enim, quamdiu in hac vita sumus, ex parte intellectus ἐκ μέρους, δι' ἑσώτρως ἐν αἰσθηματι cognoscimus, *1 Cor. XIII, 9. 12.* ita, quod ad voluntatem attinet, cum Paulo semper profitendum erit, non quia iam consecutus sum, aut iam perfectus, sed persequor, vt comprehendam, quatenus a Iesu Christo sum comprehensus, *Phil. III, 12.* Huc praeterea ea omnia pertinent, quae de imperfectionibus & infirmitatibus regenitorum antea commentati sumus. Etsi enim in hisce exuendis, omnem collocet operam homo regeneritus, nunquam tamen eousque proficiet, vt non labes quaedam super sit: etsi vincat hostes, non tamen, quamdiu durat status ecclesiae militantis, debellabit penitus, donec veniat status ecclesiae triumphantis.

§. XIII.

Hinc vero sua sponte sequitur, quod proficere in sanctitate semper debeant. * Qui enim terminum perfectionis iam attigerunt, profi-

proficere ulterius nequeunt. Qui contra ab eodem abfunt adhuc, operam omnem merito nauant, vt eum attingant, propiusque ad illum accedant. Hinc passim crescere, augeri, ditescere, confirmari, corroborari dicuntur homines sancti, *2 Petr. III, 18. 1 Petr. V, 10. Ephes. III, 16. 17. Phil. I, 9.* donec omnes perueniamus ad unitatem fidei, cognissionisque Dei filii, in virum adultum, admodum plenae aetatis Christi. *Ephes. IV, 13.* Quod incrementum, quoad omnes mentis facultates intelligendum, quoad intellectum, vt proficiat in cognitione & sapientia: quoad voluntatem, in amore Dei & proximi, item in abnegatione sui, patientia, humilitate, aliisque virtutibus christianis; porro in affectuum quoque omnium motuumque prauorum excessibus subigendis, corrigendisque proficiat, maioremque in his omnibus acquirat promptitudinem. *conf. Rom. XV, 13. 1 Cor. XIV, 12. 2 Cor. VII, 2. VIII, 7. 1 Thessal. IV, 1. 10. 2 Thessal. I, 3.*

* Incrementum hoc in vita spirituali eadem fere ratione se habet, ac in vita naturali. Vt enim hoc sensibus non percipitur, vt non tam crescere, quam creuisse, corpus, animaduertamus, ita & in spiritualibus se res habet. Accedit, quod in hisce nonnulli, vno errore decepti, tum maxime decreuant, cum se insigniter crescere sibi persuadent, vt alii, nullum in se incrementum sentire videntur, vel maxime crescunt. Quae si quis recte perpendat, facile deprehendet, quo loco habenda sint, quae pontificii quidam de gradibus sanctitatis commisituntur. Infirmo profecto fundamento hanc sententiam superstruunt, qui quindecim plures graduum, vt vocantur psalmus CXX. vsque ad CXXXIV. in subsidium vocant, vt quindecim gradus perfectionis inde extruant. Praeter multos alios, totus in eo est IO. BONA, cardinalis, in *psalmodia diuina, cap. 15. sqq. p. 391. sqq.* qui & ad HILARIUM, AVGVSTINVM, CHRYSOSTOMVM aliosque prouocat, quos hac in re sibi habuerit praecedentes. Vt vero euasat, quindecim hisce psalmis gradualibus totidem gradus christianae perfectionis indicari, quinque constituit gradus incipientium, totidem mediocrium, & denique perfectorum totidem. Incipientium gradus esse putat, omne mortale, omne veniale crimen deserere; diuitias ac dignitates contemnere; prauos motus cohibere; proprium iudicium & propriam voluntatem abnegare; proficientium: virtutes omnes acquirere; virtutum exemplar aliis esse; iustitiae vias docendo monstrare; se humilem in omnibus exhibere; omnes irrisiones & detrectationes patienter ferre; denique, perfectorum: orationis studium; purissimam intentionem; in omne opus bonum magno impetu ferri; velle semper, quod vult Deus; adhaerere Deo, & vnum fieri cum eo spiritum, intimo charitatis adfectu. Verum in hisce haud pauca reprehensione digna occurrunt. Quae enim ad perfectionem partium pertinent, confunduntur cum illis, quae ad perfectionem graduum spectant: & graduum quoque perfectio, ultra quam par est, extenditur. Idem fere censendum de IOANNIS abbatis, quem a loco commemorationis *Sinaitam*, a scriptiois argumento *climacum*, seu *scholasticum*, vocant, libro, cui titulum fecit: *scala paradisi*. Licet enim sexto saeculo vixerit auctor, talia tamen tradit, quae non omnibus se probabunt, & errore mysticis pontificiisque satis vitato, perfectionem partium cum graduum perfectione confundit. Nec ferenda illorum sententia, qui ex virtutibus aut bonis operibus scalam in coelum consiciunt. Non enim aliam in coelum scalam nouimus, nisi Christum, cui fide ianitendum, *Ioan. I, 51.* Quod vero IO. BONA, cardinalis aliique, psalmis gradualibus, quos vocant, suam de gradibus perfectionis philosophiam superstruunt, in eo ingenio magis indulgent suo, quam vt solidam vllam huius sententiae aderre valeant rationem. Et si enim variae eruditorum sint sententiae, cur ipsi isti ita

dicti sunt, probabilior tamen ceteris illorum videtur opinio, eos ita adpellatos, quod am-
 ficiis Davidis solenniter decantarentur, ad gradus arcis regiae. vid. AVGVSTI PFEIF-
 FERI *dubia vexata*, cent. 3. loc. 81. p. 628. Rectius sapiunt, qui in incremento vitae spiri-
 tualis diiudicando, & gradibus sanctitatis aestimandis, sequentia monita tradunt: *com-
 parationem cum aliis non temere instituendam, ne quis in hypocrisis aut superbiam incidat: eo-
 stimandam profectum in vita spiritali ex status praesentis cum statu praeterito comparatione,
 sed ita ut semper cogitemus, longe plura nobis restare, quam quae consecuti sumus: quemcum-
 que gradum aliquis sibi affectus videatur, nimum quantum tamen abesse ab eo gradu, ut perfe-
 ctus dici queat: omnem istam incrementi vitae spiritalis aestimationem eo comparatam esse
 debere, ut intuitu eorum, quae restant, quae nobis desunt, ad humilitatem nos ducat: nec ab-
 icendum tamen animum, sed semper plus ultra contendendum, nisi cum maximis nobis colla-
 tandum sit imbecillitatibus, & quae alia sunt eiusdem generis.* add. BARTOLDVS ROZ-
 SACCVS in *modulis theologiae moralis*, tbes. 29. & 30. p. 205. segg.

S. XIV.

Cumque hac ratione vnus vterius in vitae sanctitate progredia-
 tur, quam alius, sua sponte hinc etiam sequitur, dari *inaequalitatem*
 quandam, inter renatos, ut alii magis, alii minus perfecti & sancti sint.
 Hinc est, quod in scriptura sacra alii cum infantibus, alii cum adultis,
 cum iuuenibus alii, alii cum patribus comparentur. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr.
 V, 12. 13. 14. Ephes. IV, 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Sic & centurionis fides perfe-
 ctior dicitur fide Israelitarum. *Matth. VIII, 10.* Maiorem quoque in
 quorundam cordibus fert fructum semen verbi diuini, quam in cordi-
 bus aliorum. *Matth. XIII, 23.*

S. XV.

Ex vitae etiam sanctae studio non potest non fluere *distinctio &
 separatio* quaedam sanctorum a non sanctis. Sancti enim moribus suis,
 omnique vitae ratione restantur, se pertinere ad regnum Christi, cum
 irrogeniti contra, quod ad regnum tenebrarum pertineant, satis aperte
 prodant. Hinc *ἀριστεία* maxima inter utrosque, *Gen. III, 15. Ioan. XV,
 18. 19. XVII, 16.* Huc & *ἀσπίθεια* illa pertinet, quam nonnulli *singulari-
 tatem* interpretantur, qua studio sanctitatis ea fugiunt & euitant dili-
 genter, quae reliqui mortales erronea persuasionem ducti pro licitis ac
 indifferentibus rebus, aut omnino honestis, habent. Inde fit, ut vita
 sanctorum longe alia & *singularis* hominibus irrogenitis videatur,
Sap. II, 15. conf. & *Phil. II, 15.* cum non agant, quae agere eos vellent
 improbi, & intermittant, quae ab illis intermitteri nollent. Speciatim
 vero & schema mundi respuunt, *Rom. XII, 2.* ne quid cum illo sibi com-
 mune esse videatur. Et haec laudabilis est *ἀσπίθεια* & singularitas, uti
 vitio contra non caret, quae ambitione excitata, vulgaria fastidit, com-
 munita respuit, & in licitis a via communi & trita ita discedit, ut ad illi-
 cita & prohibita prolatur. *

* Discrimen

* Discrimen in ea singulari tarem laudabilem & illaudabilem pluribus exposui in *libris praedictis* *cap. rix* *λεξιθίας in vita christiana*, ubi & tertiam addidi singularitatis speciem, quae cum non sit laudabilis, excusabilis tamen censei debet, §. 40. *seqq.*

§. XVI.

Habet denique sanctitatis studium sua *commoda*, amplissima, praestantissimaque. *Pietas etiam ad omnia utilis est, habetque promissionem & huius & futurae vitae.* 1 *Tim. IV, 8.* immo *quaestus magnus est, pietas, & sua sorte contentum esse,* 1 *Tim. VI, 6.* Hinc & si quae eos incommoda premere videntur, haec ipsa tamen tandem in illorum commodum cedunt, docente apostolo; *αἰδμεν, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.* *Rom. VIII, 28.*

§. XVII.

Speciatim inter effectus & commoda vitae sanctae referri meretur, *δόξα* illa, seu *claritas*, qua virtutis splendorem vndiquaque spargunt, ut ipsi quoque impii eodem quandoque conuicti, venerationem hominibus sanctis exhibeant, ad minimum vberima inde enascatur occasio Numinis sanctitatem benignitatemque praedicandi. *Luceat lux vestra,* inquit seruator, *apud homines, ut vestra recte facta videntes, collaudent vestrum patrem, qui est in coelis.* *Matth. V, 16.* Et Paulus, homines pios atque sanctos lucere iubet inter impios, tanquam *luminaria in mundo:* *Phil. II, 14, 15.* conf. & 1 *Petr. II, 12.* add. *Ioan. XVII, 22.* 2 *Cor. III, 7, 8, 9.* *Sap. VIII, 10, 13.*

§. XVIII.

Haud infimum quoque locum inter vitae sanctae commoda tenet, *gaudium* singulare & constans, cum animi tranquillitate coniunctum: de quo Salomo: *bonus corde, in conuiuio iugi.* *Prouerb. XV, 15.* Quod quidem gaudium non potest non oriri, ubi bona est conscientia, & filialis erga Deum fiducia, *Ebr. X, 22.* & pax cum Deo, *Rom. V, 1.* *Phil. IV, 7.* Sed intelligendum tamen hoc est, cum exceptione crucis & calamitatis, qua carere renati nequeunt, quamdiu in hac vita versantur. * *Aethor. XIV, 22.* *Matth. VII, 13, 14.* *Ioan. XII, 24.* Interim in calamitatibus etiam diuino solatio recreantur. 2 *Cor. I, 3. seqq.* Vnde *in his omnibus ὑπερυκῶσι, plus quam victores sunt, per eum, qui dilexit eos,* *Rom. VIII, 37. seqq.* suntque tanquam dolentes. *semper autem gaudentes.* 2 *Cor. VI, 10..*

* Eiusmodi itaque gaudium, quod tristitiae, etiam salutatis, vicissitudines excludat, quale praeter alios vir alias haud indoctus, FRIDERICVS A LEENHOFF, in libro, cui titulum fecit: *coelum in terris*, sibi finxit, inter paradoxa & portenta Stoicorum merito referendum. Quam quidem sententiam alibi ex instituto refutauit.

§. XIX.

Quemadmodum etiam improbi, sua improbitate plurima sibi ipsis

attrahunt mala, morbos corporis, paupertatem, infamiam, ita, quae his opposita sunt, iure meritoque inter ea sunt referenda, quae per accidens saltem ex vita sancta fluunt. conf. *Proverb. III, 7. 8. Psal. CXII, 3. 1 Tim. VI, 6. 8.* Accedit vero, quod verae prudentiae radix & genuinum fundamentum, sit virtus christiana, vitaeque sanctitas. Prudentia rebus suis maxime consulunt mortales, vti imprudentia maxime nocent. Imprudentiae porro fontes praecipui sunt vitia quaeuis, prauisque mortalium adfectus, quibus aguntur in transuersum, adeo vt ne humanae quidem prudentiae speciem sibi vindicare queat, qui non vt-cun-que subigere adfectus, atque coercere, didicerit.

§. XX.

Quae ad alios ex vita sancta redundant commoda, pro suis etiam merito reputat regenitus. Illa vero longe plurima sunt, & fere infinita. Ne enim de communibus dicam, dum exemplo, opere, voce alius prodest, salutem illorum aeternam & temporalem, directe vel indirecte promouendo: propria & specialia sunt, quae singuli status inde percipiunt, cum & rei domesticae, & officiis tum ciuilibus, tum ecclesiasticis, is demum recte & insigni cum fructu praesit, qui vitae sanctitati, & quae hinc oritur, prudentiae christinae, studet.

§. XXI.

Denique cum omnia, quae sibi obtingunt bona, Numinis voluntate sibi obtingere credant, meritoque sibi persuadeant homines sancti, idque praeunte scriptura, *Jacob. I, 17.* ideo isthaec omnia *benedictionis diuinae* apud eos habent rationem. Praecipue equidem in spiritualibus benedictionis diuinae vis conspicitur, *Ephes. I, 3. Gal. III, 14.* sed tamen nec in temporalibus ea excludenda, nisi quae in his piis obtingunt, pro diuinis beneficiis agnoscere nolimus, quod impium foret. conf. *Gen. XLIX, 25. 26. Deut. XXVIII, 2. seqq. Proverb. X, 22.*

CAPVT QVARTVM
SEMEIOTICA THEOLOGICA
VBI ET
DE DOKIMASIA SPIRITVALI.

Σύνοψις.

Explorationis, seu dokimasiae in spiritualibus, necessitas, §. I.

Alia est dokimasia irrogenitorum, alia regeneratorum: ab utraque distinguitur dokimasia conuertendorum, §. II.

De dokimasia regeneratorum hic spectatum sermo est, §. III.

Difficultas dokimasiae spiritualis: & quid ad eam requiratur, §. IV.

Quoniam hic in censum veniunt signa, de quibus ita

ita dicendum, ut signata prius rite consti-
tuantur, §. V.

Ea ad tria reuocantur capita, §. VI.

quorum primum est ipse hominum status: signa
regenerationis, §. VII.

Signa sanctificationis, seu reuouationis, §. VIII.

Quaenam in applicatione hic obseruanda, §. IX.

*Alterum, ipsae hominum proprietates: quarum
signa summum indicantur, §. X.*

*Tertium, singuli hominum reuouationum actus:
quorum signa iidem indicantur, §. XI.*

De alterum quoque hominum statu altibus

*quandque iudicandum, vnde discretio spiri-
tuum, §. XII.*

*Intelligitur scilicet non doctrinae, sed hominum,
eaeque non extraordinaria, sed ordinaria
discretio, §. XIII.*

*de discretione spirituum in iis, quae vires natu-
rae excedere videntur, §. XIV.*

quoad dona naturalia, sed sanctificata, §. XV.

quoad dona spiritualia, §. XVI.

*Insignis doctrinae huius, in vita cum propria,
sum aliorum, emendanda dirigendaque, vtili-
tas, §. XVII.*

§. I.

Cum & ipse hominum status spiritualis, & eius, si regeniti fuerint, incrementum ac decrementum haud raro lateat, ut illum longe alium sibi esse persuadeant, quam reuera est: explorationem quandam necessariam esse, nemo non intelligit. Prorsus ac medici ex certis signis morbi aut sanitatis indicium capiunt, & hac ratione etiam in illius causas inquirunt. Hinc dokimasia illa spiritualis oritur, de qua ut nonnulla tradamus, ordo & instituti ratio postulat.

§. II.

Alia autem est dokimasia irregenitorum, alia regenitorum. Illi, si forte ad dokimasiam quandam accedant, tantum quid in genere bonum aut malum sit, explorant, Rom. II, 18. idque plerumque secundum normam quandam, quam suis ipsi sibi struxerunt praeiudiciis, 1 Petr. I, 18. aut si seipso explorant, magis hoc fit ad exculpationem & defensionem peccatorum, quam ad eorum exuitionem. Regeniti contra diligenter statum suum explorant, ut cognoscant defectus, & eos emendent per reuouationem, de qua dokimasia Paulus loquitur, 1 Cor. XI, 28. 2 Cor. XIII, 5. Est tamen & quaedam exploratio conuertendorum, a qua vera conuersio incipit, quando aliquis se explorat, si tunc in statu regenerationis, an non sit? ut, si posterius deprehendat, de sui emendatione serio sit sollicitus.

§. III.

Vtraque dokimasia, tum hominis conuertendi, tum eius, qui iam conuersus est, maximopere est necessaria. Sine illa enim conuersio, sine hac incrementum in vita spirituali non recte procedit. Posterior tamen dokimasia specialiori quadam ratione hic in censum venire solet, eoque tendit, ut regeniti defectus suos cognoscentes simul intelligant, quae perfecta Dei sit voluntas, Rom. XII, 2. hoc est, quid Deus a se fieri velit, ut in iustitia, & sanctitate proficiant. conf. Ephes. V, 17.

§. IV.

§. IV.

Licet autem signa, per quae *δοκίμασία* ista institui queat, satis manifesta sint, difficulter tamen illa procedit, ob innatam omnibus philautiam, qua quilibet, statum suum longe meliorem esse, facile sibi persuadet, quam reuera est. Quare si feliciter procedere haec *δοκίμασία* & exploratio sui ipsius debeat, initium faciendum ab abnegatione sui, & per eam mens sedulo a praëiudiciis carnalibus purganda, ad quae ceteroquin omnes natura proni sunt. *1 Cor. III, 3. Rom. VIII, 5. 6.* Opera contra nauanda, vt spirituali iudicio cuncta ponderentur & expendantur. *Πνευματικὰ* enim *πνευματικῶς* diiudicanda. *1 Cor. II, 13. 14. add. Phil. III, 13. 14. 15.*

§. V.

Ad signa ipsa quod attinet, nunc de iis non sumus solliciti, quibus hominum irrogenitorum, seu in statu naturæ constitutorum, latitantes mores propensionesque innotescunt, * sed de illis, quibus conuertendi, aut conuersi, statum suum, aut eius conditionem, incrementum vel decrementum, dignoscere possunt. Qua de re vt afferamus, quae necessaria scituque digna sunt, distinctim, *id, quod per signa inuestigatur, & tum signa ipsa, seu characteres considerandi sunt.*

* De illis enim signis, quibus mores, propensionesque naturales, latitantes, innotescunt, solliciti sunt philosophi: quorum nonnulli peculiarem inde moralis philosophiae partem constituunt, quam ad exemplum medicorum *επινοητικὴν* adpellant. Eadem vero ratione, & theologiae moralis pars quaedam *επινοητικὴ* constitui potest vid. GIBBERTI VOETII *ascetica, cap. 19. pag. 452.* Et ad philosophos quidem quod attinet, iam ex veteribus ARISTOTELES, POLEMO, ADAMANTIUS sophista, hanc doctrinam quodammodo delibauerunt. SENECA quoque & CICERO, nonnulla huc spectantia passim afferunt, sed sparsim, & aliud velut agendo. Ex recentioribus plures animum ad hoc studiorum genus adpulerunt, sed ita, vt plerique partem saltem eius attingerent. Pleniori habitu si quis hanc doctrinam exhibere vellet, illi tum ad signatum, seu id, cuius signa quaerit, tum ad signa ipsa attendendum esset. Quod ad prius attinet, inter mentis facultates primo occurrit intellectus, cuius iterum varias operationes atque *διυψύσεις* esse constat, ingenium, iudicium, memoriam. Harum signa explicanda sibi ex instituto sumpsit IANVS HVARTVS in *scrutinio ingeniorum*: quanquam & nonnulla huc spectantia delibet EDMUNDVS RICHERIVS, in *obstetricia animorum*; & IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*. Nec contemnenda sunt, quae hac in re praestitit DIODORVS TVLDENVS, in libello prorsus aureo, *de cognitione sui*, cum praefatione nostra ante paucos annos recluso, praesertim *lib. 3. cap. 2. seqq.* Quod ad voluntatem attinet, in ea tum ipsae propensiones bonae, malaeue, tum adfectus, in morum doctrina in censum veniunt, & interdum per certa signa sunt indagandi. Ad propensiones vitia pariter ac virtutes, saltem apparentes, hominum naturalium pertinent. In illis depingendis iam ex veteribus studium industriamque posuit THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, quem sa Gallicam linguam translatum continuauit DELA BRUYERE & PASCAL, quanquam dubitem, an Theophrasti institutum satis assecuti sint. Eandem viam ingressus est LVDOVICVS MOLINAEVS, in *exemplari morum*. Virtutes autem per characteres & signa delineandas sibi sumpsit IOSEPHVS HALLVS, inter Angliae theologos habundantissimus, cuius *characteres virtutum*, ex lingua Anglicana in Germanicam translatos habemus. Sed a propensionibus & habitualibus inclinationibus iterum differunt adfectus, in quibus depin-

depingendis ingenii vires periclitari voluit DE LA CHAMBRE, medicus & philofophus celeberrimus, in libro Gallicano idiomate fcripto, cui titulum fecit: *characteres paffionum*. Sed cum per corporis constitutionem, & quae huc plurimum confert, locorum in quibus quisque degit, conditionem, itemque pro diuerfitate statuum, vitaeque generis, varii talem ac diuerfi fuit hominum mores, per figna itidem & characteres cognofcendi, hoc fibi datum crediderunt alii, vt gentium integrarum, aut hominum fingulorum in certis ftabilibus degentium mores ex hisce caufis praecipue fluentes per characteres describerent, quod IOANNES BARCLAIVS praelitit, in *icone animorum*, & EDO NEVHVSIVS, in *sbeatro ingenii humani*, quanquam hic paulo latius fe diffundat. Cuncta tandem vnico eoque pleno fyftemate complecti aggreffus est SCIPIO CLARAMONTIVS, Caefenas in notiffimo opere, de *coniectionis cuiusque moribus, & latitantibus animi adfectibus*, quod recudi curauit, maximisque elogiis exulit HERMANNVS CONRINGIVS. Nec vituperandum viri conatus, etfi principia, quibus infiftit, pleraque hodie placere folidiora edoctis, nequeant. Accuratiore vtique femeioticae doctrinae fundamenta, ex iftis moralis doctrinae principiis peruntur, quae in introductione fua ad ethicam pofuit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, quem & alii ex recentioribus fequuntur. Ahis tamen confultius vifum, non tam in abftracto, quam concreto potius, vt loqui amant, femeioticam doctrinam tradere, fingulorum hominum exempla confiderantes, cum hac demum ratione, quanta morum varietas, quaeque cauffarum plurium in ea producenda vis fit, intelligi queat. Quae quidem ratio characteres hominum delineandi, hiftoricorum est propria, ex inftituto tamen illuftratur a IO. HENRICO BOECLERO, in *characteribus Velleianis*, & CASPARO ERASMO BROCHMANDO, in *specimine ethices hiftoricae*, aliisque. Ad figna quod attinet, ea vel *cauffalia*, vti non *cauffalia* effe, & haec iterum vel *naturalia*, vel *moralia*, docui in *element. philof. pratt. part. 1. cap. 5. §. 7. feqq.* Ad figna naturalia fpeciatiim phyfiognomica pertinent, quibus magnum pretium ftatuebant veteres. Ipfum fane Pythagoram conftat, vultum corporisque habitum contemplantio, mores atque indolem illorum exploraffe, qui in eius difciplinam fe tradere volebant. vid. AVL. GELLIVS, *noct. Attic. lib. 1. cap. 9.* & IAMBlichVS, in *vita Pythag. cap. 7.* add. IO. SCHILTERI *differat. de difciplina Pythagor. §. 20.* MORHOFIVS *Polyhift. lib. 2. cap. 1.* Hinc & Aristoteles ex inftituto artem phyfiognomicam tradidit, quem alii fecuti funt, etiam ex recentioribus: qui tamen cum inanibus & ridiculis commentis hanc artem deturparent, fenfum contemni coepit. Ego quantum illi tribuendum fit, aliis diiudicandum relinquo: longe tamen rectius & confultius ex moralibus fignis latitantium propenfionum diiudicationem inftitui, exiftimo. Et ita quidem in hoc argumento verfati funt philofophi; a quorum difciplina etiam hac in re multum diuerfa eft theologica iftud tradendi ratio. Longe alia enim hic inueftiganda funt, ftatus fcilicet hominum, eorumque propenfiones, non modo naturales, fed & fpirituales, & quodnam in fingulis actibus inter gratiam ac naturam intercedat, difcrimen. Signa ex quibus talia intelliguntur, etfi itidem ex genere moralium funt, longe tamen alterius ordinis funt, quam illa, de quibus philofophi agunt. Nefcio vero, an aliquis ex inftituto hanc moribus theologicae partem pertraftauerit; qui hinc inde quaedam attingunt, aut delibant, vtique non defunt: nobis eam pro inftituti ratione delineaffe, fuffecerit.

§. VI.

Quae per figna feu characteres inueftigantur, ad tria reuocari capita poffunt. Primo namque ipfe hominis huc *ftatus* pertinet, fitne aliquis regenitus, an non fit? & fi fit, num fanctificationi feu renouationi, ita vt par eft, ftudeat? Deinde, ipfae *propenfiones* habituales, tum *naturales*, vt defectus illorum cognofcamus, tum *fpirituales*, vt num genuinae funt, intelligamus, & naturae gratiam imitari geftientis fallaciam

ciam detegamus. Denique & singuli *actus*, hic quodammodo in censum veniunt, vt naturae gratiaeue discrimen, in iis obseruemus.

§. VII.

Iam quod ad *statum* ipsum hominum attinet, si quis primo explorationem instituire velit, an sit *reginitus*; ex serua quidem & non fucata cordis, cogitationum & cupiditatum suarum intimarum perscrutatione, quilibet facile hac de re certus reddi potest, modo per stultam hypocrisis sibi ipsi fucum facere nolit. Non tamen negligenda sunt signa, seu characteres fidei, regenerationis, conuersionis, quos scriptura passim tradit: cuiusmodi sunt, quod fides corda purget, *Actor. XV, 9.* quod, qui ex Deo natus est, per fidem mundum vincat, *1 Ioan. V, 4.* quod illi, qui credunt, spiritum *uioDeitas* habeant, in quo clament Abba Pater! *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.* quod omni studio exuere veterem hominem annitantur, *Ephes. IV, 20.* quod spiritus in illis serio pugnet contra carnem, *Gal. V, 17.* quod verbo diuino delectentur, & in eo summam sapientiam quaerant, hinc & ei libenter morem gerant, *Psaln I, 2. Psalm. CXIX, 2. 8. 9. seqq. Ioan. VIII, 47. 1 Ioan. IV, 6.* quod vocem pastoris sui, Christi, audiant, *Ioan. X, 14.* quod crucem & calamitates pro gloria Christi libenter suscipiant, *Luc. XIV, 27. Ebr. XII, 5. 10.* quod humilitatem & patientiam eius imitentur, *Matth. XI, 29. 30. 1 Petr. II, 21.* quod Schemata huius mundi respuant, *Rom. XII, 2.* cum primis denique, & Christum, & eius discipulos, seu, qui itidem ex Deo nati sunt, immo omnes homines sincere diligant, *Ioan. VIII, 42. XIII, 34. XV, 12. 1 Ioan. IV, 20.* & quae reliqua sunt eiusdem generis. *

* Proluxe de signis regenerationis, sed vt more suo varia inter se misceat, agit GISEBERTVS VOFIIVS, *disput. selectar. part. 2. dissertat. de saceritate, & hypocrisis, p. 485. seqq.* vbi & TATEINI librum laudat, de notis filiorum Dei.

§. VIII.

Sanctificationis, seu *renouationis* signa capiuntur ex ipso incremento secundum interiorem hominem, *Ephes. IV, 15.* & cognitionis rerum diuinarum spiritualis vbertate, maioriq; copia, *Ephes. I, 17. 18.* & promptiori obsequio, quod veritati cognitae praestamus, eiusque fructibus vberioribus, *2 Petr. I, 5. 6. 8. Ioan. VII, 17. VIII, 12. 31. 32.* ex ardentiori studio, abnegatis rebus huius seculi omnibus, potiundi felicitate a Christo proposita, *Phil. III, 13. 14.* ex maiori rerum huius mundi prae amore Christi contemptu, *ib. v. 8.* ex accuratori conformatione ad imaginem virtutum, quam nobis reliquit Christus, *2 Cor. III, 18.* & studio anxiori simplicitatis, sinceritatisque christianae, *Psaln.*

Pfalm. XIX, 8. Matth. XI, 25. 1 Cor. V, 8. item humilitatis & patientiae, *1 Petr. V, 5. iacob. V, 10. 11.* ex gaudio in spiritu sancto, eiusque conseruatione & incremento, *Rom. XIV, 17. Gal. V, 22.* feruentiori zelo conseruandi optima dona, *1 Cor. XIV, 1.* & quae alia sunt, eiusdem generis. Ex hisce vt ipsum sanctitatis studium, ita incrementum quoque in sanctitate dignoscitur.

§. IX.

In applicatione si quis recte incedere velit, illi id praecipue obseruandum, in statu hominis explorando signa ista, iunctim sumenda, ne quis decipiat, saltem ex signi cuiusdam necessarii defectu, cetera merito suspecta reddi, in singulis vero signis, seorsim diiudicandis, quod naturae est, sedulo discernendum esse ab eo, quod est gratiae. Interim, ne quis & ex altera parte fallatur, excipiendus est status tentationis, in quo qui constituti sunt, multa saepius sibi non habere videntur signa regenerationis aut sanctificationis, quae reuera habent. In iis vero signis, quae a sensu & perceptione gratiae diuinae desumuntur, caute admodum procedendum,

- * Ex defectu enim sensationis in spiritualibus, non statim defectus rei ipsius colligendus, vt recte monet B. SPENERVS, qui omnino hac de re legendus, in libro de *natura & gratia*, §. 93. & 94. p. 286. seqq. Cauendum tamen, ne, quae hic in solatium regentorum, qui ob istum sensationis defectum anguntur, dicuntur, temere ab impropis arripiantur, qui hypocrisim & securitatem suam hac ratione alere student.

§. X.

De *propensionum* habitualium signis, vt multa dicamus, necesse non est. Naturalium enim propensionum, quorsum & omnia vitia spectant, quaenam signa sint, aliunde constat. Spiritualium, quorsum virtutes omnes christianae pertinent, vt magna est varietas, ita ex causis, proximis scilicet & specialibus, effectibus, proprietatibus, quae singularum propensionum, virtutumque signa, qui characteres sint, intelligitur.

§. XI.

Singulorum denique *actuum*, sintne ex natura, an ex gratia (cum in hisce naturae gratiam imitantis fallacia longe sit frequentissima) si instituenda sit exploratio, itidem ad certa signa ac characteres, ex quibus hoc diiudicari possit, recurrendum. Quae quidem signa ex intentione & scopo, solerter prius, si per subtiliorem hypocrisim occultetur, detegendo, ex modo operandi, effectu, collatione & harmonia cum aliis actibus, praeparatione ad actum eiusmodi suscipiendum, similibusque circumstantiis, sunt desumenda. *

* Paucis haec attingimus: prolixius enim & eleganter ea edisseruit H. SPENERVS, in egregio libro *de natura & gratia*: in quo primo generatim de characteribus operum, quae ex gratia fluunt, agit, §. 6. *segg. pag. 13. segg.* tum speciatim de characteribus amoris erga Deum, §. 23. & *segg. pag. 62. segg.* de characteribus amoris erga alios, §. 41. *segg. p. 121. segg.* de characteribus humilitatis, §. 62. *segg. p. 282.* de characteribus patientiae, §. 71. *segg. p. 221. segg.* & sic porro.

§. XII.

Et hac quidem ratione, *δουμωσία* spiritualis, si quis se ipsum suumque statum, propensiones, actus explorare velit, rite procedet: praefertim si non tantum, quae haecenus dicta sunt, sincere, diligenterque obseruet, nec sibi blandiatur, sed & si, quod maximum est, praecipuumque momentum trahit, sapientiam, ad sui explorationem necessariam, precibus a Deo impetrare satagat. *Psal. CXXXIX, 23. 24. Iac. I, 5.* Interdum tamen & res & muneris ratio, aliaeque causae postulant, ut aliorum quoque indolem cognitam exploratamque habeamus. Quae quidem *δουμωσία, discretio spirituum* vocari solet, & per signa itidem atque characteres recte instituitur.

§. XIII.

Non vero nunc loquimur, de discretione *doctrinae*, quae itidem hoc nomine venit, & de qua Ioannes praecipue verba facit, *1 Ep. IV, 1. conf. Act. XVII, 18.* sed de discretione *hominum*, num ex spiritu diuino an humano, an omnino diabolico fluant, quae dicunt, agunt, suscipiunt, seu sintne haec opera naturae, an gratiae? * Nec loquimur de *extraordinaria* illa spirituum discretione, qua apostoli per immediatam spiritus sancti reuelationem intimos cordium recessus explorare poterant, cuius illustre admodum exemplum occurrit *Act. V, 1. segg.* sed de *ordinaria*, quae per certos characteres & signa, applicatione rite facta instituitur, ** ad quam tamen, cum & diuina quaedam sapientia, & facultas *πνευματικὰ πνευματικῶς* diiudicandi, requiratur, *1 Cor. II, 15.* quousque solis regebitis haec propria sit, facile inde intelligitur.

* *Discretio spirituum*, inquit CHRYSOSTOMVS, significat cognitionem, quisnam spiritualis sit, quis non: quis propheta, & quis deceptor, *bon. 29. in 1 ad Corinth.* Non itaque ad doctrinam tantum, sed & ad mores, statumque hominum, an quis spiritualis sit? ut CHRYSOSTOMVS loquitur, hoc est, regebitis, se extendit spirituum discretio. Nec incommode vox *spiritus* hic adhibetur, cum non tantum doctrina, quam homo profert, sed cogitationes eius omnesque motus animi, aut Deum, aut diabolum, aut hominem ipsum, seu mentem eius, auctorem habeant. BERNHARDVS equidem, in sermone, qui de *septem spiritibus* titulum praefert, cum de sex inscribi debeat, sex spiritus, seu motuum & operationum in hominibus principia adfert, *spiritum* scilicet *diuinum, angelicum, diabolicum, spiritum* porro *carnis, huius mundi, & humanum*: sed quod ad tria cuncta reuocari capita possint, spiritum scilicet *diuinum, diabolicum, & humanum*, docet IO. BONA, de *discretione spirituum* cap. 3. p. m. 557. Immo ad duas vt dixi, classes cuncta reduci possunt, *opera naturae & gratiae*. Vti enim haec Deum auctorem agnoscunt, ita illis cum corrupta hominis natura concurrat diabolus, quanquam interdum quaedam specialiori

Specialiori quadam ratione diabolo tribuenda sint. Ceterum quem laudauimus IO. BONA, cardinalis, ex instituto hoc argumentum tractat, ita quidem, vt ad eam, de qua antea diximus, *Dokimasiam* respiciat, seu quo pacto quisque suum, quo ducatur, spiritum explorare debeat: *Specialit* tamen ad extraordinaria, visiones, reuelationes, raptus, respicit: & licet diligenter in hoc argumento versetur, passim tamen talia tradit aut immiscet, quae sine censura dimitti nequeunt.

¶ An hac ratione, ad certum summumque iudicium perueniri queat? quaeri possit. IOANNES quidem BONA, *iudicium, quo fit discretio, non esse certum & infallibile, nisi ad se expressa reuelatio diuina, diserte asserit, de discretione spiritus. cap. 5. p. 565.* Sed calculum non merentur, quae hac de re profert. Distinguenda hic primum *dokimasia* propria, a *dokimasia* aliorum. Ad illam quod attinet, cum eorum quae in mente sua peragantur, omniumque motuum suorum, & cogitationum, praesertim intentionis, quam in singulis actibus habet, sibi homo sit conscius, certus etiam esse potest de characteribus gratiae, qua statum suum, qua singulas actiones. Cumque porro de gratia Dei, nullam dubitandi rationem habeat, certus etiam esse potest, non tantum de statu praesentis, sed & de futuro, quod vitae aeternae haeres certissime sit futurus: quod contra Romanenses iam dudum euicerunt nostrates; *Specialit*, qui prae ceteris legendus, IOAN. TARNOVIUS, in *dissero. de certitudine gratiae erga pios diuinae*, quae inserta est *commentario eius in duodecim prophetas minores p. 519. seqq.* Sed id nunc non est, de quo agitur. De aliorum itaque *dokimasia* si quaestio sit, a doctrina rursus, status illorum & actiones sunt discernendae. De doctrina, num vera an falsa sit, quod certi esse queamus, nullum est dubium. Ad statum vero quod attinet, signa iterum vel negatiua sunt, vel affirmatiua. Negatiua uoco, ex quibus concluditur, hominem non esse regeneritum. Quae licet non vnus eiusdemque generis sint, quaedam tamen ita comparata sunt, vt de rei veritate nos dubitare non sinant. Si quis enim e. g. ex procreta & data opera ea agat, quae voluntati diuinae repugnant, cum regeneritum non esse, certissime inde concludimus. In affirmatiuis cautione omnino opus est, cum eorum, quae intus in animis aliorum latent, quae certissima status cuiuslibet hominis signa sunt, conscii non simus: quod si tamen signa externa, quoad facta & verba, diu & constanter conspirent, certitudine morali, de statu illorum certi esse possumus. In motibus singulis aliorum, aut actionibus externis diiudicandis, maiori adhuc cautione opus est: ob signorum, quae in his plerumque suppetunt, insufficientiam. Non vterius itaque hic progrediendum, quam aut probabilitatis, aut certitudinis gradus permittunt. De motibus autem ordinariis intelligenda sunt, quae diximus: de extraordinariis, in sequentibus, verba facimus.

S. XIV.

Quae in aliis se nobis offerunt, & *dokimasiam* quandam seu explorationem postulant, iterum aut *extraordinaria* sunt, aut *ordinaria*, & haec rursus, vel *naturalia*, vel *spiritualia*. In illis ad verbi diuini regulam cuncta diligenter exigenda sunt, vt ceu spurium, & ad fallaciam comparatum statim reiiciatur, quod ei repugnat, aut in fide vel vita aliud quid, quam quod in eo continetur, nobis obrudat, vel alia vlla ratione, auctoritatem eius, aut sufficientiam labefactat. Deinde in his omnibus naturae vires sedulo explorandae, quae in physicis operationibus, prout moralibus opponuntur, longe plerumque maiores sunt, quam vulgo esse creduntur, & tum demum, si naturae vires aliquid certo excedere cognoscamus, deque illorum, qui extraordinaria obtinent, sinceritate, satis nobis constet, & quod omnis absit fallacia,

num ad Deum, an diabolum auctorem, quod iactatur, referendum sit, dispiciendum, idque ex subiecti conditione, effectibus, circumstantiis, similibusque characteribus, quantum fieri potest, diiudicandum: ita tamen, ut in re obscura & dubia, suspendatur potius iudicium, quam certi quid pronuntietur.

* Hinc itaque diiudicanda, quae de visionibus, reuelationibus, raptibus, motibusque ecstaticis passim disputari solent: in quibus quanta naturae vis sit, & fallacia, constat ex iis, quae supra cap. 1. sect. 5. §. 17. & seqq. docuimus. IOANNES quidem BONA, magnam industriam in hisce explicandis, collocavit, & signa, quo pacto quae in ecstaticis, visionibus, reuelationibus, diuina sunt, a naturalibus & diabolicis discerni queant, indicauit, de discret. spirituum cap. 14. & seqq. sed accuratius omnino examen, quae adfert, promeretur, quod instituere huius loci non est.

§. XV.

Ordinaria & quidem naturalia, omnes complectuntur animi doctes, quae per naturam, industriam, & exercitationem insunt, quorsum & dona quaedam, quae vocantur, ministrantia, referenda: quae tum demum omnia recte se habent, si per gratiam sanctificentur, & legitimus sobriusque eorum usus accedat. Ut vero, quibus signis & characteribus illa ipsa dona naturalia, innotescant, & eorum diuersitas cognoscatur, aliunde constat, * ita num per gratiam sanctificata sint, id vero dispicere, *δοκιμασίας* spiritualis opus est. conf. 1 Cor. II, 15. XIV, 29. 1 Thessal. V, 22. Sed doctrina hic iterum ipsa, ab ipsis donis doctrinae proponendae & applicandae inseruientibus, sedulo distinguenda. In illa diiudicanda, ad verbum diuinum & analogiam fidei, vnice respiciendum, Act. XVII, 11. ut nec angelo credatur, si quid contra euangelii apostolici doctrinam protulerit. Gal. 1, 5. In hisce vero dignoscendis, pro certo tenendum, etsi ipsa doctrina, quam tenent, profitentur, docent homines, diuina sit atque supranaturalis, ipsae tamen animi facultates, quae hic in censum veniunt, seorsim spectatae, si corda illorum templa spiritus sancti non sint, nec ipsi regenerationis aut sanctificationis participes facti, non nisi pro naturalibus, quantumuis excellentes sint, habendae erunt.

* Speciatim ex auctoribus, supra ad §. 5. allegatis: & iis, quae diximus, *element. philof. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. seqq.*

§. XVI.

In spiritualium *δοκιμασία* & exploratione, quoad alios, ita versandum, ut cuiusque status, propensiones, actuumque singulorum indoles, per signa & characteres, quantum fieri potest, exploretur, idque ea fere ratione, qua in sui ipsius *δοκιμασία* & exploratione procedendum esse, supra diximus. Si enim hac ratione statum aliorum, num

rege-

regeniti an irrogeniti, proficientes, an deficientes sint, quidue in illorum aut propensionibus, aut actionibus, naturae, quid gratiae tribuendum, didicerimus, faciliori ratione aut ad meliorem, si opus fuerit, eos traducemus mentem, aut imbecillitatibus eorum medebimur.

§. XVII.

Magnam etiam aliorum hominum qua ingenium, qua mores, propensionesue, esse diuersitatem, constat. Quae diuersitas, cum ex singulorum natura, accedentibus causis variis, originem habeat, non tollitur, per conuersionem, sed hactenus remanet, vt, quae mala sunt, emendantur, cetera legitimo modo dirigantur. Sed hanc ipsam diuersitatem & ingeniorum & propensionum per certa signa & characteres, qui alibi edisseruntur, * exploratam habere iuuat, tum, vt quibus quisque officiis & praestationibus maxime aptus sit, intelligatur, tum vt morbi & tentationes, quibus quisque obnoxius est, cognoscantur, & qua ratione iis quam commodissime obuiam iri queat, inuestigetur. Ex dictis vero intelligitur, tum in propria, tum in aliorum vita, emendanda, dirigenda, & gubernanda, hanc de *δοκιμασία* doctrinam, vsum habere maximum praestantissimumque.

* conf. dicta ad §. 5.

CAPVT QVINTVM

DE

MEDIIS STVDIVM SANCTITATIS,
INCREMENTVMQVE VITAE SPIRITVALIS
PROMOVENDI.

Εὐνοΐα.

DE mediis ideologicis hic sermo est, non de philosophicis, §. I.
Ipsas actiones sanctas, seu bona opera non satis commode inter media referri, §. II.
De mediis genuinis vt rite pronuntietur, obseruandum, quid Deus, quid homo ipse ad sanctificationem conferat? §. III.
Ex parte hominis inter media sanctificationis primo refertur, poenitentia quotidiana, §. IV.
ad quem requiritur agnitio peccatorum: quorsum & pertinet, examen conscientiae, §. V.

item, dolor ob admissa peccata, seu praxis contritionis christianae, §. VI.
denique & fides, §. VII.
Accedat, necesse est, serium propositum emendandi vitam, §. VIII.
Poenitentia quotidiana, cum carni parum grata sit, variis nominibus in significandis, exprimitur, §. IX.
Ad eam, vti & generatim ad vitae sanctitatem, plurimum confert legitima verbi diuini tractatio, §. X.
Ad quam non sine iusta praeparatione accedendum, §. XI.

Tractatio

Tractatio ipsa absolvitur, partim auditione verbi, cuius necessitas ostenditur, §. XII.

partim lectione, cuius indicatur methodus, §. XIII.

De certo tempore, verbi divini tractationi, destinando, §. XIV.

die sabbathi praecipue eam instituendam, §. XV.

De aliorum librorum, speciatim asceticorum lectione, quid censendum, §. XVI.

De meditatione, §. XVII.

Ad media promouendi studium sanctitatis pertinent quoque praxi legitima sacramentorum, speciatim baptismi, §. XVIII.

Et sacrae eucharistiae, §. XIX.

quis ea rite & salutariter uti possit? §. XX.

quando & quoties ea utendum? §. XXI.

quo pacto praeparatio ad eam comparata esse debeat? §. XXII.

ad usum eius legitimum & salutarem quid praecipue requiratur? §. XXIII.

quis fructus eius sit & effectus, item signa, dignum aliquem sacrae coenae fuisse conuiuium, §. XXIV.

Oratio quoque ad media promouendi studium sanctitatis pertinet: quo nomine quid intelligatur? §. XXV.

Quid sit mentis eleuatio? in qua consistere dicitur, §. XXVI.

ea non excludit sermonem oris, §. XXVII.

Ad orationem solos regenitos esse idoneos, §. XXVIII.

Legitima ad orandum requiritur praeparatio, §. XXIX.

Adeffe debet in ipsa oratione fides, deuotio, seruos, animusque purus, §. XXX.

De perseverantia in oratione, item de certo tempore orationi destinando, §. XXXI.

Quid a Deo in oratione petendum? §. XXXII.

Summa rerum a Deo petendarum continetur in oratione dominica, §. XXXIII.

Formula haec orationis, ceu omnium perfectissima, merito retinenda: quid de aliis formulis censendum? Et sine formulis orandum esse, §. XXXIV.

Orationis utilitas, necessitas, efficacia, §. XXXV.

De exauditione precum, quando & quousque homo certus esse queat, §. XXXVI.

Ad orationem, & rerum diuinarum, tractationem, plurimum conducit temperantia: vbi & de ieiuniis, §. XXXVII.

itemque vigilantia spiritalis, §. XXXVIII.

Denique & imitatio ad studium sanctitatis plurimum confert, praecipue quidem exempli, quod Christus seruator nobis reliquit, §. XXXIX.

sum & aliorum, sanctitatis laude illustrium, §. XL.

Conuersatio quoque cum hominibus piis & sanctis, §. XLI.

Quo pacto speciatim certis sensationibus obuiam eundum, §. XLII.

De applicatione mediolorum rite & prudenter instituenda, §. XLIII.

§. I.

DE mediis promouendi studium sanctitatis, incrementumque vitae spiritualis, dum sumus solliciti, ea, uti par est, intelligimus, quae theologiae sunt propria, & a scriptura sacra commendata. Solent namque & philosophi, media afferre, quibus proficere quis in virtute queat, * uti sunt firmum animi propositum, consideratio praemiorum, quae virtutem consequuntur, & incommodorum, quae comitantur vitia, & alia eiusdem generis; sed ut sanctitas christianorum, multis parasangis a virtute philosophica differt, ita mediis quoque istis philosophicis ad rei summam parum proficitur.

* Media haec philosophica prolixè recensui in *element. philos. pract.* §. 10. & seqq. possentque, quae ibi dixi, ex philosophorum, Stoicorum maxime, qui hoc in genere eminent, ut GENECAE, EPICTETI, M. AVRELI ANTONINI, scriptis illustrari. Huc etiam pertinent *kenjōn* illae veterum philosophorum, Gymnosophistarum, Pythagoraeorum, ad coercendā & perdomanda vitia, speciatim voluptatis cupiditatem, auaritiam, & ambitionem comparatae: qua de re ex instituto dictum in *dissertat. de kenjōn philosophica*,

in *analectis histor. philos. p. 409. seqq.* Harum autem exercitationum licet vis quaedam sit & efficacia ad impetum pravorum adfectuum infringendum, ne in externa crimina temere erumpant: ad curandos tamen animi morbos & latentia vitia sananda, minime sufficient. Non equidem negauro, usum quendam mediorum istorum philosophicorum esse posse, si praemittantur, quae christiana disciplina suppeditat, & tum ceu adinnicula quaedam adiungantur, rem omnem dirigente vera in Christum fide: absque ista autem cautione, qui ista adhibet, insuper h. bita ista, quam christiani prae ethnicis hac in re habent. *Ecce,* seipsum decipiet turpiter. Multorum tamen ea est imprudentia, ut mediis hisce philosophicis omnia tribuant, neglectis praestantioribus. Eodem ego loco habeo instituta monastica Pontificiorum, maximam partem a gentilibus philosophis mutuo accepta, quos ideo nonnulli eorum inter monachos, aut monasticae vitae praecursores, referre non dubitant. Pleraque enim ad exercitationem saltem quandam redeunt, neglecta fide, quae tamen *victoria est, quae mundum vicit, 1 Ioan. V. 4.* Quo ipso hae exercitationes ab exercitationibus gentilibus non differunt. De superstitione, quae in hisce accedit, & opinione meriti, nunc nihil dicam. Sed quaedam etiam abstracta adeptant, quae & usu & exemplo in scriptura sacra, multo magis mandato diuino carent, & interdum plus nocent, quam profunt. Quorsum flagellationes refero, quas nonnulli ex ipsis Pontificiis ceu noxias damnant. vid. *historia flagellantium, de recto & peruerso flagrorum usu apud christianos, Parisiis anno MDCC. edita, cuius auctorem BOLLAEVM, abbatem esse, serunt.* Mirro reliqua.

S. II.

Ipsa actiones sanctas, seu bona opera, esse media, quibus ad sanctitatem vitae tenditur, quod a quibusdam asseritur, licet, si recte explicetur, admitti queat: * accuratius tamen inter fructus vitae sanctae, actiones sanctas retuleris. Quo magis enim in habituali sanctitate homo regenitus proficit, eo frequentius in actiones sanctas ea erumpet, & hoc ipso suam fertilitatem velut demonstrabit. *Gal. V, 22. add. Matth. III, 8. VII, 17. 18.* Ipsa equidem habitualis sanctitas itidem est fructus seu effectus spiritus, quem spiritus sanctus per fidem producit, sed hoc non obstat, quo minus actiones sanctae fructus iterum & effectus habitualis sanctitatis, adeoque itidem spiritus, dicantur. Accedit, quod varia incommoda eam sententiam premant, ** quae ipsas actiones sanctas, ad media proficiendi in sanctitate habituali, refert.

* conf. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part. 3. cap. 1.*

** Etenim si bona opera inter media sanctitatis referuntur, Romanensibus hinc suppeditatur occasio inferendi, ac si bona opera inter principia & causas salutis etiam locum obtineant. Scio, quo pacto his obuiam iri soleat, distinguendo inter media *causalia & non-causalia*: unde ad disputationem, an dentur media non causalia? deuoluimur. Hisce omnibus opus non esse videtur, si bona opera, quod res ipsa postulat, fructus seu effectus vitae sanctae, non media, dicamus: uti & alias actus seu opera, propensionum habitualium, ex quibus procedunt, effectus sententur. Nec aliud sententiae eius, quam impugnamus, videtur esse fundamentum, quam methodus Aristotelico-scholastica, iuxta quam morum doctrina philosophica ita quandoque proponi solet, ut virtutes habeantur pro mediis summum bonum consequendi: quod tamen nec ex ipsius Aristotelis mente recte fieri, aliis est obseruatum. Nos ista parum mouent. Fieri equidem potest, ut per virtutum christianarum exercitium propensio ad bonum, quae in regenitis est, quodammodo

confirmetur: quorum nonnulli referunt illud *Rom. VI, 19. fiffite membra ueftra ferua iufitiae, ac abftinendo*, hoc est, vt illi interpretantur: *vt fancti reddamini*: sed hoc nondum fufficit, vt euincatur inde, bona opera esse media fanctitatis, cum hoc veluc ex accidenti fiat, vt propensio quaedam seu habitualis dispositio per virtutum exercitium corroboretur: & alia fanctitatis media scriptura praescribat. Verborum apostoli hic quoque sensus esse potest: *vt fancti fittis, vt tales agnofcamini, vt reuera vos fanctos demonftratis*. Pari fere ratione responderi potest ad locum, *2 Petr. I, 5. feqq.*

§. III.

Missis ergo hisce, vt de mediis proficiendi in vitae fanctitate recte statuatur, supponendum ante omnia, fanctificationem esse opus Dei, speciatim spiritus sancti, qui incrementum illud vitae spiritualis operatur, hominesque fanctiores reddit, dum magis magisque ad imaginem suam eos transformat. *Ezech. XX, 12. Ef. LXIII, 11. 1 Theffal. V, 23. 2 Theffal. II, 13. Tit. III, 5.* Et licet homo, per vires nouas in regeneratione acceptas, itidem aliquid conferat: hoc tamen in eo praecipue consistit, vt obstacula fanctificationem impediens remoueat, & ita opus Dei in anima sua promoueat. * conf. *Ioan. XV, 2. 5.*

* Iungenda hic, quae supra diximus, *cap. 1. sect. 1. §. 45.*

§. IV.

Quae cum ita sint, inter media ex parte hominis primo occurrit *poenitentia quotidiana*, quam & alias *poenitentiam stantium* vocant, in quantum ad eam homo, per vires gratiae sibi iam collatas, concurrat. Haec est *purgatio*, de qua passim scriptura loquitur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Tim. II, 21. 1 Ioan. III, 3.* Immo haec est ipsa renouatio & fanctificatio, *intransitiue* accepta, qua homines seipsos renouare & fanctificare dicuntur, *Ezech. XVIII, 32. 2 Cor. VII, 1.* Cumque realem quandam in homine renato mutationem denotet, *terminus eius, a quo*, sunt reliquiae peccati, quae post conuersionem remanent, *terminus ad quem*, maiores illae vires spirituales, quae post conuersionem demum acquirendae sunt. Et hoc est, quod *exuere veterem hominem*, ceu vestem indecentem, turpem, foedam, & *induere nouum*, *Ephes. IV, 22. Col. III, 9. membra terrestria mortificare*, *Col. III, 5. crucifigere carnem cum cupiditatibus suis*, *Gal. V, 24.* dicuntur.

§. V.

Ad hanc poenitentiam primo requiritur *agnitio peccatorum*, tum originalis, tum actualium, eorumque omnium, in quantum nobis innotescere possunt, siue corde, siue ore, siue opere fuerint perpetrata; siue omiserimus, quae fieri debebant, siue commiserimus, quae erant vetita. Huc pertinet *quotidianum conscientiae examen*, tantopere & merito quidem commendatum, * dum homo regenitus serio, & accurate

rate in inclinationes & actiones suas inquirat, & cuncta ad legem diuinam exigit, vt quoties, & quantopere ab ea deflexerit, intelligat. Haec est *praxis conscientiae*, vt a nonnullis vocari solet, quae vt recte instituat, in diuinae legis sensum verum & genuinum accurate est inquirendum. **

- * Pudore hic suffundi oportet plurimos christianorum, si cogitemus, ethnicis quibusdam hoc receptum fuisse, vt quotidianum vitae examen instituerent, eo consilio, vt non recte a se facta corrigerent & emendarent. Pythagoraeis cumprimis hoc in vsu fuisse constat. P. Sextium etiam hoc nomine laudat SENECA. *Faciebat hoc*, inquit, *Sextius, vt consummato die, cum se ad nocturnam quietem recepsisset, interrogaret animum suum: quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio oblitisti? qua parte melior es? Et paucis interiectis: quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillior, obus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus, cognoscit de moribus suis? Tum de seipso pergat: Visor hac potestate, & quotidie apud me causam dico: cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit uxor, moris iam mei conscia, totum diem meum scrutor, facta & dicta mea rememior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transgo: quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: uide, ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco; de ira lib. 3. cap. 36. add. IVSTVS LIPSIUS manu dicit. ad philof. Stoic. lib. 3. differat. 34. Quod quidem istorum virorum institutum equis non laudet? etsi ob verae poenitentiae ignorantiam, non eum, quem poterant, inde perceperint fructum. Ob diuinae enim legis, prout in scriptura nobis reuelata est, ignorantiam, multa pro peccatis non habuerunt, quae grauisima tamen sunt peccata, & intimam naturae humanae corruptionem, non cognouerunt, multo minus veram rationem placandi Numinis iram, tranquillitatemque veram conscientiae obtinendi, intellexerunt. Haec autem cum longe rectius edocti sint, aut edoceri queant christiani, longe aliter in peccatorum suorum agnitione, & quotidianae conscientiae examine versari possunt. Quod si hoc intermittant, committent profecto, vt ethnicis illis *ἐκστράγειν* tuturum sit *ἢ κῆρρον κελαιον*, quam istis; *Matth. XI, 22.**
- ** Ne scilicet, more pharisaico, peccata externa & grauiora saltem pro peccatis habeamus, missis internis & leuioribus: quem istorum hominum errorem ex instituto redarguit seruator, *Matth. V, 20. seqq.* Ad specialia si descendere vellemus, summa totius legis hic repetenda esset, item quae de conscientia, eiusque morbis & sanitate alibi dicta sunt, quod huius loci non est. Interim conf. GILBERTVS VOETIVS in *asceticis cap. 8. p. 288. seqq.*

§. VI.

Adsit etiam necesse est, *dolor animi*, quo ob admissa peccata intime afficiatur homo regenitus, eaque serio detestetur, non tantum propter poenas, quas attrahunt, sed vel maxime propter ipsam peccatorum foeditatem, & quod Deum, patrem suum benignissimum offenderit. * Qui quidem dolor, licet non vno eodemque modo & gradu apud omnes, aut eosdem omni tempore deprehendatur, vt tamen verus & non fucatus sit, necesse est, nisi nos ipsos decipere turpiter velimus. *Psal. VI, 7. CXXX, 1. 2 Cor. VII, 9.* Et haec est *praxis contritionis christianae*.

- * Recte & luculenter hac de re disserit B. IO. GVIL. BAIERVS noster: *equidem intuitu poenae, inquit, peccando contractae, dolere, aequum est, ac necesse: verum haec neque vnica, nec praecipua causa esse debet. Nam & oderunt peccare mali formidine poenae: dolent peccasse, inflicta aut imminens poena. Sed in poenitentia christiana dolor pro obiecto*

aut motivo genuino, aut primario habere debes ipsam peccati rationem formalem, quae est violatio legis, & quam haec inuoluit, offensam Dei optimi maximi. Unde & pudor peccato: una poenitentibus tribuitur, quando v.g. Ezechiel cap. XVI, 61. futuram iudaicae gentis poenitentiam praedicens, ait: recordata viarum tuarum, pudore suffunderis &c. compend. theolog. moral. part. 3. cap. 5. §. 5. p. 220. Et hoc est, quod nonnulli obseruant, ad dolorem hunc exercitandum & augendum concurrere amorem Dei, vt, quo purior sinceriorque hic fuerit, eo magis doleamus, quod benignissimum istum patrem peccatis nostris laeserimus. Huc illud B. LUTHERI tom. 1. lenens. latin. de poenit. & confess. fol. 13. pertinet: poenitentia debet esse dulcis, & ex dulcedine in iram descendere ad odium peccati: amor enim est vinculum perpetuum, quia voluntarium. Igitur persuade homini primum vt diligit iustitiam, & sine magisterio tuo conuertetur de peccato: diligit Christum, & statim sui prodigus odio habebis seipsum: sic Psalm. XLV. dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: prius, inquit, dilexisti iustitiam, & sic: odisti iniquitatem. Similia passim & alibi in scriptis LUTHERI leguntur: quibus addenda, quae eundem fere in modum disserit B. IO. ARNDIVS de vero christianismo, lib. 3. cap. 7. Sunt tamen haec & similia caute accipienda, ne distinguenda confundamus, & vt cautas, quibus aut per se aut per accidens dolor ob peccata fuit, discernamus, cum primis autem, vt, quod inter poenitentiam stantium & lapsorum intercedit discrimen, probe obseruemus. Quae enim de regentis, quorum est poenitentia stantium, & de quibus hic loquimur, dicuntur, non perinde ad irregentos adplicari possunt. His enim amor Dei, aut motus, qui amorem Dei, vel eius concursum supponunt, tribui nequeunt, quia, vt contritionem sequitur fides, ita ex fide demum gignitur amor Dei. Quo nomine scholasticos recte refellit B. IO. MUSAEVUS noster, quod, contritionem omnem ex charitate, seu dilectione Dei super omnia, doloscisci debere, contendant, eam displicentiam & dolorem, quem quis de peccatis vel ex turpitudine eorum, vel ex gehennae & poenae metu concipit, attritionem vocantes: recteque docet, dilectionem Dei supra omnia, viribus naturae acquisitam, commentum esse mere Pelagianum, in thesibus theolog. de conuersione hominis peccatoris ad Deum, seu de respicientia, §. 30. seqq. Addenda sunt, quae hac de re leguntur in apologia Aug. confess. p. 165.

§. VII.

Accedit denique *fides*, seu pars poenitentiae latius acceptae, constans noticia, assensu & fiducia,* immo quae ad singulas partes incrementa sumens. Nimirum, non tantum velle & pro veris habere debet regentis, quae de reconciliatione hominum peccatorum per meritum sanguinemque Christi in scriptura sacra Deus reuelauit, sed insigni quoque flagrare desiderio, vt diuini huius beneficii particeps fiat: quod est, *esurire & sitire iustitiam*, Matth. V, 6. & toto denique animo, in merito Christi acquiescere, certus quippe, & sua propter illud remissa & condonata sibi esse peccata. Hoc est *accedere ad Deum* μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφωρίᾳ πίστεως, Ebr. X, 22.

* Supponimus, quae de fide eiusque partibus alibi latius & ex instituto disputari solent. Sunt equidem, qui plures, quam tres istos commemoratos, fidei actus, notitiam, assensum, & fiduciam, constituunt, quos inter & HERMANNVS WITSIVS est, exercit. 3. in Symbol. apostol. §. 8. seqq. At sine necessitate, cum cuncta, quae ad fidem proprie sic dictam pertinent, ad tres istos actus cominodè reuocari queant. Interim non male idem auctor monet §. 3. in praxi fidei ordinem actuum fidei non semper tam distinctum esse, quam in theoria proponitur. Patet autem ex dictis, immo ex ipsa natura fidei, quod nunquam non sit nobis occasio, qua fides nostra se exercere possit ac debeat, offerat: & haec est *praxis illa fidei*,

fidei, de qua & GIBBERTVS VOETIVS quaedam monet, *dispus. de praxi fidei, part. 2. dispus. selectar.* sed vt more suo *liberius* varia admisceat.

§. VIII.

Haec autem, quae haecenus diximus, vt praecipue ad abolitionem praeteritorum spectant, quae arctiorem hominis cum Deo vnionem impedire, & hinc gratiosum Numinis ad sanctificationem influxum, sufflaminare poterant, ita ratione futurorum accedere debet & desiderium, & constans firmumque animi propositum, in omnibus se componendi ad voluntatem Numinis, & ea, quae illi aduersantur, diligenter euitandi, carnem quoque cum suis concupiscentiis, magis magisque crucifigendi. Nec intra votum aut propositum, res subsistere debet, * sed ipse actus, accedat necesse est. Quo saepius enim & fortius carnis motus repelluntur, eo magis immuuitur vis peccati nobis adhaerentis, & impedimenta recipiendi augmentum virium diuinarum remouentur. Idque per fidem, qua mundum vincimus. *1 Ioan. V, 4. 5.* Est hic effectus fidei, *subiectiuus*, ** vt nonnulli vocant, a quo *obiectiuum*, de quo antea diximus, distinguunt.

* Propositum enim, quod nunquam executioni datur, & inefficax manet, serium non fuisse, inde intelligitur. Et hinc, num tota poenitentia seria, an vero hypocritica fuerit? quodammodo colligere licet. Ad homines vero, qui sibi videntur propositum aliquod emendandi vitam habere, quod tamen reuera non habent, applicari potest illud SALOMONIS: *desideria pigri interficiunt eum, Prouerb. XXI, 2. 5.* Quemadmodum enim in rebus oeconomis, de quibus sapientissimo regi sermo est, sese res habet, vt ignaui homines votis & desideris parum proficiant, sed frustra is excrucientur & emacentur, nisi manum tandem operi admoveant: eadem quoque ratione vota nuda & inefficacia, quibus res ipsa non respondet, in spiritualibus ignauiam quandam atque desidiā produunt.

** Ita breuiter & perspicue rem omnem exprimit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in annotat. ad *Ioan. Olearii theslog moral. p. 127.* *Effectus fidei subiectiuus*, inquit, dicitur, qui reuera in homine, tanquam subiecto, per fidem prae ducitur. Atque hic effectus est renouatio, quae fit, quando fides inclinatur voluntatem hominis venati ad virtutes christianas, & bonitatem vitae, vt prauis concupiscentiis resistat, & bonis operibus det operam. add. 2 Petr. I, 5. Plura hac de re alibi.

§. IX.

Renouatio ista, seu poenitentia quotidiana, * cum coniuncta sit cum incommodis, carni & sanguini parum gratis, cum inuiti admodum a cupiditatibus suis se abstrahi patiantur homines, ratio patet, cur per locutiones summum dolorem significantes in scriptura sacra exprimatur. ** Quales sunt, *crucifixio carnis cum cupiditatibus suis, Gal. I, 24. abscissio & mortificatio membrorum, Matth. XVIII, 8. 9. Coloss. III, 5. circumcisio cordis, Rom. II, 29. purgatio veteris fermenti, 1 Cor. V, 7. 8. & similes.* Licet enim pleraeque istarum locutionum latius pateant

teant & ad omnem prauarum cupiditatum oppressionem & coercionem pertineant, nihil tamen obstat, quo minus, speciatim ad renouationem, quae in *poenitentia fit quotidiana*, referantur.

* *Quotidianam* subinde hanc vocamus poenitentiam, seu reuocationem, eo quod eam rependi necessitas quotidie nobis incumbat. Idque ex perpetuis carnis, aliorumque hostium spiritualium insultibus, quibus expositi sunt christiani, satis patet. Vnde & error illorum, qui amplioribus periodis poenitentiam hanc stantium circumscribunt, eamque tum demum necessariam putant, cum sacra eucharistia uti volunt, aut cum magistratus auctoritate, vel imminetium calamitatum periculo ad eam inuitantur, manifestus est. Enimuero, licet tum peculiaris ratio accedat, cur accuratius vitae examen instituere debeamus: periculi tamen, in quo regenti omnes versantur, se ignarum prorsus demonstrare, qui eosque omnem renouationem seu poenitentiam differre velit. Probabile autem admodum est, eos, qui in isto errore versantur, discrimen inter poenitentiam stantium & lapsorum prorsus ignorare, & grauissimo insuper versari in errore, indulgere hominem proaereticis peccatis posse, modo statis temporibus peccata sua confiteatur, seque illorum poenitere testetur. Quo quidem errore, licet admodum communi, nihil perniciosius vnquam cogitari potest. Nec tamen is sensus est, cum *quotidianam poenitentiam* dicimus, ac si non aliquando speciaiori quadam ratione ad hocce negotium accedendum sit, eum animi status hoc exigit; aut ac si certis horis, matutinis aut vespertinis, ita se adstringere oporteat, ut per reliquum diei spatium de animae salute non simus solliciti: minime gentium: sed hoc volumus, eum esse animae nostrae statum, ut quotidie ista renouatione nobis opus sit, ita tamen, ut status ipsius, in quo versamur, & necessitatis, quae nos circumstat, magis rationem habeamus, quam temporis: nec huic ita nos alligemus, ut non maior illius apud nos cura sit.

** Atque inde est, quod poenitentia haec quotidiana carni & sanguini, si serua sit, adeo ingrata, crucis nomine veniat, quae solis regentis sit propria, quamque *quotidie* in se suscipere iubentur, qui in numero discipulorum Christi haberi cupiunt. *Luc. IX, 23. Matth. XVI, 24.* Licet enim piis hominibus nec alia incommoda & calamitates externae desint: communes tamen istae illis sunt cum hominibus improbis, quibus itidem cum infamia, paupertate, morbis, alijs calamitatibus est colluctandum: at istae, quae ex poenitentia quotidiana oriuntur, incommoda, tantum regentis conueniunt. Legendus ea de re B. IO. ARNDIVS, *veri christianismi lib. 1. cap. 4. item cap. 9. & 32.*

§. X.

Ad poenitentiam quotidianam rite instituendam, immo generatim ad studium sanctitatis promouendum, plurimum confert *legitima verbi diuini tractatio*. Vnde & haec, non vltimum inter media conseruandi & augendi vitam spiritualem, tenet locum. Legitimam autem dixi verbi diuini tractationem. Qui enim non ea, qua decet, ratione, hac in re versantur, sibi ipsis imputent, si sperato excidant fructu.

§. XI.

Vt ergo legitima sit verbi diuini tractatio, sine debita praeparatione ad eam non est accedendum. Praeparatio autem in eo consistit, ut collectis omnibus animi viribus, rei grauitatem probe ponderemus, scopumque, quem constitutum atque praefixum habemus, consideremus, quippe qui non alius esse debet, quam ut in fide & sanctitate vitae proficiamus, & denique ut nostrae infirmitatis & impotentiae

memo-

memores, diuini spiritus auxilium deuotis precibus a Deo petamus. Qui sapientiam huius seculi saltem in diuinis litteris quaerunt, aut eas discunt, vt eruditi euadant, & hac ratione ad opes & honores peruenire queant, oppido peruerse agunt, existimantes, *pietatem lucrum esse, 1 Tim. VI, 5.* Cuius stultitiae suae grauissimas etiam dabunt poenas, expertes dum remanent thesauri istius, quem ex scriptura referunt, qui, vt decet, recto animo & humili mente eam scrutantur.

§. XII.

Tractatio ipsa verbi diuini partim *lectione*, partim *auditione* absolvitur, non exclusa meditatione, de qua deinceps dicetur. Nec calculum promerentur, qui auditionem contemnunt, aut negligunt, cum isti quidem sibi solis sapere videantur, arrogantiamque prodant, & a simplicitate christiana multum se abesse demonstrant. Habet namque auditio commoda plurima. * Vehementius saepe afficit viua vox, excitatque attentionem, vt accuratius percipiantur, & altius in animum penetrent hinc & firmiter retineantur, quae audiuntur, quam quae leguntur. Accedit, quod illi qui viua voce docent, adplicationem specialius, ad auditorum statum & conditionem instituire, praepiudicia, quibus laborant, remouere, & ita fortius constringere animos, & per verbum veritatis in viam reducere queant. Hinc apostoli eorumque successores, & antiqui ecclesiae doctores, nullam occasionem viua voce docendi, verbumque praedicandi praetermiserunt. Quodsi etiam contingat, verbum diuinum non ea fidelitate ac prudentia proponi, qua decebat, aut aliena admisceri, non tamen ideo omnis responsio est auditio, cum inter minus recte & prudenter dicta, adesse adhuc quaedam possint, quae nos erudiant, animumque afficiant.

* Quantum in litterarum studiis viuae vocis institutio commodi adferat, & quam male sibi consulant *herodotus*, pluribus a me expositum, in *dissertat. de cultura ingenii cap. 3. §. 4. in selectis iuris nat. & gent. p. 496.* Quae quidem eiusmodi sunt, vt in verbi diuini tractatione, quae omnibus hominibus incumbit, locum inueniant. Multum sibi nocent, qui auditionem respuunt, vbi copia eius illis fieri potest, ex sola lectione se proficere posse satis, existimantes. Rationes, quas obtendunt, qui concionibus sacris interesse nolunt, tam leues sunt, vt, quia eas proferunt, ingenii saltem stupiditatem, aut mentem profanam prodant. Sed non vtile modo est ac salutare, cum lectione coniungere auditionem, sed nostri quoque officii, diuina id diserte a nobis exigente lege, vt conuentibus sacris, quando licet, interisimus, vt in parte sequenti copiosius & ex instituto demonstrabimus.

§. XIII.

Lectio scripturae ita instituenda, vt per scopi, connexionisque considerationem, sensum eius verum & genuinum, pro viribus a Deo concessis, inuestigemus, tum ea eruamus, quae ad fidem & vitam per-

pertinent, iis immoremur, & denique adplicatione instituta, statum nostrum accurate exploremus. Iuuatque omnino certum hic obseruare ordinem, modo non nimis hoc scrupulose fiat. * Nec enim refert, quantum quis legerit, aut quoties scripturam sacram perlegerit (vnde vanae & inanis gloriolae argumentum quandoque nonnulli capiunt) sed quam bene, quo animo, quae uel utilitate. Cum primis adfectuum, statusque animi, in quo quisque versatur, habenda est ratio, ut ea legantur, quae huic maxime sunt accommodata.

* Loquimur de ea scripturae lectione, quae non ab eruditis, sed ab hominibus christianis, requiritur. Eruditis ea, quae per media hermeneutica verum & genuinum sensum, etiam in locis difficilioribus eruit, propria est. At quorumuis etiam christianorum est, pro viribus a Deo concessis scrutari scripturam, quae in iis, quae ad fidem & mores pertinent, ita est plana & perspicua, ut quilibet, quantumuis eruditionis expertus, hauriri ex ea queat, quae excitandae, alendae, fouendae fidei, moribusque formandis inseruiant. Idque haud difficile fieri potest, si modo ea, quae hic suppeditamus, probe obseruentur.

§. XIV.

Hinc & quid de *tempore*, tractationi verbi diuini destinando, sentiendum sit, patet. Recte quidem agunt, qui quotidie certum tempus lectioni scripturae sacrae consecrant: * imprudenter tamen ageret, qui ita illi se adstringeret, ut ultra istius temporis spatium lectionem producere noller, si aut animi ardor, aut partium scripturae, in quibus versatur, connexio, aliud quid iuberet, aut non ad animi potius sui statum, alio tempore medicinam istam spiritualem postulantem, quam ad tempus semel praescriptum, attendere veller.

¶ Et hinc etiam patet, quid de *calendaris*, quae vocant, *biblicis*, sit sentiendum. Visum namque nonnullis, vniuersam scripturam sacram per certa pensa, quotidie absoluerent, ita partiri, ut per anni spatium lectio eius ad finem perducatur, quorundam autem librorum, e. g. Psalmorum, semel, aut saepius reperatur. Cuius quidem consuetudinis exemplum iam in veteri ecclesia sibi nonnulli inuenisse visi sunt, idque ex iure canonico *dist. 15. can. S. Romana* &c. colligunt. Immo iam apostolorum tempore omnes sacros libros intra anni circuitum fuisse praelectos, nonnulli, sed lubrico admodum fundameato innixi, contendunt. Commendat idem institutum ANDREAS HYPERIVS, in libro de *sacrae scripturae lectione quotidiana*: eoque calendaria biblica varia, editionibus quibusdam bibliorum Germanicis praefigi solita, comparata sunt. Nec istud ego vituperauero, sed omni laude dignum censeo, modo abusus ablit & superfluitio. Qua de re etiam atque etiam monendi sunt scripturae sacrae lectores. Primo namque contingere potest, ut nonnulli omnem christianismi praxin in eo constituent, si pensum, quod in scriptura quotidie legendum est, absoluerint. Exempla hoc docent: homines ebrietati, aliisque vitis deditos, magnam inde pietatis captasse laudem, quod quorannis scripturae sacrae lectionem absoluant. Deinde, id quoque euenire potest, ut quis in scripturae lectione non tam de aedificatione, quam de penso absolueno, sollicitus sit. Quo ipso omni lectionis fructu priuabitur. Accedit, quod illa scripturae portio, quae iuxta praescriptum legenda est, non semper statui animi sit accommodata: cum fructus maior sperandus sit, si legantur interdum, quae animi statui sunt conuenientia. Et ne regeras, in hominum, qui

litteras

teras ignorant, in quorum praecipue gratiam calendaria eiusmodi concinnantur, viribus non esse potuim, tanta seligere, observari velim, aequae facile esse designare loca quaedam & capita, quae diversis statibus & tentationibus hominum conveniunt, ac calendaria scribere biblica. Denique dispiciendum, ne attentio impediatur, si temporis forte angustia non permittat pensum absolovere, & nobis tamen persuadeamus, id necessario absolueudum esse: vnde non potest non contingere, ut verba legantur citissime, sed sine sensu. Haec similiae si euitentur incommoda, cetera satis bene se habent.

§. XV.

Licet autem quotidie, verbi diuini tractatio instituenda ab illis sit, qui in vitae sanctitate rite proficere cupiunt, speciatim tamen tum reliquis exercitationibus spiritualibus, tum huic, quae circa verbum diuinum versatur, merito consecratur dies dominica. * Hanc enim tum demum ex Numinis praescripto, & ea, ut par est, ratione, celebramus, si non tam de corporis, quam animi quiete sumus solliciti, & hunc ab omni rerum huius seculi commercio abstrahentes, verbi diuini legitima tractatione, beneficiorumque diuinorum recordatione reficiamus, & ad continuandum strenue, quem ingressi sumus, cursum, excitemus. Hinc & nonnulli, inter media promouendi studium sanctitatis referre solent, *praxin legitimam sabbathi*.

* Praeter alios, *εμψανως* hoc monuit B. IO. ARNDIUS, in *informatorio biblico*, cuius pauca, sed lectu digna, hac de re sunt verba. Supponimus nunc, hominem insuper iure diuino ad sabbathi, vel potius diei dominicae, sanctificationem esse obligatum: eiusque sanctificationis partem praecipuam esse verbi diuini audicionem, lectionem & meditationem. Qua de re in *inurisprudencia diuina* ex instituto.

§. XVI.

Praeter scripturam sacram ad studium sanctitatis aliquid etiam *aliorum librorum asceticorum*, & in quibus aut fidei dogmata explicantur, aut vitae christianae praecepta inculcantur, confert lectio. * Sed magna & diligenti hic opus est circumspeditione, ne plus damni, quam emolumenti, eiusmodi lectio adferat. Legendi itaque sunt eiusmodi saltem scriptores, qui veritatem pure & integre, sine admixtis erroribus, proponunt. Venenum abesse debet, vbi medicina quaeritur. Legendi sunt, qui sine pompa, aut ingenii & eruditionis ostentatione, diuina tractant, christianae simplicitati vbique studentes. Qui enim de rebus diuinis ita scribunt, praesertim si in ascetico genere versentur, ut sui potius nominis, quam Dei, gloriam quaerere videantur, tantum abest, ut profectus in vita christiana promoucant, ut eos impediant potius. Dispiciendum denique sedulo, ne eiusmodi librorum lectio, praeferratur lectioni scripturae sacrae, vel illa ita nos patiamur capi, ut hanc postponamus. Perinde enim hoc esset, ac si quis ex rivulis libentius bibere vellet, quam ex ipsis fontibus.

* Praecipuos, qui huic instituto accommodati sunt, indicauimus supra in *prolegom.* §. 25. Oportandum vero esset, ne nimia eiusmodi scriptorum copia orbis obrueretur, Inde enim contingit, vt suppressis melioribus, leuioris notae scripta vbique regnent, & per omnium manus volitent. Praecipue vero veterum scripta fere ignorantur, cum nimia recentiorum copia locum illis non concedat. Non exrauerit, qui B. LVTHERI nostri, & IO. ARNOLDII, praeter reliquis diligentius legerit.

§. XVII.

Ad lectionem, aut etiam auditionem, verbi, accedere debet *meditatio*. * Quae adeo hoc nomine inter media studium sanctitatis promovendi, recte refertur. Quae enim ex lectione aut auditione verbi percipimus, sedulo mente pertractanda, & ponderanda sunt, vt ad fidei & vitae vsum transferantur. Sed seorsim quoque ita institui meditatio potest, vt, quae de Deo, eiusque essentia, voluntate, operibus, nobis innotuerunt, reputemus nobiscum. Speciatim opera diuina, tum in regno gratiae, tum in regno naturae, quae quotidie se nobis magno numero offerunt, promptissimam meditando occasionem nobis suppeditant. Hinc enim mox prouidentiam, mox sapientiam, mox iustitiam, mox benignitatem Numinis admirandi, amplissimus nobis aperitur campus. Sed principem inter obiecta meditationis locum, merito tenet passio atque mors Iesu Christi. Haec nunquam non, animo nostro obuerrari debet, ad alendam fouendamque pietatem & studium sanctitatis excitandum, vel maxime comparata. Vt vero rite meditatio procedat, iuuat mentem ab eiusmodi obiectis, quantum fieri potest, auertere, quae distrahere aliorum cogitationes poterant, & reliqua etiam meditationis impedimenta remouere.

* Quantum ceteroquin in humana eruditione acquirenda valeat *meditatio*, aliunde constat. Notumque est illud PERIANDRI: *μάλιστα τὸ πᾶν*. Quod pluribus explicat EDMUNDVS RICHERIVS, in *obseruacione animor.* cap. 9. pag. 248. Addenda, quae diximus, in dissertat. de *cultura ingenii*, cap. 3. §. 10. In factarum rerum cognitione salutari, qui rite proficere cupit, illi itidem necessaria est meditatio. Haec si non accedat, auditio pariter ac lectio parum iuuant. Meditatio efficit, vt in succum & sanguinem conuertantur lecta & audita, & ita ad vsum tandem transferantur. Exemplum nobis praebet beatissima virgo Maria, de qua Lucas: *ἡ δὲ Μαρία πάντα συνέχευε τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ ἑωυτῆς*, cap. 19. Vbi voce *συβάλλουσα* tam eleganter exprimitur actus meditando, vt elegantius exprimi nequeat. Ad meditationem quodammodo spectant, quae mystici quidam scriptores de *contemplatione* tradunt. Sed talia passim admiscunt, quae, accuratiori examini subiecta, admitti nequeunt, & captum praeterea ac conditionem hominum in hac vita excedere videntur. Certe qui de contemplatione ita loquuntur, vt in ea finem velut vitae christianae constituent, non satis mea opinione perpendunt, quid scribant stuantue. Verum est, quod status beatorum post hanc vitam per *intuitionem* describitur 1 *Ioan.* 11, 2. alibi que: sed id quoque notum est, scripturam sacram frequenter ea, quae ad vitamque animae facultatem, intellectum & voluntatem pertinent, vocibus vnus actum significantibus, exprimere. Constat praeterea, intelligendi seu cognoscendi actus esse propter actus voluntatis. A statu etiam vitae futurae minus recte argumentum ducitur ad statum huius vitae. Intuitio illa beatorum longe alterius generis est, quam cognitio

cognitio & meditatio viatorum. Interim isti haec confundere videntur. Nobis itaque meditatio non pro fine habetur, sed inter media refertur proficiendi in vita sancta, idque pro vitae huius conditione, ideoque obiecta eius, finem, & adiumenta paucis indicavimus. Quo pacto, quae mystici de contemplatione tradunt, in sano sensu de meditatione accipi queant, ostendit BALTHASAR KÖPKEIVS, in *theologia mystica, seu aescetica* Germanice edita, cap. 2. §. 4. p. 92. seqq.

§. XVIII.

Ad media promouendi studium sanctitatis porro referimus, *vsu* legitimum, atque *praxin sacramentorum*. Et ad *baptismum* quidem quod attinet, ad vitae sanctitatem plurimum confert, si federis baptismalis memores simus, & an etiam diligenter & exacte eius obseruemus condiciones? exploremus. *1 Petr. III, 21.* Quod etsi quouis tempore fieri queat, & debeat, cum primis tamen hoc nostri est officii, cum actui baptismali nos interesse oportet, vel temporis ratio, aut alia quaedam hoc a nobis exigit causa.

* Quo sensu baptismus hic dicatur *συνδήσις* *κατάθε*; *ἐπερώτημα* *ἢ* *ἰδὸν*? inter viros doctos varie disputatur. Sunt, qui *ἐπερώτημα* *stipulationem* vertunt, notantque, apud antiquos iuris interpretes verbi *ἐπερώτημα* hanc esse notionem, vt significet, *promitto, respondeo*. Quorsum & B. LUTHERI versio Germanica collineat: nec a re ipsa hoc est alienum, cum reuera in baptismo sit stipulatio quaedam, quia per eam de gratia diuina certi reddimur, & in eo spiritum sanctum ceu pigus diuinæ gratiæ accipimus; quemadmodum vice versa bonæ conscientiae studium pollicetur necesse est, qui hac ratione in sedus cum Deo recipitur. Nulla tamen nos cogit necessitas, vt a recepta & vlitata voce cum *ἐπερώτων* & *ἐπερώτημα* significatione discedamus, quæ est, *interrogo, interrogatio*, conf. *Matth. XII, 10. Luc. XVII, 20. Ioann. XVIII, 20.* Et verba Petri hanc significationem omnino admittunt, quorum plenus & integer sensus hic erit: baptismus non est externa sordium corporis ablutio, sed interior ablutio sordium animi, vnde oriatur conscientiae bonæ *ἐπερώτημα*, vt & interrogari conscientiam nostram a Deo suslineamus, vt potere mundatam & ob gratiæ diuinæ certitudinem tranquillam, atque securam, & respondere Deo proutque possimus, *corda adpersi a mala conscientia & ablui a peccatis aqua baptismi, Ebr. X, 22.* atque *mundati sanguine Christi ab operibus mortuis, Ebr. IX, 14.* id est, a peccatis puram & pacatam conscientiam habemus. conf. ABRAHAMVS CALD-VIVS ad *h. l.* Significatio vocis *ἐπερώτημα*, qua *interrogationem* denotat, pluribus confirmatur in libro, multiplici eruditione referto, cui titulus: *Vesperae Graeninganae*, qui Amstelodami MDCXCVIII prodiiit, *colloq. 3. p. 35. seqq.* sed tamen, vt sensus alius verborum Petri inde eruat. Cum enim auctor, qui hanc ibi sententiam profert, receptam hanc esse vocis *ἐπερώτων* significationem, probasset, qua interrogare significat, & inter alia erudite monuisset, HESYCHIVM *ἐρωτησάμεθα* explicare per *πυθιάμεθα*, quæ vox vsurpari solet, cum agitur de consulendo oraculo, cum etiam sententiam eorum, quæ vocem istam h. l. per *sponsorum*, vel *stipulationem*, vertunt, reiecit, suam ita explicat mentem: *vnde colligo, inquit, ἐπερώτημα* *συνδήσις* *κατάθε* esse proprie *interrogationem* *bonæ conscientiae, qua Deus consultitur, & ab eo rationem dirigendæ vitæ nostræ postulamur.* Hoc sensu accepit hanc vocem Dorotheus, in *διδακταλ* *ἰδὸν* *συνεχάρον* *λογισμὸν* *πύθασθαι* *ἑαυτῶν* *ἢ* *ἐπερωτήσεως, meis ipsius ratiociniis nunquam sum obsecutus, quin alium aliquem consuluerim.* Et ibid. *συνδάσκαλος* *ἐπερωτῶν* *ἰδὸν* *ἰδὸν*, *καὶ* *μὴ* *ταῦτῶν* *ἑαυτοῖς*, nolite aliis inconsultis, *vestra ipsorum placita sequi: studiosi estote alios consulere, nec eam statim inire viam, quæ vobis arrisū.* Cum fidelis poenitens ad Deum accedit, tanquam ad oraculum, illum consul-

turus, & ab illo docendus, qua ratione vitam suam instituas, dicendo cum Paulo, quid vis a me fieri? vel cum adolescente evangelico, de quo Matth. XIX, 16. quid a me fieri oportet, ut salutem consequar? cum certo obsequendi proposito, & voluntatem suam Dei voluntati subiiciendi, firmum hoc propositum sinceræ, vniuersalis, intemeratæ, & nunquam violandæ obedientiæ cum animo vestri conscio, illud est, quod Petrus opponit ΠΑΚΤΙΑΜΑΤΙ ΣΑΡΚΟΣ & ΨΥΧΗΣ ΚΡΑΤΕΙΑΝ in illa corporis ablutione, quæ est mera ceremonia, qua significatur ea animi dispositio & submissio conscientiæ Deo nos docturo, & præcepturo, quid a nobis exigit, ut salutis compos euadamus, sine qua baptismus esset ceremonia inanis & omni fructu vacua &c. In quibus virti docti verbis id quidem reprehensione dignum, quod baptismum externum pro mera ceremonia habere videatur, cum aliunde constet, eum simul esse medium efficax producendi fidem in infantibus, & eandem confirmandi ac augendi in adultis. Quod ad rem ipsam attinet, prior equidem præferenda nobis videretur sententia, sed posteriorem tamen cum ea quodammodo coniungi posse, existimo. Si enim hominis regeniti hic est character, ut conscientiam suam interrogari sustineat a Deo, cum sanguine Christi eam mundatam & purgatam a peccatorum sordibus sciat; eiusdem profecto etiam est, dare operam, ne peccatorum sordibus eam iterum contamineat, sed potius, ut Deum eum oraculum consular & interroget, quid porro a se fieri velit, ut in fide perseueret & in vitæ sanctitate proficiat, seu ut cognoscat, τὸ τὸ θεῖον τὸ θεῖον, τὸ ἁγιάζον καὶ ἑυάρατον καὶ τίλσον. Rom. XII, 2. Et hæc est præstantissima baptismi praxis, si in ista interrogatione & inquisitione voluntatis diuinæ quotidie pergamus, cum firmissimo proposito eidem in omnibus nos subiiciendi.

§. XIX.

Sacræ eucharistiæ, alia est ratio quam baptismi. Ut enim hic semel rite collatus non repetitur; ita illa sæpius vti fas est, idque ad labascentes vires spirituales restituendas, augendasque.* Quin itaque inter media promouendi vitæ sanctitatem eaque efficacissima, locum obtineat haud vltimum, nemo de hocce sacramento sanam fouens sententiam, dubitauerit. At proderit tum demum sacra eucharistia, si quis ea recte vtatur. Indignis enim sacræ huius coenæ conuiuiis, grauissima potius inde imminere pericula, nouimus. conf. 1 Cor. XI, 27.

* Ut enim cibus & potus naturalis ad conseruandas & augendas vires corporis necessarius est, ita ad animi vires spirituales conseruandas augendasque comparata est sacra eucharistia, in qua verum corpus verumque sanguinem Christi accipimus. Hinc & eleganter a CHRYSOSTOMO vocatur τροφή πνευματική, cibus spiritualis. Πηρῶτον, inquit, ἡμῶν ἢ ψυχῆς ὄταν μὴ μετέχωμεν τῆς πνευματικῆς τροφῆς, corrumpitur anima nostra, si cibi spiritualis non reddamur participes: homil. 3. in epist. ad Ephes.

§. XX.

Si ergo quaeratur, quis sacra coena vti debeat, ac possit? respondemus, omnes illos hoc rite facere posse & cum fructu, qui habent facultatem seipsos explorandi. 1 Cor. XI, 28. Vti vero illi, qui rationis vsu destituuntur, ad δοκιμασίαν plane sunt inidonei, ita recte spiritualis δοκιμασία, de qua Paulus loquitur, non nisi a regemur institui potest. Et hosce demum salutariter & cum fructu, si ea qua decet, ratione accedant, eucharistia sacra vti posse, inde quoque palam est, quod ad confirmationem, augmentumque fidei, & vitæ spiri-

Spiritualis hocce sacramentum spectet. * Qui autem fide & vita spiri-
tuali adhuc destituuntur, nec dum conuersi aut regeneriti sunt, in iis
fides & vita spiritualis nec confirmari nec augeri potest. In hoc ita-
que statu qui se constitutos norunt, se conuertere prius ad Dominum
debent, quam ad sacram coenam accedant, nisi grauissima Dei iudicia,
sibi ipsis attrahere velint.

* Huc apud veteres solennis illa pertinebat formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, qua in eucharistiae
celebratione, alii quidem accedere, alii autem recedere iuebantur. Qua de re multa ha-
bet CHRYSOSTOMVS, homil. 17. in epist. ad Ebraeos. Clara, inquit, voce, terribili cla-
more, tanquam praeco aliquis, manum tollens in altum, in sublimi stans, & omnibus conspicuus,
& in tremendo illo silentio vehementer vociferans, alios quidem vocat, alios arcet sacerdos, non
hoc manus faciens, sed lingua clarius & apertius, quam manu. Tum de ipsa, qua utebatur
formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, subiicit: ὅταν ἄνθρωπος τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τὸ τοῦ ἀγίου, ἢ τις ἴσῃ
ἐστὶν ἁγίος, μὴ προσέτω; quando dicit, sancta sanctis, hoc dicit, si quis non est sanctus, non acce-
dat. Et hoc est, quod hic contendimus.

§. XXI.

Praeterea cum sacra coena in commemorationem mortis Christi
instituta sit, 1 Cor. XI, 25. 26. hoc est, vt mortis & passionis Christi recor-
datione, in fide & amore Dei & aliorum hominum fortiores ardentio-
resque reddamur, toties ad eam accedendum esse patet, quoties per
imbecillitates, quibus circumsepti sumus, & tentationes, quibuscum
nobis conflictandum, confortatione quadam nobis opus est. Certo
itaque temporis spatio vsus sacrae coenae circumscribi nequit, vt de-
finiatur, quando aut quoties ea vtendum. * Sed cuiuslibet arbitrio &
iudicio spiritali hoc est relinquendum. Si quis autem, num in spiri-
tualibus fortis an imbecillis sit, num confortatione egeat, an non egeat?
ignorat, documentum inde capere potest, se forte omnino fide & vita
spiritali adhuc destitutum esse.

* Bene hoc explicat B. LUTHERVS in catechismo maiori pag. 560. Crebriorem enim
sacrae coenae vsum verbis grauisimis commendans, haec post alia subiicit: *Dixeris au-
tem forsassis: tamen haec quoque particula, quotiescunque feceritis, adiecta est: haec equidem
cogit neminem, sed relinquit sacramenti vsum, in cuiusque arbitrato, liberum: respondeo: au-
dio, sed non dixit, vt perpetuo nunquam faciamus; quin potius haec ipsa verba dicens: quo-
tiescunque feceritis, una iniunxit, vt saepe sacramenti communionem iteremus. Estque pro-
pterea adiectum, quod sacramentum velis habere liberum, non certo tempori alligatum, velut
erat Iudaeorum pascha, quod singulis annis semel tantum, ac non nisi decimo septimo die primi
mensis, vesperi manducare, nec vllum diem transilire cogebantur. Quasi velis dicere: ego
vobis festiuitatem paschalem seu coenam adorno & constituo, quam non tantum ad huius diei
vesperam quotannis celebrabitis, sed ea saepe fruemini, quando & quotiescunque libitum fue-
rit, prout cuique integrum erit & necessarium, nulli loco aut tempori alligatum, &c.*

§. XXII.

Præparatio ad salutarem sacrae eucharistiae vsum, consistit in
δοξολογία ista antea nobis commemorata, qua homo regeneritus seipsum
accuratè explorat, vt quibus adhuc obnoxius sit defectibus, intelligat.

Rr 3

* Nec

* Nec istos defectus infirmitatesque cognovisse, satis est: sed in causas quoque earundem est inquirendum, ut iis perspectis, tanto felicius in iis emendandis elaboremus. Coniuncta verò ista exploratio esse debet cum seria omnium istorum defectuum detestatione, itemque cum fiducia in Christum de remissione illorum per eius meritum impetranda, & proposito serio, eos, quantum in nobis est, emendandi corrigendique, item cum ardenti desiderio per eucharistiae usum vires ad hoc necessarias, impetrandi. Utque rite procedat ista exploratio, iungendas esse preces, animumque ab iis omnibus, quae illum turbare poterant, auertendum esse, nemo non intelligit.

* Diserte hoc docet Paulus: δοκιμάζετε δὲ ἑαυτοὺς ἐάνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ ἄλλος ἐκ τῶ ἄλλου ἐδίδατο, καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ πίντω; 1 Corinib. XI, 28. Constat autem, quod δοκιμάζειν idem sit, ac explorare, iudicare, num aliquid velle se habeas? Sic Rom. 11, 18. dicitur: δοκιμάζεις τὰ διαφθόρα, quid faciendum, & quid non faciendum sit. Pari ratione & THEODORETUS ad h. l. καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφθόρα, ἐν τῷ ἐναντία ἐκλήλοις, δικαιοσύνην καὶ ἁδικίαν, σωφροσύνην καὶ ἀκολασίαν, ἐυσέβειαν καὶ ἁσέβειαν; & probas vtiliora, id est, iudicas de iis, quae sunt contraria, exploras iustitiam, & iniustitiam, temperantiam & intemperantiam, pietatem & impietatem. Hinc & HESYCHIVS, δοκιμάζειν, explicat per κλέπτειν, ἔστρεβλειν, qui iudicavit, exploravit. Immo ipse ita hanc vocem explicat Paulus apostolus, vers. 31, ἃ γὰρ ἑαυτοῖς διεκρίνομεν, ἐκ τῶν ἐπισημάτων. Quod antea dixerat δοκιμάζειν, hic vocat διεκρίνω. Qui enim hic διεκρίνω per punire interpretatur, quid dicant, sentiantque, parum pensi habere videntur, multo minus memores esse eorum, quae antea dixerat apostolus. Accuratam itaque & exquisitam sui explorationem requirit. Quo sensu & Gal. VI, 4. dixit: τὸ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμάζετε ἑαυτοὺς. Quod THEOPHYLACTVS explicat: ἔστρεβλεῖτε μετὰ ἐπιβήσεως τὰς ἑαυτοῦ πράξεις, examinet accurate actiones suas. Hinc & δοκιμὴ notitia experimentalis, Rom. V, 4. conf. & Iac. 1, 3. 1 Petr. 1, 7.

§. XXIII.

In ipso usu salutari fides utramque facit paginam,* qua certi sumus, nos verum corpus verumque sanguinem Christi accipere, idque ad commemorationem mortis eius. Quam enim vere & certo ipsum corpus, ipsumque sanguinem Christi ore nostro accipimus, manducamus, & bibimus, tam verum certumque est, pro nobis Christum cruci affixum, mortuumque, & sanguinem suum effudisse, ut pro nostris satisfaceret peccatis, iramque Dei placaret, & a potestate satanae mortisque metu nos liberaret. Quo ipso fides nostra mirifice confirmatur, animusque accenditur, ut pro tanto beneficio se gratum demonstrare velit, idque accurata mandatorum Dei observatione, ardenti amore Dei & aliorum, hominum, & diligenti evitacione eorum omnium, quae Christum servatorem nostrum offendere poterant.

* Ἐμφανῶς, more suo, hoc edisserit B. LUTHERVS nosse, in catechismo maiori, p. 558: Neque enim, inquit, saxis aut truncis dicta aut annuntiatæ sunt, sed audientibus, ad quos ita inquit: accipite, & manducate &c. Et quia peccatorum condonacionem offert, benigneque pollicetur,

pollicetur, non possunt haec aliter atque per fidem percipi. Eam fidem ipse iis verbis exigit, inquam, pro vobis traditur, pro vobis effunditur &c. Et nonnullis interiectis: Thesaurus equidem apertus est, atque omnibus obuius & expositus, atque adeo ad fores usque adductus, immo potius mensae ad vescendum impositus; at requiritur porro, ut hunc sibi peculiariter vindices, huic manum extensam admoveas, constanter credens, quemadmodum ipsa verba te docent.

§. XXIV.

Et hinc simul, quis fructus & effectus sacrae coenae sit, itemque quid post sacrae coenae usum, nostri sit officii, intelligitur. Fructus est, fidei & virium spiritualium corroboratio, qua ad pugnam contra hostes spirituales, speciatim carnem & sanguinem alacriores, fortioresque, & in omni officiorum genere ardentiores facti, in coepto semel sanctitatis cursu strenue pergitur.* Vnde maximum, quod in sacra coena nobis exhibetur, Numinis beneficium grato agnoscere animo, propositique vitam emendandi corrigendique, memores & tenaces esse, nostrarum utique est partium. Fructus vero isti & effectus sacrae coenae, signa sunt, & documenta, dignos nos fuisse eius conuiuas: quae de re vt certi simus, magnopere nostra refert: sed obseruanda tamen, quae de signis incrementi vitae spiritualis ceteroquin tradi solent, & in applicatione caute procedendum, vt & eorum, qui in tentatione quadam constituti sunt, habeatur ratio, & quae naturae sunt, ab iis, quae sunt gratiae, diligenter discernantur: cum vt in aliis, ita in iis, quae ad legitimum sacrae eucharistiae usum pertinent, naturae gratiam imitantis fallacia, longe sit frequentissima.

* Eleganter CHRYSOSTOMVS sacram coenam vocat: τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν νῆρας, τῆς διαβολῆς ἀνδραγῶν, τῆς παρρησίας ὑπερβολῆς, ἐλαττωσά, στερητικῶν, φθῶς, ζῆλον, animae nostrae nervos, mentis vinculum, libertatis fiducialis causam, spem, salutem, vitam, in prior. ad Corinthios homil. 24.

§. XXV.

Quae haecenus commemorauimus media promouendi studium sanctitatis, ita comparata sunt, vt in omnibus concurrat *oratio*: quae adeo, tum hoc nomine, tum quod per se ad sanctificationem plurimum conferat, & ad gratiam Numinis impetrandam necessaria sit, inter media sanctificationis omnino referenda, ne vltimum inter ea locum tenet. Est autem oratio, eleuatio seu applicatio mentis ad Deum, ad impetranda, quae nobis necessaria sunt, secundum voluntatem eius, per Iesum Christum.

§. XXVI.

Dum in *mentis eleuatione* orationem consistere dixi, hoc nomine tum intellectum, tum voluntatem, intelligo. Vtramque enim facultatem ad Deum eleuari oportet. Voluntatem quidem, vt serio concupisca-

cupiscamus ea, quae a Deo petimus. Ceteroquin illusoria prorsus esset oratio. Quod tamen saepius contingit, dum verbis externis bona spiritualia a Deo se petere homines profitentur, nominis v. g. diuini sanctificationem, regni diuini aduentum, & alia, quae reuera non expetunt, & ea se non expetere deprehensuri essent, si se ipsos serio explorare vellent. Hinc & patet, si miseriam suam homo sentiat, & bonorum, quae a Deo petit, indigentiam, tum demum voluntatem prompte ad Deum eleuari. Eleuari autem voluntas nequit, vt non eleuetur simul intellectus, qui cogitationes omnes ad Deum dirigit, quibus miseriam nostram coram Deo explicamus & bona, quae necessaria nobis sunt, expetimus. Et hoc est, quod Christus dicit, adorandum Deum esse *in spiritu & veritate*, Ioan. IV, 23. 24.

* Non vna equidem interpretum de horum verborum, *in spiritu & veritate*, significatio, est sententia. Sunt enim, qui verba haec per *in die duobus* explicant, *in spiritu veritatis*. Spiritum namque & veritatem pro vno eodemque habent; prouocantes ad Rom. 1, 9. 11, 29. 2 Corin. 111, 8. Alii *spiritum* volunt opponi carni, seu ritibus carnalibus, *veritatem* figuris & vmbis, ac hypocrisis exteriarum actionum. Alii aliter. Mihi illorum maxime placet sententia, qui obseruant, quod adorare in spiritu & veritate, duo significare possit, alterum, quod commune est omnibus temporibus, alterum, quod vni alicui temporis est proprium. Omnibus commune est temporibus, Deum adorare spiritu, hoc est, mente, non externis solum corporis gestibus, aut verbis sine sensu animique attentione prolatis, ac veritate, id est, sincere & sine fucis; sic vt *spiritus* opponatur gestibus corporis, verbis sine sensu & attentione prolatis, *veritas* autem fucis & hypocrisis; quemadmodum & alias vox *καθ' οὐρανὸν* sumitur. conf. Ephes. 1 v, 21. Qua quidem ratione Deum adorandum esse, nec Iudaeis nec gentilibus prorsus ignotum fuit, multo autem magis christianis ex luculenta euangelii promulgatione constare debet. Videtur tamen aliquid in verbis seruatoris contineri, quod temporis noui testamenti est proprium. Et tum Deum adorare in spiritu & veritate, est eum colere sine apparatu elementorum mundi, & praeepti carnalis, sine figuris & vmbis, sine respectu ad certum aliquem locum, certosque ritus. Qua quidem ratione *spiritus* opponitur *litterae & praeepto carnalis*; *veritas*, *vmbis*. Posterior autem hicce sensus priorem adeo non excludit, vt includat potius & supponat: cum & in nouo testamento preces, quae fiunt sine *spiritu*, hoc est sine mente & verborum sensu, & sine *veritate*, hoc est per fucum & hypocrisin, Deo nequitiam gratiae sint. conf. HERMAN-

NVS WITSIVS, *exercitas. 1. in orat. domin. §. 39.*

§. XXVII.

Mentis praeterea ista eleuatio, in qua orationem constituumus, nequitiam excludit sermonem oris. Etsi enim hic non semper sit necessarius, temporisque & loci, & aliarum circumstantiarum ratio eum non semper permittat, Deo etiam cordium scrutatori omniscio, cogitationes omnes animique motus innotescant, etsi verbis non exprimantur, fieri tamen vix potest, quin cor spiritualibus motibus plenum, in verba prorumpat. *Ex abundantia enim cordis, loquitur os. Matth. XII, 34.* conf. 1 Sam. I, 13. Praeterea ad excitandam fouendamque deuotionem

nem plurimum confert, si mentis conceptus verbis proferamus. * **Vnde & ad torporem & ignaviam animi excutiendam, non tantum expedat, sed & necessarium quandoque est, ex parte hominis, vt hac ratione preces ad Deum fundantur.**

* Id iam recte, vt multa alia, **AVGVSTINVS** obseruauit, dum, *nescio, inquit, cum hi motus corporis fieri, visumotu animi praecedente, non possint, iisdem rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur. lib. de cur. pro mort. cap. 5.* Accedunt exempla sanctorum hominum, qui clara voce preces ad Deum fuderunt. Hinc & in scriptura *sacra clamare* aliquando est Deum ardentissimo animi adfectu inuocare. vid. *Exod. VIII, 11. XIV, 10. 15. Matth. XXVII, 46. 50.* & clamor ponitur pro oratione seu precatione vehementissima, *Exod. 11, 23. Psalm. XV, 11, 1. XV, 11, 7.* Immo inde ratio petenda, cur ardentissimi gemitus, & suspiria cordis, sine vocis externae emissionem, apud vereres, *clamos cordis* nomine veniant. Ceterum quod Deus clamore externo & clara voce non egeat, vt preces suorum exaudire queat, eleganter docet **CLEMENS ALEXANDRINVS** lib. 7. *Stromat. pag. 724. loquaces, inquit, linguas Deus non expectat, vt ab hominibus interpretes, ἀλλὰ ἀπαρκῆδες ἀπόντων γινώσκῃ τῆς νοήσεως, sed cognoscit omnium omnino mentes, &c.*

§. XXVIII.

Licet autem oratio ab omnibus hominibus, immo creaturis ratione praeditis, requiratur, non tamen omnes ad orationem sunt idonei, sed illi tantum, qui in spiritu & veritate mentem eleuare possunt. Quod quidem tantum regeneratorum est proprium. Etsi enim irregeneriti & hypocritae etiam sibi orare videantur, immo multi & prolixi sint in precibus, verba tamen faciunt, aut sine sensu, & spiritu, aut sine veritate, vt ea petant, quae petere nefas est, aut si petant, quae petere fas est, idque eo, quo decet ordine, ipsi tamen serio ea non cupiant, quae petunt. Hinc & Deus peccatores non audit, *Ioan. IX, 31.* * Super regenitos autem effundit *spiritum gratiae & precum, Zach. XII, 10.* illi acceperunt *spiritum, per quem clamant: Abba pater! Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Est haec equidem vox coeci istius a natiuitate, cui Christus seruator visum restituit: *ὄψαμεν δὲ ἔτι ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ ἀλλ' ἴδεν τις Θεοσεβῆς ἢ καὶ τὸ θέλημα κυρίου κατὰ τὸ ἐκείν.* Nihil tamen dixit, quod a rei veritate alienum sit, aut non aliis quoque scripturae sacrae dictis confirmari queat, modo id, quod dixit, recte intelligatur. Verissimum id est: si primo id, de quo ibi sermo est, consideremus, de facultate scilicet edepdi miracula. Hanc si impii a Deo expectant, non est, quod sibi polliceantur exauditionem. Id recte admodum **HVGGO GROTIVS** obseruauit, dum verba haecce ita explicat: *est & hoc prouerbiale, vt videre est Psalm. XXXIV, 16. & alibi. Sed & hoc aptandum est ad praesentem materiam, vt intelligatur Deus libenter concedere potestatem signorum bis, qui pio animo Dei mandata exequuntur, & ad hoc signis opus habent.* Quod non ita capiendum, ac si promiscue signa a Deo petere fas sit: sed quod legitima sit hominis istius ratiocinatio, eum, qui precibus suis a Deo hoc impetrare potest, non esse hominem sententiam generalem, Deum peccatorum preces non exaudire. Quod itidem verissimum, modo recte intelligatur. Peccatorum scilicet nomine intelligi possunt, sicut illi, qui in peccatis perseuerant, nec vllam curam, vitam moresque murandi, animum subire patiuntur: aut illi, qui saniora admittere consilia parati sunt, gratiaeque diuinae non amplius reluctantur. Illorum quod non exaudiat preces Deus, certissimum: at de his

secus sentiendum, si modo ceteroquin preces eo modo fundantur, quo fundi debent. conf. *Psalms. LXV, 18. Proverb. XV, 29. XXVIII, 9. Esa. I, 15.* Si vero Deus interdum facit, quae impii precantur, inde non inferendum, quod preces illorum exaudiat, sed vel ideo hoc facit, quod ordinem salutis, quem praescripsit, obseruet, vel quod singularis aut benignitatis aut iustitiae exemplum, concedendo quae suo ipsimet malo expetunt, statueret erga eiusmodi homines velic.

§. XXIX.

Quod ad solum Deum oratio sit dirigenda, per se patet, idque sibi ex instituto comprobabitur. * Nunc saltem obseruamus, quod ipsa Dei, quem adoramus, maiestas requirat, ne quid in oratione ea indignum admittamus. Ante omnia itaque requiritur, vt animus ad tantum negotium rite praeparetur, nostrae imbecillitatis & diuinæ maiestatis meditatione, ad humilitatem nos excitando, *Kohel. V, 1.* eum a cogitationibus alienis & adfectibus importunis euacuando, *Es. XXVI, 20. Matth. VI, 6.* & ab omnibus obiectis, quae illum turbare poterant, auocando, & ab ipso Deo spiritum precum petendo, *Luc. XI, 1. Rom. VII, 16.* conf. & *Iob. XI, 13-14-15. Psalm. LVII, 8.*

* Hac de re ex instituto, in *part. 2.* seu in *iurisprudencia diuina*, dicitur.

§. XXX.

Animo ita rite praeparato & disposito, in ipsa oratione cumprimis adsit fides, iuxta illud Iacobi: *postulet autem* (qui aliquid a Deo petit) *cum fiducia, nihil dubitans. Qui enim dubitat, similis est fluctui maris, ventis adso & excito. Neque vero se patet is homo quidquam a domino impetraturum, cap. I, 7.* conf. & *i Tim. II, 8.* Ea vero fides cum fundetur in merito Christi, intelligitur inde, cur dictum, quod omnis oratio fieri debeat per Christum, vel in nomine Christi, Ideo enim de exauditione certi esse possumus, & cum fiducia absque dubitatione orare, quia Christus nobis omnia bona coelestia promeruit. Qui ergo in Christum credit, certus etiam esse potest, quod per Christum omnia impetrare queat. vid. *Ioan. XVI, 23.* add. *Rom. VIII, 32.* Adsit etiam animus attentus & feruidus, *Apoc. III, 14. 15. 16.* idemque purus, & pravae conscientiae immunis, hoc est, in quo nullum amplius sit peccandi propositum, sed qui peccata contra serio detestetur. *Ebr. X, 22. Iacob. IV, 2. 3.*

* Hoc ipse nos seruator docuit: *καὶ ὅτι ἂν ἀρῆσθε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τότε κερύσθη, Ioan. XIV, 13.* Quod & repetitur *cap. XV, 16. XV, 23. 24.* Solebant equidem Ebraei, Abrahami, Isaac, Iacobi, in precibus suis facere mentionem: sed si quis inde inferre veller, eodem sensu intelligendum esse, cum in nomine Christi precari iubemur, is magnopere falleretur. Nec enim patriarchae isti quidquam posteris suis aut promeruerunt, aut promereri poterunt, vt hoc sensu in illorum nomine preces ad Deum fundendae fuerint, aut fundi poterint. Promissionis autem patriarchis istis factae auento in precibus suis recordabantur,

cum ea ad Christum spectaret, in quem dum fidem suam hac ratione profitebantur, in eius quoque nomine orasse merito censentur. In nomine namque Christi orare nihil aliud est, quam vera fide, quae merito Christi innititur, orare, quemadmodum in nomine Christi remissio peccatorum, & vita, communicatur & obtinetur, id est, per meritum Christi, *Luc. XXIV, 47. Ioan. XX, 31. Actor. X, 43.* Vnde liquet, quod haec precandi ratio in nomine Christi, hoc sensu omni tempore obtinuerit apud fideles: & quorumcumque exaudita a Deo preces sunt, ideo exaudita sunt, quod factae fuerint in nomine Christi, hoc est, vera fide in Christum. De apostolis equidem ipse servator: *ἡμεῖς ἄγροι ὡς ἡρώδης ἰδὼν ἃ τῷ δεβουῶντι πῦρ, Ioan. XVI, 24.* at inde non sequitur, nec apostolos, nec fideles veteris testamenti in nomine Messiae quidquam petiisse, seu fidem in Messiam fundamenti velut loco precibus suis non subtrahisse: sed hoc tantum, quod determinate in nomine Iesu Nazareni non orauerint, aduentum veri Messiae hoc ipso professi. Hoc namque discrimen inter veteris & novi testamenti fideles intercedit: quod illi in nomine Messiae, cuius adhuc aduentum expectabant, petierint, hi vero in nomine Messiae, qui iam venit, hominumque peccata suo sanguine expiavit. Ceterum patet ex dictis, verba Christi non id sibi velle, quod semper expresse nominis eius fieri mentio debeat, cum de fide sine intelligenda: interim & id quoque recte fit, modo fides simul addit; ceteroquin nuda ista verborum: *in nomine Iesu Christi*, prolatio, parum aliquem iuuabit, secus ac multi hominum plebeiorem sibi persuadent.

§. XXXI.

Perseuerandum quoque est in oratione. Orandum enim est *omni tempore, Ephes. VI, 18. semper, Luc. XVIII, 1. indefinenter, 1 Thess. V, 17. nocte & die, 1 Thess. III, 10.* exigente cum primis necessitate. *Ef. XXVI, 16. 17.* Nimirum, non id sibi volunt ista scripturae dicta, ac si negotiis omnibus sepositis, tantum precibus vacandum sit, cum ex aliis contrarium constet, conf. *1 Thess. II, 9. 2 Thess. III, 8. 9.* sed quod quodocunque licet, etiam inter labores, saltem per suspiria mens ad Deum eleuanda sit, ita tamen, vt certum etiam quotidie tempus orationi destinetur, quo sepositis reliquis negotiis orationi tantum vacemus, & ita vires spirituales colligamus, praesertim quando beneficiorum diuinorum recordatio ipsa huius nos officii admonet. Omnis tamen hic abesse debet superstitio, & non tam ad temporis rationem, quam ad animi statum conditionemque est respiciendum. Vnde &, quid de *horis*, quas vocant, *canonicis Pontificiorum* * censendum sit, patet.

* Haud contemendam cultus diuini partem apud Romanenses constituunt *horae*, quas vocant, *canonicas*: ita dictae, aut quod canonicum idem sit ac ecclesiasticum, aut, quod preces sint canonicorum choro additorum. Preces scilicet hic designantur, cum canticis & hymnis certis quocidie horis peragenda, quarum praeter nocturnas vigilias, septem vulgo constituunt, martyrinam scilicet seu laudes, primam, tertiam, sextam, nonam, vesperas, & completorium. Quae, quid sibi velint, nomina, & quae singularum horarum sint mysteria, prolixè & cum variae eruditionis adparatu edisserit IO. BONA, cardinalis, in tractatu de diuina psalmodia, eiusque causis, mysteriis & disciplinis &c. cap. 4. seqq. De singulis etiam officiis, quod in istis horis canonicis peragi solet, partibus, oratione dominica, salutatione angelica, symbolo apostolorum, &c. item hymnis, antiphonis, canticis, psalmis &c. idem auctor copiose disserit, cap. 16. pag. 423. seqq. Non minus operosus est in asserendis causis, cur certae quaedam horae precibus eiusmodi & psallendis hymnis fuerint destinatae, cap. 2. pag. 48. seqq. ex quibus praecipua est, quam quarto loco

loco adfert, & omnium scriptorum calculo adprobatum dicit, in memoriam passionis Christi horas istas institutas fuisse. Quorsum si primi huius inuenti autores hocce institutum comparatum esse voluerunt, minime quidem illud reprehendendum esse, ut fateamur, necesse est. Quid enim laudabilius, quid homine christiano dignius, quam quotidie mortem cruentam feruatoris optimi pio gratoque concelebrare animo, & horas quoque in eius passione prae reliquis memorabiles deuota recolere mente? Sunt vero plurima Romanensium instituta ita comparata, ut ex pio & innocenti consilio orta, in foedissimam turpissimamque degenerauerint superstitionem. Certas utique precibus destinatas habere horas, neutiquam vituperandum: laudabile hoc potius, immo quodammodo necessarium. De publicis precibus hoc palam est, quae ordine, nisi istatis hoc fieret horis, administrari commode non possent. Ad priuatas quod attinet, iam ex dictis constat, quo pacto omni quidem tempore, inter labores etiam, mentis ad Deum eleuatione, orandum sit: sed quod certae quoque quotidie horae huic officio destinandae sint, at absque superstitione, vel ipsa infirmitatis, & ad mala quaeuis pronitatis, qua circumsepti sumus, ratio nos admonet. Qua in re exemplum etiam nobis praecuntes habemus viros sanctissimos. De Daniele legimus: *temporibus tribus de die ipse, procumbens in genua sua, orabat, & confitebatur coram Deo, quemadmodum fecerat antea, Dan. vi, 10.* Pari ratione Dauidem mane, meridie & vespere, preces ad Deum fuisse, colligunt ex *Psal. lV, 18. Vespere, & mane, atque meridie meditabor, & perstreparam, donec audieris vocem meam.* Occasio hinc forte enata Iudaeorum magistris, tria quotidie tempora precibus statuendi, & ac si a patriarchis ipsis ea acceperint, comminiscendi. Ebraeos imitatio sunt veteres christiani, qui & ipsi ista habuerunt orandi tempora. Auctor *constitutionum apostolicarum*, quem CLEMENTEM Romanum ferunt, *lib. 7. cap. 48.* ter quotidie orare iubet, praescriptis etiam orationum formulis, quas mane & vespere, & ἐν ἡλίῳ ad prandium, circa meridiem vult recitari. At alter, CLEMENS Alexandrinus, Gnosticum suum quem instruit, non ita stricte horis certis vult alligatum, etsi haud obscure innuat, iam tum certas horas precibus fuisse destinatas: *ἂ τῆ τρεῖς, inquit, καὶ ἄρα τὰ τὰ ἐκ τῆ μὲν ἡμέρας. ὁ δὲ τρίτην φέρε καὶ ἑκάστην, καὶ ἐν ἡλίῳ, καὶ ἐν ἡντιοῦδε παρὰ ἄλλοις ἡμερῶν τῶν ἑσπέρων, δι' ἡμέρας συνήθειαν ἀκούσαν θεῶν.* Quod si nonnulli certas & definitiuas horas constitutum orationi, ut, verbi causa, tertiam, sextam, nonam, ut is, qui est cognitione praeditus per totam oret vitam, dum per preces suas cum Deo studet versari: *stromat. lib. 7. p. 722.* Quod tamen non ita intelligit, ac si plane statas orandi horas respuat; sed eo modo, quo christianis quibusuis semper orandum esse supra diximus. Haec tamen omnia Pontificiorum horis canonicis parum fauent: quippe qui superstitione admodum hac in re versantur, precibus, etsi sine sensu, sine deuotione fuis, modo certae horae obseruentur, magnam vim tribuentes, & hunc numerum, sublata libertate christiana, quibusdam obrudentes, idque sub spe & ratione meriti cuiusdam, modo externo isto officio, iuxta ecclesiae praescriptum, satisfiat. Quae omnia impia sunt & supersticiosa, & cum indole veri christianismi, & ratione precum, quae in spiritu & veritate fieri debent, e diametro pugnant. Sed plura de horis canonicis Pontificiorum dabunt ANDREAS RIVETVS *catol. orthod. quaest. 35.* GIBERTVS VOETIVS, *part. 3. disput. select. p. 1056.* HERMANNVS WITSIVS, *exerc. 5. in orat. dom. p. 72. seqq.*

§. XXXII.

Sed dispiciendum quoque, *quid a Deo petamus.* Qui a Deo petunt, quae concupiscere, multo magis petere nefas, grauissime offendunt Deum, adeoque nec exaudiuntur, nisi forte in illorum poenam Deus fieri permittat, quae volunt. * Paucis dici potest, petenda necessaria, at cum haec vel ad spiritualem vel ad temporalem vitam spectent, ista quidem absolute, haec cum conditione, si modo profint nobis, nec ad aeterna adspirantibus, sint obstaculo. Hinc dictum

dictum supra, quod oratio instituenda sit secundum voluntatem Numinis: ut ea velimus, quae vult Deus, ut ea petamus, quae nobis conducere ipse iudicaverit. *conf. Matth. XXVI, 39.*

* Hoc & ipsi intellexere ethnici, dum nihil a Deo petendum esse docuerunt, quod optare nefas esset. *Nihil Deum roges*, inquit SENECA, *nisi quod rogare possis palam, epist. 10. conf. quae dixi in dissertat. de pietate philosophica §. 33. in select. turis nat. & gens. p. 225. seqq.*

§. XXXIII.

Summa rerum a Deo petendarum continetur in *oratione dominica*, seu formula omnium perfectissima, absolutissimaque, quam nobis praescripsit ipse servator noster Iesus Christus. * In ipsa namque compellatione *patris nostri, qui est in coelis*, ipsa fundamenta, quibus innixi de exauditione certi esse possumus, in memoriam nobis revocat, quae sunt summa & infinita Dei benignitas, eiusdemque omnipraesentia. Quo pacto & ad filialem fiduciam animus accenditur. ** Hinc ipsae petitiones, brevitatem sane, & ordinis concinnitate, admirandae, sequuntur, omnia ea, quae ad nostrae salutis consummationem pertinent, mirifico compendio complectentes. Earum tres priores, ut ipsam salutis nostrae summam, finem & media exhibent: ita reliquae obstacula & impedimenta salutis veluti remouent. Finem & scopum ultimum operum diuinorum prima sistit petitio, *sanctificetur nomen tuum*. Huc namque omnia tendere debent, ut sanctitas diuini nominis, eiusque gloria agnoscatur ab omnibus: hic nobis quoque in omnibus dictis factisque propositus esse debet scopus. *** At tum demum hoc fieri potest, si destructo regno diaboli, quod sanctitati & gloriae Numinis obstat, magis magisque in nobis excitetur, augeatur, confirmetur regnum Christi. Hinc orare iubemur: *adueniat regnum tuum*. **** Ut vero constet, adesse in nobis regnum Christi, quod est *iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto*. *Rom. XIV, 17.* re ipsa atque opere, hoc est, obsequio erga Deum, hoc demonstrari debet. Unde porro orare iubemur: *fiat voluntas tua, sicut in coelis, sic & in terra*. * Namque perfectissimum obsequium angelorum, merito nobis in exemplum quod imitemur, proponitur. Inter obstacula, & salutis impedimenta, quae remouenda sunt, primum est cura, quae nos circumstat, de iis quae ad vitam hanc sustentandam sunt necessaria. Cui ut obuiam eatur, docet servator, haec omnia precibus a Deo impetrari: & quidem in singulos dies, ut de futuris sollicitum esse hominem non necesse sit: ideoque nos orare iubet: *panem quotidianum da nobis hodie*. ** Alterum obstaculum, quod regni diuini in nobis promotionem, rectumque ad salutem cursum impedit, est peccatorum conscientia: Cum enim homo considerat,

quam facile sit, a recto deflectere tramite, immo quam saepe deflectat, & admittat, quae admisisse nollet, facile inducitur, vt animum abiiciat, & bene coeptum interrumpat cursum. Huic occurrit seruator, remissionem peccatorum per meritum suum a Deo nos nunquam non petere, docens, ideoque orare iubet: *remitte nobis debita nostra, sicut nos remittimus debitoribus nostris.* Remissionem namque peccatorum is denu[m] impetrat, quem eorum poenitet, & qui illam serio expetit: quod vero peccatorum nostrorum nos poeniteat, signum certissimum est, si & alii ea, quibus nos laeserunt, remittere parati simus. *** Sed obstant porro tentationes variae, praecipue mundi, carnis & sanguinis nostri, quae arduam & difficile[m] viam salutis reddunt, immo saepius in magnum periculum ea prorsus excidendi, nos inducere possunt. Quibus vt resistere queamus, ad diuinam iterum confugiendum est gratiam: ideoque orare nos seruator iubet: *ne inducas nos in tentationem.* **** Reliqua omnia denique, quae affligere animum, & in mala quaeuis praecipitem dare possunt, vnico complectitur fasce, ipsam simul omnis mali causam & auctorem, cuius potentia calliditasque maxime formidanda est, infernalem genium indigitans, dum nos orare iubet: *& libera nos a malo.* * Finit tandem *δοξολογία*, eaque finem simul omnium petitionum, omnisque orationis, docet, qui est regni, potentiae, & gloriae diuiniae demonstratio. ** Huc enim omnia tendere debent, nec in nostris commodis subsistendum. A gloria enim Dei inchoandum, in ea finiendum est.

* Ipsum enim seruatorem formulae huius auctorem esse, diserte euangelistae tradunt: *Matthaeus cap. vi, 9. seqq. Luc. xi, 2. seqq.* Vt adeo valde impium esse necesse sit, qui hoc negare auit: quod an quis vnquam fecerit, aut, vt faceret, animum induxerit suum, nescio, certe valde dubito. Ex eo autem, quod nonnulli asserunt, vsum esse seruatorem phrasibus sententisque apud Iudaeos ceteroquin receptis, & tum in doctrina Cabbalistica, tum formulis precum, quibus gaudent, obuiis, minime sequitur, Christum formulae huius auctorem non esse, aut a Iudaeis eam mutuo accepisse. Namque, vt auctor aliquis formulae cuiusdam dicatur, sufficit, si ipse eam componat, etsi phrasibus & sententiis aliis etiam notis vtatur. Immo summae hoc sapientiae documentum est, genio & conditioni hominum hac ratione se attemperare. Quod autem in oratione dominica phrasae sententiaeque occurrant, Iudaeis ceteroquin vitatae, a viris clarissimis tam luculenter ostensum est, vt, si quis hoc negare velit, cum eo non amplius disputandum censeam. Demonstrat hoc, vt alios nunc taceam, euidenter HERMANNVS WITSIVS exercitat. 6. in orat. domin. §. 32. seqq. qui tractationem etiam hanc hisce verbis finit: *Procul ab omni verisimilitudine repulsus est, vt tanta phrasium ac petitionum consuetudine, quanta deprehenditur inter orationem dominicam, easque precationes, quae Iudaeis in usu sunt, casu fortuito conigerit. Vnde alterutrum factum esse oportet, vel vt recentiores Ebraeorum magistri ea ex euangelio desumpta ad synagogae suae transulerint usus, vel vt Christus ea ex veterum catechismis (sub quo nomine etiam Cabbalam comprehendere possumus) ac Iudaeorum sui temporis consuetudine mutuatus, discipulis suis vt bonae & sanctae*

& sancta commendauerit. Virumnis dicatur, certe in honorem Christi, huiusque orationis credit. Nam si Iudaei, iurati euangelii hostes, ea ex euangelio sua fecerint, oportet eos admodum captos fuisse elegantia, sapientia, ac sanctitate istorum dictionum, ut, non absterrius exoti sibi nominis auctoritate, ea in suorum quotidie ore esse voluerint. Sed difficulter ab animo meo impetro, ut id factum esse credam. Probabilis longo videtur, Christum se, quantum sapienter & sancte fieri poterat, populi genio accommodans, quae bona apud ipsos inueniebantur, ut priscæ fidei ac spei aureas reliquias, suis vrbibus adplicuisse. Ita factum est, ut neque nimiae & adfectatae nouitatis auidus videri posset, & facilius intelligerentur atque acciperentur ea, quae tradebat, si pateret, en collectionem esse praestantissimorum cimeliorum, quae adhuc in Ecclesiae Iudaicae thesauro restabant. Ita WITSIVS, vir doctissimus, reformatæ quidem ecclesiae theologus, sed insigni iudicio praeditus. Difficiliter equidem haec sententia auctori eruditissimo dissertationis, quae Helmstadii sub titulo: *oratio dominica historice & dogmatice proposita, praecipue autem Iudaismo opposita*, prodiit, qui eam pag. 62. & seqq. refellendam sibi sumpsit. Sed, aut me omnia fallunt, aut reuera inter se consentiunt, qui dissentire videntur. Quae enim auctor dissertationis prolixè disputat, eo tandem redeunt, Christum eas phrasales formulasque in sensu erroneo Iudaeorum non adhibuisse, sed istum potius sensum correxisse, & hac ratione formulam hanc Iudaeorum erroribus opposuisse. Recte. Nec tamen aut WITSIVS, aut qui cum illo sentiunt, hoc docent, quod Christus in sensu corrupto aut falso Iudaeorum istas formulas adhibuerit. Immo dissentere WITSIVS docet, *Christum, quae bona apud Iudaeos inuenerit, & priscæ fidei ac spei reliquias, vrbibus suis adplicuisse*. Phrasibus autem formulisque loquendi Ebraeorum vsum seruatores, post operosam disquisitionem ipse tandem fatetur disputare, dum pag. 67. ceterum non negamus, inquit, sed lubentes concedimus, seruatores vocabulis phrasibusque suis, quibus pharisæi, inter orandum fuisse vsum, meliori tamen sensu & plane contrario. Idem, ut puto, sibi voluit WITSIVS, & qui cum eo consentiunt. Idem etiam censendum de iis, quae eiusdem dissertationis auctor contra sententiam illorum, qui convenientiam quandam inter formulas sententiasque doctrinae sephiroticae Cabbalistarum, & phrasales formulasque orationis dominicae deprehendere sibi visum sunt, adfert. Cui & ego ita olim ad stipulatus sum, ut tamen nequam, ex cabbala Christum hanc formulam desumpsisse, statuerem, quam mihi perpetam nonnulli tribuerunt sententiam. Qui enim asserit, convenientiam quandam inter doctrinam sephiroticam Cabbalistarum, & orationem dominicam dari, non statim asserere tenetur, hanc illa desumptam, sed id tantum inde sequitur, loquendi formulas, sententiasque, quae in oratione dominica continentur, non ignotas fuisse veteribus Ebraeis. Praeterea, quae de sensu doctrinae sephiroticae Cabbalistarum hunc in finem attuli in medium, non alio, quam coniecturarum, loco habenda esse, res ipsa docet. Qui enim, quae de re tam ancipiti ambiguaque disputantur, alio loco habere vellet, oppido falleretur. Quam ubi rem ineptum esset, hac super re pertinaciter cum quoquam disputare velle. Potestque adeo mihi perinde esse, quamcumque aliquis doctrinae sephiroticae in medium adferat interpretationem, cum eam, quam ego dedi, ceu infallibilem propugnare, mihi nunquam in mentem venerit. Interim ad eam stabilendam, quae auctor citatae dissertationis in medium attulit, plurimum conferunt. Doctrinam sephiroticam Cabbalistarum iam ante Christum natum receptam fuisse, non concedit tantum, sed prolixè probat; concedit, immo demonstrat, et ea exhibitam inter alia fuisse doctrinam de regno Messiae, pag. 49. seqq. concedit, & ex instituto docet, euangelistas & apostolos Iudaeorum corruptelas saltem ab hac doctrina remouisse, pag. 58. seqq. Immo concedit, & palam faceret, quod praecipuum momentum trahit, & caput causae est, *Christum & apostolos, Iudaeos inter Iudaeos, ad Iudaeos, & aduersus Iudaeos non potuisse non Iudaeorum vti stilo, de Iudaeorum rebus, & regno differentes*, pag. 60. Et id quidem, nec aliud quidquam est, quod hac de re docuit. An ergo reuera ab illis, contra quos se disputare vult videri, dissentiat, valde dubito. Certe non facio capio, quid sibi velint verba ista pag. 61. *Omnino autem*

autem eo tendunt, non ex cabbala orationem a Christo esse desumptam, licet alii uad' & d'per
 rov agentes tale quid in ea quaerere velint, sed potius hanc illi oppositam & ad destruc-
 tionem eius tendentem. Scilicet, in doctrina sephirotica multa vera & bona inesse, conce-
 dit, at a Iudaeis perperam intellecta. His erroribus dogmata sua & orationem suam op-
 posuisse seruatorem. Restat. Num quis vero illorum, qui conuenientiam quandam inter
 orationem dominicam, & doctrinam sephiroticam statuerunt, in erroneis illis & falsis, iuxta
 sensum Iudaeorum, eam posuit? Ad me quod attinet, mihi eiusmodi quid in mentem
 non venit. Sed cum ipse auctor concedat, in doctrina sephirotica veritates praestantissi-
 mas de regno Christi contineri, cum concedat, euangelistas & apostolos vera a falsis soler-
 ter discretuisse, & corruptelas Iudaeorum emendasse, cum concedat, eos phrasibus for-
 mulisque Ebraeorum adeoque & Cabbalistarum, vsos, sed in sano sensu, me in hisce qui-
 dem capitibus cum eo consentire, palam profiteor. Et quemadmodum in oratione domi-
 nica veritates veteris & purae religionis Iudaicae continentur; ita haec erroribus simul
 & corruptelis Iudaeorum oppostam esse, lubens concedo. Paucis hanc monenda fuisse,
 ne quis talia mihi tribuere pergat, quae mihi nunquam in mentem uenere, & ita graui cri-
 mine sese obstringat.

- ** Grauiſſimas Christo seruatori fuisse rationes, cur Deum nomine patris nos compellendum docuerit, nemo, rem omnem paulo accuratius secum expendens, dubitauerit. Potest namque Deus non minus, ut rex potentissimus, & iudex iustissimus, quam ut pater benignissimus, considerari. Sed cum in illis, qui preces rite fundere cupiunt, filialis adfectus vel maxime requiratur, recte patris nomine compellatur Deus, cum ad hunc adfectum excitandum conceptus ille vel maxime accommodatus sit. Et est sane Deus pater ille, ἱεὺς ἡ πατρὶς ἐν ἀγαπῇ, καὶ ἐν ἡμῖν, ὁμοῦς ζῆτος, Ephes. 111, 15. Causae namque quamplurimae sunt, cur merito patris nomine Deus intuitu hominum ueniat. Ut enim ceteroquin, qui nos genuerunt, patres uocantur, ita multo magis eodem nomine Deus dignus est, qui nos creauit; conf. Deuteronom. XXXII, 16. Malach. 11, 10. & ut sustentationem suam, moralemque conseruationem a parentibus suis mortales habent, ita in Deo sumus, uiuimus atque mouemur, Actor. x VII, 28. ab eo etiam omnia, quae vitae sustentandae inseruiunt, accipimus, Matth. v I, 26. seqq. Multo magis adhuc Deus ita dici meretur, propter regenerationem, dum per uerbum & baptismum nos regenerat, 1 Petr. 1, 3. & 23. per quam diuinæ etiam participes reddimur naturae. 2 Petr. 1, 4. Vnde & omnibus, qui in Christum credunt, potestatem facit, ut fiant filii Dei, Ioan. 1, 12. Et hac quidem ratione Deus omni tempore est hominum, speciatim fidelium, pater, etiam in ueteri testamento, conf. Es. LXIII, 16. LXIV, 8. Speciatim tamen in tempus noui testamenti admodum quadrat haec compellatio, tum quod luculentioribus documentis paternus Dei adfectus sit tum manifestatus, tum quod uetus testamentum schema aliquod habuerit status seruilis, uti nouum contra testamentum in plenam & filialem libertatem fideles adseruit. Iudaismo autem dum haec compellatio, uti & reliquae orationis dominicae partes oppositae dicuntur, hoc de erroribus Iudaeorum, seu Iudaismo corrupto & deprauato, intelligendum est, eorum scilicet hominum, qui seruili spiritu Deum colebant, eumque adeo reuera patrem suum appellare non poterant. Veræ enim & ueteri Iudaeorum religioni, quae quoad substantiam cum christiana vna eademque, Actor. xv, 11. haec compellatio opponi non potuit. Denique nec id praetermittendum, patris compellationis primam speciatim trinitatis uenire personam, interprete ipso seruatore optimo, Ioan. xv, 16. xvi, 23. idque iuxta loquendi rationem, qua alias vsus est Matth. vi, 6. 8. 14. 15. non tamen excluso filio & spiritu sancto, cum de patre nemo cogitare queat, ut non de filio simul & spiritu sancto cogitet. Sed haec iam aliis sunt obseruata, uti & illud, quod partim fidei, partim charitatis sit, Deum patrem nostrum uocare: cum eo ipso indicetur, nos credere, eum erga nos quoque paterno adfectu praeditum esse, & alios homines eodem, quo nos, habere loco profiteamur, quibus non minus, quam nobis ipsis, bene cupiamus. Additur autem porro in hac compellatione: qui es in caelis.

coelis. Quibus vocibus partim Iudaeorum, partim ethnicorum errores redargui, nonnulli censent. Iudaeorum quidem, quod existimarent, gratas Deo nullas alias preces esse, quam quae in templo, vel si procul inde abessent, animo facieque ad templum conversa fierent. Ethnicorum autem, quod icidem aut in templis suis, aut in certis coeli regionibus Deum, quem adoraturi erant, praesentem sibi fingerent. Cumque templum Hierosolymitanum esset typus & figura Christi, addunt nonnulli, sensum verborum istorum huncce esse posse, non amplius in templo Hierosolymitano, sed in Christo, ceu throno gratiae, Deum adorandum esse. Erudita sunt, & lectu digna, quae hac de re adfert GOTTFRIEDVS OLEARIVS, theologus Lipsiensis longe celebrerrimus, in *observat. philolog. ad Mattb. VI, 9. 10.* Simplicitate sua eorum se maxime commendat sententia, qui servatorem omnipraesentiam Dei in memoriam nobis reuocare voluisse, censent, indicando, Deum loco nulli alligatum, sed vbique praesentem, omni etiam loco & tempore adorari posse. Et ita haecce compellatio paucis verbis omnia ea continet, quae filialem adfectum in oraturis excitare possunt. Si enim omnipraesens est, ergo preces nostras audire potest, si pater benignissimus, non est, quod dubitemus, eum etiam hoc facere velle.

*** Si quis primo cogitet, quid *nomen Dei*, tum, quid *sanctificari* significet, illi quoque haud obscurum esse potest, quid significet coniunctum: *sanctificetur nomen tuum.* Nomine suo homo aliis innotescit, & ab aliis hominibus dignoscitur; hinc & per nomen Dei Deus quidem ipse, sed prout se manifestum reddit, & rebus creatis cognoscendum praebet, intelligitur. Idque cum varia fiat ratio, ea omnia nominis diuini notione venire, intelligitur. Duobus autem modis Deus se manifestat, operibus scilicet suis, tum in regno naturae, tum in regno gratiae, & verbo etiam, quod hominibus patefecit. Haec itaque sanctificanda sunt: hoc est, ita circa ea versandum, vt palam fiat, Deum esse sanctum, longe remotum ab omni imperfectione, iis contra virtutibus praeditum, quae non possunt non omnes in eius admirationem rapere, quo pacto, si sanctitas Numinis agnoscat, & agnita vbique praedicetur, laus & gloria, illi debita, ei redditur. Atque hic vltimus est operum Dei omnium finis, ad quem promouendum omnia omnium hominum, dicta, facta, cogitata, consilia debebant esse comparata. Quod & angelorum exemplo condocemur, qui in visione illa Esaiæ vari oblata, illud: *sanctus, sanctus, sanctus est Dominus Zebaoth*, subinde ingeminant, *Esa. VI, 3.* Quod si quis dubitet, cur istud a Deo petamus, quod ceteroquin nostri est officii, & forte ab aliis, nobis etiam non petentibus, recte peragitur, illum scire oportet, cum in nostris viribus positum non sit, vt rite, & vt decet, nomen Dei sanctificemus, merito hoc a Deo expetendum, deinde si Deum recte amamus, nostra non minus, quam ipsius Dei, intererit, vt nomen eius sanctificetur. Vnde qui Deum amat, non potest non hoc serio optare, & a Deo petere, vt nomen eius sanctificetur, gloriaque eius magis magisque diffundatur, omnibusque innotescat. *conf. Esa. XXVI, 8. Psalm. XL, 17.* Ceterum ex prima hac petitione statim elucescit, an quis Deum non tantum in spiritu, sed & in veritate adoret. Si quis enim serio gloriam Numinis non quaerat, & ad eam promouendam omnia, quae in suis posita sunt viribus, conferat, immo ea potius agat, dicat, cogitet, quae cum sanctitate Numinis pugnant, eum sincere, vt nomen Dei sanctificetur, expetere, nemo sibi persuadebit.

**** Non repetam, quae de triplici regno Dei, *potentiae, gratiae & gloriae*, passim tradi solent. Nota haec satis sunt. Nec dubitabit, vt puto, quisquam de regno gratiae, cuius consequens, & quoddam velut complementum est regnum gloriae, praecipue hic sermonem esse, eiusque oeconomia sub nouo testamento. Ita vox *regni Dei*, siue, quod idem est, *regni coelorum*, passim sumitur, *Massb. III, 2. IV, 17. Luc. XVII, 20. XXIII, 51.* & alibi. Cuius quidem regni haec est indoles, vt per verbi praedicationem, legitimamque sacramentorum administrationem ecclesia Christi constituatur, augetur, dilatetur & conseruetur. Cuius ecclesiae qui vera & genuina sunt membra,

BVD. TH. MORAL.

T t

a durissimo

a durissimo peccati & diaboli iugo per fidem in Christum liberantur, vt haec ratione in illorum etiam cordibus, destructo satanae regno, erigatur & stabilatur regnum Christi, per prauarum cupiditatum imminutionem, & liberationem a conscientiae accusatione, in cuius locum succedat pax, tranquillitas & gaudium, cum domino in concupiscentias pravas. *Rom. vi 1, 12. seqq.* Aduentus itaque regni dum a Deo petimus, id tum ratione vniuersae ecclesiae, tum ratione singulorum hominum intelligi potest. Ratione quidem vniuersae ecclesiae regnum Christi aduenit per efficacem euangelii praedicationem, & felicem doctrinae coelestis propagationem, aut, si obscurata fuerit, restauracionem, per hominum improborum conuerzionem, & hostium euangelii propagationi obstacula varia obuiacionem, remotionem atque deletionem. Cumque nullum tempus sit, aut fuerit, aut ante seculi consummationem futurum sit, quo non regnum Christi propagari & dilatari queat, aut quo ecclesiae cum variis hostium generibus non sit pugnandum, omni quoque tempore orare homines potuisse, & adhuc posse, *adueniat regnum tuum*, manifestum est. Sed cum regni huius diuersa variis temporibus sit oeconomia, eo in legitimo petitionis huius viu respiciendum esse, simul intelligitur. Ea enim ratione, qua fideles veteris testamenti optabant & orabant, vt regnum Christi per eius in carnem aduentum, & euangelii per orbem vniuersum promulgacionem adueniret, id orare non possunt fideles noui testamenti, cum hac ratione regnum Christi iam aduenit: & porro, qua ratione, qui circa initium noui testamenti viuebant, hoc optabant & orabant, ad orare & optare non possunt, qui nostro tempore viuunt, cum nos ad praeterita, sed ad futura haec oratio spectet. Qui autem cogitauerit, minimam omni tempore illorum hominum esse partem, qui vera fide in Deum praediti sint, etsi ore externo hoc profiteantur plurimi, non quoque dubitabit, augeri semper, propagari, & dilatari regnum Christi posse, ne quid de hostibus dicam, quibuscum ecclesiae colluctandum est, a quorum vt liberetur insultibus, iidem subinde haecce ingeminanda est oratio. Non autem tantum ratione vniuersae ecclesiae, sed & ratione singulorum hominum orandum est: *adueniat regnum tuum*. Namque & in hominibus regnum Dei est, quando ad Deum conuertuntur, in Christum credunt, & in vitae sanctimonia proficiunt. conf. *Luc. xv 11, 21. Rom. xiv, 17.* Hoc ergo simul petimus, vt, qui nondum conuersi aut regenerati sunt, conuertantur & regenerentur, qui vero conuersi sunt, in fide & vita spirituali crescant, augeantur, & confirmentur. Vnde patet, etsi regnum Dei certo modo iam aduenit, semper tamen adhuc orandum esse, vt adueniat vterius. Eoque pertinet, quod erudite obseruat GOTTFRIEDVS OLEARIVS, vocem *elsetu*, iuxta Ebraeorum loquendi rationem, quam nunquam fere non sequantur euangelistae, continuationem cum aliquo incremento, significare: vt sensus sit: *capiat (regnum Dei) incrementa in nobis, quoad intensiorem, vt in seculis loquuntur, maioremque in dies manifestationem, capiat quoad extensionem in aliis, iudaeis hucusque malitiose resistensibus, gentilibus in tenebris aberrantibus, anti-christi mancipiis, incantamentis eius & veneficiis hucusque excoecatis; in obseruationibus philolog. ad Matth. vi, 9. 10.* Ex dictis autem patet, quod tum amor Numinis & aliorum hominum, tum propriae necessitatis recordatio ad petitionem hanc ingeminandam impellere nos debeat: patet etiam, quo pacto tum a praecedenti, tam a sequentibus petitionibus differat.

- * Voluntas Dei duplici ratione fieri dicitur. Primo quidem, cum diuinae voluntati nos in omnibus submittimus, vt rata nobis atque grata sint, quaecunque decreuit atque constituit Deus, etiam si forte carni & sanguini dura & aspera videantur: quemadmodum ipse seruator fecit, qui, in grauissimis licet doloribus constitutus, ita tamen orauit: *mi Pater, si fieri potest, fac ut esugiam hoc poculum: quanquam non, vt ego volo, sed vt tu, Matth. xx vi, 39.* & amici isti Pauli apostoli, qui, cum, ab itinere Hierosolymitano vt desisteret, eum inducere precibus & lachrymis non possent, *acquieuerunt, dicentes: fac voluntas Domini, Actor. xx i, 12. 13. 14.* Deinde & facimus voluntatem Numinis, cum strenue & prompte ea exequimur, quae a nobis vult fieri. Vtrobique modo no-

strum

strum declaramus obsequium, quod a nobis Deus requirit. Neue nesciremus, quae illud obsequium esset, angelorum exemplo servator nos hoc docere voluit, dum addidit: *sicut in coelo, ita & in terra.* Quod de coelo beatorum spirituum, seu angelis, omnino est intelligendum. Etsi enim astra quoque & sidera coelestia motu suo ordinato & constantissimo iussa Dei exequantur, *Psal. CIV, 19.* non tamen aequo commode, ac spiritus beati seu angeli, in exemplum proponuntur hominibus, quod imitentur. Quem admodum itaque coelestes illi spiritus non tantum lubenti animo se voluntati divinae submitunt, sed prompte etiam, sine reluctantia, alacriter, sapienter & constantiter ea omnia faciunt, quae fieri ab iis vult Deus, ita & homines se gerere debent, ut pari promptitudine & alacritate constantiaque & Numinis se submitrant voluntati, & quae iussu, exequantur. Intelligendum autem hoc est, in quantum imbecillitatis, qua circumsepti sunt, ratio hoc permittit. Licet enim perfectissimum hoc obsequium exemplum hominibus merito proponatur, officiique nostri sit, ad istam perfectionem contendere & aspirare, ob adhaerens tamen peccatum nemo ad perfecti istius obsequii gloriam pertingere potest: sed futura expectanda vita, in qua erimus *λεηρύσιοι*. Petimus autem merito, tum ut a nobis, tum ab aliis hominibus omnibus voluntas Numinis fiat: a nobis quidem, cum nostra maximopere intersit, ne vlla ratione Deum laedamus, eiusque favore & benignitate nos reddamus indignos: & ea insuper naturae nostrae infirmitas sit, & imbecillitas, ut sine auxilio Dei nullatenus, quae ei placeant, agere valeamus: ab aliis, quia tum Numinis, tum aliorum hominum amor, ut hoc serio optemus, atque cupiamus, exigit.

De pane *ἄρτου* multa disputant eruditi. Cum enim vox *ἄρτου* alias nec in scriptura sacra, nec in aliis auctoribus graecis occurrat, tum de origine, tum de significatione eius inter se non conveniunt. Aliorum hac de re referre opiniones, aut in eas inquirere, nostrum non est: diligenter id iam & cum laude praestitit IO. MARCKIUS, reformatae ecclesiae theologus, in *quinque dissertationibus de pane ἄρτου, quae in exercitationibus eius iuvenilibus extant, p. 319. seqq.* Iungatur & BALTHASARIS STOLBERGII peculiaris de hoc argumento dissertatio, in *tractat. eius, de solecism. & barbarism. graecae novis. dictioni falso tribuitis, pag. 220. seqq.* item B. CHRISTIANI KORTMOLTI, de eodem argumento dissertatio, quae cum reliquis eius *Anti-Baronianis disquisitionibus* recusa est Hamburgi, MDCCVIII. Ex duabus, in quas doctissimi viri circa vocis originem abeunt, sententiis, quarum altera vocem istam ex *ἄρτ* & *ἄρτου* compositam docet, altera autem, *ἄρτου* nomen verbale esse, contendit, a participio foeminino *ἄρτου*, posterior magis placet: quae enim opponi eidem possunt, erudite & accurate discussit vir celeberrimus, GOTTFRIEDVS OLEARIVS, in *observationibus philolog. ad Matth. VI, 9. 10.* Et ille quidem sensum vocis esse existimat, ut tempus futurum significet, non, ac si de eo solliciti esse debeamus, quod monito Christi servatoris, *Matth. VI, 31.* diserte repugnaret, *sed potius, ut futurorum abiecta sollicitudine providentiae divinae ea permittantur, dum oramus, ut ἄρτον ἄρτου, panem omnis temporis, deinceps nobis vivendo transigendi, det nobis ἄρτου, vel ut Lucas id exprimit, die quaeris, hoc est, ut necessaria per omnem vitam suppeditet, quotidie, quantum opus est, largiendo.* Nescio tamen, an non planior illorum sit sententia, qui, stante eadem vocis origine, panem *ἄρτου* dici putant, qui nobis ex accidenti, seu ex improvisi, adest, qui sine anxia cura nostra, sola Numinis & benignitate & liberalitate nobis contingit. Sensus ita non tantum planus est, sed & vis vocis sibi constat. Nimirum supponimus, panis nomine significari, quae ad victum vitamque sustentandam sunt necessaria: qua de re inter illos, qui de rebus temporalibus hanc petitionem capiunt, nulla lis est. Ita vero eam capiendam, ego quidem censeo, etsi simul vel maxime ad spiritualia respiciatur, dum eo sine panem quotidianum a Deo petimus, ut rerum huius seculi cura procul facessere iussa, Numinis providentia & benignitate vnice innitatur, ut ipse B. LUTHERVS noster in petitionis huius explicatione nos egregie docuit. Quo ipso maximum vitae spiritualis impedimentum remouetur. Et ita illorum statim occurritur dubio,

dubio, qui inconueniens arbitrantur, petitionibus, quae de rebus spiritualibus agunt, inferi illam de pane corporali. Fuerunt equidem plurimi ex patribus, immo nostrae ecclesiae theologis, qui omnino, non *corporealem*, sed *spiritualem*, speciatim, quae nonnullorum fuit opinio, Christum ipsum intelligerent. Quorum licet a nostra abeat sententia, idque ob rationes varias, quarum nonnullas iam attulit IO. MARCKIVS, *disputas*, 4. de pane *in uelut*, pag. 417. & *seqq.* ne utique tamen illis, qui eam amplectuntur, haereseos statim inurenda est nota, nisi eandem doctissimis praestantissimisque ecclesiae doctoribus simul inurere uelimus, aut cum acrimonia quadam ea sententia est perstringenda, cum nihil, quod analogiae fidei contrarium sit, contineat, & pietatis insuper sit, de coelestibus & spiritualibus plus cogitare, quam temporalibus. Praeclare sane HERMANNVS WITSIVS, controuersiarum circa huius petitionis explicationem iniiciens mentionem, scribit: *at id dolendum foret, si propter sententiarum dissensum in re obscura animorum quoque deprehenderetur diuortium, neque posset ea res expediri sine quadam disputantium acrimonia. O! quam illa omnis in meram dulcesceret lenitatem atque mansuetudinem, si cogitarem, de precibus agi, in quibus nobis non cum hominibus, sed cum Deo res est: & quidem de ea oratione, quae uti tota diuinum fraternumque amorem spirat: ita eundem orantibus omnibus inspirare debebat. Mihi equidem religio est, eos uilo modo exagitare, qui haec quae petitionis uerba pronuntiantes de Christo domino illiusque gratia, cogitant, emixisque suspiriis tam sibi, quam fratribus suis, a patre coelesti poscunt, ut dignetur eos uerbo & spiritu suo ad uerae uitae robur & augmentum continuo pascere, donec satietatem gaudii ad dextram Dei consequantur. Utinam coelestium ac spiritualium rerum desiderio semper arderent animi nostri, ut quauis data, immo quaesita occasione, errumperent in flammam flammam precum, exercitat. II. in orat. domin. §. 2. Panem praeterea *in uelut*, ut panem nostrum, petere iubet seruator optimus, hoc est, talem, qui nobis legitimo modo competat, rite iuxta ordinem a Deo praescriptum acquisitus. Qui enim furto, aut alia quadam ratione illicita, panem suum, seu quae ad uitam sustentandam sunt necessaria, acquirunt, ea minime precibus suis a Deo impetrare censendi sunt. Rursus tamen, si quis legitimo modo panem suum acquirat, non suo studio, aut industria, quod acquisit: it, imputare debet, sed diuinae benedictioni: quae si deesset, omni labore suo, & industria parum proficeret. conf. *Psalm.* CXXVII, 1. 2. Deus itaque est, qui panem nostrum quotidianum nobis dat, homo sibi ipsi nihil dare potest: Deus cum ipsam bonorum temporalium largitur possessionem, tum facultatem illis cum benedictione utendi. Idque ea ratione, ut cura sua omni & sollicitudine homo in futurum sibi prospicere non possit, sine Numinis uoluntate, omni bonorum possessione per varia calamitatum mox spoliosus genera, nisi Deus prohiberet. Vnde possessionem istam pariter ac usum pro dono, quod quotidie renouatur, reputare quilibet debet, & hinc orare iubetur: *panem nostrum quotidianum da nobis ὁμιερων*, uel, ut Lucas habet, *καθ' ἡμεραν, quibidie*. Denique cum impius esset, sibi tantum prospectum uelle, neglectis reliquis, precari nos Christus patrem docuit, ut & nobis panem nostrum donec quotidianum. Pii enim sanctique uiri est, aliorum non minus, quam suis commoueri necessitatibus, unde & non potest non Deum orare, ut aliis non minus, quam sibi, quae ad uitam uictumque necessaria sunt, suppeditet. De ordine, quo haec petitio collocata est, nonnulli multa disputant: at nulla hic opus est sublimitate. Cum enim inter salutis impedimenta rerum terrestrium cura primum facile locum teneat, primo etiam merito loci eius remotiorem posuit Christus.*

*** Quod per *δφιλῆματα*, qua uoce Matthaeus usus est, seu *debita*, intelligantur peccata, constat, cum Lucas hanc petitionem ita exprimat: *καὶ ἄφεσι ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν*. Peccata autem etiam rectissime *debitorum* nomine ueniunt. Ut enim legem diuinam accurate obseruemus, sumus obligati: quod si non faciamus, sed uel minima in re eam migremus, alia oritur inde obligatio, ad poenam promeritam subeundam. Qui enim ad aliquid reddendum, aut praestandum, uel etiam patiendum obstricti sunt & obligati, debitores uocari solent. Vitam ergo suam aliquis considerans,

rans, cogitationesque, dicta, & facta excutiens, & legis divinae normam exigens, non vnum aut alterum debitum, sed infinitam eorum multitudinem deprehendit. Quod de ipsis quoque regenitis, hominibusque sanctis intelligimus, qui τὴν ἐκπέλαστρον ἀμαρτίας, Ebr. XII, 1. quotidie in se non sentiunt modo, sed experiuntur, seque nunquam non talia admisisse, quae admisisse nollent, & dolent. Vnde absque prorsus quaestio est, an petitionem hanc, *remitte nobis debita nostra*, proferre queat, qui sibi peccati, quod eo die commiserit, conscius non est: quasi vero dies vilis, aut hora vlla transigi queat, qua non inhabitans illud in nobis peccatum vim suam exercere annitatur, et si coerceatur subigaturque a spiritu, contra carnem pugnante, Gal. V, 17. Eorum iraque debitorum, seu peccatorum, petimus ἀφεσιν, remissionem, vt ea scilicet nobis non imputet, poenamque promeritam condonet. Quod tamen intelligendum iuxta modum & ordinem, quo Deus, se peccata remittere velle, & salua iustitia & sanctitate sua posse, declaravit, vt scilicet meritum Christi vera fide apprehendamus, Rom. III, 24. Vnde petitio ista: *remitte nobis peccata*, meritum & satisfactionem Christi non excludit, vt Sociniani perperam sibi imaginantur, sed omnino supponit. Si quis vero signum animi, ob sua peccata serio dolentis, & vera fide meritum Christi amplectentis, requirat, explorare saltem seipsum debet, an ad ea, quibus laesus est ab illis, icidem iis remittenda promptus sit, atque paratus. Hinc addidit seruator: *scit & nos remissimus debitoribus nostris*. Debitorum nostri sunt, qui nos laeserunt, ideoque ad satisfactionem nobis praestandam obligati sunt. Illis remittimus debita, si illis condonemus, quae erga nos commiserunt, nec vllam satisfactionem, et si iustissime eam postulare possimus, expetamus, omnemque exuamus vindictae cupiditatem. Non autem hoc ita intelligendum, ac si nostra remissio, qua debitoribus nostris illorum debita condonamus, sit causa remissionis, quam a Deo impetramus, aut ac si omnimoda aequalitas & perfecta similitudo inter hanc & illam intercedat? sed ob aliqualem similitudinem, quae inter vtramque deprehenditur, vt post MARTINVM CHEMNITIVM explicat HERMANNVS WITSIVS, exercit. 12. de orat. domin. §. 21. Nec displicet ingeniosa doctissimi viri GOTTFRIEDI OLEARII explicatio, particulam *sc* vertentis per *similitudo*: vt sensus sit: *remitte nobis debita nostra, sic tuo exemplo, nos quoque remittimus debitoribus nostris, in obsequio pbilolog. ad Matib. v 1, 12.* Vtunque tandem particula *sc* explicetur, res ipsa certa est, poenitentiam veram fidemque in illis esse non posse, qui debita suis debitoribus remittere parati non sunt, adeoque & frustra eos orare: *remitte nobis debita nostra*. Et id quidem est, quod seruator docere voluit.

*** Quenam & quoruplices tentationes sint, quibuscum piis sanctisque hominibus est colluctandum, prolixè supra exposuimus, cap. 2. §. 21. seqq. Cumque externae aliae sint, mundi scilicet, & infernalis genii, aliae internae, carnis & sanguinis, maximum inde periculum oritur, quod externae cum internis velut vires suas iungunt, vt adeo eo difficilius vtrisque resistatur. Nisi itaque Deus gratia sua nobis succurreret, succumbendum nobis esset oneri, prorsusque pereundum. Proinde, *ne in tentationem nos inducat*, petimus, hoc est, ne tentationum impetu abripi, grauissimisque hostium acerrimorum insultibus opprimi patiarur. Quem quidem horum verborum sensum esse, tum res ipsa docet, cum Deus nullius mali auctor sit, nec ad malum seu peccatum quenquam tentet, Jac. 1, 13. tum ex significatione verbi ἀρβύλας a quibusdam colligitur, cuius sensus sit: *ne feras nos abripi in tentationibus*. Vnde & illud palam est, non id nos hac oratione expetere, vt nullae nobis tentationes obuenant: id namque status vitae modum conditionemque excederet. Postulat vtrique vitae huius ratio atque stultus, vt pugnemus contra hostes, & ita, reportata victoria, consequamur praemium. Id salutare nobis, cum ea ratione campus amplissimus constantiam, patientiam, aliasque virtutes demonstrandi aperitur, & sapientiae etiam divinae conueniens, vt explorata hunc in modum magis enitescat fidelium virtus, ampliorque Numinis gloriam amplificandi inde enascatur occasio, vti iam supra cap. 2. §. 19. obseruauimus.

* Cum proxime praecedenti ultima haecce petitio artificio vinculo cohaeret, quod vel ex connectendi particula: *καὶ*, intelligitur. Sed hinc quoque constat, inter hanc atque illam quandam vel esse oppositionem. In priori enim petitione oramus Deum, ne patiat, nos succumbere temptationibus: in altera amplius quid rogamus, ut repellat ipse tandem mala quaevis, speciatim furorem & potestatem satanae, nobis tantopere insidiantis, infringat. Unde, connexa haec, sed simul distincta esse, apparet. In priori enim ad vitium nostrarum imbecillitatem, in posteriori petitione ad hostium tyrannidem atque potentiam praecipue respicimus. Per *παντὸν* generatim equidem *τὸ πονηρὸν*, seu quodlibet malum, reuera tale, intelligi potest, quemadmodum vox ista ita sumitur, *Joan. xvii, 15. 1 Ioan. v, 19. 2 Timoth. iv, 18.* alibique: speciatim tamen *τὸν πονηρὸν*, seu diabolum, seu principem omnis mali causam, intelligunt plerique; idque praecedente itidem scriptura, *Matth. xiii, 28. Ephes. vi, 16.* Liberari ab eo cupiunt fideles, ne animae suae nocere possit, iustissimo odio, quidquid ab eo proficiscitur, prosequentes, nec tamen diuinae refragantes voluntati, si angelo satanae permittat, ut eos *καταφύξῃ, 2 Cor. xii, 7.*

** Non desunt, qui *δοξολογίας* huius *κυθέρτιαν* in dubium vocant, quod in vetustissimis quibusdam codicibus graecis, vti in omnibus propemodum codicibus latinis, desideretur, nec inueniatur apud Lucam *cap. xi.* neque a TERTULLIANO, CYPRIANO, AVGVSTINO, aliisque veterum agnoscatur. Sed longe solidiora sunt, quae pro doxologiae huius *κυθέρτιαν* adferuntur, quae in compendio legi possunt apud HERMANNVM WITSIVM *exercit. 14. in orat. domin. §. 3. seqq. add. & GOTTFRIEDVS OLEARIVS, in obseruationibus philolog. ad Matth. cap. vi. v. 13. seqq.* Nostra id saltem obseruasse interest, quod non tantum simile doxologiae alibi passim in scriptura sacra occurrant, vt *1 Paralipom. xxxix, 11. 12. 1 Timoth. i, 17. vi, 16.* sed quod ad complementum & perfectionem dominicae orationis vel maxime pertineat. Summatim enim, quorsum cuncta referenda sint, & tendere debeant, hisce verbis denuo profiteamur, & fidem simul nostram, qua firmiter persuasi sumus, fieri ea omnia, quae rogamus, posse, immo quin futura sint, si Deo hoc placeat, nos non dubitare, declaramus. *Tuum, itaque dicimus, est regnum.* Regnum, tum potentiae, tum gratiae, tum gloriae. Tua itaque interest, vt regnum, praecipue gratiae, in nobis & aliis promoueatur & amplifietur. Hoc itaque quin curae cordique Tibi futurum sit, vt gloria Tua ita omnibus innotescat, & quin hunc in finem nostras certo exaudietur sis preces, nulli dubitamus. Et cur dubitarem? *Tua est potentia,* tu es omnipotentissimus, cui nemo resistere potest. Quis ergo consilia tua impediret, aut quid obstaret, quo minus, quae decreuisti, felicem forentur euentum? Et hinc *tua est gloria,* tibi soli ideo omnis gloria debetur, merito omnia omnium hominum cogitata, dicta, facta eo tendunt, immo, quidquid in rerum creaturarum viribus positum est, ad hunc finem, vltimumque scopum comparatum est, vt tua gloria manifestetur magis magisque, & agnoscatur ab omnibus. Et id quidem est, quod toto pectore, animoque expectamus. Hunc verum ac genuinum orationis dominicae sensum esse existimamus, qui quo simplicior est, eo magis omnibus, vt puto, se commendabit. Voluit enim seruator optimus omnium ingenio, capui, omniumque necessitatibus hanc formulam accommodatam. Quare, quod alibi dictum, sententias formulasque Ebraeorum hic occurrere, hoc non nisi de puriori veterum theologia fidelibus omnibus veteris testamenti communi intelligendum, qui aut non recte orant, aut materialiter eadem orare debuerunt, saluo discrimine oeconomiae vtriusque testamenti, quae in hacce formula selectissima, omniumque captui accommodata, nos orare docuit Christus. Quo ipso dum praestantissimarum veritatum summam complexus est, non potuit non erroribus, quos Iudaei aut alii hisce veritatibus contrarios fouerunt, opposita esse: licet inde non sequatur, ex instituto Iudaeorum erroribus eam esse oppositam, quae omnium omnino christianorum, eorum etiam, qui post longe ventura secula vituri essent, vti destinata erat. Saltem tutissimam in ea explicanda viam existimo, quae sua

sua se simplicitate maxime commendat, cum scopo seruatoris, hancce formulam tradentis, hoc plane sic conueniens.

§. XXXIV.

Haec itaque orationis formula, cum perfectissima sit, omnibusque numeris absoluta, omnium praeterea hominum statui, & conditioni, omnibusque eorum necessitatibus accommodata, merito retinetur, non tantum qua sensum, sed & qua verba, eumque in finem ab ipso seruatore nobis praescripta est.* Nec tamen aliae formulae prorsus repudiandae, modo nihil analogiae fidei, & simplicitati & sanctitati sermonis, quo in oratione uti decet, contrarium contineant, & statui orantis satis sint accommodatae. Neutiquam tamen formulis ita inhaerendum,** ut non libere verbis, quae ipse animi motus suppeditat, Deum alloqui adfuescamus: cum sermonem ad regulas artis compositum Deus a nobis non exigit: modo ingenue, absque fuce, absque pompa, filiali fiducia mentis nostrae sensa exprimamus.

* Fuerunt, qui cum reliquis precum formulis, ab usum earundem animaduertentes, ipsam etiam orationem dominicam abrogatam voluerunt, ab vno ita extremo ad alterum procurrentes. Rationes istorum hominum in compendio refert, & accurate ad eas respondet HERMANNVS WITSIVS, *exercit. 6. in orat. domin. §. 16. seqq.* Et sane, si quis obseruet, formula hac ita vtendum, ut liberum tamen alicui sit, aliquando & sine formulis orare; illi, qui animo rite praeparato ad orandum accedit, non esse *idcirco*, deuota mente, in spiritu & veritate hancce formulam vsurpare; quae generalius in ea expressa sunt, applicatione rite facta, ad cuiuslibet statum & necessitatem posse accommodari, facile ad omnia, quae contra formulae istius vsus opponuntur, respondebit. Ex eo vero, quod apostolos hac formula vsos non legamus, non sequitur, eos etiam eadem vsos non esse. Immo iaculentum seruatoris mandatum, discipulos sic orare iubentis, eiusdemque diuerso tempore facta repetitio, ut ex vtriusque euangelistae ⁷ athaei & Lucae collatione colligitur, prorsus suadet, apostolos eadem vsos. Accedit veteris ecclesiae christianae praxis. Nunc enim formulam hancce dominicae orationis in summa veneratione fuisse, vel ex TERTULLIANI libro de *oratione* constat. Quod qua ratione contingere potuerit, nisi ab ipsis apostolis vsus eius acceperint, vix intelligi potest. Quae autem ceteroquin eius in ecclesia christiana fuerint fata, iam ab aliis est expositum: quae ut a nobis repetantur, necesse non est. Id saltem obseruamus, inter Bogomilorum, qui seculo XI. ecclesiam turbarunt, & in Euchitarum ac Messalianorum locum successisse dicuntur, errores & hunc referri, quod reliquas preces omnes, praeter hancce dominicae orationis formulam, damnauerint. Cuius rei testis est HARMENOPVLVS, *de sectis sect. 19.* Quo ipso, ex illorum se numero esse, demonstrarunt, qui in medio consistere nequeunt, sed ad alterum extremum procurrunt. Ut enim nec Christus ipse, nec apostoli hac sola formula vsi sunt, quemadmodum vel ex actis apostolorum constat, ita sola hacce formula semper vtendum esse, nullibi quoque praecipitur est.

** Neutiquam formulas precum ab aliis compositas prorsus damnamus, immo aliquem eorum vsus esse posse, libenter concedimus. Excitari enim iis quandoque animus potest, modo non ad verba tantum, sed ad rem ipsam verbis expressam, attendamus; quandoque & nos commonesciant, quae a Deo maxime petenda sunt, si ipsi forte non satis, quae

quae nobis necessaria sint, intelligamus; & denique verba formulasque, diuina maiestate dignae, interdum suppeditant. Quod tamen de iis tantum intelligendum formulis, quae ea, qua decet, conscripae sunt ratione, & adfectum pium ac deuotum produunt, quales sunt quae B. IOAN. ARNDTVS lingua germanica nobis reliquit. At formulis si quis ita se alligauerit, vt suismet ipse verbis nunquam oret, veram orationis indolem persepectam habere vix censendus est. Sincerus animi adfectus aliena verba nec postulat, nec expectat. Qui ergo sine formulis orare nequit, nonne hoc ipso prodit se sine adfectu, adeoque nequam in spiritu & veritate orare? Quod certis precum formulis semper vtendum sit, nusquam Christus aut apostoli praeceperunt; immo contrarium ex illorum exemplo patet, qui preces suas praesenti rerum semper accommodarunt statui. Nec vti semper certis precum formulis sunt vereres christiani. Discimus hoc ex TERTVLLIANO, qui, *christiani*, inquit, *manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monite, quia de pectore oramus: apologet. cap. 30.* Immo deseruente pietate, & crescente socordia, propter haeticorum prauitatem, & propudiosam multorum ignorantiam, certas precum formulas praescribi coepisse, ex antiquitate ecclesiastica obseruat HERMANNVS WITSIVS, *exercit. 6. in orat. domin. 9. 30. & 31.* Taceo incommoda maxima grauissimaque, quae continuus earum vsus secum vehit, cum oratio, quam propriis verbis quis concepit, & ardentem adfectum indicet, & eundem quoque ardentem reddat, magisque excitet, foueatque. Nec vllius momenti sunt, quae contra preces absque formulis factas nonnulli adferunt, facileque ad cuncta responderi potest, si obseruemus, adfectum cordis Deum magis respicere, quam verba oris, aut concinnitatem sermonis, perinde ac pater, qui filii miseria commouetur, ad verborum elegantiam, quibus auxilium eius imploratur, non attendit. Sed & id addendum, ab adfectu religioso ex maiestatis pariter ac bonitatis diuinae repraesentatione excitato, non temere verba proficisci posse, quae non summam animi venerationem produunt. Verba autem simplicia, quibus ingenue, & candide nostra desideria exponimus, diuinam maiestatem non laedunt, quin immo Deo sunt gratissima. Plurimas hic quaestiones, more suo mouet GISBERTVS VOETIVS, in *asceticis cap. 4. pag. 99. seqq.* quae tamen partim superuacanae sunt, partim ex haftenus dictis facile diiudicari possunt. Huc & illud pertinet, quod de repetitionibus vnus eiusdemque rei nonnulli monent, quae *βυττολογία* a seruatore reprehensae, *Matth. v. 1, 7.* speciem habere videntur. Verum *βυττολογία* dum culpae seruatur, inanem verborum profusionem, quae sine sensu, sine adfectu cordis sit, vti preces ethaicorum ad pompam & ostentationem comparatae erant, intelligit. Vnde, quae ex adfectu vehementiori procedunt, repetitiones, hoc nomine comprehendi nequeunt. Sed nec prolixiores preces hoc ipso reicit, sed eas, quae, vt dixi, sine adfectu cordis, verbis plurimis, ad meram ostentationem & iactantiam compositis, fundebantur. Cuncta itaque ad cordis adfectum redeunt. Hic si recte se habeat, facile verba se dabunt: hic si Deo placeat, non est, quod dubitemus, grata quoque illi fore verba, quibus adfectus exprimitur.

§. XXXV.

Magnam esse orationis *utilitatem*, vel ex eo intelligitur, quod inter media salutis a nobis refertur. Per orationem enim omnia, quae nobis conducunt, a Deo impetramus. Qui ergo non orat, non miretur, quod donorum diuinorum expers maneat. *Non obtinetis*, inquit Iacobus, *propterea, quod non petitis, cap. IV, 2.* Contra, *qui petit, accipit, qui quaerit, inuenit, qui pulsat, illi aperitur*, teste seruatore ipso, *Matth. VII, 8. Luc. XI, 10. seqq. Ioan. XVI, 24.* Sed hinc necessitas quoque orationis patet. Sine oratione carendum homini diuinis donis, tandemque

mifere

misere pereundum est. Accedit vero & mandatum diuinum, *Matth. VII, 7. Luc. XI, 9. Marc. XI, 24.* itemque quod in precibus sit omnipraesentiae, omniscientiae, omnipotentiae, & summae bonitatis diuinae humilis quaedam confessio. Vnde corruptae saltem rationis suae somnia narrant, qui aut inutiles, aut superuacaneas, minusque necessarias preces putant, eo quod iam ceteroquin Deus gnarus illorum sit, quorum indigemus, & per suam bonitatem ea nobis praestare velit. Ad preces autem commendandas plurimum quoque facit earum efficacia, quae tanta est, vt rationis vim multum supergrediatur. *conf. Iacob. V, 16. seqq.*

§. XXXVI.

Coniunctae preces sunt cum *certa spe exauditionis, Iacob. I, 6.* idque ob promissionem diuinam, quae omnem merito eximit dubitationem, *Matth. VI, 6.* Et exaudit sane Deus semper preces, modo ita comparatae sint, vt exaudire queat. Quorsum non id tantum pertinet, vt ab iis fundantur, qui ad orandum rite sunt dispositi, hoc est, qui vera fide, & corde puro ac sincero ad Deum accedunt, *Ebr. X, 22. conf. Prouerb. I, 24. seqq. Es. I, 15.* & vt ea, quae decet ratione, fundantur, vt supra est expositum, sed vt tempus quoque modusque non definiatur, sed cuncta diuinae sapientiae relinquuntur. *Kabel. III, 11. Actor. I, 7.* Illis enim, qui se suaeque omnia voluntati diuinae submitunt, quod verae fidei proprium est, perinde est quocumque modo, aut quocumque tempore exaudiantur, cum se exaudiri a Deo certi sint, firmiterque persuasi, quaecumque de se Deus statuatur, ideo eum statuere, vt in commodum illorum atque salutem cedant.

§. XXXVII,

Vt ad preces rerumque diuinarum tractationem meditationemque eo aptiores simus, non tantum generatim omni tempore temperantiae studendum, sed iuuat quoque interdum a cibo & potu prorsus abstinere, vt eo facilius corporis motus coerceantur, & deuotionis impedimenta remoueantur.* Quo nomine & *ieiunia* inter *αισχηταις* spirituales, mediaque proficiendi in sanctitate, recte referuntur. Quae quidem si tanquam opus, vt loqui amant, operatum spectentur, parum proderunt: sed si inter media promouendi incrementum vitae spiritualis referantur, ad corporis motus excedentes perdomandos, vim maximam habent. Manifestum itaque est, ieiunia tum demum prodesse, si instituantur vera fide, inter preces & meditationes spirituales; ad vsum, non ad ostentationem hypocriticam, quam in Pharisaeis Christus reprehendit, *Matth. VI, 16. 17.* eo praesertim tempore,

quo carnis insultus maxime metuimus, aut animi status hoc exigit. Nec tamen contemnenda sunt ieiunia statuta, & publica, modo hypocrisis absit, & libertas christiana non adducatur in periculum. Abstinencia a certo potus aut ciborum genere, interdum utilis esse potest: non tamen est ieiunium proprie sic dictum.

* Quam necessaria sit ad virtutis studium temperantia, etiam ethnicorum perspectum fuit phil. sophis: apud quorum quosdam *κακώσεως* seu philosophicæ disciplinæ pars insignis fuit, non tantum sobrietate modum in cibi & potus usu versari, sed omnino a cibis delicatioribus, itemque a vino abstinere. Qua de re ptolix a me dictum, in *dissertat. de bonis in philosophia* §. 3. 4. 5. in *analectis histor. phil. s. p. 412. seqq.* add. speciatim de Pythagoræis IO. SCHEFFERS, de *nat. & consuet. philos. Ital. cap. 14. p. 140.* Unde & propter temperantiam philosophos diuitibus prudentiores pronunciat CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. p. m. 141.* De viris sanctis apud Iudaeos idem constat, apud quos ab antiquissimis inde temporibus ieiunia fuere visitata, scilicet, quod per ieiunia exorbitantes corporis motus coererentur, animusque ad res diuinas serio meditandas, præcipue & ad preces fundendas, liberior aptiorque fieret. Illustre cumprimis est exemplum Danielis *cap. X. 2. 3.* Et inde euenit, ut ieiunando & ad preces se præpararent, & cumprimis ieiunium vltimum necessarium ad poenitentiam rite agendam crederent. *conf. Joel. 11. 15. Ion. 111. 7.* Quamquam iam tum essent, qui a vero ieiunio scopo aberrantes, ipso hocce opere suo se satisfecisse officio, putarent, est iam prauis suis desistere moribus nolent: quos ideo grauius increpat Esaias *cap. LVIII. 3. 4.* Sed & seruator ipse, phariseorum similem circa ieiunia hypocrisin redarguit, *Matth. VI. 16.* Neque tamen is ieiunia interdixit, sed tantum rationem attulit, cur discipulis suis, quamdiu ipsemet apud eos esset, ieiunandum non esset, simulque docere voluit, rigorem istum legale ieiuniorum in nouo testamento cessare, *Matth. IX. 15. 16.* Apostoli itaque, & primi seculi christiani, hanc suæ disciplinæ partem haud vltimam censuerunt, temperantia, & sobrietate, interdum & ieiunio, sed libere, filiali spiritu institutus, compescere corporis motus, & ad sanctitatis studium se aptiores reddere. Hinc de seipso Paulus: *ἐκ τῆς ὑποκρίσεως μὲν τὸ εἶμα καὶ διαλογισμὸς, μήποτε ἄλλου κινήσας ἑστέ: ἡδύμους γάρ εἰμεθα,* 1 Cor. IX. 27. *add. Rom. XIIII. 14.* Taceo, quæ de singulis apostolis memorantur ab illis, qui vitas illorum ex antiquitatis monumentis reperunt. Visitatum hinc etiam erat, cum precibus ieiunia coniungere, quoties magni aliquod momenti negotium suscipiendum esset, ut constat ex *Actor. XIII. 3. XIV. 23.* Mens eadem primorum seculorum christianis fuit: qui ut temperantiam ac sobrietatem velut propriam sibi esse volebant, ut vel ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *paedagog. lib. 2. cap. 1. & 2. constat,* ita in ieiuniis etiam erant frequentes, præterea delicatioribus fugiebant cibos, qui prauas iritare cupiditates possunt. Quorum ut posterius imitarentur exempla, par erat, nisi in Romana ecclesia foeda superstitio & grauis abusus accessisset, quem præter alios erudite redarguit IO. DALLÆVS, in libro de *ieiuniis & quadragesimalibus.* Nos itaque ieiuniorum usum neutiquam reuicimus, sed valde potius, ceu necessarium ad sanctitatis studium, commendamus, ac superstitutionem, conscientiarum coactionem, errorem, ac si ieiunio aliquid promereri possemus, abesse volumus. Ieiunia porro commendamus, quas vere talia sint, quo nomine abstinentia a certo ciborum genere, venire nequit. Et licet id quoque prudentiæ & pietatis sit, ab isto cibi & potus genere, quo nimium prauæ iritari cupiditates possunt, se abstinere, id tamen non est ieiunium: ex superstitione autem certè eorum generis si gerere, & alia in illorum locum substituere, quibus acrius adhuc extimulari prauæ cupiditates queunt, aperta est Dei hominumque illusio. Ieiunia denique ita commendanda sunt, ut eo etiam tempore, quo non ieiunamus, temperantia & sobrietate studendum ex stimemus memores illius, quod CLEMENS ALEXANDRINVS scripsit: *ἡ δὲ ὑποκρίσεως τὴν ἐυταρχειαν δόξα, τὴν ἀνθρώπων κακοί, ἡδὴ μὲν τὴν ψυχὴν, ἐπιεφάλαγγον δὲ ἄς τὴν ἰσοσ. ἐργαζομένη τὸ εἶμα; victus autem, qui sufficientiam excedit, ac obtinuit, dum in*

multum officit, animum certe segnem & inertem reddit, corpus vero valetudinarium, & quod in morbos facile prolabitur, efficiens: paedagog. lib. 2. cap. 1. pag. 142.

§. XXXVIII.

Cum temperantiae studio coniungendam esse *vigilantiam spiritua-lem*, docet Petrus *1 ep. V, 8.* quam & servator commendat, *Luc. XXI, 36.* * Namque ad vitae incrementum spiritualis non utilis modo, sed plane haec est necessaria, ne hostium nostrorum hoc incrementum impedire annitentium, insidiis succumbamus. Attendendum itaque est diligenter ad omnes motus, cogitationes, dicta, facta; attendendum est ad omnes peccandi occasiones, ut eas diligenter evitemus; ** attendendum sedulo ad omnium mentis facultatum, oculorum quoque, *** aurium & reliquorum sensuum externorum usum, ne quid admittamus temere, quod praeter spem opinionemque institutum nostrum in vitae sanctitate proficiendi, turbet.

* Sermo non est de vigilantia corporali, licet & haec interdum necessaria sit; vid. *Matth. XXVI, 41.* & usu non careat. Operosus in ea commendanda est IOAN. BONA, cardinalis, de *divina psalmod. cap. 4. §. 1 p. 120.* quamvis ad monachorum vigiliis defendendas parum haec ei prosint. Nobis de spirituali vigilantia sermo est, qua homo diligenter attendit ad ea omnia, quae in anima sua eveniunt, ut & ad ea, quae animae periculum adferre, aut salutem eius promovere possint, ut haec arripiat, illa evitet. De qua non tantum in illis, quae attulimus, sed aliis quoque locis scriptura loquitur. conf. *Matth. XXI, 42. XXV, 13. Marc. XIII, 31. 1 Cor. XVI, 11.*

** Hoc & ratio ipsa docet. Unde & philosophorum, de mediis proficiendi in virtute praecipientium, scitum est, occasionem peccandi evitandam esse. Obiecta enim praesentia, cum vehementius cupiditates irriteat, difficilius illis resistitur. Quod, ut alia, recte quoque observavit SENECA, *epist. 113.* & M. AVRELIUS ANTONINUS imperator, *lib. 3. de seipso ad seipsum, §. 3.* Naque vero obiecta ipsa si tantum praesentia sint, adfectus commouent, excitantque, sed & si sermonibus aut scriptis exhibeantur. Unde sequitur, scripta quaevis, quae irritare pravae cupiditates possunt, studiose esse evitanda. Certissimum enim eorum lectio animis hominum adfert perniciem. Haud sine ratione HIERONYMUS eiusmodi scripta *siliquas porcorum* dixit, *quos filius prodigus venter non satiauit, sed inferfit: epist. 14.* Et ISIDORUS lectionem impurorum librorum, comparat cum immolatione daemonibus facta, quod inde anima excitetur ad incentiva libidinum, & satanae hostia cadat, *lib. 3. de summo bono cap. 13.* Plura hanc in rem adfert THEOPHILUS RAYNAVDVS, *erosemat. de malis & bonis libris p. 39. seqq.* PLATONIS aliorumque ethaicorum, eiusmodi libros damnantium, iudicia *isidorem* legere licet. add. IUSTVS LIPSIVS, *not. ad lib. 1. psal. cap. 10.* Non tantum vero ad haec, quae haecenus diximus; sed ad reliqua etiam omnia haec vigilantia spiritualis se extendit, quae animam vlla ratione laedere possunt. Eleganter MACARIVS: *sicut exteriores oculi (hominum nempe vigilantium) longe prospiciunt spinas & praecipitia, ἴστω καὶ ὁ προβλεπτικὸς νῦν προβλεπὴν ταχὺς ἀντὶ τῆς ἐπιτηδεύου; διὰ τὴν τὰς τρυφὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἡσυχάζου τὴν ψυχὴν ὡς ἀφθαρτὸν; τὸν ἀντὶ τῆς; sic & acri providendi perspicacia praedisa mens cito prospicit adversariae potestatis artes insidiasque, ac contra eas praemunit animam, cuius est oculus; de custodia cordis cap. 6. p. 5.*

*** luxta illud IOBI: *fedus pepigeram cum oculis meis, & quid advertissimam animum ad virginem? cap. XXXI, 4*

§. XXXIX.

Solet quoque alias, ceu egregium ad virtutis studium adiuventum commendari, *imitatio aliorum*, * Nec usu suo aut efficacia destituitur, modo recte instituat. Institui autem tantum recte potest a regentis, qui & discernere rite possunt iudicio spiritali, quinam imitandi, & gratiae quoque viribus ad imitandum sunt praediti. Perfectissimum autem, quod imitemur virtutis & sanctitatis exemplum, nobis reliquit Christus servator; ad cuius imitationem ideo etiam subinde excitamur, *Matth. XI, 28. 29. Philipp. II, 5. 1 Petr. II, 21.* Hocce itaque exemplum, semper nobis ante oculos & animum versetur, in illud nunquam non intueamur, ad hoc cogitata, dicta, facta, quantum humanae naturae indoles permittit, nunquam non componere annuamur. **

* Quanta imitationis ad malos mores vitiaque contrahenda vis sit, supra ad cap. 1. sect. 4. §. 79. demonstravimus. Sed non minor eius vis est & efficacia ad propensiones bonas corroborandas augendasque, si emendatus animus fuerit & ad meliora tendat, ceterisque exercitationibus adiungatur. Quod ex iisdem rationibus, & ipsa hominis natura ad imitandum prona, perspicere licet. Vnde & ethnicorum philosophi ad virtutem parandam imitatione nihil esse efficacius, existimarunt. Patetque id vel M. AVRELIJ ANTONINI imperatoris & philosophi exemplo, qui *lib. 1. de seipso ad seipsum, §. 1. seqq.* diligenter eos recenset, quos in singulis fere virtutum generibus sit imitatus. Sed cur ethnici tamen, reliquis subsidiis destituti, parum hac ratione, ad veram virtutem proficere potuerint, ex iis, quae passim dicta sunt, constat.

** Consulendi hic merito, qui de imitatione Christi ex instituto commentati sunt, quos inter eminet THOMAS A KEMPIS in libello aetico & supra iam a nobis commendato, de *imitatione Christi*, de quo recte IO. BONA, cardinalis, pronuntiat, *quod simplici stylo magnam tradat doctrinam spiritus, in notitia auctorum, psalmodiae divinae praemissa.*

§. XL.

Nec aliorum hominum sanctitatis laude illustrium excludenda prorsus sunt exempla: quemadmodum Paulus Corinthios adhortabatur: *estote imitatores mei, ut ego Christi. 1 Cor. XI, 1. conf. & 1 Cor. IV, 6. 16. Philipp. III, 17. Ebr. XIII, 17.* Discretionem tamen opus est, ut diligenter, tum quos, tum quid in quolibet imitemur, dispiciamus. Namque in sanctissimis etiam imbecillitates & defectus varios deprehendi, meminisse nos oportet. Sunt praeterea aliorum ita consideranda exempla, ut quidquid boni & egregii habent, id divinae imputandum esse gratiae, cogitemus.

§. XLI.

Conversacionis quoque magnam vim in hominum mores esse, constat. Quemadmodum enim conversatio cum malis, ad corrumpendos mores bonos, pravaeque inducendos, plurimum valet, ut ea, ceu contagio quodam, hominum mentes inficiantur, unde quovis modo

cam

eam fugiendam, quivis intelligit: * ita conuersatio contra cum hominibus piis & sanctis, plurimum prodest, & sanctitatis studium mirifice adiuuat, praesertim si in ea accedant cohortationes; commonefactiones, excitationesue ad excutiendum torporem omnem, animumque ad praecleara quaeuis, inflammandum, comparatae, conf. *Coloss. III, 16.*

* Id supra ex instituto comprobauimus, ad *cap. 1. sect. 4. §. 79.*

§. XLII.

Quae haecenus commemorauimus, generatim sanctitatis studium promouere possunt. Nec tamen praetermittenda, quae speciatim huic aut illi tentationi, cursum in sanctitatis studio impediendi, opponi possunt. Qua in re, ut rite versemur, indolem & causas cuiuslibet tentationis primum inuestigare oportet; tum media ea, quae istis tollendis conueniunt, adhibere. Si quis ergo cum dubiis variis atque scrupulis, circa doctrinae coelestis capita quaedam colluctetur, ponderatis diligenter, quae huc faciunt, scripturae locis, diluere ea & dissipare annitatur, quae animum anxium atque sollicitum tenent. Quod si cum variis cupiditatum generibus, voluptatis cupiditate, auaritia, ambitione, conflictandum sit, ea adhibeantur remedia, quae hisce morbis curandis maxime sunt idonea, ieiunia, elemosynae, preces, adhibitis argumentis, quae istorum vitiorum turpitudinem, * & virtutum contrariarum pulchritudinem ac praestantiam, vel maxime ob oculos ponant.

* Eiusmodi arguments, quibus foeditas & turpitudine vitiorum representetur, ipsa equidem suppeditat ratio, & in philosophorum quoque scriptis passim obuia sunt. Equus enim est, qui non facile perspicit, voluptatibus nihil esse foedius, quibus infamia insuper, paupertas, & morbi attrahantur, & mors acceleretur? honoribus, ad quos ambitio adspirat, nihil molestus, qui contentioneibus, turbis, periculis perpetuis hominem exponunt? diuitiis nihil inconstantius, quippe quibus, si etiam maximae fuerint, unica hora homines spoliari possunt? Veterum huc spectantia testimonia collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Alectans, lib. 3. cap. 8. 12. 16.* De voluptatum foeditate legendus cum primis EPICETVS in *enchiridio cap. 56.* & SIMPLICIVS, *comment. ad b. l. p. m. 288. seqq.* M. AVRELIVS ANTONINVS, *de seipso ad seipsum lib. 6. §. 26.* & alibi passim; de gloriae & honorum vanitate SENECA, *epist. 68. 71. 110. 113.* & ANTONINVS, *lib. 4. §. 3.* item *ibid. 7. §. 29.* de diuitiarum denique incerta possessione SENECA, *epist. 16. 25.* & alibi; add. quae dixi in *elem. philos. pract. part. 1. cap. 6. §. 22. seqq.* Sed tutius tamen est ex ipsa scriptura sacra argumenta petere, quippe quae miseriam hominum peccatorum istis vitiis indulgentiam, iraque diuinae illis imminens grauitatem, luculentissime efficacissimeque ob oculos ponit.

§. XLIII.

Ut cuncta denique rite procedant, in *applicatione* etiam *remediorum* caute & prudenter versandum. Prudens autem applicatio, supponit noticiam morbi accuratam, * eamque specialem, totiusque sta-

tus animi. Ad eam porro requiritur, vt remedia adhibeantur, *temporalius*, quam primum morbi aut vitii cuiusdam insultum sentimus: cum morborum, qui radices egerunt, difficilis sit curatio; deinde, *constanter*, vt si forte, statim leuamentum non sentiamus, immo fortius & vehementius redire tentationes videantur, non abiciamus animum, sed per fidem & patientiam, constanter resistamus; denique *circumspecte*, vt ea vitii & morbis singulis opponamus remedia, quae non tantum iis curandis sunt idonea, sed aetati, statui, conditioni cuiusuis & aliis circumstantiis, quantum res ipsa patitur, maxime sunt accommodata. Quod pari ratione de euitatione illorum, quae singulis noxia sunt, & damnum adferre possunt, intelligendum est.

- * Notitia haecce morbi statusque animi supponit accuratam notitiam sui ipsius. Et hanc sane in vitae emendatione studioque virtutis admodum necessariam esse, immo vtramque facere paginam, etiam ethnicorum philosophi agnouerunt. Id iam obseruatum a me, pluribusque demonstratum, in *sapientia veterum, seu dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum, dissertationibus aliquot academicis, illustratis*, speciatim in *ethica Chilonis Laco-daemonii*, §. 4. *segg.* Legendi praeterea haec de re IO. GERMARDVS VOSSIVS, de *cognitione sui*, & qui lingua gallica hoc argumentum pertractarunt, ABBADIE & BERNHARDVS LAMI, ille in *arte seipsum cognoscendi*, hic in tractatu de *cognitione sui ipsius*, quibus addendus CHARONDAS (CHARRON) in *lumine sapientiae, lib. 1. per integrum*; cum primis DIODORVS TVLDENVS, in *libris quinque de cognitione sui*, opere profecto egregio & praestantissimo, ante paucos annos iterum reuoluto. Sed cum ea, quae philosophi hac de re tradunt, hic non sufficiant, iungenda, quae ad naturae humanae indolem iuxta diuinarum litterarum ductum accuratius cognoscendam passim, speciatim supra cap. 1. per integrum fere attulimus in medium. Haec enim si quis accurate teneat, & sincere ac sine facio in hocce negotio versari velit, illi difficile non fuerit, intimos mentis explorare recessus. Sincere, dixi, & sine fuco hoc in negotio esse versandum. Per connatam enim omnibus philautiam plerique ad fallendum seipsum prouident, dum vitia & naeuos excusant, aut emolliunt, aut missis in sui cognitione, quae taedium vel dolorem creare poterant, in ea saltem animum cogitationesque defigunt, quibus sibi ipsis placere queant. Praeclare ex ipsis ethnicis hoc iam obseruauit SENECA: *Illud praecipue nos impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus, qui bonos nos dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscamus, cum sciamus, illos saepe multa mensuri, epist. 59. p. m. 212.* Et alibi: *instum est mortalitati vitium se suae mirandi. Nemo non benignus est sui iudex; de benefic. lib. 2. c. 26.* Quocum conuenit illud VELLEII PATERCVLI: *familiares est hominibus, omnia sibi ignoscere: nihil aliis remittere, lib. 2. cap. 30.* Merito itaque nonnulli veterum dicto: *γνῶθι σεαυτὸν, subicerant; sed εὐφραδὴν, modesto age. vid. IVSTVS LIPSIUS physilog. Stoic. lib. 3. diss. 3. p. 120.* Haec si ethnicis perspecta fuere, multo magis christianis caute hac in re versandum, ne pravae philautiae fallacia agantur in transuortum, sibi quae alii esse videantur, quam reuera sunt. Addenda, quae supra ad §. 5. huius capituli diximus.

S, D, G,

INSTIT.

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS SECVNDA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE
IVRISPRVDENTIAE DIVINAE
DEQVE ADMINICVLIS STUDIO EIVS
INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

Jurisprudentiae divinae definitio, §. I.

Cur divina, itemque vniuersalis, & naturalis dicatur, §. II.

Existentia eius, §. III.

Est scientia practica, §. IV.

Obiectum eius sunt actiones hominum regeneritorum, seu officia, §. V.

Non irregenitorum, sed regeneritorum actiones hic in censum veniunt, §. VI.

Finis iurisprudentiae divinae idem est ac legum diuinarum: harum autem finis alius fuit ante lapsum hominum, alius post lapsum, §. VII.

Post lapsum finis earum duplex a quibusdam con-

BVD. TH. MORAL.

stituitur, vel politicus, vel theologicus, & hic iterum alius in iustificandis, alius in iustificatis, §. VIII.

Finis theologicus in iustificatis hic in censum venit, unde & iurisprudentiae divinae finis aestimandus, §. IX.

Tractatio illorum, qui leges diuinas ad ductum rectae rationis expendunt, in quo differat a tractatione illorum, qui eas secundum lumen reuelationis considerant, §. X.

Posterior tractatio licet perfectior sit, non tamen ideo reicienda est prior, §. XI.

Nec tamen pretium aut limites prioris tractationis ultra, quam decet, extendendi, §. XII.

Xx

Inter

Inter adminicula huius studii primo se offert scripturae sacrae lectio, in qua fons uberrimus iuris diuini conspicitur, §. XIII.

Speciatim librorum & locorum, in quibus existit de legibus diuinis agitur, §. XIV.

Tum & Ebraeorum, qui eas diuinum explicarunt, scripta, §. XV.

Item, qui libros aut loca scripturae sacrae, in quibus de legibus diuinis agitur, speciatim decalogum, commentariis suis illustrarunt, §. XVI.

Quid patres & antiquae ecclesiae docto-

res in iurisprudencia diuina praesbiterint, §. XVII.

Compendia, & systemata theologiae moralis, familiaeque moralis scripta, plurimum huc conferre, §. XVIII.

Itemque, qui de casibus conscientiae egerunt, aut responsa theologica dederunt, §. XIX.

Denique & illos, qui iuxta lumen rationis iurisprudenciam diuinam pertraxerunt, §. XX.

Methodus & tractationis nostrae ordo, §. XXI.

§. I.

Iurisprudencia diuina nobis est scientia practica ad diuinarum litterarum ductum docens, quo pacto homines regeniti actiones suas ad leges diuinas componere debeant, vt gratum ita erga Deum animum obsequiumque promptum, testentur.

§. II.

Notum alias est, quod per *iurisprudenciam*, notitia legum cum facultate rite ad actiones hominum eas adplicandi, intelligatur. Cum autem leges, quarum complexus *iuris* nomine quandoque venit, * vel *humanae* vel *diuinae* sint, hoc loco diuinae intelliguntur, quippe quae nostrae sunt considerationis, eaeque vniuersales, quae ad omnes omnino homines, sine gentis aut temporis discrimine, pertinent. Particulares enim, quae soli genti Israeliticae olim datae fuere, cum nullam amplius obligandi vim hodie habeant, vt suo loco dicetur, hic itidem in censum non veniunt. Vniuersales equidem in *positiuas* & *naturales* a nonnullis dispescuntur: sed rectius forte, vt itidem ex dicendis constabit, ex omnibus difficultatibus se expediunt, qui admissis tantum naturalibus, ex naturae non corruptae, sed partim integrae, partim restitutae conditione aestimandis, has vel *absolutas*, vel *hypotheticas* esse, contendunt. Et hinc intelligitur, cur iurisprudencia haecce, de qua nobis sermo est, *diuina*, itemque *vniuersalis*, vt & *naturalis*, dicatur, & recte ita dici possit.

* Varias vox *iuris* habet significaciones, quas praeter alios edidit HUGO GROTIUS, lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 3. seqq. Namque interdum pro attributo actionis, quandoque pro attributo personae, saepius pro lege, vel potius multarum legum complexu, sumitur, quae significatio obtinet, cum de iurisprudencia agitur, de qua GROTIUS §. 2. & commentatores eius ad h. l.

§. III.

Dari *leges diuinas*, tum ex lumine rationis, tum ex lumine reuelationis, * tam certum est, vt nemo negare hoc aut in dubium vocare queat,

queat, nisi qui stulto & infano ausu vtrumque lumen reicere, aut impugnare, in animum induxerit. Inde vero & iurisprudentiam diuinam dari, certum est.

- * Est leges naturae, hoc est, diuinae, prout ex naturae consideratione innotescunt, hominum cordibus inscriptae sunt, tanta tamen quorundam fuit coecitas, & ad pessima quavis obfirmatus animus, vt eiusmodi leges seu iura dari, inficiarentur. Iam olim id negauit Carneades apud LACTANTIUM *instit. diuinar. lib. 5. cap. 16.* qui ius naturae stultitiae nomine infamauit. Nec alii deerant, qui cum illo facerent, quorum praecipuum argumentum erat, iura omnia ab utilitate originem habere, hinc & ciuitates diuersa sibi statuisse iura pro ratione utilitatis. Eandem fere in modum, & qui ex EPICURI prodierunt disciplina, hac de re philosophabantur. Omnia namque iura ex utilitate nata dicebant. Vnde & utilitas *iusti prope mater & aequi*, vocatur HORATIO, *lib. 1. sat. 3.* Quam istorum hominum sententiam cordati omnes merito vnanimi damnarunt consensu. Et ex antiquis quidem ecclesiae doctoribus iam AVGVSTINVS, contra eos disputat, qui *putauerunt, nullam esse iustitiam per se ipsam, sed unicuique genti consuetudinem suam iustam videri, de doctrin. christian. lib. 3. cap. 14.* Recentiori vero aetate istum veterum errorem ab orco reuocauit THOMAS HOBBSIUS, cuius omnis eo tendere videtur labor, vt diuinas, quae omnes homines obligant, conuellat, & ex mentibus mortalium eripiat leges. Legenda saltem sunt, quae habet de *ciue cap. 1. §. 7.* & in *Leuiathano cap. 14.* Operam nimirum dare voluit, vt impudentia ethnicos vinceret. Quorum profecto infirma admodum & leuia erant, quae pro ista sententia adferebant, argumenta. Iura namque primum ciuilia cum iure naturae turpiter confundebant. Illa ex utilitate, sed vera, non adparente, si modo recte se haberent, constituta fuisse, lubenter concedimus. Quo ipso ius naturae non tollunt, sed supponunt. Deinde ipsum ius naturae hominum utilitatem semper secum coniunctam habent. Non enim rectius hi rebus suis consulunt, quam cum illud accurate & studiose obseruant. Sed inde non sequitur, ex utilitate ius naturae esse deriuandum; seu ideo saltem aliquid iustum esse, quia sit utile; cum alia causa esse queat, cur aliquid iustum sit, licet idem simul sit utile. Hinc & utilitas non est opponenda iuri, multo minus ita inferendum, homines natura sua sectantur utilia, hoc est, ea, quae iuri naturali repugnant, ergo non datur ius naturae. Ea enim, quae iuri naturae repugnant, reuera non sunt utilia, licet talia illis videantur, qui ea sectantur. Idque dum faciunt homines, non rationis ductum, sed prauos adfectus sequuntur, vnde neutiquam inde inferendum, non dari ius naturae. Sed quid opus, hisce immorari? cum causam hanc satis euicerit HVGO GROTIUS, *prolegom. oper. de iure belli & pacis §. 5. & seqq.* & SAMUEL PUFENDORFIUS, *de iure natur. & gens. lib. 2. §. 10. II. add. & FRIEDERICVS RAPPOLTVS comment. in Horat. l. c. pag. 98.* & IOAN. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.* Ceterum quo pacto hoc ex ipsa naturae humanae consideratione luculenter demonstrari queat, alibi ostenditur. Quod si autem ipsa ratio tam luculenter nos hac de re conuincit, de reuelatione eo minus dubitandum, quae non tantum dari leges diuinas, sed eas hominum etiam cordibus inscriptas, docet, vt in sequentibus suo loco pluribus euincetur.

§. IV.

Et hanc quidem iurisprudentiam diuinam, *scientiam practicam* dicimus, eodem sensu, quo & theologiam moralem strictius sic dictam, ita vocauimus. Est namque omnino iurisprudentia diuina pars quaedam theologiae practicae, seu moralis, latius sic dictae.* Cumque in scientia theologica & secundum scripturae vsum spectata, praeter

veritatem cognitionis, aliaque, & *certitudo* adesse debeat, ea & hic in iurisprudencia diligenter obseruanda,** & planissime ob certitudinem diuinam, auctoritatemque scripturae sacrae infallibilem, sibi constat. Principium namque cognoscendi, vnicaque doctrinae norma & regula, & hic scriptura sacra est. *Practica* haec scientia dum dicitur, id non tam ratione finis, quam ratione obiecti, intelligendum esse, itidem alibi iam docuimus.

* Hinc & omnia ea hic locum inueniunt, quae *part. 1. prolegom. §. 4. seqq. in medium* attulimus.

** Multum refert, vt certitudo iurisprudenciae diuinae sibi constet, quae nititur ipsarum legum diuinarum certitudine, hoc est, vt certo sciamus, Deum has leges dedisse, itemque aliquid iustum esse, aut iniustum, honestum aut turpe. Sive autem ex ratione, sive ex reuelatione rem aestimes, tanta hic vtrobiq; certitudo deprehenditur, quantum in vltio alio scientiarum genere expectare licet. Quid generatim praecipuum, quid veritum legibus diuinis sit, & ratio, & reuelatio tam aperte dicitur, vt, qui dubitare hac de re velit, merito insanire censeatur. Quod si vero in particularibus dubia quaedam occurrant, id hominum contingit vitio, qui ex principiis vniuersalibus conclusiones non recte deriuant, aut in applicatione legum ad facta incaute & improvide se gerunt, vel circumstantiarum rationem non perspectam satis atque exploratam habent. Hinc maximopere fallitur HUGO GROTIUS, dum ARISTOTELEM secutus, in moralibus non aequae, ac in mathematicis disciplinis, certitudinem inueniri, asserit, de *iure belli & pacis lib. 2. cap. 23. §. 1.* Nec allatae ab eo quicquam probant rationes, cum aut falsis erroneisque nitantur hypothesisibus, v. g. ac si in moralibus etiam quoad qualitatem quaedam detur latitudo, vel id saltem euincunt, in applicatione facile decipi homines posse, nisi caute incendant, quorsum illud pertinet, quod circumstantiae minimae rem variare dicuntur. Sed huncce GROTII errorem solide & accurate profligauit PVPENDORFIVS, de *iure nat. & gens. lib. 1. cap. 2.* Cum vero, quae ex reuelatione constant, nulla ratione quoad certitudinem illis cedant, quae rationis lumine innotescunt, multo magis nostrae tractationi, quae scripturae auctoritate nititur, suam constare certitudinem, necesse est, cum, quae & huic opponi possint, eiusdemque generis sint, ac ea, quae iam profligauit PVPENDORFIVS. De variis autem hypothesisibus falsis ac erroneis, quibus iurisprudenciae diuinae, siue qua rationem, siue qua reuelationem spectatae, certitudo labefactatur, ex instituto dixi in dissertat. de *scepticismo morali, §. 9. seqq. in analit. hislor. philos. p. 218. seqq.*

§. V.

Habet autem iurisprudencia diuina pro *obiecto*, actiones hominum, prout ad leges diuinas sunt componendae. Vnde quo pacto a reliquis practicae theologiae partibus differat, patet. Theologia enim moralis striete sic dicta de incremento hominis in vita spiritali sollicita est: prudentia christiana, actiones hominum regentorum ad prudentiae regulas dirigendas considerat: at iurisprudencia diuina, actiones regentorum considerat, prout ad leges diuinas sunt exigendae, inde, vt constet, num bonae an malae sint? Actiones autem intelliguntur, in genere morum tales, quae & alias *officia* vocari solent,

voce

voce ex Stoicorum disciplina deprompta, * sed in theologia quoque, si recte explicetur, retinenda.

* Frequētissimū vocis huius vsus fuit apud Stoicos. Ipse Stoicae sectae conditor Zeno Cirticus librum de officio scripsit, reſte DIOGENE LAERTIO in *vita Zenonis*. Requirebant autem Stoici tria ad officium, primo, vt sit actio rationi conueniens, deinde, vt eo modo fiat, quo eam fieri ratio iussit, & denique ne alio tempore fiat, quam quo ratio praecipit. conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceronis lib. 1. de officiis p. 18.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, in *praefat. ad Ambrosij libr. de officiis*. Nec vna tamen ratione haec vox accipitur. Interdum enim eousque eius extenditur significatio, vt actiones vtilēs & conseruationi nostrae inferuentēs complectatur: quandoque & honestas & decoras actiones significat; saepissime eas tantum denotat, quae honestae sunt, seu cum lege conueniunt, quas & diuina considerat Iurisprudentia. Solebant praeterea Stoici officia in *κατορθώματα* & *καθήκοντα* dispescere, quorum illa in solum sapientem suum, quem sibi fingebant, cadere, autumabant, de quo & alia multa *κατάδοξα* tradebant, vt in compendio legere licet apud IUSTVM LIPSIVM, in *manuduct. ad philof. Stoic. lib. 3. dissertas. 3. seqq.* Hinc & parum abest, quin de perfectis istis officiis, seu *κατορθώμασι* idem censendum sit, quod de sapiente Stoicorum iam pridem pronuntiarunt viri docti, eum nullibi, nisi in Stoicorum vnquam exitisse cerebro. Interim, etsi ad eum sapientiae gradum nemo peruenerit, nec *κατορθώματα*, seu perfecta officia, ediderit, aut saltem naturae viribus edere possit, haec tamen documento sunt, cognoscere gentiles rationis ductu quodammodo potuisse, quo pacto officia perfecta comparata esse debeant. Praeterea iam CICERO de *orat. lib. 3.* obseruauit, non satis in hac doctrina sibi constare Stoicos. Docere quippe, eos omnes insanire, qui non sunt sapientes, quin eosdem fures atque latrones esse: simul tamen fateri, ab iis etiam, qui non sunt sapientes, exerceri posse τὰ καθήκοντα. Necesse ergo esse, vt fateantur, ab insanis, hoc est, ratione destitutis, edi tamen actiones, quae cum ratione conueniunt. Conferenda, quae dixi, in *manuduct. Stoicor. in philof. morali s. 1. dissert. 3. de errorib.* Quidquid vero sit, de mente sententiaque Stoicorum, quae, num defendi, aut recte explicari queat, nostra parum tandem refert, id modo obseruamus, fuisse, qui etiam ad christianorum disciplinam vocem officii transferrent. Quos inter primum locum AMBROSIVS tenet, Mediolanensis praeful, in *libris de officiis*, de quibus deinceps quaedam dicemus. Is vero, & quae de discrimine inter *καθήκοντα* & *κατορθώματα* diximus, huc adplicat, ea quidem ratione, vt *κατορθώματα*, seu perfecta officia, ea esse contendat, quae ab homine christiano ad maioris perfectionis gradum euecto praestari possint, vt sequela Christi, quae cum abnegatione ac derelictione rerum huius seculi coniuncta sit, eleemosynarum vberior, etiam ad pauperatē etiam ducat, erogatio, & inimicorum dilectio; media vero, seu *καθήκοντα* ea esse, existimet, quae generatim ab omnibus requirantur, vt illud: non homicidium facies, non adulteraberis &c. *lib. 1. officior. cap. 11. p. m. 19.* Quae tamen caute profecto & cum grano salis accipienda sunt, ne ipsarum legum diuinarum quoddam inducamus discrimen, ac si non omnes ad omnes aequae pertineant homines, aut ad Pontificiorum, consilia a legibus distinguendum, prolabamur errorem, quem deinceps ex instituto profligabimus. Quod si ad vsum transferre placeat eam Stoicorum distinctionem, rectius forte illorum procedet sententia, qui *κατορθώματα* seu perfecta officia vocant, quae secundum certam peraguntur conscientiam, vt contra, quae probabiliter nituntur conscientia, *καθήκοντα*, seu officia media adpellant. Namque & CICERO, *medium*, inquit, *officium id esse, dicunt, quod, cur factum sit, ratio probabilis reddi potest.* conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceron. offic. lib. 1. pag. 21. seqq.* Quamquam iuxta Stoicorum sententiam non certitudinis saltem gradu, sed aliis etiam requisitis, differēbant *κατορθώματα* & *καθήκοντα*. Vnde & non errant, qui, ad discrimen regeneratorum ac irregeneratorum hic vel maxime attendendum, dicunt, siquidem in christiana iuris disciplina hanc distinctionem retinere, fas sit. Etsi enim regeneratorum officia secundum rigorē legis perfecta non sint, sola tamen ita comparata sunt, vt Deo placere queant. Irregeneratorum autem non modo imperfecta, sed omnino improprie officia sunt. Quae autem

autem ad philosophorum imitationem officia dicimus, alias iuxta scripturae sacrae stylum ἄργα καλὰ opera bona, vocantur, *Ephes.* 11, 10. *Tit.* 11, 14. Vox officii, in hac quidem significatione in scriptura sacra non occurrit. In verbis enim Lucae *cap.* 1, 23. quae AMBROSIVS huc refert *lib.* 1. *de officiis cap.* 8. *pag.* 15. *factum, ut impleti sint dies officii eius &c.* vox ista pro facti muneris administratione sumitur. Est enim in graeco: λειτουργία. conf. & de voce hac ANDREAS ADAMVS HOCHSTETERVS, in *colleg. Pseudorf. exercit.* 1. p. 44. 45.

§. VI.

Non quorumlibet etiam hominum, sed regentorum actiones hic in censum veniunt. Irregenti enim nihil omnino, secundum verum & genuinum legis sensum, boni agere, seu nulla officia, in sensu christiano, praestare possunt. Regentorum autem actiones bonae seu legi diuinae respondentes, etsi imperfectione laborent, ob fidem tamen in Christum Deo placent, indeque pro *officiis christianis*, seu *operibus bonis*, recte habentur. conf. *1 Petr.* 1, 22. *2 Petr.* 1, 5. *seqq.* *Ephes.* IV, 22. *seqq.* *Coloss.* III, 10. *2 Tim.* II, 21. Idque generatim de omnibus cuiuscunque ordinis, conditionis, & status hominibus, est intelligendum.

§. VII.

Finis iurisprudentiae diuinae non alius est, quam ipsarum legum diuinarum, Harum vero finis alius fuit ante lapsum humani generis, alius hodie est post lapsum. Nimirum, cum ante lapsum fedus operum adhuc obtineret, finis legis diuinae fuit, vt per eius exquisitam obseruantiam, homo vitae, praesertim spiritualis, continuationem & augmentum, tandemque consummatam beatitudinem, consequeretur, cum in eius omnino viribus positum esset, accurate legem diuinam implere. At cum post lapsum summa hominum in spiritualibus sit *ἀδυναμία*, adeoque & in federe gratiae, non per opera, sed tantum per fidem in Christum, ex parte hominis, iustificatio atque salus illis obtingat. *Rom.* III, 28. iste quidem finis, hominum culpa, hodie cessat. *

* Qui secundum rationis ductum iurisprudentiam diuinam tradunt, de fine legum diuinarum diuersimode sentiunt. GVILIELMVS GROTIVS finem iuris naturalis esse, dicit, *communis est vniuersi, particularium gentium, & singulorum hominum bonum*, hoc est, vt eorum genus humanum, integrae gentes, & singuli homines secure, tranquille, & feliciter viuere possint; in *enchirid. de principiis iuris nat.* cap. 3. §. 7. BALTHASAR MEISNERVS quadruplicem iuris naturae finem constituit, Dei inquisitionem, quaesiti venerationem, honestam conuersationem, & inexcusabilem damnationem, *lib.* 1. *de legibus cap.* 4. GVILIELMI GROTII sententia non procul discedit RICHARDVS CUMBERLANDIVS, dum finem iuris naturalis statuit publicum & commune omnibus agentibus naturalibus bonum, in *disquis. philosoph. de legibus nat.* cap. 5. Alii docent, finem legum naturalium esse aeternam felicitatem ac beatitudinem hominum, non profrus quidem male, modo recte intelligatur. Nimirum leges naturales eadem sunt, quae ex reuelatione nobis

nobis innouerunt, vnde non tantum, quid ratio, sed & reuelatio, de earum fine doceat, attendendum, praesertim cum reuelatio plenius & perfectius hoc praestet, quam ratio. Iam vero id quidem ratio intelligit, leges diuinas ad hominum vtilitatem & felicitatem tendere. Immo & hoc quodammodo perspicit, non ad huius modo vitae, seu externam felicitatem, sed longe sublimiorem finem, hasce tendere leges. Vnde omnino errant, qui finem legum naturalium huius vitae viũ & commodis tantum circumscribunt. Multo magis hoc confirmat reuelatio, ad hominum felicitatem, non tantum externam, sed & internam, eamque perennem & aeternam leges diuinas spectare. Sed alia nunc quaestio est, an hic finis obtineatur, & cur non obtineatur? Enim vero ipsa ratio cum quodammodo intelligat, neminem esse, qui leges diuinas ita, vt decet, obseruet, colligere hinc etiam potest, hoc pacto homines iram potius, quam gratiam Dei, promereri, ac ad veram felicitatem peruenire non posse. Vnde & gentiles de ratione expiandi peccata sua solliciti, ad sacrificia, varisque lustrationum genera descenderunt. Longe hoc luculentius offendit scriptura, dubiumque, quod ratio hic remouere nequit, tollit, vnde contigerit, vt homines leges istas accurate seruare nequeant? quod scilicet per primorum parentum lapsum peccatis immeriti homines promi sint ad mala quaeuis, ad bona contra, & virtutes, quae Deo placeant, profus inepti. Hinc finem quidem legum diuinarum hominum felicitatem, praesertim internam & perennem esse constat, sed qui hominum culpa post lapsum per legum obseruantiam obtineri nequeat. Interim aliam viam aeternam salutem consequendi reuelatio ostendit, fidem in Christum, quam ratio profus ignorat. Eos namque, qui ratione & natura duce viam ad salutem se inuenire posse credunt, turpiter falli, alibi demonstratur ex instituto. Conferenda, quae dixi in *animaduersionibus ad Petri Chastulini librum de relig. nat. cap. 1.*

S. VIII.

Duplex proinde post lapsum finis vsusque legis diuinæ constitui solet, *politicus* alter, alter *theologicus*, & hic iterum alius in *iustificandis*, alius in *iustificatis*. Politicum, quem & *disciplinarem* vocant, eo spectare putant, vt externa disciplina, metuque legis, saltem eousque etiam non renati coerceantur, ne externa temere delicta committant.* Eoque illud Pauli: *iusto non est lex posita. 1 Tim. I, 9.* referunt.** Theologicus legis finis in iustificandis, hic est, vt lex diuina ostendat peccata, iramque Dei aduersus ea reuelet, vt inde excitati remissionem peccatorum & consolationem aduersus iram Dei, & mortem aeternam, in Iesu Christo, quaerant. *Rom. VIII, 7.* Sed hic quidem finis non magis huius loci est, quam prior ille seu politicus, cum non de conuersione ac iustificatione, nec de externa impiorum coercitione, sed de officiis regentorum hic finis solliciti.

* Etsi externa, aut singulorum hominum, aut integrorum rerum publicarum felicitas, non quidem principalis, sed tantum secundarius & minus principalis finis sit, dubium tamen non est, quin hunc quoque simul intenderit Deus, & intendat, cum amor eius summus erga homines nos ambigere non sinat, quin velit, vt externe quoque feliciter atque tranquille viuant. Ad externam vero illam felicitatem & tranquillitatem plurimum conferret obseruantia, etsi externa saltem, adeoque minime sufficiens, legum diuinarum. Atque huc pertinet, quod post alios SAMUEL PUFENDORFIVS docet, religionem, cuius pars haud vltima legum diuinarum est obseruantia, esse *vlimum & firmissimum humane societatis vinculum*. Lectu digna sunt, quae hac de re habet *lib. 1. de offic. c. 4. §. 9.* Et hanc, si timor Numinis remoueretur, legumque diuinarum obseruantia, poenaeque

aeternae metus cessaret, non posset non summa rerum omnium inde oriri confusio, cum nulla potentia, quantumvis magna, nulla prudentia aut calliditas ad continendos in obsequio homines suffectura esset. Interim caute admodum hac in re versandum, nec vni-
 cum hunc aut praecipuum legum diuinarum, religionisque finem esse existimemus. Fuit
 is Florentini istius politici NICOLAI MACHIAVELLI error, non alium religionis
 adeoque & legum diuinarum esse usum, quam qui in continenda in fide & obsequio plebe
 conspiciatur, prudentiaeque esse, hocce rite vti dominandi instrumento: quam post alios &
 ego profligavi impietatem in *differt. de concordia religionis christianae statusque civilis,*
cap. 1. §. 17. Fuit & PUFENDORFIO a quibusdam, speciatim a IO. IOACHIMO
 ZENTGRAVIO vitio datum, quod religionis, adeoque & iuris naturalis usum ultra hu-
 ius vitae terminum non extendisset, de *orig. iur. nat. pag. 129.* Sed et si PUFENDORFIVS
 de eo saltem usu, quem religio legumque diuinarum obseruantia in hac vita habeat, loqua-
 tur, non tamen ideo negauit, alium sublimioremque eius usum esse. Vnde & merito de-
 fensus ac excusatus fuit ab aliis, quod nuper etiam praelitit ANDREAS ADAMVS
 HOCHSTETTERVS, vir clarissimus, in *collegio Pufendorfiano exercit. 4. §. 40. pag. 206.*
 Nec vitio iis vertendum, qui secundum lumen rationis iurisprudentiam diuinam tractant,
 quod in hocce fine & usu legum diuinarum subsistant, modo non negent, alium in finem
 olim leges hasce diuinas datas, & hodie alium, quem praestent, superesse usum, & haec
 omnia longe rectius ex reuelatione intelligi, quam ex ratione.

* Omnino ita quidem est, quod iusto, hoc est, hominibus per fidem in Christum iustificatis,
 adeoque regeneratis, & ductum spiritus sancti sequentibus, posita lex etiam hac ratione non
 sit, quod non ex coactione legis seu metu seruili, sed filiali spiritu ea faciant, quae lex requi-
 rit: in externis tamen officiis obsequium regentorum non subsistit, quae ceteroquin ad
 ciuilem tranquillitatem sufficiunt, sed ulterius tendit, & quoad interna etiam, pro huius
 vitae conditione, se voluntati Numinis conformare annititur. Et ita coactionem & maledi-
 ctionem legis quoad regeneratos sublatam, his verbis docet apostolus, nequaquam autem
 obligationem, quod alibi pluribus euincitur. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, atque
 ABRAHAMVS CALOVIUS, ad *b. l.*

§. IX.

Supereff finis theologicus in *iustificatis*, qui est, vt homines rege-
 niti ac iustificati, animum ob tanta tamque immensa beneficia, qui-
 bus a Deo cumulati sunt, gratum, studiumque in omnibus diuinae vo-
 luntati obsequendi, demonstrent. Licet enim per legem iustifica-
 tionem non quaerant, licet etiam ob veniam peccatorum per meri-
 tum Christi vera fide apprehensum impetratam, a maledictione legis
 liberi sint: sciunt tamen se minime liberos esse a legis obligatione, cui
 animo prompto & filiali spiritu, absque coactione satisfacere student,
 certa spe freti, infirmitatum illis adhaerentium veniam itidem per
 fidem in Christum se impetraturos. conf. *Mal. I, 6. Rom. VII, 12. XII, 1.*
1 Cor. VI, 20. Ephes. II, 10. 1 Theff. IV, 3. Tit. II, 11. 12. Accedit, quod hinc
 fidei etiam documentum capientes, in spe vocationis & electionis hac
 ratione magis confirmantur. *2 Petr. I, 10. 2 Cor. XIII, 5. Tit. II, 8.* Ne
 quid de ipsius *γυναικίας* spiritualis vtilitate, alibi commemorata, di-
 cam. conf. *1 Tim. IV, 7. Ioan. XV, 2.* Et hic quidem cum hodie vsus
 finisque legum diuinarum sit, nunc facile, quis iurisprudentiae diui-
 nae scopus sit, intelligitur.

§. X.

§. X.

Ceterum, etsi leges naturales ex lumine quoque rationis quodammodo innotescant, longe tamen perfectior est earum notitia, quae ex lumine scripturae hauritur; ut itidem suo loco demonstrabitur. Differt itaque etiam tractatio illorum, qui tantum iuxta lumen rationis leges diuinas considerant, ab illorum tractatione, qui lumen reuelationis seu scripturam sacram in subsidium vocant. Praeterquam enim quod ipsum cognoscendi principium utrobique valde diuersum sit, diuersa quoque ratio est & obiecti, & subiecti, & finis. Quae enim de officiis seu actionibus hominum regentorum, tantum ob fidem Deo placentibus, de hominibus regentis gratiae viribus ad agenda ea, quae Deo grata sunt, instructis, deque fine legum diuinarum, quod is ne utiquam in eo consistat, ut homines per eas salutem consequantur, aut feliciter & tranquille tantum in hac vita uiuant, sed ut animum gratum obsequiumque testentur, & quae reliqua sunt, scriptura tradit, ita comparata sunt, ut ratio ea assequi per se non valeat.

§. XI.

Nec tamen ideo improbandum illorum institutum, qui seorsim, iuxta lumen rationis iurisprudentiam diuinam, seu naturalem, tradunt. Quae enim distincta sunt, recte etiam distincte traduntur, nec inter se sunt confundenda. Iuuat etiam cognoscere, quousque ratio sibi relicta hic progredi queat, ut eo rectius quae reuelationis vis sit & praestantia, inde intelligatur. In negotiis praeterea humanis saepe cum illis nobis res est, qui reuelationem non agnoscunt, quiue proinde non aliam agendorum normam, quam rectam rationem admittunt. Denique per rationem, quoad humana praesertim negotia, multa specialius possunt inuestigari ac determinari, cum generalia saltem sunt, quae de hisce reuelatio tradit, ut reliqua, quibus idem euinci potest, taceam.

* Non errauit sane VALENTINVS ALBERTI, Lipsiensium quondam theologus perquam celeberrimus, dum ius naturae, seu diuinum vniuersale, ita tradendum censuit, ut praeter rationem reuelatio quoque in subsidium vocaretur, in *compendio iuris naturae orthodoxae theologiae conformato*; quod quidem in theologia morali recte fieri, fassus est vir summus SAMVEL PVPENDORFIVS, in *praefat. libri de officio hominis & ciuis*. Nec tamen errauit PVPENDORFIVS, dum idem ius naturae tantum secundum rationem traderet, quod philosophi munus est. Nullum namque dubium est, quin, ut scientia, quae de Deo & attributis diuinis agit, ita & quae leges diuinas considerat distinctim, & secundum rationem & secundum reuelationem tractari queat, ut quousque illius vires pertingant, quousque in re haec illa sit praestantior, perspicitur. Idque & utile, & necessarium esse. assatae rationes euincunt. Atque ut de vltima, ad rem omnem illustrandam, aliquid addam, etsi ex ratione aequae ac reuelatione constet, iustitiam sancte colendam,

paſtaque ſeruanda eſſe, quae tamen ſpeeiatiſſime de federibus, contractibus, ſucceſſionibus ſcitu neceſſaria ſunt, reuelatio nuſpiciam tam diſtincte praecepit, vt, quae inter gentes oriri ſuper his capitibus controuerſiae poterant, inde expediri poſſint. Neque profeſſo hoc neceſſarium erat. cum hunc in finem ſcriptura ſacra nobis data non ſit, vt negotiis ciuilibus inſeruiret, ſed vt viam panderet ad aeternam ſalutem. Rationis autem ope ſi ex principiis vniuerſalibus leges diuinae inueſtigentur, facile, quid in his omnibus iuſtum & aequum ſit, inuenitur. Nec eſt, quod obuertas, ex iure ciuiliſſima abunde conſtare. Satiſ enim eſt, haec ipſa cognoscere ex iure diuino, cum ſaepe, in negotiis praefertim publicis, cum eiſusmodi hominibus nobis res ſit, qui iura ciuilia, quorum apud nos vſus eſt, & magna auctoritas, non admittunt. Raro autem admodum, qui hoc contingere exiſtimat, vt nobis res ſit cum hominibus, quibuscum tantum ex rationis principiis agendum ſit, ſe in vmbra ſcholae viuere, nec rerum humanarum fatiſ peritum demonſtrabit. Aliter Angli & Barui iudicabunt, quibus quotidie cum hominibus religionis chriſtianae experitibus, & Romani iuris ignaris, commercia intercedunt. Cauſa vero, quod aut vtilitatem aut neceſſitatem huius tractationis nonnulli in dubium vocant, partim haec eſt, quod iuris ciuiliſ auctoritati tantum decedere putant, quantum accedit auctoritati iuris naturalis, etiam ſecundum rationem conſiderati, partim quod vident, nonnullos tractatione iuris naturalis, quae ſecundum rationem inſtituitur, ad profana & impia abuti. Sed quos prior mouet cauſa, praepoſterum ſaltem adfectum nimiumque iuris Romani amorem producit: qui autem poſterorem obtendunt, mitius ſentiant, ſi ſeſpendant, propter abuſum non ſolum tollendum eſſe vſum.

§. XII.

Interim tractationi, quae ſecundum rationis principia inſtituitur, neutiquam maius, quam decebat, eſt ſtatuendum pretium. Vt enim in negotiis quibusdam publicis & ciuilibus, de quibus nos informare ſpiritus ſanctus in ſcriptura ſacra non voluit, eo quod ad ſalutem noſtram hoc non eſſet neceſſarium, tractationis huius vſus manifeſtus eſt, ita cum ea quae ad vitae directionem pertinent, longe plenius, certiusque ex ſcriptura ſacra hauriri queant, quam ex lumine rationis, immo cum quae hoc tradit, nullo modo ad vitam recte inſtituendam ſufficiant, palam eſt, errare turpiter, & peſſime ſibi conſulere, qui tantum ad rationis dictamen atque normam, vitam inſtituere volunt. * Ne leuiori aut errore aut crimine ſe inuoluunt, qui erroneas quasdam hypotheſes pro rationis principiis aſſumentes, eas lumini reuelationis opponunt, vel alia quacunque ratione, ad diuinae ſcripturae auctoritatem labefactandam, veramque Chriſtianae vitae indolem evertendam, iure, quod ſibi ſaepe ipſimet fingunt, naturali abutuntur.

* Magnopere ergo errant, qui aut iurisprudentiae naturalis, aut generatiſ doctrine moralis, ſecundum rationis lumen conſideratae, vſum demonſtraturi, hinc demum diſcendum dicunt, quo pacto vitam ſuam inſtituere homo debeat. Quae locum haberent, ſi cum ethnoſiſtilis res eſſet; chriſtiani autem cum videri velint, & ad chriſtianos talia loquantur, aut ſcribant, quid dicant, quid doceant, parum penſi habere videntur. Cum enim longe perfectius ex ellentiusque lumen habeant, ad quod vitam ſuam actionesque inſtituere queant, ſcripturam ſcilicet ſeram, hominis parum ſapientis eſſet, ſi imperfectius illud obſcuriusque, miſſo priori, ſequi vellet.

§. XIII.

§. XIII.

Iam, vt, quænam nobis in hocce studiorum genere suppetant, adminicula, paucis indicemus, ipsa scriptura sacra primo merito hic commendanda loco. Idque non tantum, prouti hic quoque vnicum est cognoscendi principium, normaque & regula doctrinae theologicae, sed & prouti in ea fontem vberimum omnis iuris diuini deprehendimus. Namque non tantum de natura hominis, integra, corrupta, restituta, ex cuius consideratione genuina iuris diuini deriuanda sunt principia, * omnium optime nos erudit, sed ipsa quoque leges diuinas diserte edidit, & de officiis hominum regentorum exactissime præcipit.

- * Quo pacto philosophi ex naturæ humanæ consideratione legum diuinarum eruant notitiam, videre licet apud SAMVELEM PVFENDORPIVM, *de iure naturæ & gentium lib. 2. cap. 1. & 2.* Hanc vero methodum, qui secundum reuelationem leges diuinas considerant, tanto rectius adhibent, quo plenius scriptura sacra nos de natura humana erudit. Ratio enim tantum naturam humanam considerare potest, prouti est in statu post lapsum: at reuelatio eandem in statu integritatis pariter, ac restitutionis, considerare potest. Vnde longe perfectior ex reuelatione oritur legum diuinarum notitia, quam ex ratione. Ceterum quo pacto leges diuinae ex scriptura sacra erui queant, in sequentibus demonstrabitur ex instituto.

§. XIV.

Et quamuis nullus sit scripturae liber, in quo non de officiis hominum quaedam occurrant, speciatim tamen, in quibus, quæ ex instituto huic faciunt, continentur libri, aut loca in iis insigniora probe notanda. * Sic decalogus a Mose genti Israeliticæ propositus, summam velut quandam & compendium iurisprudentiæ vniuersalis continet: ** cuius explicationem optimam ipse dedit seruator noster, *Matth. V.* In legibus etiam specialibus, genti Ebraeæ datis, quæ in quatuor vltimis libris Mosis continentur, plurima insperguntur, aut fundamenti loco subternuntur, quæ ad vniuersalem iurisprudentiam spectant, facili negotio inde eruenda.

- * Non defuerunt, qui leges diuinas in scriptura sacra memoratas in certum ordinem disponerent, systema aliquod, seu corpus iuris diuini exhibituri. Quorsum pertinet GOTTFRIEDI VOGLERI, *corpus biblicum iuris, seu iurisprudentia biblica*, lingua Germanica, anno MDCCIV. edita. Quod quidem non contemnendum institutum, modo intra limites iurisprudentiæ vniuersalis subsistat, nec leges particulares cum vniuersalibus confundant, aut præter eas, quæ in scriptura sacra extant, alias, humanas scilicet aut ciuiles, ad negotia ciuilia non requiri, existiment. Namque diuinis vniuersalibus, ad vitæ huius usum alias seu ciuiles recte adiungi, non dubitabit, qui vitæ humanæ conditionem aut legum diuinarum scopum secum expendit. Quæ vero speciatim Ebraeis datæ sunt leges, nos hodie non obligant, nec accommodari rebus publicis omnibus possunt, nec casibus omnibus apud nos occurrentibus decidendis sufficiunt, etsi vsu suo non destituantur, vt suo loco luculenter ostendemus. Qui ceteroquin, vt omnium scientiarum, ita & iurisprudentiæ originem ex scriptura sacra deriuare voluerunt, vt IO. HENRICVS ALSTEDIUS, in *triumpho biblico*, AVGVSTVS PFERFFERVS, in *Panopbia Mosæica*, alique, parum

aut nihil, quod huc faciat, conferunt, & de particulari potius, quam vniuersali, iuris prudentia loqui videntur.

** Hoc idem suo loco ex instituto demonstrabitur.

§. XV.

Cumque iure diuino scripto, postquam scilicet a Mose in litteras referri coepit, tum vniuersali, tum particulari quam diutissime vsi sint Ebraei, non abs re fuerit horum quoque in variis iuris diuini capitibus exquirere sententiam: saltem eos, qui hoc iam praestiterunt, & magno labore ex illorum scriptis, quae vsui esse possint, eruere conati sunt, euoluere auctores. Namque & ceteroquin particularium legum cum vniuersalibus collatio, insignem praebet utilitatem.*

* Etsi Ebraei doctores in legibus ceremonialibus explicandis magnam operam conlocent, non tamen negligent prorsus ciuiles: in quibus non possunt non quaedam vniuersalis iuris occurrere vestigia. Id quod vel ex ipso Talmude patet, ceu iuris Iudaici corpore quodam ac systemate amplissimo: tum ex variorum gentis Ebraeae doctorum scriptis, quos inter eminent MOSES MAIMONIDES vir doctissimus, & vt aliarum rerum, ita patrii iuris callentissimus. Quantum vero Ebraeorum de legibus suis commentationes ad iuris prudentiam vniuersalem conferant, satis superque omnes edocuit IOANNES SELDENVS, in praestantissimo de iure naturae & gentium, iuxta disciplinam Ebraeorum, opere: de quo quid censendum sit, pluribus exposui in historia iuris naturalis, §. 25. p. 32. 33. Cumque ob varias & prolixas digressiones taedium lectoribus facile creare queat Seldenianus hicce labor, suafu & auctoritate summi quondam & illustris viri B. SAMVELIS STRYKII, iureconsulti longe celeberrimi, ipse quandam synopsis, ex hocce Seldeni opere concinnauit, quae cum primum illustris viri PHILIPPI REINHARDI VITRIARI *institucionibus iuris naturae & gentium*, addita anno MDCXCV. Halae Saxonum prodidisset, deinde Lugduni Batavorum, cum iisdem iuris naturae & gentium institutionibus, curatae IO. IACOBO VITRIARIO, PHILIPPI REINHARDI filio, v. c. anno MDCCIV. fuit recitata. Quemadmodum autem SELDENVS septem Noachidarum praecipua fundamenti loco substrauit, cui totam iuris vniuersalis structuram inaedificaret, ita, vt, quae inter leges particulares harumque explicationes se offerebant iuris vniuersalis vestigia, colligeret, & in vnum corpus coire iuberet, sibi praecipue datum credidit, id quod summi laboris esse, recte pronuntiat SAMVEL RACHELIVS, *prolegom. ad officia Ciceronis*, §. 24. Et sane qui secum expenderit, leges particulares, si recte se habeant, esse tantum conclusiones ex iure vniuersali deriuatas, aut applicationes ad certa facta, cum circumstantiis suis consideratae, facile concedet, eam inuestigandi ius vniuersale methodum sua non carere utilitate. Quod de Ebraeorum quidem praecipue intelligendum esse legibus particularibus, patet, in quibus summam legislatoris relucere sapientiam, non esse, puto, qui dubitauerit. Conferendi itaque etiam erunt, qui de iure ciuili Ebraeorum commentati sunt, vt CONSTANTINVS L'EMPEREUR, *de legibus Ebraeorum forensibus*, IO. HENRICVS HOTTINGERVS, *de iure Ebraeorum*, aliique. Nec praetermittendi prorsus, qui iuris Ebraei cum Romano instituerunt collationem, quod post LICINIUM RUFFINVM, a PETRO PITHOEO Parisiis, anno MDLXXIII. & deinceps saepius editum, praestiterunt IO. CALVINVS, PAGANINVS GAUDENTIVS, PHILIPPVS ZEPFERVS, IOSVA ARNDIVS: & alii, de quibus dixi in *introduct. ad hist. philof. Ebraeor.* p. 406. 407. Addendus tamen hic est CONRADVS HERESBACHIVS, cuius *iuris prudentia christiana*, Neostadii anno MDLXXVI. prodit, in qua leges etiam Mosaicae iusto ordine dispositae exhibentur, nec praetermittendus IOACHIMVS HOPPERVS, cuius *Seduardus seu iuris prudentia vera*, principia exhibet iuris prudentiae vniuersalis, ex sublimiori Ebraeorum philosophia repetita.

§. XVI

§. XVI.

Facile etiam ex dictis colligas, eos scriptores, qui aut libros, aut loca scripturae sacrae, in quibus velut ex instituto legum diuinarum notitia traditur, explicant, lucem insignem huic doctrinae generi affundere. In quem numerum adeo referendi erunt, qui pentateuchum, saltem quatuor vltimos Mosis libros, speciatim autem decalogum, * qui primam merito catechismi partem constituit, commentariis atque expositionibus suis illustrent. Quorum vti ingens numerus, nec vnus idemque omnibus scopus, ita selectu maximo in iis opus esse, nemo non intelligit.

* Illorum, qui pentateuchum, adeoque & leges Mosaicæ commentariis suis illustrarunt, tantus est numerus, vt omnes recensere prolixum niuis, & ab instituto alienum foret. Nec omnibus idem aut scopus, aut tractandi modus. Commendari cetero quin maxime solet ex nostratibus IO. ADAMVS OSIANDERUS ex Pontificiis IACOBVS BONFRERIVS; ex Reformatis FRANCISCVS BYRMANNVS, cuius *explicatio & consideratio rerum prae. ipuarum in quinque libris Mosis*, lingua quoque Germanica, Francofurti MDCXCIII. prodit. Recusa autem deinceps sunt iunctim opera eius biblica, itidem lingua Germanica, hoc ipso, quo haec scribo, anno MDCCX. Addendus his IO CLERICVS, vir celeberrimus, qui in rationes quoque legum Mosaicarum subinde inquirat, in *commentario suo in pentateuchum*. Sed hi quidem sparsim saltem lucem quandam dabunt, quam maiori copia & abundantia affundent, qui eum in finem decalogum explicant, vt iuris diuini & vniuersalis notitiam instruant. Huc omnes illi pertinent, qui catechismum commentationibus suis illustrent, quorum in finem iterum est numerus, etsi non omnes eodem habendi sint loco. Praecipuos alibi, in *historia scilicet critica theologiae thetico-dogmaticae*, quam selectis auditoribus trado, enumero: nomina tamen plurimorum legi possunt apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *bibliothec. theolog. lib. 3. cap. 1. §. 5. pag. 333. seqq.* etiam selectum & *explicatum*, in viro isto, doctissimo ceteroquin & diligentissimo, nonnulli desiderent. Ipsa B. MARTINI LUTHERI nostri explicatio decalogi, quae in catechismo vtroque, tum minori, tum maiori, extat, vtramque nobis merito facit paginam. Nec enim de hocce summi viri labore tam praeclare quid dici potest, vt non sit infra dignitatem eius atque praestantiam. Inter reliquos primum locum damus IOAN. CONRADO DANHAVERO, qui omnium instar esse potest, & summo studio hancce *theologiae partem* excoluit, quod non tantum *lac eius cate. beticum*, sed & *collegium*, quod vocat *decalogicum*, testatur, quod auctius emendatiusue studio & opera BALTHASARIS BEBELII prodit anno MDCLXIX. De IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, ad ordinem decalogi concinnata, iam dictum in *prolegomenis ad partem primam* huius operis. Ex reformatae ecclesiae doctoribus, licet plures laudari possent, qui operam haud contemnendam in decalogi explicatione collocarunt, vnicum tamen nunc suffecerit laudasse ANDREAM RIVETVM, quem non vltimum inter suos tenere locum, constat inter omnes. Exstant autem, como primo operum eius, *praelectiones eius pleniores, in cap. XX. Exodi*, in quibus in omnem diuinæ iurisprudentiae campum late se diffundit, & hancce theologiae partem tantum non penitus exhaustit. Reliquos libens nunc praetermitto.

§. XVII.

Ex patribus, & antiquis ecclesiae doctoribus plurimi ex accidenti & aliud velut agendo, pauci ex instituto, hanc, quae de officiis agit, moralis doctrinae partem attigerunt. † Sed ita vt plerumque quae ex

ratione, quae ex reuelatione intelliguntur, non satis discernent. Qui vero in eorum successerunt locum doctores scholastici, non modo retinuerunt & auxerunt hanc confusionem, sed pluribus aliis vitiis atque erroribus hanc theologiae partem, quam ceteroquin singulari cum industria excolebant, contaminarunt.

* Vt ea, quae ad *Legem* christianam spectabant, passim attingebant patres, quod iam in *prolegomenis partis praecedentis*, §. 19. & 20. obseruatum, ita frequenti simi etiam erant in explicandis & inculcandis officiis christianorum, quod diuina iurisprudencia sibi vindicat argumentum. Legenda sunt, quae hac de re iam dixi, in *historia iuris naturalis*, §. 9. & 10. vbi & obseruauimus iure hoc desiderari in patribus, quod, quae ex ratione constant, non caute satis discreuerint ab iis, quae per reuelationem innotescunt. Iungendus IO. BARBEYRACIVS in *praefat. ad versionem gallicam operis Pufendorfsani de iur. nat. & gent.* §. 9. pag. 22. seqq. vbi de patrum in hoc doctrinae genere meritis, ex instituto differit. At cum ceteri ipsarum fere hoc argumentum attingerent, AMBROSIVS, ad imitationem CICERONIS de officiis tractationem instituit: vti itidem *l. c.* iam obseruauimus. Scopus equidem AMBROSII fuit, de officiis ministrorum ecclesiae praecipere, quod & titulus operis huius indicat, qui in codicibus manuscriptis legitur, obseruante LVDOVICO ELIADIV PIN, *bibliothec. scriptor. eccles. tom. 2. pag. 256.* Vnde & statim *cap. 1.* ostendit, episcopi munus esse, docere populum. Et in tractatione ipsa ea adfert, quae ecclesiae ministros instruant, quo pacto se gerere debeant. Interim cum pleraque officia ecclesiae ministris cum christianis quibusvis sint communia, in vniuersali quoque iurisprudencia, secundum reuelationem considerata, vsum haud contemnendum inde capere licet. De AVGVSTINO plurima dici possent, cum primus fere fuerit, qui de applicatione legum diuinarum ad facta singularia sollicitus, varia mouerit dubia, & circa casus, quos vocant conscientiae, curiosus, quam reliqui ecclesiae patres, versatus sit, exemplum, quod imitarentur, relicturus doctoribus scholasticis: sed cum alibi hac de re ex instituto agamus, nunc quidem hisce diutius non immorabimur.

§. XVIII.

Quod si ex systematum aut compendiorum multitudine rem aestimes, non vllam temere deinceps, etiam post restitutas litteras, theologiae partem, maiori studio & diligentia excultam dixeris, etsi, an magnum inde ei incrementum accesserit, dubitari queat. Certe pleraque tum Romanensium, tum reformatae ac nostrae ecclesiae theologorum, compendia & systemata theologiae moralis, hanc praecipue eius partem, quae de officiis agit, exhibuisse, iam supra obseruauimus.* Eodemque spectant, qui idem argumentum sub titulo *ethices christianae*** aut de *quatuor virtutibus cardinalibus*, aut de *iustitia & iure*, aut de *officiis*,*** similibusue, pertractarunt.

* In *prolegom. ad partem praecedentem ad §. 23.* vbi & auctores praecipuos, qui compendia aut systemata theologiae moralis ediderunt, indicaui.

** Dictum de hisce *ibid. ad §. 36.*

*** Plurimi fuerunt ex Pontificiis, qui sub hisce aut similibus titulis iurisprudenciam diuinam pertractarunt, de quibus consulendi auctores, quos iam *ad §. 22. prolegom. partis praecedentis*, allegauimus. Eminent inter reliquos LEONHARDVS LESSIVS, theologus, post alias functiones, Louaniensis, Iesuitarum societati adscriptus, de cuius vita & scriptis

scriptis legendus PHILIPPVS ALEGAMBE, in *bibliotheca scriptor. societ. Iesu. pag. 30.* Opera eius duobus tomis comprehensa prostant, quorum prior continet *libros 4. de iustitia & iure, ceteri que virtutibus cardinalibus, ad secundam secundae Thomae Aquinatis:* editusque primum Louani est, anno MDCV. & deinde aliquoties recusus semperque auctus. Iungendus huic IOANNES DE DICASTILLO, qui inter alia, ad moralem theologiae spectantia, reliquit *de iustitia & iure, ceterisque virtutibus cardinalibus, libros 2.* Antwerpiae anno MDCXLI. in fol. editos. Saepissime haec auctor laudatur IOAN. HENRICO BOECLERO in *commemoratione sua in Hugoni. Grotii opus de iure belli & pacis.* Notissimus praeterea est FERDINANDVS DE CASTRO PALAEO, Legionensis, Iesuita, qui circa initium seculi decimi septimi vixit, & *opus morale* in septem tomis seu partes distributum, reliquit, in cuius *parte septima, speciatim de iustitia & iure*, item de *prudencia, fortitudine & temperantia*, egit. Nec praetermittendus LVDOVICVS ille MOLINA, sententiarum, in quibus a Dominicanis dissentiunt Iesuitae, & a reliquis Romanae ecclesiae addictis velut discernuntur, auctor praecipuus, a quo & sectatores eius *Molinistaram* nomen adepti sunt, quippe cuius inter alia scripta de *iustitia & iure* *tomi 6. partim* *Mougentiae*, partim Antwerpiae excusi, prostant. De quo MOLINAE opere ita pronuntiat ALEGAMBUS: *in iis tantum eminet Ludouici ingenium, tanta iuris civilis comprehensio & dispositio, ut mirum sit, hominem, qui in theologicis studiis ab adolescentia totam pene aetatem contriuit, tantum consecutum fuisse iuris scientiam, eamque tam exacte tradere potuisse &c.* Inter eos vero, qui sub titulo *theologiae moralis* hanc doctrinam partem excoluerunt, primum sibi merito locum vindicat PAVLVS LAYMANNVS, Iesuita Onepontanus, cuius *theologia moralis*, in libros quinque partita, aliquoties Monachii edita, variisque subinde accessibus aucta. Sub titulo vero *de officiis*, praeter alios VINCENTIVS FILLIVCIVS, gente Italus, patria Senensis, Iesuitarum eidem ordini adscriptus, hocce argumentum pertractauit, in *moralibus quaestionibus de christianis officiis & casibus conscientiae, &c.* De hisce vero, aliisque iuris diuini apud Pontificios scriptoribus, praesertim Iesuitis, constat, quod veterum scholasticorum errores & naeuos, speciatim humanarum diuinarumque legum confusionem, adeo non emendarint, ut nouis potius erroribus, impiisque commentis, hancce theologiae partem conturparant, a quibusdam suamet fidei sociis acriter ideo reprehensi. Qua de re pluribus a me dictum, in *historia iuris naturalis*, §. II. seqq. Ex nostratis praecipue hic commemorandus est IOAN. IOACHIMVS ZENTGRAVIUS, Argentoratensum quondam perquam celebris theologus, cuius praeter alia scripta, iurisprudentiam vniuersalem illustrantis, extat *summa iuris diuini, sive isagogica institutio doctrinae, de iustitia & iure, tam ex naturali, quam scripto Dei iure, ad fontes iusti & recli in actionibus humanis, & causae rei proprios duccens, secundum disciplinam theologiae moralis, & iurisprudentiae vniuersalis*, Argentorati anno MDCXCIX. 8. Instituti sui rationem auctor ipse in praefatione luculenter edidit, in qua & Romanensium quorundam obtestationes, ac si apud nos iuris diuini nulla haberetur ratio, merito profligantur. Ad vitae denique christianae vsum & praxin tractationem de officiis auctor quidam comparatam esse voluit, qui lingua Germanica commentarium haud contemnendam, *de omnibus hominis officiis ad praxin pietatis*, edidit Francofurti anno MDCCVI. quam & postea recusam accepi. Remotis scilicet quaestionibus superuacuis, simplici & plano sermone maxime necessaria de hominum officiis praecipit, & peccata his opposita redarguit, incipiendo ab officiis hominum erga Deum, & hinc progrediendo ad officia hominis erga seipsum, & tandem officia erga alios subnectendo. Cuncta denique ad *bonam* pietatis refert.

§. XIX.

Sic & speciatim huc referendi sunt, qui de *casibus*, quos vocant, *conscientiae egerunt*, quorum tum apud Romanenses, tum nostrates alios-

aliosque, magna est copia. * Nec enim necesse esse putamus, peculiarem theologiae partem, quam *casuisticam* nonnulli barbara voce appellitant, constituere, cum nihil aliud agant, qui de conscientiae casibus praecipiant, quam ut leges diuinas ad facta cum certis circumstantiis considerata applicent, quaeue licita aut illicita, honesta aut turpia sint? diiudicent. Legum autem sensum genuinum si quis teneat, haud difficulter ad facta illarum instituet adplicationem, modo ingenio utcunque valet, & circumstantiarum omnium solerter habere rationem didicerit. Interim lucem aliquam libri, qui de casibus conscientiae agunt, praeferre possunt. Idem de *responsis theologicis*, si quidem circa agenda potius, quam credenda, versentur, dicendum. ** Si enim forte ad ipsarum legum notitiam non multum conferant, exempla tamen subinde non contemnenda, quo pacto facta quaedam ad legum normam exigi ac diiudicari debeant, suppeditant.

* Notatu digna sunt, quae de origine & indole theologiae casuisticae scripsit I. MABILONIVS, de *studiis monasticis*, part. 2. cap. 7. pag. 296. Summa huc redit: inter abusus grauissimos theologiae scholasticae referendam casuistarum multiplicationem, qui seculo demum decimo tertio celebrari maxime coeperint. In primis enim ecclesiae christianae seculi pastores pariter ac auditores pura rectaque mente praeditos, secundum doctrinam moralem in euangelio comprehensam, sententiasque patrum & decisiones episcoporum, cunctas facile, quae se offerebant, superasse atque soluisse difficultates. Vnamquamque deinceps ecclesiam suam habuisse *liberum poenitentialem*, ut, quidnam unicuique poenitentiam agenti imponendum esset, inde constaret. Inter primos, qui eiusmodi quid composuerint, fuisse post GREGORIVM thaumaturgum, BASILIVM M. ut ex *tribus eius epistolis canonicis ad Amphiloebium*, constat. Extare etiam adhuc *poenitentiale Romanum*, quod seculo nono suo inseruerit HALITGARIVS, episcopus Cameracensis. Eius autem, quod seculo septimo composuit THEODORVS Cantuariensis archiepiscopus, tantum extare fragmenta quaedam, partim a PETITO, partim a LVCA DACHERIO, tomo nono *spicilegii* sui, edita. Hinc cum de reliquis poenitentialem veterum auctoribus nonnulla monuisset, & de pessimo illorum instituto, qui a simplicitate veterum discedentes, ad inanes subtilitates & sophisticas speculationes prolapsi sunt, conuestus esset, non defuisse, subiicit, viros ingenuos, qui & medio aevo, ab usui huic magis magisque inualecenti, se opposerent. Factum id praecipue sub initium seculi noni in concilio Turonensi, & Cabilonensi, de quibus adeo prolixius verba facit. RAYMUNDVM, ordipi Dominicanorum adscriptum, seculo 13. inter primos fuisse, qui *summam peccatorum* composuerit. Intelligit haud dubie MABILONIVS, RAYMUNDVM DE PENNAFORTI, qui seculo decimo tertio floruit, & *summam de casibus poenitentialibus*, libris 4. reliquit. Principia moralia, quibus tum RAYMUNDVS, tum alii post ipsum institerint, desumpta fuisse ex secunda parte *summae* theologiae, a THOMA de AQUINO conscriptae. Deinceps vero, cum quisque secundum suum genium, de peccatis hominum ratiocinari inciperet, neglectis regulis ecclesiasticis, tantam sententiarum opinionumque inde ortam libertatem, aut, si mauis, licentiam, ut nullum fere crimen sit, quod non in casuistarum scriptis palietur quodammodo & excusetur. Ita quidem MABILONIVS, ingenus & cordate, qui & simul eos ibi ex suae ecclesiae scriptoribus casuisticis indicat, quos monacho suo, quem formandum ac erudendum sibi sumpsit, prae reliquis legendos censet. Prae-

cipui ceteroquin inter eos sunt SYLVESTER PRIERIAS, ANGELVS DE GLAVSIO, PACIFICVS NOVARIENSIS, IOANNES NIDERVS, MARTINVS AB AZPILCVETA, alias a gente NAVARRVS dictus, ANTONIVS DIANA, aliique, ab aliis iam indicati, & a nobis alibi pluribus enumerandi. Cum opera B. MARTINI LVTHERI, religioni christianae sua reddita esset puritas, inter alios quoque Romanae ecclesiae defectus, huncce emendare viri quidam pii ac docti adgressi sunt, editis variis de casibus conscientiae scriptis, in quibus tantum ad verbi divini regulam, prout decebat, dubia, quae in vita christiana occurrere possunt, tollere & conscientiam instruere elaborarunt. Hos inter eminent FRIDERICVS BALDVINVS, in *libris 4. de casibus conscientiae*; GEORGIVS KÖNIGIVS, theologus Aldorffius, in *casibus conscientiae catecheticis*, cura filii eius GEORGII MATTHIAE KÖNIGII, an. MDCLXXVI. iterum editis; IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *libro conscientiae aperto, seu theologia conscientiarum*, item in *theologia casuali*, a IO. FRIDERICO MAYERO, Gryphiswaldiae an. MDCCVI. in 8. edita, qua velut compendium aliquod huius doctrinae exhibetur; ANDREAS KESLERVS, in *theologia casuum conscientiae, hodierno cum primis tempore accommodatorum*, ARMOLDVS MENERINGIVS, in *informatorio conscientiae*, aliisque eodem collimantibus scriptis, LVDOV. DVNTE, theologus Reualiensis, in *decisionibus mille & sex casuum conscientiae*; IO. ADAMVS OSIANDER, in *theologia casuali*, aliique. Addendus hic est B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noster, qui sua doctrina Salanam nostram quondam egregie illustravit academiam, in *theologia conscientiarum, siue tractatu de casibus conscientiae*, in quo tamen ea saltem praecipue attingit, quae ad status, quos vocant, hierarchicos pertinent. Ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HENRICVM ALSTEDIVM, GVIL. AMESIVM, GVIL. PERKINSVM, aliosque, in eodem campo haud contemnenda ingenii ac industriae suae dedisse specimina, iam obseruauimus, in *prolegom.*

part. praeced. ad §. 24.

Et illorum, qui responsa dederunt theologica, si etiam nostratium tantum habeamus rationem, haud exiguus est numerus. In ipsis B. MARTINI LVTHERI, epistolis, varia, quae huc spectent, subinde attinguntur. Id quod & de aliorum quorundam theologorum epistolis & responsis, quae seorsim profant, censendum, inter quae eminent B. PH. IACOBI SPENERI, epistolae & responsa theologica, Germanico idiomate scripta, editaque, de quibus, quo loco habenda, iam dixi in *praefatione, supplemento epistolarum Lutheri* praemissa. Prodeunt deinceps etiam eiusdem auctoris *consilia & iudicia theologica latina*, in quibus, licet & alia quamplurima, ad alias theologiae partes spectantia, occurrant, vti & in responsis Germanicis, multa tamen, quae & conscientiam egregie instruant, ex iis haurire licet. Operae ceteroquin fecerunt pretium, qui variorum theologorum collegerunt & iunctim ediderunt, responsa, vt GEORGIVS DEDEKENVS, in *thesauro consiliorum & decisionum*, quem post IO. ERNESTVM GERHARDVM, eximium illud Ienensis nostrae academiae decus, locupletiosem dedit CHRISTIANVS GRVBELVS. Ne quid nunc de *consiliis Wittebergensibus* dicam, ad quorum exemplum & alias eiusmodi instituire collectiones, facile foret, si modo singularis quaedam ad rem litterariam & theologiam inde speranda esset accessio. Diffidendum vero non est, non vnus generis omnia esse theologorum responsa, nec semper ad iurisprudentiam diuinam pertinere, cum subinde, non de agendis, sed de credendis agant. Nec aliud fere inde ad nos redundat commodum, quam vt exemplis quibusdam leges adplicare ad certa facta discamus, quem & casuisticos scriptores praebere vsum, obseruauimus. Interdum forte ad ipsarum legum diuinarum accuratorem noticiam aliquid conferent: sed haec ita maximam partem comparata sunt, vt aliunde quoque ea haurire liceat.

§. XX.

Denique, non negligendi sunt, qui ex principiis philosophicis iurisprudentiam diuinam seu naturalem, pertractarunt, quod nostra aetate fecerunt plurimi, * postquam HVGGO GROTIVS, velut signum aliquod, ad bene de iuris naturalis studio diligentius excolendo, spe-

randum, sustulit. Etsi enim distincta sint, lumen rationis & lumen reuelationis, non tamen sibi sunt aduersa: possuntque coniungi, etsi non debeant confundi. Praeterea quemadmodum, quae lumini naturae defunt, recte suppleantur ex lumine reuelationis: ita in quibusdam officii ad vitae ciuilibus usum spectantibus, ratio talia suppeditat, quae ad accuratiorem plenioraque diuinæ iurisprudentiæ tractationem, non sunt praetermittenda. * *Ius* vero, quod nonnulli constituunt *gentium*, cum aut mores saltem gentium contineat, aut a iure naturae non differat, *** eodem merito loco, si usum eius in nostro instituto spectes, quo ius naturae, iuxta rationem consideratum, habetur. Quod & de subsidiis illis ac adminiculis intelligendum, * quae illis vsui sunt, qui secundum rationis principia iurisprudentiam diuinam tractant.

* Hos vt prolixè enumerem, non erit necesse, cum id iam factum sit tum ab aliis, tum a me ipso, in *historia iuris naturalis*, quae in *selectis iuris naturae & gentium* extat, praesertim §. 21. *segg.* Cum tamen viti quidam praestantissimi scriptis egregiis hanc philosophiae partem locupletauerint, postquam *selecta* ista *iuris naturae & gentium* prodierunt, haud contemnendum post tam amplam messem superesset spicilegium, si omnes recensere animus esset. Sed nunc tamen, nonnullos, eosque forte praecipuos, indicare. Fuerunt itaque, qui HUGONI GROTIO, post tot commentatores, & epitomastas, prolixè a me *l. c.* enumeratos, lucem quandam foenerari, aut ad eius saltem ductum, iuris vniuersalis tradere doctrinam aggressi sunt. In hisce, ne quid de *versione Germanica* Grotiani operis de *iure belli & pacis* dicam, cui praefationem praemisit CHRISTIANVS THOMASIVS, philosophus & iureconsultus clarissimus, laudandus IO. WOLFGANGVS IAEGERVVS, theologus Tubingensis longe celeberrimus, in *observationibus theologicis moralibus & politicis*, in HUGONIS GROTII *libros tres de iure belli & pacis*, quae hoc ipso, quo haec scribo, anno MDCCX. Tubingae prodierunt, & in quibus, se in scholasticorum egregie verfatam lectione, demonstrauit. Alterum, post GROTIVM, inter iuris naturae restauratores locum merito tenet SAMVEL PVFENDORFIVS, de cuius scriptis huc spectantibus icidem iam abunde dictum *l. c.* §. 33. *segg.* Sed nunc addendum, prodiisse PVFENDORFII opus de *iure naturae & gentium*, cum *notis selectis & exquisitis*, IOAN. NICOLAI HERTII, iureconsulti Giessensis, haud ita pridem beata morte defuncti, cuius quanta sint in rem litterariam, speciatim & in iurisprudentiam vniuersalem, merita, nemo ignorat, & a me ipso iam indicatum in saepius iam memorata *historia iuris nat.* §. 49. Praeterea IOANNES BARBEYRACIVS, vir eruditissimus, in Gallicanam linguam Pufendorfianum opus translulit, luculenta praemissa praefatione, additisque notis quamplurimis, omni eruditionis genere refertis, & exquisitum auctoris iudicium prodentibus. Inter Pufendorfiana autem scripta non minoris orbis eruditi adplausu, quam cetera, exceptum fuit libellus de *officio hominis & ciuis*: hinc & non defuerunt, qui eum annotationibus suis illustrandum sibi sumerent. GOTTLIEB GERHARDI TITII, iureconsulti Lipsiensis clarissimi, in eum *observationes* iam laudavi in *histor. iuris nat.* §. 37. circa finem. Nunc autem commendandus est ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, theologus Tubingensis doctissimus, cuius hoc ipso itidem anno prodiit *collegium Pufendorfianum, super libris duobus de officio hominis & ciuis*. Quae quidem eo magis ad nostrum institutum pertinet commentatio, quod in *praefatione* auctor profiteatur, se simul stamina posuisse, vel primas veluti lineas duxisse, quibus diuiniora deinceps superaddere non fuerit difficile. Etenim sane idem censet, theologiam moralem, seu eam eius partem, quae de officii praecipit, quam nos iurisprudentiam diuinam vocamus, eadem methodo, qua

PVFEN-

PUFENDORFIVS librum de officio hominis & ciuis scripsit, tractari posse. Cuius quidem asserti veritas ex ipsa nostra tractatione abunde patefecit. Memorandum vero nobis adhuc est CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, cuius *iurisprudentiam diuinam* iam laudauimus, in *hist. iur. nat.* §. 42. In ea vero, cum auctori nonnulla displicerent, mutata in quibusdam iuris diuini capitibus sententia, edidit *fundamenta iuris naturae & gentium ex sensu communi deducta, in quibus ubique discernuntur principia honesti, iusti ac decori*; Halae, anno MDCCV. 4to. Denique & IMMANVEL PROELAEVS hic addendus, qui lingua Germanica *theses fundamentales* iuris naturalis, cum succincta eius historia, & obseruationes ad dogmata quaedam Pufendorfsiana luci publicae exposuit, Lipsiae anno MDCCIX. in suo. Sed mitto reliquos. Ceterum, qui ius naturae secundum rationis ductum considerant, recte rebus suis consulunt, si non tantum, quousque ipsi, ex naturae humanae consideratione leges diuinas inuestigando, peruenire queant, videant, sed si veterum etiam philosophorum, qui solo rationis lumine vsi sunt, scripta atque praecepta sedulo secum expendant. Cuius quidem considerationis specimen aliquod dedi in *hist. iuris natur.* §. 16. & seqq. Sed addendi porro IO. NICOLAVS HERTIVS, de *iurisprudentia vniuersali* sect. 1. §. 29. seqq. IOAN. GROENINGIVS, in *biblioteca iuris gentium Europaea*; IO. BARBEYRACIVS in *praefat.* versioni Gallicanae operis Pufendorfsiani praemissa: ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfsiano, exercit.* 1. ne quid nunc de illis dicam, qui historiam philosophiae moralis condere coeperunt, quod nuper cum ingenii & doctrinae laude fecit vir celeberrimus, NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, Hallensis academiae professor. Nonnulla & ipse attigi, tum in *hystor. philof. elementis philosophiae instrumentalis* praemissa, tum in *analectis hystor. philof.*

^{ab} conf. quae §. II. dicta sunt.

^{ab} Quod iam satis demonstratum est ab aliis. Interim conf. *elem. philof. pract. part. 2. cap. II §. 14. seqq.* Scriptores vero iuris gentium iam indicavi in *hist. iuris nat.* §. 50.

^{ab} De quibus prolixè HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, prolegom.* §. 39. seqq. & commentatores eius, speciatim IO. HENRICVS BOECLERVS, ad b. l.

§. XXI.

Nos tractandi methodum eandem fere, paucis saltem mutatis, sequemur, quam adhibuimus, cum secundum rationis principia iurisprudentiam naturalem tradidimus, * cum & sua se facilitate ea commendet, & statim etiam tum appareat, quousque inter se aut conueniant, aut differant, lumen rationis atque reuelationis. Primo itaque actiones hominum, speciatim regentorum, considerabimus, prout directionis per legem capaces sunt, eademque indigent, tum de legibus diuinis generatim, porro de iisdem speciatim agemus, tandemque de mediis, quibus ad legum diuinarum obseruantiam homines induci possunt, aliquid subnectemus.

² in *elem. philof. pract. part. 2.*

CAPVT PRIMVM
DE
ACTIONIBVS HOMINVM
SPECIATIM REGENITORVM, PROVT
AD NORMAM SEV LEGEM DIRI-
GENDAE SVNT.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo & ratio, §. I.
Norma actionum, quam regeniti sequi tenentur, non alia intelligitur, quam lex diuina, §. II.
Legis nomine quid nobis veniat? §. III.
Lex diuina differt a consilio, nec obstat, quod Deus se passim ut patrem manifestauerit, §. IV.
Protoplastis Deus se, non tantum ut patrem, sed & ut iudicem ac legislatorem manifestauit, §. V.
Quo sensu lex definiatur per decretum, §. VI.
Eges non posse ferri, nisi ab eo, qui imperio praeditus est: ad imperium quid requiratur, §. VII.
Cetera, quae generatim de legibus obseruanda, summam indicantur, §. VIII.
Leges ratione auctoris vel diuinae sunt, vel humanae: diuinae iterum in naturales & positiuas, & haerursus in uniuersales & particulares, dispesci solent, §. IX.
Quatenam leges diuinae positivae uniuersales dicantur? & an dentur eiusmodi leges? §. X.
Quae contra eas urgeri queant, §. XI.
Eges ceremoniales noui testamenti, admittendae non sunt, §. XII.
Multo minus aliae: nec Christus legislator nouus fuit, §. XIII.
Falluntur & illi, qui praeter leges naturales consilia in nouo testamento admittunt, ad maiorem perfectionis gradum aspirantibus, data, §. XIV.
De legibus diuinis particularibus, quas genti obraeae Deus dedit, quid obseruandum? §. XV.
Leges humanae in ecclesiasticas & ciuiles dispesci solent, §. XVI.

An & quousque canones conciliorum, praesertim oecumenicorum, inter leges ecclesiasticas locum inueniant, & quam habeant vim obligandi? §. XVII.
Romani pontificis, aut aliorum episcoporum, quae talium, constitutionibus ecclesiasticis, memo per se obligatur, §. XVIII.
Pincipum, seu summorum imperantium, legibus ecclesiasticis omnes obligantur subditi, §. XIX.
Vti & eorum legibus ciuilibus, §. XX.
Ad obligationem legis recipiendam requiritur, ut quis intellectum atque voluntatem habeat, §. XXI.
Quodnam quoad has facultates inter regenitos ac irregenitos intercedat discrimen, §. XXII.
Spectatim quoad intellectum, §. XXIII.
Adeoque & quoad conscientiam, §. XXIV.
Regulae de conscientiae obligatione, §. XXV.
An & quousque ignorantia legis obligationem impediatur? §. XXVI.
Quatenam de voluntate, eiusque libertate, praesertim intuitu regenitorum, hic obseruanda, §. XXVII.
Reliqua, quae requiruntur, ut actio imputari queat, item de actuali imputatione, tanquam in transitu, attinguntur, §. XXVIII.
Actiones, quae imputari possunt, cum lege comparatae, vel necessariae sunt, vel indifferentes, illae etiam morales, haec mediae vocari solent, §. XXIX.
An dentur actiones indifferentes? §. XXX.
Errant, qui actiones pro indifferentibus habent, quae tamen tales non sunt, §. XXXI.
Actiones necessariae vel bonae sunt, vel malae. Bonitas actionum in quo consistat, & quid ad eam requiratur, §. XXXII.

Ut bona actio sit, requiritur, ut quoad omnes circumstantias cum lege conveniat, §. XXXIII.

Inter circumstantias istas eminet finis, seu intentio. §. XXXIV.

Nec tamen sola intentio actionem bonam reddere potest, si cetera defint, §. XXXV.

Intentio vera cum diffinitur saepe intelligatur, non licet temere de aliorum actionibus iudicare, §. XXXVI.

Consideranda etiam diligenter circumstantia, quis, seu conditio agentis, §. XXXVII.

item circumstantia quid, seu obiectum, §. XXXVIII.

item, quibus auxiliis, aut quomodo aliquid agatur? §. XXXIX.

Per circumstantias istas interdum qualitas, interdum tantum quantitas actionum, tum

bonarum, tum malarum, mutatur, §. XL. Cumprimis ad actiones regentorum, si Deo placere debeant, requiritur, ut ex fide procedant, §. XLI.

Actiones bonae regentorum, quo sensu & iustae ac sanctae, dicantur, item, quod bonorum operum nomine veniant, §. XLII.

Necessitas dirigendi actiones suas ad legem divinam, in statu post lapsum inde elucescit, quod quo magis homo a lege divina discedit, eo magis miseria eius augetur, §. XLIII.

Quod exemplo irregentorum, variis peccatis stultitiam suam demonstrantium, & miseriam augentium, luculenter patet, §. XLIV.

itemque irregentorum, qui legis divinae consideratione suas subiugo continere cupiditates debent, §. XLV.

§. I.

VT constet, quatenam actiones bonae, quatenam malae sint, & ad normam attendendum est, ad quam actiones sunt exigendae, & ad ipsas actiones, quas ad istam normam exigere decet, ut inde, quatenam actionum ex ista ad legem relatione resultent affectiones, intelligamus.

§. II.

Loquimur autem de tali norma, quam sequi homines regenti tenentur, si Deo placere, eique suum demonstrare obsequium velint, quae non alia, quam lex, & quidem divina, esse potest. Vnde, licet pacta, consilia, leges humanae, itidem instar normae sint, ad quam actiones suas componere tenentur, aut saltem, quod ad consilia attinet, & quidem bona ac salutaria, recte & prudenter agunt, si ad eas actiones suas componant, hic tamen non aliae, quam divinae leges, in censum veniunt. Interim, ut quae deinceps speciatim de illis dicenda sunt, rectius intelligantur, nonnulla generatim de legibus omnino praemittenda sunt.

§. III.

Per legem * itaque intelligo decretum, quo imperans sibi subiectum obligat ad aliquid agendum, aut omittendum. Quae quidem legis strictae ita acceptae notio non tantum philosophis, certe plerisque, & iureconsultis, est usitata, sed & ipsa eam sequitur scriptura sacra. ** Vnde audiendi non sunt, qui legum notionem eo usque extendunt, ut a consiliis non differant.

* *Variae circumferuntur legis definitiones, quarum nonnullas attuli, in dissertat. de principis legibus humanis, sed non diuinis soluso, in schol. definit. 3. Nostra illis, qui accuratas de rebus omnibus sibi formant notiones, facile se probabit. Quo pacto a lege & consilium & pactum, seu conuenio, differat, docet PUFENDORFIVS, de iure nat. & gens. lib. 1. cap. 6. §. 1. 2. Graecorum philosophos legem, per *εὐνομία*, seu conuentionem, vel *εὐνομία* ratione definitum fuit, illis ante oculos versaretur. Loca veterum, in quibus eiusmodi definitiones occurrunt, adfert IO. BARBEYRACIVS ad Pufendorfi l. c. p. 78. Qui autem consilio itidem vim obligandi tribuunt, vt legem & consilium non differre euincant, aliam iterum obligationis notionem animo concipiunt, ac vulgo fieri solet.*

** *Vbi scilicet de legibus proprie & stricte sic dictis, siue diuinis, siue humanis loquitur. Ibi enim haecce legis notio ac definitio omnino locum inueit. Ceteroquin enim latius interdum vox ista sumitur, adeo vt quandoque idem sit, ac doctrina. Quo sensu vsque vsque memorat Paulus, Rom. 111, 27.*

§. IV.

Enimuero, licet in certis oeconomis federis gratiae, Deus non tam vt iudicem, aut regem, sed vt patrem benignissimum, se manifestasse videatur, haec tamen non opponenda sibi inuicem sunt, sed rite coniungenda: cum certo respectu, vt pater, & certo respectu vt iudex & legislator spectari possit, & iustitia non minus inter attributa diuina locum inueniat, quam misericordia aut benignitas. Vnde leges diuinae non statim pro monitis saltem paternis habendae sunt.

§. V.

Nec dici potest, Deum protoplastis tantum vt patrem, non vt legislatorem seu iudicem, se manifestasse. Contrarium enim constat, siue leges naturales, siue positiuas, quas vocant (quas tantisper supponere licet) spectes. Naturales enim obligationem externam non producere, frustra asseritur; vt ex dicendis suo loco constabit. Positiuas autem eam produxisse, & leges stricte sic dictas fuisse, ex sanctione illa poenali, *Gen. II, 17.* patet, quam non aliter capiendam, ex recepta apud Ebraeos loquendi consuetudine, praecepta per tempus futurum experimentum, patet. conf. *Exod. XX, 12. seqq.*

§. VI.

Cum legem per *decretum* definimus, mentis, cum primis voluntatis, actum intelligimus, voce ita accepta, vt omni remota imperfectione ad Deum adplicari queat. Praeterea ita sumitur, prout aliis innotescit, quod fit per promulgationem, * in qua illi, ad quos lex pertinet, tum de auctore, tum de sensu legis, certiores reddi debent.

* *Iniquum esset, exigere a subditis obsequium, si illis non innotuisset, quid facere aut omittere deberent. Vnde promulgationis necessitas constat. Quod autem promulgatio ita insituri debeat, vt tum de auctore, tum de sensu legis sufficienter constet, itidem res ipsa docet. Si quis enim nesciat, ab imperante hoc sibi praescribi, & hinc non faciat, quae ab*

eo requiruntur, peccasse censendus non est. In humanis legibus, quo pacto haec se habent, satis constat. In diuinis quae sit promulgationis ratio, ex dicendis elucescet. Interim conf. PVFENDORFVS, de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6 §. 13.

§. VII.

Non minus manifestum, imperio illum praeditum esse debere, qui aliis vult praescribere leges. * Namque non de pactis, aut consiliis, sed de legibus proprie & stricte sic dictis, loquimur. Imperio autem ille pollet, qui causas iustas habet obsequium ab aliis exigendi, & viribus pollet cogendi reluctantes. * Ad causas iustas praeter consensum magna pertinent beneficia, praesertim si quis imperanti, quidquid habet, merito imputat, & ab eo totus velut dependeat. *** At praeter generales, speciales accedere etiam causae possunt, vt in regentis, si cum aliis hominibus conferantur, cur prompto ac lubenti animo legibus diuinis obsequium praestare debeant. ****

* Ceteroquin enim nullo iure postulare ab aliis posset, vt legibus suis obedirent. Experientia docet, quo pacto iussa illorum excipiant homines, quibus non obedire tenentur, vel non credunt, quod teneantur. Idem porro ipsa legis & obligationis notio docet, quae necessario supponit superiorem. Sunt quidem nonnulli, qui inter vim legis directiuam & coactiuam distinguunt, legemque mente concipiunt, quae directiuam quidem, non autem vi coactiuam, polleat, adeoque auctoritatem superioris, seu imperantis, non supponat. Quam excogitarunt distinctionem, qui summos imperantes, etsi ab omni potestate humana immunes, legibus tamen ciuilibus obnoxios esse voluerunt. vid. CASPAR ZIEGLERVS de iuribus maiest. lib. 1. cap. 1. §. 26. Verum haec sine omni dicuntur fundamento. Lex, quae vi coactiuam desituitur, lex non est, nec legis nomen promeretur. confer. quae dixi in *dissertat. de principe legibus humanis, sed non diuinitis soluso, confect. prop. 3.*

** De causis, ob quas imperium, adeoque ius praescribendi aliis leges, obligationemque iis imponendi, sibi quis vindicare queat, non vna omnium est sententia. Sunt, qui a potentia, cui alii resistere nequeant, viribusque cogendi, eas derivant, vt THOMAS HOBBSIVS. Diserte hac de re loquitur: *iis, quorum potentiae resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipsa potentia deriuatur: de ciue cap. 15. p. m. 113.* Hoc paulo ante de imperio diuino speciatim, de quo ibi ex instituto agit, asseruerat: *in regno naturali, regnandi & puniendi eos, qui leges suas violant, ius Deo est a sola potentia irresistibili.* Similia habet in *Leuiathan. cap. 22. p. m. 167.* At fallitur magnopere HOBBSIVS, aliosque fallit. Aliud enim est cogere, aliud imperare. Latrones etiam cogere alios possunt, vt quod ipsi volunt, praesent, inde autem non sequitur, quod in eos imperium habeant. Alii rursus fundamentum imperii, praesertim diuini, in praesentia & *ἰσχυρῆ* naturae, atque virtutum collocarunt. Quorum referas illud DEMOCRITI apud HYGONEM GROTIUM: *ἰσχυρὸν τὸ ἀρχὴν δικίον τῆ κτίσεως, natura euenit, ut melior sequiori imperes: de iure belli & pacis lib. 2. cap. 20. §. 3.* Eam sententiam ex instituto sibi defendendam sumpserunt nonnulli ex reformatae ecclesiae theologis, speciatim MOSES AMYRALDVVS, *dissertat. de iure Dei in creaturas.* Non satis tamen isti perpendunt, ex eo, quod dignus quis sit, vt aliis imperet, non statim sequi, actu illi imperium in alios competere. Sane ex naturae & virtutum praesentia sequitur, eum, qui reliquis melior praesentiorque est, dignum quoque esse, qui iis imperet. Cumque in Deo summa virtutum omnium perfectio deprehendatur, dignissimum esse, qui totius orbis imperium teneat, nemo, nisi impius atque profanus, abnuerit. Sed quantumuis dignus quis sit, inde non colligendum, actu quoque illi imperium competere, nisi aliae accedant causae. add. *dissertat. nostra antea citata axiom. 2.* Nihil aliud itaque superest, quam vt in illorum sententiam concedamus, qui contendunt, duo ad imperium, seu facultatem aliis impo-

imponendi obligationem, requiri, causam iustam, cur quis ab alio obsequium exigere queat, & potentiam reluctantes cogendi. Prius inducet homines, vt parere velint, posterius, si nolint, efficit, vt parere debeant. Vtrumque naturae humanae indoles requirit. Cum enim homines sint, hoc est, ratione praediti, vt intelligant, par est, sui esse officii, legibus praescriptis parere: cum vero etiam ad reluctantiam proni sint, & ob prauas cupiditates difficulter iugum alienum subeant, in promptu esse debet potentia, quae reluctantes cogere queat. Perspicue hoc demonstrauit SAMVEL PUFENDORFIVS, de *iur. nat. & gens. lib. 1. cap. 6.* & quidem §. 9. qui & in sequentibus dissentientes, speciatim HOBBER-
CIVM, luculenter refellit. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfsano exercit. 3. §. 5. qui & §. 6. vsum huius doctrinae, tum in politicis, tum in theologicis, ostendit.*

** In humanis scilicet imperiis causa iusta redit ad consensum: in diuino, ipsum creationis ac conseruationis beneficium causam iustissimam praebet, cur Deus ab omnibus exigere obsequium queat. Qua de re deinceps, *cap. 2. §. 8.*

*** Etiam hac de re dicitur infra, *cap. 2. §. 9.*

§. VIII.

Cetera, quae de legibus in genere praecipui solent, de obligatione, * & quo pacto comparati esse debeant, qui obligationem recipere queant, ** de interpretatione legis authentica, doctrinali, & vsuali, *** deque priuilegiis, * & quae reliqua sunt eiusdem generis, ceu alibi iam explicata, nunc merito supponimus.

* De obligatione hic loquimur, prout inhaeret illi, qui obligatur. Aliter enim hanc vocem accipit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, de *leg. nat. c. 6. Eam in element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 5. definitimus, per qualitatem moralem passiuam, per quam quis praestare, vel admittere quid tenetur, necessitate morali. Non procul hinc discedit ea obligationis definitio, quam tradit CHRISTIANVS THOMASIVS, in iurisprudens. diuina, cap. 1. §. 134. seqq. qui tamen aliter hac de re philosophatur, in fundamentis iuris nat. & gens. lib. 1. cap. 4. §. 60. Secundum nostram definitionem diiudicanda, quae hac de re habet IOAN. SCHILTERVS, in *manuduct. philos. moral. ad iurisprud. cap. 8. §. 53. p. 340. seqq.* Cessante legis obligatione, oritur libertas, quam *l. c.* definiui, per qualitatem moralem actiuam, per quam aliquis aut agere, aut committere quid potest, ex suo nutu & arbitrio. Nec sane suffragari illorum sententiae possum, qui libertatem non minus, quam obligationem, a lege esse putant, adeoque leges in *obligatorias* ac *permissorias*, dispefcunt; quam etiam ruereturudicissimus BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib. 1. cap. 6. §. 15. p. 98.* in cuius tamen fundamenta inquirere, institui nostri ratio non permittit.*

** Scilicet, vt vsu rationis polleat, libertateque voluntatis gaudeat, & a potestate superioris non sit immunis; vt dixi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 4.* Ex priori sequitur, brutis non posse ferri leges. vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gens. iuxta disciplinam Ebraeor. lib. 1. cap. 5. p. 75. seqq.* Quae infantum quoad leges diuinas sit ratio, ex dicendis constabit. Ex posteriori manifestum est, Deum non posse obligari, nec vllis subiucere legibus, quia ab omni potestate superioris immunis est. Huc pertinet etiam, quod moneri solet, ad conditionem quoque subditorum esse respiciendum, vt leges ferantur, quae & statui eorum sint convenientes, nec vires eorum superent. Quod quae ratione in legibus diuinis, praesertim intuitu status post lapsum, in quo homines versantur, se habeat, itidem ex his, quae suo loco dicentur, patebit. Interim conferenda, quae de possibilitate legum differit ROBERTVS SANDERSONIVS, de *obligat. iuram. praeced. 2. §. 2.* add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 5. §. 74.*

*** In compendio de triplici ista legum interpretatione agit IOAN. CHRISTOPHORVS
SECMAN.

HEGMANNVS, in *meditat. polit. cap. 13. §. 8.* De ipsa vero ratione interpretandi pacta & leges, alibi ex instituto. Ad doctrinalem interpretationem pertinet *in iuris aequitas*, hoc est, correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitem, a qua multum differt *dispensatio*, seu *relaxatio legis*, aut exemptio personae cuiusdam ab obligatione legis, qua alias obligabatur, lege quoad reliquos in vigore manente. De acquiratis & dispensationis differentia vid. HUGO GROTIUS, de *iure belli & pacis, lib. 2. cap. 20. §. 27.* add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendoriano exercit. 3. §. 9. 10.*

- * Cum dispensatio ad plures actus extenditur, vocatur *privilegium*. Alii privilegium describunt, quod sit exemptio a iure communi. conf. HERMANNI CONRINGII *dissertatio de privilegiis.*

§. IX.

Sunt leges, si eos spectes, a quibus feruntur, vel *humanae*, vel *diuinae*. Diuinas iterum in *naturales & positivas*; & has rursus in *universales & particulares*, dispescere solent. De naturalibus deinceps ex instituto, nunc de positivis, & humanis tantum quaedam monenda sunt.

§. X.

Nimirum leges *positivas & quidem universales* vocant, quae etsi cum hominis natura nexum necessarium non habeant, adeoque ex ratione cognosci nequeant, a Deo tamen ex libero eius arbitrio, omnibus hominibus latae sunt, ad eorum salutem & felicitatem. Eiusmodi leges dari, exemplis comprobare volunt, qui eas admittunt.

- * Fuerunt iam pridem ex theologis, qui in eam ingressi sunt sententiam, dari leges quasdam diuinas positivas vniuersales, cum intelligerent, legibus diuinis quaedam omnibus hominibus prohibita esse, quae tamen legibus naturalibus, seu iis, quae naturalem & necessariam cum natura hominis connexionem habent, prohibita non sunt. Ita existimat IO. CONRADVS DANHAVERVS, *hodosoph. phaenom. 6. §. 2. p. 464.* IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviar. Hülfemann. extenso cap. 8. vbes. 16. p. 475.* ubi inter *morale naturale & posituum* distinguit, & illud ne a Deo quidem dispensabile esse, hoc a solo Deo dispensari posse, contendit. Idem ius posituum vniuersale innuit HUGO GROTIUS, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 5. §. 8.* Sed nemo tamen in naturam atque indolem legum istarum positivarum vniuersalium paulo accuratius inquisiuit, donec vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, ingenii vires in id intenderet, remque omnem luculenter exponeret, in *iurisprudencia diuina*, praesertim *lib. 1. cap. 2. §. 63. seqq.* qui tamen, veterum suum de iurisprudencia diuina systema mutauit, ita etiam sententiam de legibus diuinis positivis vniuersalibus non mutare non potuit, in *fundamentis iuris naturae & gentium, lib. 1. cap. 5.* Placuit etiam haec de legibus positivis vniuersalibus sententia ANDREAE ADAMO HOCHSTETTERO, in *colleg. Pufendoriano, exercit. 3. §. 19.* quam & meam feci, in *element. philosoph. pract. part. 2. cap. 2. & 13.* Eiusmodi vero leges dari, exemplis comprobari solet. Si enim nonnulla iure diuino omnibus omnino hominibus prohibita sunt, quorum tamen prohibitio in legibus naturalibus non deprehenditur, nihil aliud superesse videtur, quam ut leges diuinas positivas vniuersales admittamus. Quod vero nonnulla omnibus hominibus prohibita sint, quorum tamen prohibitio ex legibus naturalibus non constat, videtur demonstrari posse, exemplo arboris vititae in paradiso,

legumque matrimonialium, quibus polygania simultanea, diuortium extra causam adulterii, & praeter gradus ascendendum, etiam certi collaterales, qua consanguinitatem, qua affinitatem, prohibentur, & denique legi de sanctificando sabbatho, saltem si certum hebdomadis diem spectes, aliisque. Et haec quidem argumentis vtuntur, qui leges istas positivas vniuersales defendunt.

§. XI.

Verum licet haec de legibus posituius vniuersalibus sententia magna se commendet verosimilitudinis specie: dubia tamen quaedam haud contemnenda videntur illi opponi posse. Namque incertum est, quidquid de illarum promulgatione dicitur, immo ista eas promulgandi ratio, quam vulgo statuunt, vix videtur esse sufficiens, vt per eam certo ad omnium hominum notitiam leges istae peruenire potuerint, quod tamen ad legem vniuersalem requiritur. Nec necessarium videtur, leges eiusmodi posituias vniuersales statuere, cum alia ratione cuncta planissime explicari queant. Id quod ex ipsa tractatione nostra, luculenter constabit.

* Afferunt nonnulli, promulgatas esse hasce leges primo quidem Adamo, tum in generis humani restitutione Noacho, & denique repetitas per Christum. Ad vltimum si ita capiatur, ac si Christus nouus fuerit leg. slator, vel eum in finem venerit, vt leges diuinas denuo promulgaret, oppido falsum est, vt mox demonstrabitur. Christus data occasione leges diuinas omnium hominum cordibus inscriptas, & a Mose repetitas, explicauit: quod speciatim has, quae posituiuae dicuntur, denuo promulgauerit, nullo idoneo argumento probari potest. Nec certiora sunt, quae de promulgatione Noacho facta dicuntur. Ecdi enim traditio Ebraeorum de praecipis Noachidicis non omni forte fundamento destituatur, vti a me iam obseruatum, in *introduc. ad bist. philos. Ebraeorum* p. 14. 15. praecipra tamen ista Noachidica non minus naturalia, quam posituiuas leges continent, immo etiam praecipra de membro animalis viuientis non comedendo, quod directe nec naturali, nec posituiuo vniuersali iure prohibetur. Nullum itaque inde pro iure posituiuo vniuersali, Noacho publicato, duci potest argumentum. Denique quod de Adamo dicitur, vel ideo admitti nequit, quod nullum huius rei in scriptura sacra extet vestigium. Quae cum ita sint, aliam haec difficultates expediendi ingressus sum viam. Distinguo inter leges *absolutas* & *hypotheticas*. *Hypotheticas* voco, quae certum aliquod institutum supponunt. Instituta ista vel *diuina* vel *humana* sunt. *Humana* vt dominium rerum, pretium rerum, & alia; *diuina*, vt arbor vetica in paradiso, matrimonium, sabbathum, sacramenta veteris & noui testamenti. Ad haec instituta, ad hominum quippe salutem comparata, obseruanda, iure naturali obligati sumus. Hinc leges hypotheticae. Ita plana cuncta, & in aprico posita optimeque inter se coherentia. Omnia etiam dubia facillime hac ratione solui poterunt, vti luculenter in sequentibus, demonstrabitur.

§. XII.

Multo minus necesse fuerit, speciatim *leges ceremoniales noui testamenti* admittere. * Namque sacramenta noui testamenti, aequae ac veteris, non sunt leges, sed instituta. Inter leges vero & instituta maximum intercedere discrimen, suo loco ostenderet pluribus. Obligatio autem, quae homines obstringit, vt hisce institutis recte vtantur,

vtantur, ex ipso iure naturali est deriuanda, ex quo constat, obligatos esse homines ad ea omnia agenda, quibus felicitatem suam aeternam promouere queant.

* Et haec quibusdam nostratium theologorum placuit sententia, admittendas in nouo testamento esse leges quasdam ceremoniales, quae adeo etiam sunt positivae, in iis scilicet, quae ad usum sacramentorum attinent. Ita IOSVA STEGMANNVS, cum quaestionem proposuisset: *an praecepta quaedam specialia a Christo promulgata sint?* responderet: *d. praeceptione ad ceremonias pertinente, qualis est coena, nullum est dubium, in Pbotinianismo disputat. 19. quaest. 8.* Pariter theologi Wittebergenles, in *refut. cat-chismi Racon.* institutionem sacrae coenae *praeceptum euangelicum* dici posse, monent. Quibus adtilpularur B. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part. 1. cap. 2. §. 12. p. 148. 17.* Verum, etsi admitti forte haec sententia possit, non tamen necesse esse puto, vt Socinianis atque Arminianis, exemplo sacramentorum noui testamenti probaturis, Christum esse nouum legislatorem, hoc concedamus. Sacramenta namque non leges sunt, sed instituta diuina, quibus beneficium aliquod hominibus offertur. Inter leges autem, quae obsequium requirunt, & inter instituta, quae beneficium exhibent, maximum est discrimen. Num enim ille, qui alteri exhibet beneficium, statim illi praescribit legem? sed hoc suo loco ex instituto explicabitur. Neque tamen ideo in hominis positam est arbitrio, veliue beneficium acceptare, an repudiare, veliue sacramentis uti, an non? Namque ipsa lege naturali quilibet obligatus est, ad ea facienda & acceptanda, quibus salutem suam promouere potest, in quorum numero vel maxime sunt sacramenta. Obligatus etiam est eadem lege naturali, vt sacramentis, iuxta institutionem diuinam, nec aliter utatur, quia ceteroquin usus huius parum ei prodesset, nec finem, ad quem comparata sunt, consequi possent.

§. XIII.

Quae autem praeter haecce instituta ab aliis, pro legibus noui testamenti vendicantur, pertinent citra controuersiam ad leges naturales, seu vniuersales, quae omnibus omnino hominibus, in veteri pariter ac nouo testamento, datae sunt. Vnde frustra nonnulli, Christum *nouum* fuisse *legislatorem*, fingunt: * cum nouas ille leges non tulerit, nec eum in finem comparauerit, vt leges nouas ferret, sed vt redimeret homines a potestate diaboli, atque metu mortis. *Ebr. II, 14. 15.*

* Constat, non tantum Socianos & Arminianos, sed alios quoque in ea versari sententia, Christum leges Mosaicas non exposuisse modo, sed nouas quoque eis adiecisse, adeoque pro nouo eum habendum esse legislatore. ARMINII, SIMONIS EPISCOPII, aliorumque huc spectantia loca iam allegaui in *dissertat. de religione naturali contra Petrum Chauinum, cap. 7. §. 19.* HVGONEM GROTIUM hancce labein praeclearo operi de *iure belli & pacis* passim adpersisse, notat B. CASPAR ZIEGLERVS, ad *prolegom. Grotii p. 27.* Quae vero pro hacce sententia adstruenda adferri solent, solide iam prostrigata sunt a nostratibus, speciatim ABRAHAMO CALOUIO, in *considerat. Arminianismi, cap. 13. §. 2. seqq.* IOSVA STEGMANNO, in *Pbotinianismo, disput. 18. & 19. p. 289. seqq.* aliisque. Placuit nihilo lecius eruditissimo Angliae theologo, GEORGIO BVLLO, eandem propugnare; qua in re tantum abest, vt ab eo dissentiat, celeberrimus operum eius editor, IO. ERNESTVS GRABVS, vt potius eam pluribus confirmare annitatur. Et BVLLVS quidem, cum

quaestionem mouisset, quanam illa lex sit, cuius iudicio nobis christianis standum sit? ac respondisset, hanc esse legem Christi, regis nostri, idque ex *Luceb. V, 12.* probare annis esset, haec pono subiicit: *Hoc ideo christus obseruandam, no errore erremus, quem Lutherus, & post eum nostratum theologorum plerique in disputationibus suis de iustificatione contra Pontificios, nimio contradicendi aestu abrepti, in ecclesijs reformatas, maxime earum malo inuenerunt, scilicet euangelium, ex puris uicis promissis constare; Christum dedisse quidem legem nullam; in tantam egressis, ut legem prius laetari exponeret, ac a pessimis scriberam ac Pharisaeorum commentis affereret, legem moralem usum eum nunc esse unicum, ut per ipsam homines ad fidem Christi adducantur, vel saltem, ut sit arbitraria uiuendi regula, a Christo quidem nobis commendata, cui obtemperare ex gratitudine sentiamur, nequaquam uero sub periculo animae, aut tanquam conditio noui foederis, ad salutem obseruatu necessaria, nobis imposta. Ex his principis, incautus ab his p'f'is atque a theologorum uulgo auidē abreptis, per necessariam consequentiam deducta fluxerunt execrabilia antinomorum, libertinorum, familiarum, atque eiusdem farinae aliorum dogmata, de quibus fortasse boni illi uiri ne per somnium quidem cogitarunt, &c.* Pessimo itaque huic errori ut obuiam eatur, illud pro certo statuendum esse, putat, Christum in concione a *Mattib. cap. V. VI. VII.* tradita, legem moralem non tantum exposuisse, sed etiam, ut legem suam posuisset, eiusque obseruationem gratia euangeliū a temperatam, ab omnibus christianis, tanquam conditionem foederis huius omnino necessariam, postulare. Idque clarissime liquere, censet, ex epologo istius concionis, item ex uerbis, quae *Mattib. V, 20.* exstant: dico uobis, nisi abundaueris iustitiā uestrā &c. Itaque in *BVELVS* in *sermone apostolico cap. 3. § 3. p. 28.* Confirmatur: *ita uir clarissimus IO. ERNESTVS GRABVS, hanc subiicit: leges nouas lesum Christum tulisse dicitur, sed a legibus Moysaicis, non solum, in istis ab eo noui foederis sacramenta, sed & morale interditiū polygamiae, ut diuoritiū extra casum adulterii, manifestissime euincunt: nec noua Pauli *Ebr. VII, 12.* ubi, translatio ueteris testamenti sacerdotio, legi quoque translationem factam, expressis uerbis docet, & *1 Cor. IX, 21.* ubi se respectu legis Moysaicae dicunt, attamen Christa *Luceo.* esse profectus. Quod uero legibus Christi potius sint annexae, non modo allegata hoc *§. uerba seruauit, Mattib. V, 20. vs & 22. 26. 29.* demonstrant, sed & *Iuan. III, 5.* amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei; & *Iuan. VI, 3.* amen, amen dico uobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Digna haecce, quae ab utroque in modo allatae sunt, ut paulo accuratius a nobis expendantur. Et ad *BVELVM* quidem quod attinet, primo obseruari uelim, non tantum contra Pontificios, sed & contra Socinianos & Arminianos, hanc a nostratibus defendi sententiam, quod Christus nouas leges non tulerit. Idque cum ob causas grauioribus fiet, contradicendi saltem aestu abreptos, maiores nostros in hanc iussisse sententiam, dici nequit. Deinde, non sincere, saltem non accurate, mentem sententiamque eorum, contra quos disputat, proponit *BVELVS*. Id quod, quantum ad reformatos attinet, illi iam ab aliis obiectum fuit, ut patet ex *examine censurae, seu responsione ad quosdam animaduersiones, p. 34.* Cum uero ipse ita mentem suam explicet, ut per nostrates theologos etiam Lutheranos se intelligere innuat, & diserte originem erroris, quem uocat, a Lutherō deriuat, nobis uicini uerū nequit, si dicamus, nec nostratum, hoc est, Lutherianorum theologorum sententiam sincere satis uirum doctum proposuisse. Equis enim est, quā tam crude dicat: *legis moralem usum eum nunc esse unicum, ut per ipsam homines ad fidem Christi adducantur, item, legem moralem esse arbitrariam quādam uiuendi regulam, a Christo quidem commendatam, cui obtemperare ex gratitudine sentiamur, nequaquam uero sub periculo animae.* Haec eo modo nostratum docuit, aut si ducit, se nostrae ecclesiae minime tenere placita, indicauit. De usu quidem legis moralem, quae nostra sit sententia, supra iam expositum in *prolegom. §. 8. seqq.* Et licet hominem regentium a coactione & maledictione legis liberum pronuntiemus, non tamen liberum pronuntiamus a obligatione, ut ibidem demonstrauimus. Obligatio autem legis cum spiritu spontaneo & fualit, & gratitudine, profecto optime consistere potest: nec ullo modo inde sequitur, legem moralem pro regula quadam arbitraria a nobis haberi. Nostra itaque cum non recte propo-*

proposuerit principia, quilibet facile videt, quo iure antinomorum, libertinorum, & familiarum inde deriuat errores. Nec enim detestatur saltem eiusmodi errores, sed nulla quoque foecum principia, vnde isti per legitimam consequentiam deriuari queant. Iam probandum BVLLO erat, Christum nouas leges tulisse, quod paucis & admodum leuiter facit. Pro certo statuendum esse, dicit, Christum in concione, *Matth. V. VI. VII. legem moralem non tantum exposuisset, sed nouas tulisse. At hoc probandum erat. Contrarium iam pridem a nostratibus euictum. Ego hoc vnicum addo: si Christus nouas leges ibi tulit, sequitur, eum, quem antiquis seu maioribus tribuit, verum & genuinum legum Mosaicarum fuisse sensum: e. g. praeceptum quantum tantum de externo homicidio esse intelligendum, & sic porro. Quod si enim hunc verum & genuinum legis Mosicae sensum fuisse neges, sequetur sane, Christum non tulisse nouas leges, sed falsas saltem eius interpretationes reiecisse. Iam vero, si concedas, verum hunc & genuinum fuisse legis Mosicae sensum, quem antiquis seu maioribus Christum tribuit, sequetur absurdum maximum, ethnicos longe rectius leges diuinas intellexisse, quam Iudeos, & quidem eos, qui iuxta mentem Moysi eas recte intelligebant. Non externos enim actus peccaminosos, sed internos lege diuina prohiberi: non tantum amicos, sed etiam inimicos diligendos esse; sapientioribus ex ipsis ethnicis fuit exploratum. Ad epilogum autem huius concionis nos ablegat BVLLVS, in quo Christus, eum demum prudentis viri laudem promereri, dicit, qui non tantum haec verba audiuerit, sed & fecerit. Nihil hic video, quod legislatorem demonstrat. Namque & doctoris est, cum legem explicauerit, adhortari suos, vt faciant ea, quae proposita sunt, cum ea audiuisse non sufficiat. Ergone & Iacobus legislator fuit, dum suos adhortatus est, vt *non trahat vultu vestrum* & non tantum *hunc* sint? *Iacob. 1. 22.* Sed prouocat porro BVLLVS ad verba Christi: *visi abundaueris iustitiam vestram, plus quam illa scribarum, vos nequaquam ingressuros in regnum caelorum, Matth. V, 20.* In quibus tamen verbis nihil eorum continetur, quae sibi fingit vir doctissimus. Meliorem vult seruare esse discipulorum iustitiam, quam pharisaeorum: nam quod nouas illis leges dederit? Nullibi hoc extat: sed quod pharisaei veram iustitiae rationem, quam scire poterant, & debebant, ignorent. At nouam, inquit, hanc iustitiam discipulis suis sub periculo animae ad seruandam imponit. Quasi vero nec quilibet doctor auditoribus suis hoc dicere possit: nisi legem, cuius verum & genuinum sensum vobis exposui, obseruaueritis, aeternam poenam non effugietis. Intellexit haud dubie vir doctissimus, IO. ERNESTVS GRABVS, rationes BVLLI nimis infirmas esse, hinc alias in medium adferre voluit. Primo prouocat ad sacramenta noui federis. At, quid hac de re censendum, iam §. praeced. demonstraui. Prouocat deinde ad morale interdictum polygamiae, & diuortii extra casum adulterii. Quod forte non facturus fuisset, si meminisset, seruatoretem ex ipsa primaeua coniugii institutione prohibitionis huius causam deriuasse, *Matth. XIX, 4.* Quae ergo iam in ipso paradiso inuenta, adeoque aut praecepta aut prohibita sunt, ea Christus demum, seu nouus legislator, praecipisse aut prohibuisse censendus non est. Parebit id luculentissime ex iis, quae infra suo loco dicentur. At Paulus tamen, inquit, *Ebr. VII, 12.* expressis verbis docet: *translato veteris testamenti sacerdotio, legis quoque translationem factam.* Quasi de lege proprie & stricte sic dicta, ibi apostolo sermo esset. Supra iam obseruauimus, legis vocem latissime quandoque in scriptura sacra sumi, vt etiam generatim doctrinam quandam significet. Et hic quoque apostoli hoc loco sensus est, translato veteris testamenti sacerdotio, legem quoque translata esse, hoc est, mutato sacerdotio, mutatam quoque esse formam doctrinae. Eadem ratione & apostolus *1. Cor. IX, 21.* respectu legis Mosicae se *hunc*, at tamen Christo *hunc* se esse, profectur, quod scilicet secundum ea, quae a Christo edoctus est, vitam suam instituat, non per legis obseruationem, sed per fidem in Christum salutem quaerens, legem interim seruire studens, non ex coactione, sed libere, & spiritu filiali, interim sincere, pro viribus per gratiam Christi sibi concessis. Haec est doctrina, haec est disciplina Christi, magistri & doctoris optimi, ex qua, leges peculiares eum tulisse, maxime colligere licet. Reliquae, quae idem adfert, via digna sunt, vt ad ea respondeatur. Legibus scilicet Christi poenas annexas, non modo ex locis BVLLO allegatis *Matth. V, 20. 22. 23. 24.* patere putat, sed & ex *Iuan. III, 5. & VI, 57.**

Sed quod ad primum locum quem & BVLLVS produxit, supra responsum est, id ad reliqua etiam responderi potest. Legislatoris equidem est, legibus subiungere poenas, quae maneant eos, qui leges sunt transgressuri. Sed doctoris etiam est, indicare auditoribus suis, quod istae poenae illos maneant, si leges praescriptas non obseruauerint, aut media salutis acceptare nolint. Hoc ergo si faciat doctor, ut suo rite fungatur munere, non statim euadet legislator, multo minus ea, quae profert, pro legibus ab ipso latis sunt habenda. Vnde quam infirma sint, quae vir doctissimus pro sua sententia incrustanda in medium attulit, satis patet.

S. XIV.

Porro & illi falluntur turpiter, qui praeter leges diuinas naturales, *consilia* quaedam, illis data, contendunt, qui ad maiorem perfectionis gradum aspirant. * Praeterquam enim, quod varios, grauissimosque haec sententia inuoluat errores, aut supponat, homines e. g. legum diuinarum obseruatione aliquid posse promereri, posse legi diuinae a quibusdam mediocri diligentia satisfieri, quae tamen sufficiat ad promerendam vitam aeternam, posse hominem plus praestare, quam leges diuinae exigant, nullo praeterea nititur fundamento. Quaecunque enim illi pro consiliis venditant, reuera sunt leges diuinae, eaeque naturales ac vniuersales, quae omnes omnino homines, speciatim regenitos obligant, quod ex ipsa inductione facile comprobari potest.

* Pontificiorum haec est sententia, quam & calculo suo subinde adprobat HVGO GROTIUS, notatus ideo CASPARI ZIEGLERO, ad *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 2. p. 98 99.* De numero equidem istorum consiliorum euangelicorum ipsimet Pontifici inter se non conueniunt. Solent tamen vulgo duodecim adferri, de paupertate scilicet voluntaria, *Matth. XIX, 21.* de abnegatione sui, *Matth. XVI, 24.* per quam obedientiam monasticam intelligunt de castitate, *Matth. XIX, 12.* de vindictae intermissione, *Matth. V, 39.* de iniuriarum patientia, *Luc. VI, 29.* de elemosyna, *Luc. VI, 10.* de iurisiurandi intermissione, *Matth. V, 4.* de euitanda occasione peccandi, *Matth. XVIII, 9.* de intentione in bonis operibus recte formanda, *Matth. VI, 1.* de factorum cum doctrina conuenientia, *Matth. XXIII, 3.* de victus sollicitudine ex animo eiicienda, *Matth. VI, 31.* & denique de correptione fraterna, *Matth. XVIII, 15.* Quae ad tria, ceu praecipua, & substantialia, perfectionis consilia reuocantur ab aliis, de paupertate, castitate, & obedientia, vnde fundamentum status monastici. Praeterquam vero, quod haec sententia de consiliis euangelicis, plures grauissimosque errores ex mente Pontificiorum aut supponat, aut secum coniunctos habeat, & omni quoque destituitur fundamento, quod iam indicatum, & prolixius etiam demonstratur a MARTINO CHEMNITIO, in *locis theologicis, de discrimine praecceptorum & consiliorum, p. m. 102. seqq.* luculenter ostendi potest, haec si recte capiuntur, in legibus diuinis contineri, & ab omnibus, qui nomen christianorum tueri volunt, exigi. Prout vero nonnulla a Pontificiis capiuntur, a nemine mortalium, nec per modum legis, nec per modum consilii, exiguntur. Documento esse possunt tria ista consilia, quae vocant, praecipua & substantialia, de paupertate, castitate, & obedientia. Ad sobrium enim bonorum temporalium usum, vitandamque auaritiam, ad castitatem etiam in matrimonio seruandam, ad obedientiam quibusuis superioribus praestandam, lex diuina generatim omnes omnino homines obligat. Ad coelibatum vero & vitam monasticam, vti leges diuinae neminem obligant, ita nec consilia praesto sunt, quae eiusmodi vitae genus fudeant. Interim ratio ipsa docet, extra quaeuis, quae impedimentum christianismo adferunt, quantum fieri potest, remouenda

remouenda esse obstacula, idque vile esse atque salutare. Quorum spectant consilia Pauli apostoli, 1 *Cor. VII.* quae insuper erant particularia, & huc adeo non spectant. Reliquas, quae antea attulimus, non sunt consilia, sed leges diuinae, omnes omnino homines obligantes. Eadem lex, quae requirit, vt Deum supra omnia amem, requirit etiam, vt meipsum abnegem. Seipsum enim qui non abnegat, Deum supra omnia amare nequit. Eadem lex, quae amare proximum, sicut nos ipsos, iubet, vindictae cupiditatem hoc ipso prohibet, iniuriarum contra patientiam, & amoris per elemosynas demonstrationem, iniungit. Etenim in reliquis res se habet. Mirum vero, qua ratione ad certos tantum homines, qui ad sublimiorem perfectionis gradum adspirare sibi videntur, hoc referre potuerint, quae tamen ad omnes christianos pertinent, adeo, vt hoc nomine dignus non sit, qui non hisce officiis pro viribus satisfacere studeat, nisi forte in eam quis ingrediatur sententiam, christianis: vni eiusmodi esse statum, qui non promiscue omnibus, sed certo tantum hominum generi conueniat. Et fuisse sane nonnullos eiusmodi de christianismo cogitationes, discere licet ex PETRI BAEII *continuation des pensées diuerses, tom. 2. §. 125. p. 602. 603.* S. illice, vt philosophi olim certum spectabantur vitae genus, quod non conueniebat omnibus, nec ab omnibus requirebant, sed ab iis, qui in illorum se dabant disciplinam: & quemadmodum certorum ordinum apud Pontificios conditores, Benedictus, Dominicus, Franciscus, regulas certas, vitae genus, non omnibus sane hominibus, sed iis, qui in istos ordines se dari essent, praescripserunt: eadem ratione christianismum comparatum esse censent, qui non omnibus conueniat, sed nobilioribus saltem animis, qui spreto caducis, aeterna & coelestia contestari, & illis, reliqua omnia postponere non dubitent. Verum rectissime hanc sententiam reiecit BAEIIVS. Constat enim per doctrinam euangelii, omnes omnino homines, sine status, sexus, ac aetatis discrimine ad regnum coelorum vocari. Agitur hic praeterea non de re quapiam, quam eligere aut respuere in cuiusvis positum sit arbitrio, sed de salute aeterna, quam si quis non consecutus fuerit, illi aeterni & nunquam finiendi iubeundi erunt cruciatus. Expendi iterum & reliqua merentur, quae idem auctor hac de re habet.

S. XV.

Praeter leges diuinas vniuersales, dantur etiam *particulares*, quas Deus genti ebraeae dedit: * quarum aliae cum circa cultum Numinis versentur, aliae circa negotia ciuilia, hinc in *ceremoniales & forenses*, dispesci solent. Cum vero finis istarum legum particularium cesserit, cessant & ipsae, neminemque hodie amplius obligant. Interim vsu suo non destituuntur, speciatim ostendunt, quae in iis praecipiantur, aut permittuntur, non repugnare iuri naturali.

* Leges Mosaicarum, quas ceremoniales & forenses dicimus, solis Iudaeis datas, ex fine & scopo illarum satis liquet: idque ex instituto probat HUGO GROTIIVS, *lib. i. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 16.* De forensibus, qua talibus, in specie, non christianis, sed solis Iudaeis, eas latas esse, multis rationibus euincit IOAN. ALTHVSIVS, in *politica cap. 22. §. 10.* Sed cum istarum quoque legum finis hodie cesserit, ipsam quoque cessare obligationem, necesse est. Finis legum ceremonialium fuit, repraesentare & praefigurare Christum. Postquam ergo Christus venit, finis hicce non amplius locum habet. Umbrae fuerunt, teste apostolo, quae superueniente corpore Christo, euauerunt, *Coloss. II, 14. 17.* add. *Dem. IX, 27. Matth. XI, 13.* Finis autem legum forensium fuit conseruatio reipublicae Iudaicae. Hac itaque iam pridem destructa, & euerfa, harum quoque legum, non potuit non expirare finis. Eo magis igitur errant, qui haec leges hodie adhuc obligandi vim habere sibi persuadent, ea tamen potissimum ratione inducunt, ac si non solis Iudaeis datae sint. Qua in re saltantur, vt antea dictum. add. GUILIELMVS ZEPPEVS, *explanat. leg. Mosaic. lib. 1. cap. 2. p. 24.* Etenim & finis obligatio harum legum cesserit, inde

inde tamen non sequitur, ac si nullum amplius habeant vsum. In vtrisque enim summam Numinis cognoscere admirari sapientiam licet; speciatim in ceremonialibus, Christum seruatorem, cum suis officiis & beneficiis cognoscere iuvat, vt inde intelligamus, per eandem, qua olim Israelitae, & nos saluari fidem. Sapientissime etiam in vmbri istis atque figuris maxima mysteria adumbrata deprehendemus. Illi enim, qui praeunte IOAN. MARSHAMO, in *canone chronico* &c. & IO. SPENCERO, de *legibus Ebraeor. ritualibus & earum causis*, ad causas naturales & politicas cuncta referunt, audiendi non sunt, vt alibi ex instituto ostenditur. Forensium legum, Iudaeis olim datarum, triplicem hodie vsum esse, docet HUGO GROTIUS; primo namque, ostendi iis, quae legibus istis praecepta sunt, non esse contra ius naturae: licere nunc magistratibus christianis eius sensus leges ferre, quales sunt leges per Moysen datae; denique, quidquid ad eas virtutes pertinens, quas Christus a suis discipulis exigit, lege Moysi praeceptum est, id nunc etiam, si non & amplius a christianis praestandum, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1 §. 17.* Sed ex hisce primum vsum simpliciter locum inuenire, docet CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuinae, lib. 1. cap. 2. §. 129. seqq.* Et sane admitti non possunt, quae GROTIUS subinnuit, ac si Christus a discipulis suis quaedam exegerit, quae a reliquis christianis non requiruntur, item ac si a christianis amplius quid requiratur, quam a fidelibus veteris testamenti requisitum fuit. Vt autem leges istas forenses eo rectius cognoscamus, operae pretium fuerit, consulere auctores, qui ius Ebraeorum commentationibus suis illustrarunt, aut inter leges Ebraeorum aliarumque gentium, speciatim Romanarum, comparationem quandam instituerunt, de quibus dictum in *prolegom. ad §. 15.*

§. XVI.

Ad humanas leges quod attinet, cum itidem quæri soleat, an & quousque pro norma habendae sint, ad quam regeniti actiones suas componere teneantur, obseruandum, quod iterum vel *ecclesiasticae* sint, vel *ciuiles*, quemadmodum illae rursus in *vniuersales*, quorsum pertinent canones conciliorum oecumenicorum, & *particulares*, dispesci solent.

§. XVII.

Ecclesiasticarum nimirum *legum* nomine & canones conciliorum, & decreta pontificum, aliorumque episcoporum, principum denique constitutiones circa res ecclesiasticas, ritus scilicet, ceremoniasque sacras, & alia externa, veniunt. Canones conciliorum, neutiquam sunt leges, sed saltem aut scripturae explicationes, aut iudicia doctorum de eo, quod ecclesiae vtile ac salutare est, adeoque & per se, nisi in quantum sunt conclusiones rite ex scriptura deductae, aut principum accesserit auctoritas, nullam habent vim obligandi. Interim ob generalem legis diuinae obligationem, qua quisque facere tenetur, quod ad concordiam ecclesiae, eiusque statum conseruandum pertinet, quilibet regenitus, quamdiu eiusmodi canones in vfu, nec dum abrogati sunt, iis merito in tantum se subiicit, in quantum in conscientia persuasus est, eos verbo diuino non repugnare, & reuera ecclesiae vtilis esse ac salutare. Pro legibus autem strictè sic dictis canones eiusmodi haberi

NON

non posse, pater, quod patres concilii cuiusdam, doctores sint, non imperantes, ipsaque ecclesia indolem status ciuilibus minime habeat, vt leges ferre queat. *Ioh. XVIII, 37.*

* Inter leges ecclesiasticas primo loco referri solent canones conciliorum, praecipue isti, qui in *codice canonum ecclesiae vniuersae*, continentur. Namque particulares in conciliis nationalibus, aut prouincialibus, in vsu huius aut illius ecclesiae conditi, nobis nunc in censum non veniunt, etsi, quae horum sit vis obligandi, ex illis, quae de vniuersalibus canonibus dicuntur, facile aestimari queat. Cum ergo in primitiua trium primorum saeculorum ecclesia varia in oriente congregata fuissent concilia, quibus anno CCCXVIII. Nicaenum, quod primum inter oecumenica fuit, accessit, fuerunt, qui canones in hisce conciliis conditos in vnum corpus colligerent. Sane ante concilium Chalcedonense, anno CCCLi. habitum, canonum quaedam extitisse collectionem, BARONIVS, IVSTELLVS, ANTONIVS AVGVSTINVS, alique ex eo colligunt, quod in eo concilio recitati sunt quatuor canones concilii Antiocheni, vltra centum annos antiquioris, suppresso tamen nomine concilii, & longe alio ordine, quam in isto concilio conspiciuntur. Immo verosimile nonnullis videtur, initium colligendi canones statim post concilium Nicaenum factum, ita vt Nicaenis canonibus adiungerentur canones praecedentium conciliorum, qui itidem ad disciplinam ecclesiasticam spectabant. HENRICVS equidem IVSTELLVS, CHRISTOPHORI filius, qui patris *bibliothecam iuris pontificii veterem* cum GVILIELMO VOELLO Parisiis edidit, in *praefatione*, bibliothecae isti praemissa, contendit, post concilium Constantinopolitanum, anno CCCLXXXI. congregatum, primam canonum collectionem factam per STEPHANVM, Ephesinum episcopum. Ac fallitur, cum STEPHANVS ille, prioribus canonibus iam in vnum collectis, tantum canones concilii Constantinopolitani primi adiecerit, & nouae huic collectioni nomen suum praefixerit, quod luculenter ostendit GERHARDVS A MASTRICH, in *historia iuris eccles. p. 34. 35.* Prima itaque collectio statim post concilium Nicaenum facta, videtur canones tantum continuisse CXXXVIII. viginti nempe Nicaenos, viginti quinque Ancyranos, quatuordecim Neocaesarienses, quinquaginta nouem Laodiceos, & viginti Gangrenses. Hicce vero numerus ad tempora concilii Chalcedonensis, a quo codex iste, aequae ac Iustiniano imperatore confirmatus est, creuit ad CCVII. accedentibus Antiochenis viginti quinque, Constantinopolitanis septem, Ephesinis octo, & Chalcedonensibus viginti nouem. Et hic est codex ille canonum ecclesiae vniuersae, quem post alios accuratissime edidit CHRISTOPHORVS IVSTELLVS, quam editionem Helmstadii anno MDCLXIII, recudi curauit GEHARDVS THEODORVS MEIERS, Helmstadiensis quaedam theologus clarissimus. Vt vero magna olim istorum canonum in ecclesia fuit auctoritas, ita vim legum tamen non obtinuerunt, donec per IVSTINIANI imperatoris edictum eam consequerentur. Extat illud *nouella constitutione CXXXI.* & ita se habet: *sancimus, vicem legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quae a sanctis quatuor conciliis expositae sunt, aut firmatae, hoc est, in Nicaena trecentorum decem & octo patrum, & in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, & in Chalcedonia, in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Praedictarum enim quatuor synodorum dogmata, sicut sanctas scripturas accipimus, & regulas sicut leges obseruamus.* Hic videtur equidem imperator, omnes canones in conciliis istis conditos, aut confirmatos, pro legibus habere: sed improprie valde eum locutum, nemo harum rerum vel mediocriter peritus dubitauerit. Quemadmodum enim conciliis non competit surarum imperium, aut facultas legislatoria, ita & canones, quos condunt, neutiquam pro legibus stricte sic dictis habendi, donec a summis imperantibus hanc auctoritatem acceperint. Recte hoc obseruat GEHARDVS THEODORVS MEIERS, in *historica relas. de collectionibus canonum, §. 12.* Cum enim docuisset, codicem canonum vim legum publicarum per IVSTINIANI demum imperatoris edictum accepisse, addit: *est inter canones & leges multum discriminis. Etenim ecclesiae instituta vim canonis a synodo, vim vero legis a summa potestate accipiunt. Multos namque obseruare licet canones, qui non sunt leges, quod summae potestatis auctoritate destituantur,*

se. I. vel vim consilii habent, vel obligant per modum pacti. Contra sunt leges ecclesiasticae, quae canonum nomine accusate loquendo minime veniunt: scilicet omnes illae, quae non ex sententia synodi, sed extra illam a sola maiestate sunt praescriptae, in quibus non iniquitas confirmatio, sed equitativa evodivdv, significatio synodalis, modo locum habebat. Quando synodus leges ecclesiasticas, a maiestate extra synodum conditas, iubebat patres, metropolitans quidem suis provinciis, episcopus suis parocciis intimare & proponere, actus ille equitativa evodivdv dicebatur. Igitur insinua ecclesiae a confirmatione synodi auctoritatem canonicam seu in esse canonis, a ratificatione principis (quam isavv πρὸς αὐτὴν sacram iussione, veterum canones, posterioribus ἐπινοήσαντες πρὸς αὐτὴν vocant) auctoritatem civilem imperatoriam, seu legale obtinere, seu in esse legis constitui dicuntur. Hinc ergo patet, quo loco canones ecclesiae veteris hodie sint habendi. Civilis illa, quam per Iustinianum adepti sunt, obligatio cessat, cum ea ad nos non pertineat, nisi ab illis, quorum imperio subiecti sumus, renouetur. Per se vim legum non habent: & quae veteres ad eos observandos inducere poterant, hodie non amplius locum inveniunt. Hinc vero, & quid de aliis conciliorum canonibus censendum sit, liquido constat. Sed de veteris ecclesiae canonibus, eorumque collectionibus, praeter auctores iam laudatos, conferi meretur B. CASPARVS ZIEGLERVS, *differat. de orig. & incrim. iur. can.* quam IO. PAULI LANCELLOTTI, *insinua. iur. canon.* praemisit, §. 7. seqq. & IO. STRAVCHIVS, *amenitat. iur. canon. femestr. 1. eclog. 6. cap. 1. pag. 105. 106.* De canonibus & constitutionibus, quae vocant, apostolorum, quibus nonnulli principem inter canones veteres tribuunt locum, non necesse est, ut quidquam dicamus, cum hodie nemo dubitet, perperam eas apostolis tribui. Praeter innumeros, qui hac de re egerunt, conf. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib. 1. cap. 1. p. 99. seqq.* ROBERTVS COCVS, in *cenfura quorundam scriptorum etc. p. 4. seqq.* THOMAS ITTIGIVS, de *pseud-epigraphis Christi, Mariae & apostolorum, cap. 11. & 12.*

§. XVIII.

Romanum vero pontificem, perperam sibi imperium aliquod in orbem christianum vindicare, constat inter omnes. Unde, quo loco & leges eius ac constitutiones habendae sint, patet. * Idem de reliquis episcopis censendum. Episcoporum est, docere, non imperare 1 *Petr. V, 3.* Monere itaque possunt, arguere, cohortari, non autem ferre leges.

* Romanos pontifices, cum reliquis summi imperii partibus, etiam facultatem legislativam in ecclesiam christianam sibi vindicare ausos, constat. Commodè autem illis accidit, ut DIONYSIVS EXIGVVS, qui sub Theodorico rege, eiusque successoribus claruit, in nova, quam latino sermone edidit, canonum collectione, decretales quoque epistolae Siricii, Innocentii, Zosimi, Bonifacii, Coelestini, Leonis primi, Gelasii & Anastasii adiceret. Duas namque ita iuris canonici, quod ad canonem istis collectionibus originem ducit, constituisse partes videtur, vnam, quae decreta conciliorum, alteram, quae decretales epistolae pontificum continerentur. Cum vero haec decretalium collectio a Sirico demum incipiat, merito inde colligunt viri docti, eum decretales his antiquiores non reperisse, adeoque eas, quae deinceps sub antiquiorum pontificum nomine prodierunt, fictas esse atque supposititias. Hoc interim ad pontifices inde redundabat commodum, ut hac ratione decreta illorum in numerum legum ecclesiae universalium reciperentur, immo ut tandem, quae secutae sunt, canonum & decretorum collectiones ab ipsis pontificibus omnem censerentur accipere auctoritatem, unde iuris pontificii proprie & strictè sic dicti, origo. Mirum itaque non est, quod DIONYSII haecce canonum atque decretorum collectio maximo in ecclesiis occidentalibus recepta sit ad plausu, praesertim

ab ecclesia Romana, vti patet ex CASSIODORO, *diuinarum lect. cap. 23.* Immo absolute corpus canonum dici meruit, *cap. 1. dist. 19.* eoque nomine laudari a posterioribus solet. Data quoque Carolo M. fuit ab Adriano pontifice, ad ordinandas occidentis ecclesias. vid. SIRMONDVS, *tom. 2. concil. Gallic. p. 117.* & GERHARDVS A MASTRICHT, *hystor. iuris ecclæs. §. 78 p. 52. seqq.* Non minus vero grata fuit Romanae sedi, quam ei deinceps praeficit operam impostor quidam nequissimus, sub ISIDORI nomine latitans, qui seculo nono nouam canonum & decretorum ecclesiasticorum collectionem orbi obtulit, fingentis quamplurimis repletam, quippe in qua inter alia commentitiae epistolae decretales pontificum Romanorum, primi & secundi seculi, Clementis I. Anacleti, Euaristi, Alexandri, Sixti, Telesphori, Higini, Pii, Aniceti, Soteris, Eleutheri, & Victoris, primum comparuere, quae praeterea omnia, quae potuit, corrasit, & commentus est, quae stabilendae Romanorum pontificum auctoritati inferuire videbantur. Ambabus hancce pseudo-Isidori collectionem & fictitias epistolas decretales, quod aiunt, manibus arripuit Nicolaus I. pontifex, qui eo tempore Romanae sedi praefuit, & eas adprobauit, auctor quoque aliis, speciatim Gallis, fuit, vt idem facerent, quanquam his non deesset, quod exciperent: quae de re legi merentur, quae ipse refert GRATIANVS, *c. 2. dist. 19.* Et impetrauit sane Romana sedes, vt caligine mentibus mortalium offusa, auctoritatem per aliquot secula fictae istae epistolae decretales obtinerent, donec fraus omnis ac impostura aperte decerneretur, vt hodie nec inter Romanenses fere sit, qui genuinas haec epistolas decretales esse, contendere audeat, nisi simul, ab eruditissimis ecclesiae suae propugnatoribus se dissentire, professi velint. Vitalem hac in re ecclesiae operam nauauit DAVID BLONDELLVS, in *pseudo-Isidoro*, vbi & TVRRIANI, Iesuitae, rationes, quas in contrarium attulit, solide profligauit. add. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib. 1. cap. 8.* ROBERTVS COCVS, in *censura scriptorum quorundam, &c. pag. 39. seqq.* Ceterum, quae initio fuerit consilia a Romanis pontificibus, quorum semper in occidente magna fuit auctoritas, suppeditata, successu temporis euasere leges: idque ea praecipue, qua dictum, occasione. Hinc vero seculo nono sequentibusue, quo magis aucta fuit Romanorum pontificum per varias artes potestas, & studiosius etiam, quae deinceps prodierunt, canonum & decretorum, quibus & patrum tandem accesserunt sententiae, collectiones, ad firmandum ac amplificandum hocce imperium fuerit comparatae, donec tandem seculo duodecimo GRATIANVS, colophonem velut operi imponeret, compilatione ista iuris canonici, quae maximam in Romana ecclesia obtinuit auctoritatem, quaeue pro fulcro quodam papatus a prudentioribus merito fuit habita. Ne quid vero iuri huic pontificio deesset, neue vlla in re imperatore inferior censeretur Romanus antistes, ipsa quoque iuris huius structura ad imitationem iuris ciuilibus processit, partibusque constat haud dissimilibus. Decretum enim se habet, vt in corpore iuris ciuilibus, digesta; decretales, vt codex quoad compilationem Gregorii; sextus & Clementinae, vt nouellae Iustiniani; extravagantes vt conuetudines feudales: & ne quid deesset, iussu Pauli IV. pontificis, etiam institutiones iuris canonici conscriptae sunt. Obseruauit hoc CASPAR ZIEGLERVS, *dissertat. de origine & incremento iur. can. §. 59.* Ceterum licet nonnulla in iure canonico occurrant, quorum cognitio vtilitatem quandam asserre queat, ipsum tamen ius canonicum nullam habet vim obligandi. Quemadmodum enim Romani pontificis merito respicimus imperium, ita & facultatem leges praefcribendi eidem non concedimus. Eo minus autem pontificiae nos obligant leges, postquam & principes statusque protestantes eius se subdixerunt imperio, & ius circa sacra, quod illis iure diuino competeat, postliminio iterum sibi vindicarunt. Recte vero etiam B. MARTINVS LVTHERVS, non tantum ius illud canonicum solemniter combussit, sed abrogandum prorsus censuit, ob impia & superstitiosa, quae in eo continentur, indignantibus licet & renitentibus iureconsultis, etiam Wittebergensibus, quibuscum hac super re non bene illi conuenit. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *hystor. Lutherani: mi lib. 3. §. 116. p. 581.* Sed cum deinceps optima occasio, iure circa sacra protestantium principibus restituto, se obrulisset, penitus hoc ius abrogandi, mirantur merito nonnulli, cur hoc factum non sit. vid. HVLDERICVS EVBENIVS, *de origine, progressu, usu & auctoritate iuris canonici*

in terris protestantium, §. 17. Scilicet iureconfultorum intererat, ne prorsus euilesceret, & si non ex auctoritate pontificis, attamen ex consuetudine & vsu recipientium, vim quandam obtineret. Talia enim commodis propriis obtendebantur, etsi nullius plane sint momenti. Merito ergo displicent cordationibus, ipsi etiam ZIEGLERO, qui ingenue, *iuris canonici vix esse tantam utilitatem, pronuntiat, vt tam prolixum & saeciosum studium mereatur, de orig. & increm. iuris canon.* §. 66. etsi in sequentibus nonnulla pro communi sententia, vtcumque pallianda, in medium adferat. add. IOAN. HIMMELI, theologi quondam lenensis, tractatus, de *canonicatu, iure canonico, & abeologia scholastica, &c.*

§. XIX.

Principes rerumque domini cum potestatem etiam circa sacra, quod ad externa attinet, habeant, leges etiam circa ea ferre possunt, quae adeo ab obiecto, *ecclesiasticae* dicuntur. Hoc faciunt, quatenus principes sunt, seu summum imperium, vel superioritatem territorialem, habent. * Quia autem ex nescio quo iure episcopali hanc potestatem deriuant, notionem episcoporum, quam scriptura tradit, ab ea, quam pontificiorum dominandi libido in ecclesiam inuexit, non satis discernunt. Interim subditorum est, vt aliis, ita hisce principum constitutionibus, si nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, parere. Idem dicendum, si principes aut summi imperantes canones ecclesiasticos confirmant.

* Cum summis imperantibus suprema potestas circa sacra, seu facultas quoad externa ea dirigendi, & vt cuncta ad subditorum salutem & reipublicae tranquillitatem peragantur, constituendi, competat, sequitur, quod potestate etiam gaudeant, condendi leges ecclesiasticas. Atque hoc tum scriptura sacra, ipsaque ratio dicitur, tum exempla imperatorum veterum, qui leges circa res ecclesiasticas dederunt, demonstrant. Dicitur autem hac de re ex instituto infra, *cap. 3. sect. 7. §. 24.*

§. XX.

De *legibus ciuilibus* stricte sic dictis nullum est dubium, quin per eas si iustae sint, & nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, christiani obligentur. * Subiecti enim sunt imperio ciuili. *Rom. XIII. 5. Ebr. XIII. 17. i Petr. II. 13. 14.* Habent itaque leges ciuiles apud regentos rationem normae, sed *humanae*, vel vt alii, *secundariae*. Interim ciuiliu legum ad nos non spectat consideratio, qui *diuinam*, eamque *uniuersalem*, non *humanam* tradimus iurisprudenciam.

* Legum ciuiliu nomine non eas tantum intelligimus, quas ipsi tulere summi imperantes, sed quae etiam, aliunde velut adsumptas, adprobarunt, & vim legum habere voluerunt, modo quod voluerint, constet. Etsi enim alienae leges nos non obligent, quod si tamen publica auctoritate in nostram reipublicam introducantur, tum ex voluntate & decreto illorum, quibus parere tenemur, vim obligandi accipiunt. Vnde, quid de legibus Romanis, quarum apud nos quoque magna haecenus fuit auctoritas, censendum sit, liquet.

Etsi

Ecce enim ab illis profectae sint, qui nullam in nos habuere potestatem, quando tamen summi imperantes volunt, vt obseruentur, nostri quoque est officii, in his, quae diuinis legibus non repugnant, illis obsequi. Quae vero Romani iuris fuerint facta, postquam primo ex legibus populi Romani variis, iureconsultorum responsis, imperatorum constitutionibus, in tantam molem excreuerat, vt IVSTINIANVS imperator illud opera TRIBONIANI in compendium redigere consultum duxerit, vnde noua veluti forma in pandectis, codice, institutionibus & nouellis constitutionibus comparuit: quo pacto ius istud Iustinianaeum in oriente quidem post libros *Basiliensium*, a BASILIO imperatore editos, in occidente autem per ipsam imperii ruinam obscuratum, hinc in Italia ab IRNERIO alisque resuscitatum, inde in alias Europae partes, & seculo quidem decimo quinto in Germaniam traductum; quo pacto idem philosophorum supra barbariem scholasticam, non sapientium, subtilitatibus implicatum, seculo autem decimo sexto criticorum opera restitutum quodammodo & illustratum, seculo autem decimo septimo Germanorum maxime iureconsultorum studio & opera ad praxin accommodatum sit, prolixius exponunt ARTHVRVS DVCK, de *usu & auctoritate iuris civilis Romanorum*; GEORGIVS SCHVARTVS, in *exercitationibus academicis de factis iuri prudentiae Romanae*; IANVS VINCENTIVS GRAVINA, iureconsultus & antecessor Romanus, vir clarissimus, in *originibus iuris civilis*; HERMANNVS CONRINGIVS, de *origine iuris Germanici*, aliisque. De usu etiam & praestantia legum Romanarum disputatum fuit inter eruditos, aliis quidem, summis eas in coelum laudibus euehentibus, aliis naeuos & defectus illarum agnoscentibus, & ingenue indicantibus. Laudes & encomia Romani iuris in compendio exhibet ARTHVRVS DVCK, de *usu & auctoritate iuris civilis Roman. lib. 1. cap. 1. p. 23.* cepitque praeter alios hoc ex instituto IACOBVS MAESTERTIVS, in libro de *iustitia legum Romanarum*, cui tamen CYPRIANVS REGNERVS, alium, de *iniustitia legum Romanarum* opposuit. Defendit tamen ius Romanum quoque VLTRICVS HVBERVS, contra AMESIVM, ANTONIVM FABRVM, ANTONIVM MATTHAEVM, IOAN. IACOBVM WISENBACHIVM aliosque, in *Eunomia, seu censura censurae iuris Iustinianaei*, opere posthumo, a filio eius, ZACHARIA HVBERO, Francoerae anno MDCCIV. edito. At praeter eos, quos oppugnat HVBERVS, alii etiam fuerunt, qui non adeo praecclare de hoc iure sentirent, speciatim de eius collectoris, TRIBONIANO, quos inter FRANCISCVS quoque HOTTMANNVS eminet, in *anti-Triboniano*, siue dissertatione de *studio legum*, anno MDLXVII. scripta, sed anno MDCIII. edita, & aliquoties deinceps recusa. Taceo, quae CHRISTIANVS THOMASIVS, iureconsultus nostri seculi celeberrimus, passim de naeuis & defectibus iuris Romani monuit. Id profecto negari nequit, varia ex huius iuris usu apud nos orta esse incommoda, quibus inter alia iustitiae administratio saepissime sufflamatur: nec dubitandum, feliciorem esse rempublicam, quae propriis, eiusque statui accommodatis, quam alienis, legibus utitur; interim haec ferenda sunt, donec mutentur ab iis, in quorum hoc positum est potestate. Subditis, quae leges publica auctoritate approbatas, confirmatasque, modo conscientiae vis non infertur, nihil aliud, quam obsequii gloria est relicta.

§. XXI.

Ceterum, vt legibus stricte sic dictis, quaecumque demum sint, obstringatur homo, non tantum requiritur, vt a potestate superioris non sit immunis, qua de re, saltem quod ad diuinas attinet, nullum est dubium, * sed vt intellectu quoque & voluntate praedictus sit, tum vt intelligere, quid sibi faciendum, quidue omittendum sit, tum & vt ad normam praescriptam actiones suas componere queat. Vnde & *intellectus*, ac *voluntas*, pro principiis actionum humanarum, recte haberi solent.

* Nemo enim est mortalium, qui se imperio Dei subducere ausus fuerit. Quod si eiusmodi quid animo concipiat, nihil aliud aget, quam vt suam pròdat stulticiam. Quod autem ad humanas leges attinet, cum summi imperantes, vere tales, superiorem inter homines non agnoscant, humanis quoque eos non obligari legibus, sequitur. Demonstratum hoc a me pluribus, in *dissertatione de principe legibus humanis, sed non diuinis, soluto*. Ex eo vero, quod legibus non teneatur, nisi qui superiorem agnoscat, sua sponte etiam hoc consequitur, Deum nullis plane legibus obligari.

§. XXII.

Hic vero inter *regenitos*, atque *irregenitos* magnum intercedit discrimen. Facultates enim naturales, quae principia actionum constituunt, in illis longe rectius se habent, quam in his; adeoque & longe rectius actiones suas ad leges diuinas componunt. Immo irregeniti obseruitatem peccati, & quia fide destituuntur, nunquam ea, qua decet, ratione actiones suas ad legem componunt, adeoque nec bonae, in sensu theologico, Deoque placentes, vocari possunt. Regeniti contra, per vires gratiae, in conuersione acceptas, actiones reuera bonas, etsi cum imperfectione coniunctas, ob fidem tamen Deo placentes, edere possunt.

§. XXIII.

Speciatim quod ad *intellectum* attinet, id equidem verum, quod hominis etiam irregeniti intellectus, si nullum impedimentum adsit, & institutio accedat, omnino vniuersalia iuris naturalis, in quantum ex ratione innotescit, principia comprehendere valeat: * sed hominis regeniti intellectus, non ratione tantum, sed diuina nititur reuelatione, seu auctoritate scripturae sacrae, estque praeterea illuminatus, vt longe rectius cognoscat, & exploret, *quae sit voluntas Numinis, Rom. XII, 2.*

* Hoc si non esset, frustra legum naturalium obseruatio, saltem, in quantum in homines sibi relictos cadit, & ad custodiendam humani generis societatem necessaria est, exigeretur. quod vero hominis intellectus talia cognoscere queat, res ipsa & experientia testatur, suffragante scriptura, *Rom. II, 15.* add. RICHARDVS CUMBERLANDIUS, de *legibus naturae, cap. 2. §. 10.* At capiendum hoc eo, quo diximus, modo. Homines, quibus rationis deest vsus, aut quibus nulla vnquam, aut non sufficiens institutio obtigit, in profunda principiorum iuris diuini ignorantia versari posse, non abnuo. Experientia, proh dolor! id testatur. Sed de principiis quoque loquimur, non de conclusionibus. Namque in his errare homines etiam doctos posse, vel ipsae eruditorum de variis iuris capitibus controuersiae, testantur. Multo ergo minus mirandum, si simplicium ac rudiorum hominum quaedam in his ignorantia aut error deprehendatur. add. HVGØ GROTIUS, de *iure belli & pacis, lib. 2. cap. 20. §. 43.*

§. XXIV.

§. XXIV.

Idem de praecipua intellectus operatione, quae hic in censum venit, scilicet *conscientia*, obseruandum. Quo pacto enim haec tum secundum naturam, tum secundum gratiam se habeat, in praecedentibus luculenter est expositum. * Vnde & regulae, quae de conscientiae obligatione vulgo tradi solent, longe rectius ad homines regenitos adplicari queunt, immo in illis praecipua quadam ratione locum habent.

* *part. 1. cap. 1. sect. 3.*

§. XXV.

Regulae istae sunt: contra conscientiam veram, siue certa, * siue probabilis sit, ** non esse agendum; probabiliorem sententiam praefendam esse minus probabili; *** tutiorem probabili, si haec rationibus infirmioribus nitatur; * contra conscientiam dubiam, nihil esse agendum, ** ex duobus malis moralibus neutrum esse eligendum; scrupulum leuioris momenti eiiciendum esse, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. De conscientia erronea speciatim adhuc moneri solet, *** si error sit inuincibilis, potius secundum, quam contra eam agendum esse, idemque faciendum, si vincibilis sit de re indifferenti, si circa rem vetitam aut praecipam error versetur, excutiendum esse.

* Quod si tamen certa haberi potest, citra controuersiam probabili est praefenda.

** Sequenda nimirum est conscientia probabilis, si vera sit, non erronea. Quo pacto enim in conscientia erronea quis se gerere debeat, deinceps exponetur. Deinde, vt reuera probabilis sit conscientia, requiritur. Quae si expendantur, patebit, quo loco habenda sint commenta Iesuitarum, & moralistarum quorundam recentiorum ex pontificiis, qui supponentes, probabilem quamuis opinionem, etsi erroneam, etsi lubricam, & vel vnus doctoris auctoritate suffultam, sequi fas esse, adeo, vt, qui talem sequatur, non peccet, tam lubrico fundamento vniuersae theologiae moralis systema inaedificari posse, sibi aliisque persuadere conati sunt. At fallacias & sophismata istorum hominum facile deprehendet, qui obseruauerit, probabilem conscientiam vel veram, vel erroneam esse: & cum dicitur, sequendam esse conscientiam probabilem, non hanc, sed illam intelligi; idque ea ratione, si certam habere conscientiam non liceat. Praeterea ad probabilem conscientiam non sufficere rationem qualemcunque, aut auctoritatem vnus alterius doctoris, sed graues praegnantessue rationes requiri, quae virum sapientem inducere queant, vt credat, non prorsus eiusmodi reiiciendam esse sententiam. Sed bene est, quod error tam inepto, tamque pernicioso, & vitiiis quibusuis fenestram aperienti ex ipsis Romanensibus obuiam iuerint, GONETVS, VINCENTIVS BARONIVS, aliique, quos indicaui in *hisor. iur. natur.* §. 14. Legi cum primis meretur LVDOVICVS MONTALTIUS, in *litteris provincial. epist.* 5. & quae prolixè ac erudite ad eam commentatus est WILHELMVS WENDROCKIVS. Iungenda SAMVELIS RACHELII *dissertat. de probabilismo.*

*** Id iisdem intelligendum est conditionibus, quibus regulam praecedentem intelligendam diximus.

* Praefer-

* Praefertim si res, de qua agitur, magni fuerit momenti. conf. HUGO GROTIUS, *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 23. §. 5.* Tumor autem haec est sententia, ubi, si vel maxime a scopo sit erratum, non adeo graue potest prouenire malum, quam si ex altera parte fuisset peccatum. vid. PUFENDORPIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 6.*

** Hoc iam ex gentilibus intellexit CICERO, qui bene, inquit, praecipimus, qui vetant, quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum, de offic. lib. 1. cap. 9. Refertur huic etiam solet locus, Rom. XIV, 23. de quo tamen supra dictum, part. 1. cap. 1. sect. 3. ad §. 20. Non simpliciter & sine limitatione hanc regulam admittendam esse, existimat GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, in *observationibus ad Pufendorf. de officio hominis & ciuis, ad lib. 1. cap. 1. obseru. 19. p. 64.* Dubitans enim, inquit, habet intentionem & bene & male agendi, hinc tum demum peccati arguendus est, si actio suscepta legi etiam reuera repugnet. At, quod pace viri doctissimi dixerim, qui dubitat, & non obstante dubitatione agit, intentionem habet, legem migrandi, etiam si illi aduersa fuerit. Hic etiam non ipsa actio, sed sola intentio in censum venit, quod recte quoque obseruat IOAN. BARBEYRACIUS, ad *Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 8.*

*** An conscientia erronea omnino conscientiae nomine digna sit? supra disputauimus, part. 1. sect. 2. ad §. 8. Hic de obligatione eius sermo est. Nonnulli, eam plane non obligare, asserunt, ideo, quod a lege discrepet, adeoque aliquid agere iubeat, quod agere nefas sit. vid. GABRIEL VASQUEZIVS, in part. 1. pars. 2. *Thomae de Aquino artic. 6. diff. 8.* & ex nostratibus BALTHASAR MEISNERVS, *disput. de summo bono, cap. 3.* Alii contra omnino conscientiam erroneam obligare contendunt, quam receptam moralistarum sententiam vocat idem VASQUEZIVS l. c. add. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 3. cap. 4. §. 5.* At expedienda eo, quo diximus, modo, res est. Respicendum namque ad intentionem est, non ad ea, quae lex praecipit & vetat. Vnde, qui agit, quae per errorem vetita credit, haud dubie habet intentionem migrandi legem; adeoque & grauissime peccat. At peccat etiam, inquis, dum secundum conscientiam agendo legem migrat. Sed quis neget, mereri excusationem, si error sit inuincibilis; si vincibilis sit, habeat sibi, quod per ignauiam suam se crimine inuoluat. At dubitant nonnulli, an omnino detur error inuincibilis? vid. ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits de la conscience, part. 1. sect. 2.* sine ratione quidem, ut ego existimo. Etsi enim error absolute inuincibilis non detur, dari tamen talem intuitu certarum circumstantiarum, quae hominum quorundam statum comitantur, negari nequit.

§. XXVI.

Quod si ignorantia intellectus laboret, nec cognoscat, quae agenda quaeue omittenda sint, legis quoque inde sequi violationem necesse est: quae si inuincibilis fuerit, imputari nequit, at si fuerit vincibilis, aliter se res habet. Idem dicendum, si aut voluntaria fuerit, aut inuoluntaria. * Quemadmodum vero in iis, quae hominibus regentis agenda sunt, nulla datur ignorantia absolute inuincibilis, ita ne voluntaria ea sit, omni studio elaborant.

* De variis ignorantiae diuisionibus vid. PUFENDORPIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 10.* sed add. quae post TITIVM notat BARBEYRACIUS ad *b. l.* Legi etiam merentur, quae habet ELIAS SAVRINVS, *reflex. sur les droits de la conscience part. 1. sect. 2.*

§. XXVII.

Quod ad voluntatem attinet, licet irrogeniti homines facultatem habeant,

habeant, quadantenus actiones suas externas, ad leges diuinas & humanas componendi, * solis tamen regentis vera proprieque sic dicta libertas, scilicet a seruitute peccati competit. *Ioan. VIII, 35. 36.* Hi itaque soli vt Deum amare & timere, licet non ea, qua debebant, & ipsi vellent, perfectione, ita obsequio etiam filiali ad leges diuinas suas componere actiones possunt, *Rom. VI, 19.* Interim licet irregentis, ea, quam filii Dei per gratiam Christi habent, libertate destituantur, recte tamen omnia, quae contra legem committunt, illis imputantur peccata, in foro quidem humano, quia facultatem habent, peccata externa euitandi, ** in foro etiam diuino, quia ipsimet in culpa sunt, vt in hocce statu versentur, *** nec inde emergant. Et licet in hominibus irregentis, libertas quoad externa, per consuetudinem, adfectus, ebrietatem, interdum valde imminuatur, haec tamen non obstant, quo minus quae tum in humano, tum in diuino foro perperam egerunt, illis imputari queant. * In regentis autem quod haec omnia longe aliter se habeant, vt moneamus, necesse non est.

* conf. omnino, quae diximus, *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 19. 20.*

** Hanc enim si non haberent, nec legibus, nec poenis humanis locus esset. *Qua de re itidem l. c. dictum.*

*** conf. quae infra dicuntur, *cap. 4. §. 10.*

• Et si enim consuetudinis magna vis sit, vt altera velut censeatur natura: homo tamen ipse in culpa est, vt eam consuetudinem contraxerit. Accedit, quod per consuetudinem contrariam vis & efficacia prioris infringi queat. Consuetudo itaque peccandi neminem a poena liberare, aut imputationem impedire poterit. Quod ad adfectus attinet, certos in iis dari gradus, iam supra obseruauimus, *cap. 1. sect. 6. ad §. 8.* Et verum sane, cum summus gradus adfectuum adest, difficulter illis resisti: immo supra vires hominum positum videtur, tum illis resistere. Sed poterant tamen coercere adfectus, & impedire, quo minus ad supremum gradum, quem *δρμην* Stoici vocabant, peruenirent. Quod qui intermittunt, nullam habent conquerendi causam, quod illis imputentur, quae adfectuum abrepti vehementia designarunt. Recte interim nonnulli moneant, magis excusandos esse adfectus, qui nos impellunt ad declinandum malum, quam qui ad bonum acquirendum nos abripiunt. Facilius enim bono quodam caremus, quam malum aliquod patimur. Videturque ipsa natura acriores ideo voluisse adfectus, quibus ad malum depellendum incitatur, quam quibus ad bonum consequendum impellimur. vid. *HUGO GROTIUS, lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 20. §. 3. n. 1.* Id iam *ARISTOTELES* obseruauit, dum *καλοπύτερον γὰρ, inquit, τὴ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἰδίων ἀπὸ τῆς δού, lib. 3. ethic. ad Nicom. cap. 12.* Cui & alia ex veteribus iungit *BARBEYRACIUS ad Pufendorf. lib. 1. de iur. nat. & gens. cap. 4. §. 8. p. 57.* Addenda, quae erudite & prolixè ad *lib. 1. cap. 6. §. 14. p. 74.* contra *PETRUM BAE-LIUM* disputat, qui (*dans ses pensées sur la comete &c. p. 508.*) asseruerat, amorem eorum, quae bene nos adficiunt, maiorem esse, quam auersationem eorum, quae male nos adficiunt. Denique & de ebrietate addendum, licet per eam vsu rationis adeoque & libertate, homines priuentur, quia tamen ipsi in culpa sunt, vt in huncce statum deueniant, imputationem eorum, quae tum perpetrarunt, frustra deprecantur. Vnde recte mea opinione *PIT-TACVS MITYLENAEVS*, duplici poena dignos esse, pronuntiauit, qui per ebrietatem

BVD. TH. MORAL.

Ccc

peccassent,

peccassent, apud ARISTOTELEM *lib. 5. ethic. ad Nicom. cap. 6.* Scio, non omnibus hancce PITTACI probati sententiam: & apud nos, qui christiani vocamur, nisi si frequenter esse, quam ut delictis gravibus ebrietas creandatur, eo quidem plerumque successu, ut mitiorem iudicis sententiam referant. Sed recte se habere hocce sapientis viri effatum, demonstratum a me est in *supientia veterum. seu dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum explicatis, speciatim in ethica Pittaci Mitylenaci, §. 7. 8.*

§. XXVIII.

Quae autem porro de iis, quae requiruntur, ut actio imputari queat, itemque de actuali imputatione, & quae hanc consequuntur, tradi solent, licet in iurisprudentia diuina, etiam iuxta reuelationem considerata, vsum maximum habeant, nunc tamen merito supponuntur, cum iam prolixè & ex instituto, explicata sint alibi. *

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 25. seqq.* add. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 1. cap. 5. & 9.*

§. XXIX.

Actiones ergo, voce generalissime accepta, prout internas & externas, itemque omissiones denotat, hominum, quae imputari illis possunt, aut praecipitae vel vetitae sunt lege, aut non sunt praecipitae vel vetitae. Illas *necessarias*, has *indifferentes*, vel *licitas*, * minus accurate *permissas* ** vocare solent. Necessariae etiam *morales* vocari solent, quia reuera omnis moralitas est a lege. *** Qui enim quosdam actus per se bonos aut turpes statuunt, quid dicant afferantque, non satis pensi habere videntur. Non necessariae, seu indifferentes, *media* etiam dicuntur, quod tamen non de medio, quod vocant, *participationis*, * sed *negationis*, intelligendum esse, alibi iam monui.

* Quod de indifferentibus ergo actionibus deinceps dicitur, id de licitis pariter intelligendum. Nunc saltem addendum, quasdam actiones vel *plene*, vel *minus plene licitas* esse. Plene licitum est, cui nullae leges, nec diuinae, nec humanae obstant: minus plene, cui non diuinae, sed humanae, aut vice versa non humanae, sed diuinae obstant leges. Quae autem plene licitae sunt actiones secundum obligationem generalem, in indiuiduo spectatae, semper bonae sunt, si cetera recte se habeant, ut deinceps dicitur, quae minus plene, semper malae. add. IO. SAMVELIS STRYKII, iureconsulti Halensis celeberrimi, *differt. de iure liciti, sed non honesti.*

** Saltem iuxta illorum hypothesein, qui omnem permissionem a lege esse statuunt. Hoc enim sensu actiones indifferentes non possunt dici permissae. conf. quae diximus ad *cap. 1. §. 8.*

*** Quaesitio haec, de qua recentiori etiam aetate disceptatum est, diuersimode proponi solet: an detur moralitas obiecti? an voluntas Dei sit principium moralitatis? an actus quidam antecedentes, an vero consequentes, scilicet ad legem vel voluntatem diuinam, boni vel mali sint? item an dentur actus per se turpes vel boni? omnes enim illae eodem tandem redeunt quaestiones. Est vero, ut recte hac de re pronuncietur, accurate formandus controuersiae status. Cum moralitas actionum a legibus deriuatur,

NON

non intelliguntur leges humanae, sed diuinae. Reicienda itaque prorsus est sententia THOMAE HOBBSII, omnem moralitatem a lege ciuili deriuantis, de *ciue* cap. 6. §. 9. & 16. it. cap. 12. §. 1. add. 10. GEORGIVS KVLPIVS, in *colleg. Gros. ad lib. 1. cap. 1. §. 6.* Porro, cum a legibus, seu, quod perinde est, a voluntate diuina, moralitas actionum deriuatur, non hoc ita intelligendum, ac si sanctitas & iustitia diuina excludatur. Immo potius adferimus, eam in libera Numinis potestate positum fuerit, creaturas rationales condere: postquam autem tales condere decreuit, non potuisse non eum tales iis praescribere leges, quales iis praescripsit. Hoc sanctitas, iustitia, & sapientia Numinis requirebat. Vnde non alias iis leges dare Deus potuit, quam dedit. Non enim agere potuit contra sanctitatem suam & iustitiam. Quod si vero porro quaeras, cur ergo sanctitati Numinis conueniens fuerit, eiusmodi leges dare? hoc eiusmodi esse puto, ad quod respondendum non sit, cum ceteroquin quaerendo in infinitum aliquis progredi possit. Sufficit, quod ratio pariter ac scriptura doceat, Deum, vt perfectissimum, ita & sanctissimum esse, eumque nihil contra sanctitatem suam agere posse, sufficit, quod in legibus diuinis sanctitatis diuinae perfectissima elucescat imago: vnde, quae his contraria sunt, non possunt non cum eius sanctitate pugnare. Eum ergo in modum si sententia, quam defendimus, explicetur, palam est, iniuriosissime illos agere, qui Pyrrhionum & academicorum veterum, qui itidem obiectivam moralitatem negasse dicuntur, placita, cum nostra, aut recentiorum quorundam, qui eandem defendunt, conferunt. Quotopere enim haec ab illis differat, quilibet facile intelligit. Probari autem rationibus evidentissimis potest, actionum moralitatem a lege seu voluntate diuina repetendam esse, & ab aliis iam pridem est probatum. Ita namque 1) ratio plana & perspicua reddi potest, cur aliquid turpe aut honestum sit: cum contra, si dicatur, turpe aliquid esse, quia est per se turpe, & honestum, quia est per se honestum, obsecrum per aequae obscurum probetur; 2) quia, in quamcumque etiam se vertant partes dissentientes, qui actiones per se turpes aut honestas admittunt, principium aliquod moralitatis extra Deum admittere tenentur, quod vt obsonum, ita plane impium est; 3) notiones clarae & perspicuae praeferendae sunt inanimis & nihil significantibus scholasticorum commentis; 4) quia optime cum nostra hypothese consentit scriptura sacra. Peccatum enim Ioannes definit per *quod est illegitimitatem*, normam actionum non aliam, quam legem diuinam, esse, discrete innuens, 1 *Ioan. III. 4.* Sic & Paulus, per legem demum peccatorum venire agnitionem, docet, *Rom. VII. 7.* Ergo a lege actionum moralitas. Secus si res se habeat, dicendum illi fuisset, peccatorum agnitione inde venit, quod quaedam actiones sint per se turpes. At illud apostolone in mentem quidem venit, nec venire potuit: sed mitto reliqua. Quod si scholasticorum auctoritate dimicandum esset, allegare possem GVILIELMVM OCCAMVM, qui in *libr. 2. sent. qu. 19.* omnem moralitatem a lege esse, docuit. Sed istorum hominum ineptias parum curo. Causas grauissimas autem habuit SAMVEL PVFENDORFIVS, cur eandem proponeret sententiam, de *iur. natur. & gens. lib. 1. cap. 2. §. 4. & lib. 2. cap. 3. §. 4.* eamque contra aduersariorum suorum insulsum malecule defenderet, in *specim. controu. cap. 5.* qua in re & consentientem secum praeter alios habuit IO. GEORGIVM KVLPIVM, in *colleg. Gros. ad lib. 1. cap. 1. §. 6.* Nec ego rationem vllam obitare vidi, cur non PVFENDORFIVM sequerer, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 19.* Quod cum nonnullis displiceret, occasio hinc suppeditata fuit doctissimo VHO IO IACOBO SYRBIO, rem omnem tam accurate, tantoque iudicii acumine discutiendi, vt, quod reponere quadam veritatis specie possint, illis relictum non sit, in *der ausführlichen Abfertigung derer unbefugten Besuldigungen &c. §. 15. seqq.*

* Et ita responderi potest ad dubium, quod inde nonnulli formant, ac si disciplinae moralis nulla sit certitudo, quia actiones dentur mediae: ita enim philosophatur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis, lib. 2. cap. 21. §. 1.* Sed rectoria suppeditat PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gens. lib. 1. cap. 2. §. 8. seqq.*

§. XXX.

Sed an dentur omnino actiones indifferentes, disputari solet.* Quod quidem de actionibus in genere morum, spectatis, seu quae homini imputari possunt, intelligendum est. Etenim ad motus naturales seu phycicos, qui voluntatis directionem respuunt, quod attinet, cum ad legem dirigi nequeant, eos indifferentes quoque esse, palam est. De iis itaque actionibus, quae voluntatis directionem admittunt, obseruandum, spectari in illis, aut *generalem*, aut *specialem* obligationem posse. Secundum *specialem* obligationem, quaedam indifferentes esse possunt, si lex non adit, in qua speciatim istae actiones praeceptae sint, aut prohibitae: at secundum obligationem *generalem* nulla actio est indifferens, cum per eam, homo quilibet omnes suas actiones, cogitata, dicta, facta, ad certum finem, gloriam scilicet Dei, dirigere teneatur. conf. *Coloss. III, 17. 23. 1 Cor. X, 31.* Alii rem omnem ita expediunt, vt dicant, actus quosdam regenitorum secundum *speciem* indifferentes esse posse, e. g. *Rom. XIV, 2. seqq.* at in *indiuuiduo* spectatos, nullum actum esse indifferentem, sed quemlibet vel bonum, vel malum.

* Plurimum ad hanc quaeſtionem rite expediendam intereſt, vt ſtatuſ controuerſiae recte fornerur. Triplicem nonnulli ſtatuunt indifferentiam, *obiectiuam, ſubiectiuam & formalem.* *Obiectiuam* in rebus ipſis fundari, aſſerunt, quas eligere homo poteſt, & repudiare: quae ad modum per *ſubiectiuam* facultatem ipſam, id quod lege determinatum non eſt, eligendi vel repudiandi, intelligunt: & per *formalem*, proprietatem eiusmodi actionum humanarum, qua lege iuberi vel vetari, adeoque transire in ſtatum moralitatis poſſunt. Moneant praeterea alii, cum de actionum indifferentia diſceptatur, non de eo quaestionem eſſe, an actio lege quadam praecipitur aut vetari, aut (quod ex hypotheti ſua addunt) permitti queat, cum hoc ſenſu actiones quaedam minime indifferentes ſint, illae ſcilicet, quae neceſſariam quandam cum natura hominis connexionem habeant, adeoque, ſi naturae humanae repugnent, non potuerint non vetari, ſi non repugnent, ſed eidem conueniant, non potuerint non lege, ſcilicet diuina, praecipitur. Idem concedunt, ſi actiones tanquam motus mere phycici conſiderentur, ſine villo reſpectu ad regulam quandam moralem omnes actiones, extra controuerſiam eſſe indifferentes. De eo itaque quaeritur, num actiones quaedam, moralitatem recipere capaces, ſi ad legem referantur, indifferentes, hoc eſt, tales ſint, quae nec bonae, nec malae cenſeri debeant? Diſputatum quidem hac de re iam pridem fuit. IOAN. HVSSVM, ſanctiſimum martyrem, nonnulli inter alia & hoc nomine a Conſtantiſi concilio damnatum memorant, quod aſſeruiſſet, nulla opera eſſe indifferentia, ſed cuncta vel bona, vel mala. vid. BARTH. LOMAEVS CARANZA, *ſum. concil. conſtant. ſeſ. 15. p. 629.* Scholaſtici in diuerſas hac in re abierunt ſententias. Plerique cum THOMA DE AQVINO, quaedam actiones moralitatis ceteroquin capaces, abſtracte, hoc eſt, in ſe & ſua natura indifferentes eſſe: in diuuiduo autem, hoc eſt, cum circumſtantiis conſideratas, nullam earum eſſe indifferentem, ſed ſingulas aut bonas, aut malas, contendunt. At hiſce cum familia ſua ſe oppoſuit IO. DVNS, Scotus, a quo Scotiſtae olim nomen habuerunt, qui etiam quaedam in diuuiduo indifferentes admittit actiones. At THOMAE praequaluit opinio, multisque etiam noſtratium ſe adprobauit, ad quorum circa finem theſeos hic aliud opinione. conf. CONRADVS HORNEIVS, *philof. moral. lib. 2. c. 7. §. 18. p. 259.* Speciatim & eandem defendit B. IO. GVIL. BAIERVS noſter, *ſchol. moral. part. 3.*

part. 3. cap. 1. §. 11. p. 123. potestque sine periculo admitti. Obiicitur tamen ei, quod actio moralis simpliciter a circumstantiis abstracta sit non ens, vt adeo, qui hoc saltem sensu actiones indifferentes asserunt, reuera omnes negent. Ita post GOTTLIEB GERHARDVM TITIVM, iureconsultum Lipsiensem, in *observat. ad Pufendorf. de offic. hom. & civ. lib. 1. cap. 2. observat. 70.* IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iure nat. & gent. lib. 1. cap. 7. §. 5. n. 5. p. 106.* Et fateor sane, in praxi vitae christianae huius distinctionis nullum fere vsu esse: cum ea quidem doceatur, quo pacto actio quaedam indifferens dici queat: sed ad actiones, quae ab hominibus ipsis proficiuntur, hoc parum quadrat. Quidquid ergo huius sit, an actiones quaedam in individuo spectatae indifferentes sint, id quidem est, de quò maxime quaeritur: negant id cum BAIERO nostro plerique theologorum, & ex recentioribus etiam ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *collog. Pufendorf. exercit. 2. §. 37. p. 94.* Et hicce quidem recte, *ceterum de vero*, inquit, *christiano expedita regula est, Coloff. III, 17. & 1 Cor. X, 31.* Allegat etiam hunt in finem dictum B. MARTINI LVTHERI, *tom. 1. lenens. fol. 225.* cuius hic est sensus, hominem christianum in minimo etiam opere, quod vera fide peragat, bonum aliquod opus exhibere. Addit idem auctor egregie: *quae si recte observentur, spero, vt non necessariis, nec sine scandalo, in hoc argumento motis libris liceat supersedere.* Ad argumenta, quae in contrarium adferri solent, ex iis, quae in thesi dicta sunt, facile respondere licet, si scilicet actiones, quae moralitatem recipiunt, ab iis, quae eam non recipiunt, item obligationem generalem a speciali, probe distinguamus. Vrgent enim, dari actiones quamplurimas, quae bonae dici nequeant, sensu positivo, ac si lege aliqua essent praeceptae, quae tamen non sint malae, & vice versa. Verum, si de actionibus, quae moralitatem recipere possunt, sermo sit, perperam supponitur, dari ullam eiusmodi actionem, ad quam non generali obligatione obstricti sumus, ita vt omnia dirigantur ad gloriam Dei. Et vice versa, nulla datur in hoc genere actio, quae, si a lege quoad obligationem generalem discrepet, non dici debeat mala. Harum si quis in dubium vocare assertionum veritatem velit, cum exempla eiusmodi actionum in medium proferre necesse est, quibus contrarium demonstrari poterit, quod non temere fiet. Ad specialia, de quibus hodie disputari solet, vt sunt *saltationes, ludorum varia genera, comoediae &c.* vt descendamus, necesse non est, cum ex dictis, quid de iis statuendum sit, pateat. add. GOTTFRIEDI VOCKERODTI, gymnasii, quod Gothae floret, rectoris meritissimi, *illustrata manifestatio fallaciae & scandalorum in adiaphoris*, quam lingua Germanica scripsit, & vbi hanc de indifferentia actionum quaestionem ex instructo pertrattavit, praesertim *part. 2. cap. 4. & 5. p. 216. seqq.* Patet etiam ex dictis, quid de illorum statuendum sit sententia, qui praeter actiones bonas & malas, *vanas* quoque statuunt, quae inter bonas & malas medium velut locum teneant. Vocant namque actionem vanam, actionem hominis natura sua indifferentem, in qua homo falsam quietem quaerit, vnde ipsa actio ab indifferentia moueatur ad turpitudinem. Verum, si rem omnem accuratius expendamus, omnes actiones vanas malis seu turpibus annumerandas esse, deprehendemus. Frustra namque supponitur, dari actiones in individuo, cum suis circumstantiis spectatas, quae indifferentes sint, vti iam demonstratum. Immo, cum in confesso sit, quod vel minima circumstantia actionem aut bonam aut malam reddat, multo minus actio indifferens censeri potest, vbi citra controuersiam illicitus finis & scopus adest. Scopum autem seu finem minime profecto laudabilem habet, qui in rebus transitoriiis animi quietem quaerit, quam tantum in Deo quaerere debebat, & inuenire poterat. Immo si speciatim actiones consideremus, quae vulgo *vanae* vocantur, nullam earum cum vero Numinis amore & timore consistere posse, nec in gloriam eius tendere, adeoque directe eas prohibitas, & inter malas turpesque referendas esse, animaduertemus.

§. XXXI.

Cum itaque nulla actio, in individuo, & secundum obligationem generalem spectata, indifferens sit, manifestum est, in errore versari illos, qui actiones quasdam pro indifferentibus venditant, quae
 Ccc 3 tamen

tamen minime sunt indifferentes, sed accuratius consideratae, prorsus malae. * Nimirum, cum eiusmodi actiones bonas, aut sanctas vocare non audeant, nec tamen damnare eas aut reicere velint, expedire hinc se conantur, dum eas indifferentes, seu adiaphoras, dicunt.

* Nonnullae quidem tam aperte, vt nec ethnici aliter de illis iudicauerint. Aliae honestiori quadam specie insinuantur, sed cum ipsi tamen, qui eas perpetrant, eas bonas esse, asserere non audeant, hinc indifferentes vocantur. Reuera itaque ista indifferentia nihil aliud est, quam *εὐφρασίη* quaedam, qua prauas suas cupiditates tegunt miseri mortales.

§. XXXII.

Necessariae actiones, prouti omnes sunt, in indiuiduo, & secundum obligationem generalem spectatae, vel *bonae* sunt, vel *malae*. Bonitas enim actionum consistit in conformitate, seu conuenientia eum lege. Cum enim peccatum sit *ἀνομία* 1 *Ioan. III, 4*, sequitur, quod quae cum lege conuenit actio, bona censi debet. Conformitas autem intelligitur plena, & exacta, secundum verum & genuinum legis sensum; secundum quem non conformatio saltem quoad externa, sed & interna, propensiones, motus, adfectus, cogitationes, totamque cordis dispositionem requiritur. Phariseorum enim errorem turpissimum, conformationem quoad externa sufficere, vt legi satisfieret, existimantium, iam pridem reiecit, atque damnauit ipse seruator, *Matth. V, 20. seqq.*

§. XXXIII.

Vt bona sit actio, non sufficit, quod cum lege conueniat, nisi quoad omnes circumstantias * cum ea conueniat. Et hoc est, quod vulgo dicere solent, eam non tantum *materialiter*, sed & *formaliter* cum lege conuenire debere.

* Ita quidem, vt, si vel vnica circumstantia non recte se habeat, ipsa actio mala inde fieri queat, quae ceteroquin bona esset. Plane se res habet, ac in phisicis, vbi, vt effectus producatur, omnes causae concurrere debent, sed vt non producatur, sufficit, si vel vnica ablit. Huc illud DIONYSII, quem Areopagitam vocant, pertinet: *bonum est ex integra causa, malum ex quouis defectu, de diuin. nom. cap. 5.*

§. XXXIV.

Inter circumstantias istas primum merito praecipuumque locum tenet *finis*, quippe qui maxime & luculentissime de animo agentis testatur. Finis itaque, seu scopus, si recte se non habeat, actio nullo modo bona censi potest. Vltimus autem finis omnium actionum apud homines regenitos, esse debet gloria Dei, 1 *Cor. X, 31. Phil. I, 11*. Vnde mala omnis actio existimanda, quae gloriam Dei pro scopo atque fine non habet. Hic autem finis intendi semper debet, non tantum *implicitè*, vt nonnulli sibi persuadent, sed & *explicitè*, non tantum

tantum *negatiue*, ac si sufficeret, nihil agere, quo directe gloria Dei laedatur, sed & *positiue*, vt gloria Dei studio & data opera quaeratur. *

* conf. GOTTFRIEDVS VOCKERODT, in *tractat.* antea laudato *part. 2. cap. 6. p. 221.* vbi diligenter hac de re agit.

§. XXXV.

Neque tamen, quae de fine diximus, ita capienda sunt, ac si solus finis actionem per se illicitam, bonam reddere possit. * Namque supponitur, actionem materialiter iam bonam esse, hoc est, cum lege convenire. Quamuis fieri vix posse videatur, vt quis in actione mala, ** bonum habeat finem: vbi tamen praetextus, seu *πρόφασις*, sedulo ab ipso fine discernendus est. Quod si vero contingat, per ignorantiam aut errorem aliquem in actione mala versari, aut committere quid contra legem, bonum tamen habere finem, intentionemque laudabilem, tum quidem finis seu intentio, non efficit, vt actio mala fiat bona, hoc tamen efficit, vt minus mala, & pro re nata excusabilis, aut excusabilior actio censeatur. Et ita intelligendi sunt, qui ad lapsus aliorum excusandos, aliquando ad bonam illorum prouocant intentionem: *** non, ac si intentio ista omnem actionis prauitatem tollat, sed quod excusationem quandam mitiusque iudicium, actioni isti conciliet.

* Corruit itaque sua sponte lepidum istud moralistarum quorundam, quos vocant, commentum, de methodo dirigendi intentionem, qua se efficere posse putant, vt actio, quantumvis turpis, aut foeda, per intentionem bona fiat: quos merito exagitat LVDVICVS MONTALTIVS, in *epist. prouinc. epist. 7. p. 283. seqq.* add. & WENDROCKIUS, ad *b. l.* Et sane non tantum recta ratio docet, intentionem, vt actio bona dici queat, non sufficere, sed aliud quid adhuc requiri, sed confirmat quaeque idem scriptura sacra. Diserte namque Paulus docet, non esse facienda mala, vt inde eueniant bona, *Rom. III, 8.* Cum enim ibi retulisset, ab irrisoribus ac empaectis talia sibi obici, ac si doceret, vel ex doctrina, quam proponit, hoc flueret, posse aliquem peccare, vt inde bona, quae in iustificatione fidelium absque operibus legis, per solam fidem conspiciuntur, eo illustriora fierent, tantum abest, vt hoc adprober, vt potius eos, qui tale quid dicebant, blasphemare contendat, καὶ ὁὐκ ἔλασθημεθα, seu iudicium etiam pronuntiata in eos sententia: *ὅτι τὸ κριμα ἔνδοξο ἔστω.* Huc praeterea pertinent exempla illorum, qui bona intentione aliquid egerunt, vel egisse visi sunt, & tamen vituperantur, quorsum nonnulli facinus Aaronis, vitulum constantis, *Exod. XXXII, 23.* Gideonis, Ephod conficientis, *Iud. VIII, 27.* aliorumque, referunt. Quidquid huius, sic, res ipsa posita est extra dubium. Vnde recte AVGVSTINVS: *interest quidem plurimum, qua causa, quo fine, qua intentione, quid fiat. Sed ea, quae confusae peccata, nullo bonae causae obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt; cont. mendac. cap. 7.*

** Siquidem fiat eam esse malam. Namque, vt quis in actione mala, quam bonam esse credit, bonam habeat intentionem, facillime fieri potest. Sed in actione mala, quam quis malam esse nouit, bonam habere intentionem, contradictionem inuoluere videtur. Ecquid enim ei prodesset bona intentio, si iam nouit, actionem istam esse & manere malam, quamcumque habeat intentionem. Si quis vero intentionem seriam bene agendi habet,

habet, num vero hunc actionem malam, quam talem esse nouit, perpetratum credibile est? Sed distinguenda hic est *πρόφασις*, a vera intentione. Afferuntur exempla haereticorum, aliorumque, qui bona intentione fecisse aut docuisse talia perhibentur, quae mala esse, aut erronea, nescire non potuisse videntur. At si scierunt, aut scire potuerunt, ea esse mala aut erronea, & nihil fecius talia fecerunt aut docuerunt, nunquam bonam habuere intentionem, sed quidquid de ea dixerunt, mera fuit *πρόφασις*. Vt vero quis per errorem aut ignorantiam, actionem malam, bonam esse, credens, bonam intentionem habeat, & facile contingere potest, & longe est frequentissimum. Referre huc licet *πίας* istas, quas vocant, *fraudes* veterum quorundam inter christianos, qui per scripta quaedam supposititia, aut commentis quibusdam rem christianam promouere voluerunt, haud dubie credentes, hoc non esse illicitum, qua in re tamen seipsos deceperunt turpissime, & maximum simul rei christianae atulere damnum.

*** Non mihi constat, an quisquam eousque audaciae progressus sit, vt, quae alius perperam aut fecit aut docuit, hoc saltem nomine aut excusare aut defendere voluerit, quod bona id fecerit intentione. Si quis tamen hoc fecerit, errauit haud dubie grauissime. At si quis hac defensione aut excusatione, in iis, quae quis per errorem, aut ignorantiam, aut humanam imbecillitatem commisit, in tantum vtatur, non, vt inde euincat, quidquid hac ratione admissum est, non esse peccatum, sed eum, qui hoc modo peccauit, mitius promerere iudicium, is cur reprehendus sit, non video. Extra omnem enim controuersiam positum est, eum, qui in actione mala prauam habet intentionem, grauius peccare, quam eum, qui habet bonam.

§. XXXVI.

Cum autem finis, quem alii in suis actionibus habeant, aequae ac tota animi, quae in illis est, dispositio, nos lateat, aut iudiciis incertis nobis innotescat, saepius etiam praetextus a vera intentione toto coelo sit diuersus, facile inde intelligitur, de aliorum actionibus, sintne bonae an malae, iudicium ferre, longe esse difficillimum.

§. XXXVII.

Praeter finem, diligenter consideranda circumstantia, *quis*? Non enim omnia omnibus conueniunt: quaeue laudantur in his, vituperantur in aliis. Quae recte & laudabiliter a magistratu geruntur, non aequae concessa sunt ciuibus, aut priuatae fortis hominibus. In actionibus itaque hominum rite diiudicandis, ad differentiam aetatis, sexus, status, &c. vel maxime attendendum. Quod praecipue etiam de statu hominum *spirituali*, secundum quem non tantum regeniti alii; alii irrogeniti sunt, sed vtrorumque etiam magna est differentia, intelligendum est. Ineptus vero, admodum tamen communis, est illorum error, qui *statum spiritualem*, qui omnium est hominum regenitorum, tantum ad clericos, quos vocant, restringentes, inde concludunt, multa quae reuera peccata sunt, sibi licita esse, cum non sint clerici. Denique ex conditione agentis actio quaedam non tantum fit vel *licita*, vel *illicita*, sed interdum maior quoque aut singularis quaedam ad agendum inde oritur obligatio. conf. *Luc. XII, 47.*

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Obiectum seu circumstantia *quid?* non tantum efficit, vt generatim actio bona vel mala fiat, prout quis circa licitum, aut illicitum obiectum versatur, sed & vt certa peccati, aut malitiae species inde oriatur. Sic, quod inter homicidium simplex & parricidium, inter furtum & sacrilegium, intercedit discrimen, ex obiecti diuersitate, prouenit. Interdum quantitas quoque obiecti, moralitatem actionis mutare potest. Cibo & potu recte vtimur ad necessitatem, minus recte ad satietatem, aut intemperantiam.

§. XXXIX.

Non quoque perinde est, quibus *instrumentis*, aut quorum *auxiliis*, operaue, ad aliquid peragendum vtamur. Namque de *moralibus* non minus, quam *physicis* instrumentis, intelligenda est circumstantia, *quibus auxiliis?* Nisi tibi persuaseris, perinde esse, quibus ministris ad magni momenti negotia peragenda vtatur princeps, siue prudentibus & fidelibus, siue perfidis & imprudentibus. De ratione, *modoque*, quo aliquid peragitur, idem censendum. Multum sane refert, vt lenitate vtatur verbi diuini minister, vbi lenitate opus, & seueritate, vbi seueritas requiritur. De loco denique, atque *tempore*, quod hic itidem in censum veniant, constat inter omnes. Non statim publice licet, quod priuatim peragere fas est, & quod aliis diebus recte fit, non sine crimine interdum suscipitur die dominica.

§. XL.

Est de circumstantiis istis porro obseruandum, hanc illarum vim esse, vt non tantum per eas actio aut bona aut mala fiat, si recte vel minus recte se habeant, sed & vt vna actio bona, laudabilior, praestantiorque altera, & vna actio mala, altera peior deteriorque, pro istarum circumstantiarum conditione censeatur. Externas autem si accuratius consideres circumstantias, eas non tam per se actionem aut bonam aut malam reddere, sed aut rectum aut peruersum agentis indicare animum, deprehendes.

§. XLI.

Praeterquam vero, quod cum lege & quidem quoad omnes ac singulas circumstantias conuenire debent actiones regnitorum, si bonae censendae sint, cum primis requiritur, vt ex *fide* proficiantur. Quemadmodum enim fides per *actiones bonas*, seu *opera bona*, demonstratur, *Gal. V, 6. Iacob. II, 17. 18.* etiam efficit, vt arbores frugiferae reddamur, *Ioan. XV, 4. 16. Matth. XII, 33. 2 Petr. I, 5.* ita & per eandem opera nostra tantum Deo placent. *Ebr. XI, 6.* Enimvero propter ad-

haerentes singulis regenitorum actionibus imperfectiones, nulla earum secundum rigorem legis, bona dici posset: sed per fidem contingit, vt in illis, qui sunt in Christo, *ἔθεν* sit *κατάκριμα*, Rom. VIII, 1. hinc & actiones eorum bonae, non obstantibus imperfectionibus istis, Deo sunt gratiae, & opera vere bona censentur, *Ephes. II, 10.*

§. XLII.

Si ad actionem bonam, respectus accedat ad alium, qui facultatem habet eam a nobis exigendi, *iusta* dicitur: quae iustitia actionum, multum differt a iustitia hominum, vt alibi iam docuimus, * quanquam accurate loquendo iterum tantum regeniti *iusti* vocari queant, non tantum ob *imputatam*, sed & *inhaerentem* iustitiam, cum quotidie renouentur, ad imaginem Dei, in *iustitia vera & sanctitate*, *Ephes. IV, 24.* Solent etiam *sanctae* vocari regenitorum actiones bonae, quoniam ipsi sancti sunt, & vitae sanctitate quotidie proficere student. *Coloss. III, 12. 1 Petr. I, 15. 16.* Hinc & actiones suas *sanctas*, hoc est legi diuinæ conformes, & ab omni vitio, ac labe, quantum fieri potest, purgatas esse cupiunt. ** Denique & *bonorum operum* nomine, actiones bonae regenitorum veniunt, *Ephes. II, 10. Tit. II, 14.* quae &, voce ex philosophorum scholis petita, *officia*, vocantur, vti supra obseruauimus. ***

* In *element. philof. pract. part. 2. cap. 2. §. 44.* De iustitia non actionum, sed hominum, intelligenda est ea, quam ibidem aculimus VLGIANI definitio, quod constans sit & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. De iustitiae, pro attributo actionis sumptae, diuisione in *expleticem*, seu *particularem*, & *attributricem* seu *uniuersalem*, ibidem dictum, §. 45. add. RUPENDORFIVS, de *iure nat. & gens. lib. 1. cap. 7. §. 9. 10.*

** Lucem hic dabunt, quae de voce sanctitatis supra dicta sunt, ad *part. 1. cap. 2. §. 2.*

*** In *prolegom. huius partis ad §. 5.*

§. XLIII.

Ceterum licet leges suas dederit Deus, cum in statu integritatis adhuc constitutus esset homo, immo per iustitiae & sanctitatis suae rationem non potuerit non eas dare, quas dedit, hominisque etiam natura eiusmodi leges postularit, in statu tamen post lapsum necessitas actiones suas ad certas leges dirigendi ex eo luculentissime patet, quod quo magis a lege ceu norma suarum actionum homines discedunt, eo magis suam augent miseriam, quam rursus eo magis imminuunt, quo diligentius suas actiones, ad leges, praesertim diuinas, componunt. Cum enim omnes homines sua natura ad malum sint pronissimi, *Gen. VI, 5. VIII, 21. Rom. III, 10. seqq.* hoc ipso sibi nocent quam maxime, cum quo magis cupiditatibus, ad quas feruntur, indulgent, eo magis se perdant, animique tranquillitatem excutiant, & huius quoque vitae felicitate se priuent. *conf. Hof. XIII, 9.*

* Pertinet

* Pertinent huc, quae de necessitate dirigendi actiones ad leges diuinas, ex ipsa natura & indole humanarum actionum demonstranda, dixi in *elementis philof. pract. pars. 2. cap. 3.*

§. XLIV.

In irrogenitis quidem id longe est manifestissimum. Si enim consideremus, quo pacto in officiis, aut erga Deum, aut erga seipfos, aut erga alios se gerant, nihil aliud eos agere, quam vt stultitiam suam prodant, miseriamque augeant, deprehendemus. Atheus, homoque improbus, vbi animus acquiescat, nullibi, quam in figmentis suis inuenit; dataque opera miser est, stultitiae merito arguendus. *Psal. XIV, 1. LIII, 2. seqq.* Qui voluptates sectantur, vel gentilium iudicio miseri sunt, taliaque committunt, quorum eos, si resipiscant, pudet, *Rom. VI, 21.* stultitiae & ipsi damnati a seruatore, *Luc. XII, 20.* idque vel hoc nomine merito, quod in rebus citissime perituris, maximaque incommoda illis illaturis, animi quietem quaerant. *Ierem. VI, 16. Matth. XI, 29.* Qui alios laedere prouisi sunt, similia vt ab aliis expectent, par est. Vnde officiorum erga alios neglectus, dissidiis, contentionibus, certaminibus, bellis, strepitu, ac tumultu orbem replet. Quibus calamitatibus mortales superfedere possent, si perdomitis cupiditatibus, ad legem suas somponere actiones vellent.

§. XLV.

Ad regenitos quod attinet, licet cupiditatibus suis imperent, & sua sponte, quae lex iubet, facere allaborent, *Gal. V, 18. 1 Tim. I, 9.* subinde tamen cum prauis adfectibus, ad dominium iterum adspirantibus, iis pugnandum est. *Gal. V, 17.* Omni itaque opera annuntur, vt accurate & summo studio se ad legem diuinam componant, ne libertate sua excidant, & sub vitiorum iugum durissimum mittantur, sub quo qui constituti sunt, ad foeda quaeuis pariter ac noxia abripiuntur, & in abyssum miseriae summae & infinitae praecipitantur.

CAPVT SECVNDVM

DE

LEGIBVS DIVINIS VNIVERSALIBVS IN GENERE.

Σύνοψις.

Orānis ratio, §. I.

Legis diuinæ vniuersalis definitio, §. II.

Quo sensu dicatur decretum Numinis, §. III.

Promulgatae sunt leges diuinæ per ipsam creationem, §. IV.

Vnde post lapsam notitia earum omnium mentibus insita adhuc adest, §. V.

D d d 2

Repeti-

Repetita fuit legum diuinarum promulgatio, per promulgationem decalogi, ut & per praedicationem euangelii, & scripta prophetarum ac apostolorum, §. VI.

Quo pacto a prima promulgatione, quae deinceps secutae sunt, differant, §. VII.

Imperium Dei in homines, ex creatione ac conseruatione, accedente eius omnipotentia, rectissime derivatur, §. VIII.

Vnde & causae, cur ad obsequium homines obligati sint, intelliguntur: in uegenitis tamen ad hoc speciales quaedam accedunt, §. IX.

Obiectum legum diuinarum sunt actiones hominum, quae per legem dirigi debuerunt, quarum, quae ex reuelatione hauritur cognitio, perfectior longe est ea, quae ex ratione constat, §. X.

Finis earundem, summa hominum felicitas, §. XI.

Affectiones, speciatim sanctitas, & perfectio, §. XII.

Immutabilitas, §. XIII.

Indispensabilitas, §. XIV.

Ratio inuestigandi & cognoscendi leges diuinas iuxta scripturae sacrae ductum, §. XV. tum directe, §. XVI.

tum indirecte, ex consideratione humanae naturae, in statu integritatis, lapsus, & restitutionionis, §. XVII.

De statu integritatis quid obseruandum: collatio eius cum statu post lapsum caute instituenda, §. XVIII.

Leges diuinae in statu integritatis vel absolutae fuerunt, uel hypotheticae, §. XIX.

Homini conditio in statu integritatis, qua mentem eiusque facultates, §. XX.

item, qua corpus, §. XXI.

Vnde summa legum absolutarum in hoc statu colligitur, §. XXII.

Instituta diuina in eodem statu, quibus leges hypotheticae inmittuntur, §. XXIII.

Conditio hominis in statu post lapsum, quoad mentem eiusque facultates, §. XXIV.

quoad corpus, §. XXV.

quoad res externas, speciatim alios homines, §. XXVI.

Qua ratione ex naturae humanae in hoc statu consideratione leges diuinae inuestigari queant, §. XXVII.

Summa iuris diuini iuxta statum hominum hac ratione consideratum: quae tamen ex reuelatione rectius cognoscitur, quam ex ratione

§. XXVIII.

De institutis diuinis in statu post lapsum, & primo quidem de iis, quae ex statu integritatis remanserunt, §. XXIX.

speciatim de matrimonio, §. XXX.

Ex facultate rebus creatis utendi, a Deo concessa, enatum est rerum dominium, §. XXXI.

vnde & rerum pretia, ac contractus, §. XXXII.

Accesserunt praeterea post lapsum status hereditatis, atque ciuilitatis, §. XXXIII.

Conditio humanae naturae in statu restitutionionis, §. XXXIV.

Multis in eo homines obnoxii sunt imbecillitatibus, §. XXXV.

quoad mentem, eiusque facultates, §. XXXVI.

quoad corpus, §. XXXVII.

quoad externa incommoda, §. XXXVIII.

Quo pacto hinc leges diuinae inuestigari queant, §. XXXIX.

Summa iuris diuini iuxta statum restitutionionis, §. XL.

Eandem iuris diuini summam, ex triplici isto hominum statu resultare, §. XLI.

Quid per amorem nominis, item per sanctitatem, & amorem aliorum intelligatur, §. XLII.

De institutis diuinis in statu restitutionionis, quorum alia ex prioribus statibus adsunt, alia de nouo accesserunt, §. XLIII.

Priora vel immediata a Deo originem habent, ut sabbatum, §. XLIV.

& matrimonium, §. XLV.

vel mediate, ut dominia particularia, pretia rerum, & alia, §. XLVI.

Posteriora duplicis generis sunt, cum alia respiciant oeconomiam ueteris testamenti, ut circumcisio & agnus paschalis, alia oeconomiam noui testamenti, ut baptisimus & sacra coena, §. XLVII.

Quo pacto lex & instituta differant, §. XLVIII.

Ad instituta diuina obseruanda homines iure naturae obligatos esse, §. XLIX.

ita quidem, ut ea ratione, qua Deus ea instituit, illa obseruent, §. L.

Colligitur ex dictis, christianos non alias leges diuinas, quae eos obligent, quam naturales, habere: has autem vel absolutas esse, uel hypotheticas, §. LI.

Summa legum hypotheticarum, §. LII.

Philosophorum methodus, principium aliquod cogno-

cognoscendi iuris diuini quaerentium, in theologia non est equidem necessaria, §. LIII. *Primum principium quoad leges absolutas, §. LV.*
Nihil tamen obstat, quo minus, obseruatis, quae theologiae propriae sunt, & hic adhibeatur, §. LIV. *Principia eius subordinata, §. LVI.*
Primum principium, quoad leges hypotheticas, §. LVII.

§. I.

VT ergo ad normam ipsam, eamque praecipuam, ad quam homines regeneriti actiones suas componere tenentur, accedamus, de legibus diuinis iisque vniuersalibus, generatim primo, deinde & speciatim agendum est.

§. II.

Per legem itaque diuinam vniuersalem, intelligo decretum Numinis, per ipsam creationem ad imaginem eius, homini olim manifestatum, posteris autem, per relictas post lapsum & cum natura propagatas, connatasque noticias principiorum practitorum indicatum, & subinde pluribus actibus externis repetitum, & in scriptura sacra veteris, & noui testamenti exhibitum, obligans omnes homines, ad ea omnia, quae naturae illorum, ad imaginem diuinam restaurandae, & magis magisque componendae conueniunt, agenda, & omittenda, quae eidem repugnant, idque ad summam ac aeternam illorum felicitatem promouendam.

§. III.

Quod leges diuinae proprie sic dictae leges sint, iam supra euicimus. * Sed & ex iis, quae generatim de notione legis diximus, intelligitur, cur lex diuina a nobis *decretum Numinis* vocetur. At cum eiusmodi intelligatur decretum, quod aliis innotescit, de promulgatione eius, quaedam monenda sunt. Haec enim quod per rationem vires suas rite exserentem fiat, philosophia equidem docet, sed scriptura sacra nos plenius hac de re informat.

* *cap. 1. §. 3. seqq.* Ceterum in definitione hacce legis naturalis rectius *decretum Numinis* generis loco ponitur, quam, quod vulgo fieri solet, *diclamen rectae rationis*, quod & HUGO GROTIUS facit, *lib. 1. de iur. belli & pacis, cap. 1. §. 10.* Namque, vt reliqua taceam, decretum Numinis aliis etiam legibus diuinis competit, cum solis naturalibus sit proprium, quod sint dictata rectae rationis, etsi alia quoque ratione istae leges innotescant, vt in ipsa definitione ostenditur. Deus itaque cum sit causa efficiens iuris naturae, in manifesto versantur errore, qui ius naturae Deo & hominibus ita commune asserunt, vt ille non minus, quam hi, per id obligetur. Cum enim omnis obligatio superiorem supponat, citra insigne absurditatem asseri nequit, Deum villo modo obligari.

Merito itaque hanc sententiam profligauit PVFENDORFIVS. *lib. 2. de iur. natur. & gent. cap. 3. §. 5. & 6.* Non minus impia pariter ac inepta illorum est sententia, qui, etiam si supponatur, non esse Deum, nihilo secius, ius aliquod naturae fore contendunt. Hoc enim est legem fingere sine legislatore. Interim ipsi HVGONI GROTIO haecce adprobatum sententia, *prolegom. de iur. belli & pacis, §. II.* quem merito castigant commentatores, speciatim CASPAR ZIEGLERVS, *p. 7.* vbi ostendit, scholasticos sumilia docere. add. KVLPISIYS, in *colleg. Gros. exercit. I. §. 3.*

§. IV.

Haec namque docet, promulgatas leges diuinas vniuersales fuisse per ipsam creationem. Cum enim & qua intellectum ad imaginem diuinam conditus primus homo, adeoque summa cognitione voluntatis diuinae praeditus fuerit, equis dubitet, eum etiam cognouisse, *Deum supra omnia amandum esse*, quae est summa omnium legum diuinarum, *Matth. XXII, 37.* Praeterea, cum in iustitia quoque atque *sanctitate* constiterit imago diuina, *Ephes. IV, 24.* legem quoque cognitam primis parentibus fuisse, necesse est, cum iustitia & sanctitas in plenissima voluntatis cum lege diuina conuenientia consistat.

§. V.

Imaginem diuinam per lapsum primorum parentum amissa, remanet tamen notitia principiorum practicorum, in omnes illorum posterios propagata, non quidem *actualis*, sed *potentialis*, hoc est, vt homo maturae aetatis, & sanae mentis ex humanae naturae consideratione, posset facile generalia iusti & honesti principia elicere, cum inclinatione quadam, ac propensione, veritatibus hisce, statim ac cognitae sunt, assensum praebendi. Vnde eiusmodi principiorum, non *acquisitam* modo, sed *insitam* quoque notitiam* dari manifestum est. Hinc &, qui ius naturae tantum secundum rationem considerant, illud definire solent, per dictamen rectae rationis.

* Notitiam insitam principiorum vocant, quae apprehensis terminis statim intellectui citra discursum inest, non secus, ac si cum ipsa natura ei actu indita ac implantata esset. Cumque hoc tum de *actu secundo*, tum de *actu primo*, tum denique de *potentia propinqua* accipi queat, non prioribus, sed vltimo modo hoc intelligendum esse, luculenter docet B. IOANN. MVSÆVS noster, philosophus pariter ac theologus acutissimus, *introduc. in theol. cap. 2. §. 19. p. 12.* Hoc modo si notitia ista insita recte explicetur, non tantum, quod datur, facile intelligitur, sed ad obiectiones ac sophismata dissentientium, prompte responderetur. Enimvero, quod talis notitia insita principiorum datur, docere quaelibet ipsa naturae humanae consideratio potest. Si quis enim serio consideret, quae in mente sua contingunt, deprehendet, statim ac eiusmodi principia obseruantur, vt ea quoque intelligat, non posse non se illis assensum praebere. Et nisi hoc admittatur, ratio dari sequit, cur

tot gentes per orbem dispersae, linguis ceteroquin, moribus, institutis admodum inter se dissentientes, in hisce tamen principiis maximam partem inter se consentiant. Et licet interdum ob certas causas haec noticia impediatur, quo minus in actum erumpat, immo licet a quibusdam data opera suppressatur, & impugnetur, inde tamen non magis sequitur, talem notationem non dari, quam si quis ex eo, quod furiosi & infantes rationis usum non habent, inferre velit, homines non habere rationem. Confirmat idem Paulus apostolus, dum, *opus legis in animis gentium inscriptum esse*, docet Rom. 11, 15, ad tabulas haud dubie vel Sinaïticas vel Romanas alludens, ut sensus sit, quam vere leges illae in tabulis litteris externis scriptae erant, ut in iis semper legi possint, tam vere quoque in animis gentium dari notationem quandam, qua si recte uti velint, intelligere prompte possint, quid lex diuina a se requirat. IO. CLERICO enim, viro clarissimo, adfentire non possum, contententi, verbis apostoli nihil aliud significari, quam leges naturales etiam sine doctore disci, & facile memoriae mandari, in *art. crit. part. 2. sect. 1. cap. 1. §. 9.* Vox enim *inscriptionis* amplius quid denotat, scilicet, quod reuera in animis gentium adest, seu notationem illam, prout eam descripsimus, insitam. Interim de actuali legum noticia, ac si eam natura omnes haberent, verba apostoli capienda non esse, lubens concedo, quippe quae & mea opinione non datur. Haec autem cum ita sint, fuerunt tamen, qui notationem omnem principiorum insitam strenue negarent, ut praeter THOMAM HOBBSIVM, LAMBERTVM VELTHVSIVM, tota facit atheorum turba, quibus & frigidum hic suffundunt Sociniani. Cumprimis autem nostra aetate hoc magno conatu fecit subtilissimè vir ingenii, IO. LOCKIVS, de *intellectu humano, lib. 1. cap. 2. & 3.* In hisce enim capitibus principia practica impugnat, uti in *cap. 1.* contra principia theoretica omnem vim ingenii effuderat. Operae pretium fuerit, praecipua eius, quae in medium adfert argumenta, paucis reuocare sub examen. Primum in eo ponit praesidium, quod principia practica neque tam euidentia sint, neque tam generaliter recepta, ac principia theoretica. Cum autem probauerit, principia theoretica non esse innata, sequi, multo minus practica principia innata esse. At multa hic sibi sumit vir doctus, quae non temere illi concedentur ab aliis. Falsum est, principia practica non tam euidentia esse, nec tam generaliter recepta ac theoretica. Principium hoc: *Deum esse colendum*, tam euidentis est, & tam vniuersaliter receptum, ac illud: *impossibile est, idem simul esse & non esse.* Citius reperit homines, crediderim, qui de veritate posterioris, quam de veritate prioris dubitauerint. Praeterea euidenter a se probatum, principia theoretica innata non esse, sibi quidem, non aequè aliis, persuadebit. Vnicum saltem afferam, quod speciminis loco sit. Principium hoc: *impossibile est, idem simul esse & non esse*, omnibus innatum non esse, inde probare annititur, quod hocce principium infantibus, & hominibus rudibus, & litterarum ignavis ignotum sit. Quo ipso indicat, sibi mentem sententiamque eorum, qui principia innata defendunt, non satis fuisse perspectam. Si quis enim diceret, principia haecce ita innata esse, ut actu in omnium hominum mentibus, & semper, eorum cognitio existat, tum allata ratio quidquam valeret. At si forte quidam ita sentiant, non tamen omnium, qui innata principia defendunt, haec est opinio. Supra enim iam obseruauimus, dum innatam notationem asserimus, hoc intelligendum esse de potentia propinqua. Licet itaque infantes & homines rudes actu hoc principium, *impossibile est, idem simul esse & non esse*, non cognoscant, ita tamen comparatum est, ut, quam primum quis usum rationis consecutus fuerit, & terminos intelligat, quibus exprimitur, non possit non statim eidem assensum praebere. Atque hoc, nostra opinione, ad innatam notationem sufficit. Sed ut ad practica redeamus principia, ut ea, innata non esse porro ostendat LOCKIVS, vrget, fidelitatem & iustitiam, hoc est, quod fides seruanda, & iustitia colenda sit, non ab omnibus hominibus pro principijs haberi. Etsi enim plurimi fidem datam seruent, adeo, ut latrones hoc faciant erga se inuicem, hoc tamen inde prouenire, quod facile intelligant, ad societatem quandam conseruandam hoc adeo esse necessarium, ut nec latronum coetus sine taff vinculo consistere queat. Faciant sane saepissime id homines, fateor, ut regulas iustitiae obseruent, magis, quod ad commodum suum hoc spectet, quam ut suum erga Deum comprobent obsequium. Sed nihil aliud inde sequitur, quam dari, apud quos noticia insita principio-

principiorum practi corum velut suffocetur, aut impediatur, quo minus vim suam exere queat: quod concedimus. Rursus tamen id nobis concedi postulamus merito, dari plurimos, qui veritatem horum principiorum, statim ac ea intelligunt, agnoscunt, & ad assensum illis praebendum impelluntur, quod documento est, insitam esse horum principiorum notitiam. Quae hic excipit vir doctus, nullius sunt momenti. Ex actionibus, inquit, cognoscendum, quam quisque de re agenda aut omittenda soveat opinionem. Quasi vero, ac si adeo infrequens esset, ut homines agant, quae perpetrare nefas esse, ipsimet credunt. Multo autem minus mirandum, si quis perpetret, quae, errore ductus, perpetrare non esse nefas, credit. A sophismate autem parum abest, quod dicit, contradictorium esse, ponere principia practica innata, quae tamen ad praxin non deducantur. Est enim, manetque principium aliquod practicum, dum ad praxin tendet, etsi homines, variis causis praepediti, ad praxin illud non deducant. Sed novo contra nostram sententiam insurgit argumentum, dum, regulae, inquit, morales opus habent probatione, ergo non possunt esse principia innata. Hoc si de conclusionibus intelligat, quae ex principiis deducuntur, concedere equidem possumus, quod probatione indigeant: sed tum nihil contra nos evincet, cum nobis non de conclusionibus, sed de principiis sermo sit. Sin principia intelligat, fallitur. Ut enim hoc principium: *impossibile est idem simul esse & non esse*, nulla indiget probatione: ita nec illud principium: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, probatione ulla indiget, apud sanae mentis homines, cum quilibet non possit non iniquitatem agnoscere, si quis praec aliis, quibuscum eiusdem est conditionis, sibi quid arrogare velit. Quae de contractibus & fide in iis servanda adfert, ad conclusiones potius, quam ad principia, pertinet. Has vero conclusiones, quod ex diversis homines deducant principiis, nihil aliud evincit, quam quod nonnulli circa principia a recta via aberrant. Quod fieri posse, concessimus. Sed nec de virtutibus recte sentit, dum laudari saltem eas & adprobari existimat, quia commodum ac utilitatem adferunt. Qua in re aduersantes sibi habet philosophos tantum non omnes, qui virtutum nomen iis aut actionibus, aut propensionibus profus denegant, in quibus commodi cuiusdam aut utilitatis subest respectus. Quod si in praxi vitae humanae quosdam secus se gerere, & virtuti, sui commodi causa operam dare, deprehendat, num aliud quid inde sequitur, quam nonnullos contra principia innata, quae cognoscere poterant, agere? Ieiune nimis autem de conscientia sentit, dum eam nihil aliud esse dicit, quam opinionem, quam nos habemus de iis, quae facimus, ut evincat ex conscientia nullum posse desumi argumentum, ad stabiliendam notitiam insitam principiorum practi corum. Colligit inde porro, principia ista innata sibi ipsis contraria fore, siquidem conscientia in hominibus admodum variet, nihilque sit frequentius, quam ut licitum aliquis secundum conscientiae dictamen reputet, quod alius secundum idem conscientiae dictamen prohiberetur credit. Ego vero vix contingere posse existimo, ut in iis, quae ad iuris diuini principia pertinent, aliquis a recta regula aberret, modo sanae mentis sit, nec rationis usu destituatur, aut non alia impedimenta, haec cognitionem sufflaminautia, adsint. Quod si vero ab his dissentiant alii, & itidem conscientiae dictamen obtendant, adeoque, in errore se versari, demonstrant, nondum inde sequitur, principia, quae priores sequuntur, a natura ipsa non fuisse indita. Conscientiae hanc esse indolem, ut quae principiorum etiam notitiam consopiri penitus queat, supra demonstratum est. Mirum itaque non est, atrocissima facinora, non reclamante conscientia fuisse perpetrata, quod ut probet, exempla cumulat vir doctus, cap. 2. §. 9. Hoc sane experientia docet. Sed si inde colligat, non dari notitiam principiorum practi corum insitam, eadem inde ratione inferri potest, non dari quoque acquisitam. Non minus enim homines, qui contra conscientiam agunt, principia insita, quam acquisita, violant. Parum itaque nos mouent exempla aut singulorum hominum, aut integrorum gentium, quae leges naturales violarunt, nec eas violare religioni sibi dixerunt. Praeterquam enim, quod dubitari adhuc possit, quousque fides adhibenda iis sit, quae hinc inde in itinerariis leguntur, nihil tandem aliud inde sequitur, quam istas gentes vim insitorum principiorum oppressisse, aut, quod longe etiam est frequentissimum, contra conscientiae agere dictamen. Excipit ad minimum ex publica peccatorum quorundam permissione, patescere, legem, qua ista peccata prohibentur, non esse innatam.

innatam. Plane ac si in integra gente notitia horum principiorum obscurari nequeat? Vt enim in singulis hominibus contingere potest, vt impediuntur haec principia, quo minus actu se exerant, cur hoc non fieri posset in integris gentibus? praesertim cum ex moribus in gente quadam receptis non statim iudicandum sit de conscientia singulorum hominum, qui sunt eiusdem gentis. Experientia enim docet, multa saepius in gente quadam pro peccatis non haberi ac publice permitti, quae tamen viris probis & sapientibus minime probantur. Mirum vero, LOCKIUM & hocce vrgere, eos, qui principia innata defendunt, non posse dicere, quanam sint haecce principia innata. In amore enim Dei & proximi, omnia haecce principia innata continentur. Haec principia qui nouit, omnia nouit. Quanto ergo quisque rectius ratione sua vti didicit, tanto rectius conclusiones ex hisce principiis deriuabit. Vnde patet, absouam prorsus esse quaestionem, quot sint principia innata? immo inepte prorsus obici, neminem vnquam principia ista innata designasse, aut certum eorundem contexuisse catalogum. Et haecce quidem praecipua sunt argumenta, quae contra principia innata protulit LOCKIUS: reliquis vt immoremur, necesse non est.

§. VI.

Cum autem notitia ista naturalis satis infirma esset, & per defectum educationis, aliasque causas, in quibusdam valde obscuraretur, Deus, eo praesertim tempore, quo decrescere vitae humanae aetate, traditioni non amplius commode locus erat, denuo leges illas repetendo, ne ab hominibus facile ignorari possent, effecit. Ista repetitio, aut repetita promulgatio, facta est cum primis genti Israeliticae, per *decalogum*,* ita quidem, vt per hanc gentem notitia huius legis dimanare ad alias gentes posset; tum & per apostolos, euangelium omnibus annuntiantes, quod supponit *notitiam legis*. Immo & ipsa scripta prophetica, & apostolica huc pertinent,** in quibus perspicue & luculenter quoque leges diuinae declarantur.

* Haecce voce summam istam legum diuinarum vniuersalium, tabulis a Mose iussu Numinis inscriptam, & Israelitis promulgatam, exprimimus, idque praecedente scriptura, in qua decem ista praecepta *decem verba* vocantur, *Exod. XXXIV, 28. Deut. IV, 13. X, 4.* Sunt, qui in numero isto denario varia mysteria captant, quod cum primis more suo facit PHILLO Iudaeus, de *decalogo*, pag. 475. Quidquid huius sit, sufficit, quod decalogus hicce summam quandam legum diuinarum vniuersalium omnium, tum absolutarum, tum hypotheticarum, contineat. Luculenter hoc ostendit B. IO. GERHARDVS noster, *loc. de lege Dei*, §. 14. *segg.* vbi eundo per singula praecepta, ea iam ante Moysen nota fuisse, ostendit. Et sane res ipsa hoc demonstrat, cum, quod ad leges absolutas attinet, ipsa ratio hoc quodammodo doceat, quidquid in decalogo continetur: etsi luculentius adhuc ex imagine diuina cuncta deriuari possint. Instituta autem diuina, quae praecepta quaedam supponunt, vt sabbatum, matrimonium, dominium rerum, cum itidem iam pridem ante Moysen fuerint, obligatio quoque haecce instituta obseruandi statim adfuit, quippe quae est iuris naturalis, iuxta ea, quae supra docuimus. Licet itaque promulgatio speciatim ad Israelitas sit directa, licet etiam, quod nonnulli obseruant, ad statum & genium huius gentis praecepta ista quodammodo fuerint accommodata, neutiquam tamen solos Israelitas, sed omnes omnino homines decem ista praecepta obligent, quippe quae praecipua iuris diuini vniuersalis principia continent, ex quibus reliqua etiam nullo negotio deriuari possunt. Quo pacto autem haecce praecepta ad gentium statumque populi

Israelitici quodammodo accommodata sint, ostendit IACOBVS ABBADIE, reformatæ ecclesiæ theologus, dans l'art de se connoître soy-meme, cap. 4. & 5. p. 89. & seqq. Id extra controuersiam positum, etsi in quibusdam præceptis actus quidam grauiores saltem exprimantur, vt homicidium, adulterium, subintelligendos tamen simul non tantum similes eiusdem commatis actus, sed subtiliores quoque, immo ipsas cupiditates, & motus quosuis ad eiusmodi actus ducentes. Quod vel ex nono & decimo præcepto intelligere poterant Israelitæ: apud nos autem positum esse debet extra dubium, ob interpretationem decalogi, quam ipse dedit seruator, Matth. V, 20. seqq. De diuisione decalogi multa disputari solent, cum alii ad primam tabulam quatuor præcepta, & sex ad secundam tabulam, separando, quæ ad primum præceptum pertinent, & nonum ac decimum coniungendo, referant: alii autem primam tabulam tribus, & secundam septem præceptis circumscribant, coniungendo, quæ ad primum præceptum pertinent, & nonum ac decimum separando. Priorem sententiam reformatæ ecclesiæ doctores amplectuntur, posteriorem nostrates, nisi quod alicubi consuetudine receptam sit, priorem diuidendi decalogum rationem sequi, quod de Argentoratensi ecclesia testatur IO. CONRADVS DANHAVERVS, in colleg. decalog. p. 16. qui & ibidem pro adiphoria huius diuisionis pugnat, liberum cuique esse debere, contendens, quam diuisionem sequi velit. Interim rationibus grauissimis, tum ex identitate obiecti quoad præceptum primum, & quod reformati itarunt, secundum, & diuersitate obiecti in præcepto nono & decimo, petitis, tum ex accentuatione, nostrates demonstrant, diuisionem ita instituendam, prout ipsi instituant. Legendi hæc de re B. IO. GERHARDVS, loc. de lege Dei, §. 47. WOLFGANGVS FRANZIVS, schol. sacrif. disp. 20. §. 74 seqq. & quem iam laudauimus, IO. CONRADVS DANHAVERVS, l.c. qui recte ex CHERMATIO atque MVSCLIO monet: *parum ad pietatis studium facere, si præcepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias.* add. AVGVSTVS PFEIFFERVS, dub. vex. cent. 1. loc. 96. p. 235. seqq. Quo pacto nonum præceptum a decimo differat, expositum a nobis supra est, part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 39.

☛ Dubium enim non est, quin horum scriptorum noticia ad gentiles peruenerit: quod ve de iis temporibus, quæ Christi seruatoris natiuitatem aut secuta sunt, aut proxime antecesserunt, palam est, ita de antiquioribus etiam admodum est verosimile. Etsi enim ea, quæ PETRVS DANIEL HVETIVS, in demonstrat. euang. part. 1. prop. 4. cap. 3. copiose, & magno eruditionis adparatu, adstruit, omnem fere veterum gentilium theologiam, & instituta eorum sacra ex Mose, Mosius actis & scriptis profluxisse, in omnibus forte calculum non mereantur, noticia tamen quædam scripturæ sacræ, rerumque ab Ebraeis, aut a Deo in hoc populo & per eum gestarum, denegari gentibus nullo modo potest. Nec vna se antiquitatum monumenta scrutantibus offert occasio, qua Ebraeæ gentis & scripturæ sacræ noticia apud gentiles diuulgari potuerit. Exitus ille Israelitarum ex Aegypto nimis portentosus erat, vt non rerum tam mirabilium fama longe lateque sparsa fuerit. Qui, occupata terra Cananæa, partim in Graeciam, partim in Africam, concesserant, Phoenices, non poterant ignari prorsus esse gentis Ebraeæ, rerumque ab ea gestarum, aut religionis etiam, & legis, quæ in ea in vfu erat. Accedebant deinceps commercia Dauidis ac Salomonis cum Hiram, Tyriorum rege: huius quoque nauigationes in terram Ophir, & matrimonium cum exteris, sapientiae quoque summa per omnem orientem, & ad gentes remotissimas, propagata fama: quæ omnia occasionem amplissimam aliis, in statum populi Israelitici eiusque leges inquirendi, dare potuerunt. Secuta hinc sunt bella varia in Asia & Aegypto gesta, quibus subinde impliciti Iudæi: donec omnino in captiuitatem Babyloniam abducerentur, postquam reliquæ tribus ab Assyriis iam abductæ, & adeo Israelitæ hinc inde per orientem dispersi essent. Cumque ex captiuis istis atque dispersis nonnulli magnam inter ipsos ethnicos consequerentur auctoritatem, vt vel Danielis exemplo patet, nemo, tam stupidos eos rerum: que suarum incurios fuisse saltem illos, qui sapientiae laudem affectabant, crediderit, vt non tam celebræ gentis instituta, mores, religionem, leges fuerint perfructati. Fata Iudæorum sub imperio Persarum, & quod hoc exceptit Graecorum multo magis id comprobant, ob frequentia eorum cum gentilibus commercia, legum Mosaicarum noticiam non potuisse inter Iudæicæ gentis fines consistere, sed gentilibus innotuisse,

innotuisse, quantumvis etiam sua studiose occultare annuissent Iudaei. Immo tandem omnino factum, ut libri Mosiaci in Graecam linguam transferrentur. Etsi enim incertum sit, an versio Graeca antiquior illa, quae LXX. interpretibus tribuitur, extiterit, etsi etiam ea, quae ARISTEAS de LXX. interpretibus litteris consignata reliquit, ceu fabulosa & commentitia, a viris doctis hodie explodantur, hoc tamen certum & extra omnem dubitationem positum, iam ante Christum natum libros veteris testamenti in sermonem Graecum fuisse translatos. His omnibus addunt peregrinationes philosophorum Graecanicorum, quorum nonnullos Iudaeam quoque adisse, aut certe in Aegypto aut Babylonia cum Iudaeis colloquendi, rerumque Iudaicarum notitiam acquirendi, occasionem adeptos, ex variis antiquitatis monumentis, colligitur. Pluribus haec omnia edisserit vir clarissimus, GOTHOPREDVS VOCKERODT, in exercitatione pererudita, de *notitia diuinarum scripturarum apud gentiles.*

§. VII.

Ista repetitio, etsi a quibusdam etiam *promulgatio* dicatur, alii tamen *diuulgationem* dicere maluerunt, * quae sit applicatio primae promulgationis ad notitiam subditorum, qui primam illam promulgationem non perceperunt, aut percipere non potuerunt. Commodissime dicitur, *promulgationis repetitio.*

* vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theol. moral. part. 3. cap. 2. §. 4. p. 137.*

§. VIII.

Obligatio, * cuius in legis diuinae definitione, facta est mentio, supponit *imperium*. Quod vero Deo imperium proprie & stricte sic dictum in homines competat, nemo nisi cui sana mens non est, negaverit. Nec tamen istud ex muneris & virtutis diuinae praestantia, aut ex potentia, cui resistere nemo potest, aut ex consensu hominum, ** deriuandum est, sed ex eo, quod Deus iustas causas habeat, obsequium ab hominibus exigendi, & potentia insuper reluctantes cogendi, polleat. Inter causas autem istas, ob quas merito obsequium ab omnibus exigit, eminet *creatio & conseruatio*. Cum enim homo quantum quantum est, a Deo pendeat, & quidquid habet, illi vnice acceptum ferre debeat, iniquum profecto esset, si mandatis eius resistere, sibi fas esse putaret. Deus quoque facultatem ad leges nos componendi nobis dedit, *** eandem ergo praescriptis legibus dirigere, in ipsius positum est potestate.

* Ve obligatio tantum a superiori, seu eo, qui imperium habet, deriuanda, ita sine obligatione nulla lex est proprie sic dicta. Et licet leges diuinae vtilitate quoque se commendent, non tamen essent leges, si obligatio non accederet. Ab imperio humano haec obligatio repeti nequit; cum, qui eo gaudet, suis tantum subditis imponere obligationem queat. Ex consensu pacta oriuntur, non leges. Ab imperio itaque diuino vis obligandi, qua leges istae gaudent, vnice deducenda. conf. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 2. cap. 3. §. 20.*

** Ex muneris & virtutis diuinae praestantia imperium hocce deriuat MOSES AMYRALDVS, in *dissertat. de iure Dei in creaturas, ex potentia irresistibili*, THOMAS HOBBSVS, in *Leuiath. cap. 31. p. m. 167. & de ctac, cap. 15. §. 5. p. m. 113.* qui tamen non satis sibi constat,

constat, dum etiam consensum hominis ad imperium diuinum requirit, satis quidem inepte. Sed supra iam ad *cap. 1. § 7.* luculenter demonstrauius, duo ad imperium, adeoque & ad facultatem alius imponendi obligationem, requiri: causam iustam, & facultatem cogendi reluctantes. Et hisce fundamentis iunittur etiam imperium diuinum. De potentia quidem diuina nemo dubitauerit. Causas vero iustas ei esse, cur obsequium ab hominibus exigere queat, is demum inficias iuerit, qui aut negauerit, aut ignorauerit, eum esse rerum omnium, speciatim hominum, conditorem, & hos ita ab eo pendere, vt sine eius nutu ac voluntate nec digitum mouere queant. Ab eo enim, qui ita a nobis dependet, iure meritoque postulamus, vt ad nostram se componat voluntatem, nostrumque nutum sequatur: idque eo magis, cum nihil ab eo exigitur, nisi, quod pium, iustum, aequum, & illi salutare est. An ex ratione hoc intelligi queat, homines a Deo conditos, disputari equidem scio: nec ignoro, fuisse plurimos ethnicorum philosophorum, qui de hominum origine ita sentirent, vt, aut semper eos fuisse, contenderent, aut talem hominum generi originem assignarent, quae creationem excludit: quae de e legendus CENSORINVS, de *die natali, cap. 2.* & quae *abb. l. erudite obseruauit HENRICVS LINDENBROGIVS.* Sed id quoque constat, EPICVRVM, aliosque cum creatione prouidentiam, adeoque conseruationem hominum, sustulisse. Verum haec nostrae non obstant sententiae. Eri enim multi ista aut ignorauerint, aut negarint, hoc ipso tamen peccarunt grauissime, cum ea scire potuerint, praesertim si rationis lumine ad inuestigandam reuelationem rite vti voluissent. Praeterea ex eo, quod subditus causas, sua culpa nesciat, cur imperans ab eo obsequium exigere queat, non sequitur, ad obsequium eum non esse obligatum, aut imperium ipsum cessare. Multo minus autem cessabit, si proterue causas istas in dubium vocando, contra superiorem insurgat, rebellionis suae iustissimas daturus penas. Vnde, quam inepte THOMAS HOBBSIVS, atheos imperio diuino eximat, intelligitur. Quae de re deinceps. Quae autem ratio hac de re dicitur, confirmat etiam scriptura sacra. Haec vt a creatione rerum omnium, speciatim hominum, initium sumit, ita creationis subinde memoriam renouat, vt quae nostri sint officii, cogitemus. *conf. Kobel. XII, 1.* Immo eum in finem Deus sabbatum instituit, ne creationis memoria excideret, hominesque condocerentur, sui esse officii, creatorem suum colere, eique obedire. Hinc & Ieremias *cap. XI, 7.* *quis te non simas, inquit, o rex magne! cum feceris coelum & terram &c. & v. 12. 13.* ratio, cur solus Deus, non autem dii gentilium colendi sint, haec adfertur, quod *dii gentilium non fecerint coelum & terram, cum solus verus Deus contra, virtute sua terram fecerit, & sapientia sua orbem praeparauerit &c.* Saepius equidem Deus ad potentiam quoque suam prouocat, cum immo ieros ad obsequium vult inducere. Sed potentia non excludit causas iustas, nec seiungenda, aut opponenda sunt, quae inter se optime possunt esse coniuncta. Hominum tamen peruersa indoles requirit, vt, cum frenum mordent, nec causas reliquas, quae ad obsequium eos inducere debebant, secum expendunt, multo minus iis locum relinquunt, diuinae omnipotentiae repraesentatione stultitiae suae redarguantur, quod ei se opponant, cuius vltionem iustissimam seuerissimamque nulla ratione effugere queant. Vnde fallitur HOBBSIVS, cum ex eiusmodi dictis colligit, imperium diuinum tantum niti potentia irresistibili. *conf. quae dixi in differas. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom. 2.*

*** In statu integritatis enim homines legem diuinam accurate seruare & adimplere poterant. Quo pacto autem post lapsum, cum nemo legem Dei perfecte adimplere potest, Deus tamen recte hoc ab hominibus postulet, ex dicendis constabit.

§. IX.

Et hinc quoque, quatenus causae sint, quae hominem inducere debeant, vt legibus diuinis pareat, patet. In re genitis tamen accedunt causae speciales. Non minus enim beneficium Dei est, quod eos regenerauit, quam quod eos creauit. Regenerauit enim eos hunc ipsum

ipsum in finem, vt nouis gratiae viribus instructi, legem Dei seruare possint. Hinc *creati in Christo* dicuntur, *ad opera bona*, *Ephes. II, 10.* conf. *Rom. VI, 13. seqq. 1 Ioan. II, 8.* Et Christus etiam, *se pro nobis tradidisse*, dicitur, *vt nos redimeret ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum in peculium, qui esset ζλωτης in bonis operibus. Tit. I, 14.*

§. X.

Quod omnes homines, nemine excepto, hisce legibus obligentur, vt moneamus, necesse non est. * Obiectum autem earum sunt actiones hominum, eiusmodi quidem, quae cum natura humana nexum necessarium habent, ita vt posita tali natura hominis, Deus non potuerit non eiusmodi illi ferre leges, vnde &, si a diuina reuelatione abstrahas, ex naturae humanae consideratione, cognosci possunt. Quod philosophi quidem intelligunt, de natura, qualis hodie est, theologi, de *natura integra & restituta*. Haec vero, vt longè perfectior est, ita mirum non est, quod perfectius ex ea voluntas Dei cognoscatur, quemadmodum & multa naturae huic integrae, aut restauratae, conueniunt, quae ex naturae corruptae consideratione deriuari nequeunt.

* Obseruandum tamen hoc contra impiam & ineptam THOMAE HOBBSII sententiam, qua atheos imperio diuino subiectos esse negat: vnde sequitur, nec legibus diuinis eos obligari. Verba insanientis istius philosophi aperta sunt: *in regno igitur Dei pro subditis habemus, non corpora inanimata, neque irrationalia, licet potentiae diuinae subiiciantur, quia praecepta & minas Dei non intelligunt, neque etiam atheos, quia Deum esse non credunt, neque eos, qui Deum esse credentes, eum tamen inferiora haec regere, non credunt; de ciue cap. 15. §. 2. Eadem repetit in *Leuiathane*, cap. 31. Non tantum vero atheos, vt ex verbis allatis patet, sed eos etiam imperio diuino eximit, qui prouidentiam diuinam negant. Vtrumque inepte non minus, quam impie. Equis vero acumen sophistae non miretur, in probanda sententia tam insana: *qui Deum esse non credit, eius imperio subiectus non est.* Atheus, qui Deum esse non credit, hoc facit, aut ex ignorantia, aut ex malitia: quanquam ex ignorantia facere nequeat. Esto autem, facere eum hoc ex ignorantia, vincibilis tamen erit ignorantia, cum nocitia haec omnium sit longè euidentissima. Num vero inde ius alterius in me cessabit, quia ego mea culpa ignoro, quod illi eiusmodi ius competat? Sed falsum est, vt dixi, dari atheum, qui ex ignorantia talis sit: omnis atheus per malitiam atheus est. Num ergo imperium cessabit, si quis malitia ductus contra dominum insurgat, eumque pro domino agnoscere nolit? Ita pessimorum hominum ludibrio imperantium omnium auctoritatem exponet HOBBSIVS, quam tamen ingenti conatu stabiluisse videri voluit. Fons autem erroris hic est, quod imperium diuinum non modo ex potentia irresistibili, sed ex consensu quodam hominum videtur deriuare. Inepte quidem. Namque nec paternum imperium consensu, sed longè aliis causis nititur, multo minus imperium diuinum consensum requirit. Cum vero ipse antea docuisset, imperium ex potentia irresistibili oriri, num athei Deo resistere possunt? Mentem amisisse, necesse est, qui talia sibi persuaserit. At, non credunt tamen, inquit, talem potentiam. Sed credere debebant, & cognoscere poterant. Quae de atheis diximus, eadem ratione applicari possunt ad Epicurianos, qui prouidentiam diuinam negant. add. *dissertat. nostra de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom. 2.**

§. XI.

Finis legum diuinarum vniuersalium, quem itidem supra indicavimus, * est summa hominum felicitas. Exhibet enim lex velut in speculo summam Dei sanctitatem & perfectionem. Huic ergo si similis homo magis magisque per legis obseruantiam reddatur, quid addi eius felicitati posset? Id autem quo pacto post lapsum, vbi *lex per carnem infirma facta est*, Rom. VIII, 3. fieri queat, id enimvero euangelium docet; qua de re alibi.

* conf. quaediximus in *prolegom.* huius partis, §. 7. *segg.*

§. XII.

Affectiones, seu proprietates legis, ex dictis fere colligere licet. *Sancta* lex est, *bona*, & *iusta*, Rom. VII, 12. imaginem scilicet eius, a quo profecta est, exhibens, 1 *Petr.* I, 16. Eadem est *perfectissima*, cum nihil eorum desit, quae ad hominem vere felicem reddendum pertineant, si modo homines eam seruare possent.

§. XIII.

Praeterea est *immutabilis*, non solum quoad principia practica generalia, verum etiam quoad conclusiones, vt neque illa, neque hae, abrogentur vnquam, aut abrogari queant. Fundatur namque lex in immutabili Dei bonitate, sapientia & iustitia, 2 *Tim.* II, 13. Distinguendum tamen est inter *mutationem obiecti*, & inter *mutationem legis ipsius*. * Illa enim locum habere potest, etiam si haec minime contingat.

* Inculcat hanc distinctionem HUGO GROTIUS *de iure belli & pacis*, lib. 1. cap. 1. §. 10. n. 6. & hinc colligit: *si quem Deus occidi praecipiat, si res alicuius auferri, non licitum fiet homicidium, aut furtum, quae voces vitium inuoluunt, sed non erit homicidium, aut furtum, quod vitae & rerum supremo domino auctore sit.* Defendi itaque ex hoc capite Israelitae solent, quod vasa aurea & argentea Aegyptiorum secum abstulerint. Hoc enim cum iussu Dei factum sit, qui dominium istarum rerum ab Aegyptiis ad israelitas transferre potuit, pro furto minime habendum.

§. XIV.

Denique & *indispensabilis* est lex diuina, vt nemo mortalium ab obligatione eius, aut excipiatur, aut excidi possit. Interim, distinguendum hic sedulo est, inter *dispensationem* & *tolerantiam*, * quae est rei molestae & ingratae, & per quam legis obligatio non soluitur, quod fit per dispensationem. Sane si dispensaret Deus, aut legis obligationem solueret, contra sanctitatem & iustitiam suam ageret, quod est *adiuaron*. Tolerare autem eum, quae contra legem diuinam sunt, & non imputare, vel imbecillitatum, quae regentis adhaerent, exemplo condocemur. Est vero & hoc addendum, in quibusdam peccatis *directe* laedi

laedi sanctitatem & iustitiam Numinis, adeo vt cum fide consistere nequeant, in quibus tolerantia locum non habet, in aliis autem *indirecte*, praeter voluntatem, minime ex proaeresi, & haec adeo tolerari, eius non repugnat sanctitati.

- * An ius naturae dispensationem admittat? iam pridem etiam inter scholasticos disputatum est. Nonnulli ex isto grege generatim affirmant, Deum in omni praecepto naturali dispensare posse, immo praecipue contrarium his praeceptis, quae dedit, etiam sit odium ipsius Dei. Alii distinguunt inter praecepta primae & secundae tabulae: & duo priora primae tabulae indispensabilia esse asserunt, tertium vero, & reliqua secundae tabulae, dispensabilia. Alii rursus distinguunt inter praecepta affirmatiua & negatiua: haec, praeter quintum, indispensabilia esse, contententes, alii aliter. Prolixius haec scholasticorum sententias edisserit IO. ADAMVS SCHERZERVVS, in *breuiar. Hülfemann. extenso, cap. 21. thes. 8. p. 1675. seqq.* Verum, si expendamus nobiscum, dispensationem esse relaxationem legis, statim deprehendemus, leges diuinas vniuersales esse indispensabiles. Cum enim fundentur in ipsa sanctitate & iustitia diuina, si quis diceret, eas relaxari posse, seu dispensationem in iis locum habere, hoc perinde esset, ac si quis diceret, Deum aliquid velle posse, quod sit contra sanctitatem eius ac iustitiam, quod tamen est *adversum*. Sed contrarium tamen suadere videntur exempla patriarcharum, aliorumque sanctorum hominum, praesertim in veteri testamento, qui perpetrarunt, quae legibus diuinis repugnant, e. g. polygami fuerunt, nec tamen ob id reprehensi leguntur, aut a Deo reprobati. Vnde nonnulli inducti, leges naturales a posituius vniuersalibus distinguendas esse, consueverunt, eo quod in hisce dispensatio locum habuerit, minime in illis. Et ita ad praecipuum, quod de polygamia virorum sanctorum veteris testamenti obicitur, dubium, responderi quam commodissime posse, existimant. Sed de legibus posituius vniuersalibus, quae nostra sit sententia, iam supra exposuimus. Videatur autem omnia quam rectissime expediri posse, si distinguamus inter dispensationem & tolerantiam. In legibus diuinis vniuersalibus, ad minimum absoluitis, dispensatio locum non habet, cum per earum violationem directe sanctitas & iustitia Dei violetur, quod Deus concedere nequit. In hypotheticis facilius equidem dispensatio admitti posset: sed non videretur hoc esse necessarium. Multa sane Deus tolerat, quae sunt contra leges naturae, etiam absolutas, quae tamen non probat. Tolerat ea in piis etiam & sanctis, sed ea demum conditione, si aut ex ignorantia aut imbecillitate aliquid agant, quod contra legem sit, vt tamen nulla proaeresi in illis sit, legem violandi, sanctum contra & sincerum studium, eam seruandi pro viribus. Hinc & polygamiam in viris sanctis veteris testamenti tolerauit Deus, quod isti neququam ex libidine aut prauo animi adfectu, sed desiderio consequendi promissionem de Messia, ex illorum semine nascituro, sobolis multiplicationem optarent, & hanc in partem singularis benedictionis diuinae ponerent, & praeterea ob receptam tum temporis vbique, saltem in oriente, polygamiam, eam prohibitam esse, ignorarent. Vnde, si quis hodie sanctis istis viris plane dissimilis, in tanta euangelii luce, sibi persuadere vellet, Deum etiam id toleraturum, si plures uxores duceret, nihil aliud acturus esset, quam vt animam malignum, Numinisque contemptorem proderet. Quae enim in hominibus piis & sanctis integroque animo praeditis per benignitatem tolerat, ea in impiis Deus grauissime punit. Discrimen tolerantiae & dispensationis luculenter exponit B. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part. 7. cap. 2. §. 5. p. 135.* & proluxius in peculiari dissertatione, de *differentia dispensation. & tolerantiae.*

§. XV.

Legis diuinae vniuersalis indolem postquam explicauimus, nunc etiam quo pacto cognosci, & inuestigari queat, indicandum. Eam, leges diuinas inuestigandi rationem, quam philosophi tradunt, * nunc non

non moramur, quippe quae ad nos non pertinet. Scripturae potius sacrae, sequimur ductum, iuxta quem, partim *directe*, partim *indirecte*, diuinas cognoscere licet leges.

* Ex naturae humanae, praesertim in statu naturali spectatae, consideratione. vid. PUFEN-
DORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 2.

§. XVI.

Directe quidem, si loca scripturae consideremus, quae leges diuinas exhibent. Huc pertinet summa legis a Christo ipso indicata, *Matth. XXII, 37.* itemque decalogus, eandem summam explicite exhibens, *Exod. XX, 3. seqq.* cum explicatione ipsius seruatoris, *Matth. V, 21. seqq.* Et haec quidem inuestigandi leges diuinas ratio, simplicior est, & ad omnium accommodata.

§. XVII.

Indirecte leges diuinae inuestigantur ex consideratione diuersorum hominum *statuum*, quos scriptura sacra describit. Si enim natura hominis, in singulis statibus paulo accuratius consideretur, quae ab eo Deus exigit, facile intelligere licet. Constat autem triplicem esse hominis statum, *integritatis, lapsus, & restitutionis.*

§. XVIII.

Ad *statum integritatis* quod attinet, summam eius felicitatem in eo constitisse, constat inter omnes, quod primi parentes & excellenti Numinis cognitione sapientiaque, & perfectissima, qua voluntatem, iustitiam, & sanctitatem fuerint praediti. Nec deerant reliqua, quae ad vitam beate, feliciterque transigendam, requiruntur. Et hactenus quidem ex eius consideratione, quae iuris diuini sunt, intelligere licet; * scilicet, quae ex hocce principio, Deum supra omnia amandum, sequuntur. Ceteroquin in statu hocce, cum statu praesenti hominum comparando, caute procedendum. Multa enim, ad externam hominum felicitatem, post lapsum utcumque conseruandam, constituenta aut introducenda fuerunt, quae in statu ante lapsum non inuenerunt locum; multae, ob mutatam humani generis conditionem, ex primis & vniuersalibus iuris diuini principiis deriuandae fuerunt conclusiones, quas forte ignoraremus, si in statu integritatis permanisset hominum genus.

* Vtius naturae ex statu integritatis deriuaret, omnem impendit operam VALENTINVS ALBERTI, theologus quondam Lipsiensis celeberrimus, in *compendio iuris nat. orthodoxae theologiae conformato*, cum primis cap. 2. p. 45. *seqq.* Qua in re ingeniose etiam & erudite versatus est. Scio, licet ei hac super re motam fuisse: sed expediri res omnis
facili

facili negotio potest, si obseruemus, quod & supra docui, ius naturae, seu leges diuinae vniuersales, vel secundum rationem, vel secundum reuelationem posse considerari. Priori modo spectatae, ex statu integritatis deriuari nequeunt, quippe quem ratio ignorat. Vestigia quaedam huius status, quae apud ethnicos scriptores, speciatim poetas, deprehenduntur, nihil aliud demonstrant, quam per traditionem forte aliquam huius status notitiam ad eos peruenisse. Vnde & si cum hominibus nobis res sit, qui scripturae sacrae auctoritatem non admittunt, frustra apud illos ex statu integritatis conclusiones iuris naturalis deriuaueris. Quod si vero ius diuinum vniuersale iuxta reuelationem diuinam consideretur, resistit omnino ex statu integritatis, non exclusis tamen aut sepositis reliquis hominum statibus, deriuatur: quod nec illi ipsi discitebantur, qui contra auctorem antea laudatum disputabant. An vero idem auctor cautionem, quam hic de status integritatis cum statu post lapsum comparatione adieciimus, obseruauerit, ex dicendis, si cum iis, quae iste habet, conferantur, diiudicari poterit.

§. XIX.

Vt itaque paulo distinctius, quo pacto ex statu integritatis leges diuinae investigari queant, explicemus, primo, ad ipsam hominis naturam, cum ad instituta quaedam, huic statui propria, attendendum est. Hinc duplicis generis fluunt leges, quarum alias *absolutas*, alias *hypotheticas* appellare licet.

§. XX.

Natura hominis erat longe perfectissima, & imagine diuina instructa *Gen. I, 27*. Erat namque in intellectu, *lux diuina*, accuratissimaque adeo rerum diuinarum pariter ac humanarum cognitio, in voluntate, *amor Numinis* summus, sincerus, & longe perfectissimus, & hinc fluentes virtutes, sanctitas, iustitia, veracitas, & reliquae. Quarum quidem virtutum exercitium, in iis quae statui integritatis conueniebant, luculenter se ostendebat. Nec aliter mens hominis in hocce statu comparata esse poterat, ob arctissimam vnionem, communionemque intimam cum Deo. *conf. Gen. II, 7. Ef. III, 19.*

§. XXI.

Corporis summa erat perfectio, & immortalitas. Nec quidquam, quamdiu hicce status durabat, aut in homine, aut extra eum erat, quod aut nocere sanitati, aut destruere vitam poterat. Hinc plurima circa temperantiam, & sanitatem, corporisque ac vitae conseruationem, officia, quae hodie necessaria sunt, sua sponte cessabant.

§. XXII.

Summa itaque legum, ex ista status integritatis consideratione, eo fedit: in isto amore & vnione cum Deo, constanter perseuerandum, immo, si fieri posset, in eo magis magisque proficiendum. Hoc velle & praecipere Numen, facile intelligebant, quia cognoscebant Numinis bonitatem summam, per quam non posset non velle & praecipere, quae conseruare & augere hominum beatitudinem poterant.

§. XXIII.

Erant praeterea in statu integritatis certa *instituta*, scilicet sabbatum, *Gen. II, 1. 2.* * matrimonium. *Gen. II, 20. seqq.* ** item constitutio, arboris vitae, & cognitionis boni & mali, in explorationem obedientiae hominum. *Gen. II, 16. 17.* *** Quae circa haec instituta versabantur leges diuinae, erant hypotheticae, quae tamen & recte naturales dici possunt, quoniam ex hocce generali principio fluunt: *quaecumque Deus ad hominum salutem instituit, ea summa diligentia sunt obseruanda, seu, quod perinde est, Deo in omnibus est obediendum.*

* Errant enim, qui *Gen. II, 1. 2.* sabbatum tantum per prolepsin commemorari contendunt: qua de re ex instituto dicitur infra, *cap. 3. sect. 2. §. 33.*

** Matrimonium ad instituta paradisiaca pertinuisse, negabunt haud dubie, qui tum demum uxorem creatam putant, cum Adamus iam deficere coepisset, Deumque, ne homo magis magisque vilesceret, vtque eum ad res diuinas contemplandas erigeret, adiutricem ei dare decreuisset. Ita quidem praeter alios PETRVS POIRET, *oeconom. diuin. lib. 2. cap. 12. §. 4. p. 503.* Sed haec commenta sunt, quae omni destituuntur fundamento. conf. 10. WOLFGANGI IAEGERI, *examen theol. nouae, controu. 15. p. 193.* Videntur autem nonnulli in eiusmodi prolapsi paradoxa, quod crederent, matrimonium cum statu summae perfectionis, qualis status integritatis fuit, non satis conuenire, infirmitates, hodie etiam hominibus sanctis in hoc statu adhaerentes, cum ipso confundentes matrimonio. Ex matrimonio autem cum sequatur status paternus, quin & hic locum in statu integritatis, si in eodem homines perstitissent, habiturus fuisset, dubium non est. De statu autem herili & ciuili deinceps dicitur. Sunt nonnulli, qui etiam rerum dominium, & quae hinc fluunt, inter instituta paradisiaca referunt. Verum, etsi Deus primis parentibus facultatem rebus creatis vtendi in prima creatione dederit. *Gen. I, 28.* eam tamen facultatem a dominio propriae & strictae sic dicto differre, nonnulli contendunt: qua de re ex instituto infra, *cap. 3. sect. 5. §. 14.*

*** Sunt ex reformatae praecipue ecclesiae doctoribus, qui in haec arboribus sibi sacramenta paradisiaca inuenisse visi sunt. HERMANNVS namque WITSIVS, in *federe operum seu statu integritatis*, quatuor statuit sacramenta, *paradisum, arborem vitae, arborem scientiae boni & mali, & sabbatum*: de *oeconom. feder. Dei cum homin. lib. 1. cap. 6. §. 2. seqq.* IOANNES BRAVNIVS autem, duo tantum adfuisse sacramenta, autumat, *paradisum & arborem vitae*: in *doctrina federum vol. 1. part. 3. cap. 2. §. 18.* Verum falsa atque erronea isti nituntur hypothesi, ac si sacramentum nihil aliud sit, quam signum ac symbolum: a qua sacramenti notione mutrum differt ea, quam ad sacramum litterarum ductum nostrates theologi constituant. Ceterum, quod speciatim ad *arborem vitae* attinet, multae de ea extant eruditorum coniecturae, quibus discutiendis nunc non immorabimur. Nobis sufficit, quod fuerit arbor singularis & extraordinaria, vim diuinitus inditam habens, vitam hominis conseruandi, ne infirmitate vel aetate in deterius rueret. Immortalitas enim in statu integritatis concessa equidem homini erat, sed non absolute, qualis in altera vita futura, verum cum vsu mediorum ad prorogandam vitam ordinatorum, qualis etiam erat esus de fructu arboris vitae, obseruante ABRAHAMO CALOUIO, ad *Gen. II, 9.* Simul tamen sublimioris quoque rei significatio subesse potuit: vt arbor vitae imaginem exhiberet filii Dei, sapientiae istius hypostaticae, qui fons est & scaturigo omnis vitae, naturalis, spiritualis & aeternae. conf. *Prouerb. III, 18. Ioan. I, 4.* Nullum vero est dubium, quin certo modo ordineque a Deo praescripto fructibus arboris vitae vesci homines debnerint: cumque ad illorum conseruationem hoc pertinuerit, adeoque ad hoc obstricti etiam fuerint, hoc quidem sensu, arborem vitae inter instituta diuina paradisiaca refero. De *arbore scientiae boni & mali*, misis coniecturis incertis & inutilibus, pariter arbitror, dictam

distam eam ita, quod per eam cognoscere deberent, bonum esse homini, in obsequio & obseruantia legum diuinarum persistere, malum vero, leges diuinas vel in re minima migrare. Ad explorationem itaque obsequii hominum haecce arbor erat comparata: quo sensu & TERTVLLIANVS eleganter ostendit, summam totius decalogi, adeoque omnium legum diuinarum, in ea fuisse comprehensam, *aduers. Iudaeos*, p. 133. add. & B. IOAN. GERHARDVS, *loc. de lege Dei*, § 15. Hominum itaque officium fuit, ab esu fructuum huius arboris se abstinere, & suum ita ergo Deum, comprobare obsequium. Qua quidem ratione & haec arborem inter instituta diuina paradisiaca recte referri, patet.

§. XXIV.

Felicissimus ille integritatis status, uti notum est, non diu admodum durauit, succesitque in eius locum, per primorum parentum lapsum, status hominum longe miserimus. Cuius quidem miseriae documenta luculentissima, partim in homine ipso, partim in iis, quae extra eum sunt, illumque certa ratione afficiunt, deprehendere licet. Etenim, quod ad prius attinet, si qua mentem hominem spectes, voluntas eius a Deo plane auersa est, vnione artissima cum Deo, prorsus sublata, hinc & in locum amoris diuini succesit philautia praua, fons & radix omnium malorum, & ex ea pravae propensionis quam plurimae, in crimina foedissima, turpissimaque scelera, erupturae; * intellectus non tantum lumine diuino orbatus est, ** sed & multis magnisque imperfectionibus, etiam in naturalibus, laborat, etsi cognoscere vtcunque possit, quaenam ut felix atque beatus homo sit, requirantur, & ita in reliquis mentis facultatibus, in quibus cum mente corpus concurrat, se res habet, ut alibi ex instituto demonstratur.

* Lucem affundent, quae diximus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 1. seqq.*

** vid. *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 7. seqq.*

§. XXV.

Corpus quoque variis incommodis, periculis, morbis, tandemque morti ipsi obnoxium est. Et licet nulla via sit, mortem prorsus euitandi, aut morbos, aliaeue corporis mala, plane declinandi, ratio tamen pariter ac experientia docet, & prolongari vitam, & pericula plurima euitari, incommoda varia imminui posse, si temperantiae studeat homo, adfectibusque imperet, & mediis ad sui conseruationem necessariis, rite vtatur.

§. XXVI.

Quod si portio ea consideremus, quae extra hominem sunt, & eius aut felicitatem aut miseriam, vel augere vel imminuere possunt, inter ea primum praecipuumque locum alios homines tenere, animaduertemus. Hosce enim, si pacifice, tranquille, amice, vnico verbo socialiter cum iis viuamus, plurimis in rebus nos adiuuare, vitamque rutiorem,

commodiorem, iucundiorem reddere posse, constat. Rursus tamen, si nos ipsos exploremus, varios in nobis adfectus, & vitia obseruabimus, quae aliorum a nobis abalienare animos, iram, odium, inuidiam excitare apta sunt, vnde contentiones, iurgia, caedes, bella, vrbium vastationes, gentiumque ruinae. Paucis, vt plurima in hac vita nobis adferre possunt commoda alii homines, si pacifice, amice, socialiter cum iis viuamus; ita incommoda longe maxima, grauissimaque adferunt, praesertim si eos offendamus.

§. XXVII.

Hancce ergo status hominum post lapsum, faciem indolemque, si paulo accuratius nobiscum expendamus, summam iuris diuini, statim cognoscemus. Enimvero, vt externa incommoda, ab aliis hominibus oriunda depellat, & quantum ad hoc attinet, vitam maxime felicem, iucundam, tranquillam reddat homo, hoc sibi agendum esse facile videt, vt socialitati, paci cum omnibus seruandae, & concordiae studeat, prauosque adfectus hisce repugnantes, subigat, atque coërceat. Vt quae corpori ceteroquin imminet pericula, euitet, morbos effugiat, vitam prolonget, & ab aliis incommodis quam plurimis se liberet, suarum esse partium, vt temperantiae studeat, adfectus corporis conseruationi inimicos compescat, nec media, quibus se conseruare potest, negligat. Denique, vt mentis tranquillitate, verae felicitati consulat, hoc vnicum superesse, vt Deum legitimo cultu prosequatur, hoc est, supra omnia amet. In eo sane veram hominis felicitatem, quã mentem, consistere, ex corruptae etiam naturae consideratione intelligi vtcunque potest, quemadmodum & gentilium quidam id intellexerunt philosophi: sed simul tamen, quo pacto summa illa *ἀδωρατία* Deum recte amandi, adeoque rite colendi, tolli queat, & quae ratio sit, eum, tot peccatis offensum, iterum placandi, ** id ex naturae corruptae consideratione, non intelligitur, adeoque ratio hoc plane ignorat.

* Ad minimum illi, qui Deum ipsum summum hominum bonum esse existimauerunt: quos indicauimus supra, *part. i. cap. 2. sect. 4. ad § 85.*

** Dicitur hæc de re a me pluribus, in *animaduersionibus in Petri Chaurini librum de religione naturali, cap. v. in parergis historico-theolog. p. 404. seqq.*

§. XXVIII.

Summa igitur iuris diuini, prout ex naturae corruptae, qualis post hominum lapsum est, consideratione elucescit, huc redit: Deum super omnia esse amandum, temperantiae esse studendum, corpusque rite conseruandum, & denique socialitatem colendam. Et hæc quoque cum ratio doceat, hæcce ius diuinum inuestigandi methodus, philosophis

sophis est propria. Longe accuratius tamen, de statu hominum post lapsum, de corruptionis profunditate, eiusque caussis nos erudit scriptura sacra. Nimirum, ex ea constat, omnia mala, quibus homo premitur, inde orta, quod amissa imagine diuina, ad quam conditus erat, vnione cum Deo arctissima exciderit, nec aliter rebus eius consuli posse, vt felix fiat, quam vt ad vnionem cum Deo, iterum perueniat. Vnde summa omnium officiorum, iuxta ea, quae scriptura sacra, de statu hominum post lapsum, tradit, eo redibit: ad restorationem vnionis cum Deo, omnibus viribus adspirandum esse. Idque quo pacto fieri queat, & quaenam ad hoc vsurpanda sint media, itidem scriptura sacra luculenter docet. His ergo si recte vtatur homo, oritur inde status restitutionis, de quo deinceps pluribus.

§. XXIX.

Cum vero in omnibus statibus hominum, certa sint instituta, vnde *leges hypotheticae*, de statu quidem post lapsum obseruandum, quaedam instituta ex statu integritatis remansisse, quaedam autem ex huius status conditione accessisse. Ex statu integritatis reliqua omnia remanserunt, praeter institutum de *arbore vitae*, itidem *cognitionis boni & mali*. Haec enim, cum homo post lapsum ex paradiso eiectus sit, locum amplius habere non posse, per se patet. Sed reliqua manserunt, cum eorum ista sit indoles, vt in statu post lapsum locum inueniant.

§. XXX.

Huc primo pertinet *matrimonium*, in statu integritatis equidem institutum, sed per hominum lapsum, neutiqam sublatum. Immo eo magis post lapsum necessarium erat, vt eius ratio ad primam Numinis institutionem, reuocaretur, quo turpius in humani generis propagatione, varii, iique inordinati, & foedi adfectus, se prodebant. Idem censendum de *sabbatho*, cum, cur & huius obseruatio iuxta diuinam institutionem in statu post lapsum cessare debeat, nulla ratio adferri queat.

§. XXXI.

Sed & facultas vtendi rebus creatis post lapsum mansit, immo repetita diserte fuit tempore Noachi *Gen. II, 9*. An in statu integritatis particularia rerum dominia futura fuissent; disputari equidem solet. Quicquid huius sit, post hominum lapsum, necessarium profus erat, ob prauos praecipue hominum adfectus, vt distincta rerum essent dominia, ne quibusdam cuncta ad se rapientibus, ceteris fame & inopia pereundum esset, aut contentiones & bella, in infinitum orirentur.*

* Dicitur hac de re, ex instituto infra, cap. 3. sect. 5. §. 14.

§. XXXII.

Positis autem rerum dominiis, sequuntur etiam certa rerum pretia, vt per permutationem aliosque contractus, concedendo aliis superflua, sibi comparare necessaria possent homines. Et hinc inter instituta humana, sed a Deo adprobata, a nonnullis referuntur, *dominia & rerum pretia*, quibus & *sermonem* addunt; sed quo iure, suo loco * docebitur. Ex rerum dominio autem, & *contractus* varii sequuntur, qui quidem, vt & alia eiusmodi, in statu integritatis non videntur locum habuisse. Vnde haec omnia ad instituta refero, post lapsum ab hominibus introducta, sed ad humani tamen generis salutem, ac conseruationem necessaria, ideoque & a Deo adprobata. Non tantum enim ipsa ratio docet, Deum velle adprobare, quae ad hominum pertinent salutem, & conseruationem, sed scriptura quoque sacra idem confirmat quam luculentissime, vt itidem suo loco demonstrabitur.

* *cap. 3. sect. 5. §. 2.*

§. XXXIII.

Sed praeter matrimonialem statum in statu integritatis institutum, & inde fluentem, paternum, post lapsum etiam accesserunt *status herilis & ciuilis*. * Imperium enim eiusmodi, quale in statu tum herili, tum ciuili conspicitur, & cum summa hominum inaequalitate coniunctum est, videtur perfectioni & felicitati status integritatis prorsus repugnare. Seruitus sane propter quorundam hominum indigentiam introducta fuit. Ciuile autem imperium hodie necessarium est, vt qui in vnam societatem coaluerunt, vt se contra vim aliorum defenderent, contineri in obsequio queant. Quae omnia quantopere a statu integritatis diffideant, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim quod de rerum dominio, & institutis reliquis eo pertinentibus, dixi, de hisce statibus pariter obseruandum, licet ob hominum indigentiam ad illorum conseruationem ab ipsis hominibus instituti sint, factum tamen hoc esse adprobante Numine. Vnde & quo pacto, haecce instituta omnia *diuina* dicit queant, patet.

* *conf. quae dicentur infra, cap. 3. sect. 6. §. 33. seqq. & sect. 7. per integr.*

§. XXXIV.

Supereft *status restitutionis*, vt quo pacto inde quoque leges diuinae inuestigari queant, ostendamus. Vbi iterum tum ad ipsam hominum naturam, tum ad certa instituta, quibus leges hypotheticae inniuntur, respiciendum est. Nimirum, quod ad naturam humanam atinet, constat ex scriptura sacra, si homo mediis a Deo praescriptis rite ytatur, per fidem in Christum imaginis diuinae restorationem inchoari,

choari, in qua vt magis magisque proficiat, tota vita illi laborandum est, *Ephes. IV, 22. 24. Coloss. III, 10.* Cumque homo imagine diuina praeditus, arctissime cum Deo vnitus fuerit, & per fidem in Christum haecce vnio itidem iterum incipiat, vt ea continuetur, augeaturue, hoc est, vt magis magisque cum Deo vniantur, & ita ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν transformentur, illis annittendum est. *2 Cor. III, 18. conf. Ioan. XVII, 20. 21. seqq.*

§. XXXV.

Interim quantumuis homines regeneriti, omnem in eo adhibeant diligentiam, multis tamen magnisque circumsepti manent imbecillitatibus ac imperfectionibus, tum in supranaturalibus, tum in naturalibus, qua mentem pariter ac corporis constitutionem.

§. XXXVI.

Etenim intellectus, etsi illuminatus sit, nunquam tamen tanta in spiritualibus praeditus est cognitione, vt non ignorantiae & errorum quaedam dentur vestigia; sapientiae quoque licet apud quosdam maior, apud alios minor gradus detur, apud neminem tamen tam perfecta est, vt omnibus numeris absoluta censi debeat. In naturalibus, etsi industria & exercitatione, defectus & imbecillitates interdum insigniter imminuantur, tolli tamen penitus nequeunt. Sic & voluntas, ad Deum equidem iterum conuersa est, sed ita, vt contra repullulantes philautiae pravae adfectus, subinde sit dimicandum, & ita in reliquis mentis facultatibus se res habet, quarum nulla in hacce vita tam perfecte restituitur, vt non naeuos ac defectus quamplurimos in iis deprehendere liceat.

* Repetenda hic, quae diximus de imperfectionibus ac infirmitatibus regeneritorum, *part. 1. cap. 2.*

§. XXXVII.

Corpus itidem, variis periculis, morbis atque incommodis obnoxium est. Et licet prauos & inordinatos eius motus, temperantia ac sobrietate strenue compescant, *1 Cor. IX, 27.* & reliquis etiam mediis, quae ad corporis mentisque conseruationem conducunt, caute & prudenter vtantur, neutiquam tamen incommoda aut pericula quaeuis euitare possunt, etiam ea, quae quandoque euitare forte potuissent, si maiorem & hic adhibuissent sollicitudinem. Mors autem necessario subeunda, licet non tantum temperantia, sobrietate, aliisque causis, sed precibus etiam, ex singulari Numinis gratia, vitae prolongationem impetrare queant.

§. XXXVIII.

Quod ad externa incommoda, quae ab aliis hominibus nobis imminet, attinet, operam sane nauant, ne quenquam temere laedant, sed pacem

pacem feruent cum omnibus, *Rom. XII, 18. Ebr. XII, 4. immo vt inimicos etiam diligant, Matth. V, 44. 1 Petr. III, 9. vix tamen tam caute se gerere possunt, vt non saltem per imprudentiam, alios laedant, eorumque sibi attrahant odium. Sunt tamen & aliam ob causam aliorum odio expositi, quia mundo huic nuntium miserunt, hinc mundus eos non diligit. Ioan. XV, 19.*

§. XXXIX.

Haec omnia si nobiscum expendamus, patet, veram hominis regenti felicitatem requirere, vt cum Deo arctissime coniunctus sit & maneat, immo magis magisque cum eo vnatur; hinc porro, vt Deum sincere, & toto corde supra omnia amet, & ita magis magisque transformetur, ad imaginem eius, a quo est conditus. Imitari itaque Deum etiam debet, qua summam eius sanctitatem, vt hac quoque in re imago Numinis in eo restauretur, vt & qua amorem, quo Deus tum res a se conditas reliquas, tum speciatim homines, complectitur. Summa enim perfectionum moralium, quas in Deo cognoscimus, in sanctitate & amore consistit. Sanctitas est, qua seipsum ita amat, vt omne quod vitium aut imperfectionem inuoluit, remotum cupiat. Amor autem rerum creaturarum, speciatim hominum, dum illis bene cupit, & cuncta, quae ad illorum salutem & conseruationem pertinent, benigne largitur.

§. XL.

Summa itaque iuris diuini, ex haecenus dictis, si homo secundum statum restitutionis consideretur, resultans, haec erit: vnionem cum Deo, & hinc restaurationem imaginis diuinae in nobis, eiusque continuationem, & augmentum summo studio quaerendam: adeoque *diligendum esse Deum tota anima, toto corde, tota mente, Matth. XXII, 37.* Hoc enim non facere nequit, qui cum Deo vnitus est, & vnionis huius continuationem, & augmentum quaerit. Praeterea, imitandum quoque eum esse, tum qua sanctitatem, *1 Petr. I, 15. 16.* tum qua amorem aliorum hominum, *Matth. XXII, 39.* Illud enim si faciamus, quae ex corporis etiam conditione adhaerent incommoda magis magisque imminuemus, & conseruationi nostrae, qua corpus, qua mentem, recte consullemus. Hoc si nobis iniunctum credamus, rite & vt decet nos geremus erga alios, & praestabimus illis ea, ad quae obricti sumus,

§. XLI.

Et ita quidem patet, quo pacto ex vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae, studioque eam augendi & continuandi, commode officia hominis christiani, erga Deum, seipsum, & alios derivari possunt. Patet etiam, quod ratio ius diuinum iuxta statum restitutionis, considerandi

derandi, conueniat fere cum ratione idem ex statu integritatis inuestigandi: immo, quod eadem iuris diuini summa refultet, iuxta quemcunque statum naturam hominis consideres, hoc saltem discrimine, quod in statu corruptionis si consideretur homo, amoris erga Deum, temperantiae, seu sanctitatis, & charitatis, quaedam velut umbra saltem exhibeatur, cum longe perfectius, profundius, & accuratius ex statu integritatis & restitutionis haec elucescant. Inter statum integritatis & restitutionis hoc intercedit discrimen, quod in illo perfectio & felicitas hominis exhibeatur, qualem tum reuera obtinuit, in hoc autem, ad quam adspirat, & quam post hanc demum vitam plenissime obtinebit.

§. XLII.

De amore ergo *Numinis* cum hic sermo est, summus & intimus significatur; qui totam animam & omnes eius facultates occupet. Sic & *sanctitas* ea intelligitur, * qua omne illud, quod vlla ratione labem nobis adspargere poterat, studioque mentem & corpus conseruandi repugnat, fugimus. Quemadmodum & *charitatem* seu *amorem aliorum* eiusmodi innuimus, qui & opere ipso se prodit, & adfectus purissimus est, sincerissimusque. *1 Tim. 1, 3.* Et haec quidem omnia, cum lege diuina a nobis exigantur, manifestum est, quod omnia, quae his aduersantur, eadem prohibeantur, omnia non tantum dicta & facta, sed cogitata, adfectus, motus: paucis, omnis concupiscentia praua, siue actualis ea sit, siue habitualis. Atque hoc semel hic monuisse sufficiat, ne cum ad singulorum officiorum explicationem descenderimus, illud a nobis saepius repetendum sit.

* Summam officiorum hominis erga seipsum, alias voce *temperantiae* complexi sumus: in *elemens. philof. pract. cap. 4. sect. 1. §. 37.* alibique. conf. & quae diximus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 139.* Nec insolens, vt temperantiae vox in significatione generaliori accipiatur, vt non tantum moderationem circa voluptates corporis denotet, sed circa omnia ea, quae ad hominis conseruationem, aut destructionem, faciunt. Quo sensu CICERO *lib. 1. de finib. temperantiam*, dicit, *quae in rebus aut expotendis, aut fugiendis, vt rationem sequamur, monet.* Responderet fere Graeca vox *σωφροσύνη*. *Εὐφρανότης* tamen eadem voce *sanctitatis* exprimi potest, vt studium simul imitandi sanctitatem *Numinis*, insinuetur. Et licet vox *sanctitatis* generatim ita accipiatur, vt omnia hominis officia sub se complectatur, vti dictum *part. 1. cap. 1. §. 2.* nihil tamen obstat, quo minus & specialius sumatur pro ea virtute, quae officia hominis erga seipsum complectitur, praesertim, cum ita specialiori quadam ratione respondeat notioni *sanctitatis*, quae Deo tribuitur.

§. XLIII.

Sed nunc de institutis quoque, quorum in statu restitutionis habenda ratio, aliquid dicendum est. Haec eadem fere sunt, quae in statu post lapsum iam commemorauimus, nisi quod quaedam iuxta

diuerſas oeconomias federis gratiae acceſſerint, & circa ea quae iam ceteroquin adſint, aliter ſe gerant homines regeniti, quam irrogeniti.

§. XLIV.

Quod ad illa attinet, quae iam adſunt, & velut in ſtatu reſtitutionis ſupponuntur, ea vel immediate a Deo originem habent, vel mediate, vt tamen a Deo ſint ad probata. Ad priorem claſſem pertinent *sabbathum* & *matrimonium*. Et ſabbathum quidem, quo pacto in ſtatu integritatis fuerit inſtitutum nec abrogatum in ſtatu poſt lapſum, iam diximus. Idem porro ſtatu reſtitutionis proſus eſt conueniens, cum die certo, a Deo definito, ceſſare a reliquis operibus, & de reſtauratione imaginis diuinae ſerio cogitare, vtile valde ſit & ſalutare. A patriarchis itaque, virisque ſanctis ante Moſen quin religioſe obſeruatum ſit, non eſt quod dubitemus. Per Moſen autem, iuſſu Numinis, indoli & ſtatu gentis Iſraeliticae fuit attemperatum: donec ceſſante & hacce federis gratiae oeconomia, in locum diei ſeptimae, prima, ſeu dies dominica, ſubſtitueretur. Qua de re ſuo loco * ex inſtituto dicemus.

* cap. 3. ſect. 2. §. 33. ſeqq.

§. XLV.

Matrimonium itidem ad exemplum primaeuae inſtitutionis a regenitis ineundum eſt, docente ſeruatore ipſo, *Matth. XIX, 48*. Paulus praeterea nos condocuit, contineri in eo imaginem coniunctionis inter Chriſtum & fideles, *Ephes. V, 32*. ſed hac de re itidem ſuo loco * plura.

* cap. 3. ſect. 6. §. 1. ſeqq.

§. XLVI.

Ad poſtერიorem claſſem pertinent *dominia* & *pretia* rerum, cum *contractibus*, & reliquis eodem ſpectantibus, itemque ſtatus *herilis* atque *ſeruilis*. Enimuero, licet haecce inſtituta propter hominum indigentiam introducta ſint, & in ſtatu integritatis locum non habuerint, rectiſſime tamen vel apud illos, qui in ſtatu reſtitutionis ſunt, retinentur, ſed ita, vt omnes abuſus, qui inſtitutis hiſce adhaerent, ſedulo euitentur. Etſi enim in credentibus reſtauratio imaginis diuinae inchoetur, per eam tamen minime in eum ſtatum perducuntur, vt hiſce inſtitutis carere queant. Accedit, quod regeniti, aliis hominibus intermixti viuant, adeoque, ſi non propter ſeipſos, certe propter eos, quibuscum varia illis commercia intercedunt, inſtitutis hiſce neutiquam carere poſſent. Vnde mera cerebri ſui figmenta ſecuti ſunt, qui apud chriſtianos hiſce inſtitutis locum eſſe non poſſe, nec debere, ſibi perperam, & incaute perſuaſerunt. *

* & hoc vterius comprobabitur, cap. 3. ſect. 9.

§. XLVII.

§. XLVII.

Sed praeter haecce instituta, in statu restitutionis, alia adhuc accessere, quorum quaedam oeconomiae federis gratiae in veteri, alia eidem in nouo testamento sunt propria. Ad priorem classem praeter alia pertinent sacramenta veteris testamenti, *circumcisio, & agnus paschalis*. Ad posteriorem, sacramenta noui testamenti, *baptismus, & sacra coena*, itemque *ministerium ecclesiasticum*,* a Christo ipso, ad verbum diuinum docendum, & sacramenta legitime administranda, institutum.

* *conf. quae dicentur infra, cap. 3. sect. 2. §. 37. it. sect. 8. per integr.*

§. XLVIII.

Instituti cuiusdam haec est ratio, vt per illud hominibus beneficium aliquod conferatur. Id eundo per omnia, quae hactenus enumerauimus, institutorum exempla, comprobari potest. Vnde patet, quodnam inter *institutum & legem*, intercedat discrimen. Namque vt alia taceam, per institutum, vt diximus, beneficium aliquod confertur illis, in quorum gratiam institutum est, cum tamen lex, proprie spectata, directe eo non tendat, vt conferat beneficium, sed vt exigat obsequium. Praeterea, institutum aliquod non necessario supponit facultatem legislatariam, cum per eos etiam, qui inter se sunt aequales, per pacta & consensum produci possit, cum lex contra sine legislatore concipi nequeat. Et licet haecce instituta a Deo, aut introducta, aut adprobata sint, non tamen hoc fecit, spectatus vt legislator, sed vt benignus pater, qui singulari erga homines amore ductus, hac ratione salutis illorum, aeternae ac temporali, consultum voluit.

§. XLIX.

Interim tamen institutum aliquod, a summo imperante, speciatim Deo, introductum, aut adprobatum, est instar legis. Habet scilicet obligationem, non per se, quatenus institutum est, sed ex lege, quae accedit, aut quae interdum diserte adiicitur. Nimirum, si etiam leges speciales adiectae non sint, obligantur tamen homines ad instituta ista obseruanda ex lege hacce generali: quaecunque ad singulorum hominum pariter ac humani generis salutem & conseruationem faciunt, praesertim si ab ipso Deo hunc in finem instituta & adprobata sunt, ea sunt facienda, omittenda contra, quae iis repugnant.

§. L.

Ex hocce vniuersali iuris diuini principio omnibus natura noto, sua sponte sequitur, omnibus hominibus incumbere, vt vniuersalia eiusmodi instituta obseruent. Nemo enim est, cuius felicitatem

Ggg 2

inter-

internam & externam Deus seruo non cupiat, velitque vt *media ad eam* obtinendam praescripta vsurpet. Omnes itaque & singuli, ad hoc obligati sunt, vt in omnibus, quae ad essentiam instituti istius pertinent, se ad voluntatem Numinis componant. Sapientissimae enim Deo fuisse rationes, cur institutum aliquod hoc vel illo modo voluerit esse comparatum. Homini ergo non licet quidquam mutare, aut ipsum institutum mutilare. * Sic sacramentis, non pro lubitu nostro, vti licet, sed eo modo, quo Deus ea instituit, ea vsurpanda sunt, cum modus & ratio institutionis, modum etiam & rationem ea administrandi, nobis patefaciat.

* Hoc praesertim contra pontificios notandum.

§. LI.

Ex dictis vero nunc luculenter patet, quod & supra obseruauimus, non alias quam naturales, christianos obligare leges. Quae enim specialiori ratione a christianis exigi videntur, partim ad instituta haecenus explicata, pertinent, partim in naturalibus, sed secundum statum naturae integrae & restitutae consideratis, continentur. Interim leges illas naturales, quae nullum institutum supponunt, *absolutas*, quae vero aliquod supponunt, *hypotheticas* vocare liceat. Si enim institutum eiusmodi non esset, obligatio quoque illarum cessaret.

§. LII.

Denique & hocce addendum, licet instituta haecce diuina generatim ad hominum felicitatem tendant, quaedam tamen magis ad internam vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in hominibus restorationem spectare, quaedam autem ad huius vitae felicitatem conseruandam, aut promouendam, praecipue pertinere. Et hinc summa legum hypotheticarum huc redibit: institutis diuinis iuxta praescriptum Numinis sancte vsuendum, vt tum interna hominum felicitas, vnio cum Deo, & restauratio imaginis diuinae in hominibus, tum externa, per ea promoueatur, nec per illorum, quae ad felicitatem externam spectant abusum, felicitati internae obstaculum aliquod ponatur.

§. LIII.

Ceterum, qui leges diuinas secundum rationis ductum considerant, ita procedere solent, vt ex naturae humanae, sed in statu corruptionis spectatae (namque statum integritatis & restitutionis philosophia ignorat) contemplatione, vniuersale aliquod principium forment, ex quo omnes iuris diuini conclusiones ordine deriuent. Cumque in humanae naturae consideratione variis se offerant conceptus, principiis eiusmodi formandis *inseruientes*, mirum non est, in diuer-

diuersas philosophos hic ire sententias, variasque inde & maximam partem inutiles enatas esse disceptationes.* In theologia isto equidem supersedere poteramus labore, cum conclusiones iuris diuini, si non omnes, certe pleraeque immediate ex scriptura sacra probari possint, aut si non immediate & directe, certe per legitimam consequentiam, ex luculentissimis oraculis, facili negotio deducendam. Et haec quidem conclusiones iuris diuini probandi ratio vt simplicior, ita omnium captui est accommodata. **

* Notae sunt variae eruditorum virorum hac de re sententiae, quos inter sine omni necessitate acriter de primo iuris naturae principio, nostra aetate disputatum fuit. Qui cum IO. SELDENO, *lib. de iur. nat. & gent. cap. 10.* septem Noachidarum praecepta huc aduocant, audiendi prorsus non sunt, cum de propositione quadam vniuersali, & adaequata, quaestio sit, ex qua conclusiones iuris naturalis commode deriuari queant. Pari ratione, qui voluntatem diuinam pro principio iuris naturalis venditant, principium cognoscendi a causa, quam vocant, efficiente non discernunt, & alia iterum principia aduocare necesse habent, ex quibus voluntas diuina cognoscatur. Dicitur ea de re in *hystor. iur. nat. §. 47.* EPICVRVS sententia, in sola utilitate principium iuris naturae ponentis, iam passim prostrata est, etiam ab AVGVSTINO, de *doct. christ. lib. 3. cap. 14.* Hoc enim reuera est ius naturae tollere: quod & de THOMA HOBBSIO, in propriae salutis studio iuris naturalis principium collocante, censendum de *civ. cap. 1. §. 7. & in Leviat. cap. 14.* Propriae salutis studium, prout est in hominibus prauorum adfectuum ductum sequentibus, quales natura omnes sunt, nisi alio quodam principio dirigatur, non potest non noxia quaeuis suadere. Interim ipsum EPICVRVM defendit, quantum potest, more suo PETRVS GASSENDVS, in *synagm. philos. Epic. p. 1527.* Sunt porro, qui in actibus, quos bruta & homines communiter appetunt aut auerfantur, naturalis iuris principium sibi inuenisse visi sunt; vid. GVI. GROTIVS, *enchirid. cap. 2. §. 17.* quod alii in cultu diuino, cum IO IOACHIMO ZENTGRAFIO, de *orig. iur. natur. artic. 5. §. 9. & seqq.* alii in amore Dei & hominis, cum HVGONE DE ROY, de *eo, quod iustum est, lib. 1. tit. 3. §. 5.* alii in conformatione creaturae rationalis cum creatore, collocant. In socialitate istud ponit SAMVEL PVFENDORFVS, qui aliorum sententias sub examen reuocat, in *spicileg. controuerf. p. 38. seqq.* Quo pacto nonnullae ex allatis sententiis inter se conciliari queant, ostendere annuitur KVLPIVS, in *colleg. Gros. exercit. 1. §. 6.* Quid in PVFENDORFII sententia viri docti desiderent, notum est. Officia erga alios commode inde deriuari possunt, non aequae officia erga Deum, aut hominis erga seipsum. Rectius HVGO GROTIVS societatis custodiam pro fonte seu principio iuris naturalis assumpsit, in *prolegom. de iur. belli & pacis, §. 8.* quippe, qui inde saltem officia hominis erga alios, aut gentium potius erga gentes, deriuauit. Quae nostra hac de re sit sententia, patet ex *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. §. 22. seqq.* Tota autem haec non adeo magni momenti est controuersia, si ab iis discedas, qui eiusmodi principia ponunt, per quae ius naturae tantum non tollitur, ac plane euertitur. Ceteroquin enim contingere potest, vt, cum varia ratione, varioque respectu natura hominum considerari queat, varia hinc quoque resultent principia, quae aequae equidem vera sint, licet vnum sit euidentius altero, vnum magis adaequatum, quam alterum. Hinc eo tandem maximam partem istae quaestiones redeunt, an hoc aut illud principium sit satis euidentis? an sit adaequatum? quod ex Logieorum praeceptis est definiendum. Maximopere itaque etiam errant, qui ex diuersis istis virorum doctorum de principio iuris naturalis sententiis, incertitudinem iuris naturalis colligere voluerunt, quasi non de euidentis potius, aut aliis requisitis, quam de veritate istorum principiorum disputatum fuisset.

** vid. quae dicta sunt supra, §. 16. & 17. huius capitula.

§. LIV.

Interim nihil tandem obstat, quo minus & hic ad scripturae sacrae ductum, ex humanae naturae, in statu integritatis & restitutionis spectatae, consideratione, primum aliquod iuris diuini principium statuamus, ex quo omnes & singulae conclusiones ordine deriuentur. Haec enim demonstrandi ratio, quod aliquid sit iuris diuini, commode cum priori coniungi potest. Vbi quae ceteroquin philosophi de primo principio, eiusque requisitis monere solent, * itidem sunt obseruanda, nisi quod principium theologicum scripturam pro fundamento habeat, quae sola de statu integritatis & restitutionis nos informat, vt philosophicum ex ratione procedit.

* Silicet, quod debeat esse verum, euidentis & adaequatum. vid. *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 1. §. 13.* Quae omnia ad principium etiam theologicum requiruntur, nisi quod hic non tam adesse debeat euidentia obiecti, vt in philosophicis, quam euidentia testimonii, hoc est, vt clare & euidenter hoc principium in scriptura sacra contineatur.

§. LV.

Ex iis vero, quae supra de humanae naturae in diuersis statibus consideratione, diximus, manifestum est, quoad leges absolutas, non aliud posse iuxta lumen reuelationis, constitui iuris diuini principium, quam hocce: quaecumque vt homo in vnione cum Deo permaneat, & adeo in restauratione imaginis diuinae proficiat, requiruntur, facienda, quae vero eidem repugnant, omittenda sunt. Veritas & euidentia (testimonii, ex scriptura sacra petiti) ex dictis elucescit. Idem vero principium, quod adaequatum sit, per inductionem omnium ac singularum conclusionum demonstrari potest.

§. LVI.

Cum vero triplex legum diuinarum obiectum personale sit, * aliaeque praecipiant, quid immediate erga Deum praestare debeamus, aliae, quo pacto erga nos ipsos, & aliae denique, quo pacto erga alios nos gerere debeamus, vt vbique in vnione cum Deo & imaginis diuinae restauratione proficiamus, tria hinc oriuntur principia subordinata: Deum supra omnia toto corde, totaque anima esse amandum: sanctitati ad exemplum Dei esse studendum; homines alios sincere & sine fuco, esse diligendos. Paucis, cum Paulo dicere posses, viuendum esse, *εὐσεβῶς, σωφρονῶς, καὶ δικαίως*, *Tit. II, 12.* Veritas ex dictis patet. Quod adaequata sint, res ipsa, & nostra docebit tractatio.

* Sunt nonnulli, qui obiectis hisce personalibus bruta, & angelos iungunt, & peculiaris erga eos officia constituunt. Et iureconsultis, quod ad bruta attinet, in ea versatur opinio IO. SCHILTERVS, in *manuduct. philos. mor. ad iurisprud. cap. 1. p. 34.* & ex theologis IUSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, qui in *theol. mor. cap. 18.* ex instituto de officio

officio erga bruta agit. Verum id sine necessitate, aut vlla praegnantia causa fieri, arbitror. Quae enim circa bruta commemorantur peccata, vt crudelitas, immisericordia, amor nimius, & reliqua, pessimos hominis indicant adfectus. Adfectus itaque suos si compescere homo, & in ordinem redigere didicerit, circa rerum creatarum omnium etiam vsurumita, vt decet, versabitur, nec circa bruta, quidquam, quod reprehensione dignum, committet. Vnde ad officia hominis erga seipsum haec commode reuocari possunt. *Locus Rom. VIII, 22.* nostrae adeo non obstat sententiae, vt eandem potius confirmet. Esto enim, per *xriem* ibi intelligi cum reliquis rebus creatis praecipue bruta, quamuis variae eruditorum hac de re extent sententiae, nihil aliud tamen ibi agit apostolus, quam vt impietatem pessimosque adfectus hominum, rebus creatis abutentium redarguat, eumque in finem, vt eorum malitiam exaggeret, sensum quandam iniuriae brutis tribuere videtur. Ceterum, cum in venerationibus etiam, quae delectationis causa instituuntur, prauus eiusmodi & inordinatus adfectus conspiciatur, dum in ipsa crudelitate delectatio quaeritur, quid de illis censendum sit, facile intelligitur. Quod ad angelos attinet, & quidem bonos, cum sint ministri Dei, per quos Deus hominibus varia beneficia praestat, quae nam nostra erga eos sint officia, patet. Nec tamen vt peculiaris ideo clasfis officiorum erga angelos constituatur, necesse esse videtur, cum ex officiis erga Deum, ea, quae angelis ceu Dei ministris, praestanda sint, commode deriuari queant. *Iustus Christophorus Schomervs*, etiam *cap. 19. theologiae suae moralis*, agit de officio nostro respectu diaboli. Sed cum summa istorum officiorum in eo consistat, vt contra diabolum ceu hostem nostrum acerrimum strenue pugnemus, eiusque insidias solerter euitemus, idque nostrae salutis ratio exigat, patet, hoc fluere ex officiis hominis erga seipsum. Reliqua autem, quae ibidem *Schomervs* adfert, alibi attinguntur.

§. LVII.

Legum, quas supra hypotheticas vocauimus, haec est indoles, vt ex communi aliquo & vniuersali principio deriuari nequeant. Instituta enim diuina pariter ac humana, cum natura hominis nexum necessarium non habent, sed a libera instituentium dependent voluntate. Hinc ex ipsa cuiusque instituti indole, officia hominum, quae circa illa versantur, deriuanda. Obligatio autem, quae nos obstringit, vt institutis istis, ea qua decet ratione vtamur, ex communi illo, supra * iam a nobis designato iuris diuini principio, prouenit.

§. 48. 49.

CAPITIS TERTII

DE

LEGIBVS DIVINIS IN SPECIE

SECTIO I.

DE OFFICIIS HOMINVM ERGA DEVM,
SPECIATIM DE CVLTV DEI INTERNO.

Σύνοψις.

Descenderum ordo, §. 1.
Amar seu cultus Dei praesupponit eius
agnitionem, quae paucis describitur, §. II.

Agnitio haec, si recte se habere debeat, necesse
est, vt sit explicata, §. III.
vera quoque, viua, & efficax, §. IV.

itemque

itemque sufficiens, §. V.

Obiectum huius agnitionis est Deum, qua essentiam, attributa, opera & voluntatem, spectatum, §. VI.

Deum esse in essentia unum, sed trinum in personis, §. VII.

Attributa Dei sunt vel naturalia, vel moralia, §. VIII.

Quaenam ad utramque classem pertineant, §. IX.

Opera diuina, partim in regno naturae, partim in regno gratiae conspiciuntur, §. X.

Voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio cognoscitur, §. XI.

Agnitio Dei, haecenus delineata, ex scriptura sacra est haurienda, §. XII.

Ad eam acquirendam & augendam, lege diuina obligati sumus: quod cum aliunde, tum ex primo maxime probatur iuris diuini principio, §. XIII.

Item ex primo decalogi praecepto, aliisque scripturae dictis, §. XIV.

Obligati ad hoc sunt non tantum clerici, sed omnes omnino homines, §. XV.

Peccant mortales contra hanc legem multiplici ratione, speciatim per ignorantiam, §. XVI.

Item, si quis implicitam notitiam sufficere putet: ut & per errores, quorum alii circa ipsum cognoscendi principium, alii circa dogmata hinc deriuata, versantur; quinam ad priorem classem pertineant? §. XVII.

quinam ad posteriorem? §. XVIII.

Speciatim errores praecipui indicantur circa Numinis essentiam & attributa, §. XIX.

circa opera eius, in regno naturae & gratiae, §. XX.

circa voluntatem, tum legalem, tum euangelicam, §. XXI.

Peccatur porro contra hanc legem per scepticismum, §. XXII.

& nimiam curiositatem in rebus diuinis, §. XXIII.

Ipse cultus Dei, & quidem internus, consistit in amore Dei, §. XXIV.

Cultus interni nomine quid nobis veniat? §. XXV.

Vox cultus, interdum late accipitur, ut agnitio-

nem etiam Dei complectatur: vocatur alia & adoratio, quae tamen voce specialius accepta, a cultu generatim spectato, differt, §. XXVI.

Obiectum cultus diuini unicum est verus Deus, §. XXVII.

& quidem tota sacrosancta trinitas, §. XXVIII. etiam humana Christi natura, §. XXIX.

quod probatur, §. XXX.

Spiritus sanctus itidem pertinet ad obiectum cultus diuini, §. XXXI.

cultus Dei internus pro diuersis amoris speciebus, diuersis absoluitur partibus, §. XXXII.

quod ulterius explicatur, §. XXXIII.

Quod fides specialis in Christum, specialiori quadam ratione, ad cultum Numinis internum pertineat, §. XXXIV.

Inter partes cultus interni, speciatim considerandas, primo se offert amor Dei specialis, qui describitur, §. XXXV.

Cur dicatur adfectus? §. XXXVI.

est amor concupiscentiae, §. XXXVII.

fundamentum huius amoris, §. XXXVIII.

effectus eius, §. XXXIX.

Quod ad eiusmodi amorem lege diuina obligati sumus, probatur, §. XL.

Alter pars cultus interni est reuerentia seu timor Dei: qui describitur, §. XLI.

Quo pacto vox timoris hoc loco accipitur, §. XLII.

non intelligi hic metum seruilem, sed timorem filialium, §. XLIII.

fundamentum huius timoris, §. XLIV.

longe rectius ex scriptura hoc intelligitur, quam ex ratione, §. XLV.

Effectus huius timoris, §. XLVI.

Deum ita timendum esse, probatur, §. XLVII.

De spe & fiducia in Deo collocanda, §. XLVIII.

Quare spes & fiducia hic coniungantur, §. XLIX.

fundamentum spei, §. L.

obiectum eius speciale, §. LI.

Fundamentum fiduciae, §. LII.

Quod lege diuina ad spem pariter ac fiduciam obligati sumus, probatur, §. LIII.

Obedientia erga Deum, quae itidem cultus interni partem constituit, quid sit? §. LIV.

quo pacto interna obedientia ab externa differat, §. LV.

fundamen-

fundamentum obedientiae, §. LVI.

Oritur inde non tantum obsequium, sed & obsequii promptitudo, §. LVII.

Quae obedientiae in regentis, quoad statum evangelicum sit ratio, §. LVIII.

Non tantum in externis, sed & internis actibus, consilii, tum quoad agenda, tum quoad intermissenda, §. LIX.

Ad obedientiam istam hominem obligatum esse, probatur, §. LX.

Quid sit invocatio Dei mentalis, item gratiarum actio mentalis, §. LXI.

Viraque ad cultum Numinis pertinet, & est amoris quaedam modificatio, §. LXII.

Determinatur namque amor Dei in invocatione, per considerationem indigentiae, tum nostrae, tum alienae, §. LXIII.

quoad bona tum temporalia, tum spiritualia, §. LXIV.

Inuocationis mentalis ratio formalis, ac fundamentum, §. LXV.

Quae a Deo expetimus, certo ordine, & secundum voluntatem eius expetenda sunt, §. LXVI.

Quid per gratiarum actionem hic intelligatur, §. LXVII.

est & ea amoris certa ratione determinati, species, §. LXVIII.

fundamentum gratiarum actionis, §. LXIX.

Concurrit in ea intellectus, proprie tamen pertinet ad voluntatem, §. LXX.

Quod lege divina, tum ad inuocationem Numinis, tum ad gratiarum actionem obligati sumus, probatur ex primo iuris diuini principio, item ex praeecepto decalogi primo & secundo, §. LXXI.

item ex aliis scripturae dictis, §. LXXII.

Denique & fides specialis in Christum ad cultum Numinis internum pertinet, §. LXXIII.

quae neutiquam unico actu absolvitur, sed per omnem vitam est continuanda, §. LXXIV.

Spektatur hoc loco vs officium, §. LXXV.

Ad eam nos lege diuina obligatos, probatur ex primo iuris diuini principio, §. LXXVI.

item ex primo decalogi praeecepto, & aliis scripturae dictis, §. LXXVII.

fundamentum fidei, §. LXXVIII.

Quae legi, cultum internum Numinis praecipienti, aduersantur, summam indicantur, & ad duo reuocantur extrema, §. LXXIX.

Quo pacto contra amorem Dei specialem peccent, qui constituti sunt in statu securitatis, §. LXXX.

item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. LXXXI.

Peccata contra reuerentiam ac timorem Dei, §. LXXXII.

Certos in hisce peccatis dari gradus, §. LXXXIII.

Quo pacto contra spem erga Deum peccent, qui constituti sunt in statu securitatis, §. LXXXIV.

item, qui constituti sunt in statu seruitutis, §. LXXXV.

Peccata contra fiduciam in Deo collocandam, §. LXXXVI.

Obedientiae repugnat inobedientia: quae vel spontanea est, vel iniuta, §. LXXXVII.

item vel totalis, vel partialis, §. LXXXVIII.

Repugnat eidem obsequium peruersum ac imptium, §. LXXXIX.

Contra inuocationem Dei peccant, qui cum ant plane non inuocant, §. XC.

aut non recte inuocant, §. XCI.

Peccata contra gratiarum actionem, §. XCII.

item, contra fidem specialem in Christum, §. XCIII.

Vi ad cultum internum ipsum, ita & ad media, cultum huncce promouentia, quilibet homo obligatus est, §. XCIV.

Media haec vel generalia sunt, §. XCV.

vel specialia, amorem, timorem, spem & fiduciam excitantia, §. XCVI.

ad obedientiam, inuocationem, gratiarum actionem impellentia, §. XCVII.

fidem in Christum augentia & fouentia, §. XCVIII.

Ad impedimenta quoque cultus interni remouenda homo obligatus est: quae vel generalia sunt, §. XCIX.

vel specialia, ratione amoris, §. C.

item ratione timoris & reuerentiae, siue haec ad securitatem ducant, §. CI.

siue ad superstitionem, §. CII.

impedimenta ratione spei & fiduciae, §. CIII.

item ratione obedientiae, §. CIV.

ratione inuocationis & gratiarum actionis, §. CV.

& denique ratione fidei in Christum, §. CVI.

§. I.

Inter leges diuinas, primum merito locum tenent, quae nobis officia erga Deum praescribunt. Earum summam in eo consistere, vt Deum supra omnia sincere & toto corde diligamus, supra iam diximus. Sed nunc paulo vberius hoc exponendum. Quod vt ordine fiat, primo de cultu Dei interno, qui totus fere amore absoluitur, tum & de externo, qui ex illo fluit, agemus. Praemittemus autem, quae amor, seu cultus Dei internus, necessario praesupponit.

§. II.

Praecedit amorem, seu supponitur, vera & viua Dei *agnitio*, eaque non tam ex lumine rationis, quam ex lumine reuelationis seu scriptura sacra haurienda, quippe quae nos plenissime & sufficienter de Deo, eiusque essentia, operibus & voluntate, erudit. Haec enim omnia non tantum scire, sed assensu quoque firmo, auctoritate scripturae sacrae innixo, comprobare oportet, siquidem agnitio recte se habere debeat.

§. III.

Manifestum est, quod agnitio haec, de qua loquimur, *expressa seu explicita* notitia esse debeat. Ea enim, quam *implicitam* nonnulli vocant, nulla est, & nomine notitiae, aut agnitionis prorsus indigna. * Si quis enim dicat, se credere, quod alii homines aut ecclesia credit, & tamen, quid ecclesia aut alii homines credant, ignoret, ille etiam quid credat, nescit. Ignorantia haec est, non notitia. Parumque etiam nobis prodest, quod alii recte credant, aut Deum agnoscant, *cum iustus sua, non aliena, fide viuat. Habac. II, 4. Rom. I, 17. Ebr. X, 38.*

* Romanensium hunc errorem, notitiam quandam implicitam statuentium, passim & saepius profigarunt nostrates.

§. IV.

Quod *vera*, itemque *viua & efficax* debeat esse agnitio Dei, patet ex ipsa natura, & indole notitiae seu cognitionis in spiritualibus. * Idemque patet ex natura amoris seu cultus diuini, qui agnitionem hanc supponit, vel praerequirit. Si enim a veritate quis aberraret, hoc est, Deum non recte cognosceret, Deum quoque non recte amaret, immo forte loco veri Dei aliud quid amaret. Si autem nec viua, nec efficax sit haec agnitio, amorem quoque producere aut conseruare non posset, quorsum tamen agnitio, prout nunc eam spectamus, comparata esse debet. conf. *Psalom. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr. VI, 4, 5.*

* conf. quae diximus in *prolegom. part. I. §. 8. & 9.*

§. V.

§. V.

Praeterea, licet haec agnitio in hac vita neutiquam sit perfecta ex omni parte, & consummata, debet tamen esse *sufficiens*, pro cuiusque statu, & indole, vt quis nihil eorum ignoret, quae scire de Deo debet, quaeue ad amorem eius in corde nostro producendum, atque fouendum, sunt necessaria. Et ita intelligendi sunt, qui cognitionem Dei in *comprehensiuam*, & *apprehensiuam* dispescunt, & non hanc, sed illam in hancce vitam cadere, docent, apprehensiuae autem in vita demum aeterna locum esse.

§. VI.

Obiectum agnitionis huius est Deus, qua *essentiam & attributa*, itemque *opera & voluntatem*, spectatus. * Et ad essentiam quidem eius quod attinet, & ratio & scriptura docet, Dei nomine venire ens omnium perfectissimum, quod reliquorum entium omnium causa sit. Paucis multa nonnulli comprehendere voluerunt, dum dixerunt, Deum esse spiritum independentem. ** Quod non ita capiendum, ac si qui haec dicit, ipsam Numinis essentiam se plene ac adaequate cognoscere profiteatur, sed quod hac ratione perfectionum diuinarum summa, prout, pro nostrae cognitionis modulo nobis innotescit, velut in compendio exprimitur.

* Supponimus itaque certum, & ab omnibus sanae mentis hominibus comprobatum, dari Deum. Hoc enim ni esset, frustra quoque esset omnis nostra de Dei agnitione tractatio. Non tantum vero hoc a posteriori, vt loquuntur, constat, seu argumentis a creaturarum indole, structura, ordine, pulchritudine, operationibus, aliisque, desumptis, demonstrari potest, vti post THEOPHILVM RAVNAVDVM, *theol. nat. dist. 5. qu. 1. art. 6.* pluribus demonstrarunt SAMVEL PARKERVS, in *dissertationibus de Deo & providentia diuina*, RICHARDVS BENTLEIVS, de *stultitia & irrationabilitate atheismi*, IAQVELOT, in *dissertationibus de existentia Dei*, Gallicana lingua scriptis, alique: sed & a priori, per notitiam innatam omniumque hominum cordibus inscriptam, cuius ea vis est & efficacia, vt quam primum hanc propositionem, *Deus est*, audiant, si modo sanae mentis sint, singulari & ineuitabili propensione vergeantur, eidem assensum praebere. Sunt equidem nonnulli, qui vt generatim notitias insitas, ita & speciatim notitiam innatam Dei negant & in dubium vocant, quod & SOCINVS facit, in *praefat. theol. cap. 2.* & SIMON EPISCOPIVS, *lib. 1. institut. theol. cap. 3.* & PETRVS CHAVVINVS, de *relig. natur. part. 1. cap. 4.* sed perperam id fieri patet ex iis, quae supra ad *cap. 2. §. 5.* prolixè pro notitia insita disputauimus. Cum verò contra notitiam insitam cum primis vrgeri soleant exempla aut singulorum hominum, aut integrarum gentium, quae nullum sciuisse, aut agnouisse Deum dicuntur, quid ad hoc respondendum sit, itidem ex supra dictis constat: posse videlicet hanc notitiam omnino aut supprimit aut impediti, quo minus in actum erumpat: addendum tamen, incerta aut omnino falsa esse, quae de integrarum gentium atheismo iactantur, qua dere erudite disserit IOAN. LVDOVICVS FABRICIVS, in *apologetico pro genere humano contra calumniam atheismi*. Iungenda, quae egregie hac de re obseruauit auctor eruditissimus libri, qui hoc ipso, quo haec scribo, anno prodit, & cui titulus: *Entretien sur diuers sujets d'histoire, de litterature, de religion, & de critique, p. 254. seqq.* Quo pacto notitia, quam hic asserimus Dei insita, ab idea innata RENATI CARTESII differat, alibi expli- catur. conf. *dissertatio nostra, de pietate philosophica seu religione naturali, in selectis iur.*

nat. & gent. § 13. & 14. Quenam autem omnium hominum circa existentiae Numinis agnitionem officia sint, bene & eleganter explicat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. mor. cap. 6. §. 4. p. 205.* Cum enim in antecedentibus existentiam Numinis paucis demonstrasset, *enit omnia igitur, inquit, hanc naturae ductum sequi, illique adhaerere oportet hominem, atque ab omni inturia & petulantia ingenii igniculos hos extirpaturi penitus suis cauere.* Officium hoc esse omnium in toto orbe bonium, ut cognitionem Dei sibi curae habeant, docet apostolus, cum Athenis in areopago dicens, propterea mortalibus terram colendam datam esse inquit, ut quaerant dominum, an contingere & inuenire eum desat, utique non longe ab unoquoque nostrum remotum, *Athor. XVII, 27.* Cum vero philosophicarum demonstrationum non omnes sint capaces, quo pacto rudiores hic se gerere debeant, idem recte subiicit: *Dignitas certere urget, dum in hac contemplatione animus defigitur, ut quam firmo fundamento nitatur perpetua diuinitatis persuasio ulterius consideret, quicumque alioris philosophiae se capax esse animaduertit.* Omnes tamen homines non possunt isto acumine ingenii, ut examen eiusmodi sustinere possint, praestatque simplici obsequio naturale lumen tanquam ducem sequi, quam, quae ipsi fides habenda sit, disputare. *Quem demonstrare nescit, sufficit credere Deum, libr. XI, 6.* Sed id quoque recte addit, de existentia Dei, ne quidem ad horam dubitare fas esse, ut neque ad horam improbum esse licet. Ineptum praeterea est de rei cuiusdam existentia dubitare velle, de qua ob summam euidenciam dubitari nequit. Denique & id recte & accurate idem auctor §. 5. ostendit, & rationis & sensus interesse, ne quis sibi hanc veritatem excuti patiatur.

** Voce enim *spiritus*, omnes perfectiones Deo cum rebus creatis, quas inter spiritus eminent, communes, sed eminentiori quadam ratione Deo conuenientes, voce *independens* autem ea omnia, quibus a rebus creatis Deus discernitur, & infinitum in modum distat, exprimere volunt.

§. VII.

Vnum esse in essentia Deum, nec plures quam vnum esse posse, & ratio & reuelatio docet, sed haec addit, eundem esse trinum in personis, patrem, filium, & spiritum sanctum.** Qui ergo aut unitatem essentiae, aut personarum trinitatem, vel negant, vel in dubium vocant, Deum non recte cognoscunt. conf. Io. XVII, 3. Matth. XXVIII, 19.* Falluntur igitur maxime, qui ad salutem non esse necessarium putant, trinitatem personarum in vna essentia credere,*** adeoque & homines ad Deum hac ratione agnoscendum, non esse obligatos.

* Unitas essentiae diuinae intelligitur, non specifica, ut loquuntur, ut essentia diuina *causa* species plura indiuidua numero distincta sub se complectatur, quemadmodum IO. PHILOPOPOVS, philosophus peripateticus, sensisse dicitur, unde haecesis Tricheitarum in ecclesia orta, de qua vid. LEONTIVS BYZANTINVS, *lib. de scelis, art. 5.* & PETRVS IVRIEV, *de la religion du latitudinaire, part. 2. cap. 5. p. 215.* sed numerica, ut non tantum vnus, sed vnicus etiam sit Deus. Eiusmodi vero vnitas in ipso conceptu Dei inuoluitur, ut rationes pro unitate Dei asserenda adferre necesse non sit, cum statim, ac quis intelligit, quid sit Deus? non possit non intelligere, vnicum saltem esse Deum, nec plures esse posse. Interim legenda, quae pro unitate Dei comprobanda adferre ATHENAGORAS, *legat. pro christianiis, p. 67.* HVGGO GROTIVS equidem, haec notiones: Deos plures vno non esse; nihil eorum, quae videmus, Deum esse; non aequae euidentes esse, ac illam de Numinis existentia notitiam, existimat; indeque concludit, poenis humanis non aequae obnoxios esse, qui illas in dubium vocant, ac qui hanc negant, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 20. §. 45. 47.* Sed de poenis humanis, quousque iis obnoxii sint, qui eiusmodi veritates in dubium vocant, nunc non disputabimus. Id tamen GROTIUS concedere non possumus, p. 67.

propositionem, quae docet, Deum esse vnum, minus euidentem esse, quam eam, quae docet, Deum esse. Eaedem enim profus rationes, quae Deum esse docent, simul fuedent, eum esse vnum, seu vnum. Hinc & sapientiores ethnicorum, vnum esse Deum, intellexerunt, & confessi sunt. conf. dissertatio de *pietate philof. seu religione nat.* §. 19. add. P. ETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euangel. prop. 4. p. 122.*

** Ex ratione enim hoc non constat. Etsi enim similia quaedam inueniri queant, quae hocce mysterium quodammodo illustrent, quanquam in iis quoque caute admodum procedendum, probari tamen, aut demonstrari argumentis ex sola ratione petitis nequit. Vnde post multos alios, qui irrito conatu ingenii vires hac in re periclitari voluerunt, operam, quod aiunt, oleumque hic perdidit PETRVS POIRETVS, dum omnino mathematica quadam, vt illi videtur, demonstratione hocce mysterium comprobare voluit, in *cogitat. rationalib. de Deo, anima & malo, lib. 3. cap. 8.* Lubricum enim admodum est fundamentum, cui totum hocce aedificium superstruit, ex hypothesi quippe de animae facultatibus desumptum, in qua paucissimos forte mortalium secum consentientes habebit. Reliquos, qui in eandem ingressi sunt sententiam, indicaui in *dissertat. de pietate philosophica, seu relig. natur.* §. 20. Interim etsi ratio hoc mysterium ignoret, non tamen est contra rationem, idemque ex euidentissimis scripturae sacrae oraculis aperitissime constat; vti alio loco ex instituto ostenditur.

*** Cum ex scriptura sacra constet, Deum esse in essentia vnum, & trinum in personis, sequitur, eos falsum & erroneum de Deo sibi formare conceptum, qui eum ita vnum credunt, vt negent, esse trinum, Deumque adeo non recte agnoscere. Accedit, quod tota salutis nostrae oeconomia huic trinitatis mysterio innititur, adeo, vt, qui hoc negat de Christo, & toto redemptionis negotio recte sentire nequeat. Si quis ergo dicit, agnitionem huius mysterii non esse necessariam, perinde est, ac si dicat, non necessarium esse ad christianae religionis cognitionem ea scire, quae ad ipsum religionis christianae fundamentum pertinent. Fundamentum fidei est Christus, 1 *Cor. III, 11. lapis angularis* ideo dictus, *Ephes. II, 20.* Immo haec est vita aeterna, si cum patre cognoscamus eum, quem misit, Iesum Christum, *Ioan. XVII, 3.* At Iesum Christum nemo recte cognoscit, qui non eum vt verum Deum pariter ac verum hominem cognoscit, adeoque mysterium trinitatis admittit. add. GEORGIIVS EVELLI *iudicium ecclesiae catholicae trium primorum saeculorum, de necessitate credendi, quod Dominus noster Iesus Christus sit verus Deus.*

§. VIII.

Non minus vero necessarium, vt reliqua etiam Numinis attributa cognoscamus,* nisi & hic a recto aberrare tramite, & contra officium agere velimus. Ea vel *naturalia* sunt, vel *moralia*, si de rebus diuinis, more humano loqui fas est. Haec summam Numinis perfectionem in iis, quae morum nomine apud mortales veniunt, arguunt, reliqua, quae tum in regno naturae, tum in regno gratiae summam eius excellentiam praestantiamque indicant, *naturalia* nobis vocantur, prout a *moralibus* nimirum distinguuntur.

* Agnoscenda sunt attributa diuina, non tantum, quod ceteroquin agnitio Dei recte se non haberet, sed & quod fundamentum praebeant cultus interni, vt ex dicendis patebit; immo quod generatim homines ad legum diuinarum obseruantiam efficacissime impellant. Recte hoc & HVGO GROTIVS obseruauit. Cum enim communes quasdam de Deo notiones attulisset, ex hisce autem, inquit, *notionibus contemplationes sequuntur actiuae, vt, Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum; de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 20. §. 45.*

§. IX.

Ad priorem classẽ spectant, *infinitas, immensitas, aeternitas, omnipraesentia, omnipotentia, omniscientia, & reliqua*. Eorum, quae ad posteriorem classẽ pertinent, summa continetur in *amore*, 1 *Ioan. IV, 8.* cumque Deus & seipsum amet, & res a se conditas, speciatim homines, ex priori quidem amoris specie, *sanctitas* oritur, *Leuit. XIX, 2.* 1 *Petr. I, 15. 16. 17.* & inde porro *iustitia*, praesertim *vindicatiua*, *Exod. XX, 5.* *Rom. II, 5. 8. 9.* itemque *veracitas*, *Ebr. VI, 18.* ex posteriori, *benignitas*, *Psal. XXXIV, 9.* *CVII, 1.* *gratia*, *Psal. CIII, 11. 12.* *miseriordia*, *Pf. CIII, 13.* *Luc. I, 50. 54.* 2 *Cor. I, 3.* *longanimitas & patientia*, *Rom. II, 4.* &c. Et haec quidem, pro nostri instituti ratione, cum primis nobis obseruanda sunt attributa, cum inde exemplum quoque capere homo debeat, ad quod se componat. conf. *Matth. V, 48.*

§. X.

Agnosendus quoque Deus est quoad *opera*, quae partim in *regno naturae*, partim in *regno gratiae* conspicua sunt. In regno quidem naturae, *creatio*, *Psal. CXXXIX, 5. 6. 12. 13. seq.* & *providentia*, non solum generalis, quae ad omnes res creatas se extendit, *Psal. CIV. & CXLVIII. per integr. it. Matth. VI, 26. seqq.* sed & specialis, quae hominum genus, *Matth. VI, 27. 28.* *Actor. XVII, 28.* item specialissima, quae fideles & sanctos respicit. *Rom. VIII, 28.* In regno gratiae, *redemptio*, *Ioan. III, 16.* *Luc. I, 74.* 1 *Petr. I, 18. 19.* *Tit. II, 14.* *illuminatio*, 2 *Cor. IV, 6.* *conuersio*, *Actor. XVI, 14.* *regeneratio*, *Ioan. III, 3. 5. 6.* *iustificatio*, *Rom. III, 24. 25.* *sanctificatio*, 1 *Thessal. V, 23.* & reliqua.

§. XI.

Denique & quoad *voluntatem suam* agnosendus est Deus, idque vel maxime, vt ad hancce nos componendo, nostrum testemur amorem. Cognoscitur autem voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio; seu in federe operum, & in federe gratiae. Et licet fedus operum, hodie amplius locum non habeat, ita quidem vt per legem iustificemur, non tamen ideo omnis vsus legis cessat, vt supra* demonstraui-
mus. Hinc quae in euangelio conspicitur voluntas Numinis accurate obseruanda, vt ordine eo, quem euangelium praescribit, salutem consequi annitamur. Inde vero etiam patescit, quae regentis omnibus faciendae sint, & quas causas speciales habeant, se in omnibus conformandi ad voluntatem Numinis. Qua de re itidem supra dictum.**
add. *Rom. II, 9.* *Matth. XI, 22.* *Ebr. II, 2. 3.*

* in prolegom. §. 8.

** cap. 2. §. 9.

§. XII.

Ea, quam hactenus delineauimus Numinis, qua essentiam, opera & voluntatem, agnitio, ex scriptura sacra haurienda. Ratio enim ple-
raque horum ignorat, nec perfecte aut sufficienter, aut de essentia, aut
de operibus, aut de voluntate Numinis nos instituit. Vnde simul,
quam turpiter errent, qui ratione duce atque magistra, aeternam se
consequi salutem posse, existimant,* patet.

* Plurimi tamen, et diuersis hypothesebus innixi, hoc faciunt, de quibus dictum in *animaduersionibus in Petri Chouini librum de religione naturali, cap. 1. in parergis historicotheolog. p. 405. seqq.* Eodem tendit hypothesis de lumine immediato, omnibus hominibus innato, & ad salutem sufficienti, quam auctor libri: *fides & ratio collatae, §. 145. seqq.* reuocauit, quam supra *part. 1. cap. 1. sect. 2. ad §. 49.* confutauimus.

§. XIII.

Iam, quod talem agnitionem Numinis lex requirat, seu, quod ad
eam sibi comparandam homines obligati sint, vel ex eo patet, quod
sine ea rite amari Deus nequeat. Potest tamen idem luculentius de-
monstrari ex primo, quod supra constituimus, iuris diuini principio.
Si enim vnio cum Deo, eiusque continuatio, imaginisque diuinae res-
tauratio requirit, vt sincero Numinis amori studeamus, hocce vero
studium requirit, vt Deum recte agnoscamus, & in hac agnitione ma-
gis magisque proficiamus, sequitur, quod iure diuino ad hanc cogni-
tionem, & eius incrementum quaerendum, obligati simus,

§. XIV.

Patet idem ex praecepto primo decalogi: *ego sum dominus Deus tuus, non habebas deos alienos coram me. Exod. XX, 2. 3.* Duo namque in hisce verbis indicantur, primo, quod Deum verum pro nostro * Deo habere debeamus; deinde, quod non habere debeamus, deos alienos. Iam quod ad prius attinet, nemo potest verum Deum pro suo Deo habere, nisi verum Deum, qualem se reuelauit, agnoscat. Eoque & alia scripturae effata pertinent, quae cognitionem veram Numinis commendat regentis, aut ab iis requirunt, *Ierem. IX, 23. 24. Ioan. XVII, 3. add. Psal. XLVI, u. C, 3. Hof. VI, 6.* itemque & ea, in quibus regenti crescere dicuntur in cognitione Numinis. *conf. 1 Cor. I, 5. Ephes. I, 17. Phil. III, 9.* Mitto alias rationes, quae ab aliis adferri solent.

* Singularis namque emphasis latet in pronomine TVVS, cum dicitur: *ego sum dominus Deus TVVS*, quam eleganter explicat B. LV THERVS apud IOAN. CONRADVM DANHAVERVM, in *colleg. decalog. p. 48.*

§. XV.

Agnitio haecce Numinis non a clericis saltem, aut ecclesiae docto-
ribus requiritur, vt perperam nonnulli sibi persuadent; sed suo modo,
ab

ab omnibus christianis, licet in illis perfectior esse debeat. *Ioan. VI, 45. Coloss. I, 28. III, 16.* Vnde & frustra sub nomine *simplicitatis*, ignorantia a quibusdam excusatur. conf. *Rom. XVI, 19. 1 Cor. XIV, 20. Ephes. IV, 14.* Et licet diuersi sint cognitionis gradus, quilibet tamen operam dare debet, vt sufficientem cognitionem sibi comparet, & in ea quotidie proficiat. *Matth. XIII, 12. 1 Cor. XII, 11. 2 Petr. III, 18. Ephes. I, 17.*

§. XVI.

Multiplici ratione homines contra hancce Numinis legem peccant. Primo ipsa in vitio posita est *ignorantia*, cum quis ignorat, quae de Deo, eiusque essentia, operibus, voluntate scire poterat ac debebat. Quod ita intelligendum, si homo intermittat ea vsurpare media, quibus depellere ignorantiam, & ad veram Dei rerumque diuinarum peruenire notitiam, poterat, adeoque actu ignoret, quae scire poterat & debebat. Eam enim maxime culpabilem esse ignorantiam, nemo dubitauerit, quamuis & generatim quaelibet ignorantia corruptae naturae humanae indicium praebet. * conf. *Ephes. IV, 18.*

* conf. quae dicta sunt supra, *part. I. cap. 1. sect. 2. §. 11.*

§. XVII.

Quemadmodum etiam explicita tantum agnitio, eaque vera, hoc nomine digna est, ita grauissime peccant, qui aut *implicita* contenti sunt, aut sua culpa *erroribus* variis inuoluuntur. conf. *Ephes. IV, 22.* Errorum autem hic tanta occurrit varietas, tanta multitudo, vt illorum inire numerum, sit supra vires hominum positum. Iuuabit tamen, praecipua quaedam, ad quae reuocari possunt, indicare capita. Sic alii versantur circa ipsum *principium cognoscendi* Deum, resque diuinas, alii circa *dogmata* ex hocce principio deriuata. Ad priorem classem pertinent omnes illi, qui de scriptura sacra minus recte sentiunt, * eiusque in dubium vocant perfectionem, sufficientiam, perspicuitatem, cum primis autem, qui ipsam eius diuinam negant inspirationem, & rationem potius quam scripturam sequi malunt, aut scripturae aliud cognoscendi principium, reuelationes scilicet immediatas, aut traditiones, adiungunt, vel omnino praeferunt.

* Solent hodie communi *antiscripturariorum* nomine comprehendi: quorum vt diuersae sunt opiniones, ad labefactandam tamen scripturae sacrae auctoritatem tandem conuolunt, ita diuersis ad eas tuendas hypothesibus causisque inducuntur. Agitur hac de re ex instituto in theologia polemica. Referas huc quodammodo *rationalistes* etiam & *naeuralistas*, de quibus dictum, *part. I. cap. 1. sect. 2. §. 27. & 30.*

§. XVIII.

Ad posteriorem classem pertinent, primo, qui omnino cum scripturae diuina auctoritate, ipsam Numinis existentiam negant, vt tota
atheo-

atheorum cohors,* quorum pro diuersitate principiorum, ex quibus impietatem suam deriuant, magna est varietas; deinde, qui de essentia, attributis, operibus, voluntate diuina non recte sentiunt. Et hi quidem in duplici constituti sunt discrimine. Nonnulli scripturam sacram vtriusque federis amplectuntur, & nihilofecius de Deo rebusque diuinis errores grauissimos fouent, alii hisce erroribus impliciti sunt, quia scripturam sacram, aut in vniuersum, aut qua nouum testamentum, repudiant. Illi, si errores suos pertinaciter tueantur, *haereticorum*, hi vero *infidelium* nomine, venire solent. **

- * Diuersa *atheismi* solent genera constitui. Alius enim est *theoreticus*, alius *practicus*. Practicus est, cum quis vitae morumque impietate demonstrat, se nullum Deum credere, etsi ore eundem profiteatur: quanquam fieri etiam possit, vt quis impie viuat, etsi Deum credat. Nihil enim est frequentius, quam vt homines ea agant perpetrentque, quae non agenda esse ipsimet credunt, statuuntque. Atheismus theoreticus, de quo nunc nobis sermo est, iterum vel *rudior* est, vel *philosophicus*. *Rudior*em voco, qui est hominum plebeiiorum, & qui litteras nesciunt, hinc & de aliis phaenomenon naturalium rationibus reddendis, quas reddere debent, qui primam causam tollunt, non sunt solliciti. Hi nesciunt, cur Deum negent, sed ideo in eam sententiam ingrediuntur, vt eo tutius peccare, & sine meru poenae vitii indulgere liceat. *Philosophicus* est, quando quis ita Deum negat, vt simul aliud quoddam sibi systema fingat, iuxta quod phaenomena rerum naturalium explicare queat. Et hic iterum totuplex est, quotuplicia fere sunt philosophorum systemata, explicandis rerum naturalium causis insistentia, quibus athei abutuntur, possertque alius Aristotelicus, alius Epicureus, alius Stoicus dici, a quo non procul distat illud, quod nostra aetate renouauit BENEDICTVS SPINOZA, qua de re pluribus a me dictum in dissertatione de *Spinozismo ante Spinozam, in analect. histor. philos. pag. 320. seqq.* Sunt equidem, qui dubitant, an omnino deatur atheus theoreticus? Sed experientiae ipsi repugnare videntur. Etsi enim non dubitem, insitam istam de Deo noticiam vix a quoquam mortalium ita supprimiti posse, vt non subinde conscientiae morsus sentiant, & veritatis vis vel illis inuitis erumpat: fieri tamen potest, vt per summam animi malitiam quadatenus eandem reprimant, & hinc sibi persuadeant, non esse Deum, idque verbis pariter ac factis testentur. Et tales homines, proh dolor! omni tempore fuisse, & hodie plures forte esse, quam vulgo creditur, non est, quod dubitemus. De illis, qui iam apud ethnicos atheismi nomine infames fuere, vt EPICVRO, PROTAGORA, DIAGORA, THEODORO CYRENAICO, aliisque, nunc nihil dicam: cum non nesciam, quosdam a quibusdam defendi: fieri etiam potuit, vt ethnici eos, qui ab idololatria & superstitione alieni erant, impietatis & *idolatriae*; accusarint, eo, quod constet, ipsis christianis olim ab ethnicis atheismi crimen obiectum fuisse. Quidquid huius sit, id tamen certum, pleraque gentilium philosophorum systemata, quibus rerum naturalium causas explicare annebantur, ad splendendum & fouendum atheismum perquam fuisse accommodata. Fuisse autem deinceps inter christianos recentiori praesertim aetate, & hodie adhuc esse, qui hocce impietatis genere se obstrinxerunt, historiarum nos dubitare non sinunt monumenta; auctoresque, qui velut historiam atheismi condiderunt, abunde testantur, vt sunt MARINVS MERSENNVS, *comment. in Genesis*, GIBERTVS VOETIVS, *disput. de atheis & atheismo, tom. 1. disp. select.* THEOPHILVS SPIZELIVS, in *scrutinio atheismi historico-aetiologico, & epistola ad ANTONIVM REISERVM, de atheismo eradicando, vt & REISERVS ipse in dissert. epistol. ad SPIZELIVM, de origine, progressu & incrementis atheismi*. Iungendi, qui ex instituto contra atheismum scripsere, vt FRANCISCVS CUPERVS, in *arcanis atheismi reuelatis*, HENRICVS MORVS, in *antidoto aduersus atheos*, BIRCKERODIVS, in *exercitationibus contra atheos*, CHRISTOPMORVS FRANCKIVS, in *atheo*

conuulso, BURCHERVS VOLDERVS, in *disput. contra atheos*, PETRVS YVO, in *impietate conuulsa*, aliique. add. auctor eruditissimus *des entretiens sur diuerses suites d'histoire, de litterature, de religion & de critique*, p. 250. *segg.* Esse autem atheismum eiusmodi crimen, quod simul omnem virtutem & honestatem, omneque iuris diuini pariter ac humani vinculum tollat, res ipsa docet. Vnde & sequitur, in republica bene constituta atheismum minime tolerandum esse, quippe quo fundamenta, quibus salus & tranquillitas reipublicae imicitur, labefactantur, atque euertuntur penitus. PETRVM BAE LIVM, qui in *cogitationibus diuersis super cometa &c.* alibi, demonstrare aggressus est, atheismum rebus publicis non adeo noxium esse, saltem superstitionem maius adferre periculum, quam atheismum, passim haecenus viri docti refutarunt, nec necesse est, vt iis immoremur. Legi prae reliquis meretur IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. de iur. nat. & gens. lib. 2. cap. 4. §. 2. pag. 203. segg.* Quam frequens vero hodie atheismus sit, quaeue huius mali sint causae, & qua ratione illi obuiam iri queat, nemo, puto, luculentius ostendit, quam B. PHILIPPVS JACOBVS SPENERVS, in *responsis theologicis Germanicis passim*, praesertim *part. 1. pag. 38. segg.* & alibi.

** Inter haereticos itaque & infideles hoc intercedit discrimen, quod illi scripturam equidem pro principio cognoscendi agnoscant, saltem agnoscere videri velint, & nihilo fecius e: rores capitales pertinaciter defendant, hi autem scripturam aut quoad vtrumque testamentum, aut saltem quoad nouum, respuant. Sub *infidelium* itaque nomiae comprehenduntur Pagani, Iudaei, Mahomedani, de quorum erroribus in theologia polemica agitur. De haereticis, in quo consistat, & quis haereticus dicendus, dictum supra, *part. 1. sect. 2. §. 31. segg.*

§. XIX.

Si ad specialia descendere vellemus, eundum nobis esset per omnes fidei articulos; sed iuuabit tamen summam quaedam indicare, vt constet quotuplici ratione mortales, contra primam hancce legis diuinae partem peccent. Quod itaque primo, ad essentiam Numinis attinet, in grauisimo versantur errore, qui plures vno deos statuunt,* siue hoc crasiori quadam, siue subtiliori ratione fiat; quorsum & illi pertinent, qui duplex principium independens, alterum boni omnis, alterum mali, statuunt; ** item qui crasiores de Deo sibi conceptus formant, & ei corpus tribuunt, aut sub hominis schemate sibi repraesentant; *** porro, qui de attributis diuinis humano more censent, eorumque summam labefactant perfectionem; * & denique omnes illi, qui de personarum trinitate non recte existimant, siue essenziale personarum discrimen asserant, tritheismum profitentes, ** siue reale discrimen tollant, *** aut inaequalitatem quandam personarum inducant, quorsum omnes illi pertinent, qui de Christi seruatoris & spiritus sancti diuinitate, non recte sentiunt. * Ne quid nunc de illis dicam, qui de humanitate Christi seruatoris, aut vtriusque naturae vnione, errores grauisimos fouent. **

* Reicitur itaque merito, cen grauisimum crimen, *πολυθετης* gentilium: quam scriptores, qui de idololatria gentiliam egerunt, pluribus exponunt, sed quae ipsorum sapientiorum inter gentiles iudicio, fuit damnata, vt supra, obseruauimus. Fuerunt equidem, qui gentiliam polytheismum excusare voluerunt, obtendentes, multiplicem istam Deorum turbam

turbam vnum eundemque esse Deum, pro variis effectis, varia nomina sortitum. Inter Stoicorum sane dogmata haud postremum illud fuit, ex quorum mente DIOGENES LAERTIVS: ὁ θεὸς πολλὰ ἡγεμονίας ὀνομαζέται κατὰ τὰς δυνάμεις: *Deus plusibus nominibus appellatur, ut suis potestates: in visa Zenonis.* At quam male hocce commento sibi consuluerint, docet AVGVSTINVS, de *ciuit. Dei, lib. 4. cap. 11.* & LACTANTIVS *lib. 4. diuin. instit. cap. 3.* A gentiliū isto errore non procul abeunt, quidquid etiam dicant, Romanenses, dum ingentem iam sanctorum sanctorumque turbam mortalibus obtrudere annuntiant. Non ignota sunt, quae ad polytheismi suspensionem amoliendam regerere soleant, sed quam parum hac ratione ad summam rei proficiant, iam pridem demonstratum est ab aliis.

** Quam Manichaeorum errorem a Persis, ut creditur, acceptum, nostra aetate defendere quavis ratione annuus est PETRVS BAEIVS, vir cetera doctissimus, sed abunde ideo castigatus, tum ab aliis, tum praecipue a viro clarissimo IO. CHRISTOPHORO WOLFIO, in *Manichaeismo aut Manichaeos &c.*

*** Quod, praeter gentiles, Anthropomorphitas fecisse, constat: quamvis nec TERTVL- LIANVS, alique ecclesiae patres erroris eius immunes fuisse dicantur. conf. PETRVS DANIEL HVETIVS, in *Origenianis pag. 29. 30.* Recentiori aetate CONRADVM VORSTIVM eundem errorem renouasse, constat.

* in Socinianis hoc passim notari solet.

** vid. dicta ad §. 7.

*** Ut Sabelliani, quorum errorem reuocauit, dum trinitatis mysterium ex ratione demonstrare voluit PETRVS POIRET, *cogit. rationalib. de Deo, anima & malo, lib. 3. cap. 8.* De antiquis Sabellianis vid. CHRISTIANI WORMII, *historia Sabelliana.*

* Ut Arriani olim, & Photiniani, hodie Sociniani, alique.

** Ut Nestoriani & Eutychiani,

§. XX.

Sequuntur opera diuina, tum in regno naturae, tum in regno gratiae. De quibus etsi luculenter scriptura testetur, non tamen desunt, qui, quod ad opera in regno naturae attinet, grauissimos de creatione & prouidentia errores fouent,* utramque aut directe, aut indirecte, negando, vel talia asserendo, quae cum eorum veritate consistere nequeunt. De operibus in regno gratiae hoc itidem est longe manifestissimum,** totque theologorum de redemptione ac satisfactione, illuminatione, regeneratione, iustificatione, sanctificatione controversiae, ne quid de falsissimis plebeiorum hominum in his omnibus conceptibus dicam, satis superque testantur.

* Mundum a Deo conditum non pauci inficiati sunt, non tantum ex ethnicis, sed ex iis etiam, qui christiani videri voluerunt. ARISTOTELEM, PLINIVM, PROCLVM, AVERROEM, SIMPLICIVM, aliosque in hoc versatos errore, iam aliis obseruatum est. MITOR, EPICVRVM a LACTANTIO laudatum, quod auctore DEMOCRITO, mundum & ortum esse, & perituum aliquando, existimauerit, *lib. 7. instit. diuin. cap. 1.* Casu enim doc fieri, eum docuisse, notum est. PLATO productum a Deo mundum existimauit, sed ut semper extiret. Apud Stoicos sancta ad infinitam periodorum conuersionem, fatoremque nunquam interruptam seriem redibant, conf. IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi stoica dissert. 3.* & quae diximus in *dissert. de pietate philof. seu religione naturali, §. 62.* Prouidentiam diuinam in dubium vocauit tota Epicuraeorum, veterum & recentiorum cohors, existimantium, casu cuncta, sine Numinis cura, euenire. Quem

quidem errorem ex veteribus iam ATHENAGORAS profligavit, *legat. pro Christi. p. 285.* & ex recentioribus Epicuraeae ceteroquin sectae vindex PETRVS GASSENDVS, *mor. ad lib. 10. Diag. Laertii, tom. 2. opp. & phys. sect. 1. lib. 4. p. 12. tom. 1. opp.* Sed non minus providentiae divinae repugnat factum illud ineluctabile Stoicorum, cuius malignitatem praerentialis demonstravit IACOBVS THOMASIVS, *de exult. mundi Stoica, disse. 1. 12. ad thes. 12.* Mitto nunc reliquos errores, divinam providentiam directe aut indirecte labefactantes. add. dissertatio citata, *de pietate philosophica, §. 63. seqq.*

* Pelagianorum huc pertinent errores, gratiae vim inficiantium, & naturae cuncta tribuentium. Quos dum euitare alii volunt, in alterum extremum procurentes, aut in euhysiasmum, aut Manichaeismum, facile prolabantur.

§. XXI.

Denique, si voluntatem Dei consideremus, prout eam tum in lege, tum in evangelio reuelavit, non minus & ibi velut vastum oceanum variorum errorum deprehendes. Namque ad legem quod attinet, circa eius tum sensum, quem nonnulli tantum ad externa, misis internis, referunt, tum interpretationem, & denique obligationem, quam plurimi a recto aberrant tramite. * Evangelium autem, cum gratiam Numinis in Iesu Christo omnibus offerat, sed ut ipsi meritum Christi vera fide apprehendant, & mediis ad fidem excitandam, fovendam, ac conseruandam, a Deo praescriptis recte utantur, infinitis modis hic iterum aguntur in transuersum miseri mortales. Alii ipsam gratiam Numinis sollicitant, eamque ad omnes aequae pertinere sibi persuadere non possunt, Numinis potius voluntate & decreto, quam sua culpa quosdam perire existimantes; *** alii ordinem a Deo praescriptum obseruare nolunt, aliam sibi quam per fidem in Christum salutis viam fingentes, *** & in mediis gratiae vsu, naturae potius viribus, quam gratiae divinae cuncta tribuentes, * vel alia ratione a praescripto ordine discedentes, & hinc de verbi vsu & efficacia in conuersione, regeneratione, &c. itemque de indole & efficacia sacramentorum, erroneos quam maxime sibi formantes conceptus. Ne quid nunc de fine ipso, imaginis divinae restauratione, in hac vita inchoanda, in altera consummanda, & iis, quae euenire decet, ut actu huius finis compos homo fiat, dicam.

* Hoc ex sequenti constabit tractatione. Circa sensum iam olim aberrarunt Pharisei, ad externa tantum eum restringentes, quos ideo Christus reprehendit, *Matth. v, 20. seqq.* Circa obligationem Antinomi, quibuscum olim ecclesiae nostrae conflictandum fuit. Ut de reliquis nunc nihil dicam.

** Ita iam olim Praedestinatiani, hodie plerique Reformatorum.

*** e. g. per bona opera, ut Pontificii.

* Ut cum Socinianis, Arminiani, qui fundamentum etiam salutis, satisfactionem Christi negando, profus evertunt. Quibus hinc inde alii frigidam susciunt.

§. XXII

§. XXII.

Praeterea, vti non tantum explicita, & vera, sed & certa esse debet Dei rerumque diuinarum cognitio, auctoritate scripturae sacrae innixa, ita eidem omnis repugnat *scepticismus*, * quando ea quae certo scire poteramus, & debebamus, non nisi dubitanter cognoscimus, nec operam damus, vt cognitio nostra firma sit. Dubitatio vero, de iis, de quibus dubitare fas est, & quae eo tendit, vt maiorem certitudinem acquiramus, etsi infirmitas sit, est tamen necessaria, adeoque hic in censum non venit. **

* conf. quae de scepticismo diximus, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 23.*

** vid. eadem dicta, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 14.*

§. XXIII.

Denique & *intempestiua curiositas* * inter peccata, hacce lege prohibita merito refertur. Est equidem eiusmodi curiositas vitium grauisimum, si circa res humanas versetur. Sed longe grauius est vitium, si quis in rebus diuinis eidem indulgeat, vt plura scire aueat, quam quae sunt reuelata, aut si ea, quae nullius vsus sunt, & ad ostentationem potius, aut inanem delectationem, quam ad aedificationem faciunt, de rebus diuinis cognoscere cupiat. conf. *Ioan. XXI, 22. 1 Tim. VI, 4. 5. Tit. III, 9.*

* Paulo aliter vocem curiositatis accipimus, ac supra, *part. 1. cap. 1. sect. 6. ad §. 23.* vbi ex instituto de ea egimus.

§. XXIV.

De agnitione Dei, quam amor supponit, vel praerequirit, & ad quam ideo etiam obligati sumus, vt recte amare Deum queamus, postquam diximus, quae instituti postulauit ratio, nunc de amore ipso, in quo summa officiorum erga Deum consistit, agendum. Vbi tamen id in antecessum notandum, quod amor iste, prouti hic accipitur, & cuius varias velut partes esse, ex dicendis constabit, omnem etiam *cultum Numinis internum* absoluat, & velut in compendio complectatur. Hinc generatim de Numinis cultu * quaedam prius praemittenda sunt, quam de indole, actibusque amoris, in quantum ea huius loci sunt, exponamus.

* Virtus, quae officia hominis circa cultum Numinis complectitur, ceteroquin *pietas* vocari solet, quod & supra iam obseruauimus, *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 58.* Vnde perinde est, siue dicas, Deum esse colendum, siue dicas, pietati esse studendum. Diuersim. de equidem vox pietatis accipitur, saepiusque apud veteres classicorum scriptores sumitur pro amore & reuerentia tum erga parentes, tum erga quosuis superiores, immo & pro amore parentum erga liberos, conf. EZECHIEL SPANHEMVS, *de praestant. & usu numm. diff. 8. p. 723.* & IOAN. WEIDNERVS, *in pietate ex nummis antiqu. delineata p. 30. seqq.* Quod vero & pro officiis erga Deum subinde apud veteres accipitur, CICERONIS, aliorumque testi-

monis docui, in *dissert. de pietate philof.* §. 7. Et haec hodie longe frequentissima est significatio. Quod vero de voce *cultus* deinceps, §. 26. obseruamus, eam in latiori quandoque significatione vsurpari, vt agnitionem Dei connotet, id pariter de voce *pietatis* censendum. Sed hic utraque vox in strictiori significatione accipitur.

§. XXV.

Videtur autem mihi *cultus* Numinis *internus* quam rectissime ita describi, quod sit eiusmodi animi actus, quo Deum, vt Deum nostrum toto corde recipimus. Hic enim pro actu vocem *cultus* (vt & amoris) accipimus, qui tamen habitum, seu habitualement animi dispositionem supponit, & subinde in actus erumpit. Fundamentum haec descriptio habet in ipsis scripturae sacrae verbis, quibus praeceptum primum exprimitur: *ego sum Dominus Deus tuus*. Hoc ergo Deus iubet, vt illi, quorum Deus est, hoc est omnium hominum, speciatim, ob sedus gratiae, christianorum, eum pro *suo Deo* habeant, hoc est, intimo & summo amoris adfectu prosequantur. conf. *1 Cor. VIII, 4. 5. 6. Psal. XXIII, 1*. Et in hoc amore intimo & summo, *cultus* Numinis *internus* consistit, quod & ipse seruator indicat, *Matth. XXII, 37*.

§. XXVI.

Solet interdum vox *cultus*, in latiori significatione accipi, vt ipsam quoque agnitionem Dei complectatur: sed nobis nunc in strictiori vsurpatur, referturque tantum ad voluntatem, vt tamen agnitionem Numinis supponat. Praeterea quod nos cultum dicimus, alii *adorationem* vocant, * voce ista iterum latius accepta: quae si strictius capiatur, a cultu seu amore Numinis, vt effectus a causa differet. Interim quae de cultu Dei generatim disputantur, ad *adorationem* seu *inuocationem* facili negotio adplicari possunt, vt nullo modo dissentire ab aliis censendi simus, si generatim de cultu quaedam adferamus, quae illi speciatim circa adorationem, aut inuocationem disputare solent.

* conf. *dissert. de pietate philof.* §. 25.

§. XXVII.

Ex ista, quam dedimus, diuini cultus descriptione, patet, obiectum eius non posse aliud esse, quam *verum Deum*. * Idque ipsa primi praecepti verba innuunt, cum nefas profecto & crimen summum sit, aliud quid vt *nostrum* intimo cordis adfectu recipere, nisi idem verus Deus sit. Comprobant idem & alia scripturae effata, *Deut. VI, 5. Esa. XLII, 8. Ierem. XVII, 13. Matth. IV, 10*. Hinc & character verum Deum ignorantium est, rem creatam loco Dei colere. conf. *Gal. IV, 8. add. Rom. X, 13. Apoc. XIX, 20*. *

* Solenne est Pontificiis, distinguere inter *κατ'εὐαγγέλιον*, *κατὰ θεὸν* & *κατὰ ἀνθρώπους*, dum illam soli Deo, istam sanctis, hanc Mariae & humanitati Christi tribuunt. Sed omni prorsus detrahuntur fundamento. In scriptura enim sacra istae voces promiscue vsurpantur, vt patet

ex Rom. 1, 9. & xvii, 18. vbi & τὸ λατρεύειν & τὸ δουλεύειν de Deo dicitur. conf. & *Affor.* xx, 19. *Rom.* vii, 6. xii, ii. xiv, 18. Praeterea vocabulum δουλείας aut pro cultu civili accipitur, seu veneratione rerum laude dignarum, aut pro cultu religioso. Si prius sit, concedimus lubentes, viros sanctos, & cum primis beatam virginem Mariam eiusmodi cultu prosequendam esse. Christo autem, etiam quoad humanam naturam, cultum deberi religiosum, deinceps comprobabitur. Sin posterius, cultu sane religioso nulla creatura, sed solus Deus prosequendus, adeoque tum δουλείας eadem erit ac λατρεία. conf. AEGIDIU STRAVCHII *theologia moralis* pag. 112.

§. XXVIII.

Inter christianos etiam positum esse debet extra controuersiam, obiectum religiosi cultus esse totam *sacro-sanctam trinitatem*, patrem, filium & spiritum sanctum. Deum enim in essentia vnum, sed trinum in personis veneramus. Nullum itaque est dubium, quin & Iesus Christus seruator noster ad obiectum cultus diuini pertineat, quod quidem quoad diuinam eius naturam, * non tantum ex iis scripturae locis patet, quibus, eum verum esse Deum, comprobari solet, quae alibi adducuntur, sed speciatim etiam ex iis, in quibus cultus religiosus illi tribuitur. conf. *Exod.* xxiii, 20. 21. collat. cum *1 Cor.* x, 4. 9. *Pf.* ii, 12. *Ioan.* v, 23. viii, 30. xv, 7. xvi, 23. vt reliqua nunc mittam, quibus idem comprobari potest, argumenta.

* Antitrinitarii hic se in omnes vertunt partes. Plerique tamen distinguunt inter cultum *inuocationis & adorationis*. Illo dicunt filium Dei posse adici, vt scilicet preces nostras Deo offerat. Sed si Christum habent pro mero homine, cultus ille inuocationis eodem tandem redibit, quo inuocatio sanctorum apud pontificos, mutandus scilicet in venerationem mere civilem, vt ab idolo:atriae crimine se liberent. Nec concipi potest, quo pacto merus homo inuocari queat, vt preces nostras ad Deum deferat. Sin vero pro vero Deo habendus est Christus, conuenit illi sane, vel fatentibus Socinianis, cultus adorationis.

§. XXIX.

Sed de humana Christi natura cum primis disputari solet, an & haec ad obiectum cultus religiosi pertineat? * Quod vt recte intelligatur, neutiquam nos quaerere, obseruandum, an aliud quid praeter Deum possit cultus religiosi esse obiectum? hoc enim prorsus negamus: sed quaestio haec est: an alia, quam diuina natura, religiose possit coli? Praeterea humana Christi natura non hic consideratur absolute, absque diuina natura, sed prout per vnionem personalem artissime cum ea vnita est. Et ita spectata humana Christi natura, pertinet omnino ad obiectum cultus diuini, & quidem, vt nonnullis loqui placet, non tantum vt *obiectum quod*, sed & vt *obiectum quo*, hoc est, non tantum Christus, prout in eo diuina atque humana est natura, sed ipsa quoque humana natura cultu religioso prosequenda est.

* Obseruandum hoc est contra quosdam Pontificios, qui humanam Christi naturam, non cultu λατρείας, sed δουλείας sive ὑπερδουλείας, colendam statuunt. Reformatae quoque ecclesiae

ecclesiae quidam doctores hac de re inter se dissentiunt, vid. GISEBERTVS VOETIVS, *disp. select. pars. 1. pag. 520. seqq.* FRIDERICVS SPANHEMIVS, *dub. euangel. pars. 2. pag. 452.*

§. XXX.

Atque ita se rem habere, sequentibus probari solet rationibus: primo, ex vnione personali, duarum naturarum in Christo, per quam humana Christi natura, iisdem praedita est idiomatibus, & perfectionibus, quae requiruntur ad obiectum cultus religiosi; vti sunt omniscientia, omnipraesentia, omnipotentia, & reliquis. Deinde, quia diserte idem testatur scriptura sacra, *Ef. XLV, 23.* collat. *Rom. XIV, 11.* add. *Ioan. V, 22. 23.* *Phil. II, 9. 10. 11.*

§. XXXI.

Spiritum sanctum itidem obiectum cultus religiosi constituere, non tantum ex eo patet, quod idem cum patre & filio verus Deus est, sed ex eo quoque, quod & illi in scriptura sacra diserte cultus religiosus vindicatur; vt *Ef. LXIII, 10. cap. VI. 3.* collat. cum *Actor. XXVIII, 25.* conf. & *2 Cor. XIII, 13.* *Apoc. I, 4.* Taceo, quod idem ex formula baptismi constet, qua baptizari iubemur non tantum in nomine patris & filii, sed & spiritus sancti. In cuius autem nomine baptizamur, illi etiam debemus cultum religiosum. Vnde apparet, quantopere fallantur, * qui nullum in scriptura sacra de spiritu sancto religiose colendo aut mandatum, aut exemplum, aut indicium extare, contendunt.

* Arminianis haec sententia tribui solet. vid. AEGIDIIVS STRAVCHII *theolog. moral. p. 116. & 117.* Respondet quoque idem auctor *pag. 119.* ad quaestionem, an omnes tres personae, tribus distinctis vicibus & continuata serie adorare seu colere liceat? recteque docet, posse id omnino fieri, si abusus absit. Deprehenditur enim eiusmodi quid in verbis Christi, *Ioan. XIV, 13.* vt & in institutione baptismi, vbi distincte trium personarum fit mentio, *Matth. XXVIII, 19.* item in *δοξολογία* praefixa ecclesiis usitata. Contineturque in eiusmodi formulis saltem trinitatis confessio, neutiquam personarum, aut cultus separatio. Non itaque causam habet praegnantem 10. FORBESIVS, cur eiusmodi preces improbet, *in strau. historico-theolog. pag. 39.*

§. XXXII.

De obiecto ergo cultus diuini cum constet, nunc de re ipsa dicendum. Absoluitur nimirum omnis cultus Numinis internus amore, vti antea dictum est. Amoris autem istius cum diuersae velut species sint, & actus, adeoque diuersi inde resultent adfectus, diuersis quoque partibus cultus Numinis internus constat.

§. XXXIII.

Nimirum, notum est, alium esse amorem *complacentiae*, alium *concupiscentiae*, & illum iterum vel *amicitiae*, vel *obedientiae*. * Si Deum amemus amore concupiscentiae, vt centrum omnis nostrae felicitatis, oritur

oritur inde specialis illa dilectio, quae *κατ' ἐξοχήν amor Dei* dicitur. Si amore amicitiae Deum amemus, & in eo speciatim rationem habeamus summae eius non tantum perfectionis & praestantiae, sed & potentiae ac iustitiae, oritur inde *veneratio*, seu *reuerentia*, vel quod perinde est, *timor Dei*. Quod si ad amorem concupiscentiae accedat respectus ad nostra mala, simulque partim ad certum Dei auxilium, partim ad bona futura nobis a Deo promissa, oritur inde *spes & fiducia in Deum*. Denique ex amore obedientiae, ipsa oritur *obedientia*, & euitatio omnis cultus alieni, adeoque & *abnegatio sui*, cuius duas esse praecipue filias, *patientiam & humilitatem*, iam supra diximus.

* Dicitur hac de re supra *part. 1. cap. 1. sect. 3. § 116.*

§. XXXIV.

Verum enimvero, cum in omnibus hisce amoris diuini modis, qui cultum Dei internum constituunt, conscientia adhaerentium nobis infirmitatum, nos impediat, & velut impedimentum aliquod ac obstaculum adferat, *fides specialis in Christum* redemptorem accedat, necesse est, per quam harum infirmitatum remissionem, & condonationem peccatorum impetremus. Quae quidem fides hic consideratur, prout est inter officia hominis christiani, ad quam adeo, ceu maxime insignem cultus diuini partem, lege obligati sumus.

§. XXXV.

Vt partes illas cultus interni, antea designatas, paulo accuratius consideremus, primo se offert amor seu *dilectio Dei specialis*,* quo nomine intelligimus adfectum hominis regeniti, in quo ad amorem, generatim spectatum, accedit peculiaris respectus, ad summam Dei trinius bonitatem, beneuolentiam & amorem, quo ille nos completitur, & quem praeter alia summa maximaque beneficia, per missionem Christi redemptoris declarauit, ita, vt inde concitati omnem nostram felicitatem in eius fruitione collocemus, hinc & cuncta parui faciamus, modo Deo potiamur, & magis magisque cum eo vniri cupiamus.

* Vocamus amorem seu dilectionem hanc Dei *specialem*, quia amor generalis totum cultum internum absoluit, adeo, vt timor, seu reuerentia, fiducia, &c. tantum sint modificationes amoris huius generalis. Namque amor iste generalis, pro diuersa ista modificatione, mox absolute amor, mox reuerentia, mox spes & fiducia, dicitur. De amore isto generali ex instituto & prolixè supra actum, *part. 1. cap. 1. sect. 3. §. 106. seqq.*

§. XXXVI.

Cum de actu amoris hic nobis sermo sit, ratio patet, cur eum per *adfectum*, descripsimus. Talis autem intelligitur adfectus, qui pro-
pensionem supponit.* Adeoque lex praecipiens actum, simul praecipit

cipit ipsam propensionem, cum actus propensionem supponat, uti contra propensio, quae in actum non erumpat, nomine amoris minime digna est.

* Cum leges praecipua quadam ratione circa actus versentur, ratio constat, cur hic amor tanquam adiectus potius, seu actus, quam ut propensio spectetur. Quod ceteroquin amor Dei sit propensio habitualis, nunquam non in actum erumpens, iam demonstrauimus, *part. i. cap. i. sect. 3. ad § III.* ubi & moralistarum quorundam stultitiam, amorem, qui nunquam in actum erumpat, fingentium, explosimus. Nonnulli inter charitatem & amorem hocce discrimen itaruunt, quod illa habitum potius, hic actum denoter. vid. B. IO. GUILIAMI BAIERI *compend. theol. moral. part. 3. c. 7. sect. 4. §. 1. p. 314.* ubi GREGORIVM M. AVGVSTINVM, BERNHARDVM, aliosque, voce amoris ira vfos, ostendit. Recte quidem modo actus intelligatur, qui ex propensione habituali fluit, nec negetur, posse interdum, hanc vocem pro ipsa propensione sumi, uti supra eam accepimus.

§ XXXVII.

Specialis iste, de quo loquimur, amor Dei, reuera est *amor concupiscentiae*. Quo an amandus Deus sit, disputari equidem solet. Sed recto hoc amore cum amari, modo in Deo nostram beatitudinem ita quaeramus, ut non ad nos ipsos, sed ad Deum praecipua ratione respiciamus, iam alibi a nobis luculenter demonstratum est. *

* *part. i. cap. i. sect. 3. §. 13.*

§ XXXVIII.

Fundamentum huius amoris est summa Dei bonitas, *Matth. XIX, 17.* cum benevolentia, ac amor eius singularis, qui se in beneficiis diuinis, maxime spiritualibus, redemptionis, illuminationis, regenerationis, iustificationis, &c. manifestat. *1 Ioan. IV, 19. Tit. III, 4. Iob. III, 16. Ephes. II, 4. 5. Rom. V, 8.* Hisce enim homo regeneritus commouetur, ut in Dei fruitione omnem beatitudinem quaerat, Deumque adeo, ceu summum bonum suum, omnis felicitatis suae fontem, iterum amore ardentissimo amet. Et in eo quidem, velut formalis ratio amoris huius consistit, quod omnem nostram felicitatem ac beatitudinem in eius fruitione collocamus. conf. *Pf. V, 12. XXXV, 9. XVIII, 2. 3.*

§ XXXIX.

Effectus huius amoris * sunt studium magis magisque proficiendi in vnione cum Deo, *1 Cor. VI, 17.* delectatio in rebus diuinis, & earum desiderium, *Psal. XLII, 2. 3. LXIII, 1. seqq. LXXXIV, 2. 3. Es. XXVI, 8. 9.* studium seruandi praeepta diuina, *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* & denique, amor sincerus aliorum hominum, *1 Ioan. IV, 20.*

* Ut ceteroquin ad effectus etiam in corpore quandam mutationem efficiunt, ita etiam spirituales, siue vehementiores fuerint, id itidem efficere, supra obseruauimus, *part. i. cap. v. sect. 6. ad §. 40.* Interim ex amore Dei, si etiam vehementior fuerit, commotiones tamen lenes potius, quam violentas, fluere, recte obseruat IUSTVS CHRISTOPHORVS SCHONEKVS: *at eff. Aus, inquit, eiusmodi violenti, quales non nisi phantasia fortis erga se, visibiles parit, neque reuocantes tantum, non roborantes corpus humanum, a vero & sancto amore Dei expectari*

expectari non debent, ut pallore, macie, febrī, deliquiis &c. se prodant, sed lenes tantum, quales historiarum non primus auditis, sed grata recordatio excitare solet, ut nempe tenevitudo ne lacrymarum, plausu manuum, gemitu, cantu &c. se exerat, prout corpore ipso ad eiusmodi effectus magis minusve dispositi sumus. Aegram quidem ab amore se proficitur sponsa mystica, Cant. 11, 5. sed quae convenienter perpetuae istius allegoriae intelligenda est, nempe de aegritudine animi, seu defilerio propioris unitatis, & coelestis gaudii, non corporis sibi attracta debilitate; theol. moral. cap. 8. §. 17. p. 322. Ceterum, quae de amoris, quoad corpus, effectibus diximus, certo modo de reliquis etiam adfectibus, qui cultum internum constituunt, intelligenda sunt. Interim nos de moralibus effectibus praecipue hic sumus solliciti. Quod enim loco antea citato diximus, adfectus spirituales ad praeclara quaevis impellere, id nunc speciatim in singulis hisce adfectibus ostenditur.

§. XL.

Iam quod lex diuina eiusmodi amorem a nobis exigit, probatur, primo, ex primo nostro iuris diuini principio, quia ad vnionem nostram cum Deo, & imaginis diuinae restorationem nihil est efficacius amore diuino. conf. 1 Ioan. IV, 16. 1 Cor. VI, 17. Deinde, idem iterum ex primo decalogi praeepto patet: *ego sum Dominus Deus tuus. Qui enim Deum, vt suum Deum recipit, non potest non eum recipere, vt suum summum bonum. Hinc vero amor iste oritur. Sed constat quoque hocce ex summa legis diuinae, quam Christus ipse proponit, Matth. XXII, 37. collat. Deut. VI, 5. X, 12. XI, 1. Etsi enim ibi de amore generatim spectato sermo sit, hic tamen vt reliquis, ita hanc quoque amoris speciem sub se comprehendat, add. Marc. XII, 30. Luc. X, 27.*

§. XLI.

Per reuerentiam, seu *timorem Dei*, eiusmodi hominis regeniti intelligimus adfectum, in quo ad amorem accedit peculiaris respectus ad summam Numinis excellentiam, maiestatem, potentiam & iustitiam, prouti haec ex diuina reuelatione cognoscuntur, ex quorum consideratione homo vehementer excitatur ad honorem Deo quouis modo exhibendum, & ea omnia sedulo & sollicitè cauenda & euitanda, quae Deum vlla ratione offendere possunt.

§. XLII.

Vox timor, cum ad Deum refertur, non vno modo sumitur. Interdum enim timor Dei, denotat totum *Dei cultum*. Psalm. XXXIV, 12. Job. XXVIII, 28. Interdum vero adfectum quandam peculiarem, qui partem cultus interni constituit, & tum ab amore, tum a spe, & fiducia distinguitur. conf. Prou. I, 7. Psalm. CXI, 10. Et posteriori quidem modo hic a nobis sumitur. Sunt nonnulli, qui inter reuerentiam & *timorem Dei* discrimen constituunt, quod illa excellentiam & maiestatem Dei, hic iustitiam & potentiam pro fundamento habeat; quemadmodum & veneratio distinctè in scriptura sacra commemoretur. conf.

Psal. XXII, 24. Nihil tamen obstat, quo minus haec coniungamus, & sub nomine timoris, iuxta receptam sententiam, etiam reuerentiam seu venerationem comprehendamus; praesertim cum vtriusque & venerationis, & timoris, vnus fere idemque sit effectus.

§. XLIII.

Est autem reuerentia seu timor, de quo hic loquimur, nihil aliud quam amoris, generatim accepti, quaedam modificatio, vti & reliqui adfectus, qui bonum aliquod pro obiecto habent. Ex quo sua sponte sequitur, sermonem hic esse non de *metu seruilis*, sed *timore filiali*. * Metus seruilis tantum ex consideratione poenae oritur, estque ab amore prorsus seiunctus. Tantumque abest, vt pro parte cultus interni habendus sit, vt eidem potius repugnet, & hinc in scriptura sacra reiicitur. *Iob. XV, 20. 21. Sap. XVII, 11. 12. 13. 1 Ioan. IV, 18.* Timor contra filialis, qui reuera est amor quidam modificatus, character est regnitorum, seu filiorum Dei. *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Sunt, qui triplicem Numinis timorem constituunt, *filialem, seruilem, & mixtum, seu medicinalem*. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 199.* Verum, quae de medicinali dicuntur, commode ad filialem referuntur. Vt vero in irgenitis & impiis tantum est metus seruilis: ita, si in regnitis aliquid metus seruilis superfit, hoc pro imbecillitate reputandum, contra quam strenue pugnant.

§. XLIV.

Fundamentum reuerentiae atque timoris est, summa Dei excellentia & maiestas. *Ier. V, 22. X, 6. 7.* Quae Numinis maiestas, prout ex operibus naturae etiam elucescit, prolixè describitur, *Iob. cap. XXXVII.* per integrum, & *sqq.* Porro iustitia summa Numinis, *Kobel. XII, 13. 14. Es. VIII, 13. 14.* add. *Pf. V, 5. 6. 7. XLV, 8. CXLV, 17.* item, omnipotentia diuina, *Gen. XVII, 1. Matth. X, 28.* add. *Pf. CXV, 3. CXXXV, 6.* Accedit vero etiam omniscientia diuina, *Pfal. CXXXIX, 1. sqq. Rom. XI, 33. 34.* item omnipraesentia, *Ier. XXIII, 23. 24. Psal. CXXXIX, 7. 10.* & denique imperium, ac ius paternitatis, quod Deo in omnes homines competit. *Mal. I, 6. Pf. II, 11. Ephes. III, 15.*

§. XLV.

Et haec quidem omnia ad reuerentiam ac timorem Dei excitandum apta sunt, prout ex scriptura sacra cognoscuntur. Licet enim & ratio eadem quodammodo doceat, summam Dei esse excellentiam & maiestatem, iustitiam, potentiam, & sic porro; longe tamen efficacius in scriptura sacra haec proponuntur. Cognitio autem horum attributorum intelligitur, non mortua & mere speculatiua, * sed viua, efficax, & practica, vti iam ex supra dictis constat.

* Videas enim homines, qui multa de iustitia, omnipotentia, omnipraesentia Dei loquuntur, disputant, commentantur, qui vita tamen moribusque demonstrant, nullam in se esse reuerentiam, nullum timorem Numinis.

§. XLVI.

Effectus huius timoris sunt promptitudo ad honorem Deo quovis modo exhibendum, *Pfalm. II, II.* & sollicita peccatorum euitatio. *Prouerb. VIII, 13. XVI, 6.* Accedit porro poenitentia seria, si forte praeter spem & expectationem nostram Deum offendimus, *Pf. CXXX, 4.* item, ne res creatas vllas timeamus, cum solus Deus timendus sit, *1 Petr. III, 14. 15. Matth. X, 28.*

§. XLVII.

Deum ita timendum esse, probatur iterum ex primo nostro iuris diuini principio. Qui enim in vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae proficere cupit, eum necesse est, vt peccata quaeuis quam diligentissime euitet, quod praecipue fit per verum, & filialem Dei timorem. Peccata enim sunt, quae nos a Deo separant, adeoque vnioni cum Deo vel maxime obstant. *Ef. LIX, 2.* Patet quoque idem ex primo decalogi praeepto. Si enim Deum verum pro nostro Deo habere cupimus, necesse est, vt magnitudinem eius, maiestatem, iustitiam, atque potentiam, cognoscamus. Inde vero oritur timor Dei. Accedunt denique scripturae effata luculentissima, quibus timor Numinis nobis iniungitur & commendatur, *Pfalm. II, II. Mal. I, 6. Phil. II, 12. 1 Petr. II, 17.* & alia, ex praecedentibus repetenda.

§. XLVIII.

Spes & fiducia, erga Deum, est adfectus hominis regeniti, in quo ad amorem concupiscentiae accedit firma persuasio de bonis spiritualibus & temporalibus, praesertim aeterna beatitudine, iuxta ordinem a Deo praescriptum consequendi, vnde & animus in Deo, ceu auctore omnis boni, & liberatore ab omni malo, firmiter acquiescit, homoque promptus & alacris redditur, ad incommoda quaeuis, praesertim si ad diuini Numinis gloriam promouendam subeunda sint, libenter suscipienda, & patienti ferenda animo.

§. XLIX.

Spem atque fiduciam erga Deum coniungimus, etsi ab aliis separantur, quia fiducia nihil aliud est, quam amplior gradus spei. Quemadmodum & quae alibi de hisce adfectibus diximus, * hic suo modo locum inueniunt. Cur vero spem & fiduciam *hominis regeniti* adfectum diximus, iam ex iis, quae supra obseruauimus patet. Vt enim in irrogenitis, nec amor verus Dei, nec reuerentia ac timor cadit, ita spes illorum vana est, non viua, sed mortua, etsi plurimi per spem quandam & fiduciam imaginariam, se ipsos decipiant. *conf. Iob. XI, 20. 1 Petr. I, 3.*

* *part. I. cap. I. sect. 6. ad §. 19.*

§. L.

Per spem, amorem concupiscentiae modificari, res ipsa docet. Namque pro obiecto itidem habet bonitatem, & benignitatem Numinis. * Sed accedit persuasio firma de bonis quibusuis, quae sperare fas est, a Deo facile impetrandis. Quae persuasio nititur experimentalis cognitione, bonitatis, veracitatis, & omnipotentiae diuinae, *Ef. XXVI, 3. 4. Psalm. XXXVI, 8. seqq. LXXXIV, 12. 13. CXXX, 7. add. Pf. LXXI, 14. Rom. VIII, 25. 2 Cor. I, 10. Ebr. VI, 11.*

* Res ipsa itaque docet, quod in solum Deum spes sit collocanda, quem & pro obiecto spei scriptura assignat, *Psal. LII, 10. Ef. L, 10. Hof. XII, 7. 1 Tim. IV, 10.* Sed hoc iam patet ex iis, quae generatim de obiecto cultus religiosi diximus. Hinc speciatim in singulis eius partibus hoc repetere, superuacaneum duximus. Interim de obiecto spei prolixè agit *SCILICET MERVVS, scol. moral. cap. 7. §. 22.*

§. LI.

Obiectum itaque speciale spei, sunt bona a Deo impetranda, praecipue quidem spiritualia, tum & temporalia, sed iuxta ordinem diuinum. vid. *Matth. VIII, 2. Phil. I, 23.* Non tantum vana, sed stulta, & impia spes est, quae ordine diuino non nititur. Praecipuum autem spei obiectum est, vita aeterna, sed itidem secundum ordinem a Deo praescriptum, obtinenda. *Rom. VIII, 23. Tit. II, 13. add. 1 Cor. I, 7. Phil. III, 20. 1 Theff. I, 10. 2 Petr. III, 12. 13. Ebr. IX, 28. XI, 10.*

§. LII.

Quod si tantus spei gradus adsit, vt de bonis necessariis impetrandis, & liberatione ab omni malo, nulli dubitemus, adeoque placide in voluntate Dei acquiescamus, vocatur speciatim *fiducia*. * Quae, vt i soli Deo debetur, *Prouerb. III, 25. 26.* ita vt omni tempore, etiam in aduersis, ea instructi simus, par est. *Psal. LXXI, 5. 6. LVII, 2. Phil. IV, 12.* Nititur autem haec fiducia, itidem sapientia diuina, *2 Petr. II, 9.* omnipotentia, *Rom. IV, 21. 2 Tim. I, 12. Ephes. III, 20.* & bonitate. *Psal. XIII, 6. XXXVI, 8. Ebr. XIII, 5. 6.*

* Haec est fiducia generalis, a qua specialem istam, quae tertium fidei iustificae gradum constituit, distinguimus.

§. LIII.

Quod lege diuina ad spem hancce & fiduciam erga Deum obligati simus, ex primo iterum iuris diuini principio constat. Cum enim Deo nihil gratius sit, quam spes & fiducia in illum collocata, cum vel maxime ad honorem Deo debitum illi exhibendum hoc pertineat, manifestum est, quod & hac ratione in vnione cum Deo, & imaginis diuinae in nobis restoratione, proficere queamus. conf. *Pf. II, 12. XXXIV, 9. LXXXIV, 13. Prouerb. XVI, 20.* Idem & ex primo decalogi praecepto patet.

patet. Qui enim omnem in Deo fiduciam collocat, is hoc ipso demonstrat, quod Deus sit suus Deus. conf. *Pf. LXXI, 12. 14.* Hinc & *Eph. II, 12.* de ethnicis dicitur, eos, cum non habuerint spem, fuisse sine Deo. Accedunt dicta alia, in quibus idem diferte nobis iniungitur. conf. *Pfal. XXVII, 14. XXXVII, 7. Prouerb. XX, 22. Tit. II, 12. 13. 2 Petr. III, 11. 12.* & de fiducia speciatim, *Pf. LXII, 9. Prouerb. III, 5. Ef. XXVI, 4.*

§. LIV.

Obedientia erga Deum, est eiusmodi hominis regeniti adfectus, in quo ad amorem accedit respectus ad dependentiam nostram a Deo triuno, ita ut eum ceu dominum nostrum & patrem veneremur, omnesque motus nostros internos & externos, ad eius voluntatem componamus, siue haec facienda praecipiat, siue omittenda vetet.*

* Amorem complacentiae, in amorem amicitiae & obedientiae iam supra diuisimus, *part. 1. cap. 1. sect. 3. §. 121. conf. & §. 122.* Idem innuere videntur, qui amorem Dei in *affectuum & eff:ctuum* distinguunt, quae tamen quo sensu capienda sit distinctio, itidem dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 3. ad §. 111.* Ceterum cum obedientia ita in omni virtutum exercitio conspiciatur, ratio patet, cur inter characteres & proprietates virtutis eam retulerimus, *part. 1. cap. 1. sect. 3. §. 131.*

§. LV.

Obedientiam hic intelligimus *internam*, quae certam animi dispositionem, & adfectum denotat, ex qua tamen *externa*, quae actus omnes legi diuinae conformes reddere annitimur, non potest non fluere. Ab ea, regeniti dicuntur, *τέκνα ὑπακούης, 1 Petr. I, 14.* add. *Rom. VI, 16. sqq.*

§. LVI.

Respectus ille ad dependentiam nostram a Deo, partim pertinet ad regnum naturae, partim ad regnum gratiae. Quod ad regnum naturae attinet, dependemus a Deo, per creationem & conseruationem. *Actor. XVII, 24. 28.* add. *1 Paral. XXIX, 11. 12.* Quoad regnum vero gratiae per redemptionem. *1 Petr. I, 17. 18. Eph. II, 10.*

§. LVII.

Oritur inde illa *subiectio voluntaria*, qua agnoscimus non tantum nos obsequi Deo debere, sed prompti etiam ad hoc paratique sumus, idque lubenti animo, *Eph. VI, 6. Coloss. III, 23. Rom. VII, 22. Psalm. XL, 8. 9.* conf. & *1 Petr. V, 2. Matth. IV, 20.* Haec est *προθυμία τῶ θελεω, 2 Cor. VIII, 11.* vnde diligens inuestigatio illorum, quae Deo placere possint, *Ephes. V, 10. Rom. XII, 2.* & constantia in exequendis Dei mandatis, *Pf. XL, 7.* collat. cum *Exod. XXI, 5. 6.*

§. LVIII.

Ipsa obedientia consistit in conformatione actuum omnium, cum voluntate Dei, & quidem pro hodierno hominum statu, euangelica.

Ea

Ea enim obedientia, quam lex requirit, * hodie iuxta tenorem legis a nemine praestari potest. Voluntas Dei, iuxta doctrinam euangelii, in eo consistit, vt non tantum media salutis ad vires spirituales in nobis restaurandas rite adhibeamus, sed & vt postquam restauratae sunt, per eas ad legem diuinam, ceu normam & regulam vitae nostrae nos totos componamus, certa fiducia freti, fore vt adhaerentes imperfectiones, ob meritum Christi Deus nobis remittat.

* Quod conformatio haec, quoad rigorem legis, debeat esse *vniversalis, summa, plena, praedens*, pluribus docet SCHOMERVS, *theol. moral. cap. B. §. 20. p. 326. seqq.*

§. LIX.

Cum autem lex diuina spiritualis sit, adeoque internos praecipue, tum & externos actus respiciat, vt seruator docet, *Matth. V, 21. seqq.* palam est, quod & obedientia christiana non tantum in externis, sed cum primis in internis actibus conspiciatur. Praeterea, cum leges diuinae vel affirmatiuae sint, vel negatiuae, duplex inde oritur obedientiae species; praestatio illorum, quae Deus iubet, *Exod. XIX, 8.* & intermissio illorum, quae Deus prohibet, *1 Petr. III, 11.* Atque vltima haec obedientiae species, maxime se exerit in abnegatione sui.

§. LX.

Ad obedientiam Deo praestandam hominem obligatum esse, etsi fere probatione non indigeat, & merito ceu praecipuum iuris fundamentum supponatur, probari tamen ex abundanti itidem potest, ex primo iuris diuini principio. Qui Deo non obsequitur, eum non amat. *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* Qui Deum non amat, cum eo vniri nequit. Idem patet ex primo decalogi praeepto. Deus verus, Deus noster est, scilicet & per creationem, & per conseruationem, non minus autem per redemptionem, ergo & Dominus noster, cui obsequi in omnibus tenemur. *Mul. I, 6. Psalm. XCV, 3. seqq.* Denique & diserte hoc a nobis exigit Deus. *1 Sam. XV, 22. 23. Deut. IV, 5. 6. Ioan. XV, 14.*

§. LXI.

Adfectus isti, quos haecenus descripsimus, quiue cultum Numinis internum constituunt, cum maxime per *inuocationem, & gratiarum actionem mentalem*,* se exerant, de vtraque aliquid dicendum est. Inuocatio Dei mentalis est adfectus hominis regeneriti, per quem accedente ad amorem Dei indigentiae humanae, qua nos ipsos, qua alios, in spiritualibus pariter ac corporalibus, consideratione, mens excitatur ad ea, quae nobis & aliis necessaria sunt, a Deo solo per Christum, iuxta ordinem & voluntatem diuinam, filiali fiducia expetenda. Gratiarum autem

autem actio mentalis, est adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Numinis, beneficiorum diuinorum, spiritualium & corporalium, in nos aut alios, ex mera gratia per Christum seruatorem ab eo collatorum consideratione, mens ad gaudium spirituale, animique grati studium excitatur, vt Deum euehat, & extollat, eiusque celebrare quouis modo bonitatem, & aliis patefacere, gestiat.

* Inuocatio Numinis, & gratiarum actio externa, si sine interna & mentali sit, inepta est & hypocrítica. Interna, etiam cum externa haud raro coniuncta sit, sine ea tamen esse potest. Et hac ratione inter internam & externam discrimen constitui solet: quod a me iam obseruatum in *dissert. de pietate philosophica seu relig. natur. §. 32.*

§. LXII.

Coniungimus haec officia, quia reuera coniuncta sunt, & se mutuo insequuntur & excipiunt, ita etiam comparata, vt quod de vno dicitur, facile ad alterum applicari queat, licet in se considerata omnino differant. Cumque & inuocatio, & gratiarum actio intelligatur mentalis, patet, quod non tantum ad cultum Numinis pertineant, sed recte etiam describantur per *adfectus*, & quidem *hominis regeniti*, quia in ir-regeniti locum non habent. Est etiam vterque adfectus modificatio quaedam amoris, potestque inuocatio quodammodo ad *cupiditatem*, gratiarum actio ad *laetitiam*, aut *gratitudinem* (namque & hanc nonnulli inter affectus numerant *) referri, quos quidem adfectus, nihil aliud, quam amoris modos esse, aliunde constat.

* vti dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 22.*

§. LXIII.

Determinatur autem amor in inuocatione mentali per considerationem indigentiae, & nostrae & alienae. Namque aliorum, quos amant, calamitates, non minus sentiunt fideles, quam suas, ideoque & ad preces pro illis fundendas, obligati sunt. Ideoque & Christus in plurali numero nos orare docuit: *pater noster*, item, *panem quotidianum da nobis hodie &c.* Quemadmodum & Paulus inter alia precum genera etiam *εὐχῆς, intercessionis pro aliis*, nobis commendauit. *1 Tim. II, 1.*

§. LXIV.

Ipsa autem indigentia, cum sit aut spiritualium, aut temporalium bonorum, vtraque a Deo expeti posse, sed obseruato ordine, * qui voluntati diuinae est conueniens, manifestum est, & formula quoque orationis dominicae ab ipso seruatore praescripta, omnes condocet. Dum autem bonorum collationem petimus, subintelligitur simul ablatio malorum oppositorum, quam itidem nostra indigentia exigit.

* vid. dicta, *part. 1. cap. 5. §. 32.*

§. LXV.

Formalis ratio inuocationis consistit in mentis excitatione & elevatione ad Deum,* cum cupiditate bona necessaria ab eo impetrandi. Cuius fundamentum est, quod Deum ceu patrem nostrum, & fontem omnium bonorum vero amore complectimur. Hinc & Christus in formula orationis dominicae Deum *patris* nomine nos compellare docuit, *Matth. VI, u.* Vnde & sequitur, quod a solo Deo bona, quibus indigemus, petenda sint, cum alius praeter Deum ea nobis largiri nequeat, & si ea hoc modo ab alio expeteremus, eum pro Deo haberemus, quae esset foedisima idololatria. Per Christum autem bona haec expetenda sunt, quia per eum solum habemus *πατρὸς ἰαυ*, & aditum ad patrem. *Ebr. X, 19. 22. add. Eph. III, 12. Ioan. XVI, 23.* Et inde oritur filialis illa fiducia, quae cum semper in reuenitis adsit, in inuocatione tamen Dei vel maxime se exerit, *Rom. VIII, 15.* & cum humilitate, ex consideratione maiestatis, qua is pollet, quem inuocamus, orta, coniuncta est. *conf. Gen. XVIII, 27. Psalm. CXVI, 16.*

* Quam mentis eleuationem itidem explicauimus, *part. 1. cap. 5. §. 26.*

§. LXVI.

Omnia, quae a Deo expetimus, secundum ordinem, quo Deus in dispensandis bonis suis utitur, & voluntatem diuinam, expetenda sunt. In spiritualibus timirum ita, ut simul media salutis ipsi rite usurpemus. Quemadmodum enim temporalia bona hominibus largitur per media a se ipso constituta, ut oratione parum proficeret, qui non laborare, sed otio indulgere vellet; ita & spiritualia per media certa, verbum & sacramenta confert, quorum adeo usus legitimus requiritur ab iis, qui & hic voti sui compotes fieri volunt. Cum etiam temporalia bona hominibus interdum noxia potius sint, quam vtilia, & christianismi ac salutis aeternae impedimentum aliquod adferant, conditionate haec expetenda sunt, si Deus ea nobis prodesse intellexerit.

§. LXVII.

Gratiarum actionem itidem hic intelligimus mentalem, etsi vox ista actum aliquem externum significare videatur. Nonnulli inter *laudem*, & *gratiarum actionem* distinguunt, laudem vocantes, cum Deum ob maiestatem & gloriam extollimus, *Pf. LXIX, 31. Tob. XII, 8.* gratiarum actionem autem, qua animum gratum ob beneficia ostendimus, *Pf. L, 23.* Qua quidem ratione laus erit fructus seu effectus reuerentiae vel timoris Dei. Nos autem de gratiarum actione nunc loquimur.

§. LXVIII.

Eta quidem gratiarum actio, ut ex dictis constat, itidem amoris quae-

quaedam est species. Accedit vero ad amorem generatim spectatum, consideratio beneficiorum diuinorum, praecipue spiritualium, *Psal. XCII, 1. 2. Phil. I, 10. 11.* siue ea a Deo antea expetiuerimus, siue praeter spem & expectationem nobis obtigerint, siue in nos, siue in alios fuerint collata. Ut enim pro aliis orare, ita & pro beneficiis in eos collatis, gratias agere debemus. conf. *Rom. XII, 15. 1 Tim. II, 1. 2.*

§. LXIX.

Considerantur autem beneficia diuina in gratiarum actione, prout ex mera gratia in maxime indignos, per meritum Christi conferuntur. Ad gratiam enim animi adfectum excitandum, & inflammandum, plurimum confert, suam probe meditari indignitatem, & quam in nobis nihil sit, quo vel minimum beneficium promereri potuerimus, adeoque propitio Numinis cuncta tribuenda fauori, quod propter Christum tot tantisque nos cumulat beneficiis. Per Christum enim benedictio Abrahami ad omnes gentes peruenit. *Gal. III, 14.* conf. *1 Corinib. I, 4. seqq. Phil. I, 3. seqq. 1 Tim. I, 12. seqq.*

§. LXX.

Consistit itaque gratiarum actio mentalis in mentis eleuatione ad Deum, cum gaudio & veneratione, studioque gratum animum declarandi. Concurrit utique intellectus beneficia ista diuina meditando, & nobis repraesentando, quo sensu nonnulli dicunt, primum in gratiarum actione actum esse, statuere apud animum, quod beneficium ab altero acceperimus. conf. *Pf. CIII, 2. & CXXXIX, 14.* Proprie tamen in voluntate sedem habet, ut reliqui adfectus omnes. Gaudii autem dum iniicimus mentionem, non hoc ita capiendum, ac si gratiarum actio tantum in gaudio consistat, sed quod gaudium cum ea coniunctum sit, spirituale scilicet, ex causis quippe spiritualibus ortum. Effectus autem gratiarum actionis, studium celebrandi verbis & opere Deum ob accepta beneficia, eius bonitatem euehendi, & reliqui, per se patent.

§. LXXI.

Quod iure diuino tum ad inuocationem, tum ad gratiarum actionem obligati sumus, ex illo, quod supra constituimus, iuris diuini principio, patet. Inuocatione enim Dei, & gratiarum actione, amor noster magis magisque erga Deum excitatur, vnioque adeo cum Deo, & diuinae imaginis restauratio promouetur. Patet idem tum ex primo, tum ex secundo decalogi praecepto. Ex primo quidem, quia, qui Deum verum ut suum Deum recipit, non potest non eum ut auctorem & fontem omnis boni, omniumque beneficiorum spectare, adeoque haec ab eo solo expetere, & pro acceptis, illi gratias agere. Hoc & sub-

inde Dauid rex sanctissimus innuit, in precibus Deum, *Deum suum, suum regem* vocando. *Pf. V, 3. VII, 2. 4.* In secundo autem praecepto glorificatio nominis diuini diserte iniungitur, quod tum precibus fit, tum gratiarum actione, aliisue modis, nisi de externa praecipue diuini nominis glorificatione ibi sermonem esse velis, quae tamen internam supponit.

§. LXXII.

Accedunt & alia, quibus idem iniungitur, scripturae sacrae oracula, & quidem quod ad inuocationem attinet, *Pfal. L, 15. 1 Tim. II, 1. 1 Theff. V, 17. Luc. XVIII, 1.* Quod autem solus Deus inuocandus sit, iam ex iis, quae de obiecto cultus religiosi generatim dicta sunt, patet, add. *Exod. XX, 3. seqq. Matth. IV, 10. Rom. X, 14.* De gratiarum actione idem constat ex *Pfal. L, 14. 1 Theff. V, 18. Eph. V, 19, 20.* praesertim pro spiritualibus beneficiis, *Pfal. CIII, 2. seqq.* item pro temporalibus, *Pfal. CVII, 2. seqq.* & denique pro bonis in alios collatis, *1 Tim. II, 1.*

§. LXXIII.

Supereff, vt de *fide speciali* in Christum, seu cultus interni parte maxime necessaria, dicamus. Nec tamen indolem eius atque naturam explicabimus, quippe quod huius loci non est, sed prout ad illam iure diuino obligati sumus, eam considerabimus.

§. LXXIV.

Id praecipue obseruandum, fidem illam specialem, qua meritum Christi apprehendimus, vt remissionem peccatorum ab illo impetremus, neutiquam vnico actu absolui, sed continuandam esse per omnem vitam, ita quidem, vt homines regeneriti etiam semper in omni virtutum exercitio credant, Deum sibi peccata sua & imperfectiones, optimis etiam actionibus adhaerentes, ex gratia ob meritum Christi remissurum. Et ita propter fidem opera nostra, etiam quae in cultu Dei interno praestamus, Deo placent, *Ebr. XI, 6.*

§. LXXV.

Duplici porro ratione fides considerari potest, vel vt instrumentum, quo meritum Christi apprehendimus, vel vt officium, quod ab omnibus, qui Deo placere, & illum rite colere volunt, requiritur. Non priori, sed posteriori modo hic a nobis spectatur, cum inter officia refertur, interim prior respectus semper supponitur, cum inde officia nostra habeant, quod Deo placere queant.

* De duplici hocce fidei respectu passim equidem theologi agunt: accurate tamen & luculentissime cuncta explicat H. SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 7. §. 3.* *Fides haec, inquit, duplici respectu consideratur, vt concurrat ad iustificationem hominis, siue gratiam diuinam efficiamque obedientiae & iustitiae Christi obtinendum, & vt hominem actu vel dabitur att-*
quo

quo obedientiae ac virtutis perficit, illo respectu pertinet ad euangelium. Gal. 111, 12. *seqq.* hoc vero ad legem. *Matth. xx 111, 23.* Perinde nimirum se res habet, vt in homine, cui aliquid donatur, in quo conspicitur primum desiderium accipiendi donum, quo impellitur, vt manum extendat, tum postquam donum accepit, motus aliquis reuerentiae & grati animi in eo existit, acceptum beneficium aestimantis, seque illi iterum consecrantis, a quo beneficium accepit. Qui quidem actus seu motus animi diuersi sunt, reuera tamen coniuncti, cum fieri prioribus nequeat, vt non qui serio beneficium desiderauit, vehementi motu ad animum gratum declarandum iucitetur, postquam istud accepit. conf. & quae supra diximus, *part. 1. cap. 5. §. 7.* Consideramus autem hic fidem equidem, vt virtutem, sed simul vt principium omnium virtutum, prout sine fide etiam nulla virtus Deo grata esse ac placere potest, vt per fidem meritum Christi apprehendentem ipsi demum Deo placeamus, vti supra demonstrauius. Et id euincunt rationes, quae deinceps afferuntur add. **B. BAIERVS** noster, *theol. moral. part. 3. cap. 7. sect. 3.* Ceterum de fide, vt virtute spectata, prolixè & copiose disserit, quam antea laudauimus, **SCHOMERVS**, qui & de obedientia fidei tum paedagogica, tum spirituali, & quod ad hanc attinet, iterum vel actiua vel passiua, qua singulos fidei gradus, notitiam, assensum & fiduciam, §. 5. *seqq.* exponit, quae legisse, forte poenitebit neminem.

§. LXXVI.

Etenim ad fidem specialem, hoc modo consideratam, hominem obligari, ex primo iterum constat iuris diuini principio. Praeterquam enim quod fides sit praecipuum & immediatum medium vnionis cum Deo, *Ioan. III, 16.* vt per fidem etiam maxime viuamus vitam spiritualem, *Gal. II, 20. III, 11. Ebr. X, 38.* & ea, quae nos a Deo separare poterant, vincimus, *1 Ioan. V, 4. 5.* reliqua omnia, quae ad vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in nobis restaurationem ducunt, frustra susciperentur, si sine fide essemus, sine qua nihil placere Deo potest. *Ebr. XI, 6.* Praeterea, nemo Deum amare, aut filiali timore timere potest, nisi certus sit, Deum placatum propitiumque sibi esse. At hac de re nemo sine fide certus esse potest. *Ebr. X, 22.*

§. LXXVII.

Idem constat ex primo decalogi praecepto. Cui Deus non est placatus, ille Deum vt suum Deum recipere nequit. Hinc credentibus in nouo testamento Deus promittit: *ego ero Deus illorum, Ierem. XXXII, 38.* Accedunt alia scripturae oracula, in quibus idem iniungitur. *Hoc est mandatum eius, inquit Ioannes, vt credamus nomini filii eius Iesu Christi &c. 1 Ioan. III, 23.* Non tantum diserte docet ibi, praeceptum seu mandatum esse a Deo, vt in Christum credamus, sed coniungitur hoc cum dilectione aliorum hominum, vt intelligamus, quemadmodum praeceptum a Deo est, vt alios homines diligamus, ita & pari ratione ab eodem praeceptum esse, vt credamus in Christum. Immo quod ad credendum in Christum obligati simus, generatim quoque ex hocce iuris naturalis principio patet, quod docet salutis obtinendae

media ab omnibus esse vsurpanda. At praecipuum ex parte hominis, salutis obtinendae medium, fidem esse, constat, conf. *Ioan. III, 16. XVII, 3.*

§. LXXVIII.

Nititur autem fides haecce partim merito Christi, partim gratia, amore, misericordia & placabilitate Numinis. *Ephes. II, 8.* Ad cultum vero Numinis necessarium esse, vt supponamus, Deum nobis peccata nostra remittere, tam apertum est, vt ipsi etiam ethnici quodammodo hoc intellexerint. Namque & placabile Numen esse docuerunt, & varia, quibus placari possit, ipsi commenti sunt. * Sed longe rectius scriptura sacra nos hac de re informat, dum non tantum certiori fundamento Deum placabilem esse ostendit, sed veram etiam & genuinam rationem illum placandi, & remissionem peccatorum obtinendi, monstrat.

* Prolixè admodum & operose plurimis ethnicorum scriptorum in medium allatis testimoniis, quod Numen placabile sit, comprobatur ROBERTVS SCHARROCKIUS, de *officiis secundum ius naturae, cap. 16. pag. 617. seqq.* Sed haec cognitio gentilibus parum profuit, quod veram & genuinam rationem placandi Numen ignorant. Hinc ad ritus varios, & ceremonias, saepius ineptissimas, prolapsi sunt, exultantes, expiari iis peccata, iramque Numinis placari posse. Huc varia ista pertinent iustrationum genera, de quibus ex instituto IO. LOMEIERVS, in *Synagmate, de veterum gentium iustrationibus.*

§. LXXIX.

Et ita quidem cum se habeat cultus Dei internus, quem per singulas partes hactenus descripsimus, & ad quem iure diuino nos obligari, ostendimus, nunc quidem facile intelligitur, quatenam eadem lege prohibeantur. Omnia scilicet ea, quae vero & genuino Numinis cultui, & quidem interno, opposita sunt. Ea paucis, eundo per summa rerum capita, indicare, nostri officii postulat ratio. In plerisque autem duo deprehendemus extrema, in quorum alterutrum prolabantur, qui a recte via discedunt, dum alii ad securitatem proni, cultum diuinum plane negligunt, * alii contra superstitioni dediti, non recte Deum colunt, ** idque pro duplici statu, securitatis, & seruitutis, in quo omnes irrogenitos constitutos esse, alibi obseruauimus.

* Nonnulli hocce vitium, *Deismum*, vocant. Ita IOAN. LAURENTIUS LVCHESINVS, Lucensis, in *noua copia & serie centum euidencium signorum verae fidei, pag. 550.* atheos a Deistis ita discernit, vt illos nullam agnoscoere diuinitatem, hos agnitam nullo dignari cultu, asserat. Obseruatum id iam a me in *dissertat. de pietate philosoph. seu rel. naturali, §. 64.* Posset & atheismum practicum dicere. Fieri equidem nequit, vt, qui Deum agnoscit, non etiam simul agnoscat eum cultu religioso prosequendum esse: hoc enim

enim in ipsa notione Dei continetur, & menti eam intelligenti statim se offert. Hoc tamen fieri potest, ut quis Deum esse credat, etiam cultu religioso eum prosequendum agnoscat, nec tamen illum colat. Cuius rei ratio inde petenda, quod cupiditatum, quibus agitantur mortales, ea vis sit, ut fœpissimè contra principia sibi adprobata, & de quorum veritate non dubitant, agant.

** Qui Deum non recte colunt, iterum non vnius sunt generis. Aut enim circa obiectum cultus religiosi a recto tramite aberrant, aut circa modum. Si circa obiectum aberretur, dum quis aliud quid pro Deo colit, quod tamen verus Deus non est, vocatur *idololatria*. Quae licet cum polytheismo, supra iam ad §. 9. notato & idolologia, ut nonnulli vocant, plerumque coniuncta sit, adeo ut ipse polytheismus aliquando idololatriæ nomine veniat, recte tamen ab eo discernitur, cum polytheismus, ac idolologia peruersum de Numine sensum, idololatria autem prauum Numinis cultum significet. Est autem idololatria vel *crassior vel subtilior*. Crassior est, qua gentiles, *gloriam immortalis Dei ad imagines similes hominis mortalis, & vulcrum, & quadrupedum, & serpentium transulerunt*: Rom. 1. 23. A qua crassiori idololatria magna quidem orbis pars hodie liberata est, postquam christiana religio longe lateque est propagata: quanquam plurimæ adhuc supersunt gentes, tenebris eiusmodi immerse. Quemadmodum vero nullum temere est rerum creatarum genus, ex quo emolumentum aut damnum ad homines redundare potest, quod non gentiles olim diuino cultu fuerint persecuti: ita cum primis sidera coelestia illorum in se traxerunt animos, tum splendore ac cursus perpetuitate in sui admirationem eos concitantia, tum utilitate, quam sublimitaria hæc ex astris percipere sibi persuadebant, ad cultum & venerationem eos impellentia. Ut vero inter sidera sol eminet, ita & eum ceteri Deum pleeraque gentes adorarunt. Hinc MACROBIUS, Græcis ac Romanis solem in tanta veneratione fuisse, dicit, ut nonnulli, omnes deorum appellationes ad vnum solem spectasse, crediderint, *Saturnal. lib. 1. cap. 17.* Sed de causis, origine & progressu crassioris istius idololatriæ alibi ex instituto agitur: interim conferendi GERHARDVS IOANNES VOSIUS, de *idololatria gentium*, IOAN. SELDENVS, de *diis Syris*, PETRVS IVRIEV, in *hisseria critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum &c.* Gallicana lingua scripta, aliique. A crassiori ista idololatria nostra ætate parum alieni sunt pontificii, ob cultum religiosum, quem Mariæ, sanctis, eorum reliquiis, imaginibus, & cruci deferunt. Enimvero in quacunque se vertant partem, quocunque etiam modo excusare istam idololatriam velint, quibuscunque etiam vtantur distinctionibus, res ipsa docet, & experientia quotidiana, quod cultus, quem eiusmodi rebus exhibens, religiosus sit, & turpissimæ idololatriæ rei peragantur. Potuissent sane eadem ratione & gentiles idololatriam suam excusare, quod & a nonnullis infelici conatu tentatum est. Sed hæc inmorari nolo, cum rem omnem luculenter euicerit, & ipsi pontificiorum testimoniis eos idololatriæ reos egerit, IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 58. & seqq.* vbi copiose & ex instituto hæc de re disserit. Nos id potius obseruamus, non tantum directe, sed & indirecte aliquem crassioris idololatriæ reum fieri posse, si quid agat, ex quo honor Deo debitus in alium redundet. Huc refero *magiam* & omnes eius species, quae fere infinitæ sunt. In magia namque a daemone malo id homines expetunt, quod a Deo expetere debent, si modo expetant, quae expetere fas est: vnde hoc ipso daemone malo honorem tribuunt, quem soli Deo tribuere debebant. Hoc namque omni tempore, præsertim in magia, artibusque eo spectantibus egit infernalis genius, homines vt induceret, vt eos sibi tribuerent honores, quos solus Deus sibi vindicare poterat. Vnde vt ipsa magia est idololatriæ species, ita cum idololatria, prout a magia distinguitur, coniunctam semper fuisse magiam, etiam probat IOANNES FILESACVS, theologus Parisiensis, in *dissert. de idololatria magica*, §. 6. fol. 36. seqq. Neque tantum etiam illa magiæ superstitionis species, cum homines cum infernali genio pactum ineunt, aut sibi inire videntur, ita comparata est, sed subtilior etiam, cum quacunque ratione mediis ab infernali genio mediate aut immediate suppeditatis potius ad finem propositum consequendum, vt volunt, quam iis, quæ sapientia ac benignitas Numinis præscripsit. Hinc & eodem loco habendæ sunt omnes.

ARIS

artes diuinatoriae, quippe quibus id agitur, vt ea resciscamus, quae Deus nos scire noluit: quo ipso iterum Deum velut alienum assumimus, qui ea nobis praestet, quae a Deo vero expectare non audemus. Quotuplici autem ratione hac in re olim peccatum sit, sed & hodie peccetur, discere licet ex CASPARIS PEYCERI opere, de *uariis diuinationum generibus*. Et sane cum in istis artibus diuinatoris illicitis, nulla ratio sit, quae nobis persuadeat, Deum ipsum intercedere, qui futura reuelet, nihil aliud superest, quam vt concludamus, a daemone malo hoc expectari, adeoque eidem, quae Deo debebantur, tribui. *A crassa* ista idololatria, de qua haecenus diximus, diuersa est *subtilior*, cum licet vnum verumque Deum nobis colere videamur, corde tamen aliis magis rebus adhaeremus, quam Deo, scilicet hominibus aliis, *Ierem. xvii, 5. Psalm. cxviii, 8. 9. CXLVI, 3. 4.* aut aliis rebus creatis, per avaritiam, *Matth. v, 24. Coloss. i, 11, 5. Ephes. v, 5. I Timoth. vi, 17.* per ambitionem, *Ecclesiast. x, 14. 15. 16.* & denique per voluptatem, *Phil. i, 19.* Immo & ipse diabolus interdum loco Dei colitur, non tantum crassiori modo, *I Corinth. x, 20.* sed & subtiliori, *Rom. vi, 16.* Cum primis homo seipsum per prauam philautiam pro Deo colit, quae idololatriae species vt omnium est subtilissima, omniumque intume inhaeret animis & cordibus, ita & reliquarum fons est & scaturigo, quod ex iis, quae *part. i. cap. i. sect. 4. §. 36.* diximus, abunde constat. Et ea quidem, quae haecenus diximus, ratione, circa obiectum cultus diuini aberratur. Iam quod ad modum attinet, nihil frequentius, quam vt homines verum equidem Deum colere velint, sed non ea id faciant, qua decebat, ratione. Hinc *superstitio*, seu *δεισιμασία*, quam THEOPHRASTVM per *δυσκόλον πρός τὸ δαίμονιον*, seu *meticulosum erga Numen adfectum*, in *charact. mor. pag. 47.* recte definiuisse, supra obseruauimus, *part. i. cap. i. sect. 4. ad §. 71.* Nimirum ex metu seruili oritur superstitio, vnde varia hominum excogitant, quibus placari Numen, & sibi propitium reddi posse existimant, quos ipsi in peccatis perseuerent, nec veram rationem per poenitentiam & fidem in Christum propitium sibi reddendi Numen, ineant. Quorsum & omnis *δεισιμασία* pertinet. Vnde in effectus ineptos & ridiculos passim erumpere superstitionem videmus. Latissime autem se diffundit superstitio, per omnes non tantum interni, sed & externi cultus partes, immo per omnia officia, quae homo tum erga seipsum, tum erga alios, praestare debebat; sed maxime in cultu externo; & certorum rituum ac ceremoniarum obseruatione conspicitur. Diuersimode etiam pro diuersis hominum statibus ciuili, ecclesiastico, oeconomico se exerit. Vnde, si quis ad specialia descendere vellet, amplissima variarum obseruationum ei enasceretur copia. conf. & IOAN. CONRADVS DAMHAVERVS in *colleg. decalog. pag. 218. seqq.* & quae diximus in *disert. de pietate philof. seu relig. natur. §. 71.*

§. LXXX.

Id statim conspiciere licet, si amorem Dei specialem, ad quem lege diuina homo obligatus est, consideremus. Alii namque, scilicet, qui in statu securitatis constituti sunt, in eo peccant, quod de Deo amando prorsus non sint solliciti. Amore rerum huius mundi ita irretiti sunt, vt de amore Dei non cogitent. Omnis vero intermissio amoris diuini, reuera est odium Dei. Amor enim & odium hic ita sibi inuicem opposita sunt, vt qui Deum non amat, eum merito odisse censetur. conf. *Matth. vi, 24.* Hinc & Iudaei dicebantur odisse patrem, quia eum non amabant, *Ioan. xv, 23.* Et licet in Deo nullum odii obiectum videatur inueniri posse, impii tamen non Deum, quae Deum, sed in Deo id, quod suis cupiditatibus maxime repugnat, quod legislator est, & iustus

iustus iudex, & peccatorum vindex acerrimus, odio, etsi interdum ita occulto, vt ipsimet hoc vix deprehendant, prosequuntur.

§. LXXXI.

Rursus, qui in statu seruitutis degunt, & superstitioni dediti sunt, Deum quidem sibi amare videntur, sed amore seruili, & impuro. Cuius quidem amoris impuri diuersi dantur gradus, dum alii propter bona temporalia Deum amant, alii propter spiritualia, ita quidem, vt in hisce suam beatitudinem ac felicitatem, vel tantum vel primo loco quaerant: interim omnes istas amoris species, inter ea, quae vero & genuino Dei amori repugnant, merito referimus. At si quis Deum primo & praecipuo loco, suam tamen simul in Deo beatitudinem quaerat, eum amorem minime illicitum esse, alibi iam demonstrauius.*

* *part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 123. vbi hac de re ex instituto dictum.*

§. LXXXII.

Contra legem diuinam, quae reuerentiam seu timorem Dei iniungit, pariter duplici ratione peccatur. Primo per *contemptum Dei*, quo se crimine illi praecipue obstringunt, qui in statu securitatis constituti sunt, qui suo arbitrio viuunt, ac si aut Deus non esset, aut ille nec iustus esset, nec omnipotens, adeoque peccata illorum punire nec vellet, nec posset, vt impius ille iudex, *Luc. XVIII, 2.* Deinde per *metum* Numinis *seruilem*, qui recte *superstitionis* nomine insignitur, sumpta voce in specialiori significatione.* Ceteroquin enim interdum omnis cultus Dei falsus, superstitio vocatur,

* iuxta ea, quae diximus ad §. 80.

§. LXXXIII.

Quemadmodum autem ipse status securitatis & seruitutis, in quo homines constituti sunt, suos habet gradus, ita & de ipso Numinis contemptu, pariter ac superstitione, censendum. Nonnulli namque subtiliori ratione per securitatem peccant, dum externo cultu contenti, & forte crassiorum peccatorum euitatione, Deum se timere putant, quem tamen reuera non timent. Alii contra, palam spretis omnibus honestatis ac pietatis vinculis, Deum se non colere, nec vlla eius cura tangi, testantur. Idem & de superstitione dicendum. Nonnulli seruili metu praediti sunt, sed manent tamen intra limites cultus externi a Deo probati; alii contra cultum a Deo non probatum superstitione sequuntur, siue ab aliis introductum, siue ab ipsis excogitatum, quae superstitione specialiori ratione εθελοθρησκεία dici potest, ex *Coloss. II, 23.*

§. LXXXIV.

Quae cum spe & fiducia in Deum collocanda pugnant peccata, eodem modo se habent, & ex iisdem fere progignuntur fontibus.

In illis namque, qui in statu securitatis constituti sunt, aut *nulla spes est*, aut *spes peruersa*, cum homines ea sperant, quae speranda non sunt, e. g. absolutam felicitatem in temporalibus, vel cum aliquid absque diuini ordinis obseruatione sperant, vt cum aeternam salutem sperant absque poenitentia & fide. Et haec ipsa quoque est *spes mortua*, cum tamen spes christianorum viuua esse deberet, *1 Petr. I, 3*. Mortua autem spes non tam spes, quam falsa est persuasio, de obtinenda aeterna salute, cum tamen mediis ad eam consequendam necessariis, vt nolimus. Cum itaque vera spes & viuua sit, & efficax, patientiam aliasque virtutes progignet, haec contra mortua est & inefficax, nullos plane fructus ferens.

§. LXXXV.

Eadem spes peruersa & mortua in illis etiam saepissime reperitur, qui in statu seruitutis degunt, quippe qui vana cultus externi specie seipfos facile decipiunt. Subinde tamen in his quoque adest *desperatio*,* dum spem omnem consequendae salutis ipsimet abiiciunt, & ad violenta quaeuis facile prolabuntur. Cuius quidem desperationis, pro diuersitate opinionis, de difficultate bonum aliquod impetrandi, aut euitandi imminens malum, diuersi sunt gradus. conf. *Ephes. II, 12. 1 Theff. IV, 13. add. Gen. IV, 13. 14. 2 Reg. VII, 2. Matth. XXVII, 5.*

* Lucem hic dabunt, quae de voce *desperationis* supra monuimus, *part. 1. sect. 6. ad §. 19.*

§. LXXXVI.

De fiducia erga Deum eadem dici possunt. Haec *peruersa* est & *praepostera*, cum quis ob vsum mediorum exteriorum, vel cultum externum Deo confidit, cum tamen animus reuera a Deo ob incredulitatem alienus sit. Stultam eiusmodi fiduciam in Iudaeis grauissime reprehendit Ieremias, *cap. VII, 4. add. Mich. III, 11*. Eodem loco habendi, qui non in Deo, sed in rebus creatis, propriis viribus, opibus, sapientia, aliis hominibus, fiduciam suam collocant. *Proverb. III, 5. Ps. XLIX, 7. Jer. XVII, 4. XLII, 11. Es. XXX, 12. 13. XLVII, 10*. Rursus tamen & *fiduciae defectus*, merito in vitio ponitur, & hinc orta titubatio, angorque animi. *Iud. VI, 13. Ps. LXXXVII, 4. 7. 10. add. Es. XLIX, 14. Ebr. X, 35.*

§. LXXXVII.

Obedientiae, quam Deo praestare debemus, repugnat *inobedientia*, & *obedientia peruersa* vel *inepta*. Illa ex statu securitatis fere fluit, haec ex statu seruitutis. Est vero *inobedientia* vel *spontanea*, vel quodammodo *inuita*. Inuitam vocamus, cum ex ignorantia admittimus, quod admittere non debebamus, quae magis aut minus excusanda est, pro diuersis gradibus & conditione ignorantiae. conf. *Luc. XII, 47.*

Spon-

Spontanea etiam suos gradus habet, & generatim *παράκλη* vocatur, *Rom. V, 19*. Alias & inobedientes vocantur *ἀνοπίτατοι*, *1 Tim. I, 9*. & *ἀπειθείς Tit. III, 3*. Tales sunt, qui suis potius obediunt cupiditatibus, quam Deo. Hoc enim quamprimum homo facit, inobediens est erga Deum. vid. *Rom. II, 8*. *1 Tim. 16*. Et isti quidem sunt, qui obediunt satanae, *Ioan. VIII, 44*. mundo, *Rom. XII, 2*. *Ephes. II, 2*. carni, *Phil. III, 19*. hominibus magis quam Deo, *Actor. IV, 19*. add. *Matth. XV, 3. 6. 9*.

§. LXXXVIII.

Est porro inobedientia iuxta quosdam, vel *totalis*, vel *partialis*. Illa est, qua quis in omnibus praeceptis diuinis est inobediens: haec est, quando quis in quibusdam obediens, in aliis inobediens esse videtur. Reuera tamen omnis inobedientia, saltem indirecte totalis est. Qui enim vnum praeceptum migrat, totam legem violat. *Iac. II, 10. 11*. Cuius rei ratio tum ex natura legis, tum ex indissolubili virtutum omnium nexu, de quo alibi dictum, * repetenda.

* *part. I. cap. 1. sect. 4. §. 142.*

§. LXXXIX.

Obsequium *peruersum & ineptum* est, quo quis ea, quae Deus non vult, aut eorum quae vult, opposita, facit, opinione falsa ductus, ac si Deus ea praecepisset. De priori vide *Es. I, 12*. it. *LVIII, 3. 5*. de posteriori *Ioan. XVI, 2*. Hominum superstitioni deditorum, proprium esse, obsequio peruerso ac inepto Deum colere, per se patet.

§. XC.

Inuocationi Numinis mentali itidem partim intermissio inuocationis, partim peruersa inuocandi Deum ratio, opponitur. Intermissionem inuocationis, in hominibus in statu securitatis, praesertim crassioris degentibus, obseruare licet. Loquitur de illis rex sanctissimus David, *Pf. XIV, 4*. Quod si enim vel maxime totum cultum internum ibi intelligas, inuocatio tamen, speciatim sic dicta, includitur.

§. XCI.

Quoad modum inuocationis peccant, qui in actu externo inuocationem constituunt, mentalem ab orali separantes; qui Deum inuocant, sed non in spiritu & veritate, absque fide, in impenitentia perseverantes, *Es. I, 15*. & denique, qui ordinem diuinum non obseruant, temporalia absolute, & spiritualia absque mediis legitimis & a Deo praescriptis, concupiscendo; & sic porro. Quae quidem in hominibus superstitioni deditis fere obseruare licet. De obiecto quae moneri solent, iam ex iis, quae generatim de obiecto cultus religiosi docuimus, constant.

Mmm 2

§.XCII.

§. XCII.

Gratiarum actioni repugnat ignorantio, obliuio, contemptus beneficiorum diuinorum. *Dent. XXXII, 4. 5. 6. add. Num. XI, 4. sqq. Psal. CVI, 25. sqq. 1 Cor. X, 10.* Non minus grauiter peccant, qui beneficia diuina sibi collata, aut sibi ipsi suaeque sapientiae, potentiae, diligentiae, aut aliis hominibus, rebusque creatis imputant: aut, qui temporalia quidem, minime autem spiritualia, grato animo agnoscunt; aut denique, qui diuina utcumque agnoscunt beneficia, sed parum iis mouentur, & in gratiarum adeo actione tepidi sunt, immo frigidi. In quibus hominum generibus, secundum statum, aut securitatis aut seruitutis consideratis, haec similiaue, maxime conspicua sint peccata, ex dictis fere colligere licet.

§. XCIII.

Fidei denique specialiter sic dictae opponitur *incredulitas*, qua quis non credit in Christum, tanquam mediatorem suum, nec remissionem peccatorum per eius meritum, eo quidem modo, ac ordine, quo debebat, desiderat. Idque cum ex variis contingere queat causis, non vna quoque incredulitatis velut species est. Nonnulli ex ignorantia non credunt; alii, etsi credere sibi videantur, ob errores tamen grauissimos, quibus mens eorum circumsepta est, non recte credunt; alii rursus falsa fidei specie seipsos decipiunt, fidem sibi fingentes, quae cum vita impia & peccatis proaereticis consistere queat, alii aliter in deum hic rapiuntur & praecipitia, grauisimis se obstringentes peccatis.

§. XCIV.

Ceterum, cum adfectus isti, animique motus, quibus cultus Numinis internus absoluitur, per certa media excitari debeant, hominem rite officio suo satisfacturum, ad haecce, ea qua decet ratione, vsurpanda, itidem obligatum esse constat. Et hoc quidem etiam pacto occurritur dubio, quod facile alicui suboriri posset: quo pacto scilicet ad cultum internum homo obligari queat, cum adfectus, ne quidem naturales, multo minus spirituales pro lubitu excitare, in hominis positum potestate sit. Praeterquam enim quod supponamus, proportionales adfectibus hisce respondententes in re genitis adesse, in hominis etiam positum est potestate, media ad hosce adfectus producendos, alendos, fouendos, accommodata vsurpare. Et ita rectissime per legem diuinam ab eo hoc exigitur.

§. XCV.

Media haec vel *generalia* sunt, vel *specialia*. Media generalia sunt,

sunt, verbi diuini lectio, eiusdemque & rerum diuinarum omnium attenda & diligens meditatio, sacramentorum, speciatim eucharistiae, legitimus vsus, & reliqua omnia, quae vitae sanctitati, vitaeque spiritualis incremento inferuiunt, quae alibi prolixè enumerauimus. * Haec enim omnia hisce quoque speciatim adfectibus excitandis, fovendisque sunt accommodata.

* *part. I. cap. 5.*

§. XCVI.

Specialia ex ipsa natura, indoleque horum adfectuum, qui cultum Numinis internum constituunt, facile intelligere licet. Sic quod ad *amorem Dei specialem* atinet, diligens praeter alia diuinorum beneficiorum, tum hominum generi vniuerso, tum speciatim nobis collatorum, plurimum ad eum excitandum confert meditatio. *Timorem* excitabit, fouebitque iudiciorum diuinorum, in quibus potentia pariter ac iustitia Dei se exerit, attenda consideratio, siue vniuersalia illa sint, ad integras gentes, siue specialia, ad singulos homines spectantia. conf. *Psal. XXXIII, 6. 7. 8. Ierem. V, 22. Luc. V, 26. VII, 16. Spem & fiduciam* alent contemplatio exemplorum, quibus patet, non derelictos, qui in Deo fiduciam suam collocarunt, *Ecclesiast. II, 10.* item recordatio documentorum prouidentiae diuinae singularium, quam propria cuique suppeditat vita, vt & promissionum diuinarum huc spectantium diligens & attenda ponderatio.

§. XCVII.

Porro ad *obedientiam* nos impellet, dependentiae nostrae, reliquarumue caussarum, cur Deus obsequium a nobis exigere queat, *Mal. I, 6.* itemque promissionum, tum generalium, tum specialium, v. g. *Exod. XXIII, 25. Leuit. XXVI, 3. 4. Deut. XXVIII, 1. sqq. Psalm. LXXXI, 14. sqq.* vt & vtilitatis, quam obedientia adferat, *1 Ioan. II, 3. 2 Petr. I, 10. 11.* meditatio; ne quid de exemplis sanctorum virorum, angelorum, immo ipsius Christi, *Phil. II, 8. 9.* dicam, quae ponderasse, iuuabit plurimum. *Inuocationem* promouebit, indigentiae & miseriae nostrae praesertim in spiritualibus sollicita consideratio, diuinae bonitatis & misericordiae meditatio, opportunitatis, cum nos ad inuocationem excitari sentimus, obseruatio, & alia: quemadmodum contra diuinorum beneficiorum expendisse magnitudinem, eaque cum illorum carentia, siue statu eorum, qui expertes sunt istorum beneficiorum, comparasse, exempla denique aliorum, *Gen. XXXII, 10. Exod. XV. per integr. Ps. IX. XVIII. &c.* immo ipsius Christi, *Matth. XI, 25. Luc. X, 21.* & quod ad alios atinet, nos membra esse vnus corporis, *1 Cor. XII, 13. sqq.* vt quod illis

obtingit, hoc nobis obtigisse merito censeamus, considerasse, ad *gratiarum actionem* concitabit atque impellet mortales.

§. XCVIII.

Media denique excitandi, augendi, fouendique *fidem*, eiusque actus eliciendi, sunt, praeter verbi diuini lectionem & meditationem, *Rom. X, 17. Ioan. XVII, 20. 1 Thessal. II, 13.* misericordiae diuinae, & placibilitatis per meritum Christi diligens consideratio, *Ezech. XXXIII, 11. Luc. I, 78. Ioan. I, 20. 1 Petr. II, 24.* vsusque legitimus sacramentorum, cum precibus. *Luc. XVII, 5. Marc. IX, 24.* Sine hisce itaque, quae hactenus recensuimus, mediis, cum cultus Dei internus sibi non constet, patet, ad ea legitime vsurpanda, hominem iure diuino aequè obligatum esse, ac ad ipsum cultum internum.

§. XCIX.

Vt vero ad media, cultum numinis internum promuouentia, rite adhibenda, ita ad impedimenta remouenda, iure diuino obligatus est homo. Hacciterum vel *generalia* sunt, vel *specialia*. Ad illa pertinent varia intellectus praeiudicia, & errores cum cultu interno pugnantes, naturae gratiam imitantis fallacia, amor rerum huius seculi inordinatus, praepostera aliorum imitatio, conuersatio cum improbis, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quae omnia euitanda sunt summo studio, si quis legi diuinae, de cultu Numinis interno satisfacere velit.

§. C.

Quod ad specialia attinet, & primo quidem, quae *amori speciali* Dei obstaculum ponunt, plurima quidem ea sunt, sed cum primis incautus rerum mundanarum vsus huc pertinet. Quo magis enim seculi deliciis, indulgendo iis, quae voluptatem, auaritiam, ambitionem, irritare poterant, homo irretitur, eo minus suauitatem amoris Dei, beneficiorumque diuinorum sentit. Quemadmodum contra euenire solet, ut quo magis diuini amoris suauitatem sentit, eo minus ad palatum sint, deliciae huius seculi. Quod si ergo incaute in rerum huius mundi vsu versetur, non tantum obstaculum ponet amoris Dei, sed omnino contingere potest, ut omni amoris diuini sensu amisso, totus tandem mundi huius deliciis immergatur, vnde tandem mors spiritualis, *Iac. I, 14. 15.*

§. CI.

Reuerentiae, seu *timori Dei* obstaculum ponunt, vilipendium iudiciorum diuinorum, dum poenas aut integrarum gentium, aut singulorum hominum, caussis potius naturalibus, vel moralibus, quam iustitiae diuinae, mortales tribuunt: profana ratiocinatio de immortalitate

ratę

tate animae, de nouissimis, de aeterna fidelium beatitudine, & infidelium aeterna damnatione; stulta persuasio, de peccatorum successu & impunitate, ac si nunquam punienda sint, quia non statim puniuntur, conf. *Pf. L, 21. virium suarum fiducia, cum quo plus homo sibi ipsi tribuit, eo minus tribuat Deo; vnde superbi, & improbi contemptores Dei, haud raro coniunguntur, aut nomina eorum inter se permutantur, conf. Pf. CXIX, 31. 53. 69. 78. 85. Mal. III, 15. Accedit quandoque incauta philosophiae tractatio, & librorum ad securitatem ducentium lectio, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Et haec quidem omnia, dum vitae securitati fauent, vero numinis timori impedimenta maxima adferunt.*

§. CII.

Quemadmodum vero & superstitio timori Dei repugnat, quippe qui filialis esse debet, ita non minus, quae ad eam ducunt, euitanda sunt. Talia sunt: inconsultus & ineptus rerum creatarum metus, ac si nobis nocere sine Numinis voluntate, vel sua nobis subtrahere beneficia possint; qui quidem metus inter causas idololatriae a nonnullis rectissime refertur; auaritia, cuius inter alia effectus est haud infrequens, vt res creatas ultra quam decet, homines timeant; ignorantia in rebus naturalibus & spiritualibus, per quam contingit, vt rebus creatis, e. g. spiritibus, vim tribuant maiorem, quam qua reuera gaudent, idque vel cum abnegatione diuinae prouidentiae; librorum ad superstitionem ducentium lectio, & reliqua.

§. CIII.

Spei & fiduciae impedimenta sunt: nimia fiducia sui, aut potius imbecillitatis & infirmitatis propriae ignorantia, quae efficit, vt interdum magis ad nos ipsos, quam ad Deum respiciamus; nimia aestimatio rerum creatarum, praesertim aliorum hominum, per quam ad illos potius, quam ad Deum in calamitatibus & angustiis nostris nos convertimus; rerum spiritualium & aeternarum vilipendium, vnde contingit, vt caduca potius & peritura expetamus, quam aeterna, quod peruersae spei est proprium; status sui, qua vitam spiritualem ignorantia, vnde per spem mortuam, plerique se decipiunt, &c.

§. CIV.

Obedientiae impedimenta sunt: ignoratio causae, quae nos praecipue ad inobedientiam impellit, quae est philautia praua, cum suis filiabus, ambitione, auaritia, & voluptate; ignoratio legis, cum eam de operibus externis saltem homines intelligunt, aut tam exactum obsequium exigere, sibi non persuadent; falsa persuasio de impossibilitate obsequii, aut nimia difficultate, prout illud ab hominibus regentis

requi-

requiritur; spes impunitatis, ex felicitate improborum confirmata, *Psal. LXXIII, 13. seqq.* praeiudicium auctoritatis humanae, & hinc orta procliuitas imitandi dicta & facta aliorum, sine sufficienti examine; promptitudo obsequendi hominibus etiam in illicitis, & quae reliqua sunt, eiusdem generis.

§. CV.

Inuocationis mentalis obstacula sunt: propriae miseriae, praesertim in spiritualibus ignoratio; beneficiorum diuinorum vilipendium; curae huius seculi, quibus animus distringitur, & eleuatio mentis impeditur, quae tanto periculosiores sint, cum sub specie necessitatis, honestatis, &c. nos fallunt; tentationes variae per prauas aut alienas cogitationes, a mundo, diabolo, aut carne nostra profectae. Sic & *gratiarum actionis* impedimenta sunt, beneficiorum diuinorum in nos collatorum obliuio; eorum ignoratio, praesertim si ad alias causas, quam ad Deum, ea referamus; spiritualium beneficiorum vilipendium; immoderata cupiditas temporalium, qua contingit, vt dum semper plura aut maiora concupiscunt homines, ea, quae acceperunt, in minimis ponant, & fere pro beneficiis non reputent.

§. CVI.

Impedimenta fidei praeter mediorum neglectum eadem fere sunt, quae poenitentiam seu conuersionem hominis sufflaminant, summam indicata, *Luc. XIV, 18. seqq.* Quae etiam quodammodo in singulis actibus fidei locum habent. Etenim quamdiu homo a peccatis non vult desistere, non potest serio remissionem peccatorum per fidem a Deo expetere. Rursus tamen ex altera parte, dubitatio de misericordia Dei, de efficacia & vniuersalitate meriti Christi, omnisque metus seruilis, inter impedimenta fidei quam rectissime referuntur.

CAPITIS TERTII

SECTIO II.

DE

CVLTV DEI EXTERNO
QVA LEGES TVM ABSOLVTAS TVM
HYPOTHETICAS.

Σύνοψις.

Ordo dicendorum, §. I.
cultus Dei externus, secundum leges absolutas, in quo consistat? §. II.

Exerit se tum verbis, tum factis: quo pacto de rebus diuinis loquendum, §. III.
Nomen quoque Dei celebrandum, §. IV.

Nec

Nec subierfugienda fidei confessio, §. V.
Iram ad martyrium subeundum, si res postulet, obligati sumus, §. VI.
Pertinet hac quoque religio circa vota, §. VII.
Discrimen votorum veteris & noui testamenti, §. VIII.
Quid de distinctione inter vota communia & particularia, sentiendum? §. IX.
Quid ad votum proprie sic dictum requiratur, §. X.
Vota, rite concepta, sancte sunt seruanda, §. XI.
Quo loco habenda vota circa rem illicitam, aut impossibilem, concepta, §. XII.
Monastica, aliaque Pontificiorum vota superstitiosa reiciuntur, §. XIII.
Cultus externus quoad verba in iureiurando quoque, cause concipiendo, & sancte seruando, demonstratur, §. XIV.
Quoad facta cultus Dei externus exhibetur generatim obsequio, §. XV.
Speciatim cum factis quoque fidei confessio editur, §. XVI.
quotiescunque scilicet occasio se obtulerit, §. XVII.
Ad cultum hunc externum quoad leges absolutas, hominem iure diuino obligatum esse, probatur, §. XVIII.
Quaedam ad cultum externum, vulgo referuntur, quae potius ad media internum promouendi, pertinent, §. XIX.
ut usus externus verbi diuini, item ieiunia religiosa, §. XX.
item ceremoniae & ritus sacri, quorum summa indicatur, §. XXI.
Conuentuum sacrorum necessitas, §. XXII.
In illis cuncta ordine & decenter fieri debent, unde, quae rituum & ceremoniarum sit ratio, ostenditur, §. XXIII.
Conuentibus sacris, omnes, qui possunt, interesse debent, §. XXIV.

De precibus & gratiarum actione externa, quid obseruandum? §. XXV.
Cultui externo quoad leges absolutas opponitur profanatio nominis diuini, §. XXVI.
quae fit vel omissione eorum, quae fieri debebant, §. XXVII.
vel commissione eorum, quae fieri non debebant, §. XXVIII.
Ad cultum externum iisdem mediis, ac ad internum, homo inducitur, ad quae adeo usurpanda obligatus est, §. XXIX.
ut & ad impedimenta remouenda, §. XXX.
cultus externi quoad leges hypobethicas, fundamentum praebent instituta noui testamenti, §. XXXI.
Huc pertinet sabbatham, de quo ex sola ratione nihil certi constat, §. XXXII.
Institutum sabbatum fuit, finita mundi creatione, §. XXXIII.
obseruatum idem fuit a patriarchis, & Israelitis strictiori quadam ratione iniunctum, §. XXXIV.
sub initium noui testamenti sublato legali schemate, dies dominica in locum eius successit, §. XXXV.
Sanctificatio sabbathi, in quo consistat, §. XXXVI.
Ad instituta noui testamenti pertinent etiam sacramenta, baptisimus & sacra coena, §. XXXVII.
quo pacto circa ea versandum, §. XXXVIII.
Ad instituta noui testamenti, sancte obseruanda, homines iure diuino sunt obligati, §. XXXIX.
Quotuplici ratione contra haec officia peccatur, §. XL.
Ad media, quae ad haec instituta rite obseruanda impellunt, adhibenda, & impedimenta illis obstantia, remouenda, iisdem quilibet obligatus est, §. XLI.

§. I.

CVm cultus Dei externus, partim absolutis, partim hypotheticis nitatur legibus, primo de illis, tum & de hisce, ordine exponemus.

§. II.

Priori modo spectatus, nihil aliud est, quam amoris diuini, seu cultus interni per verba & facta, quoties occasio tulerit, aut res ipsa postulauerit, declaratio,* vt gloria diuina hoc ipso amplificetur, & alii etiam homines ad verum Dei cultum adducantur.

* Hoc si obseruetur, facile decidi quaestio potest, an cultus Dei externus ex lumine naturae demonstrari queat? Concedunt nimirum, etiam qui hoc negant, cultum internum ex lumine rationis constare, licet longe plenius & perfectius de eo scriptura sacra nos erudiat. Quod si ergo cultus externus ita accipitur, prout hic innuimus, sane non potest non ex cultu interno fluere. Hoc utique ratio ipsa dicitur, Deum minime cultu interno colere, qui dictis factisque eum laedere sibi religioni non duceret, aut dictis factisque internum cultum demonstrare nollet. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 4. §. 33.*

§. III.

Duo ergo cultus externi constitui possunt capita; cum duplici ratione, *verbis, & factis*, amor Dei, seu cultus internus declaretur. Verbis quidem declaratur, cum de Deo rebusque diuinis, summa cum reuerentia & submissione loquimur. *1 Petr. IV, 11.* Namque *ἐκ τῆς περισσέυματ' & τῆς καρδίας* loquitur os. *Matth. XII, 34.* Qui parum reuerenter de Deo rebusque diuinis loquitur, aperte prodit, nullam quoque Numinis in animo suo esse reuerentiam. Maxime id autem obseruandum in disputationibus de Deo, rebusque diuinis,* quae summa cum humilitate & animi veneratione institui debent. Symbolum & exemplum huius rei habemus *Exodi III, 5. & Es. VI, 5.*

* Duplici ratione officii sui hic inmemores sunt mortales, primo cum quaestiones vanas, ineptas, ridiculas de Deo rebusque diuinis mouent: deinde cum equidem de rebus grauioribus disputant, sed ita, ut ambitionem, petulantiam, altercandi pruritus prodant. Prioris vitii exempla in scholasticorum & moralistarum scriptis affatim se offerunt. Nonnulla legere licet apud CHRISTOPHORVM BINDERVM, in *scholastica theologia, cap. 2. p. 24. seqq.* Quod autem ad alterum attinet, commendanda cum primis omnibus GREGORII NAZIANZENI oratio, *de moderatione in disputationibus seruanda, & quod non sit cuiusuis hominis, nec cuiusuis temporis, de Deo disputare:* quae cum aliis quibusdam patrum scriptis recusa legitur, in *institutionibus theologicis antiquorum patrum, quarum tomus primus Romae, anno MDCIX. prodit.*

§. IV.

Nec tantum honorifice de Deo, rebusque diuinis loquendum, sed nomen quoque eius celebrandum, & opera laudibus euehenda, quotiescunque se commoda obtulerit occasio, conf. *Psal. XL, 4. XCII, 5. 6. 7. CV, 1. 2. CXLV, 3. seqq. Rom. I, 20.*

§. V.

Speciatim, amorem sincerum, animique adfectum declaramus, *fidei confessione*, cum ab hostibus veritatis interrogati, nulli dubitamus, veritatem & religionem nostram sine vlla dissimulatione profiteri, nec, quo minus id faciamus, blanditiis aut metu nos deterreri patimur.* Pulcherrima haec est ratio, nomen diuinum glorificandi. Accedit, quod

quod eiusmodi confessionem diserte a nobis exigat seruator, *Matth. X, 32. add. Marc. VIII, 38. Luc. IX, 26. XII, 8. Ioan. I, 20. Rom. X, 10. 1 Timoth. VI, 12. 1 Ioan. IV, 2, 3.*

* Sunt quidem nonnulli, praesertim ex pontificiorum moralistis, quos vocant, qui distinguunt, num interrogans sit persona publica, an priuata? si priuata sit, posse interrogatum tacere, aut interrogationem eludere, quia ea non habeat ius quaesitum veritatem a nobis resciscendi. Ita quidem praeter alios MARTINVS BECANVS, Iesuita, in *manuali controuersiarum, lib. 5. cap. 3. pag. 674. seqq.* Sed diserte hoc repugnat effato Petri *1 epist. 111, 15.* quo nos paratos esse iubet, *ad rationem fidei OMNIBVS reddendam.* Neque tantum confessio haec coram priuatis requiritur, cum forte adsunt, qui per dissimulationem offendi possunt, vt prior sententia a nonnullis limitatur, sed semper: quia ista dissimulatio, vtrouaque se habeat, est signum incredulitatis, & indicat, quod homines magis timeamus, quam Deum. Quae rei autem hic solet, an quis tenet pure persecutionis possit fugere, vel se occurrere, ne cogatur respondere de rebus fidei, vt sic periculum vitae euadat? Quod nonnulli quidem plane affirmant, freti dicto Christi, *Matth. X, 23.* & exemplo Pauli, *Actor. 13, 25. 2 Cor. XI, 33.* Addunt rationem, quia qui fugit in tali casu, non significat per suam fugam, se non esse christianum, sed potius se nolle fidem christianam abnegare, & ideo fugere periculum negandi, vel certe se cupere adhuc diutius viuere, vt possit fidem Christi propagare, quod omnino Paulum spectasse, credibile est. Accedit denique, quod nonnullus doctorum veterum fuga sibi consuluisse constet, qua de re legendus ATHANASIVS, *apologia de fuga sua.* At non semper, nec vbique fugam eiusmodi esse licitam, rectius contendunt alii. Praesertim pastori & episcopo fugere non licet, si charitas postulet, vitam potius ponere pro alius. conf. *Ioan. X, 13.* Nec fas est relinqui gregem sine pastore, ne quid de scandalo dicam, inde oriundo, si incredulitatis suspicionem, apud suos subeat. Recte rem omnem iam pridem expediuit AVGVSTINVS, *epistola 180.* Cum enim antea QVODVLTDEO scripserat, ecclesias ab episcopis non esse deserendas, HONORATVS opponebat illud seruatoris *Matth. X, 23. cum persequerentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam, ille rursus vrget illud seruatoris effatum, quod animam pro ouibus ponere pastores iubet, Ioan. X, 11.* Tandem vero haecce dicta ita inter se conciliat: *tunc de locis, in quibus sumus, premense persecutionis fugiendum, esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, aut etiam fuerit & posse impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est causa fugiendi.* add. B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primis. cap. 8. §. 36. pag. 341.* Cum primis tamen in his omnibus, non tantum ad externas circumstantias, sed ad internam animi dispositionem, praecipue ad causam, quae aliquem, vt fugam capebat, impellat, respiciendum est. Ex instituto hocce argumentum tractatur in libro, Gallicano idiomate scripto, cui titulus: *les devoirs des pasteurs & des peuples par rapport à la persecution, & au martyre &c.* qui Roterodami anno MDCXCV. prodit.

§. VI.

Si quis propter confessionem grauiores adfectiones subeat, *martyrium** vocari solet. Ad quod, si res hoc postulauerit, subeundum, hominem obligatum esse, vel inde patet, quia hic est excellentissimus modus glorificandi nomen diuinum, vid. *Ioan. XXI, 19.* Nec tamen statim martyrum nomine digni sunt, qui incommoda quaedam patiuntur, etsi hoc fiat propter confessionem veritatis, aut ob nominis diuini gloriam.

* Non vna equidem ratione vox *martyris* sumitur, postquam a propria significatione, qua testem denotat, ad eos designandos in veteri ecclesia translata est, qui pro fidei christianae constanti confessione, durissima quaeque grauissimaque passi sunt. Vsitator tamen & solennis velut ea est significatio, qua illos denotat, qui morte sua fidem, doctrinaeque christianae veritatem, obliuiscunt. Ad martyrem itaque proprie sic dictum requiritur primo, vt non criminis cuiusdam causa, sed tantum ob fidei & doctrinae christianae professionem, duriora ista fata subeat; deinde, vt illud faciat lubens laetusque, hilari animo atque alacri; & denique, vt non saltem cruciatus quosdam aut afflictiones perpetiatur, vel mortis imminuentis metum sustineat, sed vt mortem ipsam subeat. Vnde patet, hoc nomine dignos non esse, qui ea patiuntur, quae suis promeriti sunt sceleribus, etsi ab aliis ea patiuntur, qui sunt infideles, aut aliam sequuntur religionem, etsi etiam plus quam promeriti sunt, patiuntur. Martyris praeterea gloriam titulumque sibi vindicare nequeunt, qui ob errores, quos imbiberunt ac pertinaciter defendunt, aspera quaeuis perpetiuntur, aut omnino mortem subeant. Pro veritate enim vt mortem subeat, necesse est, qui martyrem audire cupit, non pro errore. Non sane defuerunt, qui pro errore, aut summa etiam impietate extrema quaeque passi sunt, pulchrius esse ducentes, mortem subire, quam opinionem, quam semel mente conceperant, nuntium mittere. Quod pluribus comprobatur PETRVS BAEIIVS, dans ses pensées, sur la Comete &c. pag. 568. vt & in Dictionario historico-critic. voc. *Mabomed.* pag. 19. 72. & voc. *Marcionitas*, pag. 2036. Nihil tamen inde, quod christianae religioni praedudicium adferat, colligere licet. Possent enim homines errores quosdam tam pertinaciter defendere, vt mortem potius subire, quam illis nuntium mittere, parati sint, a natura humana non adeo alienum est. Nec religionis christianae veritas, martyrum vnice constantia & testimonio, sed longe aliis quoque argumentis nititur. Praeterea etsi hinc inde nonnulli fuerint, qui pro erroribus suis grauissima quaeque perpeffi sint, ad multitudinem tamen cumprimis eorum respiciendum, qui doctrinae christianae veritatem morte ac sanguine suo confirmarunt. Quae enim HENRICVS DODWELLVS, ad martyrum veterum numerum imminuendum in medium attulit, in *dissertat. de paucitate martyrum*, quae inter Cyprianicas est vndecima, apud paucos fidem inueniunt. Sed hoc &c. in *παρρησι.* Denique & id ex dictis constat, martyres proprie non esse, qui magna quidem incommoda, nevtiquam autem mortem pro fidei & veritatis confessione, subierunt. Notum est discrimen inter *martyres* & *confessores*. Vnde ab vsitata vocis significatione discedunt, qui illis, qui varias calamitates fidei causa tolerare coacti sunt, statim gloriosum martyris titulum tribuunt. Quem nec illi sibi vindicare poterunt, qui aliis inseruendo in mortis periculum se coniiciunt, quos *martyres charitatis, seu misericordiae*, nonnulli vocare solent. Sed plura de martyrio pariter ac martyribus dabunt IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *christeide act. 1. theatr. 3. pag. 630.* & in *colleg. decalog. pag. 403.* item IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib. 9. cap. 17. p. 353.*

§. VII.

Referri praeterea ad cultum externum hoc modo acceptum solet, *religiosa votorum obseruatio*. Vocatur autem votum actio religiosa, qua Deo spondemus aliquid & promittimus nos praestituros, ad singularem eius cultum & gloriam.

§. VIII.

In veteri quidem testamento, varia occurrunt votorum genera, *Leuit. XXVII, 2. sqq. Num. XXX, 3. Deut. XXIII, 21. Ps. LXVI, 13.* * Sanctorum autem noui testamenti, post sublatum cultum Leuiticum, nullum occurrit exemplum, quod voto Deo se obligauerint. ** Cuius rei ratio

ratio inde petenda videtur, quod cultus externus, veteris testamenti, ex praescripto Numinis variis constabat actionibus externis, ritibusque, *** quorum nonnulli lege quidem speciali ab omnibus ac singulis, hoc aut illo tempore, non exigebantur, interim, qui ad eos voto se obligabant, eximia quadam ratione Deum colere censebantur. At hoc cessat in nouo testamento. Et vix vllam, puto, speciem cultus diuini, aut actionis Deo placentis, post verus testamentum abrogatum, adferri posse, ad quod non etiam absque voto obligemur.

* Quae votorum apud Ebraeos fuerit ratio, pluribus exponit IO. SELDENVS, de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum lib. 7. cap. 2.

** Quae enim de Paulo apostolo commemorantur Act. xviii, 18. & xxi, 24. cultum Leuiticum adhuc supponunt. Vnde recte MARTINVS CHEMNITIVS, in nouo testamento, inquit, nec mandatum, nec promissionem, nec exemplum habemus, cultum Dei in nouo testamento consistere in faciendis votis. Nec habemus certum aut expressum verbum, de quibus rebus & quomodo vota fieri debeant, ex am. concil. Tridens. pars. 3. cap. 7. p. m. 476. vbi luculenter hoc euincit, quemadmodum & in praeced. cap. 6. quo pacto vota in veteri testamento se habuerint, explicauerat.

*** De votis ceremonialibus hoc est intelligendum, a quibus moralis nonnulli distinguunt, quamquam vtraque in veteri testamento ita fuisse comparata, vt inde colligi nequeat, ea in nouo quoque testamento locum habere, demonstrat B. CHEMNITIVS, l. c. cap. 6. pag. 475.

§. IX.

Solent nonnulli inter vota *communia & particularia* distinguere; * communia vocantes, quae ad ipsum Numinis cultum nos obligant, qualia in sacramentis, praecipue in baptismo, nuncupemus. i Petr. III, 21. Verum communia minus proprie vota esse, vel inde liquet, quod versentur circa rem, quae minime in nostra posita est libertate, quod tamen ad votum proprie sic dictum requiritur, vt versetur circa rem, quam facere aut omittere, nostri est arbitrii. In particularibus aut exemplum voti temere occurrat, quod circa rem Deo gratam versetur, ad quam tamen icidem absque voto non obligemur, valde dubito.

* Ita IO. HOORNBECKIVS, theol. pract. lib. 9. cap. 18. pag. 359.

§. X.

Sed ponamus, dari eiusmodi votorum exempla; vt recte de iis statuatur, quid ad votum proprie sic dictum requiratur, dispiciemus. Primo itaque votum concipi ab iis debet, qui sui sunt arbitrii, adeoque aliquid vouere possunt. conf. Num. XXX, 3. 4. sqq. Idque fieri debet sponte & consulto, minime per errorem, aut per coactionem. Obiectum praeterea voti esse debet res honesta, licita, Deo grata, quaeue in nostra posita sit facultate. Impia namque sunt vota, quae circa prohibita versentur, quale fuit illud Iudaeorum, Act. XXIII, 12. 13. Finis

denique voti sit peccati euitatio, grati animi erga Deum, ob boni cuiusdam collationem, aut mali auerruncationem, declaratio, mentisque ad deuotionem excitatio.

§. XI.

Quod si ergo votum rite fuerit conceptum, locumue inueniat, manifestum est, ad illud sancte seruandum, & accurate adimplendum, homines iure diuino obligari. Idque omnino nominis diuini glorificatio requirit. Nec enim turpior diuini nominis abusus temere cogitari potest, quam votorum violatio, quae est quaedam velut Dei illusio. vid. *Psal. L, 14*. Hinc & votorum adimpletio, *solutio* in scriptura sacra vocatur, eo quod iis velut vinculo quodam constricti sunt, qui ea susceperunt. conf. *Prouerb. VI, 2. Malach, III, 8. Numer. XXX, 4. seqq.*

§. XII.

Colligere inde licet, quid de votis de re iniusta aut impossibili conceptis, sentiendum sit? Etsi enim grauissime peccent, qui per praecipitantiam eiusmodi votis se obstringunt, ea tamen adimplere non tenentur, cum hac ratione bis peccarent. Si vero res possibilis fuit, cum votum conciperetur, & praeter culpam eius, qui id concepit, deinde facta est impossibilis, non tantum obligatio cessat, sed & peccati expers qui illud suscepit, merito censetur.

§. XIII.

Et hinc etiam patet, quid de *votis monasticis* Pontificiorum censendum. * Illicita illa sunt, quia omni scripturae fundamento destituuntur, *Matth. XV, 9*. & plerumque de rebus impossibilibus fiunt, idque sub opinione meriti, & operum supererogationis. Vota ad *diuorum statuas* turpissimam insuper inuoluunt idololatriam, cum soli Deo vota facienda sint, *Numer. XXX, 3. seqq. Deut. XXIII, 21. Ps. L, 14. add. Jerem. XLIV, 25*. Idem de *votiuis* etiam *peregrinationibus* ad loca sacra, similibusque superstitionum generibus, existimandum, quae non tantum fundamento carent, sed in scriptura insuper diserte interdictae sunt, *Ier. II, 20. 24. Hof. IV, 15. Matth. XXIV, 23*.

* Praecipuum fundamentum votorum monasticorum est falsa ista & erronea hypothesis de consiliis noui testamenti, quae a legibus differant, quam supra iam *cap. 1. §. 14.* ex instituto profligauimus. Quod autem vota ista circa *habnata* versentur, adeoque vel hoc nomine pro illicitis habenda sint, vel exemplo coelibatus, ad quem promiscue omnes, qui vitam monasticam amplectuntur, se adstr. agere voto tenentur, patet. Namque paucissimis donum continentiae contingere, vel ex seruatoris effato constat: *non quilibet capit verbum hoc. Matth. XIX, 11*. Sed legenda hic, quae prolixè de voto coelibatus disputat B MARTINVS CHEMNITIVS noster, in *exam concil. Trident. part. 3. cap. 1. seqq. pag. 449. seqq.* Accedit autem, praeter causas commemoratas, cur vota ista improbanda sint, quod saepius fiant a liberis adhuc sub patria potestate constitutis, quibus sine consensu parentum eius-

modi

modi voto se obstringere fas non est. Quod tamen Romanentes adeo non improbant, vt laudent potius ac defendant. Hinc illud HIERONYMI in *epist. ad Heliodorum*, semper in ore habent: licet paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine, & scissis vestibus, vbera, quibus te nutruerat, mater ostendat, licet in limine pater iaceat, perculcato perge patre, sicquis oculis ad vexillum crucis euola; solum pietatis genus est, hac in re esse crudelem. Sed si de uocatione ad verum christianissimum verba HIERONYMI intelligerent, satis bene se res haberet, iuxta illud seruatoris, *Luc. XIV, 26*. At cum de humanis iisque superstitiosis institutis hic agatur, aperte demonstrant, ea pluris sibi fieri, quam leges diuinas, quod iam pridem in Phariseis, praecursoribus Pontificiorum, reprehendit Christus, *Marc. VII, 9*. Extant vero ipsorum Pontificiorum acerbissimae hac de re querelae, quod monachi, speciatim Iesuitae, variis artibus liberos seducant, vt inuitis parentibus, vota monastica suscipiant. Quod cum & PETRO AERODIO, iureconsulto clarissimo, castigasset, cuius quippe filium Iesuitae seduxerant, vt illorum ordini se adiungeret, non tantum passim grauiter hac de re conquestus est, sed peculiarem quoque hoc nomine actionem in Iesuitas instituit, legique cum primis meretur tractatus eius, anno MDLXXXIX. scriptus: de *patrio iure ad filium pseudo-Iesuitam*. vid. *vita Petri Aerodii* ab AEGIDIO MENAGIO, eius ex filia nepote scripta, & typis data Parisiis, anno MDCLXXV. 4to, vbi auctor simul ostendit, alios quoque praeter AERODIVM, similia expertos fuisse fata. *At non solus Aerodius*, inquit, *fatum suum genuit, ingemuere & alii: lege Stephani Pascafi & Ioannis Bodini ea de re ad Aerodiumm epistolae, lege Antonii Arnaldi, aduocati Parisiensis orationem pulcherrimam, habitam in senatu Parisiensi contra Iesuitas, &c.* conf. PETRVS BAE-LIUS, *diction. historico-crit. voce Ayrault pag. 126*.

** De quibus prolixè & ex instituto, tum peculiari commentatione, tum in *anatomie historico-theologica concilii Tridentini, part. 2. pag. 1139. seqq. agit IOAN: MENRICVS HEIDEGGERVS.*

§. XIV.

Denique & in iureiurando, caute praestando, & sancte obseruando, cultus externi, qui verbis praestatur, pars non minima conspicitur. Reuerentiam enim Numinis hac ratione vel maxime declaramus, vt contra iustitiam, omnipotentiam, ac omnipraesentiam Dei, velut abnegasse, censendus est, qui parum religiose hac in re versatur. Plura nunc non addimus, cum deinceps* ex instituto, de iureiurando agendi se nobis offerat occasio.

* *sect. 5. huius capituli, §. 10. seqq.*

§. XV.

Non tantum verbis, sed etiam factis, internus animi cultus proditur, nomenque Dei glorificatur. Et generatim quidem hoc fit obsequio, quod omnibus ac singulis praeceptis diuinis praestamus. Obsequio luculentissime nostrum erga Deum amorem testamur. *1 Ioan. V, 3*. Quo pacto & patrem in coelis, glorificamus coram hominibus. *Matth, V, 16. 1 Petr. II, 12*. Hinc & istud virtutum exercitium puri & intaminati cultus diuini nomine venit. *Iac. I, 26, 27*.

§. XVI.

Speciatim factis glorificatur nomen Dei, quando iisdem fidem nostram profiteri nulli dubitamus, etiamsi cum maximo hoc coniunctum

Etum sit periculo. Namque confessio illa a Christo tantopere commendata, *Matth. X, 32.* ad facta non minus, quam ad verba, pertinet. Quo nomine & omnis dissimulatio religionis verae, aut simulatio falsae, merito damnatur. * *conf. 1 Cor. X, 21. 1 Thessal. IV, 12.*

* Non equidem desunt, qui non omnem verae religionis dissimulationem, aut simulationem falsae, illicitam esse putant, praesertim inter Romanensium moralistas, quorum quam laxa in hoc genere sit disciplina, constat. Prouocare autem solent ad exemplum Naamani, *2 Reg. v, 17. 18.* Ad quod nonnulli ita respondent, quod Naamanus equidem eiusmodi quid vt sibi concederetur, petierit, sed non impetrauerit, cum verba: *vade in pace*, nullam directam responsonem contineant. Ita GREGORIUS DE VALENTIA, *trab. de fide & fidei professione d. 1. quaest. 3. Sc. pag. 107.* aliique. Sed quis credat, prophetam ista responsonem Naamanum in errore voluisse confirmare? Alii itaque putant, petitionem Naamani esse de praeterito, seu rogare eum, veniam commissae olim idololatriae in sano Rimmonis: quam sententiam praeter alios IOAN. GEORGIUS DORSCHAEVS, *schoel. Zaeb. part. 1. cap. 6.* defendit. Sed praeferranda mihi videtur illorum opinio, qui petitionem Naamani exponunt de concessione seu condescendentia, si ita loqui liceat, in factio futuro, sed ita vt externum saltem & politicum intelligatur officium, regi idololatrio in sano Rimmonis praestandum. Ita omnia sibi quam rectissime constant, quod pluribus ostendit AVGVSTVS PPEIFFERVS, in *dubii vexatis, cent. 3. loc. 3. pag. 445. seqq.* Diuudicari autem ex dictis facile plurimae quaestiones possunt, quae passim moueri solent, e. g. an Papasae religionis ritus, ceremonias, aspersiones lustrales, rosaria, processiones, simulare fas sit? an Papae non qua anti-Christus, sed qua magnus Italicus princeps est, pedes osculari liceat? An confessionis papalis necessitatem pecunia redimere fas sit? & quae aliae sunt, eiusdem generis, de quibus *conf. IOAN. CONRADVS DANHAVEVS, schoel. conscient. tom. 1. pag. 652. seqq.* & in *colleg. decalog. p. 397.* De prima etiam quaestione ex instituto agit IOAN. FRIDERICVS MAVERVS, theologus Gryphicus, in libello Germanico, quo *Lutheranum peregrinantem, aut inter Pontificios versantem, informat pag. 36. seqq.*

§. XVII.

Quod de verbis pariter ac factis haecenus diximus, iis internum animi cultum declarari, adeoque externum ea cultum absolueri, id intelligendum, quotiescunque occasio se tulerit. Hac enim deficiente, legis quoque istius obligatio cessat. Interim nostri est officii, ne temere occasionem praetermittamus. Cuncta autem eo tendunt, certe tendere debent, vt nominis diuini gloria amplificetur, & alii quoque homines, ad cultum Deo debitum, illi reddendum, excitentur.

§. XVIII.

Ad cultum hunc externum Deo exhibendum, omnes homines iure diuino obligatos esse, probatur, ex primo iuris diuini principio. Certe, vt arbor bona sine fructibus, ita amor Dei sincerus, sine ista externa significatione esse nequit. Qui verbis factisque alium offendit, num eum amare censetur? Ergo nec vnio cum Deo adesse, multo minus conseruari potest, vbi homo cultus externi intermissione se velut inimicum

micum Dei, saltem eius honore parum se tangi, aperte profitetur. Patet idem ex praecepto decalogi secundo, *Exod. XX, 7.* Quod licet negatiue conceptum sit, hocce tamen praeceptum affirmatiuum continet, quod nomine diuino rite vti, hoc est, summa illud profequi veneratione debeamus. Per nomen vero diuinum, non tantum intelligitur Deus ipse, sed cum primis omne id, per quod Deus nobis innotescere voluit. Denique & in aliis scripturae dictis idem diserte ab omnibus requiritur, vt *1 Petr. II, 9.* add. *Psal. CXIX, 46. Rom. X, 9. 10. 2 Cor. IV, 13.*

§. XIX.

Solent externi cultus nomine & alia quaedam, praeter haecenus commemorata comprehendere, quae tamen rectius ad media cultum internum, adeoque & externum promouendi, referuntur. Cumque supra* demonstratum sit, non minus ad media cultum internum promouentia, quam ad ipsum cultum, nos obligatos esse, quod ista hic quoque eadem ratione nobis iniungantur, liquet.

* *sect. praecedent. §. 94.*

§. XX.

Huc pertinet *usus externus verbi diuini.* Enimuero ad verbum diuinum tum publice, tum priuatim, legitime tractandum, siue audiendo, siue legendo, ac meditando hoc fiat, homines lege diuina obligatos esse, positum est extra controuersiam: idque non tam, quia partem cultus externi constituit, quamuis in quantum ea ratione nomen diuinum glorificatur, huc quoque referri queat, quam potius, quia inter media generalia cultum internum, & sic quoque externum promouendi, primum fere praecipuumque tenet locum.* Et idem de *ieiunio* quoque quod vocant, *religioso*,** dicendum. Ad hoc obligati sumus, quia ad media pertinet, quibus vitae sanctitas conseruatur & promouetur, praesertim cum animus ad cultum Dei internum eo velut praeparatur ac disponatur.

* *conf. quae diximus, part. 1. cap. 5. §. 10. seqq.*

** *de quo itidem dictum, part. 1. cap. 5. §. 17.*

§. XXI.

Praecipue huc pertinent *ceremoniae & ritus sacri*, qui interdum κατ' ἐξοχήν *cultus externi* nomine venire solent. Summa illorum est, quod christiani ad audiendum verbum diuinum, & administranda sacramenta aliquando conueniant, quod hisce conuentibus certi loci, seu templa, certi quoque dies destinati sint, quodue in hisce conuentibus, quoad cantica, conciones, preces, reliqua, certus ordo,

BVD. TH. MORAL.

000

iuxta

iuxta superiorum praescriptum, aut receptam consuetudinem, observetur. * Cuius modi quidem ritus, seu cultum, ut vocare solent, externum, licet Deus immediate, in nouo testamento non praescripserit, ** vnde, pro locorum & temporum varietate, varius est: ad eundem tamen eadem ratione, qua ad reliqua cultum internum & externum promouendi media, *** nos iure diuino obligatos esse, per se patet, & facili ratione ulterius comprobari potest.

* Hos ritus praeter alios prolixius descripsit CASPAR CALVORIUS, vir celeberrimus, in *rituali ecclesiastico*.

** Principia quidem generalis, quod cuncta facienda sint, quibus fides christiana excitari, confirmari, propagari queat; quod hunc in finem conuentus sacri sint instituendi: quod in iis cuncta ordine & decenter fieri debeant, & quae reliqua sunt, in scriptura sacra aperte satis continentur, & ex ipsa indole religionis christianae fluunt. Sed de hisce nunc sermo non est. In applicatione autem horum principiorum, quid cuiusque ecclesiae status, temporisque, & aliarum circumstantiarum ratio aut requirat, aut permittat, dispiciendum, quod prudentiae opus. Hinc in *parte tertia*, ubi de prudentia christiana & theologica agitur, plura hac de re dici possunt.

*** Simodo cultus hicce ita comparatus sit, ut internum per eum promoueri queat.

§. XXII.

Nimirum, cum ecclesia, (etiam particularis) corpus quoddam sit, ex pluribus membris constans, & ad eam conseruandam necesse sit, ut omnes ac singuli subinde erudiantur, instruantur, redarguantur, commoneant, idque in conuentibus, certo loco & tempore institutis, quam commodissime fieri queat, hos necessarios esse, sua sponte intelligitur. * Idque eo magis, quod animorum per preces communes, & alia exercitia spiritualia coniunctio, ad conseruandum, alendumque amorem mutuam, plurimum valeat.

* Accedit, quod non tantum legere, sed & audire verbum diuinum debeamus. *Auditionis autem utilitatem & necessitatem supra demonstrauius, part. 1. cap. 5. §. 12.*

§. XXIII.

In conuentibus praeterea istis, ut cuncta ordine fiant, & ad deuotionem alendam ac fouendam disponantur, itidem necesse est, nisi maiori cum damno ecclesiae, quam emolumento, debeant institui. Ex quo sequitur, non tantum ritus huic fini inservientes, ab eo quidem, qui externam habet ecclesiae directionem, constitui posse, sed omnes etiam ac singulos christianos, hisce ritibus & ceremoniis, seu mediis cultum internum promouendi, pro praesenti ecclesiae statu, necessariis, ita uti debere, ut non tantum concordia ecclesiae conseruetur, sed finis etiam eorum, cultus interni promotio, obtineatur.

§. XXIV.

§. XXIV.

Quare ab omnibus requiritur, vt cultui huic publico, rite praeparati, *Pfalm. CXIX, 17. 18. Kobel. IV, 17. Ephes. VI, 18. 19. III, 16. 19.* interfint, *Ebr. X, 24. 25. Pfalm. XXVI, 6. 7. 8.* nisi caussa quadam grauiori impediuntur; porro vt verbum diuinum deuote audiant, & vt verbum diuinum recipiant, *Luc. X, 16. 1 Theſſal II, 13.* ad omnia, quae ad suam aedificationem faciunt, diligenter attendant, precesque cum tota ecclesia rite ac deuote coniungant. conf. *Actor. I, 14. II, 42. IV, 24. Coloss. III, 16.* Etsi itaque cultus hicce publicus, vt vocari solet, accurate loquendo, medium saltem sit cultum Numinis promouendi, hoc ipso tamen necessarius est, iureque diuino praeceptus. Quam turpiter autem fallantur, qui eo omnem Numinis cultum absolui, vel κατ' ἐξουσίαν Numinis cultum esse, existimant, ex dictis abunde liquet.

§. XXV.

De precibus externis, & gratiarum actione externa, quid sentiendum sit, ex dictis itidem facile diiudicare licet. Nimirum haec, aut prout a singulis hominibus priuatim, aut prout publice in conuentibus peraguntur, spectari possunt. Priori modo spectatae preces externae, necessariae sunt, prout ad alendum fouendumque precandi ardorem, interdum aliquid conferunt: * posteriori modo necessariae sunt, vt coniunctim, eodem animo ac sensu fieri queant, quod publici cultus ratio postulat. Hinc ex publici cultus necessitate, etiam externarum precum necessitas fluit. Quod & de gratiarum actione est intelligendum.

* vid. dicta, part. 1. cap. 5. §. 27.

§. XXVI.

Cultui externo, quem haecenus explicauimus, generatim opponitur *profanatio nominis diuini.* Ea duplici fit ratione, non agendo, quae fieri debebant, & agendo, quae fieri non debebant.

§. XXVII.

Ad prius genus profanationis, pertinet omnis intermissio cultus externi, quando v.g. nomen Dei glorificare, laudes eius coram hominibus celebrare, fidem nostram profiteri, aut eam etiam morte nostra obſignare debebamus, & illud non facimus, *Rom. I, 21. Matth. XXVI, 70. 72.*

§. XXVIII.

Ad posterius genus peccata plurima merito referuntur: quando nimirum de Deo rebusque diuinis abiecte, contemptim, & parum reuerenter loquimur, quorsum & vsus nominis diuini in rebus ludicris,

cris, iocosis, aut aliis, pertinet; quando petulanter & curiosius, quam par est, de rebus diuinis disputamus; aut omnino Deum, eiusque nomen, hoc est, verbum, opera, & voluntatem blasphemamus, porro, cum nomine diuino ad maledicendum aliis & mala quaeuis iis imprecanda abutimur, *Iacob. III, 8. 9. 10. Rom. XII, 14.* * item, cum vota non recte concipiuntur, nec rite explentur; cum iureiurando temerarie & per animi quandam leuitatem nos obstringimus, eademque violare nulli nobis ducimus religioni, vid. *Psal. XV, 4. Matth. V, 34. Iac. V, 12. Eccles. XXIII, 12. 13. 14.* Huc & vanae Dei attestations, temerariae deuotiones, similesque nominis diuini abusus pertinent. Denique & grauissime hic peccant, qui ad incantationes, veneficia, auguria, similesque superstitiones magicas nomine diuino abutuntur, aut mendaciis suis, dolis, ac deceptionibus, nomen ac verbum diuinum obtendunt: quemadmodum & eodem loco habenda, omnis deprauatio & contorsio scripturae sacrae ad palliandos aut tegendos errores, *Ezech. XIII, 6. 7. 8. Gal. I, 8. 2 Tim. III, 13.* item omnis hypocrisis, & pietatis simulatio, *Pf. L, 16. 2 Tim. III, 5. Matth. VII, 21. seqq.*

* Imprecatio autem prophetica, cuius exempla occurrunt *2 Reg. 11, 24.* item *Pf. LIX.* alibi, est saltem poenae diuinae denuntiatio, & adeo huc non pertinet. Idem censendum de locis, *1 Cor. XVI, 22. Gal. 1, 8.*

§. XXIX.

Cum etiam cultus externus, proprie sic dictus, reuera sit fructus & effectus cultus interni, manifestum est, eum iisdem mediis, quibus internus, * conseruari & promoueri. Vnde & ex hoc capite etiam, homines ad media huc facientia, legitime vsurpanda, obligati sunt.

* Quae indicata sunt *sect. praeced. §. 95. seqq.*

§. XXX.

Idem censendum de impedimentorum remotione. Maximum autem impedimentum est defectus cultus interni, speciatim, timoris seu reuerentiae Dei, & nimius metus aliorum hominum. Ex defectu enim reuerentiae, seu timoris Dei oriuntur omnes inconsideratae de Deo rebusque diuinis locutiones, & ipsa tandem blasphemia. Metus autem nimius hominum occasionem dat abnegationi Dei, simulationi & dissimulationi in rebus ad religionem spectantibus, aliisque peccatis. Haec vero quo pacto remoueri impedimenta queant, iam ex dictis constat.

§. XXXI.

Supereft vt de cultu Dei externo iuxta leges hypotheticas considerato aliquid dicamus. Instituta autem cum varia sint, vt supra * indica-

indicatum, hic tamen ea tantum in censum veniunt, quae in nouo testamento locum habent, siue iam in veteri etiam, aut omnino in statu integritatis fuerint, siue ad ipsum nouum testamentum eorum origo referenda sit. De illis enim, quae aut cum statu integritatis, aut cum veteri testamento desierunt, cum ad nos non pertineant, vt dicamus, necesse non est.

* cap. 2. huius partis, §. 23. it. 29. *seqq.* vt & 43. & *seqq.*

§. XXXII.

Primo itaque loco se nobis offert institutio *sabbathi*, & hinc orta ad illud sanctificandum, obligatio, quae omni tempore, ante & post lapsum, in veteri pariter ac nouo testamento locum inuenit. Estque obseruandum, quod ex sola ratione homines de sabbatho nihil sciant. Quod & cum aliis, documento est, legem de sabbatho ad leges naturales, quas ratio capit, referri non posse. Apud multas equidem gentes, septimi diei, cultui Numinis destinati & sacri, quaedam occurrere videntur vestigia: * ex eo tamen nihil aliud colligere licet, quam per traditionem instituti huius diuini memoriam apud gentes istas quodammodo fuisse conseruatam.

* Memoratur hoc de Aegyptiis, Indis, Graecis, Gallis, Germanis, aliisque. Sunt & qui apud praeteritas Graecos, HESIODVM atque HOMERVM, septimi diei, seu sacri, vestigia se deprehendisse sibi vident. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib. 5. Strom. p. 600.* EUSEBIUS *lib. 13. praep. euang. cap. 7. p. 677.* Iudaei sane quidam, praeeunte FLAVIO IOSEPHO, morem celebrandi septimi diei ad omnes gentes penetrasse autamant, quorum hac de re a me iam allata sunt testimonia, *dissertat. de pietate pbilos. seu relig. nat. §. 42.* Quod si ergo quaeras, vnde hoc gentilibus innotuerit? ISAACVS quidem ATIAS, Iudaeus, sine ambagibus responderet: *etbnicis id notum fuisse, ac in ipsorum cordibus impressum, de sabbathi feria, in thes. anno MDCXXVI. Venet. editis part. 1. num. 157.* Alii vero in numero septenario magna mysteria quaerunt, praeeunte AVL. GELLIO *noct. Attic. lib. 3. cap. 10.* MACROBIO in *sonn. Scip. lib. 1. cap. 5.* & CENSORINO de *die natali cap. 6.* & hinc factum purant, vt gentibus pluribus septimus dies facer esset. Alii denique, quae de septimo die apud gentes sacro a scriptoribus antiquis dicuntur, non tam de septimo hebdomadis, sed de septimo die post lunae ortum, aut die Apollini in festis sacro, capere malunt, vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebr. lib. 3. cap. 14.* IOAN. MEYRSIVS in *denario Pysbavor. cap. 9.* Verum hisce responsionibus mea quidem opinio, parum proficiunt. Etenim ad primam quod attinet, notionem de sabbatho sanctificando omnium mentibus inscriptam esse, vix cuiquam persuadetur. Neque consuetudo apud quasdam gentes recepta, ad hoc comprobandum sufficit. In numero septenario etsi multi veterum mysteria quaesiverint, non tamen video quo pacto inde colligatur, hanc ob causam diem septimum gentibus quibusdam fuisse sacrum. Probandum namque prius esset, gentes istas, apud quas dies septimus facer fuit, & septenarii numeri mysteria intellexisse, & hac, non alia causa inductas fuisse, vt diem istum sacrum esse voluerint. Septimum vero diem intelligi post lunae ortum, aut eum qui Apollini dicatus fuit, facilius dicitur, quam probatur. Immo cum gentium istarum hoc non conuenire institutis iam pridem obseruatum EL. IOSEPHO *lib. 2. contra Apion.* THEOPHILO ANTIQV. CHENO *lib. 2. ad Autolycum,* TERTVLLIANO, *lib. 1. adu. gent. cap. 13.* aliisque. Longe itaque probabilius, institutum hocce praeseruarum quarundam gentium, inter ea referendum esse, quae ab Ebraeis, aut eorum maioribus, vel primis omnino parentibus acceperunt. add. HUGO GROTIVS, de *ver. christ. relig. lib. 1. cap. 16.* PETRVS DANIEL HVE-

TIVS, *demonstr. euangel. propof. 4. pag. 227.* cum primis autem IOAN. IACOBI SYREBII, philofophiae professoris in hac academia excellentissimi, erudita difseratio, *de fabbatho gentilium.* Dum vero negamus, fabbathi fanctificationem ex lumine rationis innotefcere, non hicce fenfus est, ac fi ratio non dicitur, certum tempus cultui diuino deftinandum esse. Id enim uero pofitum est extra controuerfiam. Qui enim fecum expenderit, quam difficulter, mens rerum huius feculi tractationi immerfa ad Deum eleuetur, fimulque cogitauerit quam neceffarium fit, ut fubinde eleuetur, & a uinculis, quibus conftrieta teneretur, quodammodo uelut liberetur, non etiam dubitabit, neceffarium esse, ut certum fubinde tempus, tam graui negotio deftinetur. Sed quod vnus ex hebdomadis diebus, aut feptimus fpeciatim dies huic negotio deftinandus fit, id enim uero est, quod ratio ignorat. Et hinc demum diiudicandum, quo loco illorum habenda fententia fit, qui homines lege naturali (abfoluta) ad fabbathum fanctificandum obligatos esse, contendunt, ut NATHANAEL EATHONVS, *inquis. de fabbatho & die dom. qu. 2.* ANTONIVS WALAEVS, *de fabbatho, cap. 5.* aliique.

S. XXXIII.

De institutione autem diuina non est dubitandum, cum uerba *Gen. II, 2. 3.* hoc diferte doceant. Dumque Mofes *Exod. XVI, 23.* fabbathi meminit, de eo, tanquam de re certa & iam pridem nota loquitur, rationemque legis, Israelitis fpeciali quadam ratione iniunctae, *Exod. XX, 10. II.* adfert, memoriam creationis & quietis diuinae, ut adeo non fit dubitandum, Deum statim post creationem fabbathum instituisse. *

* Non defunt equidem, qui hic difsentiant, fabbathumque tum demum institutum contendunt, cum eius fanctificationem populo Israelitico iniungeret Mofes. Agmen inter eos, qui ita fentiant, ducunt, FRANCISCVS GOMARVS, in *tracl. de orig. fabbath.* & IOAN. SPENCERS, *de legibus Ebraeor. uitalibus, lib. 1. cap. 4. fecl. 8 feqq.* quos alii magno numero fequuntur. Utque cauffae fuae confulaat, id praecipue omnibus uiribus agunt, ut quae de fabbathi institutione *Gen. 11, 1. 2.* memorantur, labefactent & infringant. Nonnulli itaque fabbathi institutionem ibi per anticipationem memorari autumant, ut indicaretur, Deum deinceps uoluisse, ut dies hicce Israelitis fanctus effet. Alii, uerba *& benedixit Deus,* in argumentum fententiae trahunt, eaque Mofen adduxiffe putant, quia eo tempore, quo hiftoriam fuam fcriberet, fabbathum iam institutum fuerit, cuius rei hic fecerit mentionem, quia ad memoriam creationis apud Israelitas renouandam fuerit institutum. Addunt porro nonnulli, fi institutio fabbathi *Gen. 11, 1. 2.* inuatur, fequi inde, legem de fabbatho, homines etiam in ftatu integritatis obligaffe, quod tamen abfolum esse putant: primo quidem, quod omnis cultus externus, ad tempus & locum certum adftrictus, respectum habeat ad ftatum hominis post lapfum: deinde, pugnare hoc cum indole ftatus innocentiae, in quo homines Deum omni tempore & loco, ex toto ac fincero corde culturi fuiffent; praeterea, datum fuiffe fabbathum, ut corpus laboribus defarigatum, quiete reficeretur, & feruore quoque labores relaxarentur, quod in ftatum innocentiae non quadrat. Verum quantumuis fplendidae hae aliaeue rationes alicui uideri poffint, rem tamen neuiquam conficiunt. Quod namque primo ad prolepfim fe recipiunt, ut uim clariffimorum Mofis uerborum euent, id fine iufta faciunt cauffa. Tota fermonis feries ostendit, fermonem ibi esse de tempore praeterito, non de futuro. Neque tantum obiter, aut *ἐν παροχῇ*, fabbathi mentio iniicitur, ut fieri folet, cum aliquid *προελαπτικῆ* commemoratur, fed multis uerbis res ita exponitur, ut Mofen ibi ex instituto fabbathi originem edifferere uoluisse, quilibet facile intelligat. Deinde, quo minus uerba *& benedixit,* ita ut isti uolunt, capi queant, connexio quietis & benedictionis aperte obftat. Pertinere uero fabbathum ad ea instituta, quae in ftatu integritatis locum habuerunt, iam fupra docuimus. Nec istud profecto abfolum, cum nihil quod ftatui integritatis repugnet, fabbathi

bathi sanctificatio contineat. Etenim omnem cultum externum ad tempus & locum certum adstrictum, tantum ad statum post lapsum pertinere, frustra supponitur. Potuerunt praeterea in statu innocentiae homines Deum omni tempore, & loco, ex toto & sincero corde colere, ut tamen certo tempore hoc fieret eminentiori quadam ratione. Namque & in statu integritatis laborandum homini erat, etsi hoc fieret sine molestia & defatigatione. Adamum enim in paradiso Deus collocauerat, ut eum coleret, *Gen. 11, 15*. Ab isto labore quietere homo poterat, etsi ad dissipatas vires corporis iterum colligendas quiete opus non haberet. Id enim uero deinceps post lapsum, ex naturae humanae conditione accessit. Quorsum & illud pertinet, quod de seruorum laboribus relaxandis dictum est. Ita ergo cum saluum sit fundamentum institutionis sabbathi, quod ex narratione Moysi petitur, nunc pauca dispiciemus, quae pro sua sententia stabilienda adferant, qui post exitum Israelitarum ex Aegypto, sabbathum demum a Mose institutum uolunt. Asserunt itaque, Deum per Moysen sabbathum primo expresse publicasse, cum Manna daret populo, *Exod. xv 1, 23*. scripturam porro subinde testari, Deum sabbathum dedisse *populo suo*, *Ezech. xx, 12*. *Exod. xxxi, 13*. Cum primis uigent uerba ex *Deut. v, 2, 3*. *Deus noster pepigit nobiscum fedus in Choreb, NON CVM PATRIBVS NOSTRIS*. Sub quo federe cum etiam institutio sabbathi contineatur, *v. 12*. patres sane Israelitarum sabbathum non habuisse uidentur. Manifesto etiam declarare Moysen aiunt, *Deut. v, 15*. ideo sabbathum institutum esse, ut meminerint Israelitae, se seruos fuisse in Aegypto, & potenti manu diuina eductos inde liberatosque fuisse. Accedere denique, quod gentes ob violationem reliquorum decalogi praeceptorum, punitae passim legantur & reprehensae: nullibi autem ob non seruatum sabbathum, quod tamen factum esset, si ab initio conditi mundi sabbathum fuisset institutum. Quae tamen eiusmodi sunt, ut haud difficulter ad ea respondere liceat. Promulgatio enim ista, *Exod. xv 1, 23*. commemorata, repetitio saltem fuit institutionis iam pridem finita mundi creatione factae. Quemadmodum & in decalogo summa iuris diuini uniuersalis repetita fuit, quae tamen iam pridem mortalibus nota erat. Cum uero in ista repetitione noua accederet obligatio, noua quoque & singularia beneficia Deus populo Israelitico, praesertim per liberationem ex seruitute Aegyptiaca, exhibuisset, quorum cum beneficio creationis die sabbathi meminisse debebant, ratio inde intelligitur, cur Deus sabbathum *suo* dedisse dicatur *populo*. Et ita quoque sabbathum specialiori hacce ratione consideratum, refertur inter conditiones federis cum populo Israelitico initi. Cum uero Moyses *Deut. v, 15*. ideo sabbathum institutum esse dicit, ut meminerint Israelitae se seruos fuisse in Aegypto, nihil aliud inde sequitur, quam in legis istius repetitione Deum nouas addidisse causas, ob quas speciatim Israelitae sabbathum obseruare debeant. Denique, quod ad ultimam rationem attinet, non necesse erat, ut omnia delicta gentium in scriptura indicarentur, ob quae punitae sunt. Non ergo sequitur: gentes olim ob violationem sabbathi non leguntur a Deo punitae: ergo sabbathum a Deo in ipsa rerum creatione non fuit institutum. Plura qui hac de re desiderat, auctores adeat, qui ex instituto de sabbatho commentati sunt, FRANCISCVM GOMARVM, ANTONIVM THYSIVM, IOAN. PRIDEAVX, IOAN. COCCEIVM, THOMAM BRODAEVM, IOSVAM LE VASSEVR, aliosque, & cum primis ex nostratis IOAN. ANDREAM QUENSTEDIUM, in *antiquitatibus biblicis & ecclesiasticis, cap. 10. num. 2. pag. 828. seqq.* Taceo, quae nostra aetate hac de re sunt disputata.

§. XXXIV.

Licet autem in historia patriarcharum non legamus, eos sabbathum obseruasse, nullum tamen quin hoc fecerint, est dubium. Neque ex silentio Moysi contrarium colligi potest, cum causa praegnans, cur hoc commemorare deberet, non adesset. Israelitis deinceps sabbathi obseruatio, strictiori quadam ratione iniuncta est, * cum & generatim uetus testamentum in gente Israelitica haberet schema status legalis,

legalis, & gentis quoque illius indoles hoc requireret. *conf. Exod. XXXI, 13. 14. XXXV, 2.*

* Patet hoc ex iis, quae ad § *praecedentem*, diximus. Inde vero intelligitur, quo sensu obligatio sabbathi, scilicet quoad ea, quae speciatim populum Israeliticum spectabant, in nouo testamento cesset.

§. XXXV.

Cum vero in locum veteris testamenti nouum succederet, non tantum strictior illa & cum externa coactione coniuncta obligatio cessauit, sed apostoli quoque pro septimo die, primum, in recordationem resurrectionis Christi, substituerunt. * Quod quin instinctu, adeoque ad probationem Numinis facerint, nullum est dubium. Mutata quoque est appellatio, & *dies dominica* dicta, quae cultui Numinis, eiusque beneficiis recolendis, est destinata.

* Quemadmodum ea, quae iuris diuini absoluti sunt, sunt immutabilia: ita in institutis, quibus leges hypotheticae innituntur, Deum quaedam mutare posse, ex supra dictis constat. Vt ergo olim diem septimum, ita tempore noui testamenti primum hebdomadis, cultui sacro destinari voluit. Cumque nemo forte dubitauerit, pro diuina voluntate agnoscendum, quod apostoli hac in re fecerunt, id vnice, vt probemus, superest, iam apostolorum tempore, loco sabbathi, diem dominicam cultui sacro fuisse destinatam. Atque id sane constat, quod *Apoc. 1, 10.* diei dominicae discrete mentio iniicitur. Vbi sine vlla ratione FRANCISCVS GOMARVS contendit, vocasse Ioannem eum diem *dominicum*, quod Dominus ipsi eo tempore specialem gratiam reuelationis fecisset, *de origine sabbathi, cap. 7.* Cur enim non potius eum diem apocalypticum vocasset? Sic & *Actor. xx, 7.* dicitur, Paulum in Troade cum sociis per dies septem substituisse, τῆ μὲν τῶν σαββάτων, hoc est, prima hebdomadis die, seu die dominica, cum conuenissent discipuli, verba ad eos fecisse. *conf. & 1 Cor. xv 1, 1. 2.* Quae contra vltima haec loca excipiuntur, tanti non sunt, vt probandi vi ea spoliare queant. Contendunt enim μὲν τῶν σαββάτων non statim significare primum, sed vnum sabbathorum. Sed quod μὲν interdum idem sit ac πρώτη, patet ex *Ioan. xx, 1.* Nec abs re est, quod *Actor. xx, 7.* dicatur: τῆ μὲν τῶν σαββάτων. Res ipsa etiam hoc docet. Vtrobique enim auctor certum diem indicare voluit. Qui autem dicit, vno quodam hebdomadis die aliquid factum esse, aut fieri debere, certum diem non indicat. Accedunt testimonia veterum, quae rem extra dubium ponunt. IGNATIVS in epistola ad Magnesianos, eaque non interpolata, *p. m. v.* ex editione THOMAE ITTIGII, *figitur*, inquit, *qui in vetustis rebus versati sunt, ad nouitatem spei venerunt, non amplius sabbatum colentes, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, sed secundum dominicam viuentes, in qua & vita nostra exorta est per ipsum &c.* In interpolata equidem epistola locus hicce ita exhibetur, vt varia simul diei dominicae elogia cumulentur: sed sufficit, quod hic discrete eius mentionem iniicit IGNATIVS, & eam in locum sabbathi successisse, aperte innuat. Posset idem ex seculi secundi scriptoribus, IUSTINI MARTYRIS, aliorumque testimoniis comprobari, sed hisce diutius immorari necesse non est.

§. XXXVI.

Sanctificatio sabbathi, seu diei dominicae, in quo consistat, ex fine institutionis intelligitur, qui est recordatio creationis & redemptionis, praecipuorum, quae Deus in hominum genus contulit, beneficiorum. Quae quidem ita instituenda est recordatio, vt animus ad gratitudinem excitetur, verbis pariter ac factis demonstrandam. Quod vt eo rectius fiat,

fiat, abstinendum a reliquis laboribus, & cum precibus iungenda verbi diuini meditatio, eumque in finem conuentus etiam ecclesiae publici sedulo frequentandi sunt, in quibus & verbum diuinum docetur, & preces suas cum aliorum fidelium precibus iungere licet.

§. XXXVII.

Ad instituta nouo testamento propria pertinent sacramenta: *baptismus & sacra coena*. Haec esse instituta diuina, constat, quia ab ipso Christo seruatore sunt profecta. De baptismo quidem id constat ex *Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 16. Ioan. III, 5.* de sacra coena, ex *Matth. XXVI, 26. Marc. XIV, 22. Luc. XXII, 19. 1 Cor. XI, 23.* Sunt etiam haecce instituta vniuersalia, quia ad omnes omnino pertinent homines, qui saluari cupiunt. Pertinent enim ad ordinem salutis a Deo constitutum.

§. XXXVIII.

Quemadmodum autem institutorum diuinorum haec est ratio, vt accurate, eo modo, quo a Deo instituta sunt, obseruari debeant, ita & speciatim in sacramentis, baptismi & sacrae coenae, se res habet. Et in eo summa officiorum circa sacramenta, eorumque vsum, consistit. Speciatim tamen ad finem & scopum horum sacramentorum accurate attendendum, ne alium in finem, quis iis vtatur, quam ad quem instituta sunt; tum, vt qui vti rite iis cupit, ita comparatus sit, vt finem huncce obtinere queat, quem in finem & seipsum exploret necesse est, ne nullam non tantum inde referat vtilitatem, sed peccato insuper grauissimo se obstringat; porro, vt in vsu ipso sacramentorum, quoad substantialia a forma institutionis ne latum quidem vnguam, discedatur; vt quando ab iis administrantur, quibus ius atque potestas ea administrandi competit; & denique, si per consuetudinem ritus quidam & ceremoniae adhibeantur, vt in iis dignoscendis caute quisque versetur, easque repudiet, quae indolem sacramenti euertunt, vel ad superstitionem ducunt, aut alias verbo diuino aduersantur, retineat contra quae verbo diuino non aduersantur, & ad ordinem in ecclesia seruandum, aut ad aedificationem faciunt. *

* Ex principiis hisce generalibus, quibus officia hominum circa legitimum vsum sacramentorum noui testamenti inniuntur, specialia, de quibus auctores, qui de casibus conscientiae scripserunt, passim multa tradunt, facili negotio deriuari possunt. Nec difficultas temere hic oriri potest, nisi in adplicatione ad facta singularia, in quibus omnium circumstantiarum habenda ratio, quod prudentiae opus est, qua de re in parte tertia ex instituto dicitur.

§. XXXIX.

Ad haecce instituta diuina, sancte & religiose obseruanda, homines iure diuino, sed hypothetico, obligatos esse, patet. Primo qui-

dem id constat, ex natura & indole institutorum diuinorum: quae licet a legibus differant, vt supra demonstratum, ideo tamen vt ab hominibus obseruentur, a Deo sunt instituta. Cumque ex singulari gratia atque amore Dei erga homines, ad salutem illorum promouendam profuxerint, summa impietas est illis vti nolle, aut tanto seipsum indignum reddere beneficio. Idque eo magis, quod quilibet homo, vt itidem supra probauimus, obligatus sit iure naturali, ea vsurpare media, quibus felicitatem suam seu beatitudinem promouere potest. Instituta autem haec, speciatim sacramenta, ad vnionem Dei, ceu summæ felicitatis centrum ducunt. Vnde simul, quo pacto haecce obligatio, ex primo nostro iuris diuini principio, deriuari queat, intelligitur.

§. XL.

Contra officia haecce hypothetica, quoad cultum Numinis externum, triplici potissimum ratione peccatur. Peccant primo, qui ea plane negligunt, & intermittunt: qui sabbatum non sanctificant, sacramenta contemnunt, & media haecce salutis in minimis ponunt. Peccant vero & illi, qui haecce se obseruare instituta, videri volunt, sed non ea id faciunt ratione, qua facere debebant, vt cum sabbatum egregie se sanctificare putant, qui eo die, non animam, sed corpus strenue curant: aut qui in sacramentorum vsu, ab ordine a Deo praescripto discedunt. Peccant denique, qui superstitione ducti, externum sacramentorum vsu, multum se iuuare credunt, etsi fides absit, plane ac si actibus eiusmodi externis aliquid promereri apud Deum possint, aut sacramenta ex opere, quod vocant, operato, profint. *conf. Rom. II, 28. 29.*

§. XLI.

Qui se, vt rite diuinis institutis vtatur, excitare cupit, necesse est, vt illorum sanctitatem, necessitatem, ac vtilitatem diligenter ac serio meditetur. Hoc enim velut medium est, nos ipsos ad institutorum diuinorum debitam obseruantiam concitandi, ad quod adeo simul sumus obligati. Id quod & de impedimentorum, quae & hic se offerunt, remotione censendum: quorum alia ex animi leuitate oriuntur, quae scilicet ad neglectum aut contemptum diuinorum institutorum ducunt, alia ex feruili metu & superstitione, dum externam actionem, absque fide sibi prodesse, nonnulli existimant.

CAPITIS

CAPITIS TERTII
SECTIO III
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA SEIPSOS.

Σύνολος.

- Summa officiorum hominis erga seipsum, in sanctitate consistit, voce ista specialiter accipitur, §. I.*
- Quae significatio ulterius explicatur, §. II.*
- Amor sui ordinatus, Deo non displicet, §. III.*
- Exerit se tripliciter, ratione mentis, ratione corporis, & ratione bonorum, quae utriusque conservationi inseruiunt, §. IV.*
- Cultura mentis spiritualis, in quo consistat, §. V.*
- Artium quoque atque scientiarum utilium cognitione animus est imbuendus, §. VI.*
- Quenam hic observandae cautiones, §. VII.*
- Quod iure diuino ad haec circa animum officia, obligati simus, probatur, §. VIII.*
- Opposita bonum officiorum, §. IX.*
- Ad corporis quoque conservationem homo est obligatus, §. X.*
- In quo conservatio ea consistat, §. XI.*
- Pertinet hac legitimus membrorum, speciatim sensuum exteriorum usus, §. XII.*
- Quod ad ista circa corpus officia iure diuino obligati simus, probatur, §. XIII.*
- aliis adhuc idem demonstratur rationibus, §. XIV.*
- Peccant contra haec officia, qui corporis curam negligunt, & talia committunt, quibus destrui queat, §. XV.*
- Luxuriam illicitam esse demonstratur, §. XVI.*
- Peccant porro, qui corpus ita curant, ut animum perdant, idque per intemperantiam, §. XVII.*
- & varia impuritatum genera, §. XVIII.*
- Verbis quoque & gestibus lascivis peccatur, §. XIX.*
- De moderamine inculpatae tutelae, §. XX.*
- de iure & favore necessitatis, §. XXI.*
- Bona quoque, quae vocantur fortunae, ad hominis conservationem sunt necessaria, §. XXII.*
- Circa eadem solum caute versandam, §. XXIII.*
- Officia hominum circa bona fortunae, §. XXIV.*
- Quod iure diuino ad haec officia obligati simus, probatur, §. XXV.*
- Qua ratione contra haec officia peccatur, quoad opes, §. XXVI.*
- idem, quoad honores ac dignitates, §. XXVII.*
- Media, quibus ad officia quoad animum observanda homines induci possunt, item impedimenta, quae hic removenda sunt, §. XXVIII.*
- Media, officia circa corpus, promouentia, §. XXIX.*
- Impedimenta in hisce officiis removenda, quoad intemperantiam, §. XXX.*
- quoad impuritatem & libidinem, §. XXXI.*
- ut & circa sanitatis conservationem, §. XXXII.*
- Media, officia nostra promouentia, ut & impedimenta removenda, quoad bona fortunae, §. XXXIII.*

§. I.

Summa officiorum hominis erga seipsum, continetur in hocce principio, sanctitati ad exemplum Dei esse studendum. * Solent equidem interdum omnia hominis officia, omnesque virtutes, voce sanctitatis

Ppp 2

tatis comprehendit: ** nihil tamen obstat, quo minus & speciatim officia hominis regeniti erga seipsum hac voce denotentur, quemadmodum & *Luc. I, 75.* sanctitas distinguitur a iustitia; *conf. & Ephes. IV, 24.*

* vid. supra cap. 2. §. 56.

** Cur sanctitatis potius, quam temperantiae vocem, in summa officiorum hominis erga seipsum adhibeamus, quamvis hac alias vti simus, exposuimus supra cap. 2. ad §. 42. de voce autem *sanctitatis* prolixè diximus *part. 1. cap. 3. §. 2. 3.*

§. II.

Idque etiam docet sanctitas Dei, quae ad imitandum nobis proponitur, & *Petr. I, 15.* Haec enim nihil aliud est, quam purissimus amor, quo Deus seipsum amat, & per quem a se remouet, quidquid cum summa eius perfectione pugnat. Quare & sanctitas illa specialis hominis in eo maxime consistit, quod amore ordinato seipsum iuxta exemplum diuinum amat, suamque adeo felicitatem, cuius fundamentum consistit in vnione cum Deo, promouere studet.

§. III.

Qui amor sui ordinatus, * tantum abest, vt Deo displiceat, vt potius ab eodem praecipuus sit, vt ex dicendis constabit. Nec pugnat cum officio crucifigendi carnem, quod ab omnibus regenitis requiritur, *Gal. V, 24. Rom. VIII, 13.* aut cum abnegatione sui, quae discipulorum Christi proprius character est, *Matth. XVI, 24.* cum potius in huius amor sui ordinatus, vel maxime conspiciatur. *conf. Ioan. XII, 25. Matth. X, 39.*

* Non enim omnem amorem sui, sed tantum inordinatum, in vicio poni, prolixè supra demonstratum est, *part. 2. sect. 4. §. 32. seqq.*

§. IV.

Vt autem amor iste sui ordinatus in iis, quae ad hominis conseruationem pertinent, praecipue se exerit, ita tria maxime, pro huius vitae statu & conditione in censum veniunt, quae studium se conseruandi postulant. Primum locum ipsa hominis anima tenet, tum corpus sequitur, & denique quae corporis, certo respectu etiam animae conseruationi inserviunt, bona, quae vocantur, fortunae.

§. V.

Quod ad animam attinet, cum constet, post amissam imaginem diuinam per primorum parentum lapsum, eam miserrime esse affectam, elaborandum homini regenito omnibus viribus est, vt in eius restauratione quotidie proficiat. Ergo operam dare debet, vt ratione intellectus, loco ignorantiae, & stultitiae lux seu cognitio & sapientia maius in dies incrementum capiat, *Coloss. III, 10. Eph. V, 15.* & vt ratione voluntatis, imminuta philautia praua, amor Dei & proximi, sanctitas & iusti-

12-

tia, indies augeatur; *Ephes. IV, 24.* denique, vt reliquae mentis facultates, a determinatione ad malum, & adhaerentibus imperfectionibus purgentur, cumprimis & adfectus in ordinem redigantur. *

* Idque eo magis, quod adfectus prauis, praesertim si vehementiores fuerint, vel maxime cum hominis conseruatione pugnent, animam vitiis grauissimis immergentes, & corporis sanitatem destruentes.

§. VI.

Praeterea, cum artium atque scientiarum noticia, hodie homini necessaria sit, tum vt aliis inferuire, tum vt vitam honeste transigere queat, quemlibet ad ingenii culturam necessariam, artisque certae habitum sibi acquirendum, iure diuino obligatum esse, constat. * Idque non tantum ratio docet, sed & scriptura confirmat. *conf. 2 Thessal. III, 11. 12.*

* Pluribus hoc a me demonstratum in dissertatione de *cultura ingenii, cap. 1. §. 2. seqq. in select. iur. nat. & gent. pag. 297. seqq.* Ceterum tum in his, tum in aliis hominis erga seipsum officiis supponitur, noticia sui ipsius, ad quam adeo, vt & ad ea, quae ex ea fluunt, hominem itidem est obligatus, vt eleganter ostendit SAM. PVENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 5. seqq.* ad quem locum etiam conferendus IO. BARBEYRACIVS.

§. VII.

Sed vt rite quis hac in re versetur, dispiciendum illi, vt artem vel scientiam vtilem, sibi & aliis necessariam eligat, vanis, curiosis, prohibitis, procul facessere iussis; * eamque ingenio suo, indoli & statui conuenientem, cum qui inuita Minerua aliquid addiscere cupiunt, nihil aliud agant, quam vt tempus perdant; ** praeterea vt in modo quoque eam addiscendi sapienter se gerat, methodumque eligat conuenientem, quae certo illum ad finem exoptatum perducant; *** denique, vt diligenter caueat, ne artis aut scientiae cuiusdam cognitio, impedimentum adferat profectibus in spiritualibus. *

* Non omnes vno eodemque loco habendas esse artes atque scientias, constat. Quaedam, quantae quantae sunt, inutiles sunt, vanae, stultae, ad vicia hominum, superstitionem, ambitionem, voluptatem alendam fouendamque, tantum comparatae. Quaedam equidem vtilis & necessariae, sed vt per imprudentiam hominum iis abuentium ad legitimum non dirigantur finem, adeoque inutiles quodammodo & vanae fiant. Non satis hocce discrimen obseruauit HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, in libro notissimo, de *inconstititudine & vanitate scientiarum.* Namque vtilis pariter & inutiles artes scientiasque vno eodemque loco habuit, & in vtilium tractatione, quae hominum iis abuentium, aut commentis vanis eas commaculantium vicia sunt, ipsis tribuere artibus scientisque non dubitat. De *vanitate & praeslantia scientiarum,* orationem eruditam luci publicae exposuit IOAN. ALPHONSVS TURRETINVS, theologus Geneuensis clarissimus, vanitatis nomine, quod imperfectum est in artibus scientisque, perstringens. Sed de eo nunc nobis sermo non est, qui quod inter ipsas artes scientiasque intercedit, discrimen, obseruandum contendimus, vt eas quae vanae, inutilesque sunt, & ad superstitionem aut alia vicia ducant, ceu indignas artium & scientiarum nomine, fugiamus & euitemus. Ad specialia vt descendamus, necesse non est, cum nec instituti hoc permittat ratio, & quodammodo

modo hoc iam factum fit, in dissertatione, de *cultura ingenii*, cap. 1. §. II. *segg.* add. IO. CHRISTIANI LANGII, *proseoria eruditionis humanae vniuersae*. it. CHRISTIANI THOMASII *cautelae circa praecognita iuris*. In utroque enim opere passim quaedam monentur, quae in artibus scientiisque, ad inutilium, ab vtilibus discretionem pertinent.

• Non ergo omnes artes & scientiae omnibus conueniant. Dispicendum quid cuiusque status, conditio, sexus, aetas, cum primis ingenii vires permittant, aut exigant. Nec imprudenter tantum agit, qui vitae genus aut artem eligit, ad quam ineptus est; sed & contra officium. Hinc de ingeniorum delectu, & exploratione, multa passim moneri solent, qua de re itidem a me ex instituto dictum in citata dissertatione, de *cultura ingenii*, cap. 2. §. 8. *segg.* add. IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *proseoria eruditionis humanae vniuersae*, cap. 9. p. 491. *segg.* Quae vero de artibus & scientiis, quibus eruditionis circulus abfoluitur, monentur, facili negotio ad artes quasuis, etiam illiberales, & quaeuis vitae genera, adplicari possunt.

••••• Prolixius hac de re egi in *citata dissertatione*, cap. 3. §. 4. *segg.*

• Quod varia iterum ratione, in artibus etiam per se bonis & vtilibus contingere potest, cum primis si quis non rectum in iis addiscendis aut tractandis sibi constitutum habeat finem, sed cuncta eo referat, vt ambitioni suae, aut gloriae studio, aut lucri cupiditati satisficiat, aut si nimio studio iis ita se addicat, vt immemor velut sit eorum, quae ad salutem aeternam consequendam, vitamque spiritualem animae conferendam pertinent, vel denique si suauitate artium atque scientiarum humanarum ita capiatur, vt diuina prae illis contemnat, immo vt sacrae litterae illi veluti fordeant. Huncce artium-scientiarumque humanarum abusum, per quem vitae spirituali maxima impedimenta adferuntur, iam suo tempore grauissime redarguit Paulus, passim ostendens, quam male sapientiae huius seculi conueniat cum sapientia diuina, 1 *Corinth.* 1, 19. 20. 111, 18. 19. 20. Hinc & diserit 1 *Corinth.* VIII, 1. pronunciat: *scientia inflat, sed charitas aedificat*, hoc ipso docens, quam necessarium sit, vt artium atque scientiarum quarumuis, maxime humanarum, cognitio, per diuini spiritus gratiam sanctificetur, & dirigatur, ne plus noceat, quam prosit. Cum vero nonnulli patres, abusum huncce artium & eruditionis humanae perpendenter, parum abfuit, quia omne, quod in artes humanasque scientias impenditur, studium, condemnarent. Quia in re nonnullos ex recentioribus, eos imitatos nouimus. Sed media via & hic tutissima, nec cum abusu statim reiiciendus est vsus. Diuidenda hinc, quae prolixae hac de re diserit HIERONYMVS HIRNHAIM, de *typpo generis humani, suae scientiarum humanarum, inani ac venoso tumore, difficultate, labilitate, falsitate, iactantia, praesumptione &c.* praesertim cap. 20. *segg.*

§. VIII.

Quod iure diuino ad ista erga animam nostram officia obligati sumus, probatur ex illo, quod antea posuimus principio, sanctitati, ad exemplum Dei, studendum esse. Quod rursus vnionem cum Deo supponit. In sanctitate autem is vel maxime proficit, qui renouationi mentis ad imaginem Dei incumbit. Per debitam ingenii culturam varia facile euitamus peccata, quae nos a Deo separare poterant. vid. 2 *Thessal.* III, u. 12. Probatur idem ex eo, quod *Matth.* XXII, 39. dicitur: *ama proximum tuum, sicut teipsum*. Ergo seipsum quoque amare homo tenetur. Quod non rectius faciet, quam si ita, vt diximus, erga animam suam se gerat. Desumptum hoc ex *Leuit.* XIX, 18. repetitur *Gal.* V, 14. Denique ex cura animae idem patet, speciatim nobis iniuncta & commendata, *Matth.* XVI, 26. *Marc.* VIII, 36. add. *Luc.* XII, 4. 5. *Matth.*

Matth. X, 28. Huc & pertinet, quòd studium donorum spirituslium nobis tantopere commendetur, *1 Cor. XII, 31. XIV, 1.*

§. IX.

Opposita horum officiorum ad sequentia reuocari capita possunt: si quis in diem uiuat, animae nulla habita cura, ut illi, quorum Deus uenter est, *Phil. III, 19.* vel ut stultus ille diues, *Luc. XII, 19.* item, si quis spiritualibus postpositis, iis saltem artibus animum ingeniumque excolat, quae ad huius vitae usum spectant. Immo huc omnes illi pertinent, qui animae suae homicidium committunt, quod varia ratione contingere potest, e. g. si ueritatem detineant in iniustitia, *Rom. I, 18.* si gratiae diuinae donis non recte utantur, *Matth. XXV, 29.* si crucem subterfugiendo animam suam perdant, *Matth. XVI, 25. 26.* aliisque modis. Praeterea, in cultura ingenii plurimi non recte versantur, ratione finis, obiecti, modi, unde eruditorum peccata quamplurima & fere innumera. Ne quid nunc de illis dicam, qui culturam ingenii plane negligunt, & hinc sibi aliisque molesti euadunt, siue per ignauiam hoc fiat, siue ex aliis causis.

§. X.

Non tantum animae, sed corporis quoque rationem hacere debet homo. Non minus enim corpore, quam anima constat, * & ad totius vitae conseruationem ** opus est conseruatione corporis. Constat porro, in corpore facile excitari motus inordinatos, quibus anima ipsa ad varia peccata abripitur, idque ob adhaerens peccatum originale, ex quo fonte etiam reliquae corporis imbecillitates profluunt. Denique obseruandum, esse in homine adpetitum acerrimum sese per sobolis procreationem multiplicandi, at ob peccatum originale & prauas consuetudines, aliasque causas, eum perquam esse inordinatum.

* Repetenda hic quae diximus *part. 1. cap. 1. sect. 7. ad §. 1.*

** Vita uero naturalis est *fundamentum omnium bonorum temporalium, & aeternorum occasio,* ut loquitur HUGO GROTIUS, *de iur. belli & pacis lib. 2. cap. 24. §. 6.*

§. XI.

Quae cum ita se habeant, sequitur, conseruationem corporis in eo consistere, ut homo quaeuis pericula, per quae corpus destrui potest, * nisi grauior ratio ea subire iubeat, euitet; ut cibo ac potu corpus equidem reficiat, sed ea ratione, ne inordinati isti, quibus obnoxius est, motus excitentur, aut foueantur, sed ut temperantiae potius accurate studeat; ** *Rom. XIII, 14.* ut denique instinctu ad procreandam sobolem iuxta ordinem diuinum utatur, puritatis ac castimoniae ante omnia

omnia habens rationem, *1 Cor. VI, 13.* Et haec est illa sanctitas, quae etiam corpori tribuitur, *1 Cor. VII, 34. conf. & 1 Thessal. V, 23.*

* Adeoque & morbos, & quidquid sanitati nocet. Humanae enim felicitatis pars maxima est, ut mens sana sit in corpore sano. Quae vero ad tuendam conseruandamque sanitatem, requiruntur, aliorum est, praecipere.

** Quo pacto quilibet, iuxta christianorum disciplinam, in cibi & potus vsu legitimo & sobrio se gerere debeat, studiose & eleganter exequitur CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 1. 2. & 4.* quae legisse, & expendisse poenitebit neminem.

§. XII.

Huc etiam pertinet legitimus omnium membrorum vsus, *Rom. VI, 19.* speciatim sensuum externorum, * quibus non tam ad delectationem, nisi in quantum haec per naturam cum illorum vsu coniuncta est, quam ad animi corporisque conseruationem, quorsum & comparati sunt, vtendum est.

* Qui enim in rerum sensus externos afficientium vsu tantum delectationem quaerunt, hoc ipso voluptati se deditos demonstrant. Multa passim hac de re monet, quem laudauit, CLEMENS ALEXANDRINVS, praesertim *lib. 2. paedagogii cap. 8.* vbi disputat, an vnguents & coronis vtendum sit? Quae enim iuxta morem veterum ibi dicuntur, facile ad nostri seculi, nostraeque gentis instituta, accommodari possunt.

§. XIII.

Quod ad ista quoad corpus officia diuino iure obstricti sumus, vel inde patet, quod sanctitatis, cui studendum, haud minimam partem constituunt. Sed vnionis quoque cum Deo ratio hoc exigit. Qui enim voluptatibus, quibus etiam plerumque non tam conseruatur, quam destruitur corpus, dediti sunt, nec iis ea, qua decet, ratione resistunt, ostendunt, se cum rebus sensus delectantibus, non cum Deo vnionem quaerere. vid. *1 Cor. VI, 16. 17.* Illi, quorum Deus venter est, vero Deo adhaerere nequeunt, *Phil, III, 19. 20.*

* Poterat superuacaneum videri, probare velle, quod ad corporis conseruationem homines sunt iure diuino obligati: cum vt generatim ad sui ipsius, ita speciatim ad corporis conseruationem omnes natura pronissimi videantur. Sed quantumuis magnus sit naturae instinctus ad sui ipsius, speciatim quoque corporis conseruationem homines impellens, vel exempla tamen eorum, qui violentas sibi ipsi intulerunt manus, docent, non obstante isto instinctu, ad corporis destructionem abripi homines posse. Praeterea, instinctus ille ad sui conseruationem homines impellens apud plerosque inordinatus est: adeo vt dum sibi videntur, se ea agere, quae ad sui conseruationem faciunt, haud raro ea eligant, quibus sui destructionem accelerent. Obligatio autem iuris diuini ad conseruationem sui ordinatam pertinet, vt homo eo quo debet modo se ipsum conseruet. Hinc cum Stoici docerent, per prima naturae, omne animal, adeoque & hominem ad sui conseruationem impelli, recte adiderunt, per rectam rationem hunc instinctum dirigi debere.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto de diligendo seipso, *Matth. XXII, 39.* Qui enim

enim eo, quo dictum, modo, corpus suum non conseruat, non amare, sed odio seipsum prosequi censendus est. Idemque ex praecepto sexto, *Exod. XX, 14*, eiusque interpretatione authentica, quam Christus seruator dedit, constat, *Matth. V, 22. seqq.* itemque, ex aliis scripturae dictis, quibus ea ratione corporis gerere curam iubemur, vt *Rom. XIII, 14. & 1 Cor. VI, 19*, vbi notanda ratio particularis, quod corpora regentorum sint templa spiritus sancti. conf. & *1 Corinth. IX, 27. & Thessal. V, 23.*

§. XV.

Peccant contra haecce officia, primo, qui curam corporis plane abiiciunt, & avaritia, aut ambitione, adfectibusque immoderatis abrepti, sibi ipsis aut mortem, aut mortis periculum, saltem morborum varia genera attrahunt, *Ecclesiast. XXX, 22. seqq. & XXXI. (XXXII,) 30.* Deinde & illi peccant, qui temeritate quadam, sine necessitate & mandato, in pericula se coniciunt, * ex quibus aut corporis mutilatio, aut mors ipsa sequi poterat. *Ecclesiast. III, 27.* Multo autem magis *αυτοχειρες* peccant, qui directe sibi ipsis manus violentas inferunt.

* Qui autem ea agunt, quae demandati muneris ratio postulat, etsi sciunt, vitae finem magnis laboribus accelerari, *αυτοχειρας* rei agendi non sunt: vti nec illi, qui pro aliorum salute, accedente cum primis magistratus auctoritate, eiusmodi periculis, quae vitae finem adferre possunt, se exponunt. Luculenter hoc iam demonstrauit SAM. PVENDORPIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17. & 18.* add. IOAN. BARBEYRACIVS, *ad b. l.*

§. XVI.

Enimuero, quod *αυτοχειρία* crimen sit longe maximum, ex dictis facile intelligitur. * Si enim homo se ipsum conseruare debet, vt luculenter demonstrauius, peccat citra controuerfiam contra hancce legem, qui seipsum vita, quae fundamentum omnis felicitatis temporalis, & occasio futurae, recte dicitur, priuat. Praeterea cum homo sibi ipsi vitam non dederit, in eius quoque positum potestate non est, eam pro lubitu dimittere. Nec casus vllus fingi potest, quo hoc liceat: cum aduersa quaeuis, etsi sint grauisima, patienti ferre animo, non autem morte sibi ipsi accelerata, iis se subtrahere, sit viri fortis, aut potius hominis christiani officium. Rationes, quas alii contra *αυτοχειριαν* adferunt; suum cuique esse tribuendum, depositum esse reddendum, & quae reliquae sunt eiusdem generis, rem illustrent magis, quam probant.

* Inter Stoicorum errores & hic refertur, quod *αυτοχειριαν* licitam esse asseruerint. conf. DIOGENES LAERTIVS, in *vita Zenonis*, & SENECA, *epist. LXX.* Nonnulli tamen hanc ita temperant sententiam, vt non semper quidem, sed tum demum viro sapienti ex vita excedere fas esse contendant, si iam ita tibi viuendum videat, vt nulla ad humanam felicitatem, cui vnice homines natos esse dicebant, redundaret vtilitas. Pluribus hoc explicauit
BVD. TH. MORAL. Q q q in *dissert.*

in *dissert. 4. de erroribus Stoicorum in philos. mor. §. 5. in analect. hist. philos. p. 192.* Verum recte IVSTVS LIPSIVS, hanc Stoicorum sententiam impietatis, stultitiae & imprudentiae arguit, *manuduct. ad philos. Stoic. dissert. 22. pag. 155. seqq.* Et sane cum iacturata tantopere viri sapientis a Stoicis constantia, & quod inter tormenta etiam beatus sit, non facte conuenire videbatur, quod nonnulli dicebant, eum morte voluntaria miseriae & calamitatis suae finem facere posse. Recte igitur a Stoicis, tum reliqui, tum maxime Platonici dissentiebant, contendentes, Deum in haec vita velur in statione quadam hominem collocasse, quam sine ipsius permissione deserere non liceat. vid. LACTANTIUS, *diuin. instit. lib. 3. cap. 18.* Immo tam communi consensu apud veteres *ἁποχρησία* damnabatur, ut tum apud Graecos, tum apud Ebraeos, honesta illis denegaretur sepultura, qui violentas sibi ipsis intulissent manus. De Ebraeis tamen obseruat HVGVS GROTIUS, nonnullos eorum de lege, se non interficiendi, vnam excepisse causam, tanquam laudabilem excessum, si quis videat, se deinceps victurum in probrum ipsius Dei, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 19 §. 5.* Atque ex hoc capite excusare annuitur *ἁποχρησία* Samsonis, aequae Saulis: quibus nonnulli addunt exemplum Razis, Hierosolymitani senatoris, in historia Maccabaica. Sed ut in probrum Dei vivere censendus non est, qui in quibusuis calamitatibus prompte subeundis, & patienter ferendis suam erga Deum probat obsequiam: ita exempla ista nos parum mouent. De Saule atque Razis quod peccauerint, nullum est dubium. Samsonis facinus tam singulare est, ut argumentum aut regulam, ad quam talis exigatur, inde capere non liceat. Recentiore aetate Anglum quandam, in libro, cui titulum fecerit, *Biathanatos, ἁποχρησία* defendere ausum, cumque a FO. ADAMI, in *tract. de autochiria*, refutatum, condocet nos ANDREAS ADAMVS HÖCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 3.* Quod vero *ἁποχρησία* maximo grauissimoque se inuoluant crimine, tam manifestum, ut fere probatione non indigeat. Ex amore enim nostri ordinari, & obligatione seipsum conseruandi, quae per causas, quae aliquem ad *ἁποχρησία* inducunt, neutiquam tollitur, hoc clarissime elucescit. Solent nonnulli idem ex quinto decalogi praeecepto deriuare. Et sane licet praecipua Mosis intentio sit in hoc praeecepto, quae erga alios obseruare debeamus, nobis ostendere, per legitimam tamen consequentiam colligere licet, si alios occidere non liceat, ergo nec nos ipsos, cum quilibet proximum suum diligere debeat, sicut seipsum. Quod vero diximus, rationibus, quae vulgo adferri solent, *suum cuique esse tribuendum, &c.* nihil solidi hic euincere, ostensum pluribus, *cit. dissert. 4. de error. Stoic. §. 6.* Praecipuas rationes contra *ἁποχρησία*, quas philosophis superpeditat, eleganter complectitur MICHAEL MONTANVS, in *sententiis lib. 2. cap. 3.* quem locum adfert BARBEYRACIUS, ad *Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17.* add. SAMVEL RACHELIUS, peculiari dissertatione de morte voluntaria. Varias quaestiones huc spectantes, non sine multae lectionis adparatu expedit MATTHIAS ZIMMERMANNVS, in *analectis miscellis mensuris p. 196. seqq.*

§. XVII.

Peccant praeterea hic grauissime, qui corpus ita curant, ut illud pariter ac animam perdant. Quod fit per omne genus intemperantiae, speciatim per ebrietatem. Hanc, equidem non desunt, qui adeo magnum peccatum non esse existimant, factem non eiusmodi, quod cum fide consistere nequeat, * adeoque in hominem regnitum, ceu infirmitatem quandam cadere posse. At errant grauissime. Ebrietas enim non minus inter opera carnis refertur, quam idololatria ac adulterium, quae a regno diuino nos excludunt. *Gal. V. 19. 20. 21. 1 Corinth. VI. 9. 10.* Inter ea quoque referuntur peccata, quae efficiunt, ut homo coram iudicio diuino non possit consistere,

Luc.

Luc. XXI, 34. 35. 36. 1 Petr. IV, 3. 4. 5. immo inter opera tenebrarum, quae a filiis lucis procul abesse debent, *Rom. XIII, 12. 13.* Hominem denique ad spiritualia, & functionem sacerdotii spiritualis plane ineptum reddit ebrietas, & in alia peccata grauiora praecipitat. *Ephes. V, 18. Prouerb. XX, 1. XXIII, 29.*

* Vix ac ne vix quidem hoc sibi hodie persuadere possunt plurimi mortalium, ebrietatem eiusmodi peccatum esse, quocum fides consistere nequeat. Hinc vt dictorum scripturae sibi obstantium vim eludant, omnem impendunt operam. Sermonem, inquit, ibi esse de ebrietate, seu ebrietate habituali, non autem de vno alteroue actu ebrietatis. Sed quam parum istae exceptiuncula causae aut conscientiae suae consulant, patebit, si expensamus, ebrios, *1 Cor. XI, 9. 10. seqq.* coniungi cum furibus & adulteris. Quemadmodum ergo vt quis fur & adulter audiat, vnicus actus sufficit, fur quoque & adulter, qui vnicum actum committit, intrare in regnum Dei nequit, nisi serio respiciat, ita etiam se res habet cum ebrietate. Sic & *Gal. VI, 19. seqq.* cum eiusmodi peccatis coniungitur ebrietas, quae extra omnem controuersiam inoralia sunt, fideque excidisse, qui talia committit, demonstrant, vt adulterium, fornicatio, idololatria, & reliqua. Nec iuuat gradus ebrietatis distinxisse. ac si scripturae oracula de ebrietate, in maiori gradu spectata, loquantur, cum quae in minori gradu contrahitur, non sit damnabilis. Eam enim distinctionem scriptura ignorat, quae omnem potius intemperantiam, qua animus ad spirituales functiones ineptus redditur, damnat, *Luc. XXI, 34. 35. 36.* Legenda quae hac de re disserit B. SPENERVS, in *response theologicis Germanicis, part. 1. p. 780. seqq.* alibique.

§. XVIII.

Peccant denique contra haec officia, qui impuritati, quocumque tandem haec nomine veniat, dediti sunt. * In sexto quidem praeecepto nomine *adulterii*, omnes impuritates damnantur. Committitur namque adulterium, non tantum opere, per scortationem, incestum, adulterium proprie sic dictum, peccata sodomitica, aliaque detestanda opera, *1 Cor. VI, 9. 10. Gal. V, 19. seqq.* sed & corde, seu cogitationibus & cupiditatibus impuris, *Matth. V, 28.* gestibus, quorsum impudicae saltationes, & reliqua, quibus pravae cupiditates excitari possunt, pertinent, *Ecclesiast. IX, 7. seqq. XXVI, 12. 13. 14.* atque verbis, *Eph. IV, 29. 30. V, 3. 4. 5.*

* Omnia atque singula impuritatum genera curiosius enarrare, perinde fere esset, ac ea docere velle. Etiam dum ea detestamur, opera danda, ne ea id faciamus ratione, vt prauas aliarum cupiditates iritemus. Sufficit generatim notasse, quicumque motus, cogitationes, actus, fini, ad quem Deus hunc instinctum hominibus implantauit, repugnant, nec cum ordine, quo Deus eundem instinctum circumscripsit, consentiunt, illiciti sunt. Idque cum ratio omnes condocet, simplicem scortationem quoque, multo magis reliqua crimina iuri naturali, etiam quatenus ex ratione innotescit, repugnare, manifestum est, *Rom. 1, 26. 27.* Quod enim eidem prout ex reuelatione innotescit, aduersentur, alia scripturae dicta testantur abunde. Quam sancti veterum christianorum hac in re fuerint mores, intelligere licet ex CLEMENTIS ALEXANDRINI, *paedagogo lib. 2. cap. 10.* vbi prolixè contra omne impuritatis genus disputat. Ex recentioribus autem I. F. OSTERWALD, vir clarissimus, libro Gallicano idiomate *contra impuritatem scripto, sect. 1. cap. 1. 2. & seqq.* grauioribus argumentis, tum ex ratione, tum ex scriptura sacra petitis, demonstrat, omne impuritatis genus diuini repugnare legibus. Vt tamen in aliis peccatis, ita in hisce etiam criminibus vnus grauius est altero. In quibusdam ordo tantum, quo naturalem

instinctum Deus circumscripsit, turbatur, in aliis omnino ipse finis interuertitur, in nonnullis vterque & ordo & finis insuper habetur. In quibusdam rursus homo tantum peccat contra officia erga seipsum, in aliis alios simul laedit, & officia matrimonialia violat, vti adulterio.

§. XIX.

Et verba quidem obscena pariter, ac gestus lasciuui, vel hoc nomine inter peccata grauisima, referendi sunt, quod non tantum pravae cupiditatis, in corde dominantis, sint indicia, sed & incitamenta, quibus ipse homo talia perpetrans magis magisque incenditur, * & scandala, quibus & alii ad similia peccata alliciuntur, *Matth. XII, 34. 35. Iacob. I, 14. 15.*

* Per verba itaque obscena non tantum contra officia sermocinantium, de quibus deinceps, sed & contra legem, quae castitatem puritatemque ab omnibus exigit, peccamus. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 6.* vbi ex instituto *πρὸς αἰχολογίας* de turpiloquio.

§. XX.

Ceterum, cum lex diuina vitae corporisque nostri conseruationem iubens, interdum cum lege, quae alterum laedendum vetat, concurrat, quid tum ius fasque sit, disputari multum solet. Quod si secundum rationem rem consideremus, nulla adparet caussa, cur inuadentis potius, quam suam, qui inuaditur, vitam conseruare debeat: adeoque obligatio legis alterum laedere vetantis cessat, idque non ob delictum inuadentis, ** sed quod Deus neutiquam praesumatur, hominem obligare voluisse ad ea, quae communi omnium animantium instinctui repugnant. Nec contrarium ex scriptura demonstrari potest, omnem scilicet defensionem violentam, quae pro vitae conseruatione suscipitur, esse illicitam, *** etsi vix vlla sine inordinatis motibus suscipiatur. Quid vero requiratur, vt moderamen inculpatae tutelae legitime in-stituitur, * alibi exponitur.

* Etsi enim ceteroquin homines naturaliter sint aequales, haec tamen non eousque extendenda est aequalitas, vt perinde esse debeat in hoc casu, num ego interficiar, an ad mei conseruationem interficiam inuasorem. Vt enim inuasor deteriori loco merito habeatur, suamet ipse culpa effecit. Nec socialitatis ratio defensionem violentae obstat, cum potius hac ratione communi humani generis securitati prospiciatur. Ad rationes, quae in contrarium adferri solent, succincte respondet ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4.* Loquimur autem de defensione violenta, quae cum caede inuasoris est coniuncta, etsi eam, qui se defendit, non intenet. Quod animi defensio non violenta, quae fit per viam iuris, licita sit, dubio caret, etsi & hic prudentiae pariter ac pietatis sit, iniurias potius tolerare, quam ad lites descendere, monente ipso seruatore, *Matth. V, 40.* add. HVGGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. b. l. & pac. cap. 24.* & PUFENDORFVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 5. §. 3.* Ita vero violentam defensionem concedimus, vt tamen aliquando eam illicitam esse posse contendamus, si ab iis scilicet eiusmodi periculum nobis immineat, quos saluos esse reipublicae maxima opere interesse certo nouimus.

Vnde

Vnde contra summum imperantem, si nos inuadat, violenta vti defensione nefas est, quod contra FERDINANDVM VASQVIVM, *lib. 1. controuerf. illustr. 18.* probat HVGOGROTIVS, *lib. 2. c. 1. §. 9.* Sacra praeterea & inuiolabilis est summi imperantis persona, qui & licet perperam agat inuadendo innocentem, hoc ipso tamen summum imperium non amittit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS non repugnat huic sententiae, interim *exuperantium obsequii*, dicere mauult, si quis in tali casu se interfici patiat, *lin. doct. moral. cap. 9. §. 11.* Ceterum & id quaeri solet, num licita tantum sit violenta defensio, an vero praeepta? Sunt qui prius, sunt qui posterius adfirmant. CASPAR ZIEGLERVS, aliquando licitam saltem, aliquando praeeptam, aliquando prohibitam contendit, ad *Hug. Gros. lib. 2. cap. 1. §. 8. p. 197.* Sed cum in defensione violenta legitime instituta, se exerat vis legis nostram conseruationem praecipientis, iniungentisque, eam tum quidem non tam licitam, quam praeeptam existimauerim. Accedit, quod, qui licitam eam non praeeptam contendunt, actiones medias, inter praeeptas & prohibitias supponunt, qua de re tamen quid sentiendum sit, ex supra dictis constat.

** Tum enim poena efficit, non defensio. Facultas autem puniendi tantum magistratui competit, & accuratam causae cognitionem supponit. Hinc vero sequitur, quod etiam is, qui peccato caret, vt si quis insania atque furore agitur, aut errore ductus, alterum inuadat, per modum defensionis interfici queat: item si quis fugam, qua nostrae saluti confulimus, moretur, ea quidem ratione, vt aut nobis aut illi pereundum esset. conf. HVGOGROTIVS, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 1. §. 3.* & commentatores ad *b. l.* Contra IO. GEORGIVM KVLPIVIVM, in *colleg. Gros. exercit. 2. §. 3.* fecus sentientem, recte hic disputat ANDREAS ADAMVS MOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4. pag. 224.*

*** Quae enim seruator *Matth. v. 39.* de iniuriis patienter ferendis docet, ad vitam extendi nequeunt. Nec obstat locus *1 Ioan. 11. 16.* quo vitam ponere pro fratribus iubemur. Id enim tum demum requiritur, si morte nostra salutem aeternam fratrum promouere queamus. Quod cum admodum incertum dubiumque sit, num fieri queat, si inuafori parcendo, nos interfici patiamur, hoc quoque a nobis non requiritur. Praesertim si incertum etiam sit, an non nostrae quoque animae salutem aeternam periculo exponamus, si tum nos interfici patiamur, conf. ABRAHAMVS CALOVIIVS, ad *b. l.* Fuerunt equidem nonnulli ex theologis, qui asseruerunt, si inuafus certus sit, si interficiatur, aeternae se compotem fore salutis, inuaforem contra, si pereat, aeternum damnatum iri, tum charitatis esse, vt quis interfici se potius patiat, quam interficiat alterum. Rationem huius sententiae adferunt, quod inter vitam temporalem inuasi, & salutem aeternam inuaforis, nulla sit proportio. Verum cum incertum admodum sit, an aeternam salutem inuafor consecuturus sit, etiam si inuafus ei parcat, & se interfici patiat, non potest hic ipsa salus aeterna in censum venire, sed ad proportionem inuestigandam, vita temporalis inuasi cum mora ad poenitentiam admodum incertam, comparanda erit. Quod si fiat, dubium fere non est, quin praeponderet vita temporalis inuasi. Et in hanc etiam concedit sententiam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *responsis theol. Germanicis part. 4. sect. 17. art. 3. pag. 392. seqq.* Si tamen dicendum quodies est, tota quaestio videtur superuacanea, cum is raro eueniat casus, & fieri vix queat, vt inuafus deliberare secum diu atque consultare possit, quid pro sua vita conseruanda, aut anima inuadentis aeternae damnationi eripienda, facere debeat.

* Paucis dici potest, violentam defensionem locum habere, cum cessant iudicia & summum periculum vitae imminet. Quotuplici autem ratione iudicia cessant, exponit HVGOGROTIVS, *lib. 1. de iure belli & pacis cap. 3. §. 2.* Distinguendus autem hic a statu naturali, status ciuili. In statu naturali semper cessant, cum qui in eo constituti sunt, communem iudicem non habeant. In statu ciuili cessant momentanee, quando ob vim

aggressoris, fugere, magistratusque auxilium implorare non licet. Praesentissimum autem sit periculum necesse & quidem eiusmodi, ut nulla alia adsit ratio vitam conservandi, quam per caedem aggressoris. Unde & sequitur quamprimum praesentissimum istud vitae periculum cessat, cessare etiam ius defensionis. De termino defensionis a quo, & ad quem, observato discrimine status naturalis atque civilis, accurate differit PUFENDORFIUS, *lib. 2. de iur. nat. & gent. cap. 5. §. 6. & seqq.* Est vero & hoc addendum, ad legitimam defensionem etiam requiri, ne quis ipse se in hocce periculum coniecerit. Quare qui alios prouocant, aut in certaminibus singularibus, quae duella vocantur, cum aliis congregiuntur, neuiquam moderamen inculpaetae tutelae obtendere possunt. Duella praeterea & magistratus, seu iudiciorum, & legum diuinarum vindictam priuatam prohibentium, proterum petulantissimumque contemptum indicant, ideoque inter crimina grauissima merito referuntur. Peculiaribus commentationibus hocce argumentum pertractarunt SAMVEL RACHELIVS, HENRICVS BOCERVS, PAVLVS VOETIVS, alique, laudati IO. GEORGIO KYLPISIO, in *colleg. Gros. exercit. 3. §. 6.* add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 8.* Ceterum variae hic adhuc moueri quaestiones solent, quid pro membrorum incolumitate, pro rerum conseruatione, pro pudicitia liceat. Et ad membrorum quidem incolumitatem quod atinet, IO. A FELDEN, cum iactura membri cuiusdam sit irreparabilis, violentam quoque pro cuiusque conseruatione defensionem licitam esse contendit, ad *Gros. lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 1. §. 6.* HVGVO vero GROTIVS ipse *l. c. & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad h. l.* tum demum violentam pro membri conseruatione defensionem licitam esse, docent, si eius iactura mortis periculum post se trahere possit. Ego frustra haec disputari existimo. Vix enim vnquam contingeret, ut inuasus certus esse queat, inuasorem membrorum saltem mutilationem, non vitae ereptionem intendere, multo minus scire poterit, qualis mutilatio futura sit, num mortis periculum post se tractura sit, annon? Pro rerum conseruatione violenta defensio licita non est, cum inter iacturam rerum, & vitae, quae furi eripitur, nulla sit proportio. Quod si autem praesumptio adsit, furem simul esse adgressorem, tum eum per modum defensionis interfici posse, nonnulli existimant. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. disp. 12. §. 16. pag. 698.* Et ita quoque capienda lex Moisaica Ebraeis data, *Exod. XXI. 2.* qua permittitur furem nocturnum interficere, quia scilicet incertum, annon idem simul vitam nobis erepturus sit. Consentiantque & aliarum gentium, idem permittentium, leges, de quibus BOECLERVS *ad Hug. Gros. l. 2. cap. 1. n. 12.* add. & IO. SELDENVS, *lib. 4. de iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebr. cap. 2.* Pro pudicitia defensionem eiusmodi aliquando licitam, si corporis violenta prostratio accesserit, praeter alios existimat FRIDERICVS BALDVINVS, in *casibus conscient. lib. 4. cap. 1. cas. 15.* At cum pudicitia qua animum spectata eripi nobis nequeat, qua corpus considerata, cum vita aeternaque hominum salute in comparisonem adduci nequeat, rectius forte alii negant, violentam pro ea defensionem suscipi posse. Ita iam AVGVSTINVS sentit, *de libero arbitrio, lib. 1. cap. 5.* add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 114. seqq.* Pro honore & estimatione violentam defensionem licitam esse, nonnulli equidem moralistarum, quos vocant, asseruerunt, sed hoc ipso ne primis quidem doctrinae christianae elementis se imbutos esse, demonstrarunt. Indigni itaque sunt, qui reseruentur.

§. XXI.

Generatim quoque de iure & fauore necessitatis * ita censendum, si per legis diuinae violationem directe Numinis sanctitas laedatur, tum mortem potius eligendam, quam ut quis agat, quod lege diuina est prohiberum. Hoc enim totius rei fundamentum est, cum doceri solet, leges negatiuas, quae immediate cultum Dei respiciunt, item

item quae alios homines respiciunt, si necessitas ab aliis hominibus originem habeat, & illi nos adigere velint, vt peccando diuinam laedamus maiestatem, neutiquam cedere necessitati. **

* Per necessitatem intelligimus hic eam, quam vocant, incoſumitatis; ita vt nobis aut pereundum, aut lex aliqua migranda ſit. Cum vero leges vel diuinæ, vel humanæ ſint, primo de humanis quæritur, an eiusmodi adferre neceſſitatem queant? Quod quidem affirmandum, ſi ſummus imperans expreſſe hoc iubeat, idemque requirat ſalus reipublicæ. Conſeruatione enim reipublicæ, in quam omnes ciues conſenſerunt, hoc requirit, vt ſi res poſtulet, pro ea mortis ſubire periculum non detrectent, conf. HUGO GROTIUS, *lib. 1. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 7.* Extra hunc caſum, leges humanæ neceſſitati cedunt. Humanæ enim leges vim obſigandi tum demum habent, ſi lætæ ſint ad humanum modum, non ſi onus iniungant, quod a ratione & natura plane abhorreat, vt recte pronuntiat HUGO GROTIUS, *lib. 3. de iur. bell. & pac. cap. 23. §. 5. & lib. 2. cap. 14. §. 12.*

** In legibus enim diuinis ita procedere ſolent, vt primo eas, quæ de officiis erga Deum præcipiunt, diſtinguant ab illis, quæ agunt de officiis erga alios homines. Priores iterum vel affirmatiuæ ſunt, vel negatiuæ. De illis, quod neceſſitati cedant, nullum eſt dubium. Vt enim ſeruari poſſint leges affirmatiuæ, requirunt occaſionem. Sic lex de ſanctificando ſabbatho tempore neceſſitatis non obligat, vt recte Haſmonæorum temporibus a ſapientibus definitum fuit. conf. HUGO GROTIUS, *de iur. bell. & pac. lib. 1. cap. 4. §. 7.* Negatiuæ leges circa officia erga Deum immediate verſantes nunquam migrare licet. Nonnulli hic inter leges naturales & poſitiuas diſtinguant. Eoque referunt exemplum de panibus propoſitionis non edendis, quam tamen migravit Dauid, 1 *Sam. XXI, 6.* Et fuit ſane lex iſta ceremonialis, per cuius violationem, in caſu neceſſitatis factam, immediate ſanctitas Dei non lædebat. Leges diuinæ, quæ circa officia erga alios verſantur, itidem vel affirmatiuæ ſunt, vel negatiuæ. De illis, quod neceſſitati cedant, iuxta ea, quæ diximus, non eſt dubitandum. In his iterum conſiderandum, an neceſſitas a Deo originem habeat, an a malitia aliorum hominum, & ſi hoc ſit, quem iſti habeant ſcopum. Si hoc intendant, vt nos ſaltem interficere velint, uſurpare licet media nos conſeruandi, quæ indigne naturalis ſuppeditat, cum probabile non ſit, Deum velle vt homines leges ſuas in nequitia instrumentum conuertant. Licebit ergo Iudæo, quem tyrannus ex cauſa iniuſta fame necare conſtituit, vitam ſeruare etiam carnis ſuillæ. Quod ſi vero a malitia hominum medium ſuppeditetur, quodcumque demum ſit, illud acceptare nefas, cum directe id eo tendat, vt legem diuinam migremus. Multo ergo minus, ſi vnicus adſtitionis, quæ ab hominibus proficiſcitur, hæc ſcopus ſit, vt ad peccandum nos inducat, cedere vlla ratione neceſſitati licet. Quodcumque enim tum euadendi exhibeatur medium, ſemper tamen ſubeſt intentio directe migrandi legem diuinam. Quod ſi neceſſitas originem a Deo habeat, mediis vti licet, quæ natura ſuppeditat. Non tum nefas erit Iudæo veſci carne ſuilla. Sin medium a malitia hominum ſuppeditetur, id acceptare nefas. Nefas ergo conſentire in ſtuprum aut homicidium, vt tempore famis conſequamur, quibus vitam ſuſtentare queamus. Hæc omnia, quæ in compendio diximus, pluribus diſſerit, & accurate demonſtrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iuriſprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 123. ſeqq.* Plurimæ ceteroquin circa ius & fauorem neceſſitatis moueri quæſtiones ſolent, quas inter eminet, an neceſſitas concedat ius in re alienas. Sed tum de hac, tum de reliquis, conſerri poſſunt HUGO GROTIUS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 1. §. 6.* KVLPIſIVS, *in colleg. Gros. exerc. 3. §. 5.* IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. ſec. diſcipl. Ebr. lib. 6. cap. 7.* SAM. PVPENDORPIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. c. 6.* CHRISTIANVS THOMASIVS, *iuriſprud. diuin. lib. 2. cap. 2. aliæque.*

§. XXII.

Supereſt, vt de *bonis* quoque, quae vocant *fortunae*, dicamus, quae ad hominis conſeruatiōem, pro huius vitae ſtatu neceſſaria eſſe conſtat. Vt enim ſine imperio ciuili hominum generi ſaluo eſſe non licet, ita huius ratio, varios hominum ſtatus requirit, vnde *honores & dignitates*. Cum etiam non minus humani generis interſit, *diſtincta eſſe rerum dominia*, pretiaque definita, nec adeo ſine pretio aequiualente quisquam obtinere queat, quae vitae ſuſtinendae ſunt neceſſaria, aut eius commoditati inferuiunt, opum quoque inde neceſſitas intelligitur. Quia vero ratio, qua nonnulli prae aliis ad honores aut opes perueniunt, occulta ſaepeſt, nosque latet, *bona fortunae*,* inde adpellitari ſolent.

* Quam de fortuna ſibi formauerint ideam gentiles, conſtat ex PLINIO *lib. 2. hiſt. nat. cap. 7.* Sed nos in ſenſu ethnico fortunam procul faceſſere iubemus, non alio ſenſu fortunam quandam adnitterentes, quam cum hac voce ipſa prouidentia Dei *designatur*. Cumque haec mirifice res mortalium ita diſpenſet, vt quibusdam occaſio *commoda*, opes aut honores acquirendi ſuppeditetur, qua aliis carendum eſt, patet, quo ſenſu diuitiae & honores, *bona fortunae* vocari poſſint. De variis ceteroquin ſignificationibus *vocis fortunae*, vid. FRIDERICVS RAPPOLTVS, in *obſeruat. ad Horatium, ad lib. 1. carm. od. 36. obſ. 24. p. 1226. ſeqq.*

§. XXIII.

Haecce bona etſi pro huius vitae conditione neceſſaria, valde tamen ſimul ſunt periculofa, quia variae per ea irritantur hominum cupiditates, quibus ſi indulgeant, manere in vnione cum Deo nequeunt, maximamque animabus ſuis attrahunt perniciem. Accedit, quod ea bona illis obtingunt, non, vt iis ſui tantum cauſſa vtantur, ſed potius vt aliis iis inferuiant, cum non ſibi ipſis, ſed aliis quoque nati ſint, & quilibet regenitus, ceu membrum corporis Chriſti, non minus aliorum, quam ſua *commoda* curare debeat, *1 Cor. X. 24.* Quod qui negligunt, in bonis iſtis fortunae certiffimam inueniunt perniciem.

§. XXIV.

Officia itaque hominis circa bona fortunae, ſpeciatiim circa opes, in eo conſiſtunt, ne quis eas vltra neceſſitatem appetat, legitimo contra modo acquirat, & acquiſitas rite conſeruet, tum vt habeat, quo vitam ſuam ſuſtentet, tum vt aliis quoque iis inferuire queat; porro, ne animus iis adhaereſcat, aut per eas ad prauas ſe abripi patiar cupiditates. Praeterea, cum labore ſolo ad acquirenda etiam neceſſaria parum proficiamus, niſi diuina accedat benediſtio, *Pſ. CXXXVIII, 1. 2.* ne iſta indignos nos reddamus, elaborandum, ſimulque in voluntate diuina acquieſcen-

uiescendum; cum eos, qui illum timent, illique confidunt, & mediis legitimis vtuntur, deserere non soleat. *Ebr. XIII, 5.* De dignitatibus, honoribusque, qui cum certis officiis seu muneribus coniuncti sunt, pariter censendum, non aliter quam partem ordinis ad res humanas rite dispensandas necessarii, adeoque diuinitus adprobati, eos spectandos, adeoque non alium in finem eos appetendos, quam vt ordini huic nos submittamus, nec alia ratione, quam reipublicae aut ecclesiae salus, aut finis, in quem introducti sunt, postulat, iis vtamur.

§. XXV.

Ad hæc quod iure diuino obligati simus officia, patet iterum ex principio, quod supra posuimus. Sanctitati enim is certissime studet, qui omnia ea sedulo euitat, quae animum a Deo auertere possunt, inter quae haud vltimum locum tenet abusus bonorum, honorumque huius seculi. Hoc ipse diserte docet seruator, *Matth. XVI, 24. seqq.* Furtum faciunt, qui res sibi concreditas non recte administrant. Bona autem fortunæ, nobis concredidit Deus. Qui ergo ea non recte secundum voluntatem Numinis administrant, furti rei sunt. Legitimum eiusmodi bonorum vsum passim etiam commendat scriptura, speciatim apostolus, *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Vnde etiam constat, quod eorum possessio non pugnet cum abnegatione sui. Pertinent denique huc & illa dicta, quibus labor, quo bona huius seculi acquiruntur & conseruantur, iniungitur, vt *Prouerb. XVIII, 9. Ephes. IV, 28. 1 Thessal. IV, 11. 12. 2 Thessal. III, 10.*

§. XXVI.

Repugnat hisce officiis primo *ignauia*; si quis otio deditus, * in acquirendis necessariis negligens sit, & ita paupertatem sibi attrahat, vnde dedecus, & alia incommoda. Non minus tamen peccatur per *auaritiam*,** cum quis non ad necessitatem, sed ad abundantiam opes & diuitias concupiscit, & congerit. Vnde rursus alia peccata cordis a Deo auersio, illegitimi acquirendi modi, denegatio eorum, quae aliis suppeditare tenebamur, & alia. conf. *Kohel. V, 9. 1 Tim. V, 9. 10.* Auaritiæ etiam fructus est, si quis rebus suis non sit contentus.*** *Ebr. XIII, 5.* Cumque per eam cor totum rebus mundanis tradatur, *idololatriæ* nomine passim in scriptura sacra venit, *Ephes. V, 5. Coloss. III, 5. Phil. III, 19.* In contrarium currunt, sed itidem grauissime peccant, qui per profusionem & prodigalitatem, bona sua dilapidant, * & hinc paupertatem sibi attrahunt. *Prouerb. XXIII, 20.*

* Otium vituperabile, hominibus voluptati deditis fere proprium, non est vnus generis, sed mox crasiori, mox subtiliori ratione se prodit. Non tantum qui nihil plane agunt, sed & qui agunt, in quibus recreationem saltem, aut animi corporisque delectationem

tionem, quaerunt, ita otiosi sunt, vt reprehensionem incurrant. • Lectu digna sunt, quae hac de re differit CHRISTIANVS THOMASIVS, *introduet. ad ethicam part. 1. cap. 13. §. 11. seqq. p. 402. seqq.* add. quae dixi *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Hic vero speciatim ita spectantur, prout per ignauiam ea acquirere intermittunt, quae ad vitae sustentationem sunt necessaria, quo ipso non tantum erga se ipsos, sed & erga alios peccant, vt ex dicendis constabit, *sect. seq. §. 15.*

** De auaritia, eiusque indole, effectibus, characteribus, prolixè dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 65. seqq.* Hic saltem addo, duplici ratione auaritiam se exerere, vel per tenacitatem, vel per rapacitatem. Sunt enim nonnulli ita auari, vt aliena equidem adpetant, in dando tamen restricti & tenaces sint: alii contra ad accipiendum proni, vnde libet, lucrum captant, etiam minimum ex re turpi, immo ad illicitos tandem acquirendi modos progrediuntur. Vnum tamen vtrobique fundamentum, quod opes non ad necessitatem, aut vitae huius vsum appetant, sed quia in illorum possessione, summam felicitatem quaerunt. Plura de auaritia suppeditat IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. de cal. exercit. 18. seqq. p. 861. seqq.*

*** Auaritiaè namque opponitur inter alia *κωλύματα*, qua quis in iis, quae Deus ipsi largitur, conuiescit, & cupiditates suas rebus praesentibus ac necessariis circumscribit. Agit hac de re ex instituto IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. part. 2. lib. 10. cap. 19. p. 585. seqq.* vbi & rationes edisserit, quae nos ad *κωλύματα* inducere debeant.

• Prodigalitatè vitium hominum voluptati deditorum fere proprium est, vt iam obseruauimus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Effundit enim prodigus patrimonium suum, vel in consulti largiendo, vel in voluptates suas ad luxum impendendo. Interdum tamen & ambitione quadam ad opes inconsulte profundendas aliquis induci potest. conf. PHILARETVS, *ethic. lib. 1. part. post. cap. 6. §. 5.*

§. XXVII.

Quod ad honores ac dignitates attinet, duplici itidem ratione, tum in defectu, tum in excessu peccatur. Priori modo peccant, qui honores & officia, sub praetextu modestiae & humilitatis fugiunt, * aut ignauiam suam, splendido otii litterarii, ** nomine tegunt. Posteriori modo aguntur in transuorsum, qui superbia aut ambitione abrepti, dignitates, imperium, gloriam, honorem, titulos, conseruant. *** Quam graue autem vitium ambitio sit, aliunde constat. conf. *Proverb. XVI, 5. XVIII, 12. Iob. LX, 13. XL, 6. 7. Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iac. IV, 6.* Denique & illi peccant, qui animum abiiciunt, nec aduersa ferre possunt, * qui Deo diffidentes, curis animum frangunt, aut omnino ad desperationem se induci patiuntur. *Psal. LV, 23. Matth. VI, 25. seqq. Luc. XII, 22. 1 Petr. V, 7.*

* Immo non desunt, qui christianis nefas esse putant, honores ac dignitates acceptare, aut titulos eorum usurpare. Qui error in CAROLOSTADIO passim notari solet. Et sane cum abusus in hisce omnibus longe sit grauissimus manifestissimusque, vt ineptae ambitionis & vanitatis exempla in his omnibus quotidie conspiciantur, mirum non est, nonnullos in alterum extremum prolapsos, omnem istum honorem, dignitatum, atque titularum apparatus condemnasse. Qua in re tamen eos errasse manifestum est, cum ab abusu, legitimum vsus non satis discreuerint. Nec obstant verba Christi, *Matth. XXIII, 8. 9.* quibus prohibere videtur, ne quis *Rabbi*, neue quis *pater*, vocetur. Ea enim, vt recte IO. CONRADVS DANHAVERVS docet, opposita sunt, *fastui pbarisica*

quae

quem ducebat cretata ambitio. Prohibet Christus τὸ ἱμπαδῆ; θῆλον καλῆς δόξης, VI THEOPHYLACTVS ad b. l. explicat: *ne velitis, conseruatis, quaeratis, magistri, aut patres aliorum vocari.* Deinde, opposita fuerunt, vt idem auctor docet, *auctoritati paternae, magistrati, & imperialis*, quae sibi plus quam licet, aut sumit, aut indulget. Quorūm refert illud SALOM. IARCHII, in *Deut. xvii, u. etiamsi dixerint Rabbini de manu dextra, quod sinistra sit, & de manu sinistra, quod dextra, credendum hoc esse; in colleg. de alleg. disp. 10. §. 1. pag. 592. conf. & disp. 11. qu. 3. p. 647.*

*** Non loquor de illis, qui praeter voluntatem suam a publicis excluduntur negotiis, ideoque ne vitam nihil agendo transigant, litterarum studiis se dedunt. Hi non reprehendendi, sed laudandi potius sunt, modo ea id faciant ratione, vt fructus aliquis, tum ad ipsos, tum ad alios inde reducat. De illis loquor, qui ad incommoda, quae vitam publicam munerisque administrationem comitantur, euicanda, vitam priuata praeferrunt, & ignauiae suae honestum otium litterarium obtendunt. Id vero iam olim plurimos fecisse, vel ex PLVTARCHI commentatione patet, qua disputat, *an recte distum sit, latenter esse viuendum?* Positum vero extra conuersionem, si homines eiusmodi iis instructi sint virtutibus, vt patriae & reipublicae vtilem nauare operam possent, & tamen ob taedia & incommoda, quae cum vita publica coniuncta sint, eidem se subtrahant, grauisime eos peccare, sub quoocumque etiam hoc fiat praetextu. conf. quae dixi in *specimine prudentiae civilis Rabbinae, cap. B. §. 14.* add. CASP. HENRICI STARCKII, *tract. historico-moral. de doctorum vita priuata, quam honoribus quidam & officiis publicis praetulerunt &c.*

*** Diuersimode enim hic ambitio se exerit, vt iam supra obseruatum, *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 57.* Vt autem officii est, honores, dignitates, & reliqua non alium in finem expetere, quam vt aliis prodesse, & nosmet ipsos rite conseruare queamus, ita ambitio est, in his saltem eminentiam quandam, & ἔξοχην prae aliis quaerere: hinc & intra mediocritatem subsistere nescit, sed semper plus ultra tendit. Eleganter SENECA: *ambitio non patitur quinquam in ea mensura honorum conseruare, quae quondam eius fuit impudens votum; de beneficiis lib. 2. cap. 26. p. m. 643.*

* Inter officia enim hominis erga seipsum cum hoc quoque sit, vt si circa bona fortunae praestiterit, quae suarum erant partium, in reliquis acquiescat in voluntate diuina, nihil aliud superest, quam vt quae ei aduersa videntur, lubenti in se suscipiat animo, iuxta ea, quae supra diximus. Atque hoc *fortitudinis* est, quae dum in laude ponitur, non modo animum imperterritum aduersus hostes, sed magnum etiam & excelsum in rebus aduersis denotat: quamvis ultimo modo spectata, *patientiae* nomine veniat. Et tum quidem fortitudini partim inconsulata *temeritas*, partim *timiditas*, animumque abiectio opponitur. Fundamentum autem fortitudinis huius ex spe & filiali fiducia, quam in Deo collocamus, petendum, de qua supra, *sect. 1. huius cap. §. 48.*

§. XXVIII.

Non tantum ad officia haec exposita, sed & ad media, quibus ad eorum praestationem quis inducitur, vt & ad impedimentorum remotionem, obligati sumus. Media, quoad ea, quae circa animae conseruationem & culturam praestanda sunt, praeter alia, sunt exacta consideratio necessitatis, utilitatisque horum officiorum, ordinisque a Deo constituti, quem migrare, nemini mortalium fas est. Ad impedimenta pertinent exempla aliorum, de corpore potius, quam anima sollicitorum, praesudicia varia e. g. de artium quarundam aut scien-

tiarum vtilitate, & necessitate, quae tamen vanae sunt, ignavia, rerum huius seculi amor, & alia quamplurima.

§. XXIX.

Quod ad corpus attinet, temperantiae speciatim inseruit diligens consideratio maximorum damnorum, quae intemperantia post se trahit, & vtilitatis, quam illa secum vehit, exempla veterum christiano- rum, quaecunque carni grata sunt, studiose subtrahentium; praeiudiciorum variorum, ac si temperantiae exactum studium sanitati noceret, &c. remotio, & quae alia sunt eiusdem generis. Puritati castitati- que, praeter preces, *Ecclesiast. XXIII, s. 6.* aliaque generalia, & ipsum temperantiae studium, sine quo frustra ad castitatem adspiratur, & per quod alimentum velut impuritati subtrahitur, inseruit diligens cum- primis omnipraesentiae diuinae consideratio, *Gen. XXXIX, 9. Ecclesiast. XXIII, 27. seqq.* cordis & sensuum, praesertim & externorum, accurata custodia, occasionisque euitatio & reliqua. * Ad ipsius quoque cor- poris sanitatem conseruandam plurimum confert temperantia, vnde, quod & hoc nomine ad eam obstricti simus, patet, non neglectis tamen regulis diaeteticis, quae ab aliis praescribi solent. Sed caute tamen hic incedendum, ne dum corporis conseruare sanitatem annitimur, no- ceamus animae, eique perniciem adferamus.

* Tum de argumentis, quibus castitatis studium, ceu summe necessarium demonstratur, tum de mediis, quibus ad castitatem puritatemque animi pariter ac corporis aliquis peruenire potest, eleganter disserit IO. FRID. OSTERWALD, in libro, supra iam laudato, *contra impuritatem, part. 2. sect. 2. & 3. p. 280. seqq.* Digna haec sunt, quae legantur & expendantur ab omnibus.

§. XXX.

Impedimenta, quoad temperantiam, inter alia sunt, imitatio, con- fuetudo, mores, & hinc enata frequentissima occasio. Huc praecipue & conuiuia eiusmodi, & conuentus referas, quibus sine temperantiae damno interesse non licet. * Stultitia autem est, cum improbitate con- iuncta, si quis, vt aliis placeat, in eiusmodi se coniciat pericula, cum aperte ostendat, se Deum postponere hominibus. Qui vero eiusmodi conuentibus interfunt, & praeter opinionem sibi obtigisse videri volunt, vt temperantiae leges migrarent, seipsos quidem, minime au- tem alios, decipiunt turpiter.

* Quod in coniuuiis, similibusque conuentibus, & castitas & temperantia, in magna saepius adducatur pericula, occasione vtramque violandi oblata, nemo temere inficiatus fuerit. Quaestiones hinc enatae, an & quomodo recte instituantur conuiuia? an iis interesse liceat? an in coniuuiis in salutem aliorum bibere liceat? & aliae eiusdem generis, de quibus pro- lixe quoque disputat GISEBERTVS VOETIVS, *comment. de excelsis mundi, disp. 12. de luxu in coniuuiis & symposiis, disp. sel. part. 4. p. 325.* Verum si quis & conscientiae & animae

animae salutis serio consulere velit, facile hinc se expediet, si tum ad illos, qui conuiuium instruunt, tum ad conuiuas, qui ei intersunt, tum maxime ad animae suae statum, viresque spirituales, quibus instructus est, attendat. De vltima quaestione vid. B. PHIL. IAC. SPENERVS, in *responsu theolog. Germ. part. 2. p. 453. seqq. & part. 4. p. 599.*

§. XXXI.

Cassitatis puritatisque impedimenta sunt omnia ea, quae impuras irritare ac incendere cupiditates possunt, vt praeter intemperantiam, commercia, & colloquia, cum hominibus impuris ac lasciuis, picturae ad libidinem excitandam comparatae, * abusus musices, cantilenae, lectio librorum obscenorum, fabularum Romanensium, poetarum, ** otium quoque, tam seuerè ab apostolo prohibitum, 2 *Thessal. III, ii.* choreae & saltationes, *** comoediae & ludi scenici, * & alia eiusmodi.

* Nonnulli patrum, speciatim TERTULLIANVS, pingendi artem, ob grauissimum eius abusum, ceu illicitam, prorsus damnarunt. Legenda sunt quae hac de re habet IO. DALLAEVS, de *imaginibus lib. 1. cap. 6. p. 31. seqq.* Qua in re nimis rigidi fuisse videntur. Hoc tamen certum, abusum artis huius esse maximum, infinitisque peccatis per picturas obscenas, ac lasciuas, occasionem praebere. Procul talia ab orbe christiano debebant esse remota.

** vid. dicta *part. 1. cap. 5. ad §. 28. add. OSTERWALDVS contra impuritatem, part. 1. sect. 3. cap. 3. p. 161.*

*** Choreas & saltationes hic consideramus, non in abstracto, prout nonnulli eas sibi fingunt, sed prout reuera inter homines in vsu sunt, cum circumstantiis, quae nunquam non eas comitari solent. Quae quidem ratione prauas iis vel maxime irritari cupiditates, nemo temere inficias iuerit. Fugiendae ergo illis sunt, qui vitae sanctitati, ea qua par est ratione student. conf. praeter reliquos B. SPENERVS, in *responsu theolog. German. part. 2. cap. 3. artic. 4. sect. 29. p. 484. seqq.*

* Quod de choreis & saltationibus dictum, de comoediis quoque & ludis scenicis intelligendum. Nisi fouendis & irritandis prauis hominum cupiditatibus inservirent, spectatores non inuenirent. Contra experientiam pugnat, qui talia negat. Interim & hac de re conf. B. SPENERVS, *respons. theol. Latin. part. 2. cap. 4. p. 113.*

§. XXXII.

Quo minus corporis sanitas, rite conseruetur, obstant vitae & sanitatis vilipendium, ignoratio constitutionis corporum, mediorum ordinariorum sanitatem conseruandi contemptus, extraordinariorum consecratio, immoderata quaeuis, in quae per ambitionem, aut auaritiam, aut alias cupiditates, praecipitantur mortales.

§. XXXIII.

Vt circa bona fortunae rite nos geramus, consideratio necessitatis & mandati diuini plurimum conferet. Iuuabit tamen etiam, expendisse, periculis maximis in illorum vsu, nos esse obnoxios, naturam paucis esse contentam, transitoria esse haecce bona, & indigna, quibus nos tradamus. conf. 1 *Cor. VII, 31.* 1 *Tim. VI, 17.* Inter impedimenta,

Rrr 3

quae

quae remouenda, eminent, praeiudicia varia, quae sub specioso praetextu sustentationis necessariae, auaritiam; & statum suum conseruandi, ambitionem; & modestiae, ignauiam suadent; abusus item exemplorum, & dictorum scripturae, & alia.

CAPITIS TERTII
SECTIO IV.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS ABSOLVTIS.

Σύνοψις.

*S*umma officiorum erga alios, continetur in amore proximi. qui describitur, §. I.
*Q*uo sensu adfectus, & quidem hominis regeniti dicitur, §. II.
*E*xtendit se ad omnes homines, etiam inimicos, & insidiales, §. III.
*C*ertus tamen in eo obseruandus est ordo, §. IV.
*F*undamentum amoris huius, §. V.
*D*antur in eo certi gradus, quorum infimus est, si alios non laedamus, §. VI.
*A*d quid obligatus sit, qui alium laesit, ut & qui laesus est, §. VII.
*A*lter amoris gradus est, omnes homines pro aequalibus habere, §. VIII.
*Q*uae hinc porro consequantur, §. IX.
*T*ertius amoris gradus est, praestare aliis, quae sine iniuria illis denegari nequeunt, quorsum pertinet, pacta seruanda, quod ab omnibus hominibus requiritur, §. X.
*M*ulto magis a christianis, §. XI.
*S*ed si pacta rite fuerint iniuta, nec vitio laborent, §. XII.
*N*um erga omnes fides in pactis data seruanda sit? item de eorum interpretatione, §. XIII.
*Q*uartus amoris gradus est, commoda aliorum, quauis ratione promouere, §. XIV.

idque tum indefinite, §. XV.
tum definite, & hoc iterum varia ratione, §. XVI.
In officiis, quae definite praestantur, iterum varii dantur gradus, §. XVII.
*Q*uo pacto scriptura haec exprimat, §. XVIII.
*D*e officiis illorum, in quas beneficia collata sunt, §. XIX.
*Q*uod ad officia haecce erga alios, haellenus enumerata, iure diuino obligati simus, probatur, §. XX.
*P*eccant contra haecce officia, specialim contra primum amoris gradum, qui alios quocunque modo laedunt, §. XXI.
*I*tem, qui cum laesi sint, reconciliationem detestantur, & vindictam quaerunt, §. XXII.
*Q*uo pacto contra secundum amoris gradum peccatur, §. XXIII.
*I*tem contra tertium, §. XXIV.
& denique contra quartum, §. XXV.
*A*d media, quibus horum officiorum praestatio promouetur, adhibenda, nos isidem obligatos esse, §. XXVI.
*I*tem ad impedimenta remouenda, §. XXVII.

§. I.

*S*umma officiorum erga alios continetur in amore proximi Matth. **XXII, 39.** Est autem amor proximi adfectus hominis regeniti, quo omnes homines, etiam inimicos, propter voluntatem & amorem Dei, sincero amore profequitur, vt non tantum eos nullo modo laedat,

aedat, sed eos sibi aequales credat, iuste se aduersus eos gerat, immo commoda illorum qua animam, qua corpus, & fortunae bona, promoveri omni studio annitatur.

§. II.

Per adfectum dum amorem hunc describimus, itidem talem intelligimus, qui habitalem dispositionem supponit, adeoque cum obiectum adest, se exerit, & ipso opere prodit. *Hominis quoque regeniti adfectum intelligimus, cum quae in irrogenitos cadit umbra amoris, hocce nomine minime digna sit. Atque hoc vel ex characteribus genuini amoris constat, quos Paulus apostolus, tum alibi, tum 1 Corinth. XIII, 1. seqq. tradit, ex quo loco & dignitatem amoris huius colligere licet.*

§. III.

Extendit se amor hicce ad omnes omnino homines, etsi tum actu se exerere debeat, cum ope & auxilio nostro indigent, & tum *proximorum* nomine veniunt, diserte docente ipso seruatore, *Luc. X, 29.* Speciatim & inimici amandi sunt, in quo praecipue amor christianorum, ab amore aliorum hominum differt, * *Matth. V, 44.* conf. & *1 Petr. III, 9. Rom. XII, 17.* Amandi itaque etiam sunt infideles & improbi, etsi ipsam improbitatem iure detestemur, *Psal. CXIX, 13. it. CXXXIX, 21. 22.*

* Sunt multi characteres, ex quibus amor genuinus christianorum, ab umbra amoris, qua reliqui mortales se decipiunt, dignoscitur: sed praecipuum inter eos locum tenet, dilectio inimicorum, si sincera fuerit, & minime fucata. Ab hac enim quam procul absint, qui solis naturae viribus nituntur, facile intelligunt, qui ea qua decet ratione ad se ipsos attendunt. Scio, & ethnicorum quorundam de diligendis inimicis passim proferri testimonia. Ex Stoicorum mente SENECA: *non desinemus, communi bono operam dare, adiuuare singulos, operam ferre etiam inimicis; de otio sapientis cap. 28 p. m. 575.* Similia passim M. AURELIUS ANTONINUS habet, de seipso ad seipsum, *lib. 7. §. 22. 36.* alibique. add. PETRUS DANIEL HVETIVS, *quaestion. Alac. lib. 3. cap. 19.* Verum splendida haecce sunt verba, quibus res ipsa, ita vt decet, nunquam respondit, & apud homines sibi relictos nunquam respondere potest.

§. IV.

Est tamen in amore certus obseruandus ordo, * ita quidem, vt cum officia, quae amor exigit, omnibus simul praestare nequeamus, quidam praeferrantur aliis. Sic cognatos hoc pacto merito praeferrimus reliquis hominibus, vt inter cognatos eos, qui arctiori consanguinitatis vinculo nobis iuncti sunt, ceteris, qui longius a nobis distant. Sic & fidei socios merito praeferrimus infidelibus, ** & qui a vera fide alieni sunt, licet nec his amoris officia deneganda. Quo sensu Petrus inter *Φιλαδέφειαν & ἀγάπην* distinxit, *2 Petr. I, 7.* Non tamen semper tam accurate hic ordo obseruandus, vt non quandoque, si alterius, qui cetero-

ceteroquin postponendus erat, maior sit indigentia, aut aliae causae id fua deant, ab eo sit discedendum.

* Pluribus & ex instituto hoc a me demonstratum, in *differt. de comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur*, quae extat in *selectis iuris nat. & gent. p. 677. seqq.* speciatim, §. 32. *seqq.* Ob stare equidem huic sententiae videntur, verba seruatoris, *Matth. v. 46. Si eos demum amatis, qui vos amant, quam mercedem habituri estis? an non vel publicani idem faciunt? & si vestros dumtaxat fratres salutatis, quid egregium facitis, uel publicani similiter faciunt?* Posset enim aliquis existimare, hunc verborum istorum sensum esse, omnes ex aequo diligendos, nec fratres aut cognatos reliquis esse praefereandos. Verum redarguit saltem seruator eos, qui amoris officium ex adiectu naturali aut commodi suis, non autem ex voluntate Dei metiuntur. Qui enim hoc faciunt, cognatos saltem aut amicos amant, reliquos negligunt. Quos peruerse agere, manifestum est. Amandi enim omnes homines sunt, etiam inimici, sine commodi inde ad nos redundaturi incuitu etiam tum, cum naturalis ad hoc nos impellit adfectus, ideo quia Deus hoc iubet. Inde tamen non sequitur, cognatos non praecipua quadam ratione diligendos, ita ut si utrisque tum cognatis, tum aliis, quorum indigent, praestari nequeant, illi omnino his praeferendi sunt, nisi specialis quaedam circumstantiarum ratio aliud quid suadere videatur. Addantur quae dixi *differt. cit. §. 39.*

** Ex instituto & hac de re dictum, in *citata dissertat. de comparat. obligat. §. 49. seqq.*

§. V.

Fundamentum amoris huius, seu id, quod praecipue, ut proximum nostrum amemus, nos impellere debet, est voluntas, & amor Dei. * *1 Iob. IV. 11.* Quare qui sui commodi causa, aut ut utilitatem quandam inde referant, alios amant, non recte, ut decebat, amant. conf. *Matth. V. 46. 47. Luc. VI. 32.* Hypocriticus itaque etiam erat amor pharisaeorum, qui ut se ostentarent, eleemosynas dabant. *Matth. VI. 11. 2.*

* Sunt tamen & aliae causae quamplurimae, quae nos, ut alios homines, sicut nos ipsos amemus, inducere debent, de quibus deinceps, §. 20.

§. VI.

Dantur etiam in amore aliorum hominum certi gradus: quorum primus, seu infimus est, si nos abstinemus ab eorum laesione. * Amoris namque ratio postulat, ut nulla ratione quenquam laedamus, ** ne cogitatione quidem, aut adfectu, multo minus verbis aut factis, *Matth. V. 21. seqq.* Amoris itaque omnis expertes censendi sunt, qui in vita, membris, bonis, *** fama, * maxime autem in anima alios laedunt, quod fit per *scandala*. ** *Matth. XVIII, 6.*

* Hinc & praeceptum decalogi quintum, charitatem erga alios vel maxime iniungens, exprimitur per haec verba: *non occides.*

** Dum non tantum verbis & factis, sed cogitatione etiam & adfectu alios laedi dicimus, paulo ampliores vocis *laesionis* limites constituimus, quam ceteroquin apud philosophos & iureconsultos constitui solent. Exemplum nobis praecituit ipse seruator, dum praeceptum decalogi quintum: *non occides*, ita interpretatus est, *Matth. v. 21. seqq.* Liceat itaque laesionem in *externam & internam*, dispescere. Interna, interno animi actu peragitur, qua licet alteri damnum non inferatur, amor tamen ea violatur, grauissimoque

homo

homo se obstringit peccato. Externa vero est, quae in actum aliquem externum, verba, aut facta, erumpit, de qua HUGO GROTIUS loquitur, cum laedi aliquem dicit, cum illi admittitur, quod suum est, siue illud suum illi competat ex mera natura, siue accedente facto humano, puta dominio aut pacto, siue ex lege, *lib. 1. de iur. belli & pacis cap. 17. §. 2.* Quo pacto laesio & *damnum* dicitur, quippe quod GROTIUS itidem *l. c. a demendo* dictum putat, illudque definit, quando quis minus habet suo. Interdum tamen, specialius laesio, quae sita bonis, *damnum* dicitur, vt a me obseruatum, *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 4. §. 2.* Ceterum cum dicitur, per laesionem externam adimi alicui quod *suum est*, constat, suum alicui aliquid esse, vel *iure perfecto*, vel *iure imperfecto*. Nec dubium quin vtroque modo aliquis laedatur, non tantum, quando illi admittitur, quod iure perfecto sibi vindicare poterat, sed & quando denegatur, quod iure imperfecto illi debebatur. Hoc tamen intercedit discrimen, quod restitutionem in foro humano exigere nequeat, qui laesus est in iis, quae iure saltem imperfecto sibi vindicare poterat. Sic non minus, pauperem laedit, qui elemosynam, quam ei dare poterat ac debebat, denegat, quam alium laedit, qui reddere ei depositum detrahit, vel illud abalienauit; ille tamen ad restitutionem adigi nequit, cum hic omnino queat. Hoc enim ni esset, salua esse non posset humani generis societas. Plenius haec intelliguntur ex iis, quae §. 14. de discrimine inter ius perfectum & imperfectum dicemus.

** Etiam in fructibus, qui ex bonis seu rebus nostris proueniunt, siue percepti sint, siue percipiendi, modo possessor eos percepturus erat. vid. HUGO GROTIUS, *de iur. belli & pacis lib. 2. cap. 17. §. 4.* & commentatores ad *b. l.*

* Dubium hic moueri poterat, an omnino in fama & existimatione quis laedi possit? cum quamdiu quis nihil infamia dignum commisit, sinistra aliorum iudicia illi parum nocere videantur. Et verum sane, quod virtus, quae honoris & existimationis fundamentum est, nobis eripi a mortalium nemine queat. Interim, quia experientia docet, quod famae & existimationis per aliorum obtrusiones aut calumnias imminutio, multum saepius viris etiam innocentibus noceat, & qui famam aut existimationem nostram imminuit, ea nobis admittit, quae nobis debentur, sequitur, quod omnino in fama etiam atque existimatione, aliquis laedi possit. vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Puffendorf. exercit. 6. §. 14.*

** Scandali vox, a rebus corporalibus, ad spirituales translata, significat id, quod alicui lapsus vel peccati causa aut occasio esse potest. Cumque varia ratione, dictis, gestibus, factis, committere aliquid possumus, quo alii ad peccandum irritari queant, manifestum est, quod varia quoque ratione committatur scandalum. Cumprimis tamen & specialiori quadam ratione scandalum committunt, qui exemplo suo alios inducunt, vt peccatis se obstringant. Sunt enim natura sua ad praua aliorum dicta & facta imitanda, pronissimi mortales, vt supra obseruauimus, *part. 1. cap. 2. sect. 4. §. 79.* Accedit, quod facile animum inducant, vt licita ea esse credant, quae ab aliis, magnae praesertim auctoritatis & existimationis viris designari vident, et si scriptura ea apertissime damnet. Et hinc ratio patet, cur tantam mortalium generi perniciem adferant scandala, quam obrem & tam graui oratione ea damnauit seruator, *Matth. xviii. 6.* Sed id quoque ex dictis patet, induci alios ad peccandum posse non tantum, si is, qui suo exemplo ad imitationem eos inuitat, aut ceteroquin occasionem talia perpetrandi suppeditat, reuera peccet, sed & si speciem saltem malae actionis habeant, quae perpetravit. Vnde omnem quoque mali speciem summa diligentia euitare iubet apostolus, *1 Theff. v. 22.* Quem in sensum & *1 Cor. vi. 12.* pronunciat: πάντα μοι ἔξεσθαι, ἀλλ' ὃ πάντα συμπόημι. Immo *1 Cor. viii. 13.* & *Rom. xiv.* in eo torus est, vt demonstrat, in rerum etiam licitarum vsu ita versandum esse, ne cui vlla ratione peccandi occasionem praebemus. Manifestum vero, quod non committendo tantum, sed & omittendo scandalum quis praebear, quemadmodum & vtroque modo peccatur. Sed omittendo speciatim ita quoque scandalum praebetur, si peccata quae prohibere, aut impedire poteramus ac debeamus, non im-

pediamus, prohibeamus. Cumque ab omnibus hominibus scandalum praebere possit, speciatim tamen maximis hic periculis expositi sunt, qui in eo constituti loco sunt, ut ad illorum exemplum facile se componant reliqui, ut imperantes, magistratus, & qui docentium munere in ecclesiis pariter ac scholis funguntur, & generatim omnes, quorum magna apud alios est auctoritas & existimatio. Unde & quae ab iis proficiuntur scandala, ut late admodum se diffundunt, ita longe quoque sunt gravissima. conf. *A. SPENERVS*, in *respons. theolog. German. part. 2. cap. 4. sect. 8. p. 542.* Quae vero haecenus diximus, de scandalo, quod vocant *dato*, intelligenda sunt. Est vero & aliud, quod *acceptum* vocant. Contingere namque potest, ut ex actione omnino licita atque honesta, quae per conscientiae ac prudentiae leges omitti nec poterat, nec debebat, alius peccandi occasionem arripiat. Quo ipse cum sui ipsemet peccati auctor existat, alteri, cuius actio in scandali occasionem arripitur, hoc imputari acquirit. add. *IO. LA PLACETTE*, reformatae ecclesiae theologi, *dissert. de scandalo, dans les divers traites sur des matieres de conscience, p. 303. seqq.*

§. VII.

Si quis autem alium vilo modo laesit, amor postulat, ut ad restitutionem ac satisfactionem paratus sit. conf. *Ezech. XXXIII, 15.* Praeterea testetur, necesse est, se facti poenitere; uti contra eius, qui laesus est, officium est, dare prompte veniam, ** & acceptare reconciliationem. *Matth. V, 23. 24. VI, 12. 14. 15. XVIII, 21. 22. it. 32. seqq. Coloss. III, 13.*

* Hoc non tantum scriptura sacra *l. c.* sed & ipsa ratio dicitur. *Vanum enim erit, precepisse, ne alter laedatur, si ubi de facto is laesus fuerit, damnam ipsi gratis sit devorandum, & qui laesi fructu suae iniuriae, secure & citra refusionem, gaudere queat: ut recte pronuntiat PVFENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 5. §. 2.* Intelligendam autem hoc ita, ad restitutionem eum teneri, qui reuera damnum dedit. Si cui exim damnum datum imputari nequeat, nec ad restitutionem is tenetur. Damnium autem aliquis dare potest, aut per se, aut per alios: & hoc iterum variis ratione, vel faciendo, vel non faciendo, & utrumque vel primario, vel secundario, ut pluribus explicat HUGO GROTIVS, lib. 2. de iure belli & pacis cap. 17. §. 6. 7. Atque hinc ordinem quoque, quo quisque tenetur, si plures laeserint, aestimare licet: ut primo scilicet loco teneantur, qui primario faciendo aut non faciendo concurrerunt, tum vero, qui secundario aliquid contulerunt. Quod si vero quaeratur, in quantum quisque tenetur, si a pluribus in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, ab individuis actibus, distinguendi fuerint diuidui, cum in illis singuli teneantur in solidum, in his quisque in quantum laesit: qua de re vid. PVFENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 1. §. 5. De casu fortuito, itemque damno per culpam dato, praeterea si servus aut animal nostrum, citra culpam nostram damnium dederit. vid. idem auctor *ib. §. 6.* indeque aestimandae leges divinae, *Exod. xxii, 6. 9. 10. 12.* Quaestiones speciales, quae hac occasione agitari solent, e. g. an summi imperantes, qui ob leues causas, aut ad explendam vindictae cupiditatem bella suscipiunt, subditis ad damnorum, quae inde oriuntur, reparationem teneantur? item, an qui docentium munere funguntur, ob negligentiam, vel instillatos errores, teneantur ad restitutionem? expedit HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 12. 13.* Ceterum de ipsa restitutione porro observandum, cum duplici ratione fieri posse, primo si res ipsa, quae ablata fuit, reddatur, aut si hoc fieri nequeat, aestimatio tum rei, tum fructuum praestetur, qua de re, etsi possemus, ut tamen plura addamus, necesse non est, cum omnia, quae hic occurrunt dubia, diligenter excusserit HUGO GROTIVS, de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 10. add. PVFENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 6. cap. 17. Si quis aestimationem tum rei, tum fructuum praestet, nec rem ipsam reddere queat, *satisfactio* a nonnullis vocatur, quam a restitutione, speciatim dicitur,

dicta, hac ratione distinguunt. Quod autem, quoad res seu bona, de fructibus dictum, id generatim de quavis laesione quoque externa intelligendum, quod qui de actu tenetur, simul tenetur de his, quae illum ex vi actus sunt consecuta, quod pluribus declarat *HVG O GROTIUS, lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 17. §. 12. seqq.* Ex dictis nunc facile, quo pacto species restitutio, quoad praecipua laesionis genera se habeat, intelligere licet. Si quis in vitam laeserit, seu homicidium commiserit, restitutio quidem, ac satisfactio locum non habet. Vita enim occisis reddi nequit, nec quicquam, quod vitae aequipolleet, cum vita aestimari nequeat. Aequitari tamen conuenias, vt homicida iniustus soluat impensas, si quae factae sunt in medicos, & iis, quos occisus, alere ex officio solebat, parentibus, vxoribus, liberis, tantum det, quantum illa spes alimentorum, ratione habita aetatis occisi, valebat; vid. *HVG O GROTIUS, l. c. §. 13.* De laesione in membris, seu mutilatione pariter censendum, quod illa aestimationem non admittat. Tenetur tamen, qui aliquem mutilauit, ad impensas & ad aestimationem eius, quod iam qui mutilatus est, minus poterit lucrari; *id. ib. §. 14.* Ad bona quod attinet, fur & raptor tenentur rem subtractam reddere, cum suo incremento naturali, & cum sequente damno ac cessante lucro, *ib. §. 16.* Famae ac existimationis, si laesa fuerit, reparatio fit culpa confessione, exhibitione honoris, testimonio innocentiae, & per ea, quae his similia sunt. Sunt qui addunt, & pecunia tale damnum rependi posse, si laesus velit, quia pecunia communis fit rerum vtilium mensura, vid. *HVG O GROTIUS l. c. §. 21.* Sed animi parum generosi est, pro iniuriis sibi illatis pecuniam accipere. Denique si quis per scandala animum alterius laeserit, reparatio fit oratione, aut peccati agnitione, confessione, publicaque, quod minus recte egerit, declaratione, vitaeque mutatione, aliaue ratione, qua in rectam viam reduci possunt, qui scandalo quopiam in transuorsum acti sunt. Plura de restitutione, praeter haecenus allegatos, dabit *IO. LA PLACETTE*, peculiari tractatu, lingua Gallicana scripto, de restitutione.

* Si enim, qui laesus est, damni dati accipiat restitutionem, securitatemque se in posterum non amplius laesum iri, quam merito sibi pollicetur, si alter testetur se facti poenitere. (quamquam in statu ciuili opera magistratus, in naturali alia ratione adhuc securitati hominum, no temere in posterum laedantur, prospici queat,) nihil amplius exigere potest. Vindicta itaque omnis illicita est, vt deinceps demonstrabitur.

§. VIII.

Alter amoris gradus est, quod omnes homines pro aequalibus habere debeamus. * Namque & reuera omnes natura aequales sunt, quod & ratio docet, ** & scriptura confirmat, quippe ex qua nouimus, ex vno omnes homines procreatos esse sanguine, *Act. XVII, 26.* cum primis autem ipsa natura & indoles amoris demonstrat. Et licet ob status diuersos quaedam inaequalitas inter homines intercedat, haec tamen aequalitatem amoris non tollit, nec ius aliis nobis praefereendi, nisi in quantum ordinis ratio postulat, nobis concedit. Apud christianos noua accedit ratio, quia per fidem facti sunt membra vnus corporis, cuius caput Christus est, *1 Corin. XII, 12. 13. Rom. XII, 4-5. Ephes. IV, 13.*

* Recte obseruant alii, quod haec aequalitas consistat, tum in communionem iuris, tum in aequalitate libertatis. In communionem iuris, dum licet vnus forte prae altero variis animi corporisque donibus sit instructus, non eo minus tamen legis naturalis praecepta aduersus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat. Libertatis autem aequalitas in eo consistit, quod citra antegressum factum aut pactum humanum, nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet actionum ac virium suarum sic moderatur.

** Praecipuam rationem, cur aequalitas inter homines seruanda sit, ex ipsa socialitate peccandam esse, docet CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 4. §. 2.* Recte quidem, si haec secundum rationem consideres, sin secundum reuelationem, ex ipsa natura & indole amoris euidenter haecce aequalitas euincitur. Nec tamen contemnendae aliae rationes, ab aequali omnium qua aequiuitatem, mortem, variosque fortunae casus, conditione, petita, & quae reliquae sunt eiusdem generis, allatis facile addendae. Ex aequalitate autem virum, quam THOMAS HOBBSIVS probat, de *cine cap. 1. §. 3.* non sequitur aequalitas iuris & libertatis, de qua tamen hic sermo est. conf. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 2. §. 2.*

§. IX.

Hinc vero sequitur, omnem procula nobis abesse debere *προσωποληψίαν*, *Iacob. II, 1. 2. 3.* nefas porro esse, alios contemnere, cum quilibet potius alterum se ipso maiorem credere debeat, *Phil. II, 3. 4.* & in humilitate, ac mansuetudine eum ferre. *Ephes. IV, 2. 1 Thessal. V, 14.* Denique & hoc inde fluit, quod quae nobis ab aliis fieri volumus, eadem & illis praestare ne detrectemus. * *Luc. VI, 31. Matth. VII, 12.*

* Vtique enim, qui ab aliis, quid sibi praestare vellet, nec tamen idem illis praestaret, eos se velut deteriores credere censendus est, & adeo peccaret contra aequalitatem. Dicitur seruatoris, quo idem nobis iuris principium commendauit, semper quoque in ore habuit Alexander Seuerus, imperator, *Clamabat saepius*, inquit AELIVS LAMPRI-DIVS, *quod a quibusdam, sine iudaicis, sine christianis audierat, & tenebat, idque per praecognitionem cum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS: in vita Alexandri Seueri, cap. 15.* Certum, quando quis ita inferre vellet: ego tui causa hoc feci, vel haec facere paratus sum, ergo simile quid a te exigere possum, tum dispiciendum, an illud, quod alterius causa facere parati sumus, etiam iustum atque honestum sit. Qui enim in alterius gratiam illicita peragere paratus est, non statim ab eo exigere potest, vt in sui quoque gratiam illicita perpetret.

§. X.

Tertius amoris gradus est, vt ea praestemus aliis, quae illis sine iniuria denegari nequeunt, quorsum cumprimis illud pertinet, vt pacta atque promissa seruemus. * Hoc ratio ipsa docet, ** cum si pacta & promissa non seruentur, socialitas salua esse nequeat, pacta quoque, si non vnicum, certe praecipuum sint medium, ea acquirendi, quibus indigemus, si alii sua sponte ea nobis praestare nolint. Si quis autem certus non sit, fidem sibi datam seruandam, non temere vt pacta ineat, aut promissis fidat se induci patietur. Accedit, quod grauissime laedatur, cui fidem datam non seruamus, quod adeo vel maxime cum amore pugnat.

* Pactum iam alibi definitum, quod sit consensus duorum, pluriumue, in idem placitum; *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 4. §. 8.* Qui enim pactum per translationem iuris mutuam describunt, effectum pactorum, cum pactis ipsis confundunt. Inter pacta autem & promissa hocce intercedit discrimen, quod in his fides detur per actum *μενέπλευρη* vnde & vnus tantam obligatur: in illis autem per actum *δέπλευρη*, hinc & mutua est obligatio.

obligatio. Promissionum praeterea tres gradus constitui solent: assertio simplex, promissio imperfecta, & promissio perfecta. Qua de re conf. HUGO GROTIUS, de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 11. §. 2. 3. seqq. & PVFENDORREIVS, de iur. nat. & gens. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7. Ceterum, quae de pactis dicuntur, etiam de federibus sunt intelligenda. Sunt enim federa pacta ab integris gentibus seu summis imperantibus, circa negotia publica inita. Unde quodnam inter fedus & pactum intercedat discrimen, patet. conf. elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 5. §. 7. Qua ratione a contractibus pacta differant, ex dicendis constabit. Loquimur autem de pactis inter homines. In scriptura sacra pariter ac scriptis theologorum pacti seu federis inter Deum & homines subinde mentio iniicitur. Sed improprie & per analogiam id fieri existimo. Pactum enim seu fedus proprie sic dictum supponit legem communem, quae pacificentes obligat. Deus autem legem non habet, qua obligetur. Interim tamen pacta ista Dei hominumque ex parte Dei longe sunt firmissima, cum per Numinis veracitatem sanctitatemque *ἀδύνατον* sit, ut non seruet, quae promissit. Nam. XXIII, 9. Sed hac de re hic non est agendi locus. Interim conf. HOCHSTETTERVS in colleg. Pufendorf. exercit. 7. ad §. 1.

** Hoc tam evidens est, ut nemo mortalium, quantum sciam, aperte hoc in dubium vocare ausus sit. De CONNANO, cui haec sententia tribuitur, vid. IO. GEORG. KYLPSTRIVS, in colleg. Gros. ad lib. 2. cap. 11. §. 1.

§. XI.

Eo magis itaque a christianis requiritur, ut fidem in pactis & promissis datam, sancte seruent. Perfidia cum amoris sinceritate consistere nullatenus potest. Recte de amore Paulus; *ἡ χάρις ἐστὶν τῇ ἀδύνατι*, 2 Cor. XIII, 6. Hinc & integritas, iustitia, veracitas, fidelitas, seu propriae christianorum virtutes in scriptura sacra passim commendantur. Speciatim fidelitas in seruandis pactis & promissis, iniungitur, Matth. V, 37. Iacob, V, 12.

§. XII.

Supponitur autem promissum & pactum eiusmodi esse, ut seruari possit & debeat. Cumque ante omnia consensus* ad ea requiratur, si hic non adfuerit, aut impeditus fuerit, obligationem quoque pactorum aut promissorum nullam esse, sua sponte sequitur. Impeditur autem consensus, ratione *intellectus* quidem per aetatem, si quis usum rationis nondum habeat, ** per furorem, *** errorem, * aliaque ratione; ** ratione *voluntatis* autem, per metum & coactionem. *** Sic & si quis circa res impossibiles* aut illicitas** aliquid promiserit, fidem seruare non tenetur, etsi peccato grauisimo eiusmodi quid promittendo, si sciens volensque fecerit, se obstringat.

* Qui per certa signa, verba, facta, gestus, immo, & per silentium cum certis circumstantiis consideratum, declaratur, unde *consensus tacitus*. Quid ad silentium requiratur, ut pro signo consensus haberi queat, docet HUGO GROTIUS, lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 5. & IO HENRICVS BOECLERVS ad h. l. Quod autem consensus praesumptus improprie consensu sit, demonstrat CHRISTIANVS THOMASIVS, iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 19. seqq.

** Quando autem rationis usus se exerat, certo definiti nequit. Citius aut tardius hoc fit,

fit, pro diuersitate indolis, educationis, aliarumque causarum. Leges quæ hinc inde extant annales, respiciunt id, quod in qualibet gente plerumque contingit.

** Si scilicet pactum durante furoris tempore fuerit initum. Interdum enim furor dilucidis intervallis distinguitur. Hinc si eo tempore pactum fuerit initum, quo mentis & rationis compos fuit, qui isto morbo laborat, pactum hæud dubie erit validum.

* Per errorem pactum irritum redditur, si circa essentiam rei, aut eius qualitatis, de qua paciscendo potissimum actum, fuerit commissus. Ceterum si quærat, in quem damnatum, si tale pactum irritum sit, redundet? sunt qui sequenti regula omnes difficultates expediri posse existimant: errorem in dubie semper nocere erranti, nisi circumstantia illa, in qua erravit, expresse promisso per modum conditionis fuerit adiecta. vid. CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 39. seqq.*

** e. g. per ebrietatem, si tanta fuerit, ut vsu rationis hominem priuet. Dolendum tamen inter christianos, quorum sobrietas propria esse debebat, eiusmodi ebrietatis exempla dari.

*** Si metus tam vehemens non fuerit, ut omnem rationis vsu excusserit, pactum per se non reddit irritum. Dispiciendum igitur, a quo metus inferatur, num ab ipso pacifcente, an a tercio? Si posterius sit, valebit pactum, sed ut tertius, qui metum incussit, ad damnatum datum refarciendum, teneatur. Sin prius sit, rursus dispiciendum, an metum incutiens, in me habeat imperium, adeoque causam iustam me cogendi? si habeat, promissio, si ceteroquin nullus defectus adsit, valebit. Quod si non habeat, irritum erit pactum aut promissum, non tam ob defectum consensus, quam quia incutiens istum non habet ius promissum acceptandi, ut docet SAM. PVENDORFIVS, *de iur. nat. & gens. lib. 3. cap. 6. §. 10. & lib. 4. cap. 2. §. 8.* Quod enim HVG. GROTIVS putat, pacta hæc ideo irrita esse, quod is, qui incusso metu promissionem extorsit, ad rem restituendam obligatus sit, *lib. 2. de iure belli & pac. cap. 17. §. 17.* longius petitur videtur. Alia autem ratio est, si princeps in bello iusto inferior pacem conditionibus hæud adeo æquis inire cogatur. Cum enim iustum in eiusmodi pacificationibus adsit deliberandi atque consultandi tempus & occasio, eiusmodi conventiones ad pacta per metum inita, accurate loquendo, non pertinent. Accedit, quod humani generis inter sit, ut bellorum finis ac modus sit. Hinc & eiusmodi pacta omnino sunt seruanda. add. CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 57. seqq.*

* Notum illud; ad impossibilia nemo obligatur. Ad quid autem promissor tenetur, si sciuerit, rem impossibilem esse, item si eo tempore, quo promissio facta, fuerit possibilis, postea autem impossibilis fiat, exponit PVENDORFIVS *de iur. nat. & gens. lib. 3. cap. 7. §. 2.*

** Nemo enim potest ad ea se obstringere, in quæ nulla ei est potestas. Turpia autem ac illicita per legem agere nequit, seu nulla cuiquam in ea est potestas. Nemo ergo ad ea se obstringere potest. Perinde autem est, siue conditio turpis adimpleta fuerit, siue non fuerit adimpleta. Quod notandum contra HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 11. §. 9.* docentem, pacto circa rem turpem ex vna parte impleto, omnino obligandi vim inesse. Quam eius sententiam præter alios merito refellit PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gens. lib. 2. cap. 11. qu. 21.* De facto iudæ, quod excut. Gen. XXXVIII. conf. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gens. iuxta discipl. Ebraeorum lib. 5. cap. 4.*

§. XIII.

Fides in pactis & promissis data, erga omnes ac singulos seruanda est. Ut enim neminem lædere, ita nec fidem cuiquam datam, fallere licet. Qui vero per dolum nos ad promittendum aut paciscendum inducunt, nostrum hoc ipso ipsumet impediunt consensum, efficiuntque,

que, vt pactum seu promissum sit irritum. Cum atheis, si modo constet, eos tales esse, pacta inire stultum foret, cum nulla religione teneantur, adeoque nec leges naturales admittant. ** At aliter de infidelibus & haereticis censendum, *** quibus qui fidem datam seruandam negant, * idoneas sententiae suae adferre nequeunt rationes. Ceterum, si circa verba, quibus pactum aut promissum aliquod conceptum est, dubium oriatur, per legitimam illud tollendum est interpretationem, qua de re alibi actum ex instituto. **

* De dolo, vulgo statuunt, quod, si ab ipso pacifcente profectus fuerit, pactum plane irritum reddat: ratum idem manere, si a tertio fuerit profectus, etsi is ad damnum hac ratione datum restituendum, sit obligatus. Et sane si per dolum in eiusmodi inducatur error, vt in id, quod promissit, minime consensisse censeatur, irritum esse eiusmodi pactum, palam est. Sed & hoc dubio caret, quicumque dolo suo alteri damnum infert, ad id restituendum obligatum esse. Distinguunt alias porro, an dolus causam dederit contractui, an fuerit incidens aut in rem ipsam, aut in qualitatem rei. Si prius sit, pactum aut contractum irritum esse, quoniam consensus ibi plane deficiat, sin potterius, contractum habentem esse vitiosum, vt decepto liberum sit, aut ab illo discedere eumque dissoluere, aut laesionis pensationem exigere. Sed reicit hanc distinctionem, vt pote ex iure ciuili petitam, CHRIST. THOMASIVS, *iusprucl. diuin. lib. 2. cap. 7. §. 49. 50.*

** Non tantum stultum est, cum atheis pacta aut federa inire, sed ipsa illa federa nulla plane sunt, cum omne pactum aut fedus supponat legem diuinam, pacta esse seruanda. Lex autem diuina sine Deo, seu legislatore, concipi nequit. Nec satis capio, quid sibi velit vir illustris, PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, quando in *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 15. qu. 9.* ita respondet: cum athei retineant communionem iuris naturae, non videmus, cur non possint federa contrahere. Cum enim athei leges naturales nullas, proprie sic dictas, admittant, non video, quo pacto communionem iuris naturae retinere queant. Interim ipse auctor celeberrimus fatetur, imprudentiae esse, si quis cum eiusmodi hominibus fedus ineat.

*** Quod cum illis, qui a vera religione alieni sunt, pacta atque federa inire liceat, non tantum inde patet, quia vt cum omnibus hominibus, ita cum istis quoque nobis est communitio iuris naturalis, sed & exemplis quoque sanctorum veteris testamenti, conitat. Sic Abrahamus cum Abimelecho (quanquam de huius religione non satis constet) Iacobus cum Labane idololatra, Dauid & Salomoh cum Hiram, Tyriorum rege, federa iniuere. Horum deinceps secuti sunt exemplum Iudas Maccabaeus, atque Hircanus Alexandri filius. Vterque enim cum Romanis fedus iniit, & hic insuper Iulio Caesari in Syria & Aegypto bellum gerenti, egregiam operam nauauit, vid. IOSEPHVS, *lib. 12. antiquit. cap. 17. & lib. 14. cap. 14.* Circumspecte tamen omnino hic procedendum, ne sine necessitate, saltem non sine praegnantibus causis, cum eiusmodi hominibus, aut gentibus, pacta vel federa ineamus, tum vt ea id fiat ratione, ne religio christiana vllum inde capiat detrimentum. Dictum a me hac de re ex instituto, in *dissertat. de ratione status circa federa §. 12.* add. CASPAR ZIEGLERSVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 38. §. 8. 9.*

Sententiam hanc in concilio Constantiensi stabilitam, a IACOBO SIMANCHA, episcopo Pacensi, CONRADO BRVNO, IACOBO MENOCHIO, aliisque defensionem ecclesiae Romanae recte tribui, luculenter demonstrari, in *dissertat. de concordia relig. christ. statusque ciuilibus, cap. 4. §. 8. seqq.*

Non tantum de interpretatione, sed & de conditionibus, internunciis, acceptatione, pactorum,

paſtorum, atque promiſſorum, multa dici poſſent, ab inſtituto noſtro eo minus aliena, quod in theologicis etiam ſubinde quaſtiones occurrant, vbi harum doctriinarum aliquis vſus eſſe queat. Verum, cum ab illis, qui ius naturae ſecundum rationem conſiderant, haec omnia exquiſito ſtudio pertractata ſunt, nihil addimus. Conferendi itaque HVG O GRO- TIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 11. & 16.* & commentatores, ad haec loca: PHIL- REINHARDVS VITRIARIVS, *iuſtit. iur. nat. & gent. itidem lib. 2. cap. 11. & 16.* SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 8. & 9. & lib. 5. cap. 12.* & IO. BAR- BEYRACIVS, ad haec loca, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iuriſpr. diu. lib. 2. cap. 12.* & quae in compendio diximus, *elem. philoſ. part. 2. cap. 4. ſect. 4. §. 14. ſegg.*

§. XIV.

Quartus amoris gradus eſt, ſi commoda aliorum quouis modo promoueamus, & varia in eos conferamus beneficia. Cumque reli- quorum erga alios officiorum, quae haecenus commemorauimus, ea ſit ratio, vt ſine illis vita ſocialis nullo modo conſiſtere queat, Deum voluiſſe, rectiſſime creditur, vt ad ea praeſtanda homines cogi poſ- ſint, in ſtatu quidem naturali ab illis ipſis, qui ea a nobis exigere poſ- ſunt officia, in ſtatu autem ciuili a magiſtratu, vnde *obligationem perfectam* habere dicuntur: horum contra, quae ad vltimum huncce amoris gradum pertinent, haec eſt indoles, vt externa vi ad ea prae- ſtanda nemo cogi poſſit aut debeat, cum, ſi etiam non praeſtentur, ſalua tamen vtcunque ſit ſocialitas, & naturae quoque horum officio- rum omnis coactio repugnare videatur; vnde *obligationem imperfectam* habere dicuntur. Quod diſcrimen cum ex reſpectu ad vitae ſocialis conſeruationem ortum ſit, minime inde inferendum, ac ſi abſque hoc reſpectu in foro diuino officia, quae imperfectam obligationem ha- bent, minus neceſſaria ſint, quam reliqua. Patet etiam ratio, cur haec officia, ſpeciatiim etiam *charitatis* nomine veniant, cum reliqua *iuſtitiae* nomine, * vtraque voce in ſtrictiori ſignificatione accepta, compre- hendantur.

* Notum eſt, quod tum alii, tum HVG O GRO TIVS, paſſim diſtinguant inter *iuſtitiam & charitatem*, ſeu *legem iuſtitiae & charitatis*. vid. GRO TIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 17. §. 4. & lib. 3. cap. 13. §. 4. n. 1.* alibi que. Quod vt recte intelligatur, obſeruandum, vtram- que vocem tum in latiori, tum in ſtrictiori ſignificatione accipi. Iuſtitia, in latiori ſigni- ficatione accepta, tum expletricem, tum attributricem iuſtitiam complectitur, & ita reſpon- det charitati, quatenus itidem latius accepta omnium hominum erga alios officia denotat. Et haecenus iuſtitia & charitas non differunt. At ſi iuſtitiae vox ſtrictè pro iuſtitia exple- trice capiatur, & charitas itidem ſtrictè, pro officiorum, ad quae iure imperfecto obligati ſimus praeſtatione, vt adeo reſpondeat iuſtitiae attributrici, tum ſane quod inter vtramque intercedit diſcrimen, manifeſtum eſt. Hinc diiudicanda, quae CASPAR ZIEGLERVS & IO. ADAMVS OSIANDER ad *Grot. lib. 2. cap. 17. §. 9.* hac de re habent. Iungenda, quae in editione Beckmanniana, ad *eundem locum*, monentur.

§. XV.

Commoda aliorum duplici ratione promouemus, aut *indefinite*,
aut

aut *definite*. Indefinite, si quis eam vitae rationem sequatur, ex qua ad alios commodum redundare potest, * adeoque & artem vtilem, qua aliis prodesse queat, addiscat, ** mentemque excolat, ne inutile sit terrae pondus, itemque, si conatus illorum, qui aliis inferuire possunt, & cupiunt, quouis modo promoueat, prouehatque. Definite, si quis huic aut illi homini, non exclusis inimicis, commodum ali- quod praestet.

* Vnde patet, quid etiam ex hoc capite de vita monastica plerorumque in ecclesia Romana censendum sit, quippe qui non tantum otio ac ignauiae litant, sed & sub praetextu religio- nis opes aliorum labore partas deglutiunt. Intellexit haud dubie hoc IO. MABILLO- NIVS, Benedictini quondam ordinis monachus doctissimus, dum, vt ab ignauia monachum suum reuocaret, litterarum studia praegrantissimis argumentis illi commendauit, *de studiis monast. part. 1. cap. 4. seqq.*

** conf. dicta *sect. 3.* huius capituli, §. 6.

§. XVI.

Quae definite aliis praestari possunt commoda, varia sunt. Fieri namque hocce potest ratione *mentis*, si aliquem erudiamus, aut cure- mus, vt ad noticiam veram Dei & sui ipsius perueniat, vt vera religio- ne imbuatur, erroresque dimittat. * *Rom. II, 19. 20.* Ratione *corporis*, idem fieri potest, si aut consilio aut opera aegrotos sanitati restituamus, aut talia iis conferamus, quae ad corporis conseruationem faciunt. *Luc. X, 34. 35.* Ratione *opum*, si pauperes, pecunia, aliisque rebus necessariis subleuemus. *Matth. XXV, 35. seqq.* ** Denique ratione *fa- mae & existimationis*, si innocentes defendamus, aut excusemus, & ne quis existimationis iacturam faciat, aut si fecerit, eam recuperet, omni annitarnur modo. *Exod. XX, 16.* Quibus nonnulli *officia* etiam erga mortuos*** addunt.

* Huc ergo & *correctio*, quam vocant, *fraterna* pertinet, cum quis sincero amore ductus, ea qua par est, mansuetudine ac lenitate, alios, si forte quae minus decet, eos admittere videt, corrigit, redarguit, reprehendit, vt a peccatis eos abstrahat, neue hac ratione sibi ipsis nocent, impediatur. Ingens profecto beneficium aliis confert, qui efficit, vt non peccent, aut vt peccare desinant. Sed totum hoc argumentum luculenter pertractauit B. IO. HVL- SEMANNVS, in *dissertatione practica, de iure & moderatione correptionis fraternae.*

** Quae ex opibus nostris in egenos rerumque inopes conferimus, *elemosynae* vocari solent. Dicitur enim *ελεημοσύνη* κατὰ τὴν ἑσπερίαν, *misereri*, notatque stipem illam, quam dat homo misericors & benignus. Atque ita accipitur, *Luc. XI, 41. XII, 33. Actor. III, 2. 3.* alibi- que. Ad *elemosynas* autem in pauperes erogandas nos iure naturali seu diuino vniuersali obligatos esse, is demum dubitabit, qui dubitat, an ad charitatem obstricti simus, in qua ta- men summa legis consistit. *Matth. XXII, 39. Gal. V, 14.* Neque tantum diuites, hoc est, qui opibus abundant, vt de superfluis aliis aliquid impertire queant, sed & pauperes, qui tamen aliis adhuc indigentioribus aliquid impertire possunt, ad hoc obligantur. Conf. *Luc. XXI, 2. 3.* BASILIVS: *Κάν τις ἴνα ἀφαιρῇ παρὰ τῆ τροφῆς, ἐπιτήδεια δὲ τῶν ὀρέων, ὁ ἑστῶν, προσέμασεν ἐν τῷ ταμίῳ τοῦ ἑαυτοῦ. &c.* Licet vnus tibi tantum sit panis, ad fures autem mendi- cūs adstet, deprome vnicum illum ex cella penuaria, &c. *hom. in siccitatem & famem, p. 416.*

Dandae itaque eleemosynae sunt, etiam cum detrimento rei familiaris, posthabito periculo propriae indigentiae, si extrema alterius necessitas hoc postulet. Dandum etiam omnibus, qui nostrae opis indigent, cum hi omnes *proximi* nomine veniant, *Luc. x. 29. 36. seqq.* proximum autem nostrum diligere iubemur, sicut nos ipsos, *Matth. xxii. 39.* Et licet digni hic omnino praeferendi sint indignis, nec tamen his eleemosynae denegandae, *Matth. v. 45.* cum forte hac ratione ad mentem meliorem reuocari possint, modo non minus certi, eos exire, quae illis damus, peccandi occasionem arrepturos. Multo vero minus fas est, eleemosynas denegare aliis, eo quod incerti simus, sintne digni, in quos conferantur. Mera enim apud plerosque haec est *πρόσφορος*, qua auaritia, atque tenacitas regitur. Nimirum, cum interdum in dandis eleemosynis nostri conseruatio, cum amore aliorum concurrere videatur, occasio hinc datur mortalibus, plurima sibi formandi dubia; quae tamen qui proponunt, reuera nihil aliud agunt, quam ut auaritiam prodant, significantque, se non nisi intuitus ad eleemosynas erogandas accedere. Qui amorem ducem sequitur, veraque in Deum se le nititur, non faciet, quae eum poenitere queant, nec multis regulis opus habet. Atque hinc patet, quid de impiis moralistarum, quos vocant, Pontificiorum, inepitiis, statuendum sit, qui legem de dandis eleemosynis suis cauillationibus ita euerunt, atque restringunt, ut nec dirisimam in tota vita vnquam necessitas dandi eleemosynas incumbat. Huc pertinet, quod disputant, proximo non nisi sine detrimento fortunarum, status ac honoris, eleemosyna succurri debere; *talesque insuper nodos, circa praedicationum quando in eleemosynis neclunt, ut nihil dandum sit, antequam soluantur ista dubia, plurimum eorum noue eleemosynas anteneri oporteat, ut recte pronuntiat IO. ADAMVS SCHERZERS, in bren. Hülffman. extenso, cap. 12. thes. 24. pag. 752. vbi & ἀδελφύματα horum hominum in compendio exhibet & refellit. Idem ex instituto quoque facit LVDOLVICVS MONTALTIUS, in epist. prouinc. epist. 12. pag. 346. seqq.* Longe sapientiores & aequiores moralistis istis fuisse veteres Ebraei, quorum de eleemosynis & iure pauperum, scita, lectu digna, exhibet IO. SELDEMVS, de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 6. cap. 6. p. 713. seqq.

Et recte quidem. Intelligo autem per officia erga mortuos sepulturam, seu quidquid deum eadueribus hominum mortuorum, iuxta cuius unque gentis ritus & consuetudines, praestare tenemur. Non desunt equidem, qui ius sepulturae ad ius gentium referunt. vid. IO. ADAMVS OSIANDER, ad Hug. Gros. lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 19. §. 1. Perperam quidem, si per ius gentium ius aliquod, tum a iure naturae, tum a moribus gentium, distinctum, intelligant. Eiusmodi enim ius gentium inter signemata vitiorum quorundam doctorum referendum esse, alibi satis demonstrauimus. Quod si per ius gentium, intelligant ius naturae, prout ad integras gentes applicatur, facile nos secum consentientes habebunt. Eninvero ex lege humanitatis, tum singulos homines, tum integras gentes obligante, quam commodissime ius sepulturae deriuari posse, fuculenter, ni fallor, demonstrauimus *in elem. philos. pract. part. 2. cap. 6. sect. 9.* Eo vero minus quae hac de re ibi dixi, mihi displicent, quod ea prorsus probata vidi doctissimo viro IO. BARBEYRACIO, ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 3. §. 23. p. 198. Iungenda quae prolixae hac de re disseruit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in colleg. Pufendorf. exercit. 6. ad §. 22. p. 257. seqq. Ceterum, ut singulorum hominum hic saltem habemus rationem, ita si ad integras gentes leges istae diuinae, de quibus loquimur, applicentur, officia quaedam singularia inde resultant, de quibus in compendio dictum *in elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 9.* sed haec huius loci non sunt; interim idem de officiis absolutis, quae obligationem perfectam habent, ut & de hypotheticis, est intelligendum, iuxta ea quae diximus *lib. 5. & 7.*

§. XVII.

Dantur quoque in ipsis hisce officiis, quae definite aliis praestantur, certi gradus. Interdum enim ea, quae praestamus, nos non grauant,

vant, etsi accipienti prosint. Huc non tantum communia ista humanitatis officia spectant, vt cum erranti viam monstramus, deliberanti fidele consilium damus, * sed & cum ex nostra abundantia aliis aliquid impertimur. conf. 2 Corinth. VIII, 14. Quandoque autem aliquid praestatur, quod cum nostro incommodo coniunctum est, in quo iam amplior amoris gradus conspicitur. vid. 2 Corinth. VIII, 2. Immo eoque hic quandoque amor progreditur, vt non tantum maxima, grauissimaque aliorum causa subeat incommoda, sed vitam ipsam, si res id postulauerit, adducere in discrimen non dubitet; qui summus haud dubie est amoris gradus, 1 Ioan. III, 16. collat. cum Ioan. XV, 13. add. Rom. V, 7. 8. Quae cum incommodo nostro aliis praestantur, beneficia vocari solent: circa quorum collationem, multa monere solent, ** quae tamen ita accipienda, ne amoris limites nimis coarctemus.

* Hoc ratio ipsos ethnicos docuit. vid. CICERO de offic. lib. 1. cap. 16.

** Vt vel apud eundem CICERONEM videre licet, lib. 1. de offic. cap. 14.

§. XVIII

De hisce officiis, quippe quibus nostrum erga Deum, aliosque homines amorem, quam luculentissime testamur, passim scriptura loquitur. Paulus, multa vna voce complectitur, dum de amore dicit: *χρησθένος, benignus est.* 1 Cor. XIII, 4. Nimirum hoc est, quod dicitur, non verbis, sed opere nos amare debere, 1 Ioan. III, 18. Iacob. II, 15. 16. III, 17. add. Es. LVIII, 7. Ezechiel. XVIII, 7. Matth. XXV, 35. Luc. X, 34. 35. Vnde & speciatim hospitalitas, * a christianis requiritur, Rom. XII, 13. 1 Petr. IV, 9. Ebr. XIII, 2.

* Hospitalitati vel maxime apud veteres locus fuit, cum nondum hospitia publica & mercenaria constituta essent, quibus peregrini excipi poterant. Legi hac de re meretur I. SCHILTERI, *dissertat. de iure hospitii apud veteres*, quae addita est eiusdem *manuductioni philof. mor. ad iurisprud.* Nec tamen hodie nullus plane hospitalitatis locus est, etsi vbiq; sere hospitia publica sint constituta. Praeterquam enim, quod non in omnibus locis publica hospitia dentur, licet suscipere pauperes, quibus in publicis hospitiiis, cum pecunia destituantur, locus vix conceditur. Pessimi praeterea mores in publicis hospitiiis palam regnant, vt quibus pietas curae cordique est, saepius hospitio carere, quam inter homines omni improbitatis genere inter se velut concertantes, commorari malint.

§. XIX.

Ab illis autem, in quos beneficia collata sunt, requiritur *animus gratus*, hoc est, vt ea sibi grata fuisse ostendant, dantiq; eam ob causam faueant, seque ad paria reponenda, si aliquando vires permiserint, paratos demonstrent. Ita namque amor reciprocos in eiusmodi hominibus se exerere potest. conf. Coloss. III, 15. 1 Thessal. V, 18. Cumque homines omnes, etiam a quibus nulla beneficia accepimus, immo ini-

amicos amare debeamus, summa profecto impietas esset, eos non amare a quibus beneficia accepimus. Unde ingrati animi crimen pro turpissimo, foedissimoque omni tempore est habitum.*

* Hoc ipsi agnouere ethnici, quos inter SENECA, in *libris de beneficiis*, in foeditate huius vitii depingenda, fere totus est. Erunt, inquit, *lib. 1. cap. 10. homicidae, tyranni, fures, adu-
teri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab in-
grato animo sunt, sine quo vix vltimum facinus accrevit. Hoc tu caue, tanquam ma-
ximum crimen, ne admittas, &c. conf. & lib. 4. cap. 18.* Eundem in modum & PVBELIVS: *dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.* An detur actio ingrati? disputat SENECA, *l. c. lib. 3. cap. 6. & 7.* eandemque in peculiari dissertatione tractat quaestio-
nem, 10. HENRICVS BOECLERVS. Quod dubio careret, si legibus ciuilibus eius-
modi quodlibet constitutum esset. Ex meritis enim naturae legibus si rem aestimes, ius illud,
quod habet, qui beneficium contulit, saltem imperfectum est, vnde nemo ad grati animi de-
monstrationem cogi potest. Nec enim humani generis consuetudo hoc postulabat.
Repugnat praeterea beneficium natura indolesque, immo & grati animi ratio. *Non gloriose
res est, recte inquit SENECA, gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse; lib. 3. de benef.
cap. 7.* Interim grauitati huius peccati, siue hominum iudicio, siue in foro diuino aestime-
tur, nihil inde decedit.

S. XX.

Quod ad officia erga alios haecenus enumerata, iure diuino obli-
gati sumus, ex ipsa natura amoris, in quo omnia continentur, patet. Ac-
que idem ex primo nostro principio fuit. Qui cum Deo vnitus est,
& magis vniri cupit, adeoque eum amat, non potest non & eos amare,
quos ipse Deus amat, & ab omnibus amari cupit, *conf. 1 Ioan. IV, 20.*
Requirat idem omnium hominum cognatio naturalis,* *Actor. XVII, 26.*
& spiritalis regnatorum.** *Rom. XII, 5. 1 Cor. XII, 13.* Praeterea, in
summa legis, ab ipso seruatore expressa, hoc nobis diserte iniungitur,
Matth. XXII, 39. add. 1 Tim. 1, 5. vt & in praecepto decalogi quinto, iux-
ta interpretationem ipsius seruatoris. *Matth. V, 22. 43. 44.* Idem nos
condocet amor ille, quo nos Deus amauit: erga quem turpiter ingrati
essemus, nisi alios homines itidem amaremus. *1 Ioan. IV, 11.* Accedunt
& alia scripturae effata, quibus amor non tantum nobis commendatur,
sed & ceu tessera discipulorum Christi describitur. *Luc. VI, 35. XII, 35.
Ioan. XIII, 34 35. XV, 12. 1 Cor. XIII. per integr. Gal. V, 6. 13. 14. 15. Ephes. IV,
15. 16. V, 1. 2. Coloff. III, 14. 1 Ioan. IV, 11. 20. 21.*

* Hanc cognationem naturalem omnium hominum urgebant cum primis Stoici, & inde
concludebant, & iniun eos diligendos esse. Hinc SENECA: *membra sumus corporis
magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret, &c. ex illius con-
suetudine minus est nocere, quam laedi. &c. epist. 95.* Verum haec aliaque illarum effata
quae hinc, ex his uidebantur hypobolibus, vt pluribus a me demonstratum, de *erroribus
Stoicor. in philof. mor. diff. re 4 § 8. 9.* Quod & ipsa haecce verba SENECAE accuratius
considerata, satis indicant.

** Ex antiquitate ecclesiastica hoc pluribus illustrat GOTHOFREDVS ARNOLDVS, in
historia

historia cognationis spiritualis inter christianos receptae, ubi & de nomine fratrum & sororum, quibus veteres christiani se inuicem compellabant, disserit.

§. XXI.

Peccata, officiis hactenus explicatis, opposita, sunt varia. Peccant citra controuersiam grauissime, qui alios quocunque modo laedunt, adfectu, verbis, gestibus, factis. Inter reliqua eminent *homicidium*, siue directe, siue indirecte, siue per se, siue per alios quis illud committat. * Pertinent huc quoque *libelli famosi*, ** & *scripta satyrica*, quibus aliorum existimatio imminuitur, & fama profcinditur, sub quocunque etiam edantur praetextu.

* Immo huc etiam pertinent, raptus, stupra, adulteria, in quantum alius per ea laeditur, uulnerationes, aliaque, quibus alius, qua corpus, vis inferitur. De homicidio ex institute agit GUIL. GROTIUS, in *enchirid. de principiis iur. nat. cap. 11.* Vt ut autem homicidium corporis, crimen grauissimum sit, non leuius tamen est *homicidium animae*, cum quis talia agit aut dicit, per quae perniciosa animae alterius attrahitur, vel cum abstrahere alium a peccatis poterat, & debebat, & tamen illud non facit. Ad priorem classem pertinent scandala, de quibus supra ad §. 5. dictum.

** Si quis factis alium laedat, vocantur *iniuriae reales*, si uerbis, *verbales*, a quibus nonnulli *literales* distinguunt. Verbalium iniuriarum, quinque vulgo species constituunt, contumeliam, detractionem, maledictionem, sursurum, & irrisionem, de quibus praeter scholasticos & moralistas, GUIL. GROTIUS agit, in *enchirid. de principiis iur. nat. cap. 14. §. 11.* Ad literales speciatim *libelli famosi*, & *scripta satyrica* pertinent, praesertim si in his non vitia generalia, sed specialia singulorum hominum ita perstringantur, ut contumelia quaedam inde in illos redundet. Ad libellum famosum, ceteroquin requiritur, ut graue aliquod, atque enorme crimen, siue verum, siue fictum, alicui obiciatur, idque dolo malo, seu animo famam alterius profcindendi. Perinde autem est, siue carmine, siue soluta oratione, siue etiam pictura, vel alia quacunque ratione fiat. Dolendum vero, quod inter eruditos, qui aliis ut omnium virtutum, ita & modestiae exemplum praesere debebant, nihil sit frequentius, quam scripsit variis famam aliorum profcindere, & se inuicem omnium iudicio exponere. Non desunt equidem, quae nonnulli petulantiae suae, & libidini in aliorum famam grassandi, obtendunt. Interdum perperam ab aliis facta iustam sibi expressisse indignationem aut mutant: quandoque pro veritatis defensione talia se scripsisse sibi persuadent aut omnino sancto quodam zelo ad hoc se inductos; aut si historias sibi scribere videantur, per historiae leges non aliter scribere potuisse, & quae alia sunt eiusdem generis. Quae ita quidem comparata sunt, ut imperitioribus caliginem offundere queant, sapientiores autem non fallent, multo minus Deum, cordium atque cogitationum scrutatorem. Qui vero libellos famosos, aut scripta satyrica, quibus aliorum fama laeditur, ex hoc capite defendunt, quod dum iis a viticiis, quae perstringunt, alii deterrentur, uilitatem quandam hominum generi afferant, se ipsos misere decipiunt, seque hominum indolem parum exploratam habere demonstrant, ut recte ostendit PETRVS BAEIIVS, in *dissert. de libellis famosis*, dictionario eius historico & critico subiuncta, p. 3099. in qua dissertatione multa notatu digna haec de re adfert.

§. XXII.

Non minus & hic peccatur, per *vindictam propriam*, * & *reconciliationis detractionem*. Potest equidem, qui laesus est, satisfactio-

nem, & cautionem securitatis postulare, sed hoc fieri debet, via ordinaria, per magistratum; absque vindictae cupiditate & litigandi pruritu; non nisi exigente necessitate & charitate, & denique animo ad reconciliationem pronò. Quae omnia si recte expendantur, *actiones*, quas vocant, *iniuriarum*, prorsus improbandas esse, constabit, quippe quae & amorì christianorum, ad hostes etiam se extendenti, patientiae, & humilitati, & verbis disertis Christi, *Matth. V, 39. 40. 41.* aperte repugnant. **

* Ut quae de *vindicta*, disputari solent, rite diiudicentur, obseruandum, non vno modo hanc vocem sumi. Primo namque, interdum idem est ac poena, & ita vindicta publica, non autem privata, est licita. Solis enim magistratibus competit facultas delinquentes puniendi. Deinde, vindicta quandoque sumitur pro defensione, & hoc modo privatae etiam vindicta est licita, ut patet ex iis, quae supra de defensione tradidimus. Licita namque est defensio tum extraordinaria, in casu necessitatis, tum ordinaria per viam iuris, quanquam nec haec temere, nec sine grauissimis praegnantissimisque causis suscipienda sit, docentur seruatore, *Matth. v, 40.* Denique & pro cupiditate dolori & irae suae satisfaciendi sumitur. Et talis vindicta prorsus illicita est, & non tantum a scriptura sacra, sed ipsa ratione damnatur, ut ipsorummet gentilium testimonio comprobari potest. conf. HUGO GROTIUS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 20. §. 5. add. MARTINVS CHEMNITIVS, locor. theolog. part. 2. loc. de vindicta p. 113. seqq.*

** Legitimam famae & existimationis defensionem, si in ea nihil aliud, quam innocentiae nostrae demonstratio quaeratur, etiam per viam iuris, non improbamus. Sed in actionibus iniuriarum aliud quid spectatur, & vindictae cupiditas, palam se exerit. Fuerunt itaque ex ipsis iureconsultis, qui ex instituto hoc euincerent, actiones iniuriarum a vera & genuina indole christianissimi quam longissime abesse, quod speciatim peculiari dissertatione, *de iniustitia actionum iniuriarum*, praestitit, IVSTVS HENRICVS BÖHMERS, iureconsultus in academia Hallensi clarissimus. add. B. PHIL. IACOBI SPENERI *confessio & iudicia theologica latina, part. 3. p. 247.*

§. XXIII.

Peccatur hic porro, per *contemptum aliorum*, * & *προσωποληψίας*, quae tum alias, tum maxime in iudiciis, detestanda est, praeuente scriptura, *Exod. XXIII, 6. 7. 8. Deut. I, 16. 17. X, 18. 2 Chron. XIX, 6. 7.* Eodem quoque loco habendi, qui se aliis praeferunt, sibi que *praecedentiam*** prae illis vindicant, aut hac super re acriter cum aliis litigantur, stultam atque ineptam ita prodentes ambitionem. conf. *Matth. XXIII, 6. Marc. XII, 39. Luc. XI, 43. XX, 46.*

* Sive verbis, siue factis, siue gestibus hic contemptus se exerat. Qui vero ita alios contemnunt, inter homicidas refert seruatore, *Matth. v, 22.* Vnde grauitas peccati huius intelligitur. Procedit autem hic contemptus aliorum ex superbia, quam THEOPHRASTVS ideo describit, quod sit *aliorum omnium, praeterquam sui ipsius, contemptus*; in *characteribus mor. p. 65.* Sed hac de re satis supra dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 55.*

** Cum omnes homines natura sint aequales, inaequalitas tamen quaedam introduci potest, ut nemini fiat iniuria: sed diuersa ratione inter eos, qui in eadem ciuitate viuunt, & qui in statu naturali sunt constituti. Illos si spectes, quae inter imperantes & subditos intercedit inaequalitas, cum ipso ciuium consensu nitatur, non potest censeri iniqua. Ciuium inter se distinctio, a voluntate & constitutione summorum imperantium pendet,

qui

cui omnes merito se submitunt. Hoc qui facere detrectat, ineptam prodit ambitionem. Quem admodum vero imperantes, certum ordinem constituentés, meritorum, virtutum, commodorumque, quae a certis hominibus, aut statu quodam, in rempublicam redundant, habere rationem solent, ita haec omnia fundamentum velur praebent, cur vnus alteri in ciuitate praeferrí debeat. Quod si ergo imperantium nulla constitutio adsit, & vero is, cuius minor virtus est & praestantia, praeferrí aliis cupiat, nihil aliud aget, quam vt suam demonstret impudentiam, etsi alter, vt sibi cedat, eum cogere nequeat. Si is, cuius maior virtus & praestantia est, contendat hac super re cum aliis, qui illi cedere nolunt, maximum sibi ipsi tam inepta ambitione adferet dedecus? vterque autem hac ratione grauissime peccat. Idem de illis etiam censendum, qui in statu naturali degunt, quos inter nemo ius perfectum alteri se praeferréndi habet, niú per pacta, etsi causae variae adesse queant, quae ius dent imperfectum. conf. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, *politicor. lib. 2. cap. 5. §. 29. seqq.* item, in peculiari dissertatione de *praecedentia & sessionis praerogatiua*. Quod si ergo quis ius perfectum habeat, se praeferréndi aliis, non peccabit, si ius suum, sed circa ambitionem sibi vindicet, vt tamen lites, quantum fieri potest, euitet. At qui aut nullum, aut imperfectum saltem ius habet, peccabit, si vel ad minutas hac super re cum aliquo lites descendit: cum non possit non ineptae hac ratione ambitionis reus fieri.

§. XXIV.

Sed & per *perfidiam* peccatur contra hasce leges, animique leuitatem, in pactis ac promissis, dum & inconsiderate aliquid homines promittunt, & violare iterum promissa, fidemque in pactis datam fallere, sibi religioni non ducunt. Et licet a pactis differant promissa, nec promissorum vna sit ratio, cum quaedam tantum imperfectam habeant obligationem, in foro tamen diuino peccat, qui promissa, quaecunque demum fuerint, sine grauissima ratione violat, multo magis, qui talia promittit, quae seruare aut adimplere, nunquam in animum inducit suum, quod tamen inter mortales longe est frequentissimum.

§. XXV.

Denique & contra quartum amoris gradum, multiplici ratione peccatur, etsi haec talia sint, vt a paucis forte pro peccatis habeantur. Peccant namque hic grauiter, qui eam vitae ineunt rationem, vt nullum inde ad alios redundet emolumentum, immo vt oneri potius sint omnibus. Peccatur praeterea per *inhumanitatem*, si praestare aliis recusemus, quae sine magna nostra molestia praestare poteramus, & illis vsui esse poterant; per *immisericordiam*, si necessitatibus aliorum qua mentem, qua corpus sanitatemque, necessariamue sustentationem, & alia ratione, non succurramus; aut si accipere beneficia, quam dare, paratiores simus, immemores quoque illorum, quae accepimus, & in eos, qui illa in nos contulerunt, ingrati: & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. XXVI.

Media, quae officiorum haecenus expositorum praestationem, ad quam mortales natura sua admodum segnes sunt, promouere, vel ad
eam

eam nos excitare queunt, & ad quae adeo itidem iure diuino obligati sumus, varia sunt. Iuuabit tamen cum primis considerare amoris erga alios, necessitatem, *1 Ioan. III, 14. seqq.* dignitatem & vtilitatem, *1 Cor. XIII, 1. 2. seqq.* quod verus & maxime insignis character discipulorum Christi sit, *1 Ioan. III, 23. 24.* item cognationem, naturalem, ac spiritualement, quae nobis cum aliis intercedit, & denique amoris diuini, quo nos amauit Deus, magnitudinem. *Rom. V, 8.* Si enim nos indignissimos Deus ita amauit, quanto magis nos decet, vt alios homines, eadem ratione amemus.

§. XXVII.

Impedimenta amoris, quae amouere tenemur, oriuntur ex pravis cupiditatibus, earumque fonte, philautia, speciatim auaritia, ambitione & voluptatis cupiditate. Hisce qui seruiunt, proximum puro corde, & bona conscientia, amare nequeunt, quod tamen ad amorem genuinum requiritur. *1 Tim. I, 5.* Auaritiae qui deditus est, tantum abest, vt alios amet, vt crudelis potius sit, immisericors, perfidus, & si alios amare sibi videtur, hoc sui commodi causa facit. Ambitioni qui seruit, non potest ferre aequalem, hinc fortunis, fama, immo vita priuare alios paratus est, vt ipse emineat solus. Quod si alios amare videtur, id facit, quia ei se lubenter submitunt, vel ambitioni eius quacunque ratione inferuiunt. Voluptatis denique cupiditate qui laborat, homines alios in tantum amat, in quantum delectationem ex illis percipit: hoc si cesset, eos parum curat, & si vel maxime eos perire videat, non commouebitur, modo suo indulgere genio queat. Quae omnia si recte expendantur, patebit, quata necessario cum amore proximi coniuncta esse debeat abnegatio sui, per quam haecce remoueri impedimenta possunt.

CAPITIS TERTII

SECTIO V.

DE

OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

IN officiis erga alios tria vulgo instituta vniuersalia, commemorari solent, sermo, dominium, & pretium verum, §. I.

Sermo tamen minus recte hic refertur, §. II.

Interim officia circa sermonem commode hic adducuntur, §. III.

Sermo ob naturam hominis socialem necessarius est, §. IV.

Immo iuxta scripturam nobilissimum est munus amoris instrumentum, unde finis eius intelligitur, §. V.

Hinc regula generalis, summam officiorum circa

circa sermonem continens, derivatur, §. VI.
ipsa esse in indicantur, quorum alterum est, ne alios sermone nostro laedamus, quod varia ratione fieri potest, §. VII.
alterum, ut commoda potius aliorum sermone nostro promoueamus, quod isidem varia fieri potest ratione, §. VIII.
Quod de sermone dictum, id de silentio quoque ac fictionibus intelligendum, §. IX.
Firmamentum sermoni quandoque additur per iurandum: quod iurare fas sit, probatur, §. X.
Per solum verum Deum iurandum: quid de iuramentis per falsos deos conceptis, censendum? §. XI.
Quis iurare rite queat? §. XII.
De fine ac diuersitate iurandandi, §. XIII.
De dominio rerum, eiusque origine: facultatem rebus creatis ad sui conseruationem utendi, primis parentibus a Deo concessam, §. XIV.
Quaratione dominium, stricte sic dictum, introductum sit? §. XV.
Concluditur inde, christianis quoque fas esse, possidere dominia rerum, §. XVI.
quod vltimus ex scriptura sacra confirmatur, §. XVII.
Modi acquirendi sunt vel originarii, §. XVIII.
vel deriuatiui, §. XIX.
quorum §. & successiones ab intestato persinens, §. XX.
& testaments, §. XXI.

in quibus ita versandum, ut integritatis, & iustitiae habeatur ratio, §. XXII.
Summa officiorum circa rerum dominia, §. XXIII.
De pretio rerum, eiusque origine & necessitate, §. XXIV.
Contractus iniura christianis non esse nefas, §. XXV.
De variis contractuum speciebus, generatim quaedam obseruantur, §. XXVI.
Speciatim circa contractum mutui, de vsuris quaeritur: eas, si non sint contra charitatem, non esse illicitas, §. XXVII.
respondetur ad dicta scripturae, quae obflare videntur, §. XXVIII.
quatenam usurae sint illicitae, §. XXIX.
Summa officiorum circa contractus, §. XXX.
Quod ad officia haecce hypotetica iure diuino obligati simus, probatur tum ex principio generali iuris diuini, tum ex praeepto decalogi octauo, & septimo, §. XXXI.
item ex aliis scripturae sacrae dictis, §. XXXII.
Officiis circa sermonem opponuntur varia mendaciorum genera, aliaque peccata, §. XXXIII.
speciatim falsum testimonium, §. XXXIV.
Officiis circa rerum dominia, & contractus, furta crassiora & subtilia, & imposturae quacuvis, §. XXXV.
Ad media quoque, quibus horum officiorum praestatio promouetur, adhibenda, & impedimenta remouenda, quamlibet obligatum esse, §. XXXVI.

§. I.

IN officiis hominum erga alios, tria instituta vniuersalia, ab hominibus quidem ad generis humani felicitatem & commodum introducta, sed a Deo adprobata, commemorari solent: *sermo, dominium, & pretium rerum.* Cumque iure diuino, ad officia ex hisce institutis fluentia, obligati simus, leges inde oriuntur *hypotheticae*, reuera quidem ex vniuersali iuris principio fluentes, sed vim suam obligandi, potitis hisce institutis, exerentes.

§. II.

Ad *sermonem* tamen quod attinet, is minus recte huc refertur. Quae philosophi equidem de eius origine tradunt, ita comparata sunt, vt facile in eam aliquem sententiam inducere queant, conuentioni hominum eum originem suam debere: * sed longe rectius nos

scriptura sacra informat, originem sermonis ex prima hominis creatione repetendam docens, sed causam quoque varietatis, quae inter variarum gentium linguas extitit, discrete explicans, *Gen. XI, 6. 7.*

* Cum gentilium philosophi, de origine tum rerum omnium, tum speciatim humani generis, nihil certi sciuerint, mirum non est, quod nec de origine sermonis certi quid trahere potuerint, sed tum inter se ipsos dissenserint, tum ad inexactas coniecturas prolapsi sint, ut patet, si quis quae TITIVS LVCRETIVS CARVS, *lib. 5. de nat. rer. vers. 1027. seqq.* & PLATO in *Cratylo*, hac de re habent, inter se contulerit. Interim, si a revelatione abstrahamus, probabilior videtur illorum sententia, qui ex instituto & arbitrio potius humano, quam natura ipsa, significandi vim, quam verba habent, deriuant. Nulla enim alia ratio reddi potest, quare eandem rem in diuersis linguis diuersa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris litterarum verum est. Accedit, quod de plerisque linguis constet, eas ab initio valde fuisse pauperes, atque simplices, postea autem ab hominibus locupletatas, & in concinniore formam redactas. Sed ut philosophorum scitis immoremur, necesse non est, cum rectora certioraque hic scriptura sacra nos condoceat. Ex enim constat, a Deo primis hominibus sermonem immediate fuisse inditum, seu conceatum: quod supremo Numini aequae facili fuit, ac linguarum donum apostolis concedere, quod deinceps factum fuisse, nouimus. Eam quoque linguam, qua primi parentes, eorumque posterum vsi sunt, non aliam fuisse quam Ebraeam, extra dubitationem positum putamus, etsi nos non fugiat, esse hic, qui secus sentiant. Sed rem omnem in compendio conficit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *exercitat. de lingua protoplastorum seu primaeua*, quae addita est eius *dubii vexatis*, p. 59. *segg.* Huiusce autem linguae Ebraeae seu primigeniae voces, num naturalem significandi vim habeant, in quadam cum rebus ipsis conuenientia fundatam, quod venerandus Vratislauenſium praef. CASPAR NEVMANNVS, non sine ingenii & doctrinae laude, in *geneſi linguarum sanctae, & lexici*, huic hypothese superstructi, aliquot, quae hactenus prodierunt, partibus, demonstrare aggressus est, an vero ex instituto & impositione primorum paratum, haecce significandi vis proueniat? nunc non disquiremus. De reliquis enim linguis, quae post confusionem Babelicam ortae sunt, nulla hic est disputatio, cum nemini forte in mentem venerit, quod illarum voces naturalem significandi vim habeant. De ipsa vero linguarum confusione, earundemque hinc orta varietate, manifesta satis sunt & aperta, quae traduntur, *Gen. XI, v. 1. segg.* Sunt equidem viri quidam doctissimi, qui, quae ibi narrantur, de dissensionibus saltem & discordiis capiunt, quibus inducti, qui turrim aedificare volebant, opus intermiserint, & a se inuicem discesserint, vnde tandem ex ista gentium dispersione, linguarum, successu temporis, orta fuerit varietas. Ita IO. CLERICVS ad *b. l.* & HERMANNVS VANDER HARDT, in *ephemeridibus philolog. discurs. 3. conf.* & CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruation. sacrar. lib. 1. dissertat. 1.* Verum non satis ad hoc attendisse videntur, quod *vers. 7. 8. 9.* discrete indicetur, linguarum diuersitatem esse causam dispersionis, non autem dispersionem, quod isti supponunt, esse causam diuersitatis linguarum. Plura autem de origine sermonis, & linguarum, dabo IO. BVXTORFIVS, *dissertat. philologico-theolog. 1. §. 8. segg.* FRANCISCVS VALESIVS, *philos. sacr. cap. 3.* GVIL. POSTELLVS, *de origine linguar. omnium*, GESNERVS in *Misbridate*, aliique.

§. III.

Possunt sane officia hominis circa sermonem, haud incommode ad officia absoluta referri, cum in amore erga alios cuncta contineantur: nihil tamen obstat, quo minus & ex natura sermonis deducantur: quo intuitu de iisdem hoc loco agimus.

§. IV.

§. IV.

Naturam autem sermonis consideranti patebit, eum homini necessarium fuisse, ut animi sui sensa aliis hominibus significare posset. Homo namque in solitudine, a reliquorum hominum consortio remotus, degens, videtur haud difficulter usu sermonis carere posse. Quod si haec tibi vitae ratio longe miserrima videatur, concludere inde necessitatem vitae socialis. Et sane non inepte nonnulli ex sermone collegerunt, hominis naturae conueniens esse, ut socialiter viueret.

§. V.

Et haec quidem cum ipsa ratio doceat, scriptura vterius progreditur, hominumque officium esse, ut sincero amore, qui omnis fraudis & fuci expers sit, se inuicem prosequantur, nos erudit. Cumque sermonem, non tantum ad vitam socialem conseruandam, sed & ad mutuum amorem demonstrandum, nobilissimum instrumentum esse constet, hinc quis sermonis finis sit, seu quamobrem mortalibus a Deo sit concessus, luculenter colligitur.

§. VI.

Oritur hinc regula generalis, omnia hominum circa sermonem officia, dirigens: sermone ita vtendum, prout non tantum natura & ratio vitae socialis, sed & amor ille sincerus, quo christiani se mutuo prosequi debent, requirit. Id quod de aliis etiam signis, quae forte vicem sermonis sustinent, identidem est intelligendum.

§. VII.

Hinc officia hominis circa sermonem sua sponte fluunt. Ser-mone scilicet ita est vtendum, ne alios vilo modo laedamus. Laedere autem alios sermonis usu, vel abusu potius, multiplice ratione possumus. Primo, cum non dicimus, quae alterius scire intererat, & dicere tenebamur, siue ex pacto, siue ex lege quadam naturali, siue praesentis negotii indole. * Deinde, cum ea dicimus, quae dicere non debemus, ut cum arcana aliorum prodimus, vnde magna saepius in eos redundant incommoda, aut cum verba otiosa, & obscoena proferimus, quae christianos non decent, vel alio quocunque modo sermone nostro scandalum praebemus. *Ephes. V, 4. Coloss. IV, 6. add. Matth. V, 37. Iacob. V, 12.* Qui vero talia proloquitur, quae impia sunt, & iniuria in Deum ipsum, atque blasphema, non tantum contra leges de sermone peccat, sed cultus diuini nullam se habere rationem, demonstrat. Quo nomine iam supra ** dicta quaelibet, reuerentiae Numinis repugnancia, reieci-mus.

* Ex his namque fontibus specialibus, ius, quod alii habent, a nobis postulandi, ut veritatem dicamus, recte deriuat SAM. PUFENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 1. §. 7.

Longius petita sunt, quae hac de re differit M V G O G R O T I V S, ius hoc inde oriri, quod quilibet naturaliter gaudeat libertate iudicandi, qua per fictum sermonem non sit priuandus, *lib. 3. de iur. bel. & pac. cap. 1. §. 11.* Sequitur tamen Grotium IO. GE. K V L P I S I V S, in *colleg. Grot. ad b. 1. §. 2.*

** *sect. 2. huius capituli, §. 3. & 28.*

§. VIII.

Non tantum autem alios non laedere, sed commoda quoque illorum, quantum fieri potest, sermone nostro promouere debemus. Hoc enim amor aliorum, adeoque & finis sermonis, postulat. Loqui itaque debemus, quae sunt vtilia, quae aliis prodesse possunt, atque ad aedificationem faciunt, siue errantes & ignorantes instruamus, & rectiora doceamus, siue peccantes modeste, & cum omni mansuetudine redarguamus, siue moestos solemur; quae omnia quoque ratio officii sacerdotalis, quod regenitis omnibus competit, postulat. Interim quilibet hic, quid ingenii vires permittant, quidue temporis, loci, aliarumque circumstantiarum ratio exigit, dispicere debet.

§. IX.

Quod de sermone diximus, id de *silentio* quoque est intelligendum, ut iam ex dictis patet. Si enim silentio nostro alterum non laedimus, nec ut loquamur, amor aut diuini nominis gloria exigit, nostri contra potius commodi ratio, ut sileamus, suadet, non tantum, ut sileamus licitum, sed omnino nostri est officii. Multo autem magis id a nobis requiritur, si omnino sermone nostro ingens alteri adferri posset damnum. De *fictionibus*,* quibus interdum vtendum, si nec tacere licet, & loqui alteri noxium foret, idem censendum. Videndum enim hic, quid amor aliorum aut exigit, aut permittat; simul tamen vt absque dolo, corde puro, & integra mente, cuncta agantur. *Ephes. IV, 21.* Vbi vero alteri ius est, veritatem a nobis exquirendi,** *fictionibus*, ad dissimulandam veritatem vti, summum est nefas.

* Non ergo omnes *fictiones*, *simulationes*, & *dissimulationes* pro illicitis habendae, sed illae demum, quae aut in gloriam diuini Numinis, aut in aliorum commodum iniuriae sunt, vel cordis vanitatem produunt, arguuntque. Non male rem omnem expedit IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. disp. 6. p. 441.* dum simulationem aliam dicit esse *exploratoriam*, aliam *strategematicam*, aliam *reftoriam*, aliam *correftoriam*, & aliam *iniuriosam*: ex quibus vltima in vitio ponatur, non autem quatuor priores. Ad *exploratoriam*, quam & maioris desiderii *excitatoriam* vocat, refert omnes illos lusus sapientiae increatae, quibus *πολυτρόπος* apparuit, lusit, simulauit, hostem in conspectu cum Iacobo, *Gen. XX XII.* militem defensorem cum stricto gladio, *Ios. v.* in forma seruili, *Phil. 11.* (quod tamen caute & cum grano salis accipiendum) hortulani, *Ioan. xx.* peregrinantis, *Luc. XXIV.* & angeli in forma iuuenis, *2 Maccab. 111, 26. Marc. XVI.* sine dolo malo. De loco tamen *Luc. XXIV, 28.* non vna omnium est sententia. M V G O G R O T I V S, cum initio

ve. bum

verbum *προσποιήσαι* de simulatione exposuisset, & proluxe hac occasione docuisset, non omnem in vitio ponendam simulationem, addit tandem, & lectoribus cogitandum relinquit, cum *προσποιήσαι* Graecis sit prae se ferre, etiam ubi nulla est species simulationis, an non dici possit, Iesum sicut gressum ad iter componebat, ita vere etiam secum constituisse, ultra progredi, nisi instanter manere rogaretur. Vltimae tamen huic sententiae obflare, putant alii, quod Christus eo sine se hisce discipulis associauerit, ut in diuersorio se iis manifestaret, quodque nulla fuerit causa, cur Christus longius proficisceretur, cum in momento adesse potuerit, ubicunque voluerit. Priorem itaque sententiam praefereendam censent. Ita B. IO. GERHARDVS, *harm. resurr. cap. 7. p. 290.* & ABRAH. CALOVIUS ad *b. l.* Ad rem ipsam ut redeamus, alteram simulationis licitae speciem DANHAVERVS statuit *stragematicam* in bellis: ubi ut hosti, inquit, iniuria nulla sit necando, ita nec simulando. Quod tamen ita intelligendum, si bellum iustum sit, & ceteroquin leges naturales circa modum belli legitime gerendi, obseruentur. Exempli interim ex sacris huic referri solent, *Ios. VIII, 22. 2 Sam. v, 24. 2 Reg. VI, 19.* Sequitur simulatio *recloria*, cum summi imperantes, ut ciuium & reipublicae, inmo & sui ipsius saluti consulant, simulare quaedam ac dissimulare coguntur, iuxta illud CICERONIS: *eos, quibus commissa est respublica, ut ad effectum suorum consiliorum veniant, oportere, ut multa simulent inuisti, multa dissimulent cum dolore, epist. ad famil. lib. 9. ep. 1.* DANHAVERVS ex sacris huic refert exemplum Saalis, *1 Sam. X, 27.* *Correcloriam* simulationem idem auctor vocat, cum is, erga quem simulatio fit, non aegre eam laturus praesumitur, adeoque cum volenti post factum, non fit iniuria. Non ergo peccare medicum, si sub specie dulcis propinet amarum, ut sanitatem procuret. Huc & nonnulli, eodem auctore, referunt simulationem Rebeccae, *Gen. XXVII, 6. seqq.* correcturae errorem mariti, quem fide certa statuerit errare in persona benedicenda. Et istae quidem licitae simulationis iuxta DANHAVERVM, sunt species. In quibus tamen omnibus ad agentis animum, intentionem, aliasque circumstantias est respiciendum, cum contingere facile queat, ut quae a nonnullis innocenter fiunt, vitio non careant, si ab aliis, alio animo, aliaque intentione suscipiantur. De *iniuriosa* autem, quam vocant, *simulatione*, per quam directe aut indirecte aliquis laeditur, ut addamus aliquid, necesse non est, cum iam ex dictis conitet, grauissimo quemvis per eam se obstringere crimine. De exemplis variis in scriptura sacra obuiis, quae amplissimam hic disputandi materiam praebent, vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercitat. 7. §. 14. seqq. p. 26. seqq.*

** Ius hoc vnde oriatur, iam indicatum §. 7. Quae autem hic inter alia solet, an reus coram iudice confiteri delictum teneatur? Sunt, qui distinguunt, inter damnatum datum, & inter reatum, & ad istud confitendum teneri reum, non autem ad hunc, contendunt. vid. PUFENDORPIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. c. 1. §. 20.* Verum cum iudex officio suo rite fungi nequeat, nisi cognitam perspectamque habeat veritatem, ad hanc cognoscendam ius quaesitum habet. Vnde, quod ad reatum quoque confitendum reus teneatur, manifestum est. add. IO. BARBEYRACIUS ad *Pufendorf. l. c.* Quod si autem iudex aut magistratus officio suo abutatur, ad innocentes opprimendos, tum quidem nullum amplius ius habere videtur ad exquirendam veritatem. Et hac ratione obstetrices Aegyptiacae, tyrannidem Pharaonis eludentes, *Exod. 1, 19. 20.* non peccarunt. Nec peccauit Rahab exploratores occultans, *Ios. 11, 4.* eo quod rex Hierichuntinus, Israelitico populo se opponens, iure suo exciderat. *conf. vers. 11.*

§. X.

Firmamentum sermoni praesertim in pactis, & promissis, quandoque additur per *iusiurandum*. * De quo statim quaestio oritur, an omnino christianis sit licitum? ** Enimuero, etsi non desint, qui hocce negent, contrarium tamen vel inde patet, quod nec indoles ac natura iurisiurandi quidquam inuoluat, quod legi diuinae repugnet, &

nulla adferri ratio queat, cur christianis iurare non liceat. Immo lege potius diuina iusiurandum legitime conceptum, sancitum & approbatum fuit, *Deut. VI, 13. X, 20.* Comprobant idem exempla sanctorum, Abrahami, *Gen. XIV, 22. XXIV, 3.* Mosis, *Ios. XIV, 9.* Dauidis, & sociorum eius, *2 Sam. XXI, 7. 17.* Pauli, *2 Cor. I, 23.* immo ipsius Dei, *Psal. CX, 4. Amos IV, 2.* Quamuis enim, iusiurandum Dei improprie saltem tale sit, cum nemo iurare, nisi per superiorem, queat, *Ebr. VI, 16.* non tamen sibi hoc tribueret Deus, si iurare prorsus nefas esset.

- * Quod iam alibi definiui, quod sit assertio religiosa, qua poenam diuinam in nos deposcimus, nisi verum dicamus; in *elem. philof. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 6.* Vnde & sequitur, Deum hic non spectari vt testem, quali iusiurandum sit testimonium Dei, aut quod Deus ipse de veracitate iurantistestetur, quemadmodum sentire videtur ROBERTVS SANDERSONVS, de *obligat. iuram. praelct. 1. §. 2.* sed vt iudex, poenam grauitissimam, iusiurandi religionem insuper habentibus, iustiturus. Ceterum quo pacto a iuramento differat adiuratio, & quam vim adiurationes habeant, ex instituto docet IO. CONRADVS DVRRIVS, *compend. theol. moral. part. 3. sect. 4. cap. 2. part. 2. §. 40. sqq. p. 103. sqq.*
- ** Anabaptistarum haec est sententia, vt constat ex colloquio Franckenthalensi *artic. 21. n. 1. 2.* aliisque eorum scriptis publicis. Nonnulli tamen, saltem ex recentioribus, iam mentem suam explicant, vt non omnem iuramentorum vsum damnare videantur. Quae de re a me dictum in *dissertat. de concordia religionis christianae statusque civilis, cap. 6. §. 6.* Confutarunt hanc sententiam operose IO. MULLERVS, in *anabaptismo error. 20. pag. 366. sqq.* CLOPPENBURGIUS in *gangraena anabaptist. part. 3. disp. 9. §. 7.* add. EILREGOTT DANIEL COLBERGIUS, in *christianismo Hermetico-Platonico, part. 2. cap. 10. §. 14.* Ad loca, quae vulgo in contrarium adferri solent, *Matth. V, 34. 37. Iacob. V, 12.* iidem auctores respondent, & facile responderi potest. Fundamento quoque omni destituitur sententia HVGONIS GROTII, iuramenta quidem assertoria, non autem promissoria licita esse contendentis, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 13. §. 21.* Quod pluribus ostendit IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.*

§. XI.

Cum autem iusiurandum supponat, eum per quem iuratur, & omniscium esse, & omnipotentem, vt intimos hominum recessus habeat exploratos, & viribus polleat, profanos puniendi, sequitur, per neminem iurari posse, nisi per verum Deum. Id quod & scriptura confirmat, *Ef. XIX, 18. XLVIII, 1. Hof. IV, 15.* quae etiam damnat iuramenta, secus concepta, *Sophon. I, 5. Amos VIII, 14.* Quae per falsos deos concipiuntur iuramenta, non tantum impia sunt, sed & irrita, si iurans ipse nullam illis tribuit diuinitatem.* Quod si tribuat, vim quidem suam habent, nec tamen temere aut deferre, aut acceptare eiusmodi iuramentum licet,** nisi summa hoc exigat necessitas, nec alia ratio expediendi negotia superfit. Secus qui se gerit, peccati, quod tali iurando committitur, seipsum reum reddet.

- * Quod impia sint, patet, quia rei creatae tribuitur honor, soli Deo debitus. Sed & quod irrita sint, palam est, quia iusiurandum accommodandum est, ad persuasionem iurantis. Si

Si enim aliquis per Deum iuret, quem Deum esse non credit, & a quo, si fallat, se puniendum non esse, sibi, persuadeat, vi omni & efficacia destituatur iuramentum. Sic & ineptum erit, iuramentum exigere ab atheo, quippe cuius itidem nulla apud eum poterit esse efficacia, quodue ex parte athei pro mera illusionem habendum, cuius tamen grauisimas in foro diuino dabit poenas. Solec autem quaeri, an formulae iurandi per propriam, aut aliorum salutem, etiam vim iuramenti habeant? Negat id quidem PHILIPPVS REINHARDVS VITRIARIVS, *institus. iuris nat. & gent. lib. 2. cap. 13. qu. 18.* Sed recte affirmat PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 3.* De formula quidem, qua quis per animam suam iurat, positum hoc est extra controuersiam. Sensus enim est, quod Deus animae nostrae grauisimas immittere afflictiones debeat, nisi veritas dictis conser. Per aliorum autem salutem si iusiurandum concipiatur, supponitur, eam nobis charissimam, immo ipsa vita nostra chariorem esse. Sic per salutem Pharaonis iurauit Iosephus, *Gen. XLII, 15.* Quod si quis mentiar, simulando aliorum sibi salutem charissimam esse, quae tamen non tam chara est, vis iuramenti integra est, cuius eo sensus redit, se in re sibi charissima Numinis vindictam experturum, si vera non sint, quae profert. Sunt, qui ex hoc capite non illicita fuisse iuramenta contendunt, quae olim per *genium Caesaris* concipiebantur. Verum, cum per eam formulam diuinitas quaedam principibus tribuebatur, christiani adduci non poterant, ut ea vterentur. conf. DESIDERIVS HERALDVS, in *Tertull. apolog. p. 125.* IO. A WOWERN, in *Ottavianum Minutii Felicis p. 68.* add. CASPAR ZIEGLERVS *ad Gros lib. 2. cap. 13. p. 362.*

** Iuramentum per falsum Deum e. g. a gentili, praestitum, est idololatricum. Qui enim vero Deo debebatur, alii defertur honor. Qui ergo temere iuramentum eiusmodi defert aut acceptat, videtur in actus idololatriae societatem venire, aut illi occasionem praebere. Quia tamen interdum non alia superest ratio negotia expediendi, summaque adeo hoc requirit necessitas, tum eiusmodi aut deferre aut acceptare iuramentum licet. Nec deferenti tum aut acceptanti eiusmodi iuramentum, imputari potest, quod iurans sua culpa in errore versetur. Idem de iuramentis, quae Iudaeis deferuntur, censendum, qui hoc ipso, dum personarum trinitatem negant, verum Deum non adorant, add. IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Gros lib. 2. cap. 13. §. 12.*

§. XII.

Qui vsu rationis destituatur, iurare nequit. * Sed intentio quoque adesse debet. Quam si quis adhibere nolit, a periurii crimine non absolvitur. Debebat namque eam adferre. ** Qui autem aliunde impediuntur, quo minus intelligant, vel adprobent, quod iurant, siue per errorem, siue per dolum, aliaque ratione id fiat, *** iurisiurandi religione non tenentur. Non enim iusiurandum nouam obligationem producit, sed antea existentem confirmat. * Vbi ergo pacta & promissa non obligant, iuramenta quoque non obligant, ad eorum confirmationem addita.

* Ergo furiosi, mente capti, impuberes, qui rationis vsu destituuntur, iurare nequeunt.

** Si quis enim tacita sua intentione impedire posset, ne effectus actum aliquem sequeretur, cui producendo ille est institutus, omnis ratio interuenientibus signis se obligandi, tolleretur. vid. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 5.* & HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 13. §. 2.* Inapte itaque Mediolanenses Friderico I. imperatori responderunt: *iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promissimus;* apud RADEVICVM, *lib. 2. cap. 25.*

*** Eadem nimirum hic ratio est iuramentorum, ac pactorum, ut ex dicendis constabit.

stabit. Vbi ergo obligatio in pactis cessat, cessabit etiam in iuramentis. Illustre hic occurrit exemplum Gibeonitarum, dolo Iosuae iuramentum elicientium, quod tamen haecenus seruandum esse censuit Iosua, vt vita illis concederetur, seruitutis tamen imposta conditione, *Ios. IX, 21. seqq.* Dolus enim, qui suberat, non eo tendebat, vt damnum darent Israelitis, sed vt saluti suae confulerent. Nec in ipso pacto quidquam inerat, quod obstabat, quo minus seruari poterat ac debebat. Legem enim diuinam de excindendis gentibus Cananaeis, *Deut. VII, 2. Exod. XXIII, 31. 33.* cum temperamento quodam, nisi se submiserint, legibusque Ebraeae gentis subiecerint, intelligendam esse, iam pridem viri docti monuerunt, conf. *Deut. XX, 10.* add. HVGGO GROTIVS, *de iur. bell. & pacis lib. 2. c. 13. §. 4. 10.* CLERICVS, *ad Ios. IX, 18.* & HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf exercit. 2. §. 28.* Nec obstant dubia, quae huic sententiae opponi solent, quae legi possunt apud 10. BARBEYRACIVM, qui longe aliter hac de re sentit, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 7. p. 420.* Non enim desunt, quae ad ea reperi possunt. De iuramento per vim extorto, statuendum idem ex iis, quae de pactis metu initis, supra diximus. Nec aliter de iuramento circa rem illicitam conceptis, sentiendum. Non magis ea seruanda, quam pacta circa illicita inita, etsi grauissimum peccato se obstringat, qui vel praecipitancia, vel alio animi vitio adductus, eiusmodi iuramento se obstringit. Disputari hic solet de iuramento Dauidis, *1 Sam. XXV, 22.* & maledictione a Saule pronuntiata, *1 Sam. XIV, 24.* de quibus quid sentiendum, idem ex dictis liquet. Pertinet huc etiam omnino exemplum Israelitarum, qui iurant, sese Beniaminitis filias suas non duros in matrimonium, quod deinceps ipsi ita interpretati sunt, se filias suas ipsis equidem non duros in matrimonium, nec tamen impedituros, si Israelitae eas raperent, *Judic. XXI, 5. seqq.* Vnde nonnulli collegerunt, & regulam velut quamdam constituerunt, iuramenta stricte quandoque interpretari, fas esse. vid. HVGGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 13. §. 5.* Sed si dicendum, quod res est, cauillatoria haec & ineptae interpretatio. Poterat Beniaminitis matrimoniorum libertas concedi, quia iuramentum, vt pote super re illicita conceptum, nullum erat, & irritum. add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprudens. diu. lib. 2. cap. 9. §. 51. seqq.*

** HVGGO GROTIVS, per iuramentum omnino nouam obligationem produci, autumat, semper quidem aduersus Deum, aliquando etiam aduersus alios homines, *lib. 2. de iure belli & pac. cap. 13. §. 14.* Sed merito ab eo dissentient SAM. PVFENDORFIVS, & PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, ille quidem *lib. 4. de iur. nat. & gent. cap. 2. §. 6.* hic autem *institus. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 13. quest. 12.* Cum enim in iure iurando Deo nihil promittatur, non potest intelligi, quo pacto noua inde erga Deum oriatur obligatio. Interim vi imperii, quod Deo in omnes homines competit, non tantum vt legibus suis obtemperent, sed & ne quisquam aliquid, quo omniscientia aut omnipotentia eius laedatur, admittat, merito ab omnibus postulat, & secus se gerentes grauissime puniendi causam habet iustissimam. Sed nec erga alios homines iusiurandum nouam producit obligationem: cum nec illis noui quid promittat iurans, sed, quae promisit, sancte se seruaturum, asseueret. Relinquitur ergo, quod iusiurandum obligationem saltem, antea iam existentem, confirmet.

§. XIII.

Finis iuramentorum varius est. Praecipuus est, praecidere controuersias, litibusque imponere finem, *Ebr. VI, 16.* Accedit, pactorum & promissorum confirmatio. Hinc alia iuramenta sunt *promissoria*, alia *assertoria*, & sic porro; quae de re alibi ex instituto; * vt & de *remissione iuramentorum*, quae interdum fit a summis imperantibus. **

* in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 12.* & prolixius PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 20. seqq.* add. & 10. CONRADVS DVRRIVS, in *compend. theol. moral. part. 3. sect. 4. cap. 2. §. 35. p. 102.*

** Summi

** Summi imperantes iureiuranda per se valida irrita reddere nequeunt: in iis tamen actibus, qui ipsorum directioni subiacent, consensus illorum, si accedat, efficere potest, ut iuramentum sit validum, irritum contra, si denegetur. Res enim eodem modo se habet, ut in votis, quae sine superiorum e. g. parentum, mariti, consensu, ab illis, qui sub eorum potestate constituti erant, concepta, irrita erant, nisi consensus iste accessisset. *Num. xxx, 6. seqq.* Nihil aliud ergo & princeps seu summus imperans hic agere potest, quam ut consensum iurum declarando, vel denegando, vel effectum iuramenti alia ratione promovendo aut impediendo, in quantum hoc ab eius potestate dependet, efficiat, ut iuramentum aliquod aut validum sit, aut invalidum atque irritum. Distinctius hoc explicat HUGO GROTIUS, dum duplicem superiorum actum, circa id, quod iuratur, esse dicit, alterum directum in personam iurantem, alterum in personam, cui iuratur. In personam iurantem, irritum reddendo iuramentum, antequam iuretur, aut impediendo, ne impleatur postquam iuratum est, aut efficiendo ut non valeat, nisi certo respectu: in personam, cui iuratur, tollendo, ab eius ex iurata promissione partum, aut vetando, ne quid ex tali iuramento accipiat: *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 13. §. 20.*

§. XIV.

Alterum institutum vniuersale est *dominium rerum*, de cuius origine, iuxta scripturae sacrae ductum, rectissime ita statuitur. Cum Deus primos humani generis parentes condidisset, facultatem quoque, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, * illis concessit. *Gen. 1, 28. 29.* Quae concessio, in humani generis post diluuium restoratione, repetita fuit Noacho, eiusque posteris. *Gen. IX, 2.* Et haec ipsa facultas, vtendi rebus creatis ad sui conseruationem, potest *dominium*, si vox ea in latiori significatione accipiat, vocari. ** Quod si vero quis vocem illam strictius accipiat, prout denotat possessionem rerum cum exclusione aliorum, coniunctam, minus recte ita dicetur. Interim origo omnis dominii ex ista concessione diuina repetenda.

* Num ad carnium esum haec concessio extendenda sit? nonnulli dubitant. Videretur enim hic Noacho demum permissus, *Gen. IX, 3. 10.* SELDENVS de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeor. lib. 7. cap. 1. p. 229.* & alibi, & SAM. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 3. §. 4.*

** Negavit SAM. PVFENDORFIVS, eam facultatem, quam Deus Adamo concessit, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, posse *dominium*, hoc est, possessionem cum aliorum exclusione coniunctam, dici: adeoque in rebus nec *proprietaem*, nec *communione possessionem* fuisse, cum vtraque dominium supponat, sed *communione priuatiuam*, per quam omnibus, si plures adsint, liceat rebus quibuslibet pro lubitu ad sui conseruationem vti; de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 4. §. 3.* & alibi. Displicuit autem haec sententia pluribus, speciatim & IO. GEORG. KVLPIUS, qui *communione eiusmodi a gentilibus effictam*, a scholasticis securius receptam, seu negatiue, seu positue, accipiat, signentum esse, nec fuisse vnquam, nec esse vllibi, nec possibilem fuisse, non solum postquam homo lapsus est, sed & si in statu integritatis perstitisset, pronuntiat, in *colleg. Gros. ad l. 2. c. 2.* Quae an ita simpliciter pronuntiat, vbique recte se habeant, nunc non inquiram. Quidquid huius sit, mihi omnis tandem in meram *λογωμαχίαν* abire videtur quaestio. Certum hoc & exploratum, apud omnes etiam in confesso, Deum primis parentibus facultatem, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, dedisse. Hoc saltem quaeritur, an haec facultas dici debeat *dominium*? Quod qui affirmant, aliter

hanc vocem accipiunt, quam qui negant. Illi, domini essentiam in plena rei alienatione ad alium pertinentem, non vero in Exclusionem aliorum, quae saltem dominium sequatur, collocant, hi vero in aliorum exclusionem, formalem velut rationem domini constituant. Idem de voce *communio* & *proprietas*, censendum. Non male dixeris, facultati huic, rebus creatis vtendi, in rebus respondisse proprietatem generalem & vniuersalem, quae fuerit fundamentum omnis proprietatis particularis. Ita IO. BARBEVRACIUS, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 4. §. 1. p. 444.* GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iuriconsultus clarissimus, rem omnem ita explicat, vt deat, *ab initio res omnes fuisse nullius, id est, eorum dominium hominibus a Deo quidem donatum, sed ab his nondum acceptum fuisse, in obseruatione ad Pufendorf. de offic. hom. & ciuis, ad lib. 1. cap. 8. obseruat. 277.* Quod haud dubie de dominio particulari intelligit. Et ita res bene se habet.

§. XV.

Posita ista facultate rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, seu dominio, vt alii vocant, communi, & vniuersali, cum genus humanum multiplicaretur, necesse erat, vt dominia particularia introducerentur. Quod quidem per diuisionem & pacta, factum fuisse, nonnulli existimant; aliis simplicius & indoli humani generis, prout tum eius status fuit, conuenientius esse putant, si per occupationem hoc factum fuisse dicamus. * Vtrobique autem vt concessio Numinis supponitur, ita particularia dominia ab eo adprobata, non est quod dubitemus.

* De particularium dominiorum introductione ita philosophatur SAM. PUFENDORFIUS, vt per diuisionem & pacta eam factam contendat, *de iur. nat. & gens. lib. 5. cap. 4. §. 4.* Per humani enim ingenii prauitatem, in primaeva, quam supponit, communiōne, diu modum subsistere homines non potuisse, aliis per auaritiam & voluptatis cupiditatem plura, quam quibus indigerent, ad se rapiētibz, aegre id ferentibus, & contra nitentibus aliis, vnde contentionum se litium nec modus, nec finis futura fuisset. Hisce ergo aliisue incommodis vt obuiam iretur, necesse fuisse, vt sublata primaeva communiōne, factae rerum diuisione, dominia introducerentur, idque eo etiam ordine factum, verosimile videri, vt primo fructus, deinde rerum substantias, diuiserint, addito pacto, vt, quae non diuisa essent, cederent illi, qui primus ea sibi asseruisset. Ex hac quidem sententia PUFENDORFII redit: quae magna probabilitatis se commendat specie, praesertim, si abstrahendo ab historia, non tam quo pacto dominia rerum introducta sint, quam qua ratione introduci potuerint, ac debuerint? quaeras. Indoli enim & naturae humani ingenii, quocum rerum communiōne haud bene conuenit, haec profecto sunt consentanea. Alii tamen, historiae sacrae pressius insistentes, paulo aliter hac de re philosophantur, simpliciusque esse putant, per occupationem dominia (particularia) introducta fuisse. Euculenter hoc explicat, quem antea laudauimus, GOTTLIEB GERHARD TITIVS, in *obseruat. in Pufendorf. de offic. hom. & ciuis. lib. 1. cap. 12. obs. 278.* Origo ergo, inquit, *domini singularis a facto bonorum repetenda est, & hoc quidem non aliud fuit, quam occupatio: haec sane pro primo & antiquissimo merito habetur. Nam quando vniuersitati, quae non simul & semel, sed successiue, existit, nec res communiter haberi potest aut solet, (qualem vniuersitatem genus humanum praesentat) aliquid indefinitum datur, tum ex voluntate donantis, primi homines ea vsique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, contra alios valiturum, sibi acquirere queant, immo in vniuersum ea vsque occupati voluntate donantis tribuitur, vt quis per eam rem nullius sibi comparare possit, modo plus iusto sibi non afferat, sed intra leges socialitatis subsistat, nec opus est ceterorum, qui excluduntur, consensu, nam ex ordinatione donantis vim excludendi occupatio fertur.*

fortitur. Posita itaque ea humani generis origine, quam scriptura sacra describit, probabile porro putat, *primos homines statim occupando sibi aliquas res afferuisse: binos, inquit, Adamo, Evae, eorumque liberis, sub imperio paterno licet ad huc existensibus, proprias res tribuere nihil veat. vid. Gen. 1V.* Reliqua, quae primi homines non exigenter, remansere in statu concessionis diuinæ, seu res nullius, donec multiplicatis hominibus, successiue occupata, dominium vel communionem singularem subirent. Conueniunt, quae idem *obseru. 279.* habet, item 280. vbi, inter alia, *nomis, inquit, si bofasticum videtur, ruidioribus hominibus (quales post lapsum primos mortales fuisse, probabile est) eam profundam curam tribuere, ut aeterno pacto posteritati post multa secula venturæ quoad acquirenda rerum dominia, prospererint.* Eandem de origine dominii particularis per occupationem, sententiam, etiam habuit 10. LOCKIUS, in tractatu de *regimine civili (du gouuernement civil)* quam prolixè refert, qui & eidem adscriptur, 10. BARBEYRACIUS, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 4. §. 4. p. 449.* quae & mihi, cum historiae sacrae conformis sit, non displicet, etsi ceteroquin PUFENDORFII opinio mihi olim se adprobauerit. Illorum autem sententiam, qui particularis quoque dominii originem immediate a Deo deriuant, (de qua vid. VALENTINUS ALBERTI, *compend. iur. nat. &c. part. 2. cap. 7. §. 14. & 29.* & 10. HENRICUS BOECLERVS, ad *Hug. Grot. lib. 2. cap. 3. p. 38.*) haud immerito reicit TITIVS *l. c. obseruat. 281.* Nos addimus, incerta quoque esse, quae nonnulli hac occasione de diuisione, per Adamum & Noachum inter filios facta, afferunt. Etsi enim Cainus fuerit agricola, & Abel pastor ouium, *Gen. 1V, 2.* inde tamen non sequitur, Adamum bona sua ita inter eos distribuisse, vt immobilia, scilicet agri, cederent Caino, mobilia autem Abeli. Nec certiora sunt, quae de diuisione orbis a Nocho inter filios facta, afferuntur. Etsi enim EPHRAIMVS, *haeres. 64.* alibi, EVSEBIUS, in *chron. lib. 1.* eam memorent, etsi etiam PHILASTRIUS, *haeres. 7.* eam adeo certam putet, vt in haereticorum numerum referat, qui eam negare auiant: haecce tamen omnia rem neutiquam extra omnem dubitationem ponunt. Vtunque demum haecce se habeant, summa illorum, quae ceu certa & immota iuris diuini in hocce espite tenenda sunt, huc redit, dominii rerum originem ab ipso Deo esse repetendam, qui dominium generale, seu facultatem rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate hominibus concessit: particularia autem dominia, suo per diuisionem, siue per occupationem introducta, comprobauit, quippe quae ex dominio vniuersali & communi per necessariam vel consequentiam fluxerunt. Vnde sequitur, cum dominia rerum inter instituta humana, sed a Deo confirmata & adprobata, refero, de particularibus dominiiis hoc esse intelligendum. Dominium enim generale, seu facultas rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, immediate a Deo hominibus concessa est.

§. XVI.

Hoc si rectè expendamus, falli eos magnopere deprehendemus, qui christianis, rerum dominia possidere, fas non esse, sibi aliisque persuadere conati sunt. Constat namque ex dictis: quod ex concessione seu donatione diuina, dominia rerum originem habeant, & licet deinde aut diuisio, aut occupatio accesserit, hoc tamen itidem volente & adprobante Numine factum, idque eo magis, quod summa necessitas, & humani generis felicitas, tranquillitasque, hoc postularet.

§. XVII.

Idem quoque scriptura sacra testatur, quae passim dominia rerum adprobat, dum prohibet furta *Exod. XX, 15.* sancit contractus,

Xxx 2

Proverb.

*Proverb. X, 15. 16. 22. praecepit beneficentiam, Ef. LVIII, 7. eleemosynas, 1 Cor. XVI, 2. vult nos edere idior aprov. 2 Thessal. III, 12. Accedit, quod Deus ipse terram sanctam forte diuidi iusserit, legemque tulerit, de haereditatibus non transferendis, Ios. XIII, 7. it. XIV. & seqq. Ne quid nunc de viris sanctitate vitae & integritate eminentibus, in veteri pariter ac nouo testamento, dicam, * qui licet magnas possiderent opes, Deo tamen grati esse, non deserunt.*

* Anabaptistarum olim haec sententia fuit, dominium & proprietatem rerum inter christianos locum habere non posse, omnia contra debere esse communia. Quem illorum errorem passim confutant theologi; conf. LVCAS OSIANDER in *encheirid. controuers. quae Aug. confess. theologiae cum Anabaptistis intercedunt*, cap. 7. pag. 137. seqq. & EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico-Platonico*, part. 2. cap. 17. p. 76. Prouocare autem cum primis solent ad exemplum ecclesiae primitivae Hierosolymitanae, in qua bonorum communionem viguisse, constat ex *Actor. 11, 44. 45.* Apud Essenos eandem itidem fuisse receptam, constat ex PHILONE, in *lib. quod omnis probus liber*, fol. 866. it. 876. 877. Sed ex gentilibus quoque fuerunt, qui bona omnia communia esse voluerunt, quod optimae etiam, quam animo sibi finxit, conuenire reipublicae, statuit PLATO. Plura hac dere dabit LVCAS HOLSTENIVS, ad *vitam Pythagorae*, p. 51. add. IO. CLERICVS, ad *Hammondum*, *Actor. 14, 35.* & PHILIPPVS IACOBVS HARTMANNVS, de *gestis christianorum sub apostolis*, cap. 11. p. 287. Verum ad philosophos quod attinet, viderunt illi quidem, proprietatem & dominia rerum vitium quibusdam hominum occasionem & velut alimentum praebere, aliaque incommoda secum vehere: non tamen cogitarunt, longe maioribus incommodis obnoxiam esse communionem bonorum, immo in tanta hominum prauitate, durare diu non posse. Et si forte inter paucos quosdam, idem vitae genus sectantes, quales Esseni & Pythagoraei fuerunt, ad tempus communio quaedam locum inuenierit, inde tamen non sequitur, generatim omnes homines ad eam aptos esse. De Christianis autem primitivae & apostolicae ecclesiae obseruandum, non vbiq; sed tantum in ecclesia Hierosolymitana, communionem quandam obtinuisse. LVCIANVS equidem videtur innuere, ac si apud omnes christianos bonorum communio in vsu fuerit, de *morte Peregrini*, tom. 2. opp. p. m. 567. Deinde, inquit, *primus quoque illorum legislator eorum persuasit animis, quemadmodum omnes inter se fratres essent. Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemptui, existimanturque esse communia, quae citra fidem exacte exploratam, in communem usum a quoquam deseruente suscipiunt.* At sacris hic potius litteris, quam LVCIANO, adhibendam fidem, nemo dubitauerit. Ex illis vero constat, reliquas ecclesias ab apostolicis plantatas, Hierosolymitanae exemplum non fuisse imitatas. Hinc Paulus Thessalonicenses adhortatur, vt quibus suis manibus sibi ad victum necessaria parent, 1 *Thessal. 14, 11. 12.* conf. & 2 *Thessal. 111, 8. seqq.* De ecclesia Antiochena idem constat ex *Actor. 11, 29. 30.* & de Corinthiaca ex 1 *Cor. 11, 20. seqq.* & 2 *Cor. 1111, 12. 13.* In Hierosolymitana autem ecclesia ardentissimus primorum discipulorum amor hanc communionem suadebat, etsi non satis considerent, eam ob vitia hominum, quibus nunquam facis renuntiant, & hypocritarum ad fideles accessionem, locum habere non posse. Apostolorum autem auctoritate communionem istam in ecclesia Hierosolymitana introductam, non legitur, quos eam factam non necessariam duxisse, vel inde constat, quod aliis ecclesiis eam non commendauerint. Nec contemnenda illorum coniectura, qui, praeter alias causas, & hanc ipsam bonorum communionem, ad paupertatem christianorum Hierosolymitanorum plurimum contulisse, putant, quae tanta fuit, vt ad eam quadantenus subleuandam, ipse Paulus apostolus ab aliis ecclesiis eleemosynas collegerit. Non defuisse quoque in veteri ecclesia hypocritas & impostores, qui simplicitate aliorum, bona sua conferentium, facile abutuntur, colligi posse videtur ex 2 *Thessal. 111, 8.* & *epist. Iudae vers. 12.* Quod

LVCIA-

LVCIANVS innuit, cum l. c. addit: *Si igitur aliquis ad ipsos veniat praefligiator & versus homo, rebusque gerendis appositus, breui admodum discit.* Grauiſſimas itaque cauſas habebant eccleſiae reliquae, cur Hieroſolymitanae exemplum non imitarentur.

§. XVIII.

Modos acquirendi* vel *originarios*, vel *deriuatiuos* eſſe; originarie vel *res ipſas*, vel *rerum acceſſiones*, & res quidem ipſas per *occupationem* acquiri, conſtat. ** Nec ſcripturae ſacrae repugnant, quae de hiſce acquirendi modis dicuntur. Exemplum occupationis praebet populus Iſraeliticus, iuſſu diuino occupans terram Canaan.*** Pertinet autem ad occupationem *inuentio*, * de qua extant leges diuinae, *Exod. XXIII, 4. 5. Deut. XXII, 1. 2. 3. 4.* De acquisitionibus acceſſionum, ** tradi ſolet haecce regula: *qui dominus eſt ſubſtantiae, ad eum etiam pertinens acceſſiones.*

* Quae de dominio diuerſitate, item de perſonis ad dominium rerum acquirendum aptis, itemque de iis, quae requiruntur, vt res propria fieri queat, dici poſſent, hic praetermittimus, aut ſupponimus, cum, qui ius naturae iuxta principia rationis tradunt, de hiſ ex inſtituto agant. conf. quae in compendio dixi in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. §. 14. & 17.* add. HVG O GROTIVS *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 2.* & commentatores ad *b. l. SAM. PVPENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 4. §. 15. & cap. 5. per integ.* aliique. Huc pertinet celebriſ controuerſia de dominio maris, de cuius ſcriptoribus vid. praeter IO. HENRICVM BOECLERVM ad *Grot. lib. 2. cap. 2. §. 3.* IO. ANDREAS BOSIVS, de *comp. prud. ciu. §. 121.*

** Alii dicunt, res olim acquiſitas per diuiſionem, hodie acquiri per occupationem. Sed nituntur hypotheſi illa, de qua ad §. 16. dictum. Ceterum ad occupationem quod attinet, duo de ea obſeruari ſolent: primo, quatenam per eam acquirantur, deinde, quomodo acquirantur. Ad prius quod attinet, acquiri per occupationem poſſunt, res, quae nullius ſunt, ſiue nunquam vllius fuerint, ſiue ab aliis derelictae, quod tamen certo conſtare debet. HVG O GROTIVS, *duo eſſe occupabilia*, dicit, *imperium & dominium, quatenus ab imperio diſtinguitur*; *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 2. §. 4.* Sed fallitur maximopere. Imperium enim in perſonas, occupatione non acquiritur, ſed conſenſu, excepto paterno, quod aequitate naturali nititur. Haud leuis eſt iſte GROTII error, quod ſubinde imperium & dominium confundat. De dominio etiam dici non poſteſt, quod occupetur, ſed res occupantur, ex qua occupatione producitur dominium. Quod autem ad modum attinet, per actum aliquem externum, e. g. apprehenſionem corporalem, &c. occupationem fieri debere, manifeſtum eſt, vt alii intelligant, nos rem hancce nobis tribuiſſe. Reliqua vid. apud PVPENDORFIVM, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 6.* vbi ex inſtituto de occupatione egit. Quid de modis acquirendi originariis, qui vulgo iuris gentium dicuntur, cenſendum ſit, paucis expoſui, in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 7. §. 3.*

*** Cananaei enim iure ſuo in terram Canaan per Numinis decretum exciderant, ob ſcelera ſua atque delicta grauiſſima inde eiiciendi. Terra itaque, quae reuera nullius erat, recte occupabatur ab Iſraelitis. Et in omni occupatione bellica ita ſe res habere debet, ſiquidem legitima cenſenda ſit, vt iure ſuo priſtini poſſeſſores proſus exciderint. Ceterum paulo aliter doctores Ebraeorum poſſeſſionem terrae Canaan contra Canaitas defendunt, in *Germana Babylonica ad tit. Saubedrin cap. 11.* & in *Breſcbis Rabba, paraſch. 61. fol. 68.* apud IO. SELDENVM, *de iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. 7. cap. 8. p. 865.* quae legi merentur. Occupatio illa terrae Canaan fuit occupatio per vniuerſitatem, a qua occupa-

pationem per fundos, nonnulli distinguere solent; quae de re vid. HVGOGROTIVS, *de iur. bell. & pac. cap. 2. §. 4.* & commentatores ad *b. l.*

* Solent enim occupationis tres species constitui; *venatio, inuentio, & acquisitio bellica.* conf. quae dixi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 7. §. 3. 5.* Huc celeberrime pertinet quaestio de inuentione thesauri, de qua praes reliquis legendus B. CASPAR ZIEGLERVS, *de iurib. maiest. lib. 2. cap. 20.*

** Multa hic equidem obseruanda venirent, sed cuncta exhausta ab iis sunt, qui ius naturae secundum principia rationis tractant. conf. HVGOGROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 8. §. 8. seqq.* & commentatores ad *b. l.* & SAM. PVPENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 7. & 10. BARBEYRACIVS, ad b. l. add. quae in compendio dixi in elem. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 22. seqq.*

§. XIX.

Deriuatiue dominium transfertur, vel ex dispositione legis,* vel facto domini prioris.** Prius si fiat, oriuntur inde *successiones ab intestato.* Posterior, & quidem si translatio fiat in euentum mortis, oriuntur inde *testamenta.*

* Tum *ciuilis, tum naturalis, seu diuinae:* sed hic de diuina, non de ciuili agitur.

** Eiusque consensu expresso: idque iterum aut inter viuos, aut in euentum mortis. Prius rursus vel gratis fit, vnde *donationes, vel interposita conuentione, vnde contractus, de quibus deinceps.* Posterior si fiat, *testamenta, vt dixi, inde originem habent.*

§. XX.

*Successiones ab intestato, vt euidenter aequitate naturali nituntur,** ita & christianae religioni nequitiam repugnant. Hinc & apostolus ceu principium omnibus notum, ponit, quod liberi sint haeredes, applicatione tamen ad spiritalia facta, *Rom. VIII, 17.* Et in gente Ebraea, successio ab intestato, lege etiam positua confirmatur, *Num. XXVII, 9. 9. seqq.* ** vbi & idem ordo succedendi *** inuenitur, quem & ratio alias commendat, nisi quod filii praeferrantur filiabus; id enim legis mere posituae est.*

* Conf. *elem. phil. pract. cap. 4. sect. 6. §. 25. add. SAM. PVPENDORFIVS, de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 9. §. 1. 2.* Successionis itaque ab intestato, in ipsa naturali aequitate fundatae, eaus est, vt, si quis iniquo condito testamento liberos sine iusta causa exhaeredet, nihil fecius successio ab intestato valeat, praeferraturque testamento. add. PHIL. REINL. VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 7. quaest. 7.*

** Quam ex Ebraeorum commentariis erudire illustrat IO. SELDENVS, *de successioibus in bona defuncti ad leges Ebraeorum.*

*** Scilicet, vt primum locum teneant *descendentes,* primi & vterioris gradus, quia his debentur alimenta; secundum *ascendentes* occupent, ob legem gratitudinis; tertium denique *collaterales,* ob ortus communionem & proximitatem sanguinis. Licet autem aequitati naturali, in ordine amoris fundatae, haec succedendi ratio prorsus sit conueniens, non tamen semper tam stricto obseruanda est, vt non ab ea quandoque ex causis grauissimis discedere liceat. Non ergo repudianda, aut pro iniquis statim habenda testamenta, quae ab ratione praegnantissimas ab hocce ordine discedunt. Sic, si parentes plura bona habeant, quam ad alendos & sustentandos liberos requiruntur, possunt quidem vni plus quam

quam alteri, ob causas certas conferre, ut in matrimoniis ad morganaticam fieri solet. Quin & si ipsi parentes voluntatem suam super successione liberorum non declarauerint, possunt interdum graues causas esse, quae inaequalem potius, quam aequalem, succedendi rationem suadeant, ut in successione primogenitorum, de qua deinceps. Interim, quantum ad necessariam liberorum sustentationem pertinet, illis denegari nulla ratione potest; nisi enormi quodam crimine indignos se prorsus reddiderint, ut viliam in eos conferatur beneficium. Et tunc quidem exhaereditatio locum habebit. Ceterum, quae de liberis diximus, de reliquis etiam cognatis pari ratione intelligenda, naturalem equidem aequitatem postulare, ut suo quisque succedat ordine, nec tamen iis fieri iniuriam, si quis indigentiae, aut aliarum causarum habita ratione, condito testamento, alios eodem loco habeat, aut praeferat, aut omnino illos praetereat, si indigui prorsus fuerint, qui in bonorum, quae quis reliquit, participationem veniant. Sed de reliquis, quae de successione ab intestato secundum principia iuris solent, vid. HUGO GROTIUS, lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 7. & SAM. PUFENDORFIVS. de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 11.

§ conf. 10. SELDENVS, de successione in bona defuncti &c. cap. 1.

§. XXI.

Sic & testamenta, cum nihil habeant, quod aequitati naturali repugnet, si rite instituantur, in scriptura quoque sacra adprobantur. Docet hoc testamentum Abrahami, quo Isaacum, haeredem bonorum ex asse instituit, filiis autem ex Kethura certa dona dedit, Gen. XXV, s. 6. itemque Iacobi, Gen. XLVIII, s. 6. Referas huc quodammodo, quod primogeniti duplicem portionem haereditatis acceperint, quod postea lege diuina sancitum fuit. Deuter. XXI, 17.

* Non tantum itaque licet condere testamenta, sed naturaliter quoque vim habent & efficaciam rerum dominium ad eos, qui in illis haeredes scripti sunt, transferendi. Nulla enim profecto vis esset dominii, nisi domino liceret eiusmodi quid sancire, quod etiam post mortem eius valeret. Et hoc sensu testamenta iuris sunt naturalis, etsi a iure ciuili certi ritus ac caeremoniae, quibus obseruatis, valorem demum suum consequantur, addi possint, immo hoc, ut variis hominum improborum molitionibus obuiam earum, consultum sit. Pluribus, & ni fallor, luculenter, hoc a me demonstratum est, in *dissertat. de testamentis summorum imperansiam, speciatim Caroli II. Hispaniae regis*, quae extat in *selectis iuris nat. & gent. cap. 1. §. 3. seqq.* Valdeque mihi gratulo, quae ibi hac de re dixi, non displicuisse eruditissimo BARBEYRACIO, qui eandem sententiam (quod testamenta sint iuris naturalis) solide comprobat, ad *Pufendorf. lib. 4. cap. 10. §. 4. p. 512. seqq.* Sequitur vero ex dictis, testamenta etiam minus solennia obligare in conscientia, adeo, ut salua quis conscientia haereditatem, quae per testamentum minus solenne sibi contigit, adire queat: quemadmodum contra haeres ab intestato grauissime peccat, si ab haereditate excludat eum, quem nouit testatorem sibi succedere voluisse, hac saltem *αγοραση*, quod solennitates in testamento non fuerint adhibitae. Testamentum enim omnem valorem & efficaciam accipit a consensu testatoris: caeremoniae & solennitates ciuiles eo saltem pertinent, ne fraus & impostura accedat. Hinc si de consensu constet, in foro conscientiae rituum & caeremoniarum non amplius habenda ratio. Sed haec similiter quoque pluribus edisserui, in *dissertat. cit. §. 7. seqq.* Monenda interim talia sunt, cum ea & ad theologos, in quantum conscientiae habenda ratio, spectent.

** Naturaliter enim, quoad successionem ab intestato, omnes liberi eiusdem sunt conditionis, eodemque haberi debeant loco. Eodem itaque iure, quo per testamenta inaequalitas quaedam

quaedam introduci potest, nititur etiam praerogativa, qua prae reliquis gaudens primogeniti. De origine autem & fundamento huius iuris pluribus & ex instituto a me dictum, in *dissert. de successione primogenitorum*, quae extat in *selectis iuris nat. & gent. §. 7. seqq.*

§. XXII.

Quod si ergo testamentum condatur, amoris utique ratio postulat, * vt tum ille, qui testamentum condit, tum in quorum gratiam conditur, tum reliqui, qui in eo forte praeteriti sunt, sepositis omnibus pravis adfectibus, integre, sancte, & iuste, vbique se gerant, & ab omni fraudulencia, ac iniquitate sibi caueant.

* Regulae huic generali si locus relinquereetur, controversiae omnes de testamentis mox cessatae essent. Ad specialia descendere, nostri non fert instituci ratio.

§. XXIII.

Summa officiorum circa rerum dominium huc redit, ne alios rerum suarum dominio, * directe aut indirecte priuemus; adeoque, nec illicitis acquirendi modis vtendum, nec per vim aut fraudem, quae aliorum sunt, illis auferenda, *Exod. XX, 15. Ephes. IV, 28.* Si res aliorum, bona fide** ad nos peruenerint, eaeque adhuc in nostra sint potestate, quantum in nobis est efficiamus, vt ad dominum legitimum redeant.*** Quod si autem consumptae sint, vt tantum reddamus, par est, quantum facti sumus locupletiores. * Quod non minus de *fructibus*** quam de *rebus*, est intelligendum.

* Frustra enim ceteroquin introducta essent rerum dominia.

** Mala enim fidei possessor non tantum ad restitutionem, sed & ad poenam tenetur.

*** Etiam si dominus eam non repetat. De quaestione autem, si alius apud me rem alienam deponat, & verus dominus superueniat, eamque repetat, cui res sit restituenda, domino an deponenti? vid. HUGO GROTIUS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 10. §. 2. v. 4. add. PHIL. REINH. VITRIARIUS, institut. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 10. qu. 6.*

* Hoc ipsa ratio dicitur. *Contra naturam* esse, ait CICERO, *lib. 3. de offic. cap. 5. ex dominis incommo- dum suum augere commodum.* Addendum tamen, modo res aliunde non sit pensata. Si quis enim a fure rei sibi ablatae aestimationem consecutus est, ab eo, qui rem bona fide acquisiuit, nihil amplius petere potest; vid. VITRIARIUS, *l. c. quaest. 9.*

** Si fructus adhuc extent, omnes, tum naturales, tum industriales, sunt reddendi. Quid quid enim ex re mea est, meum est. Si consumti fuerint fructus, tenetur itidem ad restitutionem, si modo alias quoque tantum consumpturus fuisset. Nam in hoc locupletior censetur. De percipiendis non tenetur, quia nec rem habet, nec quidquam, quod rei loco succedit. Sed de his omnibus, vt & quaestionibus specialibus, quae hic moueri solent, vid. HUGO GROTIUS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 10. §. 2. seqq. add. PUFENDORFIUS de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 13. per integr.*

§. XXIV.

Tertium institutum vniuersale est *pretium rerum*, * quod intro-
ducen-

ducendum fuit, vt contractibus locus effet. Supponimus vero hic merito, quae de pretio, tum *communi*, ** tum *eminenti*, *** & vtriusque origine, natura, ac indole, alibi dicta sunt. Id saltem observandum, etsi ab hominibus pretia rerum introducta sint, non sine Numinis adprobatione hoc factum, merito censeri. * Posita enim dominiorum distinctione, necessario quoque admittendum est rerum pretium. Dominia autem a Deo adprobata esse, iam supra euitum est.

* Definiri solet pretium, quod sit quantitas moralis rerum & actionum, quatenus aliquem usum in vita communi habent, acque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint: vid. *elem. philof. pract. part. 1. cap. 4. sect. 4. §. 27.*

** Commune seu vulgare pretium vocatur, quod rebus aut actionibus ipsi inhaeret. Fundamentum pretii vulgaris esse utilitatem, quam res & actiones in vita hominum praebere possunt, PVFENDORPIUM secutus docui, *l. c. §. 33.* Sunt tamen, qui hoc non sufficere contendunt, sed, praeter utilitatem, addendum putant, vt omnibus non sufficiat, adeoque suo modo res rara sit. Ita vir doctissimus GOTTLIEB GERHARD TITIVS, ad *Pufendorf. de offic. hom. & cin. lib. 1. cap. 14. obseru. 331. p. 391.* quera & sequitur IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. ad iur. nat. & gens. lib. 5. cap. 1. §. 4.* Si tamen de sola aptitudine recipiendi pretium sermo sit, de qua PVFENDORPIVS loquitur, sola utilitas sufficere videtur. Sed, vt pretium actu imponatur, accedere debet, vt non omnibus sufficiat. Aqua si in tanta copia adsit, vt omnium vsibus sufficiat, fundamentum pretii habet, utilitatem. In eo aptitudo ad recipiendum pretium consistit. Vt actu imponatur pretium, ob abundantiam necesse non est. Quod si vero rara fiat, pretium omnino actu imponitur. Ceterum, cum in utilitate fundamentum pretii constituimus, hoc de vera non tantum, sed & de apparente utilitate est accipiendum. Immo plerumque rebus, apparentem utilitatem habentibus, maius pretium mortales statuunt, quam his, quae veram utilitatem habent. In latissima etiam vox *utilitatis* accipitur significatione, vt ea omnia, quae cupiditatibus mortalium grata sunt, denotet, etiam ea, quae delectationem adferunt & iucunda sunt, item, quae ad existimationem facere videntur. Hisce enim omnibus pretium statui, experientia docet. Intelligitur autem ex dictis, pretium omne respicere, primo quidem, res nullius vsus, seu quae nullam hominibus utilitatem, siue reuera, siue ex illorum opinione adferunt: tum & quae dominium non admittunt, siue quod per se in commercium non veniant, siue quod omne pretium superent. Ad priorem classem pertinent, e. g. omnes actiones, quae lege quadam diuina aut humana extra commercium positae sunt, vt adeo pro mercede eas obire non liceat, vti sunt rerum sacrarum dispensatio & administratio iustitiae. Si quis ergo sacrarum rerum dispensationem pro mercede suscipere vellet, magno se obstringeret crimine, quod *Simoniam* vocare solent, de quo deinceps. Ad posteriorem classem actiones pertinent, quae nobiliores sunt, quam vt aestimari queant, aut quibus ea praestantur, quae omne pretium superant. Quod si vero his, qui talia nobis praestiterunt, iterum aliquid tribuatur, non rei pretium, sed operae soluitur, & honorarium non meriti, sed occupationis, ferunt. Pertinent huc labores praceptorum & operae medicorum. vid. SENECA, de *benefic. lib. 6. cap. 15.* De causis, cur pretium vulgare intendatur, quas inter stulticia vanitasque hominum hanc vltimum locum tenet, item quo pacto pretia rerum, tum in statu naturali, tum in statu ciuili definiantur, vid. SAM. PVFENDORPIVS, de *iur. nat. & gens. lib. 5. cap. 1. §. 6.* & quae in compendio dixi, in *elem. philof. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 34.* add. IO. HENRICVS BOECLERVS, in *dissert. de mensura pretii*, p. 59. seqq.

CHEMNITIVS in locis theolog. *loc. de paupertate, cap. 5. p. m. 15.* ubi & ostendit, quo-
vique contractus sint considerationis theologicæ.

§. XXVI.

Contractuum varias enarrare species, huius loci non est. * Interim non praetermittendum, quod sicut in *contractibus onerosis* ** iuxta iustitiae stricte sic dictae leges cuncta exiguntur, ita in *beneficiis* *** charitati christianae vel maxime campus amplissimus aperitur: qua tamen minime abuti debent, in quos eiusmodi beneficia conferuntur. Quod autem ad illos contractus attinet, qui *aliquid aleae* continent, * plerique ita comparati sunt, ut lucri pravam cupidinem, aliosue adfectus inordinatos supponere videantur, unde & pro illicitis merito habentur. ** Nec enim vitae socialis ratio eiusmodi contractus requirit, cui potius ob incommoda, quae secum trahunt, plurima, prorsus repugnant. De *pactis accessoriiis* *** aliter censendum, quorum quaedam diserte in scriptura sacra adprobantur, additis tamen monitis, quo pacto caute circa ea versari debeamus. De *fideiussione* conf. *Proverb. VI, 1. 2. 3. seqq. XI, 15. XXII, 26. 27. Ecclesiast. VIII, 16. XXIX, 17. 18. seqq. De pignoribus & oppignoratione, Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. 10. seqq.*

* De diuisionibus, & praecipuis speciebus contractuum in compendio dixi, in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 18.* add. HUGO GROTIUS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 12. §. 2.* & qui prae reliquis diligenter hac in re versatur, GUIL. GROTIUS, in *enchiridio de princip. iur. nat. cap. 16. seqq.* ex theologia autem MARTINVS CHEMNITIVS, loco antea citato.

** uti sunt, *emptio & venditio, locatio & conductio, mutuum, societas.*

*** quales sunt, *mandatum, commodatum, depositum.*

* ut *fers diuisoria, sponsio, ludorum varia genera, lotaria, olla fortunata, assicuratio, &c.*

** Hoc, ludum, qui sortem supponunt, exemplo declarari potest. Diuersae equidem, tum generatim de ludis, tum speciatim de iis, qui sortem supponunt, theologorum aliorumque doctorum virorum, sunt sententiae. Nonnulli generatim omnes ludes damnant; alii eos, qui recreationis saltem causa instituuntur, & industria potius, quam sorte, nituntur, non illicitos esse, putant, ac eos, qui sorte constant, prorsus reiciunt; alii denique, nec eos ludes, qui sorte nituntur, prorsus damnandos, & tanquam per se illicitos, proscribendos esse, sed, si abusus absit, admitti posse, contendunt. Mediam sententiam plurimi theologorum, tum nostrae, tum reformatae ecclesiae defendunt, qui saltem in eo consentiunt, ludes, qui sorte nituntur, illicitos esse. Legendus hac de re ex nostratis IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. exercit. 7. p. 892.* ex reformatis GISEBERTVS VOETIVS, in *disceptatione de lusu aleae a censuris vindicata, & Vltraestiano MDCLX. edita, qua suam sententiam contra THOMAM GATAKERVM defendit.* Ex Pontificiis huc etiam referendus IO. BAPTISTA THIERS, in *traictu de ludis & recreationibus (traité des jeux & des diuersifemens)* Parisiis anno MDCLXXXVI. edito, ubi plurimis patrum, & tum suae, tum & reformatae ecclesiae doctorum testimoniis, hanc sententiam confirmat. Vltimam vero sententiam, quod nec omnes ludi, qui sorte constant, seu illiciti, si abusus absit, reiciendi sunt, ex re-

centioribus cum primis defendendam suscepit IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologus celeberrimus, in *tractatu de ludis, qui sorte constant, (des jeux de bazar)* qui cum aliis eiusdem auctoris dissertationibus, ad casus conscientiae spectantibus, Amstelodami anno MDCXCVII. prodit. Laudata autem, tanquam secundum haec in re confitentibus, ex nostratibus quidem FRID. BALDVINVM, & IO. SCHMIDIVM, ex reformatis autem CALVINVM, PERKINSVM, GATAKERVM, BURMANNVM, WITICHIVM, aliosque; *cap. l. pag. 198.* Eandem causam tuendam haud ita pridem suscepit vir eruditissimus & saepe nobis ex merito laudatus IO. BARBEYRACIVS, in *tract. de ludis (traité du jeu)* anno MDCCIX. edito, in quo praecipuas circa hoc argumentum quaestiones, iuxta principia iuris naturalis, doctrinaeque moralis, enodare aggressus est. Praecipua illorum fundamenta, qui quosdam ludos, etiam ex illorum genere, qui forte nituntur, si abusus absit, licitos esse contendunt, haec sunt: 1) et si homo cum in finem conditus sit, non ut rebus ludicris, sed seruis occupationibus, tempus transigat, cum tamen, quod alterna caret requie, durable non sit, nam ex ratione, tam ex scriptura manifestum esse, relaxare quandoque animum, & defatigatas corporis animique vires reficere, non esse nefas; 2) cum quilibet rerum suarum habeat dominium, licitum esse, bonorum quandam partem recreationibus suis impendere, siue ludendo hoc fiat, siue alia ratione; 3) ludos nusquam in scriptura sacra esse prohibitos, ita quidem, ut ne nomen quidem ludorum in nouo testamento occurrat; 4) doctrinam euangelicam non aliter accipiendam, quam ut cum iure naturae conueniat, nec rigore nimis, quae de mortificatione, & abnegatione sui ipsius, in euangelio dicuntur, interpretanda; 5) vitia hominum ludis abutentium, non esse imputanda ipsis ludis, qui, si secundum rectae rationis ductum, legitimo tempore, & modo, instituantur, vitio careant. Qui contra ludos, speciatim & eos, qui forte nituntur, ceu illicitos, & qui a moribus hominis christiani procul abesse debent, reiiciunt, sequentibus vruntur rationibus: 1) quod illi, qui salutem suam cum metu ac tremore operari debeant, *Phil. 11, 12.* non possint, nec debeant, cogitationes suas ad res ludicras, aut ludos, conuertere; 2) & licet corpus ac anima recreatione quadam opus habeant, haec tamen longe rectius, & securius, alia ratione posse obtineri, quam per ludos; 3) praesertim, cum ludi variis peccandi occasionibus homines exponant, quas euitare potius, quam consecrari, homines christiani debeant; 4) tempus inaeestimabile, quod redimendum, iuxta monitum Pauli, *Ephes. v, 16.* non ita perdendum, ut in rebus inutilibus & ludicris ponatur, cum certum sit, quod eius quoque aut recte aut male collocati, rationem Deo aliquando reddere teneamur; 5) bonorum quoque a Deo nobis concreditorum rationem Deo reddendam: non itaque in hominis positum est potestate, pro lubitu eorum abalienare partem, cum iis ad sui & aliorum uti debeat conseruationem; 6) incommoda ludos sequi plurima; praesertim in ludis, qui sorte nituntur, saepius contingere, ut, si res ex voto quibusdam non succedat, in voces impias, blasphemias, & horrendas erumpant; atque hoc eo esse execrabilius, quod ipsam velut prouidentiam Numinis accusare videantur, per quam contigerit, ut aliter, ac ipsi voluerint, res ceciderit; 7) ut ludi, qui lucri causa instituantur, auariciam, vitium omnium pessimum, pro fundamento habent, ita reliqui omnes prauos adfectus excitant atque alunt. cupiditatem, metum, iram, odium, &c. Christiani autem hominis pariter ac viri sapientis est, compescere potius, quam excitare adfectus, eaque in re omne studium, omnemque laborem ponere; 8) in ludis, qui lucri causa instituantur, contingere fere aliter non potest, quam ut quis bonorum, quos alter habet, partem acquirat, aut suorum partem amittat. Vtroque modo peccat gravissime. Si prius sit, alter bonis suis priuatur, quae aliquando ad sui aut suorum sustentationem illi necessaria esse poterant; si posterius, seipsum iis priuatur, quibus longe rectius uti poterat, immo, quae & ipsi aliquando eiusque liberis necessaria esse poterant; 9) circa ludos, qui forte nituntur, speciatim nonnulli addunt, quod fors specialem supponat prouidentiam diuinam. *Proverb. xv, 33.* Hominis itaque profani est atque impiorum tam sacra ad suas adimplendas cupiditates abuti. Non eisdem nescio, quae cum IO. LA PLACETTE, tum IO. BARBEYRACIVS, locis citatis, prolixè ad hoc argumentum regerunt; nec effate ista generalia de sorte, ad ludos, speciatim, qui sorte ni-

antur,

runtur, extendenda aſſeuerauerim, ita vt circa eos quoque ſpeciali quadam] ratione diuina prouidentia verſetur: interim certiffimum eſt, eos, qui res ſuas ludis committunt, ſubinde ſpecialiori quadam ratione ad diuinam prouidentiam reſpicere; quam *fortunam* vocare ſolent, illaque auſu plus quam impio ac profano, ad turpiſſimas ſuas cupiditates abuti; 10) eſto denique, poſſe ludos quosdam innocenter a quibusdam inſtitui, ſcandalum tamen praebent, qui ſuo exemplo eos veluti adprobant. Nec ſufficit regerere, ſe innocenti quadam ratione ludos inſtituere: ad hoc enim alii non attendunt, qui epidemico ludendi morbo correpti ſunt; parum illi curant, quacunque ratione alii ludos inſtituant, modo exempla habeant, ad quae prouideant, quod alii quoque, praefertim viri honeſti, & in auctoritate conſtituti, ludant. Ita ergo tuo exemplo aliorum perdes animas. Nec iuuabit te excepiſſe, ita multis aliis rebus abſtinendum eſſe, quas itidem in peccandi occaſionem alii rapere queant. Diftinguendum enim inter ea, quae ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, & quae non ſunt neceſſaria. Vt prioribus nos abdicemus, nemo a nobis exigere poterit: a poſterioribus, ſi aliorum hoc ſalus poſtulet, omnino abſtinendum. Non deſunt equidem, quae diſſentientes, contra haecenus allata regerant, ſed eiusmodi ea deprehendo, vt ab hacce me dimouere nequeant ſententia. Contra ad rationes, pro ſententia contraria ſupra allatas, reſpondere longe eſt facillimum. Nimirum 1) concedimus, quod non ſit nefas, relaxare quandoque animum, & labascentes vires reficere: ſed quod per ludos hoc fieri debeat, negamus. Aliae ſuppeditae rationes, longe honeſtiores, quibus corpus pariter ac animus refici queat. Ludis ad hoc non opus eſt, qui ad minimum peccandi occaſionem praebent, abisque ſunt ſcandalo; 2) rerum equidem ſuarum quilibet habet dominium, ſed vt bonis ſuis ad ſui aliorumque neceſſariam conſeruationem vtatur: ſecus ſi fecerit, eorum, quae ſibi concredata ſunt, rationem ſe Deo redditurum, ſciat: 3) eſt ludorum diſcretas in ſcriptura ſacra non iniicitur mentio, ſufficit tamen, quod eiusmodi in ea contineantur principia, ex quibus euidenter, eos illicitos eſſe, colligi poteſt: apud Ebraeos, qui alea aut talis lucri aliquid ſibi feciſſet, furſi reus erat, ex iure a maioribus ſuperinducto: aut ſi iudaicum gentiliſſi certaiſſet, ad minimum interdicitum de non incumbendo rebus inanis violasſe, cenſebatur; conf. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. 6. cap. 11. 4)* doctrina euangelica nihil equidem continet, quod iuri naturali repugnet. Sed ius naturale dupliciter conſiderari poteſt, vt ex tota noſtra tractatione patet, aut ſecundum principia rationis, aut ſecundum principia reuelationis. Doctrina euangelica ius naturae, poſteriori modo conſideratum, ſupponit. Et ea quidem ratione ludi etiam iuri naturali, ſecundum reuelationem, repugnant. Quae vero de mortificatione & abnegatione ſui dicuntur, in molliorem non trahenda ſunt parte, quam res ipſa aut verba permittunt. Non tantum enim vna eademque formula idem ſaepeſ exprimitur, ſed de eadem re formulae diuerſae eodem collimantes, adhibentur. Praeterea, qui vim imperumque prauarum cupiditatum nouit, ſeueriori coercionem, quam ſcriptura hiſce formulis innuit, opus eſſe, non dubitabit; 5) abuſum recte damari, ſed hunc a legitimo vſu abeſſe poſſe ac debere, facile dicitur. Ad rem ipſam cum ventum fuerit, non tam facile hoc eſſe, intelligitur. Vix enim fieri poteſt, vt abuſus euitetur. Vnde rectius & ſapientius agunt, qui ſera ipſam euitant. Ceterum quaeri hic etiam ſolet, an, qui per ludum aliquid acquiſiuit, ad reſtorationem teneatur? Certum namque, eum, qui iſta ratione aliquid acquiſiuit, iniuſtum eſſe poſſeſſorem, & non magis retinere illud poſſe, quam ſi furto abſtuliſſet. Cum vero is, qui eam bonorum ſuorum partem amiſit, in id conſenſit, non videtur illi fieri iniuria, ſi nihil illi reddatur. Conſultum ergo nonnulli putant, vt inter pauperes quis diſtribuat, quod hac ratione acquiſiuit: quod ita tamen capiendum, vt in certis caſibus ipſi potius, qui ſua per ludum amiſit, reſtitutio faciendae ſit, vt recte monet, qui totam hanc quaestionem accuratè tractat, B. PHIL. JACOBS SPENERVS, in *reſponſ. theolog. Germ. part. 2. p. 342. ſeqq.* Quod de ludis diximus, id de aliis quoque nonnullis contractibus, qui aliquid aleae continent, e. g. ſponſionibus, oſſa fortunae, lotaria, aſſecurationibus; cenſendum videtur, eos omnes eſſe illicitos. Nihil namque aliud, quam inordinata, per compendium aliquid acquirendi, cupiditas, homines ad eos inducere videtur. Bona quoque & opes hunc in finem nobis conſeſſae non ſunt, vt

eas casu fortuito exponamus. Taceo incommoda, prauosque adfectus, quibus eiusmodi contractus non possunt non occasionem præbere. Excipiendæ tamen videntur lotariæ, quæ in usum pauperum instituuntur. Ad eas enim qui aliquid confert, potest intentionem habere, pauperum comoda promouendi. Sed cum nonnulli etiam intentionem habere queant, etiam hic lucrum aliquod captandi, scrupulus remanet, an & hæc quoque recte instituantur? cum prauis hominum cupiditatibus occasionem suppeditare videantur. Sed hoc in medio relinquo.

*** De quibus dictum in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 41.*

§. XXVII.

Circa contractum mutui celestis occurrit quaestio de *usuris*. De quibus rectissime pronuntiatur, cuncta ad regulam charitatis hic esse exigenda. Qui enim erga alios ita se gerit, prout charitas postulat, non peccat. Quæ ergo ab hominibus opulentis, ex nostra pecunia lucrum capientibus, moderate accipiuntur vsuræ, non sunt illicitæ.* Nec enim cum charitate hoc pugnat. Cumque ex aliis rebus fructum percipere liceat, nulla adferri ratio potest, cur idem non liceat ex pecunia.

* Vt multis probemus, vsuras esse licitas, necesse non est. Non enim dicimus, eas esse præceptas, (præcepto speciali, ceteroquin enim in omnibus actionibus, quæ non sunt malæ, generalem subesse obligationem, supra diximus,) sed licitas. Vt autem constet, aliquid esse licitum, sufficit, si nulla lex adferri queat, qua prohibeatur. In vsuris autem, si ita comparatæ sint, ne contra charitatem peccent, ita se res habet. Ex abundanti tamen eas licitas esse, nonnulli probant ex regula Christi, *Matth. VII, 12. omne, quod vultis, ut faciant vobis homines, vos etiam ipsis facite.* Aequum ergo est, ut in lucri, quod ex nostra pecunia accipiunt, qui ea vtuntur, participationem nos admittant, cum & ipsi ad eam admitti vellent, si nos ex illorum pecunia, lucrum perciperemus. Probant idem ex regula apostoli, *2 Cor. VIII, 13. cum beneficiæ hunc figit terminum, ne nobis sit *ἰσχυρὸς*, alteri *ἄνωγος*, *ὅτι ἵς ἰσχυρὸς*;* item ex paritate contractuum aliorum, emphyteuseos, antichreseos, & reliquorum eiusdem generis. conf. B. IO. GERHARDVS, *loc. theol. de mag. polis. p. 914. seqq.* MARTINVS CHEMNITIVS, *loc. theol. loc. de paupertate, cap. 6. p. 157. seqq.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. disp. 8. §. 6. p. 868. seqq.* qui & recte monet, sermonem hic esse de vsura *compensatoria* & *negotiatoria*, lucri cessantis, damni emergentis, & officii indebiti, cellati in homines lautioris fortunæ, lucrum aliquod & nostra pecunia captantes. Turpiter autem hic se traduunt Pontificiorum moralistæ, qui, dum acriter contendunt, omnes vsuras esse illicitas, adeo, ut hæc *sis sit, si, faenus carere peccato, dicatur*, lepidissimis tamen commentis, aliisque rebus impostis nominibus, vsuris iniquissimis locum concedunt, quorum stultitiam merito ridet LVDOVICVS MONTALTIUS, *epist. prouinc. epist. 8. p. m. 206. seqq.*

§. XXVIII.

Neque obstant leges diuinæ, quæ vsuras prohibere videntur,* *Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. seqq. Deut. XXIII, 19. seqq.* Prohibitio enim *Exod. XXII, 25. & Leuit. XXV, 35.* restringitur ad pauperes, a quibus vsuras accipere, omnino charitati repugnat. Sic & *Deut. XXIII, 19.*

Israeli-

Israelitae vsuras accipere prohibentur, sed a fratribus. * Praeterea, cum iis permittatur a peregrinis vsuras accipere, manifestum est, causam huius legis esse specialem, ipsamque adeo legem inter particulares Ebraeorum, referendam.

* Ob terrae Canaan enim conditionem, aliasque rationes, Deo causae iustissimae erant, cur Israelitis omnes cuiuscunque generis vsuras a fratribus accipere, prohiberet. Sed, quod generatim ad omnes homines hoc extendendum non sit, patet, quod *Dei. XXIII, 20.* diste dicitur: *extraneum* *וְאֵת מֹרְדֵבִים*. Quod tamen non de praeepto, sed de permissione tantum, est intelligendum, ob alienigenis scilicet, illis licitum esse, vsuras accipere. Vsurae vero intelliguntur, quae charitati & aequitati naturali non repugnant, cum nec peregrinum opprimere fas sit, ipsos Israelitas huius officii admonente Deo; *Exod. XXIII, 9.* Sunt, qui speciatim residuos Cananaeos intelligi putant, quorum bona ceteroquin Iudaeorum fuerint. Ita AEGIDIUS HVNNIVS ad 2 *Cor. VIII.* Sed si de licitis & aequitati naturali non repugnantibus vsuris hoc capiamus, non video, cur speciatim ad Cananaeos permisso illa vsurarum sit restingenda. conf. AVG. PPEIFFERVS, *dub. vixat. cent. 2. loc. 15. p. 274. seqq.* Praecipue equidem sententiae illorum, qui vsuras quasdam licitas esse statuunt, obitare videtur generale illud seruatoris effatum: *δανύζης μὲν κτελεζόντες*, *Luc. VI, 35.* Hoc ipso enim omnes simpliciter reicere vsuras videtur. Nonnulli equidem verba haec ad ductum versionis Syriacae reddunt: *nullius rei spem auferentes*, scilicet proximo, vt sensus sit, nihil proximo, mutuo aliquid accipere cupienti, denegandum esse. Probatque pluribus LVDOVICVS DE DIEV, qui eandem sententiam defendit, *κτα- κίζης* idem subinde esse, ac *desperare facere, spem alicui auferre*. Sed receptam sententiam confirmat *κτελεζόντες* eorum, qui nihil mutuum dant, nisi ea spe, vt *τὰ ἴσα* recipiant, vt adeo sensus sit: *nihil ab eo, cui mutuum dederitis, sperantes*. Hanc interpretationem suam etiam calculo comprobant CLAVDIVS SALMASIVS, atque ISAACVS CASAVBONVS, apud CALOVIUM, ad *b. l.* Ad rem ipsam quod attinet, hic non de mutuo officioso, sed de elemosynis sermonem esse, adeoque ad vsuras compensatorias & negotiatorias haec verba minime trahenda esse, viris doctis iam pridem obseruatum est. Docere enim vult seruator, vt totus sermonis scopus ostendit, quo pacto nos gerere debeamus, non erga diuites, qui ex pecunia nostra lucrum capiunt, sed erga pauperes, qui pecunia nostra ad suas necessitates vtuntur, & his ita mutuo dandum docet, vt nihil iterum ab illis speremus. confet. ABRAH. CALOVIUS, ad *b. l.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, loco antea citato. Sed de his & reliquis, quae vulgo contra vsuras obiici solent, vid. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iudica discipl. Ebraeorum*, lib. 6. cap. 9. & 10. IO. ADAMVS OSIANDER, ad *Grot. lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 12. §. 10.* BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 6. quaest. 1.* IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traites sur des matieres de conscience, trait. 2. p. 74. seqq.* item, qui ex instituto de vsuris & foenore Trapezitico scripserunt, vt CAROLVS MOLINAEVS, CLAVDIVS SALMASIVS, aliique.

§. XXIX.

Quantum ia vsuris accipere liceat, lege diuina vniuersali definitum non est. Charitas iterum hic erit pro regula, ne tantum accipiantur, vt inde alteri damnum adferatur. Quod si lege ciuili determinatum sit, quantum accipere liceat, peccant, qui plus aut accipiunt, aut exigunt, peccant tamen etiam, qui non plus, immo minus accipiunt, siquidem & hoc illi, a quo vsurae exiguntur, damnum adferat. Et hinc, quatenam vsurae illicitae sint, constat, * quas qui aut exigunt, aut acci-

accipiunt, grauissimo se obstringunt crimine. conf. *Psal. XV, 1. 5. Prouerb. XXVIII, 8. Ezechiel. XVIII, 7. seqq.*

- * De illicitis vsuris forte loquuntur plerique patrum, qui vsuras damnant. Namque aut hoc modo intelligendi sunt, aut ultra, quam fas est, progressi sunt, dum omnes prorsus sine discrimine vsuras damnarunt. Quod & de canonibus conciliorum est intelligendum. Dicta ista patrum & canones conciliorum, praeter alios collegit ANTONIVS THYSIVS, in tractatu posthumo, de *usura & foenore*, quem cum aliis suorum testimoniis, ediderunt theologi Vltraiectini anno MDCLVIII. Recte autem obseruat HUGO GROTIUS, in antiquis canonibus nullum esse, qui foenus exercentes omnes promiscue a communione submoueat, quod factum est posterioribus seculis. Solis his, qui in ecclesia munere aliquo conspicui erant, eum quaestum interdici, canone apostolico, vt vocant, XLIV. Laodicaeno IV. Nicaeno XVII. Africano V. & XVI. Causam haud dubie, fuisse, quod hi, qui in saeculo erant ordine, non tantum crimine omni, sed & suspicione auaritia vacare deberent.
- Sed idem quoque ex HARMENOPVLEO obseruat, primum Leonem, imperatorem, existimantem, omne foenus christiano interdixit, lege id ipsum communi sanxisse; ad *Luc. cap. VI, 35.*

§. XXX.

Quae regentorum circa contractus sint officia, ex dictis fere colligere licet. Charitatis scilicet pariter ac iustitiae ratio postulat, ne quid committamus, vnde damnum aliquod in alterum redundare queat. * Idque in contractibus, quos *beneficos* vocant, ostenditur, si ita nos geramus, ne alterum, beneficium nobis exhibuisse, poenitere queat. In *onerosis* idem demonstratur, si leges contractus accurate obseruemus: sed tamen charitatis quoque est, ne erga illos, qui praeter culpam suam leges istas tam accurate obseruare nequeunt, nimis rigorosi simus. Hinc specialia, circa singula contractuum genera, facile diiudicare licet. ** Quo pacto autem obligationes, ex pactis contractibus oratae, soluantur, alibi exponitur. ***

- * Summa ceteroquin officiorum in contractibus haec constitui solet; *seruandam esse in omnibus contractibus aequalitatem.* Quod quo pacto tum in onerosis, tum beneficiis, procedat, ostendi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 42.* interim cuncta ad amorem redeunt. Qui alterum amat, iustitiae quoque erga illum studebit, cauebitque sibi, ne illum vlla ratione laedat, nec sua illi vnquam denegabit officia, operamque dabit, ne ex beneficiis, quae in se conferuntur, damnum redundet in alios.

- ** Quae paucis & in compendio indicaui, in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. §. 43.* add. HUGO GROTIUS, de *ivr. bell. & pac. lib. 2. cap. 12. §. 9. seqq.* & SAM. PVFENDORFIVS, de *ivr. nat. & gent. lib. 5. cap. 3. & seqq.*

- *** in *elem. philos. pract. l. c. §. 44.* add. PVFENDORFIVS, *l. c. lib. 5. cap. 11.*

§. XXXI.

Quod ad officia haecce hypothetica, haecenus exposita, iure diuino obligati simus, probatur ex illo, quod supra posuimus, principio, alios homines sincere amandos. Atque hoc & vnionis cum Deo ratio requirit, vt & imaginis diuinae in nobis restauratio. Per mendacia vero

vero, charitatisque defectum, & varia iniustitiae genera, diabolo potius, quam Deo, homines similes redduntur. *Ioan. VIII, 44.* Hinc & talia ad veterem hominem referuntur, quae exuere iubemur, *Ephes. IV, 22, 23, seqq.* Sed probatur idem ex praeepto decalogi tum octauo, tum septimo. In illo enim, dum mendacia prohibentur, simul veritas & sanctitas in sermone praecipitur: in hoc autem, dum, vetantur furta, simul iustitia & integritas in administrando rerum dominio, & contractibus, omnibus ac singulis, iniungitur.

§. XXXII.

Speciatim & ex iis scripturae sacrae hoc patet oraculis, quibus veracitas, rectusque sermonis usus, commendatur, *Ephes. IV, 25. Psalm. XV, 1. 2. 3.* quibusue sermonem ita dirigere iubemur, ne aut obrectationibus, *Psalm. L, 19. 20. Ecclesiast. XXVIII, 15. 23.* aut sermonibus frivolis laedamus alios; *Ephes. IV, 29. Prouerb. X, 19. Ecclesiast. XXVIII, 28. 29.* item, quibus furta prohibentur, & recta bonorum administratio iniungitur; *Ephes. IV, 28. Ezechiel. XXXIII, 15. 16. Habac. III, 6. 1 Cor. VI, 10.* add. *1 Tim. VI, 17. 18.* & denique, quibus iustitia & aequitas in contractibus commendatur. *Leuit. XIX, 11. 13. 35. 36. Deut. XXV, 14. Prou. XI, 1. XVI, 11. XX, 10. 23. Hof. XII, 8. Mich. VI, 9. 10. seqq. 1 Thess. IV, 6.*

§. XXXIII.

Officiis haece, speciatim circa sermonem, repugnat, *mendacium*; * quo nomine intelligitur discrepantia verborum aut signorum a nostris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi ius aliquod habebat: quod si ius nullum habuerit, vocatur *falsiloquium*. Ad mendacia etiam pertinent omnes *aequiuocationes & reseruationes mentales*, ** per quas ius alterius laeditur. Huc etiam merito refertur omnis sermonis abusus, per *susurros & detractiones*, *Rom. I, 30. conuitia*, *1 Cor. V, 11. maledicta*, *1 Cor. VI, 10. adulationes*, *Aetor. XII, 22. iactantiae*, *Rom. I, 30. derisiones*, *2 Reg. II, 23.* omnes item *sermones obsceni, & ioci*, qui christianos non decet, *Ephes. V, 4.*

* Omne itaque mendacium, si vocem ista capias, ut eam hic accipimus, inuoluit vitium, & peccatum est longe grauissimum. Falsiloquium pro diuersitate circumstantiarum, interdum vitio careere potest, interdum cum eo potest esse coniunctum. Nonnulli vocem *mendacii*, ad quaeuis falsiloquia extendentes, occasionem disputationi praebuerunt, dum alii hoc etiam sensu omnia mendacia damnarunt, omnemque veritatis dissimulationem illicitam esse contenderunt; ut *AVGVSTINVS*, in libro *de mendacio ad Consentium*, in quo dum contra Priscillianistas, mendacii ac periurii ad fidem suam occultandam vtentes, eaque licita esse affirmantes, disputat, eousque progreditur, ut omne falsiloquium, omnemque fictionem, & veritatis dissimulationem, ceu peccaminosam reiciat. Eandem sententiam confirmare & propugnare ex recentissimis aggressus est, *IO. LA PLACETTE*, dans les diuers traites sur des matieres de conscience, 1748. 1. cap. 3. p. 12. seqq. Alii contra

distinguunt inter mendacium iocosum, officiosum, & iniuriosum: & hoc illicitum, illa autem licita esse contendunt. vid. praeter alios LAMBERTVS DANAEVS, *erbic. cbrist. lib. 2. cap. 6.* Verum cum perperam supponatur, iocosum & officiosum mendacium licitum esse, merito haec sententia reiicitur ab aliis. Recte cuncta procedent, si discrimen primo inter mendacium & falsiloquium, probe teneamus. Hoc enim positum, omne omnino mendacium illicitum esse, asserimus. Hoc patet ex luculentis scripturae oraculis, quibus generatim omne mendacium damnatur, *Leuit. XIX. n. Prouerb. VI. 16. 19. III. 5. Epbes. IV. 25. Coloss. III. 9.* De mendacio enim proprie sic dicto ibi sermonem esse, res ipsa, & coniunctis in hisce locis cum mendacio vitia reliqua, docent. In hoc etiam sensu, diabolus auctor & inuentor mendacii dicitur, *Iean. VIII. 44.* Quod autem ad falsiloquium attinet, licet alius per illud non laedatur, non tamen inde sequitur, quod semper sit licitum. Respicendum enim ad intentionem, mentisque dispositionem, & alias circumstantias: & tum fieri potest, ut quandoque vitio careat, iuxta ea, quae supra de simulatione & dissimulatione diximus, quandoque cum vitio grauissimo sit coniunctum. Eundem in modum rem omnem recte expedit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotationib. ad instit. catechet. Conrad. Dieterici, p. 85.* Notandum, inquit, quod aliud sit mentiri, aliud veritatem quandoque occultare: illud culpa non caret, sed peccatum est, hoc vero non semper est peccatum in se. Accidit enim interdum, ut quis non teneatur ex mente alterius respondere, ubi cum veritatem occultat, non peccat.

* Cum acquiuocati num varia sint genera, hic tamen talis intelligitur, quando aliquis data opera sermone ambiguo vitur, ita quidem, ut alter non possit non sensum a mente loquentis plane alienum, arripere. Restrictio autem, siue reseruatio mentalis est, quando verbis quidem planis & perspicuis vtitur, sed aliquid, quod ad complendum sensum pertinet, in mente retinemus, ut adeo rursus alterum in errorem conici necesse sit. Cum ergo acquiuocationes & reseruationes mentales, ita acceptae, supponant intentionem fallendi alios, idque Iesuitae insuper, & recentiores quidam Romanae ecclesiae, moralistae, quos vocant, eousque extendant, ut promiscue, etiam ubi interrogans ius quaesitum veritatem explorandi habet, acquiuocationes & restrictiones mentales locum inuenire, contendant, summae merito impietatis hanc doctrinam non tantum nostrates, sed nonnulli ex ipsis Pontificiis damnarunt. conf. LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epist. provincial. epist. 9 p. 236. seqq.* ANDREAS RIVETVS, in *explic. decalogi, p. 397.* BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 7. 10.* LA PLACETTE, dans les diuers traités sur les manieres de conscience, *trakt. 1. cap. 8. vsque ad 16. p. 36. seqq.*

§. XXXIV.

Grauiissima etiam circa sermonem, peccati species est *falsum testimonium*, idque iudiciale, quod diuersa ratione tum ab actore, tum a reo, tum ab aduocato, itemque a teste & iudice, perhiberi potest; specialiori tamen quadam ratione a teste; vid. *Matth. XXVI. 61. Actor. VI. 13.* Idem de *periuurio* censendum; omnique iuramentorum abusu. Quae peccata eo grauiora sunt, quia Deum immediate laedunt, & eius quandam abnegationem expressam inuoluunt. Ideoque & comminatio ista, secundo decalogi praecepto addita, merito specialiori quadam ratione ad ea refertur. *Exod. XX. 7.*

§. XXXV.

Contra officia circa rerum dominium peccatur per *furta*, siue crassiori, siue subtiliori ratione, directe aut indirecte, commissa, *rapi-*
nas,

*pinas, sacrilegia, peculatus, plagiatas, & alia crimina in vita humana frequentissima.** Referas huc & *plagium literarium,*** dum viri docti quandoque aliorum labores sibi vindicant, & inuitis auctoribus, pro suis venditant. Porro, quod ad contractus attinet, peccatur circa eos, per *fraudes, dolos, imposturas* quasuis. Iniusti contractus, & praestigiæ ac corruptelæ circa eos *stellionatus* nomine venire solent. Pertinent huc etiam *vsuræ* illicitæ & immodicæ. Hæc enim omnia in septimo decalogi præcepto prohibentur. *Exod. XX, 15. add. Eph. IV, 28.*

* Addenda hic ea peccata, cum pro pecunia venditantur res aut actiones, quæ in commercio non veniunt, inter quæ eminent crimen *Simoniae*. Nomen hocce habet a Simone mago, qui facultatem docæ extraordinariæ Spiritus Sancti conferendi, a Petro pro pecunia impetrare volebat, grauissime ideo ab eo reprehensus, *Apost. VIII, 19. seqq.* Obtinuit inde, vt, si quis res spirituales pro pecunia obtinere vellet, crimen hocce *Simonia* vocaretur. Successu tamen temporis, aliter ista vox accipi coepit, ita vt illis quoque, qui res ac redditus, vel commoda, functionibus spiritualibus dedicata, sibi vindicare vellent, *Simoniae* turpis nota inureretur. Hoc enim e re sua esse, existimabant Romani pontifices, vt hæc ratione opes ac diuitias per fraudem ac nequitiam acquisitas eo iustius tueri possent. Cumque nonnulli intelligerent, non satis hæc cum eo crimine, quod Petrus in Simone reprehendit, conuenire, vt vulnere huic medelam adferrent, duplicem *Simoniam* constituerunt, quarum altera iure diuino, altera iure ecclesiastico prohibita esset. conf. PETRVS DE MARCA, *de concordia sacerdot. & imper. lib. 9. cap. 21. & 10.* SCHILTERVS, *de libert. eccles. German. lib. 3. cap. 9. §. 13.* Sed clauem huius distinctionis nobis suppeditat vir cordatus & ingenuus, IO. LAYNOIUS, *in veneranda ecclesiae Romanae circa Simoniam traditione, obseruat. 7. p. m. 279.* Cum enim probasset, hæc distinctionem olim ipsis Romanis pontificibus, conciliis, & ecclesiasticis tractatoribus fuisse ignotam, quaestionem proponit, quo sine & consilio ista distinctio fuerit introducta? & respondet: *quaerenti mihi, & diu multumque cogitanti, alia cassâ nulla occurrit, nisi ut Romanae curiae Simonia excusaretur.* Quod plurius deinceps comprobatur, immo eoque Romanorum pontificum deinceps processit impudentia, vt regibus & imperatoribus, iniuste sibi erepta vindicare iterum conantibus, aut iniquis istorum praesulum ausibus resistentibus, *Simoniae* inurere notam, non dubitarent. Sed falsæ istæ & spuria *Simoniae* species, procul facessant. Nec tamen etiam, qui pro labore stipendium accipit, pro re spirituali accipere mercedem censendus, aut *Simoniae* arguendus est. *Dignum enim mercede operarium,* pronuntiauit ipse seruator, *Luc. X, 7. conf. 1. Cor. IX, 6. seqq.* De honorario post confessionem & impetratam absolutionem, (nummum confessionarium alii vocant) dubium laboris posset; quod tamen mox cessabit, si quis finem & scopum consuetudinis huius consideret. Interim, quia multis, praesertim rerum ignaris, speciem *Simoniae* praebere potest, iam pridem viri cordati optarunt, vt ea consuetudine abrogata, alia ministris ecclesiae sustentandi iniretur ratio.

** Inter eruditorum peccata, *plagium* quoque *literarium*, recte refertur. Siue autem pro furto, siue pro meadacio habeas, qua de re eruditi inter se disputant, perinde est: sufficit quod peccatum sit grauisimum. Cum vero non vnius generis sit *plagium*, diuersaque animi vitia in eo subinde concurrant, de eius quoque turpitudine diuersimode pronuntiandum. conf. IACOBVS THOMASIVS, *de plagio literar. theore. 3. §. 37. seqq. p. 15. seqq.* & IO. CONRADVS SCHWARZIVS, V. C. *de plagio literario cap. 6. vbi de varia plagii turpitudine agit, & cap. 7. in quo an plagium furto turpius sit? disquir.*

§. XXXVI.

Cum denique & ad hæc officia rite præstanda, certis mediis excitandus homo sit, ad ea non minus adhibenda, quam ad impedimenta remouenda, quilibet iure diuino est obstrictus. Media cuncta ad sincerum proximi amorem redeunt. Qui enim recte amat, is demum operam dabit, ne aut in sermone, aut in dominii vsu, aut in contractibus, vlllo modo, directe aut indirecte, alios laedat. Quæ autem media sint excitandi amorem, iam ex supra dictis constat. Nec tamen prætermittendæ sunt promissiones diuinæ, illis factæ, qui hisce officiis satisfaciunt. *Psalm. XV, 3. 1 Petr. III, 10. 11.* aut comminationes, illos ferientes, qui hæc officia non obseruant. *Prouerb. XII, 12. XX, 10. 23. 1 Cor. VI, 10.* Impedimenta, ex philautia praua oriuntur plurima, speciatim *voluptas, & ambitio*, maxime autem *auaritia*, quæ omnis iniustitiæ in verbis & factis mater, recte dicitur. conf. *Prouerb. XXIII, 4. 5. Ecclesiast. XXVII, 1. 1 Tim. VI, 9. 10.* Accedunt præiudicia, de peccatorum quorundam leuitate, impunitate facile in foro diuino obtinenda, necessitate se suosque, etiam cum aliorum damnis, conservandi, similiaque.

CAPITIS TERTII

SECTIO VI.

DE

OFFICIIS CONIVGV M,
PARENTVM ET LIBERORVM,
DOMINORVM ET SERVORVM.

Σύνοψις.

*EX*certis hominum statibus, isidem officia oriuntur hypothetica, §. I.

Quinam isti status sint? §. II.

Primo hinc de matrimonio agendum, cuius indices ex prima institutione, æstimanda, §. III.

quæ paucis declaratur, §. IV.

An & quousque in statu post lapsum, matrimonium ad primam institutionem exigendum? §. V.

Quæ circa illud in statu post lapsum speciatim obseruanda, §. VI.

Colligitur ex dictis, deliberato consilio, eaque, qua decet, intentione, matrimonium ab iis

ineundum, qui ad eius finem consequendum sunt idonei, §. VII.

An & quousque ad matrimonium ineundum homines sint obligati? §. VIII.

Vnius tantum viri, & vnius foeminae, in matrimonio debet esse coniunctio, omnisque ad illicita est polygamia simulanea, §. IX.

Perpetua quoque hæc debet esse coniunctio; adeoque illicita sunt diuortia, nisi causas ad sint, quibus vinculum matrimoniale prius dissoluitur, §. X.

Euitandi quoque sunt in matrimoniis gradus a Deo prohibiti, idque ob primam matrimonii institutionem, §. XI.

Legi

- Leges diuinae de gradibus prohibitis, non tantum de matrimoniali, sed & de fornicaria coniunctione intelligendae sunt, nec ad personas tantum in iis expressas, restringendae, §. XII.*
- Regulae de gradibus prohibitis, ex quibus cuncta diiudicari possunt, §. XIII.*
- Matrimonium non alias ob causas incundum est, quam ob quas Deus illud instituit, §. XIV.*
- iuxta haec tenus dicta, describitur, §. XV.*
- Contrahitur per consensum, unde sponsalia, §. XVI.*
- Quo sensu ea in sponsalia de praesenti, & de futuro diuidantur, & quid de sponsalibus conditionatis obseruandum, §. XVII.*
- Quo pacto consensus comparatus esse debeat: variae hinc diiudicandae quaestiones, §. XVIII.*
- An, & quas ob causas, sponsalia dissolui queant? §. XIX.*
- Matrimonium consummatum, in quo differat a sponsalibus? §. XX.*
- Per leges civiles & ecclesiasticas, matrimonio certa requisiti adhi possunt: de benedictione sacerdotali, eiusque necessitate, §. XXI.*
- Effectus civiles, qui benedictionem sacerdotalem sequantur, §. XXII.*
- De matrimoniis admorganaticis, §. XXIII.*
- Officia coniugum, tum generalia, tum specialia, §. XXIV.*
- Status paternus, eiusque necessitas, §. XXV.*
- Fundamentum societatis inter parentes & liberos, §. XXVI.*
- Ex sine societatis huius intelligitur, quod parentibus imperium quoddam comprat, a liberis obsequium requiratur, §. XXVII.*
- Imperium & patri & matri, & iis etiam, qui parentum vicibus funguntur, competit, §. XXVIII.*
- Imperii paterni limites, §. XXIX.*
- quamdiu duret? §. XXX.*
- officia parentum, §. XXXI.*
- liberorum, §. XXXII.*
- Status herilis, eiusque fundamentum, & quod aequitati naturali non repugnet, §. XXXIII.*
- a Deo ipso adprobatus est, §. XXXIV.*
- Potestas dominorum, quousque se extendat, & quale a seruis requiratur obsequium, §. XXXV.*
- Obseruatio circa varias de seruitute quaestiones: item quo pacto haec societas dissoluitur, §. XXXVI.*
- Officia tum dominorum, tum seruorum, §. XXXVII.*
- Quod ad officia in omnibus hisce statibus iure diuino homines obligati sint, demonstratur, §. XXXVIII.*
- Peccata, quae iis sunt opposita, §. XXXIX.*
- ad media, quibus ad ea obseruanda induci homines possunt, adhibenda, eos itidem obligatos esse, §. XL.*
- Us & ad impedimenta, quae illorum obseruationi obstant, remouenda, §. XLI.*

§. I.

PRaeter instituta haec tenus enumerata, dantur etiam certi status hominum, a Deo ipso aut introducti, aut adprobati, vnde itidem officia, quae circa eos versantur, sunt *hypothetica*, ad quae tamen iure diuino obligamur.

§. II.

Eiusmodi status quinque sunt, *matrimonialis, paternus, herilis, civilis*, qui itidem varios status speciales sub se complectitur, & *ecclesiasticus*. Quatuor priores, etiam ex ratione noti sunt, vltimus ex reuelatione tantum constat, eamque adeo supponit. Alii, tres priores coniungentes, tres tantum status, quos *hierarchicos* vocant, statuunt, *domesticum, civilem & ecclesiasticum*, quod eodem redit. De statibus autem quid generatim obseruandum sit, iam alibi expositum est. *

* in elem. philof. pract. part. 2. cap. 4. sect. 10. §. 1. 2.

§. III.

Ad *matrimonium* itaque quod attinet, vnde status matrimonialis, id primo loco merito consideramus, cum sit seminarium humani generis, & reliquorum velut fundamentum statuum. Indoles eius ex prima institutione rectissime intelligitur, docente ipso seruatore *Matth. XIX, 4.* Quam quidem institutionem luculenter describit Moses, *Gen. II, 20. seqq.*

§. IV.

Considerantibus eam institutionem, patebit: coniunctionem primorum parentum non temerarie, sed ab ipso Deo, sapientissimo consilio factam; fuisse eam, vnius viri & vnius feminae; idque ea ratione, vt vir feminae adhaereret, nunquam ab ea separandus, nisi fundamento matrimonii sublato, iuxta interpretationem ipsius seruatoris, *Matth. XIX, 4. seqq.* & quidem vt essent *vna caro*, vt indicaretur, quae coniungi debent, ante coniunctionem non debere esse vnā carnem.* Praeterea, eum in finem facta est ea coniunctio, vt in summa sanctitate & castitate, generatis liberis, genus hominum propagarent, *Gen. I, 28.* simulque, vt coniunctio illa coniugalis, imago esset sanctissimae & arctissimae vnionis, qua Deus vnitur cum hominibus, interprete Paulo, *Ephes. V, 31. 32, 1 Cor. VI, 17.*

* In primaeva matrimonii institutione graduum consanguinitatis prohibitionem contineri, iam pridem animaduertenterunt Ebraeorum doctores, quauquam in quibusdam, more suo, nimis sint subtiles. Lectu digna sunt, quae hac de re habes IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum, lib. 5. cap. 2. p. 561. seqq.*

§. V.

Licet autem matrimonium hoc modo in statu integritatis institutum sit, cum tamen etiam post lapsum causa & ratio institutionis maneat, in ipsa quoque institutione nihil mutatum, nisi quod mulier imperio mariti debeat esse subiecta, * quia peccandi initium fecit. *Gen. III, 16.* Vnde & Iudaeos ad primam institutionem ablegat ipse seruator, *Matth. XIX, 4.*

* Qui ergo a reuelatione diuina abstrahunt, quae nos tantum hac de re certiores reddit, & matrimonium secundum rationem considerant, non possunt non in aliam de mariti in vxorem imperio, ire sententiam. Etsi enim ex masculini sexus praestantia, aliisque causis, colligi quodammodo possit, dignum esse maritum, vt potiores in matrimonio partes teneat, quod & si non omnium, certe plerarumque, ni fallor, gentium moribus comprobatur, inde tamen, quod actu eiusmodi illi imperium competat, nondum sequitur. Nihil ergo aliud superest, quam vt dicatur, si matrimonium secundum rationem spectetur, imperium mariti in vxorem, a consensu seu pacto, oriri. Ad quod non satis attendit IO. FRIDERICVS HORNIVS, dum imperium mariti in vxorem tantum ab expressa Dei constitutione esse posse, docuit, in *polit. archiepiscoponica, lib. 1. cap. 1. §. 6.* Sed hisce non est, vt immoremur, cum restiora certioraque nos scriptura sacra hac

dere

de re condoceat. Quæri equidem solet, an in statu integritatis maritus imperium aliquod in vxorem habiturus fuisset? Nec abnuer, quandam haud dubio mariti & superioritatem in eo quoque statu futuram fuisse, cum haud obicure hoc apostolus innuat: *non enim est vir ex muliere, sed ex viro mulier: cum non propter mulierem creatus sit vir, sed propter virum mulier*, 1 Cor. xi, 7. 8. Imperium tamen istud, quale hodie est, cit a controuersiam, a lapsu primorum parentum est deriuandum, cum dilerte hoc tradat Moses, Gen. 111, 16. Alii distinguunt inter ipsum imperium, & imperii modum, & hunc, non illud a peccato Euae deriuandum censent. Quorum a nostra non multum discrepat sententia, modo statui integritatis nihil tribuatur, quod cum summa eius perfectione pugnat.

s. VI.

Interim ob inordinatos motus, prauasque hominum cupiditates, factum est, vt post lapsum matrimonium etiam interdum necessarium sit, ad euitandam scortationem. 1 Cor. VII, 2. Quemadmodum & ob varia incommoda, quibusdam hominibus conducibilius est, si a matrimonio se abstineant. 1 Cor. VII, 1. 26. Ad reliqua quod attinet, apud christianos, ad restorationem imaginis diuinæ magis magisque tendentes, eadem matrimonii ratio, quantum pro huius vitæ conditione licet, esse debet, quæ fuit in statu integritatis.

s. VII.

Atque hæc cum ita se habeant, sua sponte sequitur, deliberato consilio, rebusque omnibus probe circumspectis, hic cuncta agenda, nec nisi ex causis sanctis, Deoque probatis, ad matrimonium ineundum, aliquem accedere debere. Circa institutum enim, quod Deum auctorem habet, non aliter, vt versetur, par est. Vnde & dispiciendum, an quis ratione ætatis, * mentis, ** corporis, *** ad matrimonium ineundum sit idoneus.

* Quæ pro gentium, aliarumque causarum, diuersitate, æstimanda. Vitio itaque non carere sponsalia, quæ nutu parentum, inter eos incuntur, qui nec consentire possunt, pleno quippe rationis vsu destituti, nec ad exequendum matrimonium, per corporis constitutionem idonei sunt, hinc luculenter patet.

** Furiosi itaque & mente capti, a matrimonio excludendi sunt. Cum enim sibi ipsi præesse nequeant, multo minus vxori, aut familiae præesse poterunt.

*** Non ergo ad matrimonium admittendi sunt eunuchi, ad sobolem quippe procreandam inepti. Vbi enim finis principalis matrimonii cessat, procreatio scilicet sobolis, nullum matrimonium licitum esse, existimo. Obtendantur equidem in eiusmodi matrimoniis plerumque alii fines, mutuam scilicet adiutorium, & quæ alia sunt eiusdem generis. Sed si quis *περίσσω* hic a vero fine & scopo caritate discernat, hunc semper illicitum esse facile deprehendet. Esto autem, verum hunc esse finem, quem eiusmodi homines obtendant, sufficit tamen, quod præcipuus matrimonii finis obrineri nequeat. Necessitatibus autem, quas præ se ferunt, alia etiam ratione, quam per matrimonium, consuli potest. Consentit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conscientiarum, loc. de coniugio, cas. 2. p. 301.* vbi equidem quæstionem ad coniugium inter eunuchum & virginem octodecim vel viginti annorum, restringit, sed rationes quas adfert, generatim contra coniugia cum eunuchis militat. Idem, quidquid etiam alii dicant, ex illo *de coniugiis senum*, quorum aut vtraque,

utraque, aut alterutra pars ita comparata est, vt finis praecipuus matrimonii, procreatio sobolis, obtineri nequeat, ea scilicet esse illicita. Immota enim semper persistet haec regula, verum & legitimum matrimonium non esse, vbi finis praecipuus & principalis obtineri nequit. Pono autem, certum esse & exploratum, aut vtramque aut alterutram partem in comparatam esse, vt obtineri nequeat. Tum enim manifestissimum, aut veramque aut alterutram partem aliquid intendere, quod est contra verum & legitimum matrimonii finem.

* Refero huc, quod, qui vxorem duxit, eius quoque conditionis esse debeat, vt eam cum liberis alere queat. Ceteroquin sibi ipsi maxima attrahet incommoda, & ad officia vxori pariter ac liberis praestanda, ineptus erit. Quae hic etiam solet de aequalitate status & dignitatis, vbi tamen quid prudentiae potius sit dispiciendum, cum leges diuinae directe hic vultum obitaculum ponant. Sed hac de re deinceps dicitur. Cum primis autem de religionis diuersitate quaeri solet: seu an matrimonium inter homines diuersae religionis sit licitum? Non plane illicitum esse, vel ex eo constat, quod ipse Deus in veteri testamento, istud permisit, *Deut. XXI, 11.* nec prorsus impr. bauerit Paulus apostolus, *1 Cor. VII, 12.* Longe tamen consultius est, thori consortem, quae eiusdem sit religionis, adsciscere, cum perfecta animorum vnio, in qua summa matrimonii consistit felicitas, cum religionis diuersitate vix consistere queat. Si quis siuere coniugem amet, quam tamen in certissimo periculo aeternam subeundi damnationem, constitutam vider, huncce tranquillo posse animo esse purus? Nihil etiam mea opinione inconsultius, quam liberorum, qui ex tali matrimonio procreantur, hanc velle sortem esse, vt, (quod communiter fieri solet) foemini sexus, matris, masculini, patris religionem sequantur. Perinde enim hoc est, ac in hoc contentere, quod quidam ex liberis debeant aeternum saluari, reliqui, aeternis additi cruciatibus. Aliiter sane de liberis suis nemo in tali matrimonio constitutus statueret potest, nisi sublato religionum discrimine, omnes eodem loco habere velit, hoc est demonstrare, quod serio nulli addictus sit. Intelligendum autem hoc est de iis religionibus, quae inter discrimen aliquod verum, & ad fidei fundamentum pertinentes, intercedit. Frustra vero obuertitur, posse tamen hac ratione contingere, vt altera pars, quae falsae religioni addicta est, ad veram traducatur. Non tantum enim hoc oppido incertum est, sed contingere vice versa etiam potest, vt ea pars, quae verae religioni addicta est, per alteram ad falsam amplectendam abripiatur. Quod vel regis sapientissimi, Salomonis, exemplo patet, *1 Reg. XI, 3.* conf. *Exod. XXXIV, 16.* *Deut. VII, 4.*

§. VIII.

Sequitur inde praeterea, omnes quidem homines ad matrimonium ineundum obligatos esse, * sed tum demum, si per causas naturales atque morales ad hoc idonei sint, nec causae quaedam grauioribus obstant. Prius inde patet, quod causa huius instituti vniuersalis sit, ad omnes homines pertinens: accedit, quod iniquum esset, quae ad humani generis conseruationem pertinent, in quosdam deuoluere, nec in se suscipere velle. Posterius, ex ipsa huius instituti natura & indole, intelligitur. **

* Ita & Ebraeorum doctores sentiunt, qui praeepto hoc de propagando humano genere, mascululos omnes teneri, statuunt, vt quicumque expleto vigesimo aetatis anno vxorem non dixerit, eum in illud committere, scribant; nisi aut assiduo legis studio incumbat, acioni libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu, generationi impar sit. Vbi neutrum horum in causa, vxorem ducendam. conf. IO. SELDENVS, de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 5. cap. 3. p. 566.

** Addendum, quod leges affirmatiuae, ad sui impletionem, occasionem requirant.

§. IX.

Vterius & id ex prima institutione matrimonii colligere licet, vnus tantum viri, & vnus feminae in legitimo matrimonio debere esse coniunctionem, adeoque iure diuino prohibitam omnem polygamiam simultaneam. * Atque hoc luculenter confirmat ipse seruator, *Matth. XIX, 9.* vbi eum, qui, vxore per iniustum diuortium dimissa, aliam ducit, adulterii reum pronuntiat. Multo igitur magis adulterii reus erit, qui, durante adhuc cum priori, matrimonio, aliam ducit. Et ita quidem res se habet, secundum primaeuam institutionem, ad quam Christus ipse prouocat. Nec obstant eidem exempla patriarcharum quorundam, ** aliorumque virorum sanctorum, in veteri testamento. Quae enim ex causis grauissimis in iis tolerauit Deus, cum animo puro sanctoque illi seruirent, non statim trahenda sunt ad imitationem, multo minus inde inferendum, haec iure diuino non fuisse prohibita.

* De polygamia successiua enim, quod licita sit, non est dubium, etsi nonnulli ex veteris ecclesiae doctoribus in iteratis nuptias paulo iniquiores fuerint, quae nec Graecis hodie ita prorsus probantur, vt omni eas vicio carere existiment. conf. IO. ANDREAE BOSII *differtat. 3. de statu Europae*, §. 35. p. 328. Sed idonea non nituntur ratione. Cum enim per mortem alterutrius coniugis vinculum matrimoniale prorsus soluatur, nihil sane obstat, quo minus altera pars ad secunda transire vota queat. conf. *Rom. VII, 3.* Praeterea, cum de polygamia disputatur, non tam de muliebri, quam virili quaestio est. Illam enim, qua vni mulieri plures iunguntur viri, illicitam esse, non temere negabunt ipsimet polygamiae defensores. Et licet non desint, qui saltem secundum rationem ex legibus naturalibus, abstrahendo a posituris, non magis hanc, quam illam prohibitam esse intelligi posse contendunt, iidem tamen grauissimas suae sententiae obstare rationes, simul fateri necesse habent: ex quibus haud vltimum locum prolis obtinet incertitudo, vnde alia quoque incommoda quamplurima. Certe humani generis propagationem in eiusmodi matrimonijs nec intendi, nec obtineri commode posse, quorum tamen matrimonia comparata esse, ex ipsa ratione quodammodo constat, res ipsa docet. conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionib. iuris matrimonialis controuersi*, cap. 14. §. 2. vbi eiusmodi polygamiam, seu polyandriam, vt vocat, omnes matrimonij fines euertere, recte ostendit. De polygamia ergo virili, seu qua vir vnus plures sibi iungit feminas, cum quaestio intelligenda sit, plurimos ea nata est defensores. Ne quid enim de Anabaptistis illis antiquioribus seu Monasteriensibus dicam, primo praecipuoque loco hic commemorari solet, BERNHARDINVS OCHINVS, qui & aliorum eorundemque grauissimorum in theologicis errorum, passim postulatur: quanquam non desint, qui de eius sententia in mitiorem partem pronuntiant, ac si de casu saltem necessitatis, si quis vxorem habeat sterilem, vel valetudinariam, vel frigidam, nec dono continentiae polleat, locus sit: conf. quae vir quidam clarissimus hac de re disputat, in *obseruati. Hallens. tom. 5. obseruat. 1. §. 16. seqq.* Quidquid huius sit, referunt OCHINVM, THEODORVS BEZA, in *tractat. de polygamia, in qua & Och. apostatae pro polygamia, & Montanistarum ac aliorum aduersus vespicias nuptias argumenta refutantur &c.* itemque B. IO. GERHARDVS noster, *loc. de coniugio §. 207. seqq.* add. PETRVS BAEIIVS, *diction. hist. & crit. voc. Ochinus.* Eandem deinceps scenam maiori apparatu & strepitu inuitrix IO. LVSERVVS, qui mox sub THEOPHILI ALB. BVD. TH. MORAL. A a a a THAB

THAEI, mox sub VINCENTII ATHANASII, mox sub GOTTLIEB WAHRE-
 MVNDI, nomine latians, varia in lucem protrusit, quibus hanc causam ageret, inter
 quae eminet: *polygamia triumphatrix*, id est, *discursus politicus de polygamia*: & lingua
 Germanica, *das Königlche Mark aller Landen*, &c. vid. VINCENTII PLACCII *thea-*
trum pseudonym. n. 97. 277. & 2857. Sed praeter IO. BRVNSMANNVM, theologum
 DAUM, in *monogamia victrice*, sophismata huius hominis accurate refutarunt, MVS AEVS,
 DIECMANNVS, FELTMANNVS, GESENVS, alique, quorum satis nota in hocce
 genere sunt scripta. Legendum etiam hac de re IO. MEYERS, in *uxore christiana*, qui
 tamen THEOPHILVM ALETHAEVM, a VINCENTIO ATHANASIO distin-
 guendo, duos sibi aduersarios fingit, contra quos pugnet, cum tamen sub utroque nomine
 vnus idemque auctor latiret. vid. VINCENTIVS PLACCIVS, de *pseudonymis, num. 277*.
 Denique & DAPHNAEVS ARCVARIVS, hic commemorandus, in libro Germanico,
 de *rebus manimentalibus (von Ehe-Sachen)* scripto. Latitare autem sub hocce nomine virum
 magnis ceteroquin in reipublicam litterariam meritis conspicuum, LAURENTIVM
 BEGERVM, constat, qui in gratiam Caroli Ludouici, Electoris Palatini, eiusque iuris, mu-
 nus, in hocce argumento ingenii vires periclitandi, in se suscepit. vid. VITVS LVDOLF-
 CVS SECKENDORFIVS, *histr. Lutheran. lib. 3. sect. 21. §. 79. p. 277. add. PLACCIVS,*
l. c. n. 227. & 277. vbi & de auctoris huius refutatione agit. Ipse denique HIERONY-
 MVS BRVCKNERVS, licet IO. LYSERI argumenta pro polygamia ceu futilia &
 mera sophismata, merito explodat, in quibusdam tamen necessitatis casibus, a summis im-
 perantibus, polygamiam per dispensationem concedi posse, existimat, in *aerifionib. iuris*
matrimon. controuersi, cap. 14. §. 61. seqq. Sed ad rem ipsam quod attinet, nobis nunc nec
 de legibus humanis, nec de naturalibus, prout secundum rationem considerantur, sed de his
 iuxta reuelationem spectatis, sermone esse monemus. De humanis enim legibus dispicere,
 iure consalutorum est, et si certum sit, nihil ab illis aut sanciri, aut valide permitti posse,
 quod iure diuino est prohibitum. Interim illud constat, & alii iam obseruatum est, ab
 initio christianismi ad nostra vsque tempora, in omnibus rebus publicis christianis, poly-
 gamiam simultaneam semper feruissimis poenis fuisse prohibitam: immo & ex gentilibus,
 qui reliquis prudentiores fuerunt, prohibita polygamia, monogamiam, legibus sancivisse:
 quod speciatim de Romanis constat. Et quamvis THEOPHILVS ALETHAEVS, seu IO. LYSERVS
 asserat, Iulium Caesarem tulisse legem, ut liberorum quaerendorum causa, quot vellet,
 cuique vxores ducere, fas foret, ex SVETONIO tamen in *vita Caesaris, cap. 49. & seqq.* constat,
 Caesarem eiusmodi quid in animo equidem habuisse, nunquam tamen id dedisse executioni.
 Quamquam fieri etiam omnino potuerit, ut Cinna, qui apud SVETONIVM talia de Caesare refert,
 in odium eius id finxerit. De legibus naturalibus secundum rationem consideratis, ut hic
 sinus solliciti, iridem necesse non est. Ne mirum, ex ratione certo non constare,
 quod polygamia sit prohibita, cum haec in se spectata diuinam matrimonii institutionem
 ignoret. Et licet plurimae rationes afferri queant, quibus probetur, facius esse, & ad
 plurima incommoda euitanda, conuenientius, ut vna vxore contentus sit maritus, inde
 tamen, quod diffidendum non est, nondum sequitur, iure naturali polygamiam esse
 prohibitam. Interim id inde liquet, diuinam prohibitionem, quae ex institutione
 matrimonii primaeua petitur, aequissimis rationibus subnixam, ad hominum etiam
 spectare salutem. Et haec ipsa diuina institutio est, de qua sola scriptura sacra nos
 certiores reddit, ex qua firmissime solidissimeque demonstrari potest, illicitam esse
 omnem polygamiam simultaneam. Enimvero, quod omnis institutio diuina sit instar
 legis, immo quod ipso iure naturali ad institutiones diuinas obseruandas obligati
 simus, constat, & supra luculenter euictum est. Frustra Christus *Matth. xix. 4.*
 ad primaeuam institutionem prouocasset, nisi ad eam obseruandam homines fuissent
 obligati. Quod vero polygamia simultanea contra primam institutionem sit, euidentissime
 inde colligitur, quod Deus non nisi vnam masculam, & vnam feminam creauerit, &
 inter se iunxerit, ut indicaret, matrimonium inter vnum virum & vnam feminam esse
 debere. Quae hic polygamiae defensores excipiunt, sophismata sunt, & nugae plus quam
 pueriles, & eo redeunt, si primaeua institutio instar normae habenda, hodie quoque in
 minimis

minimis circumstantiis matrimonialem coniunctionem primævæ illi institutioni similem esse debere. Equis enim est, qui non intelligat, de his hoc capiendum, quæ ad matrimonii essentiam pertinent? In his enim hodierna matrimonia primæ institutioni debent esse conformia, non autem in reliquis. Sed hæcce istorum hominum sophismata accurate profligavit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS de crimine bigamiae, §. 41. seqq. add. B. IO. MVSÆI, *dissertat. contra Lysæum*, §. 18. & IO. DIEGMANNVS, in *brevi examine contra eundem*, ac in *vindictis iteratis*, §. 28. seqq. Nec alterum, quod proposui, contemnendum est argumentum, ex *Matth. xix*, 9. quippe quod si recte capiatur, inuictæ robore pollet, cum, si adulterii reus est, qui vxore priori per iniustum diuortium dimissa, aliam ducit, non possit non eiusdem criminis reus esse, qui stante matrimonio cum priori, aliam ducit.

** Quid ad exempla patriarcharum respondendum sit, iam ostendimus supra ad *cap. 2. §. 14.* Prolixè hac de re etiam disputatur in libro, cui titulus: *Vesperæ Groninganae colloq. 10. p. 159 seqq.* Sed calculus non ferunt, quæ in medium adferuntur: præsertim quod dicitur, vt vii viro vna mulier iungatur, non tam ad esse, quam ad bene esse coniugii spectare, & quæ reliqua sunt eiusdem generis, ad quæ ex dictis fere responderi potest. Dubium autem alicui etiam monere posset locus, *1 Tim. 11*, 2. vbi ab episcopo requiritur, quod debeat esse *μίας γυναίκες ἄνδρα*. Videtur enim apostolus supponere, fuisse inter christianos, qui plurium vxorum viri fuerint, seu polygami. Indeque nonnulli colligunt, cum eo tempore tum apud Iudæos, tum apud ethnicos, polygamia adhuc in vsu fuerit, & haud dubio quidam ex vtrisque, qui polygami erant, ad christianorum sacra accesserint, quibus durum fuerit, reliquas præter vnam, dimittere coniuges, polygamiam simultaneam in veteri & apostolica ecclesia fuisse toleratam. Nec conueniens satis videtur, si dicas, ad ipsam Iudæorum & ethnicorum hic respici polygamiam; cum sermo sit de tali, qui constitui debeat episcopus, adeoque supponitur esse christianus. Verum cum nec ex scriptura sacra, nec antiquitate ecclesiastica, vilo idoneo documento comprobari queat, polygamiam simultaneam, in ecclesia primitiua christiana fuisse toleratam, frustra id asseritur. Immo si fas esset hoc inde colligere, pari ratione ex eo, quod *1 Tim. v*, 9. Paulus diaconissam vult esse *ἑδὲς ἁδελφὸς γυναίκα*, colligere quis posset, toleratam olim apud christianos fuisse polygamiam vnius feminae cum pluribus viris, quod nemo sanæ mentis dixerit. Alii itaque ad polygamiam successiuam hic respici existimant, ac si indignus episcopatu censeatur, qui ad secundas nuptias transierit. Sed merito hanc sententiam profligavit ABR. CALOVIUS, ad *b. l.* perperamque supponitur, ac si successiuam, quam vocant, polygamiam, vitium aliquod inuoluat, vt ob eam arceri quis ab episcopatu debeat, vt recte ad *b. l.* quoque obseruat HENRICVS HAMMONDVS. Ipse itaque HAMMONDVS in eam ingreditur sententiam, *μίας γυναίκες ἄνδρα* hic vocari, qui per diuortium aliam vxorem non dimiserit. Cum enim diuortia eo tempore, apud Iudæos fuerint frequentissima, facile fieri potuisse, vt ad christianam religionem accederet, qui more recepto, dimissa priori vxore, alteram duxerat. Per iniustum autem diuortium cum prioris matrimonii vinculum non esset solutum, eum reuera non vnius, sed duarum aut plurium feminarum fuisse virum. Et tales quidem ab episcopatu hic arceri ab apostolo. Variæ pro vitia hac sententia pariter ac pro priori, quæ toleratam in primitiua ecclesia polygamiam supponit, rationes, in medium afferuntur in libro antea laudato cuique titulus: *Vesperæ Groninganae, colloq. 9. p. 127. seqq.* vbi de hoc dicto in veramque disputatur partem. Sed difficultates hic finguntur sine necessitate. Dum enim *μίας γυναίκες ἄνδρα* episcopum esse vult apostolus, polygamiam sane simultaneam excludit, num autem sequitur inde, inter christianos fuisse *πολυγάμους*? Minime. Remouet enim ab episcopo ea vitia, a quibus vt omnes christiani, ita maxime episcopi debebant esse alieni. Sensus itaque est, vnius feminae virum esse decet episcopum, non plurium, vt apud Iudæos & ethnicos nonnulli esse solent: hoc enim vti nullum christianum, ita multo minus episcopum decet. Sic & *subrium* esse debere episcopum docet, & *ἀνεπιληπτόν*; num vero & reliqui christiani tales esse non debebant? Kalleretur,

si quis inde inferret, ab episcopo quidem, non autem a reliquis eo tempore hoc fuit postulatum. Aliiter se rem habere, ipse nos apostolus docet, *Ephes. 1, 4. v. 27. i Test. v. 23*, alibique. Exempla denique illorum, qui inter christianos fuisse polygami, nostrae non obstant sententiae. De Valentiniano imperatore refert equidem SOCRATES, quod non tantum ipse fuerit *polygamos*, sed legem etiam tulerit, qua bigamiam virilem permisisset, *histor. eccles. lib. 4. cap. 26*. Sed multis hodie suspecta est haec SOCRATIS narratio, immo non desunt, qui eam palam fabulis, inanibusque commentis, annumerant. De Philippo contra magnanimo, Landgrauio Hassiae res certa est, nec ignotum, quantam facti huius adprobatione inuidiam sibi conflauerit Lutherus. Tantum vero abest, ut hinc colligi queat, generatim & promiscue polygamiam virum beatum adprobasse, ut masculis & cordate HVLDERICVM illum NEOBVLM, qui occasione hinc arrepta, libellam pro defensione bigamiae edidit, refutarit. Satius interim fecisset, si Landrauii hocce factum non adprobasset, etsi in eo singulares plane concurrerent circumstantiae. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFVS, in *historia Lutheranismi, lib. 3. sect. 2. §. 79. p. 277. 278*.

§. X.

Sed id quoque inde sequitur, coniunctionem istam vnus viri & vnus feminae debere esse perpetuum, adeoque diuortia, quibus vinculum matrimonii plane soluitur, extra casum adulterii, esse illicita. *Matth. XIX, 4. seqq.* * Idem tamen de nonnullis censendum, quae adulterio aequipollent, vti malitiosa desertio, cum per hanc aequae ac illud, ipsum fundamentum matrimoni velut euertatur, vnde & per eam, si modo omnia malitiosae desertionis requisita adsint, vinculum istud plane solui, & diuortio locum concedi, manifestum est.

* Matrimonia secundum primaeuam institutionem debere esse perpetua & indissolubilia, diserte docet seruator, *Matth. XIX, 4. seqq.* Vnde nefas esse dimittere uxorem, idem concludit, *אין גט לא נפרד, ibid. v. 9.* vel ut *Matth. v. 32.* loquitur, *ταγαυδς αβγυ πορνεια*. De quorum seruatoris verborum sensu, cum non leuis inter eruditos sit dissensio, non male nonnulli obseruant, fuisse iam tum inter Ebraeorum magistros de causis diuortii magnas controuersias, easque occasionem dedisse quaestioni, quae *Matth. XIX, 1. seqq.* seruatori proponitur. Schammaeana namque schola contendebat, diuortium non nisi in causa adulterii esse licitum; schola contra Hilleliana, ob quamuis causam, ob quam mulier viro displicere poterat, si e.g. non bene morata aut modesta esset, si esculem mariti nimia falsedine aut nimia tostione male conficeret, &c. diuortium fieri posse, asserbat. Immo R. Akibha eousque progressus est, ut diceret, si quis videret mulierem uxore sua formosorem, diuortii locum esse. Cum vero Moses, vir diuinus, causam diuortii *Deut. XXIV, 1.* per *ערוה דבר* expressisset, circa vocis huius interpretationem in diuersas iidem abierunt sententias. Schammaeana namque schola per *ערוה דבר* intelligebat *libidinem, lasciuiam, impudiciam*, quae in hominibus coniugii vinculo adstrictis, plerumque adulterii votum inuuit, vel cum iusta eius suspicione coniuncta est. Hilleliana contra schola verba *ערוה דבר* diuisim exponenda censebat, ac si dictum esset *דבר ערוה או דבר* aut turpitudinem aliquam, aut rem aliam foedam, quod deinceps de moribus quibusuis inconcinnis, aut parum decoris, explicabant. Legere haec omnia licet in tractatu *Mischnico Gittin, cap. 9. add. 10.* BVXTORFVS, de sponsalibus & diuor-

diuortii, p. 89. *seqq.* & IO. LIGHTFOOTVS, *bor. Ebraic. in Matth. cap. V, 31. & cap. XIX, 3.* Confirmat quoque eadem IO. SELDENVS, sed hoc tamen addit, vocem גט in vtriusque sectae, tum Schammaeanae, tum Hillelianae, sententiae, diffusiori significatione venire, vt multum discrepet ab ea turpitudinis notione, quae incestus, adulterium, ac cum vxore immunda coitus, in Leuitico designatur: quod pluribus demonstrare fatagit, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap. 21. p. 351. seqq.* Nec prorsus abnuo, modo simul concedatur, quae, saltem ex Schammaeanae scholae sententia, nomine גט veniebant, animum lasciuum & libidinosum indicare, nec procul a crimine adulterii abfuisse. Hoc enim ea ipsa, quae a SELDENO asseruntur, exempla, satis docent. Hic ergo cum controuersiae istius de diuortii, eorumque euassa, apud Iudaeos eo tempore fuerit status, haud difficile fuerit, de responsione Christi ad quaestionem propositam, iudicare. Sunt equidem, qui eum prorsus ad mentem sententiamque scholae Schammaeanae, contra Hillelianam, pronuntiasse, existimant. Sed, nisi me omnia fallunt, decisio Christi non prorsus cum sententia scholae Schammaeanae conuenit. Hanc enim גט דבר פאקס latius accepisse, vt impudicitiam equidem & libidinem, sed non praecise adulterium stricte sic dictum denotaret, antea diximus. Nec aliter sentire poterant, qui verbis Mosais strictè inhaerebant, quae rectius, quam Hillelianos, eos accepisse, nullum est dubium, etsi de adulterio strictè sic dicto ea non interpretarentur, de quo etiam non capiendi sunt. Etenim, si de adulterio strictè sic dicto verba Mosi capiantur, commoda ratio reddi nequit, quo pacto lex haecce de repudio, *Deut. XXIV, 1.* cum altera, de adulterio capitaliter puniendo, *Deut. XXII, 22.* conciliari queat. Non equidem me fugit, quae vulgo hic afferri solent, sed, quod accuratius ea sustinere examen nequeant, certus sum. Seruator autem rem omnem ad primam reuocat institutionem, atque ostendit, omne matrimonium esse indissolubile, nisi ab alterutra parte aliquid committatur, quo vinculum eius prorsus dissoluatur. Et ita vnico velut ictu tum Schammaeanae, tum Hillelianae scholae placita, profernit. Sed cum Schammaeani pro se haberent auctoritatem Mosi, *Deut. XXIV, 1.* ex illorum omnino mente profecta videtur exceptio, *Matth. XIX, 7. cur ergo Moses praecipit diuortii tabulam dari, vxoremque repudiari? Quid ad haec Christus?* non dicit, eos verba Mosi non rectè allegare, aut eorum non tenere sensum, sed concedit potius, quod obiciebant, asseritque, ad primam rem omnem exigendam institutionem. *Moses utique, inquit, propter vestram perimaciam vobis vxores vestras repudiare permisit; & ἀπ' ἀρχῆς ὁ θεὸς ἔθηκεν ἄνδρα.* Quae cum ita sint, nullum est dubium, quin causam diuortii arctius adhuc constrinxerit, quam schola Schammaeana, simulque palam est, vocem *πορνεία* non aliter, quam de adulterio, accipi posse, maximeque errare, qui eam aut latius extendunt, aut גט דבר פאקס *Deut. XXIV, 1.* aequipollere putant. Neutrum enim horum admitti potest, vt ex dictis luculenter liquet. Et licet vox *πορνεία* ceteroquin generatim scortationem denotet, hic tamen ex argumenti, de quo sermo est, conditione patet, eam speciatim adulterium significare, quam vocis significationem & ceteroquin non adeo infrequentem esse, ipse non diffidet IO. SELDENVS, quin ceteroquin multos hic sibi ipse disponit anfractus, in *vxore Ebraica, lib. 3. cap. 23. p. 348.* Ceterum ratione decisionis suae haud obscure in antecedentibus indicauerat seruator, ex integritate scilicet vinculi matrimonialis, desumendam. Hinc ad verba *Gen. II, 24. & adhaerebit vxori suae, fietque ex duobus vnum corpus, prouocauit, addiditque: itaque non sunt duo, sed vnum corpus &c.* Eum scilicet in finem, vt ordine a Deo praescripto, soboles procreetur. Vnde a fine vinculum hocce marrisonale aestimandum. Per adulterium itaque cum hocce penitus dissoluatur vinculum, tum diuortio locum concedi, manifestum est. Quod enim pontificii docent, per adulterium vinculum marrisonale non solui, vt absolum est, & huic loco palam repugnat, ita eum saltem in finem ab illis est excogitatum, vt notio sacramenti, quam perperam marrisonio tribuunt, sibi constaret. Frustraque omnino praesidium in eo ponunt, quod verba: $\text{ὁ μὴ ἐστὶν πορνεία}$ non exceptiue, sed negatiue accipienda contendunt, ac si mens seruatoris esset, vxorem, quae non

non sit adultera, hoc est, fidam & castam, non posse dimitti, de infra vero & *de iur. et* nihil se velle dicere, ad vitandam inuidiam Pharisaeorum & populi. Patam enim est, ac ipsimet inficari queunt, particulam *et* esse exceptiuam, *Matth. XI, 27. XII, 4. 39. XIX, 17.* alibique. Omnem vero dubitandi rationem adimit locus parallelus, *Matth. V, 32.* vbi vox *παρεκτός*, aliter, quam exceptiue, accipi nequit. conf. ABRAM. CALOVIUS, & IOAN. GEORGIUS DORSCHAEVS, ad *b. l.* Quae vero in ipso concilio Tridentino hac de re disputata sint, legi meretur apud PETRVM SVAVEM, in *hystor. concil. Trid. lib. 8. p. 869. & 879.* Atque haec cum ita se habeant, causam, cur ob adulterium vnus partis diuortium locum inueniat, esse, quod per illud matrimoniale dissoluatur vinculum, non est, quod dubitemus, per causas adulterio aequipollentes, matrimonium itidem dissolvi, locumque tum inuenire diuortia. Vbi enim eadem causa, non potest non idem sequi effectus. Sed causae eiusmodi esse debent, per quas matrimoniale vinculum penitus, & quidem per alterutrum partis culpam, dissoluatur. Eiusmodi est constans & pertinax debiti coniugalis negatio, & desertio malitiosa. Per vtramque enim id, quod ad essentiam matrimonii pertinet, aeque destruitur, ac per adulterium. Et hinc rectius colligitur, ob malitiosam desertionem licitum esse matrimonium, quam ex *1 Cor. VII, 15.* vbi apostolus nihil aliud dicit, quam, si vir infidelis coniugem fidelem ob religionis discrepantiam deserat, vel dimittat, id impediri non posse. Quod si vero in coniugio alterutri parti aliquid praeter ipsius culpam obtingat, quo matrimonii finis impediatur, morbus, v. g. aut impotentia, vel simile quid, diuortium locum non habet, cum hoc non aequipolleat adulterio, sed ceu infortunium patienti animo sit ferendum. At si iam ante matrimonium contractum pars altera eiusmodi vitio laborauerit, idque alteri parti non innotuerit, diuortio quidem opus non est, cum nullum reuera fuerit matrimonium, declaratione tamen magistratus, eiusmodi matrimonium nullum esse, nec adeo consistere posse. Praeterea, si alterutra pars delicto grauiori se obstringat, eoque alteram grauissime laedat, itidem, quamdiu directe matrimonii vinculum non laeditur, diuortium concedi nequit, sed sufficit punire partem, quae peccauit, & laesae partis securitati pro viribus consulere. Multo minus ob asperos durosque mores ad diuortium statim prouolandum, etsi hoc sibi persuaserit I. MILTONVS, in summam imperantium auctoritatem, & in sequiorem sexum aeque iniurius, sed passim ideo refutatus ab aliis: de quo legi meretur PETRVS BAELIUS, in *ditionar. hist. & crit. voc. Miltonus.* Quae diximus hactenus, de totali, quod vocat, diuortio intelligenda, a quo discernitur *diuortium quoad iborum & mensam*, quod ad concordiam inter coniuges reducendam, vel alterius partis malitiam coercendam, recte interdum a magistratu conceditur, modo id ea fiat ratione, ne parti innocenti incommodum aut detrimentum attrahatur. Ad specialia nunc non descendimus, cum ex hactenus dictis cuncta facile diiudicari queant. Interim conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis, &c. cap. 17. seqq.*

§. XI.

Non minus & id ex prima institutione intelligitur, *eutandos* esse gradus a Deo prohibitos. Namque, quod Deus in prima matrimonii institutione generatim constituit, diuersam esse debere carnem, quae deinceps vna fieri debeat per matrimonium; * id speciatim & vberius deinceps declarauit, explicando leges matrimoniales genti Israeliticae, *Leuit. XVIII. & XX.* Quod autem ratio absque reuelatione spectata, hanc probationem ignoret, prohibitionisque graduum, saltem collateralium, aut nullas, aut verosimiles

similes saltem causas adferre valeat, inde est, quod instituti huius in-
doles non aliunde nobis hodie, quam ex scriptura, constat. ** Olim au-
tem, priusquam litteris quidquam consignatum fuit, per oralem pro-
pagationem, ut reliquae leges, ita & instituta diuina, omnibus gentibus
innotescere potuerunt.

* conf. dicta ad §. 4.

** Ut de graduum, ratione consanguinitatis & affinitatis, prohibitione, eo rectius constet,
primo de lege ipsa, qua prohibitio ista nititur, certi esse debemus. Fuerunt, qui lege
naturali (absoluta) prohibitionem istam inniti arbitantes, ex ipsa naturae humanae con-
sideratione causas inuenire voluerunt, cur eiusmodi coniunctiones pro illicitis habendae
sint. Sed recte hac de re pronuntiauit HUGO GROTIUS: *causis certis, & naturalibus,
cur talia coniugia, ita, ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit,
experiendo discet, quam id sibi difficile, immo praestari non possit: de iur. bell. & pac. lib. 2.
cap. 5. §. 12.* Causam sane, quam PLUTARCHVS attulit, *quaestio. Rom. qu. 107. &
AVGUSTINVS, de ciu. Dei, lib. 15. cap. 16.* de latius spargendis amicitis per diffusas
affinitates tanti ponderis non esse, idem GROTIUS l. c. iudicat, ut, quod contra fiat,
irritum aut illicitum censeatur debeat. Neque enim, inquit, quod minus utile est, statim
& illicitum est. Alii itaque, ut ex omnibus facilius se expedirent difficultatibus, gradus
ascendentium & descendendum, a collateralibus, distinguendos existimarunt. Con-
cedunt itaque, gradus collateralium iuri naturae non repugnare, cui tamen omnino
adue'sentur coniunctiones ascendendum & descendendum. Vltimum vero ut probent,
varias adferunt rationes. Nonnulli namque, ipsos adfectus humanos a tali commixtione
abhorre, contendunt, ita quidem, ut omnes, qui per prauam educationem aut vitiosum
habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant aliquid tali commixtioni
repugnans; conf. GROTIUS, de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 12. n. 5. Alii ad pudorem
prouocant, qui insigniter intendatur aduersus illas personas, quibus natura reuerentiam
quandam debemus. vid. SAM. PVPENDORFIVS, de iur. natur. & gens. lib. 6. cap. 1. §. 32.
Alii obligationum urgent confessionem, quia nec maritus, qui superior est lege matri-
moniali, eam reuerentiam potest praestare matri, quam natura exigit, nec patri filia.
vid. GROTIUS, l. c. §. 12. n. 2. add. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur.
natur. & gens. lib. 2. cap. 5. qu. 20.* Non equidem defunt, quae hisce rationibus iterum
opponantur ab aliis, ut videre licet apud CHRISTIANVM THOMASIVM, *iurisprud.
diuin. lib. 3. cap. 2. §. 222. seqq.* Sed rursus non defunt, quae hisce iterum reponi possent.
Vnde verosimilior illorum est sententia, qui, ipsam ab eiusmodi commixtionibus abhor-
rere naturam, contendunt, easque adeo illicitas esse, ratio inde quodammodo intelligit.
conf. quae ex MAIMONIDIS *Mora Neuochim, lib. 3. cap. 49.* obseruatio. SELDENVS,
de iur. natur. & gens. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 5. cap. 10. p. 618. Quidquid tandem huius
sit, de ratione ut multum sumus solliciti, necesse non est, cum scriptura aperte tradat,
quae fugere, quae adprobare debeamus. Ex ea constat, iuxta primaeuam matrimonii
institutionem, certos gradus esse prohibitos, & ne ignoraremus, quinam isti sint,
diserte explicantur, *Leuit. XVIII. & XX.* Inde etiam constat, leges istas de gradibus pro-
hibitis esse vniuersales, omnesque omnino homines obligare. Idque ex ipsa matrimonii
institutione, quae ad omnes homines pertinet, patet. Sed ex *Leuit.* quoque *cap. XVIII.*
vbi istae leges indicantur, quoniam Deus gentilibus poenas grauissimas ob earum migra-
tionem, comminatur. Quibus ergo legibus tum Israelitae, tum gentiles obligantur,
illae sunt vniuersales. Nec audiendi sunt, qui quasdam leges vniuersales, quasdam
particulares esse volunt. Obstat enim inter alia, quod *vers. 27.* dicitur, Cananaeos, ob
omnium istarum legum violationem puniendos esse. Sunt porro, qui leges istas pro
positiuis vniuersalibus habent, cui & ego olim adtipulatus sum sententiae, a qua tamen cur
discesse-

discesserim, supra dictum, *cap. 1. §. 10. 11.* Superest igitur, ut concludamus, leges istas esse uniuersales hypotheticas, quae institutum aliquod diuinum, scilicet matrimonium, supponunt. conf. quae supra diximus, *cap. 2. §. 43. & 45.* Vnde & sequitur, etsi leges istae uniuersales sint, omnesque homines, nemine excepto, obligent, posse tamen Deum aliquando matrimonia his contraria, modo naturalem quandam turpitudinem non inuoluant, tolerare: quod & in veteri testamento subinde factum esse, exempla varia testantur. Lucem hic iterum dabunt, quae supra *cap. 2. ad §. 14.* diximus.

§. XII.

Vt autem, quae de gradibus prohibitis, *Leuit. XVIII. & XX.* dicuntur, recte intelligantur, obseruandum, quod per coniunctionem in istis legibus, non tantum matrimonialis, sed & fornicaria significetur, ut vel ex phrasi, *reuelare turpitudinem*, patet. * Deinde, quod in istis legibus locum etiam habeat interpretatio extensiuā, si ratio a Deo addita hoc requirat. ** Ratio autem, quam Deus addidit, est, *proximas sanguinis*. *** Ergo sequitur, quod leges istae ad gradus ibi non expressos, in quibus tamen eadem est sanguinis proximitas, ac in iis, qui ibi expressi sunt, omnino extendendae sint.

* Patet idem quoque ex variis scripturas locis, *Gen. XXXV, 22.* collat. cum *cap. XLIX, 4. 2 Sam. XIII, 14. Amos II, 7.* alibique.

** An in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII. & XX.* commemoratis, tantum personae ibi expressae, an autem etiam reliquae iisdem gradibus a se inuicem distantes, prohibeantur? acriter inter se disputant viri eruditi. Priori sententiae praer ludaeos, & pontificios quosdam, nonnulli quoque ex nostrae ecclesiae doctoribus adstipulantur. Immo ipsius B. LV THER I haec olim fuit sententia, in libro, de *visa coniugali, tom. 2. Altenburg. p. 210. seqq.* ut & aliorum quorundam theologorum, illi coaetaneorum, quod pluribus euincit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iur. matrimon. controuersi, cap. 5. §. 1. seqq.* qui tamen simul obseruat, contrariam sententiam plerisque deinceps nostrae ecclesiae theologis & iureconsultis arrisisse. Nec profecto immerito, cum rationibus euidentissimis euinci queat, de personis etiam ibi non expressis, sed iisdem gradibus a se inuicem distantibus, haec leges intelligendas esse. Primam praecipuamque iam indicaui, quae in *vers. 6. cap. XVIII. Leuit.* aperte continetur. Verba haec sunt: *Vir vir, i. e. nemo quisquam, ad carnem carnis suae, id est, ad propinquum vel propinquam carnis suae adpropinquet, ad retegendam nuditatem.* Vbi per *carnem carnis*, consanguinitas describitur. Neque tamen quaelibet consanguinitas hac locutione denotatur, sed consanguinitas proxima, ut caro carnis meae sit, & dicatur, qui vel quae consanguinitate me proxime attingit, siue in linea recta, siue collateraliter. Magnopere ergo errarunt (quod velut in transitu notamus) Romani pontifices, qui de quacunque consanguinitate legem hanc acceperunt, & coniugia in septimum vsque gradum consanguinitatis, prohibuerunt. Quamuis autem hoc fundamentum generale vi verborum pertineat ad personas consanguinitate sibi coniunctas, idem tamen ad personas affinitate sibi coniunctas, recte transferri, vel exempla ab ipso Mose subiuncta docent. Sic v. g. prohibetur, ne priuignus cum nouerca ineat matrimonio, quod eodem affinitatis gradu hae sibi inuicem coniunctae sint, quo fitius & mater, ratione consanguinitatis. Quaecunque ergo personae, siue ratione consanguinitatis, siue ratione affinitatis, ita coniunctae sunt, ut altera ad alteram se habeat, ut caro suae carnis, eae iure diuino prohibita censentur, siue exprimentur in legibus specialibus, siue non

exprimantur. Deinde, idem ex eo quoque probari potest, quod ipsa naturalis aequitas hoc postulet, ut, ubi eadem ratio, ibi eadem quoque sit legis dispositio. Aut enim rationem Deus habuit, cur certos gradus prohiberet, aut non habuit. Posterius adferri nequit, cum & sapientiae diuinae hoc repugnet, & ex dictis contrarium constet. Prius ergo si adsumas, omnes personas in eodem gradu distantes prohiberi, necesse est, cum iniquum esset, quasdam personas prohibere, & alias, quarum quoad consanguinitatem & affinitatem eadem prorsus est ratio, non prohibere. Denique, & ex absurdo, quod ex sententia contraria fluit, idem euinci potest. Si enim personae, quarum in legibus istis matrimonialibus expresse mentio iniicitur, tantum matrimonium inire prohibentur, non item reliquae, quae eadem ratione a se inuicem distant, sequetur, quasdam nuptias licitas esse, quae tamen omnium fere consensu tanquam illicitae damnantur. Non enim nefas esset, si nepos in matrimonium duceret auiam, & auus proneptem. Harum enim personarum expresse mentio in istis legibus non iniicitur. Ad rationes, quae in contrarium adferri solent, solide & accurate more suo respondet IO. MVSÆVS, in *commentatione de consanguinitate & affinitate*, in cap. XVIII. *Leuit.* a V. C. IMMANUELE PROBLAEO edita, p. 55. seqq. conf. & MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theol. pars. 3. loc. de coniugio*, p. 207. & seqq. Cum ergo plana atque euidentia hic cuncta esse videantur, miror, quod vir subacti & consummati iudicii, B. PHIL. IAC. SPENERVS, scrupulos hic sibi formauerit, cur nostram sententiam, quae & apud plerosque recepta est, non extra omnem dubitationis aleam positam esse, existimauerit, in *responsis theologicis latinis*, part. 2. cap. 4. p. 105.

*** Praecipua haec est ratio, atque primaria, a Deo ipso indicata, uti demonstrauimus. Accedere tamen potuerunt aliae rationes: ad minimum singularem eiusmodi legum ad plurima euitanda incommoda esse utilitatem, certum est. Huc illud refero, quod iam ab Ebraeis, speciatim MOSE MAIMONIDE, in *More Neuchim*, lib. 3. cap. 49. aliisque, obseruatum est, prohibitiones istas hooce quoque secum inter alia traxisse commodum, ne quarundam personarum conuictus quotidianus, & inobseruatus, qualis consanguinitate aut affinitate sanctarum haud raro esse solet, stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. add. IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta disciplin. Ebraeor.* lib. 5. cap. 10. p. 618.

§. XIII.

Reliqua expediri facili negotio possunt, si sequentes obseruemus regulas: in linea recta ascendente, & descendente, coniugium iure diuino prohibetur in infinitum; * in linea collateraliali aequali, nuptiae tantum sunt prohibitae, inter fratres & sorores; ** in linea collateraliali inaequali nuptiae tantum sunt prohibitae inter eas personas, quae sibi parentum & liberorum loco sunt, etiam ex vno latere in infinitum; *** quaecunque personae vni coniugum interdictae sunt, ratione consanguinitatis, illae etiam alteri interdictae sunt, ratione affinitatis. *

* Verba legis diuinae aperta sunt, *Leuit. XVIII, 7. nuditatem patris sui, & nuditatem matris suae non reuelato &c.* Cum vero & alias patris nomine & auus, & proauus, & abauus veniat, sicut & matris, auia, proauia, &c. res ipsa docet, quod simul prohibeantur nuptiae inter nepotem & auiam, item inter neptem & auum, proneptem & proauum, & sic porro. Accedit, quod deinceps *vers. 10.* diserte nuptiae inter auum & neptem, ex filio aut filia, prohibeantur, idque ideo, quod factius hic casus euenire poterat, quam reliqui; vnde, licet omnes coniunctiones inter ascendentes & descendentes sint illicitae, huncce tamen casum speciatim & determinate designare Deus voluit.

** Ita enim legislator loquitur v. 9. *Nuditatem fororis tuae, filiae patris tui, aut filiae matris tuae, natae domi, aut natae foris, ne recogito nuditatem earum.* Vbi quidem nonnulli prohiberi putant, primo nuptias inter fratrem & sororem germanam, hoc est, inter fratrem & sororem ex eodem patre & eadem matre natam, deinde, inter fratrem & sororem agnatam, id est, inter fratrem & sororem, ex eodem quidem patre, sed non & eadem matre, & denique inter fratrem & sororem vterinam, hoc est, ex eadem matre quidem, sed non eodem patre. Sed omni fundamento haec destituitur sententia, ex verbis textus aperti repugnat. Per sororem enim, *filiam patris*, intelligitur, quae eundem cum fratre patrem, sed non eandem matrem, agnoscit: per sororem autem, *filiam matris*, quae eandem matrem, sed non eundem habet patrem, quamue *vterinam* vocare solent. Cum vero additur: *natae domi aut natae foris*, sensus est, siue sit *proles domestica*, filia, quae est nata ex muliere quapiam, postquam ea domum a filiae patre ducta est, siue *externa*, ante contractas nuptias nata, seu spuria. conf. 10. CLERICVS, ad *b. l.* Quod si reseras, ita matrimonia liberorum, qui eundem patrem & matrem habent, non prohiberi: respondenti p. test, hoc per consequentiam recte ex haec lege colligi. Si enim prohibita sunt conjunctiones liberorum, qui aut patrem saltem, aut matrem communem habent, multo magis illorum prohibita censenda sunt, qui eundem patrem, eandemque agnoscunt matrem. Constat ergo, iure diuino in linea collateralis aequali, nuptias tantum prohiberi in gradu primo. Secundi aut vterioris gradus exemplum hic non occurrit: vnde eodem iure extra controuersiam licita sunt, *nuptias consobrinorum*. De *matrimonio consobrinorum* disputari solet. SAMVEL namque BOHLIVS, theologus Rostochiensis, vir ob alia quoque ingenii monumenta haud obsecuti nominis, in *tractatu contra matrimonium consobrinorum*, anno MDCXXXVII. edito, illicitas esse eiusmodi nuptias, contendit: cui anno sequenti tractatum pro matrimonio consobrinorum, opposuit 10. COTHMANNVS, eiusdem-academiae theologus. Fuerunt deinceps & alii, sed pauciores, qui BOHEMII sententiam adprobarent, quos inter etiam est vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. dia. lib. 3. cap. 3. §. 151. seqq.* Existimabat autem BOHLIVS, matrimonium inter consobrinos, si nouus frater aut noua soror non superueniat, locum habere, sed si pater ex nouerca susceperit prolem, tum consobrinus nefas esse, inter se inire matrimonium. Cuius quidem sententiae suae praesidium maxime collocauit in *vers. v. cap. XVIII. Levit.* quem ita interpretatur: *Nuditatem filiae uxoris patris tui, id est, nuercae tuae, parientis patri tuo, ne recogito.* Existimauit namque, vocem *פריית* actiue reddendam, *parientis*: & nisi hiece vesi seculi huius sensus esset, non posse commodiorem inueniri, quia matrimonium inter fratrem & sororem; tum germanam, tum consanguineam, pariter, ac vterinam, iam *vers. 9.* prohibitum fuerit. Verum, quoad prius attinet, frustra assentit vocem *פריית* actiue, & quidem per *parientis* reddendam. Repugnat enim vsus scripturae sacrae. Repugnant interpretes vetustissimi. Namque 70. interpretes *פריית אמר* reddunt: *ἐπινοήσας ἑαυτῷ*; vulgatus: *quam peperit patri tuo*; ONKELOS: *פריית מן אמה* quae est nata ex patre tuo. add. 10. CEERICVS, ad *b. l.* Nec absortum, legis prioris partem hic repeti, cum causae grauisime Deo esse potuerint, cur repetitione ista Israelitis legis huius obseruantiam eo magis iniungendam esse, existimauerit. conf. B. 10. MVSAEVS, de *consanguinitate & affinitate*, p. 17. *seqq.* & HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis controuersis*, cap. 9.

*** Constat hoc ex *Leuit. XVIII, 12. 13. 14.* vbi nuptiae cum amica, matertera, & patrua, sua secundus consanguinitatis gradus lineae collateralis inaequalis, discrete prohibentur. Cumque nomen patris & matris hic generatim pro quibusuis ascendentibus accipiantur, prohibitionem hanc in infinitum procedere, manifestum est. In errore itaque versantur, qui nuptias neporum aut neptum fratris, cum aui & auiae sororibus & fratribus, anime prohibitas censent. Magis adhuc errant, qui nuptias inter auunculum & fratris filiam, tanquam licitas, defendunt, quod in consilio quodam fecit HERMANNVS CONRINGIVS, & theologi Holmstadenses, apud HIERONYMVM BRVCKNERVM, in *decisionibus iuris matrimonialis*.

matrimonialis controuersi, cap. 5. p. 290. seqq. Sed falso nituntur fundamento, ac si in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII.* non gradus, sed tantum personae prohibitaee essent, quae nullo modo supra prolixè profligauimus.

- Planissime hoc constat ex legibus illis, *Leuit. XVIII.* allatis, in quibus iidem gradus non tantum ratione consanguinitatis, sed & ratione affinitatis, prohibeantur. Sic in linea recta affinitatis, nuptiae prohibentur in infinitum. Hinc *vers. 8.* coniugium cum nouerca, & *vers. 15.* cum nuru, & *vers. 17.* cum priuigna, & priuigni aut priuignae filia, prohibetur. Eadem hic etiam adfertur prohibitionis ratio, quae in gradibus consanguinitatis. Cuius quae supra demonstratum sit, in linea recta gradus prohibitos esse in infinitum, id de gradibus affinitatis pariter est intelligendum. Sequitur inde porro, in linea collateralis aequali iure diuino a nuptiis prohiberi affines in gradu primo. Idque diserte inuicit legislator *Leuit. cap. XVIII. v. 16.* ubi matrimonium cum defuncti fratris uxor diserte prohibetur. Disputatum quidem hac de re acriter fuit, cum Henricus VIII. Angliae rex, fratris sui Arthuri mortui uxorem sibi iungeret, sed deinceps eam repudiaret, ac si conscientiae ratio eiusmodi matrimonium diutius non perferret. Quemadmodum uero palam est, regem istum prauis & impuris suis cupiditatibus conscientiam obtendisse, ita uanus & irritus, immo ludicrus illorum omnium labor fuit, qui conscientiae eius adferre medelam uoluerunt. Interim memoratu dignum, LUTHERVM, PHILIPPVM MELANCTHONEM, aliosque, cum schola Louaniensi existimasse, matrimonium cum fratris uxor non fuisse illicitum. Legimenter, quae hac de re collegit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionib. iur. matrimon. controuersi, cap. 5. p. 281. seqq.* Sed supponunt isti, ac si leges istae matrimoniales non sint uniuersales: quod cum luculenter supra demonstratum sit, illorum nos non morabuntur pronuntiata. Celebrior adhuc est quaestio, de matrimonio cum defunctae uxoris sorore. Saepius enim in nostra quoque ecclesia acriter hac de re disceptatum est. Primo quidem circa medium seculi decimi septimi, inter CHRISTOPHORVM IOACHIMVM BVCHHOLZIUM, iureconsultum Rintelensem, & MICHAELM HAVEMANNVM, antistitem generalem in ducatu Bremensi & Verdensi, quocum praeter alios AEGIDIVS STRAVCHIVS, theol. gus ille nostrae ecclesiae celeberrimus, qui eidem certamini implicatus fuit. Occasionem certamini praebuit matrimonium Augusti, Ducis Holsatiae, cum duabus sororibus germanis successiue initum. Renouata deinceps eadem est controuersia in causa Alberti Ernesti, Oestringensis, & Eberhardinae Catharinae Würtenbergen sis principum, variisque theologorum ac iureconsultorum consultationibus, informationibus, consiliis, responsis, disceptata fuit. Scripta cum in hoc, tum in priori casu, vtrinque edita, recepit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionib. iur. matrimon. controu. cap. 8. p. 345.* Sed nostra quoque aetate eadem reuocata concertatio, cum theologus quidam duas successiue in matrimonium duxisset sorores, ut ex scripto deinceps allegando constabit. Et negandum non est, esse non tantum inter iureconsultos, sed & theologos magis nominis viros, qui eiusmodi nuptias illicitas non esse autumant, quibus quodammodo accedit B. PHIL. IACOBVS SPENERVS, sed ita, ut, si de matrimonio contrahendo agatur, id neutiquam admittendum censeat, quod si uero de illis, qui istud iam contraxerunt, in ecclesiam recipiendis, adeoque de tali matrimonio tolerando, hoc illis non posse denegari, existimet, in *responsis theol. latini, part. 2. cap. 4. p. 101. seqq.* Potuissent eo facilius uir beatus in mitoriorem hic quodammodo concedere partem, quod sententiam illorum, qui *Leuit. XVIII.* non personas tantum, sed gradus prohiberi censent, non omni prorsus carere dubio existimet, ut supra indicauimus. At nobis cum hoc exploratum sit, & rationibus luculentissimis supra euitum, gradus etiam, non tantum personas, ibi prohiberi, sentire aliter non possumus, quam iure diuino illicitum esse eiusmodi matrimonium. Obstare quidem uidetur *vers. 18.* in quo, dum prohibetur, ne quis uxore uiua sororem eius superinducat, tacite simul concedi uidetur, posse hoc fieri ea mortua. Hinc in varias circa horum uerborum interpretationem uiri docti iuere sententias. Cumque vox *soror* sit ambigua, adeo ut ea etiam quaeuis consanguinea, affinis, aut popularis significetur, fuerunt, qui polygamiam hic prohiberi, censuerunt, sine ulla ratione a propria & genuina uocis significatione discedentes, nec satis secum

reputantes, quod constans & perpetua Ebraeorum consuetudo huic interpretationi re-
pugnet. conf. 10. CLERICVS, ad b. l. Alii aliter hasce difficultates soluant: legique
cumprimis merentur, quae hac de re adfert B. 10. MVSÆVS, de *consanguinitis. & affinit.*
p. 29. seqq. Mihi omnia satis plana esse videntur, si hanc legem non pro prohibitiua, sed
pro concessiua habeamus. Matrimonium cum duobus fororibus, etiam successiue dacen-
dis, ceu primae institutioni diuinae, & fundamento legum matrimonialium, antea iudica-
to, aduersum, omnino prohibendum erat. Quia vero Deus videbat, tum ob consuetudi-
nem receptam, tum ob exemplum Iacobi patriarchae, difficulter adduci posse Israelitas, vt
prorsus ab eiusmodi matrimoniis se abstinerent, διὰ τὴν επικρατείαν αὐτῶν illis hoc equi-
dem concessit, sed ea conditione, ne simul duas sorores ducerent. Inde vero non magis
sequitur, hodie quoque eiusmodi matrimonium esse licitum, quam si quis ex eo, quod
polygamiam in gente Israelitica tolerauit, concludere velit, hanc quoque hodie esse licit-
tam, aut licita esse diuortia ob easdem causas, ob quas Ebraeis Deus ea concessit. Et eodem
modo in gente Israelitica se habebat ius leuiratus. Sane, vt vxor duobus successiue fratri-
bus nuberet, erat contra fundamentum legum matrimonialium, & diserte prohibetur,
Leuit. XVIII, 16. Interim si prior frater sine prole discessisset, non tantum Deus permisit,
sed lege lata confirmauit eiusmodi matrimonium, *Deut. XXV, 9.* Scilicet, ob inueteratam
consuetudinem, hoc indulgendum erat gensi Israeliticae. Sed rem omnem accuratissime
discussit, & quod matrimonium cum defunctae vxoris sorore iure diuino illicitum sit,
solidissime comprobauit, refutatis etiam dissentientium argumentis, FRIDERICVS
ERNESTVS KITTNERVS, vir clarissimus, in scripto Germanico, de hacce controuer-
sia, MDCCLVII. edito. Denique & hocce ex nostris fundamentis sequitur, in linea colla-
terali inaequali, iure diuino coniugia affinium prohiberi in gradu secundo. Sic *Leuit.*
XVIII, 14. & XX, 20. coniugium cum vxore patris, vel auunculi, prohibetur. Prohibita
itaque sunt matrimonia, quae eundem respectum habent. Quae & hic in contrarium ad-
feruntur, ex dictis diiudicari possunt.

§. XIV.

Sed vt reliqua persequamur, ex prima institutione matrimonii
eiusque fine etiam fuit, non alias ob causas, quam ob quas Deus matri-
monium instituit, illud quoque ineundum esse, non voluptatis causa,*
aut ad acquirendas opes, sed vt in vitae sanctitate permaneamus, & iux-
ta ordinem diuinum, procreatis liberis, genus hominum propagemus;
conf. *Tab. VIII, 5. 9.*

- * Hoc si obseruarent homines, plerisque quaestionibus & controuersis matrimonialibus fir-
perfedere possemus. Sic, qui in gradibus prohibitis matrimonio inire cupiunt, vix alia
causa ad hoc inducatur, quam vt cupiditatibus suis prauis satisfaciant. Si quis in coniuge
nihil aliud, quam virtutem, spectaret, extra familiam suam, aut cognationem, facile inueni-
ret, quam sibi iungeret. Et ita in reliquis se res habet.

§. XV.

Iuxta haecenus dicta matrimonium definiri potest, quod sit legi-
tima,* & indissolubilis,** sed inaequalis*** coniunctio vnus viri &
vnus feminae,* mandato & praescripto Numinis facta,** ad pro-
creandam sobolem, vt simul imago arctissimae vnionis inter Deum &
hominem in ea reluceat, & vita sancte & caste transigatur.***

* Hoc

* hoc est, illorum, quibus gradus prohibici non obstant, §. 11. 12. 13.

** §. 10.

*** §. 6.

* §. 9.

** §. 3. 4. &

*** §. 4. 6.

§. XVI.

Ceterum coniunctio ista matrimonialis fit per vtriusque partis consensum. Vnde consensum, non concubitum matrimonium facere, vulgo dicitur. * Estque executio matrimonii, vel pacti matrimonialis, ab ipso matrimonio, distinguenda. Atque hinc facile intelligitur, quid de sponsalibus sit sentiendum.

* Intelligenda haec sunt de matrimonio secundum leges diuinas vniuersales spectato. Secundum leges enim ecclesiasticas alia adhuc, vt matrimonium absoluatuf, requiruntur: adeo vt secundum eas per sponsalia matrimonium inchoetur, per nuptias autem consummatur. Vnde & alii nuptiarum sunt effectus, quam sponsalium, vt deinceps §. 21. 22. dicitur. add. B. SAMVEL STRYKIVS ad *Brunnem. ius ecclcf. ad lib. 2. cap. 16. §. 2. p. 574.*

§. XVII.

Solent ea diuidi, in *sponsalia de praesenti, & sponsalia de futuro*. Posteriora ita a nonnullis intelliguntur, quod sint promissiones matrimoniales, quae vel expressis verbis, vel ex natura personarum, continent conditionem. * Circa sponsalia autem conditionata eadem fere locum habent, quae alias de pactis conditionatis prolixè moneri solent. **

* Ita hanc distinctionem explicat IO. BRVNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib. 2. cap. 16. §. 2.* Petita ceteroquin est ex iure canonico, vbi sponsalia de praesenti vocantur, quae sunt per verba de praesenti, e. g. *ego te accipio in meam*, scilicet vxorem; sponsalia autem de futuro, quae sunt per verba futuri temporis, e. g. *ego te accipiam in meam*. Discrimen praeterea inter sponsalia de praesenti, & de futuro, hocce constituunt Romanenses, quod in his, non vero in illis, poenitentiae locus sit. Sed merito hanc distinctionem, hoc saltem sensu acceptam, ceu vanam, & inutilem, explodit HEERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iur. matrimon. controuersi, cap. 1. §. 2. seqq.*

** Scilicet, firmi sunt, & obligant, si conditio fuerit adimpleta. Hoc autem de conditione, quae nec turpis, nec impossibilis sit, intelligendum. Quanquam, quod ad conditionem turpem attinet, dispiciendum, an aliquid, quod naturae & fini matrimonii repugnet, inuoluar. Si enim hoc sit, obligatio cessat; quod si vero non sit, sponsalia omnino valida sunt, etsi peccato se obstrinxerit, qui eiusmodi conditionem adiecit, aut in eam consensit, aut omnino adimpleuit. vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia constitutiua, loc. de coniug. cas. 6. p. 307. seqq.*

§. XVIII.

Habent sponsalia cum aliis pactis hoc commune, quod consensus liber esse debeat; nec qua intellectum, aut qua voluntatem, impeditus. Vnde facile diiudicari potest, quid de sponsalibus, ab ebriis, aut per errorem,

Bb bb 3

errorem, aut coactionem, initis, censendum. Eodem enim fere modo hic res se habet, ac in pactis aliis. * Patet etiam sponsalia, ab iis, qui nondum sunt sui iuris, inita, irrita esse. Vnde & quousque consensus parentum, ad sponsalia necessarius sit, intelligitur. **

* conf. quae hac de re supra dicta, ad *sect. 4. huius capituli* §. 12. Sic, si error fuerit in iis, quae ad ipsam matrimonii essentiam, ex fine eius primario aestimandam, pertinent, igitur ea sunt sponsalia. Pari ratione metus talis, qui libertatem consentiendi admittit, eadem irrita reddit. Nec valida sunt, quae ab hominibus, ob ebrietatem, aliasue causas, rationis visu destituta inveniuntur. Nullus enim ibi est consensus. Possunt hinc & aliae quaestiones diiudicari. Sic, si quis successiue bina contraxerit sponsalia, quaeritur, quaeenam sint praeferenda? Priora, si utraque eiusdem sint conditionis, praeferenda, res ipsa & natura pactorum docet. Qui enim per priora sponsalia se obstrinxit, non amplius habet potestatem paciscendi super matrimonium cum alia. Quod si vero priora fuerint clandestina, posteriora publica, aut priora alio quodam defectu, ad matrimonii essentiam spectante, laborent, tum posteriora erunt praeferenda. Idem dicendum, si posteriora per nuptias sint consummata. Matrimonium enim perfectum & consummatum praefereendum est sponsalibus. Si copula carnalis ad posteriora absque benedictione sacerdotali accesserit, priora adhuc valida sunt, si ceteroquin rite se habeant. Per eiusmodi delictum enim vinculum sponsalium non dirimitur, si pars innocens id integrum esse velit, aequae ac in matrimonio consummato se res habet.

** Dicitur hac de re infra, ad §. 10.

§. XIX.

In eo vero sponsalia a pactis reliquis differunt, quod mutuo dissensu, nulla accedente causa alia, dissolui nequeant. Voluit enim Deus coniunctionem matrimonialem esse indissolubilem. * Causae autem, ob quas sponsalia dissolui possunt, ita comparatae esse debent, ut ipsa matrimonii essentia per eas quodammodo evertatur. Quorsum cum primis referimus, si sponsa cum altero concubat, quippe quo ipso adulterii rea ** redditur. Quod identidem de sponso est intelligendum.

* Iuxta ea, quae dicta sunt supra, §. 10.

** Saltem grauius est delictum, quam simplex scortatio, cum fides matrimonialis, per sponsalia data, per illud violetur. Quidquid huius sit, quod sponsalia tum dissolui queant, si pars innocens velit, res ipsa docet, omnique prorsus caret dubio.

§. XX.

Et si autem consensus faciat matrimonium, concubitus tamen, eae executio consensus, id efficit, ut de matrimonio consummato, in quibusdam aliter pronuntiandum sit, quam de matrimonio per sponsalia inchoato. Tum enim iam facti sunt caro vna. Hinc ob eas causas, ob quas rescindere licet sponsalia, non aequae licet rescindere matrimonium consummatum; saltem durum multisque hoc obnoxium est difficultatibus. * Sic & affinitatis respectus, & hinc orta graduum prohibitio, ante matrimonium consummatum, locum non habet. **

* Quae

* Quae inter personas, quarum ob consanguinitatem aut affinitatem prohibita sunt matrimonia, ineuntur sponsalia, irrita sunt, adeoque recte dissoluntur. At si iam matrimonium sic consummatum, maior oritur difficultas. Plerique hic gradus distinguendos censent, ita quidem, ut dissoluenda sint matrimonia, etiam consummata, cum Deus ipse poenam peculiarem statuit in eos, qui contra leges matrimoniales, hunc aut illum gradum prohibentes, nuptias iniuerunt: at matrimonia ea, quae Deus ipse tolerauit, etsi in certis gradibus prohibitis contracta, si consummata fuerint, non esse dissoluenda vid. BECHMANNI, *theolog. conscient. loc. de coniug. cas. 23. p. 321. seqq.* Sic & sponsalia, deficiente consensu parentum, ab iis, qui sub patria potestate constituti sunt, inita, citra omnem controuersiam sunt irrita. At si matrimonium consummatum fuerit, ob parentum dissensum illud dissoluere, durum nimis multis videretur. Fateor tamen, haec omnia ita comparata esse, ut non desint iustae dubitandi rationes, speciatim, annon fauor, ut loquuntur, matrimoni, hic interdum ultra, quam par est, extendatur. Pontificio tamen hic, non est, ut nos mōrentur placita, qui, fundamenti loco ponentes, matrimonium esse sacramentum, non possunt non in eiusmodi abire sententias, quae apud eos, qui rectoria edocti sunt, locum non inueniunt.

** Nondum enim reuera sponsus & sponsa sunt vna caro. Atque hinc itidem ad varias respondere licet quaestiones, speciatim ad illam: an sponsae ante matrimonium consummatum defunctae, sororem, in matrimonium ducere liceat? Licet enim omnino, cum sponsus & sponsa nondum facti sint vna caro, adeoque & ratio prohibitionis, ipsaque lex, cesset. Interim lubentes fatemur, satius esse, si ob honestatem publicam, & ad euitandum scandalum, eiusmodi matrimonia intermittantur.

§. XXI.

Est etiam matrimonii, ut & aliorum pactorum, haec indoles, ut per leges ciuiles, quorsum & ecclesiasticae pertinent, certa requisita illis addi possint, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur. Huc pertinet praeter alia,* quae passim obseruari solent, *benedictio sacerdotalis*. Etsi enim ritus hicce in ecclesia christiana sit longe antiquissimus,** idemque ex lege generali, qua omnia ordine & decenter fieri debent, deriuari queat, lege tamen diuina speciali, non est praeceptus. Interim cum hodie a magistratu adprobatus atque praeceptus sit, indolem quoque habet legis ciuilis, quam migrare nemini fas est.

* ut, proclamatio publica, aliique ritus nuptiales.

** Legi hac de re merentur, quae attulit IO. SELDENVS, in *uoluo Ebraea, l. 2. c. 28. & 29.*

§. XXII.

Intelligere indelicet, cur & hunc ritum certi effectus ciuiles sequantur, qui nuda sponsalia non sequuntur. Hinc enim & inter alia sequitur, quod sponsalia nondum dent ius in corpus, & bona. Nec eodem loco habentur liberi, qui nati sunt ex parentibus absque benedictione sacerdotali consuescentibus, cum iis, qui parentes agnoscunt, rite per benedictionem sacerdotalem coniunctos inter se, atque copulatos.

§. XXIII.

Potest etiam euenire, ut matrimonium inter personas diuersae dignitatis atque conditionis, ineatur, ea quidem lege, ut qui ex tali

matrimo-

matrimonio nascuntur liberi, inferioris conditionis esse censeantur, quam pater est. Vocari solent eiusmodi matrimonia ad *morganaticam*,* & in se spectata nihil continent, quod legi diuinse repugnat. Matrimonia autem clandestina, dum speciem concubinitus habent, scandalumque praebent aliis, minime sunt probanda.

* De origine vocis *Morganatica*, vid. PAVLVS HACHENBERGIUS, in *German. med. differ.* 5. §. 7. Ad rem ipsam quod attinet, nulla ratio obstat, quo minus eiusmodi matrimonium, pro vero & legitimo habeatur, et si ob rationes ciuiles vxor & liberi minoris sint conditionis. vid. HVGGO GROTIUS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 7. §. 8. n. 3.* & commentatores ad *b. l.* Immo ex scriptura sacra huc referri solet exemplum Abrahami, qui cum Hagar, & deinceps cum Kethura matrimonium iniit ea lege, vt liberi ex hisce vxoribus nati dona acciperent, integra hereditate Isaaco relicta. Solent plerumque vxores in eiusmodi matrimonio ad sinistram manum copulari: sed hoc nihil matrimonio ipsi derogat. conf. 10. BRVNNEMANNVS, in *iur. eccles. lib. 2. cap. 16. §. 6.* & SAM. STRYKIVS, ad *b. l.*

§. XXIV.

Officia coniugum generalia sunt, vt mutuo eoque sincero se inuicem prosequantur amore, *Ephes. V, 28. 29. 1 Cor. VII, 10. 33. 34.* vt fides in matrimonio data, sancte seruetur, *Ebr. XIII, 4.* & denique debita coniugalia vtrique praestentur, *1 Cor. VII, 5. seqq.* sed ita, vt coniunctio ista corporum fiat *ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ, 1 Thessal. IV, 4.* Speciatim mariti officium est, protegere ac defendere vxorem, consiliis ac monitis regere, & necessaria huius vitae suppeditare. *Ephes. V, 28. 29.* Vxoris autem est, in rebus ad familiam spectantibus obtemperare marito, eum honore debito prosequi, eodem cum illo vti domicilio, mutuuum auxilium tum in educanda sobole, tum in curanda re familiari, praestare, *Ephes. V, 22. 24. Coloss. III, 18. 1 Petr. III, 5. 6.*

§. XXV.

Ex statu matrimoniali resultat *paternus*, qui fundatur in societate inter parentes & liberos. De necessitate huius status nemo dubitauerit, cum longe miserrima & singulorum hominum, & humani quoque generis vniuersi, conditio foret, nisi parentes liberorum curam gererent, & vt vtilia humanae societatis membra euaderent, legitima educatione efficerent.

§. XXVI.

Fundamentum huius societatis ex lege naturae, quae praecipit, vt aliis humanitatis officia exhibeamus, petendum esse, alibi luculenter demonstrauius.* Atque hoc quidem cum ratio doceat, scriptura quoque idem confirmat, statum hunc a Deo adprobatum diserte innuens, *Exod. XX, 12. Deut. V, 16. Matth. XV, 4.* Dum enim Deus iubet, vt liberi parentibus obediant, simul potestatem parentum confirmat, & totam hancce

hancce societatem adprobat. Cum etiam Deus, *pater omnium*, *Ephes. III, 15*. alibique, dicitur, parentes eius velut vicarios esse, partemque imperii diuini cum illis communicatam, indicatur.

* *in element. philosoph. pract. part. 2. cap. 4. sect. 9. §. 2. 3.* Generatio namque, quam HVGOGROTIVS, pro fundamento huius societatis habet, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 1.* eisdem saltem occasionem praebet. Nec consensus pro eius fundamento haberi potest. Expressus enim non adest. Tacitus, facultatem consentiendi supponit, quam eidem infantes, rationis vsu destituti, non habent. Praesumptus, improprie consensus est. Pluribus haec omnia euincit CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 3. cap. 4. §. 1. seqq.*

§. XXVII.

Ad potestatem parentum, quod attinet, cum ipsa scriptura sacra finem huius societatis constituat, educationem liberorum *ἐν παιδείᾳ καὶ ἐν κυρίᾳ κυρίου*, *Ephes. VI, 4.* sequitur, eam parentibus concedi, quae ad hunc finem obtinendum est necessaria. Saltem monentur parentes ne hac sua potestate abutantur, *Col. III, 21.* Vt itaque parentibus imperium competit, ita a liberis requiritur *obsequium*.

§. XXVIII.

Imperium istud praecipue quidem penes patrem, simul tamen penes matrem est, cum matri non minus, quam patri, obedire iubeamur, praeepto decalogi quarto. *Exod. XX, 12.* Sed idem intelligendum de iis, qui parentum nobis loco sunt, vt vitrici, tutores, praecipue & praecipitores, qui, si suo rite fungantur munere, ipsis fere equiparandi sunt parentibus.* Nec enim prorsus nefas, partem educationis in praecipitores deuoluere, modo id non fiat sine necessitate, nec parentes ipsi ea hoc faciant ratione, vt eorum, quae sui sunt officii, prorsus obliuiscantur. Quae vero ratio nos obstringit, vt parentibus obediamus, eadem nos obligat, vt iis obsequamur, qui eorum funguntur vicibus.

* Non tamen praeferendi, etsi interdum maiora a praecipitoribus in nos proficiantur beneficia, quam a parentibus. Namque parentibus, praeter innumera alia, ipsam quodammodo vitam debemus. Hinc illud DIONYSII sophistae: *καυδευτῆς ἡμέτερον ἔσται ἔσται πατρός, praecipitores videntur adhuc meliores esse ipso parente*, aliorumque effata, cum grano salis accipienda sunt. Vtvero praecipitorum non vna est ratio, cum nonnullis non tantum cura erudiendi discipulos, sed totius vitae quaedam directio concredita sit, quod in aliis secus se habet, alii quoque officio suo recte fungantur, quod alii negligunt, de potestate quoque, quae illis competit, diuersimode pronuntiandum. Illis enim, quibus tantum cura erudiendi, & quidem adultiores, competit, imperium nullum tribui potest. Erudire enim alios sine imperio possunt, adeoque & ab auditoribus, vt dictis suis simpliciter obediant, exigere nequeunt. Obsequium autem, quod veritati agnitae praestare debemus, probe distinguendum ab obsequio, quod praecipitores, ceu sibi debitum, exigunt. Sed haecce omnia prolixius edisserui, in *dissert. de comparatione obligat. quae ex diuersis hominum status oritur*, §. 23. in *selectis iuris nat. & gent. p. 702. seqq.*

§. XXIX.

Limites imperii paterni, ex fine societatis huius sunt metiendi. Tantum itaque parentibus in liberos licet, quantum educationis honestae ratio requirit. Non itaque necesse est, ad ius vitae ac necis potestatem patriam extendere. Enimvero, si in ciuitate vixerint, summus imperans merito sibi reseruat potestatem grauiores poenas liberis immorigeris infligendi; * si in statu naturali, maior quidem patrum familias est potestas, non tamen tanta, vt ius vitae & necis illis tribuendum sit, nisi hoc fiat, per modum defensionis. ** Cetera, quae eiusdem commatis sunt, hinc facile diiudicari possunt.

* Apud quasdam gentes, parentes ius vitae & necis in liberos habuisse, constat. De Romanis id tradit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, *antiquit. Rom. lib. 2.* & VALERIVS MAXIMVS, *lib. 5. cap. 8.* add. SENECA, de *clementia, lib. 1. cap. 15.* Apud Ebraeos eodem modo se rem habuisse, auctor est, IO. BODINVS, *lib. 1. de republ. cap. 4.* Sed fallitur. Contrarium enim constat ex *Deut. XXI, 18. 19. 20.* ad quem locum conferendus IO. CLERICVS. Vbiunque vero parentes ius vitae & necis in liberos habuerunt, id velut ex consensu magistratus obtinuerunt, vt eius velut vicem sustinuerint. Facileque nonnullae gentes in hoc consentire potuerunt, quod existimarent, parentes non temere hac potestate abufuros, ob naturalem erga liberos amorem. Qua in re tamen illas opinio fallere potuit, cum tanta quorundam parentum sit *tyrpyla*, vt satis sit, potestatem, seuerioribus poenis filios immorigeros coercendi, magistratui relinquere. Patet autem ex dictis, falli etiam IO. FRIDERICVM HORNIVM, dum in *polit. architect. lib. 1. cap. 2. §. 4.* naturaliter parentibus ius vitae & necis in liberos competere, asserit.

** Tum enim filium non punit, sed tanquam hostem occidit. Qui secus sentiunt, & patribus, in statu naturali, prout opponitur civili, constitutis, ius vitae & necis tribuunt, falsa dicuntur hypothesi, ac si status familiarum, in statu naturali viuentium, non differat a statu civili, & quod in illo patribus, ceu capitibus familiarum, summum aliquod imperium competat. Quam sententiam post THOMAM HOBBSIVM, defendendam sumpsit ROBERTVS FILMER, Anglus, in libro, cui titulum fecit: *Patriarcha*, quem ex instituto refutarunt ALGERNON SIDNEY, & IO. LOCKIUS, vterque in eiusdem argumenti libro, de *regimine civili*, conf. IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. de iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 2. §. 10. p. 169. seqq.*

§. XXX.

Imperium paternum durat, quamdiu societas paterna subsistit. * Hac sublata, imperium patris, & obsequium filii cessat, vt hic tamen ad animum gratum demonstrandum, ** & reuerentiam parentibus exhibendam, adhuc sit obligatus. Durante societate, omnes actiones liberorum imperio paterno subsunt, vt sine parentum consensu nihil valide agere ac pacisci queant, etsi in actionibus, quae ad societatem istam non pertinent, maior libertas rationis vsu pollentibus concedi solet, quam illis, qui eo adhuc destituntur. Varias hinc expediri quaestiones possunt, *** praesertim & illa, quousque parentum consensus, ad matrimonia liberorum sit necessarius. * Quo pacto societas paterna dissoluetur, explicatum est alibi. **

- * Ita breuius cuncta expediri possunt, quam si cum HVGONE GROTIŌ tria intervala, tempus scilicet imperfecti iudicii, tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiae parentum, & denique postquam ex familia excessit, statuamus; de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 2. seqq.*
- ** Idque non tantum verbis, sed etiam factis. Frustra enim aliquis verbis declarat, aliquem magnum a se fieri, si factis contrarium testetur. Hinc apud Ebraeos ad honorem parentibus exhibendum, hoc etiam referebatur, ut filii parentes inopes alerent. Vim tamen huius legis valde imminuerunt, dum, fas esse, contendebant, vocis omnes liberorum opes ad vltus sacros ita transferri, ut in parentes, quantumuis pauperes, nullum inde redundaret emolumentum. Id quod iure redarguit seruator, *Marc. v. 11. 9. 10. seqq. add. 10. SELDENVS, de iure nat. & gent. iuxt. disc. Ebr. lib. 7. cap. 2.*
- ** Exemplum vide in *philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 11. §. 12.*
- * Si enim filius adhuc sub potestate patria sit constitutus, cum omnes eius actiones ab imperio paterno pondeant, non tantum iniuste ager, si contra parentum consensum matrimonium contrahat, sed irritum quoque erit matrimonium. Non enim habet facultatem in matrimonium consentiendi, quia non est sui iuris. Quod si, sublata potestate patria, iam sui iuris sit, contra reuerentiam parentibus debitam ager, si, illis dissentientibus, coniugem sibi iungat, non tamen irritum erit matrimonium. Sunt equidem, qui existimant, etiam in priori casu matrimonium non esse irritum, si iam consummatum sit. Sponsalia enim eiusmodi, quin dissolui queant, nullum est dubium, ut supra obseruauimus. Estque haec recepta fere apud plerisque sententia. Sed dubito, an accuratius sustinere examen queat, & an firmo satis fundamento nitantur, quae vulgo in honorem matrimonii fieri dicuntur, & annon hisce aliisque eiusdem generis effatis, aliquid ex opinione apud Romanenses recepta, quod matrimonium sit sacramentum, subicit.
- ** in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 11. §. 13.*

§. XXXI.

Officia parentum sunt, educare liberos ad pietatem & timorem Numinis. *Ephes. VI, 4.* Praeterea de victu & amictu illis prospicere debent, quamdiu ipsi, quae necessaria sunt, sibi comparare nequeunt. Ut vero ipsi sibi aliquando prospicere queant, operam dare debent, ut mente ac corpore valeant, & in artibus ac scientiis vtilibus, pro cuiuscunque captu & ingenio, & status conditione, erudiantur. *conf. 1 Tim. V, 8. Prouerb. XXIX, 17.*

§. XXXII.

Officia liberorum sunt, amore & honore parentes prosequi, *Exod. XX, 12. Ephes. VI, 2. 3.* illis obsequi, in rebus licitis, praesertim, quamdiu societas paterna durat, *Ephes. VI, 1. Coloss. III, 20.* gratum quouis modo erga eos demonstrare animum, adeoque & eos alere, si hoc necessitas iubeat, *1 Tim. V, 4. Matth. XV, 4. 5. 6.* nec contemnere senescentes, *Prouerb. XXIII, 22. Eccles. III, 14.*

§. XXXIII.

Tertius status, qui hic in censum venit, est *herilis*, qui innicitur societati inter dominum & seruum initae, vi cuius hic illi seruire tenetur. Fundamentum itaque huius societatis ex pacto inter dominum

atque seruum, repetendum. Cumque hac ratione serui pariter ac domini commodis consulatur, illicitum non est, pacta eiusmodi inire, nec status ipse iuri naturali repugnat. Nec obstat, quod aequalitas naturalis per hunc statum tollatur, aut quod vitia hominum ei occasionem praebuisse videantur. Si quis enim ipsemet in inaequalitatem consentiat, nulla fit ei iniuria. * Vitia autem hominum ipsis statibus imputari non debent.

* Accedit, quod omnes quidem aequales simus, ratione humanitatis: sed ut ratione potestatis aequales simus, necesse non est, quia humani generis conditio hoc non permittit. Atque hoc tum de perfecta, tum de imperfecta seruitute intelligendum: cum nec perfecta iuri diuino per se repugnet. *conf. elemens. philos. pract. pars. 2. cap. 4. sect. 12. §. 7.*

§. XXXIV.

Hinc & ipsi Deo probatus est hicce status, quod non tantum exemplo Abrahami, aliorumque sanctorum, seruos habentium, patet, sed ex iis etiam, quae apostoli hac de re in nouo testamento, diserte docent. Non enim sublatum huncce statum cupiunt, sed eum confirmant potius, dum seruis pariter ac dominis, quo pacto se gerere debeant, praescribunt, *Ephes. VI, 5. seqq. Coloss. III, 22. 23. 24. Philem. 16. add. 1 Cor. VII, 20. seqq.* Accedunt leges diuinae de statu seruili, *Exod. XXI, 1. seqq.*

§. XXXV.

Potestatem dominorum, pariter ac seruorum obsequium, ex fine huius societatis aestimare licet. Finis autem in eo consistit, ut res familiaris domini * conseruetur, & promoueatur, & seruus simul sustentetur. Eum in finem castigare seruum modice licet, si quae sui sunt officii, non faciat: saeuire in eum, aut omnino vitam eripere, non fas est. Amor autem christianus, pietasque iubet, ut dominus moderate potestate sua utatur, & salutem quoque serui aeternam promouere studeat.

* Ius itaque vitae & necis domino in seruum non competit. Nec obstant populorum quorundam mores. Namque hi aut palam iniusti sunt, & limites a recta ratione imperio herili constitutos, contra ius atque fas migrant, aut domini potestate, a ciuitate in delictis seruorum puniendis sibi concessa, utuntur, adeoque summi imperantis vicem sustinent. *vid. MVGO GROTIUS, de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 28. Aliter equidem sentit IO. FRID. HORNIVS, domino, qua tali, ius vitae & necis in seruum tribuens, in polit. architect. lib. 1. cap. 4. p. 129.* Sed falsa, de natura & origine imperii, itemque de origine status seruili, nititur hypothesi. Poterat etiam nonnullis scrupulum mouere lex Moisaica, *Exod. XXI, 20. Cum quispiam seruum suum, aut seruam baculo ferierit, & sub manu eius interierint, vitium sumatur. Si tamen per diem (vnum) aut biduum superstes fuerit, nulla fit ultio, nam (seruus) ille argentum eius erat.* Potest namque per biduum etiam vivere, cui vulnus lethale est inflictum. Vnde in hocce casu apud Israelitas poena ordinaria homicidii, ex ipsa Numinis constitutione, non videbatur locum habere. Verum cura dicitur: *argentum eius erit;* doctores Ebraei hinc colligunt, agi hic de seruo Cananeo, quod hi soli possunt argentum

hætorum

he:orum dici, quippe in perpetuum empti. Cum ergo seruus sub ictibus animam non efflarat, hinc colligebatur, herum eum noluisse interficere. Satis itaque poenae luere videbatur, iactura pecuniae, quam emendo seruo expenderat, aut vtilis eius operae. conf. 10. CLERICVS, ad b. l.

§. XXXVI.

Quae ceteroquin circa seruitutem agitari solent quaestiones, solui facili negotio possunt, si cogitemus, seruos homines esse, non bruta, adeoque & imperium in eos non alia ratione, quam per consensum, acquiri. * Vnde sequitur, vendi seruos non posse, nec alia ratione in commercium venire. ** Qui obstant mores gentium, palam iniqui sunt. Quo minus tamen perpetua seruitus sit, si seruus consentiat, nihil obstat. *** Tollitur autem haec societas, si aut vtriusque partis consensu dissoluatur, aut ab alterutra parte quidquam, quod naturae & indoli eius repugnat, admittatur. * Atque haec cum ratio ipsa dicitur, multo magis ex christiana religionis principiis fluunt.

* Non aliud enim fundamentum societatis, quae inter dominum & seruum intercedit, est, quam consensus. Citra consensum si quis alterius subiiciat imperio, summa illi sit iniuria. Nec aliter de seruis bello captis existitandum. Qua de re vt recte statuatur, a causa & fundamento seruitutis, distinguenda est occasio. Praeter indigentiam quorundam hominum, bellum occasionem seruituti praebere potuit: sed causa tamen vnica legitimae seruitutis est consensus, vt iam a me obseruatum, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 12. §. 4.* Errores, quos THOMAS HOBBSIVS, *lib. de ciue, cap. 8.* in hoc capite admisit, ex dictis facile refelli possunt, & iam abunde profligati sunt ab aliis. Ex eodem etiam a me fundamento *l. c. §. 5. & cap. 5. sect. 6. §. 12.* demonstratum, liberos, qui ex seruis bello capti nascuntur, dominorum non esse, quamdiu in seruitutem non consentiant, etsi non ignorem, HVG. GROTIUM, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5. §. 29.* & SAM. PVFENDORFIVM, *de iur. natur. & gent. lib. 6. cap. 3. §. 9.* secus hic sentire. Hanc vero meam sententiam arbitrio lectoris permittit eruditissimus BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c. p. 182.* Existimo autem, quamdiu firmo stat talo, quod fundamenti loco posui, seruitutem tantum ex consensu oriri, tamdiu neminem, quod momentum trahat, contra eam in medium allaturum.

** Mos equidem vendendi & emendi seruos, antiquissimus fuit. conf. *Gen. XVII, 12. 23. 27.* Sed ideo non probandus, etsi Deus eum in gente sua tolerauerit. Contra namque dignitatem & naturam hominis est, vt in censum earum rerum referatur, quae in commercium veniant, aut vt brutis & rebus inanimatis aequiparetur. Vnde & sequitur, seruos aeque ac alios homines, sub imperio, non autem in dominio, esse. Secus vero qui sentiunt, imperii & domini notiones diuersissimas inter se confundunt. Quae consilio multorum errorum & quaestionum inutilium fuit genitrix. Ceterum, dum nego, seruum vendi posse, non statim nego dominum ius suum, quod habet in seruum, abalienare posse. Hoc enim cum imperio consistere potest, venditio autem in eas tantum res cadit, quae sunt in dominio, quaeue in commercium veniunt.

*** Quae adeo & apud Ebraeos non tantum in vsu fuit, sed a Deo etiam adprobata, *Exod. XXI, 5. 6.*

* Hinc & non est nefas, si seruus nimiae dominorum saeuitiae fuga se subducatur. Non enim hac conditione in seruitutem consensit. conf. HVG. GROTIUS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 5. §. 29.*

§. XXXVII.

Officia dominorum erga seruos sunt: aequum laborem illis imponere, *Exod. XX, 10. Deut. V, 14.* necessaria ad vitae huius conseruationem illis suppeditare, mercedemque accurate soluere, *Deut. XXIV, 14. 15. Matth. X, 10. Iacob. V, 4.* animae non minus, quam corporis illorum curam gerere, adeoque & efficere, vt in illis, quae ad salutem aeternam consequendam scitu necessaria sunt, rite erudiantur. Hoc sane amor, quo omnes homines diligere iubemur, etiam exigit. add. *Matth. VIII, 6.* Seruorum contra erga dominos officia sunt, honore & obsequio illos prosequi, fidem, industriam, patientiam vbique demonstrare. Quae omnia tum recte fiunt, si pietati & sanctitati christianae studeant, & cuncta ita agant, vt conscientiae semper rationem habeant. conf. *Ephes. VI, 5. 6. seqq. Coloss. III, 22. Tit. II, 9. 10. 1 Petr. II, 18.*

§. XXXVIII.

Quod ad officia haecenus exposita, in statu tum matrimoniali, tum paterno, tum denique herili, iure diuino obligati sint, qui in hisce statibus versantur, & res ipsa docet, & rationibus quamplurimis euidentissime comprobari potest. Statuum a Deo introductorum, aut approbatorum, eadem est indoles, ac aliorum institutorum diuinorum, quae secundum vniuersale iuris diuini principium, supra expositum, accurate ab omnibus sunt obseruanda. Accedit, quod omnes illi status, quorum indolem explicauimus, ad vnionem cum Deo nos ducant, & ad eam promouendam comparati sint. Sic matrimonium imaginem nobis exhibet, arctissimae vnionis, quae est inter Christum & ecclesiam. *Ephes. V, 31. 32.* Status paternus eo comparatus est, vt liberi in timore Domini educati, ad vnionem hancce perducantur, *Ephes. VI, 4.* Status seruilis nos admonet, nos omnes esse seruos Dei, adeoque & obedientiam a nobis requiri ex simplici corde, *Ephes. VI, 5.* siquidem in coniunctione cum Deo manere cupiamus; immo, quod soli Deo, ceu domino nostro adhaerere debeamus, *Matth. VI, 24.* Constat idem ex decalogi praecepto sexto & quarto: cum in illo officia coniugum, in hoc autem, parentum aut qui eorum vicibus funguntur, ac liberorum, dominorum item ac seruorum, contineantur. Ne quid de aliis scripturae dictis, quae haecenus iam allata sunt, dicam.

§. XXXIX.

Officiis, ad quae in hisce statibus obligamur, quoad statum matrimoniale, opponuntur: *peruersus & illicitus* in matrimonio ineundo, *scopus, adulterium & perfidia*; imperii maritalis per *saecuitiam abusus*, aut eiusdem *neglectus* ex parte mariti; *reluctantia* autem & *obsequii denega-*

denegatio, ex parte vxoris, & alia. Quoad statum paternum, in vitio ponuntur, inobedientia, renitentia, ingrati animi crimen, irreuerentia, ex parte liberorum; durities, saeuitia, morositas, aegoyia, educationis debita intermissio, ex parte parentum. In statu herili, ex parte dominorum peccatur per saeuitiam, crudelitatem, mercedis aut alimentorum denegationem; ex parte autem seruorum, per ignauiam, perfidiam, hypocriticam officiorum praestationem, aliaue ratione.

§. XL.

Medium praecipuum, quo ad haecce officia adduci homines possunt, est, ordinis itemque sapientiae, benignitatis, iustitiaeque diuinae, in omnibus hisce statibus euidentissime elucescentis, consideratio. Praecipue cogitandum, ad nostram salutem, & commoda temporalia & spiritualia, eos esse comparatos, immo sine illis, nec nos, nec vllum alium hominem saluum ac incolumem esse posse. Nec praetermittendae sunt promissiones, comminationesque diuinae, legibus, quae ad haec officia nos obstringunt, additae. conf. *Ebr. XIII, 4. 2 Cor. VI, 9. Gal. V, 21. item, Ephes. VI, 3. Deut. XXVII, 16. Exod. XXI, 15. Leuit. XX, 9.*

§. XLI.

Impedimenta, quae officiis hisce obstant, & quae remouere sedulo tenemur, sunt: naturalis omnis ordinis, ex philautia orta, auersio: inconsultus libertatis amor, vel potius libertatis ad repagula, quae cupiditatibus nostris obstare videbantur, remouenda, praetextus; praeiudicia varia de polygama, diuortio, incommodis hosce status concomitantibus, & via illicita ea euitandis, & quae reliqua sunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII

SECTIO VII.

DE

OFFICIIS SUMMORVM

IMPERANTIVM ET CIVIVM.

Εὐνοίας.

Ciuitates seu republicas ordine imperantium & parentium constants, de quorum adoe erga se inuicem officiis hic agendum, §. I.

Quae de origine ciuitatum, ethnici scriptores tradunt, incerta sunt; certiora, quae de

eodem etiam ante diluuium; scriptura facta docet, §. II.

Origo ciuitatum post diluuium, §. III.

Essi ciuitates per pacta hominum constituuntur, adq̄ tanten adprobatio Numinis, §. IV.

Potestas

Potestas imperantium in ciuitate ex fine metienda: quid sit summum imperium, §. V.
Summam hancce imperantium potestatem esse independentem, §. VI.
ab obligatione etiam legum humanarum immunem, §. VII.
per eam sancti & inuiolabiles sunt summi imperantes, §. VIII.
quamdiu scilicet in tyrannos non degenerant, limitesque suae potestatis non transgrediuntur, §. IX.
non temere tamen, nec sine apertis iudiciis aliquis pro tyranno habendus, §. X.
Quae de summis imperantibus dicta sunt, de illis, qui reuera summum imperium habent, intelligenda sunt, §. XI.
Morum potestati omnia, quae sunt in ciuitate, sunt subiecta, §. XII.
Formae rerumpublicarum accidentales, quae nam? §. XIII.
Modi acquirendi summum imperium, §. XIV.
Colligitur inde, maiestatem seu summum imperium a Deo, ordinarie non immediate, sed mediate conferri, §. XV.
Iura maiestatica quae nam: eminet inter ea ius circa sacra, §. XVI.
Mulsum interst respublicae, ut summi imperantes religionis curam gerant, §. XVII.
in qua ad aeternam etiam ciuium salutem respicere debent, §. XVIII.
Interest respublicae & omnium ciuium, ut vera religio floreat, §. XIX.
Quid circa verae religionis promotionem, eiusque quoad externa directionem, obseruandum, §. XX.
Quaenam hic euitanda extrema: competis potestas circa sacra summis imperantibus vi

summi imperii, & minus accurate ius episcopale dicitur, §. XXI.
Ad ius circa sacra pertinet specialim ius constituendi ecclesiae ministros, quod summis imperantibus, saluo ecclesiae iure, competit, §. XXII.
ius constituendi doctores & praecipuos in scholis, §. XXIII.
ius condendi leges ecclesiasticas, §. XXIV.
ius visitandi scholas & ecclesias, §. XXV.
ius reformandi ecclesiam, §. XXVI.
ius coercendi haereticos, illorumque comatus impediendi, §. XXVII.
ius conferuandi disciplinam ecclesiasticam, §. XXVIII.
ius conuocandi & dirigendi concilia, §. XXIX.
ius disputationibus theologicis certos limites praescribendi, §. XXX.
ius praescribendi ceremonias ecclesiasticas, §. XXXI.
ius dispensandi bona ecclesiastica, §. XXXII.
& denique, ius constituendi forum ecclesiasticum, §. XXXIII.
Quinam subditorum nomine veniant: sub eo & clericos comprehendi, §. XXXIV.
Officia imperantium, §. XXXV.
subditorum generalia, §. XXXVI.
specialia, pro officiorum diuersitate, §. XXXVII.
Quod ad haecce officia, sum imperantes, sum eius, iure diuino obligati sint, probatur, §. XXXVIII.
Quotuplici ratione contra ea peccatur, §. XXXIX.
Ad media, quibus ad officia haec praestanda induci possumus, ut & ad impedimenta emouenda, nos isidem obligatos esse, §. XL.

§. I.

Cum ea hominum post lapsum esset conditio, ut per familias dispersi, ab aliorum insultibus aut insidiis tuti non essent, necesse erat, ut in maiores societates coirent, quas *ciuitates*, seu *respublicas*, vocare, moris est. Quae cum consistere nequeant sine imperio, in duplici, qui in iis degunt, constituti sunt discrimine, aliique *imperantium*, alii *ciuium* nomine veniunt, quorum certa erga se inuicem sunt officia, iure quoque diuino praescripta, quae adeo distincte considerare, huius loci est.

§. II.

Quae ethnici scriptores, de origine ciuitatum, seu rerumpublicarum

carum tradunt, incerta sunt, & lubrico superstructa fundamento.* Certiora sunt, quae scriptura sacra nos hac de re condocet, multiplicato post primam rerum originem, hominum genere, Cainum primam condidisse ciuitatem, eique a filio Hanocho nomen imposuisse, *Gen. IV, 17.* de cuius, in condenda hacce ciuitate consilio, licet nihil certi affirmare liceat, valde tamen verosimile, dominandi cupidine abrepum Cainum, eiusmodi quid suscepisse. An vero & Sethi posterius suae securitatis causa in maiores societates conuerint, quod verosimile videri poterat, an vero per familias dispersi vixerint? ** incertum, & ob monumentorum defectum, definiri nequit. Qui vero ante diluuium nullas prorsus fuisse respublicas contendunt, rationibus iustis, quibus hoc euincere queant, destituuntur. ***

* In eo plerique consentiunt, ante imperia constituta *hæc* fuisse; quamuis statum hominum, qualis eo tempore fuerit, diuersimode describant. Nonnulli enim eum vt longae felicitatem nobis sicut, vt OVIDIVS *metamorphos. lib. 1.* alii, vt miserimum & corruptissimum, vt SALLVSTIVS, de bello *Casilin. cap. 6.* & LVCRETIVS, *lib. 5.* vel qui initio fuerit felix, mox corruptus, vt inde necessitas respublicas condendi hominibus fuerit imposita. Ita TACITVS: *vastissimæ mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, cogere sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suoque ingenio petebantur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vastabantur. Ad postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere: annal. lib. 3. cap. 26.* Quae quidem ex fama de statu hominum felicissimo ante lapsum, eodemque post lapsum, praesertim ante diluuium, corruptissimo, ethnici scriptores habuisse videntur.

** AVGVSTINVS, vt imperiorum originem ad Cainitas refert, ita Sethi posteros in maiores societates seu ciuitates coaluisse, abnuat, per familias sub regimine parentum eos vixisse, contendens, *de ciu. Dei, lib. 15. cap. 20.* Regum antediluuiariorum ex ABYDENO, scriptore Assyriaco, meminerunt CYRILLVS, *lib. 1. ad Iulianum,* EVSEBIVS, *lib. 9 praepar. euangel. cap. 12.* aliique.

*** Sic putant nonnulli, si fuissent ante diluuium respublicae, fieri vix potuissent, adeo vt corrumperentur hominum mores, vt rebus perditis non alia, quam per humani generis deletionem, excepto Noacho cum suis, medicina adferri poterit. Sed si post diluuium, hominum in ciuitatibus degentium adeo corrumpti & deprauari mores potuerunt, vt, integras excidendi ciuitates, diuinæ iustitiae ratio postulauerit, quod vel Sodomorum & Gomorrhæ exemplo patet, cur hoc ante diluuium, quoad vniuersum hominum genus, fieri non potuisset, etiam tum quoque respublicae fuerint, existimemus?

§. III.

Post diluuium, hominum genus per familias dispersum, iterum aliquandiu vixit. At cum numero eorum aucto, humani ingenii prauitas iterum se proderet, aliis imperium in alios adfectantibus, aliis ne libertate sua priuarentur, aut aliorum insultibus expositi essent, annitentibus, ortae hinc iterum sunt ciuitates, minores initio,* vt credere par est, tandem ex minoribus varias ob causas inter se coniunctis, maiores.

* Quae enim de magnitudine & amplitudine imperii Assyriaci ex fide & auctoritate Ctesiae, qui reuera nullam meretur fidem, vulgo traduntur, hodie merito explosa sunt, & proflus reiecta a viris doctis. Assyriacum quidem imperium condidit Nimrod, *Gen. X, 8. 9.* cuius haud dubio magna fuit inter turris Babelicae extractores auctoritas; sed statim hoc tam amplum fuisse, tamque potens, vt vulgo creditur, falsum est. Plures alias vero mox erant republicas, quibus qui praerant, regum nomine veniunt, discimus ex *Gen. XIV, 1. 2.* Interim vel Nimrodi exemplum docet, homines improbos, ambitione & imperandi cupiditate ductos, in condendis & amplificandis imperiis, studium operamque collocasse. Horum vero qui resistere constibus cupiebant, vix aliter hoc facere poterant, quam vt & ipsi maiores societates coirent.

§. IV.

Coniunctio ista hominum, in vnam societatem coalescentium, fieri aliter non potuit, quam per pacta, siue explicite siue implicite, inita, quibus non tantum ad commoda mutua promouenda se obstrinxerunt, sed summo alicui imperanti, sine quo eiusmodi societas subsistere nequit, se submiserunt. * Vnde haec quidem, rerum publicarum introductio, & summi imperii constitutio ab hominibus originem habet, quo pacto & Petrus *1 epist. II, 13.* eam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocat. Cum tamen, humani generis conseruatio, atque salus, eiusmodi statum requireret, rectissime inde colligitur, factum hoc esse dirigente, consentiente, & adprobante supremo Numine. Quod & scriptura diserte testatur, *Rom. XIII, 1. seqq. Ioan. XIX, 11. Tit. III, 1.*

* Hinc structura illa rerum publicarum, quam pluribus explicat SAM. PVFENDORFIUS de iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 2. & nos in compendio in *element. philos. pract. part. 2. sect. 13. §. 4.*

** Cum ergo ad rerum publicarum introductionem, summi que adeo imperii constitutionem, & homines & Deus concurrant, patet, quod haec ordinatio certo modo humana, & certo modo diuina, dici queat. Homines quidem id fecerunt, sed non sine nutu, consensu, & adprobatione Numinis, vnde illi quodammodo rationem causae instrumentalis, Deus autem causae principalis, habet. Et hoc sensu a Petro magistratum ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari, docet B. IO. GERHARDVS, in *locis theolog. loc. de magistratu, p. m. 250.* Vocatur, inquit, humana ordinatio, non respectu primae originis & principalis causae efficiens, sed respectu causae instrumentalis, quia per homines saepius constituitur magistratus. Immo per homines primum republicae sunt introductae, summumque imperium constitutum. Obseruat deinde idem auctor, OECVMENIVM humanam κτίσιν exponere per Θεον, quod constitutus & posuit sit magistratus ab hominibus, Deo tamen sic iubente & sanciente. Quod proflus ad rem nostram facit. Verba OECVMENII haec sunt: κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἐκ χεὶρ ἀγγέλων χειροτονητὰς ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἢ καὶ αὐτοὺς τὰς βασιλεὺς, καθέτι γὰρ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν ἥτοι ἐτέθησαν, οἷδε γὰρ ἡ γραφή καὶ τὴν Θεὸν κτίσιν καλῶν. Docet deinceps GERHARDS, magistratum etiam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari posse, tum respectu subiecti recipientis, siue materiae in qua, tum respectu finis cui, sed haec primae explicationi non derogant, quam praeter alios etiam calculo suo coraproat ABRHAMVS CALOVIUS, ad b. l. Humana ergo, inquit, creatura dicitur, propter causam instrumentalem, quia per homines instituitur, diuina ordinatio ob causam principalem, quae est Deus. Atque ira feres olim habuit, cum primum republicae instituerentur, vt id fieret per homines: & hodie, postquam republicae constitutae sunt, vbi summi imperii collatio itidem a Deo quidem fit, sed per homines, vt deinceps §. 15. pluribus demonstrabitur.

§. V.

§. V.

Quae imperantium in ciuitate fit potestas, ex fine, propter quem constitutae sunt, quam rectissime intelligitur. Hic vero cum sit, ciuitatis conseruatio, * manifestum est, ad ea omnia, quae ad ciuitatis conseruationem pertinent, hancce se extendere potestatem. Proinde & recte summum imperium, seu maiestas, a quibusdam definitur, quod sit summa ubique in ciuitate potestas.

* Cum ciuitates seu republicae plurima hominibus praestent commoda, variis quoque induci poterunt causis, vt in eas coalescerent. Quas inter tamen praecipua merito censetur, securitas ab insultibus aliorum, cum inter commoda, quae vita ciuili praestat, haec primum facile locum teneat. Interim si consideremus, quem reuera finem habuerint primi rerum-publicarum conditores, non aliud saepius, quam vt ambitioni vel imperandi cupiditati satisfacerent, eos spectasse, deprehendemus. Vnde rursus aliis necessitas securitati suae consulendi, imposita est. Sententiam illorum, qui, hominem per naturam ad vitam ciuilem rapi, autumant, impugnat SAM. PVPENDORFIVS, de iur. nat. & gens. lib. 7. cap. 1. §. 7. qui & §. 5. philosophiam IO. FRIDERICI HORNII, ciuitatem opus naturae vocantis, cum naturali ordine & consecutione producat, polit. architect. lib. 1. cap. 4. §. 6. profligat. Quae ipse PVPENDORFIVS hac de re disserit, exigenda ad ea, quae erudite monet IO. BARBEYRACIVS, ad L. c. §. 7. p. 192. Ego saltem addo, a fine societatis constituendae, distinguendum quodammodo finem ciuitatis constitutae, qui est eius conseruatio, hoc est, vt in eo statu permaneat, vt, quae extrinsecus vel intrinsecus eam destruere, & felicitatem ciuium imminuere possunt, repellere queat. Hoc enim vt fiat, omnium ac singulorum ciuium maximopere interest.

§. VI.

Dum *summa* dicitur haec potestas, sequitur, eandem esse independentem, adeo, vt qui ea gaudent, nemini nisi Deo actionum suarum rationem reddere teneantur. Talem namque finis & scopus reipublicae, eiusdem scilicet conseruatio, omnino requirit. Ideoque nec populi iudicio submittendi sunt, vt nonnulli perperam sibi persuadent. * Etsi enim populus summis imperantibus eam potestatem conferat, ea tamen id fit ratione, vt hoc ipso potestate illa se abdicet, & summis imperantibus plane, in omnibus quae ad ciuitatis salutem pertinent, se submittat. ** Vnde & distinctio inter maiestatem *realem* & *personalem*, qua nonnulli ad imminuendam summorum imperantium potestatem, vtuntur, omni fundamento destituitur. *** Populo enim nulla competit maiestas, multo minus realis, & summorum imperantium maiestas non esset maiestas, si ab alia potestate humana dependeret.

* Hi *Monarchomachorum* nomine venire solent, quibus nonnulli *Machiavelistas* opponunt. Quemadmodum enim hi summis imperantibus eousque fauent, vt, illis ad commodum proprium cuncta referre, fas esse, contendant, etsi hoc cum maximo subditorum damno coniunctum sit, ita illi summos imperantes populi arbitrio iudicioque subiiciunt.

Præcipuos auctores, qui pro Monarchomachis habentur, eorumque scripta, recensui in *historiæ iuris nat. & gent. extat.* §. 52. p. 77. seqq. Addenda tamen *historia sectæ Machiavellistarum & Monarchomachorum*, quæ ex manuscriptis B. IACOBI THOMASII exhibetur, in *observationibus Hallensibus*, tom. 6. chf. 1. ubi varia lectu digna occurrunt. De STEPHANO IVNIO BRUTO, cuius in hoc genere eminent *indicia contra tyrannos, sive de principis in populum, populique in principem legitima potestate*, & quisnam sub hoc nomine lateat? vid. PETRVS BÆLIVS, in peculiari dissertatione, *lexico eius historio critico subnexa*, p. 3087. seqq.

- ** Hoc est, quod alii dicunt, populum conferre summum imperium non *cumulative*, sed *primitive*, vid. IO. CHRISTOPH. BECMANNVS, *meditat. polit. cap. 12. §. 6.* Et hinc responderi potest ad Monarchomachorum argumentum, dum ex eo, quod populus summum imperium conferat, penes illum summum quoque imperium esse, colligunt. Reliqua illorum sophismata, quæ contra potestatem summorum imperantium independentem profere solent, accurate refellit HUGO GROTIUS, de *iur. bell. & pac. lib. 1. cap. 3. §. 8. & 9.*
- *** Solennis hæc apud Monarchomachos est distinctio. conf. IO. ALTMVSIVS, *polit. cap. 9. p. 179.* ubi eodem plane sensu inter maiestatem *regni & regis*, distinguit. Falluntur autem, qui fundamentum eius in hypothesi illorum, qui maiestatem immediate a Deo esse, negant, quaerunt. Potest enim, ut antea demonstraui, populus summum imperium conferre, ut tamen nihil summi imperii sive maiestatis, retineat.

§. VII.

Sequitur etiam inde, summos imperantes, legibus humanis non teneri. Diuinis enim quod subiecti sint, per se patet, cum sint homines. Humanis autem legibus nemo obligatur, nisi qui potestati humanæ est subiectus, quod de summis imperantibus dici nequit. * Interim prudentiæ est, ut leges, quas accurate obseruari a ciuibus volunt, obseruent ipsimet, cum ad mouendos animos, & ad obsequium legibus præstandum inducendos, nihil sit æque efficax, ac exemplum superiorum. ** Immo ad hoc per leges etiam diuinas obligati sunt, quæ a summis imperantibus requirunt, ut omnia ea diligenter faciant, quæ ad ciuitatis salutem & conseruationem pertinent. Leges autem fundamentales, cum non tam leges proprie sic dictæ, quam pacta atque conuenta sint, *** eas accurate obseruare iure diuino tenentur, cum iuris naturalis scitum vniuersalissimum sit, pacta esse seruanda.

* Ex insituito hoc a me demonstratum in dissertatione, de *principio legibus humanis, sed non diuinis, soluto*, ubi & distinctionem, quam nonnulli fingunt, inter vim legis directiuam, & coactiuam, explosiui.

** Recte PLINIUS: *vita principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis vestri magister est meus. Melius homines exemplis docentur, quæ imprimis hoc in se boni habent, quod ad præbent, quæ præcipiunt, fieri posse: in panegy. cap. 56. p. m. 55.* Nec male LIVIUS: *si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuo: si ipse iuris statueris, facilius omnes obediens habeas, lib. 26. cap. 26.*

*** Hoc itidem *dissertat. cit. prop. 4.* euictum.

§. VIII.

Ex indole quoque atque natura summi imperii fluit, *sanctos & inuiolabiles*

inviolabiles esse summos imperantes. Hoc rerum publicarum iterum salus & conseruatio requirit. Petulantium enim hominum insultibus cum nunquam non expositi sint, cum in optima etiam regiminis ratione, non desint temere, qui statum reipublicae aut imperii mutatum vellent, securitati illorum quouis modo vt consulatur, par est. Sanctitas itaque ista requirit, vt non tantum nulla ratione laedantur, sed ne quis etiam iis violenter resistat, etsi quae minus recta sunt, agere nobis videantur. *

* Sublimius enim quid illa summorum imperantium inuolabilitas inuoluit, quam ea, qua generatim neminem mortalium laedere licet. Et recte quoque hinc colligitur, de omnibus ac singulis illorum factis summa cum reuerentia ac modestia loquendum esse.

§. IX.

Non tamen hoc eousque extendendum, ac si imperantibus perfundare plane ac euertere rempublicam liceat. Cum enim imperans hostilem erga rempublicam induit animum, atque in tyrannum degenerat, omnino vt illi resistatur, par est. * Hoc natura & finis societatis ciuilis postulat, in quam homines coiuerunt, non vt perderentur, sed vt conseruarentur. Multo magis hoc tum licet, si imperantis limitata sit potestas, atque status aut ordines regni, in consortium summi imperii quodammodo veniunt.

* HVG O GROTIVS plures refert casus, in quibus licitum putat, summo imperanti resistere, lib. 1. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 8. et 15. Sed in omnibus ei suffragari nequeo. Nonnulli quoque huc non pertinent, cum in iis sermo sit de principibus, qui actu summum imperium non habent. In eo quoque citra controuersiam fallitur, & grauissime errat, dum populo ius puniendi principem seu summum imperantem, tribuit. Cum enim populus summo imperanti resistere potest, hoc fit per modum belli, non per modum iudicii & poenae, quae superiorem supponit. Populus autem non est superior summo imperante. Interim etiam quoad facultatem resistendi, quam populo tribuimus, certi obseruandi sunt gradus. Primo enim, cum summi imperantes aliquid iubent, quod legibus diuinis aduerfatur, fas est non obedire, *Affor. IV, 9.* Sed non statim vim vsurpare licet. Deinde, si ipse imperans vim addat, incipiatque fauere in innocentes, sed, vt haestenus directe rempublicam non pessundet, quiduis potius, praesertim religionis causa, tolerandum, quam violenter resistendum est, exemplo christianorum primitiuae ecelesiae. Denique, si non tantum in innocentes fauiat, sed leges etiam fundamentales violet, & cuncta conturbet, tum demum ei vt hosti resistere licet.

§. X.

Non tamen temere quis pro tyranno habendus, sed tum demum, si imperans aperte hostilem erga rempublicam animum prodat. Hoc vero minime ex sententia ciuium quorundam, praesentem rerum statum aegro forte animo intuentium, diiudicandum, sed manifestis documentis constare debet, vt nulla ratione hac de re dubitari queat. * Quare & si vitiis aliis indulgeat imperans, statum tamen ciuitatis non laedat,

laedat, ne utiquam habendus est pro tyranno, Nec summus imperans esse desinit, aut in tyrannum degenerat, si vnum forte aut aliquot ciues laedat. Etsi enim hoc ipso grauissime peccet, Deo aliquando omnium actionum suarum rationem redditurus, status tamen reipublicae aut imperii, hoc ipso non statim euertitur.

* Cessat hinc quaestio, quis iudicare debeat, an summus imperans hostis sit, adeoque talis, cui ciues vim opponere queant? Populi namque arbitrio hoc simpliciter non est committendum, cui nec iudicium in imperantes competit, & qui facile etiam regem pro hoste declarabit, si rerum praesentium sit pertaesus. Apertis, vti dictum, hoc iudiciis constare debet. Recte autem nonnulli monent, personae principis etiam tum, quantum fieri potest, parcendum, quando ei, ceu hosti, violenter resistere liceat.

§. XI.

Quae haecenus diximus, intelligenda sunt de illis, qui reuera summum imperium habent. Solent enim interdum per leges fundamentales, aut federa inaequalia, aut nexum feudalem, aliaue ratione ita circumscribi, vt externam saltem habeant imperii speciem, reuera inter subditos, intuitu illorum, a quibus dependent, referendi, aut coimperantium loco, respectu illorum, qui itidem in summi imperii consortium veniunt, itidem habendi. * Multo autem minus, *inuasores, & usurpatores*, quamdiu tales sunt, ea sibi vindicare possunt, quae summis imperantibus conueniunt.

* conf. quae dixi in *elemens. philof. pract. pars. 2. cap. 4. sect. 13. §. 14.*

§. XII.

Ceterum, vt summa haecce imperantium potestas, se extra ciuitatis limites non extendit, ita contra omnia, quae in ciuitate sunt, homines ipsi, eorumque & actiones & bona, eousque imperio huic subiacent, quousque finis reipublicae hoc exigit. Neque sub religionis praetextu, aut quacunque alia de causa aliquem hinc eximere licet, * cum reipublicae conferuatio, potestatem eiusmodi, quae ad omnia se extendit, requirat.

* Obseruandum hoc contra pontificios, qui, clericos summorum imperantium potestati subiectos esse, negant: quam illorum sententiam prae ceteris propugnandam sibi sumpsit ROBERTVS BELLARMINVS, *de clericis, cap. 29. seqq.* His se merito opposuerunt nostrates, contententes, clericos non solum quoad res, sed & personas suas, etiam in causis criminalibus, potestati & iurisdictioni magistratus secularis iure diuino obnoxios esse. Et sane res ipsa hoc docet, cum in religione christiana nihil deprehendamus, quod obstat, quominus, qui eam docent, eiusque sacra administrant, summorum imperantium potestati obnoxii esse queant. Immo seruator ipse, & apostoli se potestati imperantium subiecerunt, *Matth. XVII, 27. Ioan. XIX, 11. Act. IV, 19.* Cur ergo illorum successores, aut, qui tales videri volunt, a potestate imperantium liberi esse deberent? Diserte praeterea Paulus: *omnis anima* (id est, omnes homines, nemine excepto) *magistratibus subiecta esto, Rom. XIII, 1.* Omnes ergo homines si magistratibus subiecti sunt, sequitur, & clericos, quos vocant, eidem subiectos esse, quod ex antiquis ecclesiae doctoribus CHRYSOSTOMVS,

T M E O

THEOPHYLACTVS, aliique fatentur, adprobante illorum sententiam ex ipsis pontificiis CLAUDIO ESPENCAEO, ad *Tit. 3. d. gress. 10. p. 572. seqq.* Sic & Petrus 1 *epist. 11. 13. 14.* magistratibus, speciatim regi, vt potestate pollenti, & praetoribus, vt ab eo, tum ad maleficorum vltionem, tum ad beneficorum laudationem missis, parere omnes iubet; omnibus scilicet, quibus iniungit, *timere Deum, & fraternitatem diligere*, iniungit etiam, *timere regem, v. 17.* quod cum ad presbyteros & clericos non minus, quam ad reliquos, pertineat, hos quoque pariter potestati imperantium obnoxios esse, aperte innuit. Quae contra huncce locum satis inepte excipit INNOCENTIVS III. pontifex, accurate diluit B. IO. ADAMVS SCHERZERVVS, in *breviar. Hulfeman. extenso, cap. 19. p. 1536. seqq.* Constat vero, inter ipsos pontificios hac de re disputatum fuisse. Inter capita enim controuersiarum, quae Paulo V. pontifici, cum republica Veneta intercedebant, erat quoque iurisdictio, quam respublica Veneta in ecclesiasticos sibi vindicabat, renitente quidem & indignante pontifice. Variis quoque scriptis haecce causa tum agitata fuit, pro Venetis quidem IO. MARSILIO, NICOLAO CRASSO, PAVLO SERVATA, HIERONYMO VENDRAMENO, ANTONIO QVIRINO, pro Romano contra pontifice BARONIO, BELLARMINO, aliisque pugnantibus, calamosque stringentibus; conf. THVANVS, *bistor. lib. 137. ad annum MDCVI.* ROHANIVS, dux, in *trutina statuum Europae, part. 2. discurs. 3.* & quae ad b. l. notauit IOVA ARNDIVS, p. 98. *seqq.* IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *bistor. papatus per 7. §. 220. p. 322. seqq.*

§. XIII.

Subiectum summi imperii proprium, non semper vno eodemque se habet modo; vnde *formae* istae rerumpublicarum, quas *accidentales* vocant, originem habent. Interdum enim summum imperium penes vnum est hominem, vnde *monarchia*; interdum penes concilium ex selectis ciuibus constans, vnde *aristocratis*; aliquando penes concilium ex vniuersis patribus familias compositum, vnde *politia*, siue *democratia*. Rursus interdum contingit, vt diuersae personae, non coniunctim, sed seorsim simul, subiectum proprium summi imperii constituent, idque iterum diuersa ratione. Atque inde, formae rerumpublicarum *irregulares* oriuntur, quas alii *mixtas* vocant. Quod si plures ciuitates arctissimo quodam federe inter se colligentur, vt vnum corpus constituere videantur, *systemata ciuitatum* vocari solent.* Plane autem singularis fuit ea regiminis ratio, quae in gente Israelitica olim obtinuit, quam nonnulli *theocratiam*, adpellant.** Qui enim semper in hac gente monarchiam obtinuisse, sibi persuadent, prorsus falluntur.*** Vtcunque autem summum imperium, quoad subiectum proprium se habeat, est tamen atque manet summum imperium, a Deo adprobatum, adeoque ea omnia vbique locum habent, quae generatim de eo, hucusque in medium attulimus.

* Haec omnia prolixius philosophi explicant, apud quos variae etiam de hisce formis rerumpublicarum accidentalibus, controuersiae occurrunt, quae huius loci non sunt. conf. *elem. philos. pract. pars. 2. cap. 4. sect. 13. §. 34. 35.*

** Idque praecunte FL. IOSEPHO, qui iam pridem hoc obseruauit, tum alibi, tum & *lib. 2. contra Apionem, p. 1071.* Verba eius sunt: *innumerae sunt particularim gentium & morum*

morum apud omnes homines differentiae: alii siquidem monarchiis, alii obligarchiis, alii vni-
 democratiis, reipublicae potestatem commiserunt: ἡ δὲ ἡμέτερος νομοθεσία εἰς μὲν τούτων εἰς
 τῶν ἀπὸ αὐτοῦ, ὡς δὲ ἂν τις ἴποι βιασάμενος τὸν λόγον, Θεοκρατίαν ἐκτίθει τὸ πολιτικὸν ἐν
 μᾶλλον μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀναθάλλει, nosler autem legislator, nihil horum intendens,
 politiam nostram theocratiam declarauit, Deo praecipue principatum assignans & potentiam.
 Vtique ita se res habet. Siue enim primam reipublicae huius institutionem, siue eius ad-
 ministrationem, siue iurium, quae vocant, maiestaticorum exercitium spectes, quae omnia
 ipsi Deo tribuuntur, iure meritoque hanc regiminis formam Θεοκρατίαν dici, deprehendes,
 idque praeter alios pluribus euicere HERMANNVS WITSIVS, & IOAN. HENRI-
 CVS HOTTINGERVS, vir doctissimus vterque in peculiari de hocce argumento disserta-
 tione, THOMAE GOODWINI libello, cui titulus: *Moses & Aaron &c.* sed diuersis eius
 editionibus, praemisit. Iungendi, qui ex instituto de republica Ebraeorum scripserunt,
 speciatim MELCHIOR LEIDEKKERVS, vir celeberrimus, de *republica Ebraeorum* lib. 5. cap. 1.
 p. 268. seqq. it. IO. SPENCERVS, in *dissert. de theocratia Iudaica*, quae extat in opere
 eius *de legibus Ebraeorum ritualibus, & earum rationibus*, lib. 1. p. 300. & seqq. vbi cum primis
 in rationes inquirat, cur Deus eiusmodi regiminis formam in gente sua esse voluerit.

*** Quam sententiam propugnauit ADRIANVS HOVTVYN, iureconsultus Batavus, in
 libello, cui titulus: *Monarchia Ebraeorum, quae est de imperio monarchico in populum Ebrae-
 um probatio, ab Abrahamo ad dispersam gentem*, cui ideo peculiarem dissertationem, de *silla
 Ebraeorum monarchia ante Saulum*, opposuit ADAMVS RECHENBERGIUS, Lipsien-
 sis academiae theologus longe celeberrimus, quae inter *dissertationes eius historico-politi-
 cas*, iunctim editas, extat, *part. 1. p. 334. seqq.*

§ XIV.

Acquiritur summum imperium, & quidem monarchicum, ordi-
 narie, aut per *successionem*, aut per *electionem*. Vtrobique ad consen-
 ssum populi res cuncta redit. Si enim consentiente populo impe-
 rium summum in integram conferatur familiam, oritur inde *successio*:
 quod si in vnum hominem conferatur, vocatur *electio*. Extraordina-
 rie imperium acquiritur per bellum, de quo tamen obseruandum,
 quod, vti hicce acquirendi modus, iam causam iustam, cur imperium
 nobis vindicare queamus, supponit, ita tum demum vim suam exerit,
 si consensus tacitus aut expressus, populi deuicti accesserit. ** In aristo-
 cratia per electionem fere optimates in summi imperii consortium ad-
 fciscuntur, vti in democratia, hoc ipso, quo aliquis ciuis fit, illis etiam,
 qui coniunctim imperium habent, associatur.

* Quae tamen aliter in regno patrimoniali, aliter in regno legitimo se habet, cum in illo ordo
 eius a voluntate antecessoris, in hoc a voluntate populi dependeat, vt tamen vtrobique si
 voluntas expressa non adsit, is obseruetur succedendi ordo & modus, qui conseruationi re-
 gni quam maxime est conueniens. Pluribus haec edisserui in *element. philos. pract. part. 2.
 cap. 4. sect. 13. §. 38. seqq.* vbi & indicatum, quibus fundamentis innitatur successio primo-
 genitorum, de qua & ex instituto dictum, in *dissertat. de successione primogenitorum*.

** Et hac de re dictum, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 37. & cap. 5. sect. 6.
 §. 20. & seqq.*

§ XV.

§. XV.

Quae cum ita se habeant, & experientia quotidiana constent, non immediate, sed mediate a Deo summum imperium hodie conferri manifestum est. * Enimvero, licet tum in electione, tum in successione, res omnis ad voluntatem atque consensum populi ultimo redeat, specialiori tamen Deus semper & ubique concurret ratione, voluntates civium movendo, dirigendo, flectendo, ut in huncce hominem, si regnum fuerit electivum, aut in hancce familiam, si fuerit successivum, summam rerum conferant. Subinde & ex singularibus, quae hic concurrunt circumstantiis, divinam directionem evidentissime intelligere licet. conf. *Prouerb. VIII, 15. Dan. IV, 32. Sap. VI, 4.* In veteri testamento quibusdam immediate collatum esse imperium, legimus, ut Mosis, *Exod. III, 10.* Iosuae, *Num. XXVII, 18. Deut. III, 28.* Immo & Saulis ac Dauidis exempla huc pertinent. *1 Sam. IX, 15. seqq. XVI, 12.* Sed haec extraordinaria fuerunt, nec in censum heic loci veniunt.

* Pluribus hoc & ex instituto demonstraui in *dissertatione de concordia religionis christianae, statusque civilis, cap. 4. §. 5. & seqq.* Et licet nonnullis ea, quam ibi propugnaui, sententia displiceat, nihil tamen contra eam, quod momentum trahat, in medium haecenus allatum est, nec adferri potest. Quod & ulterius ostendi, in *disquisit. theolog. de moderam. inculpaetutela in controuersis theologicis, p. 12. & seqq.*

§. XVI.

Cum diuersa etiam sint summae potestatis obiecta, circa quae versatur, diuersas etiam sortitur denominationes. Hinc & a nonnullis ut totum aliquod potestativum consideratur, cuius partes *iura maiestatica*, itemque *regalia* vocari solent. De numero & partitione iurium istorum maiestaticorum, cum alii, quorum hoc proprium est, ex instituto agant, qui & sigillatim, quae de singulis obseruanda sint, condocent, * nobis quidem de iure summorum imperantium circa sacra tantum quaedam delibanda, duximus, cum ut iusti potestatis huius, & legitimi constituentur limites, ipsius religionis christianae vel maxime interfit.

* Quos inter prae reliquis commendandus B. CASPAR ZIEGLERVS, in praeclearo opere, de *iuribus maiestaticis.* Praecipua etiam, quae notatu digna sunt, exhibuimus, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 16. seqq.*

§. XVII.

Id primo igitur extra controuersiam positum puto, multum interesse reipublicae, ut religionis cura ea, qua decet, ratione ab imperantibus geratur. Etsi enim tranquillitas & conseruatio rerum publicarum, nequiquam praecipuus religionis verae scopus sit, * qui

potius in salute aeterna hominum consistit, plurimum tamen ad securitatem, tranquillitatemque rerum publicarum, religionem, si recte administraretur, conferre, potest. ** Unde & quam necessaria sit legitima religionis directio, patet. Idque eo magis, quo saepius contingit, ut perditissimi mortalium, religionem cupiditatibus suis obtinentes, motibus grauissimis, atque turbis, rerumque publicarum euerfionibus, occasionem praebuerint. ***

* Multo autem minus vnicus religionis scopus est, ut perperam sibi persuadent, qui cum NICOLAO MACHIAVELLO, aliisque, religionem pro dominandi saltem instrumento habent.

** Quod speciatim de christiana religione, quae sola vera est religio, intelligendum. Eam vero ad felicitatem & conseruationem rerum publicarum conferre plurimum, deinceps §. 19. demonstratur.

*** Quod de regibus Hispaniae, speciem sacrorum consilii olim praetextentibus, IOAN. BARCLAIVS pronuntiauit: *maxime solemne est ad parandam reuerentiam, nomina coelorum vii, specique sacrorum subducere ambitum oculis vulgi. Numini suas cupiditates impuunt, & veluti pro illo depugnantes, solertissime sibi viuunt. Illa veluti praefatione in omnium rerum coepta, tanquam in scenam & tragoediam, intrant &c. in iconis amicorum, cap. 7. id de omnibus illis dici potest, qui, religionem cupiditatibus obtinentes, res nouas moluntur, aut reipublicae statum turbant. Quae pericula prudenti religionis directione, si vera religio non nisi legitimis medijs conseruetur & propagetur, dissensiones, quantum fieri potest, imminuantur & confopiantur, & omnis adeo occasio, religionem cupiditatibus suis obtinendi, eiusmodi hominibus praescindatur, euitari possunt.*

S. XVIII.

Non tantum autem imperans, ut felicitas externa & tranquillitas reipublicae constet, curare debet, sed idem etiam, saltem prout christianae religioni se addictum profiteretur, obstrictus est, aeternam ciuium suorum salutem, ea, qua potest & debet, ratione, promouere. Hoc vel christianae charitatis postulat ratio. Si enim quilibet mortaliu, ut non de sua modo, sed aliorum quoque sollicitus sit salute, & huc ea omnia, quae in sua posita sunt potestate, conferat, obligatus est, multo magis a summis hoc requiri imperantibus, existimandum, quos profecto non frustra tanta pollere auctoritate Deus voluit, & qui conferre plurimum, ut coelestis veritatis cognitione homines imbuantur, possunt. *

* Est enim imperans, ut imperans spectatus, ad externam ciuium & subditorum felicitatem praecipue respiciat, ad quam ipsae reipublicae comparatae sunt, ut supra docuimus, idem tamen, ut christianae consideratus, omnino ad aeternam quoque subditorum felicitatem promouendam, obligatus est. *Nique enim pro se quisque tantum, sed & pro mandata sibi potestate, Christo seruire debet; ut recte pronuntiat HUGO GROTIUS, lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 11. §. 11. Refertur huc solet illud Esaiæ, cap. XLIX, 23. & erunt reges nutriti tui, & reginae nutrices tuae &c. Indicat enim hisce verbis diuinus vates, regum quoque aique principum studio, operaque alendam, fouendam, propagandam esse ecclesiam noui testamenti. Quod dum ceu insigne & praestans quid Deus pollicetur, recte omnino & laudabiliter agunt imperantes, qui curas suas & consilia eo conuertunt. Nec metuentium, ne eadem ratione principes, superstitioni aut falsae religioni addicti, induci queant ad vexan-*

ad vexandos & opprimendos eos, qui veras religioni sunt addicti, & tyrannidem in illos exercendam. Supponimus enim, quod promotio & propagatio verae religionis, fieri debeat absque vi & coactione, modo naturae & indoli religionis christianae conuenienti, vt deinceps docebitur.

§. XIX.

Sed nihil magis etiam ad veram rerumpublicarum felicitatem, tranquillitatemque confert, quam si vera religio floreat. Cum enim mala pleraque, quibuscum rebus publicis societatibusque ciuilibus, conflictandum est, a prauis adfectibus, vitiisque aut imperantium aut ciuium, speciatim ab ambitione, auaritia, ac voluptate eorum proueniant, tutior ea euitandi, aut auertendi, non est ratio, quam si cupiditatibus imponere modum, prauosque exuere adfectus condoceantur homines. Id vero religio christiana egregie praestat, quippe quae, si doctrinae sacrae sua vbique puritas constet, non tantum nihil quod tranquillitati rerumpublicarum aduersetur, continet, sed eiusmodi praescribit mores, quibus imperantes pariter ac ciues, ad felicitatem reipublicae conseruandam apti fiunt, neque praescribit modo, sed media etiam, quibus compesci exorbitantes cupiditates, & improbi coerceri adfectus queant, suppeditat. *

* Prolixè & ex instituto hoc a me demonstratum, in *dissertatione, de concordia religionis christianae statusque ciuilibus*, cap. 1. Quam inique olim christianis a gentilibus obiectum sit, eorum doctrinam reipublicae rationibus non conuenire, euici ibidem, cap. 2. Sed religionis quoque christianae in hocce genere prae gentili & Mahumedana praerogatiuum luculentè demonstravi, cap. 3. Cum vero in varias partes scissi sint christiani, puram illam sanamque, quam in nostris ecclesiis profitemur, euangelii doctrinam, haecce cum primis *εὐαγγέλιον* sibi vindicare, quod per eam saluti quoque & incolunitati externae rerumpublicarum vel maxime consulatur, euictum & comprobatum, cap. 4. & 5.

§. XX.

Est praeterea christianae religionis haecce indoles, vt & per externa promoueri quodammodo queat, & directionem quoque quandam admittat, immo eadem opus habeat. Sed vtrobique, quid religionis, speciatim quid christianae religionis indoles permittat, dispiciendum. Per vim itaque externam ad eam nemo est cogendus, cum eiusmodi coactio non possit non in meram tandem desinere hypocrisin. Fides vera in Christum, quae omnis religionis summa est, tantum per verbum diuinum, & legitimum sacramentorum vsum, accenditur & conseruatur. Hinc & Paulus Apostolus, *arma*, inquit, *militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad demolitionem munitio, quibus consilia demolimur, & omnem celsitudinem, quae extollitur aduersus cogitationem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo*, 2. Cor. X, 4. 5. add. 2. Cor. VI, 4. seqq. Coloss. I, 23. 25. 2. Thessal. III, 13. 14. 15. Quare si summus imperans curet, vt verbum diuinum recte praedicetur, & sacramenta legitime

administrentur, si impedimenta, quae verbi & sacramentorum vim & efficaciam sufflamant, quantum fieri potest, remoueat, si externa reliqua ita dirigat, vt cuncta ordine & decenter fiant, suo omnino haec in parte merito satisfecisse creditur officio.

§. XXI.

Ita ergo si potestas imperantium circa sacra explicetur, & suis limitibus circumscribatur, recta incedimus via, nec imperantibus, quod illis competit, denegamus, nec dominatum tamen in conscientias illis tribuimus, * quem nemo etiam sine summa sibi vindicabit impietate. Atque haecce potestas circa sacra, vi summi imperii, imperantibus competit, cuius quippe partem eximiam constituit. ** Immo sine ea ea mancum foret ac mutilum summum imperium, vt non sine ratione dubitatum sit, an summum plene habeant imperium, qui ius circa sacra Romano pontifici concedunt. *** Qui vero hancce circa sacra potestatem, *ius episcopale* vocant, minus accurate loquuntur, & secundum erroneas pontificiorum de episcopis notiones, potestatem docendi, quae tantum episcopis competit, cum potestate imperandi confundunt. *

* Fuerunt plurimi, qui tolerantiam religionum adferrent atque defenderent, quod recentiori quoque aetate praeter alios fecere IO. LOCKIUS, in epistola de *tolerantia*, & GERHARDVS NOODE, iureconsultus celeberrimus, in *dissertatione de religione ab imperio iure gentium libera*, quam cum alia eiusdem auctoris oratione, de *potestate summorum imperantium*, ex latina in gallicanam linguam transtulit, LO. BARBEYRACIUS. Et ipsa innoles & natura, tum religionis generatim spectatae, tum speciatim christianae, hoc satis superque docet, vim omnem hic abesse debere. Vnde sententia illorum, qui per vim & arma religionem propagare, & dissentientes quoslibet gladio & igne persequi non dubitant, quod Romanensium fere proprium est, ceu repugnans & rationi & religioni, saniorum iudicio, merito damnatur. Nec tamen tolerantiae limites ultra, quam par est, extendendi. Tolerandi sunt dissentientes, ira tamen, vt veritati nullum inde creetur periculum, & qui nostrae curae concediti sunt, in discrimen amittendae salutis aeternae coniciantur; tolerandi sunt, non tamen statim facultas, impune & pro lubitu errores disseminandi & alios seducendi, illis est concedenda; tolerandi sunt, simul tamen in viam veritatis, ea, qua decet, ratione, reuocandi. Paucis: tolerantia non debet excludere curam conseruandi, propagandique veram religionem. Quibus limitibus si potestas summorum imperantium circa sacra circumscribatur, cuncta sibi recte constabunt. Legi interim atque expendi merentur, quae hac de re habet ELIAS SAVRINVS, dans ses reflexions sur les droits de la conscience, vbi inter auctorem libri: *commentaire philosophique sur les paroles: contrains les d'entrer*, quem PETRVM BAELIUM esse ferunt, quae tolerantiam ultra, quam par est, extendit, & inter auctorem libri: *droits des deux souverains* &c. quem PETRVM IVRIUM esse constat, qui nimis arctis limitibus eam circumseribit, media velut via incedit, & vtrumque rescilicet.

** Renituntur hic pontificii, papalis auctoritatis defensores, & Romano pontifici supremam ius circa sacra vindicant. Prae ceteris hoc omnibus viribus agunt THEOPHILVS RAYNAVDVS, de *corona aurea pontificis*, p. 233. seqq. CAESAR BARONIUS, in *annalib. ad annum Christi DCCII*. ROBERTVS BELLARMINVS, de *Romano pontifice*, cap. 7. alique. Sed quam lubrico illorum asserta nitantur fundamento, ostendi facile potest.

Primo enim non expendunt, quod officium episcopi non sit imperare, sed docere, 1 *Petr. V.* 2. 3. Ius autem circa sacra administrare, imperantium est, non docentium, quales esse debebant episcopi, tum ceteri, tum & Romani. Nullibi quoque in scriptura sacra aut Romano, aut aliis episcopis, iurisdictio quaedam, aut ius circa sacra tribuitur. Dum enim Petrus, *Iuan XXI. 15. seqq.* pascere oves Christi iubetur, hoc non de imperio quodam, aut iurisdictione, sed de doctrina itidem est intelligendum. Praeterea, nec religionis christianae, nec ecclesiae indoles requirit, ut ius circa sacra penes alium sit, quam summum imperantem. Non illius, quia nihil obstat, quo minus verbum diuinum rite docere & sacramenta, vt decet, administrare queant verbi diuini ministri, etsi directio ecclesiae a summo imperante pendeat. Nec huius, quia ecclesiae non alia debet esse ratio, quoad externa, quam aliarum societatum, quae ciuili subordinatae sunt, & a summo imperante diriguntur. Idem exemplis quoque, & perpetua veteris ecclesiae praxi, ex quo summi imperantes christianae religionis sacra amplexi sunt, comprobari posset, nisi iam ab aliis hoc factum esset. conf. HUGO GROTIUS de imperio summarum potestatum circa sacra, NICOLAUS VEDELIVS, de episcopatu Constantini magni, aliique. Ideoque cum Romani pontifices hanc sibi circa sacra potestatem, praesertim quoad inuestituram episcoporum, vindicare vellent, acriter illis tum imperatores Germanici, tum Galliae reges, se opposuerunt, vt praeter alios pluribus eucit IO. SCHILTERVS, magni quondam nominis iureconsultus, in praeclearo opere, de libertate ecclesiarum Germaniae. Idque cum NATALIS ALEXANDER in Galliae regibus laudasset, non satis sibi constat, dum in eadem causa vituperat imperatores Germanicos, merito ideo notatur ELIAE VEIELLO, in dissertatione isagogica in selecta historiae ecclesiasticae capita Natalis Alexandri, p. 279. seqq. Romanensibus interim, qui summam imperantium circa sacra potestatem cum ea, quam sibi Romanus pontifex vindicet, conciliare annuntur, plurimae se offerunt difficultates, ex quibus se vix expediunt, vt non alteram partem offendant, vt vel ex PETRI DE MARCA opere, de concordia sacerdotii & imperii, liquet. Nos ista non morantur, qui citra ambages, episcopus, nullum iure diuino competere imperium, pronuntiamus. Quod si autem in spiritualibus, episcopis speciatim Romano, imperium nullum aut iurisdictio competit, multo minus in temporalia regum principumque potestatem quandam habebunt. Quod solide ex ipsis pontificiis probat LVDOVICVS ELIAS DV PIN, de antiqua ecclesiae disciplina dissertat. 7 p. 433. seqq. conf. & quae hac de re dixi, in dissert. de concordia religionis christianae statusque ciuili, cap. 4. §. 16.

*** Dubitafane, nec sine ratione, hac de re, ALBERICVS GENTILIS, de legat. lib. 1. cap. 2.

* Episcopos enim iurisdictione gaudentes, & potestate imperandi instructos, scriptura ignorat. Dicitur hac de re ex instituto capite sequenti. Porro circa sacra est pars summi imperii, seu superioritatis territorialis, quam a Romanae ecclesiae episcopis sibi ereptam, iure meritoque iterum sibi vindicauerunt principes protestantium. Pars itaque etiam erat, vt rem ipsam vero nomine exprimerent, ne umbra ista superstitionis papalis, variis abusibus regendis inferuere, remaneret.

S. XXII.

Quaenam sigillatim ad ius hocce circa sacra pertineant, ex dictis fere intelligere licet. Iuuabit tamen nonnullas iuris huius indicare partes. Imperantis itaque summi est, dispicere, vt eiusmodi ecclesiis praeficiantur pastores, qui verbum Dei rite doceant, & sacramenta recte administrent, non minus & exemplum auditoribus praebent, quod imitentur. Praecipuum hocce medium est, religionem christianam propagandi & conseruandi, hominesque ad vitae pietatem, sanctitatemque traducendi. Hoc tamen ita intelligendum, ne

ecclesiae, cui ius eligendi pastores competit, * quidquam derogetur. Potestque omnino ac debet cuilibet hoc relinqui ecclesiae, modo imperans summus dispiciat, nec hocce iure abutatur. Quod si enim per malitiam aut alias causas sibi ipsi quis consulere nequit, iustum & aequum est, ut illi consulant, quorum subest imperio.

* Explicabitur hoc ulterius *sect. sequenti* §. 3. 4. add. DAVIDIS BLONDELLI *dissertatio de iure plebis in regimine ecclesiastico*. Praecipuum itaque, quod hic summis imperantibus conuenit ius, in eo consistit, ut dispiciat, ut cuncta ordine & decenter fiant, neue ecclesia iure suo abutatur; hinc dirigere electionem, & postquam facta est, confirmare potest, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quod vero summis imperantibus eiusmodi potestas competat, res ipsa & summi imperii ratio docet. Hinc & reges principesque christianos hocce ius olim exercuisse, annales ecclesiastici testantur. In quo tamen non quandoque potestatis suae limites cum imminutione iuris, quod ecclesiae competit, excefferint, nunc non disquiram. Interim conf. PETRVS DE MARCA, de *concordia sacerdotii & imperii*, lib. 8. cap. 9. & B. CASPAR ZIEGLERVS, de *iuribus maiestatis*, lib. 1. cap. 18. Immo ipsos Romanos pontifices ab imperatoribus quandoque constitutos fuisse, constat. vid. MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republica ecclesiastica*, lib. 6. cap. 7. & ONVPHRIVS PANVINIVS, in *vita Gregorii VII.* Sequitur vero ex dictis, quod imperantibus quoque potestas, eos, qui officio suo non recte funguntur, ab eodem remouendi, competat.

§. XXIII.

Quod de ecclesiis diximus, id pariter & de *scholis*, intelligendum. Praeceptorum enim vnice a magistratu supremo, aut illis, qui eius vicibus funguntur, dependet constitutio. * Idque rectissime, cum reipublicae vel maxime interfit, bene constitutas habere scholas, in quibus bonis litteris imbuantur, simulque ad sapientiam pariter ac pietatem erudiantur, qui ecclesiae ac reipublicae praeesse debent. ** Vnde & seminaria reipublicae & ecclesiae, merito dicuntur. Hoc autem tum de minoribus scholis, tum de maioribus, *gymnasiis* ac *academiis*, est intelligendum.

* Non tantum ius constituendi praecipuos & professores, sed ius quoque erigendi scholas & academias, ob eandem, quam deinceps afferimus, rationem, illis competit. Hoc vero in ecclesia Romana perperam, nec sine summi imperii imminutione, pontifices sibi vindicant. vid. ZIEGLERVS, de *iurib. maiestatis*, lib. 1. cap. 23.

** Magna citra controuersiam scholarum est utilitas, & pro praesenti humani generis conditione, necessitas, quam contra THOMAM HOBBSIVM, *Leuiath. cap. 46.* peculiari dissertatione euicit ADAMVS RECHENBERGIVS, de *origine & vsu scholarum*. Prolixè etiam pro utilitate & necessitate scholarum disputat GIBERTVS VOETIVS, *polit. ecclesiasticae part. 2. lib. 3. tractat. 4. cap. 3. p. 718. seqq.* Interim discitendum non est, variam scholarum hinc inde esse naeuos, nec id vbique ea, qua decebat, ratione agi, ut finis, propter quem institutae sunt, obrineri queat. Legi merentur, quae sua aetate de *scholis* Carthaginiensis corruptelae grauitate conquestus est AVGVSTINVS, *confessionum lib. 5.* Sed nostra quoque aetate viri cordati animaduertunt, pietatis vitaeque sanctae, ad quam tamen non minus, quam ad multarum rerum scientiam, iuuentus erudienda est, in scholis & academiis non eam semper, quae debebat, rationem haberi; conf. VITVS LVDVICVS SECKENDORFIVS, de *statu christianorum*, lib. 3. cap. 9. §. 2. Nec tamen ob naeuos atque vitia docentium & discipulorum, ipsae statim damnandae & reiciendae sunt scholae, quod

VALEN.

VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque fecisse memorant, quorum duriora quaedam & aspera in scholas & academias effata, passim referuntur, & refutantur. conf. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico-Platonico, part. 1. cap. 15. §. 7. p. 702. seqq.* Rectius agunt, qui in eo potius operam collocant, vt corrigantur & emendantur, quae minus recte sunt, vt morbis his medela adferatur. Huc variae virorum eruditorum de scholis instituendis & emendandis spectant consultationes, de quibus vid. DANIEL GEORGIVS MORHOFFIVS, *polybist. litterar. lib. 2. cap. 2.* Addendus omnino GOTHOFREDVS VOCKERODT, in *consultationibus de litterarum studiis recte & religiose instituendis, nec non de publicarum scolarum usu, pretio, & disciplina sanctiori.*

§. XXIV.

Praescribere etiam summus imperans certam regulam atque normam potest, iuxta quam in scholis & ecclesiis, cuncta sunt peragenda. Nec enim alia ratio, dirigendi actiones hominum, suppetit. Atque hoc est, quod alii dicunt, competere summis imperantibus potestatem condendi *leges ecclesiasticas*. Leges vero ecclesiasticas reuera civiles esse, & ab obiecto saltem ecclesiasticas vocari, supra iam dictum est. Eo minus itaque dubitandum, quin grauissime errent, qui aut Romano pontifici, aut conciliis hanc potestatem tribuunt. * Hoc ipso enim se non satis quid lex sit, aut cui potestas legislatoria competat, perspicere, aperte indicant. Reges populi Iudaici olim leges circa sacra tulisse, constat ex *1. Chron. XXIV, 2. seqq.* & *2. Chron. XIX, 8.*

* conf. quae supra dicta sunt, *cap. 1. huius partis, §. 17. 8.*

§. XXV.

Non sufficit, praescribere leges circa sacra, sed interest etiam reipublicae, vt accurate obseruentur. Vnde fuit *ius visitandi*, quod vocant, scholas & ecclesias, quod itidem summo imperanti competit. Cuius enim est, leges ferre, eius etiam est, dispicere, an leges obseruentur, conf. *2. Chron. XVII, 7. seqq.* & *XXIX, 4.*

§. XXVI.

Quod si in visitationibus illis, aut alias, innotescat, corruptum esse ecclesiae statum, erroresque gliscere qua doctrinam, aut mores inualescere prauos, res ipsa & ecclesiae pariter ac reipublicae salus postulat, tempestiue vt hisce morbis adhibeatur medela. Idque si publica auctoritate agendum sit, summis iterum hocce ius competit imperantibus, immo officii, quo funguntur ratio, hocce efflagitat. * Docent id quoque exempla regum veteris testamenti, Aisae, *1. Reg. XV, 12.* Iosaphati, *2. Chron. XVII, 6.* Ezechiae, *2. Reg. XVIII, 4.* & *2. Chron. XXIX, 5. seqq.* Josiae, *2. Reg. XXIII, 4. seqq.* *2. Chron. XXXIV, 3. seqq.* Vocare hoc solent, *ius reformandi ecclesiam.*

* Modu'

* Modus tamen non sit violentus, aut cum coactione consensientiarum coniunctus. Hoc enim naturae & indoli religionis repugnat, iuxta ea, quae supra dicta sunt. Nec sub praetextu reformandi aut emendandi ecclesiam, vexandi vel expellendi sunt, qui ceteroquin, etsi circa religionis quaedam capita dissentientes, aut per aequitatem naturalem, aut omnino per pacta, vel alias rationes, tolerandi erant.

§. XXVII.

Cumque hocceius corrigendi & emendandi ecclesiae corruptelas, tum ad doctrinam, tum ad mores hominum spectet, de doctrinis quidem porro obseruandum, non omnes, qui errores quosdam foveant, eodem habendos loco. Nonnulli ex imbecillitate intellectus in errores incidunt, alii errori addunt malitiam. Sunt seducti alii, alii seductores, quos & si errores capitales foueant, eosque pertinaciter defendant, haereticos vocare solent. Ut vero seducti, & per imbecillitatem errantes, diligenti informatione, omnique mansuetudine in viam rectam sunt reuocandi: * ita haeretici & seductores, coerceri a summis imperantibus possunt, ne errores suos disseminent, & si alia hoc fieri ratione nequeat, e republica sunt eiciendi, ** nisi forte pacta quaedam publica obstant. Multo autem minus ferendi, sed pro renata poenis quandoque ob malitiam afficiendi sunt, qui talia docent, quae omnis vitae honestae pariter ac pietatis fundamenta labefactant, ut athei, aut quae directe tranquillitati ac securitati reipublicae, repugnant.

* Magnopere ergo falluntur Romanenses, dum, in quosuis errantes ac dissentientes igne atque ferro saeuire, fas esse, arbitrantur. conf. DIDACVS COVARRVVIAS, tom. 2. *resol. lib. 2. cap. 12.* aliique. Perperam nimirum supponunt, haereticos esse latrones, homicidas, aut his peiores, poenasque ciuiles ad ea etiam peccata extendendas, quibus directe reipublicae salus non laeditur. Sed cuncta, quae pro sententia tam immani atque crudeli adferri in medium possunt, solide disculit ELIAS SAVRINVS, dans ses reflexions sur les *devoirs de la conscience, part. 4. sect. 3. per integr.*

** Luculenter haec omnia edisserit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu religionis christianaec ad vitam ciuilem*, §. 49. p. m. 231. *segg.*

§. XXVIII.

Corruptelis quoque mores, obuiam iri potest, si disciplina ecclesiastica rite administretur. * Non autem confundenda est disciplina ecclesiastica, cum poena ciuili. Ut enim haec tantum summis imperantibus competit, ita illa ecclesiae est propria. Summorum tamen imperantium est dispicere, ut rite administretur, eosque excitare aut corrigere, qui hac in re negligunt, quae suarum erant partium. **

* Per disciplinam ecclesiasticam hic speciatim intelligimus rationem emendandi illos, qui vitae morumque prauitate, se vera & genuina ecclesiae membra non esse, demonstrant, id quod fit per admonitiones, increpationes, tandemque per excommunicationem. Ita vero emendandi homines ratio, ut a poena ciuili multum distat, ita ecclesiae propria est, etsi imperanti summo cura incumbat, dispiciendi, ut rite administretur. Dicentur hac de re plura, *parte tertia, cap. 3. §. 63. segg.*

** Immo

** Immo dispicere etiam debet summus imperans, ne ecclesiasticae emendationes in poenas civiles degenerent, quo ipso contingere potest, ut ordo ecclesiasticus instrumentum domini accipiat, quo aliquando aduersus ipsos imperantes vratur. Sic excommunicationum istarum abusus, ad imperii pontificii incrementum plurimum contulisse, constat.

§. XXIX.

Ad controuersias in ecclesia ortas consopiendas, optimum olim medium visum fuit conuocatio conciliorum, in quibus viri pii & prudentes, inuocato rite Numine, collatis suffragiis, ad ductum scripturae sacrae dispicerent, quid veritati esset conueniens, & ita litem dirimerent. * Eiusmodi concilia conuocandi, eaque dirigendi potestas, itidem summis merito tribuitur imperantibus. Pertinet enim & hoc ad externam ecclesiae directionem, quae imperantibus, hoc ipso, quod imperantes sunt, conuenit. Summi enim ceteroquin imperii sibi non constaret ratio. Accedit exemplum & praxis veteris ecclesiae, in qua postquam imperatores christianae religionis sacris imbuti sunt, hanc potestatem conuocandi & dirigendi concilia semper sibi vindicarunt. **

* Cuiusmodi fuit concilium illud Hierosolymitanum, ab ipsis apostolis ad obortas in ecclesia Antiochena controuersias consopiendas, habitum, *Athor. XV.* quod adeo primum esse, merito censetur. BARONIUM namque, primum concilium a Christo atque apostolis habitum, contendentem, & huc historiam *Matth. XVI, 13. seqq.* trahentem, iam pridem refurauit ISAACVS CASABONVS, & RICHARDVS MONTACVTIVS, ille *exercit. 16. contra Baronium, n. 9. hic in origin. ecclesiast. part. 2. p. 159.* add. B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 15. §. 3.*

** Eundo per omnia veterum conciliorum exempla hoc comprobare possemus, sed ingenue pariter ac erudite ex ipsis pontificiis hoc praestitit EDMONDVS RICHERIVS, in *historia conciliorum generalium.* Immo hoc adeo certum est, ut seculo adhuc octauo, quo tamen iam magna erat Romanorum episcoporum auctoritas, concilia ab imperatoribus fuerint conuocata, atque directa. Quod vel Francosurtenis synodi a Carolo M. imperatore conuocatae, exemplo, patet. *conf. 10. GEORGIVS DORSCHAEVS, in collat. ad concil. Francosurt. sect. 2. cap. 1. p. 93.* add. MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. eccles. lib. 6. cap. 5.*

§. XXX.

Cum vero eiusmodi ecclesiae status in hac vita sperandus non sit, in quo non sint controuersiae & certamina inter doctores, imperans quidem prohibere nequit, quo minus quis eam sententiam, quam veram putat, propugnet, & quae ei opponuntur, refellat: ** immo si illi, a quorum partibus stat veritas, in ea propugnanda & defendenda, aut erroribus dissentientium, qui ecclesiae periculum adferre possunt, refellendis, segnes sint, summus imperans doctores sui admonere officii potest. Quoniam tamen saepe contingit, ut qui de rebus sacris inter se disputant, nimio feruore abrepti, modum excedant, lites non

necessarias excitent, aut foueant, ad *λογομαχίας* deflectant, contumeliosi potius & conuictiis, quam rationum momenti, certent, & hoc ipso veritatem diuinam omnium ludibrio exponant, vnde religio ipsa, simulque ecclesiae & reipublicae salus in periculum adducitur, imperantibus competit potestas, disputationibus eiusmodi & concertationibus, modum, limites, & formam praescribendi, ** & eos, qui officii sui sunt immemores, poenis promeritis coërcendi.

* Pertinet enim hoc ad officium elenchticum, omnibus ecclesiae pastoribus, serio a Christo & apostolis commendatum, *Joan. X, 12. 13. Act. XX, 28. 29. 2. Tim. II, 25. Tit. I, 9.* Cuius adeo plena libertas verbi diuini ministris merito conceditur, sed, ne eadem ad turbandam ecclesiam pariter ac rempublicam abutantur, dispicere omnino summorum est imperantium.

** Quod & iam olim aliquando ab imperatoribus factum fuit: extatque in codice Theodosiano integer titulus: *de his, qui super religionem contendunt.* Et sane, vt scriptura sacra elenchticum officium grauissime commendat, ita eadem non minus controuersias inuitiles & superuacaneas fugere iubet, & contendendi pruritus in episcopis & ecclesiae doctoribus diserte damnat, *1. Tim. VI, 3. 4. 5. 2. Tim. II, 23. Tit. III, 9.* alibi que. Ceterum de naeuis & abusu theologiae polemicae, & peruersa ratione controuersias theologicas tractandi, plurimae extant cordatorum virorum querelae: qua de re alibi. conf. *prolusio nostra academica, de studio theologiae polemicae recte atque sobrie instituendo.*

§. XXXI.

Requirit praeterea indoles, ac natura religionis christiana, vt qui eidem se addictos profitentur, aliquando, certo loco & tempore, ad audiendum verbum diuinum, aut administranda sacramenta, conueniant. In quibus conuentibus, vt & alias in omnibus actibus publicis ad cultum sacrum spectantibus, vt omnia *εὐαγγελιῶν καὶ κατὰ τὰ ἔτι*, iuxta monitum Pauli, *1. Cor. XIV, 40.* peragantur, ritibus certis & ceremoniis opus est. Hosce ritus & ceremonias praescribere, * abrogare, si vitium inuoluant, aut ad superstitionem ducant, mutare denique ac emendare, summorum est imperantium. Namque & hoc ad externam ecclesiae directionem pertinet. Dispiciendum tamen hic sedulo, ne quid temere, quod noxium sit, aut cum libertate christiana pugnet, vel omnino verbo diuino aduersetur, ecclesiae obtrudatur. Tum enim suae potestatis transilirent limites. Multo minus ergo & in ea, quae iure diuino constituta sunt, & ad ipsam religionem christianam pertinent, quidquam iuris illis competit. Nec temere mutanda, quae a veteri ecclesia accepimus, ** modo vitium non adsit, & quae olim salubriter constituta fuerunt, in apertam superstitionem degenerauerint.

* Loquitur de ritibus humanis, non diuinis, seu a Deo ipso praescriptis, quanquam, quod & ad hos attinet, etsi circa rem ipsam nihil libertatis hominibus relictum sit, circumstantiae tamen excipiendae sunt, vt locus, tempusque agendi, quippe quae humana *sanctione* determinari

determinari possunt. Sic, ut euangelium doceatur, & sacramenta administrentur, Deus ipse praecipit. Quibus vero diebus, & quota diei hora hoc publicae fieri debeat, ab humano pendet arbitrio, & a summo imperante rectissime determinatur. Humanorum autem rituum, qui imperantium dispositioni subiacent, magna est varietas. Possunt namque imperantes ferias, diesque poenitentiales indicere, quo ordine in conuentibus publicis cuncta agenda sint, quibus vtendum sit eantilenis, quinam textus explicandi, constituere, publicarum precum formulas praescribere, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Haec enim omnia ad externam saltem ecclesiae directionem spectant.

- * Huc festa christianorum solenniora, ut natiuitatis Christi, paschatos, pentecostes, & reliqua pertinent, quae, etsi non sint iurisdicui, recte tamen, utpote a veteri ecclesia accepta, retinemus. conf. MARTINVS CHEMNITIVS, in *exam. concil. Trident. pars. 4. p. m. 807. seqq.*

§. XXXII.

Bonorum quoque ecclesiasticorum dispensatio summis imperantibus competit. Sunt enim bona ecclesiastica, reuera publica, ad certos saltem vsus destinata, speciatim ad sustentationem illorum, qui scholis & ecclesiis praesunt. * Vt ergo ecclesiae & reipublicae interest, ut ad hosce usus certa, & sufficientia bona destinentur, & quae destinata sunt, rite administrentur, ita summus imperans, si ecclesiae & reipublicae salus aut summa necessitas hoc postulauerit, haecce bona abalienare, aut ad vsus alios, ex quibus forte maior ad ecclesiam & reipublicam vtilitas redundet, conuertere potest. ** Qui vero bona ecclesiae ministris, aut qui scholis praesunt, sustentandis necessaria, illis subtrahunt, aut quae ecclesiae dicata fuerunt, in vsus profanos, idque sine necessitate, conuertunt, sacrilegii crimine, adeoque peccato grauissimo, se obstringunt.

- * Vt Romanae ecclesiae morem merito improbamus, inter cuius arcana haud vltimum illud locum obtinet, quo immensas opes congerunt, & amplissimas possessiones, iustis dominis ereptas, ecclesiae vindicant, adeo, ut iam suo tempore Hildericus, rex Francorum, conquestus sit: *ecce pauper remansit fiscus noster, ecce diuitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus, nisi soli episcopi, regnum: peritis honor noster, & translatus est ad episcopos ciuitatum*, apud GEORGIVM TVRONENSEM, *lib. 6. hystor. Franc. cep. vlt.* ita rursus non esse nefas putamus, si cetera constituantur bona, ex quibus alantur, qui scholis & ecclesiae praesunt. Dignus enim est operarius mercede sua, & qui altari interiuunt, ut de altari victum sumant, par est, 1. *Cor. IX, 13.* In veteri ecclesia ad bona eiusmodi administranda & conferuanda, constituti fuerunt certi oeconomi, defensores & aduocati, quos quidem omnes nonnulli pro iisdem habent, sed distinguendos esse, docet B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 20. §. 7.* Interim factum inde, ut nonnulli *ius aduocaciae* speciatim de administratione bonorum ecclesiasticorum intelligant, quod tamen latius patet, & ius defendendi & protegendi ecclesiam, denotat. Sed, quidquid huius sit, suprema horum bonorum dispensatio ad summum citra contouersiam spectat imperantem. Et sane, vti ecclesia neutiquam est status aliquis a statu ciuili independens, ita nec bona ecclesiae independentia sunt, sed directioni status ciuilis seu summorum imperantium, subiacent. Errant itaque, qui Romano pontifici, aut ecclesiae ea ratione horum bonorum dominium tribuunt, ut summis imperantibus nihil in ea iuris relinquatur. Nec Deo ipsi horum bonorum possessio tribui potest, ut satis inepta sit a quibusdam, cum ille sit dominus totius orbis, nec specialia rerum quarundam dominio indigeat.

** Diiudicari hinc possunt, quae de *secularisatione*, quam vocant, *bonorum ecclesiasticorum*, vulgo disputari solent. Quod si bona ecclesiastica ad alium, sed itidem sacrum & meliorem, transferantur vsus, minus recte dicitur secularisatio, eaque translatio & iusta est & laudabilis. Nihil ergo, quod reprehendi debeat, egerunt principes protestantes, qui bona, sustentandis monachis otiosis destinata, ad erigendas & conservandas scholas transtulerunt. Quod si autem translatio fiat ad alios vsus, quam sacros, tum, quid necessitatis ratio, aliaue circumstantiae requirant, dispiciendum. conf. 10. CHRISTOPHORVS BEMANNVS, in *meditat. polit. cap. 17. §. 13. 14.* & in *polit. parallela, cap. 17. §. 15.*

§. XXXIII.

Denique, cum imperans summus ipse omnibus, quae quotidie occurrunt, negotiis, etiam quoad sacra, expediendis, non sufficiat, res ipsa postulat, vt *forum* aliquod *ecclesiasticum*, quod *consistorium* vocare solemus, constituatur. Cuiusmodi quidem forum ecclesiasticum, vt solus imperans summus constituere potest, ita ab eo solo pendet, omnemque ab eo nanciscitur auctoritatem. * Cumque in eo eiusmodi diiudicandae sint causae, in quibus religionis quoque christianae habenda est ratio, viros pios, vitaeque integritate eminentes, peritissimosque, in illud adsciscere oportet. Nec inconsultum, quod & haecenus moribus receptum est, theologos adiungere iurisperitis, ** cum illos diuinarum rerum notitia accuratiori praeceteris instructos esse, credere par sit.

* Fluit hoc sua sponte ex iis, quae supra generatim de potestate summorum imperantium circa sacra, disputauimus. conf. B. 10. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib. 2. cap. 1. §. 3.* qui simul docet, finem, cur consistoria constituantur, esse, vt religio fidei pura & integra conseruetur, diuinus cultus cum aedificatione populi instituat, vitae puritas morumque sanctitas, conseruetur, & denique matrimonii castimonia & dignitas defendatur, & scandala amoueantur. Paucis dici posset, curam conseruandi & propagandi religionem veram & genuinam, consistoriis incumbere. Ex singulari tamen summorum imperantium erga sacrum ordinem fauore accedere solet, vt consistorium eiusmodi forum ministrorum ecclesiae proprium, in personalibus, ut loqui solent, censeatur, coram quo actionum suarum reddere rationem, teneantur. Vnde neutiquam inferendum, ac si potestati ciuili non fiat obnoxii, sed honori saltem illorum & existimationi, in quantum merentur, haec ratione confutum volunt principes, summique imperantes.

** Non equidem hoc prorsus necessarium est, cum etiam per iureconsultos pios, rerumque ad religionem christianam spectantium peritos, expediri ea queant, quae ad causas ecclesiasticas, vt vocari solent, pertinent. Non tamen temere a more recepto hic est discendum, praefertim si ex theologorum ordine non desint, qui eiusmodi muneribus adiuuari queant. vlt. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib. 3. cap. 1. §. 5.* qui & in sequentibus alia huc spectantia suppeditat.

§. XXXIV.

Vt vero illi, penes quos summum est imperium, quod haecenus, & generatim, & quoad partes praecipuas, quae hic in censum veniunt, delineauimus, *magistratus* supremi, nomine veniunt; ita reliqui omnes, *subditorum*, nomine adpellantur: quod quidem nomen, vt alibi * obseruatum, latius patet, quam nomen *ciuium*, etsi hi quoque ex numero sint subditorum. Ordine enim imperantium, ac parentium,

tota

tota constat respublica. Inferiores magistratus, cum supremi saltem vicem gerant, eius intuitu itidem in subditorum numero habendi. Nec differentia est inter clericos & laicos, prout vtrique tanquam membra reipublicae spectantur. Namque & clericos, potestati magistratus subiectos, supra iam docuimus.**

* in *element. pbilos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 45.*

** §. 12. huius sectionis.

§. XXXV.

Officia imperantium sunt, ut ad civitatis, & civium salutem, cuncta referant; civium commoda, quae spiritualia pariter ac temporalia, quavis ratione promoveant, eos defendant, ac tueantur; potestate sua, adeoque omnibus iuribus maiestaticis legitime, hoc est, ad civium suorum salutem ac felicitatem, utantur. Paucis: cogitare eos oportet, se esse *ὀπηρετάς τῆς βασιλείας τῆ θεῶ*, adeoque supremo regum omnium regi, suarum actionum, rationem reddere debere. *Sap. VI, 5. Rom. XIII, 4.* Cum primis ad regnum Christi, hoc est ecclesiam veram, conservandam, tuendam, propagandam, consilia omnia & cogitationes conferant, cum maxima hinc demum in ipsos pariter ac civis eorum redundare queat felicitas, & Deus etiam ad regnum Christi amplificandum, omnia referri velit. Caueant tamen, ne conscientis imperare in animum inducant suum, quippe quod soli Deo est proprium, *Actor. V, 29.*

§. XXXVI.

Officia subditorum, aut *generalia* sunt, aut *specialia*. Generalia sunt, ut magistratus eo, quo par est, honore ac veneratione prosequantur, *Rom. XIII, 7. 1. Petr. II, 17.* obedientiam illis praestent, idque sincere, ex conscientia, *Rom. XIII, 5.* sed in rebus licitis, *Actor. IV, 19. V, 29.* tributa illis solvant, *Rom. XIII, 6. 7.* preces pro iis fundant, *1. Tim. II, 2.* Quae omnia impiis quoque magistratibus praestanda, *Rom. XIII, 1.*

§. XXXVII.

Specialia officia vocantur, quae ab illis, qui in certo quodam statu constituti sunt, exiguntur. Huc officia ministrorum reipublicae, quae *sacra*, quae *civilia*, quae *militaria* spectant. Immo, quot sunt in republica quaedam ordines, quot societates, quot collegia, quorum infinitus fere est numerus, tot inde oriuntur officia specialia, quorum ab illis haberi ratio debet, qui in istis societatibus, ordinibus, collegiis, sunt constituti. Haec omnia distincte enumerare superuacaneum foret, cum omnia tandem huc redeant: ne quis vllum in republica munus

Ff ff 3

affectet

affectet, aut negotium aliquod suscipiat, ad quod se parum idoneum deprehendit, item, ut quisque munere suo, summa fide & industria fungatur, idque non ex metu poenae, aut commodi cuiusdam intuitu, sed ex conscientiae ductu, ut supremo Numini suarum rerum, actionumque aliquando reddere rationem queat.

§. XXXVIII.

Quod tum imperantes, tum parentes, ad haec officia obligati sint, patet ex principio, ex quo & reliqua officia hypothetica fluunt: institutis, & statibus a Deo constitutis, secundum Numinis praescriptum ita utendum, prout unionis nostrae cum Deo ratio, hoc requirit. * Quod vero praeter reliquos status, & civilis ad unionem nostram cum Deo aliquid faciat, vel inde constat, quod per eum & plurima obstacula remoueri, & per ecclesiae ac scholarum conseruationem, media quamplurima, huc facientia, suppeditari queant. Constat denique idem ex praecepto quarto, ubi parentum & liberorum nomine & imperantes ac subditi merito intelliguntur, itemque ex aliis scripturae oraculis, ut, *Sap. VI, 2. 3. 4. Rom. XIII, 1. 2. seqq. 1. Petr. II, 17.* & reliquis.

* iuxta ea, quae supra diximus, cap. 2. huius partis, §. 52.

§. XXXIX.

Contra officia haec diuersimode peccatur, tum ab imperantibus, tum a subditis. Ab imperantibus quidem, per ignauiam & negligentiam in administratione imperii; per iniustitiam tum erga alios, tum maxime erga subditos; per studium, suum potius; quam reipublicae aut ecclesiae commodum promouendi; per nimias exactiones; per excessum in seueritate, aut nimiam indulgentiam ac lenitatem, & quae alia sunt eorum vitia, quotidie inter mortales obuia. A subditis peccatur, per inobedientiam, irreuerentiam, legum ac magistratuum contemptum, iustorum tributorum denegationem, murmuraciones, seditiones, tumultus, aliaue ratione.

§. XL.

Media, quae ut officia haec obseruemus, nos inducere possunt, sunt: sapientiae & benignitatis diuinae, in statu quoque civili elucescentis, diligens meditatio; itemque finis, ob quem institutus est, consideratio, quippe qui neutiquam in eo consistit, ut suis saltem quilibet consulat commodis, sed ut utilitati securitatisque omnium, totiusque societatis, prospiciatur; tum & quam exacte sui muneris quilibet reddere rationem aliquando debeat, cogitandum, cum in quocun-

quocunque statu collocatus sit, pro dispensatore tamen saltem bonorum a Deo sibi concreditorum, sit habendus. Impedimenta, quae remouenda sunt, ex prauis praecipue oriuntur adfectibus, auaritia, ambitione, voluptatisque cupiditate. Quidquid aut ab imperantibus, aut a ciuibus peccatur, hinc originem ducit. Accedunt praerudicia, de potestate imperantium ipsis quoque legibus diuinis exempta, de statibus idealibus, de vitiis hominum ipsis statibus imputatis, & quae reliqua sunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
S E C T I O VIII.
DE
OFFICIIS MINISTRORVM
VERBI DIVINI ET AUDITORVM.

Σύνοψις.

Superest status ecclesiasticus, in quo docentes, ministerii ecclesiastici nomine, prout ad nouum testamentum pertinet, veniunt, §. I. Ministerii ecclesiastici origo, & institutio, §. II. Vocantur verbi diuini ministri, a Deo ipso, sed hodie mediate per ecclesiam, §. III. Hinc quaelibet ecclesia particularis ius habet eos vocandi, §. IV. Qua ratione, & quo ordine cuncta circa vocationem peragantur, §. V. Quenam magistratus ciuilibus, & ministerii ecclesiastici hic partes sint, §. VI. Quinam patroni ecclesiae dicantur, & in quo consistat ius patronatus, §. VII. Vocationem ministrorum verbi diuini excipit ordinatio, quae ab aliis verbi diuini ministris rite peragitur, §. VIII. Muneris ecclesiastici limites ex fine eius sunt aestimandi, §. IX. Huc ergo pertinet potestas publica docendi, §. X. errantes conuincendi, reluctantes redarguendi, ad vitam & mores singulorum attendendi, §. XI. administrandi sacramenta, & remittendi pariter ac retinendi peccata, §. XII. Quantum potestatis circa externam ecclesiae directionem verbi diuini ministris competat, §. XIII. Ex dictis colligitur, potestatem ministrorum

ecclesiae non esse temporalem, sed spiritualem, illis quoque tantum potestatem, quam vocant, ordinis, non autem potestatem iurisdictionis, competere, §. XIV. Iure diuino omnes verbi diuini ministri sunt aequales: iure tamen humano, aut consuetudine ecclesiae, inaequalitas quaedam locum habere potest, §. XV. Officia ministrorum ecclesiae circa sacri muneris susceptionem, §. XVI. circa eius administrationem, qua verbi diuini praedicationem, sacramentorum administrationem, & usum clauis ligantis atque soluentis, §. XVII. qua elenchum, epauorthosin, paediam, & consolationem, §. XVIII. qua vitae integritatem, cuius exemplum praecire auditoribus debent, §. XIX. Officia auditorum, §. XX. Quod tum verbi diuini ministri, tum eorum auditores ad haec officia iure diuino obligati sint, probatur, §. XXI. Quotuplici ratione contra haec officia peccetur ab ipsis verbi diuini ministris, §. XXII. & ab eorum auditoribus, §. XXIII. Ad media, quae utroque ad haec officia rite praestanda inducere possunt, adhibenda, & impedimenta remouenda, eos itidem iure diuino obligatos esse, §. XXIV.

§. I.

§. I.

Superest ultimus status, ecclesiasticus scilicet, in quo tum docentium, tum auditorum habenda est ratio. Quod ad docentes attinet, munus illud, quo funguntur, *ministerium ecclesiasticum* vocatur, * intelligiturque illud, quod Deus in nouo testamento instituit. Quod enim in veteri testamento fuit sacerdotium, itidem a Deo ipso institutum, cum iam pridem desierit, nunc ad nos non pertinet.

* Quemadmodum & apostolatus officium *διακονία* vocatur, *Actor. I, 17. VI, 4.* alib' que. Vnde & Paulus se atque alios vocat *διηρέτας χριστιῶν καὶ δικονόμους μυστηρίων θεοῦ*, *1. Cor. IV, 1.* Haec vero appellatio omnes verbi diuini ministros, eleganter sui admonere potest officii. Ceterum cum fides, per quam aeternam salutem consequimur, per verbi praedicationem, & legitimam sacramentorum administrationem, in hominibus producat, augeat, confirmet, verbi autem praedicatio & legitima sacramentorum administratio rite procedere nequeat, nisi certi homines ad hoc sint constituti, qui isto munere fungantur, ministerii ecclesiastici necessitas inde intelligitur.

§. II.

Origo itaque ministerii ab institutione diuina est repetenda, & quidem ipsius Christi seruatoris, *Ioan. XX, 21. seqq. Matth. XXVIII, 19. Marc XVI, 15. conf. Ephes. IV, 11.* Neque Christus tantum, immediate ministerium instituit, sed simul doctrinam praescripsit, *Gal. I, 8. 9. 12.* & rationem administrandi rite sacramenta, ministros edocuit, *1. Cor. XI, 23.* & facultatem remittendi ac retinendi peccata iis concessit, *Ioan. XX, 23.*

§. III.

Praeterea & ipse Deus verbi diuini ministros vocat, * quod olim quidem aliquando fecit immediate, quo pacto Moyses, & plurimi prophetae veteris testamenti, & in nouo, apostoli, vocati sunt. Hodie autem mediate id facit, ** per ecclesiam, cui Deus ipse hanc facultatem concessit. Idque ex natura etiam & indole ecclesiae patet, quippe cui, ceu sponsae, bonorum spiritualium administratio, adeoque & constitutio eorum, qui eiusmodi bonorum dispensatores esse debent, merito concredita censetur. *conf. Matth. XVIII, 17. 1. Cor. IV, 1.* Accedit praxis veteris ecclesiae, *Actor. I, 15. VI, 2.*

* Supponimus nunc vocationis, ad ministerium sacrum rite obeundum, necessitatem, quam contra Photinianos, Anabaptistas, Weigelianos, speciatim & Arminianos, aliosque, defendere nostrates solent; *conf. ABRAMAMVS CALOVIUS, in considerat. Arminianismi, cap. 21. p. 472. seqq.* De quaestione autem: annon aliquis in coetu christianorum, vbi nulli amplius supersunt ecclesiae ministri, ministerio ecclesiastico sine vocatione fungi, verbum praedicare, sacramenta administrare, aliosque actus ministeriales exercere possit? *vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, theolog. conscient. de ministerio eccl's. sect. 1. cap. 2. pag. 14.*

** Falluntur enim, qui & hodie immediatam vocationem requirunt, quae Weigelianis tribui sententia solet. Nec necesse fuisse, vt apostoli decussent, quinam & quomodo vocandi & constituendi essent ab ecclesia verbi diuini ministri, & immediata vocatio semper

semper obtinere debuisset. Factum autem hoc ab apostolis, constat ex 2. *Tim. II, 2. Tit. I, 5. seqq.* Ceterum immediata vocatio non ea tantum vocatur, quae fit a Deo, nemine interueniente, sed & quae interuenientibus quidem aliis, ac ita peragitur, vt Deus *kurzerweg* vel conceptis verbis, vel signo externo, aliquem sacro officio a se destinatum declaree. Quo pacto & *Matthias* immediate recte ad apostolatam vocatus dicitur, etsi hoc factum si intercedente sorte, *Actor. I, 24.*

§. IV.

Quod de ecclesia dictum, penes eam esse facultatem constituendi verbi diuini ministros, id non de vniuersali tantum, sed de particulari quauis ecclesia etiam intelligendum. Nulla enim obstat ratio, quo minus haec facultas in omnibus & singulis ecclesiis locum inueniat. * Nec enim deteriori conditione, vt ecclesia particularis sit, par est, quam aliae societates aut collegia, quibus integrum est, communi suffragio, qui rebus suis praesint, eligere. Qui nostris autem ecclesiis ius constituendi pastores denegant, probare prius debent, quod non sint verae ecclesiae, aut quod illis, dum iustissimis de causis a Romana discesserunt, aut potius ab ea expulsae sunt, recte schismatis nota inuratur. **

* Ita quidem, vt omnia quoque atque singula ecclesiae istius particularis membra, tam clerici, quam laici, ad vocationem concurrant. Quamquam enim singuli actus non competant singulis in solidum, vt ex dicendis ad §. 6. constabit, singulis tamen competit facultas cognoscendi & iudicandi de doctrina, itemque de vita & moribus vocandi, praeterea ius suffragii, idque tum ad probationis, si eum ad munus istud idoneum iudicauerint, tum reprobationis, si quid habeant, quod in vita aut doctrina desiderent. Idque vel inde constat, quod omnibus atque singulis iniunctum sit, vt sibi caueant a pseudoprophetis, *Matth. VII, 15.* vt probent spiritus, aum a Deo sint? *1. Ioan. IV, 1.* Inde enim sequitur, omnibus atque singulis iniunctum esse, curare, ne ecclesiae pro pastore lupus, pro doctore seductor, praeficiatur. Accedit exemplum primae atque apostolicae ecclesiae, *Actor. I, 15. seqq. VI, 2.* Atque haec cum ita se habeant, manifestum est, errare, qui ius vocandi verbi diuini ministros aut soli magistratui, aut cum Anapaptistis soli populo, aut cum pontificiis episcopis solis, aut cum quibusdam ex reformatae ecclesiae doctoribus, solis clericis tribuunt. Competit enim haec ius totae ecclesiae. conf. 10. ADAMVS SCHERZERS, in *breuiar. Hülsmann. extenso*, cap. 19. thes. 6. p. 1446. seqq.

** Quod contra pontificios notandum, qui, nostras ecclesias ius vocandi & constituendi legitimos pastores habere, negant, falsis prorsus & erroneis innixi hypothesebus. conf. 2. IO. MVSABVS, *tract. de ecclesia*, part. 2. disp. 4. §. 35.

§. V.

Vt autem rite vocetur verbi diuini minister, res ipsa & ordinis ratio postulat, vt ecclesiae noti quodammodo sint, ex quibus vnus eligatur, cui gregis cura committenda. * Tum vt ipsa sequatur *electio*, & *vocatio*, speiatim sic dicta. Hinc, vt de eius eruditione & aptitudine, ad munus demandatum obeundum, ecclesia eo certior reddatur, mitti solet ad episcopum vel consistorium, vt eius profectus ibi explorentur, quod *praesentationem* vocant. Tum sequitur *ordinatio*, qua quis

EVD. TH. MORAL.

Gg gg

in nume-

in numerum ministrorum verbi diuini recipitur, quam ultimo loco excipit *investitura*.

- * Recepti tamen moris est, vt, qui facultatem nominandi habet, aliquem ecclesiae listat, vt de eo, an ad ministerium obeundum idoneus sit, iudicet. Solentque ad eum actus sequentes in verbi diuini ministro legitime constituendo, iuxta nostrae ecclesiae consuetudinem, obseruari, *nominatio, electio, vocatio, speciatim sic dicta, praesentatio, ordinatio, & investitura*. vid. CARPZOVII *iurisprud. consistor. lib. I. tit. 3. def. 22.*

§. VI.

Patet hinc, quatenam singulorum, quos vocant statuum hierarchicorum, circa ministrorum verbi diuini constitutionem, partes sint. * Magistratui incumbit, curare, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue ecclesia quaedam particularis iure suo abutatur. Vnde suprema electionis directio & confirmatio eidem competit, eo tendens, vt homines idonei eligantur, qui suo rite fungi munere, queant. Vtque intelligatur, num idonei sint, sacri ordinis recte in consilium adhibentur viri, qui in profectus illorum inquirant, & vitae studiorumque rationem explorent, deque ea magistratum & ecclesiam certiolem reddant, & rite vocatum in ordinem sacrum recipiant.

- * Qui ad ministri ecclesiae vocationem & constitutionem concurrunt, duplici ratione spectari possunt: primo, vt membra ecclesiae, tum, vt in certo quodam statu sunt constituti. Priori modo spectati, omnes ac singuli, qui ecclesiae membra sunt, concurrunt ea ratione, qua supra §. 4. dictum. Posteriori modo considerati, non eadem ratione concurrunt, cum aliae hic sint partes magistratus, aliae clericorum, qui forte in eadem sunt ecclesia. Magistratui speciatim inspectio, totius negotii directio, confirmatio, investitura, & quae reliqua sunt eiusdem generis, conueniunt. Id sua sponte fuit ex iure circa sacra, quod summis imperantibus supra vindicauimus. Verbi autem diuini ministris reliquis, saecularis in profectus illorum, qui muneri sacro destinantur, inquirendi, & eos iussu magistratus ordinandi, merito relinquitur. R. IO. GERHARDVS noster, quae singulis statibus circa ministrorum verbi diuini constitutionem conueniunt, ita exprimit: *Presbyterio competit examen, ordinatio, & inauguratio, iussu scilicet & auctoritate magistratus; magistratui christiano, nominatio, praesentatio, confirmatio, (nisi patrono ecclesiae partem iuris sui cesserit, qua de re deinceps) populo, consensus, suffragium, adprobatio, vtilem pro ratione circumstantiarum postulatio; loc. sbeok de ministr. eccles. §. 86. p. 48.* Deprehenditur tamen in his omnibus, speciatim quoad actus quosdam speciales, quaedam hinc inde varietas, passis, concessiuius, consuetudine firmata. Vbi quidem, quae semel recepta sunt, merito tolerantur, modo id, quod in hoc negotio praecipuum est, ea ratione non euertatur, vt pars quaedam sua potestate, quam iure diuino habet, spolietur.

§. VII.

Qui ecclesias olim fundarunt, aut dotarunt, aut in illorum successerunt locum, *patroni ecclesiae*, vocari solent. * Quorum, vt in constitutione ministrorum ecclesiae praecipue habeatur ratio, par est, modo non ea sibi vindicent, quae ecclesiae competunt, aut huius iura labefactant. Solet illis plerumque ius *nominandi & praesentandi* tribui, ita tamen, vt consensus quoque ecclesiae adsit, & nemo inuitis obtrudatur.

Sed

mento. *** Haec enim ut discrimen inter episcopos & presbyteros ignorat, ita nostri pastores & ministri verbi diuini, reuera tales episcopi sunt, quales vetus ecclesia apostolica habuit. Preces etiam efficaces sunt, & a Deo exaudiuntur, a quibuscunque fundantur, modo recte & ea ratione fundantur, ut Deo placere queant.

* Ut patet ex *Actor. VI, 6. XIII, 2, 3. 1. Tim. IV, 14. V, 22.* Ritum vero, impositione manuum, diuinam benedictionem alicui apprecandi, & ad certum officium hac ratione aliquem consecrandi, ab Ebraeis peritum, & iam in veteri testamento vlitatum fuisse, notum est, pluribusque comprobatum, ab HENRICO HAMMONDO, ad *1. Tim. V, 22.* qui tamen sine vlla necessitate locum istum non de receptione in ordinem sacrum, sed de absolute a peccatis, quae itidem per manuum impositionem fieri solebat, accipit. Nec obstat, quod Paulus addat: *neque communicaueris peccatis alienis.* Namque & illi, qui homines indignos & inidoneos in ordinem sacrum recipiunt, se hoc ipso alienorum peccatorum participes reddunt.

** Ineptiae istae Romanensium fati explosae sunt a nostratibus. Legi autem istae possunt apud ROBERTVM BELLARMINVM, de *ordin. cap. 10. & lib. 2. de effect. sacrament. cap. 19.* add. RICHARDVS MONTACVTIVS, *origin. eccles. tom. 2. fol. 471.* Hodie sane, ubi rerum mortalium indoles accuratissime peruestigata est, eo minus talia hominibus, nisi mentis inopes fuerint, persuadebuntur. Quod autem ritum ordinationis nec nos repetendum statuamus, ideo fit, quod nullam videamus rationem, cur reiterari debeat, ne utriquam autem, quod character quidam indelebilis, qui reuera non ens est, & merum signum, animo ordinati imprimatur.

*** Solenne hoc est Romanensium, sed simul miserum, sophisma, quo se probare posse putant, nostrae ecclesiae pastores non esse rite ordinaros. Sed iam pridem illud prodiguit B. IO. HVLSMANNVS, in solidissima commentatione, de *Ministro ordinationis* conf. & quae de hac re diximus, in *dissert. de origine & potestate episcoporum, contra Henricum Dodwellum*, §. 31.

§. IX.

Potestas ministrorum ecclesiae ex fine ministerii, qui est reconciliatio hominum cum Deo, *2. Cor. V, 19.* & incrementum in fide & sanctitate, *Ephes. IV, 12. seqq.* immo ex ipsa ministerii institutione, est aestimanda. Quae enim ad huncce finem in auditoribus obtinendum sunt necessaria, ea quoque verbi diuini ministris, a Deo concessa esse, palam est. Qui enim vult finem, media quoque, quibus obtineri finis potest, velle censendus est.

§. X.

Pertinet autem ad huncce finem obtinendum, potestas docendi, & quidem publice, * *Matth. XXVIII, 19.* Priuatim enim quibusuis fidelibus, vi sacerdotii spiritualis, alios erudire, informare, commonefacere, licet, *Actor. XVIII, 26. Ephes. VI, 4. Coloss. III, 16.* Sed cum ecclesiae salus requirat, ut omnes & singuli publice in conuentibus hunc in finem institutis erudiantur, res ipsa postulat, ut certis personis hoc

hoc demandetur, qui is instructi sint dotibus, vt docere & eruderi totam ecclesiam queant. conf. *Ierem. XXIII, 1. Rom. X, 15. Ephes. IV, 11. 1. Tim. III, 1. Tit. I, 5.*

De hisce omnibus, quae ad potestatem ministrorum ecclesiae spectant, & quo pacto prudenter circa ea verari debeant, dicitur ex instituto *partis 3.* huius operis.

§. XI.

Sed idem finis quoque ministerii requirit, vt non tantum rudes cognitione sufficiente instruantur, sed vt errantes conuincantur, & in rectam viam reducantur, vt reluctantes redarguantur, languidi excitentur, & qui recto itinere ad salutis arcem contendunt, commonefiant, ne ab eo deflectant, sed strenue pergant, donec voti compotes reddantur. Vnde ministris verbi diuini potestas, publice & priuatim, prout aut ecclesiae, aut cuiusque salus postulauerit, conuincendi errantes, redarguendi omnes & singulos, competit: quem in finem etiam ipsa scriptura sacra nobis data est, *2. Tim. III, 16.* Hinc vero & sequitur, quod ad vitam, moresque auditorum, diligenter attendere debeant, vt hacce potestate sua recte & prudenter vti queant, *Ezechiel. III, 17. 21. Actor. XX, 31.* Quod & ipsum nomen *ἐπισκοπός*, quod omnibus olim ecclesiae doctoribus competeat, vnumquemque conducere potest.

§. XII.

Praeterea cum inter media salutis sacramenta quoque locum obtineant, potestas haecce administrandi, verbi diuini ministris competit, *Matth. XXVIII, 19. 1. Cor. XI, 23.* Id quod & de potestate remittendi & retinendi peccata censendum, quae itidem ministris verbi diuini, ceu rerum diuinarum dispensatoribus, concessa, vt erigerent adstrictos, qui corde contrito & poenitenti gratiam diuinam quaerunt, immorigeris autem & improbis ostenderent, diuinae gratiae ad eos non pertinere promissiones, quamdiu non respiscant, *Matth. XVI, 19. Ioan. XX, 23.*

§. XIII.

Quod vero ad externam ecclesiae directionem attinet, quorsum & ius praescribendi, abrogandi, & mutandi ritus ecclesiasticos pertinet, cum ea summo imperanti competat, ministris quidem verbi diuini, nihil aliud hic relictum, quam vt consilia suppeditent, quo pacto ad salutem ecclesiae & aedificationem cuncta instituenda sint, vt suasionibus & hortationibus, quae vtilia sunt, & profutura promoueant, noxia autem, aut vitium inuoluentia, aut ad superstitionem ducentia,

indicent, precibusque & commonefactionibus eos, in quorum hoc positum est potestate, ut ea abrogent, aut emendent, inducant.

§. XIV.

Ex haftenus dictis sequitur, potestatem ministrorum ecclesiae non esse *temporalem*, sed *spiritualem*, quippe quae summam in potestate docendi, administrandi sacramenta, itemque remittendi & retinendi peccata, consistit. Nec aliam scriptura iis potestatem tribuit, quae potius ab imperio aut dominatione quam longissime eos vult abesse. *Gentium reges*, inquit Christus ipse, *in eas dominantur, quique imperant, gubernatores adpellantur: at vos non ita.* Luc. XXII, 25. 26. conf. & 1. Petr. V, 2. 3. Patet hinc simul, & eos non recte sentire, saltem non accurate loqui, qui potestatem episcoporum, in *potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis ecclesiasticae*, diuidunt. * Sola namque proprie & accurate loquendo illis competit potestas ordinis, ea quidem ratione, qua haftenus illam explicauimus. Iurisdictionem siue ciuilem, siue ecclesiasticam sit, nusquam scriptura verbi diuini ministris tribuit, quae eos non dominos, aut imperantes, sed seruos, rerumque diuinarum dispensatores esse, aperte docet.

* Admittitur equidem haec distinctio in *apologia August. confess. artic. vlt. abusuam, p. m. 294.* Sed longe alio sensu, ac vulgo vsurpari solet, & speciatim a pontificiis vsurpatur. *Es placea nobis*, inquit ibidem pii confessorum, *vetus partitio potestatis, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Habet igitur episcopus potestatem ordinis, hoc est, ministerium verbi & sacramentorum, habet & potestatem iurisdictionis, hoc est, auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis criminibus, & rursus absoluendi, si conuersi petant absolutionem.* Vbi palam est, quod per *potestatem ordinis* potestatem intelligant docendi & administrandi sacramenta, per *potestatem iurisdictionis* potestatem retinendi & soluendi peccata. Quo quidem sensu admitti hanc distinctionem posse, lubentes concedimus. Simul tamen fatendum, quod & iam pridem a nostratibus est obseruatum, tum vocem *iurisdictionis* admodum improprie sumi, quae imperium aliquod alias denotat, quod tamen episcopi seu verbi diuini ministris non competit, ut praeter alios recte inculcat IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *isagoge ad libros symbolicos*, speciatim in *Aug. confess. eiusque apologiam, p. m. 745.* Ex instituto etiam de hac distinctione dixi, in *dissertat. de origine & potestate episcoporum* &c. §. 30.

§. XV.

Sed nec sibi inuicem imperare debent ministri verbi diuini. Hinc iure diuino eatenus omnes inter se sunt aequales, discrimenque, quod inter episcopos & presbyteros deinceps intercessit, plane ignorat scriptura, tantum abest, ut episcopis imperium aliquod in reliquos aut tribuat, aut concedat. * Potest sane ministrorum ecclesiae quaedam esse diuersitas, & inaequalitas, pro diuersitate functionum aut donorum, 1. Cor. XII, 28. seqq. Ephes. IV, 11. sed inde non sequitur alis inaequalitas, per quam vni ἐξουχί quaedam ciuilem, aut omnino imperium

imperium in reliquos concedatur. Possunt etiam pro diuerso ecclesiae statu functiones quaedam illis demandari, quae ceteroquin in eo, quo ordinarie funguntur, munere, non continentur: *** sed hic iterum dispiciendum, ne quid iis vindicetur, quod cum muneris praecipui, quo funguntur, indole pugnat: * neue statim iure diuino constituta credantur, quae ab ecclesia sunt introducta: ** denique, ne cum ordinariis extraordinaria, *** cum essentialibus accidentalibus * confundantur. Cauendum denique, ne falsas de ipsa ecclesia nobis formemus notiones, eamque pro statu quodam ciuili, ** qui eadem, qua respublicae, gubernari debeat ratione, habeamus, quippe ex quo fonte plerique de potestate ministrorum ecclesiae, eorundemque inaequalitate, aut a se inuicem dependentia, oriuntur errores.

* Qui ab apostolis ecclesiis a se plantatis praeficiebantur, voce a Iudaeis accepta, *presbyteri* appellabantur, quod non semper aetatis, sed quandoque etiam dignitatis, erat nomen, iidemque, quod ad mores vitamque ceterorum, qui Christo nomen dederunt, attendere debebant, *episcopi* dicebantur. Nullum itaque inter presbyteros atque episcopos erat discrimen. Sic, quos Paulus Epheso euocari curauerat presbyteros, *Actor. XX, 17.* episcopi dicuntur *ibid. v. 28.* Vtrisque etiam communi ibidem tribuitur officium, regere ecclesiam. Pari ratione Petrus, *presbyteros*, inquit, *obsecro ego comprehendet, (συμπροσβύτας) pacite gregem, qui in vobis est, 1. epist. V, 1. 2.* Quod si supponamus cum pontificiis, quibus haec maxime opposita sunt, Petrum fuisse episcopum, etiam presbyteros, quos adloquitur, episcopos fuisse, necesse est, cum se illorum *συμπροσβύτας* appellaret. Diserte vero & sine ambagibus, quod episcoporum munus est, pascere gregem, presbyteris tribuit. Et rursus Paulus, cum iussisset Titum, oppidatim constituere presbyteros idoneos, qui essent inculpati, tanquam dispensatores rerum diuinarum, non luxu infames aut contumaces, *Tit. 1, 5. 6.* statim rationis loco subiicit, quod tales debeat esse episcopos. Mitto reliqua ab aliis iam pridem in medium allata, speciatim a WALONE MESSALINO. sub quo nomine CLAVDIUM SALMASIUM latitare, constat, in *tract. de episcopis & presbyteris*; add. DAVID BLONDELLVS, in *apolog. pro Hieronymi sententia, sect. 3, p. 89. seqq.* MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib. 5. cap. 12. n. 10.* GERHARDVS, *loc. de ministr. eccles. §. 224.* alique. Quo pacto vero, cum plures in vna ecclesia essent presbyteri, & vnus, qui aetate & prudentia reliquis praestabat, singularis quaedam esset auctoritas, episcopalis dignitas orta, & sensim aucta sit, vt tandem inter episcopos & presbyteros discrimen intercederet, pluribus a me expositum, in *dissertatione de origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum. §. 15.*

** Constitutis ex locis allegatis, quaenam regiminis ecclesiastici in veteri & apostolica ecclesia fuerit ratio. In priori namque ad Corinthios epistola, *cap. XII, 28. f. 97.* apostolis tres velut classes eorum, quarum opera in ecclesia conspicua erat, constituit, quarum prima est *docentium*, altera *miracula patientium*, tertia *alia munia administrantium*. Docentium ideo primo loco meminit, non, quod illorum aliquod in reliquis velut sit imperium, aut ciuili quaedam *ἰσχυρῆ*, sed quia ipsa illa functio praestantissima est ob vtilitatem. Docentes autem in veteri ecclesia vel *extraordinarii* erant, certo tantum tempore a Deo excitati & constituti, vel *ordinarii*. Extraordinarii erant *apostoli*, atque *prophetae*: de quorum vt quidquam dicamus munere, necesse non est, cum instituti nostri hoc non postulerent ratio. Ordinarios doctores vocat *ἰδδουκλας*, designat apostolus, qui & alias *pastores*, *episcopi* & *presbyteri* appellabantur, quorum praecipuum munus erat, docere alios & erudire ad pietatem,

pietatem, simulque ad vitam & mores illorum, qui curae suae commissi erant, attendere. Altera classis ab apostolo designata illorum erat, qui miracula patrabant, virtutes insignes edere apti, donoque sanationum pollentes. Quorum ut ad plantandam ecclesiam opera erant necessaria, ita cum iam plantata esset, dona haecce cessarunt. Interim doctoribus postponantur, cum donum quantumvis excellens minoris merito fiat, doctrinae comparatum, quae sola fidem excitare, fouere, atque alere apta est, per quam aeternam demum salutem homines consequuntur. Vltimum denique classem occupat ἀντιλήψης, qua voce illorum indicatur opera, qui aegrotis epitulabantur, itemque κυβερνήσεως, gubernationes, seu administrationes & dispensationes rerum temporalium, quae ut pauperum quoque haberetur ratio, in ecclesia necessariae erant. Ut adeo munera diaconis ferè propria apostolus hisce verbis insinuet, nisi quod & γίνῃ γλυσσῶν adhuc adiungat extraordinarium equidem sed eisdem donum, idem tamen non aequè, ac priora, necessarium ad ecclesiae aedificationem, adeoque vltimo loco positum. Consentunt plane, quae de eadem re tradit apostolus, *Epist. I^a, 11.* et si docentium tantum, seu primarii in ecclesia ordinis, mentionem faciat. Namque & apostolos & prophetas ibi commemorat, seu doctores extraordinarios, quibus tamen euangelistas addit, quo nomine apostolorum intelligebantur comites, quos sibi, ad leuandos labores adiungebant: & pastores, seu episcopos, quos etiam doctores adpellat. Qui enim διδασκάλους seu doctores ibi a pastoribus discernunt, nullo idoneo nituntur fundamento. Interim illud ex dictis luculenter patet, fuisse in veteri ecclesia eorum, qui ecclesiae praesuerunt, quandam diuersitatem, non tantum ratione donorum atque functionum, sed & ratione dignitatis, quae ex functionum nobilitate sut ignobilitate orièbatur: quod & ex aliis scripturae locis patet, in quibus diserte ab episcopis seu presbyteris distinguuntur diaconi, *1. Tim. III, 2. & Philipp. I, 1.* Inde tamen, ut dixi, non talis sequitur inequalitas, quae cum imperio quorundam in alios coniuncta sit, quam potius diserte damnat Petrus, *1. epist. V, 3.* Veteris autem, seu apostolicae, ecclesiae exemplum merito imitatur & hodie ecclesia, modo obseruentur, quae deinceps monuimus. Prolizius de his omnibus a me actum in *differt. de origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum, §. 10. seqq.* De Hierarchia autem ecclesiae Romanae, qua praeter episcopos, & presbyteros, quos iure diuino distinctos credunt, itemque diaconos, subdiaconos etiam, acoluthos, exorcistas, lectores seu psalmistas, & ostiarios in ordinem sacrum referunt, vid. praef. reliquis **R. CASPAR REGLERS, de diaconis & diaconis, cap. 1. §. 4. seqq.**

- Nihil ergo obstat, quo minus vni inspectio quaedam in alios pastores & presbyteros conferatur. Qua ratione episcopos a veteri ecclesia constitutos non improbamus, nec in nostra ecclesia episcopatus prorsus abrogatus, sed suis saltem limitibus, iuxta verbi diuini praescriptum, circumscriptus est, ut contra virum clarissimum HENRICVM DODWELLYM pluribus euici, in *differt. cit.* §. 42,
- Imperium aliquod temporale, quo omnino a docendi munere, quod tamen praecipuum est, abtrahantur, quod in ecclesia Romana est frequentissimum. Nihil quoque illis vindicandum, quod cum imminutione iurium, quae aliis competunt, coniunctum sit, quorsum pertinet independentia a potestate magistratus, quam praeter alios illis quoque asserit HENRICVS DODWELLYS, sed perperam, uti ostensum, *l. c.* §. 45.
- Quod cum pontificiis iterum faciunt hierarchiae sacrae defensores in Anglia, potestatem, quam episcopis tribuunt, eorumque ~~hæc~~ praef. presbyteris, iuris diuini esse, acriter contententes. Qua de re plurima illorum prostant scripta, quae alibi indicantur.
- Sic munera prophetarum, apostolorum, & reliqua, quae dona extraordinaria supponebant, hodie in ecclesia cessant.
- Sic apostoli initio & docendi munere, & dispensandi eleemosynas, fungebantur; cum autem ob auctum credentium numerum, vtrumque amplius non commode administrare possent, diaconos constituerunt, quibus pauperum curam demandarunt, *Astor. VI, 1. seqq.* Hoc ipsi exemplum reliquerunt, posse in accidentalibus circa ecclesiae regimen nonnulla mutari, aut aliter constitui, si forte ecclesiae id ita postulerit necessitas, modo in essentialibus saluus maneat

maneat docentium ordo, nec is in iis, quae ad ecclesiae aedificationem hominumque salutem faciunt, impediatur. conf. *citata dissertat.* §. 12.

** Errorum hunc, ceu aliorum circa hierarchiam ecclesiasticam errorum fontem foecundissimum, recte detexit, & prostravit SAM. PVPENDORFVS, de *habitu christianae religionis ad vitam civilem.*

§. XVI.

Iam, quaenam docentium, seu ministrorum ecclesiae, officia sint, facile intelligere licet. * Primo quidem, ut nemo tam graue officium suscipiat, nisi viribus probe exploratis, an ad illud recte administrandum sit idoneus, iisque donis instructus, ut aliis rite viam monstrare salutis queat, *Luc. VI, 39. 1 Tim. IV, 16.* Et licet sacrum expetere munus non sit nefas, si quis caussis sanctis, cupiditateque aliorum salutem promouendi, ad hoc inducatur, *Es. VI, 8. 1 Tim. III, 1.* nemo tamen seipsum obtrudere aliis debet, sed expectare, donec rite vocetur. Multo autem minus ambire munus eiusmodi fas est, ut consequamur ea, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, vel omnino ut opes ac diuitias acquiramus, & qui alii hominum, *πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν* existimantium, *1 Tim. VI, 5.* peruersi stolidique fines esse solent.

• Lucem his, quae hic in compendio de ministrorum verbi diuini officiis traduntur, affundent, quae *parte 3.* de prudentia pastorali, in singulis hisce officiis adhibenda, adferentur in medium.

§. XVII.

Praeterea, docentium est officium, summam in demandato munere recte administrando, demonstrare fidem; omnesque corporis & animi eo conferre vires, ut eidem accurate satisfaciant, *1 Cor. IV, 1. 2. Tit. I, 9.* Operam itaque dare debent, ut gregem rite pascant, *Ioan. XXI, 15. 16. 1 Petr. V, 2.* idque diligenti verbi diuini praedicatione, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* & prudenti sacramentorum administratione, ut & cauto clauis soluentis pariter ac ligantis vsu, obseruato probe discrimine inter regeneritos & irrogenitos, inter infirmos & robustos &c. *1 Tim. IV, 13. 2 Tim. II, 15. IV, 2. Tit. I, 13. 1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. Ioan. XVI, 12.* Eumque in finem gregis sui accuratam sibi acquirere notitiam debent, ut quis cuiusque status animi sit, pernoscant. conf. *Ioan. X, 3. 14. Ezechiel. XXXIV, 16. 17.*

§. XVIII.

Cumque etiam mox elenchtico, mox epanorthotico, aut paedutico, aut consolatorio officio verbi diuini ministris utendum sit, res ipsa postulat, ut vbique prudenter, cordate, mansuete se gerant, reque ipsa demonstrant, non carnali quodam zelo, sed spirituali, non commodi cuiusdam intuitu, sed amore sincero se impelli, & ad salutem

suorum auditorum quavis ratione quaerendam induci, vt cum Paulo dicere queant: *ἡ ἀγάπη τῆς χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς*, 2 *Cor. V, 14.* conf. *Es. LVI, 10. LVIII, 1. 2 Tim. II, 24. IV, 2.*

§. XIX.

Requiritur etiam ab iis, qui docentium munere funguntur, vt exemplo non minus, quam voce auditores erudiant, eamque vitae incant rationem, vt ad sui eos adhortari imitationem, & cum Paulo dicere queant: *μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ χριστῶς*, 1 *Cor. XI, 1.* conf. 1 *Cor. IV, 16. Phil. III, 17. 1 Tim. IV, 12. 2 Tim. III, 10. Tit. II, 7-8. 1 Petr. V, 3.* Quorsum & pertinet, vt quisque suae rite praesit familiae, 1 *Tim. III, 4-5. Tit. I, 6.* itemque, vt pro auditoribus suis diligenter oret, 1 *Sam. XII, 23. Psalm. CXXVII, 1. 2. 1 Cor. III, 7.*

§. XX.

Auditorum officia sunt: Deum orare, vt fideles doctores mittat, *Matth. XI, 36. 38.* falsos doctores a veris discernere, *Ezech. XXXIV, 2. 4. Matth. VII, 15. seqq. XXIII, 3. 1 Ioan. IV, 1. 6. Act. XVII, 11.* illosque euitare, *Matth. VII, 15. XV, 14. XXIII, 3. Ioan. X, 5.* hos vero, pro dispensatoribus mysteriorum diuinorum habere, & verbum illorum, cum omni mansuetudine & obedientia recipere, 1 *Cor. IV, 1. 2 Cor. V, 20. 1 Thess. II, 13. Iacob. I, 21. Rom. VI, 17.* exemplum eorum sequi, & virtutes imitari, *Phil. III, 17. Ioan. X, 4.* Spiritus sancti dona, in omnibus ex sequo admirari, partium studio procul facessere iusso, 1 *Cor. I, 12. 13. III, 4. 7. IV, 6. 7.* eos alere, & quae ad vitam honeste ducendam sunt necessaria, illis suppeditare, *Matth. X, 10. Luc. X, 7. 1 Cor. IX, 4. 14. 1 Tim. VI, 17. 18.* denique & diligenter pro illis orare, *Rom. XV, 30. Ebr. XIII, 18. Ephes. VI, 18. 19. Act. IV, 24. seqq.*

§. XXI.

Quod tum docentes, tum auditores, ad haecce officia iure diuino obligati sint, ipsa ministerii ecclesiastici indoles & natura, omnes condocer. Patetque idem ex isto, quod posuimus, officiorum hypotheticorum principio, institutis diuinis iuxta praescriptum Numinis vtendum esse, vt hac ratione vnio nostra cum Deo promoueatur. Cumque huc omnia comparata sint, de ministerio ecclesiastico eo minus dubitandum, quia pro scopo habet, vt homines cum Deo reconciliati, per fidem in Christum, in vnione eius proficiant; vnde & *διακονία τῆς κατὰ λαλῆς* vocatur, 2 *Cor. V, 18.* Accedit & praeceptum decalogi quartum, vbi, quae de parentum & liberorum officii dicuntur, ad officia etiam docentium in ecclesia & auditorum, pertinent: sunt enim docentes, patres spirituales, 1 *Cor. IV, 15. Gal. IV, 19.*

§. XXII.

§. XXII.

Contra haecce officia diuersimode, tum a docentibus, tum ab auditoribus, peccatur. A docentibus quidem, defectu amoris, & legitimae vocationis, tum internae, tum externae, ignauia, auaritia, superbia, dum non pascunt gregem, sed ei dominantur, & pro pastoribus fiunt mercenarii, *Ioan. X, 12.* immo lupi, *Actor. XX, 29.* praesertim si & peruersa insuper ac erronea doceant, a regula verbi diuini discedentes. Peccant iidem, si commodi potius sui, quam gregis rationem habeant, si temporalium magis quam spiritualium rerum cura tangantur, item timiditate, in redarguendis hominum vitiis, nimiaque lenitate, aut rursus inconsulto & intempestiuo zelo. Si res spirituales velut vendant, certo accepto pretio, *simonia* vocatur, quod, vt longe grauissimum, ita & subinde frequentissimum est crimen. *

* Dictum de eo supra, ad *sect. 5.* huius capituli, §. 35.

§. XXIII.

Sic & auditores multiplici ratione hic peccant, dum verbum diuinum eiusque ministros contemnunt, immo odio prosequuntur, & contumeliosius afficiunt, & spiritui sancto resistunt, *Actor. VII, 51.* item, dum verbum diuinum per ignauiam non audiunt, nec repetunt, nec meditantur, aut impedimenta remouent, quae obstant, quo minus verbum vim suam exerere queat; porro, dum exemplum & virtutes docentium non imitantur, commonefactiones contra respuunt, & quouis modo reluctantur; denique, dum laborem docentium grato non agnoscunt animo, alimenta, & quae ad vitae sustentationem necessaria sunt, denegant, aliisue modis quam plurimis.

§. XXIV.

Media, quae impellere nos possunt, vt officia, quae nobis incumbunt, & hic praestemus, eadem fere sunt, quae in reliquis statibus eundem in finem sunt comparata. Cum primis cogitandum, quanta ministerii ecclesiastici sit necessitas, quanta dignitas, quanta sacrorum munerum grauitas, quanta Numinis in his omnibus elucescat benignitas & sapientia, quae nos consequamur commoda, si quae nostrarum hic sunt partium, agamus strenue, quae contra, si hoc intermittamus, sequantur incommoda. Impedimenta maxima ex naturali omnis ordinis odio oriuntur, quod hic augetur, cum per huncce statum vitiis mortalium, quibus indulgent, quam maxime obuiam eatur. Accedunt praepiudicia varia; ex parte docentium, potestatem sibi concessam non esse mere spiritualem, habere eam indolem imperii;

ex parte auditorum, hunc statum non adeo necessarium esse, cum quilibet verbi diuini lectione sibi ipsi consulere queat, item, dum vitia hominum ipsis statibus imputant, & ob prauos quorundam verbi diuini ministrorum, mores, ipsum ministerium contemnunt, aut dum omnem zelum pro carnali habent, & prauis suspicionibus abrepti, commodi cuiusdam temporalis causâ statim suscipi credunt, quæ pro gloria nominis diuini suscipiuntur, & quæ reliqua sunt, quibus sibi ipsis flexus & anfractus disponunt miseri mortales, ex quibus deinceps emergere nequeant.

CAPVT QVARTVM DE MEDIIS LEGALIBVS QVIBVS AD LEGES DIVINAS OBSERVAN- DAS HOMINES COMPELLVNTVR.

Σύνοψις.

- Lex proprie sic dicta semper cum vi coactiua coniuncta est, §. I.*
Media hæcæ conuicta sunt legalia, a quibus distinguuntur euangelica, §. II.
Mediorum legalium, seu poenarum, usus, §. III.
Deus tum immediate, tum mediate punit, & aliis quoque facultatem per vim exigendi, quæ illis debentur, concedit, §. IV.
Poenæ definitio, §. V.
Quis puniendi potestatem habeat? §. VI.
Vna gens alteram, quæ ab ea non dependet, punire nequit, §. VII.
Imperantes ad puniendum certo modo obstricti sunt, §. VIII.
De fine poenarum, tum interno, tum externo, §. IX.
Quinam puniri possint? §. X.
An & quousque aliquis ob delictum alterius puniri queat? §. XI.
Observationes quedam, per quas ad difficultates hic occurrentes, commode responderi potest, §. XII.
An omnes hominum aclus poenæ subiaceant? §. XIII.
De proportionem inter poenam & delictum observanda, §. XIV.
De poenarum exasperatione & mitigatione, item de eorum remissione, §. XV.
- De poenarum humanarum impedimentiis, ubi & de asyllis, §. XVI.*
Poenæ, ratione causæ efficientis, vel diuinæ sunt, vel humanæ, §. XVII.
illæ, ratione durationis, vel temporales sunt, vel æternæ; & temporales quidem iterum vel determinatæ sunt, quæ rursus non sunt vnius generis, §. XVIII.
vel indeterminatæ, hæcque iterum vel naturales, vel positivæ, item vel internæ, vel externæ, §. XIX.
De poenis æternis, earumque varietate, §. XX.
Mediate Deus homines ad legum suarum observantiam compellit per magistratus, §. XXI.
idque per poenas, si iis cum subditis suis res sit, §. XXII.
quæ ad supplicia capitalia quoque se extendunt, §. XXIII.
ex usu & necessitate reipublicæ, non tantum constitutione legum Mosaicarum desumenda, §. XXIV.
Quod si magistratus cum aliis imperantibus, aut gentibus independentibus res sit, oriuntur inde bella, quæ in se spectata, non sunt illicita, §. XXV.
Quænam ad bellum legitimum, tum ratione causæ, tum ratione modis, requirantur, §. XXVI.

§. I.

§. I.

Legum proprie sic dictarum, haec natura est & indoles, vt semper coniunctae sint cum vī quadam coactiua. * Frustra enim leges ferrentur, nisi illi, quibus feruntur, ad eas obseruandas compelli possent. Id quod & de legibus diuinis intelligendum, quas non consilia, sed leges proprie ac stricte sic dictas esse, supra obseruauimus. ** Nec admittenda est distinctio legis in *perfectam ac imperfectam*, eo quidem sensu, ac si lex imperfecta sit, quam, si migretur, nulla sequitur poena, Hoc enim modo plane lex non esset, vt alibi demonstratum. ***

* Quod probatum est ad *cap. 1. huius partis, §. 7.*

** *itidem cap. 1. §. 4. seqq.*

*** *vid. element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 11.*

§. II.

Media haecce, dicere fas fuerit *legalia*, a quibus *euangelica* distinguimus, quae eo comparata sunt, vt gratiam Numinis, & per eam maiores indies vires ad seruandam legem a Deo homines impetrent, vt sunt legitima verbi diuini tractatio, speciatim promissionum euangelicarum consideratio, preces, & reliqua, quibus fides augetur, & corroboratur, & per fidem amor Numinis, vnde ad obsequium Deo in omnibus praestandum homo promptior, alacriorque, redditur. De his cum alibi dictum, nunc de legalibus nobis sermo est.

§. III.

Enimvero & in his summa Numinis conspicitur benignitas & sapientia. Et si enim illud demum obsequium, quod libere, non ex poenae metu, sed ex filiali spiritu fluit, Deo gratum sit, poenae tamen consideratio apud incredulos manu ductio quaedam ad vitam meliorem esse potest, apud credentes hoc efficit, vt eo cautius incedant, & maiori diligentia a peccatis sibi caueant, securitatemque omnem ex animo eiiciant. Quod si etiam per metum poenae in externo saltem officio homines contineantur, ad societatis tamen conseruationem, tranquillitatemque publicam hoc plurimum facit, quae saluam itidem atque intemeratam vult supremum Numen. *

* *conf. dicta in prolegom. huius partis, §. 8.*

§. IV.

Neque tantum Deus ipse legis transgressores punit, sed hominibus etiam quandoque hanc facultatem concedit, vt alios, si leges ad humani generis tranquillitatem comparatas migrent, punire, aut alia ratione ad ea praestanda, quae societatis custodia requirit, illos com-

Hh hh 3

pellere

pellere queant. Quae omnia vt eo rectius intelligantur, primo de poena generatim quaedam praemittenda sunt.

§. V.

Poenam alibi iam definiuimus, * per malum passionis, quod a superiori seu imperante alicui ob malum actionis infligitur. Vbi per *malum passionis* intelliguntur etiam actiones, prout *molestae* sunt. ** At infligi debet ob *malum actionis*, *** seu delictum aliquod, quo quis poenam promeruit. Quae enim non inuitis, aut sine iussu imperantis, aut sine antegresso delicto, * alicui infliguntur, poenae rationem non habent.

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 5. sect. 1. §. 5.* Eodem fere modo HUGO GROTIUS, poenam definit, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 20. §. 1.* Sed omittit, quod poena infligi debeat a superiori, idque ex falsa hypothese, quam mox notabimus.

** Si enim spectentur, quatenus debitae sunt, rationem poenae non habent, & a summis imperantibus aliis etiam, qui non deliquerunt, iniungi possunt. vid. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 20. qu. 3.*

*** Actionis vox latissime accipienda, prout etiam omissiones denotat. Quod si obseruetur, corrunt ea, quae B. CASPAR ZIEGLERVS disputat, ad *Grot. lib. 2. cap. 20. §. 1. add. 10. GEORGIUS KVLPIVS, colleg. Gros. exercit. 9. §. 1.* Immo si poenae diuinae habeatur ratio, non de externis tantum, sed & internis actionibus, hoc est intelligendum.

* Hinc, quae christiani, tum veteres, tum recentiores, pro veritatis diuinae confessione perpeffi sunt, poenae rationem non habent, nec supplicia, sed *martyria* dici solent. Diudicari hinc etiam potest quaestio: an incommoda & varia morborum genera, quibus nonnulli per corporis constitutionem obnoxii sunt, poenae rationem habeant? Etenim si homines fuerint imprebi, omnino habent rationem poenae, cum haec ceu consequentia peccatorum, quae ex iusto Dei iudicio illis contingunt, merito spectentur. Quod si poenitentiam egerint, & per fidem veram in Christum cum Deo reconciliati sint, poenae non amplius locus est, ob plenissimam satisfactionem Christi, sed talia, vt incommoda quaedam & calamitates, ferenda sunt. Eadem ratio est mortis temporalis, quae hominibus etiam piis ex necessitate naturae subeunda est. Etenim ea ceteroquin poena peccati sit, *Gen. II, 17. Rom. VI, 23.* sublata tamen apud credentes per satisfactionem Christi culpa, cessat quoque poena. Hinc Christus ipse dicit, *eos non venire in iudicium, sed a morte ad vitam transisse, Ioan. V, 24. eos non visuros mortem in aeternum, Ioan. VIII, 51.* conf. hac de quaestione CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruation. sacrar. lib. 2. cap. 7. & 8. p. 329. seqq.*

§. VI.

Nemo habet potestatem poenam aliis infligendi, nisi sit superior, seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. * Is enim habet potestatem puniendi, qui habet potestatem leges ferendi, & secundum leges illas iudicandi, rationemque a nobis exigendi, cur leges istas violauerimus. Quae sane potestas superioritatem, seu summum imperium, supponit. Facultas autem verbis quandoque, seu admonitionibus corrigendi alios, quae inter aequales locum habet, non est poena: ** quemadmodum nec castigationes parentum, & praeceptorum, aut dominorum, quibus liberos, aut discipulos, aut seruos, emendare student, pro poena, proprie loquendo, haberi possunt. ***

* Inter

* Inter reliquos errores, quibus nobilissimum illud de iure belli & pacis opus, commaculavit HUGO GROTIUS, & hic est, quod facultatem puniendi secundum ius naturae omnibus, qui paria non deliquerunt, competere, docet: quae solennis eius est hypothesis, *lib. 2. cap. 20. §. 3.* inculcata, & tum in eodem capite, tum alibi saepius repetita, sed subinde etiam a CASP. ZIEGLERO, IO. ADAMO OSIANDRO, aliisque, refutata. Nec profecto qualiscunque prae aliis $\xi\gamma\alpha\chi$ statim dat ius alterius actiones dirigendi, multo minus autem ius puniendi. Et licet quodlibet delictum inferat reatum poenae, inde tamen non sequitur, quod puniri possit a quodlibet, sed ab eo, cuius leges migravit, quive in illum habet imperium. Nec exemplis probari potest, ius illud olim fuisse singulis concessum, & deinceps ad solos magistratus restrictum. Namque quod ad ius, quod vocant *zelotarum*, in gente Ebraea, attinet, perperam quidem illud huc aduocatur. Pineae factum *Numer. XXV. 7. seqq.* profusum singulare fuit, & ex instinctu diuino extraordinario profectum, adeoque in exemplum, quod imitari fas sit, trahi nequit. Illis enim, qui eum non ut priuatae fortis hominem, sed publica quadam auctoritate pollentem, spectandum esse statuunt, suffragari nequeo. Quod in sequenti aetate in gente Ebraea in usu fuit ius *zelotarum*, corruptae reipublicae indicium fuit, adeoque minime laudandum. Quamquam si imperans in certis casibus eiusmodi quid permittat, tum non priuata, sed publica hoc sit auctoritate, adeo, ut, qui alterum hac ratione punit, pro ministro saltem summi imperantis sit habendus. Pluribus hoc edisserui in *dissertat. de iure zelotarum in gente Ebraea, §. 34. seqq. Locus Deus. XIII. 9.* huic iuri non patrocinatur, cum, quod res ipsa docet, de processu iudiciali ibi sermo sit. Sed errant etiam, qui Christum seruatorem hoc iure usum putant, dum negotiatores ac nummularios ex templo Hierosolymitano eiecit. *Matth. XXI. 12. Marc. XI. 15.* Diuina enim potius seruatoris maiestas in hocce facinore eluxit. Disputat ea de re GUILI. SALDENVS, *exercit. de iure zelotarum, in ostiis eius theolog. lib. 4. pag. 604. seqq.* Reliqua huc spectantia legi possunt in dissertatione nostra antea citata. Ad HVGONIS GROTIJ sententiam comprobendam afferri etiam solet, quod de *vindice sanguinis* passum legitur, seu proximo hominis occisi cognato, cui ius homicidam interficiendi, competebat. Sed iterum, priuata hoc eum fecisse auctoritate, perperam supponitur. Concedebat hoc magistratus, ut sanctioni diuinae, de homicidio capitaliter puniendo, *Gen. IX. 5.* eo certius satisficeret. Magistratus ergo vicem velut gerebat vindex sanguinis. Saltem in gente Ebraea ipsa lege diuina illi haec facultas competebat, *Num. XXXV. 27.* Ad reliqua, quae obici solent, eadem fere ratione responderi potest.

** Hinc & admonitiones istae *fraternae correptiones* vocari solent, quippe quae ex amore fraterno fluunt, & studio aliorum salutem promouendi, uti supra dictum. add. IOAN. HVLSSEMANNS, *de iure & moderatione correptionis fraternae, &c.*

*** Interim tamen & haec castigationes superioritatem quandam supponunt, sed suis limitibus pro fine & scopo cuiusuis societatis, circumscriptam. Hinc & ad mortem vsque aut alias duriores corporis afflictiones non procedunt, ut ex iis, quae supra de hisce societatibus diximus, constat.

§. VII.

Nec adeo vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire potest, cum nullum in eam habeat imperium, etsi vna gens erga alteram se defendere, aut si laesa fuerit, ad satisfactionem, & cautionem, quod imposterum amplius laedere nolit, illam cogere possit. Vnde & bellum punitiuum frustra a nonnullis fingitur. * Qua de re deinceps. Neque hoc licet in delictis, quibus Deus immediate laeditur, cum Deus hominum opera in eiusmodi delictis puniendis non

non indigeat, nec fas sit hominibus ea sibi vindicare, quae Deus, vt bonitatem, longanimitatem, sapientiam, iustitiam suam demonstraret, sibi reseruauit.

* Ab HVGONE scilicet GROTIO, lib. 2. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 2. alibi que, quem & ideo iam notauit, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 5. sect. 2. § 5.* IO. HENRICVS BOECLERVS, etsi concedat, inter eos, qui summa vtriusque potestate praediti sunt, esse bellum poenarium, accurate loquendo, esse tamen aliquid poenae comparabile, putat, ad *Grosii l. c.* Sed, cum explicari nequeat, quid illud poenae comparabile sit, frustra hoc dicitur. Fuerunt ceteroquin, qui ex hoc capite iniustissima Hispanorum erga Americanos bella, quibus eos sibi subiecerunt, defendere conati sunt. Sed, quam frivolum hocce sit, vel me non monente, quilibet intelligit. Nec meliora tamen sunt, quae ab aliis pro hisce bellis defendendis sunt excogitata. vid. IO. CHRISTOPH. BECMANNI *historia orbis terrarum geographica & ciuilibus, part. 2. cap. 1. §. 2. p. 439. seqq.*

§. VIII.

Imperantes autem, seu superiores, necessario puniunt. Homines quidem, quia ad hoc legi naturali sunt obligati. * Deus autem, quis diuinae iustitiae repugnat, non punire peccantes. Etsi enim Deum esse longe benignissimum, & ratio & reuelatio ostendat, eundem tamen & longe iustissimum esse, utrumque lumen docet. Iustissimus autem non esset, nisi delicta puniret. ** Pertinetque adeo poena ad iustitiam *restitutoriam*, cuius haud ignobilis species est *vindicatio*. ***

* Posita scilicet societate ciuili, quae sine poenis, in hoc quidem generis humani statu conseruari nequit. Cum ergo imperantes ad conseruandum statum reipublicae obligati sunt, sequitur, eos etiam iure diuino obligatos esse ad puniendum delicta, quae conseruationi status ciuilibus repugnant. Neque tamen ideo ad omnia delicta puniendi obligati sunt. Cum enim fundamentum huius obligationis sit salus ciuitatis, palam est, si haec requirat, vt delicto venia concedatur, imperantem hoc facere posse, atque ad puniendum neuiquam obligari. Quod si obseruetur, facile dilui poterunt, quae LAMBERTVS VELTHVSIVS, contra hanc sententiam adfert, in *tract. de iustit. diu. & bum part. 2. p. 64.*

** Cum Deus sit sanctissimus, vt a se remoueat omne, quod cum summa eius perfectione pugnat, non potest quoque non esse iustissimus, vt detestetur & puniat in rebus creatis, quae summae eius sanctitati aduerfantur. conf. *Psal. V. §. 5.* Immo, si contra suam iustitiam ageret, seipsum abnegaret, 2 *Tim. II. 13.* quod est ἀδύνατον. Hinc & discrete Moses: *Deus non potest (salua sua iustitia vindicatio) peccatorem habere insonem, (vt citra satisfactionem pro culpa ipsi remittat poenam) sed omnia vindicabit & puniet eius peccatum, Exod. XX. 7.* Quod enim ibi de abusu nominis diuini dicitur, de omnibus peccatis, quorum quoad reatum poenae, in genere spectatae, eadem est ratio, merito intelligitur. Mosi suffragatur lobus, *cap. X. 14. si pecco, parcis mihi quidem (differendo poenam ad horam) sed tandem non pateris, me esse immundum ab iniquitate, scilicet, vt eam mihi citra satisfactionem non imputes.* Immo Deo abominationi esse, iustificare impium, pronuntiat Salomoh, *Prouer. XVII. 15.* Idque ipsa etiam ratio, iustitiae diuinae indolem expendens, quemlibet condocet. Hinc & Paulus, *ad dimituua Graec, quod mala facientes digni sint morte, ipsi gentilibus cognitum fuisse, asserit, Rom. I. 32. 11. 15.* Eiusque rei luculentum veltigium conspicitur in iudicio Meliteniensi, de *nemese diuina, Actor. XXVIII. 4.* Haec vero obseruanda sunt contra Socinianos, secus sentientes, vt satisfactionis Christi necessitatem labefactent, quibus frigida suffundit HUGO GROTIUS, de *satisfactione, cap. 3. add. IO. ADAMVS SCHERZERSVS, in colleg. anti-Sociniano, fol. 58. seqq. & quae diximus, in animaduersionibus in Petri Chauuini librum, de relig. natur. cap. 1. §. 13.*

*** Multum

*** Multum acriterque disputari solet, num poena ad iustitiam commutativam, an distributivam, pertineat? Sed ut inutilis fere ac superuacua est tota haec disceptatio, ita & reiecta vulgari, aliam iustitiae partitionem iam tradidimus, in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 46.* Paucis cuncta expediri possunt, si dicamus, spectare poenam ad iustitiam rectoriam, quae tria in se complectitur: primo, ius suae facultatem recte aliquid & licite agendi, quod imperantibus quidem ita competat, ut non competat inferioribus; tum obligationem, ut imitentur obligari sint, non singulis subditis, sed toti civitati, ad aliquid faciendum vel omittendum; denique, ratione subditorum, itidem obligationem quandam ad aliquid patiendum. Quae tria in poenae exactione profus concurrunt. Et ita recte affirmari potest, delinquentes ad poenam teneri, siue obligari, non ex consensu in poenam, sed ex ratione personae moralis, quam sustinent, dum civis, siue inferiores sunt. Hinc & ratio patet, cur ex carcere iniuste elapsi, & iterum deprehensi, grauius puniri queant.

§. IX.

Finis poenae * vel *internus* est, vel *externus*. Internus est satisfactio iustitiae, quem Deus praecipue intendit. ** Quod tamen eo, quo Deo hoc convenit, modo, intelligendum, ne quid eo indignum admittamus. Externus utilitatem respicit, aut integrae alicuius societatis, aut singulorum hominum; & ad hos quidem quod attinet, aut eius qui peccavit, ut emendetur, aut eius, qui laesus est, ut securitati eius consulatur, vel aliorum quorumlibet, ne simile quid aut faciant, aut patiantur. *** Qui quidem finis externus ut obtineatur, necesse quandoque est, ut delinquens plane e medio tollatur, * saltem ut voluntas aut vires nocendi ei adimantur.

* Legitimus enim omnino adesse debet finis, si poena recte se habere debeat. Inhumanum esset, punire aliquem, saltem, ut puniatur, aut vindictae cupiditati satisfaciat. Quae crudelitas, ut in Deum non cadit, ita in hominibus non est ferenda.

** Immo non potest non intendere iuxta ea, quae ad §. praecedentem diximus, add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in commentatione de *iure poenarum* §. 4. seqq. ubi diligenter hac de re disserit.

*** Ex finibus istis, quos enumeravimus, omisso primo & secundo, ultimos tantum commemorat HUGO GROTIUS, de *iure belli & pacis*, lib. 2. cap. 20. §. 6. sed rectius priores quoque addit IO. GEORGIUS KVLPIIVS, in *colleg. Gros. exercit.* 9. §. 4.

* Si utilitas eius, qui punitur, tantum quaeratur, puniendi genus, ad huncce finem comparatum, ad mortem pertinere nequit. At, cum in poenis humanis ad aliorum quoque utilitatem, praesertim ad conservationem & securitatem totius reipublicae, respiciendum sit, supplicia quoque capitalia quandoque locum habent. Idque tum ex sine civilis societatis recte intelligitur, tum exemplo poenarum capitalium, quas in gente Israelitica Deus ipse fanciuit, comprobatur, & supra quoque, ubi summis imperantibus hanc facultatem vindicavimus, ostensum est. Legendus tamen hac de re, quem iam laudavimus, HOCHSTETTERVS, *l. c. sect. 3. §. 5. p. 29.*

§. X.

Puniuntur, qui peccarunt. Qui ergo non peccarunt, aut quibus peccata imputari non possunt, illi puniri quoque nequeunt. Nefas itaque, punire innocentes. Nec infantes, aut furiosi, aut rationis vsu destituti, puniri possunt. Quae enim ab insciis, aut inuitis,

contra legem committuntur, illis imputari nequeunt. Quod vero in foro diuino peccatum tum originale, tum actualia etiam infantibus, omnibusque adeo hominibus, nemine excepto, imputentur, inde prouenit, quod primi parentes, totum hominum genus repraesentaverint, adeoque dum illi lapsi sunt, * simul in & cum illis omnes illorum posteri lapsi sint, vnde & poenam non possunt non subire, nisi per media a Deo praescripta veniam peccatorum impetrent. Bruta vero, quod puniri nequeant, per se patet, cum illis nullae datae sint leges.

* Diferte hoc testatur Paulus Rom. v. 12. *propterea, quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum intravit, & per peccatum mors, & sic ad omnes homines mors pertransiit, & per unum hominem* *καὶ ἅπασιν ἡμαρτοῦν*. Causam enim, cur mors ad omnes pertransierit, seu cur morti omnes sint obnoxii, hanc reddit apostolus, quod in Adamo omnes peccarint. Particulam *ἅπασιν* diuersimode quidem reddunt interpretes. Nonnulli namque eam vertunt: *in quo*, eum omnes homines, in Adami lumbis existentes, in eo tauquam communi stipite peccarint. Variis rationibus hanc interpretationem confirmat 10. HULSEMANNVS apud CALOVIUM ad *b. l.* qui & ipse eandem calculo suo adprobat. 10. COCCETIVS autem, licet sensum verum saluum esse fateatur, si *ἅπασιν* reddatur, *in quo*, qui tamen tum potius particulam *ἐν*, quam *ἐν*, adhibendam fuisse censet, hinc *ἅπασιν* explicare inuult, *cum quo*, hoc est, quo peccante, peccauerunt omnes. HVGOGROTIVS, *ἅπασιν* verit: *per quem*, eamque explicationem variis scripturae locis, in quibus particula *ἐν* hanc significationem obtineat, confirmare annititur: praequam, quod iam aliis obseruatum, non in omnibus, quae adfert, locis, causae suae praesidium inueniat. Dissentit ab his omnibus SCHOMERVS, *ἅπασιν* reddens, *eo quod*, rationemque huius explicationis adferens, quod *Phil. III, 12.* haec particula eandem habeat significationem, tum &, quod nullo hactenus idoneo exemplo probari poterit, *ἅπασιν* quandam denotare inexistenciam, in *exegetis epist. ad Rom. pag. 22.* Perinde tandem est, quamcumque ex allatis amplectaris explicationem, modo firmum ratumque sit, posteros Adami delicti ab eo perpetrati reuera fuisse participes, quia poena huius transgressionis ad omnes pertinet. Quod enim HVGOGROTIVS vocem *ἀμαρτήτων* metonymice de poenae peccato promeritae perpessione explicat, eosque per metalopsin peccati reos dici posse asserit, qui malum aliquod sine culpa ferunt, haud immerito ceu absonum reicitur ab ABRAHAMO CALOVIIO. Distincte enim apostolus de peccato & morte, de culpa & poena, loquitur, quas adeo non sunt confundenda. Ne dicam, quod a iustitia diuina prorsus alienum sit, infligere poenam iis, qui in delicti cuiusdam consortium non veniunt. De modo, quo posteri Adami participes delicti ab eo perpetrati sint, vt curiosius disputemus, necesse non est. Sufficit, quod de te ipsa scriptura nos dubitare non sinat. Interim ex doctrina de federibus res haud incommode explicari pariter ac illustrari potest. Quemadmodum enim in federe operum totum genus humanum repraesentauit Adamus, adeo vt & promissiones, si illud seruaturus esset, non eum solum, sed & omnes eius posteros, spectarent, quod & de combinationibus pariter est intelligendum, ita &, postquam hocce fedus transgressus est, & violauit, omnes simul posteri eius hoc violasse censendi sunt, poenamque adeo in federis istius transgressores constitutam, merito incurunt. Cautè tamen & circumspectè hic quoque procedendum esse alibi iam monui. Non inepte rem omnem illustrat SAM. PVENDORFIVS, in *iure sociali diuino*, S. 26. p. 115. *segg.* Ceterum vt haecce omnia eo spectant, vt constat, Deum innocentes non punire: ita ad reliqua, quae hic dubium adhuc mouere possent, facili negotio responderi potest, si obseruemus, aut eos, qui puniti dicuntur, non prorsus fuisse innocentes, sed in delicti venisse participationem, aut adfectiones, quae illis obtigerunt, non

tam poenae, quam incommodi cuiusdam aut calamitatis, habuisse rationem. Hinc diiudicanda, quae de familia Achanis, ob patris delictum excisa, de Saulis, Ierobeami, Achabi posteris, diuinarum comminationum veritatem expertis, & reliquis, vulgo obuertuntur. Immo patet hinc, quid respondendum sit ad verba ipsius Dei, quibus, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, comminatur, *Exod. xx, 7.* Sed de his deinceps adhuc quaedam monebuntur.

§. XI.

Ob delictum alterius proprie loquendo nemo puniri potest, nisi, ceu causa moralis, vel ea ratione ad illud concurrerit, ut illi imputari quoque queat. * Hinc quousque singuli ob delictum vniuersitatis, ** communitas ob delicta singulorum, imperantes ob delicta subditorum, & vice versa teneantur, patet. Interim ab vniuersitate, non semper exigi poena potest. Licet enim pereuntibus indiuiduis, semper persistat vniuersitas, merita tamen ex eorum genere sunt, quae vniuersitati non primo & per se, sed quatenus insunt singulis, competunt. ***

* Ex instituto hoc argumentum tractat HVG O GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 21.* Fundamentum autem petendum est ex doctrina de imputatione.

** Si scilicet consenserunt. Ad eos enim, qui non consenserunt, aut qui aliorum sententiis victi sunt, nec culpa, nec poena pertinet. Quae ad eos, qui non consenserunt, inde redundant incommoda, non poenae, sed infortunii rationem habent, saltem in foro humano: si enim ceteroquin improbi fuerint, quoad forum diuinum, quaecunque illis obtrungunt aduersa, pro poena peccatorum suorum merito reputant.

*** Hoc iam obseruatum a me in *elem. philosoph. pract. part. 2. cap. 5. sect. 1. §. 17.* add. HVG O GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 21. §. 8.*

§. XII.

Recte vero nonnulli monent, & alibi quoque a nobis inculcatum est, * a poena proprie sic dicta distinguendum esse damnum, aut incommodum, quod occasione delicti ab altero perpetrati, nobis subeundum est: ** deinde, damnum aliquando dari occasione peccati alterius, sed ex causa propria. *** Hinc enim variae expediri difficultates possunt; speciatim intelligitur, quo pacto Deus posteros ob peccata maiorum punire dicatur, si vel maxime propria illorum non accesserint delicta, * vt adeo dominium aliquod Dei absolutum hic fingere necesse non sit. **

* in *elem. philosoph. pract. l. c. §. 18.*

** Namque per modum poenae ea tantum alicui auferri possunt, ad quae ius proprium habuit: per modum damni etiam ea aliquis amittit, quae sub certa saltem conditione habiturus fuerat. Sic filii ob delicta parentum puniri nequeunt, nec talia illis eripi possunt, ad quae ius proprium habent: incommoda tamen quaedam ex poena parentum in illos redundare possunt; nec iniquum est, iis eos spoliari bonis, quae non nisi sub certa conditione illis competeabant.

*** Sic, qui occasione alieni debiti aliquid promissit, malum patitur, non propter debitum alienum, sed propter suam promissionem, quae causa proxima obligationis est. conf. HVG O GROTIVS, *l. c. §. 11.*

* In primo scilicet decalogi praecepto Deus minitur, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, *Exod. xx, 5.* quod non tantum iustitiae diuinae repugnare videtur, sed loco quoque *Ezech. xv 111, 20.* vbi dicitur: Deum nolle, vt filii ob delicta parentum teneantur. Sed conciliari haec facile inter se possunt. Aut enim filii parentum impietatem imitantur, aut non imitantur. Si imitantur, ob propria quoque delicta, quae illis obueniunt, aduersa, patiuntur. Si non imitantur, gratiae singularis, & commodorum quorundam, quorum ceteroquin participes fieri potuissent, si in pietate persistissent parentes, subtractionem, merito pro incommodo reputant, non autem pro poena. De ista autem subtractione, vel non concessione gratiae singularis, loquitur Moses, de poena autem proprie sic dicta Ezechiel.

** Quod facit HUGO GROTIUS, de iure belli & pacis, lib. 2. cap. 21. § 14. Tale autem dominium absolutum cum iustitia & bonitate diuina pugnat.

§. XIII.

Puniri possunt omnes actus, qui legi conformes non sunt. Et in foro quidem diuino interni pariter & externi, immo omnes isti actus & motus, qui ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt, recte puniuntur: cum lex diuina in his omnibus perfectam sanctitatem a nobis requirat. * At in foro humano externi saltem puniuntur actus, non interni, & quidem ex externis illi tantum, qui securitati & tranquillitati reipublicae, ac vitae sociali vel maxime aduersantur. Vt omnia ac singula peccata etiam externa puniantur, non videtur praesentis vitae status permittere. ** Interdum tamen & ea rerum conditio esse potest, vt actus interni, si innotescant, puniri queant, *** saltem si externa facta accesserint, ad poenam aut intendendam, aut remittendam plurimum conferunt: quod & generatim de animi certis dispositionibus est intelligendum.

* Nec obstat, quod hodie nemo mortalium legem diuinam perfecte seruare queat. Per hominum enim culpam factum, vt in hoc statu versentur, vt iam alibi dictum.

** Hinc minutissimi lapsus, qui per naturae humanae conditionem difficulter euitantur, itemque vitia animi ex corruptione mortalium communi resulantia, in foro ciuili non puniuntur. Oprandum equidem esset, vt ab his quoque homines essent immunes, & saluti quoque atque conseruationi reipublicae rectius ea ratione consuleretur. Sed haec omnia si poenis ciuilibus subiacerent, imperantibus nihil aliud agendum esset, quam vt punirent. De reliquis, quae hic disputari solent, vid. HOCHSTETTERVS, de iure poenarum, sect. 5. p. 44. seqq.

*** Sic, nonnullos ob solam conscientiam caedis, superioribus intentandae, capitali adfectos fuisse supplicio, constat. Vbi tamen consensus & adprobatio supponitur, & id spectatur, vt alii eo magis ab eiusmodi delictis perpetrandis deterreantur, quae tacito consensu adprobare, periculo non caret. vid. IO. CHRISTOPH. BEGMANNVS, polit. parall. cap. 15. §. 4. Et hinc etiam liquet, quid de poena comatus censendum.

§. XIV.

Accurate quoque obseruanda est proportio, inter poenam & delictum. * Quod vt rite fiat, tum ad delicti grauitatem, tum ad condi-

conditionem patientis, attendendum est. Delicti grauitas, quae poenam intendit, aestimanda ex adfectu, ex proposito prauitate, ex causa, quae peccantem impulit aut retrahere debuit, ** ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, vitio animi accessorio, similibusue. Quod ad conditionem patientis attinet, cogitandum, quod pro diuersitate status, fortunarum, corporis, aliarumque circumstantiarum, vna eademque poena alios magis, alios minus adficiat. Quae omnia vt in poenis humanis rite procedunt, ita, quousque in diuinis quaedam ex his locum habeant, res ipsa quemlibet facile condocere potest. Speciatim, quod in diuinis quoque poenis certi dentur gradus, constat ex *Matth. X, 15. XI, 22. 24. Luc. X, 12.*

* Non tamen talio simplex, quae in multis delictis locum habere nequit, & aliquando cum iniquitate quadam esset coniuncta. Obstare equidem videtur lex forensis Moysi, *Exod. XXI, 23. 24. 25. Leuit. XXIV, 18. 19. 20. Deut. XIX, 21.* Nec ipsi circa eius interpretationem inter se consentiunt Iudaei, aliis quidem litterae inherentes, aliis autem de aestimatione damni dati verba Moysi capientibus. Et horum quidem omnino praeferenda est sententia, cum secundum legem Mosaicam & alia eiusdem fere generis crimina, vt excussio vtero foetus, & hominis vulnerati, pecuniariis multis fuerint expiata. Hinc & IONATHAN pariter ac Hierosolymitanus paraphrastes vertunt: *pretium oculi pro oculo, pretium dentis pro dente, pretium manus pro manu &c.* add. IO. CLERICVS ad *b. l. De origine salionis ad mentem gentium, Iudaeorum & Christianorum*, extat erudita dissertatio, sub praesidio IO. ANDREAE DANZII, viri celeberrimi, in hac academia, habita.

** Ad causam, quae retrahere aliquem debuit, spectat etiam iniustitia, quae eo maior est, quo maius alteri damnum infertur. Hinc primum locum obtineat delicta consummata, postremum non consummata. In vtrius genere tanto grauius delictum est, quo plures per illud laeduntur, id quod ordine, qui a Deo inter decalogi praecepta seruatus est, illustrat HUGO GROTIUS, *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 20. §. 28. segg.* apud quem & reliqua huc spectantia legi possunt. add. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 8. cap. 3. §. 18. segg.*

§. XV.

In poenis humanis etiam contingit, quod pro diuerso reipublicae statu aliquando aut exasperari, aut mitigari debeant. Interdum etiam omnino delictorum quorundam concedi venia potest, * si salus ac conseruatio reipublicae hoc permittat, aut omnino exigat. At Deus, nisi satisfactio intercedat, delictorum concedere veniam, salua iustitia sua, nequit. ** Accedit, quod causae, cur in poenis humanis hoc quandoque licitum, aut omnino necessarium sit, in diuinis cessent.

* Stoici quidem negabant, viri sapientis esse, ignoscere delictis, aut illorum dare veniam. Sed vt lubrico plane atque infirmo fundamento haec illorum sententia innitebatur, ita in puerilem verborum lusum omnis tandem controuersia exibat, dum, virum sapientem parcere quidem, non autem ignoscere aut dare veniam, contendebant. Ita enim hac de re philosophatur SENECA, *lib. 2. de clem. cap. 7.* Sed ex instituto hunc Stoicorum errorem discussi, *dissert. 2. de praecipuis Stoicorum in philof. morali erroribus, §. 33.*

** iuxta ea, quae supra ad §. 8. diximus.

§. XVI.

Homines etiam quandoque impediri possunt, quo minus delicta punire queant, quae tamen punire vellent ac deberent: quod itidem in poenis diuinis secus se habet. Interim grauissime peccant, qui quacunque ratione poenas iustas impediunt, aut homines, qui eas promerere, iis subtrahunt. * Vnde & patet, quid de *asylis* sentiendum. ** Licet enim forte aliquis eorum vsus esse possit, prout tamen per ea magistratus impeditur, quo minus delinquentes punire queat, minime sunt ferenda.

* Sequitur igitur, quod, qui deliquit, & fuga poenae se subtrahit, non sit ab aliis imperantibus recipiendus, vel, si receptus sit, quod aut puniendus aut dedendus sit, si magistratus, cuius imperio se subduxit, hoc exigat. Ad alterutrum, non praescise ad dedendum, ipso iure diuino is ad quem se recepit, obligatus est, nisi pacta fore deditionem requirant. Sufficit enim, si re ipsa demonstrat, a se delictum non probari, nec poenam eius se impediturum, sed inflicturum potius.

** In rebus publicis bene constitutis, & vbi iustitia recte administratur, asyla sunt prorsus superuacanea. Qui enim eo se recipit, aut nocens est, aut innocens. Si nocens sit, nulla loci sanctitas eum poenae subtrahere potest ac debet. Si innocens, tutus erit, & poenae immunis, etiamsi ad nullum asylum confugiat. Idque tum de subditis, tum de exteris, est intelligendum. Hi enim si nocentes sint, ex asylo etiam extrahendi, & aut puniendi aut dedendi sunt. Si innocentes sint, potest imperans illorum patrocinium in se suscipere, etiamsi nullum ad sit asylum. Nec obstant exempla, ex gente Israelitica petita. Longe alia enim in ea rerum fuit conditio, ac hodie est in plerisque rebus publicis. Homicidas enim persequebatur vindex sanguinis, seu proximus cognatus eius, qui occisus erat. Qua quidem ratione etiam illi, qui per casum fortuitum & praeter culpam suam homicidium commiserant, in periculo vitam iterum amittendi versabantur. Horum ergo vt per certa asyla consulere tur securitati, par erat. Nec templorum aediumque sacrarum ea est sanctitas, vt nefas sit, ex iis extrahere, qui poenam iustam promeriti sunt. De asylis Ebraeorum legendus IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 4. cap. 2.* de Graecorum, SAMVEL PETITVS, *comment. ad leges Aet. f. 13.* add. CONRADVS RITTERSHVSIVS, de *iure asylorum*, IO. ADAMVS OSIANDER, *disser. de asylis*, aliique.

§. XVII.

Poenae, si causam efficientem spectes, sunt vel *diuinae*, vel *humanae*. Et ad diuinas quidem quod attinet, constat, quod Deus omnino delicta puniat, vid. *Exod. XX, 5. 6. Deut. V, 9. 10.* & quidem poena positua ac proprie sic dicta, *Es. XXX, 33. Rom. II, 8. 9. 2 Thessal. I, 6. 7. 8. 9. Apoc. XIX, 20.* * idque ob iustitiam diuinam, quae necessario requirit, t Deus peccata puniat, nec nisi intercedente satisfactione, condonet, *Ebr. IX, 22. Exod. XX, 7. Iob. X, 14. Prouerb. XVII, 11.* ** Neque oblat, quod Deus sit benignissimus, immo ipse amor. *1 Ioan IV, 8.* Non minus enim sanctus est, atque iustus, vt iam antea obseruauimus. *conf. salm. V, 5. 6. 7. XLIX, 8. CXLV, 17. 2 Thessal. I, 6. 7.*

* Sunt enim leges diuinae leges proprie sic dictae, vt demonstrauius supra, cap. i. §. 4. seqq. ideoque & poenas positiuas & strictè sic dictas secum coniunctas habent.

** Quod pluribus euictum ad §. 8. huius capituli.

§. XVIII.

Poenae diuinae, si durationem spectes, sunt vel *temporales*, vel *aeternae*. Temporales sunt, quae in hac vita infliguntur, & finem habent; aeternae, quae post hanc vitam sequuntur, & semper durant. Et temporales quidem, itidem non sunt vnius generis. Quaedam enim determinatae sunt, & ab ipso Deo lege quadam expressae, quaedam indeterminatae; illae vel ad *omnes homines* pertinent, vt poena capitalis homicidii, * *Gen. IX, 5. 6.* vel speciatim ad *gentem Israeliticam*, quae a Mose describuntur, & pro varietate delictorum in varias itidem species abeunt: praecipue tamen in *ordinarias*, & *extraordinarias* dispesci possunt: ordinariae erant, quae per magistratum iuxta praescriptum Numinis infligebantur: extraordinariae, quae immediate a Deo originem habebant, vt *poena excidii*. **

* Qui enim, verbis *Gen. ix, 6. quisquis effuderit sanguinem hominis, per hominem sanguis eius effundatur*, non praeceptum de homicidio capitaliter puniendo, sed euentus futuri significationem, contineri, autumant, proflus falluntur. Nec obstat, quod in textu ebraeo extet tempus futurum: *יפוך effunderur*. Solenne enim est Ebraeis, & eorum linguae sere proprium, vt per tempus futurum leges exprimantur, vt vel singula decalogi praecepta ostendunt. Praeterea, vt praecepta, quae hoc de non effundendo sanguine innocente, & si effusus fuerit, vindicando, aut antecedunt, aut sequuntur, vim imperandi habent, ita ratio nulla afferri potest, cur reliqua vim indolemque legis habeant, hoc autem solum de euentu futuro sit intelligendum. Idem euincit subiuncta ratio: *quia in imagine Dei fecit (Deus) hominem*. Quae verba frustra addita essent, si priora non legem aut praeceptum exhiberent. Accedit, quod falsum quid praedixisset Deus, si euentum indicare voluisset, cum saepissime eontingat, vt homicidae vindictam in hac vita effugiant. Ceterum, quod ad omnes omnino homines sanctio haec poenalis pertineat, itidem vel inde constat, quod Noacho, non Ebraeorum modo, sed gentium omnium, quotquot post diluuium vixerunt, patri, data sit. Id modo dubium alicui mouere possit, ad quam legum diuinarum speciem poenalis haecce constitutio referenda sit. Sunt quidem, qui & hanc ad leges diuinas positiuas vniuersales referunt, quibus & ego olim adtipulatus sum. Sed cum supra dictum sit, nulla ad eiusmodi leges admittendas causa praegnantia nos vrgeri, citra ambages assero, sanctionem hanc poenalem pertinere ad leges naturales. Ratio enim ipsa hoc dicitur, inter poenam & delictum debere esse proportionem, adeoque vita iterum priuandum esse, qui eam oripuit alteri. Vnde hoc fratricida Cainus ex accusantis conscientiae dictamine agnouit, *Gen. iv, 14.* Licet autem omnes homines ex ratione hoc intelligere possint, placuit tamen Deo hoc iterata promulgatione repetere, haud dubio, quod ante diluuium homicidia fuissent frequentissima, eiusque obseruantiam Noachè eiusque posteris serio inculcare, necessarium duxerit. add. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebr. lib. 4. cap. 1.* Exinde quoque constat, summis imperantibus non fas esse, circa huius delicti poenam dispensare, cessareque hic ius, quod vocant, aggrauandi, quod plus. bus demonstrat ADAMVS RECHENBERGIVS, Lipsiensis academiae theologus

theologus celeberrimus, in peculiari dissertatione, de *iure principis christiani aggratiandi circa homicidium negato.*

** Triplex genus excisionis statuunt doctores Hebraei; primum, quo corpus tantum exciditur, alterum, quo anima tantum exciditur, tertium, quo corpus & anima simul exciditur, quae de re prolixè disserit IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 9. p. 872. seqq.* add. ISAACI ABARBANELIS dissertatio, de *poena excidii*, in latinum sermonem conuersa a IO. BVXTORFIO, & addita eiusdem tractatui de *sponsalib. & abortiis*, item IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *iure Hebraeor. p. 340.* EDWARDVS POKOCKIVS, in *porta Moysi, n. 158. p. 164.*

§. XIX.

Poenae diuinae temporales, indeterminatae, vel *naturales* sunt, vel *positivae*, itemque vel *internae*, vel *externae*. Naturales voco, quae per naturalem consequentiam vitia quandoque comitantur, vt morbi, contemptus, paupertas, mors praematura, morsus conscientiae, & alia. Haec enim omnia quin apud improbos poenae rationem habeant, dubitari nequit, cum constet, talia sine Numinis prouidentia hominibus non contingere. Quod vero ob peccata iis immittantur, vel ex iustitia Numinis recte colligitur. Positivae sunt, cum improbis grauissima quandoque immittuntur mala, quorum nullam inuenire licet causam naturalem, vt tantum ad iustitiam diuinam recurrendum sit. Id saepius contingere, exempla quamplurima docent. * Internae poenae sunt, quae ad mentem pertinent, vt morsus conscientiae: ** externae quibus corpus adfligitur, aut res externae, quae ad vitae huius sustentationem necessariae sunt, hominibus adimuntur, Ad internas referre etiam licet spirituales, vt *desertionem diuinam, traditionem in sensum reprobum, Rom. I, 28.* & alias.

* conf. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *theologia casuali, p. 315.*

** Perfectum hoc fuit ipsis ethnicis, dum agnouerunt, nihil esse miserius conscientia mala, HORATIVS, *lib. 1. epist. 1.*

hic murus abeneus esto,

Nil conscire sibi, nulla palefcere culpa.

Mitto reliqua, quae passim adferri solent.

§. XX.

Praeter temporales, alias adhuc post hanc vitam improbis immi-
nere poenas, & ratio quodammodo dicitur, * & scriptura sacra lucu-
lenter confirmat. Suntque istae poenae partim *priuatiuae*, in caren-
tia bonorum omnium, quibus summa hominum beatorum felicitas
absoluitur, consistentes, idque tum ratione *intellectus*, Ioan. III, 36. Pf.
XLIX, 20. *Matth. VIII, 12. XXII, 13.* tum ratione *voluntatis*, Zach. IX, 11. par-
tim *positiua*, prout priuatiuis opponuntur, cruciatus maximos, sensum-
que malorum acutissimum inferentes, idque iterum tum ratione *intel-
lectus*, Apoc. VI, 16. tum ratione *voluntatis*, ib. v. 17. tum denique ratione
corporis

corpore, Ef. LXVI, 24. Matth. III, 12. X, 28. XXV, 41. Aeternas quoque haece poenas fore, nec habituras finem, scriptura diferte testatur, Ef. LXVI, 24. Matth. III, 12. XXV, 41. Apoc. XX, 10.

- Cum enim experientia doceat, improbis subinde res suas ex voto fluere, cum piis contra & sanctis hominibus cum variis calamitatum generibus consistendum sit, sequitur, aut rerum humanarum cura Deum non tangi, aut praemia virtutis, pariter ac poenas peccati, dari post hanc vitam. Prius autem cum admitti nequeat, posterius omnino admittendum, ratio ipsa dicitur. Hinc & nonnulli ethnicorum philosophorum facti sunt, de inferis, sicut de diis, omnes homines communem habere notionem. Copiose haec de reagit DANIEL CLASENIUS, *theol. gentil. part. 1. cap. 16. seqq.* add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *in quaestionib. Aet. lib. 2. cap. 24.*

§. XXI.

Interdum Deus & mediate homines ad legum suarum observantiam compellit, idque per magistratus, quorum officium est, ad minimum ad externam legum diuinarum observantiam homines inducere, * quippe, sine qua nec consistere vita socialis, nec hominum genus conservari potest.

- * Fundamentum huius assertionis repetendum ex iis, quae supra diximus, in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. XXII.

Est vero magistratibus res aut cum subditis, aut cum aliis gentibus vel summis imperantibus, qui ab illorum imperio non dependent, & talia designant, quae cum publica humani generis tranquillitate consistere non possunt. Si prius sit, non tantum cogere illos, qui alios laeserunt, queunt, ut iis satisfaciant, ne in posterum amplius laedant, sed ut tum ipsi illi, qui peccarunt, tum alii rectius se in posterum gerant, punire etiam illos possunt. Atque inde *ius puniendi*, magistratibus recte tribuitur. Puniri autem subditi possunt ac debent, non tantum si humanas, sed & si diuinas leges migrent, prout harum quoque observatio, ad tranquillitatem externam conservandam est necessaria. Ideoque & leges diuinae inter humanas repeti solent, addita quoque illis obligatione civili. *

- * Lucem hic dabunt, quae dixi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 24.*

§. XXIII.

Ea vero potestas puniendi, quam summi imperantes habent, se omnino etiam ad supplicia capitalia extendit. Id salus namque & conservatio reipublicae postulat, cum coërceri interdum alia ratione homines improbi legumque contemptores nequeant, quam suppliciiis capitalibus: immo quandoque ne sic quidem coërceri queant.

Cumque ciues in omnia, quae salus reipublicae requirit, vt ab imperantibus suscipi possent, consensisse merito credantur, in hoc quoque consensisse omnino existimandi sunt, vt magistratui fas esset, capitaliter punire immorigeros, si salus ac conseruatio reipublicae, tranquillitasque publica hoc requireret. Accedit, quod a Deo ipso supplicia quaedam capitalia sint sancita, *Gen. IX, 6. Num. XXXV, 31. 33.* Immo diferte Paulus dicit, magistratui gladium datum, *quem non frustra gerat. Nam Dei, inquit, minister est, vindex ad iram ei, qui, quod malum est, fecerit, Rom. XIII, 4.**

* Hoc ergo obseruandum, contra Anabaptistas, inter quorum errores & hoc refertur, quod supplicia capitalia a christianis exerceri posse, abnuant: quanquam MENNO SIMONIS, a quo Mennonitae nomen habent, alicubi facultatem, poenis capitalibus improbos afficiendi, magistratui concesserit. Fuerunt tamen etiam inter christianos veteres, qui supplicia capitalia improbarent, immo, ne quidem iis sibi interesse, fas esse putarent, tantum abest, vt ipsimet ea exercere possent. Qua de re extant testimonia ATHENAGORAE, *legas. pro christ. pag. 28.* TERTULLIANI, *de spectaculis cap. 16.* LACTANTI, *instit. diuinar. lib. 5.* aliorumque. Egit etiam nostra aetate hoc vir quidam doctus, qui sub CLEMENTIS IVSTINIANI nomine legitare voluit, vt ostenderet, securitati reipublicae etiam alia ratione, quam supplicii capitalibus consuli posse, in peculiari schesialmate, lingua germanica de hocce argumento scripto. Sed is est rerum humanarum status, tanta quorundam improbitas, vt securitas externa sine suppliciis capitalibus non speranda videatur. Nec est, quod dicas, ne sic quidem homines improbos a grauissimis sceleribus deterreret. Inuerti enim argumentum potest, vt dicatur, cum per supplicia capitalia hominum vix coerceri improbitas queat, quid quaeso futurum erit, si eiusmodi suppliciorum metus cessaret? Quod autem iure diuino licita sint, ex dictis abunde patet.

§. XXIV.

Quemadmodum vero extra dubium, ea delicta, quae capitaliter puniri Deus ipse, aut generatim, aut speciatim in gente Israëlitica, voluit, etiam hodie, si reipublicae status hoc requirat, itidem capitaliter puniri possunt: ita de reliquis, in quae poena capitalis a Deo statuta non est, nonnulli ambigunt. Verum cum leges illae speciales Israëlitarum nos hodie amplius non obligent, idoneo minime nituntur fundamento, qui, non alia delicta capitaliter puniri posse contendunt, quam in quae similis poena in hac gente olim fuit statuta. Hinc quaedam delicta mitius hodie puniri possunt, quam olim in gente Israëlitica punita fuerunt, quaedam autem acriorem poenam promerentur. Sunt enim poenae statui reipublicae attemperandae: nisi lege vniuersali certam poenam Deus ipse constituerit, vt de poena homicidii constat. Sanctiones autem poenales, genti Israëliticae datae, hunc usum habent, vt colligamus, delicta, quae Deus puniri capitaliter voluit, aut iis aequipollentia, rectissime & hodie capitaliter puniri, si reipu-

si reipublicae ratio hoc requirat. At, quod non alia delicta capitaliter puniri queant, quam quae ita in gente Israëlitica punita sunt, inde non sequitur. Et hinc patet, quid de supplicio capitali, in furtis apud nos sancito, sentiendum sit, *

- * Si enim status & incolumitas reipublicae hoc exigit, reliquaeue poenae delicti huius frequentiam sistere non possint, capitaliter quandoque puniri potest. Nec obstat, quod nonnulli regerunt, inter vitam hominis & bona, quae fur abstulit, nullam esse proportionem. Non enim cum bonis saltem, quae abstulit, sed cum incommodis reliquis & periculis, quae ex furandi licentia in totam rempublicam redundant, vita furis comparanda est, & tum poenam hanc, si eam necessitas requirat, nihil habere iniqui, patebit. conf. BALTHASAR. MEISNERVS, *philos. sobr. part. 1. sect. 2. cap. 4. qu. 3.*

§. XXV.

Quod si magistratibus cum aliis gentibus aut imperantibus, qui ea faciunt, quae publicam tranquillitatem turbant, res sit, oritur inde *ius belli*. Bellum enim eo spectat, ut alii, qui violatis legibus diuinis vitam socialem turbant, cogantur, ea intermittere, & ita erga omnes se gerere, prout tranquillitas & humani generis conseruatio id postulat. Vnde, quin bella, legitima de causa suscepta, licita sint, dubitari nulla ratione potest. * Accedit, quod bella in scriptura sacra passim adprobentur. Quod docent exempla virorum sanctorum, Abrahami, Iosuae, Dauidis, qui bella gesserunt; leges bellicae, quas Deus ipse populo Israëlitico dedit; exempla militum, qui ob fidem & probitatem in nouo etiam testamento laudantur; *Matth. VIII, 9. 10. 13. Actor. X, 1. seqq.* quemadmodum & Ioannes Baptista milites, qui ad illum accedebant, ut baptizarentur, adhortabatur, ut iustitiae studerent, & stipendio contenti essent; statum ipsum illorum non damnat, *Luc. III, 14.*

- * Fuerunt tamen tum ex veteribus, tum ex recentioribus, qui bella illicita esse crederent. Ex veteribus quidem ORIGENES atque TERTULLIANVS, ille *lib. 8. contra Celsum, p. 425. seqq.* hic in *lib. de idololatria, cap. 19. & de corona milit. cap. 2.* Ex recentioribus praeter Anabaptistas, quibus & Sociniani iungi solent, DESIDERIVS ERASMVVS Roterodamensis in libello de *milite christiano*, IO. FERVS, in *lib. de pace tenenda*, apud SIXTVM SENENSEM, *biblioth. sanctae, lib. 6. annot. 151.* De Anabaptistis conf. IO. MVLLE RVS, de *anabaptismo* *err. 21.* ubi ex instituto contra eos disputat: add. dissertatio nostra, de *concordia religionis christianae statusque ciuili*, *cap. 5. §. 5.* Veram sententiam, quod bella licita sint, recte quidem & erudite defendit HVGO GROTIVS, de *iure belli & pac. lib. 1. cap. 2.* & ad argumenta quoque dissentientium responderet: sed in eo subinde labitur, quod ius belli & ius puniendi inter se miscet, cum tamen haec longe sint diuersissima. Sunt etiam, qui existimant, bella defensiuas equidem licita esse, minime autem offensiuas. Sed non satis, ut puto, secum perpendunt, ad humanae societatis tranquillitatem conseruandam quandoque non minus necessarium esse, quae sibi debentur, & ab aliis iniuste denegantur, sibi vindicare, quam sua defendere. Interim lubens fateor, ad bellum, qualecunque demum sit, siue defensiuum, siue offensiuum, non nisi ex
Kk kk a
causis

causis grauissimis, summaque velut urgente necessitate, esse accedendum, vt deinceps monebitur.

§. XXVI.

Sed tum demum bellum licite geritur, si causa iusta adsit, & in ipso modo illud gerendi, iustitiae & aequitatis ratio habeatur. Et ad causam quidem quod attinet, necesse est, vt non tantum causa iustifica, quam vocant, vere iusta sit, sed vt cum causa suasoria etiam coincidat,* hoc est, vt nulla alia causa ad bellum gerendum quis moueatur, quam ea, quam obtendit, hoc est, vt ea consequatur, quae per iustitiae leges illi debentur. Ad modum autem quod attinet, cuncta, quae prolixè ab aliis disputantur, huc tandem redeunt: quae, vt finem belli consequamur, sunt necessaria, ea sunt licita: illicita contra omnia, quae ad finem belli parum faciunt.** Recte vero & alii monent, in causa etiam iustissima, non temere bellum suscipiendum esse, ob mala plurima, quae illud comitantur, nisi summa nos ad hoc cogat necessitas. conf. *Matth. V. 39. seqq.****

* Causas iustificas vocant, quibus efficitur, vt bellum iustum sit, aut tale videatur: suasorias, quibus impelluntur imperantes ad bellum suscipiendum. Iam, quod causae iustificae reuera iustae esse debeant, per se patet. Si speciem enim iustitiae saltem habent, bellum quoque iustum esse nequit. Nec minus iustificae & suasoriae coincidere debent. Si enim quis vel maxime causam iustam belli habeat, ambitio tamen potius, aut vindictae cupiditas, quam causa illa iusta, ad bellum suscipiendum eum impelleret, non recte ageret. Ad actionem enim iustam & bonam requiritur, vt intentio quoque bona sit, vt supra probauimus. Patet hinc multiplici ratione, si causam spectes, bellum aliquid iniustum esse posse. Primo, si nec iustifica nec suasoria causa adsit, cuiusmodi bella *ferina* recte dixeris. Ita quidem SENECA: *possim dicere, non esse hanc crudelitatem, seu feritatem, cui voluptati faeuina est: pessimum insaniam vocare: lib. 2. de clemens. cap. 7.* Vix tamen videtur eiusmodi belli exemplum adferri posse, vbi non praedae cupiditas vel finite quid, hostes incitauerit ad crudelitatem suam exercendam. Deinde iniusta sunt bella, si tantum suasoriae, non autem iustificae, causae adfuerint, quae bella iudice AVGVSTINO a latrocinii non differunt, *lib. 4. de ciu. Dei, cap. 6.* Praeterea iniusta bella sunt, si causae iustificae quidem adsint, sed quae, si accuratius examinentur, iniustae sint, vt iniustus metus ex potentia vicini, item spuris acquirendi domini aut imperii titulus, & quae reliqua sunt eiusdem generis, a me indicata in *elem. philof. pract. part. 2. cap. 5. sect. 2. §. 14.* Denique, & iniusta bella sunt, si iustificae quidem caeque iustae causae adsint, sed, qui bellum suscipit, alias habeat suasorias, & non tam ob causas iustas, quam ob suasorias, bellum gerat. Quanquam nonnulli obseruent, cum non tam bellum ipsum iniustum reddi, quam iniuste geri. Intentionem namque non ad iustitiam causae, sed actionum pertinere. Quae etiam solet, an bellum verinque iustum esse possit? At non esse posse, res ipsa docet, cum facultas moralis non detur ad contraria. Fieri tamen posse videtur, vt alter habeat causam iustam, alter per ignorantiam inuincibilem nesciat, se habere causam iniustam, & adeo vterque iuste bellum gerat. Quorum nonnulli referunt bellum inter Israelitas & Cananaeos, de quo vid. SERRARIUS ad *cap. 6. Ios. quaeft. 2. & 3. primum*, & 10. ADAM OSIANDEER ad *Grot. de iure belli & pac. lib. 2. cap. 23. §. 13.* Verum cum *seri*

vix possit, vt ignorantia, qua quis nescit, se causam iniustam habere, sit inuincibilis, frustra quoque eiusmodi quid asseritur.

** Vt enim omnis agendi facultas ex fine limites suos accipit, ira & bellici furis limites ex fine sunt constituendi. Pluribus hoc declaravi in *elem. philosoph. pract. part. 3. cap. 5. sect. 5. §. 2. seqq.* Ad specialia descendere huius loci non est: fecerunt id alii, praesertim HUGO GROTIUS, in opere saepe laudato de *iure belli & pac. lib. 3. per integrum.*

*** Diligenter hoc inculcat ipse HUGO GROTIUS, de *iure belli & pac. lib. 2. cap. 24. in quo continentur monita de non temere, etiam ex iustis causis, suscipiendo bello.*

S. D. G.

Kk kk 3

SVMMA

SVMMA IVRIS DIVINI
SECYNDVM ORDINEM DECALOGI
DISPOSITA.

DE decalogo in genere, dictum *cap. 2.* huius partis, §. 6. Immo huc tota fere spectat tractatio tum de legibus generatim, *cap. 1.* tum speciatim de legibus diuinis, *cap. 2.* & quae de fine legum diuinarum diximus, in *prolegomenis §. 7. seqq.*

Ad *praeceptum primum* pertinent, quae dicta sunt *cap. 3. sect. 1.* Addenda, quae tum de amore Dei, tum de abnegatione sui, dicta sunt, *part. 1. cap. 1. sect. 4.*

Ad *praeceptum secundum*, quae diximus, *cap. 3. sect. 2.* de glorificatione nominis diuini, §. 1. vsque ad 30.

Ad *praeceptum tertium*, quae dicta sunt eodem *cap. 3. sect. 2. §. 30.* vsque ad *finem.*

Ad *praeceptum quartum*, quae de officiis parentum & liberorum diximus, *c. 3. sect. 6. §. 25.* vsque ad 33. item de officiis dominorum & seruatorum, *ibid. §. 33.* vsque ad *finem*, & denique de officiis imperantium & subditorum, *cap. 3. sect. 7. per integrum.*

Ad *praeceptum quintum*, quae de officiis hominum erga alios absolutis ex instituto dicta, *cap. 3. sect. 4.* Spectant huc etiam quodammodo, quae de vitae conseruatione, deque moderamine inculpatae tutelae, & *ἀντοχευία* dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.*

Ad *praeceptum sextum*, quae de officiis hominum erga seipsum dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.* & de officiis coniugum, *sect. 6.* huius capituli §. 1. ad 26.

Ad *praeceptum septimum*, quae de dominio & pretio rerum, deque contractibus, & hominum circa haec omnia officiis dicta sunt, *cap. 3. sect. 5. §. 14. seqq.*

Ad *praeceptum octauum*, quae de officiis hominum circa sermonem in medium allata sunt, *cap. 3. sect. 5. §. 2. ad 14. conf. & §. 33. & 34.*

Ad *praeceptum nonum & decimum*, quae dicta sunt de lege diuina *cap. 2.* speciatim §. 42. vbi demonstratum, quod omnis concupiscentia praua, habitualis & actualis, iure diuino prohibeatur. Iungenda tamen, quae adhuc prolixius de concupiscentia praua dicta sunt, *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 39.* & in *annotationibus ad h. l.* vbi & de discrimine, quod inter *praeceptum nonum & decimum* intercedit, actum est.

INSTI-

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS TERTIA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATURA ET INDOLE
PRUDENTIAE CHRISTIANAE
ET THEOLOGICAE
DEQUE ADMINICVLIS EO SPECTANTIBVS.

Σύνοψις.

Prudentiae christianae & theologicae definitio, §. I.

Prudentia hic intelligitur non temporalis, sed spiritualis, §. II.

Quae ab omnibus equidem christianis, sed speciatim a doctoribus ecclesiae requiritur, unde theologica prudentia cum christiana hic coniungitur, §. III.

Cur dicatur scientia, & quidem practica, §. IV.

Subiectum eius est homo regeneratus, speciatim ecclesiae doctor, §. V.

Causa efficiens est Deus, a quo per certa media est impetranda, §. VI.

Obiectum sunt actiones, is dirigendae, ut id,

quod in spiritualibus reuera utile seu optimum est, consequamur, §. VII.

Finis est, consequi in spiritualibus, quod reuera utile seu optimum est, §. VIII.

Ad eam acquirendam praeter alia plurimum confert librorum huc spectantium, speciatim scripturae sacrae, lectio, §. IX.

itemque historia ecclesiastica, si rite tractetur, §. X.

scripta pastoralia patrum, aliorumque, §. XI.

autores, qui de prudentia christiana, speciatim & ecclesiastica, egerunt, §. XII.

Methodus, & tractandi, qui hic observabitur, ratio, §. XIII.

§. I.

Per prudentiam christianam & theologicam, intelligo scientiam practicam, docentem quo pacto quilibet christianus, speciatim doctor ecclesiae, actiones suas ad commodum & salutem animae suae, & aliorum, inprimis fidei suae commissorum, promouendam, rite instituire debeat, ut remotis impedimentis, vbique finem optimum, eo certius obtineat.

§. II.

Prudentiae vox ita a nobis accipitur, ut denotet habitum practicum, actiones suas, habita singularum circumstantiarum ratione, ita dirigendi, ut consequamur vbique quod optimum, seu reuera utile est.* Cumque hoc tum de rebus temporalibus, tum de spiritualibus intelligi queat, non de illis, sed de his nobis sermonem esse, res ipsa docet. Ideoque & hanc prudentiam *christianam* vocamus, quae & alias *prudentia iustorum* dici solet, ex *Luc. I, 17. conf. & Matth. VII, 24. seqq.*

BVD. TH. MORAL.

LI II

* Varias

* Varias equidem vox prudentia habet significationes, sed specialior illa, in qua eam hic adhibemus, longe est vitatissima, praesertim si absolute & sine addimento vox ista usurpetur, conf. *elem. philos. pract. part. 1. cap. 1. §. 4. & 8.*

§. III.

Licet autem omnes christiani hac prudentia merito instructi esse debeant, doctores tamen ecclesiae speciali quadam ratione eadem opus habent, quippe qui *dispensatores sunt mysteriorum diuinorum, 1 Cor. IV, 2.* vt sciant, quo pacto in domo Dei, quae est ecclesia, ambulare debeant. *1 Tim. III, 15.* Ideoque merito in hac tractatione cum christiana, speciatim theologiam prudentiam coniungimus. Etsi enim haec latius pateat, & ad plura se officia porrigat, ex iisdem tamen vtraque profluit fontibus, immo haec illam necessario supponit.

§. IV.

Dum eam *scientiam practicam* diximus, eadem hoc est intelligendum ratione, qua theologiam moralem speciatim sic dictam, itemque iurisprudentiam diuinam ita appellauimus.* Et licet hic praecipue singularum circumstantiarum habenda sit ratio, omnisque prudentiae vis in applicatione principiorum ad actiones cum certis circumstantiis consideratas sese exerat, ipsa tamen principia, quae hanc applicationem rite instituendam docent, certa, firma, vniuersalia & in scriptura sacra, certo respectu etiam in ipsa ratione fundata sunt, vt ea theologiae pars, quae de iis praecipit, non immerito *scientiae*, & quia hic quoque de actionibus hominum sermo est, *practicae*, nomine veniat.

* Est enim prudentia christiana & theologica pars quaedam theologiae moralis latius dictae, quae cum theologia morali, strictiori sensu sic adpellata, & iurisprudentia diuina, vnum integrum habitum constituit. Vnum ergo omnes istae partes merito habent genus: *hinc* & hic locum habent, quae in *prolegom. part. 1. §. 4. seqq.* dicta sunt.

§. V.

Subiectum prudentiae huius, est homo christianus, seu regenitus, speciatim doctor ecclesiae. Homo irrogenitus enim non est capax prudentiae spiritualis. Immo prudentia huius mundi, qualis est hominum irrogenitorum, stultitia est apud Deum, *1 Cor. III, 18. 19. 20.* & homo *ψυχικός* non potest diiudicare *τὰ πνευματικά* *1 Cor. II, 14.* Necessaria autem haec prudentia est quibusuis christianis ob periculorum, quibus obnoxii sunt, magnitudinem, itemque ob hostium, quibuscum iis conficiendum est, potentiam atque astutiam. conf. *Ephes. VI, 12.* Quod vero specialiori quadam ratione a doctoribus ecclesiae verbi-que diuini ministris requiratur, iam ex antea dictis constat, add. *Matth. X, 16.*

§. VI.

§. VI.

Quemadmodum etiam omnia dona bona & perfecta, superne descendunt, a patre luminum, *Iacob. I, 17.* ita prudentia quoque haecce christiana & theologica eundem autorem habet, precibusque ab eo est impetranda, *Iacob. I, 5. 6.* * non tamen exclusis reliquis mediis & subsidiis, quae ad eam comparandam aliquid conferunt, de quibus deinceps.

* Sicut, qui putant, vocem σοφία ibi positam esse pro voce προνοία, ut & *Rom. XVI, 19. Eph. v, 15. Coloss. IV, 5.* Quidquid huius sit, cum prudentia non minus donum Dei sit, quam sapientia, utramque precibus a Deo impetrandam esse, patet.

§. VII.

Verfatur prudentia christiana & theologica circa actiones, in quantum ita dirigendae sunt, ut quod optimum atque vere utile est, obtineatur. * Veram enim utilitatem ab apparente, habita praesertim singularum circumstantiarum ratione discernere, id enimvero prudentiae opus. *1 Cor. VI, 12.* Ut vero per christianam prudentiam suas quilibet actiones, ea, qua par est, ratione, dirigit, ita ad aliorum actiones quoque attendit prudentia theologica, idque tum intuitu singulorum, quorum cura illi demandata est, tum ratione totius ecclesiae, quae est domus Dei, *1 Tim. III, 15.* add. *Ebr. III, 2.*

* Quo pacto itaque prudentia christiana & theologica, cum a theologia morali striete sic dicta, tum a iuris prudentia diuina differat, hinc intelligere licet.

§. VIII.

Finis prudentiae tum christianae, tum theologicae est, ubique, quod optimum, ad minimum quod reuera utile est, in spiritualibus, tum intuitu singulorum hominum, tum intuitu ecclesiae, circumstantiarum omnium habita ratione, consequi, ut ita vera tum singulorum hominum, tum ecclesiae totius felicitas promoueatur. Hoc voce *aedificationis* etiam exprimi potest, qua & scriptura utitur, quae cum officio oeconomi, quales sunt certo modo omnes fideles, specialiori autem ratione verbi diuini ministri, bene conuenit. *conf. Act. IX, 31.* add. *1 Petr. II, 5. Ephes. II, 19. seqq.*

§. IX.

Ad prudentiam hancce christianam pariter ac theologiam comparandam, praeter alia * plurimum confert librorum, eandem instrumentum lectio: cum primis scripturae sacrae, quae ut norma, ita fons vberimus est omnis & sapientiae & prudentiae. Cumque omnes & singuli scripturae libri hunc quoque usum praebent, ** speciatim tamen ecclesiae doctorem instruit, & quo pacto prudenter & circumspice ubique se gerere debeat, condocet Paulus, in suis ad Titum pariter

pariter ac Timotheum epistolis. Quas qui commentariis suis illustrant, *** varia huc spectantia attingere solent.

* Sicut, qui ad prudentiam civilem comparandam tria commendant, doctrinam, conuersationem & usum. conf. IO. ANDREAS BOSIUS, de *comparanda prudentia civili*, §. 7. *sepp.* Quae facili negotio ad prudentiam christianam & theologicam applicari possunt. De doctrina res certa & extra dubium posita. Experimentalis enim prudentia, doctrina omni, adeoque iustis principiis, destituta, & in civilibus & spiritualibus ac theologicis lubrica est, & vana. Ad doctrinam tamen si accedat usus, insigniter hinc augetur prudentia. Vt enim gignit experientiam, experientiam autem prudentiae matrem dicere consueverunt. Idque & in civilibus & spiritualibus ita se habet. conf. *Rom. v. 4.* Ideoque & *uoluptate*, utpote experientia adhuc destituta, ecclesiis praefici noluit apostolus *1. Tim. III, 6.* ut suo loco dicitur. Huc & pertinet, quod dici solet, non tantum orationem, & meditationem, sed tentationem quoque facere theologum, quia scilicet multas variasque tentationes feliciter vincendo, experientiam rerum spiritualium hac ratione sibi comparauit. Nec contemnenda conuersatio cum hominibus piis, prudentibusque, & rerum spiritualium & ecclesiasticarum peritis. Multum hinc proficere licet in vera & genuina prudentia, si modo conuersatio recte instituitur. Namque & hoc necesse est, ut obseruemus, si fructum inde capere velimus. Sunt equidem multi, qui de arte homiletica seu conuersandi ex instituto scripserunt, speciatim de eruditorum conuersatione non contemnenda sunt, quae adfert GEORGIUS DANIEL MORHOPIUS, *polybist. litterar. lib. 1. cap. 15.* Nos autem speciatim de illorum loquimur conuersatione, quae in prudentia spirituali proficere cupiunt, & quo pacto ea secundum regulas prudentiae christianae institui debeat, quod argumentum ab illorum instituto, qui de civili aut erudita conuersatione praecipiant, alienum, dignum tamen est, quod excolatur. Ad conuersationem spectant quodammodo peregrinationes: quae an & quousque ad prudentiam ecclesiasticam & theologicam aliquid conferant, & quo pacto caute & circumspecte sint instituendae? quaeri possent: sed hisce nunc immorari non libet.

** Exempla enim pariter ac praecepta, quae prudentiam christianam pariter ac ecclesiasticam instruant, ubique occurrunt. Idem pluribus confirmat NICOLAUS VEDELIVS. *Ex hac*, inquit, de scriptura sacra verba faciens, *ut ex fonte haurimus nobilissimam partem prudentiae ecclesiasticae* (multo magis christianae) *quae circa veram religionem adeoque Deum immediate versatur: deinde ex ea actiones verae prudentiae ab actionibus falsae prudentiae discernimus. Quae enim verbo Dei conformes sunt actiones, aut ei non repugnant, eae verae prudentiae sunt, quae autem ei repugnant, illae aut aduersusiam, aut ad impudentiam pertinent: de prudentia veteris ecclesiae, prolegom. cap. 3. p. 9.*

*** Fecit hoc, quod ad utramque Pauli ad Timotheum epistolam attinet, praeter alios ex pontificiis CEAVDIUS ESPENCAEVS, cuius tum in hac, tum in eam, quae est ad Titum, commentario profuit. Commentario in priorem ad Timotheum subiunxit digressionum libros tres, in quibus de officiis ecclesiasticis, porro de vitiis & virtutibus pastorum, praefertim libro secundo, multa ex antiquitate ecclesiastica & iure canonico disserit, quaedam etiam de naeuis, quae in ipsa ecclesia Romana conspiciuntur, cordate monuit. Commentario in posteriorem ad Timotheum epistolam itidem varias digressiones inseruit, in quibus tamen talia tractat, quae ad nostrum institutum non pertinent. Ex reformatione ecclesiae doctoribus praeter ceteris commemorandus IO. COCCIVS, qui ut ceteroquin in explicanda sacra scriptura magnum studium induriamque posuit, ita & utramque ad Timotheum epistolam, commentariis suis illustrauit. Ex nostris praecipue commendandus FRIDERICVS BAEDVINVS, cuius *epistolica ministrorum ecclesiae institutio, hoc est, apostoli Pauli epistolae ad Timotheum I. & II. commentatio*, Wittebergae anno MDCXXX. prodijt; iteinque B. GERHARDVS nosster, cuius *commentarius in utramque ad Timotheum, lenae MDCLXVI* lucem adspexit publicam. Reliquos, quorum magnus adhuc est numerus, lubens praetereo. In epistolam ad Titum ex patribus commentarius

est III.

est HIERONYMVS, ex nostratibus FRIDERICVS BALDVINVS, GEORGIVS CALIXTVS, FRIDERICVS RAPPOLTVS, alique quamplurimi, omnium autem recentissime IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, cuius commentarius prodit Argentorati MDCCVI. 4to.

§. X.

Hinc iungenda historia ecclesiastica, * cuius, si rite tractetur, inter alia hic quoque fructus esse debet, vt prudentiam christianam & theologiam instruat. Varia enim tum integre ecclesiae, tum singulorum hominum in ea nobis exhibentur fata, prospera & aduersa: quorum illa subinde prudentiam, haec imprudentiam hominum, arguunt: vt adeo capere hinc queamus, quae nobis profutura sint, imitando quae recte & prudenter facta sunt ab aliis, quae secus se habent, fugiendo & euitando.

* Pluribus hoc comprobat, quem iam laudauimus, NICOLAVS VEDELIVS, de *prudencia veteris ecclesiae, prolegom. cap. 3. p. 9. seqq.* qui & §. 4. *seqq.* rectissime monet, non omnes actiones omnium, vtut insignium & orthodoxorum, seruatorum Dei, imitandas, nec omnes actiones dissentientium condemnandas ac reiiciendas esse, idque memorabilibus exemplis Epiphazii, Theophili Alexandrini, Chrysolomi, & Silianii, Nouatianorum episcopi, confirmat.

§. XI.

Fuerunt etiam ex patribus scriptoribusque ecclesiasticis, qui itidem ecclesiae doctores scriptis peculiaribus instruerent atque erudirent, quod speciatim CYPRIANVM, * AMBROSIVM, ** IO. CHRYSOSTOMVM, *** HIERONYMVM, * GREGORIVM MAGNVM, ** ISIDORVM HISPALENSEM, *** aliosque fecisse, constat: quod & post ecclesiae reformationem, feliciter a B. LVTHERO peractam, plurimum ex nostratibus, * tum illis, qui placita a nostris diuersa sequuntur, partim peculiaribus scriptis, partim in locis theologis, vbi aut de ecclesia, aut de ministerio ecclesiastico agunt, praestiterunt.

* *epist. 4. qui in antistites ecclesiae eligendi, & qua cura? it. epist. 5. qualis esse debeat vita sacerdotum, item, de singularitate clericorum, & alibi.*

** Spectare huc praecipue AMBROSII librum *de officiis*, iam supra obseruatum, in *prolegom. part. 2. ad §. 17.* Extat etiam inter Ambrosii opera liber *de dignitate sacerdotali*, quem tamen Anselmum potius, quam Ambrosium redolere pronuntiat THEOPHYLVS RAYNAVDVS, *erosem. de malis ac bonis libris, part. 1. erosem. 10. p. 124.* Gerberto eundem vindicat IO. MABILLONIVS, in *analectis*, vbi sub titulo: *libri pastoralis* extat, obseruante LVD. ELIA DV PIN, *bibliothec. auctor. ecclesiastic. tom. 2. p. 291.*

*** In *libris 6. de sacerdotio*, in quibus perfectam velut, omnibusque numeris absolutam episcopi imaginem exhibere voluit. Extant *tom. 6. opp. edit. Saualianae*, & seorsum quoque anno proxime elapsi editi sunt Cantabrigiae graece & latine a IO. HVGHES.

* in *epistola de vita clericorum ad Neposianum*, alibique.

** in *libro pastoralis curae ad Iuannem, Rauennae episcopum*, quem ineunte pontificatu suo scripsit, quique ab Anastasio, patriarcha Antiocheno, in linguam graecam translatus fuit. Tantaem autem huius Gregorii liber olim auctoritatis celebritatisque fuit, vt in variis Galliae conciliis eius lectio episcopis atque pastoribus iniungeretur. In concilio Turonensi III.

sub Carolo M. anno DCCCXII. habito *can. 3.* sancitur: nulli episcopo liceat canones aut librum pastoralis curae a B. Gregorio papa editum, si fieri potest, ignoscere, in quibus se debet unusquisque quasi in quodam speculo assidue considerare. Immo in concilio Cabilonensi II. sub eodem imperatore habito, velut norma quaedam credendorum atque agendorum episcopis commendatur: *episcopi canones intelligant, & librum beati Gregorii de cura pastoralis, & secundum formam ibidem constitutam doceant, & praedicent.* add. LVDOV. ELIAS DV PIN, in noua bibliotheca script. ecclesiast. tom. 5. p. 134. 135.

** in epistola ad Ludifredum, episcopum Corubensem, de sacerdotum in ecclesia officio.

* In ipsis B. LVTHERI nostri scriptis plurima occurrunt, quae ecclesiae doctorem egregie ad munus sacrum rite administrandum iustruere possunt. Cum vero ea hinc inde dispersa sint, operae pretium fecit CONRADVS PORTA, dum *pastorale Lutheri* concinnauit, in quo ex scriptis Lutheri, quae huc pertinent, coniunctas exhibet. Editio, quam ego possideo, anno MDCIV. in 4to prodit. De hoc libro CONRADI PORTAE ita pronuntiat ABRAHAMVS CALOVIUS: *quod egregium opus omnibus sacri ministerii candidatis, ob spiritum entium B. Lutheri, quo animatum est, merito esse debet quam commendatissimum: in paedia theolog. circa finem.* Fuerunt ceteroquin plurimi ex nostratibus, qui hocce argumentum excolendum sibi sumpserunt, ex quibus, si recentiores spectes, praecipui sunt: IO. ANDREAS QVENSTEDIUS, in *ethica pastorali, & instructione cathedrali*; IO. LVDOVICVS HARTMANNVS, in *pastorali euangelico, seu instructione pleniori ministrorum verbi*, CHRISTIANVS KORTHOLTYS, in libello, cui titulus: *pastor fidelis*, mole quidem exigua, at ob rerum selectum lectu dignissimo, IO. MICHAEL LANGIUS, in *institutionibus pastoralibus ad institutionum medicarum methodum adornatis*, alique. Iungendus his est IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *musaeo ministri ecclesiae*, tertia vice Lipsiae anno MDCCIII. recuso, in quo itidem varia huc spectantia attinguntur, etsi de eo ceteroquin praecipue sollicitus sit, vt sermones sacros, in variis casibus ad populum rite facere verbi diuini ministrum doceat. Reliquos, praesertim, qui ex pontificiis, aut reformatae ecclesiae doctoribus idem argumentum tractarunt, nunc lubens mitto.

§. XII.

Nec defuerunt, qui de prudentia tum christiana generatim, tum speciatim ecclesiastica, diuerso tamen scopo, diuersaque tractandi ratione commentarentur, * quorum si rite adhibeantur scripta, lucem quandam accendent commodumque afferent illis, qui ad christianae theologicaeque prudentiae laudem aspirant. Libris autem hisce non ita inhaerendum, vt non ad praxin atque vsum cuncta referantur, cum haec demum genuina ratio sit prudentiae sibi comparandi habitum.

* Extant quidem variorum de prudentia christiana, item ecclesiastica & theologica commentationes, quos omnes recensere huius loci non est. Notissimus inter nostrae ecclesiae theologos est ANDREAS KESLERVS, cuius de *prudencia christiana* libellus, lingua Germanica scriptus, prodit Coburgi, anno MDCXXVIII. quo docet, quo pacto christianus inter tot pericula, quae tum ecclesiae imminebant, fidem integram & sinceram, vitaeque sanctitatem illibatam seruare debeat, idque non scripturae saltem dictis, sed cum primis B. LVTHERI testimoniis comprobatur. Ad doctrinam etiam cum primis puritatem conseruandam spectat CONRADI TIEVRETI RANGONIS *prudencia ecclesiastico-politica circa errores & haereses*, anno MDXCIV. edita. Pertinet huc quoque IO. FABRICII, theologi Helmstadiensis, dissertatio de *prudencia ecclesiastica*, quae extat in *amoenitatibus eius theologicis*, pag. 114. seqq. Ex reformatae ecclesiae doctoribus commemorandus hic est NICOLAUS VEDELIVS, cuius de *prudencia veteris ecclesiae libri tres*, varia eruditione referti, Amstelodami prodierunt anno MDCXXXIII. Iungendus ei

10. HENRICVS REITZIVS, ex aliis quoque ingenii monumentis notus, qui commendationi suae huncce titulum dedit: *καλοε πᾶσιν ηγεμων*, siue *prudencia ecclesiastica, illustrata ex Matth. X, 16.* Heidelbergae anno MDCXCII. Ne quid nunc de DOROTHEO quodam SICVRO dicam, cuius *prudenciam theologica[m] explicatione commendatam*, editamque Amstelodami anno MDCXCII. ab aliis subinde laudatam vidi. Et hi quidem omnes obseruationes haud contemnendas suppeditant, nec tamen omnia sine iusta *decurat[i]e* dimittenda. Facere non possum, quin & hic VITI LVDOVICI SECKENDORFII, mentionem faciam, ob librum egregium, quem *de statu christianorum* lingua Germanica scripsit, anno MDCCVI. Lipsiae recusum. Singulorum enim statuum secundum indolem veri christianismi emendatio & correctio inter praecipuos prudentiae christianae & ecclesiasticae merito referenda est fructus, quanquam subinde & alia adspergat, quae naturam mirifice illustrare tractationem possunt.

§. XIII.

Sed vt nos quoque paucis, iisque luculentis, praeceptionibus viam ad christianam theologiamque prudentiam pandamus, & ita perficiamus, quae de morum doctrina iuxta disciplinam christianorum tradere incepimus, primo generatim de prudentia, tum christiana, tum pastorali, dicemus, & ad huius deinde partes praecipuas sigillatim explicandas, descendemus.

CAPVT PRIMVM
DE
PRVDENTIA CHRISTIANA.

Σύνοψις.

Quaenam generatim ad prudentiam requirantur, §. I.

In spiritualibus quoque primo ad finem respiciendum est, §. II.

qui duplici ratione considerari potest, tum ratione status, in quo homines constituti sunt, §. III.

tum ratione singularum actionum, §. IV.

Colligitur hinc, si plura bona se offerant, quaenam aliis sint praeferrenda, §. V.

Quotuplici ratione contra primam hancce prudentiae regulam peccetur, §. VI.

Prudentiae porro est, vt quis seipsum exploret, an ad finem aliquem obtinendum sit idoneus? §. VII.

idque etiam in spiritualibus ita se habet, §. VIII.

vbique pro functionum diuersitate, magna quoque donorum est varietas, §. IX.

Sunt ea vel ministrantia, vel sanctificantia, & illa vel extraordinaria, vel ordinaria, §. X.

haec vel a natura originem habent, vel a gratia, adeoque cum sanctificantibus indiuulso nexu sunt coniuncta, §. XI.

quaenam ad priorem classem pertineant, §. XII.

quaenam ad posteriorem, §. XIII.

Dona haecce rite inter se comparanda, & tum, num quis iis, quae ad finem consequendum necessaria sunt, instructus sit, dispiciendum, §. XIV.

Prudentiae denique est, de mediis, quibus finis obtineri potest, esse sollicitum, §. XV.

vt eligantur media apta, & sufficientia, §. XVI.

facilitiora praeferrantur d'facilioribus, §. XVII.

tutiora minus tutis, §. XVIII.

Singulus um hinc circumstantiarum habenda est ratio, praesertim circumstantiae quis? §. XIX.

item, temporis, §. XX.
& loci, §. XXI.

impedi-

impedimenta quoque, quae obstant, quo minus si sunt superabilia, & a nobis ipsis oriuntur, finis obtineri queat, sunt remouenda: quid facturus sit si sunt insuperabilia? §. XXII. §. XXIII. si ab aliis oriuntur, §. XXIV.

§. I.

Qui prudentiae laudem consequi cupit, ad tria cum primis vbique attendere debet: primo, vt finem legitimum, & qui reuera commodum aliquod adferat, sibi proponat; tum vt vires suas exploret, dispiciatque, num sufficientiant ad finem istum consequendum; & denique, vt media apta ad finem istum consequendum adhibeat, non minus tamen de obstaculis & impedimentis remouendis sit sollicitus. Atque ita se res quoque habet cum prudentia christiana.

§. II.

Ad finem nimirum quod attinet, res ipsa docet, in spiritualibus quoque eligenda esse, quae sunt optima & maxime conducibilia, docente ipsomet Paulo apostolo, *1 Cor. XIV, 1.*

§. III.

Qua de re vt recte statuatur, obseruandum, finem duplici ratione in christianis considerari posse, tum quoad ipsum illorum statum, tum quoad singulas actiones. Quoad statum illorum si spectetur, finis proximus est restauratio imaginis diuinae per fidem in Christum, *Ephes. IV, 24.* seu, quod eodem recidit, fidei vitaeque spiritualis conseruatio, corroboratio atque augmentum, *Ephes. III, 16. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Ad huncce finem si serio homines contendant, per accidens inde commoda quoque varia ad vitam externam & ciuilem redundant,* si cuncta scilicet ad indolem veri christianismi instituantur atque emendentur.

* Pleraque enim vitae externae & ciuilis, immo ipsorum statum, incommoda ex prauis hominum adfectibus oriuntur. Hi ergo quo magis emendantur, eo facilius etiam incommoda externa superantur, aut, qui in variis statibus hominum culpaprehenduntur naeui, corriguntur. Exempla suppeditabit VITVS LVDOVICVS SECKENDORPIVS, libro supra iam laudato, *de statu christianorum.* Vade patet, genuinam prudentiam ciuilem sine prudentia christiana esse non posse, ab ea tamen recte distingui, cum prudentia christiana per se emendationem statuum ad huius vitae felicitatem non intendat, quod facit prudentia ciuilis.

§. IV.

Finis singularum actionum, secundum prudentiae leges, ad finem priorem semper est referendus, vt ceu bonum eligatur, quod cum priori fine ceu generali conuenit, quod non conuenit seu repugnat, ceu malum reiiciatur. Hinc prudentiae christianae lex generalis: πάντα

προς

πρὸς εὐκοδομὴν, tum in nobis ipsis, tum in aliis. conf. *1 Cor. VI, 12. XIV, 2. 12. Coloss. III, 2.*

§. V.

Atque hinc diiudicare licet, quatenam bona vera sint, quatenam apparentia, quae a se inuicem discernere, vel maxime prudentiae opus est. Quae enim generalem istum & praecipuum finem reuera promouent, vera etiam bona sunt; de reliquis autem aliter est pronuncian- dum. conf. *Luc. XII, 16. 20.* Sed tamen cum bona, quae christianis se offerunt, & circa quae subinde illis versandum est, inter se comparata, alia aliis maiora sint aut minora, certa alia, alia incerta, alia facilius aut difficilius obtineri queant, prudentiae est, maiora minoribus, incertis certa, praeferre. *Matth. XIII, 44. 45. 46. XVI, 26. 1 Tim. VI, 17.* Quae facilius obtineri possunt, tum demum praeferranda illis sunt, quae diffi- cilius obtinentur, si haec in se quoque spectata nulla ratione fuerint praestabiliora. Ceteroquin enim, ne difficultate bonum praestabilius obtinendi, nos deterreri patiamur, prudentia suadet. conf. *Matth. VII, 13. 14.*

§. VI.

Ex haecenus dictis sequitur, imprudenter agere, qui nullum cer- tum finem vitae sibi proponunt, qui non legitimum & optimum sibi proponunt, qui bona apparentia veris, minora maioribus, incerta certis praeferrunt, qui finem, quem sibi proposuerunt, serio non concupiscunt, nec constanter consecretantur, & quae reliqua sunt eiusdem generis.*

* De imprudentia hominum, legitimum finem sibi non proponentium, eleganter differit HIERONYMVS CARDANVS, in *arcanis prudentiae ciuilibus, p. 50. seqq.* quae haud inconcinnae ad prudentiam christianam, seu spiritualem, adplicari possunt.

§. VII.

Circa finem ergo si quis ita se gerat, prout prudentia suadet, tum porro requiritur, vt ad seipsum attendat, & num iis viribus instructus sit, dispiciat, quibus instructus esse debet, qui finem aliquem rite con- sequi cupit.* Imprudentiae enim documentum est certissimum, si quis opus, quod vires suas superat, adgrediatur. Conatibus namque euentus respondere nequit. conf. *Luc. XIV, 28. seqq.*

* Hoc ratio aperte docet, & intellexit quoque SENECA, hac de re ita praecipiens: *inspi- cere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde, quae aggredimur negotia, deinde, quo- rum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare, quia fera plus nobis videtur posse, quam possumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patri- monio suo plus imperabit, quam ferre possit, alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quae primam frontem desiderant, quorundam contumacia non facit ad aulam, &c. de tranquill. animi, cap. 4.* Recte quo- que idem monet, vires nostras comparandas esse cum rebus, quas aggredimur. *Aesti-*

manda sunt, inquit, ipso, quae aggredimus, & vires nostrae cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandae. Debet enim semper plus esse virium in veltore, quam in onere. Necessè est opprimant onera, quae ferente maiora sunt, &c. l. c. cap. 5. Principia haecce prudentiae sunt vniuersalia, quae ad quaecuis negotia, tum ciuilia, tum spiritalia, facile applicari possunt.

§. VIII.

Sequitur inde, ad spiritalia parum prudenter se accingere, qui viribus gratiae non sunt instructi. His vero cum homines irrogeniti destituantur, inepte eos agere, manifestum est, si ea suscipiant, aut sibi vindicent, quae christianorum, hoc est, hominum gratia diuina instructorum, sunt propria. conf. *1 Cor. II, 14. seqq.*

§. IX.

Sed cum functionum & actionum, quae a regenitis requiruntur, magna sit diuersitas, & varia quoque ac diuersa sint dona, per quae quidam ad has, alii ad alias, apti redduntur, *1 Cor. XII, 4. 5.* sequitur, vnumquemque suas explorare vires accurate prius debere, quam munus aliquod speciale suscipiat, aut functionem quandam sibi imponi patiatur, num ad ea, quae sibi administranda sunt, idoneus sit, & viribus sufficientibus polleat. Hoc si non faciat, imprudentiae notam non effugiet.

§. X.

Dona, quibus ad certum munus in ecclesia obeundum aliquis aptus redditur, *ministrantia* vocari solent: a quibus *sanctificantia* discernuntur, quae hominibus obtingunt, vt in vitae sanctitate proficiant. *Ministrantia* vel *extraordinaria* sunt, quae in primitiua ecclesia locum habuerunt, & de quibus Paulus apostolus agit, *1 Cor. XII, & XIV,* vel *ordinaria*. Non de illis, sed de his nobis sermo est, cum ex prudentiae praescripto postulamus, ne quis munus suscipiat, cui administrando vires eius non sufficient.

§. XI.

Sunt autem dona ministrantia non vnius generis. Nonnulla namque a natura originem habent, & in irrogenitis etiam deprehenduntur, in regenitis autem per Numinis diuini gratiam sanctificantur, & ad legitimum vsu diriguntur. Alia autem, cum donis sanctificantibus, nexum adeo necessarium habent, vt sine illis esse nequeant, ideoque tantum in regenitis locum habent.

§. XII:

Ad priorem classem pertinent * ratione intellectus, omnes vires ac virtutes ingenii, iudicii, memoriae, quibus alii aliis praestant; ratione voluntatis, omnes virtutes naturales & politicae, ** per exercitacionem

tationem, consuetudinem, aliasue causas comparatae, prout hisce aliis inferuire & illorum commoda promouere possumus; omnes praeterea habitus industria & exercitatione acquisiti, vt linguarum artiumque vtilium peritia, eloquentia, & quae reliqua sunt eiusdem generis; immo corporis quoque vires, prout hisce ad certum munus obeundum aliquem instructum esse decet.

* Quod haecce dona a natura originem habeant, vel inde patet, quod e. g. praestans ingenium, memoria felix, & reliqua, etiam in gentilibus, Turcis, Iudaeis, deprehenduntur. Horum ergo donorum omnes homines sunt capaces. In regentis autem sanctificantur, & ad bonum finem diriguntur, iuxta ea, quae *part. 1. cap. 1. sect. 1. §. 36. 37.* alibique, diximus. Haec etiam, vt & reliqua dona, prout generatim in quibusuis christianis spectantur, *ministrantia* vocamus, quia per ea non tantum ad certas functiones, sed & ad officia quaedam aliis praestanda apti redduntur.

** Cum primis & homileticae, quas vocant, modo illae intelligantur, quae hoc nomine dignae sunt, quae circa decorum versantur, & quarum non tantum in vita ciuili, sed & christiana, in commodis praesertim aliorum, immo totius ecclesiae promouendis, vsus longe maximus est. *Pbil. IV, 8. conf. eleu. philos. pract. part. 3. cap. 5. sect. 1. §. 8. segg.*

§. XIII.

Ad posteriorem classem pertinent ea, quae spiritus sancti gratiam inhabitantem in regentis supponunt, vt, sapientia & prudentia spiritualis, quae cum discretionem, seu *δοξιασμία*, spirituum coniuncta est, *1 Ioan. IV, 1.* item omnes virtutes christianae, prout regentis sunt propriae, sed simul aliorum vsibus inseruiunt, & ad exercitium sacerdotii spiritualis, omnibus christianis conuenientis, comparatae sunt. *1 Petri II, 9. conf. 1 Tim. III, 2.*

§. XIV.

Prudentiae est, primo dona haecce rite inter se comparare, tum seipsum accurate explorare, ne quid suscipiamus, ad quod peragendum dona nobis necessaria, desint. Comparamus ea rite inter se, si sanctificantium praecipue habeatur ratio, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XIII, 1. 2. 3.* tum & ministrantium, *1 Cor. XIV, 1.* ea quidem ratione, vt quae vtiliora sunt, & ad aedificationem magis faciunt, praeferantur reliquis. Tum vero, quibus quisque instructus donis sit, accurate dispicere debet, idque cum primis intuitu functionis aut muneris, quod illi subeundum est.

§. XV.

Et haec quidem omnia si rite se habeant, de mediis ipsis sollicitum esse oportet, qui rite suis consulere rebus cupit. Haec vero vt ex cuiusque negotii indole petenda, ita, quae circa eorum electionem & vsus tradi solent, prudentiae monita ne utiquam sunt negligenda.

M m m m 2

§. XVI

§. XVI.

Nimirum res ipsa docet, eligenda esse ex prudentiæ præscripto media apta & sufficientia. conf. *1 Cor. IX, 24. seqq. Phil. III, 14.* Stultitiæ itaque & imprudentiæ notam non effugiunt, qui finem consequi volunt sine mediis, qui victoriam optant, nec tamen punire fortiter volunt, *2 Tim. II, 5.* qui media equidem adhibent, sed inepta, aut qui media apta eligunt, at non sufficientia, nec iis rite & constanter vtuntur. Quae omnia vt in ciuilibus hominum negotiis posita sunt extra controuersiam, ita in spiritualibus itidem locum inueniunt.

§. XVII.

Faciliora quoque media præferenda sunt difficilioribus, modo faciliora ista reuera sufficiant. Ceteroquin in spiritualibus difficultate rei nemo deterreri debet, quo minus strenue in coepto semel certamine, pergat, vt iam antea * monuimus. conf. *Matth. XI, 12. Ebr. XII, 1.* Vt autem intelligatur, quaenam media faciliora, quaenam difficiliora sint, non tantum media inter se, sed & cum fine sunt comparanda.

* §. 5. huius capituli.

§. XVIII.

Tutiora media præferenda esse minus tutis, itidem prudentia suadet. Nec tamen fingendum est periculum sine necessitate, quem ignaui hominis characterem ponit rex sapientissimus Salomo. *Prouerb. XXII, 13.* In prudentia ecclesiastica haecce regula vim suam maxime exerit: sequiturque ex ea, vetera & vsitata præferenda esse recentibus, si ex his periculum metuendum sit. Interim tamen noua quoque, si meliora & praestabiliora sint, & periculo careant, præferri etiam debent vsitatis & receptis. *

* Si enim vetera semper & sine discrimine præferenda essent nouis, nec Christus corrigere Iudaeos debuisset, nec Lutherus pontificios. Non itaque, quae noua sunt, statim vt noxia, periculosa, & minus rita reicienda, sed cuncta prius accurate exploranda, & quae vtilia sunt, & necessaria, retinenda, siue vetera sint, siue noua.

§. XIX.

Cum primis prudentiæ quoque christianæ est, singularum circumstantiarum vbique diligenter habere rationem. * Pro harum enim diuersitate vna eademque res, mox noxia, mox utilis & salutaris fieri potest. Quae viris, hominibusque adultis profunt, non statim conducunt infantibus. In hoc vero discrimine & ratione fidei constitutos esse homines, constat, vid. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13. 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Quod recte & prudenter suscipitur, si cum subditis nobis res sit, non eandem statim laudem meretur, si cum magistratibus & imperantibus summis

summis nobis negotium intercedat. Quae ethnicis ad externam vitae honestatem utcunque conferendam proderunt, inutilia sunt christianis, melioribus praesidiis instructis; & sic porro.

* Solent a nonnullis prudentiae generatim spectatae quatuor partes seu proprietates constitui, *attentio, circumspectio, providentia & discretio*. Dixi hac de re in *elem. philos. pract. part. 1. cap. 4. §. 73. seqq.* Quae quo pacto ad prudentiam ecclesiasticam accommodari queant, ostendit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudencia ecclesiastica, cap. 11. seqq.* Nec ratione, aut fundamento, qui ita incedunt, destituuntur. Vtique enim prudentis viri est, *attendere*, tum ad omnia, tum maxime ad scopum & finem, & hinc normam atque mensuram actionum suarum depromere; eiusdem est, circumstantiarum omnium habere rationem, quod *circumspeditionis* est; euentum quoque actionis, & quid ex ea tum sibi tum aliis futurum sit, prospicere debet, quod est *providentias*; denique & bona a malis, noxia a profuturis distinguere debet, quod est *discretionis*. Haec autem omnia, etsi certo modo, & quoad finem, & quoad conditionem eius, qui aliquid perficere aggreditur: & quoad media locum habeant, specialiori tamen ratione *attentio* ad finem, & ad conditionem eius, qui aliquid aggreditur, *discretio* ad media pertinet, *providentia* ad obstaculorum remotiorem, & *circumspectio* ad singularum circumstantiarum considerationem; quae tamen simul ad media referimus. Et ita quidem prudentiae ista requisita iuxta nostram quoque tractandi rationem vim suam exerent, speciatim *circumspectio*, quae singularum circumstantiarum accurate rationem habet. Nec tantum, cum de bonitate aut prauitate actionis quaeritur, circumstantiarum in censum venit consideratio, qua de re supra dictum, *cap. 1. part. 2. §. 33. seqq.* sed vel maxime etiam, cum de actione ad prudentiae praescriptum componenda, consultatio instituitur. De singulis circumstantiis disserit IO. HENRICVS REITZIVS, *l. c. cap. 11. 12. seqq.*

§. XX.

Non minus vero & in christiana, quam ciuili prudentia *temporis & loci* habenda est ratio. Et *temporis* quidem, ut eo tempore, quo hoc quam facillime fieri potest, opus conuersionis suscipiamus. Quocitius autem hoc suscipimus, eo rectius, eo facilius illud procedit. Omnis hic periculosa mora est. conf. *Actor. XXIV, 25.* Vnde stultitiae arguuntur merito virgines ab ipso seruatore, quae tempus opportunum intrandi ad nuptias, ignaua sua neglexerunt. *Matth. XXV, 1. 2. seqq.* Sed in toto quoque vitae christianaе cursu *temporis* habenda ratio, ne ullam occasionem proficiendi in bono, & peragendi, quae nostri sunt officii, praetermittamus, iuxta monitum Pauli: *ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν Ephes. V, 16.* Speciatim id opera danda, ut parati simus ad quaeuis *in τῇ ἡμέρᾳ τῇ προσηρᾷ Ephes. VI, 13.* Denique, si quid agendum, si quid dicendum est, quo aliorum promoueatur salus, *temporis & occasionis* habenda ratio, quae sola subinde efficit, ut euentum felicem, quae suscipimus, fortiantur. *Proverb. XXV, 11.* Hinc *εὐκαιρία*, seu *tempesiuitas*, prudentiae verae aut filia, aut comes inseparabilis, a viris sapientibus merito praedicatur. **

* Nihil frequentius in scholis politicorum, nihil saepius inculcatur, quam, occasionem non praetermittendam, eam fronte capillatam esse, tempori inferuendum, & quae reliqua sunt

sunt eiusdem generis. Quae quidem in se spectata, prudentiae sunt axiomata, longe verissima. Nec reicienda, quod iis ad male perpetranda homines saepius abutantur. Immo amittendum potius, ut iisdem ad bona quaeuis promouenda utamur. Filios enim lucis non minus prudentes esse decet, quam filios huius seculi, *Luc. XVI, 8.*

* Opponitur ei *καυελα*, de qua THEOPHRASTVS, in *charakteribus morum*, p. 38. *seqq.* ad quem locum conferendus omnino ISAACVS CASAVBONVS, p. 256. *seqq.*

§. XXI.

Sed *loci* quoque habenda est ratio, idque tum maxime, cum nobis res est cum aliis hominibus, cum non perinde sit, num publice aliquid an priuatim fiat, num in conspectu aliorum hominum, an seorsim. *conf. Matth. VI, 5. 6.* Quae priuatim innocenter saepius suscipiuntur, scandalo non carent, cum fiunt publice: scandala autem quaeuis euitare, cuiusuis interest magnopere, idque charitas non minus, quam prudentia, requirit. *conf. 1 Cor. XI, 22.*

§. XXII.

Prudentiae denique est, non tantum adhibere media ad finem consequendum idonea, sed ea quoque, quae obstant, quo minus eum compotes fieri queamus, solerter remouere. * Dispiciendum tamen, num superabile sit obstaculum, an insuperabile. Si hoc sit, prudentiae erit, circa eius remotionem frustra non laborare. Quod si hoc tempore insuperabile sit, commodius & oportunius expectandum tempus, quo forte superari atque remoueri potest. *conf. Act. XVI, 6. 7. Matth. X, 14.* Interim cauendum, ne in iis, quae Deus omnibus hominibus promisit, quaeue ad illorum salutem spectant, illis, qui media a Deo praescripta legitime vsurpant, quidnam insuperabile, aut *ἀδύνατον* nobis esse persuadeamus. Quae enim *ἀδύνατα* sunt apud homines, non sunt *ἀδύνατα* apud Deum. *Luc. I, 37. Matth. XIX, 26. Psalm. CXXXV, 5. 6. Ephes. I, 19. Phil. IV, 13. 1 Ioan. V, 4.*

* Hoc speciatim prouidentiae proprium est, iuxta ea, quae diximus ad §. 19.

§. XXIII.

Quod si superabile sit obstaculum, tum porro dispiciendum, num difficultas, quae adest, forte a nobis ipsis, an ab aliis hominibus, quibuscum nobis res est, aut quorum nobis utendum est opera, procedat. Namque plurima & maxima obstacula ab ipsis hominibus, qui finem aliquem consequi cupiunt, eorumque aut ignorantia, aut prauis affectibus oriuntur. * Hinc est, quod plurimi aliquid ideo *ἀδύνατον* iudicent, quod ipsi reuera, ac serio ea agere nolint, quae poterant ac debebant. Quorsum & id pertinet, quod alia simul agant, nec dimittere illa velint, quae cum opere primario non bene consistunt. *conf. Matth. VI, 24. 2 Tim. II, 4.*

* Immo

* Immo saepius etiam contingit, vt homines pii, zelo intempestiuo, vel alio quodam in se minime malo adfectu, abrepti, talia suscipiant, quibus sine necessitate grauissimas sibi attrahunt calamitates, euangelique cursum, aut regni diuini amplificationem impediunt, atque sufflamant. Quod quia imprudenter ab illis fiat, dubium non est. Suntque omnino, qui omnem fere prudentiae ecclesiasticae vim & neruum in eo constituunt, (nimis tamen arctis limitibus hoc ipso eam circumscribentes) vt quis actus suos & adfectus omnes, etiam bonos, ita moderetur, ne incommodum aliquod aut sibi aut ecclesiae attrahat, & adeo incrementum regni Christi obstaculum ponat. Huc tota tractatio IO. HENRICI REITZII comparata est, de prudentia ecclesiastica, qui & ideo cap. 4. §. 12. prudentiam ecclesiasticam ita depingit: *haec specialior, apostolis, quin cunctis christianis, demandata prudentia ecclesiastica vult, vt omnes nostras virtutes & adfectus, pietatem, mansuetudinem, facilitatem, odium, iramque aduersus peccata, externum habitum, gestus ac mores, vno verbo, quidquid amoris Dei & proximi impulsu vel omisitimus, vel agimus, ita moderemus, vt Dei nomen profanetur, nec proximus arrepto scandalo a vera fide auertatur, inque nos aristet, sed potius sub Crucis Christi iugum tene ac mise saluatoris nostri flectatur.* Atque huc refert etiam serpentinam illam prudentiam, a Christo seruatore commendatam, *Matth. x. 16.* simulque cap. v. in genuinam dicti huius sensum inquirat.

§. XXIV.

Si vero obstaculum ab aliis oriatur, opera danda, vt per media honesta, legitima, spiritui & indoli christianae religionis conuenientia vincantur, aut in nostras trahantur partes. vid. *Astor. VIII, 9. 10.* Hic vero notitia & exploratio animorum, & latitantium adfectuum, vtramque facit paginam. Fluit vero hinc quod prudentiae etiam sit, omnium genio, quantum illaesa conscientia fieri potest, ad bonum illorum spirituale promouendum, se accommodare, quippe qua maxima saepius remoueri obstacula possunt, idque ad exemplum Pauli, *1 Cor. IX, 19. 20. 21.* * *seqq. conf. & Astor. XXI, 20. 21. seqq.*

* Verba apostoli sunt: *cum enim ab omnibus liber essem, omnibus me mancipavi, quo plures lucrarer. Fuique Iudaeis, vt Iudaeus, quo Iudaeos lucrifacerem. Exlegibus, vt exlex (non, quod Deo exlex essem, etiam enim in lege Christo) quo exleges lucrifacerem. Fui infirmis perinde, vt infirmus, quo infirmos lucrifacerem: denique, quibusuis quiduis fui, vt omnino aliquos seruarem.* Quibus verbis non id sibi vult apostolus, ac si promiscue in omnibus, aliorum opinionibus, ingenio, moribus se accommodauerit, hoc enim & a prudentia, & a sanctitate eius prorsus abhorret, multo minus, ac simulauerit, se mox cum Iudaeis, mox cum gentilibus facere, hoc enim cum eius sinceritate pugnat. Non *mentiendo*, sed *compatiendo*, non *simulantis astu*, sed *commiserationis adfectu*, omnibus omnia factus est Paulus, vt recte pronuntiat AVGVSTINVS, *epist. 9. & 19.* Neutiquam itaque in Iudaeis aut gentilibus probauit, quae erronea aut illicita erant, sed in iis, quae salua pietate, salua veritate, fieri poterant, mox horum, mox illorum ingenio & indoli se magis accommodauit. Quo ipso consummatae nobis prudentiae citra controuersiam, exemplum reliquit. Fallatur autem magis opere, qui in rebus illicitis se aliorum attemperant genio, quod subinde, tum in doctrina, tum in moribus, contingere potest. In doctrina quidem, si quis in christianorum numerum eos recipiendos statuat, qui errores cum fundamento doctrinae christianae pugnantis fouent; in moribus, si quis in ea vitae ratione, quae cum Christi seruatoris disciplina neutiquam consistere potest, se aliorum attemperare indoli velit. Diuidicari hinc inter alia potest, quid de seclutiarum instituto censendum sit, qui, vt Chineses ad Romanae ecclesiae obsequium adducant, eoque illorum de Consuetudine & parentum inortuorum cultu, sententiae se attemperant, ut talia admittant, quae cum religionis christianae fundamentis e diametro pugnant. Quo ipso pseudo-prudentiae ecclesiasticae exemplum luculentissimum praebent, *conf. quae dixi in dissert. de superstitioso mortuorum apud Cbinenses cultu, in*

ana-

analect. hist. philos. p. 263. segg. Nec imitantur hac in re Paulum, sed eius exemplum vel maxime deserunt. Id quod de illis dicendum, qui quoad vitae rationem a recto tramite discedunt, etsi hoc sub praetextu alios lucrandi fiat. Quo pacto autem legitima ratione minister ecclesiae, in omnibus ministerii sui partibus, omnibus omnia fieri queat, pluribus edisserit IO. ANDREAS SCHMIDIVS, Helmstadensis academiae theologiae celebrissimus, in dissertatione theologica, cui titulus: *minister ecclesiae omnibus omnia &c.*

CAPVT SECVNDVM DE PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN GENERE.

Σύνοψις.

Prudentia ecclesiastica, & pastorali, primo ad finem est respiciendum, qui est aedificatio & conservatio ecclesiae, §. I.

Doctore itaque ecclesiae difficiendum, ut puritas doctrinae conservetur, haereses repellantur, schismata euitentur, & sanctitatis studium promoueat, §. II.

Circa doctrinae puritatem conservandam, quid ex prudentiae praescripto, observandum? §. III.

item circa haereses, tum repellendas, §. IV. tum, si latent, detegendas, §. V.

praeterea, circa emittenda schismata, §. VI.

& sanctitatis studium promouendum, §. VII.

Prudentiae est, in his omnibus non tantum totius ecclesiae, sed & singulorum eius membrorum habere rationem, §. VIII.

At sine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas, §. IX.

Qui ergo eodem rite fungi cupit, seipsum explorare oportet, num dotibus ad eiusmodi munus necessariis, qua intellectum & voluntatem instructus sit? §. X.

Quod ad intellectum attinet, oportet eum esse oīdanlūdū, §. XI.

quorū & naturales ingenii vires pertinent, §. XII.

& eruditio, studio acquisita, §. XIII.

specialim, accurata diuinarum litterarum notitia, §. XIV.

quae ea, qua decet, ratione tractandae, §. XV.

Quaenam hic quoad finem observandae prudentiae regulae? §. XVI.

itemque quoad media, quibus eruditio comparatur, §. XVII.

Facultate quoque, veritatem perspicue proponendi, ecclesiae doctorem instructum esse oportet, §. XVIII.

nec expertum donorum spiritualium, stricte sic distorum, quae ad intellectum pertinent, §. XIX.

Sed ratione voluntatis quoque iis debet ornatus esse virtutibus, quae ad munus hoc legitime administrandum requiruntur, §. XX.

Irreprehensibilis namque, iuxta Pauli praescriptum, esse debet, §. XXI.

castitati deditus, §. XXII.

sobrius, §. XXIII.

modestus, decori studiosus, ac hospitatis, §. XXIV.

alienus contra ab omni intemperantia, contemdeni pruritu, & auaritia, §. XXV.

ut domui quoque suae rite praesit, necesse est, §. XXVI.

neque sit vāpuros, §. XXVII.

qui denique ab exteris etiam, seu ecclesiae bonis, honestae vitae testimonium referat, §. XXVIII.

qui hīc requisitis instructus non est, & nihilo fecius munus sacrum suscipit, non tantum contra leges diuinas peccat, sed & imprudenter agit, §. XXIX.

Legitimum etiam adfectuum regimen, in ecclesiae doctore requiritur, specialim, ne circa zelum & mansuetudinem, aut in excessu, aut in defectu, peccet, §. XXX.

Zelus

Zelus omnino, sed diuinus ac laudabilis, in doctore ecclesiae adesse debet, §. XXXI.

Ut autem intelligatur, quis diuinus aut carnalis, laudabilis aut vituperabilis sit, ad principium eius est attendendum, §. XXXII.

item, ad obiectum, §. XXXIII.
ut & ad proportionem, quae inter illum & obiectum intercedit, XXXIV.

denique, ad modum, quo se tum in verbis, tum in factis exprimit: item, an uniformis sit? §. XXXV.

Non minus in ecclesiae doctoribus laudanda quoque est mansuetudo, §. XXXVI.

Sed ut mansuetudo laudabilis a vituperabili lenitate discernatur, iidem ad principium eius attendendum est, §. XXXVII.

ut & ad obiectum, §. XXXVIII.
item, ad proportionem inter eam & obiectum, legitimamque eius & zeli temperamentum,

pariter ac ad eius uniformitatem, §. XXXIX.

Decori porro obseruans esse debet ecclesiae doctor, §. XL.

quamnam speciatim circa sermonem, gestus, vestitum, obseruanda, §. XLI.

Aetatis quoque in eo habenda ratio, §. XLII.
& corporis, ne insigni quadam vitio laboret, §. XLIII.

Si omnibus requisitis, ad munus sacrum administrandum necessariis, instructus & rite vocatus fuerit ecclesiae doctor, de mediis quoque, quibus finis obtineri queat, sollicitus esse debet, eaque generatim indicantur, §. XLIV.

ut & de obstaculis remouendis, praesertim ita, quae a magistratibus quandoque oriuntur, §. XLV.

aut ab illis, circa quorum emendationem occupatur, §. XLVI.

S. I.

Quae de prudentia christiana diximus, specialiori quadam ratione in prudentia ecclesiastica & pastorali* locum inueniunt. Namque & hic primo ad finem respiciendum, qui est, ut iam supra diximus, aedificatio ecclesiae. Huc itaque omnis pastorum, doctorumque ecclesiae cura tendere debet, ut nondum conuersi, conuertantur, & ita per Christum Deo reconcilientur, 2 Cor. V, 20. quo ipso praeparantur, ut lapides fiant aedificio spirituali ecclesiae accommodata, 1 Petr. II, 5. tum vero, ut qui conuersi sunt, in fide conferuentur, augeantur, & crescant, Ephes. III, 16. 17. IV, 12. 13.

* Ut discrimen, quod inter prudentiam christianam & ecclesiasticam intercedit, recte capiamus, obseruandum est, pro diuersis hominum statibus, siue absolutis, siue ex certis societatibus, in quibus degunt, ortis, diuersas esse prudentiae species, quae tamen rite sibi inuicem debent subordinari. Secundum rationem itaque si homo consideretur, idemque & ut homo, ut ciuis, ut maritus, pater, caput familiae spectari possit, & vero quilibet status certis regulis conseruari debeat, totidem prudentiae inde oriuntur species, ut pluribus dictum, in *elem. philof. pract. part. 3. cap. 1. §. 3. sup.* Sed in hisce omnibus ita uersandum, ut vitae christianae cumprimis habeatur ratio: quod si non fiat, prudentia non humana erit, sed carnalis, sed diabolica, immo stultitia potius, quam prudentia. Homines autem christiani iterum duplici ratione considerari possunt, vel absolute, vel relatiue, prout sunt membra ecclesiae. Si absolute spectentur, prudentia eorum eo tendit, ut rite omnia ea adhibeant media, quibus suam aedificationem promouere, adeoque in vita spirituali, remotis obstaculis internis & externis, proficere queant. Hanc prudentiam nos speciatim *christianam* dicimus, deque ea *cap. praecedent.* egimus, etli illustratiomus causa, quaedam adiecta sunt, quae specialiori quadam ratione ad prudentiam ecclesiasticam pertinent. Alii eam *spiritualem & coelestem* vocant, *christianae* contra prudentiae

tiae voce eam insignientes, quam nos *ecclesiasticam* vocamus, quòd facit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudencia christiana cap. 3. pag. 10.* Considerari nimirum potro quilibet christianus potest, prout est membrum ecclesiae, & hinc ad ecclesiae statum conferuandum, eiusque felicitatem promouendam, obligatus est. Idque ea ratione, vt omnes vires, potentiamque, quam ex statu etiam ciuili, aut aliunde habet, eo conferat, sed obseruatis iterum prudentiae regulis, vt id, quod ecclesiae reuera conducit, aut vtile est, obtineat. Et hanc quidem prudentiae speciem *ecclesiasticam* vocare licebit, in generali quadam significatione, vt adeo ea ab omnibus christianis, in quocunque statu constituti sunt, requiratur. Sic & a principibus seu imperantibus prudentia non tantum politica aut ciuili, nec tantum christiana seu spiritualis, sed & *ecclesiastica* requiritur, vt, pro muneris a Deo sibi impositi ratione, ecclesiae res promoueat, eiusque statum conferuat. Quo sensu de prudentia ecclesiastica principum, & magistratus ciuili, proluxe & ex instituto agit NICOLAVS VEDELIVS, de *prudencia vet. eccles. lib. 2. per integr. pag. 129. seqq.* Et possent sane hac ratione, quot hominum fere in republica sunt status, tot prudentiae ecclesiae species constitui. Sed, cum de his omnibus praecipere prolixum nimis, minus etiam necessarium foret, sufficit exemplo ministrorum, doctorumue ecclesiae, ostendere, quo pacto praecepta generalia ad eos commode applicari queant. His itaque nunc speciatim prudentiam ecclesiasticam tribuimus, quod muneris eorum ratio praecipuo quodam modo, vt ecclesiae curam gerant, postulet. Idque cum ab omnibus, siue in scholis aut academiis doceant, siue ecclesiis praesint, requiratur, ad utrosque etiam hic, subinde tamen in specie ad eos, qui ecclesiis praesunt, seu in ministerio ecclesiastico constituti sunt, respicimus; & inde prudentia haec nobis quoque *pastoralis* dicitur.

§. II.

Vt hicce finis, aedificatio scilicet, & conferuatio ecclesiae, rite obtineatur, necesse est, vt doctrinae puritas conferuetur; adeoque haeretici, qui eam corrumpere audent, repellantur, quiue latent, in apri cum producantur; vt schismata, quibus vel maxime aedificatio ecclesiae impeditur, euitentur, consopiantur, tollantur; & denique, vt vitae sanctae studium excitetur, foueatur, promoueatur. Et hi velut fines speciales sunt, prudentiae pastoralis & ecclesiasticae.

§. III.

In conferuanda doctrinae puritate, tum maxime prudentia opus est, cum disputationes oriuntur, & contentiones, ne sub specie veritatis nobis imponat error,* aut ex zelo inconsulto ceu falsum reiiciatur, quod tamen verum est, aut ne quis ex nimio contradicendi studio in alterum prolabatur extremum, adeoque incidat in scyllam, qui vult vitare charybdin.**

* Doctrinae puritas duplici ratione in periculum adduci potest: primo, si ipse, qui ecclesiae praesit, in errorem, aut falsam doctrinam approbando, aut veram reiiciendo, inducatur; deinde, si illis, qui errores aut falsa dogmata spargunt, non ea, qua decet, ratione, se opponat. Quo pacto ipse sibi ab erroribus cauere debeat, hic ostendimus: qua ratione aliis obuiam eundum sit, in §. sequenti exponimus.

** Quod exempla TERTVLLIANI, STEPHANI papae, DIONYSII ALEXANDRINI, ARII, MARCELLI, IOVINIANI, HIERONYMI, AVGVSTINI, PELAGII, PAVSTI RHEGIENSIS, EPTYCHIS, BERENGARII, AMSDORFII, FLACII, STANCARI, aliorumque

aliorumque docent, de quibus IO. FABRICIVS, in *dissert. de scylla theologica*, in *annu-
mitat. eius theol. p. 232. seqq.*

§. IV.

Boni quoque atque cordati doctoris est, repellere haereticos, fal-
sosque doctores. *Ioan. X, 12. Actor. XX, 28.* * Sed & hic prudentia non
minus quam fortitudine, opus est. Namque non omnes eodem ha-
bendi sunt loco, nec eodem tractandi modo. Sunt qui ex simplicita-
te errant, sunt qui errori addunt malitiam. Quidam seueriorem pro-
merentur censuram: alios lenitate facilius in rectam viam reduxeris,
magna hoc ipso ecclesiae incommoda euitaturus, ** cum asperiori
censura irritati homines saepius deteriores fiant, plurimosque nanci-
santur sectatores, qui aliis durius quam par erat, habiti videntur. Sed
in causis quoque errorum inquirere prudentia iubet, *** & ea ad er-
rantes conuincendos adhibere argumenta, quae habita omnia cir-
cumstantiarum ratione, sunt quam efficacissima.

* Exemplum quoque hic nobis praefere veteres ecclesiae doctores, IRENAEVS, DIONY-
SIVS, ALEXANDRINVS, ATHANASIVS, BASILIVS M. abique doctrinae or-
thodoxae contra quosuis haereticos propugnatores fortissimi. Recteque de ecclesiae do-
ctoribus pronuntiat NICOLAUS VEDELIVS: *est igitur officium eorum omnium, verita-
tem diuinam, quae in ecclesia orthodoxa docetur, tueri, propugnare, ac strenue defendere, nec
pati, ut quaequam ei quocumque praetextu deturbatur. In hunc finem debet, ut Damasus, epi-
scopum Romanum, fecisset, Theodoretus commemorat; πάντα λέγειν καὶ πράττειν ὑπὲρ τῶν ἀποστο-
λικῶν δογμάτων, omnia dicere & facere pro apostolicis dogmatis; de prudentia vet. eccles. lib. 3.
cap. 5. vbi simul ostendit, quantis periculis veritatis defensores expoliti sint, & quatenus
contra ea adhibenda sint media.*

** Magnopere hoc nomine Atticum, Constantinopolitanum episcopum, laudat SOCRATE-
TES, *hist. eccles. lib. 7. cap. 2.* Vir, inquit, praeter magnam, quae in illo fuit, eruditionem,
pietate quoque ac prudentia excellens. Unde etiam ecclesiae sub eius pontificatu maximum in-
crementum cepere. Neque enim solum domesticos fidei tuebatur, verum etiam haereticos admi-
ratione prudentiae suae percellerat. Et eos quidem nullatenus vexare cupiebat: sed, cum eos
terre aggressus fuisset, mitem se posthinc & placitum erga ipsos ostendebat. Ex eodem capite
Proclum quoque, eiusdem ecclesiae episcopum, laudat, *lib. 7. cap. 41.*

*** Res hic eodem modo se habet, ac in morbis, quorum, si causae perspectae fuerint, cura-
tio feliciter procedit. De causis errorum in theologicis nonnulla dixi in praefat. B. FRI-
DEM. BEGMANNI *theologiae polemicae* a me praemissa.

§. V.

Latitantes haereticos quandoque in apricum producendos, res
ipsa docet. * Qua in re tamen caute incedit vir prudens, mediamque
tenet viam, ne haereses aut erroneae opiniones aliis imputando, & vel
inuitis obrudendo, opprimat innocentes, neue rursus a callidis &
versutis haereticis sibi imponi patiatur.

* Exemplum praebent Nicaeni patres, qui Arianos, ambiguis locutionibus se inuoluentes, in apicium producerunt, dum postularunt, vt filium patri *ὁμοῖον* confiterentur. vid. ATMANASIVS, de decretis synod. Nicaenae, tom. 1. p. 427. THEODORETVS, *hist. ecclief. lib. 1. cap. 8. pag. 28.*

§. VI.

Quantopere ecclesiae; & singulorum aedificationi noceant schismata, vel experientia quemlibet conducet. Ea vero euitare, aut si enata fuerint, tollere & confopire, id vero vel maxime prudentiae opus. * Cuius rei exemplum luculentissimum reliquit Paulus apostolus, cum periculosisimum in Corinthiaca ecclesia ortum esset schisma, *1 Cor. I. II. III.*

* Attici idem, atque Procli, episcoporum Constantinopolitanorum, exemplo hoc comprobari potest, qui schisma, ob iniurias, Chrysolitomo illatas, in ecclesia Constantinopolitana ortum, prudentia sua composuerunt. Legendus hac de re SOCRATES, *hist. ecclief. lib. 7. cap. 25. & 45.*

§. VII.

Doctrinae puritas, concordiaque ecclesiae ita conseruanda, vt vitae quoque sanctae ratio habeatur. * Namque & hoc vel maxime ad veram aedificationem requiritur. Parumque nobis prodesset veritatis cognitio, nisi eidem obsequi anniteremur ex toto corde, *Rom. VI, 17.* Prudentis itaque doctoris est, vitae quoque sanctitatem strenue vigrere, sed media quoque legitima, ** quibus vitae sanctae studium promouetur, proponere, & quo pacto in eorum vsu caute & prudenter versandum, ostendere.

* Pluribus hoc ostendit NICOLAUS VEDELIVS, de *prudencia veteris ecclief. lib. 1. cap. 5.* Rectissime inter alia scribit: *immo non solum religio vera tota absque vitae sanctitate subsistere non potest, sed etiam nec altera pars, quae est veritatis divinae thesaurus, absque ea conseruari potest, aut propagari. Denuntiat enim dominus, se pro iusto suo iudicio priuaturum verbi sui possessione eo, qui vitae impietate & profanitate eam temerant, & inquinant. Ecce! dies venturi sunt, dicitum Iehouae, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, nec sitim aquarum, sed audiendi verba Iehouae, &c. Amos. VIII, 11. 12. conf. & Apoc. II, 4. 5.*

** Illegitima enim, & quae ad superstitionem ducunt, plus nocent, quam profunt. Potest etiam contingere, vt media legitima & innocentia, si tanquam opus, quod vocant, operum adhibeantur, in superstitionis arripiantur occasione. Sic multa veteris ecclesiae instituta, minime vituperabilia, turpissimis superstitionum generibus, quae in Romana ecclesia conspiciuntur, occasionem praebuere.

§. VIII.

Prudentiae denique est, in his omnibus non totius tantum ecclesiae, sed omnium quoque ac singulorum eius membrorum, habere rationem, & dispicere, quid cuius, pro cuiusuis indole, statu, conditione, conueniat. Hoc est, quod Christus dicit, prudentis serui esse,

τῶ δίδοναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῶ, *Matth. XXIV, 45.* quod Lucas ita exprimit: τῶ δίδοναι ἐν καιρῶ στρομέτριον, *cap. XII, 42.*

§. IX.

Ex fine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas atque difficultas. Atque hanc cognitam perspectamque habere plurimum refert, ne quis munus, cui ferendo par non est, suscipiat, quod summae esset imprudentiae. * Factum vero inde, ut nonnulli olim huic se oneri prorsus subtraxerint, & ad illud suscipiendum, quodammodo cogi debuerint. ** Qui quidem hoc ipso demonstrarunt, longe maiori se prudentia instructos fuisse, quam illos, qui temere docendi munus ambiendo, non satis se suas explorasse vires, nec muneris istius gravitatem, praestationumque difficultatem recte se intelligere, nimis aperte produunt.

* Præclare AVGVSTINVS: *nihil in hac vita, & hoc maxime tempore facilius, laetius, hominibusque acceptabilius, episcopi, presbyteri, diaconi officio, si perfunctorie & adulatorie res agatur: sed nihil apud Deum miserius, tristius, damnabilius; nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster imperator iubet, epist. 138. ad Valerium presbyterum.* Legi de hocce argumento meretur, B. CHRISTIANI KORTHOLTI commentatio, de *grauissimo onere muneris ecclesiastici*, lingua germanica scripta, editaque MDCCLXXI. sed deinceps cum epistolarum aliquot BERNHARDI & AVGVSTINI accessione, & praefatione summe venerabilis abbatis, IOACHIMI IVSTI BREITHA V.P.TI, aucta, atque Halae MDCCIII. recusa.

** Fecerunt hoc EPHRAEM SYRVS, SYNESIUS, GREGORIUS NAZIANZENSIS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, AVGVSTINVS aliique. Legi etiam meretur B. CASP. ZIEGLERI dissertatio elegantissima, de *clerico renitente, seu muneris ecclesiastici fuga.*

§. X.

Ne quis ergo hic, & contra conscientiae, & contra prudentiae dictamina quidquam agat, perspectum, exploratumque habeat, necesse est, quibus instructum dotibus eum esse oporteat, qui eiusmodi muneri rite praesse cupit. Idque tum ratione intellectus & eruditionis, qua hunc ornatum esse decet, tum ratione voluntatis, & virtutum, quibus eam instructam esse oportet, speciatim & quoad adfectuum regimen, pariter ac ea, quae in conuersatione & commerciis cum aliis hominibus, obseruare par est.

§. XI.

Quod ad intellectum & eruditionem attinet, Paulus ipse requirit, ut episcopus sit *διδασκῆς*, 1 *Tim. III, 2.* conf. 2 *Tim II, 24. Tit. I, 9.* Aptus ergo & idoneus sit, ad informandos atque instituendos alios. Eumque in finem requiritur, ut naturales ingenii non desint vires; ut industria eam rerum diuinarum cognitionem acquisiuerit, ut alios docere iterum atque erudire queat; ut facultate instructus sit, ordine &

N n n n 3

distincte

distincte veritatem coelestem cum aliis comunicandi : vt praeter naturalia, spiritualia quoque adsint, vt possit πνευματικὰ πνευματικῶς discernere, 1 Cor. II, 14. 15. verbum veritatis rite secare. 2 Tim. II, 15. discernere denique atque probare spiritus, 1 Ioan. IV, 1.

§. XII.

Quod de naturalibus ingenii viribus diximus, iis instructum esse debere, qui ad eiusmodi munus adspirat, dubio caret. Quenam etiam istae ingenii vires sint, alibi explicatur. * Nunc ergo sequentia saltem indicabimus, prudentiae monita, quae hic omnino obseruanda: priusquam studio theologico, aut officio pastorali quis se addicat, probe se exploret, aut per alias explorari curet, sitne iis ingenii viribus praeditus, quae ad tantum munus requiruntur; ** si deprehendat, se iis plane non pollere, consultum erit, vt aliud vitae genus eligat; *** nec tamen statim ob qualemcunque ingenii defectum, mutandum est consilium, cum non ab omnibus dona excellentissima requirantur, diuersaque sint in ecclesia munera, ad quorum quaedam, & mediocria sufficiunt; * denique, vt in studio theologico ea quisque maxime consecratur, ad quae per naturales ingenii vires, praecipue est idoneus.

* Prolixè hac de re dictum, in *dissert. de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq. in selectis iur. nat. & gent. p. 166. seqq.* vbi demonstratum, nonnullos per ingenii defectum ad litterarum studia plane esse ineptos, alios ad certa tantum studiorum genera aptos esse. Exploratio itaque ita institui debet, vt non tantum dispiciatur, an quis ad litterarum studia, sed speciatim ad studium theologicum, per ingenii vires aptus sit.

** Legi merentur, quae de defectu ingeniorum ad studium theologicum differit GIBBERTVS VOETIVS, in *exercitiis & bibliotheca studiosi theologiae lib. 1. cap. 1. add. dissert. cit. cap. 2. §. 12.*

*** Etiam si theologiae iam se consecrauerit, non est nefas, mutato consilio, aliam vitae rationem, aut aliud studiorum genus eligere, modo pravae non subsint cupiditates, quibus virium ingenii defectus, aut alia causa obtendatur, aut, si defectus aliquis ingenii adsit, ille tantus sit, vt ad sacrum officium plane sit inidoneus. Saepius namque contingit, vt destinatione parentum, aut aliis, rationibus inducti, adolescentes ad eas litteras adiungant animam, priusquam se explorent, aut explorare possint, num ad eas perdiscende ingenii sufficiant vires. Quod si ergo tandem deprehendant, se prorsus inidoneos esse ad sacrum munus rite gerendum, nihil video quid obstat, quo minus aliud vitae aut studiorum genus eligant, etsi certum sit, eiusmodi mutationem non temere esse suscipiendam, vt recte euiquit ANDREAS HYPERIVS, in commentatione peraudita, de *sacrarum litterarum studiis non deserendis*, quae exstat inter opuscula eius theologica, Basileae anno MDLXX. iun. & im edita.

* Referri huc a nonnullis solet, quanquam praeter mentem apostoli, locus 2 Tim. II, 20. *in magnæ enim domo non tantum sunt vasa aurca, & argentea, sed etiam lignea & testacea &c.* Quocum simile fere PLATONIS effatum, ex lib. 3. de *republ. pag. 472.* confert GVIL. BVDAEVS, de *studio instituendo, cap. 21. p. 28.*

§. XIII.

Praeter ἐνθύμιον, requiritur etiam sufficiens eruditio, vt aliquis sit διδακτικός. Eruditio autem pastoris, doctorisque ecclesiastici, praecipue

cipue consistit in accurata scripturae sacrae cognitione, ceu fonte omnis doctrinae & sapientiae diuinae. Hinc Timotheum laudat Paulus, quod ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα nouerit 2 *Tim. III, 15.* ita ut esset ἐντρέφόμενος, *innutritus, τοῖς λόγοις τῆς πίστεως. 1 Tim. IV, 6. conf. & vers. 13. & 15.* item *Psal. I, 3. CXIX, 2.*

§. XIV.

Et sane ratio officii pastoralis vel maxime assiduam scripturae sacrae lectionem requirit. * Doctoris enim est, ut possit de thesauro suo proferre vetera & noua, *Matth. XIII, 52.* ut sit δυνατός, potens, & exhortari in doctrina sana, & contradicentes arguere. *Tit. I, 9.* ut sit δυνατός ἐν ταῖς γραφαῖς Ἄθω. *XVIII, 24.* Accedit, quod praecipuum munus pastoris consistat in verbi diuini tractatione, *Matth. XXVIII, 19. 20. Marc. XVI, 15.* Ipsius ergo est officii, diligenter verbum diuinum legere, meditari, suosque ad illud componere mores, exemplo Esrae, *Esr. VII, 10.*

* Hinc & AMBROSIVS scripturam sacram eleganter vocat, *librum sacerdotalem, lib. 3. de fide cap. 7.* & DIONYSIVS ille AREOPAGITA, vel quisquis sub hoc nomine laicitat, scripturam sacram, ait, esse *substantiam sacerdotii nostri, de ecclesiast. hierarchia, cap. 1. add. ZIEGLERVS, de episcopis, lib. 2. cap. 4. §. 30. p. 342.* vbi vocem διδασκῆς, qua Paulus vsus est, *1 Tim. III, 2.* ita explicat, ut ea praecipue significari contendat, episcopum in scriptura sacra debere esse versatissimum, & memorabilem quoque concilii Nicaeni II. constitutionem refert, qua scripturae diligens lectio verbi diuini ministris iniungitur.

§. XV.

Circa scripturae sacrae vero tractationem ita versari ecclesiae doctorem decet, ut non tantum in eius sensum inquirat, * sed argumenta quoque inde eruat, siue ad credenda, siue ad agenda pertineant, siue denique ad errores dissentientium refellendos comparata sint, ** Cumque scripturae accuratior interpretatio, sine linguarum, historiae, antiquitatum, aliarumque artium praesidio non rite procedat, *** hisce, quantum scopi, quem quisque sibi proposuit, ratio permittit, eum imbutum esse, necesse est.

* Hoc pluribus exponunt, qui de theologia exegetica, & interpretatione scripturae ex instituto praecipunt, ut ex nostratibus, WOLFGANGVS FRANZIVS, IO. CONRADVS DANHAVERVS, AVGVSTVS PFEIFFERVS, aliique. add. AVGVSTI HERMANNI FRANCKII, summe reuerendi viri, *manductio ad lectionem scripturae sacrae.*

** Ex scriptura nimirum, ceu fonte, fluunt theologia, quam vocant, thetica, moralis, polemica &c. quippe quae velut conclusiones ex scriptura defumtas continent, unde, quod in his omnibus itidem ea, qua par est, ratione, ecclesiae doctor versatus esse debeat, manifestum est.

*** Secus, qui existimauerit, se rerum omnium ignarum esse, demonstrabit. Sunt etiam plurimi, qui hoc ex instituto demonstrant, sed commendandus praecipue GEORGIVS GALIXTVS, in *apparatu theologico*, in quo luculenter, quem linguae, historia, philosophia &c. in theologia vsus praesent, edisserit.

§. XVI.

§. XVI.

Sed in hisce tamen omnibus certis prudentiæ regulis opus est, quarum præcipuæ sequentes sunt: vbiq̄ue necessariæ præferenda sunt minus necessariis, solida iis, quæ tantum ad ornatum faciunt; * in studiorum delectu quisque rationem habeat ingenii sui, temporis, fortunarum, aliarumque circumstantiarum, cum in eorum generibus secundariis diutius quibusdam immorari liceat & consultum sit, quam aliis; vbiq̄ue ad caput causæ, hoc est, scripturæ sacrae intelligentiam & sensum, pariter ac praxin respiciendum, nec immorandum diu illis, quæ huc non faciunt; ideoque & ad veritatis diuinæ in scriptura sacra inuestigationem cuncta referantur, minime autem ad stultam & ineptam, quam in multis hodie obseruare licet, ostentationem.

- * Licet itaque omnes eruditionis partes, quæ encyclopaediam, quam vocant, absoluunt, quodammodo vtilis esse theologo queant, non tamen omnes sunt ac que necessariæ. Non recte itaque sentiunt, & sui interdum potius commodi, quam veritatis, studiosiores sunt, qui omnes philosophiæ partes, ceu æque necessariæ, theologiæ cultoribus commendant. Interim, etli nonnullæ sacrarum litterarum cultori non sint necessariæ, inde illarum dignitati nihil decedit, cum alias vsum maximum in vita humana habere queant.

§. XVII.

Circa mediorum quoque, quibus eruditio theologica comparatur, vsum, cautione quadam & prudentia opus est. Viua namque institutio præferenda est studio, quo quis tantum sua industria ex librorum lectione proficere annititur, * præsertim si obtingat doctor fidelis, prudens, *διδασκωός*; in librorum etiam lectione obseruanda cautio, ne quis omnino nullos, aut nimis multos legat, item vt noxii ab vtilibus, & hi iterum a necessariis discernantur; ** porro, ne humanorum librorum lectioni plus tribuamus temporis, quam lectioni scripturæ sacrae; denique, ne neglectis veteribus, *** recentioribus tantum inhaereamus; interim veteres ita legamus, vt cuncta expendantur, & quod bonum est, retineatur.

* Dictum hac de re pluribus in *dissert. de cultura ingenii, cap. 3. §. 4.*

** Dicendum hic esset, quinam libri in quavis theologiæ parte præ reliquis commendandi essent, sed hoc prolixum nimis foret, igiturque hac de re alibi ex instituto. Non desunt equidem, qui bibliothecas theologicas scripserunt, notitiamque librorum theologorum suppeditare conati sunt: sed, quod multa merito in iis desiderentur, constat inter omnes. Interim ex nostratibus conferri possunt ABRAHAMVS CALOVIVS, in *paedia theologica*, & CHRISTIANVS KORTHOLTIVS, in *prodromo ingenni theologiæ cultoris academico*. add. & IO. ANDREAS QYENSTEDIVS, in *etbica pastorali*, p. 49. seqq. Sed illis, quæ ab his monita aut indicata sunt, multa addi possent, qua de re alibi.

*** Etli antiqui ecclesiæ doctores naeuos suos habeant, non tamen ideo spernendi sunt, cum vus illorum longe amplissimus esse queat. conf. IO. DALLÆVS, de *usu patrum &c.*

§. XVIII.

Feliciter quoque officio suo functurus doctor ecclesiae, facultate pollere debet, ordine, perspicue & distincte veritatem proponendi. Siue enim in academica, siue ecclesiastica cathedra docere debeat, vtramque hoc facit paginam, plurimumque confert, vt auditores veritatis cognitione rite imbuantur. Et in eo vera etiam & genuina eloquentiae laus posita est, vt perspicue & distincte animi nostri conceptus cum aliis communicare queamus. Huc vero licet cuiusuis indoles & ingenium plurimum conferat, non tamen negligenda est exercitatio, * & reliqua, quae periti harum rerum magistri tradunt, per quae emendari atque perfici natura potest. Et id quidem vt prudentiae est, ita eadem iubet tumidam illam & theatricam eloquentiam fugere, ** quae rerum diuinarum tractationi, dedecori potius est, quam ornamento.

* Iuxta illud CICERONIS, lib. 3. ad Herennium: in omni doctrina infirma est omnis artis praecipio, sine summa assiduitate exercitationis.

** A qua etiam nonnulli ex ipsis patribus non fuerunt alieni, quos tamen hac in re minime imitari decet. conf. IO. CLERICVS, *art. crit. tom. 1. part. 2. sect. 1. cap. 16. §. 3. seqq. pag. 486. seqq.* Dicitur etiam hac de re infra, cum de prudentia circa formandas conciones, verba faciemus.

§. XIX.

Spiritualium donorum, stricte sic dictorum, vis, maxime se exerit in legitimo vsu legis & euangelii, & vtriusque cauta & circumspccta ad singulos homines applicatione, vt & spirituum discretionem, aliisque, vt supra dictum. * Quae omnia vt praecipuam merito prudentiae ecclesiasticae partem constituunt, vt iis vel maxime instructum esse verbi diuini ministrum oporteat, *Matth. X, 16. Luc. XII, 42.* ita precibus a Deo sunt impetranda. *Iacob. I, 5. 6.* Impetrari quoque possunt, sed pro cuiusque mensura & capacitate dona ista recipiendi, & voluntate Dei dispensantis, qui pro sua benignitate tantum cuique largitur, quantum nouit ei & ecclesiae vtile esse, atque salutare.

* cap. 1. §. 13.

§. XX.

Ita ergo cum ecclesiae doctor ex legis non minus, quam prudentiae praescripto esse debeat comparatus ratione intellectus, nunc de virtutibus etiam, quibus qua voluntatem eum ornatum esse decet, vt dispiciamus, par est. Has autem paucis edisserit Paulus, *1 Tim. III, 2.* cuius hic sequi ductum, placet.

§. XXI.

Generatim primo cuncta complectitur, cum docet, episcopum debere esse ἀνεπίληπτος: quod idem fere est, ac quod alibi docet, εὐμα

debere esse ἀνέγκλητον, *Tis. I, 6. 7.* aut ὁσιον, *ib. vers. 8.* Vitae nimirum sanctitas integritasque, qua pietati erga Deum, castitati & temperantiae erga seipsum, iustitiae erga alios episcopus studet, hac voce exprimitur. Etenim si ab omnibus christianis requiritur, ut sint *sancti, 1 Petr. I, 15. & irreprehensibiles, Ephes. V, 27.* multo magis hoc requiritur a doctore, qui exemplum praebere debet suis, ad quod se componant. *1 Cor. IV, 16. XI, 1. Phil. III, 17.* Neque tantum leges diuinae ab eo hoc exigunt, sed prudentiae quoque ratio iubet. Ineptum valde & rerum omnium ignarum esse oportet, qui fructum egregium sibi in auditoribus suis promittit, quos vita moribusque ab eo tramite deterret, ad quem doctrina eius, si modo recte eam proponat, ducit.

* Et si enim hoc intercedere videatur discrimen, quod ἀνεκκλητος & ανέγκλητος magis ad externa referantur, certum tamen, quod, qui ἅγιος, seu sanctus est, non quoque possit non esse ἀνεκκλητος & ανέγκλητος. Unde & per has voces eiusmodi designatur irreprehensibilis, quae non in externis subsistit, sed, quantum fieri potest, ad internos animi motus se extendit. Fallitur autem omnino HUGO GROTIUS, dum hanc vocem de iis intelligit, qui post baptismum lapsi non sunt, praesertim si hoc de lapsibus regnitorum intelligat, de quibus Iacobus cap. III, 2. in multis labimur omnes. Ea enim ratione neminem temere inueniet, qui ad episcopatum sit admittendus. Non enim apostolus dicit, quod aliquis plane sine peccato esse debeat, sed quod non esse debeat *reprehensibilis*. Irreprehensibilis autem est aliquis in foro humano, si nihil poena aut animaduersione dignum admittat, in foro diuino, si contra prauas cupiditates strenue pugnet, & eas per fidem vincat, & peccatorum, quae admisit, veniam per meritum Christi impetret, quo sensu ἰδὲν κατὰ κριμα esse dicitur in illis, qui sunt in Iesu Christo, *Rom. VIII, 1.* Et ita AVGVSTINVS quoque *tract. 91. in Ioannem* hocce verbum explicat. Quaeritur autem, quid de illis censendum, qui per enorme aliquod peccatum gratia diuina exciderunt, sed iterum egerunt poenitentiam? Neutiquam illis aditum ad officium sacrum denegandum, exemplo Daudis probat HERONYMVS, in cap. III. *Mic. 10.*, idque ex *Psalmo LI, 15. docebo iniquos vias tuas*: & exemplo Petri, GREGORIVS M. *lib. 7. epist. 53.* add. CALOVIUS ad *b. 1.* De quaestione, an consultum sit, ut studiosus theologiae, qui forte homicidium per modum moderaminis inculpatae tutelae commisit, & in iudicio absolutus est, ambiat officium sacrum? vid. IOFRIDERICVS MAYERVS, in *Museo verbi diuini ministris*, p. 52. *segg.* Ut autem irreprehensibilis esse debet, qui ad officium sacrum adspirat, ita, ut talis maneat, postquam illud adeptus est, omnino operam nauare debet, iuxta monitum Pauli: *γυμνασε δὲ σεαυτὸν ὑπὲρ ἐνστάνας*, *1 Tim. IV, 7.* De quo episcopi in pietate exercitio, legi merentur, quae habet ZIEGLERVS, de *episcopis*, *lib. 4. cap. 2. p. 8. segg.*

§. XXII.

Speciatim vero eum vult primo esse *castitati puritatisque* deditum. Hinc addit: *μιάς γυναικὸς ἀνδρα*. * Quod non positue intelligendum, ac si necessario eligendus in episcopum vxorem habere debeat, sed negatiue, quod non plures habere debeat. Cuius requisiti ratio ex castitate episcoporum est repetenda, quae, ut ab omnibus christianis, ita vel maxime a pastoribus requiritur, & in matrimonio, secundum legum diuina-

diuinarum praescriptum inito, quam rectissime custoditur, & conseruatur. Confirmat idem apostolus, dum episcopum vult esse *ἐγκρατῆ*, Tit. I, 8. Per *ἐγκράτειαν* enim abstinencia ab omni eo, quod impudicitiae, incontinentiae, ac intemperantiae speciem praebere potest, intelligitur. **

* Quod ex hisce apostoli verbis neutiquam colligi queat, polygamiam simultaneam eo tempore inter christianos fuisse licitam, supra demonstrauiamus, *part. 2. cap. 3. sect. 6. ad §. 9.* Nunc id saltem addimus, recte haecce apostoli verba opponi Romanensibus, qui clericis coelibatam imponunt. Quod vt euitent talum, in omnes equidem se vertunt partes, sed frustra. Nonnulli namque cum AMBROSIO, de *dignitate sacerdotali cap. 4.* haec verba exponunt de spiritali coniugio episcopi cum ecclesia: sed sermo est de tali vxore, ex qua liberos suscipere queat, quorum educationi rite inuigilare teneatur, *vers. 4.* Alii in praeterito haecce verba capiunt, hoc sensu: *qui vnus vxoris vir fuit*, hoc est, qui ante ordinationem non plures, sed vnā tantum habuerit vxorem. Sed cum reliqua requisita episcopi citra controuersiam de praesenti tempore accipienda sint, nulla nos ratio cogit, cur hoc de praeterito intelligamus. Nec meliora sunt, quae alii, vt hinc se expediant, adferunt. conf. GEORGIUS CALIXTUS, *trakt. de coniugio clericorum &c.*

** Immo *ἐγκράτεια* eousque a nonnullis extenditur, vt is vere *ἐγκρατῆς* dicatur, non tantum, qui intemperantiam & libidinem coercere queat, sed & in linguam, & manus, & oculos, imperium exerceat, ne quid, quod a castitate alienum, admittat, vt THEOPHYLACTUS ad *b. I. commentatur*. Legi etiam merentur, quae hac de re differit CLEMENS ALEXANDRINUS, *lib. 3. Strom. p. 450.*

§. XXIII.

Deinde & *νηφάλειον* esse cupit ecclesiae doctorem apostolus. Quae vox, etsi de corporis potius, quam mentis sobrietate hic capienda sit, * hanc tamen connotat, quemadmodum & sobrietatem ac vigilantiam coniungit Petrus, *1 ep. V, 8.* Ebrietas nimirum obstat vigiliis, & corda prae grauat. *Luc. XXI, 34.* Cumque grauissimum sit ebrietatis vitium, ** *Eph. V, 11. seqq.* a quo omnes christiani maxime alieni esse debent, *Eph. V, 18.* eo magis hoc ecclesiae doctori *** fugiendum esse, palam est, quo minus & cum fructu & cum dignitate, muneri sacro praeesse potest, qui eidem est deditus.

* CHRYSOSTOMUS hanc vocem exposuit per *vigilantem*, qui non solum sui, sed & reliquorum, curam habeat quo pacto & ERASMUS, & THEODORUS BEZA, alique, eandem interpretantur. Vltior tamen significatio est, qua *sobrietatem* denorat, quo pacto eam hic capiendam esse, oppositum etiam, *πάρονος*, docet. Interim sobrietatem cum vigilantia coniunctam esse, nec sui aut aliorum rite curam gerere posse, qui non etiam sic sobrius, res ipsa docet.

** Id quod & gentiles fatentur. Recte SENECA: *multa faciunt ebrii, quorum postea sobrios pudes: epist. 84.*

*** conf. CASPAR ZIEGLERUS, de *episcopis, lib. 4. cap. 5.* vbi ex instituto de sobrietate & temperantia episcopi differit.

§. XXIV.

Vult quoque, eundem esse *σωφρονα modestum*, vt nonnulli volunt,

Ο Ο Ο Ο 2

lunt, vel vt alii *moderatum*, qui adfectum teneat imperium, quod quam necessarium sit, deinceps dicetur. * Sed *κόσμιον* quoque, qui decori sit studiosus, & in externis moribus ita compositus & ornatus, ne quid admittat, quo offendant alios, aut contemptum sibi attrahat: ** *φιλόξενον* denique, seu *hospitale*, cum hospitalitas, pro istorum temporum conditione, charitatis erga alios documentum esset longe luculentissimum, 1 *Petr. IV, 9. Rom. XII, 13. Ebr. XIII, 2. ****

* §. 30. *seqq.*

** Et hac de re deinceps dicetur, §. 40. *seqq.*

*** Dictum hac de re supra, *part. 2. cap. 3. sect. 4. §. 17.*

§. XXV.

Virtutes hae sunt praecipue, quibus ornatum ecclesiae doctorem esse oportet, quibus vitia quoque subiungit apostolus, quae maximo pere & summo fugere studio debet. Serio itaque praecipit, ne sit *πάροικος*, * quod *vers. 8.* explicat: *μη̄ ὄνω πολλῶν προσέχοντας*, vitium sobrietati & temperantiae oppositum designaturus; neue sit *πλήκτης*, ad iniurias re ipsa pariter ac verbis aliis inferendas pronus, *ἀλλὰ ἐπιεικής, aequus, mitis, lenis*, qui stricto iuri aequitatem praeferat, & de suo potius cedat, quam rigorem vrgeat, tantum abest, vt ad violenta & aspera statim progrediatur. Quorsum & pertinet, quod porro contendit, eum debere esse *ἀμαχον, litium abstinentem*, quod repetit, 2 *Tim. II, 24.* & Christus ab omnibus christianis requirit, *Matth. V, 40. seqq.* ** Denique, & *μη̄ αἰχροκερδῆ & ἀφιλάργυρον* ecclesiae doctorem iubet esse apostolus. Quibus vocibus licet vnum idemque denotari videatur vitium, recte tamen distinguuntur, *** cum turpis lucri cupidus equidem sit avarus, sed non vice versa, omnis avarus statim turpis lucri sit cupidus. Omnem ergo auaritiam, tum crassio rem, tum subtiliorem, a verbi diuini ministris procul remotam voluit. *

* CHRYSOSTOMVS equidem & THEOPHYLACTVS vocem *πάροικος* exponunt per ὑβριστήν, qua voce homo ferox, aut ex vino ad iniuriam & contumeliam inferendam paratus, denotatur. Sed effectum temulentiae cum causa simul hac ratione exprimere volunt.

** *Exempla*, grauciter inquit ZIEGLERVS, veteris ecclesiae, & eorum maxime, qui insigne in ea nomen meruerunt, & pro luminibus habentur, quoties insucor, toties fixus animo haeret dolor, inuentos inter eos fuisse, qui inuidia, aemulatione, ira, contentione, supplantatione, inimicitia, hostilitate, odio inflammati, ipsam saepe turbauerunt ecclesiam, suisque offcibus perciti, scandalum maximo cum proximi damno dederunt. Perquam celebres eadem aetate fuerunt Ioannes Chrysostomus, Theophilus Alexandrinus, & Epiphanius, Cypri episcopus. Sed pudes referre, quantae inter eos sese exercuerint simultates, & quam acerbe se inuicem insectati fuerint: de episcopis, lib. 4. cap. 10. in quo ex instituto de eo agit, quod episcopus non debeat esse contentiosus, nec inimicus, nec irreconciliabilis. conf. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, lib. 2. digress. in 1 ad Tim. digressione 8. in qua sicut episcopum seu clericum litigiosum.

* Nullum

*** Nullum itaque hinc peti argumentum pro illorum sententia potest, qui τὸ κισσοκερδή, 1 Tim. III, 3. ab aliena manu irrepisse putant, cum ἀσχοκερδή; & ἀφιλάργυρος vnum idemque sint. Namque, quod differant, ex dictis patet. Hinc & non obstat, quod in quibusdam codicibus Graecis, interpreteque Syro & Latino, vox ἀσχοκερδή non inueniatur. Hoc enim inde fieri potuit, quod perperam voces istae pro synonymis haberentur.

* Quam graue, quamque foedum sit auaritia vitium, aliunde constat. Dolendum itaque, sacri ordinis viros adeo ab eo alienos non esse, vt nihil frequentius clericis obiiciatur, quam auaritia. conf. SALVIANVS, *contra auaritia*m, speciatim *clericorum*, in operibus eius p. m. 190. seqq. Sequitur inde etiam, negotiationem indecoram esse dignitati pastoralis, nisi forte nonnullos, vt pastores paganos, necessitas cogat, frumentum & pecora ad sui sustentationem vendere. Hinc & Paulus prohibet, ne se implicet ταῖς τῷ βίῳ πραγματείαις, 2 Tim. II, 4. add. ZIEGLERVS, l. c. lib. 4. cap. II. § 12. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, lib. I. digress. 15. & 16. in priorem epist. ad Timoth.

S. XXVI.

De virtutibus episcoporum doctorumque absolutis, ad ductum apostoli haec tenus diximus: nunc de iis etiam quaedam adiungit, quae certum respectum ad externa quaedam inuoluunt. Vult itaque episcopum esse, ἰδὴ οἴκῃ καλῶς προϊστάμενον, qui domui suae rite praesit, operam praesertim nauet, vt liberi recte instituantur in pietate & commonefactione domini, Ephes. VI, 4. Cuius rei rationem praegnantissimam reddit ipse apostolus vers. 5.* Et sane per suam imprudentiam, omnium ludibrio se exponit, qui hominibus persuadere cupit, se ecclesiae, quae est domus Dei, 1 Tim. III, 15. rite praeesse posse, cum tamen suae ipsemet praeesse domui nequeat.

* Eleganter BERNHARDVS; miror audaciam plurimorum, quos videmus de suis vineis non colligere, nisi spinas & tribulos, vineis tamen cunctis ingerere se non vereri: serm. 30. in Cantic.

S. XXVII.

Huc & illud pertinet, quod non debeat esse νεόφυτος, recens implantatus, tum respectu religionis christianae, ad quam forte conuersus fuit, tum respectu eorum, quae, vt quis rite ad officium eiusmodi sacrum praepararetur, requiruntur. Non de naturali ergo, sed de spirituali aetate* hoc loquitur Paulus, dum ecclesiae doctorem non amplius puerum aut iuuenem, sed virum & patrem esse cupit, qui filios spirituales per verbum veritatis generare queat, 1 Cor. IV, 15. 1 Ioan. II, 13. Rationem praegnantem adicit: ἵνα μὴ τυφωθεῖς εἰς τὸ κρῖμα ἐμπέση τῷ διαβόλῃ. Facile namque instantur, qui subito ad honores perueniunt.**

* Quod enim ad aetatem naturalem attinet, iuuenes ab hoc officio non plane excludi, constat ex 1 Tim. IV, 12. Qua de re deinceps dicitur. Vox νεόφυτος etiam eleganter quadrae mueri episcopali adiuuendus esse, variis veteris ecclesiae canonibus sancitum fuit: vbi; ZIEGLERVS, de episcopis, lib. 2. cap. 4 § 73. p. 368. seqq.

* *Κρίμα* itaque *διαβόλου*, seu *iudicium diaboli*, est poena, qualis diabolo euenit, qui de caelo deiectus est, 2 *Petr.* II, 4. nempe ob superbiam, *Ecclesiast.* X, 15. conf. HUGO GROTIUS, ad *b. l.* Alii calumniatorem in genere intelligunt, sed prior videtur praeferenda interpretatio.

§. XXVIII.

Eodem denique spectat, quod subiungit: *δὲ γὰρ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἑξωθεν*, hoc est, ab iis, qui non sunt in ecclesia. vid. 1 *Cor.* V, 12. 13. 1 *Thessal.* IV, 12. Vitae namque antea actae quoque habenda est ratio. * Quod apostolus grauiissima ratione probat: ne incidat *εἰς ὀνειδισμόν*, ne aliquando ei exprobetur vita prior, & ita contumeliis notatus quaerat se vicisci, quo ipso incidere potest *εἰς παγίδας διαβόλου*, qua loquendi formula omnes peccandi occasiones denotantur. conf. 1 *Tim.* VI, 9. 2 *Tim.* II, 26.

* Non itaque, quod hic apostolus dicit, idem est, ac quod antea dixerat, eum debere esse irreprehensibilem. Irreprehensibilitas enim illa ad statum praesentem, testimonium autem bonum, quod *κατὰ τῶν ἑξωθεν* habere debebat, praerogatum respicit. Cum enim etiam grauiissimi peccatores in numerum christianorum reciperentur, modo veram agerent poenitentiam, non tamen conueniebat ad episcopatum admittere, nisi tales, qui & ante conuersionem vitae honestae fama apud externos floruerant. Horum enim apud externos maior erat auctoritas, adeoque & ad illorum plus conferre poterant conuersionem.

§. XXIX.

Et haec quidem episcopi doctorisque ecclesiae requisita, quae praeeunte apostolo exposuimus, ita comparata sunt, vt, si quis iis instructus non sit, & nihilominus munus sacrum seu doctoris officium suscipiat, contra leges diuinas grauiissime peccet, simulque imprudentiae summae notam merito incurrat. Inter prudentiae enim regulas vniuersalissimas, omniumque consensu adprobatas, hanc haud vltimam esse, quod nemo quidquam, quod vires suas superat, seu ad quod aptus non est, in se suscipere debeat, supra docuimus. * Ea autem, quae enarrauimus, doctoris ecclesiae requisita, si ad munus eiusmodi administrandum non essent necessaria, iis episcopum praeditum esse debere, non dixisset apostolus.

* *cap.* I. §. 7.

§. XXX.

Supereft, vt de prudenti adfectuum regimine aliquid dicamus, quod vel maxime in ecclesiae doctore requiritur, si suo rite fungi officio velit, & in quo pars haud vltima prudentiae pastoralis consistit. Quorsum & nonnulli referunt, quod apostolus episcopum iubeat esse *σωφρονα*. * Id vero cum ad omnes omnino adfectus pertineat, quorum

modera-

moderamen omnibus christianis incumbit, in zelo tamen, & mansuetudine, quae zelo quodammodo opponitur, praecipue se exerit, ne ille in iram aut odium vituperabile, haec in nimiam degeneret lenitatem.

* vii dictum § 4.

§. XXXI.

Zelum diuinum in pastore in laude poni, patet exemplo Christi, *Ioan. II, 17.* Pauli, *2 Cor. XI, 2.* Apollos, *Actor. XVIII, 25.* aliorumque.* Accedit, quod zelus, qui laudabilis est, cum amore coniunctus sit, vnde defectus zeli quandoque arguit defectum amoris.** Ex zelo itaque & summum studium oritur, quo pacto vox *ζηλῶτε* vsurpatur, *1 Cor. XIV, 1.* & conatus quiduis potius patiendi, quam perdendi id, quod concreditum nobis, quodue amore sincero prosequimur, cuiusmodi quid omnino in pastore requiritur. conf. *Ioan. X, 12.*

* Pluribus hoc comprobatur, & totam hanc tractationem illustrat GEORGIVS NITSCHIVS, Gothanarum ecclesiarum supremus antistes venerabilis, in commentatione, cui titulum fecit: *Mytha feruidus, seu disquisitio theologica de zelo, quo minister ecclesiae in suo calere debet officio, &c.*

** conf. quae supra diximus, *part. I. cap. I. §. 21.*

§. XXXII.

Sed, ne quis hic fallatur, & iram carnalem pro zelo legitimo vendit, attendendum est ad principium veri zeli, quod est amor sincerus Dei, & hominum aliorum, quorum salus nos sollicitos tenet. Vnde apostolus: *ζηλω γὰρ ὑμῶν θεῷ ζηλω*, Dei zelo, *2 Cor. XI, 2.* Hinc & non naturae, sed gratiae effectus est, a spiritu accensus, *2 Chron. XXIV, 20.* Multum itaque diuersus est hic zelus a naturali quodam impetu, licet forte intentio non adeo mala cum eo coniuncta sit, *Luc. IX, 55.* Est quoque legitimus zelus cum scientia & cognitione coniunctus, nec nisi re bene cognita & explorata erumpit, cum falsus haud raro ex ignorantia procedat, *Rom. X, 2. Gal. I, 14.* Plane vero execrabilis est ille zelus, qui non ex studio promouendi gloriam Dei aliorumque salutem, sed honorem suum, commodumque proprium tuendi, aut amplificandi, proficiscitur, qualis erat zelus Phariseorum, *Matth. XXIII, 15.* conf. *Actor. XXIII, 12. seqq.*

§. XXXIII.

Attendendum nimirum etiam est ad obiectum zeli, quod est gloria Dei & aliorum hominum salus. Quae ergo huc faciunt, promouere, remouere contra, quae iis repugnant, annicitur, cuiusmodi sunt mala quaeuis tum doctrinae, seu errores, tum vitae, seu peccata, *Exod. XXXII, 19. 20. Num. XXV, 7. 9. Ios. XXII, 11. seqq.* Eodem sensu dicitur, *zelum*

lum diuinum versari circa domum Dei, *Ioan. II, 17.* tum vt erigatur & aedificetur, *2 Sam. VII, 2.* tum vt incolatur & habitetur, *Psal. XXVII, 4.* denique, ut purgetur ac reformetur. *Ioan. II, 15. 16.*

§. XXXIV.

Res ipsa & generatim natura atque indoles adfectuum postulat, vt iusta hic obseruetur proportio, neue modum excedat zelus. Studium sane diuini nominis gloriam promouendi limites non habet, sed vltra tendit. In quantum zelus autem vt adfectus consideratur, limitibus certis circumscribendus est, cum modus in adfectibus excedens non diuinus sit, sed corruptae naturae documentum.* Diuersa quoque cum sint zeli obiecta, diuerso etiam gradu se exerere debet, cum alia maiorem indignationem promereantur, alia minorem.

* Et ita capienda sunt, quae docet IO. HOORNBECKIUS, qui ceteroquin haud contemnenda hac de re profert, & quorum nonnulla nobis vsui fuere, *ibool. pract. lib. 8. cap. 10. p. 125.* dum dicit: quod zelus diuinus nullum sibi, nisi quem Deus, modum constituat, semperque vltra progrediatur, & nitatur alios superare atque seipsum, &c.

§. XXXV.

Qui diuino zelo inducti aliquid suscipiunt, ita etiam se gerunt, ne immemores sint charitatis, immo vt haec vbiq; eluceat; nec modestiae, ne in facta aut verba indecora zelus erumpat; reuerentiae denique erga maiestatem Numinis, ne quid ea indignum admittant. Atque ex hisce, vt & reliquis, quae haecenus diximus, quinam veri falsiue zeli sint characteres, intelligere licet: quibus adhuc addendum, verum atque diuinum zelum esse vniformem, seu quouis statu, tempore & conditione semper eundem, expertemque omnis *προσωποληψίας*, *Iacob. II, 1.* Quod in falso atque carnali zelo, aliter se habet. conf. *2 Reg. X, 28. 31. Gal. IV, 17.**

* Hisce plures adhuc falsi & falsi characteres addi possent, sed legi de illis meretur IO. HOORNBECKIUS, &c.

§. XXXVI.

Non minus in ecclesiae doctoribus laudatur *mansuetudo*, quae zelum quodammodo temperat. Denotat enim mansuetudo moderamen aliquod adfectuum, qui vitiis & pertinacia hominum facile concitari poterant, speciatim irae. Cum vero mansuetudo ab omnibus hominibus exigatur, *Tit. III, 2.* multo magis a doctore ecclesiae requiritur, idque exemplo ipsius Christi, *Matth. XI, 29.* add. *2 Tim. II, 24.* Estque in improbis & impenitentibus corrigendis, alliciendisue, ad concordiam alendam, & schismata euitanda, virtutis huius fructus longe amplissimus. Vnde, in *mansuetudine esse sapientiam*, recte pronuntiauit Salomoh, *Prouerb. XIX, 11.* add. *Iacob. III, 13.*

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Ne vero & hic a recto aberremus tramite, de tali nos hic loqui mansuetudine, obseruandum, quae sit fructus gratiae. Vt enim ira est opus carnis, ita inter *fructus spiritus* collocatur *mansuetudo*, & *longanimitas*, *Gal. V, 22.* conf. *Gal. VI, 1.* *1 Cor. XIII, 4. 5.* *2 Tim. III, 10.* *Ephes. IV, 2.* Hinc naturalis lenitas & timiditas, multo magis peccatorum ex intuitu proprii commodi orta tolerantia, frustra speciem mansuetudinis christianae mentiuntur.

§. XXXVIII.

Verfatur mansuetudo ista circa res omnes, omnesque homines, qui ad iram ac indignationem aliquem concitare poterant. Hinc generatim quoslibet Christianos Paulus vult esse *πάσαν ἐνδουκήμενος πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους*, *Tit. III, 2.* conf. & *1 Thessal. V, 14.* Ita quidem vt iniuriis aliorum non commoueantur, aut irriterentur, aliorum contra defectus & infirmitates patienter ferant, *Gal. VI, 1.* idque omni tempore, *2 Tim. II, 24. 25.**

* Queritur, quinam hic intelligantur per τὴν ἐνδουκήμενος? Obseruatur: que nonnulli, in quibusdam codicibus versionis vulgatae addi vocem *veritati*: vt speciatim, qui per errores doctrinae verae se opponunt, intelligantur. Sed, cum haec restrictio in textu graeco non habeatur, non est, vt haec nos morentur. Res ipsa equidem & contextus docet, apostolum loqui de haereticis sui temporis, quibus ita obuiam ire debeat episcopus, ne tamen mansuetudinis sit immemor, idque recte obseruat IO. ANDREAS QVNSTEDIVS, in *etlica pastorali mon.* 40. p. 262. Nihil tamen obstat, quo minus simul ad homines, quorum improbi mores sunt, hancce vocem extendamus, quod AVGVSTINVM fecisse, idem auctor indicat, addita ratione: *cum paucissimi contradicant linguis, plurimi male viuendo.*

§. XXXIX.

Quemadmodum vero in mansuetudine pariter ac in zelo obseruanda est proportio, ita, ne per eam iusto zelo quidquam decedat, dispiciendum; quod quidem seueritatis ac lenitatis temperamentum longe difficillimum esse, iam pridem viri harum rerum periti iudicant. Verae autem mansuetudinis, & lenitatis vituperabilis, quinam characteres sint, ex dictis colligere licet. Id saltem addendum, etsi vera mansuetudo haecenus vniformis sit, quod ad omnia se extendat, magis tamen se exerit in iniuriis & incommodis ad nos ipsos spectantibus, vt contra in iis, quae ad gloriam Dei & aliorum salutem pertinent, zelo iusto suum concedit locum, quod plerumque in lenitate vituperabili aliter se habet.

§. XL.

Vt reliqua denique persequamur, quae requiruntur, vt pastor

BVD. TH. MORAL.

Pp pp

eccle-

ecclesiaeque doctor, suo rite praeesse muneri queat, decori quoque, atque aetatis, immo & corporis eiusque virium, hic habenda est ratio. Et ad *decorum* quidem quod attinet, Paulus ipse episcopum iubet esse *κόσμιον*, 1 *Tim. III.*, 2. quam vocem de decoro, seu *de eo, quod decet*, recte capiunt praestantissimi interpretes.* Cumque decori pro diuersis hominum statibus diuersa sit ratio, quoad pastores tamen, doctoresque ecclesiae praecipue in grauitate consistit,** quam, memores vbique dignitatis & excellentiae officii sui, sedulo seruare debent. Sunt enim *sal terrae, lux mundi*, *Matth. V.*, 13. 14. interpretes, internuntii, & *legati Numinis*, 2 *Cor. V.*, 20. *serui Christi*, 1 *Cor. IV.*, 1. Nihil ergo factis, dictis, gestibus, admittere debent, quod persona ista, quam sustinent, indignum sit.

* Sic HUGO GROTIUS interpretatur: *qui omnia facit κατὰ τὸ πρέπον*, ad b. l. et demone collimat versio B. LUTHERI. Vulgatus reddit: *ornatum*, quia compositi mores sunt maximum hominis ornamentum, iudice B. IO. GERHARDO, *loc. de ministerio*, §. 238. Censent HIERONYMVS, *ep. 87.* ad *Occasum*, vbi ex Cicerone docet, ornatum vocari, qui decorum seruat in more, incessu, habitu, & sermone. Et haec sunt partes praecipue decori, vt alibi ex instituto docetur.

** Huc non immerito nonnulli referunt, quod diaconi, 1 *Tim. III.*, 8. iubeantur esse *αεισέλη* quae vox, etsi quandoque in malam partem accipiat, vt idem sit, ac *sumidus, edies. Simmodice grauis*, hoc loco tamen in laude ponitur, pro eo, qui est cum austeritate & modestia grauis, qui in verbis, factis, vita & moribus ita se gerit, vt reuerentiam quandam erga se in animis auditorum & spectatorum sibi conciliet, vt bene obseruat B. IO. GERHARDVS, *loc. de ministerio*, §. 288.

§. XLI.

Obseruari speciatim decorum, seu τὸ πρέπον solet in *gestibus, sermone, & vestitu*.* In quibus omnibus vt ecclesiae quoque doctor, ita vt decet, se gerat, par est. In gestibus scilicet, vt cum grauitate modestia eluceat;** in sermone, ne quid inconsiderate, improuide, intempestiue proferat, aut talia loquatur, quae animi leuitatem arguant;*** in vestitu, ne aut luxus aut vanitatis suspicionem sibi attrahat, vel sordidus videatur,* vel singularia sectando superstitionis** incurrat notam. Idque omnino prudentiae postulant leges, cum decori veri & christiani*** neglectus vitiorum variorum praebeat suspicionem, aliorumque hac ratione ludibrio & contemptui expositus ecclesiae doctor insigni saepius laborum suorum fructu se priuatum videat. Quo ipso cum ecclesiae damnum & incommodum attrahitur, hoc euitare, prudentiae est.

* *conf. elem. philos. pract. part. 3. cap. 5. sect. 1. §. 10. seqq.*

** Quo pacto decorum in gestibus, quorsum & incessus spectat, obseruandum sit, iam ipse docuit CICERO, *de officiis lib. 1. cap. 35. pag. 314.* qui summam rei in eo ponit, *ne quid (in iis) effoeminatum aut melle, aut ne quid durum aut rusticum sit.* Quo pacto cum omnium

omnium hominum morem comparati esse debeant, multo magis a sacri ordinis viris, quos clericos vacant, hoc requiritur. *Illorum episcoporum vitam detestabilem putas, inquit P-TRVS BLESSENSIS, quorum incessus erecta ceruice, quorum facies torna, struces oculi, minae terribiles, dominantes in clero, non forma gregis in populo, quorum Deus venter est, quorum vita in morte sepulta est, mendaces, vaniloqui, superbi, &c. epist. 15.* BASILIVM contra sine tristitia grauitate prae se tulisse, in *vita eius*, auctor est GREGORIVS NAZIANZENSIS, Et de CYPRIANO, Carthaginensi episcopo, diaconus eius PONTIVS refert: *quod ei grauis fuerit vitus & lactus, nec severitas iustis, nec comitas nimia, sed admixta utriusque temperies, ut esset ambiguum, ver ei plus, am diligi mereretur, nisi quod vereri & diligi mereretur, &c.*

* In sermone quoque τὸ πρῶτον seu decorum obseruandum esse, ipsimet agnouere gentiles. Hinc de eo praecipit CICERO, *lib. 1. de officiis, cap. 37.* Quid christianos circa sermonem deceat, paucis complectitur Paulus: *ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἡλεπτι ἡερτυμ- vos, Coloss. 1v. 6.* Id vero praecipua quadam ratione ab illis, qui reliquis vitae exemplum praere debent, requiri, res ipsa docet, add. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib. 2. cap. 7. p. 275.* vbi & de reliquis decori pastoralis partibus agit.

* Per vestitum quoque animi vitia prodi, philosophis iam dudum obseruatum est. In eo itaque vt modestia & grauitas elucescat, operam dare, viri sapientis, multo magis autem episcopi est, ecclesiaeque doctoris. Recte constitutum fuit in concilio Carthagin. 4. *can. 45.* Clericus professionem suam & in habitu, & in incessu probet, & nec vestibus, nec calcamentis decorem quaerat: decorem, hoc est, elegantiam affectate nimis & delicate exultam. Tanta autem omni tempore quorundam clericorum fuit animi leuitas, per luxum & molliem in vestibus se prodens, vt eam per variorum conciliorum canones coeercere necesse fuerit: qua de re legendus, quem saepe citauimus, ZIEGLERVS, de *episcopis, lib. 4. cap. 7.* vbi de *episcopi habitu decenti*, agit, p. 47. *segg.*

* Quales clericorum vestes, si formam spectes, esse debeant, lege quadam vniuersali determinatum non est, nec determinari commode potest. Vsu tamen fere receptum est, vt vestitus illorum a vestitu reliquorum distinctus sit. Nec id reprehendendum, modo hoc non fiat ex earatione, quod sacerdotum veteris testamenti vestitus a reliquorum fuerit discretus, hoc enim nihil ad rem facit, sed quod per peculiare vestitus genus eo adduci debeant, vt, omni leuitate in vestitu euitata, decentem contra grauitatem sentiantur. Et hac quidem ratione receptam quilibet merito sequitur consuetudinem. Sed, qui certis vestimentorum generibus nescio quam sanctitatem tribuant, aut eum pontificis maxima insuper mysteria in iis quaerunt, vel omnem clericorum ἐξοχὴν in certo vestimentorum genere collocant, nihil aliud agunt, quam vt hypocriticam suam, ineptamque, immo ridiculam superstitionem prodant.

* Decorum enim vel verum, vel apparens, seu pseudo-decorum est. Illud nititur iudicio hominum sapientum, hoc iudicio hominum stultorum, vana quaeuis confectantia. Ad hoc pseudo-decorum pertinet etiam τὸ ἄξιον τῷ κῶσι, a quo homines christiani procul sunt remoti, iuxta monitum Pauli, *Rom. xii. 2.* Sapientia autem cum iterum vel diuina, vel humana sit, decorum, quod iudicio hominum diuina sapientia praedictorum nititur, hoc danum illud est, quod christianis proprium: de quo & illud Pauli: *καθὼς πρῶτον ἀγῶσι. Ephef. v. 3.* est intelligendum. *conf. & Phil. 1v. 8.* Cuius quidem decori fundamentum ipsae virtutes in animo latentes praebent, quae hac ratione per τὸ πρῶτον in verbis, gestibus, vestitu, aliaque ratione vim suam exerunt. Vade & sequitur, decorum verum non posse esse sine virtutibus: ceteroquin saltem hypocritam & virtutum quaedam est simulatio: qua de re alibi.

§. XLII.

Quod ad aetatem attinet, ea certis quidem annis circumscribi nequit, * cum quibusdam sapientia veniat ante annos. Timotheum Pp pp 2 quoque,

quoque, etsi iuuenem, episcopali praefuisse muneri, nouimus. *1 Tim. IV, 12.* Prudentiae interim est, non temere iuuenes, & qui per aetatem nondum idonei censentur, muneribus sacris praeficere, nisi plane nobis constiterit, virili prorsus robore eos praeditos esse: quemadmodum & imprudenter agit, qui suae aetatis, suarumque virium immemor, ipse eiusmodi officium affectat.

- * In iure quidem canonico, triginta anni praefiguntur, antequam quis episcopus fiat, quod tempus & pre-byterio praefinitur, *can. si quis dist. 28.* idque exemplo Chr. sti seruatoris, atque Ioannis baptistae, comprobari posse autumant. Eandemque legem annariam in Levitis veteris testamenti obseruatam fuisse, nonnulli colligunt ex *Num. iv, 3.* Verum, ut exemplum Christi, in hocce quidem capite, pro lege allegari nequit, ita aut ab ipso, aut ab apostolis annorum numerum in illis, qui ad verbi diuini ministerium eligendi sunt, determinatum esse, non legimus. Res tamen ipsa docet, caute admodum hic agendum, nec eligendos, qui per aetatis rationem, tam graue sacri muneris onus, sustinere nequeunt. *conf. 10. CONR. DANHAVERVS, theol. conscient. tom. 1. part. 2. sect. 2. dial. 3. p. 940. seqq. & 10. BRVNEMANNVS, in iure eccles. lib. 1. cap. 5. §. II. & quae B. SAM. STRYKIVS, ad b. l. annotauit, p. 78.*

§. XLIII.

Qui corporis insigni quodam vitio laborant, recte interdum & suis & ecclesiae rebus consulunt, si a sacro se abstineant munere. Namque & hoc est prudentiae, praesertim, si hac ratione ad finem officii consequendum parum idonei fuerint. Sed non semper, nec quodlibet corporis vitium obstat,* quo minus sacrum suscipere munus liceat, cum praestet ministerum carere oculo alterutro, quam ecclesiam idoneo ministro.

- * Corporis insigni quodam vitio laborantes non vocandos esse ad ministerium ecclesiasticum, sancitum est in iure canonico, *c. poenitentes, dist. 5. & in c. vlt. de vnoculo &c.* Suntque, qui legem Israeliticae *Leuit. xxi, 17.* datam, huc quoque trahunt. Sed, ut iuris canonici exigua apud nos est auctoritas, ita leges quoque particulares Israeliticae datas, nos hodie non amplius obligare nouimus. Sunt &, qui, per corporis defectus, *Leuit. xxi, 17.* indicatos animi vitia denotari contendunt. vid. *ABRAH. CALOVIUS, ad b. l.* Interim, ne temere & sine necessitate sacro muneri admoueamur, qui vitio insigni corporis laborant, res ipsa postulat, & prudentiae quoque leges exigunt. Facile enim fieri potest, ut impedimenta hinc oriuntur, quo minus singulis officii sui partibus cum fructu exoptato fungi queant, *conf. B. 10. GERHARDVS, loc. de ministr. eccles. §. 187. add. BRVNEMANNVS & STRYKIVS, l. c. p. 80.*

§. XLIV.

Idoneum itaque si quis se nouerit, ad doctoris munus in ecclesia obeundum, sique tum rite vocatus fuerit,* nihil aliud superest, quam ut de mediis, quibus ecclesiae & auditorum suorum aedificatio promoveri potest, rite adhibendis, sit sollicitus. Media vero haecce cum non alia sint, quam verbi diuini diligens tractatio, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* vnde a pascendo pastores dicti sunt, *1 Petr. V, 2. Ioan. XXI, 15. 16.* cum appli-

applicatione caute & circumspēcte instituenda, *1 Tim. V, 20. 2 Tim. II, 15.* vt & sacramentorum & clauium, ligantis atque soluentis, legitima administratio, *1 Cor. XI, 23. Ioan. XX, 22. 23.* hæc ipsa quoque ita adhibenda sunt, prout prudentiæ leges postulant, de quibus in sequentibus speciatim & ex instituto dicetur. Nec tamen negligenda est serua pro ecclesiæ conseruatione & incremento, oratio, cum *Paulus quidem seruat, Apollo irriget, sed Deus dat incrementum, 1 Cor. III, 6.* add. *Actor. VI, 4. IV, 29. Rom. I, 9. 10. 1 Cor. I, 4. Ephes. VI, 18.*

* Quo pacto vocatio legitima comparata esse debeat, dictum est supra *part. 2. cap. 3. sect. 8. §. 2. seqq.* Qua ratione autem prudenter vocatio oblata sit acceptanda, exponetur *cap. sequenti.*

§. XLV.

Nec defunt obstacula, per prudentiam e medio remouenda. Primo namque sæpius contingit, vt in muneris sui exercitio impediuntur ecclesiæ doctores, prohibeanturue aut libere docere euangelium, aut redarguere pertinaciter errantes, aut castigare improbos & refractarios. Quod cum non nisi a magistratibus, aut per magistratus fieri queat, non tantum precibus, vt Deus corda illorum ad meliora flectat, *1 Tim. II, 1. 2. 3.* & constantia, ne minis eorum statim cedamus, sed prudentia quoque opus est, ne intempestiuo zelo & rigore illos, qui veritatis dilatationem sufflaminare possunt, iritemus, doctrinæ contra sinceritate pariter ac vitæ innocentia eorum nobis conciliemus animos.

§. XLVI.

Deinde, ab aliis quoque, circa quorum emendationem ecclesiæ doctores laborant, obstacula oriuntur. Horum nonnulli cum omne consilium Dei de salute sua respuant, *Luc. VII, 30.* vt nulla amplius spes eos lucrandi superfit, obseruanda est regula Christi: *ne date rem sacram canibus, neue margaritas vestras porcis apponite, Matth. VII, 6.* Ad reliquos vero quod attinet, de quibus spes aliqua superest, obstacula, quæ conuersionem impediunt, diligenter inuestiganda, qualia sunt varia præiudiciorum genera, itemque vitia quæuis, præsertim dominantia, quæ aut pro vitiis non habent, aut ea se exuere non posse putant, itemque, quæ quibus fere hominum status vitæque genus quodlibet secum vehunt, impedimenta, *Luc. XIV, 18. 19. 20.* Hæc tum similiaue obstacula, postquam detecta sunt, argumentis solidis, ex scriptura sacra petitis, indoli & captui cuiusuis accommodatis, solerter remouenda sunt. Id namque prudentiæ opus est.

CAPVT TERTIVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA,
ET PASTORALI IN SPECIE.

Σύνοψις.

In munere sacro rite suscipiendo unusquisque prudenter sese gerere debet, §. I.
 Vocatio scilicet ad illud patienter expectanda, §. II.
 oblata non temere recusanda, §. III.
 caute tamen acceptanda, §. IV.
 Sacri muneris administratio officio docendi, & administrandi sacramenta, absoluitur, §. V.
 Docendi officium, generatim spectatum, itidem variis constat partibus, §. VI.
 speciatim consideratum, tum in concionibus, tum in catechisationibus, peragitur: catechisationum necessitas, §. VII.
 Prudentia monita circa catechisationes rite instituendas: tractanda scilicet in illis esse tantum maxime necessaria, §. VIII.
 ad indolem & captum discipulorum omnia esse accommodanda, §. IX.
 non tantum memoriam, sed etiam primis intellectus habendam esse rationem, §. X.
 operam dandam, ne quis temere a subeundo examine catechetico deterreatur, §. XI.
 cuncta denique ad vitæ christianæ praxin dirigenda, §. XII.
 Concionum sacrarum utilitas, & necessitas, §. XIII.
 Quid generatim de illis iuxta prudentiæ leges observandum, §. XIV.
 Supponitur, oratorem sacrum ipsum orationis suæ esse auctorem, §. XV.
 Quid speciatim itaque iuxta prudentiæ præscriptum observandum, circa textus explicandi electionem, §. XVI.
 circa dispositionem, §. XVII.
 & explicationem, §. XVIII.
 item, circa applicationem ad statum auditorum, §. XIX.
 & denique circa stylum, §. XX.

circa quem & specialius adhuc quædam ex prudentiæ legemonentur, §. XXI.
 Quænam circa pronuntiationem, & actionem, seu gestus, observanda, §. XXII.
 Didascalicum officium, speciatim ita dictum, excipit elenchicum, cuius demonstratur necessitas, §. XXIII.
 Quo ut prudenter quis fungatur, dispiciendum, quoniam vadarguendi: quid circa hæreticos videntes & absentes observandum, §. XXIV.
 item, circa præsentos, §. XXV.
 Distingueri quoque sunt a seductoribus seducti, §. XXVI.
 In quo vera & genuina ratio elenchi consistat? §. XXVII.
 Ut prudenter elenchus instituat, debet dirigi spiritu veritatis, mansuetudinis, relique divini, §. XXVIII.
 Loci quoque, & temporis, aliarumque circumstantiarum est habenda ratio, §. XXIX.
 In publico elencho certi observandi gradus, §. XXX.
 Interdum etiam adhibendum esse elenchum nominalem, §. XXXI.
 non tamen temere, nec sine summa necessitate, §. XXXII.
 Quotuplici ratione in officio elenchico contra prudentiæ regulas peccatur, §. XXXIII.
 Officium paeduticum in quo consistat? §. XXXIV.
 eius necessitas: item quo animi affectu, & erga quos administrandum sit, §. XXXV.
 ad regentes scilicet præcipue pertinet, §. XXXVI.
 Quænam circa illud observanda prudentiæ monita, §. XXXVII.
 Quotuplici ratione contra ea peccatur, §. XXXVIII.

Epauer-

Epanorthosis in quo consistat, eius necessitas: quo animi adfectu, & erga quos instituenta, §. XXXIX.

Quo pacto prudenter in ea versandum, si nobis res sit cum irrogenitis, §. XL. item, cum illis, qui ex infirmitate lapsi sunt, §. XLI.

In causis quoque peccatorum inquirendum: an omnia omnium hominum peccata redarguenda? §. XLII.

Quenam porro circa peccata ipsa observanda prudentiae monita, & quidem, si occulta sint? §. XLIII.

item, si sint manifesta, §. XLIV. Cum primis in delictis, quibus ipse pastor laesus est, redarguendis, cause admodum versandum, §. XLV.

Circa modum epanorthoseos quanam observanda, §. XLVI.

Certi quoque & hic observandi sunt gradus, §. XLVII.

Quotuplici ratione contra haec prudentiae monita peccetur, §. XLVIII.

Officii paracletici necessitas; in quo consistat, quae animi adfectu ad illud accedendum, §. XLIX.

Quanam solatio evigendi? §. L.

Quidnam speciatim circa afflictiones spirituales & temporales observandum, §. LI.

Prudentiae monita circa argumentorum, quae adhibentur, selectum, & applicationem, §. LII.

Quotuplici ratione contra haec prudentiae monita peccetur, §. LIII.

Non tantum totius ecclesiae, sed singulorum quoque eius membrorum in officio pastoralis habenda est ratio, §. LIV.

Qua ratione hoc fieri debeat, §. LV.

Reliqua huc spectantia summatim indicantur, §. LVI.

Ad alteram pastoralis officii partem, quae in legitima sacramentorum consistit administratione, sit transitus, cui nonnulla de eius solutio & ligante praemittenda, §. LVII.

Quidnam absolvendi? §. LVIII.

quibus contra absolutio deneganda? §. LIX. circa peregrinos quid observandum, §. LX.

item, circa modum absolutionis, §. LXI.

ut & circa sigillum confessionis, §. LXII.

Excommunicationis ratio & indeles in quo consistat, §. LXIII.

est vel minor, §. LXIV.

vel maior, §. LXV.

quanam circa minorem excommunicationem observanda prudentiae monita, §. LXVI.

Quid factu opus, si quis, per rumorem delatus, facinus neget, aut coram ecclesiae ministro fateatur, quod coram iudice negat, aut, si quis neget, cuius minister ecclesiae aliunde certus est, §. LXVII.

Quotuplici ratione & hic tum contra leges divinas, tum contra prudentiae regulas peccetur, §. LXVIII.

Quanam circa baptismi administrationem ex prudentiae praescripto sint observanda: speciatim quanam baptizandi, §. LXIX.

Occasio infantes baptizandi non temere negligenda: quid factu opus, si incertum, an infans baptizatus sit? §. LXX.

Circa baptismum adultorum quid observandum? §. LXXI.

itemque, circa formam & materiam baptismi? §. LXXII.

ut & circa susceptores seu patrinus, §. LXXIII.

& denique, circa ritus baptismales, §. LXXIV.

In sacrae coenae administratione dispiciendum, ne admittantur indigni, §. LXXV.

Quo pacto circa contemptores sacrae coenae versandum, §. LXXVI.

Quid de illis censendum, qui praeter culpam suam sacrae coenae usu priuantur, §. LXXVII.

Circa materiam, formam, & ritus sacrae coenae, quid observandum? §. LXXVIII.

Sex generatim quoque caeremoniae & ritus ecclesiastici hic in censum veniunt, §. LXXIX.

Quid ex prudentiae praescripto, si aut novi ritus introducendi, aut veteres abrogandi sint, observandum, §. LXXX.

Speciatim cauebit pastor, ne ritus sacri in superstitionis occasionem arripiantur, §. LXXXI.

aut ne luxui, ambitioni, alii que cupiditatibus mortalium inferantur, §. LXXXII.

§. I.

VT quis doctoris pastorisque munere rite in ecclesia fungi queat, necesse est, vt non tantum dotibus necessariis sit instructus, sed vt rite quoque sit vocatus. Hoc vero vt nunc, ceu euictum alibi, * ex *Ierem. XIV, 15. XXIII, 21. XXVII, 15. Ioan. III, 27. Rom. X, 15.* supponimus, ita paucis, quo pacto circa vocationem prudenter quisque se gerere debeat, exponere, huius loci est.

* *part. 2. cap. 3. sect. 8. §. 2. seqq.*

§. II.

Primo itaque vocatio ad doctoris munus patienter est expectanda. * Hoc requirit indoles & natura, immo ipsa vox, *vocationis*. Qui enim sua sponte venit, non vocatur. Idque exemplis etiam virorum diuinorum, quae in scriptura sacra occurrunt, Mosis, prophetarum, & apostolorum comprobari potest. Sed prudentia quoque hoc requirit, quia, qui ita expectat vocationem, inde, si & reliqua conspirent, de voluntate diuina eo certior esse potest, qua in re maximum contra quaeuis aduerfa inuenit praesidium.

* Nec obstat locus *1 Tim. III, 1.* Istud enim desiderium, de quo ibi apostolus loquitur, vt sanctum est & spirituale, ex sincero Numinis amore ortum, & tantum ad eius gloriam amplificandam, aliorumque salutem promouendam, comparatum: ita non potest non coniunctum esse cum humillima subiectione, qua quis diuinae voluntati se submittit, & diuinam patienter expectat vocationem. Quaei equidem solet, an omnis petitio a vocatione abesse debeat? Suntque, qui existimant, quae legitime quaerenti offeratur, non pro illegitima habendam vocationem vid. *IO. LVD. HARTMANNVS, in pastoral euangel. lib. 1. cap. 7. §. 1. pag. 115.* Nec abnuo, eiusmodi rerum statum quandoque esse posse, vbi non sit nefas, legitimo modo vocationem petere, si v. g. nemini aliis ad tus ad munus sacrum concedatur, animusque ab omni prauo defectu sit immunis. Interim tutius & prudentius agit, qui, quantum fieri potest, ab omni petitione abstinere, cum de vocatione sua, quod diuina & legitima sit, tum eo certior esse queat.

§. III.

Nec tamen temere vocatio oblata recusanda. Quod de illis praecipue intelligendum, qui nondum in officio publico sunt constituti. Qui enim ab vno officio ad aliud vocantur, nisi grauissimae rationes mutationem suadeant, vocationem recte repudiant. * Sed illi quoque, qui in officio publico non sunt constituti, recte prudenterque vocationem recusant, cum muneri, quod illis offertur, sustinendo, vires illorum non sufficiunt, aut vocationi vitium adhaeret, vt non tam diuina, sed ex humano consilio profecta, censeatur. Haec autem omnia si rite se habeant, nullaque adsit praegnans ratio vocationem recusandi, eam acceptare & officii est, & prudentiae. Officii quidem, quia Deo vocanti est obediendum. *conf. Exod. IV, 10. 11. Ionae 1, 23. Ef. VI, 8.* Prudentiae, quia

quia nulla occasio, quae Deus in nos contulit dōna, in aliorum iterum vſus diſpenſandi, eſt pratermittenda. Qui vero ob cauſas in ſe pravas ** vocationem recuſant, ne digni quidem ſunt, qui hic in cenſum veniant.

* Non plane nefas eſſe, vt ab vno officio ad aliud quis tranſeat, conſtat. Interdum namque eccleſiae hoc requirit ſalus: nec pratermittenda occasio, plures ad ſalutem aeternam perducendi. Si ergo vberior campus, in alia eccleſia regnum Chriſti amplificandi, verbi diuini miniſtro aperiat, quam in ea, cui haecenus praefuit, perperam ageret, ſi Deo alioſum vocanti obedire nōllet. Quo ipſo tamen illis, qui commodorum huius vitae intuitu, ab vna eccleſia temere ad aliam tranſuolant, neſcitum patrocinaſur. Certum namque, hoc non recte, nec prudenter fieri, ſi gloriae diuini Numinis amplificatio, & regni Chriſti dilatatio hoc non aperte ſuadeat. Sequitur inde, nec ad incommoda quaedam ſubterfugienda, nec ad collegae, moribus parum compoſitis praedicti, praefentiam declinandam, aut ob ingratos ac immorigeros auditores, mutationem temere ſuſcipiendam. Aliter tamen ſentiendum, ſi omni proſus fructu careat labor, rite & diligenter in eccleſia quadam ſuſceptus.

** e. g. ob minus pingue ſalarium, ob laborum difficultatem, ob periculorum magnitudinem, &c. Quod ſi quaeras, an inuitis & reluctantibus, ex quacunque demum hoc fiat cauſa, ſacrum munus imponendum ſit? id minime conſultum exiſtimauerim. Spontaneam enim ſequelam a nobis exigit ſeruator, *Matth. x. 37. 38.* ſeruitiaque coacta Deo non placent, *Pſalm. cx. 3. 1 Petr. v. 2.* Ad exempla eorum, quos Deus & eccleſia renitentes etiam ad officia ſacra adhibuiſſe videntur, vt Moſis *Exod. 1v. 1. 11.* Ieremiae *cap. 1. 6. 7.* Ionae *III. 1.* facile reſponderi poteſt. Agit hac de re ex inſtituto CASP. ZIEGLERVS, in commentatione ſupra iam laudata, de *clerico renitente.*

§. IV.

Interim caute tamen vocatio acceptanda. Considerandus ſcilicet ſcopus & conſilium vocantium cum ipſa vocatione, ne quid vitii ſubſit, ſpeciatiſim, num absolute, an ſub conditione offeratur, & cuiusmodi ea ſit conditio? * Vires quoque ſuas, qui vocatur, exploret, non tantum generatiſim, an ad officium aliquod eccleſiaſticum idoneus ſit, ſed an ſpeciatiſim ad illud, quod offertur, rite obeundum vires ſuppetant? Eum in finem ſtatum eccleſiae, cui praeficiendus eſt, conditionemque auditorum cognitam vtcunque & perſpectam habeat, neceſſe eſt. Tum vero ardentiffimis precibus Numen ſupremum inuocet, vt animum ad ea ſelectat, quae quam maxime e re eccleſiae fuerint.

* Huc celebris pertinet quaefſtio, an vocatio, ſub conditione, de ducenda vel vidua, vel filia defuncti paſtoris, oblata, ſit acceptanda? Non vero acceptandam, res ipſa docet. Legitimus enim ſinis, tum ex parte offerentis, tum ex parte acceptantis, eiusmodi vocationem, locum habere nequit. Ne quid de ſcandalo dicam, quod praebetur: itemque, quod hac ratione illi, qui magis idonei ſunt, ſapienter poſtponantur.

§. V.

Iam, ſi rite muneri ſacro admotus fuerit eccleſiae doctor, praecipua eius cura merito eſt, vt eodem rite atque prudenter fungatur. Cumque duabus praecipue partibus officium eius abſoluatur, vt eos,

BVD. TH. MORAL.

Qq qq

qui

qui fidei suae concreuiti sunt, doceat, & in iis, quae creditu & factu necessaria sunt, instruat, tum vt sacramenta legitime administret, vt vtrouque suo satisficiat muneri, prudentiae in his omnibus monita non negliget.

§. VI.

Docendi officium aut generatim considerari potest, aut speciatim, quoad applicationem ad singulos. Priori modo spectatum, complectitur iterum iuxta praescriptum Pauli, 2 *Tim. III, 16.* & *Rom. XV, 4. διδασκαλίαν*, specialiori ratione ita dictam, *ἐλεγχον, παιδείαν, ἐναντίως ὁρῶσιν & παράκλησιν*. Quae omnia ordine nobis consideranda erunt.

§. VII.

Docendi officium, seu *διδασκαλία* hoc modo spectata, tum in concionibus, tum in *catechisationibus*, quae rudiorum praecipue informationi inferuiunt, peragitur. Catechisationum namque non minor necessitas est, quam concionum, ob summam plerorumque hominum ignorantiam, cui non aliter, quam hac ratione, medela adferri potest. Per interrogationes enim cum & profectus & defectus, ingenique vires intelligantur, rectius sane, sermone ad cuiusuis captum accommodato, de singulis, quae scitu necessaria sunt, informari possunt. Suffragatur praxis apostolorum, rudiorum, seu qui adhuc infantes in Christo erant, vel maxime rationem habentium, 1 *Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. 13. 14. VI, 1.* quorum deinceps exemplum diligenter imitati sunt, veteris ecclesiae doctores reliqui.*

* conf. BALTHASAR BEBELIVS, in *antiquitas ecclesiae euangelicis* sec. 2. p. 200. & sec. 3. p. 520. add. MICHAELIS WALTHERI *dissertatio de catechisatione veterum, maxime ex antiquitate ecclesiastica*, & IO. BENEDICTI CARPZOVII *dissertat. ad Augustini librum de catechisatione rudibus*; VALENTINI ALBERTI *dissertatio theologica-practica de catechesi*, IO. ANDR. SCHMIDII *dissertat. de catechisatione*, aliique. Sed agitur quoque hac de re a nobis alibi.

§. VIII.

Sed, vt cuncta rite in catechisationibus procedant, sequentia obseruanda prudentiae monita: primo, in catechisationibus necessaria tantum, & maxime vtilia tractanda sunt. Cum rudioribus enim ibi praecipue nobis res est, quorum intellectus & memoria cum necessariis capiendis & retinendis vix sufficiat, a scopo magnopere aberraret, qui non necessariis aut superfluis eos distingere vellet.* Ea autem maxime necessaria, quae ad fundamentum fidei directe aut indirecte pertinent, quae ita instillanda eorum, quos erudimus, mentibus sunt, vt non tantum doctrinam coelestem recte capiant, sed eandem scripturae quoque testimoniis adstruere condiscant.

* Maxime

* Maxime necessariae doctrinae capita neruose, eleganter, & perspicue in *catechismo minori* complexus est B. MARTINVS LVTHERS, cui merito ita inhaerendum, vt ab eo nunquam discedatur, sed, quae aut breuiter aut obscure dicta sunt, explicentur, illustrentur, scripturae dictis confirmentur, & ad vitae fideique vsum, applicatione rite instituta, deducantur.

§. IX.

Deinde, ad indolem & captum discipulorum cuncta sunt accommodanda. Praecipua haec in omni prudentia didactica regula est. Quaestiones igitur ea, quae potest fieri, facilitate formandae atque proponendae sunt. Iuuabit etiam eas ita formare, ne fusiori sermone, ad eas respondendum sit, sed vt affirmatione vel negatione, vel saltem paucis verbis sensus ab interrogato expediri queat. Iuuabit pluries rem eandem diuersis quaestionibus, & verbis variatis proponere, vt ita consulatur hebetioribus. Iuuabit, non semel, sed saepius eandem rem repetere, vt consulatur illis, qui equidem celeriter proposita capiunt, sed difficulter retinent. Iuuabit denique, datam responsionem clare repetere, vt tota concio inde vtilitatem quandam capiat.

§. X.

Praeterea non tantum memoriae, sed praecipue intellectus in catechisationibus habenda est ratio. Memoria tenere, quae non intelligimus, parum prodest. Ita enim homines a pŕactis non differunt. Facilius quoque retinentur, quae intelligimus, cum verba contra non intellecta cito memoria effluant. Non temere ergo certis verbis & formulis adstringendi sunt discipuli, sed aduŕfaciendi sunt, vt quisque suis verbis mentem sensumque suum exprimat, vt intelligatur, num recte tradita perceperint. Qua in re exemplum illis praebere debet, qui eos instituit. Si quae autem memoriae mandanda sunt, eligantur praecepta maxime necessaria, & scripturae dicta, quibus praecipua coelestis doctrinae capita confirmari solent. Sed ea tamen hoc fieri conditione debet, vt recte prius intelligantur, quam tradantur memoriae.

§. XI.

Opera quoque danda, ne quis temere a subeundo examine catechetico deterreatur. Tractandi ergo qui examinantur, quam humanissime, nec ob ignorantiam acriori statim censura notandi. Quare & responsa minus congrua vtcunque excusanda, & si fieri potest, verba ad sanioŕem aliquem sensum reducenda, simulque vera & accurata responsio subministranda. Cumque aduŕiores interdum vix adduci queant, vt ad eiusmodi examina se sistant, opera nauanda, vt allician-
tur, & saltem ceu auditores eisdem intersint. Quod fieri poterit, si

Qq qq 2

cuncta

cuncta ita tractentur, vt, qui interfunt, statim intelligant, quantum ex iis proficere queant. Vnde deinceps, salutis suae promouendae studio, sua sponte accedent.

§. XII.

Cuncta denique * ad vitae christianae praxin dirigenda. Huc enim omnis doctrina christiana tendere debet. Eiusmodi ergo formandae & proponendae quaestiones, ex quibus dogmatum fidei vtilitas in vita christiana patefcatur, nec intermittenda applicatio ad statum illorum, qui hac ratione instituuntur, aut in quorum gratiam eiusmodi labor sulcipitur, subiuncta paraenese, & precibus ad rem ipsam accommodatis.

* De iis, quae haftenus de ratione catechizandi diximus, vt & de reliquis, quae adhuc addi possent, vid. B. SPENERVS, in *praefatione*, quam *tabulis suis catecheticis* praemisit: item in *responsis theol. german. part. 1. p. 686. seqq.* & alibi passim.

§. XIII.

Alter docendi modus, quo in erudiendo grege sibi commisso verbi diuini ministri vtuntur, in *concionibus*, seu *sermonibus*, quos ad populum habent, conspicitur. Quae quidem docendi populumque erudiendi ratio, vt antiquissima, * ita simul vtilissima est, & ad ecclesiae aedificationem prorsus necessaria. Prudentia tamen & hic eo magis opus est, quo grauiores abusus passim in hodiernis concionibus notari solent.

* De origine concionum, speciatim textualium, quae hodie in vsu sunt, vid. FRANCISCVS BERNHARDINVS FERRARIVS, de *ritu sacrarum concionum*, IOACHIMVS HILDEBRANDVS, in *dissertat. de veterum concionibus*; item in *sacris publicis veteris ecclesiae*, p. 95. *seqq.*

§. XIV.

Caput caussae, & summa rei in eo consistit: in concionibus, siue sermonibus sacris, non ad plausum hominum sectandum, aut ad vanam gloriam, * sed vnice ad auditorum aedificationem respiciendum. In eo quidem & officiorum circa sermones habendos summa consistit, sed non minus id est prudentiae. Apud paucissimos finem, ad quem eiusmodi sermones comparati esse debent, obtinebit orator sacer, si auditores animaduertant, aut in eam inducantur opinionem, nihil aliud, quam eruditionis aut eloquentiae laudem, eum quaerere. Omnis itaque eruditionis, artis, ingenii, eloquentiae, ostentatio procul in sacris sermonibus abesse debet, *1 Cor. II, 1. 2.* ** Cumque in re tanti momenti nihil sibi suisque viribus iure orator tribuat, *1 Cor. III, 7.* hoc sibi praeci-

praecipue datum recte credit, ut diuini spiritus auxilium precibus ardentissimis a Deo impetret, *Iac. 1, 17.*

* Vnde non male iudicarunt, qui statuerunt, oratoris sacri praecipuam virtutem esse abnegationem sui. Per eam enim gloriae quoque omnis ac vanitatis studio nuntium mittere debent, qui in numerum discipulorum Christi referri, & exempla apostolorum imitari cupiunt. Lectu digna sunt, quae hac de re adfert RENATVS RAPINVS, *dans ses reflexions sur l'eloquence de la chaire, §. 23. p. 88 seqq.*

** Quaesitum fuit, quid de concionibus, quas vocant, artificiosis sentiendum? Sed dubium nullum subesse potest, si modo explicetur, quid per conciones artificiosas intelligatur. Quod si enim hoc nomine veniant, in quibus orator operam nauat, vt secundum regulas artis hermeneuticae textum recte explicet, tum vt distincte, perspicue, ordinate, cuncta proponat, porro, vt, quae probanda sunt, argumentis solidis auditorumque animos convincere & commouere aptis demonstrat, denique, vt sermonis genere decenti, & instituto suo accommodato, vtatur, eas nemo sapiens vituperauerit. Eum enim in finem dona diuina quaeris, & litterarum quoque studia comparata sunt, vt aliorum aedificationi inferuiant. At, si per artificiosas conciones eas intelligas, in quibus per ingenii, eloquentiae turgidae, profanaeque eruditionis, ostentationem, vana & inanis gloria quaeritur, eas quidem frustra in se defendendas aliquis susceperit. Pluribus hoc demonstrauit IOACHIMVS LANGIVS, theologus Hallensis celeberrimus, in *oratoria sacra ab artis homileticae vanitate repurgata.*

§. XV.

Ad specialia priusquam descendamus, supponimus merito, oratorem sacrum sui sermonis auctorem esse. Qui enim ex aliorum commentationibus sua saltem surripiunt, nec suo pte Marte aliquid componere didicerunt, vt miserrimi sunt mortalium, ita hisce prudentiae monitis locum vix relinquent, cum in eorum hoc positum non sit potestate. Non enim, quae volunt, & debent, sed quae possunt, quorumve ex aliorum lucubrationibus copia suppetit, proponunt.*

* Videtur quidem AVGVSTINVS, *lib. 4. de doctrina christiana, cap. 29.* illorum haud improbare institutum, qui, cum ipsimet nihil excogitare queant, aliorum sermones memoriae mandant, & ad populum proferunt. Verum, si per naturalem ingenii defectum nihil excogitare possunt, aliud debebant eligere vitae genus. Sin per ignauiam ingenii vires intendere nolunt, maximopere hoc nomine sunt culpandi. Ideoque grauius merito ab aliis reprehenduntur, qui eiusmodi quid faciunt, & ex postillis quas vocant, deponunt, quae pro suis venditant, & saepius a tataru & captu auditorum sunt alienissima. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, in *methodo concion.* statim ab initio IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *esbica pastoralis, mon. 13. p. 90. seqq.* IO. CONRADVS DVRRIVS, *theol. mor. part. spec. cap. 3. p. 275. seqq.*

§. XVI.

Cum sermonem sacrum ad populum facturus, primo de eo sollicitus esse debeat, vt textum, quem explicaturus est, eligat, modo hoc in eius positum sit potestate, nec per consuetudinem, aut magistratus constitutionem, aut alias causas, certa scripturae loca explicare teneatur, prudentiae leges requirunt, vt eiusmodi textum eligat, qui argumentum arduum, idque pleno, quantum fieri potest, sensu,* contineat, quodue tempori & loco, & statui auditorum sit conueniens.

Qq qq 3

Praestat

Praestat quoque textum eligere ex libris scripturae sacrae canonicis, quam apocryphis.**

* Perperam igitur agunt, qui pauca verba textus loco eligunt, idque saepius eum saltem in finem, vt ingenium ostendent, quod ex paucis, aut vniuo interdum verbo, integram formare concionem queant.

** Ex libris apocryphis, aut scriptore quodam ecclesiastico, vel hymno quodam ecclesiastico, textum desumere, fas esse negat IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, in *enchirid. bibl. lib. 2. cap. 1.* affirmat B. GEORGIVS GOEZIUS noster, sed ea lege, vt analogia cum libris canonicis iugiter ostendatur, in *vbstr. eccles. part. 1. p. 1.* Prudentia postulat, ne id fiat temere, cum libri canonici textus, qui explicari queant, abunde suppeditent, conf. & IO. MORNBECIIVS, de *ratione concionandi, p. 7.* qui & p. 8. erudite disquirat, quid de pericopis illis dominicalibus & festiualibus, euangelicis & epistoliciis, sit sentiendum.

§. XVII.

Ex textu vt argumentum, quod quisque pertractandum sibi sumit, rite proponatur, *dispositione* opus est. Haec vero cum partim analytica, partim synthetica methodo institui queat, circa vtramque, sequentia prudentiae obseruare moniti iuuat: analytica methodus, vt simplicior, praeferrenda quidem in se est methodo syntheticae, at, si synthetica forte magis ad aedificationem faciat, haec illi est praeferrenda; * in analytica methodo opera danda, ne a scopo principali & primario textus aberremus; ** in synthetica itidem sedulo dispiciendum, ne thema a scopo principali textus nimis sit remotum, & vt argumenta solida, & sufficientia ex textu erui queant, quibus demonstratur; in partitione id curandum maxime, vt totum textum, praesertim in methodo analytica, saltem thema, quod tractandum nobis sumpsimus, habita textus ratione, exhauriat; tota denique dispositio eo tendat, vt summam dicendorum plane, perspicue, simpliciter exhibeat. Omnis itaque subtilitatis artisque ostentatio procul hinc sit remota.***

* Praesertim, si iuxta methodum analyticam notissimae historiae tantum sint repetendae, aut in variis circumstantiis historicis enarrandis tempus inutiliter sit perdendum, cum contra synthetica methodus vberiore campum, dogmata salutaria & captui auditorum accommodata, proponendi, suppeditet.

** Pertinet huc, quod nonnulli monent, dispiciendum esse, ad quodnam causarum genus, didascalicum, an elencticum, &c. textus biblicus referendus sit? Sed recte alii monent, superflua esse, quae vulgo de distinctis causarum generibus dicuntur, cum raro textus occurrat, qui vnus saltem sit generis. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastorali euangelico, lib. 3. cap. 7. p. 366. seqq.*

*** Patet hinc, allegoricas dispositiones non temere adhibendas, nisi forte scriptura sacra sub tali schemate dogmata ista proponere soleat, aut textus sua sponte eo nos manuducat.

§. XVIII.

Textus ipsius explicatio etsi pro diuersitate methodi analyticae aut syntheticae diuersimode instituenda sit,* generatim tamen sequentia obseruanda sunt prudentiae monita: vt sensus genuinus eruat, fontium, hoc est, linguae Ebraeae in veteri, & Graecae in nouo testamento,

mento, vt & regularum hermeneuticarum, vt par est, habeatur ratio, sed ita, vt veritas hoc modo eruta nude & simpliciter proponatur, procul facessere iussis omnibus iis, quae ad vanam & ineptam saltem eruditionis ostentationem faciunt; vocum, quae in textu originali occurrunt, emphases quaerendae, sed sobrie & caute hac in re versandum; *** versio recepta non temere corrigenda, idque ad euitandam omnem ostentationis suspicionem, nec tamen illi ita inhaerendum, vt non, vbi res postulet, paucis indicetur, quo pacto textus originalis accuratius exprimi queat; ad statum, indolem, adfectum personarum, qui loquuntur, aut de quibus scriptura loquitur, sedulo est respiciendum; in ipsiis vero dogmatibus proponendis dispiciendum, vt vtilia saltem & necessaria confectemur, eorum vbique habentes rationem, quae ad aedificationem faciunt; argumenta denique, quibus dogma aliquod probatur, adhibeantur solida, selecta, efficacia, captui auditorum accommodata; dubiaque simul, quae suboriri poterant, accurata & solida responsione remoueantur.

* Hoc pluribus explicant, qui praecipua hermeneutica aut homiletica ex instituto tradunt.

** Controversiae itaque & subtilitates criticae, philologicae, variarumque sententiarum, ad ostentationem comparatae allegationes, procul hinc facessant. Haec enim ad aedificationem non faciunt.

*** Saepius enim contingit, vt homines artis criticae ignari in vocibus quibusdam emphasis quaerant, vbi tamen nulla est emphasis. Legi merentur, quae hac de re disserit I. O. GLERICSVS, *art. crit. part. 2. sect. 1. cap. 4. p. 233. seqq.*

§. XIX.

In applicatione ad statum auditorum sequentia obseruare, prudentia iubet; vt in qualibet concione vsus, quos vocant, quoad omnia causarum genera tractentur, necesse non est, sed consultius interdum est, vni themati ita inhaerere, vt auditores plenissime conuincantur; argumenta tum itidem adhibenda solida, selecta, conuincencia, captui auditorum accommodata; defectus auditorum indicentur cordate, causae tamen simul inuestigentur solerter, & remedia ingenue subiungantur; remoueantur praepiudicia, obiectionesque & argumenta, quibus aut errores aut vitia defendere solent, diligenter refellantur; * discrimen inter regenitos & irregenitos vbique accurate obseruetur, atque ostendatur, quatenam ad hos, quatenam ad illos pertineant, cum *ορθοτομία* verbi diuini hoc vel maxime requirat; denique, cum hic adfectus auditorum praecipue commouendi sint, omnis & affectatio & simulatio procul absit, idque eo magis, quod is demum adfectus mouere queat, qui ex adfectu loquitur, ** qualis autem in sacro oratore adfectus esse debeat, res ipsa docet.

* Huc

- * Huc varia quoque hominum plebeiorum praeiudicia admodum communia, de impossibilitate vitae christianae, de necessaria & ineuitabili quorundam vitiis cum certis vitae generibus connexionem, & reliqua eiusdem communitatis spectant, quae diligenter refellenda, & illis eximenda sunt.
- ** Rhetorum itaque praecepta in commouendis adfectibus parum proderunt, nisi zelo diuino atque amore sincero accensus sit, qui verba facit. Sed qui ita comparatus est, adfectus auditorum concitabit, etiam de regulis, quae praescribi solent, nunquam cogitauerit.

§. XX.

Missis, quae circa introitum & exordium * moneri poterant, de stilo saltem obseruamus, quod semper meminisse orator facer debeat, se homines informare ad salutem, non verba facere ad ostentationem, aut ingenii vel eloquentiae laudem captandam; constareque verbo diuino suam vim, suamque dignitatem, etiamsi absint λόγοι ἀνθρώπων σοφίας 1 Cor. II, 4. Sic itaque stilus simplex, grauis, clarus, perspicuus, dignusque diuino isto, quod in sacris sermonibus tractatur, argumento.

- * Si rectae rationis ductum sequi vellemus, vnius concionis vnicum debet esse exordium. Videnturque conciones, introitu & exordio constantes, similes monstro bicipiti. Sed dandum hic aliquid est consuetudini semel receptae. Quod autem exordium non debeat esse longius petuum, aut auxie quaesitum, sed potius simplex, congruum, appositum, ἐπεργητὸν, res ipsa docet, & prudentia suadet.

§. XXI.

Eumque in finem conueniens fuerit, stilo, quantum fieri potest, uti biblico, eosque imitari scriptores, quorum probata est in hoc genere auctoritas; verborum sequendus est delectus, sed ut profanus absit ornatus; * verba formulaeque loquendi nimis quotidianae, vulgares, adagiales, multo magis ludicae & obscenae, quouis modo fugiendae, quippe quae cum dignitate & grauitate argumenti, quod tractatur, e diametro pugnant; id quod etiam de vocibus peregrinis & exoticis censendum; absint quoque argutiae & acuminum confectiones, ad ingenii saltem ostentationem comparatae; itemque termini technici, vocesque Ebraeae, Graecae, Latinae; allegationes auctorum, historiae, emblemata, similiaque, eo vnice comparata, ut eruditionis laudem orator consequatur, quamuis apud prudentiores nihil aliud obtineat, quam ut insigni eum iudicii defectu laborare credant.

- * Cogitet euangelicus doctor, inquit, IO. ANDR. QVENSTEDIVS, se ministrum & legatum Christi esse, non histrionem, non comoedum, non oratorem gentilem, laudem eloquentiae & plausum popularem captantem. Cogitet, se in ecclesia, non in foro, verba facere, ac proinde orationem suam non modo ad sapientum iudicia accommodet, sed multo magis ad popularum captum atque intelligentiam attemperet, &c. in ebtic. pastorali monit. 107. pag. 635. qui & in praecedentibus monit. 99. seqq. multa subiunde tradit, quae nostris monitis lucem adferre

adferre possunt. Lectu quoque digna sunt, quae hic praecipit RENATVS RAPINVS, dans les reflexions sur l'eloquence de la chaire, §. 32. p. 98.

§. XXII.

Supereft, vt de externis, seu actione, vt vocant, aliquid dicamus, quorum *pronunciatio* atque *gestus* pertinent. De hisce multa quidem rhetores praecipunt; sed prudentiae tamen est, ea diligenter euitare, quae finem, propter quem sermones sacri habentur, impedire possunt; itemque, quae animi quandam leuitatem aut aliud aliquod vitium arguunt. Ceteroquin naturae impetus, qui in hisce vtramque fere paginam facit, ita dirigendus, ne quid contra eum temere agamus. * Inde enim contingit, vt nonnulli in turpem & ridiculam *affectionem* incidant, quae plerumque ex inepta aliorum oritur imitatione, aut cum ea coniuncta est, cum, quae in aliis probari aut laudari vident, statim inuita natura imitari gestiunt. ** Temporis denique etiam habenda est ratio, ne breuitati nimis studentes, argumentum non exhauriamus, aut nimia prolixitate taedium creemus auditoribus.

* Recte & sapienter hac de re pronuntiat DESIDERIVS ERASMVVS Roterodamensis: *est secundum naturam aliqua vocis mutatio non indecora grauius viris: qua quidem in ve naturam sequi optimum est, modo, quod naturae deest, aut superest, aut vitiatum est, cura corrigatur. Quidquid autem notabiliter a natura recedit, vitis delectes, tamen sile caret: in ecclesiaste p. 541.*

** Obseruauit id iam QVINTILIANVS, dum error, inquit, est, sese totum in alios transferre, ipseque populus, haec facile intelligens, quae in auctore probat, videt contemnitque in bistrione: *instis orator. lib. 10. cap. 1.* Ceterum de ratione rite formandi habendique conciones, de qua haec tenus diximus, plura dabunt, qui ex instituto praecepta homiletica conscripserunt, vt IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *bodegetico*, cuius explicationem dedit IO. RENEDICTVS CARPZOVIVS iunior, additam eiusdem *theologiae exegeticae*; IO. HVLSMANNVS & CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *methodo concionandi*, GEORGIVS GOEZIVS, in *retorica ecclesiastica*; quibus ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HOORNBECKIVS, LVDOV. WOLZOGIVS, DAVID KNIBBE, SALOMO VAN TIL, aliique, iungendi. Sed hi omnes ita legendi, vt cuncta ad prudentiae regulas exigantur. Scopulos in hocce mari occurrentes euitare docet IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria sacra ab artis homileticae vanitate repurgata*.

§. XXIII

Didascalicum officium excipit *elencticum*, cuius necessitas ex ipsa indole officii pastoralis fluit. Pastoris enim est, non tantum pacere gregem, sed & contra lupos defendere, & oues aberrantes quaerere, ac in viam reducere; conf. *Ioan. X, 12. 13. Actor. XX, 28. 29. 2 Tim. II, 25. Tit. I, 9. 10.* Sed, vt & hic cuncta rite peragantur, prudentia opus est, nec eius spernenda sunt monita.

§. XXIV.

Dispicendum scilicet, primo, quinam redarguendi, probeque obseruandum discrimen inter haeticos *veteres & recentiores, praesentes*

sentēs & absentes, seductores & seductos. In veteribus haereticis, quorum hodie nemo errores adprobat, refutandis, tempus confumere velle, cum sermonem ad populum facimus, summa est imprudentia. Ecquid enim iuuat, refutare errores, qui auditoribus plane sunt ignoti? * Ad recentiores quod attinet, seu eos, quorum erroribus hodie adhuc turbatur ecclesia, si absentes fuerint, dispiciendum iterum, num ab illis gregi nostro periculum immineat, an non? Si non immineat, & haereticorum istorum dogmata nostris auditoribus non sint nota, multo minus metuendum sit, quod ea sint adprobanda, consultius est, tempus rectius collocare, quam istorum errores refellere. **

* Nec aliud fere qui spectant, qui pro concionibus cum Marcionitis, Cerdonianis, Valentinianis, Psychopannychitis, nunquam congregiuntur, quam ut eruditionis opinionem apud plebeculam rudem caprent. Hunc ergo morem iam & alii atro notarunt lapillo. conf. GVIL. ZEPPEVS, in *polit. ecclesiast. lib. 2. cap. 7.*

** Parum itaque prudenter agunt, qui in Germania, in erroribus Muhammedanorum refutandis, aut controuersis Iansenisticis, vel aliis, quae aut in Belgio, aut Anglia ventilantur, enarrandis prolixi sunt, cum ad homines plebeios, quorum scire talia non refert, nulla inde redundet utilitas. Ad cathedram Academicam ista referenda sunt: in ecclesiastica alia, & magis necessaria, quae agamus, praesto sunt.

§. XXV.

Quod si praesentes, hoc est, in ipsa ecclesia, cui quis praees, sunt, contra quos elenchus sit vsurpandus, dispiciendum rursus, ne temere alicui erroris & haereseos nota inuratur. Hoc enim si ex praecipitantia quadam fiat, leuis & inconsiderati animi est indicium, sin omnino ex malitia & per calumniam, grauissimum censeri debet peccatum. Primo itaque accurate in sententiam, quae ceu erronea defertur, inquirendum, auctor eius ipse audiendus, rationes eius ponderandae, priuatim ipse admonendus, & argumentis solidis conuincendus, & si hisce omnibus nihil proficiatur, sitque error capitalis, tum demum publice elenchus adhibendus.

§. XXVI.

Sed distinguendi quoque a seductoribus sunt seducti. Hi, cum ex imbecillitate errent, * mitiorem censuram promerentur, quam illi, qui plerumque ex malitia veritatem corrumpunt; conf. 2 *Thessal. III, 15.* Cumque ab illis etiam ecclesiae maius periculum immineat, eo citius elencho publico redarguendi, tandemque prorsus, si respicere nolint, reprobandi & reiciendi sunt. Per seductores autem non tantum publicos ecclesiae doctores, sed priuatae etiam sortis homines intelligo, qui veritatem coelestem pertinaciter impugnant.

* Id iam

Id iam pridem praeceunte AVGVSTINO *epist.* 162. nostrates monuerunt theologi, qui & hoc addunt, refutationem haeresium ita instituendam, ne integrae temere damnentur ecclesiae: quorum & protestatio maiorum nostrorum pertinet, in *praefat. form. concord. § ad condemnationes &c.* add. FRID. BALDVINVS, *dissers. de anathematismis*; IO. GERHARDVS, de *ministr. eccles.* §. 269.

§. XXVII.

Vt intelligamus, quomodo haeretici & a recta via aberrantes redarguendi sint, attendendum saltem ad vocem *ἐλεγχος*, qua apostolus vtitur, *Tit. I, 9.* Elenchus autem significat demonstrationem & conuictionem per rationes solidas. Vnde elenchus officium in eo consistit, vt erroris conuincantur reluctantes, & veritas ita in aprico ponatur, vt ab omnibus agnoscatur. Atque hoc est *ἐπιστομίζεν Tit. I, 11.* vti Christus *ἐφίμωσε* Sadducaeos, *Matth. XXII, 34.*

§. XXVIII.

Hoc autem vt prudenter & legitime fiat, debet clenchus dirigi spiritu veritatis, mansuetudinis, zelique diuini. Veritatis, ne aduersariis error tribuatur, qui illis in mentem non venit, neue verbis illorum alienis affingatur sensus, nec dicta illorum mutilentur, aut depraventur. Nec rationes illorum dissimulandae, sed ingenue proponendae, simul tamen solide refutandae sunt. Sed spiritus quoque mansuetudinis adesse debet, vt omnes intelligant, non prauo impulsos adfectu, sed amore sincero & studio veritatis inductos, nos redarguere dissentientes. Immoderatus adfectus, qui non nisi tonitrua & spicula linguae in aduersarios iaculatur, ad iram conuertit homines, non conuincit. Simul tamen zelus diuinus adesse debet, qui cum mansuetudine bene consistere potest, * vt omnes intelligant, serior nos agere, nec pati vlla ratione velle, vt doctrinae puritati labes vlla adspargatur. conf. *Matth. XXIII, 13. seqq. 1. Cor. XV, per integr. 2 Tim. II, 16. 17. 2 Petr. II, 10. seqq.*

* Zelum iustum commendat Paulus, dum peruersa docentes dogmata ita vult reprehendi, vt os illis obturetur, *Tit. 1, 11.* Immo vt *κατόμωος* redarguantur, *ἐλεγχε* *κατὰ* *κατόμωος*, rigide, seuerè, vt omnis elabendi via praecedatur, omnisque nouus obiectionum incidatur; *id. 12.* Sed alibi tamen idem apostolus, seruum Dei, inquit, non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes, &c. cum lenitate corripientem eos, qui resistunt, *2 Tim. 11, 24. 25.* Quae apostoli verba de haeticis quoque eorumque doctoribus intelligenda esse, iam supra *cap. 2. ad §. 38.* obseruauimus; add. IO. HVLSEMANNS, de iure & moderat. corrept. fraternae, §. 10. n. 152. p. 73. Rem omnem paucis complectitur GREGORIUS NAZIANZENSIS, dum aequè, inquit, inutiles sunt, iners & supina segnitias & imperitus seruor: *orat. 26.*

§. XXIX.

Ad modum etiam pertinet, vt loci & temporis, * omniumque circumstantiarum, ratio habeatur. Hinc, si praesentes sint, qui redargui debent, (contra absentes enim scriptis, si res postulet, agendum)

Rr 11 2

dispi-

dispiciendum, num consultius sit, priuatim saltem eos conuincere, an ad aliorum præcautionem, publice eos redarguere. Ad publicum enim elenchum tum demum progrediendum, si hoc exigit necessitas, & metuenda sit auditorum seductio, idque tum maxime, si textus ipse occasionem præbeat, siue quod eo abuti soleant haeretici, siue nobis contra, ad eos refellendos, egregie inserviat.

* Nec obstat illud *ἐκείναις*, 2 *Tim. IV, 2*. Perpetuum enim saltem & indefessum studium verbum diuinum prædicandi, hisce verbis Timotheo suo commendare voluit apostolus. Sunt tamen, qui & aliter haec verba interpretantur, vt videre licet apud IO. HVLSEMANNVM, *de iure & moderat. corrept. frat. §. II. num. 182. p. 57. seqq.*

§. XXX.

In publico elencho hi porro obseruandi sunt gradus, vt primo personis parcatur, tum denique, si necessitas iusserit, hae quoque nominatim increpentur. Disputari equidem solet, an & quousque elenchus nominalis contra haeticos adhibendus, aut intermittendus sit? sed dispiciendum, quid ecclesiae status, temporisque praesentis conditio postulet aut permittat, itemque, quo animo, quoue consilio, & qua intentione aliquid aut fiat, aut intermittatur.

§. XXXI.

Generatim elenchum nominalem adhibendum quandoque esse, docet exemplum Christi, Phariseos & Sadducaeos redarguentis, *Matth. XXIII*, & alibi, itemque Pauli, Hymenaeum & Philetum, 2 *Tim. II, 17*. & Alexandrum, 2 *Tim. IV, 14*. increpantis, suntque omnino, si res postulet, auditores condocendi, quosnam cauere debeant. *Matth. VII, 15. 1 Theff. V, 21, 1 Ioan. IV, 1*.

§. XXXII.

At id tamen simul manifestum, non debere id fieri sine graui causa, & tum demum, si ecclesiae saluti non aliter consuli queat. Praeterea considerandum quoque, quo fine, quoue consilio elenchus nominalis aut adhibeatur, aut intermittatur. Si enim intermittatur, saltem vt hominibus placeamus, atque haeticis gratificemur, peccatum erit grauissimum, a quo & vir prudens sibi cauebit. *conf. Gal. I, 10*. * Impietatis tamen pariter ac imprudentiae reus erit, qui eum adhibuerit, vt odio suo erga alios, aut vindictae cupiditati, vel aliis prauis adfectibus satisfaciat, aut auditores erga dissentientes irriteret. Hinc vero etiam diiudicandum, quid factu opus sit, si magistratus elenchum nominalem omittere jubeat. **

* Exemplum præbere potest famosissimus ille libellus, *interim*, qui sedulo decimo sexto tor in Germania motus dedit. Cum enim eius patroni cum saltem in finem nominalis elenchi
omissionem

omissionem vrgerent, vt Romanensibus occasio protestantes opprimendi suppeditaretur, recte omnino & laudabiliter egerunt, qui mascule & cordate eidem se opposuerunt.

- * Si enim is rerum status sit, vt eum salua conscientia omittere nequeamus, Deo magis obediendum, quam hominibus. *Actor. iv, 19.* Sed dispiciendum tamen, ne quis per opinionem erroneam hic in transuersum agatur. Quod si ecclesiae status nominalem elenchum non requirat, voluntati magistratus obediendum est.

§. XXXIII.

Patet ex dictis, quatenam circa elenchum euitanda sint vitia. Peccant namque nonnulli in defectu, qui ex metu intempestiuo, aut aliis causis, saepius carnalibus, elenchum plane intermittunt, aut frigide tractant; peccant tamen rursus in excessu, qui toti in elencho sunt, insuper habitis iis, quae ad informandos rudiores, aut vitam recte instituendam pertinent. Peccant porro quoad modum, qui ex disputandi pruritu, aut ostentandi ingenii causa controuersias multiplicant, obsoletas & iamdudum conscriptas, & a quibus nullum amplius ecclesiae metuendum est periculum, reuocant, quia non tam argumentis momentisque rationum, quam contumeliis, diceriis, sarcasmis, exclamationibus, & inani verborum strepitu causam suam agunt. Pertinet huc etiam scandalosa repetitio eorum, quae vix sine blasphemia ex aduersariorum scriptis adduci possunt. *

- * Cuiusmodi apud Scholasticos, item Socinianos, aliosque, occurrunt.

§. XXXIV.

Vt officium verbi diuini ministri didascalicum & elenchiticum eo comparatum est, vt doctrina coelesti rite auditores imbuantur, eiusque puritas conseruetur, ita ad mores christiano homine dignos induendos, spectat *παιδεία* & *ἐπιτιμωσις*. Et per *παιδείαν* quidem intelligimus blandam & paternam castigationem & suasionem, vt, qui in Christum credunt, fidem quoque suam fructibus demonstrant, & in vitae sanctitate strenue pergant, quotidieque proficere annitantur. *Ephes. III, 16. 17.*

§. XXXV.

Officii paedeutici necessitas vel ex fine christianae religionis intelligitur, qui est, vt per fidem imago diuina in vita sancta resplendat, *Ephes. IV, 24.* & ita beatitudo nostra iterum inchoetur, in altera vita demum consummanda. conf. *Ti. II, 11. 12.* Pater simul, quo pacto adfectus esse debeat, qui paedeutico rite fungi cupit officio, vt scilicet animo hoc faciat vere paterno. conf. *1 Cor. IV. 15. 16.* Patet vero etiam, quoniam isti sint, qui per paediam ad virtutis exercitium, incrementumque

Rr rr 3

tumque

tumque vitae spiritualis, excitandi sint, illis scilicet, quos ecclesiae doctor filiorum loco habere potest.

§. XXXVI.

Nimirum, etsi ex paedria ad irrogenitos etiam & reluctantes utilitas quaedam redundare possit, cum virtutis verae sanctitatisque indolem, commoda, praemia, promissiones, commendari tantopere audientes, contingere queat, ut status sui miseriam agnoscant, & hinc de vita emendanda cogitationes suscipiant, proprie tamen ad credentes seu regenitos spectat. Eos enim, qui viribus gratiae nondum polent, frustra ad vitam sanctam adhortatus fueris: & ubi fides non est, ibi quoque non possunt esse fructus fidei. conf. *2 Petr. I, 5*. Atque hoc diligenter obseruasse, prudentiae est.

§. XXXVII.

Prudentia porro suadet, si publice officio paedutico ecclesiae doctor fungatur, ut ad statum auditorum suorum attendat, & interdum, si necessitas hoc postulauerit, speciatim ad singulos quosdam paedriam accomodet; ut argumenta proferat a captu auditorum non aliena; ut christianarum virtutum indolem accurate repraesentet, eumque in finem naturam a gratia, virtutes ciuiles a christianis & naturalibus, probe distinguat; ut ostendat, virtutes indissolubili vinculo esse inter se connexas, utque adeo error vulgaris, ac si vna virtus sine alia esse possit, hominibus eripiatur; * porro, ut necessitatem virtutum, argumentis solidis & propriis, ** euincat; impedimenta quoque, & praecudicia varia, quae studio sanctitatis & incremento vitae spiritualis obstant, solerter remoueat; & denique, ut in his omnibus, oratione vtatur vere paterna, ad exemplum Pauli *1 Cor. IV, 14. 2 Cor. V, 11.* & Ioannis, *1 Ioan. II, 1*. alibique.

* De his omnibus in parte prima huius operis abunde & ex instituto dictum.

** Propriis & domesticis argumentis oppono peregrina, qualia sunt philosophorum, quibus virtutes suadere, & a vitiis homines abstrahere solent. Quae etsi in se spectata non contemnenda sunt, & hominibus nondum regenitis, vitiisque grauioribus immeritis pudorem incutere queant, non tamen confundenda sunt cum propriis & domesticis, vtpote ad flectendos regeneratorum animos longe efficacioribus,

§. XXXVIII.

Contra haec prudentiae monita sapissime peccari, ipsa docet experientia. Sunt, qui officium paeduticum plane negligunt, aut frigide nimis tractant; sunt, qui discrimen inter eos, qui per paedriam castigandi sunt, & reliquos, qui fidei adhuc sunt expertes, insuper habent; sunt denique, qui varia & multiplici ratione, contra reliqua prudentiae monita, antea allata, peccant.

XXXIX.

§. XXXIX.

Grauiorem increpationem promerentur reluctantes & impoenitentes. Vnde ἐπανόρθωσις, qua voce significatur, cum aliquid, quod ex sua fede dimotum fuit, in pristinum locum restituitur. Vnde statim indoles atque natura epanorthotici officii intelligitur. Sed necessitas quoque huius officii inde constat, quae & ex ipso munere pastorali elucescit. Pastoris enim est, non tantum pascere gregem, & arcere lupos, sed oves aberrantes quaerere, & in viam reducere. conf. *Ezech. III, 17. XIII, 18. 19. Actor. XX, 31. 2 Tim. IV, 2. 2 Thessal. III, 15. Tit. III, 10.* Vnde simul patet, quo animi adfectu ad ἐπανόρθωσιν accedere pastor debeat. Quo autem ad eos attinet, qui hac ratione in viam reducendi sunt, praecipue quidem ad irregenitos, aut eos, qui ex statu gratiae per peccata mortalia exciderunt, pertinet, sed & ad eos, qui ex infirmitate quadam in peccata quaedam prolapsi sunt: licet diuersa erga utrosque ratione, pastor se gerere debeat.

§. XL.

Si cum irregenitis in officio epanorthotico nobis res sit, ostendendum illis est, eos vitae spiritualis expertes, filiosque irae esse, nec aliter iis consuli posse, quam vt respiscant. Ostendendum illis est, eos, quamdiu in hoc statu manent, perperam nomen christianorum sibi vindicare, nec veram eos habere fidem, eam vero, quam forte iactitant, esse meram hypocrisin. Quod si ob enorme aliquod delictum speciatim redarguendi sint, eius quidem foeditas prae reliquis demonstranda, simul tamen ostendendum, non sufficere ad veram poenitentiam, si ab eiusmodi delictis in posterum sibi caueant, sed totam vitae, quam hactenus tenuerunt, rationem, corrigendam esse atque emendam.

§. XLI.

Quod si vero illi, qui per infirmitatem in peccata quaedam prolapsi sint, redarguendi nobis veniant, ostendendum illis, in quanto versentur periculo, & quam facilis ad securitatem sit relapsus. Recte quoque explicanda distinctio inter peccata venialia & mortalia, errorque hominibus eximendus, ac si peccatum aliquod per se veniale sit, aut ac si leuium peccatorum rationem Deus non habeat. Nec praetermittenda peccatorum inter se connexio, sed ostendendum, quam facile a leuioribus ad grauiora quis prolabatur, & quo pacto ex decremento vitae spiritualis interitus, seu mors spiritualis, facili negotio consequi queat.

* Errorem

* *Errorrem huncce, quod quaedam peccata per se sint venialia, in pontificiis saepissime iam, solidissimeque, confutarunt nostrates. Ad eum tamen in praxi vitae admodum procliuus sunt mortales, vt adeo peccata quaedam extenuare & eo securius committere queant. Hinc vt illis eximatur, omnis pastori nauanda est opera,*

§. XLII.

Vt in causas peccatorum, quod itidem prudentiae est, rite inquiramus, vtrobique ad diuersum hominum statum, *securitatis & seruitutis*, * respiciendum. Non tantum enim irrogeniti in alterutro horum statuum sunt constituti, sed & infirmitates ac imbecillitates regenitorum ex alterutro eorundem oriuntur. Specialior causarum inuestigatio, in priuata potius, quam publica correctione, locum habet. Redarguenda ceteroquin sunt omnia peccata, nullo excepto, in quantum nobis innotuerunt. Hoc finis & scopus officii pastoralis, speciatim epanorthotici, postulat. Fieri id quoque debet erga quosuis homines, in quocunque statu degant, siue pauperes sint, siue diuites, siue nobiles, siue ignobiles, siue in dignitate constituti, ** siue plebei. Omnis enim sedulo hic cauenda est *προσωποληψία*, *Iacob. II, 1. 2. seqq.*

* De vtroque dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 1. §. 15. seqq.*

** De magistratu, praesertim supremo, disquiri solet, an & quousque erga illum epanorthosi locus concedendus sit? Vbi quidem, quod ad eum quoque epanorthosis se extendat, posita est extra controuersiam. Cum enim generatim & omnium hominum salutem quaerere episcopus seu pastor debeat, adeoque & omnium redarguere vitia iubeatur, *Es. LVIII, 1. 1 Tim. v, 20.* quod magistratus hic non sit excipiendus, patet. Cum enim & qui haec dignitate fulgent, aeternae salutis compotes fieri velint, in rectam vtique viam reducendi sunt, si ab ea aberrauerint. *conf. & Exod. vi, 11. Ierem. XLVI, 18. Ezec. XIX, 2.* Comprobant idem exempla prophetarum, Christi, Ioannis baptistae, aliorumque; *1 Sam. xv, 19. 2 Sam. xii, 7. 1 Reg. xviii, 18. Es. 1, 10. Mich. iii, 1. Matth. xiv, 4. Ioan. xix, 1.* Immo magistratus correctio tanto magis est necessaria, quanto grauius ab illorum exemplo, ad quod imitandum subditi admodum proni sunt, ecclesiae imminet periculum. Interim & hic prudentia & moderatione opus est, quod vel Nathanis exemplum docet *2 Sam. xii, 1.* & prophetae anonymi *Reg. xx, 39.* Nec tantum gradus admonitionis sedulo sunt obseruandi, nec temere ac sine necessitate ad censuram publicam accedendum, sed severitate ita vtendum, ne reuerentiae summis imperantibus debitae simus immemores; a vitiis quoque personarum distinguendum est officium; multo vero minus subditi irritandi sunt contra imperantes; cum primis & loci, temporis, aliarumque circumstantiarum diligenter habenda ratio. De actibus quoque ciuilibus, modoque administrandi rempublicam, iudicium ferre, pastoris non est: vnde, qui talia agunt, muneris sui transiunt limites, prudentiaeque pariter ac iustitiae leges violant, nisi in hisce peccata aperta & manifesta occurrant, quae redarguere, adhibitis admonitionis gradibus, officii ratio postulat.

§. XLIII.

In epanorthosi praeterea, tum ad peccata ipsa, quae redarguenda sunt, tum ad modum, quo redarguenda, attendendum. Quod ad prius attinet, iuxta prudentiae praescriptum, sequentia obseruanda: cum peccata quaedam subinde pro peccatis non habeantur, * homines

nes recte informandi sunt, ut ea quoque peccata esse intelligant, quae pro peccatis non habent; peccata plurima, quae leuissima saepius esse videntur, ** in se grauissima esse, demonstrandum est; cumque peccata singulorum hominum vel *occulta* sint, ita tamen ut pastori innotuerint, vel *manifesta*, quorum notitia ad plures aut integram ecclesiam peruenit, in illis quidem, quamdiu occulta manent, priuata sufficit admonitio, ut qui peccauit, emendetur, & in rectam reducatur viam. Hoc & prudentiae est, tum ut scandalum euitetur, tum ut peccantis existimationi consulatur.

* Ocasio hinc viris quibusdam doctis supposita fuit, de *peccatis incognitis*, peculiare commentationes conscribendi. Exemplum singulare praebere possunt *peccata hypothetica*, quae vocantur, de quibus dixi, *part. 1. cap. 1. sect. 5. §. 29.*

** Exempla varia in contractibus, in denegatione aut defraudatione operum a magistratu impositorum, similibusue conspiciuntur. Huc spectant & peccata certo vitae generi & statui propria spectant, & quae vulgo pro inuitabilibus habentur.

§. XLIV.

Si peccata pro manifestis vel notoriis habeantur, dispiciendum iterum, vnde eorum notitia ad nos peruenerit, num per indicium magistratus, aut iudicis; vel alia ratione. Si prius sit, nullum est dubium, quin publice etiam redargui possint & debeant, idque non ad infamiam ei, qui peccauit, inurendam, neque per modum poenae, sed partim ad emendationem eius, qui peccauit, partim ad deterrendos alios, atque euitandum scandalum. Sin ex rumore & fama publica delictum constet, prudentiae est, non cuilibet rumori statim adhibere fidem, aut si causae vel circumstantiae accedant, quae famam istam valde probabilem reddant, rationesque praegnantibus adsint, cur publice eiusmodi delictum redarguendum sit, hactenus tamen caute incedendum, ne eiusmodi quid pro certo venditetur, simul admonendi auditores, ne quis innocens temere calumniis & falsis narrationibus oneretur. Quod si omnino fama ista falsa deprehendatur, innocentia eius, qui in suspicionem venit, publice quoque vindicanda, & maligni obrectatores grauiter redarguendi sunt.

§. XLV.

Cum primis magna prudentia & cautione opus est, si delicta redarguenda sint, quibus pastor ipse laesus est. Facillime enim in suspicionem tum deduci potest, ac si non gloriam Dei, aut salutem illorum, quos reprehendit, sed proprium commodum pro scopo habeat. Hanc ergo ut euitet suspicionem, si dissimulare, quae facta sunt, non liceat, modestissime in eo negotio versandum, ne aut avarus,

vel ambitiosus, vel vindictae cupidus videatur, iuxta monitum apostoli: ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηρῆ ἀπέχεσθε, 1 Theff. V, 22.

§. XLVI.

Iam quod ad modum ἐπανορθώσεως attinet, eadem fere hic recurunt, quae iam supra * de regimine adfectuum in ecclesiae doctoribus, diximus. Hoc enim vel maxime in officio elenchtico & epanorthotico sese exerit. Scilicet, si zelus diuinus, ex amore fluens, lenitate fuerit temperatus, cuncta recte procedent.** Speciatim itaque a contumeliis & verbis formulisque iniuriosis prorsus abstinendum: argumentis enim & rationibus, non conuitiis in rectam viam, qui ab ea aberrarunt, reducendi sunt. Imprecationes itaque etiam procul abesse debent, quae animum iratum & malignum indicant. Verbis contra formulisque scripturae, quantum res patitur, vtendum,*** sed vt in harum quoque adplicatione caute versemur. Quod si ad certam personam ἐπανορθώσεως dirigenda sit, fieri hoc debet sine contumelia, ironia, sarcasmis, quippe quae omnia cum grauitate & modestia veri ecclesiae doctoris non conueniunt.

* cap. 2. §. 30. seqq.

** Talis sit ecclesiasticae reprehensio, vt charitas, non ira, loqui videatur, recte inquit ERASMVS, in ecclesiaste, lib. 3. p. 891.

*** Id bene quoque ERASMVS obseruat l. c. profuerit, inquit, hoc quoque, si concionator, detestaturus crimen aliquod, scripturam ipsam loque sterna adducat, sic: audiant, qui saluum scelerum sibi conscii sunt, non me, sed scripturam, immo simul omnes audiamus Deum, per os apostoli sui loquentem, &c.

§. XLVII.

Denique & certi hic obseruandi sunt gradus, vt non tantum leuiora delicta leuius, grauiora grauius redarguantur, sed vt priuatae primum reprehensionis locus concedatur, & ad publicam, contra certam personam speciatim dirigendam, non nisi ex causis grauissimis accedatur, & si hac quoque ratione parum proficiatur, is, qui suos neutiquam emendare mores cupit, ceu inutile membrum a corpore ecclesiae remoueatur. conf. Matth. XVIII, 15. seqq.

§. XLVIII.

Quaenam itaque & hic euitanda sint vitia, patet. Peccant in defectu, qui impios & immorigeros plane non redarguunt, aut non eo id faciunt zelo, quo facere debebant. Nec procul hinc remota προσωποληψία turpissima, qua nonnulli missis diuicibus, potentibus, auctoritate florentibus, in pauperes tantum vel viliores inuehuntur. Peccant rursus in excessu, qui nihil fere aliud agunt, quam vt peccata mortalium perstringant, ob leuissimos defectus, saepe ultra quam decet excande-

excandescentes, idque verbis saepius prorsus indecoris, & a grauitate officii, quo funguntur, alienis. Saepius etiam contingit, vt ex musca elephantem faciant, camelum deglutientes, & excolantes culicem, *Matth. XXIII, 24.* Reliqua ex dictis facile intelligere licet.

§. XLIX.

Ceterum in infinita illa calamitatum, quae homines circumstant, multitudine, piis quoque atque vitam christianam sectantibus, quibus praeter eas, quae illis cum aliis communes sunt, etiam propriae quaedam ac peculiare afflictiones obringunt, solatio saepius opus est, ne animum abiiciant. Vnde officium *paracleticum*, quo Deus ipse per ministrum verbi ad afflictos alloquitur, & per promissiones verbi sui erigit, vt de gratia diuina certi, patienter cuncta ferant, & in numinis voluntate placide acquiescant. Hinc Paulus Timotheum iubet attendere *παραλήσει, 1 Tim. IV, 13. conf. 2 Cor. I, 3. 4.* Animus hic requiritur in doctore amoris & commiserationis plenus, vnde blanda, similemque adfectum spirans, oratio.

§. L.

Prudentiae hic est, primo attendere ad eos, qui consolandi sunt. Etsi enim hoc ad omnes, qui in calamitatibus constituti sunt, pertinere videatur, alia tamen hic est ratio impiorum, alia piorum. Illorum iterum quaedam est diuersitas. Nonnulli namque, etsi aduersa patiantur, immo mortem instare sentiant, solatium tamen ex verbo diuino non desiderant. His itaque offerre solatium, absonum esset. Alii solatium desiderant, sed illicito modo. Si enim forte conscientiae morsus sentiant, intelligantque, se adhuc alienos esse a vita, quae in Deo est, & hinc tristitia quadam afficiantur, statim solatio quodam erigi cupiunt, cum nondum tamen veram egerint poenitentiam. Hi adhortandi sunt, vt prius respiciant, si remissionem peccatorum, verumque solatium consequi velint, iuxta ordinem ab ipso Christo praescriptum, *Luc. XXIV, 47. add. Ezech. XIII, 10. Matth. VII, 6.* Saepissime tamen contingit, vt temporale potius, quam spirituale solatium eiusmodi homines expetant. Et hoc ipso demonstrant, se indignos esse vero solatio, eiusque incapaces. Paucis: eiusmodi homines solatium ex verbo diuino non cupiunt, & quale cupiunt, in verbo diuino non inueniunt. Regeniti itaque sunt, ad quos solatium pertinet, quorum tamen cum hic quoque, qua calamitatum varietatem, qua alias causas, magna sit diuersitas, in applicatione ad ea, quae in cuiusque statum quadrant, diligenter respiciendum esse, res ipsa docet.

§. LI.

Vt in ipsa consolatione rite versemur, supponendum, afflictiones aut *spirituales* esse, aut *temporales*. Illae alias & *tentationes* vocari solent, quarum vt magna est varietas, * ita generatim prudentia postulat, cum tentationes istae cum infirmitate quadam coniunctae sint, vt solatium ita suppeditemus, ne praetermittatur admonitio, neue extenuando malum, quo quis premitur, prauis cupiditatibus laxemus habenas. Circa temporales obseruandum, quod in regentis eae habeant rationem crucis, ceu characteris discipulorum Christi, vnde commoda ac effectus, qui crucem sequi solent, hic vel maxime in censum veniunt, & efficacissimum eos consolandi argumentum praebent.

* Quod satis superque demonstratum, *part. 1. cap. 2. §. 32. seqq.*

§. LII.

Quaenam remedia & argumenta in singulis calamitatum generibus adhibenda sint, aliunde constat. * Prudentiae est, eligere solida, propria, statui eorum, qui solatio erigendi sunt, convenientia. Nec ex philosophorum fontibus haurienda, ** quae longe rectius scriptura sacra suppeditat. Cumque & publice & priuatim officium paracleticum aliquando exercendum sit, si publice id fiat, prudentia rursus postulat, sermonem ita instituere, vt illi tantum ad se solatium adplicare queant, ad quos pertinet, ne impiis lata ad securitatem via pandatur; in priuata consolatione, vt adplicatio speciali ratione institui potest, ita opera quoque danda, vt dubia & scrupuli, quibuscum haud raro afflictis colluctandum est, animis eorum eximantur. Vtrobique generatim sedulo cauendum, ne quid adferatur, quo homines ad securitatem carnalem abuti queant.

* Patetque ex iis, quae *part. 1. huius operis cap. 2. diximus*. Iungendi, qui ex instituto libellos consolatorios scripserunt, vt B. 10. GERHARDVS, in *encbirid. consolator. B. 10.* OLEARIVS, in *gymnasio patientiae*, & alii eiusdem generis.

** Cum vitae huius incommoda variasque calamitates & gentiles quotidie experirentur, sapientiores illorum de solatio fuere solliciti. Vnde praeter alios ipsum CICERONEM, *consolationem super Tulliae obitu*, scripsisse, constat, quanquam non amplius extet: qui enim hodie sub hoc titulo legitur, librum, CAROLVM SIGONIVM potius agnoscere auctorem, iam pridem eruditus obseruatum est. Sic & SENECA tres de *consolatione* reliquit libros, vnum ad Heluiam matrem, alterum ad Polybium, & ad Marciam tertium. Horum deinceps exemplum imitatus est ANICIVS MANLIVS TORQUATVS, SEVERINVS BOETHIVS, in *libris 5. de consolatione philosophiae*. Verum cum gentiles veros & genuinos solatii fontes ignorauerint, rudes eorum, quae de ratione, peccatorum veniam apud Deum per Christum impetrandi, deque mysterio crucis, de statu animae post hanc vitam, & quae reliqua sunt eiusdem generis, scriptura sacra tradidit, & quae scire illos oportet, qui non vana persuasionem, sed ipse certa & vius, animum in aduersis erigere & confirmare cupiant, ineptum plane esset, ex illorum potius scriptis, quam ex scriptura sacra,

sacra, haurire velle, quae solatium verum adferre possunt, aut contemnere argumenta vera & genuina, quae scriptura suppeditat, & spuria potius illa, vana & vaga adhibere, quae in philosophorum scriptis reperiuntur, & si recte considerentur, animum equidem aduersus mala quaeuis obfirmare docent, sed nihil, quod eum vero solatio persuadere queat, continent.

§. LIII.

Vitia hisce opposita ex dictis facile intelliguntur. In excessu contra prudentiae regulas peccant, qui in consolationibus propinandis nimis liberales sunt, easque dignis & indignis offerunt; in defectu, qui eas plane intermittunt, alia agentes, aut eorum, qui in calamitatibus constituti sunt, miseriam non curantes. Peccant etiam saepius per imprudentiam, dum ad eorum, qui consolandi sunt, statum non attendunt, talia afferentes, quae illis parum conueniunt, & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. LIV.

Quae hactenus exposuimus, ad eam docendi rationem, qua verbi diuini minister publice plures simul, aut integram ecclesiam instruit, praecipue pertinent. Qua in re si vel maxime vt decet, & vt prudentiae regulae requirunt, versetur, suo tamen nondum satisfecit muneri, nisi speciatim singulorum quoque, qui fidei ipsius concrediti sunt, curam in se susceperit. * Id sane officii pastoralis ratio atque finis requirit. conf. *Luc. XV, 4. seqq.* Taceo, quod ita longe rectius multorum saluti consuli queat, quam si generatim saltem proponantur, quae ad omnes aut plures pertinent.

* Pluribus hoc & egregie confirmat B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *pastore fidei*, cap. 8. post. 3. p. 265. *seqq.* Cum enim prolixum & memorabilem hac de re ex GREGORIO NAZIANZENO locum adduxisset, haec porro subiicit: *ex quibus prudentissimi praefulis verbis inter alia apparet, non existimasse ipsum, solis concionibus, quae ordinariae & publicae ad populum habeantur, expediiri posse omnia, quae quidem fidei ministro, tanquam ecclesiae doctori, expedienda sunt. Etenim, si pro tanta ingeniorum diuersitate diuersimode etiam cum auditoribus agendum, utique praeter ordinarias publicasque conciones insuper priuato opus erit labore. Vnde etiam de se testatur apostolus, quod docuerit auditores suos publice & domatim (uax' áμνα) nec cessauerit cum lacrymis admonere vnumquemque, Act. xx, 20. 31. item, quod, tanquam pater filios suos, vnumquemque Thessalonicensium hortatus fuerit & consolatus 1 Thessal. II, II. Similiter eo tenetis instructio Timothei: seniore[m] ne increpato, sed hortare ut patrem, iuniore[m] ut fratres, &c. 1 Tim. v, 1. Nam de priuata exhortatione sermonem haec esse, palam est. Atque haec expendens S. CHRYSOSTOMVS, in epist. ad Ehr. hom. 34. omnium, inquit, & singulorum, qui curae tuae sunt, commisisti, mulierum, virorum, & puerorum, tibi reddenda erit ratio. Cogita in quanto verseris periculo. Miram, si sacerdos saluetur! Sed & reliqua, quae idem auctor hac de re habet, legi merentur.*

§. LV.

Eum in finem necesse est, & prudentia quoque postulat, vt
Ss s s 3 pastor

pastor accuratam notitiam ecclesiae suae & singulorum eius membrorum sibi acquirat, cuiusque statum diligenter exploret, & si, defectus illorum, qua intellectum, qua voluntatem intelligat, iis emendandis corrigendisque, nulli labori parcens, omnem impendat operam. Optandum quoque esset, vt saepius visitationes domesticae instituerentur, * & in vitam domesticam, moresque patrum familias, liberorum, feruorum, &c. inquireretur. Maximus enim inde ad ecclesiam redundaret fructus.

* Iungenda, quae ex instituto de visitatione domestica differit IOACHIMVS LANGIVS, in oratoria sacra ab artis homilesicae vanitate repurgata, append. part. 2. membr. 3. pag. 226. seqq.

§. LVI.

Ad specialia si descendere liberet, ostendi posset, quomodo cura priuata circa singulos, pro diuerso hominum statu, gerenda? quo pacto in ea singulae partes officii pastoralis, didascalici scilicet, elenchtici, paedeutici, epanorthotici, paracletici, exercendae? speciatim, quatenam iuxta prudentiae praescriptum hic obseruanda circa aegrotos, pauperes, melancholicos, obsessos, moribundos, maleficos, vltimo supplicio destinatos, sagas & veneficos, &c. Verum haec ex principiis, quae posuimus generalibus, & monitis, quae hinc inde iam inspersimus, facile diiudicari queunt, * vt diutius hisce immorari necesse non sit.

* Interim legi possunt, quae de plerisque horum, copiose differit IO. LVD. HARTMANNVS, in pastoralis euangel. lib. 3. cap. 54. 58. 59. 60. &c.

§. LVII.

Ad alteram itaque officii pastoralis partem * progredimur, quae in legitima sacramentorum consistit administratione. Vbi tamen nonnulla de audiendis confessionibus, deque vsu clauis ligantis & soluentis, praemittenda fuerint, cum hic quoque magna circumspectionis opus sit. Supponentes itaque, quae alibi de natura & indole absolutionis, de eius ministro, deque absolutione & confessione priuata, & eius necessitate, de clauis ligante & excommunicatione, eiusque indole, necessitate, gradibus, ex instituto traduntur, ** nunc saltem, quae hic obseruanda prudentiae monita, paucis indicabimus.

vid. supra §. 5.

** De his omnibus in theologia thetica agi solet.

§. LVIII.

Vt ergo circa absolutionem caute quis procedat, dispiciendum primo, quinam absoluenti? Non enim omnes, qui absolutionem expe-

runt,

tunt, eodem habendi sunt loco. Si qui ergo hoc ea faciant ratione, ut verae simul poenitentiae edant signa, ex quibus pastor morali ratione colligere queat, serio eos peccatorum poenitere, eos demum dignos esse, qui absolutionem impetrent, palam est. Externum, quod inter homines intercedit, discrimen, in ipsa absolutione nihil mutat, etsi in absolutionis formula ad vitia pariter ac officia, singulis hominum statibus propria, haud immerito respiciatur. *

- * Exemplum praeclarum nobis praeiuit ipse Ioannes baptista, speciatim hominibus plebeis, publicanis, militibus, indicans, quo pacto fructibus vitaeque ratione, cuius conuenienti, cuiusque vitiiis singulis statibus propriis, poenitentiam suam seriam fuisse, demonstrare deberent, *Luc. iii. 10. seqq.* Idem & nobis faciendum, siue cum principibus, siue aliis magistratus dignitate fulgentibus, siue cum eruditis, siue cum mercatoribus, siue cum aliis nobis res sit.

§. LIX.

Impoenitentibus itaque, & de quibus nulla spes est, eos vitam moresque mutatueros, absolutio prorsus deneganda. Neque tantum in huncce referendi numerum, adulteri & scortatores, aut qui ira & vindictae cupiditate erga alios flagrant, * sed & qui ebrietati, avaritiae, similibusque vitiis dediti sunt, etsi ea apud homines huius seculi pro peccatis non reputentur. Patet hinc etiam, absolutionem recte denegari illis, qui eandem ab ordinario suo confessionario, ex odio, rancore, aut aliis causis iniustis, petere renuunt. **

- * Solenne est, ut cum primis absolutio illis denegetur, qui in litibus coram magistratu versantur. Nec id vituperandum, si odio vindictae cupiditati, aliisque prauis adfectibus eos indulgere constet, aut inde colligi queat. Sed non minus tamen & illis absolutio deneganda est, qui ebrietati, avaritiae, aut aliis vitiis aequae vituperabilibus sunt dediti. Interdum tamen etiam contingere potest, ut homo innocens praeter omnem culpam suam litibus, a magistratu componendis, inuoluatur, quem si ab omni vindictae cupiditate, aut aliis prauis adfectibus, alienum esse certo constat, nulla adest ratio, cur absolutio illi sit neganda.

- ** Circa confessionarios variant ecclesiae nostrae mores. Alicubi receptum est, ut unicuique licitum sit, mox ab hoc, mox ab illo absolutionem petere, prout hoc conueniens, aut rebus suis conducibile existimaerit. Alibi aut consuetudine introductum, aut lege sancitum est, ut, quem quis semel confessionarium elegit, eum semper retineat, nec sine praegnantia causa ab eo discedat. Si quis ergo in ecclesia viuat, ubi hoc receptum sit, non licet alicui pro lubitu ab vno confessionario ad alium transire, cum, quem deserit, in suspensionem adducat, ac si suo non rite fungatur munere, vel aliud quid animaduersi nec dignum in eo deprehenderit. Quod si omnino ex odio aut rancore hoc faciat, aut quod eius admonitiones iustas & rectas ferre nolit, grauissimo citra contouersiam se obstringit crimine, amorisque pariter ac ordinis, qui in ecclesia seruari debet, leges, proterue migrat. At, si quis iustas causas habeat, cur confessionarium, cuius ministerio haecenus usus est, cum alio permutet, aliter pronuntiandum. conf. CHRIST. KORTHOLTVS, in *pastore fideli* cap. 4. post. 5. p. 168. f. 99.

§. LX.

Si homo peregrinus eam a nobis expetat, caute itidem incedendum. Instituendum namque prius est colloquium, vt de eius religione, animae statu, moribus, quantum fieri potest, certiores reddamur. Quod si idiomate nobis ignoto vtatur, nihil obstat, quo minus confessionem eius per interpretem audiamus, & eadem ratione illi respondeamus. Si quis autem criminis cuiusdam sit suspectus, priuatim is primo admonendus, & si hoc inficietur, in rei veritatem, quantum licet, inquirendum.

§. LXI.

Modus absolutionis ex eius natura & indole, & statu illorum, qui eam a nobis expetunt, definiendus est. Non itaque vna vtendum est formula, sed cuncta ad statum eius, quocum nobis res est, prudenter sunt accommodanda. An autem absolutio aliquando hypothetice fieri queat? quaeri solet. Sane, si sensum absolutionis spectes, omnis absolutio tacitam conditionem inuoluit, & certo modo est hypothetica. Cum enim verbi diuini ministro concessum non sit, in intimos cordium recessus introspicere, non aliter, quam sub tacita hac conditione: *si confessio vera fuerit*, absolutionem impertire potest, nec vllum hac de re est dubium. Sed, num conditio expresse quandoque adiici queat? de eo non omnes idem sentiunt. Non temere quidem, & sine necessitate summa hoc faciendum esse, res ipsa docet, & prudentia suadet: * quod si tamen is, qui absolutionem expetit, valde sit suspectus, nec tamen causae tam apertae, vt absolutio ei denegari queat, nihil obstat, quo minus hac ratione confessionarius conscientiae suae consulat. **

* Eorum enim, qui absolutionem quaerunt, vel maxime interest, vt de praesenti gratiae statu certiores reddantur. Ne itaque spe hacce atque voto excidant, opera danda, si signa, quae animum contritum vereque poenitentem, sufficienter produnt, adsint.

** Non tantum conscientiae suae, sed saluti quoque eius, qui absolutionem petit, hac ratione consulat confessionarius. Si enim veram poenitentiam non egit, excitari hac ratione poterit, vt de vita emendanda serio sit sollicitus, vnde maximum in illam redundabit commodum. Sin egerit poenitentiam, praeterque rationem confessionario suspectus fuerit, sollicitam confessionarii curam grato merito agnoscat animo, ipse autem vt turberetur, necesse non est. Impleta enim conditione, applicatio absoluta sua sponte sequitur. conf. B. SPERNERS, in *respons. theolog. German. part. 4. p. 570 seqq.*

§. LXII.

Cum etiam interdum contingat, vt delicta quaedam singularia confiteantur, qui absolutionem expetunt, confessionarii est, sacro hoc premere silentio, ne inde, qui eiusmodi quid ad exonerandam conscientiam factus est, incommodum aliquod accipiat. Hoc *sigillatim*

CON-

confessionis vocari solet. * Idque iterum & ipsa officii pastoralis ratio, & prudentia postulat, cum nemini vitio verti queat, quod aperire, quae conscientiam onerant, nolit, si in publicum ea iterum proferenda sciat. Hinc magno muneris sui fructu seipsum priuam, qui silentio premere, quae illis aperiuntur, non didicerunt.

* Sancto silentio premenda esse, quae continentur, qui absolutionem expetunt, positum est extra controuersiam. Non enim tam homini, quam Deo, cuius vicibus hic ecclesiae mittere fungitur, fit confessio. Sed quid? si quis talia confiteatur, quae sine aliorum, aut omnino ipsius reipublicae damno, aut praesenti periculo reticere nequeant? Demonstrandum ei, qui talia faceret, poenitentiam eius non esse seriam, nec placere Deo, nisi vel cum suo incommode damna alii imminuentia auerti velit, eiusque adeo esse officii, ut talia ipse indicet. Si hoc facere renuat, absolutio deneganda, & ab ecclesiae ministro iudicium eorum, quae ad periculum euitandum scitu necessaria sunt, faciendum. Reliqua, quae hic scitu necessaria sunt, suppeditabit IO. ANDR. QUENSTEDIVS, in *dissert. de sigillo confessionis*.

§. LXIII.

Quod ad excommunicationem attinet, supponendum, eam in se spectatam neuiquam esse poenam proprie sic dictam, cuius infligendae potestas soli magistratui competit, sed tantum declarationem, ab ecclesia, vel nomine ecclesiae factam, aliquem qui emendationem omnem respuit, nec a peccatis suis vult desistere, non posse haberi pro vero & viuo ecclesiae membro, donec resipiscat. * Vnde & patet, excommunicationem per se neuiquam infamiam ciuilem secum trahere. conf. *Matth. XVIII, 15. 16. 17.* Id quod tum de minori, quam vocant, tum de maiori excommunicatione est intelligendum. **

* Excommunicationem apud Ebraeos olim quoque in vsu fuisse, satis constat. Praeter multos alios, qui hac de re egerunt, conferendus CONSTANTINVS L'EMPEREUR, ad *Bonauenturam Cornelium Bertramum, de rep. Ebr. pag. 380.* item dissertatio nostra posterior de *ritibus ecclesiae Latinae iudaicis*, §. 4. in *paregisi historico-theolog. pag. 121. seqq.* An vero tempore captiuitatis Babylonicae, cum magistratibus ordinariis, adeoque facultate puniendi, Iudaei destituerentur, originem coeperit, ut adeo ea poenarum loco vsi sint, quod nonnullis placet, incertum est, nec dum satis demonstratum. Salmem, cum restituta republica facultas poenas tum ciuiles, tum capitales infligendi penes Iudaeorum magistratus esset, excommunicatio non potuit habere rationem poenae proprie sic dictae: etsi ceteroquin, ob corruptum populi huius statum, vitia quaedam & abusus instituto huic, per se innocenti, adhaerent. A Iudaeis ad christianos hunc ritum transfuisse, viri quidam docti sibi persuadent, habentque hac in re quosdam ex ipsis patribus praeceuntes: quibus tamen quo minus prorsus suffragari queam, obstat locus *Matth. XVIII, 15. 16. 17.* in quo Christus ipse discipulos suos a communionem sua homines impenitentes & reluctantes, omniumque admonitionum contemptores, remouere iussit. Quidquid huius sit, si vel maxime a Iudaeis mos excommunicandi deriuandus sit, non tamen inde sequetur, excommunicationem esse poenam proprie sic dictam, cum nec dum euictum sit, apud Iudaeos eam poenae habuisse indolem, & christianos, si huncce morem a Iudaeis acceperunt, ea, quae per abusum ei adhaerebant, simul recepisse, probabile non sit. Sed obseruandum, excommunicationis diuersa fuisse in ecclesia christiana fata, quaeue initio a tota ecclesia, innocenti consilio, ad salutem illorum, qui se ecclesiae adiungebant, administrabatur, deinde suc-

cessu temporis solis episcopis vindicabatur, tandemque a Romanis praesertim praesulibus in dominandi & tyrannidis instrumentum conuersa fuit. Legi hac de re meretur ex ipsis pontificis LVD. ELIAS DV PIN, de *antiqua ecclesiae disciplina, dissert. 3. cap. 1. pag. 247. seqq.* add. 10. SELDENVS, de *synedr. lib. 1. cap. 8.* Vera itaque excommunicationis indoles ex Christi seruatoris institutione, & primitiuae ecclesiae praxi aestimanda. Eo enim, non alio, modo in nostra quoque ecclesia locum inuenire debet. Hac vero ratione si spectetur, eam poenae proprie sic dictae rationem non habere, manifestum est. Nec obstat locus 1 *Corinth. v, 3. 4. 5.* quippe qui non de excommunicatione, sed de potestate extraordinaria corporis adfectiones peccatoribus immittendi, apostolis concessa, intelligendus est.

** Discriminis, quod inter excommunicationem minorem & maiorem intercedit, exemplum iam apud Ebraeos nonnulli inuenire voluerunt. Dixi hac de re in *dissert. antea citata, §. 4. p. 123.* Quidquid sit, in veteri ecclesia discrimen inter eos, qui, acta rite poenitentia, iterum in ecclesiam recipiendi erant, & inter illos, qui ceu relictarii & pertinaces penitus erant reiiciendi, obseruatum fuisse, conitat. Illi ab vsu sacramentorum excluderentur, & satisfactionibus canonicis subiicerentur, hinc *excommunicatio minor*: hi vt putrida & inutilia ecclesiae membra a corpore velut abscindebantur, vnde *excommunicatio maior*. Vtriusque in canonibus conciliorum, & iure canonico, passim mentio iniicitur.

§. LXIV.

Minoris nimirum excommunicationis nomine venit suspensio a sacra coena. Haec vero in eo consistit, vt a verbi diuini ministro declaretur, eum, qui veram peccatorum suorum poenitentiam non egit, quod ex certis documentis constare debet, non posse salutariter & cum fructu, sacra coena uti. Quo ipso non magis sibi imperium in eum, qui absolutionem expetit, arrogat, quam medicus in aegrorum, dum illi offendit, quid noxium ei sit, aut salutare. Cumque minister verbi diuini, sit dispensator mysteriorum diuinorum nomine ecclesiae, 1. *Cor. IV, 1.* nullum est dubium, quin haec ei potestas competat. *

* Denegari sane haec potestas verbi diuini ministris nequit, nisi simul scripturae sacrae aperte contradicere velimus. Quod enim Petro dictum est, *Matth. xvi, 19. quodcumque ligaueris in terra, ligatum quoque eris in caelo, &c.* id omnibus quoque apostolis, adeoque eorum successoribus, verbi diuini ministris rite & legitime vocatis, dicitur, *Matth. xviii, 18. Ioan. xx, 23.* Ideoque & *claves coelorum* illis tribuuntur, *Matth. xviii, 19.* vt indicetur, eos oeconomos & dispensatores esse mysteriorum Dei. Suprema equidem ecclesiae administratio Christo competit, qui in omni domo Dei fidelis fuit, *Ebr. iii, 2.* qui ideo etiam habere dicitur *clauem Dauidis. Apoc. iii, 7.* Cum vero ipse alios sub se oeconomos habere vellet, dedit illis ad munus hocce sustinendum, *claves regni coelorum*, quibus claudere & aperire possent: eodemque sensu ligandi soluendique potestatem illis concessit, vt ex dictis patet.

§. XLV.

Excommunicatio maior est declaratio a tota ecclesia, * re prius cum omnibus, aut praecipuis eius membris, communicata, publice facta, aliquem ob admonitiones omnes reiectas, & quod pertinaciter in impro-

in improbo vitae genere pergat, nec spem emendationis relinquat, non amplius pro membro ecclesiae habendum. Huc pertinet, quod Christus dicit, talem hominem *pro ethnico & publicano habendum*, *Matth. XVIII, 17.* hoc est, non pro fratre, seu membro ecclesiae, sed pro infideli, ut ethnici extra ecclesiam erant, *Ephes. II, 12.* quo loco & communi Iudaeorum iudicio habebantur publicani, *Matth. IX, 10. 11. Luc. XV, 1. 2.* ** Cum vero haec excommunicatio secundum mores hodie nos infamiam civilem secum vehat; *** interdum etiam poenam graviolem plerisque conducibilis videtur, simulare poenitentiam, quam pertinacia sua extrema experiri. Mirum igitur non est, quod maioris excommunicationis vix exemplum apud nos occurrat.

* Hoc non tantum ex effato Christi servatoris constat, *Matth. XVIII, 17.* sed ex praxi etiam primitivae ecclesiae. GABRIEL equidem ALBASPINAEVVS haud obscuro asserit, solis episcopis in veteri ecclesia competisse facultatem ligandi atque soluendi peccata, *observationum de veteribus ecclesiae ritibus, lib. 2. observ. 32. n. 6.* Sed fallitur, secusque rem se habuisse, tum ab aliis demonstratum est, tum & ab ipso LVD. ELIA DV PIN, de *antiquae ecclesiae disciplina, dissertat. 3. cap. 1. p. 247.*

** Non itaque excommunicationis vis eiusque extendenda, ut iuribus societatis civilis aliquis per eam priuatur. Recte hoc ex ipsis pontificiis observat, quem aliquoties iam laudavimus, LVD. ELIAS DV PIN. Cum enim verba Christi: *sit tibi sicut ethnicus & publicanus*, ita bene explicasset: *iam non habeatur ut frater & christianus, sed quemadmodum ethnicus & publicanus*, subiicit: *sicut ergo societas civilis servatur cum ethnicis & publicanis, ita per excommunicationem non excluduntur homines a societate civili, nec iis priuatur officii, adiumentis & bonis, quae ipsi tanquam hominibus & civibus, iure naturali, gentium & civili, debentur; itaque primus & praecipuus effectus, imo, si stricte & proprie loqui velimus, unicus excommunicationis effectus, est priuatio officiorum spiritualium; de antiquae ecclesiae disciplina dissert. 3. cap. 1. p. 294.* vbi pluribus hoc comprobatur, quod & subinde ex nostratibus cum theologi, tum iureconfulti demonstrare solent. conf. B. SAMVEL STRYKIVS ad *Io. Brunnem, ius eccles. lib. 2. cap. 19. §. 10.*

*** Id quidem contra indolem & naturam excommunicationis, pariter ac morem & consuetudinem veteris ecclesiae, ut ex dictis patet.

§. LXVI.

Interim circa minorem excommunicationem, seu clavis ligantis usum, sequentia observanda sunt prudentiae monita: etsi quilibet pastor habeat potestatem arcendi impenitentes ab usu sacrae coenae, ob abusum tamen huius potestatis * tutius est, si hoc fiat cum consensu totius presbyterii, aut superiorum; suspensio haec se extendit ad omnes, qui in peccatis contra conscientiam pergunt, & ab iis desistere nolunt; etiam ad magistratus, & eos, qui in magnis constituti sunt dignitatibus; idque extra omnem controuersiam, si de vita emendanda admoniti, aperte profiteantur, se non posse aut velle a peccatis, aut certo peccatorum genere, desistere; sin polliceantur emendationem, certum tempus constituendum, ut experimentum capiatur, an

T t t 2

ferio

ferio eam polliciti sint? quod si euentus doceat, spem emendationis vanam esse atque irritam, in ista suspensione pergendum, donec certo, eos respuisse, constet.

* Saepius enim contingit, vt in potestatis huius exercitio adfectibus prauis indulgeant verbi diuini ministri, occasionem hinc captantes, vexandi, quibus male cupiunt, reliquos impune dimittentes. Hinc consultius, vt cuncta sunt cum consensu superiorum, quanquam & per hos interdum viri cordati in vsu clauis ligantis impediri queant, quod itidem experientia docet. Sed ex duobus malis minimum est eligendum.

§. LXVII.

Praeterea, si quis rumoribus incertis deferatur, nec inuestigatione adhibita, certi quid appareat, delatus etiam factum constanter neget, suspensio locum non habet, grauius tamen admonendus est, ne facinus negando, se indignum sacra coena reddat, & peccata peccatis cumulet. Quod si quis coram ecclesiae ministro fateatur delictum, quod coram iudice constanter negat, non videtur absolendus, * eo quod pertinax facti coram iudice negatio, quae pro mendacio, adeoque peccato grauissimo habenda, cum vera poenitentia consistere nequit. Denique, si aliunde certus de delicto sit verbi diuini minister, non absoluet reum, quamdiu id non fatetur, etiamsi testimonium innocentiae adferat, cum experientia constet, non multum saepius eiusmodi testimoniis tribuendum esse.

* Sunt equidem, qui fecus sentiunt, eo quod pastor hic non verferet in foro politico, sed ecclesiastico. Sed obstat, quod pertinax facti coram iudice negatio, cum vera poenitentia nullatenus consistere queat.

§. LXVIII.

Diuerfa ratione & hic contra legum diuinarum pariter ac prudentiae praescripta, peccatur. In defectu peccant, qui in vsu clauis soluentis nimis liberales, & in vsu ligantis nimis parci sunt; quiue promiscue omnibus peccatorum remissionem annuntiant, poenitentia eorum an seria sit, non satis explorata, idque aut ex metu, aut spe lucri, & ignauia quadam, aut aliis caussis vituperabilibus, conf. *Ezech. XIII, 19. Zach. V, 3.* In excessu rursus peccant, qui in exercitio clauis ligantis nimis sunt rigidi, eum omnino in occasionem aut instrumentum imperii, quod in alios adfectant, conuertentes, * contra monitum Petri, *1 Petr. V, 3.* Denique quoad modum peccant, qui peccatorum aut personarum discrimen aut negligunt, aut non ea, qua decet, ratione obseruant. Cum primis vero omnis procul abesse debet *προσωποληψία*, quae, vt alias, ita vel maxime in vsu clauis soluentis ac ligantis, summopere est detestanda.

? Quod

* Quod ut crassiori quadam ratione Romani fecerunt pontifices, qui us excommunicati in, ad imperium in reges principesque orbis christiani sibi asserendum, olim multum protulit, priusquam illorum fraudes detegerentur, ita non desunt, qui hodie illud subtiliori quadam ratione faciunt. Vocari hoc vitium s. *let papa caesuria.*

§. LXIX.

Iam, quod ad sacramenta eorundemque administrationem, speciatim baptismum, attinet, supponentes iterum, quae de eorum natura, indole, causis & effectibus, alibi traduntur, quae hic iuxta prudentiae quoque leges obseruanda, paucis indicabimus. Primo ergo extra controuersiam positum sit, eos baptizandos, qui effectus baptismi compotes fieri possunt, & quos baptizandos Christus iussit, hoc est, homines veros, siue infantes, siue adultos. Quod si probe teneatur, variae hinc facili negotio solui quaestiones possunt, patebitque, quid de infantibus nondum perfecte natis, de monstris, de iis, qui per abortum in lucem editi sunt, & quod ad adultos attinet, de amentibus, similibusque, censendum sit.

§. LXX.

Ad baptismum nemo cogendus, * nec tamen occasio, infantes, qui in nostra sunt potestate, si nemo sit, qui repugnet, baptizandi, tenere praetermittenda est. Vtrumque & officii est, & prudentiae. In casu dubio, vbi incertum, an infans baptizatus sit, tutissimum est, eum baptizare. ** Nec enim tum iteratur baptismus, sed supponitur, eum non baptizatum esse.

* Sic infantes Iudaeorum, qui inter christianos habitant, illis neuiquam vi abripiendi sunt, ut baptizentur, qui parum etiam illis profuturus esset baptismus, si a parentibus in erroribus patriis educarentur. Qui vero per captiuitatem bellicam, aut alia ratione in nostram potestatem venerunt, infantes infidelium, omnino baptizandi sunt. conf. B. CHRIST. KORTHOLTUS, in *pastore fidei*, cap. 5. *posit.* 3. p. 195. *segg.* qui & *posit.* 2. illis, quae in §. *praecedenti* diximus, lucem adfundet.

** Quid vero, si scheda affixam habeat, quae de baptismum collato testetur? Nihil fecius baptizandum esse eiusmodi infantem, plerique censent, cum eiusmodi scheda nullam mereatur fidem. Quod ita intelligendum, n. si indicatum sit, vbi & a quonam baptismus sit collatus. Si enim hoc sit, pastor de veritate rei mox certus fieri poterit.

§. LXXI.

Vt vero in infantibus fides per baptismum incenditur, ita eadem in adultis iam supponitur. Circa baptismum itaque adultorum, qui forte a Iudaismo, aut Mahumedanismo, ad nos transeunt, magna cautione opus, ne externa fidei professione nos decipiant, * cum tamen corde adhuc a Deo plane sint auersi, adeoque verae fidei expertes.

* Diligenter & recte quidem hoc inculcat B. SPENERS, in *responsis theolog.* Germ. part. 4. pag. 96. *segg.*

§. LXXII.

Prudens verbi diuini minister, diligenter quoque sibi cauet, ne circa materiam aut formam baptismi peccet. Hinc nec pro aqua alium liquorem substituet, nec formula baptismi, ab ipso seruatore praescripta, vlla ratione discedet. Quod si per imprudentiam aut casu quodam hic aberratum sit, infans non recte baptizatus est, meritoque adeo baptismus ei est conferendus. In reliquis, quae ad essentialia baptismi non pertinent, receptos mores merito sequitur, quorum & illud pertinet, quod loco immersionis, olim vsitatae, hodie adpersio obtineat. *

* Non desunt, qui optant, vt hodie adhuc immersio obtineret. Legi & expendi merentur, quae hac de re habet B. SPENERVS, in *respons. theolog. Germ. part. 1. cap. 2. p. 143. seqq.* Adpersio autem, siue fiat in capite, siue in fronte, aut pectore, perinde est, ideoque hac in re cuiusque loci sequenda est consuetudo.

§. LXXIII.

Prudentiae quoque, immo officii pastoralis est, dispicere, ne quiuis sine discrimine, vt susceptorum, seu patrinorum munere in actu baptismi fungantur, admittantur. Cum enim susceptorum officium sit, non tantum testari de baptismo infanti rite collato, sed & curare, vt in fide vera, & vita homine christiano digna educetur, non alios, quam qui ratione aetatis, pietatis, aliarumque virtutum christianarum, ad hoc idonei sunt, admittendos esse, palam est. *

* Excludendi ergo ab hoc munere sunt haeretici, hominesque impii, & quotquot ita comparati sunt, vt illorum curae & inspectioni infantes committi nequeant. Quotopere hac in re quotidie peccetur, ipsa quemuis docere potest experientia,

§. LXXIV.

Circa ritus baptismales, ab hominibus introductos, nec a Deo institutos, dispiciendum primum, an aliquid superstitiosi contineant? Si enim hoc sit, repudiandi omnino, & vt abrogentur, omnis impendenda opera. Sin innocentes sint, nec vitii quid secum trahant, non temere quidquam mutandum, nec a recepta consuetudine sine necessitate recedendum, * praesertim si sine aliorum scandalo mutatio fieri nequeat.

* Ergo nec exorcismus omittendus, cum huius ritus, in se spectatus, nihil vitii inuoluar, & de summa hominis, in qua per naturam constitutus est, miseria, quodue filius irae, & captiuus infernalis genii sit, nos admoneat.

§. LXXV.

Alterum noui testamenti sacramentum est sacra coena, quae vt rite atque legitime administrerur, sequentia non negligenda sunt prudentiae

dentiae monita: praecipua cura sit, ne indigni sint, qui ad eius participationem admittuntur. Hoc enim si per culpam aut negligentiam pastoris fiat, grauissime peccat & contra officii sui rationem, *Matth. VII, 6.* & contra illum, quem hac ratione admittit. *1 Cor. XI, 29.* Quinam autem indigni sint, vel ex fine sacrae coenae patet, qui est, vt commemoratione mortis Christi fides corroboretur. Vbi ergo non est fides, ibi corroborari nequit. Fides autem cum ex fructibus agnoscenda sit, palam est, eos, qui in peccatis proaereticis viuunt, fidem non habere, indignosque adeo esse, qui ad sacram coenam admittantur. *

* Manifeste itaque flagitiosos, impenitentes, criminis cuiusdam suspectos, &c. ad sacram coenam non esse admittendos, sequitur. Recurrunt hic fere eadem, quae supra §. 58. *seqq.* de absolutione diximus. Non enim in nostris ecclesiis ad sacram coenam aliquis admittitur, nisi absolutionem prius rite impetrauerit.

§. LXXVI.

Ad vsum sacrae coenae nemo inuitus cogendus est. Non minus enim peccant, qui, cum indigni minusque praeparati sint, ad eam accedunt, quam qui eam contemnunt. Cultus quoque omnis christianorum spontaneus esse debet, *Psal. CX, 3. LI, 12.* Recte interim legitimus sacrae coenae vsum ostenditur, eiusque necessitas demonstratur, vtilitas, ad dignos conuiuas redundatura, commendatur, vt tamen simul addatur, eos qui indigne sacro hocce cibo & potu vtuntur, reos fore corporis & sanguinis Christi, *1 Cor. XI, 27.* * Contemptores namque sacrae coenae, admonitionibus eo adducendi sunt, vt peccata sua agnoscant, & resipiscant, & tum demum ad sacram coenam admittendi sunt.

* Sermo hic de eo est, quid verbi diuini minister facere queat, aut debeat. Quodnam enim magistratus circa eiusmodi homines officium sit, aliunde constat. Qui cogi homines ad sacrae coenae vsum posse, existimant, ad loca *Luc. x v, 13. Ioan. vi, 44.* prouocare solent. Sed in istis de externa & violenta compulsionem aut coactionem sermo non est, quod & res ipsa docet. & pluribus ostendit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conficiens. de offic. ministr. eccles. circa sacr. coenam, cas. 19. p. 214. seqq.*

§. LXXVII.

Prudentiae quoque est, receptam istam theologorum obseruare regulam: non priuatio, sed contemptus damnat. Hinc enim intelligere licet, quo pacto ecclesiae minister erga eos se gerere debeat, qui praeter suam culpam impediuntur, quo minus aut omnino, aut non ea qua decet ratione, * ad sacram accedere coenam possunt. Quod si quis aliunde non impediatur, ad minimum dispiciendum, an seipsum explorare queat, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XI, 28.* Qui enim

enim per virium siue naturalium, ** siue spiritualium, defectum, hoc facere nequeunt, admittendi ad sacram coenam non sunt.

* Patet hinc, quo pacto circa abstemios versandum. Hi rectius ab usu sacrae coenae plane se abstinent, quam vt sub vna tantum communicent specie. Patet hinc quoque, nunquam a laicis administrationem sacrae coenae recte suscipi. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euang. lib. 3. cap. 37. p. 764. 769.* Diuidendus hinc etiam casus a B. FRIDEM. BECHMANNO propositus, in *theol. consciens. de offic. ministr. eccles. circa sacra. coen. cas. 28. p. 224. seqq.*

** Iudicare hinc licet, quid sentiendum de communione mutorum, surdorum, aegrotorum, agonizantium, itemque infantum, furiosorum & obsessorum, vid. KORTHOLTVS, in *pastore fideli, cap. 6. poss. 3.* De furiosis & infantibus, add. B. BECHMANNVS, *theol. consciens. l. c. casu 21. & 30. p. 217 & 228.*

§. LXXVIII.

Quod de baptismo monuimus, de sacra quoque coena obseruandum, circa materiam & formam huius sacramenti nihil prorsus mutandum, * nec ab institutione diuina seruatis, quoad essentialia, vel latum vnguem discedendum. In accidentibus vero, & ritibus humano consilio introductis, si nihil in illis, quod cum verbo diuino pugnat, contineatur, prudentiae est, receptam loci cuiusque sequi consuetudinem, ** nisi ecclesiae salus aliud quid postulet.

* Non itaque licet pro vino aquam, vel alium liquorem, & pro pane aliud cibi genus substituere. conf. dissertatio nostra de *symbolis eucharisticis*, quae extat in *pareg. h. historico-theologicis*. Diuidendi quoque hinc casus varii B. BECHMANNO propositi, in *theol. consciens. l. c. casu 31. seqq. p. 228. seqq.*

** Exemplum vide apud IO. LVD. HARTMANNVM, in *pastorali euangelico part. 3. cap. 40. pag. 829.*

§. LXXIX.

Supereft, vt generatim quoque quaedam de ritibus sacris, & quae prudentia circa eos obseruare iubeat, addamus. Quod quidem non de diuinis, in quos homini nihil iuris competit, sed de humanis intelligimus. Hos autem praescribendi & constituendi pariter ac abrogandi potestas, etsi summo imperanti competat, vt alibi iam euictum, ** pastoris tamen est dispicere, ne quid temere constituat, vnde ecclesia detrimentum capere queat.

* Quae generatim nostrae ecclesiae de ritibus ecclesiasticis sit sententia, constat ex *Augustana confessione artic. 15. de ritibus ecclesiasticis docent, quod ritus illi seruandi sint, qui sine peccato seruari possunt, & prosunt ad tranquillitatem & bonum ordinem in ecclesia, sicut certae feriae, festa, & similia, &c.* Praecipuos ritus speciatim diligenter enarrat CASPAR CALVORIVS, in *rituali ecclesiastico, &c.*

** *part. 2. huius operis, cap. 3. sect. 7. §. 31.*

§. LXXX.

Prudentiae itaque pariter ac officii est, si forte noui ritus introducendi

ducendi sint, omnem adhibere operam, ne alii introducantur, quam qui necessarii sunt, vt omnia *εὐχρημόως* fiant & *κατὰ τὰς ἰν* *Cor. XIV, 40.* & quibus internus Dei cultus non impediatur, sed promoueatur. Si ritus abrogandi, aut in iis aliquid mutandum, dispiciendum sedulo, ne abrogentur, qui vtilis suat & salutare, adeoque retineri potius debebant; nec committendum temere, vt ecclesiae libertas pessundet, & aliquid ceu illicitum abrogetur, idque inuita ecclesia, quod tamen, ceu licitum vel indifferens, retineri aut tolerari poterat.* Quod si in ritibus receptis supersticiosi aut incommodi quid deprehendatur, aut quod praxi verae pietatis impedimentum adferat, id pastor quidem propria auctoritate mutare nequit, interim apud eos, in quorum hoc positum est potestate, horum rituum abrogationem, aut mutationem recte vrgere potest, idque ut faciat, prudentia quoque postulat.

* Huc pertinet celebris illa, multisque scriptis vtrunque agitata controuersia *de exorcismo*: de qua alibi. *conf. quae dicta sunt ad §. 74.*

§. LXXXI.

Cum etiam nihil sit frequentius, quam vt ritibus & ceremoniis sacris superstitione adhaerescant miseri mortales, omnemque fere cultus diuini rationem in iis constituent, saltem maiorem saepius eorum quam debebant, necessitatem esse credant,* hoc sibi merito datum fidelis & prudens pastor putat, vt frequenter auditores suos, quid de ritibus & ceremoniis externis statuere debeant, doceat diligenterque inculcet illud apostoli: *non est regnum Dei cibis & potio, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto, Rom. XIV, 17.*

* Hinc recte in *August. confess. artic. 15.* dicitur: *de talibus vobis tamen admonentur homines, me conscientiae onerentur, tanquam talis cultus ad salutem necessarius sit.*

§. LXXXII.

Vt vero ritus & ceremoniae, ad totam ecclesiam spectantes, in superstitionis saepius arripiuntur occasionem, ita in iis, qui in actibus ad singulos pertinentibus adhibentur,* subinde vana mortalium ambitio, per luxuriam, pompam, ostentationem, aliaque ratione se exerit. Huic ergo non minus vt obuiam eatur vitio, quam illi, & pastoralis muneris ratio postulat, & prudentia suadet, idque tum omnem occasionem hominibus, ad illicita pronis, adimendo, tum vitia ista coercendo & supprimeado, ne iis ad vetita & scandalum praebitura, mortales abripiantur.

* Per ritus ad totam quandam ecclesiam spectantes intelligo eos, qui adhiberi & obseruari solent, in conuentibus sacris totius ecclesiae: quorum pertinent tempus, locus, personae,
BVD. TH. MORAL. V v v v a quibus

I N D E X

in quibus sacra administranda, actiones ipsae, ut conciones, lectiones, cantiones & musica, & quae alia sunt eiusdem generis. Ad singulos autem homines, aut vnum vel aliquot ecclesiae membra illi spectant, qui in certis actibus, in quibus tota ecclesia non concurrit, obseruantur, vti sunt ritus nuptiales, qui circa sponsalia & nuptias obseruari solent, item sepulchrales, certo modo etiam baptismales, & qui circa hominis natiuitatem solent obseruari. De posterioribus certum est, & experientia constat, quod aliquando ita comparati sint, vt ambitioni & luxui mortalium alenda & fouenda inseruiant, vt priores superstitioni occasionem praebere possint. Hisce ergo vitiis hominum vt quavis ratione obuiam ear, merito sibi datum credit prudens & fidelis ecclesiae doctor.

S. D. G.

I N D E X

RERVM MAXIME MEMORABILIVM.

Numerus primus significat partem, secundus caput, tertius paragraphum, quartus si adest, indicat ille paragraphum, tertius vero sectionem, & Pr. Prolegomena.

ABNEGATIO sui, quid sit? I. 1. 4. 92. eius causa efficiens principalis ib. minus principalis ib. obiecta ib. 95. 98. necessitas ib. 94. modus, fiat libere ib. 96. serio, ib. 97. constanter ib. 99. indicium ib. 100. effectus ib. 101. est comes perpetuus amoris Dei ib. 90.

ABSOLVTIO caute circa illam procedendum, III. 3. 58. quibus deneganda? ib. 59. it. 67. quanam absoluendi? ib. 58. it. 62. quomodo peregrini absoluendi? ib. 60. modus absolutionis ib. 61. vitia circa illam in defectu & excessu ib. 68.

ACCESSIONES cui competant? II. 3. 5. 18.

ACTIONES, earum norma est lex diuina II. 1. 2. it. leges, consilia & pacta humana ib. sunt bonae & malae ib. 32. necessariae & indifferentes ib. 19. an dentur indifferentes? ib. 30. earum moralitas a lege diuina repetenda ib. 29. quid de vanis statuendum? ib. 30. bonae cum omnibus legis circumstantibus conueniant ib. 33. seqq. finis & intentio sola non faciunt actiones bonas ib. 35. seq. circa omnes obseruandae circumstantiae, quis? ib. 37. quid? ib. 38. quibus auxiliis? ib. 39. quomodo? ib. seqq. ex fide proficiuntur ib. 41. sine iustis, sanctae &c. ib. 42. de aliorum moralitate iudicium ferre, difficultissimum est ib. 36. nostrarum exploratio, sintne ex natura an gratia, necessaria est. ib. 4. 11. in iuriarum sunt illicitae. II. 3. 4. 22.

ADPECTVS, quid sint? I. 14. 29. mentales a sensibilibus caute discernendi, ib. it. I. 1. 6. 5. &

non statim pro spiritualibus habendi ib. * quatuor duplices sint? ib. 5. it. I. 1. 4. 29. eorum sedes est in voluntate I. 1. 6. 6. sunt commotiones passivae & actiuae ib. 7. quo sensu passiones dicantur? ib. * eorum gradus seu motus ib. 8. terminus a quo & ad quem? ib. 9. semper in bonum aut malum aliquod futurum tendunt. ib. eorum causa proxima, ib. 10. seq. effectus in corpore ib. 13. mente ib. 14. it. 29. seq. eorum: o-da & incommoda ib. 15. quanam primitiui & principes? ib. 16. deriuatiui? ib. horum classis prima. ib. 17. secunda ib. 18. tertia ib. 19. seq. quarta ib. 21. q. inta ib. 21. eorum diuersitas ratione obiectorum ib. 17. it. 23. signa ib. 13. & 29. coniunctio quorundam & mixtura. ib. 24. seq. sunt indicium corruptae naturae. ib. 27. seq. carnales damnantur in scriptura S. ib. 28. vitia, quae ex adfectibus oriuntur ib. 30. an omnes sint mali? ib. 31. seq. sintne eradicandi, an corrigendi? ib. an omnes indifferentes sint? ib. I. 1. 6. 32. irrogenitorum semper mali sunt. ib. 33. regenitorum sunt boni. ib. 34. impediunt hominis conuersionem. ib. 35. praecipue explorationem sui ipsius, ib. 35. seq. quomodo se habeant secundum gratiam? ib. 39. in regentis esse possunt ib. 41. sunt in illis sanctificati ib. 40. spirituales non nocent, sed profunt, ib. * naturae fallacia circa adfectus sedulo est attendenda. ib. 42. seqq.

Advantus hominis in spiritualibus & naturalibus I. 1. 7. seqq.

ADFLI-

I N D E X.

ADFLICTIONES sunt spirituales & temporales III. 3. 51. solatium contra illas. ib. 52.

ADORATIONIS vox late & stricte sumitur II. 3. 1. 26.

ADPETIVVS SENSITIVVS, quid sit? I. 6. 2. differt a voluntate. ib. 3. eius pugna cum ratione ib. 4. est indicium corruptae naturae ib. 26.

ADVLTERVM matrimonii vinculum soluit II. 3. 6. 10.

AEMVLATIO quid? I. 6. 21. an sit vitium? ib. 32.*

AEQUALITAS est inter homines obseruanda II. 3. 4. 8. in quo consistat? ib. cur sit seruanda ib. quomodo? ib. 9. humanitatis non ponit aequalitatem potestatis. II. 3. 6. 31.*

AEQVIVOCATIO quid? II. 3. 5. 33. eius varia genera ib. 7.*

AETATIS ratio habenda in eligendis Ecclesiae ministris. III. 2. 42.

AGENDA a credendis non sunt separanda I. Pr. 2. seq. interim tamen separatim considerari possunt. ib. 4.

AGNITIO DEI ex Scriptura S. non ex ratione est haurienda. II. 3. 1. 3. it. 12. sit efficax & explicita, ib. 4. sufficiens. ib. 5. eius obiectum est Deus ipse quoad existentiam ib. 6. * Essentiam ib. 7. attributa ib. 8. opera ib. 10. voluntatem. ib. 11. huius agnitionis obligationem requirit, principium primum iuris diuini ib. 13. it. praecceptum primum ib. 14. requiritur ab omnibus Christianis ib. 15. eam impedit ignorantia ib. 16. errores Anti-scripturariorum, ib. 17. Athoorum, ib. 18. Haereticorum & infidelium ib. est necessaria II. 3. 1. 7.***

Angelus in vita Christiana I. 3. 15.

AMBITIO, quid sit? I. 1. 4. 55. diuersimode accipitur, ib. est philantiae filia & mater reliquorum vitiorum ib. 40. seq. est insatiabilis, ib. 56. inepta & ridicula, ib. 57. crassior & subtilior, ib. spiritualis, ib. eius obiecta varia sunt. ib. & 58. in illa frustra animi quies quaeritur, ib. 59. impedit Christianismum. ib. 83.

AMBITIOSVS, quomodo se gerat in officiis erga Deum & res diuinas? ib. 60. seq. seipsum ib. 62. alios ib. 63. in status certis. ib. 64.

AMOR, quid significet? I. 1. 6. 16. quomodo differat ab odio? * eius species ib. 18. * it. I. 14. 116. concupiscentiae, quid? ib. 118. complacentiae, ib. 119. amicitiae, ib. 120. obedientiae, 121. eius obiectum praestantissimum est Deus, ib. 33.

AMOR DEI, in quo consistat? I. 1. 4. 110. eius causa efficiens, ib. 111. non est nudus actus, sed pensio habitualis, ib. 111. naturalis non datur. ib. ** eius obiectum. ib. 112. modus ib. causa impulsus, 113. it. 117. effectus & consequens ib.

114. it. 125. indicium 115. incitamentum. 117. variae species, ib. 117. 124. est purus atque impurus ib. 123. est omnium reliquorum virtutum mater. ib. 125. it. 135. praesupponit agnitionem Dei. II. 1. 1. 2. specialis, II. 3. 1. 35. seqq. huius fundamentum & effectus. ib. 38. seqq. obligatio ad illum ib. 80. it. 40. opposita, ib. 80. media 95. impedimenta, ib. 99. seqq.

AMOR proximi, eius descriptio. II. 3. 4. 1. seq. obiectum ib. 3. ordo, ib. 4. fundamentum 5. & 25. gradus. ib. 6. obligatio, ib. 20. contraria, ib. 21. seq. media, ib. 26. impedimenta, ib. 27.

AMOR sui ordinatus & licitus est fundamentum officiorum hominis erga se ipsum. II. 3. 3. 2. seq. it. I. 14. 32. illicitus est fons omnium vitiorum, ib. 36. seqq.

ANABAPTISTARVM errores circa iuramenta. II. 3. 5. 10. rerum dominia. ib. 17. contractus ib. 25. ** supplicia capitalia II. 4. 23. bella ib. 25.

ANGELVS, officia erga Angelos quo referenda? I. 1. 4. 137. it. II. 2. 56.

ANIMAE facultates & potentiae I. 1. 2. 2. it. I. 1. 6. 2. * sunt purae & mixtae, ib.

ANIMI emendatio, in quo consistat? II. 3. 3. 5. seqq. media illi inferuentia. ib. 28. impedimenta. ib.

ANTHROPOMORPHITARVM error II. 3. 1. 19. *Ανθρωπος*, quid sit? I. 1. 4. 133.

APPROXIMATIO substantiae diuinae in vnioune mystica an statuenda? I. 1. 4. 88. *

Αρεται Stoicorum I. 1. 6. 31. it. 41. quomodo irrepleta in ecclesiam? ib. * est capitalis doctrina pseudo-domesticae Theologiae. ib. *

ARBOR VITAE, it. cognitionis boni & mali, fuit institutum Paradisiacum. II. 2. 23.

ARISTOCRATIA, quid? II. 3. 7. 13.

ARMATURA SPIRITVALIS. I. 2. 70.

ARTES, diuinatoriae sunt species idololatriae, II. 3. 1. 79. ** non omnes artes sunt vitales. II. 3. 3. 7. * non omnibus conueniunt. ib. ** earum cognitio non impedit profectus in spiritualibus. ib. *

ASCETICI SCRIPTORES, I. Pr. 25. eorum lectio, quomodo & quando rite instituenda? I. 5. 16.

Ασκησις Philosophorum. I. 5. 1.

ASTROLOGIAE vanitas I. 1. 4. 23.

AVLA profusus sunt superuicanea, II. 4. 16. **

ATHEISMVS, eius diuersa sunt genera, II. 3. 1. 18. quomodo differat a deismo? ib. 79.

ATTRIBUTA, Dei sunt vel naturalia vel moralia, II. 3. 1. 8. seq.

AVARITIA, eius definitio, I. 1. 4. 65. Obiecta sunt fere innumera ib. 67. seq. est insatiabilis, ib. 66. non cadit in bruta & spiritus ib. est subtilior, subtilissima & crassior. ibid. 68. in illa

V v v v 2

frustra

I N D E X

frustra animi quies quaeritur, ib. 69. impedit Christianismum. I. 1. 4. 84.

AVARVS, quomodo se gerat in officiis erga Deum & res diuinas, I. 1. 4. 71. se ipsum, ib. 72. alios ib. 73. in statibus certis. ib. 74.

AVDACIA, quid sit? I. 1. 6. 21.

AVDITORVM verbi diuini officia, II. 3. 8. 20. obligatio ad illa, ib. 22. contraria peccata ib. 23. media. ib. 24. impedimenta. ib.

Αυτοκρεια, quid? II. 3. 3. 26.

Αυτοκρεια, est crimen longe maximum, II. 3. 3. 16.

BAPTISMVS, est institutum Diuinum N. T. II. 3. 2. 17. quo sensu dicitur stipulatio? I. 5. 18. eius foederis semper firmus memores. ibid. quinam baptizandi? III. 3. 69. seq. quid faciendum, si incertum, an infans sit baptizatus? ib. 70. ad hunc nemo est cogendus, ib. circa adultorum baptismum quid obseruandum? ib. 71. aqua non alia materia est baptizandum ib. 72. circa ritus nihil temere mutandum. ib. 74. non quilibet ad patrini munus admittendus. ib. 73.

BELLVM punitiuum frustra flagitur. II. 4. 7. an sit licitum? ib. 25. seq. quando illicitum? ib. 26.

BENEDICTIONE SACERDOTALIS circa matrimonii consummationem est ritus antiquissimus, II. 3. 6. 21. lege tamen diuina non praescriptus. ib. interim a magistratu adprobatus. ib. eius effectus ciuiles ib. 22.

BENEFICIA, quid sint? II. 3. 4. 17.

BONA FORTVNAE, quid sint? II. 3. 3. 22. sunt necessaria, ib. 33. valde tamen periculosa ib. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia, ib. 25. opposita ib. 26. media & impedimenta. ib. 33.

BONA OPERA non accurate media sanctitatis appellantur. I. 5. 2.

BONVM SVMMVM, in quo consistat? I. 1. 4. 85.

BRVTA, officia erga illa quae referenda? I. 1. 4. 137. it. II. 2. 56.

CALENDARIVM, quid de Biblicis sentiendum? I. 5. 14.

CANONES Conciliorum an hodie vim obligandi habeant? II. 1. 17.

CARO nostra quomodo nos tentet? I. 2. 28. quid per carnem intelligatur in Scriptura S. ib. 58. it. I. 1. 6. 39. eius insultus in lucta cum Spiritu. ib. 65. seqq.

CASTITATIS studium, II. 3. 3. 31. eius impedimenta. ib. media ib. 29.

CASVS CONSCIENTIAE, qui scripserint? I. Pr. 32. II. Pr. 19. eorum vsus in Theol. Morall. II. Pr. 19.

CATECHISATIONES, earum necessitas III. 3. 7. modus prudens, ib. 8. seqq.

CEREMONIAE SACRAE, II. 3. 2. 21.

CHARITATIS officia, quae imperfectionem habent, denotat. I. 1. 4. 79. it. I. 5. 41.

CHOREAE, quid de illis sentiendum? II. 3. 3. 31.

CHRISTIANA DOCTRINA praestat philosophia gentilium. I. 1. 4. 114.

CHRISTVS non fuit nouus Legislator. II. 1. 11. it. 13. vocatur lux I. 1. 2. 49. * it. ib. 51. *

CIVITATES, earum origo ante diluuium, II. 3. 7. 2. post illud, ib. 3. causa principalis Deus, ib. 4. instrumentalis, homines, ib. impulsua, ib. finalis, ib. 5.

CLARITAS, commodum sanctitatis, I. 3. 17.

CLERICI a potestate summorum imperantium non sunt exempti, II. 3. 7. 12. eorum coniugium est licitum. III. 2. 22.

CLAVIS soluens & ligans quid? III. 3. 57. quomodo circa eius usum peccetur? ib. 68.

COACTIO, quomodo pactum & promissum reddat irritum? II. 3. 4. 12.

COELIBATVS Clericorum Pontificiorum, quid de illo statuendum? III. 2. 22. *

COENA SACRA, est institutum diuinum N. T. II. 3. 2. 37. est medium sanctitatis, I. 5. 19. quis ea uti possit? ib. 20. quando & quoties ea vrentur? ib. 21. qua praeparatione? ib. 22. qua fide? ib. 23. eius fructus & effectus. ib. 24. quinam ad illam admittendi? III. 3. 75. fqq. nemo ad illam cogendus ib. 76. eius contemptus non priuatio damnat. ib. 77. circa materiam & formam nihil mutandum. ib. 78.

COGNATI, in amore proximi reliquis sunt praeferendi. II. 3. 4. 4.

COGNATIO naturalis. II. 3. 4. 20. spiritualis, ib.

COGNITIONIS errores & defectus. I. 1. 2. 8.

COGNITIO SVI est necessaria. I. 5. 43. * quomodo instituenda? ib.

COMOEDIAE, quid de illis censendum? II. 3. 3. 31.

COMMISERATIO quid? I. 1. 6. 22.

COMMODA aliorum sunt promouenda, II. 3. 4. 14. tum indefinite, ib. 15. tum definite & quidem varia ratione. ib. 15. & 16.

COMMVNIO cum Deo I. 1. 4. 89. fidelium inter se, ib. eorum. II. 3. 5. 17.

CONCILIA, eorum conuocatio & directio cui competat? II. 3. 7. 29. eorum finis. ib.

CONCIONES publicae, earum antiquitas, III. 3. 13. necessitas, ib. utilitas, ib. finis, ib. 14. autor sit ipse concionator, ib. 15. textus, ib. 16. dispositio, ib. 17. explicatio textus, ib. 18. applicatio, ib. 19. exordia, ib. 20. * stilus, ib. 21. seq. pronuntiatio & actio, ib. 22. quantum ad, ib. artificiosae, quid de his iudicandum, III. 3. 14. it. 17. non sunt negligendae I. 5. 12.

CONCV-

I N D E X

CONCVPISCENTIA prava est fons omnium vitiorum. I. 1. 4. 34. seq. non tantum actualis, sed etiam habitualis est prohibita I. 1. 4. 39.

CONFESSIO delicti coram iudice, an ad illam teneatur reus? II. 3. 5. 9. ** fidei, cui, quando & quomodo reddenda? II. 3. 2. 5.

CONFESSIO NARIUS, an liceat ab vno ad alium transire? III. 3. 59. **

CONGRATVLATIO, quid? I. 1. 6. 22.

CONIVGV officia. II. 3. 6. 24. it. 38. obligatio ad illa, ib. 39. media, ib. 40. impedimenta, ib. 41.

CONSCIENCIA inter reliquas intellectus operationes maxime insignis est. I. 1. 3. 1. eius definitio ib. 2. Synonyma, ib. sitne actus, an habitus an potentia frustra disputatur. I. 1. 3. 3. falsum est, quosdam non habere conscientiam, ib. * quomodo expurgare, dormire & excitari dicitur? I. 1. 3. 3. quomodo de Deo dicitur, I. 1. 3. 4. ** pro norma habet praecipue leges divinas: I. 1. 3. 4. quo respectu dicitur liber, regula, iudex, &c. I. 1. 3. 5. vera & recta. I. 1. 3. 6. seq. erronea, dubia, ib. 8. ic. 10. * certa, probabilis, I. 1. 3. 6. ix. 20. antecedens & consequens, ib. 7. * it. 23. suadens & dissuadens, ib. ad probans & reprobandus, ib. bona & mala ib. 9. quomodo se habeat secundum naturam, tum in re generis, tum in re generis, ib. 10. seqq. quomodo secundum gratiam, ib. 20. laxa s. dormiens, ib. 15. cauterifata, ib. stupefacta, ib. angusta. ib. 16. eius imaginaria tranquillitas impedit rem Christianam, I. 1. 3. 17. seqq. scrupulositas, ib. tranquillitas eius vera. I. 1. 3. 22. seq. reluctantia, I. 1. 3. 27. obligatio II. 1. 24. Examen s. praxis. I. 5. 5. quid pura & bona? I. 1. 3. 20. seqq. infirma? ib. 21.

CONSENSVS, quid sit? II. 3. 4. 12. quomodo declaratur? ib. requisita, ib. impedimenta, ib.

CONSILIA, differunt a lege, II. 1. 3. quid de consiliis Evangelicis Pontificiorum sentiendum? II. 1. 14.

CONSISTORIA, ius illa constituendi cui competat? II. 3. 7. 33. illorum finis, ibid. ex quibus perfonis consistant? ib.

CONSTERNATIO, quid sit? I. 1. 6. 19.

CONSVETVDO, quid valeat? I. 1. 4. 79.

CONTEMPTVS aliorum est peccatum contra amorem proximi. II. 3. 4. 23.

CONTRACTVS inire Christianis non est prohibitum II. 3. 5. 29. onerosi iuxta iustitiae leges exiguntur. ib. 6. benefici charitatis Christianae normam observant. ib. qui aliquid aleae continent pro illicitis habentur. ib. officia circa illos ib. 30. obligatio ad haec, ib. 31. contraria. ib. 32. media, ib. 36. impedimenta, ib.

CONTRITIO ob peccata quomodo recte instituenda? L. 5. 6.

CONVERSATIO cum aliis, quid valeat, quidque noceat? I. 1. 4. 79. it. I. 5. 41.

CONVIVIA, an & quomodo recte instituantur? II. 3. 3. 30.

CORDIS nomine interdum in scriptura S. conscientia venit, I. 1. 3. 2. interdum voluntatem significat, I. 1. 4. 4.

CORPV, officia erga illud. II. 3. 10. eius constitutio auget voluntatis corruptionem naturalem. I. 1. 4. 79. & plurimum confert ad animi propensiones I. 1. 7. 2. an per illam peccatum in animum deriuetur? I. 1. 4. 79. it. I. 1. 7. 5. in eligendis Ministris Ecclesiae est observanda. III. 2. 43. ad certos motus corporis certi sequuntur motus mentis. I. 1. 7. 4.

CORREPTIONES fraternae differunt a poenis, II. 4. 6. iis alterius commodum promouetur. II. 3. 4. 16.

CREATIO, errores circa eam, II. 3. 2. 20.

CREDVITAS voluptatis & auaritiae filia, sepe perditionis vero mater est. I. 1. 2. 18.

CREDENDORVM & AGENDORVM nexu, I. Pr. 1.

CVLTVRA mentis in quo consistat? II. 3. 3. 5. seqq.

CVLTVS NVMINIS, quid significet? II. 3. 1. 24. it. 26. eius obiectum vnicum est tota sancta Trinitas, ib. 27. seqq. etiam humana Christi natura. ib. 29. seqq. item Spiritus S. ib. 31. ad illum requiritur fides in Christum, ib. 34.

CVLTVS DEI INTERNVS in quo consistat? II. 3. 1. 25. it. 32. absoluitur amore Dei speciali, ib. 34. seqq. timore, ib. 41. seqq. spe & fiducia, ib. 48. seqq. obedientia, ib. 54. inuocatione mentali ib. 61. gratiarum actione mentali, ib. 62. seq. fide speciali. ib. 73. seqq. eius opposita, ib. 79. obligatio ad illum observandum ib. 79. it. 49. & 99. media, 95.

CVLTVS DEI EXTERNVS, num & lumine naturae demonstrari queat? II. 3. 2. 2. nititur legibus diuinis absolutis & hypotheticis. ib. 2. iuxta leges absolutas quid sit? ib. 2. declaratur verbis seu sermonibus de Deo ib. 3. confessione fidei, ibid. 4. votorum observatione ibid. 7. iureiurando. ibid. 14. glorificatur factis, nimirum obsequio, II. 3. 2. 15. confessione, ib. obligatio ad hunc cultum, ib. 17. seqq. media sunt cultus externus verbi diuini, ib. 19. seq. iciumum religiosum, ib. ceremoniae sacrae, ib. 21. preces publicae. ibid. 25. opposita & contraria sunt profanatio nominis diuini, ibid. 26. seqq. impedimenta ibid. 30. iuxta leges hypotheticas quid? ib. 31. ad hunc pertinet Sabbathum. ib. 32. Sacramenta. ib. 37. obligatio ad hunc cultum, ib. 39. contraria. ib. 40. media & impedimenta. ibid. 41.

- ENVIDITATES**, quomodo illis resistendum? I. 5. 42.
- CURIOSITAS** adfectibus est annumeranda, I. 2. 6. 33. * intempestiva est vitium grauissimum II. 3. 1. 23.
- DAMNUM**, laesio interdum ita dicitur, II. 3. 4. 6. quomodo restituatur? ib. 7.
- DEBITA**, quid sint? I. 5. 33.
- DECALOGVS** est summa legum diuinarum vniuersalium II. 2. 9. eius promulgatio directa speciatim ad Israëlitas. ibid. de eius diuisione multa disputari solent. ib.
- DECORVM** in gestibus, sermone & vestitu. III. 2. 40. seq. est vel verum vel apparens, ib. 41. ***
- DEFENSIO** sui violenta num sit licita? II. 3. 3. 20.
- DEISMVS** quid sit? II. 3. 7. 79. differt ab Atheismo ibid.
- DEMOCRATIA**, quid sit? II. 3. 7. 13.
- DESERTIO** maliciola vinculum matrimonii soluit. II. 3. 6. 10.
- DESPERATIO**, quid sit? I. 1. 6. 19.
- DEVS**, est praestantissimum amoris obiectum, I. 1. 4. 34. est summum bonum. I. 1. 4. 85. eius vnitas & trinitas II. 1. 1. 7. eius concursu & praesentia homo sua libertate non priuatur, I. 1. 4. 22 quomodo ab hominibus reueretur? I. 2. 22. tentationes de Deo ib. 37. seq. cur Christus Deum nomine Patris compellendum docuerit? I. 5. 33. ** Dei nomen, ib. regnum, ib. voluntas, ib.
- DIABOLVS**, quomodo tenet homines? I. 2. 27. eius strategemata in lucta carnis & spiritus. I. 2. 62. seqq.
- DIES DOMINICA**, quo iure successerit in N. T. in locum Sabbathi? II. 3. 2. 35. an Apostolorum tempore loco Sabbathi cultui sacro destinatus fuerit? ib. eius sanctificatio in quo consistat? ib. 36. consecratur merito inter alias exercitationes spirituales lectioni biblicae. I. 5. 15.
- DIGNITATES** pertinent ad bona fortunae, II. 3. 3. 22. officia circa illa. ib. 24. obligatio ad illa, ib. 25. opposita. ib. 26. an receptare & vsu pare licet? ib. 27.
- DISCIPLINA ECCLESIASTICA** cui competat? II. 3. 7. 28.
- DISCRETIO SPIRITVVM** quid? I. 4. 12. est etiam doctrinae ib. 13. morum & hominum. ib. extraordinaria & ordinaria ib.
- DISPENSATIO**, an eam ius naturae admittat? II. 2. 14. * differt a tolerantia ib.
- DISPUTATIONES** de Deo rebusque diuinis quomodo instituendae? II. 3. 2. 3. it. III. 2. 3.
- DISSIMVLATIONES**, quae sint licitae? II. 3. 5. 9.
- DIVITIAE**, quomodo vitam Christianam impediunt? I. 1. 7. 22.
- DIVINATORIAE ARTES** sunt species Idololatriae. II. 3. 1. 79.
- DIVORTII** causae. II. 3. 6. 10.
- DOLVS**, quomodo pactum reddat irritum? II. 3. 4. 13. it. iuramentum? II. 3. 5. 10.
- DOCTRINAE** puritas, qua ratione conseruanda? III. 2. 2. quomodo in periculum adduci possit? ib. 3.
- Donum** spirituale, vid. Exploratio.
- DOMINVS**, eius in seruos potestas, II. 3. 6. 35. seqq. officium. ib. 37. obligatio ad illud. ib. 38.
- DOMINIVM RERVM**, fumitur, late & stricte. II. 3. 5. 14. eius origo, ib. est vniuersale & particulare, ib. & 15. particulare occupatione introductum ib. * an Christianis possidere liceat? ib. 16. modi acquirendi illud, originarii, ib. 19. deriuatiui, ib. 19. officia circa illud obseruanda, ib. 23. contraria vitia, ib. 35. an in statu integritatis fuisse? II. 2. 31. it. 46. post lapsum necessarium erat. ib.
- DONA** spiritualia sunt vel ministrantia, vel sanctificantia. III. 1. 10. illa vel extraordinaria, vel ordinaria, ib. it. naturalia & supernaturalia. ib. 11. seqq. quomodo inter se comparanda? ib. 14.
- DVBIA** circa doctrinae coelestis capita, quomodo remouenda? I. 5. 42.
- DVRITATIO** est inqbecillitas intellectus. I. 2. 43.
- EBRAEORVM** scripta, quem in Theologia Morali praestent vsus? II. Pr. 14. seq.
- EBRIETAS** est magnum peccatum II. 3. 3. 17. it. III. 2. 23. facit pactum irritum II. 3. 4. 12.
- ECCLESIA**, illi competit ius eligendi pastores, II. 3. 7. 22. eius visitatio cui competat? ib. 25 seq. eius corruptelae quomodo corrigendae, tum quoad mores, tum quoad doctrinam? ib. 27. & 28. ritus, ib. 31.
- ECCLESIASTICA DISCIPLINA**, quid? ib. 28.
- ECCLESIASTICA BONA**, eorumque dispensatio, ib. 32. secularisatio, ib. **
- ECCLESIASTICVM REGIMEN**, quatenus fuerit ius in Veteri & Apostolica Ecclesia ratio? II. 3. 8. 15.
- ECSTASIS**, quid? I. 1. 5. 18. differt ab Enthusiasmo. ib. **
- EDVCATIO** mala auget corruptionem hominis naturalem I. 1. 4. 79. hodierna est valde corrupta, ib.
- ELEEMOSYNAE**, quid sint? II. 3. 4. 16. ad illas nos iure naturali & vniuersali diuino sumus obligati, ib.
- ELENCHVS** publicus, eius necessitas, III. 3. 23. obiectum, ib. 24. seqq. modus, ib. 27. gradus, ib. 30. nominalis quando adhibendus? ib. 31. seq. vitia in excessu & defectu, ib. 48.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ Peripateticorum, I. 1. 6. 21.
ENTHUSIASMVS, quid? I. 1. 5. 17. sumitur in bonam & malam partem, ib. * dicitur alias Ecstasis ib. est verus & fictus, ib. 18. varias habet species, ib. ** diuinarius, ib. contemptatius seu Philosophicus, ib. rhetoricus, ib. 18. naturalis est morbus mentis humanae ib. *** eius causae ib. 19. ad omnis mentis facultates se extendit ib. 20. est fructus imaginationis, I. 1. 2. 31. character certissimus, I. 1. 5. 21.
EPANORTHOSIS, quid? III. 3. 39. eius obiectum personale & reale, ib. 40. seq. modus, ib. 46. seq. gradus, ib. 47. vitia in excessu & defectu, ib. 48.
ΕΠΙΣΤΗΜΗ quid significet? I. 5. 18.
EPISCOPO inter & Presbyteros nullum fuit discrimen. II. 3. 8. 15. eorum origo, 16. Episcopus iurisdictione & potestate gaudentes scriptura ignorat II. 3. 7. 21.
ΕΡΩΤΗΣΙΣ, quid significet? I. 5. 33. **
ERROR, quomodo pactum faciat irritum? II. 3. 4. 12.
ERVDITIO, non omnes sunt sapientes, I. 1. 2. 66. *
ERVDITIO, vera quid? I. 1. 2. 56. quomodo vox sumatur? ib. * saepe sapientia dicitur. ib. 66. * improbis & irregentibus non deneganda ib. * est vana & stolidi sine sapientia, ib. 67.
ETHICAE vox quomodo sumatur? I. Pr. 4.
EYNCHVS, cum hoc matrimonium non in eundem. II. 3. 6. 6.
EXAMEN conscientiae quotidianum, quid? I. 5. 5. est necessarium, ib. Ethnicis etiam quibusdam cognitum, ib. * iuxta Scripturam S. est instituendum ib. **
EXCANDESCENTIA, quid? I. 1. 6. 21.
EXCOMMVNICATIO quid? III. 3. 63. est minor & maior, ib. it. 64. seq. an infamiam secum trahat cuiuslibet? ib. eius origo ib. *
EXEMPLORVM vsus in Theol. morali I. Pr. 35.
EXPLORATIO spiritualis sui ipsius, eius necessitas I. 4. 1. it. 3. alia est irrogenitorum, alia regenitorum, alia conuertendorum, ib. 2. eius difficultas ib. 4. requisita, ib. signa ib. 5. seqq. modus, ib. 9. & 12. certitudo, ib. 13. ** utilitas, ib. 17. aliorum, I. 4. 12. seqq. dicitur alias discretio spirituum, ib. eius obiectum sunt extraordinaria in homine, ib. 4. 14. ordinaria & quidem tum naturalia, ib. 15. tum spiritualia, ib. 16. utilitas ib. 17.
FALSILQVIVM, quid sit? II. 3. 5. 9.
FANATICISMVS, quid? I. 1. 5. 21. differt ab Enthusiasmo ib. alius theologicus, alius Philosophicus, ib. eius causae, ib. 23. est corruptae imaginationis nota, I. 1. 2. 31. innocenti non temere obicitur, I. 1. 5. 23. **

FATVM STOICVM. I. 1. 4. 23. II. 3. 1. 20.
FAVOR, quid? I. 1. 6. 22.
FICTIONES, non omnes sunt illicitae II. 3. 5. 9.
FIDES, varie accipitur tum apud Philosophos, tum apud Theologos I. 1. 2. 5. primum virtutum fundamentum & principium est, I. 1. 4. 125. omnibus est seruanda II. 1. 3. 4. 13.
FIDES saluifica, eius actus, I. 5. 7. effectus, ib. 8. specialis in Christum requiritur ad cultum Dei, II. 3. 1. 34. it. 73. eius contraria, ib. 93. media, ib. 95. it. 98. impedimenta, ib. 99. it. 106. obligatio ad illam, II. 3. 1. 34. it. 74. it. 76. in sacrae coenae vsu vtramque facit paginam I. 5. 23.
FIDEI SOCI in amore proximi reliquis hominibus sunt praeferendi, II. 3. 4. 4.
FIDV CIA, quid? I. 6. 19. an inter adfectus sit referenda? ib.
FIDV CIA ERGA DEVM, quid? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. seq. fundamentum, ib. 51. obligatio ad illam, ib. 53. contraria, ib. 88. media, ib. 95. seq. impedimenta, ib. 103.
FOEDERA, quomodo differant a pactis? II. 3. 4. 10. * sunt seruanda, ib. an cum atheis & infidelibus possint iuri? ib. 17.
FOEMINEI SEXVS mores, I. 1. 7. 9.
FORTVNA, quid fuerit apud gentiles? II. 3. 22. quid sit apud Christianos? ib.
FVGA, quando sit licita vel illicita? II. 3. 2. 5.
FLAGELLATIONES, Pontificiorum, I. 5. 1.
FVROR, an pactum & promissum faciat irritum? II. 3. 4. 12.
FVRTVM, quid? II. 3. 5. 35. cur capitali supplicio puniatur? II. 4. 24.
GAVDIVM constans cum animi tranquillitate coniunctum est sanctitatis commodum I. 3. 18.
GENIVS Socratis, I. 1. 3. 7.
GESTVS ab omnibus praepriis Ecclesiae ministris ad decorum componi debent, III. 2. 41.
GRADVS prohibiti ratione consanguinitatis & affinitatis, II. 3. 6. 11. an in lege naturali absoluta fundamentum habeant? ib. ** eorum ratio est proximitas sanguinis, ib. 12. eorum regulae, ib. 13.
GRATIA, quid? I. 1. 39. eius causa efficiens, ib. 42. it. 47. subiectum, ib. 44. seqq. obiectum, ib. 46. variae operationes, 49. consideratio ratione status & actionum hominum I. 1. 2. 53. est operans & cooperans, ib. 40. & 49. efficax & inefficax, ib. 52. illuminans, ib. 48. eius dona & opera naturae donis & operibus cauae sunt distinguenda, I. 1. 2. 75.
GRATIARVM ACTIO, in quo consistat? II. 3. 7. 67. seq. eius fundamentum, ib. 68. seq. pertinet ad cultum diuinum, ib. 62. eius formalis ratio, ib. 70.

ib. 70. obligatio. ib. 71. seq. contraria. ib. 92. media, ib. 95. & 97. impedimenta, ib. 99. & 105.

GRATITUDO, in quo consistat? I. 1. 6. 22. it. II. 3. 4. 19.

HABITVS intellectuales quinam sint? I. 1. 2. 6. quomodo se habeant secundum naturam & gratiam? ib. 19.

HAERESIS quid sit? I. 1. 2. 31. seqq. inepte & impie a pontificiis describitur, ibid. diuersimode sumitur, ib. 33. requisita ratione intellectus, ib. ratione voluntatis, ib. 34.

HAERETICVS, qui? II. 3. 1. 18. discrimen inter haereticos & infideles, ib. quomodo corrigendus? III. 2. 4. seq.

HERILIS status, an sit licitus? II. 3. 6. 33. eius fundamentum ib. it. 34. finis. ib. 35. potestas, ib.

HEROICA VIRTVS, quid de illa censendum? I. 1. 4. 77.

HISTORIA ECCLESIASTICA, inseruit prudentiae Christianae, I. 1. 7. 22. III. Pr. 10.

HISTORIARVM vsus in Theol. morali, I. Pr. 35. MOMICIDIVM capitaliter est puniendum, II. 4. 18. corporis, II. 3. 4. 21. animae, ib.

HOMO duabus constat partibus I. 1. 2. 1. sibi relictus in spiritualibus nihil potest, I. 1. 4. 17. sq. re-genitus aliquid operari potest, I. 1. 1. 44. eius conditio in statu integritatis II. 2. 20. post lapsum 24. seq. restitutionis, ib. 34. seq. praestantia prae brutis I. 1. 7. 1. eius officium erga se ipsum in genere, II. 3. 3. 1. in specie ratione intellectus & voluntatis seu animae, ib. 5. seq. corporis, ibid. 10. seqq. bonorum fortunae, ib. 22. seqq.

HONORES. pertinent ad bona fortunae, II. 3. 3. 22. officia circa illa, ib. 24. obligatio ad illa officia ib. 25. opposita s. repugnantia his officiis, ib. 26. an acceptare & usurpare Christianis liceat? ib. 27.

MORAE CANONICAE Romanensium, quid de illis censendum? I. 5. 31.

HOSPITALITAS, quid? II. 3. 4. 18. eius ius, ib. HVMANITATIS officia, II. 3. 4. 17.

HVMILITAS oritur ex abnegatione sui, I. 1. 4. 101. seq. in quo consistat? ib. 103. eius obiectum, ib. 104. est comes omnium virtutum, ib. 105.

HYPOCRISIS, eius origo I. 1. 1. 28. descriptio, ib. 29. opposita, ib. classes s. genera, ib. 30. seqq. causae ib. 35.

IDOLOLATRIA, erat circa obiectum cultus diuini, II. 3. 1. 79. est crassior & s. briliior, ib.

IEIUNIA, II. 3. 2. 19. quid de illis obseruandum? I. 5. 37.

ILLUMINATIO, quid sit? I. 1. 2. 46. eius causa efficiens principalis, ib. 47. minus principalis, ib. 49. subiectum quod, ib. 50. quo, ib. 51. effectus, ib. 53. incrementum & decrementum, ib.

54. est actiua & passiuā, ib. 57. * eius modus, ib. 52. per omnes intellectus facultates se extendit, ib. 55. quo sensu impius & irrogenicus illuminatus dici queat? ib. 57.

IMAGINATIO, quid sit? I. 1. 5. 1. pertinet ad facultates mentis mixtas, ib. eius obiectum, ib. 2. perturbatio, ib. 8. vis & imperium in intellectu & voluntatem, ib. 10. sensus externos, ib. corpus, ib. 11. alios homines, ib. communicatio, ib. * imputatio, ib. 15. secundum naturam consideratio, ib. 16. corruptio, ib. directio, ib. 17. vitia, ib. 29. secundum gratiam consideratio, ib. 32. seqq. differt ab intellectu, ib. 5. memoria, ib. 6. sensibus externis, ib. 7. quomodo corpus ad eum concurrat? ib. 2. quomodo mens? ib. 3. & 4. naturae corruptae est iudicium, ib. 25. seqq. eius & adfectuum nexus impediunt Christianismum, ib. 28. & 29. emendatio, ib. 33.

IMAGINATIONES & signata sunt peccata hypothetica, I. 1. 5. 29.

IMAGINVM associatio, I. 1. 5. 9. in illa naturae corruptae se produunt vestigia, I. 1. 5. 24.

IMITATIO, est adiuuentum sanctitatis, I. 5. 39. quomodo recte institui debeat? ib. Christi, ib. * aliorum hominum, ib. 40. quid profit, & quid nocet? I. 1. 4. 79.

IMPERANTES SVMMI eorum potestas, II. 3. 7. 5. sq. non tenentur legibus humanis, ib. 7. leges tamen fundamentales accurate obseruare debent, ib. sunt inuiolabiles, ib. 8. obstricti sunt ad ciuium suorum aeternam salutem promouendam, ib. 18. habent ius circa sacra, ib. 21. seq. erigendi scholas, ib. 23. condere leges Ecclesiasticas, ib. 24. visitandi scholas & Ecclesias, ib. 25. praescribendi ceremonias ecclesiasticas, ib. 31. dispensandi bona ecclesiastica, ib. 32. disputationibus theologice certos limites praescribendi, ib. 30. reformandi ecclesiam, ib. 26. non temere pro Tyrannis habendi, ib. 10. an illis resistendum, ib. 9. eorum officia, ib. 35. obligatio ad haec, ib. 38. opposita seu contraria ib. 39. media, ib. 40.

IMPERIVM SVMMVM, eius origo, II. 3. 7. 4. potestas, ib. 5. est independens, ib. 6. immune a legibus humanis, ib. 7. inuiolabile, ib. 8. seq. illi subiaceant homines eorumque actiones & bona, ib. 11. etiam Clerici, ib. subiectum eius varium est, ib. 1. acquirendi modus, ib. 14. hodie mediate a Deo est, ib. 15. eius iura maiestatica, ib. 16. praecipue ius circa sacra, ib. 17. seq.

IMPERFECTIONES regegnitorum, earum origo, 1. 2. 1. consideratio quoad statum hominis, ib. 2. probatio, ib. 3. conspicuntur in omnibus mentis facultatibus. ib. 4. immo in omnibus actionibus, ib. 5. differunt ab eorum infirmitatibus. ib. 6.

IMPOSS-

IMPOSSIBILITAS, quomodo pactum & pro-
missum reddat irritum? II. 3. 4. 12.

IMPRECATIONES, quae licitae? 3. 2. 28.

IMPVIRITAS, est peccatum grauissimum. II. 3.
3. 18.

INCREDVLITAS, quid sit? II. 3. 1. 93.

INDIFFERENTISMVS, quid? I. 2. 27. varias
habet species. ib. 29. crassior est genitor atheismi
ibid. ** Religionum, I. 1. 4. 10. actionum. II.
3. 30.

INDIGNATIO, quid? I. 1. 6. 21.

INFIDELES, quinam sint? II. 3. 1. 18.

INFIRMITATES regeneritorum, differunt ab eor-
um imperfectionibus, I. 2. 6. quomodo se ha-
beant? ib. seq. contrahuntur vel sine, vel cum
eorum culpa, ib. 9. seq. quomodo iust illis glo-
rietur Paulus? ib. 11. supponunt lacrima carnis
& spiritus ib. 12. interdum etiam ignorantiam,
ib. comitantur seria detestatione; ib. 13. quomo-
do in applicatione earum procedendum? ib.
14. an omnia peccata delictum sunt infirmitates?
ib. 16. earum gradus, ib.

INGENIVM, diuersimode accipitur I. 1. 5. 12. sq.
eius varietas, ib. 14. defectus naturales, ib. 27.
emendatio, quomodo instituenda? ib. 37. seqq.

INGRATITVDO, quid sit? II. 3. 4. 19. an detur
actio ingrati? ib.

INIMICVS, est amandus, II. 3. 4. 3. gentilium
testimonia de hoc amore, ib.

INIVRIAE, sunt reales & verbales, II. 3. 4. 21.
earum actiones prorsus sunt improbandae, ib. 22.

INOBIEDIENTIA erga Deum, II. 3. 1. 87.

INSVLTIATIO, quid sit? I. 1. 6. 22.

INSTITVTA DIVINA, paradisiaca, II. 2. 23. post
lapsum, ib. 29. in statu restitutionis quae re-
manferint? ib. 43. quae accesserint? ib. 47. quo-
modo differant a legibus? ib. 48. eorum obli-
gatio, ib. 50. seq. sunt varia, II. 2. 23. it. 29. seqq.
it. 43. seqq. it. II. 3. 2. 31. N. T. sunt baptismus
& sacra coena, II. 3. 2. 37. quomodo obseruanda?
ib. 38. obligatio ad illa, ib. 39. opposita. ib. 40.
media & impedienda, ib. 41.

INSTITVTA HOMINVM uniuersalia, II. 3. 5. 1.
eorum obligatio, ib.

INSTITVTA MONASTICA, quid de illis cen-
sendum? I. 5. 1.

INTELLECTVS, eius operationes variae sunt,
I. 1. 2. 2. seq. quomodo in Scriptura sacra ex-
primantur? ib. 4. per institutionem & exerci-
tationem perfici potest ib. 6. eius vitia in ge-
nere. ib. 7. seq. in specie in prima eius opera-
tione, ib. 9. seq. in altera, ib. 12. gignunt multa
Christianismi impedienda, I. 1. 2. 40. seq. se-
cundum gratiam consideratus ib. 45. eius si-
gna, I. 4. 5. virtutes, quae in Scriptura Sacra

BVD. TH. MORAL.

commemorantur, I. 1. 2. 69. emendatio quomo-
do instituenda? ib. 70.

INVENTIO rerum, II. 3. 18. thesauri, ib. *

INVIDIA, quid sit? I. 1. 6. 22.

INVOCATIO Dei, quid sit? II. 3. 61. seq. eius
causa impulsiva, ib. 63. seq. formalis ratio, ib. 65.
contraria, ib. 90. media, ib. 95. it. 97. impedi-
menta, ib. 99. it. 105.

IRA, quid sit? I. 1. 6. 21. an omnis sit mala? I. 1. 6. 32.

IRRISIO, quid? I. 1. 6. 22.

IRREPREHENSIBILITAS, quid sit? I. 3. 8.

IUDICIUM, diuersimode sumitur, I. 1. 5. 13. eius
defectus naturales, ib. 27. errores I. 1. 2. 13. seq.
emendatio I. 1. 5. 37. seq. iudicia falsa & per-
uersa multa conuersioni adferunt impedi-
ta, I. 1. 2. 42.

IVS, varias habet voces significationes, II. Pr. 2.
circa sacra II. 3. 7. 21. Episcopale, II. 3. 7. 21. cui
comperat? ib. it. 17. erigendi scholas & consti-
tuendi Praeceptores, condendi leges, ib. 24. re-
formandi ecclesiam, ib. 26. sepulturae. II. 3. 4.
16. necessitatis, II. 3. 3. 21. Ecclesiasticum, II. 3. 7.
33. Canonicum, II. 1. 1. 18. Romani fata II. 1. 20.
punienti, II. 4. 22. seq. belli, ib. 25.

IVS NATVRAE, eius scriptores, II. Pr. 20. an
dispensationem admittat? II. 2. 14. eius prin-
cipium, ib. 53. seqq.

IVS IVRANDVM, quid? II. 3. 5. 10. an Christia-
nis licitum sit? ib. differt ab adiuratione, ib.
* Dei improprie tale est, ib. per solum Deum
verum iurari potest, ib. 11. an formulae per pro-
priam aut aliorum salutem etiam vim iuramenti
habeant? ib. * per falsum Deum an deferre
aut acceptare liceat? ib. ** quid de Iudaeorum
censendum? ib. quis praestare possit? ib. 12. in-
tentio adesse debet. ib. eius obligatio, ib. per
vim extortum an obliget? ib. * non obligat,
sed obligationem iam antea existentem confir-
mat, ib. ** eius finis, 13. remissio, ib. eius spe-
cies sunt variae, ib.

IURISPRVDENTIA DIVINA, eius existentia, II.
Pr. 1. it. 3. est scientia practica, ib. 4. certa, ib. na-
turalis & vniuersalis, ib. 2. obiectum eius reale
& personale, ib. 5. & 6. finis tum ante, tum post
lapsum, ib. 7. norma, ib. 10. seqq. adminicula,
ib. 13. seqq. methodus, II. Pr. 21.

IUSTITIA, a charitate quomodo differat? II.
3. 4. 14. correctrix, I. 1. 4. 132. actionum differt
a iustitia hominum, II. 1. 42.

LACRYMAE sunt effectus tristitiae, I. 1. 6. 20.

LAESIO, ab omni laesione abstinentum est,
II. 3. 4. 6. sit externe & interne, ib. in fama &
existimatione, ib. in fructibus nostris ib. scan-
dalo, ib. qua ratione dicatur damnum? ib. ***
quomodo restituitur? ib. 7.

X x x

LAETITIA,

I N D E X.

LÆTITIA, eius origo, I. 6. 19. effectus ib. 20. an & qua ratione a spe & fiducia differat? ib. 19. **

LEX, quid significet? II. 1. 3. differt a consilio, ib. ab instituto, II. 2. 48. vocatur alias decretum, II. 1. 6. non potest praescribi, nisi ab eo, qui imperio praeditus est, ib. 7. & qui iustus habet causas, ib. ** eius obligatio, ib. 8. it. 21. seqq. interpretatio, ib. dispensatio, ib.

LEX diuina vniuersalis, quid sit? II. 2. 1. seqq. eius promulgatio, ib. 4. omnium mentibus insita est, ib. repetita per Decalogum, ib. 6. seq. etiam gentibus nota fuit, ib. ** eius obligatio, ib. 8. seq. obiectum, ib. 10. finis, ib. 11. affectiones, ib. 12. seqq. cognitio in statu integritatis, ib. 15. lapsus, ib. II. 2. 24. seqq. restitutionis, ib. 34. eius summa, II. 2. 40.

LEGES proprie sic dictae semper coniunctae sunt cum vi coactiua, II. 4. 1. an admittenda distinctio inter leges perfectas & imperfectas? ib. fundamentales, quid sint? II. 3. 7. 7. respectu Auctoris vel humanae vel diuinae, II. 1. 9.

LEGES DIVINAE, II. Pr. 3. naturales sunt, vel absolutae, vel hypotheticae, ib. 2. it. II. 1. 10. * non pro monitis tantum paternis habendae sunt, ib. 4. seq. earum promulgatio, ib. 6. necessitas, ib. 4. seqq. positiuae vniuersales an admittendae, II. 1. 10. seq. ceremoniales N. T. admittendae? ibid. 12. particulares genti Ebraeae datae hodie neminem obligant II. 1. 15.

LEGES humanae sunt vel Ecclesiasticae, vel ciuiles, ib. 16. Pontificis & Episcoporum neminem obligant, ib. 18. Principum tum Ecclesiasticae, tum ciuiles obligant, ib. 19. principes vero non obligant, ib. 21.

LEGES Ecclesiasticae, ius eas condendi Imperantibus competit, II. 3. 7. 24.

LIBELLI famosi, II. 3. 4. 21.

LIBERORVM imperium Parentibus competit, I. 3. 6. 27. eorum officia, ib. 32.

LIBRI impuri non legendi, I. 5. 38.

LIBERTAS, quid? I. 1. 4. II. eius species, ib. * it. 21. hominis qualis & quanta sit in spiritualibus, ib. 15. seqq. in ciuilibus, ib. 19. seqq. eius restauratio, ib. 21. ea homo extra se non potest priuari, ib. 22.

LINGVARVM origo, II. 3. 5. 2. varietas, ib. * necessitas, ib. 4. prima fuit Ebraea, ib. 2.

LVCTA carnis & spiritus, eius origo, I. 2. 58. differt a pugna rationis & appetitus sensitui, ib. seqq. it. I. 7. 6. 42. hostes in hac lucta, ib. 61. causae, ib. 62. seqq. milites, ib. 70. armatura, ib. modus pugnae & euentus, ib. 71.

LVDI, qui fortem supponunt, an sint liciti? II. 3. 5. 16. an qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? ib. **

LVMEN gratiae a lumine gloriae & naturae

est distinguendum, I. 1. 2. 48. innatum & immediatum frustra fingitur, ib. 49.

LVX, per eam quid innuatur? I. 1. 2. 46. eius origo a Deo est, ib. 47. Christus in Scriptura S. passim illi vocatur, I. 1. 2. 49. spiritualis amitti potest, II. 2. 54.

MACHIAVELLISTAE, II. 3. 7. 6.

MAGIA est species idololatriae, II. 3. 1. 79. **

MAGISTRATVS, quid illi incumbat circa ministrorum verbi constitutionem? II. 3. 8. 6. an & quomodo epanorthosis erga illos vsurpanda sit? III. 3. 42. **

MAIESTAS, distinctiones inter maiestatem realem & personalem, it. regis & regni, omni defituuntur fundamento, II. 3. 7. 6.

MALI origo, I. 1. 4. 78.

MANICHAEOVRVM error, II. 3. 1. 19.

MANSVETVDO, quid sit? I. 1. 4. 78. ministri Ecclesiae, III. 2. 36. seqq.

MARITVS, eius imperium in vxorem fundatur in Scriptura S. II. 3. 6. 5. an etiam ex iure naturae possit probari? ib. an in statu integritatis fuisset? ib.

MARTYR, quis? II. 1. 2. 6.

MARTYRIVM, quid? II. 3. 2. 6. it. II. 4. 5. quando & cur subeundum? ib.

MATRIMONIUM, in statu integritatis institutum, II. 2. 23. it. II. 3. 6. 3. mansit post lapsum, II. 2. 30. etiam in statu restitutionis, 45. an in praesentia eius institutione confanguinitatis prohibitio contenta? II. 3. 6. 4. etiam post lapsum ineundum, ib. 6. sed deliberato consilio, ib. 7. an cum furioso, eunucho, ineundum? ib. 7. senum est illicitum, ib. an inter personas diuersae religionis sit licitum? ib. ad illud ineundum omnes sunt obligati, ib. 8. est indissolubile, ib. 10. quando eius vinculum soluitur, ib. consobrinorum it. conspui gnorum, num sit licitum? ib. 13. ** cum fratri vidua, it. cum vxoris defunctae sorore an sit licitum? ib. * causae, cur ineundum? ib. 14. eius definitio, ib. 15. consensus, non concubitus, illud facit, ib. 16. & 20. ad id requiritur benedictio sacerdotalis, ib. 21. inter personas diuersae conditionis & dignitatis inicum non repugnat legi diuinae, ib. 23. clandestinum non est probandum, ib. multa in honorem matrimonii minus accurate sunt, ib. 20. * & 30. *

MEDIA sanctitatis, I. 5. 1. ex parte Dei, ib. 3. hominum, ib. eorum applicatio quomodo instituenda? I. 5. 43. coactiua sunt vel legalia, vel euangelica, II. 4. 2.

MEDITATIO, quantum valeat in acquirenda eruditione, I. 5. 17. * circa verbi diuini lectionem & auditionem non est negligenda, ib.

MEDIA, quid sit? I. 2. 64.

MEMORIA

MEMORIA, est intellectus, corpora & sensus, I. 1. 5. 15.

MENDACIUM, II. 3. 5. 33.

MENS, in Scriptura S. interdum idem est ac conscientia, I. 1. 3. 2. in hac mali origo quaerenda. I. 1. 4. 79. eius directio in imaginatione, I. 1. 5. 3. it. 17. vitio cum corpore, I. 1. 6. 1. eleuatio, I. 5. 26.

METVS, vnde oriatur? I. 1. 6. 19. quomodo partem reddat irritum? II. 3. 4. 12.

MINISTER Ecclesiae, eius vocatio, II. 3. 8. 3. seqq. electio, ib. 5. praesentatio, ib. ordinatio, ib. & 8. investitura, ib. potestas spiritualis est, non temporalis, ib. 9. & 14. it. III. 3. 64. aequalitas ministrorum Ecclesiae & inaequalitas, II. 3. 8. 15. officia quoad munus susceptionem, ib. 16. administrationem, ib. 17. vitam, ib. 19. obligatio ad haec officia, ib. 21. contraria peccata, ib. 22. media, ib. 24. impedimenta. ib. *dotis & requisita*, quibus instructus minister Ecclesiae esse debet, III. 2. 10. quoad intellectus, ib. 11. & 18. seqq. quoad voluntatem s. virtutes & mores, & quidem in genere ib. 21. seq. specie, ib. 22. seqq. quoad affectuum regimen, ib. 30. quoad decorum, ib. 40. aetatem ib. 42. corporis constitutionem, ib. 43. circa media rite munus administrandi, III. 2. 44. circa obstacula remouenda. ib. 45. seq. eius *prudencia in genere* circa doctrinae puritatem, III. 2. 2. sq. haereticos, ib. 4. seq. schismata ib. 6. vitae auditorum sanctitatem, ib. 7. singulos in specie, ib. 8. *in specie* circa vocationem ad munus, III. 3. 1. 2. seqq. ab vno ad aliud officium, ib. 3. circa muneris administrationem publicam in *docendo*, in catechisationibus, ibid. 4. seqq. concionibus, tum elaborandis, ib. 15. seqq. tum habendis, ib. 21. in *redarguendo* haereticos, ib. 23. seqq. in *admonendo*, ib. 34. *inrependendo*, ib. 39. *consolando*, ib. 49. circa administrationem muneris priuatae quomodo prudenter se gerat? ib. 54. seqq. circa Sacramentorum administrationem? III. 3. 57. it. 69. circa absolutionem? ib. 58. circa sigillum confessionis? ib. 62. circa excommunicationem, ib. 65. circa baptismum. ib. seqq. circa sacram coenam, ib. 75. circa ritus sacros, ib. 79.

MINISTERIVM Ecclesiasticum, quid sit? II. 3. 8. 1. eius necessitas, ib. origo & institutio, ibid. 2. eius finis, ib. 9. dignitas, III. 2. 9. quid illi incumbat circa constitutionem ministrorum Ecclesiae? ib. 6.

MODERAMEN inculpaetae tutelae, quomodo rite instituat? II. 3. 3.

MONARCHIA, quid sit? II. 3. 7. 13. an semper in gente Iudaica obtinuerit? ib.

MONARCHOMACHI, II. 3. 7. 6.

MORBI, an poenae rationem habeant? II. 4. 3. **

MORES, quid sint? I. 4. 27. eorum *diuersitates*

ib. 28. ratione temperamentorum, I. 1. 7. 8. sexus ib. 9. aetatis. ib. 10. sensuum exteriorum, ib. 11. temporis, ib. 13. * loci, ib. quoad integras gentes, ib. 13. ** status, ib. 14. eorum *corruptio*. ib. 15. & quidem quoad temperaments, ib. 16. aetates. ib. 17. res externas, ib. 18. sensus externos, ib. 19. impedimenta, quae ex hac corruptione oriuntur, ib. 20. ratione temperamentorum, ib. aetatum ib. 21. rerum exteriorum, ib. 22. statuum, ib. 23. sensuum exteriorum, ib. 24. eorum *emendatio* per gratiam, quomodo fiat, tum ratione inclinationum, ib. 25. aetatum ib. 26. rerum exteriorum, ib. 27. gentium, ib. statuum, ib. diuitiarum, ib. horum, ib. & sensuum exteriorum, ib. 28.

MORGANATICA, quid sit? II. 3. 6. 23.

MORS naturalis, an sit poena? II. 4. 5.

MVNDVS, eius nomine quid intelligatur I. 2. 39

NATVRA, quid sit? I. 1. 1. 1. seqq. corruptae & restitutae consideratio plurimum inuatur in studio Theologiae moralis, I. Pr. 17. eius indoles in regegnis. I. 1. 1. 36. est gratiae imitatrix, I. 1. 2. 71. seqq. I. 1. 3. 24. eius *corruptio* in spiritualibus, I. 1. 1. 7. & 9. & naturalibus, ib. 10. peccati originalis nomine venire solet, II. 4. 5. variis nominibus in Scriptura S. insignitur, ib. 12. conspicitur in hominum actionibus, ib. 13. & eorum statu, ib. 14. eius *fallacia*, quoad sapientiam. I. 2. 71. seqq. prudentiam, ib. 74. conscientiam, I. 1. 3. 24. seqq. voluntatem, I. 14. 144. abnegationem sui, ib. seqq. humilitatem, ib. 146. seq. patientiam, ib. amorem auminis, ib. 148. sq. pseudovirtutes, ib. 150. seqq. imaginationem. I. 1. 5. 39. seqq. pugnam rationis & affectuum, I. 1. 6. 42. seq. emendationem morum, I. 1. 7. 29. seqq. naturae dona & opera a gratiae donis & operibus caute sunt distinguenda, I. 1. 2. 75.

NATVRALISMVS, quid sit? I. 1. 2. 30. eius species, ib.

NECESSITAS, eius ius & fauor, II. 3. 3. 21. quae leges ei cedant? ib. *

NOMEN DEI, quid sit? I. 5. 33. quomodo sanctificetur? ib.

NOTITIA DEI inrita non est neganda II. 3. 1. 6. *

NUMMI ob commercia introducti sunt, II. 3. 5. 24. iisdem hodie carere non possumus; ib. inde non sunt abrogandi, ib. an Thara eorum inuentor? ib.

ORIEDIENTIA, quid sit? I. 1. 41. 131. erga Deum, II. 3. 1. 54. seq. interna, quomodo differat ab externa? ib. 55. eius fundamentum, ib. 56. effectus, ib. 57. modus. 58. seq. obligatio, ib. 60. contraria, ib. 87. media, ib. 95. it. 97. impedimenta, ib. 99. it. 104.

OBLIGATIO, eius requisita, ib. II. 1. 21. conscientiae, quomodo se habeat? ib. 24. ignorantia,

I N D E X.

tis, *ib.* 26. *regeniti & irrogeniti, ib.* consuetudinis, *ib.* affectuum, *ib.* ebrii, *ib.* est perfecta & imperfecta. *II.* 3. 4. 14.

OBLIVIO, est naturalis, *I.* 5. 15. voluntaria seu conuentionalis, *ib.* *

OCCVPATIO, rerum, *II.* 3. 5. 18. quid circa illam obseruandum? *ib.* ** eius species, *ib.*

ODIVM, quomodo differat ab amore? *I.* 1. 6. 16.

OFFICIUM, quid sit? *II.* Pr. 5. eius vsus apud Stoicos & Christianos, *ibid.* officia a Theologis vocantur bona opera, *I.* 1. 4. 141. *it.* *II.* Pr. 5. differunt a virtutibus, *I.* 1. 4. 141. eorum obligatio, *II.* 3. 6. 38. seq. erga Deum *II.* 3. 1. erga se ipsum, *II.* 3. 3. 1. seqq. erga alios, *II.* 3. 4. 1. erga mortuos, *ib.* 16. humanitatis, *ib.* 17.

ΟΦυλματα, quid significant? *I.* 5. 33. ***

OPERA diuina, *I.* 3. 1. 10. & 20.

ORATIO, est medium sanctitatis, *I.* 5. 24. est eleuatio mentis, *ib.* 25. seq. in spiritu & veritate, quid? *ib.* 26. * fiat etiam clara voce, *ib.* 27. ad illam non omnes sunt idonei, *ib.* 28. peccatorum non exauditur, *ib.* * ad solum Deum est dirigenda, *ib.* 29. animo praeparato fiat, *ib.* 30. quando & quoties instituenda? *ibid.* 31. quid a Deo petendum, *ib.* 32. summa rerum petendarum continetur in Oratione Dominica, *ibid.* 33. quid de aliorum orationum seu precum formulis obseruandum? *ibid.* 34. quibus verbis orandum? *ib.* * orationis utilitas, *ib.* 35. necessitas, *ib.* efficacia, *ib.* exauditio, *ib.* 36.

ORATIO DOMINICA, est formula omnium perfectissima, *I.* 5. 33. eius analysis, *ib.* autor est Christus, *ib.* * cur in illa phrasibus & sententiis Iudaeis alias vsitatis vsus fuerit? *ib.* * eius conclusio a quibusdam non pro authentica habetur, *ib.* omnium hominum statui, conditioni & necessitatibus est accommodata, *ib.* 43. merito retinetur, *ib.* * eius fata, *ib.*

ORDINATIO ministrorum Ecclesiae, quomodo fiat? *II.* 3. 8. 8. an rite apud Protestantes fieri possit? *ib.*

ORIGO mali, *I.* 1. 4. 78.

OTIVM vituperabile, *II.* 3. 3. 26. literarium, quid de illo sentiendum? *ib.* 27.

PACTA, quid sint? *II.* 3. 4. 10. sunt seruanda, *ib.* seqq. quomodo de Deo dicantur, *ib.* eorum requisita, *ib.* 12. eum atheis non sunt facienda, *ib.* quomodo cum infidelibus &c. ineunda? *ib.* quomodo interpretanda, *ib.*

PAEDEVTICVM OFFICIUM, eius necessitas, *III.* 3. 34. obiectum, *ib.* 35. seqq. modus, *ib.* 34. & 37. vitia, *ib.* 38.

Παιδεία conscientiae, *II.* 1. 3. 25.

PANIS QVOTIDIANVS, *I.* 5. 33.

PARACLETICVM OFFICIUM, eius necessitas, *III.*

3. 49. obiectum afflictum, *ib.* 50. seq. modus, *ib.* 52. vitia, *ib.* 53.

PARENTES, eorum imperium in liberos, *II.* 3. 6. 27. eius limites, *ib.* 29. an ius vitae & necis in liberos ipsis competat? *ib.* * quamdu durer imperium eorum? *II.* 3. 6. 30. consensus eorum ad matrimonia liberorum, an sic necessarius? *ib.* eorum officia, *ib.* 31.

PASTORALIA SCRIPTA, *III.* Pr. 11.

PASTORES ECCLESIAE, ius illos eligendi competit Ecclesiae, *II.* 3. 7. 22.

PATERNVS STATVS, eius necessitas, *II.* 3. 6. 25. fundamentum ex lege naturae & scripturae, *ib.* 26.

PATIENTIA, oritur ex abnegatione sui, *I.* 1. 4. 106. in quo consistat? *ib.* 107. est comes reliquorum virtutum, *ib.* 108. eius necessitas, *ib.*

PATRINI munus, ad illud non quiuis admittatur, *III.* 3. 73.

PATRONATVS IVS, eius origo, *II.* 3. 8. 7. an id Ecclesiis Euang. tolerandum sit? *ib.* *

PATRONVS, quis? *II.* 3. 8. 7.

PATRVM SCRIPTA inferiunt Prudentiae Christianae, *III.* Pr. 11. seqq. *II.* Pr. 1. 7.

PECCATVM non facere & non peccare posse quomodo de regeniti dicitur? *I.* 2. 3. peccatorum agnitio, *I.* 5. 5.

PECCATVM ORIGINIS quid sit? *I.* 1. 1. 2. est causa corruptionis humanae, *ib.* 38. *it.* *I.* 1. 4. 78.

PECCATA INFIRMITATIS, quanam sint? *I.* 2. 11. seqq. quomodo in applicatione cum illis procedendum? *ib.* 14. an omnia peccata fidelium sint peccata infirmitatis, *ib.* 16. ex infirmitate non peccat, qui destinato animo peccat, *ib.* 17. peccata infirmitatis reiterantur saepius, *ib.* 18. cur regeniti non omnis infirmitatis sint immunes? *ib.* 19. eorum peccatorum origo, *ibid.* 20. quaedam tentationum nomine veniunt, *ib.* 21.

PECCATA MALITIAE, quanam sint? *I.* 2. 15. vocantur etiam mortalia, *ib.* malitiae & infirmitatis quomodo differant? *ibid.* 11. an derit tertium aliquod inter peccata malitiae & infirmitatis, *ib.* 16 *

PELAGIANORVM error, *II.* 3. 1. 2.

PERFECTIO CHRISTIANA, quid? *I.* 3. 8. quodupl-x? *ib.*

PERFIDIA, *II.* 3. 4. 24.

PERIVRIVM, *II.* 3. 5. 34.

PHILAVTIA, quid sit? *I.* 1. 4. 31. quae licita? *ib.* 32. illicita, *ib.* 33. haec est omnium vitiorum fons & origo, *ib.* 36. qq. praecipue suaritiae, ambitionis & voluptatis, *ib.* 40. seqq. eius effectus, *ib.* 8.

PHILOSOPHIA Gentilium, ea praestat doctrina Christiana, *I.* 1. 4. 114. moralis quomodo tractari debeat? *I.* Pr. 36. eius vsus in Theol. morali, *ib.*

PHY-

PHYSIOGNOMIA, I. 4. 5.*
 PIETATIS VOX, quid denotet? II. 3. 2. 25. I. 4. 138.
 PICTURAE ad libidinem excitandam comparatae, II. 3. 3. 31.
 PINGENDI ARS, an licita? II. 3. 3. 31.
 PLAGIVM LITTERARIVM, II. 3. 5. 35.
 POENITENTIA quotidiana, I. 5. 9. est medium sanctitatis ib. 4. eius Synonyma, ib. terminus a quo & ad quem? ib. requisita sunt agnitio peccatorum ib. 5. contritio, ib. 6. fides, ib. 7. incommoda, ib. 9.
 POENAE, earum necessitas, II. 4. 3. it. 8. concessio a Deo, ib. 4. definitio, ib. 5. differunt a martyrio, ib. item ab admonitionibus & castigatibus, ib. earum potestas competit tantum superioribus, ib. * an gens vna alteram punire queat? ib. 7. an poena ad iustitiam commutativam an distributivam pertineant? ib. 8. *** earum finis, ib. 9. capitales cur & quando locum habeant? ib. 9. quinam puniri queant? ib. 10. cur omnes homines primorum Parentum poenis sint obnoxii ib. ob alterius delictum quando quis puniri queat? ib. 11. seqq. differt poena a damno & incommodo, ib. 12. obiectum poenarum reale ib. 3. proportio inter poenam & delictum est observanda, ib. 14. exasperari & mitigari possunt poenae, ib. 15. impediiri possunt, ib. 16. tunc vel diuinae, vel humanae. ib. 17. temporales & aeternae. ib. 18. seqq. determinatae & indeterminatae; ib. ordinariae & extraordinariae, ib. poena excidii, ib. puniendi ius, ib. 21. seqq. poenae & praemia cur locum habeant? I. 1. 4. 20.
 POLYGAMIA simultanea non est licita, II. 3. 6. 9. πολυγαμία gentilium, II. 3. 1. 19.
 ποινὴν, quid in septima petitione significet? I. 5. 33.
 PONTIFEX ROMANVS perperam sibi imperium aliquod in orbem Christianum vindicat, II. 1. 18. it. ius circa sacra, II. 3. 7. 21.
 PRAECEDENTIA prae aliis, an, quomodo & quando quis sibi vindicare possit? II. 3. 4. 23.
 PRAECEPTORES, an aequiparandi parentibus? II. 3. 6. 28. quousque eorum imperium extendendum? ib. *
 PRAEVIDENTIA sunt causa corrupti intellectus & voluntatis, item multorum errorum in spiritualibus, I. 1. 2. 39.
 PRECES publicae, II. 3. 2. 25.
 PRESBYTERI, quinam? II. 3. 8. 15. inter illos & episcopos oim nullum est discrimen, ib.
 PRETIUM rerum, eius descriptio, II. 3. 5. 24. est commune ib. ** eminens, ib. *** quanam res pretium admittant? ib.
 PRIMOGENITORVM praerogativam, quo iure nitatur? II. 3. 5. 21. **

PRINCIPIVM iuris naturae uniuersale. II. 2. 53. subordinatum, ib. 56.
 PRINCIPIA practica, I. 1. 3. 4. an eorum notitia innata sit admittenda? ib.
 PRINCIPES legibus humanis sunt soluti, II. 2. 53. eorum leges tum ecclesiasticae, tum ciuiles subditos obligant, II. 1. 19. 20.
 PRODIGALITAS, II. 3. 3. 26.
 PROFANATIO nominis diuini, II. 3. 2. 26.
 PROMISSA, eorum requisita, II. 3. 4. 12. quomodo interpretanda, ib. 13. sunt seruanda, ib. 10. & 13.
 PROMVLGATIO legum necessaria est, II. 1. 16.
 PRONVTIATIO in concionibus II. 3. 21.
 PROPENSIONVM tum naturalium, tum spiritualium signa, I. 4. 10.
 PROPOSITVM animi non intra votum tantum subsistat, sed etiam actus accedat, I. 5. 8. προσηλωσις est detestanda, II. 3. 4. 23.
 PROVIDENTIA diuina, errores de ea, II. 3. 1. 20.
 PROTOPLASTIS Deus se non tantum vt patrem, sed etiam vt legislatorem & iudicem manifestauit, II. 1. 5.
 PRVDENTIA, quid? I. 1. 2. 68. eius officium ib. est diuina & humana, ib. humana saepe pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 74. eius diuersae sunt species, III. 2. 1. *
 PRVDENTIA Christiana, quid? III. Pr. 1. it. III. 2. 1. quomodo vox accipiat? ib. 2. dicitur alias prudentia iustorum, ib. eius subiectum, ib. 3. & 5. genus, ib. 4. necessitas, ib. autor ib. 6. obiectum, ib. 7. finis, ib. 8. adminicula. ib. 3. seq. requisita, III. 1. 1. seqq. differt a Theologia Morali & iurisprudencia diuina, III. Pr. 7.
 PRVDENTIA Pastoralis, III. 2. 1. * Ecclesiastica, ib.
 PSALMI graduales, quo sensu ita dicantur, I. 3. 13. *
 PVDOR, quid? I. 1. 6. 23. pudorem amittere quid? ib. ** non est argumentum iusti & honesti, ib. eius obiectum, I. 1. 6. 22.
 PVGNA rationis & appetitus sensitiui, I. 1. 6. 4. & 39.
 PUNIENDI potestas, qui eam habeat? II. 4. 6.
 PVSILLANIMITAS. I. 1. 6. 21.
QVIES ANIMI, quousque extendenda? I. Pr. 33. in solo Deo inuenitur, I. 1. 4. 114.
RATIO, quid? I. 1. 2. 20. diuersimode accipitur ib. 21. seqq. eius vires 22. corruptio, ib. 23. seq. principia. ib. 25. aestimatio theologica, ib. 26. vitia, ib. 27. pugna cum appetitu sensitivo non habeatur pro lucta carnis & spiritus, I. 6. 4. 2. vsus, quando se exerat? II. 3. 4. 12.
 RATIOCINATIO, quid? I. 1. 1. 5. eius corruptio ib. 16. seqq.
 RATIOCINIA, falsis homo naturalis totus scatur, I.

- ocet, I. 1. 2. 4. 4. his impeditur Christianismus, ib.**
RECONCILIATIO, eiusdem detrectatio est contra amorem proximi, II. 3. 4. 22.
REGENERATIO, eius signa, I. 4. 7. & 9.
REGNUM Dei quid & quotuplex? I. 5. 33. eius adventus, ib.
RELIGIO, eius cura imperantibus incumbit, III. 3. 7. 17. directio legitima ad felicitatem reipubl. multum confert, ib. 19. est necessaria, ib. per externa promoueri potest, ib. 20. per vim ad eam nemo cogendus ib. tolerantia & ceremoniae, ib. it. III. 79. seq. simulatio & dissimulatio, II. 3. 2. 16. indifferentissimus religionum I. 1. 4. 10.
RENOVATIONIS signa, eorumque applicatio I. 4. 8. seqq.
RES, earum dominia, II. 2. 32. pretium, II. 3. 5. 24. externarum abusus, I. 1. 7. 18. it. 22.
RESPUBLICAE, earum origo, II. 3. 7. 2. sq. causa efficiens principalis, ib. 4. instrumentalis, ib. impulsua, ib. 1. finalis, ib. 5. formae variae, ib. 13. 19.
RESERVATIONES MENTALES quid sint? II. 3. 5. 23. quomodo differant ab aequiuocationibus? ib.*
RESPONSA THEOLOGICA, I. Pr. 23. vsum praestant in iurisprudencia diuina, II. Pr. 19.
RESTITUTIO, ad hanc tenetur, qui alteri damnum dedit. II. 3. 4. 7. quomodo instituitur? ib. RISVS, quid? I. 1. 6. 5.
RITVS SACRI, eorum summa, II. 3. 7. 31. eos praescribere & abrogare quis possit? ib. quid circa illos minister Ecclesiae obseruet? III. 3. 79. seq.
SABBATHVM, in statu integritatis est institutum, II. 2. 23. it. II. 1. 2. 33.* remanet post lapsum ib. 30. etiam in statu restitutionis, ib. 44. lex de Sabbatho ad leges naturales, qua tales referri non potest, ib. 32. quid de gentilium censendum? ib. nominis mutatio, ib. 35. eius sanctificatio, ib. 36. in eius locum successit in N. T. Dies Domini, ib. 35.
SABELLIANORVM error, II. 3. 1. 19.
SACRAMENTORVM vsus ad media sanctitatis pertinet, I. 5. 18.
SALOMONIS scripta insignem in moralibus habent vsum, I. Pr. 16.**
SALTATIONES, quid de illis censendum? II. 3. 3. 31.
SANCTITAS, est finis Theologiae Moralis, I. 3. 1. quid vox significet? ib. 2. eius descriptio ib. 3. 19. causa efficiens. ib. 5. subiectum. ib. 6. finis proximus, ib. 7. Synonyma, ib. 8. necessitas, ib. 10. difficultas, ib. 11. possibilitas, ib. imperfectio, ib. 1. & 12. incrementum, ib. 13. gradus Pontificiorum, ib.* inaequalitas, ib. 14. singularitas, ib. 15. commoda, ib. 16. seqq. media, I. 5. 1. imputata a propria probe distinguitur, ib. 6.*
SANGVIS, ex eius constitutione & motu tem-
- peramenti ratio aestimanda I. 1. 7. 2. per illa estae propensiones animi produci possunt, ib. 4.**
SANITAS, eius impedita, II. 3. 3. 32.
SANITAS spiritualis, I. 3. 1.
SAPIENS aliquis esse potest, qui non est eruditus, I. 1. 2. 66.*
SAPIENTIA, quid sit? I. 1. 2. 56. diuersimode accipitur, ib. 57. alia est hypothetica, ib. & 58. alia habitualis, ib. 59. ad intellectionem proprie pertinet, ib. & 60. voluntatis emendationem supponit, ib. 61. eius officium, ib. 62.* est diuina & humana, ib. 63. seq. gradus, ib. 66.* incrementum & decrementum ibid. 65. spiritualis omnes regenti sunt capaces, ib. 66. humana haud raro pro diuina vult haberi, I. 1. 2. 93.
SATISFACTIO, quomodo fiat? II. 3. 4. 7.
SATYRICA SCRIPTA, II. 3. 4. 21.
SCANDALVM, quid? II. 3. 4. 6. quotuplex? ib. quando imputari possit? ib.
SCALA PARADISI, Io. Sinaitae, quid de illa iudicandum? I. 3. 13.*
SCHEPTICISMVS theologicus, I. 1. 2. 28. varia habet genera, II. 3. 1. 21.
SCHOLA, ius illas erigendi cui competat, II. 3. 7. 23. earum necessitas, ib. vtilitas, ib. varii naeui ib.
SCHOLASTICI scriptores, quid conferant ad studium Theologiae Moralis? I. Pr. 21.
SCIENTIA, non omnes scientiae sunt vtilis II. 3. 3. 7.* non omnes omnibus conueniunt, ib. earum cognitio non impediatur profectus in spiritualibus, ib.***
SECVLARISATIO bonorum Ecclesiasticorum, II. 3. 7. 32. II. 3. 6. 36.
SENSVS externi, I. 1. 7. 11. it. 19.
SENSATIO, ex defectu sensationis in spiritualibus non statim colligendus defectus rei ipsius, I. 4. 9.
SEPVLTURA, ius eius cui competat? II. 3. 4. 16.
SERMO, minus recte ad instituta hominum vniuersalia refertur, II. 3. 5. 2. eius origo, ib.* varietas, ib. necessitas, ib. 4. officia circa illum in genere ib. 3. & 6. finis, ib. 3. officia in specie, ib. 7. 19. 20. contraria, ib. 23. seqq.
SERVITVS, peccati quomodo & quando tollatur in homine? I. 1. 4. 21. potest esse perpetuus, II. 3. 6. 36. quomodo soluitur? ib.
SERVVS, an heras ius vitae & necis in illum habeat? II. 3. 6. 35.* an vendi possit? ib. 36. eius officia, ib. 37. seqq.
SIGILLVM confessionis, III. 3. 62.
SIGNA, quibus mores & propensiones hominum tum spiritualia, tum naturalia innotescunt, I. 4. 5.
SILENTIVM, officia hominis circa illud, II. 3. 5. 9.
SIMONIA, quid? II. 3. 5. 24. ib. 35.***

SIMVLATIONES, quae illicitae II. 3. 2. 16. licitae, II. 3. 5. 9. quotuplices sint? ib. *
SIMPLICITAS, quid sit? I. 1. 4. 33.
SINCERITAS, quid? I. 1. 4. 134.
SINGVLARITAS in vita Christiana, I. 3. 15.
SOCRATIS GENIVS, I. 1. 3. 4.
SPES, eius origo, I. 1. 6. 19. in Deum quid sit? II. 3. 1. 48. eius obiectum, ib. 50. seq. fundamentum, ib. 52. necessitas s. obligatio, ib. 53. contraria, ib. 84. media ib. 95. impedimenta, ib. 103.
SPIRITVS, opponitur carni, I. 2. 58. discretio spirituum, quid? I. 4. 12. seq. est ordinaria & extraordinaria, ib. folis regentis propria, ib.
SPONSALIA, sunt vel de praesenti, vel de futuro, II. 3. 6. 16. seq. conditionata, valida, inuvalida ib. quomodo differant a reliquis pactis, ib. 18. seq. cur dissolui possint? ib. 19.
STATUS hominis, quotuplex? II. 3. 6. 1. seq. integritatis, II. 3. 16. seqq. lapsus, ib. 24. restitutionis, ib. 34. naturalis, I. 1. 1. 14. seqq. gratiae, ib. bestialis, humanus & Christianus, ib. 26. habet suos transitus, ib. 24. regenerationis, quomodo explorari possit? I. 4. 7.
STILVS, qualis sit in concionibus? III. 3. 20. seqq.
STVLTITIA spiritalis, eius origo, I. 1. 2. 35. differentia ab infantia, ib. 36. iudicium, ib. 37.
STOICORVM fatum, I. 1. 4. 23. indifferentia ib. 95. *ἀνίσητα*, I. 1. 6. 31. seqq.
SVBSTITI, qui sint? II. 2. 7. 34. eorum officia, ib. 35. seq. obligatio ad illa, ib. 38. contraria ib. 39. media, ib. 40.
SUCCESSIO ab intestato, eius fundamentum, II. 3. 5. 20. ordo, ib. ***
SVMVMVM BONVM, I. 1. 4. 23.
SUPERSTITIO, aberrat circa modum cultus diuini, II. 3. 1. 79. ** auaris propria est, I. 1. 4. 71.
SVSPLICIO, I. 1. 2. 18.
Συμμετρία & ἐπιεικεία, I. 1. 3. 4.
TEMPERAMENTVM plurimum ad animi propensionis confert, I. 1. 7. 2. eius ratio ex sanguine potissimum aestimanda, ib. it. ex parentum constitutione, ib. 3. Phlegmaticum in modum doctrina non in censum venit, I. 1. 4. 42. temperamentorum vis & efficacia, I. 17. 6. & 8. numerus, ib. 7. it. I. 1. 4. 42. mores, ib. 8.
TEMPERANTIA, quid sit? I. 1. 4. 39. officia erga se ipsum complectitur, II. 2. 42. eius impedimenta, II. 3. 3. 30. est necessaria ad studium virtutis & sanctitatis. I. 5. 37.
TENTATIONES, quid? I. 1. 21. it. I. 5. 33. sunt bonae & maeae, I. 2. 21. seq. internae & externae ib. 24. earum causae, Diabolus, ib. 27. caro, ib. 28. mundus, ib. 29. earum vsus & commodum, ib. 31. varietas, ib. 32. seqq. Theoreticae circa credenda, minimum de Scriptura S. ib. 35. seq. de Deo, ib.

37. seqq. circa prouidentiam diuinam, ib. 40. seq. circa victima hominis, ib. 42. de peccato, ibid. 43. seq. circa media salutis, ib. 45. seq. quomodo in hisce procedendum? ib. 47. Practicae circa agenda ib. 48. seqq. contra primam tabulam decalogi, ib. 53. seqq. secundam, ib. 56. seqq. ob res aduersas, ib. 57. tentationes sunt inmirantis humanae documenta, ib. 30. iis regentis & irrogeniti obnoxii sunt, ib. 25. seq. Spirituales, cui imputandae? ib. 30.*
TERROR, quid? I. 1. 6. 19.
TESTAMENTA, sunt iuris naturalis, II. 3. 5. 21. in Scriptura Sacra adprobantur, ib. etiam minus solennia obligant, ib. * officia circa illa obseruanda. ib. 23.
TESTIMONIUM, falsum, II. 3. 5. 34.
TEXTVS, quid obseruandum circa illius electionem? III. 3. 16. dispositionem, ib. 17. explanationem, ib. 18. applicationem, ib. 19.
THEOCRATIA, quid sit? I. 1. 6. 19.
THEOLOGIA, occupata est circa credenda & agenda, I. Pr. 1. seqq. eius studium an possit mutari cum alio studio, vel vitae genere III. 2. 12. *** quomodo rite instituendum? ib. 13.
THEOLOGIA MORALIS, sumitur late & stricto, I. Pr. 1. seqq. est scientia, ib. 5. vera, ib. 6. certa, ib. 7. viua & efficax, ib. 8. cum experientia spiritali coniuncta, ib. 9. practica ib. 4. & 10. habitualis, ibid. 11. differt a Philosophia morali, ibid. * licet illa ei ministret, ib. 36. eius principium, ib. 11. Obiectum, ib. 12. Subiectum, ibid. Causa efficiens principalis, ib. 13. instrumentalis, ib. finis, ib. 14. subsidia, ib. 15. seqq. Scriptores, ib. 23. seq. it. II. Pr. 18. triplici methodo tractari solet, I. Pr. 35. qua methodo ab Auctore tractetur? ib. 37.
THEOLOGIA MYSTICA, eius conuenientia cum Morali, I. Pr. 26. definitio, ib. origo, ib. seqq. commixtio cum Philosophia Platonica, ib. 28. in vnum corpus a Dionysio Areopagita redacta est, ib. 29. in occidentali Ecclesia efflorescere coepit, ib. 30. Scriptores, ib. 31. seqq.
THEOLOGIA POLEMICA, eius vius & abusus, II. 1. 7. 30.
THEOLOGIA SCHOLASTICA, occasionem dedit Theologiae mysticae diligentius excolendae, I. Pr. 31.
THEOLOGIA SYSTEMATICA, eius origo & progressus, I. Pr. 21. seq. differentia ab Alceutica ib. 25.
TIMOR DEI, quid sit? II. 3. 1. 41. seq. quotuplex? ib. 43. eius fundamentum, ib. 44. effectus, ib. 46. necessaria seu obligatio, ib. 47. contraria, ib. media, ib. 95. seq. Impedimenta, ib. 107.

TITVLI, an illos experere & vsurpare liceat? II. 3. 27.

TRISTITIA, quid sit? I. 1. 6. 19.

TYRANNVS, quis? II. 3. 7. 9. seq. quando & quomodo illi resistere subditi possint? ib.

VERBVM DEI inter media sanctitatis refertur, I. 5. 10. legitima eius tractatio, ib. seq. auditio non est negligenda, ib. 12. quando & quomodo lectio institueda? ib. 13. seq.

VERBA OBSCOENA, sunt contra officia sermonicantium & castitatem, II. 3. 3. 19.

VESTITVS, ad decorum sit compositus, III.

2. 41. praecipue ministri Ecclesiae, ib.

VIGILANTIA spiritalis in quo consistat? II. 5. 38. est necessaria, ib.

VINDEX SANGVINIS, ius eius, II. 4. 6.

VINDICTA, vox varie fumitur, II. 3. 4. 22. illicita est, ib. 7.

VIRTVS, quid? I. 1. 4. 125. seq. vnica tantum est ib. 136. diuerfas habet denominationes, ib. eius obiectum personale, 137. requisita, ib. 127. proprietates, ib. 129. modi, ib. primitiuae virtutes, ib. cardinales, ib. 137. differunt ab officiis, ib. 141. sunt inseparabiles, ib. 142. falsae, quanam? ib. 150. earum causae, ib. 158. virtus heroica, quomodo ita dicatur? ib. 77. virtutum omnium fundamentum, ib. 125.

VISITATIONES Ecclesiarum & Scholarum cui competant? II. 3. 7. 25. quomodo instituendae? ib. 26. seqq. domesticae, quomodo a ministris Ecclesiae instituendae? III. 3. 55.

VITA, interdum virtutum speciem induunt, I. 1. 4. 77. hominum non sunt imputanda statui alicui, I. 1. 7. 27. * tria cardinalia, I. 1. 4. 40. omnibus hominibus natura insunt, ib. 75. ex eorum coniunctione & commixtione infinita oritur inclinationum varietas, ib. seqq.

VIVA VOX quantum in institutione commo- di adferat? I. 5. 12.

VNIO MENTIS ET CORPORIS, I. 1. 6. 1.

VNIO CVM BONO apparenti, in illa summa hominis consistit miseria, I. 1. 4. 85.

VNIO CVM DEO, summa hominis felicitas est I. 14. 85. eius initium, ib. 86. media, ib. causa efficiens, ib. subiecta, ib. 87. modus, ib. 88. non est essentialis, ibid. substantialis ratione termini a quo, ib. effectus, ib. 89. est summa iuris diuini, 2. 40. ex ea officia hominis com-

moderari possunt. II. 2. 41.

VOCATIO ministrorum Ecclesiae est necessa- ria. II. 3. 8. 1. it. 3. * sit hodie mediate ibid. 3. competit Ecclesiae ib. etiam particulari, ib. 4. etiam Ecclesiae Protestantium, ib. ad illam Clerici & laici concurrunt, ib. & 5. est expe- ctanda, III. 3. 2. non temere recusanda, ib. 3. caute tamen acceptanda, ib. 4.

VOLVNTAS, quid sit? I. 4. 1. differt ab intel- lectu, ib. 2. it. 11. ab appetitu sensitiuo, I. 1. 6. 3. cordis nomine in Scriptura S. venit. I. 1. 4. 4. eius obiectum, ib. 5. seqq. varia est, ib. 6. consi- deratio secundum naturam, ib. 31. secundum gratiam, ib. 85. it. 143. corruptio, eiusque cau- sae & effectus, ib. 78. it. 80. seq. emendatio, ib. 8. seq. it. 91. libertas in statu integritatis, ib. 12. seqq. vita aeterna, ib. 14. post lapsum, ib. 15. in spiritalibus, ib. 16. seq. ciuilibus & moralibus, ib. 19. imperium in reliquis. mentis facultates & motus corporis quosdam, ib. 24. seqq. signa propensionum & affectuum, I. 4. 5.

VOLVNTAS DEI quid? 5. 33. quomodo fiat? ib.

VOLVPTAS, quid? I. 1. 4. 46. varie accipitur, ib. est naturalis & habitualis, ib. 47. eius obiectum, ib. 48. est varia, ib. eius vanitas, ib. 49. impedit Christianismum, ib. 50. seqq.

VOLVPTVOSVS, quomodo se gerat in rebus ad religionem spectantibus? I. 1. 4. 50. cultu numinis? ib. 51. erga se ipsum? ib. 52. erga alios? ib. 53. in statibus certis? ib. 54.

VOIVM, quid? II. 3. 2. 7. votorum varia gene- ra occurrunt in V. T.; in N. T. vero nullum ex- rat exemplum, ib. 8. eorum requisita, ib. 10. obseruatio religiosa, ib. 11. quid de votis de re in- iusta aut impossibili conceptis sentiendum? ib. 12. quid de votis monasticis Papistarum, ib. 13. it. II. 3. 4. 15. an distinguendum inter vota com- munita & particularia? ib. 9.

VSVRAE, an sint licitae? II. 3. 5. 27. qua ratione in Scriptura S. prohibeantur? ib. 28. quantum accipere liceat? ib. 29.

VXORIS officia, II. 3. 6. 24.

ZELOTVRVM ius, II. 4. 6. *

ZELOTVPIA, quid? I. 1. 6. 24. differt a zelo, ibid. *

ZELVS, quid? I. 1. 6. 21. Pastorum, quid circa illum obseruandum? III. 2. 31. seqq. naturalis non pro spiritali habendus, I. 1. 6. 45.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

